EÖTVÖS JÓZSEF

A NŐVÉREK
ELBESZÉLÉSEK

TARTALOM

A NŐVÉREK

ELBESZÉLÉSEK

A MOLNÁRLEÁNY
EGY TÓT LEÁNY AZ ALFÖLDÖN
TÉLI VÁSÁR
NOVELLA
PUSZTALAK
MAGYAR ÉLET
EGY GAZDASSZONY LEVELEI
A XIX. SZÁZAD BÁRÓI

A NŐVÉREK

1

Felső-Magyarország egyik legszebb vidékén fekszik Ormoslak. Az igénytelen falu, mely e nevet viseli, mennyire én tudom, sohasem fordult elé történetkönyveinkben, s még a megyében is sokak előtt csak nevéről ismeretes; de ki egyszer ott járt, az visszakívánkozik tájára, hol semmi nagyszerű, semmi rendkívüli nem ragadja bámulásra a nézőt, de hegy és völgy, rét és erdőség egy bájló tájképpé olvadnak össze, melynek szépsége nem egyes részleteiben, hanem az egésznek harmóniájában fekszik.

A völgyet, melynek egyik végét a falu foglalja el, minden oldalról középmagasságú hegyek kerítik; csak egy keskeny nyílás látszik a hegykoszorúban, melyen a völgyön átfutó patak a Hernád felé siet, s egy keskeny út a patak partját követve, a falut a kassai országúttal s így a világgal összeköti. A völgy hosszúsága legfeljebb egy mérföld, szélessége alig félannyi. Aljában a patak mellett, mely egész hosszában átfutja, s majdnem minden nyáron legalább egyszer elönti, rétek s kaszálók állanak. A hegyoldalon felfelé, meddig a földnek minősége és fekvése engedi, szántóföldeket látunk. A hegy felső részét sűrű erdőség takarja, mely közül itt-ott egyes sziklák magaslanak ki, távolról csaknem váromladékokhoz hasonlók. A falu, mint mondám, a völgy egyik végén, de valamivel emeltebb helyen áll, úgyhogy a közepén épült templomtól az egész völgyön végignézhetni. Még valamivel magasabban fekszik a kastély. Francia ízlésű, tágas épület, melynek udvarát elöl vasrostély választja el a falu utcájától, más oldalain kert környezi, s mely, ha a művészet igényeinek nem felel is meg, a lakhatóság s kényelem színét hordozza magán.

E kastélyban lakik gróf Ormosy; s ha a vendégek közül, kik néha nála megfordulnak, valaki az erkélyről körülnézve gazdájának sorsát talán megirigylé: ezt alig vehetni rossz néven, főképp mert a végzet Ormosyt e szép birtokon kívül fiatalsággal, egészséggel, s mi legtöbb, egy kedves nő szeretetével áldotta meg, kivel boldogságát megoszthatá.

Július vége felé 1831-ben, mikor történetünk kezdődik, Felső-Magyarországban rendkívüli izgatottság uralkodott. A lengyel forradalom, a katonai őrvonal, mely részint ellene, részint az akkor Európában először mutatkozott kolera miatt felállíttatott, maga a betegség, mely minden elővigyázat dacára a határokon átjött, s a megye északi részeiben pusztításait megkezdette, mindenkit aggodalommal töltöttek el. Az országúton megyei orvosok és tisztek kocsiztak körül, a falukban nagy előkészületek történtek a kolerában meghalandók mikénti temetésére nézve, a megyék székhelyein folyvást gyűlések tartattak, Ormoslakra azonban mindezen zaj alig hatott el. A völgy lakói teljes nyugalomban s biztossággal néztek a jövőnek elébe, annyival inkább, minthogy a vén kovácsnak állítása szerint ezelőtt negyven-egynéhány évvel, mikor az egész megyében a himlő oly mértékben uralkodott, hogy a lakosoknak csaknem egyharmada meghalt, Ormoslakon s környékén senkinek sem történt baja; a kastélyban pedig, mint a kulcsár állítja, még kevésbé félhetni, mert az a falunál magasabban fekszik, és attól szükség esetén, ha a kapu elébe őrök állíttatnak, egészen elzárható. E meggyőződésnek az vala következése, hogy nemcsak Ormosy s neje, kik szerencsés emberek módjára bizalommal tekintettek a jövőre, hanem a kastély többi lakói is félelem nélkül éltek, s Ormoslakon minden ugyanazon rendben és sorban maradt, mint máskor, csakhogy a ház - most, midőn a szomszédoknak egy része, félvén a betegségtől, jószágait elhagyá, és maga Ormosy is, mint több küldöttségnek elnöke, sokszor a megye székhelyén tartózkodott - csendesebb vala, mint

máskor; s ki például azon nap, mikor e történet kezdődik, a kastély udvarára lép, az egész épületet lakatlannak gondolhatná.

Az év legforróbb napjainak egyike vala ez. A főépület ablakredőnyei zárvák, a folyosókon a gazdasszony ecetesüvegein kívül nem látni semmit, s még a konyha előtti pad is üresen áll. Az udvaron, honnan a falunak egy része vizet hord, s hol máskor az ácsorgóknak egész serege látható, minden hallgat; csak az istállók nyitott ajtain át hallani prüsszögést és dobogást, mellyel a lovak magokat a legyek ellen védelmezni iparkodnak, míg a sokkal türelmesebb kocsis és lovászok, a légysereg ellenére, mely őket környezi, nyugodtan folytatják délutáni álmukat. Az egész udvaron és kastélyban nem mozdul semmi, s a vasrostélyon keresztül, mely az udvart az utcától elválasztja, szintén nem mulatságosabb a kilátás. Itt egy vénasszony szundikál a ház előtt, ott egypár gyermek játszik az akácok árnyékában; de a por-oszlopon kívül, melyet a forróságban időnkint egyszerre támadt s szintúgy egyszerre lecsendesült forgószél felsodort, nem jár senki körül az utcán. Annyival meglepőbb a hatás, ha a csarnokon, mely földszint az épület közepét foglalja el, keresztülmenvén, rögtön a legszebb kertek egyikében találjuk magunkat.

A ház közelében nagy pázsitszőnyeg terül el, rajta egyes idegen növények s virágágyak még inkább emelik a kellemes hatást, melyet a friss zöld a szemre gyakorol. Távolabb facsoportozatok állanak, a régi kertnek vagy erdőnek maradványai, míg az emelkedő háttért sötét erdő foglalja el.

E facsoportozatok egyike alatt, melyet százados hársak képeznek, két nőt találunk. Az egyik, magas, karcsú alak, kinek egyszerű, de ízletes és divatszerű öltözetéről is a háziasszonyra ismerünk, kerti széken ül, s munkáját ölébe eresztve, szemét egy előtte álló kosárra függeszti, melyben csecsemő alszik; a másik, nyilván dajka, a kosár mellett zsámolyon ül, és a szunnyadó gyermeket legyezgeti. A nők közelében egy körülbelől kétéves gyermek játszik, majd labdát vagy más játékot kapva fel, majd egy marok virágot vagy füvet tépve ki piciny kezével, melyet oly boldogan, oly büszkén hoz anyjának, mintha e virágokban a világ kincsét rakná le ölébe. Az anya mosolyogva követi gyermekének játékait, s a hímezést, melyen úgysem dolgozott, félretevén, a lóher és baltacim virágokból koszorút kezd fűzni. A kisleány tapsol örömében, s mindig több-több füvet hoz, mintha kis kezével az egész mezőt ki akarná tépni. Csak ha észreveszi, hogy anyjának figyelme néha a kosárban szunnyadó testvérére fordul, akkor hagy fel tevékenységével, s addig kiabál, addig húzza anyjának ruháját, míg ez ismét egy bátorító szót mond neki; s a kis szerelemféltő, ki még nem szokta meg, hogy anyja szeretetét valakivel megossza, ismét vígan fog játékához.

Valami véghetetlen kedves vala az egész jelenetben. Ez agg hársak talán soha boldogabb emberek fölött nem terjesztették ki ágaikat.

Órák folytak el, s ők nem vették észre, ők még csak nem is gyanították, hogy azalatt, míg a rekkenő meleg ellen a hársak árnyékában menedéket találtak, nyugat felől a láthatáron felhők vonultak össze. A fecskék nyugtalanul kezdtek körülszállni, csaknem a földet érintve röpülésökben; a fák sudarain gyenge szellő lejtett át, s amint a lomb megmozdult, a világos pontok, melyeket a lombon átható napsugarak a földön képeztek, megváltoztatták helyüket.

- Nézze csak a nagyságos asszony - szólt a dajka örömmel -, Ninácska nevet.

- Csak egy napsugár esett arcára; húzzuk félre a kosarat, talán nem ébred fel.

- Napsugár is esett reá, de mosolyog is - mondá az előbbi -, az édes gyermek talán angyalokkal beszél álmában.

- Vagy rólam álmodik - szólt az anya, midőn mosolygó gyermekeit nézé, s annyi boldogság vala kifejezve arcán, mennyi csak egy anyának szívében fér meg.

A kastélyból azalatt két férfiú közelített e helyhez. Az egyik maga Ormosy, ki, mint poros ruháiról és kihevült arcáról láthatni, éppen most érkezett meg; a másik egy már koros s kissé vastag ember, Karimásy jószágigazgató, ki minden buzgósága mellett ma alig képes fiatal urát követni, oly nagy és sebes lépésekkel halad az előre.

Ormosyt, úgy látszik, rendkívül fontos vagy kellemetlen tárgy foglalja el, arcán szokatlan izgatottság vehető észre; az igazgatónak máskor joviális képén pedig aggodalom s csüggedés látszik.

Midőn a helyhez közelítenek, hol a grófnét gyermekeivel láttuk, a fiatal nő a kosár fölé hajolva éppen kisebb gyermekének vánkosait igazgatja, míg a nagyobbik az anyjától készített koszorút annak fejére teszi. Ormosy egy percig megállt; látszólag meg vala indulva. Szeme előtt állt képe azon összes boldogságnak, melyet eddig élvezett, s melyről sejdíté, hogy azt soha ily mértékben többé nem fogja feltalálni. De a kis Margit meglátta apját, s magasan felemelve koszorúját, kiáltozva szaladt felé; míg a grófné meglepve férje váratlan jötte által, szintén elébe sietett.

- Ez csakugyan váratlan öröm - szólt a grófné, miután férjét megölelve, a fák alá vezeté -, még kocsid zörgését sem hallottam.

- Lóháton jöttem - mondá a gróf.

- U.-tól idáig lóháton, e hőségben, s ily rögtön, holott csak holnapra vártalak; mi történt? - A grófné férje arcának megváltozott kifejezését észrevéve, nyugtalanul várá feleletét.

- Kedves Annám - szólt Ormosy a lehetőségig nyugalomra kényszerítve magát -, a dolog reánk nézve e pillanatban inkább kellemetlen, mint veszélyes; de kellemetlen, igen kellemetlen. A szomszéd megyében parasztlázadás ütött ki; már nálunk is mutatkoznak a bajnak jelei. Több falu feltámadt az urak és tisztjeik ellen. A katonaság a határt őrzi, s így nincs eszköz, mely által a felbőszült csoportot féken tarthatnók. Ki kell tehát térni előle, s én azért jöttem, hogy Kassára vigyelek. Megtettem minden rendelést. Mihelyt besetétedik, megindulunk.

- De mi a lázadásnak oka? - kérdé a grófné bámulva.

- Valószínűleg igen sok - mondá Ormosy -, az ürügy, mely alatt a szerencsétlen tömeget felizgatják, az, hogy az urak s orvosok a népet megmérgezik. Miután egyes falukban többeknél a kolera azon óvszerek használata után tört ki, melyeket felsőbb rendelések nyomán a megye s a földesurak kiosztottak: a nép most mérgezésről szól, s az urakban csak gyilkosait látja. Vannak, kik a zavargásokat orosz vagy lengyel forradalmi emisszáriusok működéseinek tulajdonítják; mások az egészben csak azon nyomásnak következéseit akarják látni, melyet a jobbágyok egyes földesuraktól s tisztektől szenvedtek; de bizonyos, hogy a nép több helyen a dühösségig megy, s hogy a lázadás rendkívül sebesen terjed. Azonban nyugodt lehetsz - folytatá biztató hangon -, amerre jöttem, még nincs nyoma; és meg vagyok győződve, hogy a faluban még az egészről mit sem tudnak, s Kassán leszünk, mielőtt a hírnökök közül, kiket a lázadók faluról falura küldenek, valamelyik idejő.

- De miért is menjünk el? - szólt a grófné bámulva - rólunk a parasztok csak nem tehetnek fel oly szörnyűséget. Egész életünkben nem bántottunk senkit, sőt jóltevőiknek neveznek.

- Rusticus ungentem pungit - sóhajtozott az inspektor, ki minél többet hallott a lázadásról, annál inkább izzadni kezdett, s vörös kendőjével törülgeté homlokát. - Higgye el nagysád, a mi parasztjaink sem jobbak a többieknél és...

- Én ezt nem hiszem - vágott szavába a grófné -, s ha tőlem függne, a legnagyobb lelki nyugalommal maradnék itt. Az ormoslakiak minket sohasem fognak bántani.

- Nincs okuk reá - szólt a gróf -, s talán ha mindenütt így bánnak a jobbágyokkal, nem jutottunk volna e helyzetbe; azonban mégsem akarnám rájok bízni családomat. Azonkívül jöhetnek idegenek, más uraságok jobbágyai, kik a mieinket magukkal ragadják, vagy helyettök garázdálkodnak. Hidd el, kedvesem, ily körülmények között városon kívül nincs semmi biztosság. Úgyis az egész nem soká tarthat, legfeljebb egy-két hét múlva ismét visszajöhetsz. De itt jő a tisztelendő úr, valószínűleg hallott már valamit, ő bizonyosan egy véleményen lesz velem.

S ezzel Ormosy a közelgő elébe sietett, míg a grófné a remegő jószágigazgatóval magára hagyatva megjegyzé, hogy ha a plébános csakugyan úgy vélekednék, mint férje, azonnal útnak indul. - Ő oly bátor és higgadt ember, hogy tanácsát vakon követhetjük.

- Ő igen bátor s igen higgadt - válaszolá az inspektor, ki talán először életében mondá a plébánosról dicséretet, s kinek ez még halálos félelmének közepette is rosszul esett -, befolyása is lesz a népre, eleget fogta pártját.

Míg a grófné s az inspektor türelmetlenül várják a plébánost, ki azalatt Ormosyval élénk beszélgetésbe ereszkedett, és lassú lépésekkel közelít, ismerkedjünk meg mi is azon férfiúval, ki egész körére, mint látszik, oly hatalmas befolyást gyakorol.

Az ormoslaki pap egyike azon embereknek, kik már külsejök által is magokra vonják figyelmünket. Magas termete, melyet a papi ruha, bármi röviden hordozta is azt, még inkább kitüntetett, feszes magatartása és szegletes mozdulatai, szóval egész külseje a barkóig s rövidre nyírt őszülő hajig, melyet egészen katonai szabály szerint viselt, személyének inkább katonás, mint egyházi alakot adtak. - A tisztelendő úr sohasem felejthette el azon időt, melyet, mint egy gránátos ezred tábori káplánya, nagyrészt háborúban töltött, s ámbár békésebb hivatalát már tizenöt év óta tölti be, beszédében még most is a kommandó ritmusát tartotta meg, s időnkint oly hangon inti híveit, mintha ágyúk dörgése között szólna.

Ha festő egy lelkipásztor ideálját ecsetelné, az alak valószínűleg az ormoslaki plébánoshoz nemigen fogna hasonlítani, és az érdemes férfi magaviseletében is voltak dolgok, miken a vidék jámborai néha megbotránkoztak. A plébános szerette a társaságot, s éppoly fennszóval szólt és nevetett, mint bárki más; talán többet tarokkozott, mint szükséges volt, s nem mentegeti magát, mint az esperes tenni szokta azon állítással, hogy azért szereti a játékot, mert éppen kártyázás közben látjuk leginkább a szerencse ingatagságát, s minden emberi számítások haszontalanságát; ha a püspök vizitációra készült, az ormoslaki pap hátára vette puskáját, s haza sem jött, míg egy őzet s legalább hat császármadarat nem hozott vendégei számára, bármit beszéljenek a kánonok a vadászpapok ellen. De ki őt közelebbről ismeri, s egy ideig híveinek körében látta, az mindemellett azon meggyőződésre jutott, hogy tiszteletre méltóbb embert és jobb papot nemigen látott még.

Farkas Máté - mert a sors különös szeszélyében e jámbor pásztornak éppen ezen nevet adta - makacsul ragaszkodott minden jogához. Valamint felsőbbjei körében lelkesedéssel védelmezé azon önállást, mely a plébánost illeti, úgy a néptől is az utolsó fillérig megkívánta a magáét; csakhogy éppoly szigorúan teljesíté kötelességeit is, és azoknak, kiktől az ágybért pontosan beszedte, sokszor maga adta az arra szükséges pénzt. Mert, mint mondani szokta, mi lenne a

világból, ha eltűrnők, hogy az emberek kötelességeiket ne teljesítsék; de mi lenne az emberekből, ha egyik nem segítene a másikon.

A plébános első tekintetre nagyon is pontosnak és szigorúnak látszott. Ha hibát vagy rendetlenséget vett észre, a dorgálás nem maradt el. Ő azt kötelességének tartá, s oly híven s gyakran teljesíté e kötelességét, hogy szava végre, bármiről beszélt is, úgy hangzott, mintha valakit megdorgálna; de az ormoslakiak tudták, a plébános e durva szava mily kedves dolgokat tud mondani, mennyi baráti tanácsot, mennyi szelíd vigasztalást nyertek, midőn velök oly hangon beszélt, mintha roppantul haragudnék. A plébános úr szava olyan, mint a nagyharang - így vélekedett a nép -, mindig vastagon szól; de az embernek mégis jólesik, ha hallja. S csaknem hasonlót lehete mondani arcáról is, mely első tekintetre kellemetlennek látszhatott, s melyet azok, kik őt ismerték, végre mégis megszerettek. Szépnek a tisztelendő urat a leghosszabb ismeretség után sem mondhatta senki. Nagy vonásai, kiálló arccsontok, a bőrnek szokatlan barnasága s a kemény haj, mely megőszülhetett, de melyet semmi földi hatalom nem képes lesimítani, oly egészet képeznek, melynek az erős szemöldökök nem kölcsönöznek különös nyájasságot; de a sötét arc néha oly kedves kifejezést ölt magára, hogy az embernek szinte jólesik ránézni.

Szóval az ormoslaki plébános becsét csak az ormoslakiak ismerték. Egyike vala ő azon embereknek, kik körükből kiragadtatva nevetségeseknek látszanak, de kiknek minden szegletességeik éppen onnan erednek, mert a helyet, hová állíttattak, tökéletesen betöltik.

Farkas Máté mindennapos vala a kastélyban.

Ormoslaknak jelenlegi tulajdonosa még alig volt tízéves, mikor apja, aki a háborúban mint ezredes szolgált, kedves hadi káplánját az éppen akkor megürült ormoslaki plébániára kinevezte, s ez egész időközben nem történt semmi a háznál, miben ő részt nem vett volna. Ormosy nem gondolhatott a múltra anélkül, hogy Farkas Máté emlékével ne találkoznék. Ha a szünnapok alatt Ormoslakra jött, az ő társaságában lovagolt, vele ment először vadászni, őt látta apja halálos ágya mellett, tőle hallotta először gyermekének nevét; bámulhatni-e, hogy a plébános tanácsát a kastélyban még kisebb dolgok iránt is kikérek, s hogy a tisztelendő úr, az inspektor és a többi tisztek nagy bosszúságára, a grófra s nejére a legnagyobb befolyással bírt.

- Nem hittem volna, hogy a lázadás ily hamar terjedjen - szólt Ormosy.

- Mindezt a szénégetők teszik - válaszolt a plébános szokott erős hangján -, mondtam nagyságodnak, ne fogadjunk idegeneket az uradalomba. Szemét, mit máshonnan kisepertek; haszontalan homok, nem jó föld az, melyet minden szél magával hord, de nagyságod nem hitte; és most köszönetül, mert nekik kenyeret ád, és sokkal kedvezőbb szerződést kötött velök, mint kellett volna, fellázítják jobbágyait ellene. Hanem majd kikapják ezek is a magokét, csak szólhassak velök. A fődolog most az, hogy nagyságod a grófnét biztos helyre vigye.

- Magam is azt gondolom, s már minden rendelést megtettem. Mihelyt besetétedik, kocsira ülök, s Annát gyermekeivel együtt Kassára viszem.

- Az nem megy - szólt a plébános határozottan, fejét rázva. - Helységünk és Kassa között minden falu fellázadt. Az utakat fegyveres parasztok őrzik. Még jobb lenne itt maradni, mint azon veszélynek tenni ki magukat, hogy idegenek kezébe essenek. E nép bőszültségében szörnyű dolgokat követ el.

- De mit tegyünk? - kérdé Ormosy nyugtalanul.

- Mindenekelőtt kerülni kell mindent, mi a parasztok figyelmét magára vonhatná. Semmi készület. Mondják a kocsisoknak, hogy nincs szükség rájok, és a korcsmába mehetnek. Jó, ha őket ott látják. Akárhány van a faluban, ki már most is minden lépésre figyel, mely a

kastélyban történik. Azalatt nagyságod a grófnéval és a gyermekekkel, mintha csak sétálna, a kerten át a vadászházhoz megy, hol Miska lakik, s ott marad; én pedig az angol lovászt, kihez teljes bizodalmunk lehet, a Farkasvölgybe küldöm. Ha a lovakat a kerten vezetik keresztül, nem veszi észre senki. Tíz óra felé nagyságod a grófnéval Miska házától egyenesen le a Farkasvölgybe megy, felül a lovakra, s csupa erdők között egy nap alatt Kassára ér. Az út nem a legsimább ugyan, s itt-ott fárasztó, de egészen biztos. Most azok is, kik máskor az erdőben élnek, a falukban s az országutakon kószálnak. A grófné bátor és jó lovas, és az öreg Pattogós, ki nagyságtokat a Farkasvölgyben a lovakkal várni fogja, úgy ismeri az utat, mint én a falu határát, eleget vadorzott ezen erdőségben.

Miután a grófné, ki azalatt a férfiakhoz csatlakozott, a plébános tanácsát hallá, elhalványodott. Csak most kezdé hinni a veszélynek egész nagyságát, s ez annál inkább hatott reá, mennél biztosabbnak és boldogabbnak érezé magát jelen körében. De Ormosyné nem tartozott azon gyenge teremtések közé, kik veszély előtt, mint a kismadár, melyet a csörgőkígyó megigézett, elvesztik lélekéberségöket, kik elbénítva a félelem által, minden határozatra képtelenek. Ő sem a távolságtól, sem az utazás fáradalmaitól s veszélyeitől nem ijedt meg; hanem valami volt a tervben, minek első pillanattól fogva a legnagyobb határozottsággal ellentmondott, s ez az vala, hogy kisebb gyermekétől megváljék.

Hogy a csecsemőt dajkája nélkül nem viheti magával, hogy ez, ki soha lovon nem ült, ily hosszú utat lóháton nem tehet, hogy minden megtámadás, mire a jelen körülmények között legalább késznek kellett lenni, százszor veszélyesebbé válik, ha ahelyett, hogy lovaik sebességére bíznák magukat, a dajkára és csecsemőre kell vigyázniok: mindezt Ormosyné belátta, teljesen bízott a dajka hívségében, s elismeré azt is, hogy kis Annája parasztosan öltözött asszony karjain sokkal biztosabb, mint ha nála marad; de mindemellett nem barátkozhatott meg azon gondolattal, hogy gyermekétől éppen ily veszélyes pillanatban váljék meg; s midőn férje s a plébános okaira többé nem tudott felelni, sírni kezdett, úgyhogy Farkas Máté valószínűleg maga is könnyekre fakadt volna, ha nagy szemöldeit fel nem húzza egész homloka közepéig, s így a pilláira toluló cseppeknek meg nem változtatja irányát.

- Végre is - szólt a plébános - igen természetes, hogy nagysád a kis Annától nehezen válik meg, s azt mondja, hogy Margitot még könnyebben hagyná el. Oly szívű asszonyok mindig úgy vannak ezzel. Ha gyermekök nagyobb, szeretik, mert már évekig szerették; s ha még kicsi, szeretik, mert még nem volt idejök, hogy eléggé szeressék. De az okosság...

- Hagyja abba, tisztelendő úr - szólt a grófné könnyezve -, én belátok mindent; de hiába, vannak dolgok, melyekről elismerjük, hogy okosak, s melyeket mégsem bírunk tenni.

- Addig, míg meg nem győződünk arról, hogy kötelességünk - folytatá, mondását kiegészítve a pap. - Nagysád sokkal jobb anya s keresztyén, semhogy gyermekének életét veszélynek tegye ki, csak azért, mert tőle egypár napra megválni nehezére esnék. De sietnünk kell. A gróf menjen az istállóba, s mondja az angol lovásznak, hogy ne nyergeljen, de készen várjon, s azután azt tegye, mit neki én fogok mondani. Nagysád azalatt magának s a gyermekeknek erősebb cipőt s melegebb ruhát hoz. Olyasnak mutatkozik az idő, mintha eső akarna lenni.

Természetünkben fekszik, hogy nehéz pillanatokban határozott parancsnak könnyen engedünk. Ha azon befolyásnak kulcsát keressük, melyet forradalmak alatt vagy nagy veszélyek alkalmával néha egészen ismeretlen egyediségek a tömegekre gyakorolnak, e kulcs egyedül abban fekszik: mert az általános rémülés pillanatában éppen csak egy bizonyos egyed vállalta a parancsolás szerepét magára; s épp azért nincs is nagyobb igazságtalanság, mint ha a népet azzal vádolják, hogy rosszul választá vezetőit. Nehéz pillanatokban mint egyesek, úgy a nép is nem választja, hanem vezetőjének azt fogadja, ki e szerep elvállalására elég bátorsággal bír, s

éppen nem csudálatos, hogy ezek nem mindig a legildomosabb s lelkiismeretesebb emberek soraiból kerülnek ki. Ormosy s neje is ellentmondás nélkül távoztak, a plébános meghagyását teljesítendők; ő pedig a hársak alá ment, hol a csecsemő kosarában aludt, s hol Margit rég elhányva virágait, most kövecskékkel játszott, majd halomra seperve össze egész kincsét, majd az asztalon szétrakva, oly figyelemmel s buzgósággal, hogy még barátja közeledését sem vevé észre, kinek máskor oly szívesen belekapaszkodott hosszú fekete köntösébe.

A plébános szívét bánatos érzés fogta el, midőn e gyermekeket látá. Ő sokkal több aggodalommal tekintett a legközelebbi jövőre, mint azt Ormosy gondolá. A gróf sohasem követett el igazságtalanságot jobbágyain, s a grófné jóltevő gondviselésként hatott körében; de a plébános tudta, hogy mindemellett Ormoslakon sem az elégedetlenek, sem, mi több, ezen elégedetlenség okai nem hiányoznak. A nép mindig legfelsőbb helyen keresi szenvedéseinek forrását, s ez okon mindenért, mit egyedül a tisztek, a grófnak tudta nélkül cselekedtek, őt tevé felelőssé; s annál elégedetlenebbnek érzé magát, mivel az ormoslakiaknak egy része tót lévén, urával nem is beszélhetett, tehát egészen a tisztek kezére bízva gondolá magát. Farkas Máté a falu és kastély közt közbenjáróként szolgált, s fel sem vevé a gyűlöletet, mellyel az inspektor és a többi tisztek őt megtisztelték, híveinek, ahol csak lehetett, pártját fogta. De egyesek mindamellett mégis sértve érezek magukat, részint mert a plébánosnak nem jutott minden tudomására, részint mert Ormoslakon is, mint máshol, az emberek nemcsak valóságos sértések ellen panaszkodtak, s a plébánosnak nem bocsáták meg, hogy képzelt bajaiknak szószólója lenni nem akar. Ő sokkal inkább ismeré híveit, hogysem a dolog való állása iránt csalódásokba ringatná magát, s máris, midőn a falu háza mellett elment, a csoport között, mely ott más faluból jött hírnök körül sereglett, elég fenyegető szót hallott nemcsak az uraság, hanem önmaga ellen is.

- Boldog gyermekek - szólt magában, szemét az ártatlanokra függesztve -, mennyi veszély környezi, de tudatlanságuk megőrzi nyugalmukat, és felettök mások őrködnek; míg mi, minden fáradság s aggodalmak mellett, mikkel, vélt bölcsességünkben, száz veszélytől óvjuk magunkat, mégis szinte elvesznénk, ha felettünk is hasonlóan felsőbb gondviselés nem őrködnék.

E gondolat a plébánosnak megint visszaadta nyugalmát. Hangjában s az egész módban, mellyel a dajkának a dolgok állását s azt, mit tőle kívánnak, előadá, valami oly biztató volt, hogy Kati, az ijedtség után, mellyel a történteket eleintén hallá, egészen megnyugodott, s csak grófnéját sajnálá.

- Ne aggódjál te grófnédért, annak nem lesz baja - mondá Farkas -, azt Pattogós vezeti, s fogadom, oly utakon, hogy maga sem veszi észre, mikor egyszerre Kassán lesz. A szegény asszony nem is magáért, hanem csak azon aggódik, hogy gyermekét el kell hagynia.

- Azon nincs mit aggódnia - mondá Kati -, mikor Isten kisfiamat magához szólítá, és a tisztelendő úr éppen halála után, még a temetés előtt a kastélyba hitt, hogy akkor született kis Annámnak dajkája legyek, eleintén nagyon sírtam. Oly igazságtalannak látszott, hogy nekik, a gazdagoknak, most Isten még gyermeket is adott, s tőlem, kinek semmi egyebe a föld kerekségén, még fiacskámat is elveszi. Azt gondoltam, nem is fogom soha szerethetni ez idegen gyermeket, és csak azért mentem el, mert Miska akarta, és a tisztelendő úr is úgy parancsolta. De később láttam, mi jól gondoskodott a tisztelendő úr rólam. Első napokban eszem még mindig Pistikánál járt. Ő tizenkét nappal idősebb volt, és ha a finom pólyát és csipkés vánkosokat láttam, melyekben Annácskám feküdt, mindig eszembe jutott, hogy nem az én gyermekem; de később ezt is megszoktam. A kis angyal oly szépen nyújtá felém kezecskéit, nélküle talán meghaltam volna szomorúságomban; de mikor először mellemre fektetem, már könnyebben éreztem magamat; úgy látszott, mintha kis ajkai kiszívnák mindazon keserűséget,

melyet szívemben viseltem. Ó, a grófné nyugodt lehet; míg én élek, a kis Annának nem lesz baja.

- Azt én jól tudom, s rajta a grófné sem kételkedik, csak attól tart, hogy téged valami baj érhetne.

- Mi baj érhetne engem? - szólt a dajka bizodalommal. - Ha egyszer Miskámnál vagyok, onnan az erdőkön át éjjel is eljutok Kerékhegyre nénémhez; és ugyan ki bántana ott? Kerékhegyen csupa magyar lakik, s néném, kit akkor láttam utolszor, mikor várandóban voltam, nem is tudja, hogy időközben gyermekem meghalt, és a kis comtesse-t az én leányomnak fogja tartani.

Míg a plébános a dajkával szólt, az inspektor azon helyen maradva, melyen a gróf által hagyatott, mennél többet gondolkozott, annál nagyobb félelembe dolgozta belé magát. Végre rémülése győzött még az ellenszenven is, melyet a plébános iránt érzett, s hozzá menve, kérdést tőn, mit tanácsol neki?

- Már a teins úrnak nem tanácsolhat senki mást, mint hogy innen pusztuljon, s pedig mennél elébb. A nép senkire sem haragszik inkább, mint inspektor úrra; nem szeretném, ha kezei közé kerülne.

- Az szörnyű volna - mond amaz remegő hangon. - A gróf elbeszélte, mit tettek azzal a szegény Krivanszkyval, gróf Váry inspektorával. Kissé szigorú ember volt, az igaz, de jó ember, mint a harapás kenyér, és oly mulatságos, az uraság nem is élhetett nélküle. Az embernek feláll haja szála, ha csak eszébe jut, mily kínokkal ölték meg. Egy kasznárt, ugyanazon uradalomban, a falusi bikával egyazon jászolhoz kötöttek, hogy a vad bika ölje meg, vagy a széna mellett haljon éhen. Az ember elborzad, ha eszébe jut, hogy egész életét oly kannibálok között tölti. Hiába, semmi míveltség, semmi vallás.

A plébános, ki mint bátor ember a félénkséget megveté, de sajnálkozék rajta, éppen az elrémült inspektornak néhány vigasztaló szót akart mondani, midőn a hallott észrevétel haragra gyújtá. - Semmi vallás - szólt ingerült hangon -, s az baj, ugyebár, hogy a népnek ilyenkor vallása nincsen? De ki más oka e vallástalanságnak, mint ön és hasonlói. Ha azok, kik a míveltség magasabb fokán állnak, vagy kikről a buta nép legalább azt hiszi, hogy állanak, ha ilyenek, mondom, a vallás iránt a legnagyobb közönyösséget mutatják, ha megvetik szertartásait, s akkor örülnek leginkább, ha az egyháznak szolgáit nevetségessé tehetik, vajon csoda-e, ha a nép a példát követi? Hisz mindenki szívesen utánozza felsőbbjeit, s mert ez egyébben nehezen sikerül, abban kísérti meg, mihez sem ész, sem világi bátorság, sem erő nem szükséges. Önök felfogása szerint a vallásra csak a népnek van szüksége, hogy alázattal meghajoljon felsőbbjei előtt, hogy szépen eljárjon a robotban, és panasz nélkül hordozza terheit; de a nép meg azt hiszi, hogy a vallás olyanoknak, kiknek Isten nagyobb hatalmat adott, még szükségesebb. Mit önök a népnél nélkülözhetlen korlátnak tartanak, abban a nép védelmet szeretne találni a hatalmasok ellen, s ha ezt nem találja, közönyös lesz az iránt, minek hasznát belátni képtelen. A vallástalanság nagy szerencsétlenség, legnagyobb átka századunknak, de önöknek nincs joguk ellene panaszkodni.

Az inspektor fohászkodva jelenté ki helybenhagyását, s oly bűnbánatos képpel állt ott, hogy a plébános megsajnálta őt. - Erősen hiszem - szólt kissé szelídebb hangon -, hogy a jelen események a teins úrra is meg fogják tenni hatásukat. Tábori életem idejében akárhányat ismertem, kikről csaknem meg voltam győződve, hogy vallásosság nem is fér szívökbe, és ím, megrázta a félelem, és elfért biz az.

Az inspektor egészen egyetértett, és remegő hangon jegyzé meg, hogy ha a papság egész befolyását a nép felvilágosítására használja, bizonyosan észretérítheti.

- Az nem szenved semmi kétséget, hisz végre minden ember eszére tér, úr és paraszt, bölcs és tudatlan, egyszer mindenik kijózanodik; a kérdés csak az: mikor? s azok után, miket a faluban láttam és hallottam, nem tanácslom, hogy akár inspektor úr, akár más valaki az én befolyásomra támaszkodjék. Legjobb kitérni. Ha besötétedik, jöjjön hozzám, s ha nem lesz benne más mód, a barát csuklyájába öltözködhetik, ki a búcsú alatt segítségül volt nálam; a szegény barátot nem bántja senki, és ha ön bajszát leborotválja, és szükség esetében tonzúrát nyírunk, nincs ember, ki ezen obskúrus öltözet alatt oly felvilágosodott férfiút gyanítana, minőnek inspektor úr egész életén át magát mutatta.

Az inspektor érzé a célzást, mely a végszavakban feküdt, azonban jelen alázatos hangulatában mindent eltűrt volna, sőt örvendett a dorgáláson, csak annyit tanácslott a plébánosnak, hogy míg a nép dühe tart, inkább ő is térjen ki.

- Csak még az kellene - szólt Farkas, oly hangon és kifejezéssel, melyen az inspektor szinte megijedt. - A betegség nyomai mutatkoznak, a nép fellázad, és én ilyenkor menjek el? Inkább izmokra tépetném magamat, mint hogy ezt tegyem. Rólam ugyan nem fogja mondani senki, hogy rám ijesztett.

- Én csak azt értettem, hogy a tisztelendő úr rövid időre menjen el, addig, míg éppen az első dühösség tart - mondá az inspektor mentegetve magát.

- Igen, hogyha majd minden ismét szép rendben lesz, akkor visszajöjjek - szólt Farkas még nagyobb indulatban -, eső után köpönyeg. S tudja-e inspektor úr, hogy az valóságos gazság volna, mit nékem tanácsol? És hogyha most elmennék, szégyenlenék visszajönni. A szegény népnek sohasem volt inkább szüksége reám, mint éppen most.

- Bizony a nép nem is érdemli, hogy érte magát oly ember feláldozza - sóhajtott az inspektor.

- És szeretném tudni, miért nem? - mondá a lelkész hévvel - mert néhány alávaló izgatónak ellenállni nem tud? Jobb lenne kétségen kívül, ha ellenállna; de ne feledjük, hogy azok, kiket a gonosz a tiltott gyümölcs leszakítására ösztönöz, és kiknek, ha tanácsát követik, a világ minden tudományát és hatalmát ígéri, talán éhesek is, és hogy nem annyira fényes vágyak, mint a jelen szükségei által ragadtatnak el. Ismerem e népet, egytől egyig láttam őket felnőni vagy vénülni - és tudom, hogy nagyobb része jámbor, szelíd emberekből áll. Ugyanazon csepp, mely reggel mint harmat függött a virágon, délben talán mint vészfelleg száll körül, és este, ha a vihar kidühöngte magát, ismét mint tiszta csepp ragyoghat valami fűszálon. A nép mindig érdemes reá, hogy egyesek magokat érte feláldozzák, érdemes már azért is, mert ő szintén annyiszor áldozza fel magát, s annyiszor áldoztatik fel egyeseknek. Az ormoslaki nép jó, becsületes, én mindig ezt fogom mondani, bármi történjék. Ha a szénégetők nem volnának, kiket szintén a teins úr fogadott fel erdeinkbe, jót mernék állni a békéért.

Ormosy s neje, kik azalatt a kastélyból visszatértek, véget vetettek a beszélgetésnek. Az inspektor kancelláriájába ment, hogy ott várja be az estét; a többiek, sürgetve a plébános által, az erdő felé indultak. Lassan haladva elébb, mintha csak sétálnának, sebesebben, mihelyt az erdőben voltak, és sietésök senkinek figyelmét sem vonhatta magára.

Ormosy s a plébános félhalkan beszéltek egymással. Előttök a grófné ment, kisebb gyermekét tartva karján; a dajka erősebb levén, most Margitot vivé. - Nézetem szerint - szólt végre a grófné hosszabb hallgatás után - távozásunk fölösleges; de szívesen megtenném, csak kis-gyermekemtől ne kellene megválnom. Mintha előre érezném, hogy baja lesz.

A plébános újra igyekezett őt megnyugtatni. Ormosy türelmét kezdé veszteni. - Nem foghatom meg, oly okos asszony, mint te vagy, hogy lehet ily gyermekes. Mindenben oly józan vagy, csak ebben nem.

A grófné fájdalmas tekintetet vetett férjére. - Nem szólok többé - mondá szomorúan -, mert látom, hogy kellemetlen; de hidd el, kedvesem, ily dologban egy asszony sem bír annyi józansággal, mint ti, férfiak.

- S ez nagy istenáldás - szólt a plébános -, mi, férfiak, nagy józanságunkkal nem tudom, hány gyermeket nevelnénk fel. De legyen nyugodt, kedves grófné, az ártatlan gyermek fölött, ha anyja alszik vagy távol van, még egy másnak szeretete őrködik, s az nem fogja elhagyni e nehéz napokban. És most Isten áldja meg nagyságtokat. Siessenek. Dörögni kezd, s félek, rossz időnk lesz; de reménylem, nemsokára derültebb ég alatt meglátjuk egymást.

A plébános, mint hangjáról észre lehetett venni, rendkívül meg volt indulva; s miután a grófnénak kezet csókolt, s a gyermekekre áldást mondott, sietve távozott, nehogy könnyeit észrevegyék, melyeket ez egyszer, bármennyire felhúzta szemöldjeit, szemébe visszaszorítani nem bírt.

2

Ormosy családjával hallgatva folytatá útját. A nap még magasan állt, de a sötét felhők, melyek nyugat felől tornyosultak, elfogták sugárait, és az erdőben, mintha már az est közelgene, bizonytalan világ uralkodott. Minden csendes, a levegő meleg ködként mozdulatlanul terül el a vidéken. Minden tárgy színetlen, mintha fátyol takarná. Néha egy rövid lehelet, egy elszakadt fohász lejt át az erdő fölött, s a fák sudarai egy percre ingadoznak: utána ismét csendes és mozdulatlan minden.

Mintegy félóráig haladhattak, midőn Ormosy, ki azalatt Margitot maga vette karjára, megállt, s nejét pihenésre szólítá fel. Ormosynak egyik kedves helye vala ez, minden oldalról erdővel környezett rét, honnan, mert a hegy lejtős oldalát foglalá el, a fák sudarai fölött kilátás nyílt a völgybe. Egyenesen alattok feküdt a kastély, melynek a kert magas fái miatt csak cserépfedele látszott; tovább a falu és temploma, minden oly csendesen, mint máskor, csakhogy a kassai úton nagy csoport paraszt közelített a faluhoz. Míg Ormosynak figyelmét e csoportozat vonta magára, a grófné a csecsemőt karjaiban tartva kizárólag vele foglalkozott, s halkan elmondá dajkájának mindazt, mire figyelnie kell, ha majd a gyermekkel maga fog maradni.

De a közelgő vész rövid nyugalom után sietésre inté a pihenőket. A sötét felhő, mely előbb hegylánccként emelkedett a láthatáron, most egyszerre sebes változásoknak indult. Mint azon óriási földvajúdásoknál, melyek közben a geológia állítása szerint az Alpok vagy Cordillerák hegyláncai támadtak: úgy a sötét felhőtömegből egyes bércek emelkednek ki, magasan tornyosulva, míg saját terhök alatt összeroskadnak, vagy a mellettök emelkedő tömegek által elnyomatnak. Minden mozdul s változik. A fehér felhők, melyek, mint e rögtön támadt hegylánc havasai, a sötét tömeg fölött uralkodnak, itt mint a folyásnak indult jegesek, széles szalagokban szállnak le a felhőzet sötét völgyei közé, s velök, színöket vesztve, lassanként összeolvadnak; ott a fehér gombolyagok sebes forgás közt oszlanak fel, és gyenge füstként keringnek a felső bércek fölött, vagy hosszú foszlányokban függnek oldalain.

Minden percben új alakok, új színek, egy szüntelen változás, mely között a sötét felhőtömeg mindig magasabbra emelkedik. Még csendes a lég, s csak egyes szakadozott szélrohamok futnak át a fák sudarain; de a sebesség, mellyel a felhők a széllel ellenkező irányban a láthatáron felvonulnak, összekeverednek, szétfoszlanak, mutatja, hogy a zivatar, melynek ez egyes szélcsapások csak töredékei, a magasban már elkezdé nagy csatáját.

Az előbb oly ködös és homályos levegő egyszerre tisztává s átlátszóvá lett, a legtávolabb hegyek körrajzai élesen váltak ki, s mégis az egész vidék azon csodás színtelen világításban tűnik fel, melyet csak vésznél látunk. Már egyes villámok cikáznak az égen, s a távol dörgés erősebbé válik.

- Ideje, hogy menjünk - szólt Ormosy, midőn kezét feleségének nyújtva, őt a felkelésben segíté -, nézd csak, mily tömött felhő jő most ezen oldalról is. Egy perc alatt el fogja borítani az égnek tisztán maradt részét, mely előttünk fekszik. Hallod a távol zúgást, a szél és eső azonnal itt lesz.

- Csak a gyermekek meg ne ázzanak - szólt a grófné, közelebb szorítva kebléhez a csecsemőt, kitől, mintha még egyszer élvezni akarná az anyának terheit, az egész úton nem tudott megválni.

- Mihelyt beljebb jutunk az erdőbe, biztosítva vagyunk - mondá Ormosy -, tömött ágain nem oly könnyen hat át valami. Csak siessünk.

De Ormosy csalódott. Bármiként siettek és bár az erdő legsűrűbb részében voltak is már, midőn a zivatar egy mennykőcsapással kezdetét vevé: a zápor pár perc alatt áttört a sűrű lombozaton, s utasaink átázva követték ösvényöket, mely minden lépéssel sikamlóbbá és nehezebbé vált.

Villám villámot, dörgés dörgést követett. Hol a fenyők nem bikkekkel vegyülve álltak, ott a szélvész egész sorokat dönte fel, s a recsegés, mellyel a lezuhanó fák ágai széttörtek, messze elhangzott az erdőben, a zápor közel zuhatagként hangzott, midőn a sűrű ágakon keresztültört. Így tértek fáradtan s megázva vándorlásuk első nyugvópontjához, s Ormosy talán életében sohasem örült jobban háznak, mint midőn feleségét a szerény vadászlak küszöbén átvezeté. A kilátás, mely a háztól nyílt, különben bájló vala. A hegy csúcsáról, melyen állott, nemcsak az ormoslaki völgy, hanem a távolabb fekvő táj is meglátszott. A szem mérföldekre követheté egyfelől a dombokon s hegyeken egyenesen Kassára vezető fehér utat, a másikról a folyót, mely a völgy fordulatait követve, vizeit a Tisza felé vivé. Most az egészet felhő takarta. A sűrű köd között még azon egyes fák is alig voltak észrevehetők a vadászlakot környező kis mezőn, melyek az egész helynek egyik fő szépségét tevék.

Miska, ki éppen tornácán pipázva nézé az időt, nem hitt szemeinek, midőn a kopók ugatása által figyelmeztetve, egyszerre nejét s utána a grófot egész családjával meglátta. Még inkább bámult, midőn e váratlan megjelenésnek okát s azt is megértette, hogy az uraság még ez éjjel tovább utazik. De miután a grófné gyermekeivel a szobába ment, és ő a tornácon urától a lázadás egyes részleteit hallá, sóhajtva mondá, hogy ő mindezt előre tudta. - Nem is csodálom, hogy a sok mindenféle rendelésnek, gyógyításnak, kuruzslásnak ilyen vége lett; hisz hat hét óta annyit lótnak-futnak körül az orvosok, annyit kérdezik az embert, nem halt-e még meg, hogy bizony zavarba jön. Tegnapelőtt lenn voltam Bernátfalván, már akkor gondoltam, hogy valami készül. A kolera ott már kiütött, a szomszédban még nem mutatkozott semmi, és az embernek megesett szíve, ha a szegény népet látta. Az egyiknek apja, anyja halt meg egy délután, a másik mától holnapig feleségét és három gyermekét vesztette el. Egészen kétségbe voltak esve, és ahánnyal csak szóltam, mind meg volt győződve, hogy a halottakat meg-mérgezték.

- De hogy is támadhatott e szerencsétlen emberek agyában ily gondolat? - szólt Ormosy iszonyodva.

- Isten tudja, hogy - mondá Miska -, de beszélik, hogy Bernátfalván az uraság a múlt hónapban valamit dobatott a kútba. Azt mondták, hogy só, s hogy csak azért történik, mert a víz rossz volt; de annyi bizonyos, hogy Bernátfalván halnak, éspedig nemcsak az emberek, hanem még

az aprómarha is, mely a kútból iszik, és hogy a szomszédban nyoma sincs a betegségnek. Hogy pedig a bernátfalvi uraság nemigen bánja, ha a parasztok halnak, azt is elhiszem.

- Úgy beszélsz, mintha magad is azt hinnéd, hogy szomszédom jobbágyait megmérgezi.

- Dehogy hiszem, nagyságos uram - szólt Miska némi zavarban -, én nem vagyok oly ostoba; hanem Bernátfalván azt beszélik, hogy mikor tizenhétben szükség volt a faluban, az uraságnak magtára teli volt élettel, de nekik nem adott belőle egy szemet sem, és hogy ők akkor is inkább szerették volna, ha egyszerre megmérgezik, mint hogy ily gonoszul hagyják elveszni.

Ormosy meglepve hallgatott. - Ha nagyságod megengedi - szólt ismét az előbbi, a puskát a konyhából kihozva és vállára akasztva -, körülnézek egy keveset. A csoport, melyet nagyságod a kassai úton látott, bizonyosan Óhegyről jött; megtörténhetnék, hogy a bernátfalviak szintén Ormoslakra mennek, ők pedig mindig a hegyen járnak át, s be szoktak térni házamba. Nem szeretném, ha a grófnét itt találnák.

S ezzel Miska magával szólítva kopóit, Ormosyt egyedül hagyá.

A gróf egy ideig szomorúan nézett a távozó után. Csak mióta észrevéve, hogy azon álhíreket, mik akkor a parasztságot fellázíták, e régi szolga is legalább félig-meddig elhiszi - győződött meg a veszély egész nagyságáról. El volt keseredve, egyrészről azok ellen, kik aljas fukarságuk által a népben gyűlöletet gerjesztenek, másrészről a nép ellen, mely csak egyeseket szeret, de gyűlöletét mindig egész osztályokra terjeszti ki. Mennyit nem tettem, hogy jobbágyaim bizodalmát megnyerjem, így gondolkodék magában. Tudva a környéknek egyetlen egy emberét sem sértettem meg, feleségem az egész vidék jóltevője, s most titkon szökünk meg saját házunkból. Valakinek eszébe jut, hogy a nagyobb halandóságnak oka méreg, s elhiszik felőlem szintúgy, mint szomszédomról, ki őket félszázad óta zsarolja.

Ormosyt e keserű gondolatokból Miska ébreszté fel, ki sebesen visszajött, s mert futás közben lélegzetét veszté, szakadozva elmondá, hogy Bernátfalváról csakugyan nagy csoport jő fel a hegynek. - Legalább egy negyed óráig tart, míg ideérhetnek; az út a vágáson, amerre jönnek, meredek, s úgy látszik, néhány olyan is van köztök, ki nemigen biztosan áll lábain. De sietnünk kell. Nagyságtok a feleségemmel és a gyermekekkel a padlásra mennek, én majd azon leszek, hogy a vendégektől minél előbb szabaduljunk.

Rövid idő múlva Ormosy családjával együtt rejtekben vala, Miska a padlás ajtaját betette, s ismét a tornác elébe ülve, pipára gyújtott.

Csaknem egy negyedóra múlt kínos várakozások között. A grófné a kis Margitot tartá karjain, halkan mesét mondva el neki, s elkövetve mindent, hogy őt még a parasztok megérkezése előtt elaltassa, vagy legalább hallgatásra bírja, de hasztalan. A kis leány mindent, mi körülötte történt, játéknak tartott. A szűk lábtó, melyen a padlásra vitték, az, hogy mamája is az illatos széna közé ült, hol máskülönben csak dajkáját látta, oly véghetlen mulatságosnak tetszett neki, hogy még Miska tarisznyáját is, melyet elébb mint kocsit húzott körül a szobában, később gyermeke gyanánt szorította szívéhez, eldobva, anyjának nyakába csimpeszkedett, és egyre nevetett, oly jóízűen, oly boldogan, hogy a szegény asszony alig bírt elégséges erővel arra, hogy fenyegetések által a gyermeknek jókedvét elrontsa. A csecsemő csendesen aludt dajkájának keblén. Ormosy maga hallgatva ült felesége mellett. Lelkét fájdalom és düh tölté el. Bármennyire általlátta is, hogy őrültség volna, ha a pálinkától hevült dühös csoporttal szembeszáll, mégis saját neje s cselédei előtt megalázva érzé magát a parasztok előli elrejtekezése miatt.

A csoport azalatt nagy lármával a házhoz jött, és Miskát fogta körül; ki mihelyt fegyverét a kamarában elzárta, oly nyugodtan ült tornácán, mint máskor.

- Fertelmes idő - szólt Miska, erős füstöt eresztve pipájából.

- Rossz bizony - válaszoltak többen.

- A szél sok kárt tehetett, nem láttak kendtek semmit feljövet?

- Jobbra a hegyoldalon sok széltörés van, és egypár felrakott ölfát is széjjelvitt a víz - szólt egy vén paraszt -, de arra már semmi gondod, Miska. Nem kéri többé számon senki tőled.

- Mennykőt nem kéri. A gróf semmit sem tart inkább szemmel, mint erdejét.

- A gróf! - szóltak többen olyan hangon, melyben félig megvetés, félig sajnálkozás vala kifejezve. - Nagy dolgok történtek, Miska. Oly dolgok, amikről nem is álmodtál.

- Mi a manó?! - mondá Miska bámulást színlelve -, kíváncsi vagyok.

- Jer hát velünk a szobába - szólt az előbbi öreg paraszt -, átáztunk, s a szél oly hidegen süvölt házad körül, hogy csontomig hat.

- És adj pálinkát; de siess, nem késhetünk - szólt egy másik, csaknem fenyegető hangon.

- Ha kend kérni akar, kérjen más hangon, máskülönben egy kortyot sem kap - mondá Miska, érezve, hogy biztossága attól függ, ha tekintetét a tömeg előtt fenntartja.

- Kérni? Mi itt parancsolunk. Ezentúl mi leszünk a grófok, a nemes és nagyságos urak - kiáltott az előbbi dühösen.

- Azt majd meglátjuk - szólt amaz -, de ha el nem kotródol, úgy nyakon csaplak, hogy vén korodig megemlékezel reá, ha mindjárt nagyságos úr vagy gróf lesz is belőled.

A vén paraszt, kit, úgy látszik, az egész csoport vezetőül tekintett, közbeszólása által lecsillapítá a kezdődő vitát; a parasztot keményen megdorgálta, s Miskának fülébe súgá, hogy amaz részeg, de jó volna, ha egy kis pálinkát hozna, mert nagyon megszomjaztak, és az emberek kedvét semmi sem rontja inkább, mint a szomjúság.

Míg a vadász e kívánatot teljesítve a pincéből visszajött, a csoportnak előkelőbbjei a szobában fogtak helyet, a többiek a konyhában és tornácon ültek s hevertek le.

- Tudod-e, Miska, mi járatban vagyunk? - szólt a vén paraszt, miután szűre ujjával száját megtörülve, a palackot szomszédjának oda tolá.

- Mit tudom én? - mondá az előbbi közönnyel - a kaszálás elmúlt, a búcsú csak jövő hónapban lesz, gondolni sem tudom, mit kereshettek annyian egyszerre Ormoslakon.

- Hát uradat keressük, Miska - szólt az öreg halkabban. - A grófot keressük, ő is egyike a méregkeverőknek.

- Az én grófom egyike a méregkeverőknek? - mondá Miska elbámulva.

- A te grófod! Ugyebár, ki hitte volna? De kisült napnál is világosabban, az urak mind benne vannak, és a tied még egyike a főbbeknek.

- Már hogy beszélhet kend ily marhaságot - szólt Miska, kinek vére felforrt -, nem szégyenli magát vén létére!

- Nem bámulom, hogy felindulsz - szólt amaz sóhajtva -, én is úgy voltam elébb. Hozzánk hasonló közönséges ember ily gonoszságot nem is gondolhat magának. Főképp a grófnéról nem hinné senki.

- Micsoda, a grófnéról is azt hiszitek? - kiáltott fel Miska.

- Róla is be van bizonyítva. Még a leveleket is láttuk, melyekben az urak az egész dolgot egymásnak megírják. Ott van mind nótáriusunknál.

- De hisz nem is tudsz olvasni - mondá Miska vállat vonítva.

- Nem is az én dolgom - szólt a paraszt bosszús hangon -, én esküdt ember vagyok, tanácsbeli. De a nótárius tud olvasni, meg az íródiák, ki tegnap nálunk volt, és az obsitos, ki kaszálás óta a faluban tartózkodik, és azok mind kiolvasták a levélből.

- Mit olvastak ki a levélből?

- Hát mindent - szólt az előbbi erős meggyőződés hangján -, mit végeztek utolsó összejövetelök alkalmával, s mikor fognak ismét összejönni, hogy egymással tanácskozzanak. Hogy az egész felső járásban már, hála Istennek, a sírok meg vannak ásva, de hogy még a por nem elég, mert az ormoslaki gróf nagyon sokat küldött ki jószágára, mivel Bernátfalvát és a szomszéd helységeket is ő fogja ellátni.

A hatás, melyet e levelek tartalmának említése a jelenlevőkre tett, különböző vala. Egypár dühösen emelte öklét, másoknak arcán elkeseredés és undor vala kifejezve, míg egyesek összetett kezekkel ég felé emelék szemeiket, mert a veszélytől megmenekedtek; hogy a mérgezésről a felfogott levelek szerint kétség nem lehet, arról mindenki meg vala győződve, és általános bosszankodást gerjesztett, midőn Miska eziránt kételyt jelente ki.

- És te még most sem hiszed, hogy az urak a népet csakugyan mérgezik, és hogy felét kiirtották volna, ha szerencsére ki nem sül az egész terv? - kérdé most éles hangon egy másik a parasztok közül. A férfiú nem bernátfalvi volt. Egyike vala azoknak, kik faluról falura járva, a borzasztó hírt terjesztették, és a népet lázíták. A halvány arc, a beesett, de fényes szem, a lázas ingerlékenység, mely e férfi minden mozdulatából kitűnt, kellemetlen, csaknem ijesztő hatással voltak. Egész valóján azon nyugtalanság vala észrevehető, melyet csak őrülteknél vagy olyanoknál találunk, kiknél az idegek izgatottsága a legfőbb fokot elérte, s kik néha éppen azon arányban gyakorolnak befolyást másokra, melyben a hatalmat magok fölött elvesztik. - Hát felelj nekem, ha nem az urak mérgeznek, miként történik, hogy ők hónapokkal előre tudták, hogy mi halni fogunk, nemcsak hogy halni fogunk, hanem hogy mily módon fogunk meghalni, hogy micsoda vármegyékben fog a halálozás megkezdődni, és mennyien fognak meghalni minden helységben; mert hisz ők mindezt előre tudták.

- Úgy van, ők mindezt régóta tudták - zajongtak a parasztok.

- Nálunk már tavasz kezdetén, még áprilisban előre mondtak mindent - folytatá az előbbi szenvedéllyel. - A papok kihirdették a szószékről, hogy egypár hónap múlva a betegség ki fog törni. Egy része az urakkal tart, a többi csak azt hirdeti, amit neki a püspök parancsol. Ez csak azért történt, hogy ha majd az emberek falkánkint halni kezdenek, senki se tulajdonítsa másnak, mint a betegségnek, melyről ők előre szóltak. Mindjárt azután az orvosok kezdtek körüljárni, nemcsak a megyei orvosok, hanem idegenek, kiket orvosoknak neveztek, de kiket sem elébb, sem utóbb senki sem látott többé. Megkérdezték a bírákat, hány ember lakik a faluban, kiszámították, hogy eszerint körülbelől mennyinek kell meghalni, és evégre mennyi port hagyjanak ott. Azután egy különös házat jelöltek ki, hová a betegeket vinni kell.

- Igen, nálunk is úgy volt - szóltak többen.

- Falunkban kemény büntetés alatt megparancsolták, hogy mihelyt valaki megbetegszik, akár akarja, akár nem, mindjárt az ispotályba vigyék; és hogy ne merészeljen senki közelébe menni, mert a betegség ragadós.

- Nálunk is azt mondták - szóltak ismét közbe többen.

- Hazugság, koholmány - folytatá az előbbi. - Falunkban egy hét óta halnak az emberek, s mindig ugyanazon négy ember viszi ki, és mindeddig egynek sem történt baja. Lehetséges-e ez, ha a betegség ragadós? A plébános úr eljár minden beteghez, és oly jól érzi magát, mint máskor; én magam legalább tíz embert láttam meghalni, kezemben tartottam görcsöktől összehúzott ujjaikat, ágyok mellett álltam az utolsó vonaglásig, és ím, itt vagyok. Sem én, sem a tisztelendő úr, sem azok, kik a halottakat eltemetik, nem vettünk be a fehér porokból, azért nem történt bajunk.

- De miért mondanák, hogy a betegség ragadós, ha nem hinnék magok is? - kérdé Miska, ki mióta hallá, hogy urát is mérgezőnek tartják, az egész hírt koholmánynak nézte.

- És ezt te paraszteszeddel nem fogod fel? - szólt az előbbi megvetőleg - hát nem hallottad soha, hogy mindeniken, akinek mérget adnak be, meglátszik, nemcsak halála előtt a hányásból, görcsökből s azon iszonyú kínokból, miken az ily ember keresztülmegy, hanem a halál után is, midőn az ilyes test megfeketül, és mindjárt rothadásba megy. Az urak ezt mind előre látták. Azért akarják külön házakba vitetni az embereket, mihelyt megbetegszenek, és azért hirdetik a betegséget ragadósnak, hogy még felesége és gyermekei is elhagyják az embert, és magánosan haljon meg, mint a kutya.

- Ejnye, be okosak azok az urak - szólt egy a parasztok közül bámulással.

- Okosak biz ők - folytatá az előbbi -, és mind összetartanak. Nekik minden eszökbe jut. Így például elzárták a falukat egymástól; még ami több, minket parasztokat állítanak ki vasvillásan, hogy a határt szomszédainktól megőrizzük, mert hisz kolera lehet ott, és aki kolerás helységű emberrel csak beszél is, magával hozza a betegséget. Furcsa dolog, hány ragadós nyavalya nem uralkodott máskor? Két esztendő előtt a himlő, harmad éve az a különös forró betegség, melyet a doktorok is megkaptak. Akkor nem jutott senkinek eszébe, hogy ispotályt csináljon, vagy a falukat egymástól elzárja, és hát most miért teszik? Természetesen, előre látták, hogy ha egy vagy más faluban sokan halnak meg, az emberek végre mégis észreveszik, hogy megmérgeztettek; s hogy majd elbeszélik szomszédaiknak, és ezek megint továbbmondják, miáltal nemcsak a szándékuk hiúsulna meg, hanem még más baj is üthetne ki. Ezért zárnak el minden határt külön, ezért nem eresztenek ki oly faluból, hol a betegség már kitört, senkit. Nem világos-e mindez?

- Már hogyne volna világos - mondának néhányan.

- Még többet mondok - szólt ismét az előbbi -, az uraknak esze ennél is tovább jár. A megmérgezett emberen halála után félesztendővel is meglátszik a méreg. Mikor szomszédunkban a molnárné ellen gyanú támadt, a főbíróval kijöttek az orvosok, kiásatták a molnárnét, és a zsidó doktor mondta, hogy ha csak egy szikra méreg, csak annyi, mint egy gombostű lenne is testében, ők megtalálják. Ezért ásatják kétszer oly mélyen a sírokat, mint máskor, és ezért parancsolják, hogy ahol lehet, a halottakra oltatlan meszet vessenek.

- Isten engem, az urak valóságos ördögök - szólt az egyik -, soha nem hittem volna, hogy még erre is gondolnak.

- Csak egyet felejtettek el - mondá az előbbi, kinek hangja beszéd között mindig élesebb lett, s kinek kifejezéséből s minden mozdulatából kilátszott a fokonkint növekedő szenvedély, mely hallgatóira is elterjedt -, az uraknak nem jutott eszökbe, hogy mi vagyunk az erősebbek, és hogy szörnyű bosszút fogunk állni.

- Úgy van, bosszút, bosszút fogunk állani - ismételték a parasztok.

- Hát jertek Ormoslakra - kiáltott fel az előbbi, midőn a fejszét kezébe véve felkelt -, mikorra odaérünk, sötét lesz.

- És mit kerestek Ormoslakon? - kérdé Miska megijedve.

Az előbb szólt idegen csak megvető tekintetet vetett a kérdőre. - Hallottad már - mondá a vén bernátfalvi paraszt -, urad egyike a fő cinkosoknak, a mi járásunkban az egész mérgezést ő igazgatja. A többiek nála szedik a porokat, hozzá mennek parancsolatokért.

- No, majd adunk mi neki - szóltak többen, kik azalatt botjukat felemelve szintén felkeltek. Miska látá, hogy oly állapotban vannak, hol minden ellenök haszontalan, s csak azt jegyzé meg, hogy a gróf a megye székhelyén gyűlésen van, s csak néhány nap múlva fog visszajönni.

- De a grófné odahaza van, ugye? - szólt egy másik - majd azt keressük fel, úgyis ő osztogatott legtöbb port és cseppeket, még Bernátfalván is járt, pedig hozzánk éppen nem lenne semmi köze, mi még jobbágyai sem vagyunk.

- Ki kell irtani nagyját-apraját - szólt az idegen paraszt, indulatában remegő hangon -, a nők s a gyermekek is egy bordában szőttek. A legkisebb is végre felnő, és oly nagy zsarnok lesz, mint apja volt. Az is bolond, aki könyörületességet érez irántuk. Anyám is asszony volt, s három gyermekem oly szép és ártatlan, mint az angyalok a mennyországban, s mégis megölték őket. A fehér porból adtak nekik, és két nap alatt mind a négy a temetőben feküdt. Kézért kéz, szemért szem, gyermekemért gyermek: ez az Isten parancsolatja. Öljétek meg őket, amennyi csak van. Gyújtsátok fel kastélyaikat, ne maradjon kő kövön.

- Nem látják-e, hogy ez az ember őrült - szólt Miska eliszonyodva -, hogy is járhattok szavai után?

- Őrült vagy te magad - kiálta az előbbi -, vagy nem őrült, hanem gazember, ki saját vérét elhagyja, és az urakkal tart. Rosszabb az uraknál. Üssétek le! - és a szóló felemelte fejszéjét. Több bernátfalvi közbevetette magát.

- Hadd el - szólt egyik közülök -, Miska becsületes ember. Nem csuda, ha az ormoslaki uraság mellett szól. Felesége dajka a háznál, s ő fél, hogy ha a kastélyban valami történnék, még annak is baja lenne.

- Az már más - mondá az előbbi, leeresztve fejszéjét, szelídebben. - Feleséged parasztasszony, csak olyan vérből való, mint mi, és a gyermek, amelyet szoptat, nem az ő gyermeke; semmi köze, hogy mi történik azzal.

E szavak nyugodtan, de különös hanglejtéssel mondattak, melytől még a parasztok is elijedtek. Utánok pillanatig mély csend állott be, s a csend közepett egyszerre valami nesz hallatszott a padláson éppen fejök fölött.

- Mi volt ez? - mondá az idegen paraszt halkan, s figyelemmel hallgatódzva - ki van padlásodon, kit rejtegetsz?

Miska nagy szerencséjére már sötétedni kezdvén, a zavart, melyet arca kifejezett, senki sem vette észre. Összeszedte magát, s a lehető legközönyösebben válaszolá, hogy a neszt maga is hallotta, és hogyha nem macskáinak valamelyike tette, csakugyan nem tudja, honnan jöhetett.

Az idegen paraszt semmiképp sem akart megnyugodni e válaszban, és noha néhányan azt mondák, hogy semmi neszt sem hallottak, s az egész valószínűleg csak képzelődés volt, a nagyobb rész pedig már indulni akart, nehogy az ormoslaki kastélyban az óhegyiek által megelőztessék - nem ment el a háztól, mielőtt a padlásra fel nem nézett. Az ajtót nyitva és az egész padlást szénával telerakva találván, ő is megnyugodott. Még egy ideig hallgatódzva állt a felvezető lábtón. Végre lejött ő is, és fejszével vállán a többiek után sietett.

Miska az erdő széléig követte a távozókat. Midőn lépteik a távolban elhangoztak, s meggyőződött, hogy közülök többé senki vissza nem térend, házához sietett, hogy Ormosyt rejtekéből kivezesse.

3

A helyzet, melyben Ormosy és családja ezen időközt tölték, borzasztó vala. Rejtekökben meghallatszott minden szó, melyet a parasztok a szobában beszéltek; s így a veszély iránt, melyben életök forogna, ha a vad csoport által megtaláltatnának, kétség sem lehetett. A grófné Margitot tartá karjai között, ki, mint ha a kis madárnak kalickáját kendővel takarják, a sötét padláson, víg csevegésének közepette, elszunnyadt. A csecsemő dajkája mellén pihent. A gyermekek álma csendes volt, és a grófné egyforma lélegzetökre ügyelve, pillanatokra minden veszélyről megfeledkezett; de a legkisebb mozdulatnál, melyet Margit tett, a gyenge nyöszörgésnél, mellyel a csecsemő dajkája karjain megmozdult, egyszerre visszatért egész félelme.

Ormosy érzéséről csak annak lehet fogalma, ki valaha életében kedveseit veszélyben látva, érzé, hogy őket saját erejével megvédeni nem bírná, s hogy amin e földön leginkább csügg, annak oltalmát a sorsra kell bíznia. El volt keseredve. Mennél inkább fáradozott előbb, hogy jobbágyainak szeretetét megnyerje, annál nagyobb gyűlölséget érzett magában irántok e pillanatban. Megbánva, hogy eddig jótevőjök volt, csak bosszúról gondolkozott. A grófnéra az, mit hallott, ellenkező hatást tett. Ő megérté, hogy azok keblében, kiket kedveseiknek halála kétségbeejt, még e borzasztó gyanú is gyökeret verhetett. Ó, de mekkorának kell lenni azon gyűlölségnek, mely által még ily gyanú is valószínűvé válik? Így gondolkozott magában, és lelkét nem gyűlölség, hanem kimondhatlan fájdalom tölté el; sajnálkozás a gyűlölt és gyűlölő, az egész emberi nem fölött, melynél ivadékról ivadékra szállnak a gyűlölködések, s az egyes kevés jó mellett, mit önmaga tapasztalt, elődeinek százados és még megbosszulatlan sérelmeit hordja keblében.

Midőn Miska a padlásra jött, és jelenté, hogy a parasztok már mind elmentek, s lépéseik sem hallatszanak többé, a gróf családjával lejött a szobába. A dajka a csecsemőt az ágyra tevé, és a kis Margit számára tejes kását állított a tűzhöz.

Kevés idő múlva a grófné is kijött, és a tűzhelyhez állt. - Kassára kell mennem - szólt rövid szünet után -, férjem akarja, és férjemnek igazsága van. Hallottad, mit rólunk beszélnek; számunkra és gyermekeink számára egy időre nincs biztosság Ormoslakon.

A dajkának szemei könnyekbe lábadtak. - Csak menjenek is el nagyságtok mennél előbb - szólt megindulva -, majd eszökre térnek; de most borzasztó őket hallani is.

- Férjem azt hiszi, hogy a kis Ninácskát nem vihetjük magunkkal. Te nem tudsz lovagolni, s ha tudnál is, mit csinálunk, ha megtámadtatnánk? Margitot férjem veszi lovára, az csak megmenekszik, de szegény Ninácskám!

- A tisztelendő úr azt mondta, hogy Ninácska nálam marad. Azért nagysád ne aggódjék, ha saját gyermekem volna, sem szerethetném inkább.

- Azt tudom; de látod, Kati - szólt a grófné, és hangja remegett -, Ninácska kedves, legkisebb gyermekem. Hátha mégis baj érné?

- Mi baj érhetné nálunk? - mondá Kati biztatólag. - Szegényembert nem bántanak, és szegényembernek gyermekét még kevésbé. Holnap hajnalban az erdőkön keresztül elmegyek Kerékhegyre nénémhez. Ő szegény még azt sem tudja, hogy az én gyermekem meghalt, és a kis comtesse-t leányomnak fogja tartani. Ott nyugton maradhatunk akármeddig, s ha majd a zavargásoknak vége lesz, nagyságtok eljönnek, és Ninácskát hazaviszik.

- Életemet bízom reád!

- Én is tudom, mit érez az ember gyermekeért, főképp, ha kicsi. Félesztendeje sincs, hogy fiamat eltemették.

Mindketten elhallgattak.

Kati erősen fújta a tüzet, hogy a grófnéval elhitesse, miként csak a füsttől könnyezik; emez mély gondolatokba merülve nézett a lángok közé.

A hallgatást a gróf szakítá félbe, ki nejét sietésre inté. Elmúlt kilenc óra, és a Farkasvölgy még messze van.

- A tej forr - szólt a dajka. - Nem oly jó, mint Margit comtesse otthon megszokta, egy csepp cukor sincs benne, de arra fogadok, hogy jól fog neki esni. Csak hadd hűljön meg kissé, azután nagyságtok mindjárt útnak indulhatnak. Ninácskát majd én magam öltöztetem át.

- Hát hoztál ruhát magaddal? - kérdé a grófné.

- Nem hoztam biz én - válaszolt a dajka -, s ha hoztam volna, annak nem nagy hasznát vehetnők. A csipkés vánkosban a finom pólyákkal nem tartaná senki gyermekemnek. Van más ruhám számára. - Igen - folytatá rövid hallgatás után halkabban, talán azért, hogy Miska, ki éppen a konyhaajtóba lépett, ne hallja, talán csak mert keble annyira szorult vala, hogy hangosabban nem szólhatott - még mind ott fekszik a ládában, amint fiamnak készítettem: az ingecskék, a pólyák, a főkötőcskék. Nem a legfinomabb vászon, csak olyan, minő szegényember gyermekének való. De mind új - tevé hozzá sóhajtva. - Úgy örültem, mikor mindennel készen valék - és a szegény gyermek még nem is használhatta.

- Öltöztessük fel Ninácskát együtt, mint máskor szoktuk - mondá a grófné -, ki tudja, mikor látom szegényt ismét.

És ezzel a grófné Katival a gyermekekhez ment. Ormosy, Miskának fegyverei közül egy duplacsövű puskát és szarvaskést választva, a tornácra állt, s vadászával beszélgetett. Minden mozdulatából meglátszott a türelmetlenség, mellyel várta, hogy neje elkészüljön.

Tekintve a körülményeket s a veszélyt, mely az egész családot környezé, ha akár azok közül, kik Ormoslakra mentek, néhányan visszatérnek, akár más csoportok jönnek a vadászlak felé, természetesnek fogjuk találni, hogy Ormosy kissé elveszté türelmét. Még Miska is, ki egypárszor bement, hogy utánanézzen, visszatérve, rosszkedvűen mondá, hogy még nem készültek el, s majd mindjárt jönnek. De vajon nem természetes-e az is, hogy a grófné a pillanatot, melyben gyermekétől el kell válnia, a lehetőségig elhalasztá; nem mintha szándékosan késett volna, hanem mert mindig talált valamit, mit a gyermekét vég ízben öltöztető önmaga akart tenni, s mit könnybe lábadt szemeivel soha nem végezhetett el úgy, mint akarta volna. És nem természetes-e, ha Kati, meghalt fiának ruhái között, ámbár nem sok volt, a kis Anna fejéhez illő fejkötőt sokáig nem tudta megtalálni, és bojt helyett mindig csombókot kötött; s hogy a két asszony akkor is, midőn a gyermek végre egészen felöltöztetve feküdt az asztalon, még sokáig állt a csecsemő előtt, sírva keservesen: Kati, mert eszébe jutott, hogy ha fia életben maradt volna, most az is ily nagy lehetne, mint a kis Anna; a grófné, mert midőn gyermekét ez idegen durvább ruhában látá, úgy rémlett előtte, mintha saját gyermekét elidegenítené

magától. Mindez igen természetes; s ki az asszonyi szívet ismeri, az a lassúságon, mellyel a grófné gyermekét öltözteté, éppoly kevéssé fog csodálkozni, mint férjének türelmetlenségén; a baj csak az, hogy az asszonyi szívet nem minden férfi ismeri, s hogy nem minden asszony fogja fel, hogy a férfi, ki bizonyos érzelmeket nem bír velök egészen megosztani, sőt ki azokat talán nem is érti, emiatt még nem érzéketlen. A férfi természete szerint mindig tágasabb kört keres magának, s nem értheti a nőt, kit a legdicsőbb cél, ha távol fekszik, hidegen hagy, s ki apróságoknak annyi fontosságot tulajdonít; az asszony szűkebb körében kielégítve érzi magát, és nem érti a férfit, ha az oly dolgokért lelkesül, s oly céloknak áldozza fel magát, melyek tőle távolesnek. Amaz az élet tengerén a véghetlen láthatárt, ez mélyében az egyes gyöngyöket keresi, örökké egymástól távol körökben mozogva, ha őket a szerelem nem egyesítené, s ha azon pillanatokban, midőn egymást nem érthetve eltávoznak, a szív nem vezetné őket ismét egymás karjai közé.

Anna nem bírt megválni gyermekétől, s midőn férje a szobába jött, s őt sietésre intvén, az alvó Margitot karjára vevé, és megindult, még egyszer vissza kelle térnie, mert a nő azt ígéré, hogy mindjárt jő, de mégsem hagyhatá el kisdedét. Mintegy lekötve helyén, újra valami igazítanivalót talált a csecsemőn, vagy halkan rendeléseket adott dajkájának; mindig új és szükséges dolgok jutván eszébe, melyeket eddig még nem mondhatott el.

- Kedves Annám - szólt Ormosy végre oly hangon, melyből meglátszott, hogy türelmetlensége a legnagyobb fokra hágott -, nincs veszteni való időnk. Minden perc, mellyel késünk, veszéllyel jár.

- Istenem, és ily pillanatban hagyjam el gyermekemet - szólt Anna, kebléhez szorítva a csecsemőt.

- Kedvesem - mondá Ormosy, és hangjában, bármint iparkodott, hogy azt szelídítse, mégis bizonyos élesség vala észrevehető -, az anyai érzésnek is vannak határai, legalább annyiban, hogy csupa szeretetből gyermekeink életét s jövőjét kockáztatnunk nem szabad. - Alig mondta ki e szavakat, s alig vette észre a hatást, melyet nejére tettek, midőn máris megbánta.

- Életemet adnám, kedvesem, ha e kínos pillanatoktól megőrizhetnélek - tevé hozzá szelídebb hangon -, de saját és gyermekeid java kívánja, hogy menjünk.

Anna szó nélkül adta gyermekét dajkájának, és férje után indult. Nem mondott ellent, esze talán meg volt győződve, hogy férjének igaza van, s mégis egy nem ismert fájdalom rezgé át szívét; az első keserű csepp vala ez, mely házassági viszonyába vegyült.

Ormosy sokkal inkább fel vala gerjedve e pillanatban, minthogy ezt észrevenné, és Margittal karjai között, követé a vadászt. Neje hallgatva ment oldalán.

- Itt vagyunk az átvágásnál, mely a Farkasvölgybe vezet - szólt Miska megállva.

- Innen az utat nem téveszthetjük el - mondá a gróf. - Menj vissza feleségedhez, és kísérd el őt holnap Kerékhegyre.

- Értem, nagyságos uram.

- Szívedre kötöm kis Annámat - mondá a grófné -, csak arra kéretem feleségedet, ha holnap korán indul útra, jó melegen öltöztesse fel. A hajnal híves, és a kis Anna még köhög.

- Nem felejtem neki megmondani. Ne féljen nagysád, a kis comtesse-nek nem lesz baja.

- És mondd meg feleségednek még azt is - szólt amaz, miután már megindult, még egyszer visszatérve -, hogy mihelyt lehet, Kassára jöjjön; már megmondtam neki, úgy hiszem, de mondd meg neki te is; nincs nyugtom, míg a gyermek ismét nálam nem lesz.

- Csak bízza rám, nagysád - válaszolt a vadász -, nem tart egy hétig, és ott leszünk. Csak nagyságtokat vezérelje az Isten szerencsésen.

Ormosy, nejétől követve, sebes léptekkel távozott a völgy felé; Miska, miután egy ideig utánok nézett, megfordult, és mély gondolatokba merülve indult hazafelé.

Maga sem tudta, miért, de különösen meg volt indulva, mintha valami belső szózat mondaná neki, hogy most utoljára látta urát.

Midőn a házba lépett, feleségét a bölcső előtt találta, melyet az a padlásról, hol fiacskájának halála óta állt, lehozott, s melybe a kis Annát fekteté.

Miska a szobába lépve feleségére nézett és a bölcsőre, és csak sóhajtott.

- Nézd, mi szépen alszik - mondá neje halkan, midőn férjét meglátta -, most ő is ilyen lehetne. Ha ránézek, néha azt gondolom, ő fekszik bölcsőjében, csakhogy most nagyobb, erősebb, mint akkor volt. Hat hónap alatt mennyire megnőtt volna. Még a kis fehér emlékpénzt is nyakába kötöttem, melyet ő hordott. Tudod, mit néném Máriapócsról hozott. Születésnapja is rajta áll, a tisztelendő úr maga karcolta kezével a Szűz Mária-kép alá, midőn azt keresztelés után nyakába akasztottam. Mind azt mondták akkor, hogy a boldogságos Szűz meg fogja oltalmazni minden veszedelemtől. A máriapócsi szent Asszony másokat megőriz bajtól és szerencsétlenségtől; de a mi gyermekünk bizony csak meghalt.

- Hadd el, Kati, nem is lesz annak többé baja a világon. Talán jobb neki szegénynek. Nem jó időket élünk; ki tudja, még e kis teremtésből is mi lesz, pedig apja gróf - hát még szegényember gyermekéből!

- Éppen szegényember könnyebben meghúzza magát rossz időben is.

- Az sem igaz. Rossz idők rossz idők akárkinek. - Csak úgy van biz a, mint mikor az erdőn szélvész megy keresztül. Ha az ember a pusztításon végignéz, azt gondolná, hogy csak a nagy fák szenvedtek, és a vihar csak azokat döntötte le; pedig dehogy ártott csak a nagyobbaknak. Ha a széltörésen végigmegyünk, és a kárt közelebbről nézzük, akkor vesszük észre, mennyi kisebb bokrot és csemetét tört le minden nagy fa, mikor lezuhant. Rossz időben a szegény és gazdag ember egyiránt szenved; a különbség csak az, hogy ha a fergeteg egy nagy fát dönt ki, a zaj, mellyel lezuhan, messze hallatszik, és hogy a gyenge recsegést, mellyel a bokor széttörik, senki sem veszi észre. A nagy urak bajáról beszélnek még sok esztendő múlva is, a szegényemberével nem gondol senki, ez az egész különbség. - De ki lehet ez - szakítá félbe Miska elmélkedéseit -, lépteket hallok; kinézek egy keveset. - Te dőlj addig ágyadra; jó, ha megpihensz, mert holnap jókor kell indulnod.

A nő el volt fáradva, és nem is egészen jól érzé magát, azért a tanácsot követve, csakugyan lefeküdt; Miska vállára véve puskáját, a ház elébe ment.

- Ki botorkál ily késő éjszaka az erdőben? - kiálta, midőn a fellegek közt bujdosó hold bizonytalan világánál egy alakot vett észre, mely a ház felé közelített.

- Kend az, Miska bácsi? - válaszolt egy éles, átható hang, melyről a vadász azonnal az ormoslaki harangozóra ismert.

- Hát ki más lenne? - mondá Miska bámulva, hogy az otthonos kántort, ki még saját árnyékától is félt, éjszaka házánál látja.

- Hát fusson, Miska bácsi, csak fusson, amennyire tud, és ha a méltóságos gróf itt van és a méltóságos grófné, az is fusson és a gyermekek meg Kati asszony, mind fussanak. Én is futok. Mindjárt itt lesznek. Menj, fuss, Gáspár, mondta a főtisztelendő plébános úr, fuss, amint csak

futhatsz, és mondd a méltóságos uraságnak, ha még ott lenne, hogy siessenek. Miskának is mondd, hogy távozzék. Fel vannak bőszülve ellene is. Azt hiszik, hogy mikor a bernátfalviak nála voltak, a gróf el volt rejtve padlásán. De hát siessen már kend, az istenért. Mindjárt itt lesznek, és kend oly nyugodtan áll, mintha csak prédikációt hallgatna.

Miska sokkal jobban ismeré a harangozót, mint hogy a rémülésből, mely minden mozdulatán meglátszott, a veszély nagyságára következtetéseket vonna; nyugodtan kérdé tehát, ha csakugyan a plébános úr küldötte-e őt?

- De hát ki küldött volna? - folytatá a kántor nyugtalanul - hisz én azt sem tudtam, merre menjek, hová forduljak. - Bőgnek, ordítanak, mint az oroszlánok, csak hallásától is elborzad az ember, és nincs tőlök menekülés. El akartam bújni házamban. Egyszerre csak ott vannak, és azt kiabálják, hogy menjek a toronyba, és verjem félre a harangot. Eleinte nem mozdultam, mintha már aludnám, s nem hallanék semmit. Pedig dehogy aludtam, szívem úgy dobogott, hogy talán a szomszéd házban is meghallatszott; de végre nem lehetett maradni tőlök, dörömböltek, fenyegetődztek, mondták, hogy mindjárt agyonütnek, ha nem teszem, amit parancsolnak, én tehát elmentem a plébánoshoz, és kértem a torony kulcsát. Akkor meg a plébános úr mondja, hogy ha később kisül, hogy a harangot félrevertem - és hogyne sülne ki, mikor Ormoslakon soha senki más, mint én, nem harangoz -, akkor, ha a lázadás el lesz nyomva, engem is felakasztanak. Uramfia, mi szörnyű dolog, ha ily időkben éppen harangozó az ember; szerencse, hogy még a plébános úrtól tartanak. Mikor ő kilépett közéjök, s mondta nekik, hogy a templomkulcsokat nem adja, s hogy ha az ajtót fel merészlik törni, az Úristen meg fogja őket verni gyermekeikben és unokáikban: akkor egy még lármázott, és azt mondta, hogy a pap is az urakkal tart, de a többi elment a kastélyba. Mikor a kert hátulsó részén keresztülmentem, oly lármát hallottam, mintha a pokol kapui nyíltak volna meg. Először is a pincét törték fel. Eddig talán már fel is gyújtották a házat. De az istenért, siessünk.

- Ne félj, ha az urasági pincét törték fel, nem oly hamar jönnek ide. Várj meg itt, mindjárt visszajövök.

- Magam? - kérdé a harangozó megijedten.

- Csak nem félsz kísértetektől? - szólt Miska mosolyogva. - Ma éjszaka nem járnak körül, tudod, nem szeretik a lármát.

- Csak járnának inkább a kísértetek - sóhajtott Gáspár a tornácon álló padra ereszkedve, s homloka izzadságát törülgetve -, azt legalább megszokta az ember. Mily idők! s hogy éppen én vagyok a harangozó! A plébános úr könnyen beszél: katona volt, és róla minden ember tudja, hogy az egyházhoz tartozik, mely ellen a pokol kapui sem győzedelmeskedhetnek, de azt, hogy a harangozó is az egyház embere, azt ez az ostoba nép nem tudja, és végre is rajtam állja bosszúját. Ha utolérnek, bizonyosan felakasztanak, már azért is, hogy a többi harangozóknak például szolgáljak; pedig nem én vagyok oka, csak a tisztelendő úr, miért nem adta ide a kulcsot. Hisz én harangoztam volna akár holnap reggelig. Hátha még megtudják, hogy a grófnak én vittem hírt. Izmokra tépnek. És ez csak most jut eszembe. Mikor a plébános úr mondá, hogy a gróf után menjek, nem gondoltam semmire, mint hogy mentül előbb kijöhessek a faluból. Mi közöm nekem a grófhoz? Bánom is én, mi történik gyermekeivel; és most mégis engem vesznek majd kérdőre; az egész világ azt fogja majd mondani, hogy az urakkal tartok. Ormoslakon, Bernátfalván, Kerékhegyen, Ókúton engem mindenütt agyonütnek, csakúgy, mintha egész életemen át gróf lettem volna. És mindennek csak a tisztelendő úr az oka. Mit bánja ő, ha veszélybe hoz is, csak a grófot és gyermekeit megmentse. Szörnyűség, pap létére nem gondol egy batkát harangozójával. Ennek az embernek nincsen szíve.

A harangozó a tornácon e kellemetlen gondolatokkal tépelődött, rémülten az ünnepélyes csend miatt, mely körülötte uralkodott, s még inkább remegve, ha a ház mellett álló tölgynek lombja megcsördült. Félt, mert maga van, s még inkább megijedt, ha eszébe jutott, hogy valaki jöhetne. A hold előtt elvonuló felhő árnyéka, mely a világított mezőn sötéten átlejt, neki ellenséges csoportnak látszott, mely halkan e vadászlakhoz közelít. Úgy tetszett neki, hogy tisztán hallja a lépéseket, és bizonyosan elszaladt volna, ha az ellenkező oldalon, mely felé menekedni akart, két alakot nem lát, melyeket más talán letörött fatörzsöknek ismerne, de melyekhez ő most a világért nem merne közelíteni.

Azalatt Kati elkészült, s gyermekével karján, férjétől követve, kijött a házból.

- Hát a méltóságos úr? - kérdé a harangozó.

- Az rég elment. Te magad kíséred feleségemet Kerékhegyre. Kati tudja az utat; csak hogy útközben segítségére légy; szegénynek kis változása van; örülök, hogy van, kit vele küldhetek.

- És kend?

- Nekem itt kell maradnom.

A harangozó, ki már azon hír által, hogy a gróf nem megy vele, kellemetlenül lepetett meg, most egészen lesújtva érzé magát. - Kend se jön velünk? - mondá ijedten - és én csak így magam, egészen magam menjek az asszonnyal? És ha megtámadnak?

- De nem támadnak meg - szólt Miska türelmetlenül -, gondolod, ha ettől félnék, ily embert küldenék vele?

- Kend könnyen beszél. Jól tudja, hogy feleségét nem meri senki bántani, meg ő asszony is; de én, kire mind haragszanak, mert a harangot nem vertem félre, és most a grófnak hírt hoztam.

- Majd megmondom nekik, hogy a gróf nem is volt már itt, mikor jöttél.

- Kend csak nem fogja őket a háznál bevárni, mikor tudja, mit üzentetett a plébános úr?

- Sőt, be fogom őket várni. Beszédem lesz velök, s ha nem sietsz, alkalmasint téged is itt találnak, mert Kati nem várhat reád. Hogy érzed magadat most, kedvesem? - kérdé feleségéhez fordulva.

- Sokkal jobban, mióta a csöppeket bevettem. Nincs is szükségem senkire. Gáspár hazamehet.

- Micsoda - én hazamenjek? Én Ormoslakra? Hisz az épp annyi, mintha a halál torkába rohannék. Én szívesen elmegyek Kerékhegyre, csak azt akarnám, hogy kend ura is velünk jöjjön. Bizony baja lesz, ha itt marad. Nagyon jó puskás ember. Tőle fél az egész vidék. Lássa kend, Miska bácsi, jöjjön inkább velünk.

- Az nem lehet - mondá a vadász szárazon. - Isten áldjon meg! Kati, holnap, ha csak lehet, Kerékhegyre megyek; ha bajod volna, üzend meg valaki által. Te pedig menj Kerékhegyre vagy Ormoslakra, de indulj.

A harangozó még egyszer inté Miskát azon veszélyre, melynek magát kiteszi; de miután tőle még választ sem kapott, és a vadász, feleségét az erdő széléig kísérve, nyugodtan hazafelé indult, Gáspár a nő után sietett. Végre is valamennyi út között a kerékhegyi vala az, melyen a legkevesb veszélytől kelle félnie. - Erre fordult tehát.

4

Miska azalatt visszatért házába.

Az ok, melyért feleségét nem kísérte el - mi elég nehezére esett, mert Kati, bármint erőlködött, nem titkolhatá férje előtt egészségi változását -, az vala, hogy a parasztokat, ha házához jönnének, addig feltartóztassa, míg a gróf családja és Kati a csecsemővel biztos helyre érkezhetnek. Mily módon fogja végrehajtani szándokát, maga sem tudta még, de el vala határozva, s bízott a sikerben. Rajtam nem oly könnyen fognak ki - szólt magában, midőn fegyvereit megvizsgálá, egyet újra megtöltött, és asztalára töltéseket készített -, engem hiában félt a tisztelendő úr. Parasztoktól nem ijedek meg, ha még annyi lenne is. Gyáva, alávaló nép; hogy még az én uramról is ily gyalázatos dolgot tehetnek fel.

Miska vállára véve fegyverét, kiment, s egy fatörzsre ült, honnan a ház környékét egészen beláthatta, és az Ormoslakról felvezető ösvényen minden neszt észrevehetett. A napnak eseményei oly váratlanok és meglepők valának, hogy összefüggésöket még most sem foghatta meg egészen. Tisztán csak az állott előtte, hogy grófja nem lehet méregkeverő, s hogy kik ilyesmit mondanak, és a grófnét s ártatlan gyermekeit üldözik, azokra nem lehet eléggé szigorú büntetést mérni.

A párt, melyhez az egyes csatlakozik, nagyrészt helyzetétől függ, sőt amennyiben meggyőződéseink is helyzeteinknek szülöttei, egészen attól. Ha a lázadás Miskát mint ormoslaki parasztot találja, minek ő született, valószínűleg kitűnő részt vesz a pórság kicsapongásaiban; ha pedig grófját nem bántják, nem vesz semmi részt a vitában. Miska - mi oly emberekkel, kik életmódjok által a nép soraiból kilépnek, sokszor történik - nem nagy rokonszenvet érzett azon osztály iránt, melyhez születésénél fogva tartozott. A vadászat, mint a háború, némiképp kiegyenlíti az osztálykülönbségeket, azokat, kik benne részt vesznek, közelebb hozva egymáshoz; és Miska hasonlóbbnak érezé magát grófjához, kivel annyiszor vadászott, mint a szomszéd falunak parasztjaihoz, kikkel tilalomtörések miatt csaknem szüntelen háborgásokban élt; de arisztokráciai hajlamának dacára jól tudta, hogy nem minden földesúr bánik jobbágyaival úgy, mint Ormosy, s azért bizonyosan nem érezte volna magát felhíva, hogy pártjokat fogja. Még azon hír is, hogy az urak jobbágyaikat mérgezik, csak azóta látszott neki egészen hihetetlennek, mióta tapasztalta, hogy avval urát is gyanúsítják; de e pillanattól fogva el vala határozva, és csaknem türelmetlenül vára, hogy elleneivel szembeszállhasson.

Végre távol nesz hallatszott. A kutyák ugatni kezdenek, s a csendes éjen át lépések voltak kivehetők.

- Sokan lehetnek - szólt, miután a neszt egy ideig figyelemmel követé. - Legjobb, ha a házban várom meg. Itt körülfoghatnának.

A vadászlak ablakai rostéllyal voltak ellátva. Betette a táblákat is, hogy senki a szobába ne nézhessen, bezárta ajtaját, a falba ereszthető vasrúddal megerősíté, s miután még egyszer megnézte fegyvereit, puskával kezében az ágyra feküdt.

A parasztok azalatt a házhoz értek, s körülfogák azt. Miska ágyáról tisztán kiveheté lépéseiket.

- Nyisd ki az ajtót, Miska - mondá egy erős hang, melyben a megszólított a vén bernátfalvi parasztnak szavára ismert, ki előbb házánál volt. Egyszerre erős dörömbölés hallatszott.

Miska nem mozdult.

- Nyisd ki - szólt ismét az előbbi -, csak uraddal akarunk szólni. Neked nem lesz bántásod.

Ismét erősen dörömböltek az ajtón; mások az ablakhoz mentek, és bezárt tábláin zörögtek. - Csak dörömböljetek - gondolta magában Miska, kit az egész dolog mulattatni kezde -, majd elfáradtok.

- Nyisd ki jószántodból - kiáltott egy más hang -, mert betörjük, s akkor majd meglátod, mi lesz belőle.

Észre lehetett venni, hogy a fenyegetés végrehajtásához fogtak; az ajtó deszkái recsegni kezdtek, de a falba eresztett vasrúd ellenállt erőfeszítéseiknek.

- Ide a fejszékkel - kiálta néhány hang káromkodva -, hadd vágjuk be.

Miska felült ágyában, s puskája kakasát felvonta.

- Ne vesztegessük az időt - kiálta ismét egy más hang, melyben Miska az idegennek szavára ismert. - Előre mondtam, hogy nem fogjuk itt találni. A padláson voltak elrejtve, és azóta rég elmentek. Miska is velök van; de ha sietünk, még talán utolérhetjük vagy az erdőben, vagy a szomszéd faluk valamelyikében. Most nem járhatnak kocsin.

A parasztok tanácskozni kezdenek, néhányan még mindig az ajtón s az ablakon dörömböltek, de a nagyobb rész osztá a véleményt, s már távozni akart, midőn Miska, hogy őket visszatartóztassa, megszólalt.

- Itt van - kiáltanak egyszerre többen, mire mindenki ismét a házhoz visszasietett. - Nyisd ki az ajtót, Miska! Megbánod, ha nem teszed.

- Én meg azt mondom, hogy nem nyitom ki a Ponciusának sem, s hogyha nem hagytok békét, ti fogjátok megbánni.

- Üssétek agyon. Törjétek be az ajtót; ide a fejszékkel.

- Ha valaki az ajtót feszegeti, hasba lövöm; hat dupla puskám van, és majd meglátjuk, ki jön házamba akaratom ellen.

A fellázadt tót parasztok, mint mindenki tudja, 1831-ben nem sok bátorságot mutattak. Néha egypár jól felfegyverkezett ember nagy csoportokat széjjelkergetett, s Miska fenyegetése most is megtette hatását. Mindenki visszavonult az ajtótól s felhagyva az erőszakkal, ismét rábeszélés útján akarták elérni céljokat.

- Mondtam már, a gróf nincs itt, akár megesküszöm reá. Aki pedig azt mondja, hogy ő életében valakinek mérget adott be, az akasztófára való gazember.

- Az vagy te magad - kiálta most egy éles hang -, semmirevaló, ki véredet elhagyod, és az urakkal tartasz.

- Hát te is itt vagy, Jankó? mindjárt gondoltam, ily dolognál te nem lehetsz távol. De tudod-e, mikor minap a szarvasra lőttél, csak puskádat vettem el; ha még egyszer nyakoncsíplek, többet is kikaphatsz.

A parasztoknak legnagyobb része csakugyan nem akarta bántani Miskát, s részint ezért, részint mert bátorságát ismeré, kerülni akart minden erőszakot; de a vadász ezt észrevévén, megtámadóiban még több gyávaságot tett fel, mint amennyi azokban volt, s elbizakodott hangja által a nyugodtabbakat is felingerlé.

- Ide a fejszével - kiálta az orvvadász dühösen, azt egy mellette álló parasztnak kezéből kiragadva. - Lőj, ha mersz, ha azt akarod, hogy izmokra tépjünk.

E példára még néhány fiatalabb paraszt fejszéjével kezdé döngetni az ajtót; a többiek tömött csoportban álltak megettök, s ez általános zajban Miska fenyegetései elhangzottak. Dühös erőlködéseik alatt az ajtó már engedni kezdett, midőn a lárma között egyszerre lövés hallatszott, s az ostromlók egyike feljajdulva földre rogyott.

Egy percre halotti csend következett, s közben csak a sebesültnek hörgése hallatszott. A parasztok elrémülve vonultak vissza. Maga Miska elborzadott.

Amit tett, azt önvédelmében cselekedte. El volt reá tökélve az első pillanattól, és csak miután kérések és fenyegetések nem használtak, s az ajtó már engedni kezdett, sütötte el puskáját; s mégis midőn a sikoltást hallá, mely a lövést követte, megfagyott vére, mintha a füleiben csengett iszonyú hangra szívében visszhang felelne, mely őt gyilkosnak nevezi.

- Az Úr kínszenvedésére kérlek, menjetek el - kiálta csaknem esdeklő hangon. - A gróf nincs itt, és én védelmezni fogom magamat az utolsó lövésig. - De e szavak már nem tarthatták vissza a megtámadókat. A lövés talált, és ki kevés perc múlva társainak karjai között meghalt, az egy bernátfalvi parasztnak fia volt. Fiatalsága s a jámborság, melyet rajta ismertek, még inkább felgerjeszték a közsajnálkozást. Puszta véletlen volt, de mindamellett azon körülmény, hogy Miska golyója éppen azt találta, kit mindenki oly szelídnek és becsületesnek ismert, és ki többször még az uraknak is pártját fogta, a parasztok szemében kettőzteté a bűntett nagyságát.

- Nem megyünk! nem megyünk! - kiáltott egyszerre több hang - míg bosszút nem állunk társunkért.

- Ne féljetek semmit - biztatgatott az idegen. - Felül az ajtó közepén nyílás van, azon lőtt ki; csak az elébe ne álljatok, akkor nem bánthat.

A parasztok újra az ajtónak rohantak fejszéikkel. Miska, kiben a meggyőződés, hogy életéért küzd, minden más tekintetet háttérbe szorított, a küzdelemben felhevülve, most a gyűlölség azon dühével védelmezé magát, mellyel megtámadtatott, és nemcsak nem irtózott többé a gondolattól, hogy valakit megsérthet, sőt azon volt, hogy megtámadóiban a lehetőségig kárt tegyen.

A harmadik lövés ismét egy ormoslaki parasztot talált vállon, mire az egész tömeg elrémülve futásnak indult. De a szünet csak rövid vala. A seb nem volt halálos, maga a paraszt, aki kapta, új megtámadásra szólítá fel társait, és véresen előbbi helyére állt. A küzdelem pillanatról pillanatra több-több elkeseredéssel folyt.

Ha segítség nem jő, a végeredmény iránt nem lehete kétség; mert habár Miskának jól irányzott tüze a megtámadókat pillanatra visszaijeszté, e szünet pillanatai, melyeket Miska arra használt, hogy kilőtt fegyvereit újra megtöltse, mindig rövidebbek voltak, és mindig tágasabbá lett a rés, melyet a megtámadók fejszecsapásai az ajtóban nyitottak. A küzdelem reménytelensége azonban nem csökkenté Miska bátorságát, és fegyvere valószínűleg még több parasztot terített volna le, ha védelem közben egyszerre hátul nem támadtatik meg.

Míg a küzdelem az ajtó körül leghevesebben folyt, addig a megtámadók egy része, az orvvadásztól vezetve, a ház hátsó oldalán keresett bejárást. A lárma s robaj között Miska a zörgést, mellyel a kamra ablakrostélya kifeszíttetett, észre sem vevé, s csak midőn háta mögött elleneinek kiáltozásait hallá, gyanítá veszélyét.

Dühösen fordult vissza, s még egyszer elsütve fegyverét, az orvvadász mellét lőtte keresztül; a jövő pillanatban fejszecsapástól találva, holtan rogyott le.

A kifeszített ajtón diadalt ordítva rohant a vad csoport a házba, vértől részegen s vért szomjazva kutattak ki minden szegletet, hogy megtalálják azokat, kikért jöttek, de sem a gróf, sem a grófné vagy gyermekei nem voltak itt.

- Átkozott! - kiálta az idegen, ki a bernátfalviakat vezeté, s a küzdelemben is legtöbb dühösséget mutatott - megszöktek, mint előre mondtam, és ez a semmirevaló csak azért tartóztatott itt, hogy utol ne érjük. De gyerünk, lármázzuk fel a szomszéd falukat, veressük félre a harangokat, még nem lehetnek távol. Meggyilkolt testvéreink vére bosszúért kiált.

A leghevesebbek követék a szólót. A többiek, kik miután a küzdelem megszűnt, a történtek lehető következményeit számba vették, megijedve azon, amit tettek, felszedték a holtat és a sebesülteket, s szomorúan Ormoslak felé indultak vissza.

Csak Miskának holtteste maradt a háznál. Halványan, kezében tartva fegyverét, melynek csöve körül ujjai a halál görcsei között megmeredtek, feküdt feltört ajtaja előtt. - Csend vala. A vész rég elhallgatott, s a szakadozott felhők között barangoló hold szelíd világot öntött a tájra, mely ismét szép s nyájas volt, mint máskor.

5

A nyolcszázharmincegyediki parasztlázadás, mely csak Felső-Magyarország néhány megyéjére s itt is csak a nem magyar ajkú népességre szorítkozott, kevés hét után el volt nyomva. A mirigy megszűnt, és néhány hónap múlva a szomorú időnek csak emléke maradt, mely a gondolkozót az urak s jobbágyok között létező viszonyok korhadtságára inté, és a többségnek beszélgetés tárgyául szolgált; de mint ilyen évekig fenntartá magát, mert mint a tapasztalás mutatja, az emberek a beszélgetésnek nem azon tárgyait kedvelik leginkább, melyeknél valami újat hallanak, hanem azokat, melyekhez mindenki hozzászólhat.

Mint a természet körében, úgy az emberek között, a legnagyobb vésznek nyomai hamar elenyésznek. A vihar átvonul, a kiáradt folyó visszamegy partjai közé, és ki az egészet tekinti, rövid idő múlva nem is gyanítja az elemek dúlásait; csak ha a vidéket, melyen első tekintetre semmi változást nem látunk, részleteiben nézzük meg, akkor vehetni észre a pusztításokat, miket a fergeteg maga után hagy. Hány letörött ág, mely vagy a földön hever, vagy még tövén függ, de száraz leveleivel hirdeti, hogy törzsének életében többé része nincsen; hány bimbó, mely letöretett, mielőtt felnyílt; hány virág, melynek levelei szétszórattak, mennyi fűszál, melyet az iszap s eső lenyomott, s mely éppoly kevéssé fog felegyenesedni, mint a százados tölgy, melyet a vész hatalmas karja kiforgatott!

Így vala ez itt is. Néhány hónappal a lázadás után külsőleg minden visszatért előbbi helyzetébe, de az egyes családok körében a szomorú időnek nyomai nem oly könnyen tűntek el, s az év végével számos háznép találkozott e hazában, mely első napjait reménnyel telve köszönté, s most örökre nyomorulttá vált. Mindezek között talán senki nem volt, ki magát szerencsétlenebbnek érezte volna, mint Ormosyék.

Anna a leggyászosabb sejtelmekkel vált meg gyermekétől, és kettősen szerencsétlennek érzé magát, miután férje türelmetlenségét észrevéve, először életében nem közlé vele aggodalmát.

Midőn a vadászlakot elhagyák, Ormosy, neje hallgatásából, mellyel az mellette továbbhaladt, észrevéve bosszúságában kiejtett szavainak hatását, s míg Margittal karján a Farkasvölgy felé sietett, hátrahagyott gyermekéről kezde beszélni, felhozva mindent, mi nejét megnyugtathatná. Anna ismételve mondá is, hogy nem aggódik többé annyira; de valamint a nő érzé, hogy férje csak az ő kedvéért beszél elhagyott gyermekéről, úgy Ormosy jól tudta, hogy neje nincs

megnyugtatva. Anna fájdalommal mondá magának, hogy férje az ő érzelmeit nemcsak megosztani, de még érteni sem tudja; Ormosy e gondolattól, hogy neje aggodalmait eltitkolja előtte, csaknem sértve érzé magát; mert megérdemlette-e ő, hogy az egypár gondatlanul kimondott szóért elvonja tőle annyi szerelem által megérdemelt bizodalmát?

Így értek Kassára, fáradtan, de minden akadály nélkül. Anna jól tudta, hogy gyermeke semmi esetre sem jöhet egy hét előtt, s nem is mondott ellent, mikor ezen idő elmúltával Ormosy s mások vigasztalák, hogy a város és a fellázadt faluk között minden összeköttetés félbenszakadván, Kati Kerékhegyen fogja bevárni a zavarok végét. De azt, mit e nő az egész idő alatt szenvedett, csak nő s anya képzelheti magának.

Egy anya keblében oly örömök s fájdalmak rejlenek, mikről férfiúnak soha tiszta fogalma nem volt, s miknek kimondására a természet az asszonyoknak is csak könnyeket adott. Néha úgy látszott neki, hogy bármi történjék, boldogtalanabbnak nem érezheti magát, mint e napokban.

Csalódott; reá még nagyobb fájdalmak vártak.

Az első rendes katonaság megjelenésére a lázadók elszéledtek. A rend s nyugodalom, azaz mit polgári zavargások után annak neveznek, helyreállt, és Ormosy Kerékhegyre sietett. Kerékhegyen, hol éppen a kolera dühöngött, Katiról s a gyermekről mit sem tudtak. Ormoslakon, Bernátfalván, a szomszéd s távolabb helységekben, miket egymás után bejárt, szintén nem járt szerencsésebben, s Ormosy, ki azon meggyőződésben hagyta el Kassát, hogy legfeljebb két nap múlva gyermekével térend vissza, most kétségbeesve járta körül a vidéket, elkövetve mindent, hogy az elveszettnek nyomára akadhasson, s mégis remegve e pillanattól, melyben azon, minek valószínűségét még maga előtt sem akará bevallani, többé kételkednie nem lehet.

A feldúlt vadászlak, s Miskának véres hullája a legszörnyebbet sejdítteték; de a bírószékek elébe állított lázadók vallomása, kik egyéb tetteiket nem tagadva, mégis kivétel nélkül azt állíták, hogy a házban Miskán kívül senkit sem láttak, ellentmondott ezen sejdítéseknek.

A grófné, kit aggodalmai nyugodni nem hagyának, mihelyt férje az ígért időre vissza nem tért, utánasietett, és az ormoslaki plébánossal bejárta a vidéket. A megyei tisztviselők, Ormosynak gazdatisztjei és cselédei, az egész környék kereste az eltűnteket, de hetek múltak, és a gyermeknek s dajkájának senki sem akadt nyomára. E gyászos időben, mikor a mirigytől való félelem és a lázadás az egész népséget mozgásba hozták, egy idegen asszony s gyermeknek megjelenése senkinek figyelmét nem vonhatta magára. Meglehet, hogy a falun, melyben felőle kérdezősködtek, keresztülment, de hány idegent nem láttak itt az utolsó hetekben, s hány asszony bolyong most is körül gyermekével, ki az erdők között bujdosó férjét keresi, s kit, ha egy darab kenyeret kér, már csak azért sem kérdez senki neve iránt, hogy, ha később kérdőre vonatnék, jó lelkiismerettel esküt tehessen le, hogy annak, kit tőle tudakolnak, nevét sem hallotta.

A harangozó, kit a plébános a vadászlakhoz küldött, hogy a közelgő veszélyről hírt vigyen, s ki eszerint az eltűntekről legtöbbet tudhatott volna, hosszabb ideig szintén nem vala található. Eleinte többen voltak, kik mondák, hogy Gáspárt látták; később, midőn észrevevék, hogy az urak az ormoslaki harangozót nagyon keresik, senki sem akart tudni felőle; s minden nyomozás valószínűleg sikertelennek mutatkozott volna, ha a megrémült egyházfi bujdosás közben egy cirkáló katonacsapatnak nem esik kezei közé, s mert útlevele nem volt, mint gyanús személy vissza nem hozatik azon helyre, honnan magát eredettnek mondá.

Gáspár, ki csak a lázadóktól félt, s három hétig bujdosott az erdők között, magán álló vadászvagy kerülőházaknál koldulva egy kis kenyeret, s inkább koplalva, minthogy faluhoz közelítsen: most, midőn hallá, hogy a szomszéd helységbe a szolgabíróhoz viszik, örömében

megcsókolta volna a káplár kezét. De midőn ez a kántor örömének ezen kitöréseire gúnyosan csak annyit felelt: hogy majd megválik, fog-e örülni, ha a faluba jő; s midőn őt vasra verte, mert mint mondá, fogadni merne, hogy a lázadásban fő szerepet vitt, és az urak éppen az ilyféle embereket, kántorokat, jegyzőket keresik leginkább: akkor a szegény harangozó újra megrémült, csak hogy rémülésének tárgya most éppen az ellenkező vala.

- Eresszen el, teins káplár uram! - mondá esdeklő hangon -, vagy legalább vétesse le a vasat rólam, mert ha így visznek a törvényszékhez, eleve azt fogják gondolni, hogy én is valami rosszat tettem; pedig én oly ártatlan vagyok, mint a most született gyermek.

- Majd megválik - válaszolt a káplár gúnyosan -, éspedig nemsokára. Az egész dolog hamar megy. Csak azt kérdik: hová való, hol járt, mikor fogták meg, és azután csak mars ki...

- Hová? - kérdé Gáspár remegő hangon.

- Hát csak látja kend azokat a madarakat ott? - szólt a káplár, egy az erdő szélén felállított akasztófára mutatva.

A harangozó csaknem lerogyott ijedtében, s a katonák, kiket félénksége mulattatott, s kik neki csupa tréfából szörnyűnél szörnyebb dolgokat beszéltek, oly állapotba hozták őt, hogy mikor a szolgabíró elébe került, rémülésében alig tudott szólani.

Az emberek többsége a vádlottat, ha bírája előtt elfogultságot mutat, gyanús szemekkel nézi, s ha őt remegni látja, félelmét rossz lelkiismeretének szokta tulajdonítani. Nagy tévedés ez, mely több igazságtalan ítéletnek szolgált alapul, mint közönségesen gondoljuk. Valamint a legkitűnőbb férfi, bár jól érzi, hogy azon tömegnél, mely őt körülfogja, minden tekintetben magasabban áll, néha elfogultan lép fel, és zavarba jő, midőn hozzá szólnia kell, nem mivel saját, hanem mert hallgatóinak képességén kételkedik: úgy a vádlott sokszor nem azért remeg a törvényszék előtt, mert magához, hanem azért, mert bíráihoz nincsen bizodalma.

A szolgabíró teljesen meg volt győződve Gáspár bűnösségéről; szerencsére az ítélet nem tőle függött. A szomszéd megyének levele, melyben minden tisztviselő felszólíttatott, hogy az ormoslaki harangozót, ki egy asszony és egy kisgyermek kíséretében faluját ez és ez napon elhagyta, azonnal Ormoslakra küldje, ha nyomába jő, hozzá is elérkezett; s így nem tehetett egyebet, mint hogy az oly fontosnak tartott rabra nehezebb vasat veretvén, őt erős őrizet alatt azonnal útnak indítá.

Mindez a szerencsétlennek félelmét még inkább nevelé. A fontosság, melyet mindenki elfogásának tulajdonított; az, hogy a nemes vármegye utána leveleket írt; a szolgabírónak rendelése, mellyel őt útnak indítá, hogy azon esetre, ha a rab maga szökni akarna, vagy midőn őt az erdőn átviszik, mások megszabadítását megkísértenék, azonnal főbe lőjék; a mord arckifejezés, mellyel a katonák, kik puskával vele a szekerén ültek, kérdéseit visszautasíták; a sajnálkozás, mellyel a nép reánézett, ha szekere valamely falun átment, még nagyobb zavarba hozták őt; míg végre ennyi fenyegető dolgot látva maga körül, maga is hinni kezdé, hogy valami szörnyűt követhetett el. Ha fejét vágják le, meg nem tudta volna mondani, miben áll az; de hogy rajta senki sem segít többé, arról meg volt győződve; hisz nem tévedésből, hanem éppen mióta az ormoslaki harangozónak vallotta magát, bánnak vele ily szigorúan.

Minél többet gondolkozott a tárgyról, annál valószínűbbnek tartá, hogy a gyanú, mely őt terheli, Katit s a gyermeket illeti. Mikor kihallgatása alkalmával a szolgabírónak azt felelte, hogy Kati útközben kolerában meghalt, a komor tisztviselő, ki az asszonyt a köröztetett harangozó bűntársának tartá, csak gúnyosan mosolygott; s mikor további kérdésére: a gyermekkel mit csinált? kissé zavarodtan azt válaszolá, hogy a gyermek is meghalt, az esküdt is egészen magánkívül volt haragjában, s azt állítá, miként már a rab hangjából is észrevehetni, hogy

hazudik. De hogy miért keresik Katit annyira, s miért nem hiszik el, hogy a gyermek meghalt, azt nem foghatá meg; hisz csak nem teszik fel róla, hogy ő ölte meg őket.

A félelemnek s felgerjedésnek, melyen a harangozó keresztülment, az vala eredménye, hogy midőn Ormoslakra érkezett, és az őrizet, mely őt hozta, azon tudósítással küldetett vissza, hogy ő nem mint gonosztevő, hanem csak azért köröztetett, mert tőle bizonyos dolgokat kérdezni akarnak: a szerencsétlen kolerába s ezután hagymázba esett.

Egészsége lassankint visszatért három hét után, mely alatt a grófné, kinek egyedüli reménye, hogy gyermekét valaha feltalálhassa, most Gáspár életétől függött, a beteget minden gonddal ápoltatá. De a felvilágosítás, melyet tőle nyertek, most is csak abban állt, hogy mind Kati, mind a gyermek kolerában meghaltak. Ezt mondta mindjárt megérkezése után, s ennél maradt később is, csakhogy most a helyet és körülményeket részletesebben adá elő.

A harangozó állítása szerint Kati, már mikor a vadászlakot elhagyá, rosszul érezte magát, de egy ideig erőt vett magán, s még folytatá útját; később azonban félve, hogy Kerékhegyet nem érheti többé el, Óbereknek tartott, hol, mint mondá, egy ismerőse van, kiben bízhatik. De alig értek ki az erdőből, hol a szántóföldek kezdődnek, mintegy száz ölnyire az országúttól, melyen egy óranegyed alatt a faluba érhetének, Kati nem bírt továbbmenni - lerogyott, és ott halt meg szörnyű görcsök között. Kiabáltam, lármáztam, de csak egy asszony jött hozzánk, ki éppen az országúton ballagott, más nem volt közel.

- De a gyermek, az én gyermekem! - kiáltott a gróf, kinek Gáspár mindezeket elmondá.

- Nagyságod gyermeke? - kérdé elhalványulva a harangozó.

- Hát nem tudod, hogy Kati az én gyermekemet vitte magával?

- Ha azt tudtam volna, bizony nem hagytam volna ott.

- Elhagytad. Gyilkos! Rosszabb, mint gyilkos! - kiáltott a gróf a legnagyobb indulattal.

- Az Istenre kérem a nagyságos urat, hogy is gondolhatja, hogy én öltem meg.

- De hát nem vagy-e oka halálának, midőn egy hathónapos gyermeket ily helyzetben elhagysz?

- Hisz a kisgyermek akkor, mikor én elmentem, már meg volt halva. Még Katinál előbb halt meg - mondá Gáspár, hideg verítéket törölve homlokáról -, másképp hogy is mehettem volna el. Ha tudtam volna, hogy nagyságod kis comtesse-e, akkor így is elhoztam volna, de mit tudtam én, mikor nekem senki nem szólt.

Gáspár ezen állításánál maradt, s később, midőn egészsége javult, oly körülményesen mondá el mindent, s oly határozottan jelölte ki a helyet, melyen Katit s a gyermeket halva hagyta, hogy előadásán sem Ormosy, sem a plébános nem kétkedtek többé; csak a grófné nem vala meggyőződve még. - Ő, ki előbb, midőn férje semmi veszélyt nem akart látni, gyermekét csaknem veszve gondolá, most, midőn minden valószínűség amellett szólt, hogy kedvesét többé nem fogja látni a világon, minden valószínűség ellenére ragaszkodott a hithez, hogy gyermeke még él. Hisz minden hitnek gyökerei a szívben fekszenek, s ki határtalanul szeret, annak hite is véghetetlen.

Gáspár minden kérés és ígéret dacára előbbi állításainál maradt, új esküvel bizonyítva, valahányszor újra kérdeztetett, hogy a gyermek még dajkája előtt meghalt. Tudta mindenki, hogy az erdőben s az országút mellett e szerencsétlen napokban több halott találtatott, köztük asszonyok s gyermekek is, kik azon hely közelében takaríttattak el, hol a mirigy életüknek véget vetett, s kiknek most még sírjukat sem mutathatta senki, miután azok, kik az óbereki határon akkor a holtakat eltemették, azóta a mirigynek szintén áldozatai lettek. És mégis

voltak egyes körülmények, mik a grófné bizodalmának látszólag támaszul szolgáltak. Egy vénasszony, ki Óbereken, a falu túlsó végén lakott, azt állítá, hogy körülbelül azon időtájban, melyben Kati s a gyermek Gáspár állítása szerint meghaltak, idegen rongyos nő ment el háza előtt, ki tőle kenyeret kért, és neki mindjárt feltűnt, mert a karja között hordott gyermek, durva gyolcsban ugyan, de rendkívül tisztán és rendesen volt bepólyázva; s a harmadik faluban sok kérdezősködés után találkoztak néhányan, kik azt állíták, hogy a korcsma előtt ernyős szekerén hasonló személyt láttak: s bármi gyengék s bizonytalanok voltak e nyomok, a szerencsétlen anya csaknem boldognak érzé magát, midőn azokat feltalálta, s mindazon bizodalommal indult utánuk, mellyel az emberi szív egyedüli reményéhez ragaszkodik.

Miután az óbereki asszony még a napot sem mondhatá meg határozottan, melyen az idegen nőt s gyermeket látta, s mi külsejöket illeti, az ő és azoknak leírása között, kik az idegent állításuk szerint szekerén látták, nagy különbség létezett: sem Ormosy, sem a plébános e híreknek hitelt nem adtak. Valószínűnek látszott, hogy mivel a grófné az óbereki asszonyt dúsan megajándékozá, a későbbi hírek csak hasonló jutalom reményének voltak tulajdoníthatók. De a férfiak érezék, hogy a szerencsétlen nő leroskadna a csapás alatt, ha őt a remény nem tartja fenn, s elhallgatva kételyeiket, bizodalom nélkül, de fáradhatatlanul követték a nyomot, mely az elveszettnek feltalálására mutatkozott.

Nincs semmi, mi az embert nagy fájdalmak közepett inkább fenntartaná, mint az erős, egy meghatározott cél felé irányzott tevékenység. Az ok, melyért asszonyok a szív legmélyebb sebeit, mikre nézve nálunk férfiaknál sokkal érzékenyebbek, mégis könnyebben viselik el, abban fekszik: hogy az erős kötelességérzet, mely minden jobb nőnek tulajdona, a látszólag oly gyenge lényt, ha szenvedéseinek már alig állhat ellen, tettre hívja fel. A természet, mely a nőnek több szeretetet adva, őt több veszélynek és fájdalomnak tette ki: az önösség és nyugodt okoskodás helyébe, melyben a férfiú erejét s vigasztalását találja, neki éppen a szeretetet adta támaszul, a szeretetet, melynek él, s melyért meghal, mely által boldog, s mely miatt boldogtalan, melyért mindent tesz és mindent feláldoz, még bánatát is.

Ha nem küzd a kétségbeesés ellen, s leroskad fájdalma alatt, ki fogja elég lelkesedéssel keresni, ki fogja feltalálhatni gyermekét? Mikor a többiek nem is hiszik többé, hogy él; s van-e, ki a gyermek tagolatlan szavát ezer közül kihallaná, ki őt hónapok, évek múlva ezerek közül kiismerni tudná, ha anyja nem? - E gondolat tartá fenn a grófnét e nehéz napokban, erőt adva neki még akkor is, midőn a remény, melyet az első hírek szívében gerjesztenek, lassanként ismét enyészni kezdett; s a szomorú időszak, melyben ez történt, vajmi hamar bekövetkezett.

Ha sötétben járunk, a feltűnő világ első pillanatban mindig nagyobbnak s közelebbnek látszik: s így a grófné, mihelyt csak oly valamit hallott, miből következtetheté, hogy gyermeke még él, nem kétkedett, hogy az elveszettet fel fogja találni. De midőn a nyom, mely után annyi bizodalommal indult, nem vala tovább követhető, mert azon falun túl, hol az idegen asszonyt s gyermeket látták, az ernyős szekérről, melyen azok állítólag utaztak, senki nem tudott semmit; miután hetek s hónapok múltak anélkül, hogy az elveszettnek hírét hallanák, vagy bármi gyenge nyom feltűnnék, mely után indulhatnának; s miután a megyék által történt körözés szintoly sikeretlennek mutatkozott, mint minden felszólítások, melyek nagy jutalomígéret mellett a hírlapokba iktattattak: a szerencsétlen anya néha maga is felhagyott reményeivel, s ellentmondás nélkül hallgatá végig azon okoskodásokat, mikkel barátai őt gyermekének haláláról, mely e bizonytalanságnál mindenesetre kevésbé kínos vala, meggyőzni iparkodtak. De vajon, ha a remény elveszett, nem marad-e fenn a kötelesség? és az anya, ki gyermekét elveszté, tehet-e egyebet, mint hogy addig keresse, míg feltalálta, vagy legalább haláláról teljes bizonyosságot szerezhet magának? És a grófné - bármit mondjanak - sohasem hitetheté el magával egészen, hogy gyermeke meghalt. Nem tudott felelni az okokra, melyekkel őt az

ellenkezőről meggyőzni iparkodtak, maga is átlátta azoknak fontosságát, de belső szózat mondá neki, hogy gyermeke él.

Kis orcája oly piros volt, tekintete oly életvidor, oly szépen mosolygott, midőn utolszor látta: miként hihetné el, hogy néhány órával később meghalt?

Egész életmódja megváltozott. Ő, ki eddig kizárólag házának élt, s ki attól távolabb fekvő köröket csak azon érintkezésekből ismeré, melyekbe őt jótéteményei a néppel hozák, most váratlan tevékenységet fejtett ki. Levelezésbe lépett idegenekkel, maga utazott az ország különböző vidékein, s a megváltozott életmód roppant hatást gyakorolt kedélyére is. - A nyugalom helyett, mely őt eddig jellemzé, nem szűnő izgatottság vala észrevehető minden szavában, minden mozdulatában. Mindent, mi őt feladásában gátolhatá, mindent, mi figyelmét ez egy ponttól elvonta, türelmetlenül elutasított magától. Valamint azt, ki sebes futásban távol cél felé siet, csak az érdekli, hogy útjának egy részén már áthaladt: úgy ő látszólag nem várt, s nem óhajtott egyebet az időtől, mint hogy múljék, s minél közelebb hozza őt a célhoz, mely bármi távol, de lelkének legbensőbb meggyőződése szerint előtte feküdt. - A grófné kétségkívül most is szerette férjét, éltét adta volna Margitjáért, s ha e kedvesei közül valamelyik veszélyben forog, vagy segélyére szorul, éppen úgy nekik szentelte volna életét, mint azt most elvesztett gyermekéért tevé: de hisz nekik nem volt szükségük reá, és a nemesebb asszonyi kebelnek legveszélyesebb, de egyszersmind legszebb tulajdonai közé tartozik, hogy magát mindig kizárólag egynek szenteli.

Kik Ormosynét elébb ismerték, elijedtek a változáson, mely néhány hónap szenvedései által az egykor oly bájló nőn történt. A jobbak sajnálták őt, a többség vállat vonva csak azt jegyezte meg, hogy túlságos fájdalma és hasztalan fáradozásai által egészségét rontja; s hogy az ő hibája, ha abban, mit a sors vagy az isteni gondviselés reámért, megnyugodni nem tud. Az embereknek többsége rendkívül vallásos és filozóf oly esetekben, hol másnak szenvedései forognak kérdésben. Ormosyné nem sokat törődött ez ítéletekkel, s ha a sok tanács és vigasztalás fölött, mellyel őt csaknem mindenki zaklatá, s melyekből meggyőződhetett, hogy tulajdonképp senki sem érti érzelmeit, néha elveszte is türelmét, közönyösen viselte el azon meggyőződést, melyhez szerencsétlen napjainkban jutunk, hogy az emberek önösségökben még azt sem tűrhetik, ha valaki sokáig kizárólag saját bajával foglalatoskodik. - Csak egy fájt neki, és az azon gondolat vala, hogy férje tulajdonképp éppoly kevéssé fogja fel érzéseit, és hogy azon állhatatosságot, mellyel egy a világ ítélete szerint elérhetlen cél után fárad, hallgatva ő is rosszallja.

Ormosy mondhatlanul szerette nejét. Csak szívét követé, midőn őt az oltárhoz vezette, s azóta tökéletesen megelégedettnek érzé magát körében. A fiatal gróf nem utasítá el magától azon kötelességeket, melyek állása s vagyonánál fogva reá háramlottak. Pontosan eljárt megyéje dolgaiban, fáradt gazdasága körül, s nem vonult vissza a társaságtól; mindez azonban csak mellékesen foglalta el figyelmét, s csak annyiban bírt fontossággal előtte, mennyiben azt neje boldogságával viszonyba hozhatá. Örült a kitüntetéseknek, hogy Anna szemei előtt magasabban álljon; dolgozott, fáradozott, hogy őt több fény- és kényelemmel vonhassa körül; szerette a társaságot, mert hisz minden társaságban neje volt a legszebb, a legbájlóbb valamennyi között. - Ormosy azon ritka férfiak közé tartozott, kiket egy cél kielégít, s e cél neki Anna boldogsága vala. Elhárítani kedvesétől minden kellemetlen érintést, megelőzni kívánatait, egészen boldoggá tenni azt, kit oly mélyen, oly egészen szeretett - ez volt az eszmény, melyben minden vágyai s törekvései központosultak, melyet elérve, eddig oly boldognak érzé magát; de ez volt egyszersmind az ok, melynél fogva a családját ért csapás még súlyosabbá vált.

Ormosy elkeseredve sejdíté, hogy a nőt, kit egészen boldogíthatni vélt, még vigasztalni sem bírja. Ormosyné pedig sokkal jobban ismeré férjét, mintsem ne tudná, mennyire szerencsétlennek érzi az magát, midőn őt vigasztalhatlannak látja; s ha valami fájdalmát még növelheté, az meggyőződése volt, hogy fájdalma által férjét is boldogtalanná teszi. Ormosy elkövetett mindent, hogy érzelmeit neje előtt eltitkolja. Nem ellenezte semmiben kívánatait, még vigasztalásaival sem gyötré őt, melyeknek hasztalanságáról régóta meggyőződött; a nő elnyomta könnyeit, s ha nem bírt is annyi erővel, hogy bánatát eltitkolja, legalább sohasem panaszkodott sorsa ellen. Hasztalan fáradság! Ha két szív egyszer megérti egymást, többé nem titkolhat semmit egymás előtt, s az erőlködés, mellyel visszanyomjuk, rendesen csak kínosabbá teszi az érzést. - Ha annyira szeretne, mint hittem, nem lenne oly vigasztalhatlan! - így gondolkozott Ormosy. - Ha értené e szívet, nem neheztelne bánatom miatt - sóhajtott Anna; s e két oly nemes, oly szerető szív lassanként távozott egymástól.

A változást, mely ezen oly boldognak tartott háziviszonyban történt, senki sem vevé észre. Ormosyék szerencsétlenségök óta még visszavonultabban éltek, mint elébb, s az öreg plébános volt az egyetlen, ki mélyebben látott e részben.

- Előttem hasztalan titkolják - szólt végre ez, mikor Ormosyval maga volt egy ízben -, a boldogság, mely egykor e házban lakott, eltűnt.

A gróf hallgatva ült az ablaknál. Szeme a vidéken függött, melynek hótakarója eltűnt; s melyet a tavasz még nem borított zöldjével, s mély gondolatokba merülve, észre sem vevé, hogy öreg nevelőjének részvevő tekintete rajta csügg. Most feléje fordult. - Nem természetes-e azok után, mik történtek? - mondá szomorúan.

- Nem beszélek azokról - viszonzá a plébános, ki ha egyszer szólni kezdett, nem oly könnyen engedé magát visszautasíttatni. - A családot iszonyú szerencsétlenség érte. Meg kell nyugodni az isteni gondviselésben; de Isten maga sem kívánja tőlünk, hogy mikor keze reánk nehezedik, ne jajduljunk fel a csapás alatt. Én azon viszonyt értem, mely nagysád és kedves neje között létezett, az egyetértést, a házi boldogságot egyszóval.

A hangból, melyen a végszavak mondattak, a szólónak belső felgerjedése vala észrevehető. Ormosy felsóhajtott, s ismét az ablakra fordítá tekintetét.

- Nagyságtokat nagy csapás érte, de miért nem viselik hát közösen? Nekem úgy látszik, éppen ily pillanatokban legszükségesebb az összetartás. Kik közös terhet hordanak vállaikon, azokat maga a teher még erősebben köti egymáshoz. Két szívet nem forraszt semmi inkább eggyé, mint egy közös fájdalom.

- Nem mindig, barátom - szólt a gróf szomorúan. - Miként erős tűz, mely különvált dolgokat néha összeforraszt, más részről azt, mi legerősebben összetartott, mit egynek gondolánk, sokszor szétválasztja: úgy történik az nagy fájdalmak által is.

- A hasonlat semmit sem ér, valamint azon hasonlatok megannyian, melyeket az emberi lét magyarázatára anyagi természetből veszünk. Isten nem a virág vagy kő vagy víz vagy más anyag, hanem saját képmására teremtette az embert, midőn a nagy világ minden teremtményei között egyedül őt ruházta fel szabad akarattal, s nemcsak a természet - de bizonyos határok között, saját sorsának urává tette őt. Ha a szikla erős tűznek hatása alatt széthasad, nincs mit mondanunk; természetének törvényeit követi, s nem állhat ellen. De az ember nem mentheti magát ezzel. Minél több idegen elem nyomul közénk és azok közé, kiket szeretünk, minél inkább érezzük, hogy bizonyos viszonyok eltávolítanak: annál erősebben kell ragaszkodnunk egymáshoz. Éppen nehéz pillanatokban szükséges, hogy házastársak egyetértsenek, vagy helyesebben mondva - habár e szó szokatlan -, hogy egyetérezzenek. Kik ilyenkor elkülönözve állnak, máskor is nélkülözhetik egymást.

- Tőlem függ-e ez? Annát annyira elfoglalta fájdalma, hogy minden egyebet elutasít magától.

- S vehetjük-e ezt neki rossz néven? - mondá a plébános érzékenyen - vannak emlékek, melyeket csak könnyek moshatnak le, s melyeknek nyomai sohasem tűnnek el egészen. Vajon azért elvonjuk-e a szenvedőtől részvétünket, mert a terhet, mely szívét nyomja, egyszerre leemelni nem tudjuk?

- Ön nem ismeri nőmet. Nem látom-e világosan, hogy vigasztalásaim csak inkább növelik fájdalmát?

- Úgy van az minden vigasztalással - szólt a plébános -, ha valakinek sebét bekötözik, szintén megújul fájdalma, de csak hogy hamarább gyógyuljon meg; s ez hatása a vigasztalásnak is, ha attól jő, kit szeretünk!

- Ó, ha Anna úgy szeretne, mint egykor hittem.

- Kétkedik-e ezen? - mondá Farkas csaknem ijedten.

- Ne szóljunk tovább e tárgyról.

- Sőt éppen erről szóljunk. A dolgok jobban állnának e háznál, ha nagysád s a grófné legalább egy ízben kibeszélték volna magukat egymással. A házaséletben egy kis veszekedés is többet ér, mint ha minden fél érzéseit és gondolatait magába zárja. Ha egyetértést akarunk, az az első feltétel, hogy értsük egymást; s ehhez szükséges, hogy szóljunk.

- Ha Anna úgy szeretne, mint én őt - mondá Ormosy, kin fájdalmas érzései kitörtek -, akkor érezhetné-e magát oly boldogtalannak, minőnek őt látom? Egész éltemet neki szentelém. Nem volt más célom a világon, mint hogy boldoggá tegyem: s minden törekvéseimmel még bizodalmát sem értem el. Még könnyeit is titkolja előttem; bárkivel inkább szól bánatáról, mint velem. Nem vesztettem-e el én is gyermekemet? nem érzem-e e veszteséget, mint bárki más? s mégis, ha Annát boldogan láthatnám panasz nélkül elviselnék mindent, sőt ismét boldognak érezném magamat.

- De tudja-e, Béla, mi következik ebből? - szólt a pap, ki növendékét még most is néha bizodalmasan keresztnevén szólítá. - Nem az, hogy ön nejét inkább szereti, hanem csak, hogy a grófné gyermekeit inkább szereti, mint ön. És ez rendén van. A gyümölcs közelebb függ össze az ággal, mely azt hordja, mint a törzzsel, melyen termett. De ön nem ismeri a női szívet, ha azt hiszi, hogy a szerelem, melyet egykor kizárólag bírt, kisebbé vált, mióta ez gyermekére is kiterjedt. A láng minél több tárgyat ragadott meg, annál nagyobbra nő, de annál több meleget terjeszt minden ponton: s ilyen a női szeretet. Neje most is szintúgy szereti, mint valaha, inkább mindennél, még gyermekeinél is. Nincs semmi a világon, mit e szegény asszony férje boldogságáért tenni vagy feláldozni kész nem lenne; mit tehet ő róla, hogy e boldogsághoz oly valami kívántatik, mit sem ő, sem más emberi teremtés, akarata által el nem érhet.

- Meglehet, hogy igaza van - mondá a gróf szomorúan lehajtva fejét -, s hogy egy nőt boldoggá tenni nem fekszik hatalmunkban. Akkor csak azt mondhatom, hogy életemet vesztettem el, mert hisz nem volt más célja, mint hogy őt boldoggá tegyem.

- Ez őrültség, higgye nekem, Béla, valóságos őrültség - mondá a plébános, felkelvén, s mint nagy felgerjedés pillanataiban tenni szokta, hosszú lépésekkel a szobában fel s alá járván. - Nem ismerek embert, kit Isten inkább megáldott volna birtokkal, ésszel, szívvel. Neje megérdemlené, hogy oltárra állítsák, s ön elégedetlen, zúgolódik végzete ellen, és huszonkilenc éves korában panaszkodik, hogy életét vesztette el, mert nejét egészen boldoggá nem tehette. De hát Istennek képzelte-e magát, hogy ezt valaha remélheté? nem tudta-e, hogy az ember sokat és nagy dolgokat vihet véghez e földön, de hogy semminek sikere, még a legkisebbé

sem függ tőle? S tudja-e, hogy egész fájdalmának alapja, bármi nemesnek, bármi önzetlennek látszik az, nem egyéb sértett hiúságnál? Ne nehezteljen a szóért, Bélám - folytatá kis szünet után, midőn a gróf előtt megállva, kezét bizodalmasan vállára tevé -, régóta ismerjük egymást, s tudja, egyenes, őszinte ember voltam egész életemen át. Ádám apánktól fogva, ki kezét az ismeret fájának gyümölcse után kiterjeszté, csaknem minden embernek megvolt a hiúsága, s azok nem a legjobbak, kikben e hiba egészen hiányzik. - Ön egészen boldoggá akarta tenni, oly boldoggá, minő más asszony még nem volt a világon, s most mintegy maga előtt lealázva érezi magát, midőn látja, hogy e célt nem érhette el. De vigyázzon magára, nehogy hiú ábrándoknak egész üdvét feláldozza, s ahelyett, hogy nejét boldogítsa, vele együtt végtelenül boldogtalanná tegye magát.

- Hát mit tegyek? - szólt Ormosy, mélyen megindulva.

- Semmit, barátom, semmit. Tűrje, hogy neje szívét kövesse, hogy sírjon, ha szüksége van reá, hogy szerencsétlennek érezze magát és szomorúnak látszassék, ha nem segíthet magán másképp: csak szeresse őt, mint eddig szerette, mondja neki, hogy szereti, vezesse önmaga a beszélgetésre, mely őt most egyedül érdekli, s tapasztalni fogja, a legnagyobb fájdalom mihamar fogy el, ha benne ketten részesülnek.

- Míg e szerencsétlen helyen maradunk, s minden, mit maga körül lát, veszteségére emlékezteti, Anna fájdalma nem enyhülhet. E szüntelen nyomozás, mely végre mégsem vezet célhoz, e naponkint felmerülő új hírek, melyekről később kitűnik, hogy hazugságokon alapulnak, szüntelen izgatottságban tartják őt; és én nem látok semmi reményt a javuláshoz.

- Hát menjenek utazni.

- Ó, ha Annát arra bírhatnám!

- S szólt-e vele már eziránt?

- Minek szóltam volna? - ismerem nőmet.

- Dehogy ismeri, dehogy ismeri - szólt a plébános türelmetlenül -, jótállok érte, csak egy szót mondjon neki, ő mindenre kész.

- Nem kétkedem rajta - mondá Ormosy sóhajtva -, de mihelyt elutaztunk, az a gondolat fogja őt bántani, hogy ha honn maradunk, gyermekünket, kit ő még mindig életben vél, feltaláltuk volna. Éppen úgy nekem fogja tulajdonítani, hogy nyomára nem akadtunk, mint most belsőképp vesztével engem vádol. Anna szintúgy nem fog szemrehányásokat tenni akkor, mint most nem tesz, de tudom gondolatait.

- Ön beteg, Béla - szólt a plébános szomorúan -, igen beteg, s az utazás önnek szükségesebb, mint nejének; de majd szólok én vele, s jótállok érette, engem nem fog vádolni azzal, hogy gyermekét miattam nem találta meg.

Míg a plébános a grófnéhoz ment, azalatt Ormosy fejét kezére támasztva ismét sötét gondolataiba merült.

6

Mit a plébános mondott, megtörtént. Anna, főképp miután hallá, hogy az utazás férje kedélyének helyreállítására szükséges, nem tett ellenvetéseket, s csak azt kötötte ki, hogy még néhány hónapig honn maradhasson, míg egy nemrég felmerült nyomnak, melyre új reményeket épített, végére járt. A szegény asszony régóta fogyni érezé bizodalmát, s habár most is szint-

azon buzgalommal keresé elvesztett gyermekét, inkább csak kötelességének érzetében tette azt. - Annyi hiú remény, annyi kínos csalódás után végre az a szomorú meggyőződés fészkelte be magát lelkébe, hogy gyermeke csakugyan meghalt, vagy hogy azt legalább e világon látni nem fogja többé; s a szenvedélyes keserv, a felizgatott bizonytalanság helyébe, mely szívét eddig hullámzásban tartá, nyugodtabb fájdalom lépett. Mintha vihar után a vészfellegek az egész ég körén elterülnek, a zajra, mellyel az elemek harca a természetet eltölté, csend következik: ilyen vala lelke. - Nyugodt, de borúsabb. - Bármerre fordul, egén nem lát sötétebb felleget, mely villámokkal fenyegetné: de tudja, hogy a nehéz fátyolon át, mely egész látkörét eltakarja, nem várhat több napsugárt - s küzdés nélkül elfogadja sorsát, mert bizonyos, hogy az többé változni nem fog.

Anna jobban ismeré férjét, mintsem hogy érzései előtte titokban maradtak volna, s miután őt boldogtalannak látva, tudta, miszerint boldogtalanságának oka tulajdonképp benne fekszik: ezen tudat szívének most gyermeke veszténél talán még inkább fájt.

Elkövetett mindent, hogy szomorúságát férje előtt eltitkolja, s Ormosy úgy tetette magát, mintha nem venné észre, hogy a derültség, melyet neje most néha mutatott, csak kényszerített. De akit szeretünk, azt nem csalhatjuk meg, s e tettetésnek, melyre magokat szeretetből kényszeríték, csak az volt eredménye, hogy mindketten szerencsétlenebbeknek érezék magokat.

Így folyt a néhány hónap, melyet Ormosy nejével még a hazában töltött, s az idő, mely mindent orvosol, e részben nem változtatott semmit viszonyukon.

Éveket töltöttek a külföldön, bejárták Európa legszebb vidékeit, letelepedtek legnagyobb városaiban, és a különböző benyomások, a társasági élet zaja háttérbe szoríták végre a múltnak emlékeit, s legalább szelídebbé tevék az anyának fájdalmát is; de a régi viszony nem állt helyre többé. - Szerették egymást úgy, mint azelőtt, sőt talán inkább, mert mindenik szenvedni látta kedvesét, s önmagát tekinté e szenvedések okául; de a régi boldogságnak vége volt, s ők érezék, hogy a múltat senki sem hozhatja vissza többé.

Hibáztak mindketten; Ormosy, mert nejének keservét eltűrni nem bírá, s midőn őt vigasztalhatlannak látá, szerelmén kétkedett; - Ormosyné, mert azt, mit ismerősökért, sőt idegenekért teszünk - midőn kellemetlen érzéseinket előttök elnyomjuk, és fájdalmainknak szabad tért nem engedünk - férjéért tenni nem volt képes. De vajon nem volt-e ezen hibáknak egyedüli kútfeje éppen az, hogy egymást nagyon is szerették; s panaszkodhattak-e egymás ellen: Anna, mert férje csak az ő boldogságát kívánva szenved, midőn őt szenvedni látja; Ormosy, mert neje inkább szereti őt, semhogy előtte színlelni tudna?

Ó, ha csak egyszer nyíltan szólnának egymással, ha Anna férjének keblére borulva, a bánatot, mely szívét terheli, úgy kimondaná, mint vele egykor minden örömeit közölte; ha Ormosy a kételyt, mely szívében Anna szerelme iránt támadt, a kínt, melyet érez, a vádakat, melyek gondolatában néha akaratlanul kedvese ellen emelkednek, nem zárja magába; s ha ez egymáshoz oly közel álló szívek természet elleni merevségökből fölébredve, mint két folyó, melyeknek vizeit a tél megköté, egy meleg pillanatban ismét egymásba ömlenének; ha e két nemes lélek, melyeknek csak szólni kell, hogy egymást értsék, s melyeknek nincs mit titkolni egymás előtt, csak egyszer ismét kitárnák kincseiket - mi boldogok lehetnének!

Ormosy néha sejtette ezt; többször feltevé magában, hogy véget vet a feszült állapotnak, mely közöttük létezik. Voltak pillanatok, midőn Anna, ki férjét most is szerette, s vele azon egy tárgyon kívül mindenről beszélt, ki akarta tárni egész szívét; elmondva mindent, mi évek óta keblét terhelé, kételyeit s panaszát, bánatát s kétségbeesését, hogy kedvesének keblére borulva, tőle bocsánatát s szerelmét kérje, s ha csak egy pillanatig is, azon öntudatban ismét boldog legyen, hogy nincs egy rejtett gondolat, egy eltitkolt érzés, mely őket elválasztaná egymástól.

A szó már ajkaikon lebegett, de mindig volt valami, mi őket annak kimondásától visszatartóztatá: Ormosyt a gondolat, hogy miután neje őt annyira nem ismeré, hogy még gyermeke iránti szeretetén is kétkedhetett, úgyis hasztalan minden; - Annát a félelem, hogy az alkalom nem kedvező, mert Ormosy talán éppen azon pillanatban, midőn szólni akart, komolyabbnak látszott. Egy szó, egy mozdulat, melyből a szegény nő azt következteté, hogy férje rosszkedvű vagy felizgatott, elnémítá őt. S Ormosy lemondott feltételéről; Anna máskorra halasztá annak kivitelét.

Érezték mindketten, hogy egész jövőjök ez egy pillanattól függ, s hogy ha egyszer szólva, minden kétely el nem enyészik, még távolabb fognak állni egymástól, mint eddig; s ők nem merték felemelni a fátyolt, mely őket elválasztá. Csak bizodalomra vala szükségük, hogy ismét boldogokká legyenek: s nekik nem vala elég bizodalmuk.

Ne várja senki tőlem, hogy leírjam az évek történetét, melyeket Ormosy nejével a külföldön töltött. A világ csak azon sebeket gyógyíthatja, melyeket ő vert, s a társaságnak nincs varázsa, a természetnek nincsenek szépségei, melyek velünk elfelejtetnék, hogy egykor boldogok valánk. Maga az idő, mely minden keservet enyhít, az üdvöt, melyet bírtunk, csak még nagyobbnak tünteti fel előttünk, hogy a fájdalom, melyet vesztén érezünk, szintén nagyobbá váljék. Ők szerették egymást most, mint szebb napjaikban - de boldogok nem voltak többé; s midőn Ormosy hét év múlva idegen földön meghalt, neje azon meggyőződéssel temette el kedvesét, hogy azt, kit e világon mindenekfölött szeretett, nem boldogíthatta.

Minden szerencsétlenségek között, melyek az embert érhetik, a legnagyobb bizonyosan az, ha a választásban, melytől egész élete függ, csalódott, s ha a kötelékeket, melyek által a szerencsét magához fűzni reménylé, később láncoknak érezi. S mégis nem ritka eset az ilyes. Sokakat maga az idő választ el egymástól, mellyel nemcsak azok, kiket szereténk, de még kívánataink s érzéseink is, melyek által egykor hozzájok láncoltatánk, megváltoznak - mások önhibáik által válnak szerencsétlenekké, s önmaguk taszítják el a szívet, melynek birtokában boldogok lehetnének; - a dolog mindig egyiránt szomorú, s méltó sajnálkozásra, főképp ha meggondoljuk, miként egynek hibái miatt többen büntettetnek, s ez egynek hibája is sokszor csak annyiban áll, hogy egyszer csalódott. - Ó, de mit mondjunk akkor, ha két ember nem csalódott egymásban, ha mindegyike jó és nemes, ha egymást egyiránt szeretik évek múltán, ha mindenik életét adná, hogy a másikat boldogítsa: s ők egymást mégis szerencsétlenné teszik egyes kis hibák, sőt néha egyes jó tulajdonaik által? S nem történik-e ez is többször, mint gondoljuk, főképp azoknál, kiket kedvezőnek mondott sorsuk az élet gondjaitól felmentett, s kik azon viszonyt, melyből bajaik között vigasztalást, törekvéseik közepett erőt, életök minden napjaiban boldogságot meríthettek volna, nem életök üdvének, hanem egyedüli feladásuknak tekintik.

Ez volt az ő sorsuk. Sajnáljuk a szerencsétleneket, és ne felejtsük el, hogy a biztos remény, mely minden bajok között fenntart, a szerelem, mely egészen boldogít, csak a hitnek, csak erős bizodalomnak gyermeke. A szerelem néha túlélheti a bizodalmat is, de csak kín az, mit tőle akkor várhatunk.

A halál közeledése kiegyenlített minden félreértést, mely Annát férjétől az utolsó években távol tartá.

Azon pillanattól fogva, melyben felüdüléséhez többé reménye nem volt, megszűnt az ok is, mely Ormosyt eddig hallgatásra bírta. E két szerető kebel ismét tartózkodás nélkül kitárta titkait egymás előtt, s a régi bizodalommal visszatért azon érzés is, mely őket egykor oly boldoggá tevé. Tudták, hogy válniok kell, de minden perc, mely e szomorú célt közelebb hozá, közelebb hozta őket egymáshoz; és Anna, ki férjét hosszú, reménytelen betegsége alatt

nem hagyta el, e szomorú hetekben tulajdonképp boldogabbnak érzé magát, mint évek óta. Hisz ő ismét szeretve tudta magát; s nem nap-e a szerelem az asszony életében, mely a végső percig egész körét fényes sugárokkal tölti, s még akkor is, midőn láthatárán lehanyatlik, bájló világítása által elfelejteti vele, hogy az éj közelg?

Ormosyék sohasem keresték a társaságot. Még boldogabb napjaikban is, mikor a hazában laktak, az öreg lelkészen kívül nem volt senki, kit a család meghitt barátjának mondhatnánk. Ki magát egy szeretett lénynek birtokában egészen boldognak érezi, mint akkor Ormosy, nem vágyódik emberek után; sőt mintegy ösztönszerűleg félve, hogy idegen befolyások a helyzetét, melyben teljes megelégedést talál, megváltoztathatnák, a lehetőségig eltávolít mindent magától. Tévedés. - Azokat, kik egymást valóban szeretik, az idegen kör, melyet a társaság körülöttük képez, sokszor csak közelebb hozza egymáshoz, s a meggyőződés, hogy más által nem értetnek, növeli a bizodalmat, mellyel gondolataikat egymással közlik; de ki egyszer magányba vonult, ha később átlátná is, hogy tévedett, nem oly könnyen változtathatja meg állását. Azon száz, csaknem észrevehetlen kötelékeket, melyeket midőn magunkat általuk terhelve érezzük, szétszakítani sok fáradságunkba került, még nehezebb újra összefonni; s ki egyszer magányhoz szokott, többnyire még magánosabban érzi magát emberek között; s így Ormosyék is. - Eleinte felkeresték a társaságot, de minthogy magokat körében soha valóban otthonosoknak nem érezék, sőt még azon szórakozást sem találták, melyet ott kerestek, később visszavonultak, s oly helyeken is, hol éveket töltöttek, csaknem kizárólag magoknak éltek.

Az olasz városban, hol Ormosy halála történt, a családnak még ismerősei sem voltak, s Anna, miután férjét eltemette, egészen elhagyatva látta magát. Egy időre a keserv, melyet veszteségén érzett, a szeretet, mellyel Margitot, egykori boldogságának ez egyedüli maradványát, körülfogá, minden más gondolatot kizárt; de később mindinkább érezni kezdé elhagyottságát; s vággyal nézett a hon felé, hová őt Farkas levelei mindig sürgetőbben hítták.

Az öreg plébános Ormosyéknak hosszú távollétét sohasem helyeslé. Úgy vala meggyőződve, hogy bánatot csak kötelességek ellensúlyozhatnak, s hogy az, kit nagy szerencsétlenségéért, nem mulatságban, hanem egyedül munkásságban találhatja vigasztalását; ez okból még Ormosy életében egyre inté s kérte őt, hogy számkivetésének véget vessen. A vándorélet, melyet a család évek óta folytat, meggyőződése szerint csak károsan hathat a gyermekre is. Miután a gróf meghalt, levelei még sürgetőbbekké váltak. Hogy a gyermek tökéletesen kifejlődjék, nézete szerint mindenekelőtt az szükséges, hogy erős gyökeret verhessen; s vajon történhetik-e ez, ha éppen gyermekkorában szüntelen változtatva helyzetét, minden körből kiragadtatik, még mielőtt abban egészen meghonosodhatott volna? S a plébános, ki magát Ormosy halála óta az özvegy s gyermekének természetes gyámjaként tekinté, annyiszor s oly meggyőzőleg adta elő tanácsait, míg Anna végre elhatározá magát a visszajövetelre.

7

Farkas Máté, kit utolszor mint ormoslaki lelkészt láttunk, azóta szintén megváltoztatta lakhelyét.

Miután Ormosy felföldi jószágait, hová a történtek után többé visszamenni nem akart, még külföldre menetele előtt bérbe adta, s azon határozatát kimondá, hogy visszatérése után családjával egy, a dunai kerületben fekvő jószágán fog letelepedni: az öreg plébános szokott erélyével addig fáradott, míg végre az ottani lelkésszel cserélhetett, és előbbi jövedelmének

felét feláldozva, a reményt vásárlá meg magának, hogy végnapjait azoknak körében fogja tölteni, kiket mindenekfölött szeretett.

Itt találjuk őt most csaknem nyolc év után. Az idő keveset változtatott külsején. Haja talán valamivel őszebb, s arca, ha lehet, még barnább volt, mint előbb; de ugyanazon magas alak, ugyanazon feszes katonai tartás, melyhez tábori lelkész korában szokott, mintha nemcsak erkölcsi magaviseletében, de tartásában is az egész gránátos ezrednek jó példát kellene adnia. Papi köntöse nem hosszabb, mint elébb volt, de szintoly tiszta, s kik őt elébb ismerték, csak annyi változást találtak benne, hogy még szigorúbbá vált, mi azonban nem akadályozá, hogy mostani helyén szintannyi jót tegyen híveivel, mint egykor Ormoslakon; csakhogy őket, kedve megromolván, most még erősebben dorgálta meg, mint akkor szokása volt.

Azon perctől fogva, melyben a grófné tudósítá őt, hogy jövő tavaszra gyermekével visszajő, e szigorúság is ismét szokott mértékére enyhült. Úgy látszott, mintha mindazon redők, melyeket az utolsó évek arcára vontak, e hírre egyszerre elsimulnának, és Farkas Máté kemény vonásain talán sohasem volt annyi boldogság kifejezve, mint e napokban. Hisz ő nem is érezte magát soha elégedettebbnek, mint most.

Megelégedése, kétségen kívül, nagy részben a szeretetnek vala következése, mellyel a grófné és gyermeke iránt viseltetett. Azon emberek közé tartozott ő, kik nem oly könnyen ragaszkodnak valakihez, de kik, ha egyszer ragaszkodásuk tárgyát feltalálták, nem darabonkint, hanem egyszerre adják oda szívüket, s kiknek szeretete azoknak, kik azt bírják, éppen nagysága miatt néha terhére lehet, de mindig biztos. Mióta ezredesét a csatamezőről ő vitte el vállain, s hosszú betegsége alatt ő ápolá, Farkas Máté testestől-lelkestől az Ormosyaké lett. Szeretete az apáról a fiúra szállt, s ha eléri, még az unokák ivadékaira is kiterjedne. A családnak ősi birtokai között nem volt biztosabb e barátságnál; ha akarnák is, nem veszthették volna el - gróf Ormosy ezredesnek utóda nem tehetett oly valamit, minek mentségére a különben oly szigorú plébános tíz okot nem tudna feltalálni. Hisz szeretete, mellyel az egész ház iránt viseltetett, bár azt a világért még maga előtt sem vallaná be, neki évek óta még szükségesebb, mint az Ormosyaknak. A gondolat, hogy a család, melynek körében élete jobb napjait tölté, ismét visszatér, és hogy a kis Margit, kit annyiszor ringatott térdein, majd az ő tanítványa lesz, véghetlen örömmel tölté el szívét, de megelégedésének, mint mondám, ez csak egyik oka vala; a másikat azon készületekben kereshetjük, melyeket a grófné visszatérése igényelt.

Farkas Mátének egyik jellemző vonása fáradhatlan tevékenysége volt. Nézete szerint nagyon hibáztak azok, kik a parancsban, mellyel Isten az első embert a paradicsomból kiűzte: hogy homloka izzadtságában keresse mindennapi kenyerét, átkot látnak, sőt a Mindenhatónak jótéteménye az. Minden megelégedés csak munkásságunknak eredménye, s a legboldogabb az, kinek legtöbb dolga van a világon. A tevékenység, melyet az öreg plébános ezen elvek szerint az életben kifejtett, vagy helyesebben mondva, mely őt ezen elvekhez vezette, néha túlságig ment. Többször történt, hogy más dolog hiányában szobáját rendezve, valamely iromány oly helyre rakott el, hogy azt napokig nem találhatta fel, vagy hogy oly dologba avatkozott, amely által csak neheztelést vont magára. Föl is tette magában sokszor, hogy ezentúl nem fárad többé másokért, úgysincs köszönet benne, miért ne pihenjen ő is vén napjaira, mint mások teszik; de ha saját munkája elfogyott, s az iskolás gyermekeket aznap már kétszer is kikérdezte; ha a templomban nem talált semmit, mit tisztogatni lehetne, s kis kertjében és gazdaságában minden teendőt elvégzett, a rossz idő miatt pedig még vadászni sem mehetett: akkor addig törte fejét, s addig járt türelmetlenül fel s alá szobájában, míg végre eszébe jutott, hogy a szomszéd falunak plébánosa tavaly ilyenkor köszvényben szenvedett, s

hogy jó lenne utána nézni, nincs-e szüksége valamire. S csak miután ezt vagy ehhez hasonló dolgot talált magának, tűnt el rossz kedve.

Ormosy bizonyosan semmi által sem tehetett volna nagyobb jót öreg barátjával, mint azzal, hogy külföldre utaztakor minden dolgait reábízta. A grófi család távollétében tulajdonképp az volt fő vigasztalása. Farkas Máté ezáltal szokott tevékenységét azoknak javára fejtheté ki, kiket annyira szeretett; s míg a grófnak jószágain, a gazdasági tisztek kivételével, minden gyarapodott kezelése alatt, ő maga is, legalább annyira, mennyire ez az Ormosyak távollétében lehetséges vala, szerencsésnek érzé magát - de csak addig, míg mindent rendbehozva, sürgetős munkája maradt. Ezzel fogyott kedve is, és csak mióta a grófnét várta, s ez neki többszöri kérésére még a napot is meghatározta, melyen visszajő, érezé ismét egészen elemében magát.

Vérthalom - ez vala a falunak neve, hová Farkas az ormoslaki plébániából áttéteté magát, s hol Ormosyné ezentúl lakni akart - több mint húsz év óta el vala hagyva földesurai által. Gróf Ormosyné anyja, férjének halála után, kiről a birtok reá s később leányára szállt, a városba költözött, s Ormosy annyira függött jószágán, melynek szebbítése egyik legkedvesebb foglalatosságát tevé, hogy feleségének birtokát csak néha, mennyiben azt a gazdaság megkívánta, látogatta meg. Maga a grófné pedig házassága óta csak egyszer s akkor is csak egy napra fordult meg e helyen, hol gyermekéveit töltė. A kastélyról csak az idő és a tiszttartó gondoskodott, fájdalom, mint ily körülmények között többnyire szokásos, oly módon, hogy az idő mindig valamivel többet rontott az épületen, mint amennyit a tiszttartó kiigazíttatott; s az egész lassanként csaknem lakhatlan állapotba jutott.

Mióta Farkas Máté a vérthalmi plébániában letelepedett, a kastélynak állapota is javult. Ha a szél ablakot tört, vagy a zsalukat felrántá, Farkas nem várta meg, az eddigi szokás szerint, míg azok hónapokig ki s becsapódva az őszi szél által sarkaikból kiemeltettek. A dísztermek táblái most zárva álltak, tavaszkor kijavíttatá a vakolást, s hónaponkint egyszer lelkiismeretes pontossággal ment végig a szobákon, sepertetve minden szegletet, s poroztatva minden bútort. - De mikor Farkas Vérthalomra jött, sok nem vala többé régi állapotában; a gróf, kinek ház- és kertrendezés kedvelt foglalatossága vala, minden nagyobb javítást ellenzett, s az egésznek új rendezését akkorra halászta, mikorra visszatér; így a gondos felügyelőnek fáradsága tartóztatá a hanyatlást, melynek az egész indult, de nem tüntetheté el annak nyomait; s a plébános soha sem mehetett el a kastély mellett anélkül, hogy felsóhajtva eszébe ne jusson, mi pompásan helyre tudná állítani az egészet, ha a gróf reábízná. Más, ha a grófné az egész jószágot neki ajándékozza, nem örülhetett volna inkább, mint ő most, midőn e régi óhajtása teljesült.

Szabadon javíthatott, rendezhetett, dolgozhatott, s ő teljes mértékben élve e szabadsággal, oly tűzzel fogott munkájához, mintha a grófnét nem a jövő tavaszra, hanem a jövő hétre várná. A fedelén nem volt egy törött cserép, a falakon a legparányibb repedés, mely figyelmét kikerülheté. Az évek óta elhagyott termekben a mesteremberek egész serege lármázott, a kertnek hosszú fasorai alatt napszámosok a fűvel benőtt utakat tisztogatták, míg ő maga a házból a kertbe, a kertből az istállókba s ismét a házba menve, hatalmas szavával parancsokat osztott, intett, dorgált s magasztalt, néha maga is részt véve a munkában, mely minden sürgetése mellett, nézete szerint, mindig lassabban haladt, mint kellene. Ha a sürgetései által naponkint okozott rosszkedvet nem enyhíti a bor, melyet esténkint a munkások között elosztatott, valószínűleg nyílt ellenszegülés tör ki a mesteremberek között; így azonban mindenik csak a munka sebes haladását bámulá, s alig foghatta meg önmagáról, miként dolgozhatott ennyit ily rövid idő alatt.

Még tél előtt a legsürgősb munka be vala fejezve. A ház külsőleg készen állt. Télen át az egyes szobák rendeztettek, s tavasz kezdetén, legalább egy hónappal elébb, mint a grófnét várták, minden oly állapotban volt, hogy a plébános maga is alig talált valamit, mit helyre-

hoznia vagy javítnia lehetne. Még azon szobrok között is, melyek a kertet a múlt század divatjához képest ékesítek, s melyeket a magas fűből, hol évekig kényelmesen hevertek, ismét talapzatjaikra emeltetett, egyetlenegy sem volt található, melynek akár füle, akár orra hiányzott volna. Farkas e reál invalidokat, kikkel az idő oly rútul bánt, ismét besorozta, s hogy nehéz sebeik ne látszassanak, szép zöldre festeté az egész sereget. Hasonlóan járt el a ház belsejében is.

Azon szobák kivételével, melyeket a grófné háló- és írószobáiul választott, s hol az Ormoslakról hozott bútorok ugyanazon rendben helyeztettek el, melyben azok ott álltak volt, a többi mind kitisztíttatott, s újra festetett ugyan, de különben úgy maradt, mint egyébkoron volt, s csak a Vérthalmi-család képei függesztettek közelebb egymáshoz, hogy mint udvarias háziurakhoz illik, a nagy teremben az Ormosyaknak, kik ide vándoroltak, helyet engedjenek.

Hogy a ház ezen tökéletes restauráció után sem felelt meg azon követeléseknek, melyek szerint kényelemhez szokott korunk lakásokról ítél, az nem szenved kétséget. A bútorok, melyek megigazítva s kifényesítve ismét régi helyökre állíttattak, több mint harminc év előtt készültek, s azóta bútorok tekintetében a közvélemény legalább éppannyit változott, mint azon nézetekben, melyek szerint az embereket megítéli. Legyen görbe vagy egyenes, a legnemesebb vagy legolcsóbb anyagból készülve, csak kényelmes legyen, s könnyen tolassa magát egy helyről a másikra - a világ széktől és emberektől napjainkban nem kíván egyebet; de az öreg plébános nem haladt korával, és éppen az, mit mások a ház bútorozása ellen felhozhattak volna, neki legalább tetszett.

Nézete szerint régi ház új bútorozás által, szintúgy mint az ember, ki bizonyos koron túl minden divatot követni akar, becsét veszti. Az újítás utáni törekvések csak azon harmóniát rontják meg, mely minden kellemes benyomásnak első feltétele, s neki a bútoroknak újonnan divatba jött rendezése, vagy helyesebben mondva, rendetlensége ellen még más kifogásai is voltak. - Ő ebben is azon általános zavarnak egyik jelét látta, mely korunkat jellemzi, s melyet ő annyira utált. Ha a székeket és pamlagokat összevissza állítják, természetes, hogy senki sem találja illő helyét, s az, kit az első, szintúgy, mint az, kit az utolsó illetne, egyiránt csak a legkényelmesebb után törekszik. Igaz, a régiebb szokás feszesebb, de egy kis fesz nélkül nem áll fenn semmi a világon, s még nagy kérdés, minden lehető elhelyezések között nem a legkényelmesebb-e a rend. - Egyszóval, Farkas Máté valahányszor e termeken keresztülment, melyeknek mindegyikében a hosszú fal közepét a pamlag foglalta el, előtte egy nagy asztallal, s ennek két oldalán a karosszékek és közönséges székek hosszú sorával - egészen jól érezé magát; s miután még az általa nagyrészint katonai elbocsátó levelek bizonyítványa szerint fogadott cselédek bérruhái elkészültek, a grófné számára vett erdélyi lovak az Ormoslakról hozott hintókban betaníttattak, s minden tökéletes rendben volt: dobogó szívvel gondolt a pillanatra, melyben Ormosynét őseinek házába bevezetheti, s neki mindazt, mit számára készített, megmutathatja.

Végre eljött a régen várt pillanat. A hintó a kastélykapu előtt sorban felállított iskolásgyermekek s az udvarban váró jobbágyok örömrivalgásai között a nagy bejárás előtt megállt. A falu jegyzője elmondá cifra mondókáját, mellyel a grófnét, mihelyt kocsijából kiszállt, üdvözölte; s Farkas Máté már köszörülte torkát, hogy mint a helység plébánosa ugyanezt tegye, midőn a grófné halvány, könnyekkel áztatott arcát látva, egész beszéde helyett, melyre készült, remegő hangon csak azt bírta mondani: - Isten hozta nagyságodat!

A grófné oly keservesen sírt, s a kis Margit oly szépen mosolygott, ez annyira hasonlított apjához, minőnek őt Farkas Máté tízéves korában ismerte, amaz annyira megváltozott, mióta őt nem látta, hogy azon esetre, ha a vérthalmi plébánostól ily alkalommal valaki hosszú beszédet várt, akkor nem Farkas Mátét kellett volna plébánosnak kinevezni.

Az öregúr egy ideig küzdött a meghatottság ellen, midőn végre látá, hogy nem bír vele, s hogy miután egyik kezét a kis Margit fogta, a másikat a grófné tartá remegő ujjai között, még könnyeit sem törölheté le, megfordult, s a grófnét és gyermekét felvezette szobájába.

Sietve, szó nélkül ment fel a virágokkal ékesített lépcsőzeten, végig a termeken, melyeket neki mindjárt, mihelyt megérkezett, megmutatni, melyeknek szép rendjével őt meglepni akarta; ó, de a nagy tükrök s aranyozott kemencék most Margiton kívül nem érdekeltek senkit.

- Hála Istennek - szólt végre Farkas, midőn a grófné szobájába érve, ez férjének az íróasztal fölött függő képe előtt megállt -, hála Istennek, csakhogy nagyságod ismét közöttünk van.

- Ó, de ő - zokogott a grófné, elragadva fájdalma által, midőn a kép előtt, melyet neki férje mint jegyese ajándékozott, a múlt időknek egész boldogságára emlékezett.

Farkas inkább meg volt hatva, mintsem hogy első pillanatban szólhatott volna. - Ő is közöttünk van - mondá végre, erőt véve magán. - Ne keresse őt a képben; nézzen ide, nem az ő vonásai-e ezek? - s ezzel a plébános Margitot tolta a grófné karjai közé.

Az anya gyermekét kebléhez szorítva, még most is zokogott, de könnyeiben nem vala semmi keserűség többé. Férje halála óta nem érezte annyira vigasztalva magát.

Ki hitte volna, hogy Farkas Máté, kit senki nem tartott híres szónoknak, néhány szavával ily csodát tehet?

8

Gyengébb a szív és sokkal erősebb, mint gondoljuk. Bármenynyire ragaszkodik érzelmeihez, bármily biztosan hiszi, hogy egyes benyomások soha semmit sem veszthetnek mélységökből: az idő lassanként kisimítja a nyomokat, melyeket az élet legboldogítóbb és legnehezebb pillanatai magok után hagytak, és a szívnek, mely már azt hivé, hogy reményeit s örömeit túlélte, mindig új reményeket, s más örömöket hoz. - Mint a fa, melyet az ősz lombjától megfosztott, tavasszal új zöldet ölt magára; mint a tenger, a vész után elsimulva, ismét az eget tükrözi vissza; és az ég, ha sötét fellegei elvonultak, kék boltozatán újra a nap ragyogó sugarát, a csillagok fényes seregét hordozza, úgy szívünk, csak nyugalma legyen, s a szeretet meleg érintései környezzék, végre a legnehezebb csapások után mindig visszanyeri - nem azt, mit vesztett, de helyette mégis mindig több szerencsét, mint amennyit vesztesége első pillanataiban remélhetett. Ha nincs állandó boldogság, legalább vigasztalhatlan keserv sem létezik a világon, s nem élt talán soha oly erős vagy szerencsétlen ember, ki a bánatot, melyet orvosolhatlannak gondolt, egész keserűségében sírjába vitte volna magával.

Így volt ez Annánál is. - A fájdalom, melyet férje halálán érzett, mélyebb vala, mint hogy az egykönnyen enyhülhetett volna. Sőt miután a hazába visszatért, első időben keserve csak még növekedett. Régi bútorai, melyeket szobájában talált, egyes vén cselédek, kiket Farkas Ormoslakról áthozatott, maga az öreg plébános, régi szebb napjainak emlékeivel egyszersmind fájdalmát újíták meg. De éppen ezáltal maga e fájdalom enyhülni kezde.

Farkasnak nézete szerint legnagyobb keserveinket sohasem kell kerülnünk. Mentül ritkábban találkozunk velök, annál erősebben hatnak reánk. A legjobb, sőt az egyedüli gyógyszer ily helyzetben is a megszokás. - Mentül többször nyúlunk keblünk rejtekébe, hol bánataink felhalmozott kincse fekszik, mentül többször merítünk, mentül többet közlünk belőle, annál kisebbé válik a teher; s nem hiszi senki, hány nagy keserv fogyott el szintazon módon, melyen sokan vagyonukat elköltik, csupa kis kiadásokban. Az ember néha később maga is bámulja,

hogy amit a világ minden bölcsei nem tudnának kibeszélni, azt ő maga beszélte ki magából. És Farkasnak, ki e nézeteket követve, ha a grófné férjéről szólt, nemcsak nem kerülte e beszélgetést, sőt sokszor maga megkezdte azt, ebben is igazsága vala. Minden nap, melyet az özvegy e körben, hol őt minden veszteségére inté, töltött, enyhíté fájdalmát. Emlékei elveszték keserűségöket, és anélkül, hogy maga tudná miért, lassankint vigasztalva érzé magát.

Nagy befolyása vala erre azon számos apró foglalatosságoknak is, melyekre, mióta ismét rendes háztartás élén állt, magát kötelezve érezé. Mint a súlyteher, melyet a hajó aljára raknak, néha csak kavicsokból áll, s mindig értéktelennek látszik, de azért mégis nélkülözhetlen, ha azt akarjuk, hogy a hajó állandóan egy irányban haladjon: ilyenek létünk azon apróságai, melyek ellen annyiszor panaszkodunk. Mondjunk bármit életünk rövidségéről, e rövid élet tömérdek sok órából s pillanatból áll, s közülök mindenik kínossá válhatik, ha azt valami örömmel vagy foglalatossággal nem tudjuk betölteni. - A nagy cél, mely egész életünknek irányt ad, éppoly kevéssé elégítheti ki ezen szükségünket, valamint a fénytorony lámpája, bár a hajósnak irányt ad, nem űzheti el a sötétséget, mely körülötte létezik. És ha a középosztályok sorában aránylag több boldog embert találunk, és ha az asszonyok a legnagyobb keserveket többnyire jobban elviselik a férfiaknál: éppen azon számos kisebb feladások- s foglalatosságokban kereshető az ok, melyek életök minden pillanatát betöltik, s őket boldogabbakká s többnyire jobbakká is teszik. - Hisz nem a rohanó vízesés, s nem a messze terjedő láp, mely veszteg áll, hanem a patak, mely keskeny partok között csendesen továbbfoly, a legtisztább; s így van ez életünkkel is.

Anna lassankint visszanyerte fiatalabb éveinek szende derültségét, s régi ismerősei, kik őt Vérthalmon meglátogatták, alig vettek észre rajta változást. Úgy látszott, mintha életének csak színhelye változott volna meg, s az átélt évek eseményei egész lelkületére éppoly keveset hatottak volna, valamint a háládatlanság, melyet az ormoslakiaktól tapasztalt, szívét a nép szenvedése iránt nem tevé érzéketlenné. - De bár ismét derültnek látszott, s bár arcának szelíd kifejezésén az átélt szenvedésnek nyomait csak ritkán lehete észrevenni: a történtek nagyobb befolyást gyakoroltak jellemére, s ezáltal egész jövőjére is, mint ő maga gyanítá.

Miként is lehetett volna ez másképp? - Anyjának gondviselése alól annak karjai közé jutva, kit szeretett, körülfogva az élet minden kényelmeitől, csak hódolást, tiszteletet látva maga körül: a viszonyok, melyek között élt, lelkének minden nyájas és szeretetreméltó tulajdonait kifejthették, de nem azon szilárdságot, melynek hiánya által az asszony néha szeretetreméltóbbá válik, de mindig önkárával. Hisz nem keresett, nem kívánt tőle senki mást, mint hogy szeressen, s boldognak érezze magát. Miért küzdött volna természetes gyengesége ellen, miként juthatott volna csak annak öntudatára is, miután azon ritka pillanatokban, melyekben tőle határozat kívántatott, vagy szívét gond terhelé, férjéhez fordulhatott, ki semmit, mi őt érdeklé, kicsinynek vagy közönyösnek nem tartott, kivel legcsekélyebb gondjait megoszthatá, kinek tanácsai s vigasztalása által mindig megnyugtatva érezé magát.

Mint minden nő, ki a szívnek optimizmusával férjét a legjobb s legbölcsebb teremtésnek tartva, kétely s tétovázás nélkül haladhat az úton, melyet ez elébe jelölt, úgy Anna, házassága első éveiben, mondhatlanul szerencsésnek érezé magát. De éppen e rendkívüli boldogság volt egyszersmind oka, hogy a csapás, mely őt érte, inkább hatott reá.

Ha kisebb bajokon szenvedni tanul, ha önállóbb, ha nem szokta volna meg, hogy legkisebb gondolatit férjével közölje, s minden érzéseinek visszhangját benne keresse: könnyebben elviselte volna talán még e szörnyű szerencsétlenséget is, mely alatt, éppen mert az őt egészen készületlenül érte, legörnyedett.

Sokáig az életnek csak napos oldalát ismeré, hanem éppen azért az első csapásnál egyszerre elveszté egész bizodalmát a jövőben; s midőn véghetlen keservében, mint máskor kisebb bajok között, férjéhez fordult: azt tapasztalá, hogy éppen most, midőn erre legtöbb szüksége lenne, nála sem talál vigasztalást, sőt hogy férje nem is érti őt egészen, most először, de éppen azon pillanatban, melyben támaszára leginkább szorult. Ő, ki elébb férjével mindenben egyetértett, s a legkisebbet sem tevé tanácsa s helybenhagyása nélkül - most egyszerre elhagyatva, arra érezé magát kényszerítve, hogy azt, mi egyedül feküdt szívén, mit elviselni alig bírt, férje előtt eltitkolja; s minthogy fele azon tulajdonoknak, mik együttvéve jellemünket képezik, azon megszokásnak eredményei, melyet helyzetünk reánk kényszerített; igen természetes, hogy a szerencsétlenség, mely őt érte, s az erőlködés, mellyel fájdalmait s reményeit éveken át magába fojtva, férje előtt titkolá, egész jövőjére elhatározó befolyást gyakoroltak.

Anna a váratlan csapás után sohasem nyerte vissza nyugalmát. Hol más egészen biztosnak gondolta volna magát, ő veszélyeket látott. Eleven képzelőtehetsége felkeresett minden ijesztő lehetőséget, s miután feltalálta, mint valószínűt, sőt mint bizonyost tünteté fel azt. Legboldogabb pillanataiban egyszerre szomorú sejdítések tölték el lelkét. Egyetlen gyermekének víg szavánál eszébe jutott, mi könnyen elveszthetni ezt is, sőt néha maga az, hogy boldognak érzé magát, már elég volt, hogy aggodalmait felébressze. Mintha a sors, mely őt egyszer oly keményen sújtá, számára még több hasonló csapást tartana fenn; mintha nála az öröm szükségképp csak annál nagyobb szenvedésnek lenne megelőzője.

Ormosyné mindig aggodalommal tekintett a jövőnek elébe, melytől valami bizonytalan, de annál ijesztőbb rosszat várt; s e hajlam annál kínosabb vala, mert aggodalmait mások előtt mindig eltitkolá, s e titkolódzást, habár ennek oka csak az volt, hogy magát semmi olyannak kimondására nem határozhatá, mi másoknak csak egy pillanatra fájdalmas vagy kellemetlen lehetne, visszahatott egész magaviseletére, melyben sokszor bizonyos erőltetés vala észrevehető.

Bármennyire ragaszkodott kedveseihez, volt egy bizonyos kör, melyhez közelíteni nem engedett senkit. Mit férje irányában évekig megszokott, azt tette később mindazokkal, kiket szeretett. Azt, mi leginkább szívén feküdt, mi őt éppen e pillanatban gyötörte, s mire nézve vigasztalásokra s részvétre leginkább szüksége vala, azt magába zárá. - A gondolat, hogy mások nem értik aggodalmait, vagy az, hogy kedveseit általuk elszomorítja, egyiránt hallgatásra bírták őt.

Jellemének ezen tulajdonai nagy befolyást gyakoroltak egész életére. Minden hibáink között a gyengeség a legkínzóbb, mert csak ezen hiba az, melyre nézve nem ámíthatjuk el magunkat: s a grófné, ki szüntelen küzdve gyengesége ellen, érzé, hogy azt legyőznie nem áll hatalmában, sok kínos órát töltött e küzdelmek között. Még nagyobb volt azonban a hatás, melyet jellemének ezen sajátságai a kis Margitra gyakoroltak.

A kedves gyermek, kit először az ormoslaki kertben láttunk, mint tízéves leányka tért vissza hazájába, teljesen igazolva azoknak előrelátását, kik már akkor szépségét jósolák. Korához képest magas, karcsú termete, szabályos vonásai, a sötétbarna haj, mely alól bőrének fehérsége és a szemek égszíne még inkább feltűnt, a piros, kerekded arc, melyen annyi jókedv s csintalanság vala kifejezve, s mégis néha annyi szeretet s ragaszkodás, ha anyját szomorúan látva, játékait egyszerre félbeszakítá, s melléje ült: elevensége, s mégis azon természetes kellem, mely mozdulatait jellemzé, s mely nélkül a női szépség, mint a gondolat, melynek kifejezésére a művészi forma hiányzik, soha nem gyakorolhatja egész hatását, mindez olyanná tevé e gyermeket, hogy reá bármely anya büszkeséggel tekintett volna.

Az emberek többsége (bocsássák meg olvasóim, ha néha ahelyett, hogy előrehaladnék, reflexiókkal szakítom félbe előadásomat; ez volt hibám a gyakorlati élet mezején és ez fog valószínűleg hibám maradni, míg az irodalmi pályán működöm), az emberek többsége a gyermekek észbeli tehetségeire közönségesen ugyanazon mértéket szokta alkalmazni, mely szerint felnőtt emberekről ítél. Mennél közelebb áll a gyermek ismeretekben, ítéleteiben s magaviseletében azokhoz, kik férfikorukat már elérték, annál kitűnőbbnek tartják a gyermeket, annál több reménnyel tekintenek reá. Alig ismerek ferdébb nézetet. Igaz, hogy egész életünk csak egy hosszú fejlődés, s a férfiak legkitűnőbb tulajdonai a gyermek hajlamaival összefüggnek, de az összefüggés olyan, minő a virág s gyümölcs között létezik. Bizonyos gyümölcsöt csak bizonyos virágból várhatunk, de hasonlóság nincs közöttük, sőt legszebb tehetségeink néha a gyermeknél oly alakban mutatkoznak, hogy azok inkább rossz, mint jó tulajdonoknak látszanak. A leghatalmasabb ész csak a gyermek gazdag képzelőtehetségében tűnik fel; a szilárdságot s tűrést, mely a férfiút egykor a legnagyobb célok elérésére képessé teendi, csak makacsságából, a tetterőt szilajságából, a bátorságot könnyelműségéből vehetjük észre; s épp azon hajlamok s képességek, melyeknek összege alkotó tehetségünket képezi, a gyermeknél sokszor csak azon szenvedélyben mutatkozik, mellyel mindent, mi kezébe jő, elront. - S lehet-e hát nagyobb képtelenség, mint azoké, kik mintha a nevelésnek csak az lenne feladása, hogy a gyermekek a háznál lehetőleg kevés alkalmatlanságot okozzanak - a zajos elevenséget, melyben csak a gyermekben túláradó életerő nyilatkozik, elnyomni, a gazdag képzeletnek szárnyait elbénítani akarják, fáradva szüntelen, hogy növendékök csendes és módos, hogy józan s megfontoló legyen, és végre, miután tízéves korában a legjobban nevelt gyermeknek mondatott, középszerű és sokszor annál is kisebb emberré váljék. Valóban, igazságtalanok vagyunk, ha a kínaiakról, kik gyermekeik lábait fadeszkák közé szorítva, mesterségesen eltörpítik, oly megvető sajnálkozással szólunk. - Mi gyermekeink szellemi s erkölcsi nevelésénél hasonló elvek szerint járunk el, s hasonló eredménnyel, amennyiben minden gond s mesterkélés csak odavezet, hogy nyomorékokat neveljünk. Mert hisz a mesterkélt lényből, kinek gyermekkorában nem engedték, hogy valósággal gyermek legyen, s ki csupa józanság és életbölcsesség miatt, már mikor az életbe lépett, nem volt valósággal ifjú, minden lehet, de valóságos férfiú, ki e büszke névre érdemes lenne, bizonyosan soha.

Ki Margitot gyermekkorában ily szempontból ítélé meg, benne semmi kitűnőt nem találhatott. Gondolatai s felfogása gyermekesek voltak, s ha ismeretek tekintetében különbözött másoktól, ez abban állt, hogy nem kényszerítve tanulásra, náloknál kevesebbet tudott. Azon sokbeszédűség azonban, mely gyermekeknél, kik mindig csak beszélve gondolkoznak, az elmének tevékenységét bizonyítja, azon éle, mely ítélőtehetségök élességére int, azon kíváncsiság, mely mindig több tárgyra terjeszkedve, midőn napról napra inkább terhünkre válik, egyszersmind a gyermek fokonkint nevekedő képességét mutatja, nagymértékben megvoltak a gyermekben; s mi őt még érdekesebbé tevé, az kedélye vala, és még szépségének is azon mélyebb érzelem kifejezése adá báját, mely fiatal arcát lelkesíté, s mindenkit meglepett.

A kis Margit első gyermekségétől fogva indulatos volt. A lelkesedés, mellyel mindent megragadott és valami által érdekelve, legyen az játékszer vagy ember, minden egyebet elutasított magától; a szenvedély, mellyel szülőin s egész körözetén függött, s melyért azoknak kizáró figyelmét követelte; a határtalan vígság, mely őt pillanatokra megragadta, s mely éppoly rögtön s csekély okok miatt szenvedélyes keservvé változott; a makacsság, mellyel néha, főképp egyenes ellenzéssel találkozva, feltételeihez ragaszkodott, míg máskor azt is, min leginkább függni látszott, szó nélkül elhagyá: minden arra mutatott, hogy a gyermek keblében erős szenvedélyek csírái szunnyadoznak; s anyjának igaza volt, ha a boldogság közepett, mellyel gyermekének határtalan ragaszkodása szívét eltölté, néha aggodalommal gondolt jövőjére. Mert ámbár csak az, ki erős szenvedélyekre képes, lehet pillanatokra egészen

boldog: nem hasonló lelkület az, mely, főképp nőnél, az egész életnek szerencséjét biztosítja. A virág, mely nagyon is teljesen virágzott, ritkán hoz gyümölcsöket.

A körülmények, melyek között Margit gyermekévei elfolytak, s főképp anyjának gyengeségei, e természetes hajlamokat, miket figyelmes nevelés talán csökkenthetett volna, még inkább kifejték.

Mindig károsan hat a gyermekre, ha kizárólag sokkal idősebbek társaságában él. Vagy nagyon alárendeltnek, vagy fő személynek érezi magát saját körében. Az első esetben nem tanul akarni, a másikban nem tanulja magát alárendelni; s az életben mindkettő egyiránt szükséges. - Valamint a férfi minden tehetségeit csak társaságban fejtheti ki, úgy mindenekelőtt társaságra van szüksége a gyermeknek is, és azt csak kortársai között találhatja fel. Idősebbek sohasem pótolhatják e hiányt, s azon fáradságnak, mellyel magokat a gyermekkel egy színvonalra akarják állítani, eredménye többnyire csak az, hogy a gyermek, kinek valóságos gyermekek társaságára volna szüksége, valóságos férfit sem lát maga körül. - Mindezen törekvés (s korunk, hol csaknem több könyv íratik gyermekek, mint férfiak számára, gazdag ilyenekben) engem azon erőlködésekre emlékeztet, melyekkel mai időben annyian a népiesség után fáradnak, s büszkébbek a parasztos kifejezésekre, melyeket nagy nehezen megtanultak, s többnyire helytelenül alkalmaznak, mint arra, hogy talán több karnak doktorai. E népies s e gyermekded előadás a művelt olvasóközönségnek s pedagógoknak nagy élvezetet szerezhet. De a nép a tudort s gyermek a nevelőjét, ki azon fárad, hogy vele egy színvonalra álljon, kevésbé tiszteli, s mindamellett nem érti jobban. Mert többnyire nem a magyarázat módjától, hanem a tárgynak minőségétől függ, hogy az érthetővé váljék. Az életben, mint a tudományban, bizonyos ismeretekhez csak bizonyos előzmények után juthatunk; s ez az ok, melyért mindig azoktól tanulunk legtöbbet, kik ismeret dolgában nálunknál csak kevéssel állnak magasabban.

Ha tisztán az észbeli tehetségek kifejtését tartjuk is szemünk előtt, a gyermeknél semmi sem pótolhatja ki a hasonkorúaknak társaságát. Még nagyobb az elkülönözésnek hatása a jellem s kedély kifejlődésére. Valamint ott, hol az erdővágásban hasonkorú csemeték egy tömött cserjévé nőttek össze, a legtöbb ép fa fejlődik ki, s a magánosan álló fácska, bár látszólag szabadon terjesztheti ágait, minden gond s ápolás mellett ritkán tartja meg épségét: így van a nevelésnél is; a tömött kör, mely a kifejlődést látszólag akadályoztatja, szükséges, hogy a törzs, mielőtt bizonyos magasságot el nem ért, s meg nem erősbödött, a szétágazástól s elgörbüléstől megoltalmaztassék. A magános gyermek korának boldogságát csak félig ismeri, és ritkán fejlődik egészségesen.

Kétszerte áll ez oly gyermekeknél, kik, mint Margit, másoknál elevenebbek s ezért közlékenyebbek is. Kizárólag szüleinek társaságában élve, lelkében jókor mélyebb érzemények fejlődtek ki. A szerencsétlenség, mely Ormosyékat érte, fátyolt borított egész életökre. Nem szóltak Margit előtt a történtekről; kerültek mindent, mi által a bizodalmat, mellyel a gyermek az életbe lép, megronthassák; de a csendes megelégedés, azon egyenlő vidámság, mely, mint a világítás a tájt, az életet derültté teszi, hiányzott körükben; s az elem, melyben él, mindig ellenállhatlan befolyást gyakorol, főképp fogékonyabb gyermekre. Margit pillanatokra rendkívül vígnak látszott, örömének kitörései zajosabbak valának, mint más gyermekeknél; de azon gondtalan vidámság, mely gyermekéveink fő boldogságát képezi, hiányzott jellemében. Jókor ábrándozóvá vált, s anyjának igaza volt, ha azt mondá, hogy a gyermek kedélye szomorúságra hajlandó.

Apjának halála s az új kör, melyben magát a hazába visszatérve találta, nagy befolyást gyakorolt Margit egész kifejlődésére. A szüntelen változások helyébe, melyek között eddig élt, most a legnagyobb rend lépett. Mesterek s mesternők hozattak a városból, s Farkas, kinek

tanácsait a grófné, mint minden másban, úgy gyermeke nevelésénél is követé, szokott pontosságával felvigyázott, hogy a tanulmányok többé ne szakasztassanak félbe. - Egy nap a másikhoz hasonlóan folyt el, s e rend, valamint a grófné, úgy Margitnak kedélyére a legjótékonyabb hatást gyakorolta. Nyugodtabbá, derültebbé vált. Ezeknél, kifejlődésére, még fontosabb az vala, hogy új körében, mit egész életében nélkülözött, egy társat, egy barátnét talált.

Farkas, midőn a grófnéra várva, a vérthalmi háztartást elrendezé, a többi cselédekkel együtt kulcsárnéul Galambosné asszonyomat fogadta fel. A jámbor özvegy, ki mióta férje meghalt, egy öreg kanonok házát vezette, s kit a legjobb bizonyítványok ajánlottak, Margitnál valamivel fiatalabb unokáját hozta magával, s nem múlt egy hét, és a kis grófné s a kulcsárné Mariskája elválhatlanok voltak egymástól.

Korukban hasonlók, minden egyébben a gyermekek egészen különböztek egymástól. Mariska éppoly szendének látszott, mint Margit mindenben szenvedelmes vala. Játék között mindig csak az utóbbinak csengő szava hallatszott ki, s szilaj örömének kitörései mellett társának nyugodt vidámsága nem tűnt fel; csak ki őt tovább s közelebbről ismerte, az gyanítá a boldogságnak gazdag kincsét, melyet a természet e gyermek keblébe rejtett.

Még külsejére nézve is a két leány - mint az öreg Farkas mondani szokta - virágokként csak egyben hasonlít egymáshoz, hogy mindkettő egyiránt szép, ámbár e szépség is egészen különböző: Margité első tekintetre feltűnőbb; de a nevető szem, a mosolygó ajak, a kimeríthetlen vidámság, mely Mariska arcán s minden mozdulatában feltűnt, mindenkire, ha tovább nézte, ellenállhatlan hatást gyakoroltak: s csaknem lehetetlen vala, hogy az, ki e kedves gyermekarcot látá, sokáig rosszkedvű, vagy csak komoly is maradjon. Az elevenség, az élc, az érdek, melyet Margit minden tárgy iránt mutatott, Mariskában hiányoztak; de maga azon készség, mellyel társának felsőbbségét elismeré, a gyermekes bámulat, mellyel fényesebb tulajdonaira feltekintett, még kedvesebbé tevék őt. Margit érdekesebb lehetett, Mariska szeretetreméltóbb volt; egész valójában máris azon gyöngéd nőiség vala feltalálható, mely felé mindenki vonzani érezé magát. Csak egy volt közös mindkettővel, s ez azon határtalan szeretet és ragaszkodás, melyet egymás iránt mutattak.

Mennyit írtak versben és prózában az első szerelem boldogító hatalmáról! Valamint minden népnek életében van egy időszak, melyben története csak egy költemény, mely alatt körében istenek jártak, s ég és föld csak az ő nagyságát hirdeték: úgy van költői időszaka az egyes embernek is, vannak napok, midőn magunkat az égiekhez közelebbeknek érezzük, midőn keblünk szózata oly hatalmas, hogy amerre fordulunk, e világ körében mindenütt visszhangra találunk, s a nagy mindenség csak arra látszik teremtve, hogy boldogságunknak tanúja legyen. Első szerelmünk ez. Kimeríthetlen tárgya minden költészetnek, kifogyhatlan aknája az örömöknek s fájdalmaknak, melyeket emlékeink adnak. De van egy időszak életünkben, mely, akár a boldogságot tekintsük, melyet ád, akár a befolyást, melyet egész jövőnkre gyakorol, még fontosabb - ez első barátságunk. Mint a napnak első sugarai csak fényt s világot terjesztenek, s szelíd érintésükkel, mely meleg s nem forró még, egy fűszált sem fonnyasztanak el: ilyen ezen érzés életünkben - az első, melynek tárgyát magunk választottuk, az egyetlen, melyet semmi sem keserít. Mily világos, mily ragyogó egyszerre minden; mennyi öröm tűnik fel egyszerre előttünk, melynek közelségét, mint a virágot illatából, eddig csak sejdítettük; mennyi hang szólal fel egyszerre keblünkben: mi gazdagoknak, mi szerencséseknek érezzük magunkat!

Ki írhatná le a nyugodt boldogságot s a szenvedelmes gyönyört, mellyel e barátság Mariska és Margit szívét eltölté; ki a hatást, melyet ezen érzemény főképp az utóbbinak fogékonyabb kedélyére gyakorolt. Úgy látszott, mintha csak ezen érzés meleg világítása alatt tűnnének fel a

gyermekek lelkületében létező minden különbségek, s velök együtt lelkületöknek egész szépsége is.

Margit itt is szenvedelmesebb volt. Jól tudta, mennyire szeret, lelkesedéssel mondá sokszor, s mint mondá, úgy érezte, hogy barátnéjáért mindent tenne. - De amilyen szeretetet adott, olyant követelt; s a nyugodtabb mód, mellyel Mariska érzelmei nyilatkoztak, nem elégíték ki őt. A bizodalom által, mellyel kis társa nemcsak nagyanyjához, de mindenkihez simult, sértve érezé magát. Nem az, mert észrevéve, hogy saját anyján kívül az egész ház Mariskát inkább szereté - nem az fájt neki; ő, ki egyébként oly szerelemféltő volt, most természetesnek találta, sőt lelkesedésében örült, ha barátnéját mindenki szebbnek s kedvesebbnek tartá - csak Mariska ne szeretne senki mást, csak ő ne érezné magát jól senki másnak körében.

Margit nemegyszer gyötörte barátnéját gyermekes szemrehányásaival, míg Mariska, nem tudva, mit feleljen, végre sírva fakadt. Hisz ő nem mondhatta ki, alig gondolhatta el, mennyire szereti barátnéját; csak egyet tudott, hogy Margitnál szebb, jobb, okosabb teremtés nincs a világon, s hogy ő sohasem érdemelheti meg szeretetét.

Így múlt év év után boldog egyenlőségben. - A leánykák deli hölgyekké váltak: a viszony, mely közöttök létezett, nem változott. Ki a két gyermeket együtt látta, első pillanatban azt gondolhatá, hogy e barátság csak Mariskának nélkülözhetlen. Margit volt pártfogója, segéde, mindene. Vele közölte legkisebb gondolatait. Úgy látszott, mintha azt, mit tanítójától hallott, csak akkor értené egészen, ha Margit megmagyarázta; mintha a kis piperének, mely leány-gyermekeknek annyi élvezetet ád, csak akkor örülne, ha helybenhagyását nyerte, s munka és játék között csak akkor érezné jól magát, ha sokkal okosabb társát követheti. Az öreg Galambosné nemegyszer töprenkedett, mi lesz gyermekéből, ha a kisasszonytól el kell válnia. S mégis e szeretet Margitnak még szükségesebb vala. Ki ragaszkodó természetű, az, mint a repkény, csak mást körülfogva állhat fel, és ha egyik támasztól megfosztatik, már gyengesége által új támaszt talál magának; míg éppen oly egyediségek, minő Margit vala, sokkal nehezebben pótolhatják veszteségeiket. Azok közé tartozott ő, kiket a szeretet is csak akkor boldogít egészen, ha kedveseiknek többet adnak, mint tőlük elfogadnak, ha irányukban felsőbbeknek, ha boldogságukra szükségeseknek tarthatják magokat. S volt-e viszony, melyben Margit mindezt annyira együtt találhatta volna fel, mint barátságában?

Így lelte fel mindenik társa szeretetében éppen azt, mire szívének szüksége vala; s ők mindketten egyiránt boldogoknak érezték magokat, s boldognak érezé magát a grófné is.

Miként is lehetett volna másképp? Nem volt-e Margit szép és bájoló, olyan, kire minden anya büszkeséggel tekinthetett, s nem mondhatta-e magának, hogy a kedves gyermek egész boldogságát neki köszönheti? Hisz csak ő maga nevelte őt.

Egészen célszerű volt-e ezen nevelés?

Talán nem.

Ormosyné sohasem bírt elég erővel, hogy gyermekének kívánatait ellenezze. Ő, kinek első szükségei közé tartozott, hogy azokat, kik körében élnek, boldogoknak lássa, s ki alig határozhatá el magát, hogy utolsó cselédjének valami kellemetlent mondjon - miként lehetett volna szigorúbb kedves gyermeke iránt. Kétségkívül jobb vala Margit jövőjére nézve, ha kevésbé engedékeny. Ő maga is érezte ezt néha; de vehetni-e rossz néven az anyának, ha gyermekét legalább azon kevés év alatt, míg sorsa tőle függ, egészen boldoggá akarja tenni; s midőn jövőjéért mindent feláldozni kész, csak az egyre nem határozhatja el magát, hogy gyermekét egy óráig szomorúnak lássa?

Margit oly boldognak látszott, s anyja oly szerencsésnek érezé magát boldogsága által, hogy maga az öreg plébános, elveinek minden szigorúsága mellett, alig határozhatta el magát néha ellenkező nevelési nézeteinek kimondására: s ahelyett, hogy az anyának örömeit intéseivel zavarná, csak azon befolyást, mellyel Margitra bírt, használta arra, hogy a túlvitt engedékenységet, mellyel Margit irányában mindenki viseltetett, komolyabb tanácsaival ellensúlyozza. Hisz mindenikünknek van gyengesége; legtöbben ha saját pillanatnyi érdekeik forognak kérdésben, a jobbak pedig akkor, ha mások érzelmeit kellene sérteniük, nem bírnak szigorúan ragaszkodni elveikhez.

Voltak pillanatok, midőn a grófné egyszerre elszomorodott. Éppen, ha Margitot látva maga előtt, az anyai szeretet egész költőiségével e kedves gyermek jövőjére gondolt, néha feltámadtak lelkében a múltnak emlékei, s szemei könnyekbe lábadtak.

- Mi boldog e leány - szólt egyszer ilyenkor -, mennyi szerencse vár reá az életben! s másik gyermekem! mi boldog lehetne ő is - és most...

- Ő boldogabb mindnyájunknál - mondá az öreg plébános, kivel a grófné szomorú gondolatait egyedül közlé -, százszorta boldogabb. Ha a nap a harmatcseppet idő előtt felszítta, a kehelyt sajnálhatjuk, melyen az függött, de nem a cseppet, mely csak tisztább helyre emelkedett. Nem tartozom az elégedetlenek közé, kik mindig az élet ellen panaszkodnak, sőt több szerencsét találtam, mint e földön, melyet nyomorúságok völgyének neveznek, józanon várhattam volna; de vannak órák, hol a legmegelégedettebb ember is a neki jutott napszámot nehéznek találja; s az egész életnek legfőbb boldogsága végre is csak abban áll, hogy minden fájdalomnak megvan vigasztalása.

- Nem is az fáj nekem leginkább. Ha karjaim között halt volna meg, ha kimehetnék sírjához, mint mások, sírnék magamért, de megnyugodnám az isteni gondviselésben; hisz az anya, ki egy gyermeket vesztett, legjobban tudja, mily nagy keserveket találhatunk e világon. De ha az jut eszembe, hogy a kedves gyermek még talán él!

A plébános újra felhozá mindazon okokat, melyek őt s másokat a gyermek haláláról meggyőzték. Küzdve saját meghatottsága ellen, s csak arra gondolva, hogy a grófnét, kit kételyei minden egyébnél inkább gyötörtek, meggyőzze, hangja néha feddővé vált. Képtelennek, valóságos esztelenségnek nevezte a gondolatot, hogy a gyermek, kit annyira kerestek, s kinek elsikkasztása senkinek érdekében nem lehetett, még életben lenne. - De a hitet, mely a szívbe verte gyökereit, nem oly könnyen irthatni ki, s a vitatkozásnak többnyire az vala vége, hogy az öreg plébános hangja, mint a poháré, melyet lassankint megtöltenek, mindig tompább s mélyebb lett, míg végre elhallgatott.

- Lássa tisztelendő úr, ez az, mi szívemet gyötri, mi százszor eszembe jut, s mire nézve nem vigasztalhatom magamat: ha gyermekem mégis élne, ha talán idegenek között nyomorban töltené ifjúságát. - Anyja él, s ő mint árva áll a világon; s mi vár reá később, mi várhat szegényre, kinek neveléséről senki sem gondoskodott, kinek jövőjével senki sem törődik; és én oly boldoggá tehetném őt!

- S még így is, még akkor is, ha a kedves gyermek élne, ki tudja, jelen helyzetében, bármi szegény s elhagyottnak látszassék az, nem lesz-e boldogabb, mintha azon fényes állásban neveltetnék, melyre látszólag született? Minden boldogság Istentől jő, mi emberek csak szerethetünk, de még e szeretettel nem biztosíthatjuk kedveseink boldogságát - s aki életére visszagondol, azt fogja találni, hogy legszebb örömei onnan jöttek, honnan azokat nem várta, s hogy azt, mi által magát legboldogabbnak érezte, nem emberek készítették elő számára. Meg kell nyugodnunk, s megnyugodhatunk az isteni gondviselésben, mely, mint a nap tiszta világa, mindenre elterjed, s fenn a tetőn, s lenn a völgynek legmélyebb rejtekében, hová meleg

sugárai csak hatnak, a reménynek zöldjét, az örömnek virágait terjeszti el. Nem egyenlően... de vajon a gyenge ember ismeri-e a helyet, mely legvirágzóbb, s vajon függ-e tőle, hogy azt saját vagy kedveseinek számára kiválassza magának?

Farkas mélyen meghatva mondá ezeket. A grófné hallgatott. Ó, de lehet-e anyát arról meggyőzni, hogy gyermeke máshol boldogabb lehetne, mint az ő karjai között?!

9

Mióta a grófné Vérthalmon lakott, a kastélyban sok változás történt. Egyes szobákban a régi bútorok egészen eltűntek, másokban a régiek mellé, melyek elavult formáik által ismét divatosakká váltak, újak szereztettek, a harmónia tekintetéből egészen elaggott társaik mintája szerint készítve, míg ezek ismét az újakkal egyenlő szövettel boríttattak be. A kertben a nagy fasorok nemcsak nem nyírattak le francia ízlés szerint - mit Farkas, mikor a grófnét várta, csak azért hagyott későbbre, mert ahhoz értő kertészt nem talált -, sőt egypár közülök egészen kivágatott, s az eképp nyert szabad helyen a legszabálytalanabb formájú ágyakban, legkülönbözőbb színű virágok díszlettek; s közöttök szétszórva oly fák s bokrok helyeztettek el, melyeknek - az öreg plébános nézete szerint - egyedüli érdemök valami természetes betegségben kereshető, abban például, hogy a facsaládnál, melyhez tartoznak, törpébbek, vagy abban, hogy ágaik gyöngeségök miatt a földhöz hajolnak, vagy hogy leveleik tavaszkor is sárgák s vörösek, mintha az őszi dér csípte volna meg. Még a ház külseje sem tartá meg régi szimmetriáját. Egyik oldalához üvegház építtetett, elöl tágas veranda. Egyszóval az egész rend, melyet Farkas annyi fáradsággal helyreállított, s melynek annyi fontosságot tulajdoníta, felbomlott, s mi legcsudálatosabb, ő maga is lassankint megbékült e változatokkal. Nem mintha elvei változtak volna. - Ő az új divatú bútorozást, melynél a főhelyet néha közönséges székek foglalják el, míg a tisztes pamlag szögletbe szoríttatik, most is századunk egyik kórjelének tartá; felfogása szerint a nagyszámú és különböző formájú ülőhely termeinkben csak arra mutat, hogy ivadékunk semmi helyen s helyzetben soká jól nem érzi magát. De elveinknek - legalább mi azoknak életbeléptetését illeti, a kényelemnél nincs veszélyesebb ellenök; és Farkas, bármennyire szidta az elkényeztetést, valahányszor a kastélyban megfordult, igen jól meg tudta választani karszékét.

Ilyen elveivel ellenkező helyzetben találjuk őt most is. A verandát, melynek oszlopai között különböző folyondárok ágai zöld füzérekben függtek le, meggyőződése szerint nem kellett volna építeni; a formátlan karszék, melyet többek közül kiválasztott, a század pulyaságára emlékezteté őt, melyben ahelyett, hogy testi s lelki gyengeségeink ellen küzdenénk, csak azon fáradunk, hogy azokat észre ne vegyük; a kert jelen rendezése pedig az egyenes fasorokat és a zöldre festetett istenségeket, melyek amazok árnyékában vénültek meg, sohasem pótolhatá ki; s mégis Farkas oly jól érezé magát, mint ember egy szép júniusi nap délutánján magát csak érezheti.

Az öreg plébános mellett ült a grófné, s dolgozott. Időről időre félbeszakasztá munkáját; szemei a kertre fordultak, melynek távolabb berkeit a csalogányok éneke tölté el.

- Csakugyan szép ez - szólt végre Farkas, ki teljes nyugalomban, minőben őt találtuk, sohasem maradhatott sokáig -, nem oly szép vagy legalább nem oly úrias, mint ha nagysád tanácsomat követi és a kertet régi formájában meghagyta volna; de nagyon szép mindamellett, s én könnyen megfoghatom, hogy nagysád e helytől nehezen válik meg.

- De miért váljam meg e helytől, miért ne maradjak itt, hol valamennyien oly jól érezzük magunkat?

- Margit kisasszony maholnap tizennyolc éves. Eljött ideje, hogy őt emberek közé vezesse. Meg kell ismerkednie a világgal.

A grófné felsóhajtott, s folytatá munkáját.

- Higgye el nagysád, ha Margittal városba megy, senki sem veszt többet nálamnál, senki sem fogja nehezebben várni a tavaszt, mely körünkbe ismét visszahozza; - de az nem megy, hogy leányát még tovább is a magányban nevelje.

- S nem boldog-e ő, s vágyódik-e a világ után?

- Azt sem nagysád, sem én s valószínűleg Margit sem mondhatná meg. Korában mindenikünk vágyódik, de hogy mi után, azt többnyire maga sem tudja. De a kérdés nem is az: mi után vágyódik ő, hanem az: mit kell tennie nagysádnak? s e részben tisztán áll előttem, hogy gazdag és szeretetreméltó leányt, minő Margit, tizennyolc esztendős korában nem kell a hozzá hasonló társaságoktól távol tartani.

- Nem él-e azoknak társaságában, kik őt szeretik?

- S ez éppen a legnagyobb baj - mondá a plébános azon élénkséggel, mellyel nézeteit mindig vitatá -, hogy ilyenek társaságában él. A legnagyobb hiba, melyet nevelésnél elkövetünk, az elkényeztetés, s e hiba veszélyesebb, ha erkölcsi, mint ha csak testi tulajdonainkra hat. Miután e világ olyan, minővé Ádám bűne után lett, nem jó, ha a gyermeket oly körben neveljük, hol magát paradicsomban gondolhatja. Ki gyermekkorában csak szerető embereket látott maga körül, kinek minden kívánatát teljesíték, vagy legalább minden egyes esetben hosszasan magyarázták, miért nem teljesíthető kívánata, egyszóval, kit úgy neveltek, hogy mikor az életbe lép, habár semmi különös baj nem éri, sőt akkor is, ha a legkedvezőbb körülményekbe jő - mégis csalódva érzi magát: az nem sok szerencsére számíthat. Nem fér semmi nehezebben fejünkbe, mint a meggyőződés, hogy e világon oly emberek is élnek, kik nem szeretnek; jó, ha jókor jutunk hozzá. Bizonyos mennyiség keserűségen mindenikünk átmegy; ha a gyermeket egészen megkíméljük, annál több marad későbbre.

- Meggyőződésem szerint éppen az ellenkező áll - mondá a grófné, ki engedékenysége mellett, mellyel saját nézeteit másokéinak minden egyébben alárendelé, ha gyermekének nevelése forgott kérdésben, nem könnyen engedett. - Hasonló helyzetekben két ember közül bizonyosan az fogja szerencsésebbnek érzeni magát, ki több bizodalommal és derültebb kedéllyel lép az életbe. Megengedem, hogy annak is lehetnek káros következései, ha a gyermek nagyon szerencsésnek érzi magát; de nem hat-e sokkal károsabban kedélyére, ha magát nem érzi szerencsésnek, ha durva érintéseknek, ha küzdelmeknek tesszük őt ki oly korban, hol azoknak még nem bír ellenállni? Minden nevelésnek fő feladata, hogy e gyermek keblében szunnyadó rossz tulajdonok kifejlődését hátráltassa; s nem szükséges-e tehát, hogy a gyermeket oly érintkezésektől megoltalmazzuk, melyek erre alkalmat adhatnának? Csak vallja meg tisztelendő úr, ismét egy paradoxont mondott. Nem bírom megcáfolni, de belsőképp maga is átlátja, hogy igazam van.

- Ez egyszer éppen nem látom át - mondá Farkas. - Teljes meggyőződésem, hogy azon elvek, melyeket a nevelésnél korunkban követünk, hibásak, a leghibásabbak, melyeket csak követhetnénk. - A tudomány körében, hol törekvéseinket az észbeli tehetségek mindenoldalú kifejtésére és erősítésére kellene fordítanunk, minden fáradság csak oda irányoztatik, hogy a gyermek a lehető legkönnyebb szerrel, lehetőleg legtöbb ismerethez jusson. Hasonlóan járunk el erkölcsi tekintetben. A tanításnál arra törekszünk, hogy a tanulás a gyermeknek nehezére ne essék; az életben arra, hogy a világért ne érje semmi kellemetlenség, mely által a gyermekben szunnyadó rosszabb hajlamok és indulatok kifejlődhetnének. Az eredmény az, hogy nagy mesterséggel oly embereket nevelünk, kiknek azon tudományhoz, melyet fáradság nélkül

szerezhetünk meg, mely tulajdonképp csak az időtöltésnek egy neme, nagy kedvök van, és olyanokat, kiknek, mikor az életbe lépnek, rosszabb hajlamaik és indulataik kevésbé fejlődhettek ki - de kik épp azon tulajdonokat nélkülözik, melyekre az életben legtöbb szükségünk van: a kitartást és szilárdságot. - Miután a kört, melyben a gyermek mozogni fog, nem rendezhetjük el saját kedvünk szerint, s előre látható, hogy élete küzdelem lesz, miként a mienk is az volt: szükséges, hogy őt e küzdelemre előkészítsük; s higgye el nagysád, azon tulajdonok között, melyeket nevelőink tisztán hibáknak tekintenek, vannak olyanok is, melyek az életben éppúgy szükségesek, mint erényeink; s például a gyermek, kiből minden hiúság és nagyravágyás, bölcs pedagógjaink kívánata szerint kiirtatott, alázatos és engedékeny lehet, de életre való bizonyosan nem lesz; s ha talán nem árt, bizonyosan nem is sokat fog használni embertársainak.

- De hatalmunkban áll-e, hogy azon tulajdonok, melyek, bár néha szükségesek lehetnek, sokkal többször veszélyesek, csak bizonyos mértékig fejlődjenek ki?

- Éppen mert ez nem áll hatalmunkban, éppen abból tűnik ki leginkább, hogy a nevelés nem lehet az élettől különvált valami, s hogy csak akkor felelhet meg céljának, ha a gyermeket azon körrel, melyben élni fog, érintkezésbe hozza. - Rousseau, kit sokan nagy filozófnak tartanak, de kit én csak nagy bolondnak hiszek, mert fejében még a legokosabb gondolatok is azonnal rögeszmékké válnak, itt is mindent összezavart. A politikában előbb oly népet, oly viszonyokat, oly természetet gondolt ki magának, minő sohasem létezett a világon; s miután minden követ kénye szerint szép egyenlőre faragott, felrakta épületét, mely állítása szerint az államnak egyedüli természetes formája vala, habár mióta a világ áll, hasonlóról soha senki sem hallott. Ily embernek, mikor a nevelésre fordítá gondolatait, csak kicsiség volt oly viszonyokat képzelni, melyek között a nevelő egész életén át egy gyermek nevelésénél egyébbel nem foglalkozik, s a gyermekre nevelőjén kívül semmi sem hat. Agyrém, melynek éppen ellenkezője való. A gyermekre minden hat, s mentül különbözőbbek e hatások, annál inkább várhatjuk, hogy kifejlődése ferde s egyoldalú nem lesz. Az életre csak az élet által neveltetünk, s aki hiszi, hogy a gyermeket elvek és szabályok által életrevalóvá képezheti, egy cseppel sem józanabb annál, ki valakit szárazon tanít úszni.

- Mind igaz lehet - mondá a grófné -, de csak a férfi-nevelésre illik. Miután a nőnek feladása nem a világban, hanem házi körében fekszik, a női nevelésnek fő feladása csak az lehet, hogy magát házi körében otthonosnak érzeni s azt betölteni tanulja.

- Ez is csak félig áll - szólt a plébános. - A nő nemcsak házi körében, hanem az életben is társa férjének, s csak akkor felelhet meg igazán hivatásának, ha vágyait s küzdelmeit érteni, s bennök részt venni képes. De mindez nem is tartozik a dologhoz. Margit nevelése be van végezve. A kisasszony többet tud, mint én, mikor kispappá lettem. Bőségében voltunk a mestereknek, s hála Istennek, se francia kisasszonyra, se hóbortos zongoramesterre, se hosszúserényű festőre többé nincs szükségünk. - Nem hiszem, hogy mindezekben Margitnak Pesten is párját lehetne találni. Eljött ideje, hol nagysádnak leánya kiházasításáról kell gondoskodnia, s arra mindenekelőtt szükséges, hogy az olyanokkal ismerkedjék meg, kik hozzá állásuk s vagyonuknál fogva is érdemesek. Ha Margitot Pesten meglátják, az egész fiatalság zavarba jő: szíve szerint választhat, minden herceg megtisztelve érezheti magát keze által.

- Magam is gondoltam erre többször, s borzadok, valahányszor eszembe jut. Mily csendesen éltünk eddig, s mily veszélyek várnak szegény leányomra.

- Veszélyek! - szakítá félbe a plébános - mintha e nagyon is csendes életnek Margitra nézve nem lennének szintén veszélyei.

A grófné félig szemrehányó tekintetet vetett a szólóra.

- Bocsásson meg nagysád - folytatá ez nyugodtan -, Margit kisasszony nevelése minden gond mellett, mely reá fordíttatott, nem volt célszerű. Az erény Aristotelesnek állítása szerint nem egyéb, mint a kellő közép két oly tulajdonság között, melyeknek mindegyike, a túlságig kifejlődve, hibává válik; s úgy hiszem, hogy a nagy bölcs soha életében ennél okosabbat nem mondott. Valamint a takarékosság nem egyéb, mint kellő közép a fösvénység és pazarlás között, a vitézség közép a vakmerőség és túlvitt ildomosság között, így van ez minden tulajdonainkkal. És ha ez áll, s ha nincs oly tulajdon, mely által, ha azt bizonyos ponton túlvisszük, magunkat s másokat szerencsétlenné nem tehetnénk; ha az erény, melytől egész földi boldogságunk függ, nem egyéb bizonyos mérsékletnél: akkor a nevelésnek fő feladása csak az lehet, hogy a gyermeket mindenben mértéket tartani tanítsa, s ezt túlvitt engedékenység által sohasem érhetjük el. Kinek senki sem parancsol, az bizonyosan magának sem fog tudni parancsolni. Az egész nevelési rendszer, mely szerint azt, mit a gyermeknek parancsolunk, neki előbb megmagyarázzuk, mintha csak akkor kellene engedelmeskednie, ha a követelés igazságáról s célszerűségéről meggyőződött, valóságos képtelenség. Ki az életben kötelességeit csak hosszú okoskodás után s akkor teljesíti, ha azoknak megszegésére éppen semmi okot sem talál, nem fogja teljesíteni kötelességeit; s épp azért szükséges, hogy a gyermek jókor megszokjék bizonyos dolgokat kötelességének tekinteni, hogy engedelmeskedni tanuljon okoskodás nélkül is. - Nagysádnak fölötte nagy jósága, túlvitt engedékenysége más gyermeknél bizonyosan a legkárosabb következéseket idézhette volna elé; Margitnál, úgy hiszem, ettől nincs mit félnünk. Különböző hajlamaink egyensúlyát, azon kellő közepet tulajdonaink túlzása és hiánya között, melyben a görög bölcs az erényt kereste, végre is csak a szív által találjuk fel; s Margitnak oly szíve van, melyet még túlságos szeretet sem ronthat el. A veszélyek, melyektől én őt féltem, másneműek.

- S ugyan miben állhatnak ezek? - szólt a grófné nem minden nyugtalanság nélkül.

- Száz ember közül, ki azáltal válik szerencsétlenné, mert magát az életben csalatva látja, kilencvenkilenc csak önmagát csalta meg. Az emberek többsége nem tapasztalások, hanem ábrándjai miatt veszti el örömét az élethez, s éppen azért nem lehet semmi veszélyesebb, mint ha fiatal korunkban eleven képzelőtehetséggel oly helyzetbe jövünk, mely ábrándozó hajlamunkat erősíti. A szülőknek többsége - mert azt hiszi, hogy gyermekök csak addig igazán boldog, míg a világot nem ismeri - távolabbra akarná halasztani e pillanatot; de hasztalan. Kitűnőbb egyediségeknél a gyermekséget mesterségesen meghosszabbítani nem lehet. Bármi boldogoknak érezzék magukat ártatlanságukban, eljő az idő, hol a paradicsom közepette csak az ismeret fája gerjeszti még vágyaikat. Margit korában, s az ő eleven képzelőtehetségével, a leánynak nincs nagyobb szüksége, mint hogy a rejtélyes világról, mely előtte fekszik, fogalmat alkosson magának; s bármit tegyünk, nem akadályoztathatjuk meg, hogy e vágynak eleget ne tegyen. Ha a világtól távol tartva, nem bír tapasztalással, ábrándjaiból fogja alkotni az életnek képét, s ez a legveszélyesebb; mert a kép, melyet magunknak ifjúkorunkban a világról alkottunk, minden vágyaink s reményeinknek irányt ád. - Nem azon ártatlan, dajkamesék veszélyesek, melyek ellen bölcs pedagógjaink annyira buzgólkodnak. A gyermek azon korban, melyben még a mesés világ csodatörténetein gyönyörködik, a tárgyakat, melyeket maga körül lát, való minőségökben úgysem ismerheti meg. Előtte minden csudálatos. A ház, melyben lakik, neki egy egész világ, gyermekszobája egy roppant terem; s ha Gulliver történeteit soha nem hallotta is, szülői s nevelői óriások lesznek képzeletében. A felhők, melyek között a nap leáldozik, a harmatcseppek, melyek reggel a füvön csillognak, neki aranypaloták s gyémántos keretkéknek látszanak, s minden, mit azáltal, hogy a mesét a gyermekszobából számkivetettük, elérhetünk, abban áll, hogy gyermekeinket nagy s egészen ártatlan élvezettől fosztottuk meg. Veszedelmes csak azon mese, melyet később, fiatal korunkban, az életről szövünk magunknak, s ez az, mitől én Margitot féltem. - Egy idő óta csendesebbé, ábrándozóbbá vált.

Bizonyosan szintúgy ragaszkodik nagysádhoz, mint egykor, s mégis a magányt keresi, órákig elül egy fa alatt, s nézi a tájat, melyet ezerszer látott, s a felhők változását s az esti csillag fényét, néha elmélyedve, mintha mindezeknek titkos értelméről gondolkoznék, néha megelégedett kifejezéssel, mintha ezen értelmet éppen most találta volna fel. Nem vált-e komolyabbá, nem vesztette-e el érdekét mindazon dolgok iránt, miken előbb leginkább függött? Higgye el nagysád, Margitnak szórakozásra, tárgyakra, mik gondolatainak irányt adjanak, egyszóval a világra van szüksége, ha azt nem akarjuk, hogy ábrándozóvá váljék. Fogadni mernék, hogy már most is azon könyvekből, melyeket annyi érdekkel olvas, egy szép regényt gondolt ki magának, melyet az élet legtökéletesebb képének tart, s melynek hamisságáról őt senki sem győzheti meg, mert e gondolatait Mariskán kívül senkivel sem közli.

- S ön azt hiszi, hogy leányomnak titkai volnának előttem? - kérdé a grófnő szinte ijedten.

- Bizonyosan vannak; minden gyermek titkolódzó, s az ifjú még inkább az, legalább idősebbek irányában. - Ha nem titkolódzó is tetteiben, ábrándjainak egész világát minden gyermek rejtett kincsként őrzi magában. Félig, mert érzi, hogy azt, mit gondolt, gyermektársán kívül senkinek igazán megmagyarázni nem tudná; félig, mert egyes dolgok valóságán maga is kételkedik, s minthogy ösztönszerűleg fél, hogy ha azokat közli, legkedvesebb meggyőződéseitől meg fog fosztatni. A gyermek s ifjú, éppen azt, mi őt leginkább érdekli, s minden gondolatait elfoglalja, csak pajtásával szokta közölni, s Mariskától Margit nem sok életbölcsességet fog tanulni. - Higgye el nagysád, e zene, e magány, e céltalan ábrándozás, s főképp mindazon könyv nem ér semmit. Meg vagyok győződve, ha Margit helyzete nem változik, még költő lesz belőle, s jaj az asszonynak, ki másképp költő, mint szíve által.

- Mi a könyveket illeti, melyeket leányom olvasott - mondá a grófné, ki Farkast némi türelmetlenséggel hallgatá végig -, teljesen nyugodt vagyok. Margit kezébe nem jött könyv, melyből valami rosszat tanulhatott volna.

- Nagysád erről meg van győződve - szólt a plébános, ki ha egyszer vitatkozásba ereszkedett, a legkisebb pontban sem engedett oly könnyen -, én éppen az ellenkezőt hiszem. Hogy a könyvekben, melyeket Margit olvasott, veszedelmes vagy erkölcstelen elvek nincsenek, azt jól tudom, hisz magam átnéztem egy részét, de a szülők s nevelők, midőn gyermekeik olvasmányairól ítélnek, épp azon helyzetben vannak, mint a kormányok könyvvizsgálataikkal. A cenzor nagy figyelemmel kitöröl mindent, mi reá rosszul hathatna, s miben ő veszélyes célzásokat talál, de e célzások olyanok, melyekről az olvasónak fogalma sincsen; s míg ezek kitöröltetnek, éppen az marad meg, mi a legrosszabb hatást gyakorolja. Olyanoknál, kik az életet nem ismerik, főképp gyermekeknél, matematikai könyveken kívül minden más veszélyes; nem azért, mert belőle gonosz, hanem mert hamis fogalmakat merítenek az életről. Könyvekben a jó emberek mindig jobbak s szeretetreméltóbbak, a gonoszok sokkal gonoszabbak, mint őket az életben találjuk, s a legjobb nyomtatott erkölcsi kalauz mellett többnyire csak annál inkább térünk el a helyes útról, mennél több bizodalommal követtük azt. Mindezen szép s tisztán erkölcsi történeteknek befolyása az egyesre hasonló ahhoz, melyet Plató vagy Morus államregényei egész népek életére gyakorolnak. A szép mese mellett elfelejtjük, hogy az csak mese volt, s lehetetlen célok után fáradva vesztegetjük el legjobb erőnket. Egy nap közben, melyet emberek körében tölténk, többet tanulunk az életről, mint ha egész könyvtárakat olvasunk keresztül: s miután Margitnak nem az álmok országában, hanem a világban kell elfoglalni helyét, szükséges, hogy mentül előbb való alakjokban tanulja megismerni az embereket.

- Ön nem ismeri a világot, másképp nem tanácsolná, hogy Margitot már most körébe vezessem - szólt a grófné szomorúan. - A világ, melybe ő léphet, nem olyan, melyben az embereket való alakjokban ismerni tanuljuk.

- Én annak, mit a nagyvilágnak neveznek, nem vagyok bámulója - szólt Farkas -, nem tartom azt minden lehető világok legjobbikának. De meg vagyok győződve arról is, hogy e világ nem is rosszabb másoknál, s hogy azoknak, kik arra hivatvák, hogy benne éljenek, szintúgy meg kell ismerkedniök vele, valamint saját körüknek ismerete másoknak szükséges. Nagysád oly régen visszavonult a társaságtól, hogy azon kört, melyben született, tulajdonképp már csak könyvekből ismeri, s egy idő óta a felsőbb osztályok ócsárlása az irodalom egyik kedvenc tárgyává lett. Demokráciánk elfelejti, hogy ha minden magasabb születésű embert csakugyan ördögnek tart, egyszersmind magasabb lénynek kell őt elismernie, mert hisz az ördögök süllyedett angyalokból váltak ördögökké. Mindez nagyrészben nem több puszta frázisnál. - Annak idejében, mikor még az Istenben boldogult öreg gróf élt, én is megfordultam a nagyvilágban. Ezredesünk, ha városban voltunk, nyílt házat tartott, és szegény legény létemre elégszer éltem a legmagasabb társaságban. - A termekben sok dekoráció van, a nézők sem hiányoznak, s így van bizony ott egy kis komédia is, sok, mi tulajdonképp csak színi előadás; s én megengedem, hogy mindazok, kiket a teremben látunk, szerepet játszanak, vagy legalább akarnak játszani; de a színészek azért szintúgy emberek maradnak, mint nézőik, s az előadás után szintoly valóan tudnak örülni s kesergeni, s szintoly melegen szeretni, mintha soha ily érzelmeket nem színleltek volna. Bármit mondjanak mindkét oldalról, az úgynevezett jó társaság nem jobb, de nem is rosszabb másoknál. Különböző korban az emberek különböző osztályai erkölcsi becsökre nézve különbözők lehetnek egymástól. Ha az emberiségnek aranykora volt, e boldog időszak emberei sokkal jobbak lehettek náluknál; de azonegy korban a különböző társasági fokozatok belbecsökre nézve szintoly hasonlók egymáshoz, mint az ércpénznek két oldala, bármi különböző legyen is a kettőnek bélyege. Én részemről a legdivatszerűbb kabát alatt aránylag éppannyi nemes szívet találtam, mint parasztszűrben, s eleget ismertem, ki, ha glaszékesztyűvel adá is kezét, azért éppoly szentül megtartá szavát, mint bárki más a világon. - És a boldogult ezredes, Margitnak nagyatyja, nem volt-e ő gavallér minden mozdulatában? egészen a nagyvilág embere, mintája minden társaságnak; s volt-e becsületesebb, nemesebb, vitézebb ember a világon, mint ő?

Ha az öreg plébános egyszer ezredeséről kezde beszélni, nem oly könnyen meríté ki e tárgyat, s most is feledhetlen barátjának életéből sok tettet s mondatot hozott fel, melyből az következett, hogy Margitnak éppolyan férjt kell keresnie, minő az öregúr volt, s hogy ő, ha élne, bizonyosan a nagyvilágba fogta volna vezetni unokáját. - A grófné azalatt mindig nyugtalanabbá vált, s a beszélőt egyszerre azon észrevétellel szakítá félbe, hogy vész közelít.

Farkas bámulva nézett a grófnéra.

- Nézze csak a fekete felhőt, mely onnan jő. A fák sudarai ingadoznak, már zengeni is kezd az ég.

Vagy idegeinek gyöngesége miatt, vagy mert minden nyári vihar azon körülményeket juttatta eszébe, melyek között Ormoslakot elhagyá: a grófné, ha vész közelgett, mindig rendkívül felgerjedett állapotban vala. Nem bizonyos veszély előtti félelem, hanem inkább általános nyugtalanság ragadta meg őt ilyenkor, melynek okát maga sem mondhatta meg, de melyet épp azért legyőznie nem állt hatalmában.

Farkas fölkelt, s a kertbe ment. Míg ő a grófnéval a verandán beszélgetett, s a legkékebb eget látta maga előtt, a láthatár másik oldalán nehéz felhők tornyosultak, melyek egyszerre láthatlan hatalom által mozgásba hozva, az ég még tisztán maradt részén váratlan sebességgel kezdettek elterjedni. A nap rögtön fátyolba borult, s távolból egyes erősebb dörgések hallatszottak a közelgő vészre intve.

- Nagysád egészen nyugodt lehet - mondá Farkas a verandára visszatérve. - A felhők már oszlani kezdenek, talán nem is lesz égiháború, legfeljebb egy kis eső. - E megnyugtató állításokat erős csattanás szakítá félbe; mire Farkas azt jegyzé meg, hogy miután egyszer lecsapott, az egésznek mindjárt vége lesz.

- Bizonyosan az erdőbe csapott le - mondá a grófné elrémülve -, s Margit ott sétál.

- Már hogy is juthat nagysádnak ily képtelenség eszébe - szólt Farkas, ki e gondolattól maga is megijedt. - Margit mindjárt idehaza lesz. Hisz csak látta a borulást. De mit is kószálnak ezek a leányok mindig - mondá haragosan, midőn a verandáról ismét a kertbe ment, mintha azáltal, hogy maga megázik, Margitnak hazatérését siettetné.

- Borzasztó vész - szólt a grófné, midőn Farkas visszatért, mindig növekedő nyugtalansággal. - Záporban hull az eső. Ily időben nem is jöhetnek haza.

- Haza kell jönniök - mondá a plébános indulattal -, s reménylem, nagysád ez egyszer jól megszidja. Kimenni ily időben; jólesik nekik, ha derekasan megáznak.

- Értök kell küldeni.

- Mit küldeni, majd elmegyek én magam - mondá Farkas, ki szintén mindig nyugtalanabbá vált; s kevés perccel később a legnagyobb záporban Farkas hosszú alakja ment ki a kastély kapuján.

10

Míg a grófné és az öreg plébános Margit jövőjéről tanácskoztak, addig ő maga Mariskával élénk beszélgetés között mindig inkább eltávozott a háztól. - Vérthalom több mérföldnyi szélességű völgyben, de a hegysor tövében fekszik. A falunak egy része még a síkon épült, a másik s főképp a templom és kastély, már magasabb helyen áll, s mindjárt mögötte lassankint emelkedik a hegy, mely a völgyet ez oldalról beszegi. A hegy oldalát magas erdő takarja, mely a kastély kertjétől széles rét által elválasztva, csaknem csúcsáig terjed.

Margit majdnem mindennap az egy Mariskától kísérve órákat töltött ezen erdőben. Bármi terjedt a kert, melynek szebbítése Ormosynénak egyik fő gondja volt, az ábrándozó hölgy egy idő óta nem érezte magát jól körében. - Maga e kertnek szépsége, a gondos ápolás, mely minden virágágyon meglátszott, a naponkint tisztára sepert utak s e fák, melyekről minden száraz ág levétetett, visszatetszettek neki. Kinn az erdőben, hol százados tölgyek s bükkfák szabadon terjesztik koronáikat, s a repkény és vadszőlő, mely rajtok felfut, természetes füzérekben csügg le az ágakról; hol az utat, melyen haladnia kell, elejébe senki nem jelölte, s a zöld pázsitot, melyen nyom nélkül áthaladt, csak a természet hímezé színes virágaival, otthonosabbnak érzé magát. Itt találjuk őt most is Mariskával.

A hölgyek beszélgetve s virágokat szedve haladtak tovább a hegyoldalon fölfelé, míg az erdő szélén egyszerre észrevevék, hogy csaknem a hegy csúcsáig értek.

- Forduljunk vissza hamar - szólt Mariska megijedve -, este lesz, mielőtt hazajövünk, s a grófné és nagyanyám mit fognak mondani.

- Csak még a csúcsra menjünk fel - mondá Margit -, nem emlékezel a gyönyörű napnyugotra, melyet múlt héten a tisztelendő úrral felülről szemléltünk.

- Napnyugtáig csak nem maradhatunk ott - jegyzé meg a másik - és máris elkéstünk.

- Nem is akarok addig ott maradni. A napnyugot még messze van. Addig rég otthon leszünk. De oly gyönyörű a kilátás; csak egy pillanatra menjünk fel.

Mariska még mindig ellenezte; de miután Margit nem engedett, s végre még azon határozatot is kimondá, hogy inkább maga megy fel, s majd magányosan is hazatalál, Mariska, habár nehéz szívvel, kénytelen volt engedni.

A hegytetőt, melyre most Margit társától követve felsietett, mező foglalta el. Rajta szétszórva egyes cserjék s bokrok álltak, a rég kivágott erdőnek maradványai s egy százados tölgy, mely éppen a tetőnek legmagasabb pontján határfának hagyatott meg, s túlélve társait, mint nagy múltnak emléke állt ott magányosan. A hatalmas fa, melyet, mióta társai ledöntettek, annyi fergeteg rázott meg, még zölden terjeszté görcsös ágait, csak sudarán néhány száraz gally, s kérgén a mély hasadások mutatták, hogy ő is túlélte korát.

Itt állt meg Margit, levevé kalapját, s leülve a nagy tölgynek árnyékában, gyönyörrel tekinte körül. Egyfelől a völgy, melyben Vérthalom áll, feküdt alatta. A kastély és templom, a kert, a falunak fehér házsorai, az egész kör, melyben élt, melyet minden részleteiben ismert, s mely most, e távolból tekintve, oly egészen más alakban tűnt fel előtte. Másik oldalán, mindjárt a hegy tövében, Káldorfalva áll, melynek határát a vérthalmitól csak a hegy gerince választja el. A falutól kis távolságban a sűrű erdő fölött a káldori vár hegyes tetői, s magas tornya emelkednek ki, mögötte félkört képező halmokon szőlők látszanak, melyek között szétszórva a pincék s apró borházak fehér pontokként tűnnek fel. Messzebb távolban több hegysor emelkedik egymás mögött, közülök az utolsó csak kék fellegként keríti be a láthatárt. A nagy tért, mely e hegyekig terjed, zöld rétek és sötét erdőség, szőlők és szántóföldek foglalják el különböző színekkel, mesterségesen készült szőnyeghez hasonlók, melyet az emberi szorgalom a zöld síkon készített, s melyen szétszórva néhány falu és sok egyes ház látható: egyszóval mindazon változatosság, mely nélkül a legszebb vidék nagyszerű, de ritkán kellemes hatást tesz reánk.

Margit már többször volt itt életében, de soha e kilátást oly szépnek, mint ma, még nem találta. Talán azért, mert e tájt soha ily szép világításban nem látta még, s mert tájaknál, mint embereknél, azt, mi rajtok legszebb, néha csak évek után egy kedvező pillanatban találjuk fel: vagy azért, mert kedélyi állapota őt a természet szépségeinek megértésére ma fogékonyabbá tevé. Margit e gyönyört, mely a szívet eltölté, s mely után elszomorodott, e boldogságot, melynél szemei könnyekkel telnek, maga sem magyarázhatta meg.

- Mi felséges kilátás ez! - szólt végre hosszabb hallgatás után. - Nézd ott a sötét felhőt, mint egy óriás hegylánc emelkedik a láthatáron.

- Bizonyosan égiháború lesz - mondá Mariska, kinek figyelmét első pillanattól szintén e sötét felhő vonta magára. - Sietnünk kell, különben még úton ér.

- A vész, melyet e felhő magában hord, még távol van. Ki tudja, talán sohasem jő hozzánk; az, mi később és más határokon talán ijesztő lehet, nekünk e pillanatban csak szép látványt ad; miért félnénk tehát tőle? Nézd csak e völgyeket, melyek az egyes felhőcsoportok között mindig szélesedve le a láthatárig nyúlnak, a csodálatos formájú ormokat, hófehér felhőkkel takarva: havasoknak látszanak. Mintha a svájci hegyeket látnám, melyeknek gyermekségemből homályos emlékét megtartottam, s melyekről annyiszor álmodom.

- Én félek e felhőktől. Nekem úgy látszik, mintha felérkezésünk óta is nagyobbakká lettek volna. Nem tehetünk jobbat, mint ha mennél előbb hazafelé indulunk.

- Csak még kevéssé maradjunk itt. - Nem mondhatom, mennyire szeretem e vidéket. Nálunk Vérthalmon a hegyek elzárják a kilátást. Minden oly korlátolt, oly szűk.

- Szűk? már hogy mondhatja ezt, mikor kocsin is legalább két óráig tart, míg a másik oldalon a hegyek tövéhez érünk - kérdé Mariska elbámulva.

- Nekem szűk; s ha körülnézve tornácunkról, honnan a kilátást oly szépnek mondják, mindig ugyanazon hegyeket látom magam előtt, melyeknek legfeljebb színök változik, s melyek mindig ugyanazon gondolatokhoz vezetnek vissza, korlátolva érzem magamat. Nekem szabadabb látkörre van szükségem. Itt, hol tekintetem csaknem határtalan tért futhat át, hol mindenfelé új képeket találok magam előtt, s a távolban annyi tárgy tűnik fel előttem, melyeknek alakjait csak képzeletem határozza meg: jobbnak, boldogabbnak érzem magamat. Mi véghetlenül szép s nagyszerű e világ!

- Különös; s nekem innen is Vérthalom tetszik legszebbnek - szólt Mariska. - A kastély, a falu, az erdő, mintha e magasságról minden még kedvesebbé válnék. Nézze csak ott a falu végén az öreg Kerekesné házát; közelről csak egy kis viskó, s innen mily szépen veszi ki magát, nem venné senki észre, hogy vakolását félig lemosta az eső; maga a temető csak zöldebb mezőnek látszik.

- Te boldog vagy! téged a kör, melyben élsz, kielégít. Én megszorítva érzem magamat, lelkemet vágyak töltik el. Magam sem tudom, mi után, vagy hová, csak el innen, emberek közé, hol új kört, új viszonyokat találok.

- Az istenért, Margit! ne beszéljen így - mondá Mariska csaknem ijedten -, az egész világon nem lehetünk boldogabbak, mint most vagyunk. A tisztelendő úr is azt mondta.

- Az meglehet - szólt Margit szomorúan -, csakhogy ebből még nem következik, hogy boldog vagyok. Egykor az voltam; nem múlt egy éve, hogy magamat egészen megelégedve érezem, s a gondolat, hogy helyzetem változhatik, ijedtséggel tölte el. Ha anyámmal néhány napra a városba mentem, vagy a szomszédságban látogatásokat tettünk, alig vártam a pillanatot, hogy ismét visszatérjünk. Mit könyveimben a világról olvastam, olyan vala, mint neked e kilátás: egy érdekes kép, melyen, ha előttem feltűnt, gyönyörködtem, de mely felé nem érzem magamat vonzódva; mint e felhők, melyeken gyönyörködtünk, s mégis azt kívánjuk, hogy tőlünk minél távolabb maradjanak. De rögtön mindez megváltozott. Magam sem mondhatnám, mikor s mi által; nem változott semmi körülöttem, nem emlékezem semmi történetre, mely gondolataimnak más irányt adhatott volna, mégis eltűnt boldogságom. Mint a virág, mely zápor és fergeteg nélkül egyszerre elveszti leveleit, így változott meg életem, s örömeim helyett csak vágy tölti szívemet. Ha valaki azt kérdezné tőlem: mit kívánok? nem mondhatnám meg. Néha lelkemet nagyszerű ábrándok töltik el. Azokra gondolok, kiknek emlékét a történetek fenntartották, kik tetteik s gondolataik által egész korszaknak új irányt adtak; s úgy látszik nekem, mintha csak akkor lehetnék boldog, ha hozzájok hasonló lehetek. Hisz a dicsőség nemcsak a férfiak kiváltsága: mennyi nőnevet találunk az emberiség legszebb emlékei között, s e példák miért ne hathatnának szintúgy buzdítva reánk, mint nagy férfiaké az ifjakra. Sokszor meg szűkebb kört képzelek magamnak, de olyant, melynek egész boldogsága csak tőlem jő, melyről csak én gondoskodom, melyet én tartok fenn, melynek mindene vagyok. Jelen helyzetemben oly fölöslegesnek, oly egészen haszontalannak érzem magamat.

Mariska mélyen meghatva hallgatá barátnéját.

- Az mind onnan van, mert ön nagyon is kitűnő, azért nem elégszik meg körével. Mint a dalban áll, melyet minap együtt olvastunk, hogy: »Magasb elmék, mélyebb szívek, jaj tinéktek a földön.« Lám, én tökéletesen szerencsés vagyok, kívánni sem tudnék magamnak más boldogságot, mint melyet élvezek. Én azon nagy embereket, kiknek történetét hallottam, nagyon bámulom, s még inkább bámulom az asszonyokat, már azért is, hogy annyi nagy dolog véghezvitelére és írására időt találtak: de őszintén megvallom, sohasem irigylettem sorsukat,

éppoly kevéssé, mint a gazdagokét. Igaz, a gondolat, hogy sokakon segíthetnek, néha nagyon boldogokká teheti őket, de kisebb körben mi szegények is élvezhetjük e boldogságot; s nekik, kiktől annyit követelnek, s kik magasabb állásukból tovább látnak, szintúgy érzeniök kell, hogy mindenkin mégsem segíthetnek. Én meg sem foghatom: ki magának ily roppant feladást tűzött ki, hogy érezheti magát boldognak; hisz mentül nagyobb köre, annál távolabb áll tőle, s mentül többeknek szenteli életét, annál magányosabban kell állnia. Jó, hogy nem mindenki gondolkozik így, s mégis szeretném, ha ön is kevésbé kitűnő, ha hozzám hasonló volna; akkor boldognak érezné magát, s legalább nem kívánkoznék el tőlünk, s nem felejtene el bennünket.

- Ne érts félre te is, mint a többiek - mondá Margit, midőn meghatva barátnéja kezét szorítá. - Ne gondold, hogy ha innen elkívánkozom, szívem azért valaha megváltozik. Adná az ég, hogy hozzád hasonló lehetnék, akkor legalább engem is mindenki szeretne, akkor tudnám, hogy boldogságukra szükséges vagyok, s én is megelégedve érzeném magamat. De így - van-e kívüled valaki e házban, ki engem szeretne?

- És a grófné, öreganyám, az öreg plébános... és valamennyien.

- Igen, ők szeretnek - mondá Margit szomorúan -, egyik miattad, másik anyámért, a többiek, mert nem bántottam őket, és ha kell, szószólójok vagyok; de magamért senki. Hidd el, Maris, én legjobban tudom ezt. Maga anyám...

- Az istenért; hogy is beszélhet ilyeneket?

- Anyám szeret; meglehet, az élők között nincs senki, ki szívéhez közelebb áll; de e szeretet nem az, melyet én iránta érzek, mely engem kielégíthetne. Anyám gonddal ápolt, aggódik értem, teljesíti minden kívánataimat, de nincs bizodalma hozzám. Évek óta észrevevém, hogy szívét nagy bú terheli. Előttem nem titkolhatja el; még gyermek valék, midőn néha véletlenül szobájába lépve, észrevevém, hogy sírt. De alig látott meg, letörölte könnyeit, s mosolygásra kényszeríté magát. Hozzá simultam, kérdeztem: mi baja; nyakába borultam, s kértem, hogy mondja meg; ő csak azt válaszolta, hogy semmi, vagy legfeljebb, hogy még nem érthetem, s hogy majd egyszer megmondja. Évek múltak, felnőttem, s ő hallgató marad. Tehetné-e ezt, ha igazán szeretne? Van-e szeretet bizodalom nélkül? s miként érezhetem megelégedve magamat, ha látom, hogy ragaszkodásom által anyám szívét nem nyerhettem meg. Ő nem ismer, nem ért engemet, s nem is gyanítja a fájdalmat, mely szívemet eltölti. Nincs senki, ki őt inkább, ki őt csak úgy is szerethette, mint én, s mégis mint félig idegenek állunk egymás mellett. Ő magába zárja keservét, s én magamba fojtom érzéseimet; ajkaimon lebeg a szó, s nem bírom kimondani csak azt sem, mennyire szeretem, s mennyire szenvedek. Eszembe jut, hogy nincs bizodalma hozzám. Szívem csordultig telve, s közönyös tárgyakról szólok. Miért nem szól nyíltan velem? Miért nem mondja, hogy egész szívét nem adhatja nekem, hogy sohasem szerethet úgy, mint azt szereté, kit elvesztett.

- Ó, Margit! ne gyötörje magát ily képzeletekkel.

- Ez nem képzelet - viszonzá amaz szomorúan -, magától a tisztelendő úrtól tudom, ki, miután őt többször kérdeztem, mi oka, hogy anyám annyiszor sír? végre elbeszélte, hogy évek előtt, mikor még magam is kicsi gyermek valék, egy nőtestvérem volt, ki a kolera alatt meghalt, s kinek veszte fölött anyám még mindig vigasztalhatlan. Vajon, ha anyám igazán szeretne, nem enyhült volna-e fájdalma? Vajon nem közölte volna-e velem, hogy ha már nem vigasztalhatom is meg, legalább együtt sírnánk? Miért titkolja előttem azt, miről a tisztelendő úrral - mint jól tudom - sokszor szól, ha csak azért nem, mert érzéketlennek tart, s azt hiszi, hogy bánatát nem tudom megérteni; vagy mert szívéhez nem állok eléggé közel, hogy részvétem keservét enyhíthetné. Nem neheztelek anyámra. Jól tudom, egyes csapás is oly mély sebet ejthet a szíven, melyből lehetetlen annyira kiépülnünk, hogy ismét egész erőnkkel szeressünk.

Én őt talán még inkább szeretem e fájdalmáért is. De van-e kínzóbb gondolat annál, hogy azt, kit szeretünk, boldogítani nem vagyunk képesek, van-e biztosabb jele annak, hogy szeretetünk nem viszonoztatik? - Hiába, mindenkinek megvan saját végzete; az enyim, úgy látszik, az, hogy senki ne szeressen.

- S én nem szeretem-e? - mondá Mariska, midőn könnytelt szemekkel Margit kezét szorítá.

- Te szeretsz, azt jól tudom; s ha szívedet mással kell is megosztanom, a helyből, melyet benne elfoglaltam, még az sem szoríthat ki.

Mariska elpirult. Észre lehetett venni, hogy a célzást megérté. Margit szemei szeretettel függtek barátnéján, s amint gondolatai véletlenül más irányt vettek, megváltozott arcának egész kifejezése is. Néhány pillanat előtt egész valóját csak bánat tölté el; most ajkai körül gyenge mosoly lebegett, oly vidámnak látszott, mintha e mosolygó arc nem is fejezhetne ki egyebet örömnél. Mint a tavaszi ég, melynek látszólag nehéz fellegei váratlanul szétosztanak, s a borúra rögtön fényes napsugár következik; mint a viruló mező, melynek reményszínével takart felszínén a legkisebb sértésnél a sötét föld látszik ki: ilyen vala ő. Egy új tárgy, egy szó, egy gondolat megváltoztatá kedélyállapotát. A természet szívét, úgy látszik, örömre s bánatra hasonló fogékonysággal ajándékozta meg, s a sebesség, mellyel néha az egyikről a másikra átment, részint ezen fogékonyságnak, részint korának vala tulajdonítható - mert hisz kiváltsága az ifjúságnak, hogy fájdalmait vagy éppen nem, vagy csak egészen rázhatja le szívéről; hogy miként fél-bánatot, úgy fél-örömet sem ismer; s hogy e borúból és derűből vegyült kétes világítás helyett, melyben később életünk nagyobb részét eltöltjük, csak vagy ragyogó napot, vagy egészen sötét éjszakát lát maga körül.

- Miért pirulsz, vagy azt gondolod talán, hogy nagy titkodat nem ismerjük régen? - mondá Margit nyájasan.

- Nekem nincs semmi titkom - szólt Mariska a legnagyobb zavarban.

- Igazad van. Ne csörögjön bár a patak, mégis tiszta tükörén át minden kövecs, mely habjait emeli, meglátszik. Ilyen vagy te. Minek szólnál, ha úgyis megértenek, ha úgyis tudjuk, hogy Andrást szereted.

- Csak róla ne enyelegjen - mondá Mariska szelíd szemrehányólag.

- Én nem enyelgek, kedvesem. András jó, eszes, becsületes ember. Vele bizonyosan boldog léssz. A tisztelendő úr is azt mondta minap.

- Már hogy mondhat ilyet a tisztelendő úr? András gazdag ember lesz, az egész vidékben nincs vagyonosabb ház, mint apjáé, s mi szegények vagyunk.

- De te nemes-leány vagy, s András nem az, ez ellensúlyozza egymást; s nem tudod-e, mily büszke ember az öreg Fekete? Fél vagyonát adná, talán az egészet, ha nemes lehetne.

- Mit használ mindez - mondá Mariska szomorúan -, mikor András nem szeret.

- Mi jut eszedbe?

- Ó, én azt jól tudom. Előbbi időben, mikor még mindketten fiatalabbak voltunk, szeretett. Úgy látszott, mintha nem is élhetne nélkülem, de most, főképp egy idő óta, kerülni kezd. Ha véletlenül találkozunk, alig szól, alig felel kérdéseimre, s én bármennyit törjem fejemet, nem gondolhatom el, hogyan sérthettem meg.

E beszélgetés által érdekelve, maga Mariska sem vette észre, hogy a felhők, melyek őt előbb annyira aggaszták, mindig magasabbra emelkedve, a napot rég eltakarták. A távolban hallatszó dörgés s a rögtön emelkedő hűs szél, mely a tölgynek ágait megingatá, végre a közeledő vészre emlékezteté őket.

- Sietnünk kell - mondá Margit, midőn felkelve, útnak indult -, másképp megázunk.

- Istenem! mi lesz belőlünk? - sóhajtott Mariska, kit előbbeni félelme ismét megszállott -, mi borzasztó felhők ezek, s mi szörnyen villámlik.

- Ne félj semmit, a rövidebb úton megyünk le, melyen minap a tisztelendő úr vezetett.

- És ha eltévednénk?

- Messze nem tévedhetünk. Ne félj semmit, úgy ismerem az erdőt, mint kertünket.

E rövid beszélgetés alatt Margit, társától követve, sebes léptekkel már lefelé haladt. Midőn az erdőhöz értek, egy percre megállt, hogy a közelebb ösvényt felkeresse; de kevés pillanatnyi gondolkozás után elhatározá magát, s oly bátran indult megint a sűrű erdőnek, mintha naponkint erre járna. Mariska remegve, de bizalommal követé őt. Eközben a nagy cseppek, melyek mindjárt megindulásuk után esni kezdenek, mindig sűrűbben hulltak, a fák sudarai között erősebben zúgott a szél, s még mielőtt a völgybe értek, a fergeteg egész erővel kitört. - Margit a zápor ellenére, mely az erdő fölött leözönlött, egy ideig megtartá az ösvényt, de végre ez is cserjéken keresztül vezetve eltűnt. A lemenet mindig meredekebb, mindig nehezebb lett, s utoljára ő maga sem tagadhatta, hogy eltévedtek. Margit ismeré a vidéket, s tudta, hogy e völgy is, melybe lejöttek, Vérthalomra vezet; de eszébe jutott anyjának aggodalma, s vigasztalásai között, melyekkel társát bátorítani akarta, nem titkolhatá el mindig növekedő nyugtalanságát. - Mariska hallgatva követé vezetőjét.

Csaknem egy óráig haladtak így. Pillanatokra a zápor szűnni látszott, a táj világosabb lett, de kevés perc után a szél és eső új erővel kezdődtek, mintha a vész csak most törne ki egész hatalmával. Így értek végre a patakhoz, mely a hegy tövén, mindjárt Vérthalom mellett elfoly. Eddig hallgatva siettek előre, nem is érezve fáradtságukat. Itt egy percre megállottak. Tudták, csak a pataknak partját kell követniök, hogy a hídhoz érjenek, mely őket Vérthalomra vezeti, s kínzó bizonytalanságuk megszűnt. Mariska nyugodtabb lett. Margit, kire minden, mi szép s nagyszerű a természetben, egyaránt hatott, csaknem gyönyörrel nézé a rendkívüli jelenetet. E máskor oly nyájas vidék neki e pillanatban szebbnek látszott. Mintha az éneknél, mely azt máskor eltölté, az erdő zúgását jobban értené, mintha a patakhoz, mely mély árkát csaknem színig betöltve, vad sebességgel rohant előre, rokonabbnak érzené magát.

Azonban e költői élvezet megszűnt, midőn a hídhoz értek. A szerény készület, mely a patak innenső partját Vérthalommal összeköté, tulajdonképp csak egy szélesebb karfákkal ellátott palló vala, melyet két erős cölöp tartott. - Rendesen e cölöpök a vízen kívül álltak, s ki a patakot közönséges állapotában látá, bizonyosan nem tartotta volna lehetségesnek, hogy vizei e hidat valaha leronthassák. De a tapasztalás meghazudtolá ezen várakozást. A rendkívüli ár a földet, melybe e cölöpök verettek, ma nagy részben elmosta, s midőn a hölgyek a hídhoz értek, rémüléssel látták, hogy az egész inog.

- Jerünk hamar át - mondá Margit, midőn egy percig megállva, egész erejét összeszedé.

- Az istenért! nem látja-e, miként inog a palló; mihelyt rálép, összeroskad - kiálta Maris, visszatartva a már megindulót.

- Mentül tovább időzünk, annál inkább nő a veszély. S át kell mennünk. Ismerem anyám nyugtalanságát. Ha félsz, maradj itt; de én megyek.

Míg Margit társától, ki őt erővel visszatartá, szabadulni iparkodott, egyszerre az egész híd megrendült. Valószínűleg a nagy köveknek egyike, melyeket az ár magával hordott, a cölöphöz ütődött, s a másik percben az egész híd recsegve dőlt a tajtékzó hullámok közé. Marisnak alig maradt elég ideje, hogy Margitot, ki már a hídon állt, visszarántsa.

Maris sikoltott. Margit sápadtan nézett le a szilaj folyamra, melynek árjai a széttört hidat magokkal ragadták. Csak a cölöpök egyike állt még, s a parton levő bokrokon a karfának egy része, s Maris kendője akadt fenn, melyet ijedtségében leejtett fejéről.

Margit kétségbeesett. Ő, ki előbb észre sem vevé fáradtságát, s kinek bátorsága a nehézségekkel, melyeknek legyőzése egész erejét igénybe vevé, még növekedett, most, midőn egyszerre legyőzhetlen akadályt látott maga előtt, elveszte önbizalmát. Maris, mihelyt az első ijedtség megszűnt, nyugodtabb lett. A veszélynek gondolata, melytől a gondviselés által megmentetett, csak háladattal tölté lelkét.

A nagyobb híd, melyen a szekerek jártak, s melyen kívül más átmenet nem maradt hátra, még távol volt. Hogy odaérjenek, a patak partján kelle menniök, s ez több helyen ki vala áradva. Legtanácsosabb, addig, míg a vész egészen elvonul, a nagy szikla alatt keresniök menedéket, melytől csak néhány lépésre voltak. Ez volt Mariska nézete, melyet végre kénytelenségből Margit is elfogadott.

Margitnak máskor egyik legkedvesebb helye vala ez. A sötét szikla, mely a hegyoldalból kinyomulva, csaknem egy kis barlangot képezett, repkénnyel benőtt falai alatt még délben is árnyékot adott. Most azonban nem vala oly hangulatban a hölgy, hogy a természet bármily szépségét élvezhetné, s pillanatról pillanatra nőtt felgerjedése. A vész szűnni kezdett, s az égen már egyes világosabb helyek látszottak; de meddig tart, míg a patak ágyába visszavonul, s mit tevő lesz addig anyja?

Egyszerre kutyaugatás vonta magára figyelmöket. Maris ijedten elhallgatott. Kevés perccel később szép angol vizsla jelent meg a szikla előtt, s mindjárt utána egy szép, ismeretlen férfiú.

A meglepetés kölcsönös vala, s a hölgyek, midőn e magános helyen egyszerre az idegent látták, nem bámulhattak inkább, mint ő e váratlan találkozáson.

- Nagyságodat is künn lepte a gonosz idő - mondá az idegen rövid szünet után. - Remélem, e nap a kivételek közé tartozik. Nem eléggé nagyszerű a vidék, hogy neki ily rögtön változásokat megbocsáthatnánk.

Margit az idegennek külseje s egész magaviselete, de leginkább azáltal, mert észrevevé, hogy az őt ismeri, megnyugtatva érezé magát; de nem titkolhatá el a zavart, mellyel megszólítására néhány közönyös szavakkal felelt.

- Öltözetem nem olyas, minőben magamat nagyságtok házánál, mint szomszédokat, bemutatni akartam; de szükség törvényt bont: engedje meg tehát, hogy azt itt tegyem. Én Káldory Adorján vagyok. Ha nevemet nem ismeri is, valószínűleg ismeri a sötét házat, mely a hegy túlsó oldalán fekszik, s hol három nap óta letelepedtem. S most engedje meg, hogy szomszédi jogommal élve, szolgálatomat mindjárt felajánljam.

Margit elfogultsága a fesztelen udvariasság előtt, mellyel az idegen szólt, mindig inkább eltűnt. - Bármennyire köszönöm az ajánlatot - mondá -, félek, a gróf nem segíthet jelen helyzetünkben. A hidat, melyen át kellene mennünk, elsodorta az árvíz. A patakon nem gázolhatunk keresztül, s egyedüli reményem az, hogy valaki cselédeink közül, kiket anyám kétségkívül utánunk küldött, erre jő, s általa megizenhetjük, hogy bajunk nem történt.

- Ha nagyságod megengedi, más módot fogok ajánlani, mely által anyja az örvendetes hírt hamarább s kedvesebb módon veheti. Ha nem csalódom - mert, ámbár kétszer vadásztam itt, megvallom, kissé ismeretlen előttem a vidék -, nem vagyunk távol malmomtól, hová kocsimat rendeltem. A malom mellett kőhíd áll, melyet az árvíz bizonyosan nem rontott meg.

- S hogy ez ijedtségünkben nem jutott eszünkbe! - mondá Maris, kiben az öröm legyőzé az elfogultságot, mellyel az idegen úrnak jelenléte eltölté.

- Így tehát, ha nagyságod ily tapasztalatlan kalauzra bízza magát, fél óra alatt anyjánál lehet.

Margit köszönettel fogadta az ajánlatot, s a jövő pillanatban az egész társaság a malom felé indult.

11

A vész azalatt megszűnt. A nap alkony felé haladva áttört a fellegeken, s csak a pataknak zúgása s a ragyogó cseppek, melyeket az eső a fák levelein s minden fűszálon maga után hagyott, emlékeztettek még az elvonult fergetegre.

A malom előtt, melynek kerekei még álltak, egy középtermetű sovány férfi áll, kiben, ámbár ünnepi köntösén a lisztnek legkisebb nyoma sem látszik, világoskék öltözetéről azonnal a molnárra ismerünk. Az ajtó melletti padon divatszerű bérruhában a gróf kocsisa ül, látszólag rosszkedvűen, ámbár gazdája, mint a padon álló palackból észrevehető, mindent elkövet, hogy hatalmas vendégét jól mulattassa.

- A méltóságos úr kegyetlenül megázhatott - mondá a molnár, sovány arcának a lehetőségig bánatos kifejezést adva. - Csak meg ne ártson neki.

- Neki? Árt is annak valami - válaszolt a kocsis rosszkedvűen. - Hát ha múlt ősszel a vadászaton látta volna. November végéig voltunk ott. Csaknem mindig esett, a sár térdig ért, nem győztük tisztítani a lovakat s szerszámot, más ember kutyáját sem kergette volna ki a házból; de azért a vadászat minden áldott nap folyt, s az urak egyre mondták, hogy jobb időt nem láttak még.

- Soha életemben nem gondoltam volna.

- Nekik mindez csak mulatság. Sportnak hívják, s nem is beszélnek egyébről. Az ember majd megvesz néha. Ha őszig itt maradunk, s a gróf a kopókat elhozatja, csak akkor látnak kendtek még igazi mulatságot.

- Hát a méltóságos úr őszig itt marad? - kérdé a molnár kíváncsian. - Talán önmaga fogja vezetni gazdaságát?

- Azzal az én uram nem sokat törődik. De úgy látszik, szereti a vidéket, s valószínűleg tovább fog itt maradni, mint gondoltam. A kastélyban nagy változások készülnek.

- A méltóságos úr bizonyosan elunja magát a magánosságban.

- Sőt éppen azért jött ide, hogy magánosságban legyen. Ez a fő baj; mert én, azt jól tudom, elunom magamat. Bizonyos szerelmes dolog...

- Hát őméltósága meg akar házasodni?

- Ha azt akarná, bizonyosan nem jött volna ide - mondá a kocsis megvető sajnálkozással. - Grófomnak a városban valami szerelmes összeköttetése van.

- Csak nem más valakinek feleségével?

- Hát ki mással? - kérdé a kocsis nevetve. - Az egész dolog titok, nem tudja senki, csak én meg Péter kocsis, ki őt néha szintén a bárónéhoz vitte, azután komornyikunk és a báróné komornája; de nincs semmi kétség.

- Hát a bárónénak férje, a báró, nem vesz semmit észre? - kérdé a molnár, ki, hogy együgyűnek ne tartassék, szintén nevetni kezdett - vagy talán észrevett valamit, és a méltóságos úr azért ment el...

A kocsis éppen válaszolni akart, mikor a fák között egyszerre a grófot vevé észre. - S ki az, kivel uram jő? - kérdé bámulva.

A molnár, ki Margitot első pillanatban maga sem ismeré meg, anélkül, hogy a kérdésre felelne, a közelgők elébe sietett.

- Megint új história - dörmögött a kocsis fogai között, az istállóba menve. - Majd lesz ismét dolga lovaimnak s magamnak is.

Margit át volt ázva, s a levegő a vész után annyira meghívesedett, hogy a molnár ajánlatát, melyhez Káldory kérelme is hozzájárult, józanul nem utasíthatta vissza, s a molnárnéval és leányával, kik a jövőket mély bókokkal fogadták, a szobába ment, hogy ruhát váltson. A gróf Péter gazdával a malom előtt maradt.

Péter gazda a felhőszakadásról beszélt, s a kárt akarta megmutatni, melyet az a malom árkában okozott, s melynek helyreállítása neki ismét sok pénzébe s fáradságába fog kerülni. Nagyokat sóhajtott a pusztítások fölött, melyeket a vész vetéseiben okozott, s melyek a vidékben oly gyakoriak, hogy haszonbérért - bármi csekélynek látszassák az - néha alig fizetheti le az urasági pénztárba. Időről időre a molnárné kijött, s jelenté, hogy a comtesse mindjárt készen lesz, s Vikta búzavirágszín ruhájában úgy néz ki, mint valami angyal, egyszersmind kávét ajánla és vajat, sültet, kenyeret, bort, de Káldory szórakozott volt, s alig felelt mindezekre.

Végre Margit, teljesen igazolva a molnárné magasztalásait, Maristól s a molnárleánytól követve, kijött. A kocsi előállt, s a gróf saját kezébe véve a gyeplőket, indulandó volt, mihelyest a hölgyek fel fogtak ülni, midőn Margit kéré őt, hogy még csak egy pillanatig várjon.

A malomhoz sebes léptekkel egy férfi közelített.

- Anyám küldte utánunk? - kérdé Margit. - Szegény anyám nagyon nyugtalan, ugye?

A megszólított, midőn Margitot más ruhában és idegen kocsin látá, első bámulatában alig tudott felelni; némi elfogultsággal mondá, hogy miután az egész ház keresni ment, ő is eljött a tisztelendő úrral.

- Bizonyosan, mihelyt a vész kitört, jöttek utánunk - mondá Margit nyugtalanul -, hisz maga András oly vizes, mintha vízből húzták volna ki.

- Kissé belé is estem - szólt ez a legnagyobb zavarban. - Mikor a patakhoz jöttem, kendőt láttam a túlsó parton a bokrok között. Azt gondoltam, hogy nagyságodé. A hidat a víz elvitte, s mikor átjöttem...

- A patakon ment át?

- El is csúsztam, a víz is mélyebb volt, mint gondoltam. De a kendő itt van, és csak hogy nem történt bajuk.

Az ifjú - mert András az vala, és sáros ruhája ellenére Káldorynak úgy látszott, hogy a magyar földmívelő osztálynak soha nemesebb példányát nem látta -, mint szavaiból látszott, mélyen meg vala indulva. Keze reszketett, midőn a kendőt átnyújtá.

Maris elhalványodott. - Az istenért, András! hogy tehet ilyesmit - mondá és szemeit könnyek töltötték el. - Hiszen csak az én kendőm volt.

A kocsi megindult, s minden további beszélgetésnek véget vetett. András egy ideig mozdulatlanul nézett a távozók után.

- Hallod-e, öcsém - mondá végre a molnár nevetve -, ennél okosabb dolgot is tehetnél, mint hogy egy haszontalan kendő után a megáradt patakon átmégy. Több kárt tettél ruhádban, mint az egész kendő ér; apád akár egy tucatot vehetne neki a vásáron.

- Azt apám nem érti - szólt Vikta gúnyosan. - Pipiszőr kendőt eleget vehetni a vásáron, de azt Maris nem hordozta fején. Ily kendő egészen másképp néz ki, különösen szépnek látszik; az ember azt hiszi, hogy a comtesse-é.

A molnárné hahotára fakadt. András nem titkolhatá el zavarát, s látszólag elkedvetlenedett.

- Fel se vedd - mondá a molnár jókedvűen -, az a fehércseléd mindig ingerkedik. Lám, Vikta haragszik, hogy nem az ő kendőjeért mentél át a patakon. Nézd csak, hogy pirul.

- Nem pirulok én; miattam András akárkinek kendője után mehet, akár a vízbe fúlhat, ha tetszik.

- Tudjuk, tudjuk - szólt a molnár nevetve. - Gyere be a szobába, András. Feleségem kávét készített és pulykát sütött a grófnak. Neki nem kellett, megesszük mi, hogy legalább kárba ne vesszen. Furcsa ember ez a gróf - tevé hozzá fejét csóválva. - Esőben sétálni megy, és se kávét, se bort, se pecsenyét nem eszik. Egészen ellenkezője tiszttartójának; az ember azt sem tudja, hogy bánjék vele.

András e barátságos meghívás által nem tartóztatá magát vissza, és sürgetős dologgal mentegetődzve, kevéssel azután szintén elsietett.

A molnár rosszkedvűen ment be házába. - Most Andrást megharagítottad - szólt bosszúsan. - A fiú úgyis alig jön a házhoz, ostoba ingerkedéseid által még egészen elidegeníted.

- Bánom is én - szólt Vikta -, reménylem, nem szorultunk reá. Ha neki Maris tetszik, sok szerencsét hozzá, nekem úgysem kell.

- Az mind csak ostoba beszéd - mondá a molnár - az öreg Feketének csak nem ment el az esze, hogy ezt megengedje; Galambosné, bárhogy szeretik a háznál, végre is csak cseléd, s Marisnak nincs száz forintja. Csak minap szóltam az öreggel, s ő is azt mondta: szeretné, ha András téged venne el; de ha így bánsz vele, nem lesz belőle semmi. Nemcsak Maris és te vagytok a világon. Andris akárhányat talál magának; ha kell, minden ujjára kettőt is.

- Annál jobb neki - én bizony nem járok utána. Már mondtam, nekem nem kell.

- De nekem kell - kiáltott a molnár mindig indulatosabban -, nekem kell, és akkor neked is kell. Lássa az ember. Az öreg Feketének háromszáz hold földje van egy tagban, mondom, háromszáz hold földje, s annyi pénze, hogy ha akarja, még egyszer annyit vehet magának. S neked nem kell, s hát ugyan mi kell neked?

- Andris, akármennyi pénze legyen, azért mégis csak paraszt marad.

- No majd adok én neked - kiáltott apja, s a beszélgetés valószínűleg kellemetlenebb fordulatot vesz, ha a molnárné, ki ezt előre gyanítá, a sült pulykával éppen jókor nem lép a szobába, s férje kezeinek más foglalatosságot nem nyújt, mint melyhez éppen készült.

12

Káldory csak néhány pillanatig mulatott Vérthalmon. Mihelyt Margitot anyjának karjai között látá, még mielőtt ez egész háláját kifejezhette volna, azon ígérettel vett búcsút, hogy másnap eljő. Margit a határtalan örömtől, mellyel anyja részéről fogadtatott, mélyen meg vala hatva. E meghatás okozta-e vagy más érzések, melyeknek természetéről még magának sem adhatott volna számot, de Margit ez este szelídebb, hallgatóbb vala, mint máskor, s még az öreg plébános szemrehányásait is nyugodtan tűrte el. Az öregúr, ki, heves emberek szokása szerint, a dolgokról - legalább első pillanatban - eredményeik szerint ítélt, vádjaiban igazságtalan vala. Miután Margit a vészt s annak következéseit előre nem láthatá, egész bűne tulajdonképp csak abban állt, hogy Marissal nagyobb sétát tett, mire őt a plébános máskor maga is buzdítá - de ámbár ezt érezé, ellentmondás nélkül hallgatá az igazságtalan vádakat, míg az öregúr, midőn ott, ahol várta, ellentmondásra nem talált, önmagát kezdé cáfolgatni, s végre mindent az időre tolt, mely néhány év óta egészen kijött sodrából, s oly rögtön változik, oly váratlanul fordul, mintha a következetlenséget az emberektől tanulta volna meg.

Margit mindebben ma csak azon szeretetnek bizonyságát látá, melyen máskor kétkedett, s határtalanul boldognak érezé magát. Rendkívül meg vala indulva, de nem mondhatta ki érzelmeit, csak hallgatva szorítá néha anyja kezét, s ha ez újra kitörő örömében őt ismét karjai közé szorítá, szemei könnyekbe lábadtak. Maga sem tudta, miért sírhatnék.

A máskor oly eleven hölgy egészen megváltozottnak látszott, s anyja, ki ezt észrevéve, de csak a rendkívüli felgerjedésnek és fáradságnak tulajdonítá, melyen leánya ezen nap általment, őt korábban aludni küldé.

Margit, mihelyt szobájába ért, elküldé komornáját, s maga maradt. Jobban fel vala gerjedve, semhogy aludhatnék, s párszor fel s alá járván szobájában, végre leült, s hogy magát megnyugtassa, olvasni kezdett. Még ma reggel a legnagyobb érdekkel olvasta e könyvet, alig bírt megválni lapjaitól, s most az egész történet oly valószínűtlennek, előadása oly hidegnek, mesterkéltnek látszott. Türelmetlenül tette le a könyvet, s naplóját nyitotta fel, melybe érzéseit, ábrándjait szokta feljegyezni. Elolvasta az utolsó lapokat; csak tegnapról valók voltak, s alig foghatta meg, miként írhatta valaha. Miként lehet az, hogy anyja ellen panaszkodott, hogy elégedetlennek érezé magát, hogy innen elkívánkozott, ő, kit anyja annyira szeret, ki oly boldognak érzi magát, s ki Vérthalmot nem cserélné fel a világ semmi helyével. - Ahová nézett: a virágok, melyek íróasztalán álltak, a falon a képek, minden bútor megmaradt régi helyén; s mégis, mintha a virágok szebben nyílnának, minden kép nyájasabban mosolygana. Mi történt vele? Álmodott-e elébb, s csak most ébred fel az életre, vagy most álmodik? Margit nem érté önmagát; - szívét ismeretlen érzések tölték el.

Felnyitotta ablakát, s kinézett. A kertet homály takarta, csak a fák sudarai látszottak, sötét körrajzaikkal elválva a csillagos égtől. - Nyugodtabbnak érzé magát. A hűs éji levegő jólesett lángoló arcának; az illat, mely nem látott virágágyaktól hozzá felszállt, s a csalogányok felváltott éneke lecsendesíté felgerjedését. Csak elérzékenyülve s boldogabbnak érezé magát, mint máskor; és miért? Nincs-e meggyőződve most anyja szeretetéről, melyen eddig kételkedett? Nem látta-e gyermeksége barátnéját boldogan? Miként ne örülne, ő, ki anyját annyira szereti, ki csak mától fogva ismeri szeretetének egész hatalmát? Margit el akarta

hitetni magával, hogy boldogságát csak ez okozta. De honnan van, hogy ha a boldog pillanatra emlékezik, melyben őt anyja örömkönnyekkel karjai közé szorítá, mindig az idegen férfiúnak képe támad fel képzeletében? Honnan van, hogy barátnéjának boldogságára nem gondolhat anélkül, hogy Káldory eszébe ne jutna? Először látta ma, s mégis minden gondolat, minden ábránd hozzá vezeti vissza. Mintha a múltnak minden fonalai azon pontban futnának össze, mintha az egész jövő csak azon pillanatból folyna ki, melyben őt először látá! Hát szeretné-e őt? Margit megijedt e gondolattól.

Miként történhetnék az, hogy a férfi, ki neki néhány óra előtt egészen idegen vala, kivel csak véletlenül találkozott, kit alig ismer, szívében egyszerre ily érzést gerjeszthetne? És mégis, nevezheti-e véletlennek, mi talán csak egy magasabb végzet nyilatkozata volt? Nem ismeri-e őt jobban e kevés óra után, mint másokat, kiket évekig látott? Csak közönyös dolgokról szóltak egymással; s mégis mi nevezetesnek látszott minden, mit tőle hallott, mi jól emlékezik egyes szavaira, mintha azt, mit az ő ajkai mondtak el, nem is lehetne felejteni! Ó, ő szeret, s e gondolat, melytől eleinte megijedt, mely ellen küzdött, végre mondhatlan gyönyörrel tölté el lelkét.

Csaknem sajnálkozással gondolt vissza a múltra. Egész léte, melyet mások oly irigyletre méltónak gondoltak, mi üresnek, érzései s gondolatai mi szegényeknek látszottak. Elébb mennyi nyugtalanság, mennyi bizonytalan vágy, mennyi kétely gyötörte lelkét. Most minden eltűnt; megelégedettnek, boldognak érzi magát. Az egész élet oly világosan, oly bájolón fekszik előtte, mintha az ő számára keserv vagy csalódás nem is lehetne többé a világon.

S miért is féljen csalódásoktól? hisz az, mi egész valóját üdvvel tölti el, nem egy bizonyos remény; a boldogság, melyet a jövőtől vár, nem szabott alakban tűnik fel előtte; e szerelem neki nem egy ígéret, melynek csak még teljesülni kell; mintha sötét égen a nap ragyogó sugarai törnek át, látva az eláradó fényt s érezve a meleget, nem kérdezi senki, mily virágok nyílnak, mennyi gyümölcs fog megérni általuk: ilyen vala e szerelem neki. Neki nem kelle egyéb, ő nem kért, nem óhajtott más üdvöt a jövőtől, mint azt, mely szívét e pillanatban tölté; s vajon ezt ki vehetné el tőle?

Óra óra után múlt, de álom nem jött Margit pilláira; s már szürkülni kezdett, midőn nem annyira, mert szükséget érezé, mint inkább azért, hogy komornája őt felöltözve ne találja, lefeküdt. A testi és lelki fáradság, melyen aznap keresztülment, végre meghozta nyugalmát; álomba szenderült.

A nap már magasan állt a láthatáron, midőn anyja reggel a szobába jött, hogy elkésett leányát a kertbe hívja. Margit még mindig szunnyadott. Álmai szépek lehettek, ajkait boldog mosoly lebegte körül. Ó, vajha e nyájas álmak s a még boldogabb gondolatok, melyekkel Margit anyjának karjai között felébredett, teljesülnének!

13

Káldory rég nem aludt jobban, mint ez éjjel. - Mindjárt másnap, teljesítve ígéretét, átment Vérthalomra; s azóta többször meglátogatta szomszédjait.

Azok közé tartozott ő, kik bármennyire akarják elhitetni még magokkal is, hogy magány után vágyódnak, a társaságot nem nélkülözhetik egészen; s új ismerősei éppen olyanok voltak, kik között jól találta magát. A grófné kellemesen társalgott; Margit annyi érdekkel hallgatott, s annyi szellemmel vegyült néha a beszélgetésbe; maga az öreg plébános oly váratlan fordulatokban és költői képekkel adta elő legprózaibb józanságát, hogy Káldory körükben, hová első ízben oly regényes körülmények között lépett, napról napra otthonosabbnak érzé magát.

De miután korunkban, vagy legalább korunk regényeiben az a hős, ki megházasodik, vagy kiről legalább e szándékot feltehetni, s így Káldory mint nőtlen, olvasóimat valószínűleg más személyeimnél inkább érdekli: ideje, hogy vele közelebbről megismerkedjenek.

Személyes leírással kellene kezdenem. A regényíróknak nagy része elsajátítá a rendőrségnek eljárását, s midőn személyeit útnak bocsátja, a közönség javára személyes leírással látja el őket, mely mindazt, minek rendes útlevélben nem szabad elmaradni, pontosan magában foglalja. E szokás, úgy látszik, igen célszerű. Jó, ha tudja az olvasó, kivel lesz dolga; s miután értesíttetett, hogy hősének termete középszerű, szeme kék, haja barna, orra és szája szabályos, annak valószínű jövőjét, mely regényekben - mint az életben - sokszor külsőségektől függ, előre sejdítheti. S vannak ezen leírásokban ezeknél még fontosabb pontok is, például az a megjegyzés, hogy az illető nőtelen, földbirtokos vagy kapitalista, miáltal a személy azonnal kedvezőbb színben tűnik fel. De egyes esetek kivételével, hol a leírandó személy valami szembetűnő jellel bír, kétlem, hogy ily leírások által a leírt személy megismerhetővé válik. Az egész - regényekben legalább - csak forma dolga, melytől magamat felmenteni nem akarom, de melynek talán eleget teszek, ha elmondom, hogy Káldory Adorján éppen huszonnyolcadik évét töltötte be, hogy termete a középnél valamivel magasabb, hogy mindenki által szép férfiúnak tartatik és oly szemekkel bír, melyeknek inkább tekintetére, mint színére emlékezünk. A körrajznak betöltését szép olvasónőimre bízom, kiknek kedvéért még a hajnak színét sem említem, nehogy azáltal, ha barnának vagy szőkének mondom, megzavarjam azon képet, melyet tapasztalásaikból merítve, regényhősökről magoknak alkottak.

Káldoryt a természetnek ezen kedvezései már magokban véve irigylésre méltó emberré tették volna, s mégis szépsége azon javak között, melyekért őt a világ boldognak mondá, talán még a legcsekélyebb.

Nagy családnak utolsó ivadéka; dús vagyonnal, melyet kora gyermekségében vesztett szüleitől örökölt; úgy látszik, mintha a sors, midőn őt földi javakkal elhalmozá, még azon fájdalomtól is meg akarta volna kímélni, melyet szüleinek halála, ha az később történik, okozhatott volna neki. Jó egészséggel, szép észbeli tehetségekkel, melyek nevelés által csak annyira míveltettek ki, hogy őt szellemi élvezetre képessé tegyék, a sors Káldoryt gazdagon ajándékozta meg; s ha volt panaszra oka, ez legföllebb az lehetett, hogy mindent, mi után másoknak küzdenie kell, neki fáradság nélkül előre megada a végzet.

S e panasz nem lenne annyira képtelen és igazságtalan, mint talán első tekintetre látszik.

Isten olyasnak alkotá az emberi szívet, hogy az állandó megelégedését ne az élvezetben, hanem csak a törekvésben találja. Nem egyedül mindennapi kenyerét, de a szerencsét is csak homloka izzadságában keresheti az ember. Mint a felhők, melyeknek csudálatos formáin s a nap sugáraiban ragyogó szélein gyönyörködünk: ilyen többnyire minden, mi után vágyódunk; szép, de csak a távolban. Nem amit ád, de az, amit ígér, teszi gazdaggá az életet; s vajon bámulhatjuk-e, ha az, ki az életbe lépve, már mindennek, miért mások törekszenek, birtokában látja magát, éppoly kevéssé elégszik meg helyzetével, mint például a játékos nem elégednék meg, ha neki, midőn az asztalhoz lép, az egész nyereséget, melyre számolhatna, átadnák, de azon feltétel alatt, hogy a játékban részt ne vegyen. Egy percig ő is örülne birtokának: de nem fogna-e később irigy szemekkel nézni társaira, kik azt, mi neki egyszerre jutott, remény s félelem között, mintegy erőszakkal ragadják ki végzetöktől?

Sokszor szólunk Tantalus kínjairól. A költészet kétezer év óta számtalanszor használta az elkárhozott hérosznak nevét, ki bőségtől környezve hasztalan nyújtja kezét a gyümölcsök után, melyek előtte visszavonulnak, hasztalan hajlik le a folyóhoz, mely szomjas ajkai előtt elapad. De van egy kín, melyet a régiek Tartarusokból kifelejtettek, s mely ennél nem sokkal

kisebb, s ez azé, kinek minden kívánatai küzdés nélkül teljesülnek, míg végre mindent bírva, mi után vágyódhatott, lelke tehetetlenné válni kíván.

Midőn Káldory, huszonegy éves korában teljeskorúnak nyilatkoztatva, vagyonát átvevé, egy ideig szerencsésnek érzé magát. Az előzékenység, sőt tisztelet, mellyel mindenütt fogadtatott, a fontosság, melyet szavainak tulajdonítottak, a hízelgés, amelyre a gazdag mai nap, még fiatalemberek között is, számolhat, jólesett neki. Ifjúkorunkban az öntudat, hogy lovaink a legjobbak, lakásunk bútorzata a legdivatszerűbb, hogy legjobb táncosnak s vívónak tartatunk, a dicsőségnek ezen szurrogátumai, melyeket az úgynevezett nagyvilág híveinek osztogat, a szívnek talán több gyönyört adnak, mint később maga a dicsőség; de hogy e szerencse állandó legyen, kettő kívántatik. Hogy a vagyon elég nagy legyen, s képzelt vágyainknak, melyek tapasztalás szerint minden évvel költségesbekké válnak, mindig megfeleljen; az ész pedig eléggé középszerű, de azon fényes apróságokban, melyekből a nagyvilág örömei és kötelességei állnak, a gondolkozásnak mindig új élvezetet találjon; s e kettő közül az utóbbi hősünkben hiányzott.

Káldory mindamellett, hogy gyermekkorában lángésznek tartatott, s többnyire két s ezek között egy francia nevelője volt: jeles észbeli tehetségekkel bírt, melyeket még annyi költséggel és fáradsággal, mennyit nagynénje a nevelésre fordított, sem lehetett egészen megsemmisíteni. A tantárgyak és mesterek sokasága, mely középszerű elméket elbutít, őt - mi e nevelési rendszernek közönséges hatása, ha az kitűnőbb gyermekekre alkalmaztatik - csak felületessé tevé; s habár a szórakozások, melyek között első ifjúsága eltelt, nem engedék, hogy az élet komoly feladását belássa, természetes hajlamai nemesebbek, kedélye férfiasabb volt, semhogy egy teremhős kötelességeiben méltó feladatát találná.

Mulatott, de tudta, hogy amit tesz, nem egyéb mulatságnál, és az élvezet, melyet talált, nem elégítheté ki vágyait.

Más viszonyok között ezen elégedetlenség egész jövőjének új irányt adhatott volna. Ha olyanokat lát maga körül, kik nálánál magasabban állnak, s kiknek helyzetéhez csak fáradva emelkedhetik fel, ha jövője saját törekvéseitől függ: kétségkívül a küzdők sorába áll ő is. Érzé erejét, s meg vala győződve tehetségeiről. De vajon nincs-e nagy neve, kiterjedt birtoka; nem foglalta-e el, mihelyt a társaságba lépett, már az első helyek egyikét, miért fáradjon ő, ki a körben, melyben élni kell, már alig emelkedhetik? Így alig töltött egy évet a világban, midőn puszta élvezet által ki nem elégítve, s nem találva semmit, mi törekvéseire érdemes lenne, unni kezdé magát.

Ez kétségkívül bizonyos lelki szegénységnek a jele. Gazdagabb képzelőtehetséggel a dicsőség, gazdagabb szívvel a szerelem magasabb élvezeteket nyújtott volna lelkének; de hiába, Káldory minden gazdagsága mellett e tekintetben szegény vala. Nem vágyott dicsőség után, nem szeretett senkit annyira, hogy miatta magáról megfeledkezhetnék; s ezen, körülményei s főképp nevelése mellett, alig csodálkozhatunk.

Adorján, mint mondtuk, jókor elvesztette szüleit. Haláluk után neveléséről nagynénje, Káldory Erzsébet gondoskodott, ki őt házához fogadva, második anyjává lett; s ámbár idősb hajadonok egyes gyengeségeivel mindazon szeretetreméltó tulajdonokat egyesíté is, melyeket ez annyira ócsárlott s félreismert hölgyeknél néha találunk: e nő arra, hogy fiúnak nevelését vezesse, bizonyosan nem vala alkalmatos.

Soha anya nem tett többet gyermekeért, s még szárazdajkájától sem kívánt annyit, mennyit Erzsébet tett unokaöccseért. Minden baj s fáradság, melyet a kisfiú okozott, minden aggodalom, melyre alkalmat adott, még kedvesebbé tevé őt szemei előtt; nemcsak mert a gyarló emberi természet úgy hozza magával, hogy néha az is jólesik, ha kissé panaszkodhatunk,

hanem mert e jámbor lélek, mi asszonyoknál nem éppen ritkaság, annál inkább nőni érezé ragaszkodását, mennél többet tehetett valakiért; s nem volt senki boldogabb, mint ő, ha a fiú jelentéktelen köhögésében ürügyet talált, hogy az éjet a kis Adorján ágya mellett tölthesse.

Nem volt gyermek az országban, kiről jobban gondoskodtak, kinek oktatására többet költöttek, s kinek minden kívánatait, sőt szeszélyeit annyira teljesítették volna, mi természetesebb, mint hogy ezen erkölcsi elkényeztetés, mely a testi elkényeztetésnél mindig károsabban hat, a gyermek jellemének kifejlődésére is káros befolyást gyakorlott; s hogy Adorján, kiről nagynénje büszkén hirdeté, hogy soha kevésbé akaratos gyermeket nem látott, ifjúvá nőtt anélkül, hogy saját kívánatait másoknak alárendelni tanulta volna.

Adorján a háznak korlátlan uralkodója vala, s mint olyan szólt, cselekedett s még szeretett is; azaz tűrte, hogy szerettessék, s viszonozta ez érzést legalább nagynénje irányában, de mindig azon öntudattal, hogy ragaszkodást mutatva, őt boldoggá teszi; s az, mit az életben tapasztalt, még inkább megerősíté benne e felsőbbségnek érzetét s az önzést, melyre úgyszólván neveltetett. Ha nem vetette is meg az embereket, legalább nem is tisztelte őket, annyira megszokta magasztalásaikat, hogy végre ítéletök iránt közönyössé vált, mi mindig szomorú, de kettősen ifjúkorunkban, mikor az emberek ítélete: szenvedélyeink egyik legerősebb fékét és örömeink egyik leggazdagabb forrását képezi. Bámulhatjuk-e, ha Adorján minden tekintetben oly fényes helyzete által nem érzé magát kielégítve?

Érzé magában, hogy valami jobbra született; de habár nevelésénél s vagyonánál fogva csak tőle függött, hogy méltóbb pályára lépjen: nem határozhatá el magát; részint mert egész életében erőfeszítéshez nem szokva, a fáradságot kerülte, és az alárendelt szerepet, melyet, ha közügyekre veti magát, kezdetben viselnie kell, restellé; részint, mert ezen pályára semmi hivatást nem érzett magában, mi szintén csak nevelésének vala tulajdonítható.

Bármi csekély azon pozitív hatás, melyet a nevelés gyakorol ránk, negatív befolyása roppant - s ha a legkövetkezetesebb bánásmód által a gyermeknek egy bizonyos irányt nem adhatunk is, azoknak befolyása, kikkel a gyermek él, csaknem mindig elégséges arra, hogy őt egy bizonyos iránytól eltérítse. Mint a fa, melyre a szomszéd fák egy oldalról árnyékot vetnek, ámbár ez árnyékon kívül növését semmi sem akadályoztatja, ezen oldalon mégsem terjeszti szabadon ágait: úgy a leggyengébb, de szünetlen befolyások sokszor elegendők, hogy legszebb tehetségeink kifejlődését akadályozzák. Ez történt Adorjánnal is. Sokszor látjuk, hogy oly asszonyok, kik saját családjuk és társasági körük irányában minden áldozatra készek, oly viszonyokra nézve, melyek e körön túl fekszenek, csaknem megfoghatlan önzést mutatnak. Ilyen vala Erzsébet is. A jámbor lélek, ki magát azokért, kiket szeretett, minden pillanatban feláldozta volna, s ki egészen természetesnek találná, ha a Káldory család javáért az egész világ harcra kél: nem képzelhetett semmit, mi arra érdemes lenne, hogy érte azok, kiket ő szeretett, magokat feláldozzák. Soha szeretőbb szív az övénél nem létezett. De a közügyek, a haza, az emberiség saját körén kívül feküdtek, s e nézetei annál több befolyást gyakoroltak növendékére, minél kevesebbet tett, hogy azokat reá erőltesse. Ha másképp cselekszik, az ellenhatás talán felébreszthető ezen érzelmeket, de így a megszokás megtette hatását, s Adorján mindezek iránt csaknem éppoly közönyössé vált, mint nagynénje; s így történt, hogy nem elégedve meg jelen helyzetével, mégsem vágyódott más után; hisz a kör, melyben fáradozásainak méltóbb tárgyait találhatá, neki már előre nem látszott érdemesnek, hogy érte kényelmét feláldozza.

Így élt néhány évig a hazában, s így utazta be Európának nagy részét, csak szórakozást keresve a külföldön, mint a hazában; s így tért vissza talán gazdagabb tapasztalásokban, de szegényebb örömökben, még több előzékenységgel fogadva, még inkább bámultatva társasági körökben, de még kevesebbet adva e magasztalásokra, melyeket mindinkább megvetett.

A regényirodalom, mely korunkban csaknem azon hatást gyakorolja, mint egykor Plutarch életrajzai, különös ideálokat állított fel. A világfájdalom helyett, melyet Goethe *Werther*ében és *Faust*jában, Byron minden munkáiban dicsőített, s melynek alapját azon nemesebb érzések s magasabb vágyak képezik, mik az életben kielégítést nem találnak, most az életuntság állíttatott fel eszménykép gyanánt. A kétely, melynek gyötrelmei mindennemű költészetnek annyi ideig tárgyul szolgáltak, elavult, s a tagadáshoz jutottunk. Ki a világot megveti, nagy szívnek, ki minden nemesebb érzést tagad, mély elménék tartatik; s hogy érdekes költői egyediségnek mondassunk, nem szükséges egyéb, mint hogy semmi iránt érdeket nem mutatva, hangzatos frázisokban a legprózaibb életnézetet hirdessük. Magam ismertem embereket, kikben a mélység tulajdonaiból csak az üresség volt meg, s kik halványságuk és a félig keserű, félig gúnyos mosoly által, melyre ajkaikat taníták, csaknem lángész hírére jutottak.

Káldoryban mindez megvolt; s természetes, ha az oly érdekes gróf, ki egyszersmind a város egyik legszebb férfiának tartatott, mindazon asszonyoknak bálványa lett, kiket vagy senki, vagy legalább férjök nem értett, s kiknek egyedüli kívánatjok az vala, hogy életökben csak egyszer értessenek meg. A nagyvilágban, hol az asszonyok, egy elmés franciának megjegyzése szerint, a fül által szeretnek belé a férfiakba, s pedig nem annyira amiatt, mit tőlök magoktól, mint amiatt, mit felölök hallanak, Adorján nem maradhatott észrevétlenül. Sokat beszéltek kalandjairól, melyekben - mint oly embernél, kinek érdemei közé tartozott, hogy szíve nincs, feltehetni - szívének ugyan része nem volt, de melyek rövidek lévén, s katasztrófa nélkül bomolván szét, őt még érdekesebbé tevék.

Egy idő óta azonban úgy látszott, mintha a viszony, melyben báró Dárdayhéhoz állt, komolyabb természetűvé válnék. E nő a város egyik legszebb s legünnepeltebb hölgyei közé tartozott, s ámbár férje a hatvanat régen meghaladta, mindeddig soha megszólásra alkalmat nem adott. Tudta mindenki, hogy nem szeretetből, hanem csak háladatosságból ment férjéhez, ki őt nevelte, s ki egész családjának jótevője volt; de még az asszonyok is, ha róla beszéltek, csak szegény Dárdaynénak nevezték őt, értve ezalatt oly nőt, kinek örömeiről a sors rosszul gondoskodott, s ki e bajon maga segíteni nem tud. Mióta Káldory, talán éppen azáltal ingerelve, mert e nő iránta semmi előzékenységet nem mutatott, őt tünteté ki mások fölött: a közvélemény megváltozott; s nem múlt el félév, hogy az elismert udvarló, mindenkinek meggyőződése szerint, meghallgatott kedvesnek tartatott.

Itt a közvélemény valószínűleg megelőzte a történteket. Tudja mindenki, hogy a nők szeretetreméltó neme, még mielőtt az asztalírás nagy mestersége feltaláltatott, bizonyos tárgyak- s viszonyokra nézve valóságos jósoló tehetséggel bírt; és Dárdayné később szerelmének oly világos jeleit adá, melyek a kétkedőket is meggyőzték, s a világot arra bírták, hogy a „szegény” melléknevet nejéről az öreg Dárdayra szállítsa át.

Ki mindig rossz úton jár, néha emelt fővel s épen ér a pálya végéig; míg az, ki folyvást a jó ösvényen maradt, egyszer félrelépve, kificamítja lábát, s örökre nyomorék maradhat. Ez történt Dárdaynéval is. Talán mert az erkölcsi szigor, mellyel a női világ olyanokról ítél, kiknek magokviselete eddig másoknak hallgató szemrehányás volt, s mellyel most mindenki ellene fordult, elkeseríté szívét; talán, mert csakugyan a szerelem ellenállhatlan hatalma ragadta el: de bizonyos, hogy Dárdayné magaviselete által igazolá a közvéleményt; s mintha e viszonyra, melyet mindenki rosszallt, büszke lenne, maga is mindent elkövetett, hogy az senki előtt titokban ne maradhasson.

A legkellemetlenebb helyzetek közé tartozik, ha az, ki asszonyhoz közelítve csak időtöltést vagy hiúságának kielégítését, egyszóval azt kereste, mit a világban közönségesen szerelemnek neveznek: egyszerre látja, hogy azon csendes érzemények helyett, melyeknek viszonzását kívánta, valóságos szenvedélyt talált. Ki esőért könyörgött, és záport nyert, nem érezheti

kellemetlenebbül meglepetve magát Káldorynál, midőn észrevéve, hogy esdeklései nagyon is meghallgattattak. A szenvedély mindig követelő, és Dárdayné, ki szerelmének férje boldogságát, háza csendjét, sőt jó nevét feláldozta, azt kívánta kedvesétől, hogy legalább idejét áldozza kizárólag neki, hogy csak vele foglalkozzék, csak benne éljen, csak általa érezze boldognak magát. Káldory nemsokára türelmetlenül viselte szerencséjének terhét, melyet tőle mások irigylettek.

Eleinte a gondolat, hogy Dárdayné, ki után eddig annyian hasztalan sóvárgottak, őt szereti, jólesett hiúságának. A nők enyelgése, a finom célzások, mikre viszonya alkalmat adott, nem voltak kellemetlenek; de végre unni kezdé, és bosszankodott ezen is, annyival inkább, mert neki úgy látszott, hogy gúny tárgyává vált, s mert helyzetét maga is nevetségesnek kezdé tartani. - Ő, ki eddig szabadságát tartá fő javának, és megvető sajnálkozással szólt azokról, kik függetlenségöket a családi élet örömeiért feláldozták, most egészen hasonló helyzetben látá magát, csak azon különbséggel, hogy nem saját határozata, hanem a viszonyok és tulajdonképp egy asszony követelései által jutott belé.

Szakítani nem lévén alkalom, elhatározá, hogy egy időre távozik. Jószágainak rendezése ürügyül szolgált; s Dárdayné nem ellenezte feltételét, talán azért, mert minden, mi kedvesének érdekeit előmozdíthatá, előtte is fontosnak látszott; talán, mert míg Káldory azzal vigasztalá magát, hogy egy kis idő s távolság ily viszonyok felbontására néha csodákat tesz, ő az ellenkezőt reménylé.

Adorján könnyült szívvel hagyta el a fővárost. Mióta viszonya tartott, nem érzé magát soha jobban, mint Káldorfalván. Neki úgy látszott, mintha nehéz láncoktól szabadulva, csak mióta az Ormosyakkal megismerkedett, nyerte volna vissza ismét tehetségeit. Míg Dárdayné arra számolt, hogy a távozót vágyai nemsokára ismét visszahozzák karjai közé, addig Káldory ürügyekről gondolkozott, hogy távollétét meghosszabbíthassa, s legkellemetlenebb pillanatai azok voltak, melyekben a városból jött levelek által viszonyára emlékeztetett.

El volt határozva, hogy szakítani fog, és sokkal önzőbb, mint hogy arról, mit saját nyugalmára szükségesnek tartott, lemondjon azért, mert másnak fájdalmat okoz; csak az illedelem, mely éppen azokat korlátolja leginkább, kiket a szív nem akadályoz semmiben, tartóztatta őt még vissza, s minden hír, mely hozzá a városból jött, még inkább meggyőzé őt megszabadulásának nehézségeiről.

Éppen ma kapott levelet nagynénjétől, mely, mint csaknem minden levelei, Dárdaynéről szólt, s Káldoryt elkedvetleníté. A levél asztalán fekszik, ő maga rosszkedvűen jár fel s alá szobájában, melynek ablakaira a lemenő nap végsugarai esnek.

- Hát csakugyan el volna határozva, hogy többé szabadságomat ne nyerjem vissza soha? - mondá türelmetlenül, a levelet még egyszer átfutva. - Maga nagynéném, ki e viszony ellen legtöbbet szólt, s mindig felbontására intett, most úgy vélekedik, hogy az nagy zaj nélkül nem történhetik többé. Átkozott helyzet! De ki is láthatta előre, ki gondolhatta volna, hogy egy asszony, ki a legkellemesebb társasági állásban él, s legalábbis huszonöt éves, ilyeneket tehessen. Vagy talán csakugyan igazsága lenne nagynénémnek, hogy e nagy meggondolatlan szenvedély alatt egy igen is jól kiszámított terv lappang? - Férje hetvenhez közelít, s én... Néném csalódik; meg vagyok győződve, e gondolat nem jut Irmának eszébe; de ha férje meghalna, mielőtt e viszonyt felbonthatám, nincs menekülés. Hány hasonló dolog történt a világon. Én nem akarok megházasodni. Miután fájdalmak között vagy ha csak kényelmetlenül érezzük magunkat, semmi által nem könnyebbülünk inkább, mint ha helyzetünket változtatjuk: valóságos esztelenséget követnek el azok, kik életöket, melyben mindenesetre sok kellemetlenség vár reájok, úgy rendezik el, hogy helyzetöket becsülettel többé megváltoz-

tatniuk nem lehet. Hát még ha akaratom ellen kellene házasodnom, úgyszólván kiházasíttatnom, az egész világ káröröme s gúnyja között, mely meleg szerencsekívánatokban nyilatkozik. Nem, soha! Százszor inkább még... - Káldory gondolatokba mélyedve, ismét a levelet vevé kezébe, melyet figyelemmel még egyszer elolvasott.

- Nagynéném nézete szerint az sem segít, ha utazni megyek. Dárdayné elhagyná férjét, s utánam jőne, s a baj még rosszabbá válnék. Az egyesegyedüli mód: megházasodnom. Nagynéném régi kívánata ez; s igen természetes, ha az alkalmat, mely sürgetésére nyílik, nem mulasztja el. Hogy Margit szép, azt magam írtam meg neki; hogy ő is utolsója családjának és egyike az ország leggazdagabb leányainak, azt úgyis tudja; s elképzelhetem felgerjedését. Ő bizonyosan abban, hogy Káldorfalvára jöttem, az isteni gondviselés szembetűnő működését veszi észre, s képzeletében már mint házast lát, körülvéve nem tudom, hány gyermektől, kiknek mindenikével a Káldoryak egy új roppant ága veszi kezdetét. Kétségen kívül, e kedves képzeletek befolyása alatt írta levelét, s mert kívánja, elhiteti magával, hogy kellemetlen helyzetemből másképp nem szabadulhatok, mint ha szomszédnőmet elveszem. De hála Istennek, nem jutottunk még annyira.

Káldory e gondolatok által megnyugtatva érezé magát, és éppen íráshoz készült, hogy nagynénjének levelére feleljen, s őt minden alkalommal felmerülő házassági terveiért kitréfálja, midőn a komornyik a szobába lépett, s jelenté, hogy idegenek érkeztek meg.

- Kicsoda?

- Meg akarják méltóságodat lepni.

- De kik?

- Vámosy Vilmos úr és...

- És kicsoda? - kérdé Adorján türelmetlenül, midőn a komornyik akadozott.

- Hosszú köpönyeggel takarja be arcát, de sokkal kisebb Vámosy úrnál, és én...

- És te...

- Csaknem meg mernék esküdni reá, hogy a méltóságos báróné.

Még mielőtt Adorján felelhetett, az ajtó felnyílt, s az idegenek a szobába léptek.

A komornyik visszavonult.

14

- Irma! ön itten? - mondá Adorján, midőn Dárdayné kalapját s köpenyét félreveté, s ő a szép nőt látá maga előtt.

- Nem mondtam-e, hogy bámulni fog, s alig hisz szemeinek? - szólt Vámosy nevetve. - Ha fényes nappal kísértetet lát, nem lepte volna meg inkább. Mi is a világ minden kísértete asszonyhoz képest? annak legalább bizonyos órája van, melyben meglep; asszonynál nem számolhatni semmire.

- Ugye, nem neheztel reám? - kérdé Irma, kezét nyújtva, és szavának hangjában, arcának kifejezésében volt valami, minek még Adorján sem állhatott ellen.

- Ki neheztelne önre - válaszolt melegen -, főképp ily pillanatban? De...

- Eleget mondám neki - esett szavába Vámosy -, ha a városban valaki gyanítaná, hogy itt vagyunk, nem tudom, mi lenne belőle. De ismered őt: ha egyszer valamit feltesz magában, véghezviszi. Alig hallotta, hogy kis jószágomra megyek, s házamat akarom rendezni, nem volt nyugta többé. Mondta, hogy mi férfiak nem értünk a házrendezéshez, hogy első gyermekségét e házban tölté, s régóta vágyódik oda, egyszóval, oly világosan bebizonyította az egész utazásnak szükségét, és oly szépen kért, hogy végre az öregúr maga tanácsolta az utazást. Ha neki úgy tetszik, legyen - gondoltam magamban -, és itt vagyunk. Irma csak komornáját hozta magával, cselédeid biztosak, s a városban azt, hogy Káldorfalva szomszédomban fekszik, senki sem gyanítja. Nem oly nagyok uradalmaim, hogy fekvésökről sokaknak tiszta fogalmai lennének. Nincs mit félni fecsegésektől, s végre az egész zseniális gondolat. De a málhák után nézek, s kocsisommal szólok, hogy holnap hajnalban készen legyen; mindjárt nálatok leszek.

Káldory s Irma magokra hagyatva, egy ideig hallgatva álltak egymás mellett; amaz önuralma dacára, mellyel különben bírt, sem titkolhatá el zavarát.

- Te nem örülsz jöttömön - szólt végre Irma szomorúan -, ha tudnád, mennyire vágyódtam utánad!

- Nem vágyódhattál inkább nálamnál - mondá Káldory a legérzékenyebb hangon, melyre magát kényszerítheté -, de örülhetek-e, midőn magadat miattam oly dolgoknak teszed ki, melyeknek következéseit meg nem gondolád? Vilmos könnyelműsége megbocsáthatlan.

- Ne vádold őt. Mindennek oka én magam vagyok; s te legalább megbocsáthatnál, hisz amit tettem, csak szerelemből tevém.

- Te angyal vagy, Irma. Mennél tovább ismerlek, annál inkább érzem, hogy szerelmedet nem is érdemlem; de vajon lehetek-e közönyös boldogságod, állásod, nyugalmad iránt? Érezhetem-e boldognak magamat még e pillanatban is, ha eszembe jut, hogy a boldog percek, melyeket neked köszönök, élted nyugalmába kerülhetnek. A világ...

- A világ rég pálcát tört fölöttem - szólt Irma, keserűen mosolygva. - Elkárhoztatott még akkor, mikor reá semmi okot nem adtam. Én megvetem ítéletét. Ha szeretsz, s boldognak látlak, nem vágyódom semmi után.

- S kételkedhetel-e szerelmemen? - szólt kezét megragadva Káldory.

- Vannak ily pillanatok - válaszolt Irma szomorúan. - Ha, midőn érzésem elragad, te nyugodtan maradsz; ha látom, mennyi ildomossággal jársz el, mennyire megfontolod minden tettedet, minden szavadat, mennyit tartasz a világ ítéletére, akkor kételkedni kezdek. Ne hidd, hogy midőn hozzád jöttem, e lépésemnek lehető következéseit nem gondoltam meg. Ha híre támad, még azon kevesek is, kik eddig szelídebben ítélnek rólam, kárhoztatnak; férjem, ki annyi engedékenységgel viseltetik irántam, eltaszít magától; kitiltva minden körből, kerülve mindenki által, meggyalázva fogok állani. Jól tudom mindezt, s lám, én nem ijedek vissza e gondolattól. Ha miattad mindent elvesztettem, ha minden társasági köteléket szétszakítva, egészen magányosan állok, nem leszek-e csak akkor egészen a tiéd, csak egyedül tőled függve és szerelmedtől, melyet ha tőlem megvonnál, megsemmisítesz. Ha úgy szeretsz, mint én szeretlek, a gondolat, hogy egész jövőmet kezedbe teszem le, miért ijeszt téged?

- Mert a szerelem erőt ad, hogy minden áldozatot tegyünk, de nem ad eleget arra, hogy minden áldozatot elfogadjunk - mondá Káldory felgerjedve. - Nincs a világon semmi, mit érted tenni kész nem volnék. Kívánd életemet, vagyonomat, s ha boldogságod forog kérdésben, szolgálatodra áll; de meg lennék becstelenítve a világ s önmagam előtt, ha nevedet saját boldogságomnál többre nem becsülném, s ha nem volnék kész inkább lemondani szerelmedről is, mintsem jövődet kockáztatni.

- Adorján! - szólt Irma, megijedve Káldorynak határozottan kimondott szavaitól, s egyszersmind meghatva a nemes érzésektől, melyeket kedvese kifejezett.

- Úgy van, Irmám - folytatá az előbbi, kinek zavarodása mindinkább enyészett. - Bármennyire szeretlek, bármennyire tudom, hogy nélküled boldog nem lehetek e világon, ha eszembe jut, mennyit áldoztál e boldogságomért, szívemet kimondhatlan fájdalom tölti el. Nem hiúságból vágyódtam szerelmed után. Találkozásunk első pillanatától ellenállhatlanul feléd vonzódva éreztem magamat. Remény nélkül közelíték, s mégis boldogabbnak éreztem magamat. Maga az, hogy láthattalak, hogy a körben, melyet elébb megveték, egy hozzád hasonló lénnyel találkoztam, gyönyörrel tölté lelkemet. Szerelmed magas célként tűnt fel előttem, melyhez felnézve, valóm minden nemesebb tulajdonai felébredtek. S mikor végre érzelmem viszonzását sejdíteni kezdém, mikor azt reméltem, mikor róla meggyőződtem: mi boldognak éreztem magamat, mi gazdag kincsnek tartám az életet, mely elébb oly üresnek látszott. Ha csak gyönyört kerestem volna karjaid között, csak hiúságomnak kielégítését, egészen boldognak éreztem volna magamat. Te oly szép vagy, Irma, annyian vágyódnak szerelmed után; de én boldogságodat óhajtám, akartam, hogy rideg életed gazdagabb legyen szerelmem által; s láthatom-e közönyösen, ha ki elébb a legkellemesebb viszonyokban éltél, kinek nevéhez rossz hír nem fért, s ki előtt még azok is, kik erényeidért gyűlöltek, hódolva meghajlottak: ha te most miattam mindezt feláldozod. Oltárra állítottalak volna; s tűrhetem-e, hogy azok, kik nem ismernek, kik nemes szívedet nem képesek felfogni, most csaknem sajnálkozással szólnak rólad; s pedig azért, mert szeretlek, mert boldoggá tevél?

Káldory, kit jó színészek módjára saját frázisai elragadtak, nem ámítási szándékból mondta mindezeket. Mit szavai kifejeztek, azt ő e pillanatban érezé. Irma mélyen meg vala hatva.

- Ó, én ismerem nemes szívedet - szólt érzékenyen. - De ne gyötörd tenmagadat, hisz mindennek oka csak én vagyok. Néha szemrehányásokat teszek önmagamnak. Férjem oly nemeslelkűen viselte magát irányomban egész életén át: szíve megszakadna, ha viszonyunkat megtudná. De hasztalan, én nem tudok színlelni, oly nagyon szeretlek.

- Én is tisztelem férjedet. Nem ismerek nemesebb szívű, kedvesebb öreget. Maga a mód is, mellyel irányodban viseltetik, tiszteletreméltóvá teszi. Teljesen felfogja állását, nem követelő, nem irigyli tőled az örömeket, melyeknek élvezetétől őt kora kizárta; s a viszony, melyben hozzád áll, inkább csak a szerető apáé. De nem érdemel-e azért kíméletet? S ha viszonyunk eddig csakugyan titokban maradt előtte, vagy, ha bizodalma nagyobb, mintsem hogy hitelt adjon oly híreknek, miket felőled hall: remélhetjük-e, hogy ez mindig így marad? Magam ellen szólok - tevé hozzá, midőn a hatást, melyet szavai Irmára tettek, észrevevé -, más bizonyosan nem mondaná neked ezeket. De szerelmem nem olyan, mint másoké.

- Mi jó, mi nemeslelkű vagy te - szólt Irma elragadtatva -, mily önzéstelen.

- Csalódol, kedvesem. Önző vagyok én is, oly önző, mint mások; csakhogy az én önzésem, melyért mindent áldozok, nem szorítkozik saját személyemre. S ez a szerelem műve. Önzés az, mely kíméletlenebb minden önzésnél, mely minden egyéb érzeményt kizár, mely minden idegen érdeket mellőz, mindent eltaszít, de melyben ketten részesülnek. Csak ha létünk összeolvadott, ha minden válaszfal ledőlt, ha egészen egynek érezve magunkat, külön fájdalmat vagy boldogságot nem ismerünk többé: akkor szeretünk. S így szeretlek én. Ne nevezz önzéstelennek. Neved az én nevem, békéd az én nyugalmam, szerencséd az én boldogságom. Mit áldozatnak tartasz, azt én csak magamért teszem.

- Ó, ha kimondhatnám, mi boldog vagyok - mondá Irma, és szemei véghetlen szerelemmel függtek kedvesén.

- Bár az lennél - viszonzá Káldory szomorúan,- néha én is elámítom magamat, s a gondolat, hogy boldoggá teszlek, gyönyörrel tölti lelkemet; de ha nyugodtan számot vetek magammal, ha a kellemes viszonyokra gondolok, melyekben előbb éltél, a megelégedésre, mely szép arcodon, mikor először találkozánk, ki vala fejezve, s arra, hogy én ragadtalak ki e viszonyokból, hogy én dúltam fel békés létedet, egy egész életnek szerencséje helyett nem adhatva mást egyes boldog pillanatoknál: ó, akkor mondhatlan bánat tölti lelkemet. Eltagadhatom-e magam előtt, hogy boldogabb lennél, ha nem ismertél volna; hogy egész szerelmem reád nézve nem egyéb nagy átoknál?

- Kedvesem, hogy beszélhetsz így? - mondá Irma szelíd szemrehányással - vajon egy óra, mint ez, nem gazdagabb-e örömökben azon éveknél, melyekre, hidd el, sóvárgás nélkül tekintek vissza?

- S ha még legalább azon órákban, melyeket együtt tölthetünk, látnálak egészen boldogan. De kételyek gyötörnek; félreértesz; én nem tudlak boldogítani. E gondolat nem ma támad bennem először. Bármennyire küzdjek ellene, mindinkább erőt vesz lelkemen a meggyőződés, hogy boldogságodra nem tehetek jobbat, mint ha távozom.

- Adorján! - kiáltá Irma ijedten - tehetnéd-e ezt?

- Ha szívemet követem, nem - szólt amaz érzékenyen -, ismered egész szerelmemet, s gyaníthatod a kínt, mellyel e lemondás lelkemet töltené; de vajon nem kötelességem-e, ha meggondolom, hogy szerencsédnek útjában állok, hogy jelenlétem nyugalmadba kerül, hogy boldogságom egész jövődnek árán vásároltatik? Nem jobb-e ezerszer, lemondani mindenről? Szenvedni fogok, de nem fogok-e szenvedni érted, kinek úgy is minden boldogságot, melyet e földön találtam, köszönök?

- S belőlem mi lesz, ha elhagysz? - szólt Irma szenvedéllyel, Adorján nyakába borulva. - Ne légy kegyetlen, hisz tudom, mi nem válhatunk el; de ne mondd ki e szörnyű szót soha! soha! - s a bájló hölgy Adorján vállára hajtva fejét, zokogott.

A sors vagy véletlen, mely sokszor egész életünkről határoz, éppoly befolyást gyakorol beszédeinkre is. Néha a legildomosabbat, ki minden szavát megfontolja, a beszélgetés folyama éppen azon ponthoz vezeti, melyet kerülni akart; míg más minden meghatározott feltétel, minden számítás nélkül csak a pillanat benyomásait, s mintegy természetes ösztönét követve, oda jut, hova érni szeretne. - Ez vala Káldory helyzete. - Mit oly régóta óhajtott, azt most elérte. Intette Irmát, hogy szerelmének nyilvánításában vigyázóbb legyen, s egyszersmind szóba hozta az elválás lehetőségét, mire mindeddig alkalmat nem talált; s mindezt oly modorban tette, mely által Irmának szemei előtt még magasabbra állítá magát. Káldory tisztán látá az előnyöket, melyeket ezáltal nyert, s régóta nem érzé magát megelégedettebbnek, mint e pillanatban. Utat látott maga előtt, melyen szabadságát visszanyerheti; s aggodalom nélkül a jövő iránt, egészen a pillanat élvezetének engedve át magát, szenvedéllyel szorítá kedvesét karjai közé.

Irma szép vala. Egyike azon szépségeknek, melyeket márvány és ecset vissza nem adhat, mert nem szabályosságuk, hanem az érzés és szenvedély változó kifejezése, éppen az élet az, miben bájló hatalmuk fekszik. - Voltak napok, midőn aki Irmát látá, alig foghatá meg a hatást, melyet az csaknem minden férfira gyakorolt. Első tekintetre legföllebb termete s a sötét haj és szem, mely arcának halványságát még inkább kiemelé, tűntek fel. De ha a beszélgetés véletlenül oly tárgyra fordult, mely őt érdeklé, ha oly valaki lépett a szobába, ki iránt vonzalmat érzett: egy szó, mely szívéhez hatott, egy véletlenül támadt gondolat, s arca egyszerre megváltozott. Mint a tó, melynek tükörén a viruló partok s az ég távol csillagai egy képpé egyesülnek, s melynek sima felszínén a leggyengébb szellő sem lejthet át nyom nélkül: ilyen

vala ez arc, szép, főképp azáltal, mit visszaadott, mit kifejezett. Vannak asszonyok, kiknél csak szemre van szükségünk, kiknek vonásai, a művészet által a szépség eszményképeként felállított vonaloknak annyira megfelelnek, hogy szépségöket csaknem tudományosan bebizonyíthatjuk; Irma azok közé tartozott, kiknek szépségét nemcsak látni, de érezni kell, de kik éppen azért mindenkire nagyobb hatást tesznek. Ki vele csak találkozott, hidegen maradhatott; ki vele beszélt, az csaknem kivétel nélkül bevallá, hogy soha érdekesebb nőt nem látott.

Mit Memnon szobráról regéltek, hogy az a nap sugáraitól érintve megszólalt, annak itt ellenkezője történt; alig szólalt meg Irma, s arcán mintegy sugár lejte át, s a hallgató elbájolva állt a fényes alak előtt. Mennyivel inkább, ha ez arcokat egy melegebb érzés kifejezése lelkesíté, ha bájló ajkait a szerelem boldog mosolygása lebegé körül! Ó, a keleti közmondás, hogy Zulejka szépségét csak Juszuf szemeivel láthatni, nagy igazságot mond ki. A nőnek egész szépsége csak a szerelem által nyilvánul. Mint a virágzó fa, melyet a vész megingat, egész körét messze elborítja virágaival: úgy a szépség gazdag kincseit, melyeket a természet a nőnek adott, csak az ismeri egészen, ki őt a szenvedély pillanataiban láthatta.

Irma soha szeretőbb, boldogabb, szenvedélyesebb nem vala, mint e napon; s Adorján elragadva érzései által, boldognak érzé magát. Feledve feltételeit, nem gondolva a jövőre, lelkét csak a gyönyör tölté el, melyet Irma karjai között talált; s ha lángoló szavakban fejezé ki érzelmeit, ha boldognak mondá magát, ha remegő hangon újra és újra ismétlé a szerelem ígéreteit, szavai között egy sem volt, mely e pillanatban hazug érzést fejezett volna ki.

Irma egészen megnyugtatva érzé magát. - A kétely, melyet első fogadása benne gerjesztett, eltűnt. Miben elébb hidegségnek jelét gyanítá, az most Adorján határtalan, minden önzést kizáró szeretetéről győzte meg őt, s lelkét boldogság tölté el.

Az est víg beszélgetések között folyt el. Vámosy szokott jókedvével Káldoryt a város újdonságairól tudósítá, s ennek kérésébe, hogy még egy napot nála töltsön, nehézség nélkül beleegyezett.

A jövő napot Vámosy majdnem egészen vadászaton tölté, s csak estefelé, rendkívül jókedvben tért vissza ebédre. Rejtélyes beszédei, melyekkel a honnmaradtaknak értésére adá, hogy nemcsak vadászattal mulatott, nem lepték meg a hallgatókat. Káldory megszokta kétkedéseit. Irma alig figyelt szavaira, annyira el volt foglalva saját boldogsága által.

Harmadnap reggel Irma testvérével elindult.

- Ne félj többé szenvedélyességemtől - szólt suttogva Adorjánhoz, ki őt a lépcsőn lekíséré. - Mert tudom, mennyire szeretsz, vigyázóbb leszek. De ugye, kedvesem, nem fölötte soká váratsz magadra? Mihelyt dolgaidat elvégezted, eljössz?

Adorján csak kézszorítással felelt; s midőn a hintó elrobogott, sokáig nézett a távozók után.

15

A történtek Káldory határozataira nagy befolyást gyakoroltak. Első pillanatra e találkozás újra felélesztő szerelmét. Soha Irmát szebbnek, szeretetreméltóbbnak nem találta, mint most; miért bontaná fel tehát a viszonyt, mely által oly boldognak tudá magát? - Fogok-e valaha Irmánál szeretőbb nőt találhatni, olyat, ki értem minden áldozatra kész, s viszonzásul nem kíván egyebet, mint hogy áldozatát elfogadjam, s boldog legyek? - így gondolkozott magában - s ha akarnám is, áll-e hatalmamban, hogy tőle megváljak? Képe mélyebb benyomást tett rám, mintsem elébb gondolám, s nem törölhetem ki nevét szívemből anélkül, hogy helyette sötét

folt ne maradjon emlékeim tábláján. S miért tegyem ezt, ki kényszerít reá? A józanság; de józan-e az, ki a szerencsét, melyet bír, eltaszítja, a gyönyörnek serlegét, mielőtt azt végső cseppig kiüríté, ellöki magától, azon öntudattal, hogy az, mit helyébe kaphat, más lehet, de édesebb nem. - Családom fennmaradása? ez nagynéném előtt nagy fontossággal bírhat, de nekem éppen közönyös. A Káldoryak elég ideig éltek, hogy magokat kitüntessék, s nem panaszkodhatnak ivadékuk ellen, ki végre is csak példájukat követi, azaz: magának él, saját belátása szerint ott keresve a szerencsét, hol az neki ígérkezik. Mit bánom én, ha címeremet felfordítva vésik koporsómra! Irmánál kevésbé szép asszonyok nagyobb dolgokat forgattak fel a világon, s lovagias őseim bizonyosan megbocsátják, ha ily nőt előítéleteknek feláldozni nem akarok.

Vámosy jószága Káldorfalva szomszédságában fekszik, s míg Irma itt tartózkodott, Káldory egész idejét vele tölté. Elutazása után pár napig, míg a benyomás, melyet megjelenése szívére tett, új vala, nem ment Vérthalomra. De amint nyugalma visszatért, feltámadtak kételyei is, sőt a történtek után mindazon okok, melyek őt elébb elhatározák, még erősebbeknek látszottak. - Bízhatott-e Irma ígéreteiben, miután újra meggyőződött, hogy magát szenvedélyében semmi tekintet által visszatartani nem engedi? Bízhatott-e csak önmagában is? Mi erősen feltette magában, hogy szakítani fog vele; mennyire fel volt ellene indulva első pillanatban; s mégis mi rövid idő kellett, hogy feltételei, szemben Irmával, mint a hó, melyet a nap meleg sugárai érnek, eltűnjenek? Nem volt-e elragadva ő is, nem érzé-e, hogy a hatalom, melyet a bájló teremtés fölötte gyakorol, sokkal nagyobb, mint elébb gondolta? Ehhez még nagynénjének egy új levele jött, melyben írá, hogy a városban Irma utazásáról különös hírek keringenek, olyasok, melyeket ő maga sem hisz, miután felőle minden könnyelműsége mellett ily valamit nem akar feltenni, de melyek mégis igen kellemetlenek, főképp, mert az öreg Dárday mindinkább rosszul érzi magát, s az orvosoknak nincs reménységök, hogy csak jövő tavaszig kibírja.

Káldory ismét Vérthalomra ment, és sürgetős foglalkozásokkal mentve néhány napig tartott elmaradását, még több időt töltött az Ormosyak társaságában, mint annakelőtte. Napról napra jobban érzé magát e körben, s mindig növekedő érdekkel látá Margitot, kinek szeretetreméltó tulajdonai s még szépsége is sohasem tűntek ki inkább, mint az ő társaságában. Maga az öreg plébános is, ámbár mióta Káldory a házhoz járt, délutánonkint kevesebb időt töltött ott, észrevette a változást, mely rajta történt.

Margit szeretett. Káldory, ki még nem vala elhatározva semmire, figyelemmel került mindent, mi által növekedő érdekét elárulhatta volna. Beszédei inkább a grófnéhoz voltak irányozva; s valahányszor alkalmat talált, hosszú vitákba ereszkedett a plébánossal is. Margit iránti magaviseletében csak udvariasság s legfellebb azon részvét s előzékenység vala észrevehető, melyet szép hölgyektől senki sem szokott megtagadni. De ha a tavasz közéig, csak fényes napsugár kell, és a téli takarója alatt bimbózva állt ibolya felnyitja kelyhét az első sugárnak érintése alatt, melynek melegét más nem érzi még. S bámulható-e, ha minden szó, melyet Adorján mondott, ha már jelenléte is Margitra más befolyást gyakorolt, mint mire ő számított? - ha a beszéd, mely nem Margithoz intéztetett, mégiscsak az ő szívében talált visszhangra, s ha ez boldognak érezé magát azáltal, ki őt nem akarta boldogítani? Ha a virágnak s hölgynek ideje eljött, amaz virágzik, ez szeret.

Hogy Margit érzeményei anyja előtt titokban nem maradhattak, természetes. Átka-e vagy áldása az asszonyi nemnek, nem tudom, de annyi bizonyos, hogy a nők nagy része a szerelem kínjait s örömeit, reményét s csalódását legalább kétszer érezi: először ifjú korában, később, mikor leányai felnőttek. Sőt a későbbi érzés sokszor még erősebb, szenvedélyesebb. Úgy látszik, mintha a természet az asszonyokat nagyobb mértékben ajándékozta volna meg azon

orgánummal, melyet frenológok kombativitásnak neveznek, s mely az embert arra bírja, hogy magát soha egészen legyőzöttnek ne érezze. A férfi, ha szerencséjét többször megkísérté, és a csalódásoknak bizonyos során keresztülment, visszavonul; a nő a vitával - természetesen csak azt értem, melyet sorsa ellen folytat - nem hagy fel oly könnyen. Visszaverve tízszer, újra kezdi ostromát, s legalább gyermekének kívánja biztosítani azt, miért ő maga hasztalan küzdött. Mert ha százszor csalódott is, ha az, kinek ő egész szívét adta, arra érdemetlen volt, mindig csak kivételesnek tekinti végzetét. Lehet-e tapasztalás, mely őt arról meggyőzze, hogy a szeretet, melyet szívében hordott, a boldogság, melyre magát oly képesnek érezi, s melynél egyéb után nem vágyódott, e világon nem található? S Anna oly boldog vala egykor szerelme által. Mit életében vesztett, azt nem kedves kezek rabolták el tőle. Mint a fa, melynek életét nem belső féreg emészté fel, s melynek, ha reá a villám lecsapott, épen maradt ágai tovább zöldellnek: ilyen vala szíve. Csak a sors erős keze dúlta fel boldogságát, s romjain elég maradt, mi reményre intett. Miért ne hinné, hogy mitől őt csak egy borzasztó véletlen fosztotta meg, azt leánya fel fogja találni, s meg fogja tarthatni?

Mióta Káldory a házhoz jött, s leányának ébredő hajlamát észrevéve, egész élete megváltozott; Adorján oly szeretetreméltónak látszott, oly bizonyosnak tartá, hogy az ifjú, ki annyiszor jött a házhoz, Margit bájai iránt érzéketlen nem maradhat, hogy a jövőn nem is kétkedett. Hisz maga a mód, melyen találkoztak, oly rendkívüli vala. Mintha magasabb kéz éppen azon pillanatban, melyben segédre szüksége vala, vezette volna Margit elébe a férfiút, ki egész életének támasza leend. Mi boldognak érezé magát e remények által, mennyi s mily bájló terveket alkotott a jövőre, összefogva egy gondolatban a végtelen boldogságot, mely leányára vár, s mindazon apróságokat, melyeket a kedves pár kényelme megkíván, s melyekről ő maga fog gondoskodni. Minden pillanatát elfoglalta a jövő, nem maradt ideje a múltról gondolkozni, s mégis néha ismét új aggodalmak töltötték el lelkét.

Ha Káldory egy nap elmaradt, vagy később jött, ha Margittal kevesebbet foglalkozott, ha a szokottnál elmésebbnek vagy szomorúbbnak látszott, ha Margittal néhány szót váltott, melyet nem hallott, vagy ha miután elment, leánya a szokottnál hallgatóbb vala, mennyi rémekkel nem gyötörte magát! Margit talán mindezt észre sem vette, s nem foghatta meg, anyja miért fárad annyira, hogy neki Adorján elkéstének okát vagy egyes szavait megmagyarázza, melyekben maga semmi feltűnőt nem talált. De anyja teli volt félelemmel, teli sejdítésekkel; mint aki nagy kincset őriz, remegett minden lehetőségtől. Ó, a remények egész boldogságát, az aggodalmak minden kínjait csak az anyai szív ismeri egészen.

Annánál a remények felülmúlták az aggodalmakat, s ha volt is valami, mi neki állandóan gondot okozott, ez az vala, hogy régi barátja nem osztozott örömében. Az öreg plébános, ki különben inkább optimista volt; ki, mert az embereket, mint maga mondá, jobb oldalról tanulta ismerni, mindenkiről többnyire kedvezően ítélt, Káldoryval nem tudott megbarátkozni. Meglehet, hogy a változás, mely ennek megjelenése óta a házban történt, nem volt befolyás nélkül ezen ítéletre. Annyi önzés megvan mindenikünkben, hogy azon esetre, ha a körben, melynek középpontjának éreztük magunkat, s melynek jólétére magunkat szükségeseknek gondoltuk, helyünket más foglalja el, utódunk iránt legalább szigorúakká válunk. De a plébános már elébb is mindig bizonyos idegenséggel nézé Káldoryt, s ezen érzését nem is palástolta a grófné előtt.

Anna néha csaknem neheztelt régi barátjára. Gyenge emberek többnyire annál nehezebben tűrik, ha mások véleménye a magokétól eltér, mennél több szükségök van azok helybenhagyására, hogy saját meggyőződésökben megerősödjenek. De Farkas tántoríthatlan vala nézeteiben, mi a grófnét annál inkább nyugtalanítá, minthogy Káldory a plébános szemé-

lyisége által vonzatva, az ellenszenvre, mellyel ez iránta látszólag viseltetett, semmi okot nem adott.

A grófné mindent, mi a beszélgetésnek kellemetlen fordulatot adhatna, szokása szerint kerülve, Farkas előtt alig említé Káldoryt; de annál inkább töprenkedett magában. Annyit tartott ítéletére, s oly régóta megszokta tanácsát követni, hogy a hallgatás, melyre magát kényszeríté, néha egész örömét elkeserítette. - Nem szomorú dolog-e - gondolá többször magában -, hogy az életben új viszonyt nem köthetünk anélkül, hogy előbbi kötelékeink ne táguljanak, s hogy kikre életünk nehéz napjaiban számolhatnánk, még azok sem bírják velünk megosztani legszebb reményeinket?

Ily gondolatokba merülve ült verandáján egy délután. Nem messze tőle a plébános foglalt helyet nagy székében. Mióta éppen a legfontosabb tárgyra nézve véleményeik eltértek, a fesztelenség, mely által társalgásuk elébb mindkettőjüknek annyira kellemessé vált, eltűnt; s a barátok, kik éppen arról, mi leginkább szívökön fekszik, nem tudtak vagy nem akartak szólani, sokszor egész félóráig ültek hallgatva egymás mellett.

Így vala az most is. Végre Farkas, ki ez időben nyugtalanságának több jelét adá, melyeket azonban a grófné, ábrándjaiba merülve, észre sem vett, azzal kezdé meg a beszélgetést, hogy Margitról kérdezősködött.

- Sétálni ment Mariskával - válaszolt a grófné.

- Reménylem, nem mentek oly messzire, mint minap. Az ijedtség, melyen akkor keresztülmentünk, elég volt egy egész esztendőre.

- Ki hitte volna, hogy a leányok meggondolatlan tette Margit egész jövőjére is befolyást gyakorolhat?

- A dologban nincs semmi feltűnő - szólt a plébános -, embereknek többsége azt, mi egész jövőjére legnagyobb befolyást gyakorol, meggondolás nélkül szokta tenni, s még azok közül is, kik valamely pályán célt értek, igen sok találkozik, ki az utat, mely őt odavezette, csak szélességből választotta. Adja Isten, hogy Margit ezek közé ne tartozzék.

- Ön nem szereti Káldoryt.

- Csakugyan nem érzek semmi különös hajlandóságot iránta.

- Ön igazságtalan irányában, s én nem foghatom meg, hogyan kételkedhetik szándékának tisztaságán - mondá a grófné nem minden indulat nélkül.

- Hogy gróf Káldory azon komoly szándékkal jő a házhoz, hogy Margitot megkérje, azon nem kételkedem; de vajon boldoggá fogja-e őt tenni? ez más kérdés.

- S miért nem, mi oka van ezen kételkedni? - kérdé a grófné csaknem szenvedélyesen. - Amit Káldoryban láttam, mit felőle hallottam, mind mellette szól. Kevés jelesebb fiatalembert ismertem.

- Azt én sem tagadom. A gróf tanult valamit, igen sokat látott, kellemes társalgó, szóval oly ember, ki ellen, ha nagy vagyonát nem vesszük is tekintetbe, oly anyának, ki gyermeke számára csak férjet keres, nem lehet kifogása. Gróf Káldory oly ember, ki a leányoknak tetszik, s kivel sok leány talán boldognak is érezhetné magát. Csak Margit nem.

- S miért éppen ő nem? Hajlandóságának világos jeleit vettem észre; meg vagyok győződve, hogy szereti.

- Én is azt hiszem, s éppen ezen okon, ha nejévé válnék, kétkedem szerencséjén. Margit nem hasonló másokhoz. Részint azért, mert mindig olyanok körében élve, kik őt valóban szerették,

a világot nem ismeri, s a jövőt csak képzelete által látja; részint nemesebb természeténél fogva. Fogalmai magasabbak, érzése mélyebb, de azért követelései is nagyobbak. Más leány, kihez a gróf közelítene, számbavenné nevét, vagyonát, elmésségét, szóval mindazon tulajdonokat, melyeknek kitűnő állását köszöni, s ha mindehhez őt még szerethetné is, a sors különös kedvezését látná a körülményben, hogy választásában még szíve is megegyezik. Margit csak szívét fogja követni, ő szerelméért csak szerelmet kíván, de teljes, mindent kizáró, határtalan szerelmet, minő az övé - s ezt a grófban nem fogja találni.

- S miért nem? - szólt a grófné felgerjedve. - Ön Káldoryt szívtelen embernek tartja, és leányom jellemét is hibásan fogja fel. Margit nem oly gyenge s érzelgő, benne több nagyra vágyás van, mint ön hiszi. Szerencséjéhez meggyőződésem szerint szükségesebb, hogy férje kitűnő állást foglaljon el, mint az, hogy ábrándos szeretetét mindig egyenlően viszonozza. Mi, asszonyok, ha a világgal megismerkedünk, nagyon leszállítjuk követeléseinket e részben, s megszokjuk a gondolatot, hogy a férfinak szerelme a miénknek csak visszhangja lehet, mely annak, mit mi érezünk, mindig csak egy részét adja vissza.

- Osztozom nagyságod nézetében. Margit nem érzéketlen a dicsőség iránt. Nemesebb női kedély sohasem az, s megelégszik néha, ha az, kinek szívét adta, nem viszonozza is érzelmeit, de oly magasan áll, hogy szerelméért mintegy maga előtt igazolva érezheti magát. De vajon remélhetjük-e, hogy Káldory Margit követeléseinek e részben is megfelelhet? Én őt nem tartom másoknál rosszabbnak vagy szívtelenebbnek, csakhogy az érzelmi könnyelműség - melyet nála észreveszek - oly embernél, ki gondolataiban nem könnyelmű, sokkal veszélyesebb; s hogy annak, ki, mint ő, másoknál több ésszel bír, hogy az életben el ne tévedjen, másoknál több szívre is lenne szüksége. De nem mutatkozik-e lehető legközönyösebbnek mindaz iránt is, mi őt kitüntetéshez vezethetné, nem szól-e csaknem megvetéssel a dicsőségről? s remélhető-e, hogy azon vágyak, melyek első ifjúságunkban leghatalmasabbak, most fognak feltámadni lelkében, midőn férfikorát elérte? S ez az, mi nekem a grófban leginkább visszatetszik. Ha fiatalembert látok, szép tehetségekkel, s oly helyzetben, hol arra, hogy magát kitüntethesse, csak akaratra volna szüksége, s ha azt a dicsőség gondolata hidegen hagyja: elvesztem minden bizodalmamat iránta.

- Pedig a dicsvágy a férfiút ritkán, körét talán sohasem teszi boldoggá.

- Azt megengedem - válaszolt a plébános nyugodtan -, a dicsvágy egymagában nem boldogít, mint egyáltalában senki sem merítheti egész boldogságát egy forrásból; de a dicsőség gondolata emel s tettre serkent: ez az, mi által bizonyos helyzetekben s kitűnőbb egyediségeknél a boldogságra szükségessé válik: s a nők nem értik saját érdekeiket, ha abban, mi szerencséjüket biztosítaná, csak szerelmöknek vetélytársát látják. Ha a társaság felsőbb köreiben aránylag oly kevés valóban boldog házassági viszonyt találunk, ennek oka bizonyosan csak a helyzeteknek tulajdonítható. Míg az, ki mindennapi kenyerét vagy az élet kényelmeit csak munkája után szerezheti meg, családjában a főindokot találja, mely őt törekvésre serkenti: addig azok, kiknek egyedüli foglalatosságuk mulatságban áll, családaikban csak akadályt látnak, mely őket örömeiktől elvonja. A családi kör nyugalma, mely komoly munka után jólesik, annak, kit csak élvezet fárasztott el, unalmassá válik; senki sem boldogítja a kört, melyben önmagát boldognak nem érzi. Jó házasságokhoz sokkal kevesebb kívántatik, mint közönségesen feltesszük. - Nem szükséges ahhoz, hogy a házastársak között mindenben egyetértés uralkodjék; nem kívántatik jellemök s tehetségeik egyenlősége, sőt még a szerelemnek igen mérsékelt foka is elég; csak egy nélkülözhetlen, s ez az, hogy a férfinak éppen oly bizonyos munkássági köre legyen, minő az asszonynak házában jutott; s kit a sors, mint Káldoryt, mindennel megajándékozott, miért mások fáradnak, hol találhatja ezt, ha embertársai javáért, ha kitüntetés, ha dicsőség után nem lelkesül? Ki ily pályára lép, csalódásokra számíthat s elég keserűségre; de

ha nagy célját nem érheté is el, minden úton, mely felfelé vezet, emelkedik. Az út, melyen haladt, látszólag eltávolítá őt kedveseitől; de mint a völgy lakója, ki a tetőre hágva időről időre visszatekint, s a kedves helyet, honnan kiindult, sohasem veszti szemei elől: olyan az, ki magasabb célok után fárad; éppen legnagyobb nehézségei között vágyódik leginkább a csendes kör után, melyben majdan megpihen. Ó, a szív, mely emelkedik, nem távozik kedveseitől, s midőn nagy célok után lángolni kezd, nem hűl meg azok iránt, kiket elébb szeretett.

A grófné mélyen meghatva hallgatott. - De mit tegyünk? - szólt végre a legnagyobb nyugtalansággal. - Ha leányom Káldoryt szereti - mint hiszem -, van-e ok vagy csak ürügy is, melynél fogva ellene állhatok, s nem fogná-e minden ellenzés még inkább nevelni szerelmét? Megengedem, hogy önnek mindenben igaza van; de vajon, ha előre látjuk is, hogy Margit Káldoryval nem lesz szerencsés: fogom-e azáltal boldoggá tenni gyermekemet, ha előtte az egyedüli utat, melyen a boldogságot találni vélte, elzárom? Nem keserűbb-e minden csalódásnál az, ha tőlünk reményeinket elszedik, mielőtt azoknak teljesítését megkísérthettük volna?

- Nagyságod félreért - mondá Farkas, ki a hatást, melyet szavai a grófnéra tettek, észrevéve, felszólalását már sajnálni kezdé -, én azt éppen nem mondom, hogy Margit Káldoryval szerencsétlen lesz. A jövőt csak Isten tudja, mert ő lát a szívekbe. Margit a gróf iránt érdekkel viseltetik; az másképp nem is lehet, miután más fiatalembert alig ismer; de következik-e innen, hogy őt már szereti? Tanácsom csak az, hogy nagyságod, valamint e viszony ellen semmit sem tesz, úgy ne tegyen semmit annak előmozdítására, s hogy a kisasszonnyal minél elébb a városba menjen. Hadd lásson másokat is. Nem hiszem, hogy Káldorynál derekabb ember ne legyen található; s ha nincs, és ha Margit, miután másokkal is megismerkedett, csak őt szereti, akkor Isten nevében menjen hozzá. A szerelem sokat helyrehoz. Még ha ítéletemben a grófról nem csalódtam is, nem ő lenne az első ember a világon, ki nejét boldoggá tette anélkül, hogy ő maga vagy mások tudták volna, mi által.

Az öreg Farkas, mihelyt észrevette, hogy az, miről a grófnét nagy fáradsággal meggyőzte, fáj neki, most - mint hasonló esetben máskor is tenni szokta - elmondott mindent, mi kételyeit, melyeket maga támasztott, eloszlathassa: de hasztalan. A grófné nyugtalan maradt, s több ízben mondá, hogy mihelyt lehet, Margittal egy kis utazást teend, s a telet mindenesetre a városban fogja tölteni; hogy azonban, nézete szerint, az érzés mélyebb gyökeret vert Margit szívében, semhogy mindez használjon; az öreg plébános pedig átkozta vitatkozási hevét, mely által elragadtatva, minden haszon nélkül, csak a grófné nyugalmát rontotta meg.

Ekkor jött vissza a kertből Margit, s kevéssel később Káldory érkezett a házhoz.

A grófné leányára függeszté szemeit, s rögtön megnyugtatva érezé magát. Annyi boldogság, annyi szeretet vala kifejezve arcán.

- Csalódtunk, kedves barátom - szólt az öreg plébánoshoz halkan, midőn ez röviddel a grófnak a verandára jötte után távozni készült -, Margit boldog lesz.

16

A káldorfalvi malomban szokatlan mozgalom uralkodik. A kerekek forognak, a legény a kis garádicson, mely a kövekhez vezet, fel s leszalad, egész délután még arra sem talált időt, hogy az inast megtépázza, ki azalatt az üres zsákokat a malom egyik szegletéből a másikba hordta, s azokat most ismét előbbi helyökre cipeli vissza. A láda mellett maga Péter gazda áll, nagy figyelemmel vizsgálva a lefolyó lisztet, melyet időről időre tenyerében felfog, mintha minden szem fölött külön őrködnék. A kerekek lármáján áthallani éles hangját, mellyel parancsolatait

osztogatja. Kinn az őrlők egész sora áll, irigy szemekkel nézve a hatökrös szekeret, mely soron kívül, mihelyt megérkezett, a malomhoz állt, s már két óra hosszáig foglalja el a helyet, mely sor szerint másokat illetne. Zúgolódnak, de amúgy csendesen magok között; János gazdával, ki miatt várniok kell, nem egykönnyen köt ki senki a faluban.

- Szeretném tudni, hányadik pipa dohányt szíja az a béres, mióta ott a zsákokra dőleszkedik - mondá az őrlősök egyike rosszkedvűen.

- Hagyján - válaszolt a másik -, akárhányadikat: míg a vén Feketének búzája le nem járt, más emberre nem kerül a sor.

- De ennek nem kéne úgy lenni - szólt ismét az előbbi oly hangon, mintha éppen nem bánná, hogy mások is hallják. - Aki előbb jön, az előbb őröl, ez a dolog sora. Félnapja várok; tőlem is úgy kiszedik a vámot, mint mástól, miért legyen neki elsősége.

- Hát miért nem Fekete János kend? - válaszolt a másik egykedvűen - én is még délelőtt jöttem, azért mégis várnom kell; s az még megjárná, de fejemet teszem reá, hogy a vén Feketének búzája fél zsákkal több lisztet ád, mint a mienk.

- Hogyhogy?

- Már az csak úgy van. A molnár, ha megbetegszik is belé, az ő lisztjét az utolsó morzsáig kiadja; majd kiveszi kettősen, ha reánk kerül a sor. Amint a plébános múlt vasárnap elprédikálta: »Akinek sok van, Isten úgy segéljen, annak még a molnár is sokat ád.«

Míg az őrlősök ekként a szentírás ezen textusa fölött elmélkednek, mely az evangélium első kihirdetése óta minden egyébnél pontosabban teljesíttetik, addig az, ki mindezen panasznak s nyugtalanságnak okozója volt, nem is sejdítve, hogy az elsőség, melyet élvez, valakinek rosszul eshetnék, benn a malomban várá meg, míg zsákjai lejártak. Időről időre a molnár jött hozzá, s egy marék lisztet mutatva neki, megesküdött reá, hogy soha fehérebbet nem látott, mint melyet az ő tavali búzája ad - majd a molnárné termett mellette a kérdéssel: nem szolgálhat-e egy pohár borral; s az inas alig várta, hogy pipája elaludjék, hogy a konyhából parázst hozhasson számára. Fekete János pedig nagy egykedvűséggel fogadta udvariasságukat. Régóta megszokta mindezt.

Ha majd az arisztokrácia, azaz, mit eddig arisztokráciának neveztek, a világon megszűnik - mi egy öreg ismerősöm állítása szerint nem a nép erőszaka által, hanem csak akkor fog történni, ha majd az utolsó valóságos nemes ember meghalt, s azoknak ivadékai, kik egyszer a csatatéren a törökök ellen harcoltak, csak a börze sorompói előtt más keleti népekkel fognak küzdeni - ha, mondom, az arisztokrácia kora mindenütt lejárt a világon: a falukban fenn fogja magát tartani, s oly ember, mint Fekete János, ki háromszáz holdat bír, szomszédai által mindig elsőnek fog ismertetni.

Az öreg Fekete az egész környéken kivételes állást foglalt el. Nagyapja, ki urát az örökösödési háborúba követte, és életét valamely csatában, hol a magyar seregek Sziléziában királynéjukért küzdöttek, megmentette, a vérthalmi gróftól háromszáz hold földdel ajándékoztatott meg. E birtok egyetlen fiára s erről Jánosra szállt, s mert kitűnő szorgalommal míveltetett, e családot nem nemes földmívelőink között akkor még alig található vagyonosságra emelte. A Feketék nemes inscriptionalis birtokon lakván, a címen kívül a nemesség csaknem minden kiváltságait élvezék, s ezen egy kivétel is az öreg Jánosnak elég nehezére esett. Ő többször bosszankodott, hogy, ámbár nem volt szegény, s adót alig fizetett, mégis személyére nézve a szegény adózó nép közé soroztatott: de büszkébb vala, semhogy ezen érzését bevallaná, s miután valóságos nemes nem lehetett, abban keresé kitüntetését, hogy az első parasztgazdának tartassék. Nem hiányoztak ugyan, kik őt arra unszolák, hogy egyetlen fiát iskolába küldje, és

úrnak neveltesse, de ő, talán azért, mert nem akarta, hogy fia nálánál nagyobb ember legyen, talán, mert a helyet, melyet a világban elfoglalt, már különben is elég fontosnak s kényelmesnek tartotta, fiát csak saját utódjának, azaz parasztgazdának nevelte, ki, ha sohasem tanult is többet, mint mennyit a falusi iskolában tanítanak, mégis tudja, hogy szavát a faluban meghallgatják; kit sötét posztóköntösében inkább süvegelnek, mint sok urat, s ki, ha néha szép időben béreseivel maga szántogatja földjét, legalább azt mondhatja magának, hogy szebb tizennyolc ökre senkinek sincs a vármegyében.

Hogy az öreg Fekete, a természettől jó adag öntudattal megáldva, bárhányszor ismétlé is, hogy ő csak parasztgazda, s hogy fia sem lesz annál egyéb, mégis érzéseiben a legnagyobb arisztokrata volt, s annál magasabban hordozta fejét, mennél mélyebben hajlongtak előtte mások: az szintoly természetes, mint az, hogy a felsőbbség, melyet magának követelt, nem tagadtatott meg tőle. A francia közmondás szerint: noblesse oblige - a nemesség kötelez; - de a kötelezés, vagy hogy deák, de szokottabb kifejezéssel éljek, az obligáció - nemesít; s nem szükséges Vérthalomra mennünk, hogy tapasztaljuk, miszerint gazdag ember az ősök hiányát nemigen szokta tapasztalni, s addig, míg ládája telve van, arra, hogy családi sírboltja még üresen áll, senki által sem szokott emlékeztetni.

Hogy ily ember a molnár által rendkívüli tisztelettel fogadtatott, az éppoly természetes, mint az, hogy a molnárné a kedves vendéget, ki miután gabonája lejárt, menni készült, teljességgel nem akarta eleresztени; sokkal szembetűnőbb az, hogy az öreg Fekete magát szokása ellen annyira kéreté, s miután végre nem állhatott ellent, oly szótlanul ült az asztalhoz, mintha a vörös bort s a fehér cipót, mely elejébe állíttatott, még csak nem is látná. Egész magaviseletében különös elfogultság vala észrevehető, s a molnár nem foghatá meg, mi lelte szomszédját.

- De hol van Vikta? - kérdé a molnár feleségétől, miután a beszélgetésnek egyéb tárgyaiból kifogyott, melyek vendégét ma úgysem érdeklék - mióta a malomból visszajöttünk, nem láttam.

- Kerestem mindenütt - válaszolt neje némi zavarral -, de nem találom sehol.

- Ostoba beszéd! csak nem ment el a háztól; ha komámuram itt van, ha kergetnék sem menne el. Azt nem hiszi senki, mennyire szereti az a leány János bácsit.

- De hogy is ne szeretné - szólt a molnárné hízelegve -, mikor a házban is csak mindig komámról beszélünk, és a múlt húsvétkor oly szép vásárfiát kapott tőle.

- Szeret az talán mást is, nemcsak a vén János bácsit - dörmögött a vén Fekete.

- Ugyan, ne mondjon, komám, ilyeneket - mondá a molnárné szemérmesen -, pedig az már szentigaz, hogy a leány egy idő óta egészen megváltozott. Mikor minap az uraság volt a háznál, s András csaknem a vízbe fúlt, mert azt hitte szegény, hogy a comtesse kendőjét húzta ki a vízből, és azután csak Galambos Marisnak keszkenője volt. - Uramfia, úgy nevettünk akkor; de ilyent nem is hallott a világ. Hanem amint mondom, Vikta egészen megváltozott.

- Azóta változott meg? - kérdé Fekete oly hangon, melyből a molnárné nem egészen veheté ki, szereti-e vagy haragszik-e, hogy Vikta megváltozott.

- Nem mondhatom egész bizonyossággal, épp aznap változott-e meg - válaszolt az asszony -, vagy valamivel később; de csak azon időtájban történt, és amint mondom, mintha csak egészen más leány lenne.

- Férjhez kell adni - válaszolt a vén Fekete határozottan, és egy nagy kortyot ivott reá.

Ha tudjuk, hogy a molnárné évek óta meg volt győződve a morális tanács helyességéről, s hogy leányát éppen Fekete fiához akarta adni, ki a rendkívüli szeretetet és tiszteletet, mellyel a

malomban fogadtatott, nagy részben e régtől forralt óhajtásnak köszöné: akkor a hatást, melyet az utolsó szavak okoztak, természetesnek fogjuk találni. - A molnár, nem tudva, mit mondjon megelégedésében, csak köhécselt; a molnárné leírhatlan nyájassággal mosolygott, minőt némely asszonynál, miután bizonyos kort elért, csak kérő láthat. Mintha egész valója csak igent fejezne ki.

- Férjhez kell adni - ismétlé Fekete, poharát letéve -, nincs más mód. Ha a gyermekek egyszer megváltoznak, mit tegyen az ember velök? A vetéssel is úgy vagyunk. Míg zöld, keresztülkasul járhatunk rajta, konkolyozhatunk, sarlózhatunk; de ha egyszer virágozni kezd, nincs egyéb hátra, mint hogy Istenre bízzuk, s csendes meleg napokat kívánjunk neki. Magam is úgy vagyok fiammal. Jól van, gondolom magamban, házasodjék.

A molnár s neje elérkezettnek gondolák a pillanatot, melyre oly régen vártak; amaz örömében felkacagott, ez, ha lehet, még eddigi magaviseleténél is nyájasabban, azon észrevételt tevé, hogy komája könnyen beszélhet, miután fia számára akárkit választhat, mert az egész vármegyében nincs senki, ki magát boldognak nem érezné, ha leányát az ő fiához adhatja; de hogy ott, hol leány van a háznál, be kell várni a szerencsét.

Fekete, kinek mindig jólesett, ha felsőbbsége elismertetett, mosolygott. - Komámasszony ismeri a világot - szólt jókedvűen. - Ha fiam számára valakit megkérnék, magam is azt hiszem, nem sok házban kosaraznának ki.

- Komámat kikosarazni! - vágott szavába a molnárné, mintha még a gondolattól is borzadna - szeretném látni, kinek juthatna ez eszébe.

- András csinos legény - folytatá amaz -, van is neki miből. De ha komámasszony azt hiszi, hogy fiam számára csak választanom kell, nagyon téved. Fiamnak is van szeme és akarata is. Nagyapánkról szállt reánk, ki a burkus háborúban hadakozott. A Feketék mind vasfejűek; és végre is, minek erőltessem. Ha idővel, halálom után, jó háza lesz és szép gazdasága meg marhája és egy kis pénze is, és ez mind az övé, úgy, hogy egy garas adósság sem fekszik rajta: miért ne legyen az övé felesége is, egészen az övé, mert ő szerette, ő választotta magának, és nem tartozik senkinek köszönettel, ki azt neki megszerezte. András jó gyerek, s ha majd ő gazdálkodik helyettem, bizonyosan áldani fog mindazért, mit reá hagyok; én nem akarom, hogy ha házassága valahogy rosszul ütne ki, apját átkozza, valahányszor feleségére néz. Apám is úgy cselekedett velem, és a dolog jól ütött ki. Csakhogy jó és becsületes leány legyen, a többi mindegy.

A molnárné, ki asszony létére ily dolgokban több tapintattal bírt, nyugtalanabbá lett; férje teljesen helybenhagyá Fekete nézeteit, csak azt tevé hozzá, hogy Andrisnak nemcsak jó, becsületes, de szép feleség is kell; mert mit érne az esztendő, bármi jó s termékeny legyen, ha tavaszkor nem hozna virágokat, mikből a fiatalság magának bokrétát köthessen.

- Az ellen nincs panasz - szólt Fekete. - Andris csakugyan kikereste magának.

- És hát ki az? - kérdé a molnár bizodalmasan.

Az öreg Fekete, ki a molnárék óhajtását ismerte, sőt egykor osztá is, s ki jól tudta, mennyit tett önmaga azon remények táplálására, melyeket most meg kelle hiúsítania, némi zavarba jött e kérdés által. Elébb egy pohár bort ivott ki, azután egy darab kenyeret evett reá, s csak úgy mondá ki végre, hogy az bizony nem más, mint Galambosné Mariskája.

Ha villám csap le, vagy a patak másfelé véve folyását, a malom kerekeit szárazon hagyja, a molnár nem lehete kellemetlenebből meglepetve, mint e név által.

- Ne beszéljen, komám! - kiáltá elbámulva -, ez csak tréfadolog.

- Már ezt csakugyan nem hitte volna senki - szólt a molnárné, kinek mosolygása úgy megváltozott, mint ha egy köcsög édes tejbe ecetet öntenek.

- Akár hiszik, akár nem - mondá Fekete, kinek csak ellenmondás kelle, hogy háromszáz hold földje minden tartozandóságaival eszébe jutván, vesztett egyensúlyát visszanyerje -, nincs szükségem senkinek hitére, hogy azt tegyem házamban, amit jónak látok. Mariska jó leány, szépségre nincs párja a vidéken, Galambosné nemesasszony, s a leány is nemes.

- Könnyű magát nemesasszonynak mondani - szólt megvetéssel a molnárné -, azt idegen helyen mindenki teheti. Koldus.

- Az az én dolgom - mondá Fekete mindig inkább felindulva. - Andrásnak van miből tartania feleségét. Galambosné tisztességes személy, és Mariska a comtesse-nek mindene. Ha testvérek lennének, nem szerethetnék egymást inkább.

- A comtesse szeretheti azt, aki neki tetszik, és ha Viktám a háznál lett volna, azt bizonyosan még inkább szeretné. Komámuram is azt veheti menyének, akit akar; de ami a nemességet illeti, az majd később válik meg.

- Majd megválik - szólt Fekete mindinkább nevekedő haraggal felkelve az asztaltól. - Úgy hiszem, plébános urunk, ki a pecsétes leveleket mind megnézte, és maga mondta nekem, hogy Mariska igen jó nemes házból való, csak tud olvasni. De majd utánanézek, s meglátom, Fekete Jánost ki tartja bolonddá. Szeretném tudni, fiam miért ne vehetne magának nemes feleséget, ha neki úgy tetszik.

- Ha hozzámegy, miattam bizony teheti - mondá a molnárné élesen.

- Én se tehetek róla, ha Vikta nem tetszik neki - szólt az öreg Fekete. - Neki szántam, de nem kell neki; és Vikta is, amint komámasszony mondja, nagyon megváltozott. Oly leány, ki, ha a házhoz jövök, elmegy, és még azt se mondja, hogy Isten áldja meg, komám! - nekem se kell.

- Az komámuram dolga - szólt a molnárné -, ha Vikta Andrásnak nem kell, ő is el lehet nála nélkül; úgysem szereti, s ha elvette volna, csak engedelmességből teszi. Akad annak még derekabb ember is.

- Sok szerencsét hozzá.

- Mi is a nemeskisasszonyhoz - mondá a molnárné, míg Fekete nagy mérgesen kiment.

Amint az ajtót hirtelen felnyitá, idegen asszonnyal találkozott. Rongyos öltözete s arcának már első tekintetre meglepőleg kellemetlen kifejezése szerint ítélve, mely inkább rendetlen életnek, mint az ínségnek nyomait horda magán, kóborlónak látszott.

- Te meg mit akarsz itt, mit leskelődöl az ajtók mögött? - kérdé János haragosan, midőn az ajtót hirtelenül felrántva, az idegennel egyszerre szemközt állt.

- Minek leskelődném - szólt az idegen, ki valószínűleg szokva volt hasonló fogadtatáshoz, s a gazda haragos megszólításától nem ijedt meg -, csak azt akartam kérdezni, messze vagyok-e még Vérthalomtól.

- S mi dolgod van Vérthalmon? A faluban nem tűrnek idegen koldusokat.

- Csak Galambosné asszonyt keresem, ki, amint hallom, a kastélyban kulcsárné.

- Talán valami régi ismerőse Galambosnénak - szólt a molnárné, ki azalatt szintén az ajtóhoz jött, s örömében, hogy komájának valami kellemetlent mondhat, még arról is elfeledkezett, hogy az idegen a konyhából valamit ellophatott volna - éppen jó helyen kérdezősködik, János gazda is jó ismerőse a kulcsárnénak.

- Ugye, Galambosné egy fiatal leányt tart magánál, mintegy tizenhat éves lehet? - kérdé az idegen.

- S mit akarsz te, haszontalan kóborló, Galambosné asszonytól?

- Ki tudja, talán valami nemes rokona - szólt a molnárné gúnyosan, az öreg Feketének mindig növekedő haragján gyönyörködve.

- Mit csúfolódnak velem - szólt az idegen alázatosan -, a nemzetes asszony előbbeni időben sok jót tett velem, s ha hozzá megyek, bizonyosan tudom, most is meg fog segíteni nyomorúságomban. A kis leányt, ki nála lakik...

- Unokáját? - veté közbe kérdőleg a molnárné.

- Igen, unokáját - hamarjában csaknem elfelejtettem, hogy unokája volt - eleget cipeltem körül karjaimon. Tudom, megnőtt és szép lehet.

Az öreg János, ki, midőn az idegen Galambosnét nemzetes asszonynak nevezé, félig ki vala engesztelve iránta, már azon ajánlatot akará neki tenni, hogy Vérthalmon keresse fel az ő házát is, de a molnárné gúnyos felszólítására, hogy miután az asszony úgyis Galambosnéhoz megy, legjobb lenne, ha őt szekéren magával vinné, újra megbosszankodott.

- Eltalál ő oda gyalog is - mondá haragosan, és nem kísértetve ki a malomból senki által, szekerére ült, a nagy ostort a béres kezéből kiragadta, s bosszúságában oly hatalmasan csapott az ökrök közé, hogy a béres zsákostól csaknem lefordult a szekérről.

Az idegen sebes léptekkel követé szekerét, kellemetlen arcán különös öröm vala kifejezve.

Míg a molnár a malomba ment, legényét megszidta, az őrlősök ellen káromkodott, és az inast megverte, addig a molnárné a házba visszamenve, leányát találta ott.

- Hát te hol kószálsz? - kérdé szigorúan.

Vikta azzal menté magát, hogy fekete cérnáért kellett mennie, hogy új szoknyáját megvarrja.

- Ezért máskor is elmehettél volna.

- De holnap vasárnap van, s nincs mit felvenni a templomba.

A molnárné első pillanatban meg akarta szidni leányát. De midőn maga előtt látá őt, minden haragja eloszlott. Vikta csaknem futva jött haza. Kerek melle sebes lélegzetében emelkedett; a rózsának színe nem oly szép, mint az, mely kigyúlt arcain piroslott - s a mód, mellyel szemeit anyja előtt lesütötte, különös bájt adott egész kifejezésének. Soha Vikta szépsége anyjának nem tűnt fel inkább, mint e pillanatban. - S ez nem kell a haszontalan parasztnak - gondolá magában, s haragja ismét Fekete ellen fordult.

- Ne haragudjék, édesanyám - szólt Vikta anyjához emelve kérő szemeit -, úgy siettem, amint csak bírtam. Nem gondoltam, hogy János bácsi ma oly jókor elmegy.

- Semmi János bácsi - mondá anyja bosszúsan -, paraszt ő is, fia is. Szinte örülök, hogy nem voltál itthon. Ha velök találkozol, akármelyikkel közülök, rá sem nézesz. Találok én neked százszor derekabb férjet. Maradjon magának fiával együtt a gőgös parasztja.

17

Míg a malomban ezek történtek, Káldoryt nem messze onnan az erdőben találjuk. Reggel vett levelei között egy vala Dárdaynétól, s ez őt a legnagyobb felgerjedésbe hozá.

Irma, mióta Káldorfalván volt, minden postával egy s néha két levelet írt. Napjai, mióta Adorjántól megvált, látszólag szomorúan folytak.

Férjét betegebben találta, mint elhagyá. Kizárólag ápolásának szentelé magát, annál buzgóbban fáradva körülötte, mennél vétkesebbnek érezé önmagát irányában; s miután a világ az élvezetet, melyet jobb emberek, s főképp nők abban találnak, ha magokat mások javára feláldozhatják, nem képes felfogni: mindenki sajnálkozással szólt felőle; de Irma belsejében sokszor szemrehányásokat tett magának, hogy magát ezen időközben oly boldognak érzi. Tisztelte férjét, hálát, sőt szeretetet érzett az iránt, ki egész életén át atyailag őrködött fölötte, s most is gondoskodott jövőjéről. De valahányszor a betegnek ápolására szüksége nem vala, Irma szabadon bocsátva gondolatait, Adorjánra emlékezett, s a lángoló szavakra, melyeket tőle, mikor utolszor együtt voltak, hallott - és szíve felzajgott örömében. Hisz szeretve érzé magát, s bármi sötét jelen köre, bármi nehéz feladást adott neki végzete: a nő nem csügged el, ha, mint sziklák között az arany, a szerelem gazdag ere vonul át kemény életén, s ha e fonalat követheti, melyben egész kincse fekszik. Előbb Káldoryhoz írt levelei csak szerelméről szóltak; de később egyes dolgok, miket azoktól hallott, kik férjét meglátogatták, s még inkább Káldorynak saját levelei, melyek mindig udvariasabbakká s ildomosabbakká váltak, Irmát ismét nyugtalanná tevék. Leveleibe egyes panaszok vegyültek, kételyek, melyekért a másik lapon bocsánatot kért, melyeknek oktalanságát maga bizonyítá be magának, de melyek, mint minden sorából látszott, lelkét mindinkább elszomoríták, s e levelezést Adorjánnak napról napra kellemetlenebbé tevék.

A levél, melyet ma kapott, e tekintetben felülmúlta az előbbieket mind. Irma keserű vádakkal lépett fel. Felhozta a viszonyt, melyben Káldory Ormosyékhoz állt; egyes részleteket említett, mikből kitűnt, hogy mindenről, mi Káldorfalván történik, értesítve van. Szemrehányásokat tett hívtelenségeért; elmondá, hogy semmi mentséget el nem fogad, s hogy miután őt annyiszor megcsalta, szavak által magát többé nem hagyja megnyugtatni; hogy maga akarja széttörni a viszonyt, melynek élte boldogságát áldozta fel, de mely neki is csak kínos lehet, miután látja, hogy az Adorjánnak terhére vált. Mindezek után azon kéréssel végzé levelét, hogy csak egypár sorral nyugtassa meg őt, ha másért nem, legalább könyörületből az iránt, ki neki mindent áldozott, és szerelme nélkül nem élhet.

Adorján a levél olvasása közben erősen fel vala indulva. Hogyan tudhatja Irma mindezt? s mit feleljen reá? - A levél tiszta, határozott választ kívánt, s ő maga sem volt még elhatározva semmire. A viszony, melyben Ormosyékhoz állt, e két hónap alatt még barátságosabbá vált; alig múlt egy nap, melyben nálok ne lett volna, s néha késő estig maradt körükben; de mindezt a szomszédság s azon körülmény magyarázhatá meg, hogy mérföldekre senki sem lakott, kivel társalkodhatott volna; s ő mindeddig egy szót sem mondott, melyből valaki komolyabb szándékot következtethetne. De ha arra, hogy a viszonyt, melyben Margithoz állt, felbonthatlanná tegye, elhatározva nem volt is, még kevésbé határozta el magát arra, hogy azt végképp felbontsa; s nem ez kívántatott-e tőle, s csak azért, hogy a viszony, melyben Irmához állt, felbonthatlanná váljék; hogy egész életére lekötve legyen ahhoz, kit tulajdonképp már rég nem szeretett.

Irmának egész levele oly gyöngédtelennek látszott - mi alkalmatlanul jő, közönségesen annak tartatik. - A nő, ha követelve lép fel, mintha nőiségét vesztené el, még azok előtt is, kik abban, hogy a férfiú - az erősebb - a nőt, a gyengébbet csalja, semmit sem látnak, mi a férfiúi méltósággal ellenkeznék; és Adorján csak felgerjedt indulatait követve fogott a válaszhoz. De midőn azt, mit első hevében írt, átolvasá, elpirult önmaga előtt, s félredobva pennáját, fegyvert vett vállára és az erdőbe ment.

Ha valaha vad biztosan járhatott vadász körül, úgy azt most bízvást teheté. Adorján elmélyedve gondolataiba, ha őzek útját állják, talán észre sem veszi. Neheztelt önmagára, neheztelt főképp Irmára. - Miért keresi egész életének boldogságát abban, mi sok, de csak

rövid örömöket adhat; miért szakítja le a virágot, mely éppen midőn birtokában biztosoknak véljük magunkat, fonnyad el leghamarább? Tudhattam-e, hogy így veszi a dolgot: s ha oly szavakat s ígéreteket, melyeket mindenki konvencionális értelemben használ, ő, egymaga, szó szerint vett, én vagyok-e oka csalódásainak? Nem életünk áprilisa-e a szerelem, hol mindenki előre tudja, hogy rá fog szedetni, s a fő gyönyör éppen a rászedésben és rászedetésben fekszik?

Adorján sokkal elmésebb ember volt, semhogy saját mentségére hasonló okoskodásoknak hiányában lehetne; de sokkal komolyabb természetű is, semhogy magát általok valóban megnyugtatva érezze. Hogy magát önszeme előtt igazolja, Irma szeretetén kelle kétkednie, s miért ne kétkednék ő, ki életében annyit tapasztalt? Ki biztosíthatja őt, hogy Irma szenvedélye nem tettetés, nem mesterileg betanult szerep, csak azért eljátszva, hogy őt állandóan lekösse. Eszébe jutott, mit nagynénje írt volt neki. Dárdaynak betegsége napról napra súlyosbodik; halála, melyről az egész város beszél, miért ne juthatna nejének is eszébe? és... iskolás gyermek vagyok-e én, vagy oly ember, kit nevetséges hiúsága elbódított, hogy mihelyt valakitől hallom, hogy nélkülem nem élhet, azonnal elhiggyem? Minél többet gondolkozott a tárgyról, annál inkább elkeseredett Irma ellen, annál inkább el vala határozva, hogy viszonyát, melynek további folytatása őt saját szemei előtt is nevetségessé tenné, szétbontja.

Ily gondolatok között csaknem az erdő széléhez ért, közel a patakhoz, mely a malmot hajtá, s útját ez irányban elzárta. Már vissza akart fordulni, midőn egy úriasan öltözött alak vonta magára figyelmét, mely a patak másik partján sietve közelített, s melyben azonnal Vámosyra ismert. Egy fa mögé vonult, megvárva, míg amaz elment. Később utána nézett.

Vámosy sietve haladt, míg a patak egyik kanyarulatánál fához kötött lovát elérte. Ráveté magát és elnyargalt.

Káldory sokáig nézett utána. - Hát ezért tudja Irma minden lépésemet? - szólt a legnagyobb elkeseredéssel - kémekkel vesz körül, megvesztegeti cselédeimet, hogy ha szolgaságomat megunnám, ha láncait szét akarom törni, jókor akadályozhasson, rimánkodásaival ha lehet, s ha nem, azáltal, hogy Ormosynét hazugságokkal ijesztgeti. Hisz ily szerelem mire nem bírhatja az asszonyt, mit nem tesz menthetővé, természetessé. Csakhogy az egész annyi szenvedély mellett nagyon is ügyesnek látszik.

Ha nyugodtan gondolkozik a tárgyról, abból, hogy Vámosy Káldorfalvára jött, s őt nem látogatta meg, bármi feltűnő volt is az, mindent inkább következtethetett volna, mint kémkedését. Vilmos, ki könnyelműsége által csaknem híressé vált, valamennyi ember között legkevésbé vala e tisztre alkalmatos; s ha csakugyan az lett volna célja, hogy magának Káldoryról tudomást szerezzen, sokkal könnyebben érhette volna el ezt, ha házához megy. Aztán nagynénje ismerte a viszonyt, melyben ő az Ormosyakhoz állt, és számos barátnéit erről, mint mindenről, mi szívén feküdt, kétségen kívül tudósította; nem volt tehát szükség kémre, hogy Irma azt, miről a fél város beszélt, szintén meghallja. De Káldory nem gondolkozott nyugodtan, nem akart nyugodtan gondolkozni. Neki ok kelle, hogy Irmára neheztelhessen, s azt Vámosy titkos megjelenésében feltalálta.

- Nem tűrhetem tovább. Véget kell vetnem az egésznek - mondá magában, s ismét vállára veté fegyverét. Vérthalom felé indult.

A vérthalmi kert csaknem a patakig ér. Szemközt azon gyaloghíddal, melynek közelében Káldory Margittal először találkozott, s mely azóta újból készült, ajtó vezetett a kertbe. - Mióta Káldory az Ormosyakat csaknem naponkint meglátogatá, többször erre ment. Ma is erre vette útját. A kertet az erdőtől, mely mindjárt a patak túlsó oldalán vette kezdetét, csak egy rét

választá el. Midőn idáig ért, s a kert magas fasudarai mögött a kastély fedele feltűnt szemei előtt, megállt.

Elébb el vala határozva, most újra ingadozott. Törni akart Irmával, s be kezdé látni, hogy e nőnek szenvedélyessége mellett arra más mód alig marad, mint ha nagynénje tanácsát követi. Szerette Margitot, vagy legalább meg vala győződve, hogy nálánál szebb, eszesebb s hozzá minden tekintetben illőbb nőt nem találhat - de vajon a mód, mely által Irmától szabadulni akar, nem rosszabb-e a bajnál, mely ellen használtatik? - vajon azért, hogy jelen kellemetlen helyzetéből szabaduljon, egész életét kell-e lekötnie? Egész életét! de ha házasodik is, egész életét köti-e le? Az életben, mint minden játéknál, a veszélynek nagysága csak a tételtől függ. Ki egész vagyonát egy kártyára teszi; a hölgy, ki egyszer csalatkozva, mindenét elveszti; a férfi, ki eléggé balgatag, hogy azt, mi csak az élet szebbítésére való, egész jövője alapjának tekinti: azok remeghetnek az eldöntő pillanatban; de ő miért haboznék, miért félne csalódásoktól; hisz oly keveset remél! - Soha fiatalember az élet Rubikonja előtt, melyen átlépni sokaknak annyi, mint egy hosszú háborúnak kezdete, nem érezheté magát nálánál nyugodtabban. Caesar nem vala biztosabb győzelméről, s a páncélon, melyet ő keblén viselt, a tőrszúrások, mik reá netalán várnak, nem oly könnyen hatnak át. - Margit jó családból való, gazdag, anyja áldott jó asszony, ki lehetetlenségeket követelni nem fog; és én szeretem a leányt, legalább amennyire szeretni képes vagyok; s ha ez Margit jelen fogalmai szerint nem elég is, sokkal eszesebb ő, mintsem, hogy idővel ki ne józanodnék. Valóban nincs ok, hogy annyit töprenkedjem. - És e gondolatok után, melyekkel rövid fontolgatásait végzé, Káldory határozott léptekkel átment a hídon, és a kerten keresztül a kastély felé tartott.

A nap alkonyhoz közelgett. A gyeptér, mely a házat ezen oldalról környezé, majdnem egészen árnyékban állt; csak egy kis részére hatottak még a nap sugárai, azon szelíd esti világítást öntve el a virágágyak fölött, mely a dél ragyogó fényénél bájolóbb. - Közel a házhoz egy padon Margit ült s olvasott.

Nem vevé észre Káldory közeledését, s ez egy ideig megállva, nyugodtan nézheté a bájló képet, melyet maga előtt látott. Oly szép, oly csendes vala minden körös-körül, oly illő Margithoz, ki öntudatlan szépségében fejét lehajtva ült ott a virágok között, mintegy királynéja e népnek, mely lábai körül hajlong. - Mintha bájkörben találná magát, hova a természet s az élet vészei nem hatottak még, hol a virág csak magától hullatja el leveleit, s a szívnek örömei, csak miután azokat egészen élvezé, vesznek el.

Végre Margit a könnyű zajra, melyet talán csak egy az ágak között repdeső madár okozott, felnézett, s Káldoryt meglátá; s ez közelítve elmondá, hogy miután vadászat közben csaknem a kertig ért, nem tagadhatta el magától, hogy egy pillanatra be ne jöjjön, s szomszédainak hogylétéről ne kérdezősködjék.

- Szegény anyámnak ismét feje fáj - mondá Margit, miután Káldory köszöntését viszonozta -, migrénje ma erősb, mint máskor, még engem is kiküldött szobájából. Csak aludhatnék!

Abban, hogy a grófné, ki régóta főfájásban szenvedett, ma is rosszul érzé magát, nem volt semmi feltűnő, s mégis e hír különösen hatott Káldoryra. Gyöngeségünknek érzete annyira velünkszületett, hogy még az erősebb kedély is, életének fontosabb pillanataiban felsőbb hatalom után tekint körül, s nyugodtabbnak érzi magát, ha a legközönségesebb körülményekben végzetének útmutatást keresve, magának elhitetheti, hogy határozataiban nem egyedül szabad akaratát követé. És Káldory, ki egyébiránt nem vala előítéletes, abban, hogy Margitot éppen ma anyja nélkül találta, s vele magányosan szólhatott, mintegy a sorsnak nyilatkozását látá, mely őt feltételeiben megerősíté. - Szótlanabb vala, mint máskor; s Margit, mintha sejdítené gondolatait, elfogultabbnak látszott, mint Káldory társaságában lenni szokott.

Közönyös tárgyakról szóltak; de társalgásukon ma bizonyos kényszerűség vala észrevehető; beszélgetésök bármire fordult, hamar lankadt; végre egészen hallgatva ültek egymás mellett.

- Ön ma rosszkedvű - szólt végre Margit hosszabb hallgatás után.

- S ezt miből következteti?

- Nem láttam még soha ily szótlanul.

- A beszédesség nem mindig jókedvünk jele.

- Ebből csak az következik, hogy ön máskor is rosszkedvű volt.

- S mi okom lehetne reá.

- Mit tudom én? Talán megunta vidékünket. Nem természetes-e, ha ön, ki egész életét nagy városokban töltötte, s kit kétségen kívül ismerősei visszahívnak, e magányban elégedetlennek érzi magát.

- Csakugyan hiszi, hogy más hely több vonzerővel bírhatna reám, mint ez, hol önt naponkint láthatom?

Adorján nem tartozott azok közé, kik nőket ízlés nélküli bókokkal untatnak, társalgása egyszerű s természetes volt. Ki őt Margittal látá, inkább barátjának, mint udvarlónak tarthatta volna. A váratlan szavak, még inkább a hang, mellyel azokat kimondá, mély benyomást tettek a hölgyre. Mint ha a láthatáron, hol a hajnal változó színezetein függött tekintetünk, a napnak első sugárai terjednek el, s meglepve a pillanattól, melyet régen vártunk, melynek közeledését éreztük, lesütjük szemünket ennyi ragyogás előtt: ilyen vala e pillanat Margitnak. El volt készülve reá; tudta, hogy jönni fog, s mégis alig viselheté el boldogságát. Némán sütötte le szemét, csak pirulása s a boldog mosoly, mely ajkain lebegett, hirdeté érzeményeit.

- Margit! - mondá Adorján belső felgerjedésétől remegő hangon - szerethet-e engem?

Ne mondja senki, hogy az érzés, mellyel a hölgy kezét megragadta, csak színlelt vala; hogy lángoló szavai között, melyekben szerelmét előadta, egy volt, egyetlenegy, melynek igazságáról ő maga nem lett volna meggyőződve. Ha a sötét szikla ormain a nap fényes sugarait látjuk, ha kemény faláról kedves szó hangzik előnkbe: amit látánk s hallánk, nem csalódás; csak külső hatások idézik elő, de a hang és fény azért nem kevésbé valók; ilyen az érzés: némely embereknél múlékony, mert nem belsejükből jő, de a pillanatban, melyben felszólal, tiszta és való.

Adorján e pillanatban önmaga meg vala győződve szerelméről, neki úgy látszott, mintha a hideg gúny, mellyel eddig a szerelemről szólt, az önösség, mely cselekvényeit irányozá, csak külső hiúságból felvett szín lett volna, s mintha csak most e pillanatban volna egészen való. Nem belsejéből jő-e minden szó, melyet ajkai kimondanak, nem érzi-e tágulni keblét szerelmének bevallása által, mintha nagy tehertől menekülne meg; nem boldog-e, egészen boldog, midőn Margit halk s mégis oly határozott hangon kimondá, hogy szerelmét viszonozza, s ő elragadva érzelmeitől, a bájló hölgyet karjai közé szorítja?

Ó, Adorján e pillanatban szerette, forrón szerette Margitot! Valamint akkor nem hazudott, midőn Irmát utolszor lángoló kebléhez szorítá, úgy ajkai most is csak való érzéseit mondták ki. Ki ismeri a szívnek rejtélyeit, ki mondhatja, hogy azt, kiben később csalatkozánk, nem saját szíve ámította el elébb?

Sokáig szóltak egymással. A nap lealkonyodott. A madarak csevegése megszűnt, s az ég boltozatán egyes csillagok tűntek fel anélkül, hogy észrevennék. - Ne várja senki, hogy beszélgetésöket leírjam. - Adorján szavai bájló zeneként vonultak át Margit lelkén, melyet

nem ismételhetünk, de melynek hatását megtartjuk, mint a napsugár, mely csak melegét hagyja maga után. Ők boldogok voltak.

- S lássa, Adorján - mondá Margit bizodalmasan -, én mindezt előre láttam. Már mikor először találkozánk, belső szózat mondá nekem, hogy e pillanat egész jövőmről határozott. Néha csaknem szemrehányásokat tettem magamnak. Ön, ki annyit látott, ki annyi nálamnál kitűnőbbet ismer, miként szerethetne engem? Minek ámítom magamat oly reményekkel, melyek nem teljesülhetnek? Ön oly nyugodtnak, oly közönyösnek látszott; de bármennyit küzdöttem reményeim ellen, bármennyire sírtam, ha este elment, s én azon meggyőződéssel tértem vissza szobámba, hogy anyám s a plébános beszélgetései önt inkább érdeklik, mintha velem szól: könnyeim között s okoskodásaim ellenére mindig visszatért a gondolat, hogy ön mégis szeretni fog. Ó, én nagyon boldog vagyok.

Adorján mélyen meg vala hatva. Van-e ember, ki a boldogságot, melyet a nőnek ő adott, hidegen nézhetné? Szerencsésnek érezé ő is magát, de mihelyt az első elragadtatás pillanatai elmúltak, boldogsága közé egyes keserű érzések vegyültek. Az egészen tiszta örömöt csak tiszta kebel ismerheti. - Vajon teljesítheti-e ő a reményeket, melyekkel e hölgy reá feltekint; vajon visszaadhatja-e valaha a szerelemnek gazdag kincsét, melyet egészen neki ád; ő, ki szívét oly szegénynek érzi?

- Ó, vajha oly boldoggá tehetném, mint érdemli, mint akarnám! - mondá, s arcai csaknem szomorú kifejezést vettek fel.

- Hogy kételkedhetik ezen?

- Lássa, Margit - mondá Adorján, s szavaiban mély érzés vala kifejezve -, ha kék szemébe nézek, mely annyi bizalommal tekint reám, ha a boldog körre gondolok, melyből önt kiragadom, lelkemet kínos bizonytalanság fogja el. Fogom-e önt boldogíthatni?

- S nem szeret-e? - kérdé Margit bámulva.

- Ha valaha szerettem, ha e szív képes szeretni, úgy önt szeretem - mondá Adorján szomorúan -, de fogom-e boldogíthatni? Nyugodtnak tart, megelégedettnek, hisz csak oly pillanatokban látott, hol ön közelében szerencsésnek éreztem magamat; de én nem vagyok az. Külsőleg helyzetem irigyelhetőnek látszik, s életem ment vala azon nagyobb csapásoktól, melyek az emberek sajnálkozásának vagy legalább beszélgetéseinek tárgyul szolgálnak. De ha múltamat ismerné, azon egyes eseményeket, melyekre magunk is alig emlékezünk, melyeket alig vevénk észre, oly parányiak azok, s melyek, mint a szüntelen egy helyre hulló cseppek, a legerősebb szívet lassankint kivájják; mint azon fellegek, melyek, ha a nap legszebben ragyog, lassankint támadnak, s végre egész láthatárunkat elborítják: akkor átlátná, miért kétkedem. - Én nem vagyok oly szerencsés, minőnek gondol; ki tudja, lehetek-e valaha egészen azzá még szerelme által is; s csak ki magát egészen boldognak érzi, az boldogíthat egészen.

Margit mélyen meghatva hallgatá e szavakat, s ha lehetséges, még boldogabbnak érezé magát, még inkább szerette Adorjánt, mint elébb. Hisz mint a nap sugárai a sötét helyen melegebbek, úgy a nő szerelme erősebb, hol bánatot talál. - Attól ne féljen - mondá érzékenyen. - Ha keservei voltak, nem közölheti-e velem, nem viselhetjük-e együtt a terhet, mely szívén fekszik? s ha kedélye néha elborul, nem fogom-e mondhatni magamnak, hogy nélkülem még szomorúbb volna? S ön nem fog szomorú maradni, higgye el. Bármi sötétek emlékei, én nem akarom, nem tűröm, hogy szomorú legyen; annyira eltöltök mindent boldogságommal, hogy mellette semmi egyéb el nem fér. Ön nem ismer engem; én akaratos, elkényeztetett leány vagyok, végre ön is engedni fog, ha erősen akarom, hogy szerencsés legyen.

Annyi bizodalom, oly leírhatlan boldogság volt kifejezve arcán. Adorján elragadtatva, a bájló hölgyet karjai közé szorítá.

- Ugye, boldog lesz, egész boldog, már az én kedvemért - rebegé emez, midőn a forró ölelésnek átengedve magát, kedvesére feltekintett.

- Miként ne lennék az, ha szeret - mondá Adorján, a szerelemnek első lángoló csókját nyomva kedves ajkaira.

- Most jerünk anyámhoz - mondá Margit, midőn Adorján kezét szorítva, karjai közül szelíden kibontakozott -, jerünk hozzá, s kérjük áldását.

Egymásnak kezét fogva, indultak a ház felé. Csendesen - miért siessenek, hisz céljokat elérték? Margit soha életében nyugodtabbnak nem érzé magát, mint e pillanatban. Szó nélkül - hisz mit mondhatnának egymásnak; a boldogságot, mely szívöket tölti, szó mégsem fejezhetné ki.

Margit maga ment be anyjához, kevés pillanat múlva kijött, s Adorjánt kezénél fogva, örömtől ragyogó arccal vezeté be.

A grófné felkelve pamlagáról, hol az egész délutánt töltötte, elejökbe jött. - Szólni akart, de felgerjedése nem engedé; s midőn Adorján beszélni kezdett, sírva nyakába borult. - Ó, tegye boldoggá - mondá. - Egyetlen gyermekem ő, mindenem, s én önre bízom. - Szavait könnyei fojtották el. A mondhatlan gyönyört, a keserves bánatot, mely az anyának szívét egyszerre eltölti, midőn gyermekét boldogan látva, eszébe jut, hogy e boldogság őt kedvesétől elszakítja; midőn életének feladását betöltve gondolja, s egyszersmind érzi, hogy gyermekének szerencséje ezentúl mástól függ; midőn annyi évnek reményei végre teljesültek, de éppen akkor, midőn egész boldogságától meg kell válnia - ó, a legfőbb, legtisztább szeretet egész malasztját s minden kínjait egy rövid percben egyesülve, miként azt csak anya érezheti, ki írhatja le?!

Káldory késő estvéig maradt. Miután elment, a grófné s leánya még sokáig beszéltek egymással, s már éjfél vala, mikor Margit szobájába tért.

- Te még itt? - mondá meglepetve, midőn Mariska jött elébe.

- Nem fekhettem le, mielőtt el nem mondom. Andris szeret.

- Szólt veled?

- Ó és mily kedves, szívreható szavakban mondott el mindent; sírhatnék örömömben, ha reá gondolok. S apjának sincs ellenére, holnap reggel maga jő el nagyanyámhoz s megkér. A világon nincs is oly boldog teremtés, mint én vagyok.

- Nem mondtam-e mindig? - szólt Margit, kire barátnéjának öröme saját boldogságának érzetében kétszeresen hatott.

- Én sohasem hittem. Az öreg Fekete nagyon gazdag ember, s oly kevélynek látszik, és mi szegények vagyunk. Mikor gyermekek voltunk, s András mindig körülöttem forgolódott, sokszor hallottam, hogy belőlünk még egy pár lesz, és akkor magam is azt hittem. De mióta felnőttünk, András annyira megváltozott. Alig szólt velem; mintha kerülne. - Néha fájt. Sokszor eszembe jutott, hogy ha szegény vagyok is, mégsem kellene így bánni velem; de hiába, nem vagyok én neki való - gondoltam magamban -, talán észreveszi, hogy őt még mindig szeretem, mint annakelőtte, s nem akar bolonddá tartani. Isten áldja meg ezért is. - Minap, mikor keszkenőmet hozta, egészen zavarba jöttem. Annyiszor látta fejemen, miként is gondolhatta, hogy a kisasszonyé? Egyszerű pipiszőr kendő volt, milyet a comtesse sohasem hord. De ha tudta, hogy az én kendőm, miért jött volna át a megáradt patakon, hol csaknem

belefúlt? Egész éjszaka egy percig sem aludtam, mindig ezen törtem fejemet. - Másnap találkoztunk. András neheztelt. Szemrehányásokat tett. Mondta, hogy ha bajom történt volna, szegény nagyanyám talán nem is élhetné túl. A tisztelendő úr sem pirongatott ki keményebben, mikor hazajöttünk; és én tudtam, hogy az egésznek oka nem én vagyok, s szemrehányásai úgy fájtak, hogy mikor elment, talán egy óráig sírtam, de azért mégsem haragudtam reá. Azóta többször összejöttünk, s néha magam is azt gondoltam, mintha nem véletlenül történt volna. Keveset beszélt, csak egyszer mondta, hogy jövő vásárra egy új pipiszőr kendőt vesz, s hogy akkor majd azt, melyet a patakból kihozott, elkéri s elteszi örök emlékül; de nekem mindig úgy látszott, mintha valami szívén feküdnék, mit mondani akar; talán, hogy Viktát veszi el, miről az egész faluban beszéltek. Végre ma mindent elmondott. Hogy mindig szeretett, s nem is vett volna soha életében más feleséget, mert neki senki sem kellett a világon, mint csak én, de hogy apja ellenezte. Még azt is feltette magában, hogy katonának áll be; de apja mindig csak azt akarta, hogy Viktát vegye el, és ő meg hogy hagyhatta volna el apját vén napjaira. Én nem is beszélhetek el mindent úgy, amint ő mondta. Végre a tisztelendő úr mindent rendbehozott, és most az öreg Fekete is azt akarja, hogy engem vegyen el, s maga jön holnap kérőbe. Isten maga tudja, hogyan érdemeltem ennyi szerencsét.

- S ki érdemlené, ha te nem?

- És ha még azt hallotta volna, milyeneket mondott! Hogy házánál nem lesz oly kényelmes életem, minőhöz a kastélyban szokva vagyok, mert az öregúr heves, és a béresekkel sok baj van; de hogy azért ne féljek, s ha nehezemre esik is, viseljem el az ő kedvéért; mintha Isten tudja, ki volnék, s mintha nem érezném magamat boldognak, ha a legrosszabb viskóban kellene laknom, s kapálva keresnem mindennapi kenyeremet, csak ő szeressen.

- Ó, te nagyon boldog léssz, oly boldog, mint én magam - mondá Margit barátnéja kezét megragadva -, tudod-e, hogy én is mátka vagyok?

- Ön, Margit?

Margit röviden elmondá a történteket.

- És egy napon mindketten, ugyanazon napon. Ó, ez szép! - kiálta Maris, örömében összecsapva kezeit.

- És egy napon fogjuk tartani menyegzőnket is - szólt Margit elragadtatva. - Isten maga is úgy akarta, hogy egész boldogságunk közös legyen. - S a hölgyek örömittasan borultak egymásnak karjai közé.

Az éj beszélgetések között múlt el. Újra elmondák egymásnak az imént lefolyt órák történetét, s mindig új részletek jutottak eszökbe, melyeket elébb felhozni elmulasztottak; szóltak a múltról, melynek legfontosabb eseményei előttök most oly gyermekeseknek látszottak, s a boldog jövőről.

- Most elmegyek - mondá végre Maris, midőn észrevevé, hogy a gyertyák csaknem egészen leégtek. - Már piroslani kezd az ég. Nagyanyám mindjárt felébred; s mit mondana a grófné, ha megtudná, hogy egész éjjel nem is feküdtünk le.

- Nem alhatnám - szólt Margit felgerjedve -, ne hagyj el, úgyis ki tudja, mi távol szakít egymástól végzetünk!

Margit lelke egy pillanatra elborult. Eszébe jutott, hogy a körtől, melyben annyi szeretetet talált, meg kell válnia, s felsóhajtott.

- S ha el kell is válnunk, s ha a fényes világba, melyben élni fog, nem léphetek is: nem maradnak-e szíveink egyesülve, nem fogom-e tudni, hogy Margitom boldog?

- Igazságod van, mi egyesülve maradunk, egyiránt boldogok. Ó, Istenem, mi szép az élet!

Margit még egyszer forrón kebléhez szorítá barátnéját.

Így váltak el egymástól.

A kert már világos volt, a közelgő nap pirosra festé az egész eget. Ó, de e szín nem vala oly bájoló, mint az, melyre öröm és szeretet a hölgyek arcait festék. - Egy derült napnak első hasadása lángol-e arcaikon, vagy végsugárai, melyek után csak sötét órák következnek: ki tudja ezt? Ó, de a pillanat azért szép vala, oly szép, minőre az életben csak egyszer találunk.

18

A vérthalmi kastély földszinti részét, a termen kívül, mely a verandára nyílt, s honnan egy vas csigalépcső egyenesen a grófné szobáiba vezetett, konyha, kamarák s cselédszobák foglalák el. Itt lakott Galambosné asszony is.

A lakás magában véve elég szerény. A tágas, boltozott szoba, melynek a folyosóra nyíló egyetlen ablakát erős vasrostély oltalmazá, főképp borús napokon homályos; s a tiszta, évenkint húsvét előtt újra meszeltetni szokott falaknak néhány fekete rámába foglalt szentképnél nincs egyéb ékességök. A számozott barna almáriomok, melyek a szobának két falát elfoglalják, s hol Galambosné az uraság fehér ruháját tartja; a nagy tölgyasztal, melyen azt mosásnapokon kirakja; a fekete bőrszékek, a házzal együtt készült ószerű kályha, a szobát még sötétebbé teszik; s mégis mindez együttvéve a belépőre kellemes benyomást tesz. A szobában nincs semmi, mi csak ékességül szolgálna; de az egyszerű ablakfüggönyök tisztaságukban oly fehérek, mintha azért függesztették volna fel, hogy a szobában világot terjesszenek, nem hogy azt kizárják; a virágos kamuka, mely az ágyakat beborítja, a fényes rézkereszt, mely az öreg Galambosné ágya fölött függ, s a néhány virágcserép, melyet Mariska az ablakba állított, az egész szobának különösen vidám színezetet adnak. Az egész nem látszott túlteltnek, s mégis mindenki, ha körültekintett, átlátá, hogy e szobában semmi több nem férne el, sőt ha a bútorokat újra kellene elhelyezni, azokat ismét csak a mostani rendben lehetne felállítani. - Minden azon helyen állt, melyen egyedül állhatott, s mégis ha az egészből csak egy darab elvétetnék, például csak a magas szekrény, melynek kilenc fiókja, a szolgálók és parasztasszonyok nagy bámulására, egy kulcsforgatásra egyszerre nyílik és záródik, s hol Galambosné asszonyom a fűszerféléket tartja - a kályha s ajtó közötti rövid fal már üresnek látszanék.

Itt találjuk Galambosné asszonyt.

Máskor vasárnapokon a templomból visszatérve az ablak mellett álló kis asztalkához ült, s a *Szentek életé*-ben olvasgatott; csak ha a szakács vagy a szolgálók közül valamelyik jött szobájába, nézett fel könyvéből, s asztala előtt a falba vert szegeken függő kulcsai közül egyet csendesen levéve, kiadta azt, mire éppen szükség vala, s mihelyt dolgát elvégzé, ismét tovább olvasott. Ma rendkívüli tevékenységben találjuk őt. Nyitatlanul fekszik asztalán a nagy negyedrétű kötet, amint azt Maris reggel számára odakészítette, és ha a fekete csipkés főkötő, melyet csak ünnepeken viselt, nem lenne fején, nem hinné senki, hogy vasárnap van. Sürög-forog szobájában, tiszta kendővel törölgeti az asztalt, újra lesimítja az ágyak takaróit, még szebb rendbe helyezi el a kávés csészéket és díszpoharakat, melyek almáriomán az óra körül állnak, egyszóval mindenből látni, hogy vendéget vár, s pedig olyat, kinek fogadása reá nézve rendkívüli fontossággal bír. Minden mozdulatából látszik felgerjedése, s ámbár hetvenhez közelít, ma veszi észre először, hogy reszketni kezd. De e felgerjedést öröm okozta. Szelíd

arcát, mely máskor nyugodt megelégedést fejezett ki, ma boldogság lelkesíté. Oly szerencsésnek érezé magát; sírhatna örömében, s mert könnyei nincsenek, csak mosolyog. Hisz az Isten minden reményei fölött megáldotta őt.

Más az ő helyzetében, ha a múltra visszatekint, talán panaszra fakad végzete ellen, mely szerény körében őt sem kímélte meg az élet keserűségeitől. Jókor elvesztette férjét. Kevéssel később halt meg leánya, kit a felföldön egy kasznárhoz adott, s kit férjével együtt a kolera elragadt; s mikor onnan, hol éppen látogatóban volt, hazautazott, még útközben ugyanezen betegségben elveszett a kisgyermek is, kit leánya halálos ágyán reáhagyott. Ő mélyen érezte e csapásokat, ennyi veszteségnek emléke néha keserű cseppeket facsart szemeiből, de mindez nem feledteté el vele azon jót, mit életében talált; neki úgy látszott, hogy a szerencse, melyet férjével annyi éven át élvezett, mindazon felszámlálhatlan anyai öröm, melyet leányában talált, a boldogság, mellyel unokáját először szívéhez szorítá, s míg élt, ápolta, a fájdalmat, melyet vesztökön érezett, sokkal felülmúlták. S nem tapasztalta-e Isten különös gondviselését még abban is, hogy valahányszor különös baj érte, mindig talált valamit, miben különös vigasztalást lelhetett? - Mikor férje meghalt, leánya jegyben járt; mikor leányát elveszte, a kisgyermekről kelle gondoskodnia; s mikor ez is meghalt - az Isten mintegy csuda által a kis Mariskát adta karjai közé. S mily kellemesen folytak napjai! Egyike volt ő azoknak, kiket Isten - mint az öreg plébános sokszor mondá - csak azért teremtett, hogy a zavart, melyet a világon mások okoznak, rendbehozzák. Jelen köre olyan vala, mely ezen hajlamainak megfelelt. A háztartás igénybe vevé minden idejét s tehetségeit, de nem múlta felül azokat; s a folytonos tevékenység olyannyira nem fárasztá őt el, hogy néha alig foghatá meg, miért tulajdoníttatik neki érdemül az, mit oly könnyen teljesít, s mit helyében bizonyosan mindenki szintúgy tehetne.

- Mégis szerencsés asszony vagyok én - így gondolkozott magában -, ki hitte volna, hogy vén napjaimra még ily boldog leszek. Amit csak kívánok, teljesül. És szegény Mariskám! mennyi öröm vár reá. Andris oly jó ember, szeretik egymást, s mily nagy gazdasága lesz. - Lelke boldog ábrándokba merült. Már Fekete nagy házában látta kedvesét, a tágas udvaron, a nagy éléskamarában, gondoskodva mindenről, intézve, rendben tartva mindent, amint tőle tanulta. A ház gazdasága nőtt, minden gyarapodott gondviselése alatt, és az öreg János, a cselédek, a háznak jelen s jövendő lakói megelégedve csoportosulnak Mariska körül, s mindenki érzi, hogy e jólétet neki köszöni. Mi szép napok várnak a kedves gyermekre, éppen olyanok, minők képében az öreg Galambosné magának a szerencsét képzelé, tele munkával és szeretettel. Soha költő a jövőt nem látta szebben képzeletében; hisz költő minden szív, mely szeretni tud.

Ábrándjaiból erős kocogás ébreszté fel őt, s midőn az ajtó felé fordult, az öreg Fekete helyett egy idegen koldusasszony lépett a szobába.

Megjelenésében nem vala semmi meglepő. - Az alamizsnát Galambosné osztogatta a háznál, s így természetesnek látszott, hogy ez idegen koldus is hozzá fordult. Nyugodtan asztalához ment, s már felnyitá fiókját, midőn az idegen észrevéve szándékát, azon nyilatkozattal lepte meg, hogy neki nem kell alamizsna.

- Sose fáradjon miattam a nemzetes asszony. Nem jöttem én koldulni. Adja a pár krajcárt vagy garast másnak, én azért nem vagyok itt.

- Ha mással segíthetek, szívesen teszem azt is - mondá Galambosné, kinek az idegen egész külseje visszatetszett.

- Én nem kérek semmit - szólt ismét az idegen -, csak azt keresem, mi az enyim, s mit tőlem senki a világon nem tagadhat meg.

- S mi lenne az? - kérdé Galambosné bámulva.

- Hát nem ismer többé? - folytatá az előbbi gúnyosan. - Uramfia, én reábízom kincsemet, szüntelen eszemben tartom képét, bebarangolom a fél országot, míg nyomára jövök, s mikor végre feltalálom, nem ismer. Hiába, ilyen a világ, akinek jó dolga van, hamar felejt; s aztán kissé talán meg is változtam. A sok gond és nyomorúság hamar megviseli az embert.

Midőn Galambosné az idegen vörhenyős képét, melyen az iszákosság csalhatlan nyomai látszottak, jobban megnézte, s a pálinkaszagból, mely a szobába léptével elterjedt, észrevette, hogy szokott élvezetében ma bőven részesült, meg vala győződve, hogy részeg. - Ha beszéde van velem, jöjjön máskor - mondá nyugodtan -, dolgom van, s kend sincs oly állapotban, hogy józanon szólhatna.

- Azt hiszi, részeg vagyok? - szólt amaz megvetéssel. - Talán az egy kortytól, melyet templom után ittam. Ez is szép pálinka volt. Igazi szégyen, hogy urasági korcsmában ilyet mérnek. Nem vagyok én részeg, kedves Galambosné asszonyom, nincs miből. De ha majd lesz, ki vén napjaimra úgy gondoskodik rólam, mint most magáról, nekem is jobb dolgom lesz megint.

- De hát mit akar tőlem? - kérdé Galambosné, ki, maga sem tudva, miért, rögtön nyugtalanabbá vált.

- Azt is megmondom a maga idején - szólt amaz. - De ha reám teljességgel nem akar visszaemlékezni, vajon emlékszik-e még az időre, mikor az országban kolera volt, és maga a felföldön egy kisgyerekkel utazott?

Galambosné elhalványult.

- Aha! - folytatá az előbbi gúnyosan - erre, úgy látszik, mégis emlékezik. Úgy tehát azt sem felejtette el, hogy mikor kigyelmed szekerese a Hernád mellett, egy nagy falutól nem messze, lovait itatta, hozzám hasonló szőrű asszony jött oda. Fiatalabb volt, és nem oly rongyos, mint én most; de azóta sok idő elfolyt. Emlékezik-e, hogy az asszony akkor egy kisgyereket is hozott magával.

- És aztán? - kérdé Galambosné, egész testén remegve.

- És aztán amaz asszony leült, és mert magok jóízűen falatoztak, s a gyermeket, azaz magok gyermekét tejjel jól tartották, az asszony magának is kért egy falat kenyeret s gyermeke számára egy kis tejet. És azután beszélgetésbe ereszkedtek. Galambosné asszony elmondta, hogy a gyermek, kit karjain ringat, leányáé, s hogy anyja, apja kolerában haltak meg, és hogy most maga fogja felnevelni. - Én meg elmondtam, bárcsak az én gyermekemről is gondoskodnék valaki, mert én magam e rossz időben nem tarthatom. Galambosné asszony ránézett a gyermekre, s mondta, hogy szép szeme van, és hogy kár lenne érte; én meg amint láttam, hogy ölébe veszi és cirógatja, azt mondtam, hogy ha el akarja vinni magával és felnevelni, szívesen odaadom gyermekemet.

- Az nem igaz - szólott Galambosné szenvedéllyel. - Kend azt mondta, hogy a gyermek nem magáé, hanem csak az úton találta meghalt anyja mellett.

- Már most látom, hogy mindenre emlékezik, még jobban, mint én magam - mondá a koldusnő gúnyosan. - Csakugyan meglehet, azt mondtam, hogy a gyermek nem az enyim. Az egyszer hazudtam. Talán azért tettem, hogy könyörületességet gerjesszek.

- Most hazudsz! A gyermek becsületes emberek gyermeke volt. Vánkosán, pólyáin megismerszett, hogy gondját viselték.

- Magam sem jártam akkor ily rongyosan - mondá a másik zavar nélkül -, és végre minden ember szívesen költ gyermekére. Annyi mindenesetre igaz, hogy a gyermek nem volt Galambosné asszonyomé, és hogy én hoztam. Akkor nehezemre esett megválni tőle, később is

sokszor jutott eszembe, de azt gondoltam, jobb dolga van, mint nálam lehetne, s később annál több hasznát vehetem, ha jól nevelték, s így mostanig nem jelentettem magamat. Végre átláttam, hogy magamban semmiképp sem boldogulhatok többé. Vén napjaimra szükségem lesz valakire, ki rólam gondoskodik. Elővettem régi útlevelemet, melyre Galambosné asszony nevét és lakását felírtam.

- És hát mit akar kend tőlem?

- Hát mit akarjak? Leányomat akarom. Ideadtam, hogy felneveljék, most fel van nevelve, én elviszem magammal.

Az asszonyok egy pillanatig hallgatva álltak szemben egymással. Galambosné arcán borzadás vala kifejezve; az idegen nyugodtan s látszó megelégedéssel követé minden mozdulatát.

- És ki mondta kendnek, hogy a kisleány, melyet, mint beszéli, reám bízott, még nálam van? - mondá Galambosné rövid szünet után.

- Csak elébb láttam az udvaron - válaszolt a másik jókedvűen -, és mondhatom, rég nem láttam nálánál szebb leányt. Ez majd eltarthatja szegény anyját.

- Az nem az árva leány, kit felfogadtam, hanem saját unokám, tulajdon leányomnak gyermeke.

- Aki elhiszi...

- De ha én mondom.

- És ha én meg mást mondok?

- És hogy fogja bebizonyítani? - kérdé Galambosné hevesen. - Ha elismerem is, hogy tizenhat esztendő előtt a felföldről hazautazva egy árva gyermeket felfogadtam, hogy fogja bebizonyítani, hogy kend az asszony, kitől e gyermeket kaptam? Én nem ismerem kendet, nem emlékezem semmi hasonlatosságra. És ha én azt mondom, hogy e gyermek kevés nappal hozzám jövetele után meghalt, s hogy Mariska csakugyan az én unokám, amit keresztlevelével is megmutathatok, ki fog inkább egy jöttment kóborlónak hitelt adni, mint nekem? Éppen ma várjuk a téns szolgabíró urat a faluba, már tegnap elkészítettem szobáját. Nekem jó, kegyes uram ő, s mihelyt megjön, megkérdezem.

Galambosné talán soha életében még nem lépett fel ennyi erélyességgel, s midőn a zavart látá, mellyel az idegen főleg a szolgabíró említésénél a szobában körülnézett, csaknem meg-nyugtatva érezé magát.

- Jól tudom, hogy szegényembernek nehéz dolog akármit bebizonyítani olyanok ellenében, kiknek a főbíró jó emberök - mondá végre keserűen -, az is meglehet, hogy csúfosan elkergetnek a faluból. De a főbírónál is van, hála Istennek, még nagyobb úr az országban; felmegyek én Pestre, és ha kell, Bécsbe. Ha nyomorult koldus vagyok is, gyermekemet mégsem vétetem el magamtól.

- De hogy fogod bebizonyítani, hogy gyermeked?

- Hogy? hát ha másképp nem lehet, megesküszöm reá.

Indulatossága dacára a benyomás, melyet e szavak Galambosnéra tettek, nem kerülte el az idegen figyelmét.

- Ha a dolog bíró elébe kerül, és én nem nyugszom előbb - folytatá eltökélve -, és én ott azt mondom, hogy a gyermek az enyim, Galambosné asszony meg azt, hogy unokája, más tanú meg nincs, kitől a bíró megtudhatná, kinek van igazsága, megesküdtetnek a feszületre.

Ismerem az egész szertartást, már többször keresztülmentem rajta. Majd meglátjuk, meg mer-e esküdni reá, hogy a gyermek, kit én az enyimnek tartok, csakugyan saját unokája.

Galambosné elhalványodott. Az idegen diadalmi örömmel szegzé reá sötét szemeit. - Ugyebár - szólt megvetéssel -, ezt nem meri tenni. Tudja, hogy az esküvés hamis lenne, és hogy aki hamisan esküszik, azt Isten megveri, ha még oly szép kereszt függ is ágya fölött, és még oly vastag könyvből szokott is imádkozni. De szegényasszonyt megfosztani egyedüli istápjától, egy anyától elcsalni gyermekét, az istenfélő keresztyén cselekedet?

Galambosné remegett, mint a hárslevél. Bármennyire szerette Mariskát, bármennyire borzadott a szerencsétlenségtől, mely őt fenyegeté, érzé, hogy magát arra, minél egyéb módot most nem látott megmentésére, sohasem határozhatná el. - Kend nem mondhatja, hogy a gyermek, melyet reám bízott, a magáé volt - mondá szorult hangon.

- Akár mindjárt megesküszöm reá.

- De nem igaz.

- Az az én dolgom. Megesküszöm reá. Aki esküszik, annak hisznek. Aki nem mer esküdni, hazudott.

- De csak gondolja meg - szólt ismét Galambosné kérő hangon -, örökre boldogtalanná akarja-e tenni a szegény leányt, éppen most, mikor oly szép szerencsét tehetne.

- Tudom; a gazdag parasztnak fiával. Minek is hívják? Igaz, Feketének. Goromba, mint a daróc, de sok pénze van. Annál jobb. Nem ellenzem a házasságot, majd magam is odamegyek lakni.

- De az öreg Fekete sohasem egyeznék bele e házasságba, ha megtudja...

- Hogy az én leányom? Az az ő dolga. Ha nem egyezik meg a házasságba, elviszem magammal. Ne féljen, eltartom én. Nem fogunk koplalni: se ő, se én; ily szép leánnyal az ember megélhet még a jég hátán is.

- Istenem, Istenem! könyörülj rajtunk - mondá Galambosné, összekulcsolva kezét.

- Még ha az emberrel becsületesen szólnának - folytatá az előbbi -, ha azt mondanák: igaz, hogy a leány a tied, de minthogy én neveltem fel, és nagyon szeretem, meg minthogy ő is bizonyosan szívesebben maradna nálam, engedd át nekem, én pedig, hogy vén napjaidra ínséget ne szenvedj, adok ennyi száz vagy ezer forintot. Ha az emberrel így szólnának, akkor még meggondolhatná magát. De csak szidják, szolgabíróval fenyegetőznek...

- Hát mit akarsz tőlem? - szakítá félbe a szólót Galambosné, ki ez új remény csillámánál elfelejté, hogy a szerfölötti készség által, melyet mutat, csak ellenének követeléseit neveli.

- De mielőtt ez még felelhetett volna, kocogtak, s az öreg Fekete lépett a szobába.

Az öreg gazda nagy, ezüstgombos sötétkék dolmányban, melynek zsebéből piros keszkenője lógott ki, egészen új kucsmával s különös ünnepélyességgel lépett fel. A hatásnál is, melyet megjelenése Galambosnéra gyakorolt, feltűnőbb volt a változás, mely e pillanatban az idegennek egész magaviseletében történt.

- Majd kinn várok, míg a nemzetes asszony dolgait elvégzi - mondá a legnagyobb alázatossággal.

- Hát megtaláltad az ifjasszonyt? - szólt Fekete nagy leereszkedéssel, midőn az idegenben a koldusra ismert, kit a malomnál látott.

- Hála Istennek! - mondá a kóbor nő -, a nemzetes asszony mindjárt rám ismert, és most is oly nagylelkűen meg fogja tenni kérésemet, mint már egyszer tette. Nekem nincs is nagyobb jótevőm a világon.

- Egy kis beszédem van a nemzetes asszonnyal, te kimehetsz. Ha itt dolgaidat elvégezted, eljöhetsz hozzám is. Csak Fekete házát kérdezd, minden gyermek megmutatja; majd egy kis útravalót adok.

Ha a beszéd, melyben az öreg gazda, mihelyt az idegen a szobát elhagyá, Galambosnéval szemközt leülve, kívánatát előadá, kevésbé cikornyás lett volna is; ha roppant szótagok helyett, melyeknek némelyike ostorként csak végén csattan, míg másoknál a csattanás egészen elmarad, s melyekben, a régi szokás szerint, Mariskát fiának megkérte, a legegyszerűbb beszédet használja: Galambosné felgerjedésében valószínűleg éppoly kevéssé követhette volna szavait, mint most. Az, hogy az öreg Fekete a kóborlót ismeri, s őt házához hívta, új aggodalmakat támasztott szívében; míg a színlelt alázatosság, mellyel az asszony magát a gazda előtt viselte, azon reményt erősíté meg benne, hogy pénzáldozat által kedves növendékét az őt fenyegető veszélytől megmentheti. Fekete uram kissé hosszas beszédének megvolt azon jó oldala, hogy Galambosné annak értelmét előre tudván, magát azalatt kissé összeszedheté.

- Nagyon megtisztelve érezzük magunkat - válaszolt megindulva -, és én bizony sohasem remélhettem, hogy a szegény leány ily szerencséhez jut. De Maris árva, mi tőlem vár reá, oly kevés...

- Azzal én nem gondolok - szakítá félbe Fekete a szólót. - Fiamnak van miből eltartani feleségét, és még több is, ha kell. Mi, Feketék, sohasem néztünk a vagyonra. Fiam szép feleséget akar, és olyat, kit szeressen; én meg nem bánom, csak jó legyen és becsületes. Feleségem nem hozott semmit a házhoz, s mégis sose bántam meg, hogy elvettem. A jó asszony olyan a háznál, mint a napsugár: semmit sem hoz, és mégis minden gyarapodik alatta. Csak jó legyen és becsületes.

- Nem azért mondom, mert én neveltem, de becsületesebb, jobb leányt Mariskámnál a föld kerekségén nem találhat.

- És hogy becsületes házból való legyen - folytatá az előbbi. - Én erre igen sokat tartok. Ahhoz, hogy menyem nemesleány legyen, nem kötöttem volna magamat. Se anyám, se feleségem nem volt nemes; de tudni akarom, hogy becsületes emberek gyermeke. Ismerni akarom faját. Azt mondják, a gyümölcs nem messze esik fájától. Az nem igaz. Magam is láttam elég gyermeket, kiben bizony senki sem ismert volna szüleire; de ha végre a gyümölcs maga is gyökeret hajt, akkor meglátszik származása, mert bizonyos, hogy a fa, mely belőle felnő, nem lesz különböző attól, melyen maga termett. Higgye el, édes Galambosné asszony, minden a fajától függ. Ha még annyi vagyont hozna a házhoz, nem adnám azért, hogy nagyanyját ismerem.

Bármi hízelgő volt is ezen nyilatkozat Galambosnéra nézve, a szegény asszony talán soha életében nem látá magát nagyobb zavarban. Míveltebb személy, főképp miután házasság forgott kérdésben, a kénytelenséget, melyben magát látá, hogy az igazságot elhallgassa, talán fel sem vette volna; de a jámbor asszony nem szokott ilyenekhez, s most, midőn szíve s lelkiismerete először jöttek összeütközésbe, nem tudta, mit tegyen. Szerencséjére az öreg Fekete sokkal inkább el volt foglalva saját gondolataival, minthogy a zavart, melyben Galambosnét látá, egyébnek tulajdonítaná azon örömnél, melyet ajánlata benne gerjesztett.

- És mi tagadás benne - tevé hozzá rövid szünet után -, azt is szeretem, hogy nemesleány; az ember sose tudja, nem veheti-e hasznát nemességének. Az, hogy Mariska nemesleány, ugye, bizonyos dolog? A tisztelendő úr mondta, hogy apja jó törzsökös nemes ember.

- Vőm az volt - válaszolt Galambosné -, jó családból való, egyik bátyja mint esküdt sokáig szolgálta a vármegyét. Még nálam vannak irományai, a címeres gyűrű is, mellyel leveleit pecsételte.

- És ezeket az irományokat szükség esetében, ha valaki nemességén kétkednék, elő is lehetne mutatni?

- Hogyne, hisz mind nálam vannak. - És ezzel Galambosné egy köteg írást az almáriom fiókjából kivévén, Feketének általadá.

A gazda az ablakhoz ment, felnyitotta a köteget, s nagy figyelemmel az okmányok átnézéséhez fogott. Része deák vala, s a többit is iskolavégzett ember jobban értette volna Fekete uramnál. De a nobilis Galambos és nemes Szabó, mely ezen a megye pecsétje alatt kiadott okmányokban sokszor előfordult, érthető vala, s Mariskának keresztlevele, melyben apja és anyja nemeseknek mondattak, már magában is eleget bizonyított.

- Régi, kétségbevonhatlan nemes - dörmögött Fekete magában, midőn az irományokat összekötözgetve ismét Galambosnénak átadá. - És az az átkozott molnár nem hiszi. De jól van, hadd mérgelődjenek; majd megmutatjuk nekik. Mariska menyem lesz, és aki nem hiszi, hogy nemes, azzal majd én szólok ezentúl.

Fekete az irományok megtekintése után jókedvében a jövőről kezde beszélni. Büszke öntudattal elmondta vagyonbeli állását, s el a változásokat, melyeket háztartásában tenni fog, ha fiának neje lesz. Az öreg talán sohasem volt életében közlékenyebb, s Galambosné oly boldognak érzé magát társaságában, hogy a veszélyről, mely mindezen reményeket megsemmisítheté, csaknem megfeledkezett.

Végre Fekete, ki már rég elmenni készült, de búcsúzás közben mindig új érdekes tárgyra akadva, újólag beszélgetésbe ereszkedett, Galambosnét megkérte, hogy az éppen Margitnál levő Mariskával délután hozzá jöjjön; és most csakugyan elment.

Mindjárt utána ismét az idegen asszony lépett a szobába.

- Vén bolond - mondá a legnagyobb megvetéssel -, furcsa dolog lesz, ha majd megtudja, hogy az, kit menyének választott, az én leányom.

- Ha hallgatódzott, és az öreg gazdának gondolkodásmódját ismeri, reménylem, nem fogja szerencsétlenné tenni e szegény leányt. Hisz saját gyermekének mondta; van-e anya a világon, ki gyermekét önként nyomorulttá tegye?

Galambosné, mint ki boldog álomból egyszerre a legszomorúbb valóságra ébred, első pillanatban alig foghatá fel szerencsétlenségét egész terjedelmében, s bizodalommal mondá e szavakat; de a hideg gúny, mely az idegen ajkain játszott, megsemmisíté támadó reményeit.

- És ha csakugyan nem az én gyermekem? - szólt Galambosnéra függesztve szemeit - hisz maga mondja, nem hiszi, hogy az enyim; és nekem nincs keresztlevelem, mellyel bebizonyítsam.

- Akkor mi jussa van a gyermekhez?

- Semmi jussom nincs hozzá; éppoly kevés jussom, mint közöm; de minthogy a vén paraszt a fajra tart, és nemesleányt keres fiának, elmondhatom neki, hogy annak, akit választott, faját senki a világon nem ismeri, mert azt könyörületességből csak az országúton szedtem fel.

- Ezt kend nem teheti - mondá Galambosné elborzadva, rövid szünet után.

- S miért nem - kérdé amaz hidegen -, a leány nem gyermekem, mi közöm boldogságához.

- De mit vétett kendnek a szegény ártatlan, hogy őt készakarva szerencsétlenné tegye?

- Nekem nem vétett a nyomorult, csakhogy én is megszorultam, és szükség törvényt ront. Ha a vén Feketéhez megyek, s azt mondom neki, hogy fiának mátkájáról oly titkot közölhetek, mely reá nézve nagy fontossággal bír, de hogy annyit meg annyit kívánok titkomért, mit azonban csak akkor kell megfizetnie, ha törvény előtt bebizonyítottam, hogy igazat mondok: jótállok, az öreg nem fogja sajnálni a pénzét.

- Amit az öreg Fekete adna, azt megadom én is.

- Ez már józan beszéd - mondá jókedvűen az idegen -, csak az a baj, hogy nem tudjuk, mennyit adna az öreg Fekete; ő sokat, mindenesetre igen sokat adna. Azt mondják, nagyon gazdag.

- Mennyit kívánsz?

- Mit tudom én, mentül többet. Mondja meg kulcsárné asszony maga, mit ád?

- Adok ötven forintot.

- Ötven forintot! - kiáltá a kóbor nő indulattal - mikor a leánynak egész jövője függ titkomtól? Azt hiszi-e, hogy megbolondultam?

- Adok hát százat - mondá Galambosné -, nehezemre esik, de a szegény leányért megteszem ezt is.

- S hát nem szégyenli magát? Ilyen a pénzes ember. Ha egy krajcárt ád, az örök üdvösséget akarja érte, s még azonfölül ezerszer annyit e világon is. Így nem alkuszunk. Inkább mindjárt megpróbálom szerencsémet az öreg Feketénél.

- Hát százötven forintot adok. - Kétszázat. - Kétszázötvenet...

Az idegen megvetéssel rázta fejét.

- Adok háromszázat - mondá végre Galambosné kétségbeesve -, s az élő Istenre esküszöm, hogy nincs több pénzem.

- A háznál meghiszem; de könnyen szerezhet.

- Miként szerezhetnék?

- Ha én lennék kulcsárné a házban, majd megmutatnám. De nem az én gondom, akárhogy szerzi, nekem mindegy. Adjon ötszáz forintot, és hallgatok; ha nem, elmegyek az öreg Feketéhez.

Galambosné kért, összetett kezekkel rimánkodott; elmondva mindent, mi meggyőződése szerint az asszonyra hathatott. Hisz az összeg, melyet tőle kívánt, egész keresetét tevé, melyet Mariska számára éveken át fillérenkint összetakarítgatott. Az idegen kérlelhetlen vala. Ha a pénzt úgyis Mariskának szánta, azt a leány számára nem költheti el hasznosabban, mint ha a titkot megvásárolja általa. Más az ő helyzetében bizonyosan még többet kért volna, s ő inkább hálát, mint szemrehányásokat érdemlett. Végre megegyeztek úgy, hogy Galambosné háromszázat mindjárt lefizessen, kétszázat a lakodalom napján.

Galambosné nehéz szívvel már leolvasta az asztalon a pénzt, s az idegen örömtől, vágytól remegő kezekkel nyúlt utána, midőn amannak eszébe jutott, hogy a jövőre semmi biztossága nincs.

- De ha most a háromszáz forintot lefizetem, s később a kétszázat, ki kezeskedik nekem, hogy kend nem fog újabb követelésekkel alkalmatlankodni? - mondá kétkedve.

- Micsoda kezességet kívánhat? - szólt a másik türelmetlenül - mikor egyszer ígérem, s ha kell, megesküszöm reá.

- De lehet-e bizodalmam hozzád?

- Ha nincs bizodalma, nem segíthetek - mondá az idegen színlelt egykedvűséggel -, elmegyek az öreg Feketéhez, fogadom, lesz annak bizodalma hozzám.

- Állj meg! - kiáltá Galambosné.

- Mit használ a sok szószaporítás. Ha mikor már azt csináltuk ki, hogy a kétszáz forintot csak az esküvés után kapom, és mégsincs bizodalma, nem segíthetek. Mintha bizony mihelyest Fekete fia a leányt elvette, ha kitudják is, hogy nem az asszony unokája, az neki valamit árthatna; vagy én titkomért, ha ezt akkor közlöm, az öreg paraszttól verésnél egyebet kaphatnék. De ha pénzét sajnálja, azt sem bánom. Feladom az egész dolgot a vármegyénél, s ha aztán az ifjasszony meg mer reá esküdni, hogy amit mondok, hazugság, és hogy Maris csakugyan unokája, bizonyosan megnyeri perét, és megtartja pénzét is; csak az a kérdés, kell-e a leány majd akkor Fekete uramnak.

- Vegye kend pénzét, és hallgasson - mondá Galambosné sóhajtva.

- És az Isten megáldja a nemzetes asszonyt jószívűségeért - szólt a másik gúnyosan, midőn pénzét kendőjébe kötözé. - Most elmegyek az öreg Feketéhez; de ne féljen - folytatá bizodalmasan -, szót sem mondok neki, hadd gondolja a vén bolond, hogy fia nemesleányt vesz el.

Miután az idegen elment, Galambosné szomorúan fiókjába tette vissza az üres skatulyát, melyben eddig pénzét tartá, s asztalához ült. Annyira elcsüggedt, hogy mikor később Mariska bejött, s az öreg Fekete látogatását megértve, nyakába borult, nem is örülhetett igazán.

- Jó az Isten, s meg fog oltalmazni minden bajtól - mondá, a kedves gyermeket kebléhez szorítva. - Én áldásomnál nem adhatok egyebet.

19

Ha azoknak számát, kik a régi tanács szerint önismeret után fáradva, bölcsebbekké váltak, összevetjük azokéval, kik ezen úton másokhoz s önmagokhoz elvesztve bizodalmukat, a szerencsére képtelenekké lettek, az utóbbiaké bizonyosan nagyobb leend. Bizodalom a talizmán, mely nélkül naggyá vagy boldoggá senki sem lett a világon; mindenekelőtt bizodalom önmagunkhoz, mert bármi kedvező körülmények között is, senki sem éri el azt, mire önmagát képtelennek tartja.

Káldoryban hiányzott e bizodalom.

Míg Margitnál volt, e kedves személyiség befolyása alatt boldognak érezé magát; de otthon, mihelyt csendes szobájában magánosan fel s alá járva, helyzetét átgondolá, lelkében kételyek támadtak.

Hosszú meggondolás után tette e lépést. Irma levele s az, hogy Vámosyval találkozott, legföllebb annyi befolyást gyakorolt reá, hogy amire már el vala határozva, azt éppen eznap tevé; s mégis, midőn eszébe jutott, hogy visszalépni többé nem lehet, sajnálni kezdé.

Világi tekintetekből nem választhatott volna jobban. Margit szép vala, gazdag, nagy családból való, szóval olyan, kinek megnyerésére még Káldory is büszke lehetett; s mert oly körben élt, hol a hiúság még szerelmünkre is elhatározó befolyást gyakorol: a gondolat, hogy fiatal nejét, ha majd bemutatandja, irigyelni fogják tőle, jólesett szívének. Ugyanezt lehete mondani Margit választásáról is. Káldory gazdag, nagy névvel bír, a legszebb s legkitűnőbb fiatalemberek közé számíttatik; az egész világ a házasságról, ha megtudja, bizonyosan azt fogja mondani, hogy a pár jól illik össze.

- Ó, de szerethetem-e én őt úgy, mint ő szeret, mint magát e pillanatban szeretve véli? - így gondolkozott Káldory magában. - Ha vele a nagyvilágban ismerkedett volna meg, ha feltehetné, hogy saját vagyona s állása Margit elhatározására befolyással voltak, e kételyben nem talált volna semmi aggasztót. Jól nevelt leány az ily csalódásokat el tudja tűrni, s a boldogságot, melyet szalmafedél alatt képzelt, ha az kényelmes pamlagán ízletesen bútorozott szobában jut eszébe, sok filozófiával nélkülözi. Bizonyos körökben az észnek az úgynevezett szerelmi házasságokban is annyi része van, hogy ha a szerelem végre egészen eltűnik is, a fődolgok fennmaradnak, s a tapasztalás azt mutatja, hogy éppen az ily házasságok a legjobbak. Azon tulajdonok, melyek a szívet meghódítják, lassanként elenyésznek; azok pedig, melyek miatt a hölgy csak eszét követve, magát elhatározta, mindig becsesbekké válnak szemei előtt; s a szerelemnek idővel úgy is gyengülő láncait a megszokás prózaibb, de évről évre erősebb kötelékei pótolják. De Káldory ismerte Margitot, tudta, hogy neki más kell, s a gondolat, hogy azt, mi e kedves hölgy boldogságára szükséges, nem adhatja neki, lelkét sokszor fájdalommal töltötte el. Éppen mert nem vala közönyös Margit iránt, mert őt szereté, legalább jobban mindazoknál, kiket eddig ismert: azért aggódott.

- Miért nem találkoztunk elébb - gondolá magában elkeseredve -, mikor ily szeretetben, minőt Margitnál találtam, bízni, mikor még azt viszonozni képes valék; az élet legfőbb boldogságát, azt, melyet nemesebb érzéseink által találunk, csak jutalmul nyújtja az ég az embereknek. Ki arra érdemetlenné vált, az ily boldogság élvezetére nem is képes többé.

Káldory visszagondolt életére. Nem vádolá önmagát, hisz nem tett semmit, mit helyzetében mások szintúgy nem tettek volna; hibája legfeljebb abban állt, hogy magát a folyamnak küzdés nélkül átengedé; nem vádolá végzetét, hisz az őt eddig nem sújtotta különös csapásokkal, s ha volt panaszra oka, az csak abban állhatott, hogy magát oly helyzetben, melyet ezeren irigyletre méltónak tartanak, nem érezé kielégítve; s mégis véghetlen keserűség tölté szívét a gondolatra, hogy azt, minél e földön nagyobb boldogságot nem találhatunk, egy nemes női szívnek egész szerelmét megnyerve, remény nélkül tekint a jövőbe; mentül többet gondolkozott, annál inkább meg vala győződve, hogy Margitot boldoggá nem teheti.

Talán csalódott. Soha szívére Margitnál senki mélyebb benyomást nem tett még, sohasem volt életében annyira elragadtatva, mint mikor neki szerelméről szólt; ha e pillanatokra visszagondolt, s képzeletében a bájló hölgy szerelem által lelkesült vonásai feltűntek, újra dobogni érzé szívét; de alig engedé magát át e boldogabb érzéseinek, s újra feltámadtak kételyei s a vád, hogy a pillanat benyomásai által oly valamire ragadtatta magát, mit jóvá tennie nem áll hatalmában.

S mit fognak mondani ismerősei, ha meghallják, hogy ő, ki a házasságról egész életén át gúnnyal szólt, végre önmaga e nyűg alá veté magát; mennyi kárörömmel fogják ismételni az élceket, melyeket hasonló körülményekben elébb ő csinált másokra? Szívéből megveté azokat, kiknek ítélete most eszébe jutott, s mégsem tudott közönyös lenni iránta. - Csudálatos, de mégis való. - Vannak, kik olyannyira alant állnak, hogy reájok a közvéleménynek semmi hatása nincs; de alig találkozik csak egy is, ki a közvélemény fölé tudna emelkedni, s ki mindazon megvetés dacára, mellyel a tömegről szól, egészen egykedvű maradna, ha az ellene

fordul. - Ha nem fáj ítélete, legalább bosszankodunk, főképp ha az jut eszünkbe, hogy a vádoló szózatok, melyek ellenünk emelkednek, nem mind igazságtalanok, s hogy eljárásunknak legalább egy oldala van, melyet még magunk előtt sem igazolhatunk egészen!

Mit fog Irma mondani, mit mindazok, kik e viszonyt addig kárhoztaták, s kik jelenleg, miután az felbomlott, éppannyi szent borzalommal fogják összecsapni kezeiket Káldory szívtelensége fölött, mint elébb azon sopánkodtak, hogy józan tanácsaikat el nem fogadva, csak szenvedélyeit követte. Ő tetteiről nem tartozott számot adni senkinek; és valamint elébb a részvétet, melyet a jámborok földi s örök javai iránt mutattak, Irma karjai között megveté, úgy most Margit birtokában nélkülözheté helybenhagyásukat; de vajon nem mondá-e egy belső szózat, hogy ez egyben az ellene emelt vád nem lesz alaptalan, s hogy Irma irányában csakugyan nem úgy viselte magát, mint saját meggyőződése szerint kellett volna?

Nem szerette Irmát többé. Az érzés, mely őt e nőhöz láncolá, talán sohasem érdemelte a szerelem nevét; s mindenesetre Margit egészen háttérbe szorítá elébbi kedvesének képét. Még adott szava által sem volt irányában lekötve, hisz mikor Irmával utolszor találkozott, világosan kimondá a lehetőséget, hogy tőle végképp megválik. Irma nem léphetett fel követelésekkel, sőt csak kevés józanságra volt szüksége, hogy viszonyának feloszlását előre tudja; hisz körében elég hasonlót látott már, mi, mint a napsugár a pataknak felszínét, a nőnek életét egy időre fénnyel s ragyogással tölti el, s ha elvonult, még egy kis meleget sem hagy maga után. De Káldory mindezen okoskodások által sem érzé megnyugtatva magát.

Ismerte Irmát s a véghetlen szerelmet, mellyel e nő hozzá ragaszkodott. Nem könnyelműség, hanem szenvedély vezette őt karjai közé; vajon remélhető-e, hogy Irma nyugodtan fogja viselni elhagyatását, hogy ő, ki szeretetének nevét s állását, kötelességeit s lelki nyugalmát feláldozta, most Adorján hívtelenségét ildomos nyugalommal veendi, mint azt mások tennék. Hisz mások nem szeretnek úgy, mint ő; azon viszonyok között, melyeknek alapját csak hiúság s némi érzékiség teszi, s a szenvedély között, mely őt Adorjánhoz köti, nincs semmi hasonlatosság. Mások elkészülve lehettek e csapásra; hisz a férfiak állhatatlansága ezredek óta szintúgy közmondássá vált a nők, mint a nőké a férfiak előtt; s ezen ismeret, mely senkit vissza nem ijeszt, millióknak vigasztalásul szolgál; de Irma Adorjánban nem közönséges férfiút látott. Kinek egész szívét adta, az magasabb lényképpen áll képzete előtt, felruházva mindazon tökélyekkel, melyeket emberben a szeretet lehetőnek tart. - Mi másnál valószínű lehetett, az Adorjántól Irma meggyőződése szerint lehetetlen vala. Mi másnak egypár óráig fájt volna, az Irmát örökre szerencsétlenné teszi.

Káldory tudta ezt, s e gondolatok keserűséggel tölték lelkét. Ismét elővette Irma levelét, melyen tegnap felindult, hogy benne valamit találjon, mi által magát saját szemei előtt igazolhassa; de e sorokban csak határtalan szerelme vala kifejezve. Az egész világ pálcát törhetett ezen asszony fölött, ki szenvedélyében minden köteléket széttép, csak ő maga nem. Hisz csak egy bűne volt, az, hogy nagyon szeretett; s tehet-e ő neki emiatt szemrehányásokat?

- Rosszul viseltem magamat irányában. Irma sohasem bocsáthat meg, de mit tehetek róla? Tudhattam-e én, hogy az egészet így veszi, s hogy azon körben, melyben vele találkoztam, attól is őrizkedni kell, hogy a szükségesnél több szerelmet találjunk? - A kérdés csak az: mit tegyek most? Visszalépnem nem lehet többé.

Káldory fel s alá járva szobájában, még egyszer átgondolá helyzetét. A fő dolog az, hogy a viszony, melyben Irmához állt, Margit s anyja előtt titokban maradjon, s minden kellemetlen jelenet, melytől Irma szenvedélyessége mellett félni lehetett, kikerültessék; s e végre legjobbnak tartá, ha a dolgot ő maga írja meg neki, még mielőtt azt mástól hallhatná. Erre határozta el magát.

Egy nagy francia író mondá: a stíl az ember maga, s ez igaz lehet, főképp ha nagy írókról van szó. Kit az ég írónak teremtett - mert vannak olyanok is, kik csak saját jószántokból szegődnek e mesterséghez -, az, még ha nagy mesterek mintái után dolgozik is, megtartja sajátságait, s éppen ezek által, miket maga talán hibáknak tart, hat leginkább; mert csak mi erősen kinyomott egyéniség bélyegét viseli magán, az hat általánosan, s csak mi a lélekből jő, az lelkesít. Kinek stílje ilyen, ki vele csak gondolatait s érzéseit fejezi ki, annak stílje szép, s annak az írás könnyű lehet. De vannak helyzetek, hol a stíl nem egyéniségünk, hanem körülményeinktől függ, s csak ki ily helyzetben találta magát, az tudja, mi szörnyű nehéz dolog az írás. A világ összes műprózájában nincs egy lap, mely több fejtörésbe került, mint némely egyszerű levél, melyen senki a fáradságot észre nem veszi, s mely nem a közönség, hanem néha oly személyek számára íratott, kiknek még a helyesírásról sincsenek egészen meghatározott nézetei; s Káldory mióta életében először tollat fogott, nem érezte magát soha oly szorultságban, mint most.

Tízszer hozzáfogott, s tízszer széttépte, amit írt, míg végre nagy vajúdások után a következő levelet fejezte be:

Kedves Irma!

Engedje, hogy még egyszer így nevezzem! s ha e sorok az utolsók lennének is, melyeket önhöz intézek, s ha azokat végigolvasva, gyűlölettel fordul el tőlem: engedje, hogy még egyszer kimondjam azon szerelmet, melyet ön iránt érezek, s érezni fogok egész életemen át. - A meggyőződés, hogy boldogságom önnek nyugalmával és szerencséjével össze nem fér, arra bírhat, hogy róla lemondjak; de a szerelmet, melynek azt köszöném, nem téphetem ki lelkemből. Elválhatunk, de szívem nem változhatik meg, és soha mást igazán szeretni nem fog a világon.

De minek is írom ezeket? Ön nem hisz többé szavaimnak, ön nem fogad el mentséget; szét akarja tépni a kötelékeket, melyek ezentúl önre nézve csak kínosakká váltak. Legyen hát, minek lenni kell. Megérdemelném szemrehányásait, ha az ön nyugalmánál egyebet tartanék szemem előtt, s fájdalmamban elfeledném, hogy az áldozatok, miket boldogságomnak hozott, s melyekbe annak folytatása kerülne, nagyobbak, mint hogy azokat elfogadhatnám!

Igaza van, Irmám! jobb, ha megválunk. Ha más nőkhöz lenne hasonló, ha színlelni tudna, ha el tudná rejteni érzelmeit, vagy érzelmeinek engedve, elfeledni kötelességeit; ha kevésbé ismerném, vagy kevésbé szeretném, s a szüntelen küzdelmeket, melyek önt boldogtalanná teszik, nem látnám; vagy ha csak saját boldogságomat tartanám szemeim előtt: kérném, hogy határozatát változtassa meg, s ön talán ismét engedne kérésemnek. De ismerem önt, ismerem önmagamat, s átlátom, hogy mindkettőnkre nézve jobb, ha az ön akarata teljesül, s ezentúl idegenekké válunk; de vajon haragban kell-e elválnunk egymástól, igazságtalan vádak által kell-e elkeserítenünk azt, mi, ha elvesztettük is, életünk legszebb emléke fog maradni mindig?

Talán megérdemlettem vádjait. Miért közelítek, miért kerestem szerelmét, miért áldoztam fel nyugalmát saját boldogságomnak? Régóta érzem ezt, s nem hozhat e részben senki keményebb ítéletet fölöttem, mint én magam. De érdemlem-e azért, hogy szerelmemen kétkedjék, szerelmemen, mely a múltra nézve egyedüli mentségem, s mely meggyőződésem ellenére az ön körében visszatartóztatott még akkor is, mikor a maradásnak következéseit beláttam.

Ó, mert én mindent előre láttam. Régóta észrevevém, hogy szerelmem önt nem boldogítja többé, belátám kötelességemet, s el valék határozva; de oly megbocsáthatlan bűn-e az, hogy midőn utolszor találkoztunk, s elhatározásomat önnel közlém, s ön határozatomnak

ellentmondott, annak kivitelére erőt nem érzettem magamban; hogy boldogságom mámorában mindenről megfeledkeztem, még arról is, mivel önnek tartozom?

De hagyjuk ezt. Ön nem bízik szavaimban, s jobb talán, ha a hírmondóknak hisz, kik engem rágalmaznak, mint nekem; úgyis a jövő szinte be fogja bizonyítani rágalmaikat.

A viszony, melyben eddig Ormosyékhoz álltam, tisztán baráti vala; olyan, minő falun szomszédok között, kik mérföldekre semmi más társaságot nem találnak, szükségképp támad, s e viszony ilyen maradt volna ezentúl is. Ormosy Margit szép és szeretetreméltó hölgy, ki iránt vonzalmat érezék, de kit soha kellemes ismeretségnél többnek nem tartottam. Annyira távol valék minden más szándéktól, hogy miután irántam ébredő hajlamát észrevevém, ritkábban mentem a házhoz, s arra határoztam magamat, hogy a vidéket elhagyom. - Ön levele megváltoztatá szándékomat.

Rokonim régóta kívánják, hogy megházasodjam; tudom, hogy nénémet, ki anyai szeretettel függ rajtam, ezáltal boldoggá tehetem; miért ne teljesítsem e kívánatot most, midőn többé semmi sincs, ami visszatartóztathat? Hisz reám nézve úgyis minden közönyös. Oly boldog, mint egykor voltam, úgysem lehetek többé.

A szívet, melyet ön magától eltaszít, nem adhatom másnak; nem szerethetek, mint egykor szerettem; s csak eszemet követve, Margitnál nem választhatok jobban. - Ne csodálkozzék tehát, ha a városban egy új hír terjed el, s ez való hír lesz. El vagyok határozva. Talán még ma, talán holnap örökre lekötve leszek, mentül elébb, annál jobb. Ki tudja, később elhatározhatnám-e magamat; és ön nyugalmára legjobb, ha közöttünk áthághatlan válaszfal emelkedik.

Nem mondom: felejtsen el! hisz az nem lehet; nem mondom: bocsásson meg, hisz azt most nem várhatom; de ha eljő majdan az idő, melyben a jelen kínos pillanatokra nyugodtabban gondolunk vissza, talán meg fogja érteni az áldozatnak nagyságát, melyet akkor hozok, midőn öntől búcsút veszek.

Ó, Irma, hadd reméljem ezt! Sorsom úgy akarta, hogy éppen annak, kit e világon leginkább szerettem, közeledésem által csak fájdalmat okozhattam; ó, ne átkozzon el, ne gyűlöljön, hisz én oly véghetlenül szerettem önt.

Miután Káldory e levelet nagy fáradsággal elvégzé s tisztára írta - az ember nem hinné, hány levél, melyben a legfellengzőbb érzés és legforróbb szenvedély nyilatkozik, íratik fáradságosan tisztára -, nyugodtabbnak érezé magát. Végigolvasá sorait, s a hangzatos szólamok megnyugtatólag hatottak reá. Ha nem elégedett meg magával, legalább levelével elégedett meg, azt hivén, hogy az Irmára bizonyosan megteendi a kívánt hatást, és ő végre nem is kívánt egyebet. - Ha más költeményeknél - Byron állítása szerint - legnehezebb jó kezdetet találni: a szerelemben, életünk ezen legszebb költeményében, melyet csaknem mindenik megkísért, s mely oly ritkán sikerül, legnehezebb bizonyosan a jó vég; s ha legtöbben befejezésül a házasságot használják, ennek oka többnyire abban található, mert minden fáradság után is más végre szert nem tehettek. Káldorynak úgy látszott, hogy nehéz feladatát megoldá. Mint más írók, kik bizonyos érzések benyomása alatt alkotva műveiket, a körülményekről megfeledkeznek, melyek között az olvasó azokat átnézi, s melyektől hatásuk függ: úgy Káldory ahelyett, hogy magát Irma helyzetébe gondolná, a hatást, melyet levele reá tenni fog, saját érzéseihez mérte; s vajon lehetett-e több szeretetet, lehetett-e annyi nemes érzést melegebb szavakkal kimondani, mint azt ő tette soraiban?

A megválás Irmának fájni fog - de vajon nem ő kezdette-e tulajdonképp a szakadást? Káldory levele csak annak válasza volt, melyet ő írt; a határozat, melyet sorai kifejeztek, csak Irma nyíltan kimondott kívánatának teljesítése. És az egész nem is érhette Irmát készületlenül.

Midőn utolszor találkoztak, ugyane szobában, hol most levelét írta, csaknem ugyanazon szavakkal elmondá ugyanazt. Igaz, hogy Irma, midőn levelében Káldorynak írta, hogy tőle meg akar válni, valószínűleg nem hivé, hogy ezen szavakat komolyan veszi; igaz az is, hogy Káldory az utolsó találkozás alkalmával az elválás lehetőségéről nem éppen oly hangon beszélt, hogy Irma annak bekövetkezését előre láthatá; de végre nyugodt meggondolás után legjobb vala mindkettőjökre nézve, ha megválnak, s a mód, mellyel Káldory szándékát teljesítette, nem lehetett volna gyöngédebb.

Csak egy vala levelében, mi Irmát sértheté: a hír, hogy házasodni fog. Káldory jól tudta, hogy asszonyok semmit sem bocsátanak meg nehezebben, mint ily bűnt; de végre panaszkodhatott-e még ez ellen is? Hisz nem mondá-e ki a legmelegebb szavakban, hogy szíve nem változott, hogy Irmát még mindig szereti, s Margitban csak egy válaszfalat akar felállítani, mely őt saját szenvedélye ellen biztosítja. Nem tűnt-e fel még e házasság is mint egy új áldozat, melyet előbbi szerelmének hozott?

Mentül tovább gondolkozott e tárgyról, annál inkább kibékült magával, s végre azon érzéssel pecsételé be és küldé el a levelet, mellyel szívünk eltelik, ha egy igen kellemetlen dolgon végképp keresztülestünk.

20

Káldory idejének legnagyobb részét a történtek után Vérthalmon tölté, s boldognak érezte volna magát, ha Irmának emléke nem nyugtalanítja őt, főképp miután tőle válasz helyett csak nyomtatott gyászlevél érkezett, melyben férjének halálát jelenté. Érezé, hogy e nőnek, kit éppen akkor hagy el, midőn a válaszfal, mely közte s bírhatása között létezett, leomlott, csak megvetését s gyűlöletét érdemli; vajon remélheti-e, hogy e szenvedélyes nő halálos megsértését nyugodtan eltűri, s nem követ el mindent, hogy az új viszonyt, melybe Margithoz lépett, legalább elkeserítse? Nem áll-e ez hatalmában? Ha leveleit Margittal vagy anyjával közli, főképp az utolsót, mit fognak mondani? Másoknál ily felfedezéseknek nem nagy következései lennének. Oly kérőnél, minő Káldory vala, az asszonyok hasonló körülmények között többnyire sok filozófiát tanúsítanak, s nemigen bánják, ha a mézeshetek édessége közé egy kis viasz vegyül is, mely a viszonyok felvilágosítására szolgálhat. De Káldory tudta, hogy Margit és anyja másképp gondolkoztak. - Átkozta, hogy levele által csupa jó szívből és gyöngédségből oly fegyvert adott maga ellen kezébe, melynek használatától őt most, miután férje meghalt, csak büszkesége tarthatá vissza, azaz: oly valami, mivel a nő talán szerelmének ellenállhat, de nem gyűlöletének.

Káldory, bár Margit napról napra kedvesebbé lett előtte, mindezen gondolatoktól gyötörve, nem érzé magát szerencsésnek, de uralkodni tudott érzései fölött; s ha néha komolyabb és gondolkozóbb vala, mint helyzetéhez illett, nem vevé senki rossz néven; hisz sokat szenvedett életében, gondolá Margit, s még inkább szerette őt e szomorúságában is. Oly boldognak érezve magát, oly erősnek szerelme által: miként hihetné, hogy e szomorú benyomások, melyeket az élet Adorján emlékében hagyott, még az ő szeretetének is ellenállhatnak? Tudhatta-e ő, hogy azon harcban, melyet kedveseink múltja ellen küzdünk, győzni nem lehet?

Vérthalmon külsőleg nem változott semmi. Csöndesen folytak a napok, mint máskor, s a rendkívüli tevékenység, melyet a szükséges készületek a grófné életébe hoztak, nem zavará a ház nyugalmát; s mégis lakói mindegyikének mi egészen új alakban tűnik fel az élet!

Margit nyugtalansága eltűnt. Mint a mágnestű, mely miután irányát egyszer feltalálta, ha a hajót vészek hányják is körül, biztosan egy pont felé mutat: ilyen vala szíve. Eltűntek kételyei;

érezé, hogy nem választá, hanem feltalálta irányát, s hogy az nem változhatik többé, s éppen e meggyőződés vala az, mi őt oly szerencséssé tevé. Ő, kinek lelkét elébb határtalan vágyak nyugtalaníták, ki félreértve gondolá magát, kit még anyjának szeretete sem elégített ki, mert e szeretet annak, melyről ő álmodozott, nem felelt meg, mert nem vala oly határtalan, oly kizárólagos, minőt ő képzelt: most egyszerre bírt mindennel, mi után lelke sóvárgott. Tudta, mit kívánhat, mit remélhet a jövőtől. A nagy hatáskör, melyet keresett, a dicsőség, melyről álmodozott, a szeretet, melyet sejdíte, minden, mi szíve boldogságára szükséges vala, Adorjánban talált irányt, s ő nem kívánt semmi egyebet az élettől. Margit oly derült vala e napokban, oly határtalan boldognak látszott, hogy még anyja is, ki máskor a legkisebb alkalommal aggodalmasan tekintett a jövőbe, most egészen megnyugtatva érezé magát.

Nem kevésbé szerencsés vala Mariska is, csakhogy boldogságának érzete kedélyére másképp hatott. A kedves leány, ki elébb víg énekével házat s kertet eltöltött, s ártatlan csintalanságaival mindenkit földeríte, egyszerre hallgatóbbá, komolyabbá vált. Ha Margit teljes biztossággal tekintett a jövőbe, s egy percig sem kétkedett, hogy Adorjánt boldogítani fogja: szendébb barátnéjának szívét sokszor bizonytalanság tölté el. Hisz ő nem is foghatta meg, mi által érdemelhetett ennyi szerencsét; nem érheté fel eszével, miként hálálhatná meg a boldogságot, melyet Andrisnak köszön? Fogja-e az öregúrnak kedvét tölthetni; fogja-e a nagy házat rendben tarthatni, s a sok cselédet s munkát, mely majd mind csak reá néz? Mintha a két barátné szerepet cserélt volna. Margit, mióta a célt, melyről elébb csak ábrándozott, maga előtt látá, a gyötrő bizonytalanságtól, melyben eddig élt, egyszerre szabadnak érezé magát; Mariska megijedt a szerencsétől s a kötelességektől, melyek új körében reá vártak, s melyeknek teljesítésére saját erejében kétkedett.

Érezték mindketten, hogy új élet küszöbén állnak; Mariska csüggedve, Margit bátor elhatározással tekintett a jövőbe; s mégis mindketten boldogabbaknak érezék magokat, mint elébb voltak. Mint a nap, mely a vidéknek egy részét fénnyel tölti, míg a másikon elébb nem gyanított árnyak támadnak: olyan a szerelem; itt váratlanul gyönyör s reménység, ott bánat s aggodalom tűnik fel hatása alatt; minden változik, de minden szebbül.

Vérthalmon e napok lefolyása alatt mindenki megelégedve érezé magát. Maga az öreg Galambosné, bármennyire sajnálta pénzét, melyet nagy fáradsággal Mariska számára gyűjtött, s melyet a kóborló tőle kizsarolt: midőn a kedves leány boldogságát látá, s jövőjére gondolt, kibékült végzetével; s az öreg Farkas is megnyugodott a történtekben.

Teljes mértékben méltánylá ő Káldory kitűnő tulajdonait, sőt éppen az vala az egyik ok, miért Margit jövőjére néha aggodalommal gondolt. Nézete szerint annak, ki minden cél nélkül él, ki semmi terhet magára vállalni nem akar, kivált ha fényesebb tehetségekkel bír, végre az élet válik terhére; s ha a nagyvilágban talált rossz házasságoknak belső történetét ismernők, az tűnnék ki, hogy férj és nő többnyire azért tették egymást szerencsétlenné, mert semmi egyéb dolguk nem volt. - Sokat gondolkozott e tárgyról, és sokat aggódott; de Farkas Máté nem tartozott azon emberek közé, kik nehézséggel vagy veszéllyel szemközt azt nyugodtan elfogadják. Mint a legsötétebb éjben mindig marad annyi világosság, hogy ha egy ideig kinézünk, egyes tárgyakat legalább homályos körrajzaikban meglátunk: úgy ő sem ismert egészen reménytelen helyzetet; addig nézett, addig erőltette szemeit, míg köre ismét világosabbnak látszott. Az történt most is. A praktikus férfiú, ki soha munkátlanul maradni nem tudott életében, Káldory blazírozottságát nem foghatá meg, s végre azon meggyőződéshez jutott, hogy az csak átmenő állapot, egy neme a betegségnek, mely idővel el fog múlni. - Ki kell őt ragadni jelen munkátlanságából, hozzá méltó pályára kell őt vezetni: s minden jó lesz. Eddig mindentől, mit az életben talált, visszataszítva érezé magát; de hisz a mágnesnek is van visszataszító sarka, az sem érzi minden által vonzódva magát; Káldorynak baja csak az, hogy

eltévesztett oldalról közelített az élethez, hogy nem jött érintkezésbe oly tárgyakkal, mikhez természete szerint hajlama van. Ily embernek nagyobb kör kell. Komolyabb kedélye csak a közdolgok terén találhatja kielégítve magát, s Margit egészen oly egyéniség, ki őt e pályára vezetheti.

Mihelyt az öreg plébános a dolgot egyszer ezen oldalról tekinté, megszűntek kételyei, s a grófné, kit eddig csak az nyugtalaníta, hogy agg barátja nem osztozik örömében, nem kis meglepetéssel vevé észre, hogy ő, kinek ítéletéről legtöbbet tartott, a házasságot, melyet annyiszor ellenzett, most alig várhatja be.

Vérthalmon azért boldog egyenlőségben folytak a napok, események nélkül, de telve reményekkel s boldogsággal. Nem változott senkinek helyzete, senkinek érzelmei; csakhogy e folytonos boldogság befolyása alatt, mint hova a nap sokáig sütött, az egész körben mindig több melegség terjede el: s így érkezett meg a nap, melyre Margit s Mariska menyegzője határozva volt.

A városból csak Káldorynak nagynénje s egypár barátja, az Ormosyaknak néhány rokona jelent meg. Az egyházi szertartás egyszerűen s pompa nélkül, a vérthalmi templomban ment véghez; csak a virágok, melyekkel a plébános templomát felékesíté, az örömkönnyek, melyek annyi szemben ragyogtak, a megelégedés, mely minden arcon sugárzott, szebbíték az ünnepélyt.

Farkas Máté elmondta áldását a párok fölött, s megindulástól remegő hangon éppen rövid oktatást intézett hozzájok, midőn Káldory Erzsébet a templomban körülnézve, a nép között egy mély gyászba öltözött nőt vőn észre.

A meglepetés és nyugtalanság, melyet arca rögtön kifejezett, nem kerülte ki Adorján figyelmét. Okát keresve, szintén a nézőkre fordítá szemét, s Irmát látta ott.

Csak egy percig találkozott tekintetök, de ez egy perc elég vala, hogy az érzelmeket, melyek Irma keblét e pillanatban eltölték, megértse; s Káldory földre sütötte szemét.

Nem vevé senki észre zavarodását, de a kínt, mely lelkét e pillanatban eltölté, senki sem írhatja le.

- Isten áldja meg a nagyságos kisasszonyt! Isten áldjon meg, Mariska! - ily szavak hallatszottak minden oldalról, midőn a nászkíséret a templomot elhagyá. Káldory nem hallott semmit. Midőn a hely mellett, hol Irma ült, elment, akaratlanul ismét arra fordult, s szeme ismét a sötét tekintettel találkozott, melyben annyi fájdalom s gyűlölet vala kifejezve.

Káldory fiatal nejével hosszabb utazást akart tenni. Még a menyegző napján kelle elindulniuk. Margit s anyja, kik életökben most először váltak el egymástól, annyira el voltak foglalva e gondolat által, hogy a változást, mely Adorjánon történt, észre nem vevék; neki magának pedig az utazásra szükséges készületek ürügyül szolgáltak, hogy a szerencsekívánók köréből rövid időre szobájába vonulva, maga fölötti uralmát visszanyerje.

Midőn utazásra készen a terembe visszatért, külsőleg nyugodt vala, s ha a jókedv, melyre magát kényszeríté, erőltetettnek látszott is, csak nagynénje gyanítá azt, mit neki e rövid óra alatt szenvedni kelle, míg elvégre szép nejével kocsiba ült, s eltávozott.

Kevéssel az új házasok után a többiek is kocsira ültek, s elmentek. Jelenlétük, mely a grófnét arra kényszeríté, hogy a búcsú pillanatában magán erőt vegyen, talán jótevő hatást gyakorolt reá. Könnyebben viseljük el fájdalmainkat, ha magunkat azoknak egészen át nem engedjük, s a kényszerűség, melynek súlyát soha nehezebben nem érezzük, mint éppen ilyen pilla-

natokban, lelkünk egyensúlyát fenntartja. - Miután valamennyien eltávoztak, a magános anya felment Margit szobájába, és sírva fakadt.

Így találta őt az öreg plébános. Mélyen meg vala hatva ő is; érté ő e fájdalmakat, s tudta, hogy keserveink, mint a nyári vésztől megáradt folyam, kevésbé dúlnak, ha folyásukat nem gátoljuk. Hallgatva állt egy ideig a grófné széke mellett; később az ablakhoz ment, s kinyitva azt, a kertbe nézett. Távolról víg zene hallatszott, s örömkurjongatások, melyekkel a lakodalmas nép Fekete udvarát eltölté.

- Mi boldogok ők - szólt a grófné hosszabb hallgatás után, mely közben Farkas Máté szemei rajta függtek -, ők láthatják, ők részt vehetnek gyermekeik boldogságában, de én... Nem boldogtalan-e az asszonynak helyzete, kinek csak egy leánya van? Mikor s hogy fogom meglátni Margitot?

- Mindenesetre boldogan - szólt Farkas erőltetett jókedvvel -, s hiszem, nemsokára. Nem adok neki egypár hónapot, s a vágyon kívül, melyet Margit nagysád után bizonyosan érez, lesznek más okok is, melyek e szép párt, mely most szárnyra kelt, biztos fészkéhez vezetik vissza. - De jöjjön, nagysád - tevé hozzá, midőn a jó hatást, melyet szavai a grófnéra tettek, észrevevé -, jöjjön a lakodalomba. Az öreg Fekete csak félig örül, míg házát meg nem tisztelte nagysád, s úgy a többiek is.

Elmentek. - A lépcső alján Galambosnéval találkoztak, ki egy idegen rongyos nő által kísérve, éppen szobájából jött.

- Azt sem hittem volna, hogy a nemzetes asszonyt itt találjuk - szólt Farkas jókedvűen -, mit mondanak a táncosok.

- Nem nekem való az - mondá Galambosné sóhajtva. - Ha nem szégyenleném, leülnék egy szögletbe, és sírnék estig.

- Mi baja van, édes Galambosné? - kérdé a grófné - egészen halavány.

- Kis változásom is van és meg... Tudja Isten, annyira kívántam e házasságot, s most, hogy megtörtént, és üres szobámat látom, oly nehezemre esik, hogy magam sem mondhatom ki.

A plébános őt is vigasztalni akará.

- A tisztelendő úr mindezt nem érti - mondá amaz -, szomorú dolog biz ez, akárhogy vesszük. Az ember fölneveli leányát, esztendőkig gondoskodik róla, megóvja minden bajtól, s mikorra felnőtt, más veszi el, s nem tudja senki, mi lesz belőle.

- Ha még egyszer ötszáz forintot kaphatnék, sem adnám érte, hogy nincs gyermekem - szólt a kóborló, midőn a kapunál megállva, a távozók után nézett, kik beszélgetve Fekete háza felé mentek -, csak pénzbe kerül, s gondot szerez.

21

Csaknem három év múlt el, mióta Káldory fiatal nejével a hazát elhagyá. A nagy események, melyek ezen idő alatt egész Európa nyugalmát feldúlták, s melyeknek egyedüli, de megmérhetlen súlyú eredménye az vala, hogy általok népek s egyesek legszebb reményeiktől fosztattak meg, a fiatal házaspárra, melynek történetét itt újra felvesszük, egyenes hatást csak annyiban gyakoroltak, hogy Káldory tovább tartózkodott a külföldön, mint eleinte feltette.

Káldory, mint már előbb mondtuk, azok közé tartozott, kiket közdolgok nem érdekelnek, s kik, hogy e közönyösséget, mely fiatalembereknél mindig a jellem vagy szív szegénységének jele, önmagok előtt igazolják, önösségöket rendszerbe hozva, életbölcsességnek hirdetik.

Nem ismertem senkit, ki közdolgokban részt vesz, s kinek állását s tetteit nem önzés határozná el; a legjobbak még azok, kik csak személyes érzéseiket s nem érdekeiket követik; de vajon oly biztos kalauzok-e ezek, hogy utánok indulva, nemzetek s országok nyugalmát veszélyeztetni jogunkban állna? Mit találunk az emberi nem történeteiben a csalódások hosszú soránál egyebet? Mi mást azon meggyőződésnél, hogy mindazok, kiket a jövő bámul, mert az elvet, mely korukban irányt adott, ők hirdeték: ha a pályát újra kezdhetnék, más, talán előbbi meggyőződésökkel éppen ellenkező igazságokért küzdenének, vagy, mi még valószínűbb, többé részt nem vennének a tusában, hol győzni lehet, de a küzdelem célja örökre elérhetlen. Nem látjuk-e, hogy a legjobbak még dicsőséget sem arathatnak, mert ezt is csak pártok osztogatják, s ki ezeknek kedvéért meggyőződéséről lemondani nem akar, ki azért, hogy a tömeg mindig utána induljon, magát általa egy állásból a másikba hurcoltatni nem engedi, az nem számolhat kedvezésökre.

Ezek voltak Káldory nézetei, melyeket elébb Vérthalmon mindig vitatott, valahányszor őt Farkas Máté a közdolgokban részvétre buzdítá, s melyekben őt az utolsó évek eredménytelen küzdelmei még inkább megerősíték. Ha elébb - az öreg plébános nagy bosszúságára - nem akarta belátni, miért érdemelnének olyanok, kik saját nádparipáikon kedvelt agyrémek után rohannak, több tiszteletet azoknál, kik valóságos nyulakat kergetnek: a legújabb események még inkább megerősíték őt nézeteiben.

Közönyösséggel tekinté azokat, mint melyeknek eredménytelenségéről kezdetöktől fogva meg vala győződve; s miután a nyugalom helyreállt, örült, nem mintha azon pártnak nézeteiben osztoznék, mely győzött, hanem inkább azért, mert a zaj, melyet régen megunt, végre lecsendesült.

Mindamellett e nagy események, melyeket magától a lehetőségig távoltartott, nem maradtak befolyás nélkül életére. - Nincs talán kellemetlenebb helyzet a világon, mint azé, ki felgerjedett időszakban azon tárgyak iránt, melyekért mindenki lelkesül, semmi érdekkel sem viseltetik. A büntetés, melyet Szolón azokra szabott, kik semmi párthoz sem szegődnek, nem marad el. Semmi sem bünteti meg önmagát inkább, mint a részvétlenség, s Káldory tétlenségében azon egész idő alatt elégedetlenebbnek érezé magát mindazoknál, kiknek törekvéseit megvető sajnálkozással nézé.

Utazásának fő célja Margit vala. Ő, ki oly hosszú időt töltött a külföldön, előre gyönyörködött az élvezetben, melyet fiatal neje annyi új s nagyszerű tárgy látásában találni fog; örült a hatásnak, melyet Margit szépsége a párisi termekben előidézend - de alig múlt néhány hónap, s máris tapasztalá, hogy az események, bár azokból semmi részt sem vett, őt nemcsak mindezen örömöktől foszták meg, sőt hogy azok még házi viszonyaira sem maradtak befolyás nélkül.

A februáriusi forradalom s még inkább a következmények, melyeket az hazánkban előidézett, erősen hatottak Margit képzeletére, s a szenvedélyes nő, ki e mozgalmakban egy új, nagyszerű időszaknak kezdetét látá, nem foghatta meg férjének részvétlenségét. Nem törődött politikával; nem gondolkozott az egyes kérdésekről, melyeket ő úgyis legfeljebb szívével érthetett volna meg; nem tudta, nem is sokat kérdé, kinek van igaza: de hogy itt oly pálya nyílik, melyen minden erő, minden valóságos tehetség magát kitüntetheti, arról meg vala győződve; s a gondolat, hogy férje e nagy időszakban tétlenül áll, szívének fájt, mint egy csalódás. - Véghetlenül szerette őt. Meggyőződése szerint mindazok között, kik a világot

nevükkel eltöltötték, nem vala egy, ki Adorjánnal bármi tekintetben mérkőzhetnék; s ő közönyösen nézi a küzdelmet, melyben, bármelyik oldalra álljon, első lehetne. Káldorynak talán igaza volt, hogy magát Margit lelkesedése által elragadtatni nem engedé, s fiatal neje kérelmeit, hogy a hazába visszatérve, a mozgalomban részt vegyen, néha félig enyelegve, néha komoly okokkal visszautasítá. Margit anyja helyeslé vejének eljárását, s minden levélben kéré gyermekeit, hogy míg a zavar tart, külföldön maradjanak. De Káldory jobban ismeré nejét, hogysem gondolatait, bár azokat Margit később magába zárta, nem sejdítené, s mintegy lealjasulva érezé magát szemei előtt. - Ő, kihez neje szerelmének lelkesedésében, mint magasabb lényhez tekinte fel, kitől legbüszkébb ábrándjainak teljesülését várta, s ki eddig minden társaságban a legkitűnőbb helyek egyikét foglalta el: nem érzé-e, hogy ezen állásából most azon egészen közönséges s mindennapi emberek sorába süllyedett, kikre eddig csaknem sajnálkozva nézett le, s pedig nemcsak a világ, hanem kedvesének szemei előtt is?

Margit szívére ez nem vala befolyással. Nők bámulatos szilárdsággal ragaszkodnak minden reményhez, minden csalódáshoz, mely szerelmökkel összefügg; s Margit, ki ezen idő alatt férjének belső elégedetlenségét észrevevé, talán még inkább szerette őt. Nem szenved-e ő? (hogy a férfiak néha csak rosszkedvűek, azt a nők házasságuk első éveiben többnyire még nem fedezik fel) nem mutatja-e a nyugtalanság, melyet minden erőlködése mellett néha eltitkolni nem bírt, hogy magát a tétlen állásban szerencsétlennek érezi? A részvétlenség s a megvetés, mellyel a tömegtől elfordul, csak szomorú tapasztalásainak következése, tapasztalásoknak, melyek bizodalmát az emberekhez tövében megingaták. Ily okoskodásokkal vigasztalá önmagát, s menté férje magaviseletét, melyben más csak gyöngeség vagy önzés jelét látta volna; de Margit, habár férjét ezért nem szereté kevésbé - hisz vannak idők, hol bármit tegyünk, a nő szerelmét éppoly kevéssé veszthetjük el, mint azt később semmi módon nem nyerhetjük vissza - bizonyosan kevésbé vala boldog szerelmében, s Adorján nem ámítá magát e tekintetben.

Margitnak nem volt gyermeke - és Káldory, ki maga az apai örömök után nemigen vágyódott, és családja fenntartásának kevés fontosságot tulajdonított: naponkint inkább át kezdé látni, hogy oly nőnél, minő Margit, e hiányt semmi sem pótolhatja ki. A boldogsághoz semmi sem szükségesebb, mint hogy életünknek egy meghatározott célja legyen, s a nő azt csak gyermekében találhatja. Ha kisdedének arcán élete legszebb emlékei mosolyganak elébe, ha karjai között tartja jövőjének kedves terhét, vagy a kis bölcső mellett édes álmokba ringatja önmagát: nem követel más boldogságot magának; ha ezt nem teheti, a világ minden kincsei elvesztik becsöket szemei előtt.

Valamint Margit határtalanul szerette férjét, s kedvéért magába zárta ezen vágyait is, úgy Adorján melegen ragaszkodott a bájló nőhöz, kit talán most még inkább szeretett, mint midőn őt az oltárhoz vezeté; csakhogy régi tapasztalás szerint, melynél szomorúbb nincs a világon, két ember igen szeretheti egymást anélkül, hogy azért boldog legyen.

Voltak pillanatok, midőn Káldory csaknem szerencsétlennek érzé magát, főképp miután fiatal nejének egészsége romlani kezdett, s Angliában, hol a februáriusi forradalom után hosszabb időre letelepedett, a mellbajnak, melyben apja meghalt, némi jelei mutatkoztak. Olaszország szelídebb éghajlata látszólag ugyan ismét helyreállítá egészségét, de kedélyi állapota nem változott, sőt a vágy, mellyel a hazába s anyjához visszakívánkozott, napról napra erősebb lett; s Káldory, bármily okai lehettek, melyekért külföldön tartózkodását még továbbra terjeszteni óhajtá, elhatározta magában, hogy kívánatát teljesítendi, csak még az emsi fürdőbe akart elébb menni, melynek használatát az orvosok Margit egészségének tökéletes helyreállítására szükségesnek tartották.

Itt találjuk most őket.

Csak néhány nap óta érkeztek meg. Káldory, mihelyt lakást fogadott, s nejét kényelmesen elhelyezve látá, pár napra Frankfurtba ment, hol néhány ismerősével találkozni akart. - Margit azalatt magára maradt.

Régóta nem érzé magát jobban. A bájló vidék, a nyugalom, mely után vágyódott, maga az, hogy férje kedvéért vidámságot színlelnie nem kelle, s hogy magát szabadon átengedheté ábrándjainak, jólesett szívének. S nem érzé-e magát közelebb hazájához, közelebb a pillanathoz, melyben anyját s Mariskát ismét kebléhez szoríthatja, s nekik mindent elmondhat? Mit? - tudja-e ő maga, mi fekszik szívén? talán csak az bántja, hogy senkinek sem mondhatja, mennyire szereti Adorjánt, mennyire boldog általa; csak hogy szólhasson, hogy bizodalmasan kibeszélhesse magát azokkal, kiknek körében oly boldog napokat töltött. Régóta nem volt kedvesebb gondolata, nem volt forróbb vágya, mint ez. Úgy képzelte, mintha teljes boldogságára csak ez kívántatnék, mintha azon percben, midőn gyermekéveinek színhelyére visszatér, a ború, mely egy idő óta lelkére nehezedett, s melynek okát maga sem ismeré, azonnal szét fogna oszlani. Hisz oly rövid idő múlt, mióta e körből távozott, miért ne találná fel benne mindazt, mit ott hagyott; miért ne érezné magát szerencsésnek, mint egykor, sőt még inkább, miután Adorján szerelme által annyi új boldogsággal gazdagabbá vált? Hisz ő még oly fiatal; miként tudhatná, hogy ily boldogságot csak a réginek árán cserélhetünk be, s hogy, ha körünkből egy ideig távozva, visszatérünk, mindent feltalálhatunk ismét, csak önmagunkat nem.

Margit Emsben nem talált ismerősöket, s férje távollétében egészen magánosan tölté idejét. Lakása, melyet Adorján az ő kérésére fogadott, a forrásoktól távolabb vala; de e kellemetlenséget bőven pótolá az, hogy az egész házban a tulajdonosokon kívül senki sem lakott, és minden ablakából a legszebb kilátás nyílt - mindenekfölött pedig a kis kert, mely e házhoz tartozott. Itt tölté idejének nagyobb részét. A nagy hárs alatt, mely a kertnek egy negyedét árnyékban tartá - oly kicsi vala az egész -, ütötte fel tanyáját, s oly jól, otthonosan érezé magát, mint még sehol, mióta a hazából távozott. - Csak estefelé hagyá el kis birodalmát, hogy orvosa rendelésének eleget tegyen, ki naponkint mérsékelt sétát követelt; de akkor is nem a Kursaal felé vagy a parkba, hanem komornája kíséretében a ház mögött elterjedő mezőn a hegyek felé vevé útját, hol, főleg este, kevés sétálóval találkozott, s az örökös zene és felpiperézett társaság helyett egyszerű madáréneket és zöld erdőmagányt talált.

Aznap, melyen történetünk újra kezdődik, valamivel távolabb ment, mint máskor, s fáradtnak érezve magát, egy padra ült. A nap a láthatárhoz közelgett, az egész táj az alkony szelíd világításában még szebbnek látszott, mint máskor, s Margit elragadtatva a képnek szépsége által, alig vevé észre az idegeneket, kik mellette elmenve, közelében egy más padot foglaltak el, s egész figyelmöket reá fordíták.

Az egyik nő, Margitnál idősebb, de azon korban, hol minden asszony még fiatalnak érzi magát; a másik egy ennél látszólag sokkal fiatalabb férfiú. Vonásaikban bizonyos hasonlatosság vala észrevehető, habár a nőnek arca sokkal érdekesebbnek látszott.

- Ez ő - szólt az ifjú hosszabb hallgatás után, mely alatt szemei Margiton függtek.

- Ő - mondá a nő halkan. - Nagyon megváltozott, alig ismertem volna reá.

- Igaz, nagyon megváltozott. De még szebb, mint elébb volt.

- Azt találod? - mondá a másik különös hangon, melyben félig gúny, félig bosszúság vala kifejezve. - Mások talán másképp vélekednének.

- Halványabb lett, s arca elvesztette a vidámságot, mely akkor, midőn először láttam őt, oly kedvessé tevé. De ez ábrándos, félig szenvedő kifejezés jobban illik szabályos vonásaihoz; mintha az egész arc csak általa nyerné harmóniáját. Rég nem láttam költőibb alakot.

- Ízlés dolga; Káldory és talán maga a grófné másképp vélekednek, s azt találják, mint én, hogy e halványság csak rosszabb egészségre mutat.

- Tudom, ellenszenved van a szegény asszony iránt, ki végre is ellened semmit sem vétett.

- Ellenszenvem! Szeretném tudni, miért lenne, mi közöm hozzá? Talán Káldory miatt? De nem mondtam-e százszor, hogy egészen közönyös vagyok iránta. Nincs senki, kit nálánál inkább megvetnék. - Az ingerült hang ellentmondott a szavaknak. - De hogy lássad, mennyire csalódol - tevé hozzá rövid hallgatás után, mely alatt felindulását legyőzé -, azonnal bemutatlak.

- Hisz nem ismered.

- Megismerkedünk vele, bemutatjuk magunkat.

- De itt...

- S miért nem? Fürdőhelyen nincs szükség annyi ceremóniára, főképp honfitársak között - s ezzel a nő felkelt, s társától követve Margithoz ment.

- Kegyed megengedi - mondá megszólítva Margitot -, hogy magamat mint ismeretlen bemutassam. Én báró Dárdayné vagyok, ez öcsém, Vámosy Vilmos. Ha a gróf, kit régóta ismerek, s ki öcsémnek barátja, nem lenne távol, őt kértük volna meg; de miután egyenesen a hazából jövünk, s gróf Ormosynéról a legújabb híreket hozzuk, a grófné talán megbocsátja tolakodásunkat.

- Ez nagy szívesség kegyedtől - mondá Margit kedvesen meglepetve, midőn oly váratlanul anyai nyelvén megszólíttatott -, mikor látta anyámat?

- Én rég nem láttam őt - válaszolt Dárdayné, ki Margit mellett helyet foglalt. - A grófné, mint tudja, ritkán látható. De bizonyosan mondhatom, hogy egészséges és a jelen pillanatban kétségkívül boldog is, miután, mint hallom, kegyed hazakészül. Egyébiránt öcsém részletesebb híreket adhat. Gróf Káldory engedelméből sokszor vadászik a káldorfalvi erdőben, s mint én hiszem, a vérthalmi határon is, hová az engedelem nem terjed, kelletinél többször fordul meg.

Vámosy, ki Ormosynét azon időközben, melyet Margit külföldön töltött, többször meglátogatta, s a szomszédságban lakva, mindenről, mi Vérthalmon történt, értesítve volt, röviden elmondá azt, mi Margitot érdekelheté. Jól ismeré az öreg plébánost, s még Mariskát is, kinek ipja azalatt meghalt, s kinek férjével a farkasvadászaton, mely a múlt télen tartatott, többször találkozott. Elmondá a változásokat, melyek a vérthalmi kertben azalatt történtek. Valamint Margit növekedő érdekkel mindig új kérdéseket talált, úgy Vámosy nem fogyott ki feleleteiből, s annyi részletekben s oly részvéttel közlé híreit, hogy Margit szinte megfeledkezett, hogy azt, kivel szól, most először látja.

Dárdayné hallgatva ült a szólók mellett. Ha Vámosyt a beszélgetés kevésbé foglalá el, kétségkívül észrevette volna belső felgerjedését.

- Engedelmet kellene kérnem - szólt végre hozzáfordulva Margit -, hogy kérdéseimmel untatom, de oly régen nem találkoztam senkivel, ki kedveseimről valamit tudna, s oly boldognak érzem magamat, midőn valakiről szólhatok, ki őket ismeri.

- Boldognak érzem magamat, hogy a grófnénak e hírek által néhány kellemes pillanatot szerezhettem, s éppoly boldognak érezi magát kétségkívül testvérem is, ki a vérthalmi dolgokban, mint kegyed látja, nem járatlanabb, mint mondám. Reménylem, e találkozás nem lesz az utolsó - tevé hozzá a legnagyobb nyájassággal. - Én részemről előre figyelmeztetem a grófnét, hogy ismeretségem több idejébe fog kerülni, mint talán szeretné.

- Én e találkozást valóságos szerencsémnek tartom, s előre örülök férjem kellemes meglepetésén.

- A szerencse mindenesetre részünkről nagyobb. És testvérem, ki, mint látszik, a nemes-lelkűséget, mellyel fürj- és fogolyvadászatát kedvemért odahagyá, máris megbánta: ha Káldoryval találkozik, legalább nem fog szemrehányásokat tenni, hogy őt Emsbe hoztam. E hely szörnyű unalmas.

- Nem hiszem, hogy nékem az lehetne. Alig ismerek kedvesebb vidéket. A zöld hegyek, a csöndes folyó, a jólétnek s míveltségnek színe, mely mindenünnen látszik, reám a legkellemesebb hatást teszik.

- Ez mind azért van, mert csak néhány napot töltött itt. Magam is úgy voltam vele; később át fogja látni, hogy vidékek is igen szépek lehetnek s igen kedvesek, de mindamellett igen unalmasok. A hegyek s a mező zöldje ellen nincs kifogásom; de mit ér, ha azon körben, hol a remény színét minden fokozataiban látjuk, a szerény igény, hogy magunkat a jelenben is jól érezzük, nem teljesül; és ha a szelíd Lahn csöndes folyását nézve, azt tapasztaljuk, hogy óráink is, mintha a folyó példáját követnék, lassabban folynak. Mindezt a grófné még nem hiszi, de csak legyen itt egy hétig, mint én, fogadom, osztozni fog nézeteinkben. Egyáltalában mindenből meglátszik, hogy még újonc. Mit mondana orvosunk, ha ily későn itt találná. A nap rég lealkonyodott. Hívesedni kezd. Valóságos botrány, hogy még künn vagyunk.

S ezzel Dárdayné felkelt, s Margitot követve, őt hazáig kíséré.

- Találkozásunkról gondoskodva van - mondá amaz, midőn a kertajtónál új ismerősétől búcsút vett -, holnap a kútnál meglátjuk egymást, s ha az idő szép, talán nagyobb sétát tehetünk együtt. Jó éjszakát.

22

Idegen helyen könnyebben ismerkedünk. S így Margit s Dárdayné első találkozásuk után csaknem elválhatlanokká lettek egymástól. A kútnál találkozva együtt tették sétáikat, együtt kocsiztak a környékben, s majd Dárdayné, majd Margit lakásán együtt töltötték az estéket. A viszony néhány nap alatt csaknem meghitt barátsággá vált, főképp Margit részéről, ki a szellemdús asszony iránt első pillanattól vonzalmat érzett.

Azon egyéniségek közé tartozott ő, kik mulatságok által nem érzik magukat kielégítve, s oly viszonyokban, melyekben szívöknek része sincs, gyönyört nem találnak. Valamint életünk későbbi szakaiban az ok, melyért a társaságot felkeressük, s magunkat benne jól érezzük, többnyire éppen abban fekszik, mert új ismerőseink a múltra nem emlékeztetnek, s előre tudjuk, hogy közeledésünknek semmi következése nem lesz: ifjabb korunkban e meggyőződés a társaságot megfosztja bájaitól; és Margit a nyájasság dacára, mellyel mindenütt fogadtatott, nem talált semmi élvezetet oly viszonyokban, melyekről előre tudta, hogy azok néhány hónap múlva ismét fel fognak oldatni.

Mióta anyai házát elhagyá, Dárdayné volt az első személy, ki iránt vonzalmat érzett. Maga az, hogy vele anyai nyelvén szólhatott, s oly tárgyakról, melyek szívét valóban érdeklék, elősegíté a közeledést. Oly ismert dolgokról szólt, oly kedves emlékeket gerjeszte beszédeivel, hogy maga is régi ismerősnek látszott. Ha Margit mással találkozik, ki az időt, mely alatt ő a külföldön utazott, honn töltve, neki a történteket elbeszéli: érdekelve s vonzódva érezte volna magát; mennyivel inkább most, midőn oly szeretetreméltó nő, minő Dárdayné vala, minden tehetségeit felhasználá, hogy magát Margit előtt kedvessé tegye.

Vámosy, ki csaknem egész idejét a nők körében tölté, szintén kellemes embernek látszott. Margit nem tartá őt kitűnőnek, de előadásában annyi elevenség vala, oly ügyesen fordítá a beszélgetést mindig éppen azon tárgyakra, melyek a grófnét leginkább érdeklék, s melyekről mindig új részletek jutottak eszébe, hogy Margit az ő társaságában is jól érzé magát - s általában régtől fogva nem vala oly megelégedett. Ismét derültté s közlékennyé vált; elevensége, beszélgetésének vidám élcei, szóval mindazon tulajdonok, melyek őt oly szeretetreméltóvá tették, az új körben, hol magát egészen otthonosnak érzé, ismét visszatértek.

Még nagyobb volt a hatás, melyet e találkozás Irmára tett. Véghetlenül szerette Káldoryt, feláldozta érte nevét, becsületét, lelkének nyugalmát, mindent, mi e világon előtte beccsel bírt, nem követelve ennyi áldozatért egyebet viszontszeretetnél, nem találva, nem is keresve más mentséget, mivel magát ön-szemei előtt igazolhatná, mint hogy az, ki miatt mindenről megfeledkezett, szeretetére érdemes vala. Első ifjúságában férjhez kötve, ki egész családjának jóltevője volt, de kihez a legnagyobb hála- s tiszteletnél egyebet nem érzett: a szenvedély egy pillanatra legyőzte kötelességérzetét, de el nem fojtotta azt; s nem lehetett senki, ki a fiatal nő tévedése fölött szigorúabban ítélne, mint ő maga. A legszeretőbb nő, a leghálaadóbb gyermek nem teljesítheté hívebben kötelességeit, mint ő férje betegágya mellett. Annyi hónap alatt, melyet körében töltött, kizárólag neki élve, lemondva minden élvezetről, minden szórakozásról, nem távozva oldalától, senki Irmától egy panaszt nem hallott. Nyugodtan, sőt az örömnek egy nemével tűrte el a beteg szeszélyeit, mert lelkének jólesett a gondolat, hogy annak szenvedéseit enyhítheti, ki iránt magát bűnösnek érezi. Férjének halála mély fájdalommal tölté szívét. Neki úgy látszott, mintha mindazon szeretet, melyet férje betegsége alatt iránta mutatott, a bocsánat, melyet a haldoklónak ajkai rebegtek, az áldás, mellyel tőle búcsút vett, csak még nagyobbá tennék a kínt, melynek súlya lelkét terhelé. - Ki írhatja le érzelmeit, midőn éppen e pillanatban, hol önvádaktól lesújtott szívének vigasztalásra legtöbb szüksége vala, Káldory levelét vevé, s azon meggyőződéshez jutott, hogy az, kiért mindent feláldozott, szerelmére érdemetlen volt. Káldory levelének nyájas szavai, a színlelt érzemények, melyeket kifejezett, még undokabbá tevék eljárását, s Irma első felgerjedésében csak bosszú után vágyódott. Mindenre képesnek érezé magát, mindenre késznek. Miután azonban első indulata lecsillapult, s azon eszközökről kezde gondolkozni, melyek által bosszút állhat: megváltoztatá szándékát.

Ha Káldory mátkájának vagy Ormosynénak ír, más következése nem lehet lépésének, mint hogy önmagát gyalázza meg. Hisz Ormosyék a viszonyt, melyben Káldoryhoz állt, valószínűleg régóta ismerik; talán ő maga szólt e dologról, s mily jól nevelt anya néz ily valamit akadályul, ha leányának gazdag kiházasítása forog kérdésben? S ha Ormosyné e részben kivételt képezne is, s Irma Káldory leveleinek átküldése által a házasságot megakadályoztatná, vajon megbosszulva lesz-e? Oly ember-e ő, kit szíve által szerencsétlenné tehetni? Ha szereti is mátkáját, e szeretet bizonyosan nem olyan, mely egész boldogságának föltételét képezi, s ha a házasság szétbomlik, az ő becsülete bizonyosan nem fog semmit veszteni. Irma csak magát ronthatja meg, csak saját nevét mocskolhatja be, s vajon szabad-e ezt tennie? A nevet, melyet visel, nem férjétől örökölte-e; attól, kinek jótéteményeit életében

hívtelenséggel hálálta meg, s kit, ha bosszúvágyának enged, halála után gúny s megvetés tárgyává teszen.

A sértett nő tehetetlenségének érzetében magába fojtotta szenvedélyeit. - Jóakarói azt hirdeték, hogy viszonya Káldoryhoz azelőtt hónapokkal Irma által bontatott fel, s hogy Káldory bújában vonult falura, s valószínűleg elkeseredésből házasodott meg. Mások a szakadásnak okát csak Káldoryban keresték, s a közönyösséget, melyet Irma ezután mutatott, könnyelműségnek nevezték; de a küzdelmeket, melyeken a szegény nő ezen idő alatt keresztülment, a mély gyűlölést, mely utánok szívében visszamaradt, nem gyanítá senki.

Irma jellemére a történtek nem maradhattak befolyás nélkül. - Csak ha fájdalmunkat magunkba zárva, egyedül viseljük, érezzük egész súlyát; semmi által sem keseredünk el inkább, mint mikor bánatunk okaira gondolva, egyszersmind megszégyenülve érezzük magunkat. Ez vala Irma helyzete. Minél jobban tudta, hogy a közbeszédnek tárgyává vált; mentül elébb észrevéve, hogy az egész társaságnak szemei rajta függnek, csak alkalmat várva, hogy sajnálkozásukat kijelenthessék: annál inkább titkolá érzelmeit, annál inkább küzdött ellenök, míg végre önmagával is elhiteté, hogy legyőzte. De a szív hasonló győzelmeket nem víhat ki nagy áldozatok nélkül; s Irma, midőn fájdalmának vigasztalást keresve, azon meggyőződésre erőlteté magát, hogy saját sorsában semmi rendkívüli nincs, hogy Káldory nem rosszabb a többieknél, s hogy mindenkinek, ha e világon önzésnél egyebet keres, csalódnia kell: nem vált boldogabbá ezután. Kevésbé gyűlölé Káldoryt, de elkeseredett az emberek ellen; nyugodtabban tekintett vissza múltjára, de csak, mert az érzeményeket, miknek magát akkor átengedé, most tagadta. Felkeresé a társaságot, jókedvűnek, vígnak látszott, s kik őt elébb ismerték, most csak azt jegyezték meg, hogy Dárdayné férje halála óta elmésebbé vált; de az öröm elköltözött szívéből, s élcei, melyek által a társaságot mulattatá, sokszor nem fájtak senkinek inkább, mint önmagának.

Hosszú küzdelmek után végre visszanyerte nyugalmát, s azon hideg közönyösségre szoktatá magát, mely nagy fájdalmak egyedüli vigasztalása. Oly hosszú idő folyt le, mióta Káldoryt nem látta, s oly nagyszerű dolgok történtek azalatt, hogy a gyűlölet helyett, melyet egykor iránta érzett, most csaknem közönyösséggel gondolt reá, s meggyőződése szerint, ha vele valaha találkozik, legfeljebb megvetést s undort érezhet iránta.

Ezt hitte. S mégis, midőn Emsben a fürdővendégek lajstromában egyszerre Káldory nevét olvasá, szívét le nem írható érzések tölték el. Mit mondjon neki, ha vele találkozik; miként fogadja, ha - min kétkednie nem lehetett - őt felkeresi? Kétségen kívül legjobb, ha iránta közönyösséget mutat, mely a hiú férfiút legmélyebben sértheti. De lesz-e ehhez ereje? Fog-e parancsolhatni szívének, nem hogy szeretetét, melyről többé szó sem lehet, de hogy gyűlölését eltitkolja? Irma kétkedett önmagában. El akarta halasztani, ha lehet, egészen elkerülni a találkozást, s egy pillanatig csaknem el vala határozva, hogy Emset még másnap elhagyja. - De mit fognak mondani az emberek, mit öccse, ki előtt eddig a legnagyobb közönyösséget színlelte; mit főképp Káldory, ki rögtöni elutazását megtudva, abban csak szerelmének jelét látandja? - S vajon elkerülheti-e a találkozást? Nem fog-e Káldory a hazába visszatérni, s nem jobb-e, ha a kellemetlen percen itt megy keresztül, hol a viszonyt, melyben hozzá állt, senki sem gyanítja?

A kellemetlen bizonytalanságtól, melyben a napot tölté, azon hír által szabadulva, hogy Káldory elutazott, most a legnagyobb kíváncsiság tölté el szívét. Látni akarta azt, kiért Káldory őt elhagyta. Talán elvesztette szépségét; talán beteg; talán udvarlók környezik. Irmának mindez igen közönyös, miatta Margit a legszebb, legboldogabb asszony lehet - csak tudni akarja, csak saját szemeivel akar meggyőződni róla.

Több napok múltak, míg e kívánata teljesült. Margit férjének távollétében nem jelent meg a kútnál. A benyomás, melyet látása Irmára tett, mély vala s fájdalmas. A fiatal nő halvány volt, s szenvedőnek látszott. - Ő nem szerencsés - gondolá magában Irma, s csaknem kiengesztelve, csaknem vonzódva érezé magát ártatlan vetélytársa felé. Káröröm volt-e ez, vagy szánalom, ki mondhatná meg? Hisz minden erősebb érzemény, mint a fának messze terjedő gyökerei, a szív különböző rétegeiből szívja éltető erejét. Maga Irma nem adhatna számot érzéseiről; bizonyos csak az, hogy mi keblét e pillanatban feszíté, nem gyűlölet, s hogy Margithoz közeledve, nem volt semmi ellenséges célzata.

Eleinte ismeretsége a kedvező benyomást még nevelé. Margit oly nyájas és szeretetreméltó, oly nyílt s közlékeny vala, hogy Irma iránta csaknem barátságot érzett; később azonban, midőn Margit, ki magát új körében jól érezé, vidámabbá vált, midőn őt sétálás közben kipirosodott arcokkal oly szépnek látá: ez érzések megváltoztak, s Irma szívét soha elébb nem ismert keserűség tölté el. Vonzódva érezé magát most is, s elkövetett mindent, hogy hozzá még inkább közelítsen, de az, mi őt vonzá, mi Margit társaságát neki csaknem nélkülözhetlenné tevé, nem barátság vala többé. Érzé, hogy a véletlen, mely őt vetélytársával összevezette, egész jövőjére határozó; de miért s mi módon, arról nem adott számot magának. Nem látott semmi meghatározott célt maga előtt, nem alkotott semmi tervet; de ha Káldoryra gondolt, ki egész életének boldogságát feldúlta, s ha a bizodalmat látá, mellyel Margit hozzá naponkint inkább ragaszkodott, szívében néha sötét gondolatok támadtak fel. - Meg kell bosszulnom magamat, ha csak azáltal is, hogy neje mellett állva, életét elkeserítem. És Margit? Miért legyen ő nálamnál szerencsésebb, nem érte hagyattam-e el, nem miatta lettem-e boldogtalanná?

Voltak pillanatok, midőn Margitot csaknem gyűlölé, főleg miután a hatást észrevette, melyet a bájló nő Vilmosra tett.

Rendkívüli e hatásban legfeljebb az volt, hogy szerelméről ez ízben kevesebbet beszélt, mint máskor; aggodalomra nem vala semmi ok. Vámosynál ily esetek oly gyakran fordultak elő, hogy szíve hasonló sebek elviselésében bizonyos virtuozitásra jutott, s Irma jól tudta, hogy valamint gyöngélkedő emberek többnyire hosszú életűek: úgy öccsének szíve e nem szűnő bajok között nem forog veszélyben; de hogy éppen Margitot szereté, ez lelkét keserűséggel töltötte el.

Vannak nők, kik sohasem lehetnek szenvedély nélkül, s kiknél az érzés, mellyel gyermekkorukban testvérökhöz ragaszkodnak, s az, mely szívöket vén napjaikban unokaöccsükhöz köti, nem kevésbé forró és túlságos, mint az, melyet kedvesök iránt érzenek. Ilyen vala Irma is. A szeretet, mellyel első fiatalságában Vilmoshoz ragaszkodott, s mellyel, miután Adorjánban csalódott, hozzá visszafordult, nem vala olyan, milyet testvérek között közönségesen találunk. Ragaszkodása szenvedelmes volt, határtalan. Valamint egykor a fő ok, melyért Dárday kezét elfogadá, s a nála csaknem negyven évvel idősebb férfinak neje lett, az volt, hogy a csekély vagyont, mely szüleiről maradt, egészen testvérének hagyhassa: úgy most sem volt áldozat oly nagy, melyre Vilmos kedvéért késznek nem érzené magát. Miként tűrje nyugodtan, midőn észreveszi, hogy a testvér, kiért ennyit tett, mást inkább szeret nálánál?

Van szerelemféltés szerelem nélkül is. Valamint pazarlókat találunk, kik egyszersmind fukarok, s egy pillanatban ezreket elszórva, máskor fillérekkel gazdálkodnak és fösvényen őrzik a pénzt, melynek becsét nem ismerik: úgy a tapasztalás mutatja, hogy sokan, kik való szerelmet sohasem éreztek, kik hogy e kincset megtartsák, még szeszélyeiket sem áldozhatják fel, a szerelemféltés minden kínjait szenvedik. De mondjanak bármit, szerelem szerelemféltés nélkül nem található, főképp asszonynál nem. A nő, ki egész életét egy lénynek szentelé, nem tűrheti nyugodtan soha, ha mindenét feláldozva, cserében egy szívnek csak részét nyerheté

vissza. A nő sokszor szerény kívánataiban. A legkitűnőbb egy háznak szűk körében, a legközépszerűebb férfi szeretete által kielégítve érezheti magát. Áldozatainak nagysága, a határtalan szeretet, melyet érez, elfelejtetik vele, hogy az oltár, melyen áldozott, s a férfi, kiért oly fenségesen érez, nem érdemesek reá, csak hogy a kör, melyben mozog, a férfi, kinek él, egészen az övé legyen, hogy kis világának ő legyen istene, hogy kedvesének szívét ne ossza senkivel, hogy mindenhatónak, kedvese boldogságára szükségesnek érezze magát.

Eddig Irma Vilmos irányában ilyennek képzelé magát, de sokkal inkább ismeré őt, hogysem a változást, mely öccsén történt, mióta Margittal társalkodott, észre ne vegye. Vilmos nem szólt szerelméről, mint máskor szokása vala; nem kért tanácsokat, nem közlé reményeit. Komolyabbá vált; magába zárkózott. Irma érzé, hogy e szerelem válaszfalként emelkedik közte s testvére között, s a gondolat, hogy Margit, ki miatt őt Káldory elhagyá, most tőle testvérének szeretetét is elidegeníti, mondhatlan keserűséggel tölté lelkét.

Talán ártatlan. Talán mikor Káldory kezét elfogadta, nem ismeré a viszonyt, melyben az Irmához állt; nem viszonozza, talán nem is sejti Vilmos szerelmét; de ha öntudatlanul is, nem ő-e oka Irma szenvedéseinek, nem ő fosztá s fosztja-e meg őt minden szeretettől, mintha az ég ez asszonyt átkául teremtette volna?

Margit előtt nyájasságra kényszeríté magát, barátságot színlelt, hisz mindenáron meg akarta nyerni bizodalmát, ha csak azért is, hogy őt egészen ismerve, gyűlöletét igazolva találja; de egyes keserű kifakadásokból, melyekre magát elragadtatá, Vilmos sejté gondolatait, s miután arról, mi szívét e pillanatban kizárólag érdeklé, nővérével nem szólhatott, közönyös dolgokról beszélt, s félórákig szótalanul ült karszékében.

- Tudod-e, Vilmos - mondá egyszer Irma ilyen hosszabb hallgatás után -, hogy reád az emsi levegő igen rosszul hat?

- Nem tudnám, miért - válaszolt a megszólított bámulva -, egészen jól érzem magamat.

- Napról napra unalmasabbá válsz.

- A baj legalább nem aggasztó, százéves lehetek vele.

- Egoista! s hát nem tudod, orvosom azt rendelé, hogy mulattassam magamat.

- Orvosod bölcs férfiú, s nincs ennél jobb orvosság a világon. Az asszonyok pontosan követik tanácsát, s ennek köszönhetik, hogy a fürdőknek oly sikerét tapasztalják; de te, szegény nővérem, a gyógyszertárt tévesztetted el. A legjobb testvér sem igen mulatságos.

- Meglehet, igazad van; csakhogy ezt eddig nem tapasztaltam még. - Irma e szavakat majdnem érzékenyen mondá.

- Mi bánt, kedvesem? - szólt Vilmos hasonló hangon. - A víz rosszul hat reád, felgerjeszt, pár nap óta ingerlékenyebb, idegesebb vagy, mint máskor.

- Ismét az idegek. Úgy látszik, mintha, mióta az idegbajok feltaláltattak, más mentségre vagy magyarázatra nem volna többé szükség. Ha valamely asszony akaratos, gonosz, tűrhetetlen, idegeivel mentik. Ha rosszkedvű, ha szenvedni, ha sírni látják, ismét idegeire tolják. Miért keresnénk más okot, mikor ezt készen találjuk?

- Csakugyan nem foghatom meg, mi más okod lehetne.

- Nem változott-e meg egy idő óta egész magaviseleted; nem látom-e, hogy társaságomban rosszul érzed magadat, hogy kerülsz, hogy nincs többé bizodalmad hozzám?

- Irma!

- Nem tagadhatod. Sokkal hosszabb ideig szerettél és sokkal inkább szeretlek, hogysem érzéseidet előttem eltitkolhatnád. Elkényeztettél. A viszony, mely közöttünk létezett, bensőbb, melegebb vala talán, mint testvérek között lenni szokott, de végre beleéltem magamat e viszonyba, boldognak éreztem magamat általa, biztosnak gondolám; s ha most, midőn az ellenkezőt tapasztalom, ingerlékenynek találsz: úgy tartom, nincs szükség idegeimre, hogy ezen állapotot magadnak megmagyarázzad.

- Nem értelek!

- Sőt tökéletesen megértettél, s belsődben azt mondod magadnak, hogy igazam van. Vagy nincsenek-e titkaid előttem, nem szólsz-e közönyös tárgyakról velem, míg éppen azt, mi szíveden fekszik, mi minden gondolataidat elfoglalja, nem is említed? Előttem hasztalan rejtegetődzöl, talán elébb ismertem titkaidat, mint önmagad.

- S minek szóljak hát?

- Ha szeretnél, ha úgy szeretnél, mint elébb, nem kérdenéd ezt. Ami gyötrött s aminek örültél, gondolatidat s érzéseidet, nem közlötted-e előbb mindezeket velem? Nem kívántad-e tanácsomat? Tudtad, hogy amiről szólsz, az nem titok előttem; de szóltál, mert szükségét érezéd, mert szerettél. Most elidegenedtél tőlem. Mióta Káldorynéval találkoztál, mintegy válaszfal emelkedett köztünk. Nem szeretsz többé.

- Hogy gyötörheted magadat ily gondolatokkal?

- Még ha más volna, nem szólnék, de nem találok semmi rendkívülit benne. Megengedem, szép, azaz akinek tetszik, s ámbár hervadott, s vonásai korához képest nagyon élesek, arca talán érdekes; de társalgása inkább kellemetlen. Ékesnek akar látszani, de minden erőltetett, még vidámsága sem természetes, s fogadni mernék, házában rosszkedvű és akaratos.

- Belőled most ellenszenved beszél. Nem mondtad-e első nap, miután vele megismerkedtünk, hogy Káldoryhoz vonzódva érezéd magadat?

- Még nem ismertem őt. Arca több szellemre s lélekre mutat, mint amennyit benne találtam, s ez az, mi első pillanatban még engem is elámított; de nincs egyebe szépségénél; igaz, hogy ti, férfiak, nem kerestek mást. Kik a szerelmet vaknak mondják, csak a nő szerelmét érthetik; a férfiaké csak néz, néz, nem is tesz egyebet.

- Csalódol. Az ellenállhatlan báj, melyet Margit mindenkire gyakorol, melynek első pillanatban még magad sem állhattál el, nem szépségében fekszik. Éppen a szellem, mely szemeiből sugárzik, a lélek, melynek kifejezése szabályos arcát oly érdekessé teszi, a mély érzés, mely minden szavát áthatja: ez az, mi által mindenki vonzódva, leláncolva érzi magát. Margit szépsége nem olyan, mint másoké. Szép asszonyok tetszenek; ki Margit szépségét felfogá, annak szeretni kell.

Vilmos lelkesedéssel szólt. - Hát annyira szereted őt? - mondá Irma szomorúan.

- Szeretem, mint soha asszonyt nem szerettem, mint soha senkit sem fogok szeretni a világon. Hiába mosolyogsz, vannak érzelmek, melyek szívünket csak egyszer töltik el.

- De oly egészen, hogy többé nem is fognak ki. S ilyen, úgy látszik, a szerelem nálad. Tizennyolc éves korodtól ez érzemény nem változott szívedben, csak a személyek váltják fel egymást.

- Ne enyelegj. Mit Margit iránt érzek, azt eddig nem ismerém; egész jövőm, egész életem függ tőle.

- S nem mondtad-e ezt legalább tízszer, s nem fogom-e ezt még tízszer hallani tőled?

- Bár igazad volna.

- Tehát e szerelem, melytől egész jövőd függ, nem csak örök, hanem reménytelen is. Ki hitte volna, hogy a Wertherek hazájának éghajlata ily hatást tehet reád.

- Szóljunk komolyan e tárgyról, vagy jobb, ne is szóljunk róla. Könnyelműnek tartasz, s eddigi életem talán igazolja véleményedet; de ha szeretsz, hagyj fel enyelgéseiddel; fájnak. Én Margitot szeretem.

- Hisz alig ismered őt - mondá Irma, meglepetve a szokatlan komolyság s érzés által, mellyel testvére szólt.

- Néha magam is alig érthetem. De vannak dolgok e világon, melyek megmagyarázhatlanok, s ilyen a hatás, melyet bizonyos egyének első pillanattól reánk gyakorolnak. A természetes szimpátia, mellyel magunkat bizonyos emberek felé vonzódva érezzük, éppoly bámulatos, de éppoly tagadhatlan, mint az, mely a mágnes és vas között létezik; és csak ha szerelmünk ilyenen alapszik, ha az nem hosszú ismeretség s tapasztalások következéseként, hanem egyszerre, öntudatlanul támad lelkünkben, ellenállhatlan hatalommal változtatva meg vágyaink irányát, anélkül, hogy ezen hatalomnak okát önmagunknak megmagyarázhatnók - csak akkor ellenállhatlan a szerelem csak akkor határozó egész életünkre. Mióta Margitot ismerem, sőt mióta őt először láttam...

- Menyegzőjénél?

- Akkor, midőn kívánatodat teljesítve, a vérthalmi templomba követtelek - a gondolat, hogy ez órában valakibe belé szerethetek, bizonyosan távol vala lelkemtől. Szerencsétlennek láttalak, s csak bosszú után vágyódtam. Meggyőztél, hogy Káldoryn bosszút állva, nevedet kockáztatom, s szavamat adám, hogy szenvedélyeimen uralkodni fogok, de a gyűlölet az iránt, ki téged sértett, annál nagyobbá vált; s ha a nő iránt, kinek ő szerelmedet feláldozá, mielőtt láttam, valamit éreztem, az bizonyosan nem szerelem volt. De láttam őt, s szívem egyszerre megváltozott. Egy pillanat, s ő, kit miattad gyűlölnöm kellett volna, kit gyűlölni akartam, szerelemmel tölté lelkemet.

- Ezt csakugyan nem sejthetém!

- Nem érthetted volna szerelmemet. Nem vala kilátásom, hogy Káldory nejével valaha közelebb érintkezésbe jöhetek; minek közöltem volna érzéseimet, melyek téged talán csak sérthettek volna?

- Meg kell vallani, hogy soha ember titkát nem rejtette el jobban náladnál. Ki hitte volna, hogy a viszonynak, melyben Viktával álltál, csak az volt célja, hogy szerelmedet Margithoz elrejtsed.

Vilmos látszó zavarban hallgatott.

- Elhagyod a várost, az egész évet pusztádon töltöd, hová elébb csak kénytelenségből néhány napra szoktál menni, eső s fergeteg között naponkint Káldorfalvára lovagolsz. Annyira viszed a dolgot, hogy sokan házasságodról szólnak, s a szép molnárleány magát már földesasszonynak képzeli; végre csak hosszú kérések által bírhatlak reá, hogy kedvesedet néhány hétre elhagyjad, s most egyszerre azt mondod nekem, hogy az egész idő alatt mást szerettél.

- És mégis úgy van. Mikor Viktával találkoztam, nem ismertem Margitot. Vikta szép s kedves leány; szeretett, s vonzódva érezém magamat feléje. Szeszély vala az, minőt életemben többször követtem, nem egyéb.

- S csupa szeszélyből elvetted volna?

- Margit nélkül e lehetőség talán nem is jutott volna eszembe; de mióta őt láttam, egész természetem megváltozott. Undorodtam a várostól, s jószágomra mentem; úgy látszott, hogy sehol boldognak nem érezhetem magamat, mint azon hely közelében, melyen őt láttam. Felkerestem anyját, megismerkedtem azokkal, kiknek körében életét tölté - összegyűjtve legkisebb emlékeit, s kiegészítve a képet, mely reám oly csodálatos hatást tett. Te magad is észrevevéd, hogy komolyabbá váltam, is elkövettél mindent, hogy magányomból kiragadj, melynek kedélyem e változását tulajdonítád. Végre magam is érzem, hogy igazad van. Margit örökre el vala veszve. Szórakozást kerestem, erőszakkal ki akartam ragadni magamat e lelki állapotból, mely csaknem életuntsággá vált, s újra közeledtem Viktához. Érzem, hogy Margit emlékét, mely által oly szerencsétlen valék, csak új szerelem által irthatom ki szívemből, s ezt kerestem. Hogy e leány határtalan ragaszkodása, hogy bájai reám hatás nélkül nem maradhattak, természetes. Voltak pillanatok, midőn magammal is elhitetem, hogy szeretek, s ismét boldognak érezém magamat; de e rövid percek után szomorú órák következtek, melyekben még szerencsétlenebb valék, mert Vikta miatt szemrehányásokat tettem magamnak. Feltevém magamban, hogy a viszonyt felbontom. De ha vele találkozva szerelmét látám, ha szenvedélyességére gondolék, nem vala erőm; s ismét továbbra halasztám feltételem kivitelét, erősen elhatározva magamban, hogy az első alkalmat, mely arra nyílik, nem mulasztom el. A nagy események, melyek az egész világot mozgásba hozták, véget vetettek bizonytalanságomnak is. A szociális különbségek megszűntek. A válaszfal, mely az osztályokat eddig elkülönözé, miként valamennyien hittük, örökre ledőlt; miért hagynám el azt, ki értem életét adta volna? Nem viszonozhatám szerelmét teljes mértékben; tudtam, hogy karjai között nem találhatom fel mindazon boldogságot, melyre szívem képesnek érzé magát; de tudtam azt is, hogy e boldogság reám nézve elérhetlen, s hogy Vikta határtalanul szeret, s ha őt elhagyom, szerencsétlenné válik; s így egy gyönge pillanatban megígérém neki, hogy elveszem. - Ó, de hidd el, még azon pillanatban sem szerelem volt az, mi által magamat elragadtatám. Soha Vikta szerelme Margit emlékét nem feledteté el velem. Élvezetet kerestem karjai között, de az élvezet közepette eszembe jutott, mi boldog lehetnék, ha magamat Margitért feláldozhatnám.

- Mily hatalmas költő vagy, öcsém - mondá Irma nyájasan -, ha kevésbé ismernélek, magam is elhinném a történetet, melyet oly erős meggyőződéssel adtál elé s mely éppúgy, mint Rousseau önvallomása, csak képzeleteden alapul. Hogy Margit szépsége első látásra hatást gyakorolt reád, azt elhiszem; hogy mióta őt többször látod, belészerettél, azon nincs okom kétkedni; a többit költői tehetséged alkotá, mely ellen csak azon egy kifogásom van, hogy kissé nagyon is érzékeny. Nem hittem volna, hogy még oly ifjú vagy; de ezen segít az idő. Werther szenvedései után Mefisztó életfilozófiája, Childe Harold lelkesedése végeredményeként Don Juan tapasztalásai: - ez a fejlődés, melyet szeretők s költőknél tapasztalunk; de nyugodt lehetsz, szívbajodnak nem lehet jobb gyógyszere, mint mely most ajánlkozik. Mentül jobban ismered Margitot, annál nyugodtabb léssz; a hasonszenvi rendszer, ily betegségeknél legalább, csodákat művel.

- Bár igazad volna! De Margit nem hasonló másokhoz.

- Éppen mert ezt hiszed, azért szükséges, hogy vele megismerkedjél. Hidd el, vannak kivételes helyzetek, de kivételes emberek nincsenek.

- Nem ismered őt, s nem gyanítod szerelmemet, mely napról napra szenvedélyesebbé, őrültebbé válik. Hidd el, legjobb, ha elmegyek, s pedig mentül elébb. Tőle távol legalább nyugodtabban fogom elviselni szerencsétlenségemet.

Vilmos felkelt s az ablakhoz ment. Irma mély részvéttel nézett utána. Így nem látta még őt. Könnyelműnek hivé, azon boldogok közé számítá őt, kik csak annyi szenvedelemre képesek, mennyi arra, hogy élvezhessünk, szükséges; most látá, hogy csalódott. Felkelt, s testvérét az ablakhoz követve, vállára tevé kezét. - S ha mégis csalódnál? - szólt részvéttel.

- Én ismerem sorsomat - mondá Vilmos szenvedéllyel. - Láttam a kincset, mely boldoggá tehetne, s tudom, hogy az örökre elérhetlen. Mint a csillag, mely felé vágyódva tekintünk, habár tudjuk is, hogy az örök távolban ragyog fölöttünk: ilyen lesz Margit képe nekem. De ne aggódjál miattam. El fogom viselni kínomat, s nem gyötörlek panaszaimmal. Csak azt ne kívánd tőlem, hogy itt maradjak; hogy a boldogságnak tanúja legyek, mely nékem, ki érte éltemet adnám, elérhetlen, s melyet a sors egy érdemetlennek adott.

- S hiszed, hogy Káldory boldog?

- Miként ne lenne az, ily nőnek birtokában; szeretve, bálványozva Margit által?

A testvérek egy ideig hallgatva álltak egymás mellett. Irma mélyen fel vala gerjedve. - A gondolat, hogy Adorján boldog; hogy Vilmos szerencsétlennek érezi magát; saját szenvedéseinek emléke: mint a vihartól kergetett vészfelhők, sebes változásban vonultak át lelkén; szívét a legellenkezőbb érzelmek tölték el. Gyűlölet és szeretet, mondhatlan bánat s vad öröm, mint villámnak fénye, percekre egész valóját áthaták, midőn eszébe jutott, hogy ha Vilmos szerencsés lehetne, ő egyszersmind megbosszulva látná magát.

Vilmos sokkal inkább el vala foglalva saját gondolataival, hogysem Irma felgerjedését észrevehetné; végre az utóbbi erőt véve magán, újra megszólítá őt. Margitról beszélt. Felhozá a nyájasságot, mellyel Vilmos iránt viseltetett, egyes szavait, melyekből részint vonzalmát, részint azt lehete következtetni, hogy magát Adorjánnal boldognak nem érzi; szóval, oly biztatólag szólt, hogy Vilmos, miután elébb csaknem kétségbeesett, könnyelmű és szenvedélyes emberek módjára egyszerre az ellenkező túlságba esett, s midőn Irmától búcsút vett, reményekkel telve sietett Margit házához.

Irma mély gondolatokba merülve nézett utána; később ő is követé őt - és soha Margit új barátnéját oly kedvesnek és szeretetreméltónak nem találta, mint e napon.

23

Káldory néhány nappal tovább maradt el, mint föltevé; nagy s nem kellemes volt meglepetése, midőn visszatérve, a viszonyról értesült, mely azalatt Margit s Dárdayné között keletkezett. Abban, mit nagynénje leveleiből Irmáról tudott, nem volt ugyan semmi, mi ellenséges szándékra mutathatott. Dárdayné az időt, mely alatt Káldory a külföldön utazott, szórakozások között tölté, szenvedély s keserűség nélkül szólt róla, szóval úgy viselte magát, mintha a viszonyt, melyben hozzá egykor állt, elfeledte vagy mintha annak felbontását ő maga kívánta volna. De azon egy tekintet, melyet Káldory vele a vérthalmi templomban váltott, megcáfolá mindazt, mit nagynénje írhatott; s ha minden sürgetések s Margit kéréseinek dacára mindeddig a hazába vissza nem tért, ez főképp azért történt, mert e találkozást kerülé. Mint midőn a láthatáron nehéz felhőt látunk, bár az ég tisztán boltozik fölöttünk, a lég mozdulatlan, és semmi a közelgő vészre nem mutat, mégis aggodalommal nézünk a sötét pont felé, mert nem hihetjük, hogy a forró nap csöndesen végződjék: ilyen vala Irma jelenléte Káldorynak; s abban, hogy Margithoz közeledett, nem volt semmi, mi által magát megnyugtatva érezheté.

Igaz, hogy Irma Margitnak - miről Káldory, mihelyt nejével szólt, meggyőződött - előbbi viszonyáról mit sem mondott; de miért kereste fel őt, miért fárad barátsága után, ha különös célja nincs? Talán csak kíváncsiságból, talán éppen hogy közönyösségét megmutassa? - De vajon lehet-e Irma közönyös? Káldory egész hiúsága ellenmondott e gondolatnak.

- Tisztába kell jönnöm e dolog iránt - szólt végre hosszú gondolkozás után. - Nem kerülhetem ki; jobb ha, mikor vele először találkozom, magunk vagyunk. - S Káldory még aznap, melyen megérkezett, Irmához ment.

Három év múlt, mióta vele utolszor szólt, s talán soha életében nem volt inkább elfogulva, mint midőn a szoba küszöbén átlépve, a nővel, kihez őt egykor oly erős kötelékek láncolák, ismét szemközt látá magát.

Irma külsőleg keveset változott. Talán valamivel halványabb volt, mint mikor őt utolszor látá, de szép, mint mindig, s Káldory mélyen meghatva állt előtte. Nincs kínosabb érzés, mint ha olyanokkal, kikhez elébb érzemények kötöttek, később mint idegenekkel találkozunk; Irma az első pillanatokban szintén elfogultnak látszott, s pirulva viszonzá Káldory köszöntését.

Mindketten hallgattak; végre Káldory, legyőzve zavarát, udvarias szavakban fejezte ki örömét, hogy vele ily váratlanul találkozott.

- Elképzelem, mennyire örülhetett - mondá Irma gúnyosan -, ha előre látja, hogy itt talál, talán nem is jött volna el, csak hogy e nagy szerencsének előre tovább örülhessen.

- Ön csalódik. Ha a szívességet, mellyel nőm iránt viseltetik, előre láthatám, bizonyosan nem fosztottam volna meg őt ily sokáig az örömtől, melyet barátságában talál.

- S miért ne lennék én szíves Margit iránt? Ő oly kedves, oly szeretetreméltó. Reménylem, nem teszi fel rólam, hogy a szegény asszonyra önért neheztelek, vagy hogy nagy szerencséjét irigylem.

- Azt hivém...

- Hogy vigasztalhatlan vagyok, nemde? Hogy, egy új Ariadne, a világot panaszaimmal töltöm el, s csak bosszúról gondolkozom. - Nyugtassa meg magát, s bármily hihetetlennek látszik, hogy egy nő, ki önnek szeretetét veszté, e veszteséget túlélheti: ím, nem haltam meg, sőt meg kell vallanom, hogy mióta nem láttuk egymást, többször elég jól mulattam, s egyáltalában nem érzek semmi hajlamot a kétségbeesésre.

- Legforróbb óhajtásom teljesül, ha önt megelégedve látom. Nincs senki a világon, ki boldogságában melegebb részt venne.

- Meg vagyok győződve róla, hisz ismerem önt. Ön mindig megfeledkezik magáról, s csak másokra gondol. Egész élete egy hosszú áldozat. Van-e ember, ki például atyafiúi szeretetét annyira viszi, hogy mint ön, egyedül nagynénje kedvéért még meg is házasodik?

- Nem érdemlem e gúnyt.

- Én nem gúnyolódom. Hiszen csak ön szavait ismétlem; kár, hogy levele nincs kezemnél. Elvenni az ország egyik legszebb s leggazdagabb leányát, lehet-e nagyobb önmegtagadás?

- Margit csakugyan a legjobb, legnemesebb lényeknek egyike.

- S hozzá egyike a leggazdagabbaknak...

- Reménylem, nem teszi fel senki felőlem, hogy ez elhatározásomra befolyást gyakorolhatott - mondá Káldory, kinek vére arcába nyomult.

- S miért nem? - válaszolt Irma - aki családja kedvéért házasodik, miért ne tekintsen az vagyonra is? hisz korunkban ez a fő dolgok egyike. Szeretjük a régiséget, még bútorainkban is; büszkék vagyunk reá, ha termeinket régi nevekkel s rokokó székekkel tölthetjük be; csak az aranyozásban ne legyen hiány, különben az utánzásokhoz tartjuk magunkat.

- Nagysádon kívül senki sincs, ki nekem ezt mondhatná.

- Természetesen; nincs is senki, ki az ön ildomosságát annyira tisztelhetné, mint én. Ön páratlan e tekintetben. Emlékezzék csak utolsó levelére. Férjem meghalt, s ön egyszerre a legkellemetlenebb helyzetben látja magát. Annyi ígéret, a szenvedélynek oly lángoló nyilatkozatai után a nő bizonyos reményekre hihetné jogosítva magát, s ha nem is az első pillanatban, mikor jóltevőjének sírja mellett csak bűnének egész súlyát érzi, de talán később igen alkalmatlan igényekkel léphetne fel. Soknak ez az első percben valószínűleg nem jutott volna eszébe; mások, ha ilyesre gondolnak is, nem tudnának segíteni magukon: önt ily kicsinység nem hozza zavarba. Egy nappal előbbre teszi levelének keletét; úgy ír, mintha semmi sem történt volna, s az egész dolognak vége van. - Nem hiszem, hogy valaki találkozzék, ki hasonló helyzetben ön példáját csak utánozni is tudná.

- Esküszöm, hogy Dárday halálát csak akkor hallám meg, mikor levelemet elküldöttem, s szavam Margitnak már le vala kötve. Ha a hírt előbb veszem...

- Hagyjuk ezt - folytatá Irma szenvedéllyel -, mit bánom én, mit tett, vagy mit nem tett volna. Nekem az közönyös, biztossá teszem önt, oly közönyös, mint bármi más a világon. Én egészen megelégedve, egészen szerencsésnek érzem magamat - s elhiheti, naponkint áldom Istenemet, hogy a sorstól megmentett, mely szegény Margitra vár.

- Ha csakugyan azt hivé, hogy midőn levelemet írám, Dárday haláláról értesülve voltam, természetesnek találom haragját. Gyűlöl...

- Nem gyűlölöm - szólt Irma, nem tarthatva vissza könnyeit, melyeket a harag facsart szeméből -, nem mondtam-e, hogy ön nekem közönyös, oly közönyös, mintha sohasem ismertem volna.

Ha Irma Káldoryval emberek előtt találkozik, vagy ha látogatását előre tudja, nem ragadtatta volna el magát ennyire érzeményei által. Tudva, hogy hiú emberek - s Káldory helyzetében csaknem minden férfi az - semmi által sem érzik magukat annyira sértve, mint ha ott, hol szenvedélyt vártak, közönyösséget találnak, hideg udvariassággal akarta őt fogadni. - Régóta készült e pillanatra, sokszor átgondolá e helyzetet, s előre kiszámíta mindent, mi Káldorynak leginkább fájhatott; s most éppen ellenkezőjét tevé, s az érzelmek között, melyek szívét e pillanatban eltölték, talán az, hogy magát oly gyöngének tapasztalá, volt a legfájdalmasabb.

Irma hamisan ítélt Káldory érzelmeiről. Ha közönyösséget talál, valószínűleg sértve érzi magát; de mi őt e pillanatban eltölti, az nem - mint Irma hivé - diadalmi öröm, hanem a legnagyobb aggodalom vala. Sokkal jobban ismerte Dárdaynét, hogysem most, midőn őt oly szenvedélyesnek találta, a jövő iránt nyugodt lehetne; s az egyedüli gondolat, mely őt e pillanatban elfoglalá, az volt, hogy a felingerült asszonyt kiengesztelje.

Ez végig hallgata mindent, mit Káldory saját mentségére felhozhatott. A meleg, érzékeny hang, melyen szólt, tett-e hatást Irma szívére, vagy a változás, mely magaviseletében történt, annak volt talán köszönhető, mert érzelmein erőt vett: mindezt ő maga sem tudta, de nyugodtabbnak látszott.

- Nem tudom, mi történt velem - mondá letörölve könnyeit -, de mióta itt vagyok, rendkívül ingerlékennyé váltam. Idegeim miatt küldöttek ide, de úgy látszik, a víz nálam éppen az ellenkező hatást teszi. Sohasem voltam idegesebb. Minden kicsiségen sírnom kell. Ne figyeljen arra, amit mondtam, s ne nevessen ki.

- Hogy teheti ezt fel rólam? Ó, ha ön megbocsáthatna!

- Nincs, mit önnek megbocsássak. Hála Istennek, nem engem vett feleségül; s ha hihetetlennek látszik is, biztossá tehetem, nem irigylem Margit sorsát.

Irma lassanként egészen visszanyerte önuralmát, s oly fesztelenül, oly jókedvűen folytatá a beszélgetést, hogy Káldory, midőn tőle végre búcsút vett, csaknem egészen megnyugtatva érezé magát.

- Ön nem hiszi, mily boldognak érzem magamat, hogy önnel ismét találkoztam - mondá, midőn távozni akarva, Irmának kezét nyújtá.

- Ön nagyon is udvarias. De ha az öröm nem volt is oly nagy, mint képzeli: elég az, ha helyzetünkben e találkozás legalább nem volt kellemetlen.

- S miként lenne az? Miért ne lehetnénk mi barátok?

- Mert talán nagyon is régen ismerjük egymást; de ez azért nem ok, hogy egymást kerüljük. Ma délután Niederlahnsteinba akarunk menni. A kocsi meg van rendelve; reménylem, Margit nem változtatta meg tervét, s ön talán elkíséri.

- Szerencsémnek fogom tartani.

- Így tehát viszontlátásra délutánig.

24

Mit orvosság meg nem gyógyít, azt a vas gyógyítja meg, mit a vas nem gyógyít meg, azt meggyógyítja a tűz - ezen elvet hirdeté az orvosi tudomány egykor; újabb időben a tudós kar egy lépéssel tovább haladt, s hol az orvosság nem segít és tűzzel s vassal boldogulni nem lehet, a vízbe ereszti bizodalmának horgonyát. Ez is csak egy lépés volt, melyet e tudomány diadalmas útjában előbbre tett, s a víznek a levegőben máris veszedelmes versenytársa támad; míg a hasonszenvi rendszer harmadik s negyedik potenciájának - egy csepp tízmilliomod részének - roppant hatása némelyeket csaknem azon gondolatra térít, hogy az orvosság annál jótékonyabb, minél inkább közeledik a semmihez. A haladásnak e részben nincsenek határai, s ha a képzelet, mely napjainkban annyi betegséget teremt, kimeríthetlen: hála az égnek! az orvosi tudomány szintén az, és minden képzelt bajnak bizonyosan ezentúl is fel fogja találni képzelt orvosságát. Jelenleg a víz áll első helyen. Az orvosi tudomány neptunikus korszakában áll, s ha különböző nemeire gondolunk a víznek, mely hidegen, forrón és langyosan, tisztán, zavart s iszapos állapotban használtatik; mely oly üdvösen hat, ha ízetlen, még üdvösebben, ha sós, s csaknem csodatevő, ha keserű; mely bevéve felolvasztja, kívülről lemossa, vagy az északi tenger hatalmas hullámzatával elsodorja a betegségi anyagot; ha valamely fürdőhely igazmondó leírásában a betegségek sorozatát olvassuk, melyektől csak ez egy víznek használata által bizonyosan megszabadulhatunk; ha végre egyes asszonyságok példáját tekintjük, kiken sem a házi orvos, sem a házi barát segíteni nem tudott, s kik, miután évekig betegeskedve, a fürdőbe küldettek, nemcsak maguknak, hanem egész háznépöknek is nagy könnyebbülést szereztek: - akkor alig foghatjuk meg, hogy a világon még mindig ennyi beteget találunk; s e ténynek magyarázata talán csak abban kereshető, hogy még napjainkban

is találkoznak egyesek, kik ennyi tapasztalás után sem határozhatják el magukat arra, hogy évenkint valamely fürdőbe menjenek.

Hála az égnek, a megátalkodottak száma naponkint fogyni kezd, s talán eljő a pillanat, midőn valamint jelenleg azok, kik a himlőoltást visszautasítják, úgy a nem-fürdők is civilizált országokban a kivételek közé fognak tartozni, s a napjainkban mindenre ügyelő bölcs hatóságok a házi csend fenntartása végett évenkint - felváltva a nőt vagy a férjet - hatóságilag fürdőbe küldendik.

Ki korunkat ismerni kívánja - s e dolog éppen úgy megérdemli a fáradságot, mint Horatius és Juvenal korában megérdemlé -, az ne hanyagolja el fürdőhelyeink tanulmányozását. A nyári élet, midőn a természet bájai helyett a város mulatságait keressük, kiegészítése a télnek, melynek zordon napjaiban termeinket virágokkal rakjuk tele, s melyekben a gyönge nők többet járnak ki, mint az év bármely szakában. Sehol a fényes jövőt, melyről kozmopolitáink álmodoznak, sehol azon európai műveltséget, melynek jelleme csupán minden egyedi jellemek hiányában, melynek dicsősége felületességében fekszik, annyira megközelítve nem találjuk, mint itt, s ki a Rajna-fürdőket bejárta, azon egyenlőséget, mely felé korunkban törekszünk, nem tarthatja többé elérhetlennek. Itt a születés, cím, név nem határoz többé szociális állásunk fölött: a különbség csak a pénzben fekszik; de hisz azon aranykorban, melynek küszöbén állunk, ez nem is lehet másképp; s lehet-e többet kívánnunk magától az igazságtól, mint hogy bekötött szemmel mérje az embereket, s kik egyenlő mennyiség arannyal lépnek mérő-tálaiba, azokat, tekintet nélkül személyeikre, egyenlőknek tekintse.

Mielőtt a credit mobilier feltaláltatott - e nagyszerű jótétemény, mely azokat, kik korunkat hideg számítással vádolák, meggyőzheté arról, hogy a század fiai puszta eszmékért is lelkesednek; e testvéri kötelék, mely az elébb távolállt osztályokat azon boldogító öntudatban egyesíté, hogy a részvény háromszáznyolcvanra emelkedett - mielőtt, mondom, a credit mobilier feltaláltatott, ezen előítélet nélküli közeledést csak egyes fürdőkben találtuk; s nem bámulható, ha sokan, kiket egyébként betegségök nem kényszerített reá, e helyeket csak a társaság kellemeiért is felkeresték. Ki ne kedvelne oly helyet, hol még az orvosok is megegyeznek véleményeikben, s ha tőlök tanácsot kérünk, legfeljebb annyiban térnek el egymástól, hogy az egyik négy, a másik hat pohár vízivást javasol?

A komoly események, melyek negyvennyolcban egész Európát felzavarák, nagy hatást gyakoroltak fürdőhelyeire is. Mintha az általános baj minden egyesnek betegségén segített volna, a vendégek száma mindenütt egy tizedrészre olvadott le. De a szaporodás, mely, mihelyt a csend helyre állt, a fürdővendégek számában észre volt vehető, bőven pótolá a kárt, melyet a forradalom okozott. S emberemlékezet óta soha több beteg nem járta be fürdőinket, mint 1850-ben. Sok helyen hiányoztak a lakások, s ezek közé tartozott Ems is.

Ne várja senki, hogy a társaságot, mely a Lahn kies partjain ez évben sétált, leírjam. Olvasóink, kiket az írók roppant s borzasztó események rajzolásával elkényeztettek, nem bírnak elég türelemmel, hogy annyi kis alak részletes leírását figyelemmel kövessék; legyen tehát elég azt mondanom, hogy a társaság vegyes és válogatott vala, s hogy benne azon alakok közül, melyek érdekes fürdőtársasághoz tartoznak, egy sem hiányzott. Pár miniszter, kinek melle parlamentáris szónoklatok által meggyengült, vagy ki hosszú kabineti munka miatt az idő változásai iránt érzékenyebbé vált; néhány bankár, ki az államkötelezvényeknek lejjebb-szállását még most is sínlé; néhány irodalmi híresség, kinek munkái saját idegeire inkább hatottak, mint a közönségre; egy sor olyan, kinek egyedüli betegsége, hogy dolga nincs, s egyedüli dolga, hogy beteg legyen; hozzá a férfiak, kiknek baját még saját orvosuk sem méltányolja eléggé, s a nem értett asszonyok egész tömege; franciák s németek, lengyelek,

oroszok s a sehol nem hiányzó angolok: szóval oly társaság, minőnél jobbat s kellemesebbet senki sem kívánhatna magának.

Fürdőhelyen könnyebben ismerkedünk, vagy talán mert azokat, kikkel érintkezésbe jövünk, egészen nem ismerjük, könnyebben társalkodunk. S kevés nappal Káldory megérkezte után Margit s Irma a legvidámabb társasági körben találták magokat.

Séták, közös ebédek, távolabb kirándulások, estélyek s táncvigalmak - egy mulatság a másikat követé; s nem volt senki, ki ezeknek tervezésében és létrehozásában Káldorynál inkább fáradott, s ki mindezt nálánál látszólag inkább élvezte volna. Mintha azon két évben, mely alatt a politika a társasági életet háttérbe szorította, egészen megváltozott volna. Margit nem bámulhatott eléggé, midőn az élénkséget észrevevé, mellyel férje most oly örömökben vesz részt, melyek iránt magát elébb egészen blazírtnak mondá.

Kétségen kívül a részvét, melyet Káldory mindezen dolog iránt mutatott, nem vala egészen színlelt; hisz ki ne tartaná érdekesnek a kört, melyben az első helyet ő foglalja el? De bizonyos az is, hogy magaviselete nem volt egészen számítás nélküli, s hogy, ha Dárdaynéval nem találkozik, félig sem fáradott volna annyira a társaság mulatásában, mint ezt most tevé. A viszony Margit s Irma között naponkint barátságosabbá vált, s Káldory sokkal kevésbé bízott Irma hallgatásában, hogysem ezen mindig növekedő bensőséget nyugtalanság nélkül nézhetné. - Nők barátsága - s ez talán egyik fő oka, hogy e barátságok többnyire oly rövidek - mindig konfidenciákkal végződik; s Káldory, hogy ezt elkerülje, az asszonyokat mulatságok által elfoglalni s egymástól távol tartani akará. Irma nem szegült ellene terveinek, s habár senki iránt különös érdeket nem mutatott, annyi figyelmet mutatott mindenki iránt, s látszólag oly jól találta magát a társaságban, hogy Káldory e részben nem érzett aggodalmat. Annál kevésbé felelt meg az egész életmód Margit kívánalmainak.

A társaság örömeihez szoknunk kell, s ki, mint ő, egész fiatalságát olyanokkal tölté, kiknél való szeretetet talált, a körökben, hol csak mulatságot keresünk, ritkán érzi jól magát. Káldory, mint napjainkban sokan, kik egész éltöket azzal töltik, hogy teremből terembe járnak, annyit beszélt a társaság ellen, hogy Margit előre elvesztve bizodalmát, mindazon nyájasság s előzékenység által, melyet talált, csak untatva érezé magát.

De nem ez volt egyedüli vagy fő oka elégedetlenségének. Bármi üresnek és haszontalannak látszott jelen életmódja - hisz csak hetekig tartott -, ezt eltűrte volna, ha más aggodalmak nem támadnak lelkében. Véghetlenül szerette férjét. Meggyőződése szerint Adorjánnál nemesebb, kitűnőbb férfi nem volt a világon; s ha néha elszomorodott a gondolaton, hogy férjének napjai tétlenségben folynak le, nem hagyott fel reményeivel. Hisz minden csak tőle függ - gondolá magában -, sokat tapasztalt, sokszor csalódott, sokat szenvedett életében; de végre eljő az idő, midőn lelkének sebei meggyógyulnak, s méltó feladatot látva maga előtt, azzá lesz, mivé őt az ég rendelé: korának egyik legnagyobb embere; - s ha nem, legalább a gondolat maradt vigasztalására, hogy ily kitűnő férfinak egész szerelmét ő bírja, hogy ő egész életét neki szenteli. - Margit, ki, mióta a forradalom kitört, csaknem mindig utazva, idejének legnagyobb részét férjével tölté, nem éppen mulatságos napokat élt át. Káldory sokszor kedvetlen vala, órákig ült gondolataiba merülve, ha szólt, szavai keserűek voltak. Megvetéssel beszélt a mozgalmakról, melyekben szerinte semmi nagyszerű nem volt, azon esztelenségen kívül, mellyel az emberek egy nem létesíthető jobb állapot reményében a kevés jót, mit eddig bírtak, feláldozák; s vajon a jövő nem igazolta-e jóslatait; nem természetes-e, hogy ő, ki mindent, mi később történt, előre látott, elkeseredve szólt azokról, kiket ennyi szerencsétlenség okainak tekintett? - De miért egyszerre e változás? Miként magyarázza meg magának Margit, hogy férje, ki elébb oly szomorúnak látszott, egyszerre jókedvűvé vált; hogy ő, ki a társaságról

annyi megvetéssel szólt, azt most felkeresi, s mióta szórakozások között él, vidámabb, mint őt eddig látta? Vajon az, mit szomorúságnak tartott, csak unalom lett volna-e?

Newton a fáról eső alma által jutott a gravitáció törvényeihez; Galileit egy templomcsillárnak ingása vezette találmányaira; mi is így jutunk sokszor véletlen ötlet által azon igazságra, mely egész életünkre elhatározó. - Ez történt Margittal is. Elébb indulatosan elutasítá e gondolatot magától. De a gondolat százszor elutasítva, újra visszajött, s mindig inkább elkeseríté lelkét. Eleget mondá magának, hogy Adorján a társaságot csak az ő kedvéért keresi fel; hogy jókedve csak erőltetett; minél többet gondolkozott e tárgyról, minél több figyelemmel követé férje magaviseletét: annál inkább látá, hogy csalódott, hogy férje nem kényszeríti, nem tetteti magát, s ha most vidámabb, ennek való oka csak az, mert jelenleg mulat s elébb unatkozott. Lehet-e kétkednie? Ő, ki a társaságban oly vidám s elmés, nem szótalan s szórakozott-e most is, valahányszor nejével maga van?

Azon név nélküli fájdalmak között, melyekről a legbeszédesebb asszony is ritkán szól, nincs talán egy sem, melyet nehezebben viselhet el, mint azon meggyőződés, hogy a férfiú, kit szeretetének tiszta sugaraiban félistennek gondolt, végre is csak közönséges ember. Ritka kerüli ki e fájdalmat, mert hisz a legdicsőbb férfi is a mindennapi életben a mindennapi emberek sorába száll le; de e fájdalom azért nem kevésbé keserű, s ha azon házasságok között, melyek tiszta szeretetből köttettek, aránylag kevés boldogot találunk, annak egyik fő oka éppen ebben fekszik.

Hogy oly ember, ki mindazon kellemekkel s képességekkel bír, melyek által a társaságban kitűnő állást foglalunk el, magát a társaságban jól érzi, s komolyabb foglalatossága nem lévén, azon szórakozásoknak, melyek között él, némi fontosságot tulajdonít, ebben kétségen kívül nincs semmi feltűnő; Margit ezt mindenkiben természetesnek találta volna, csak Adorjánban nem. Oly költői képet alkotott magának jelleméről, hogy most, midőn őt a többiek sorában táncolni látá, férje mintegy megalázva tűnt fel szemei előtt.

Mennyiszer óhajtá életében, hogy a nehéz felhők, melyek férjének lelkületét elsötétíték, végre szétoszoljanak. Nem ismeré fájdalmainak okát, nem kérdezé, miért szomorú, s még inkább szereté őt e titkos bánatáért is; de a gondolat, hogy kedvesét egykor ismét derülten láthatja, szívének legforróbb óhajtása vala mindig; s mégis most, midőn e kívánat teljesült, szívét egy elébb nem ismert fájdalom tölté el. Hisz Adorján nem neki köszöni e megelégedést. Mintegy megalázva érezé magát önmaga előtt, midőn látá, mily kevés kellett e búnak eloszlatására, mely meleg szavainak, mely hő szeretetének ellent állt. - Ki hitte volna, hogy férjemnek csak mulatságra van szüksége; hogy e bánat, melyet tiszteltem, melyet oly mélynek gondolék, csak unalomból eredt! - így gondolkozott magában, s szíve elkeseredett e gondolatokban. - Mert vajon unatkozhatunk-e azzal, kit valóban szeretünk, s találhatunk-e élvezetet oly társaságban, melyhez semmi különös érdek nem köt? Minél többet gondolkozott, annál inkább kétkedett Adorján szerelmén, annál inkább félni kezde, hogy szívét más bírja.

De ki? Meggyőződése szerint Irmánál nem vala senki szeretetreméltóbb; de a fesztelen jó kedv, mellyel Káldory magát társaságában viselé, s még inkább a barátság, melyet Irma az ő irányában mutatott, megnyugtaták őt. Végiggondolt az asszonyok során, kikből társaságuk állt, s nem talált senkit, kit méltó versenytársának tarthatott; mégis meg vala győződve, hogy egy van közöttök, ki férje szívét tőle elidegeníté.

Rosszul ismered az emberi szívet, ha azt, kit semmi észrevehető, elpanaszolható baj nem ért, szerencsésnek hirdeted. Bármint bántsanak valakit tárgyak és emberek: azon kínok, miket néha puszta képzelgés okoz, nagyobbak. Mint az, ki házán egyes szakadásokat észrevéve, szilárdságán kétkedni kezd, e pillanattól fogva nem élvezi többé kényelmeit, s ékesen festett

falain csak a könnyű, alig észrevehető repedéseket látja, felrezzenve álmából s dobogó szívvel figyelve, nem hall-e gyönge neszt, melyet a falban lefolyó homok okoz, remegve mindig, hogy az egész épület, mely mindenét magába zárja, végre mégis ledől, csaknem azt óhajtva néha, hogy a szerencsétlenség, melytől annyira retteg, már megtörtént volna: ilyen annak sorsa, akin valamely gondolat egyszer erőt vett. - Ne mondjátok vigasztalására, hogy önmaga okozta baját, hogy a veszély, melytől fél, csak képzelt; valószínűleg elmondotta ő azt önmagának; de mit használ, ha e gondolattól szabadulni nem tud, ha a könnyű pára, melyet csak képzete alkotott, egész láthatárát ködként elborítva, őt az öröm tiszta sugaraitól megfosztja? Hozzá hasonlítva az, kinek egén vészek tornyosulnak, boldogabb. A nehéz felhőkön át egyes pillanatokra a nap ragyogó sugárai törnek keresztül - s a vész után legalább tiszta alkonyra várhat.

Ilyen vala Margitnak élete. Erőt akart venni magán, küzdött sejtelmei ellen - hasztalan; egy magában közönséges eset, egy szó, egy tekintet, egy semmi újra felébreszték kételyeit, s a szerelemféltés, melynek csíráit már mint gyermek magában hordá, feltámadt gyötrő hatalmával. - Nem kétkedett, nem akart kétkedni többé; visszautasítva mindent, mi azon meggyőződéssel, mely által annyit szenvedett, ellentétben állt, csak bizonyosságot keresett; mintha számára csak azon egy boldogság volna a világon, hogy egész nagyságában ismerje szerencsétlenségét.

Margit sokkal szenvedélyesebb vala, hogysem a belső küzdelmek, melyeken keresztülment, Irma előtt titokban maradhattak volna. Nem szóltak azokról, de Irma figyelemmel követé fiatalabb barátnéjának magaviseletét; s a nyugtalanság, mellyel ennek szemei férje minden mozdulatán függtek, ha ő oly távolságban, melyben szavait nem hallhatá, valamely asszonnyal szólt; kedvének rögtöni változása; az erőltetés, ha vidornak akart látszani; a szomorúság, valahányszor őt magánosan találta: hamar sejteték vele e változásnak okait.

- Miért gyötrőd önmagadat? - szólt egyszer, midőn kertjében Margittal maga vala.

- Nem értelek - mondá emez zavartan.

- S azt hiszed, nem vevém észre, hogy férjedet félted? Pedig nincs okod reá, legalább bizonyosan nincs több okod, mint másoknak, kiknek férje a hatvanat nem haladta meg.

- Te is észrevevéd már?

- Mit?

- Semmit - mondá Margit zavartan.

- Mennyire elpirultál! De nyugtasd meg magadat, nem vettem semmit sem észre. Jót mernék állni, Káldory nem szeret senkit e világon. Azaz - tevé hozzá - senkit kívüled, kinek azt kétségkívül elégszer elmondá.

- Adorján megváltozott. Ha szeret még, e szeretet nem az, melyet ismertem.

- S ez nyugtalanít. Nem férjed-e három év óta? Be ifjú vagy még, Margitom!

- S miért szeressen azért kevésbé?

- Ezt bölcsebbtől kérdezd. Vannak dolgok, melyeket, mint az álmot, jégesőt, a tenger dagályát, naponkint látunk, de melyeket a természettudósok e mai napig tökéletesen megmagyarázni nem képesek; ilyen a változás, mely férjünk szeretetében bizonyos idő után történik. A dolog kivétel nélküli okát a természetben kell keresnünk, mely a mágnest úgy alkotá, hogy a vasat annál nagyobb erővel vonja magához, minél tovább áll vele összeköttetésben; a férfiszívnek, úgy látszik, ellenkező tulajdonokat adott.

- Nem ismered Adorjánt!

- Talán ismerem, ha nem is úgy, mint te, ki benne mindazon tulajdonokat feltalálni vélted, melyeket leánykorunkban a férfiakban keresünk, de melyek e világon csak női képzeletben léteznek. Hidd el Margitom, valamint a közmondás szerint: „senki sem nagy ember komornyika előtt", úgy soha asszony férjében az ideált, melyről álmodott, nem találja fel. Lehetnek kitűnőbbek, s férjed azok közé tartozik; de végre mindegyik férfi marad, s szerelem dolgában hasonló a többiekhez.

- Ez lehetetlen.

- Sok dolog van a világon, mely körül mi, asszonyok, éppen azt tapasztaljuk később, mit leánykorunkban lehetetlennek tartunk. A férfi szerelme más, mint az, melyről álmodunk. Mi benne boldogságot, ők csak örömöket keresnek; bámulhatjuk-e, ha az, mitől egész életünk függ, reájok nézve kevesebb fontossággal bír? Nincs semmi okod panaszra Káldory ellen. Udvarias irányodban, előzékeny, tisztel; fogadni mernék, mindazon asszonyok közül, kiket magad körül látsz, nincs kettő, ki sorsodat nem irigylené.

- De ha nem szeret?

- Szeret is, kedvesem, szeret, mennyire csak férfi nejét szeretheti; nem teljesíti-e minden kívánataidat, mi mást akarsz?

- Teljesíti kívánataimat, tisztel, udvarias irányomban; de vajon szerelem-e ez? Én szerelmet kívánok. Csak szerelmet, de olyat, minőt én érzek, olyat, minőt bírtam! Okoskodásaid mást talán meggyőzhetnének. Ki a haszontalanságokban, melyek között élünk, élvezetet talál, az sorsomat irigyelhetőnek tarthatja; de nekem szerelem kell, s ha azt látnám, hogy Adorján hívtelen...

- Ha azt látnád?

- Ó, én határtalanul szerencsétlen volnék!

A nők hallgattak. Irma szívében ellenkező érzelmek váltották fel egymást. - Az, mi után évek óta vágyódott, miért szenvedélyének sötét pillanataiban életét adta volna, egyszerre lehetségesnek látszott. Megbosszulhatná magát. Margit önmaga adta kezébe a tőrt, mellyel őt halálosan sújthatá; s mégis, midőn a fiatal nőt maga előtt látá, ki szemét kezével takarva, oly szerencsétlennek látszott: szívében könyörület támadt. Nem ismeré-e önmaga azon kínokat, melyek Margit szívét e pillanatban eltölték? s még szerencsétlenebbé tegye őt? Talán néhány szó kelle, hogy nyugalmát megrontsa. Margit annyira fel vala gerjedve, hogy e pillanatban mindent, mi őt kételyeiben megerősítheti, elhitt volna; Irma tudta ezt, s egy percig a gondolat villant át lelkén, hogy ez alkalmat megragadja. De szíve megesett. Bármi oka lehetett reá, ő e kedves teremtményt nem gyűlölheté.

- Egészen ok nélkül gyötröd magadat - szólt végre érzékenyen -, nincs semmi, mi féltékenységedet igazolná; eleget látom Káldoryt, s közönyös udvariasságnál nem vettem észre egyebet magaviseletében.

- Csakugyan azt hiszed? - mondá Margit, még könnytelt szemeit Irmára függesztve.

- Meg vagyok róla győződve. Férjed szeretetreméltó ember, kissé hiú is, mint szerencsénkre minden férfi, kik e tulajdonság nélkül nagy részben tűrhetlenül unalmasok lennének, s önösségöket még fesztelenebbül mutatnák, mint most. Férjed tudja, hogy kellemes társalkodó, tetszeni akar, s talán nem bánná, ha azon meggyőződéssel mehetne el Emsből, hogy valamennyien vagy legalább egy jó rész közülünk halálig szerelmes bele; de mindebben nincs legkisebb része szívének, s ha azon dolgokat, mik féltékenységedet okozták, nyugodtan meggondolod, magad is át fogod látni, mi gyermekesek aggodalmaid.

- Nem oly egészen, mint gondolod - mondá Margit sóhajtva. - Nem vevéd-e észre az érdeket, melyet La Rue márkiné iránt mutat? - S Margit részletesen elmondá észrevételeit. Az egész csak egyes szavakból állt, apróságokból, minőket mi észre sem veszünk, de miből egy asszony a gyötrelem egész világát alkotja magának. - Irma majd komolyan, majd enyelegve megcáfolá okoskodásait, s végre, pillanatiglan legalább, egészen megnyugtatá barátnéját.

- Megígérem, nyugodtabb leszek - mondá Margit mosolyogva, midőn Irma végre felkelt, s tőle búcsút vett. - Te nálamnál sokkal józanabb vagy, s jobb is; ó, de ha tudnád, mennyire szeretem őt!

- Szegény asszony - mondá Irma magában, midőn a kert ajtaját maga után bezárva, saját lakása felé indult. - Bár ne tudnám, mennyire szereted őt, jobb volna nekem s talán neked is.

25

Ha Margit Irma által megnyugtatva érzé is magát, kevés idő múlva ismét feltámadtak kételyei. Mert vajon közlötte-e barátnéjával mindazt, mi benne gyanút gerjesztett? Nem kerülte-e el sok talán saját figyelmét is, és ha szerelemféltésre most nincs is oka, Irma nem szólt-e úgy, mintha annak, mitől fél, később bizonyosan történni kellene? Ó, ha Irmának igaza lenne, ha csakugyan jőne oly idő, midőn Adorján őt többé nem szereti?! De bírja-e szívét legalább még most? Ha férje mindazon asszonyok iránt, kiknek körében látszólag oly jól érezi magát, egészen közönyös is: az, hogy közönyös emberek között jobban érzi magát, mint nejével, nem világos jele-e annak, hogy az örömök, melyeket egykor nála talált, elveszték bájaikat? Ó, mi egészen másképp vala mindez azelőtt!

Mikor férje őt először a nagyvilágba vezeté, egész magaviseletéből meglátszott, hogy csak az ő kedvéért teszi. Adorjánt akkor nem érdeklé más, őt keresték szemei a sokaság között, vele foglalkozott szüntelen; s ha hazatérve, férje azt mondá, hogy csak most érzi boldognak magát, Margit akkor tudta, hogy igazat szól. - És most... Mily gazdag vala élete egykor, s mily üressé vált. Akkor, ha férjével maga volt, mennyi tárgyat találtak a beszélgetésre, mennyi kérdést, melyre a feleletet előre tudva, újra kérdezték, mert oly kedves volt hallani e feleletet! S mikor s miként szűnhetett meg ez oly egészen? Nem változott meg semmi helyzetökben; nem történt semmi, mi az egyetértést, mely közöttök létezett, megzavarhatá, s mégis... az idő, az idő, ki ismeri hatalmát?! Kinek jut főképp Margit korában eszébe, hogy a nap, bármi szépen ragyogva, mindig közelebb száll a láthatárhoz, s hogy meleg sugárai alatt a virágok kelyhei fergeteg nélkül elhullatják színes leveleiket, csak mert egy ideig virágoztak.

Káldory szórakozásai között is több figyelemmel viseltetett neje iránt, és sokkal inkább szereté őt, vagy legalább sokkal műveltebb ember volt, semhogy a változást, mely Margiton történt, észre ne vette, vagy azt közönyösen nézhette volna. Azon emberek közé tartozott ő, kik saját jólétöket vagy örömeiket feláldozni nem szokták, de kik ezt másoktól sem kívánják, s nem tűrnek semmit nehezebben, mint ha azok, kikkel összeköttetésben állanak, azon érdekek vagy mulatságok iránt, melyek nekik kedvesek, közönyösséget mutatnak. A zsarnokságnak különös s néha elég nehezen tűrhető neme ez; ismertem több, magában véve jó s minden egyéb dologban engedékeny embert, ki családját, melyért mindent áldozott volna, majdnem szerencsétlenné tevé csak azért, mert nem tűrhette, hogy kedvesei ne mulassanak éppen úgy és ugyanazon tárgyakkal, mint ő maga. Káldory a változás által, melyet nejénél észrevett, nyugtalanítva érezé magát. Margit szokása ellen csaknem mindig szórakozott vala, elfogultnak látszott. Ha néha váratlanul hazatért, észrevevé, hogy csak most törölte le könnyeit. De mi gyötörheti őt? Margit régóta nem látszott boldogabbnak, mint éppen az utolsó időben. Tudva, hogy Emsből egyenesen hazatér, örömmel jött ide, s az első napokban szembetűnőleg jól érzé magát körében.

Káldory eleinte Irmára gyanakodott. De ha Margit a viszonyt, melyben egykor hozzá állt, csak sejtené is, vajon felkeresné, vajon mindinkább társaságába vonná-e őt? Miután hosszabb gondolkozás után neje szomorúságának vagy rosszkedvének más okát nem találá, Káldory végre puszta asszonyi szeszélynek tekinté azt; s ritka férj az, kit ezen meggyőződés szeretetreméltóbbá tesz. Eleinte elkövetett mindent, hogy nejét földerítse; de midőn észrevevé, hogy Margit napról napra ingerlékenyebbé válik, felhagyott törekvéseivel.

Margit, a társaságban rosszul érezvén magát, azon ürügy alatt, hogy gyöngélkedő egészségének több nyugalom kell, mindinkább visszavonult, s minthogy Irma e példát nem követé, Káldory ismét többnyire magányosan tölté az estéket nejével. Néha Vámosy jött, de ő is oly szótalan és szórakozott vala többnyire, hogy társasága nem sok élvezetet nyújtott, s Káldory napról napra inkább elkedvetlenedett. Élete nyugodt volt, csendes, otthonos, de nem mulatságos.

Tudják-e az emberek, mi az: oly valakit mulattatni, ki többé nem mulattatható? - ezt válaszolá Madame Maintenon valakinek, ki fényes helyzetét s a hatalmat, melyet XIV. Lajos fölött gyakorolt, irigylésre méltónak mondá. - Úgy hiszem, Maintenon asszonyság saját neme között eleget találhatott volna, kik a kínzásnak ezen szelíd módját szintúgy ismerék, mint ő; s Margit, mióta az estéket férjével ismét magányosan tölté, ezen állapotra nézve szintén szép tapasztalásokat szerezhetett magának. A keresésnél alig van kellemetlenebb dolog a világon, s a keresés minden nemei között is a legkellemetlenebb, midőn az, mit minden fáradsággal találni nem tudunk, a beszélgetésnek egyedüli tárgya. Ha az, kit mulattatni akarunk, visszhangként beszédeinknek mindig csak utolsó szavait ismétli, s minden fáradság, mellyel az őt érdekelhető beszélgetési tárgyakat felkeressük, csak azon meggyőződéshez vezet, hogy az illető régen nem unta magát inkább, mint társaságunkban: akkor a legszelídebb emberi teremtmény is végre elveszti türelmét; s ha reggel Szliácson megfürdött, vagy tíz pohár emsi vizet ivott is, bizonyosan idegesnek fogja magát érezni. - Mennyivel kínosabb vala e helyzet Margitnak, ki férje magaviseletében közönyösségének jelét képzelé látni. Miként is magyarázhatná meg magának különben, hogy ő, ki mások társaságában oly vidám s mulattató tudott lenni: ha vele maga volt, unalmát alig titkolhatá el? Margit szerencsétlennek érzé magát, s néha féléjeken át sírt. A nő-könnyek nagy része nem tragikai eseményekért, hanem hasonló okokból foly; de nem kevésbé keserűek azok azért.

Végre Margit e helyzetet nem tűrheté tovább, s elhatározá magában, hogy annak bármiként véget vet.

- Miért nem mégy Kemmenauba - mondá egyszer, midőn délután férjével a kertben ülve, a hímzést, melyen dolgozott, félre tevé -, az egész társaság ott lesz.

- Eddig rég elmentek.

- Dárdaynét valószínűleg még honn találod; a kútnál mondá, hogy Vámosyval csak később indul a többiek után. Mindenesetre megtalálod őket Dausenauban, hol uzsonnát készíttettek.

- Ha kívánod, elmehetünk.

- Nem érzem magamat egészen jól, a víz fáraszt. De miért ne mennél te?

- S miért menjek?

- Mulatni fogsz.

- Tudod, én nem sok élvezetet találok a társaságban, s csak nem hagyhatlak magánosan?

- S miért nem?

- Csak kedvedért kerestem fel az embereket. Miután te a társaságot egyszerre, nem tudom miért, meguntad, s inkább itthon maradsz: nincs ok, melyért e viszonyokat folytassuk.

- Úgy hiszem, magad is kellemetesnek találtad e társaságot és az visszavonulásod által nagy veszteséget szenved.

- Ha egyszer társaságba lépünk, mi egészen magunktól függ, mindenkinek kötelessége, hogy a lehetőségig elégedettnek látszassék, s kellemessé tegye magát.

- Ha a rendkívüli vidámságra, mely még Dárdaynénak is feltűnt, csak kényszerítéd magadat, akkor a színlelésnek náladnál nincs nagyobb mestere. Bámulom a hatalmat, melyet magad fölött gyakorolsz.

E beszélgetés a lehető legnyájasabb hangon folyt eddig, s mégis bizonyos ingerültség vala észrevehető mindkét részről.

- Úgy tartom, nem árt, ha némi hatalmat gyakorlunk magunk fölött. Ki a társaságban mindig csak pillanatnyi benyomásait követi, ki minden szeszélynek enged...

- Mint például én - vágott szavába Margit, ki e célzás által sértve érzé magát.

- Én nem mondtam azt...

- Csak gondoltad, s szavaid akaratod ellen kimondák gondolatodat. Ne erőltesd magadat, hisz elég nehezedre esheték, hogy az egész világ előtt jókedvűnek látszassál, s érdeket mutass azok iránt, kik untatnak; miért ne lennél feleségeddel őszinte, csak már azért is, hogy azon fáradság után kipihenhess.

Oly sértők voltak e szavak, a hang, melyen azok mondattak, oly keserű, hogy Káldory az első pillanatban nem tudta, mit feleljen, s bámulva nézett feleségére.

- Nem foghatom meg, mi lelt, kedvesem - szólt végre nyugodtan.

- Semmi - mondá Margit mindig növekedő ingerültséggel -, csak azon örülök, hogy ily őszintén szólunk egymással, s mit régen gondolsz, azt végre kimondod: hogy telve vagyok szeszéllyel, akaratos, tűrhetetlen.

Kétségkívül Margitnak nem vala semmi oka, hogy férjével így szóljon, s ha szerelmén kétkedett, nem ez vala a mód, melyen azt visszanyerheté. Ő maga is érezé azt; s e gondolat keserű csöppeket facsart szeméből. De hiában, vannak pillanatok, midőn a női szív rejtélyes erőtől megragadva, mint a tenger dagálya, elönti keserű árjait, s midőn a gondolat, hogy ezáltal saját körét is elpusztítja, nem tarthatja vissza. - A bölcs nők, kik magokat soha szenvedély által elragadtatni nem engedék s kedveseikről mindig szigorú igazsággal ítéltek; az engedékenyek, kik, mint virágszál a szélnek, férjöknek nem állnak ellent, s csak szép csöndesen elfordulnak tőlök; az angyalok, kiknek egész életök egy hosszú áldozat, melynek nem szűnő füstét az egész világ bámulva látja, holott az, ki a házi oltár mellett áll, nem győzi törülni szemeit - ti mindig józan, mindig erős, mindig szelíd asszonyok, dobjatok követ Margitra, vagy sajnáljátok a gyengét, ki szenvedélyein uralkodni nem tud; reménylem, lesznek olvasónőim között elegen, kik kevésbé tökéletesek, s Margit magaviseletét nem oly megfoghatlannak tartják talán. Az asszonynak (természetesen nem azokat értem, kiknek magas tökélyeit látva, a gyarló ember csak azt sajnálja, miért nincsenek szárnyaik, hogy fel-repülve azon magasabb szférák egyikébe emelkednének, hová őket senki sem követheti) - a közönséges, szerető és szerettethető asszonynak a természet jóságon kívül szenvedélyeket is adott; s boldogítanának-e ők úgy, ha e szenvedélyek fölött soha uralmokat nem vesztenék el, ha tőlök elragadtatva, nem mondanának oly dolgokat is, melyeket elmondaniok nem célszerű s nem tanácsos.

Káldory sértve érzé magát, s már hasonlóan keserű válasz lebegett ajkain; de midőn Margit fájdalmát látá, erőt véve magán, csak azt válaszolá, hogy az okot, mely őt ma annyira elkeseríté, el sem képzelheti magának.

S Káldorynak ebben tökéletesen igaza vala. Margit maga, ha kérdezik, miért érzi magát ma oly különösen szerencsétlennek, miért nem bír éppen ma parancsolni érzéseinek, melyeket oly régen magába fojtott: éppúgy nem felelhetett volna, mint például nem mondhatja senki meg, miért tör ki a fergeteg, mely lassanként alig észrevehető ködfoszlányokból az égen összegyűlt, éppen egy bizonyos pillanatban. De a pillanat eljött, s a nyugalom, mellyel Adorján magát irányában viselé, nem vala alkalmatos arra, hogy az egyszer kitört indulatok csillapuljanak. Margit csak közönyösségének jelét látá benne, s még inkább elkeseredett.

- Hisz én nem panaszkodom - mondá, hasonló nyugalomra kényszerítve magát, de oly hangon, melyből férje észrevevé, hogy alig bírja leküzdeni könnyeit -, nincs is okom reá. Csak azt kérdem: miért nem mégy Dausenauba, hol az egész társaság bizonyosan vár reád. Itt velem úgyis csak unod magadat.

- Mi jut eszedbe? - szólt Adorján nyájasan, megszorítva kezét.

- Nem látom-e régen? De ne gondold, hogy neheztelek, sőt azt igen természetesnek találom. Jól tudom, nem vagyok mulattató; miként is lennék? Szegény anyám s plébánosunk nem unatkoztak társaságomban, előttök minden, amiről szólhattam, érdekkel bírt; de olyannak, ki jobb társasághoz szokott...

- Kedvesem - szakítá félbe Káldory komolyabb hangon -, ha nem tudnám, hogy a felgerjedés, melyben látlak, csak idegesség következése, neheztelnék reád. De erőt kell venned magadon; az életmód, melyet egy idő óta folytatsz, nem neked való. Mulatságra vagy legalább szórakozásra van szükséged; a magány elszomorít.

- Sőt csak akkor érzem jól magamat, ha magam lehetek. Kár is, hogy magadat miattam feláldozod, s mióta kevesebbet járok az emberek közé, szintén visszavonulsz. A társaság nem mindenkinek szükséges.

- Csakhogy te éppen ezek közé tartozol; soha életemben nem láttam senkit, ki a társaságban mindjárt első fellépése után oly otthonosnak, megelégedettnek érezé magát, mint te, kedvesem.

- Az egészen más...

- Nem voltál-e vidám s jókedvű az első hetekben, melyeket itt tölténk? S nem vagy-e kedvetlen, sőt szomorú, mióta, nem tudom miért, egyszerre a magányt keresed? Hidd el, a változásnak, mely kedélyedben történt, csak megváltozott életmódod oka. Neked a társaság szükséges, s mihelyt magadon erőt véve, ismét a vidám körbe lépsz, hol elébb mozogtál, érezni fogod szavaim igazságát. Sokkal fiatalabb vagy, kedvesem, és sokkal szebb, mint hogy e remete-élet hozzád illenék. Kísértsd meg gyógyszeremet. Készülj el, én addig kocsit hozatok, s egy óra alatt az egész társaság nagy meglepetésére Dausenauban vagyunk.

- Valaha másképp szóltál, s ha veled honn akartam maradni, nem unszolál, hogy társaságba menjek... s most...

- S most...

- Úgy látszik, hogy azóta mégis valaminek történni kellett, mi nemcsak reám, hanem reád is hatott, miután előbbi nézeteid annyira megváltoztak.

Margit elfordulva, mintha dolgozni akarna, az asztalon előtte fekvő munkát vevé kezébe. - Mindketten egy ideig hallgattak.

- Nem értelek - szólt végre Káldory -, mily történetre célzasz, mily változásra. Tudtomra nem változott semmi.

- Semmi, semmi! - mondá Margit, felgerjedésében eltépve a selyemszálakat, melyeket ujjai között tartott, midőn rég elnyomott könnyei végre kitörtek. - Csak az, hogy akkor szerettél, s most nem szeretsz többé.

- Az istenért! ki mondta neked azt? - szólt Káldory szenvedéllyel, megragadva kezét.

- Mintha elmondására szükség lenne, s a szív, mely szó nélkül megérté, hogy szeretsz, nem értené meg szintúgy az ellenkezőt. Nem vettem-e észre régen, hogy irántam közönyössé váltál; hogy mindenütt jobban érzed magadat, mint társaságomban; hogy mások érdekelnek?

- Mily képzeletekkel gyötröd magadat. Talán csak nem teszed fel rólam, hogy Irma...?

- Irma barátném, nincs talán senki, ki irántam annyi részvéttel viseltetnék. De bármint tagadja, meg vagyok győződve, hogy ő is rég észrevevé.

- De mit? Mit vehetett észre? Margit, az istenért! szólj nyíltan!

- Hogy mást szeretsz.

- S ki az?

- Tudom-e én, bánom-e én, ha engem nem szeretsz többé.

Midőn Káldory Margit szavaiból meggyőződött, hogy a viszonyt, melyben Irmához állott, nem ismeri, az aggodalom, melyet e beszélgetés benne eleinte gerjesztett, szétoszlott. Most szívét sohasem ismert érzések tölték el: fájdalom - midőn a zokogó asszonyt látá, s eszébe jutott, hogy e kedves lényt boldoggá nem tevé, hogy szenvedélyes jelleménél fogva talán soha sem teheti azzá -, s a gyönyörnek egy különös neme. Mert hisz magok e könnyek, maga e kétkedés csak szerelmének nagyságát bizonyíták. Soha Margitot nem látá szebbnek, soha jobban nem szerette őt - és soha lángolóbb szavakban nem fejezé ki érzéseit, mint e pillanatokban.

Margit, kezével takarva el arcát, ült a pamlagon, s Adorján kérdésére: kételkedik-e még? hallgatott. Mintha nem is hallana - hisz ő nem hitt, nem akart hinni szavainak; de vajon a hang, melyen azok mondattak, maradhatott-e hatás nélkül szívére? S midőn a szeretett férfiú kezét, mellyel könnyeit eltakarta, félrehúzva, őt szelíd erőszakkal kebléhez szorítá, lehetett-e ellenállnia, lehetett-e visszautasítania a meggyőződést, mely által oly véghetlenül boldognak érezé magát?

- Ó, ha valóban szeretsz! - mondá, s könnyein keresztül boldogság sugárzott szemeiben.

- Kételkedhetsz-e még?

- Ó, én nem érdemlem szerelmedet. Oly szeszélyes, balgatag vagyok. Csak kínozlak szerelmemmel, még meg fogsz utálni végre.

- Kedves kétkedő!

- Nem haragszol reám, ugye, nem? de légy nyugodt, sohasem gyötörlek ezentúl, sohasem kétkedem többé szerelmeden. - Megígérem.

Adorján felelet helyett újra kebléhez szorítá nejét, s Margit sohasem érezé magát boldogabbnak, mint e pillanatokban.

26

Miután történetemben ennyire haladtam, azon aggodalom kezd ébredezni bennem, vajon olvasóim nem tették-e félre könyvemet, még mielőtt eddig jutottak? Ha a lelket s idegeket felrázó események eszembe jutnak, melyekkel a kötelességét ismerő regényíró napjainkban olvasóinak kedveskedik, s melyek a közönség művelésére azon tagadhatlan hatást gyakorlák, hogy Horác „nil admirari"-ja általánossá vált; s ha meggondolom, hogy ennyire haladva, még semmit sem mutathatok elő, miből kriminális bíráink - kiknek kiképzése, úgy látszik, az újabb regényirodalom fő feladataihoz tartozik - valamit tanulhatnának: csaknem elcsüggedek. Egyedüli reményemet az emberi természet azon tulajdonába kell helyeznem, mely szerint a molnár, ki a forgó kerekek lármájánál elaludt, ha malma megáll, egyszerre felébred. Talán a csend, melyben történetem tovább foly, a nagy izgalmakhoz szokott olvasóra hasonló hatást fog gyakorolni. Hisz prózai korunkban azon villanyosság, mely zaj nélkül telegráfjaink sodronyain átszalad s az árfolyamot jelenti, több embert sújt le, mint a villám, mely dörgésével sziklákat megingat; s én nem tehetek róla, ha képzeletemből embereket teremteni nem tudok, s csak olyanokat írok le, minőket magam is, olvasóim is ismertek; ezeknek nagyrésze pedig minden rendkívüli események nélkül, szép csendesen válik szerencsétlenné.

De folytassuk történetünket.

Régi ismerőseink közül, kikkel Emsben újra találkozánk, az utolsó hetek alatt egy sem változott annyira, mint Vámosy. Ő, kit eddig senki másképp, mint vígan, nem látott, most lehajtott fővel jár körül. Eddig határtalanul könnyelműnek tartatott. Ellenségei nem hozhattak fel ellene más hibát, barátai alig mondhattak védelmére más mentséget; s ha az előbbiek száma csekély, az utóbbiaké nagy vala, azt éppen ezen tulajdonának köszönheté. Azok közé tartozott ő, kik fölött a szigorú erkölcsbíró pálcát törhet, de kiknek még ez is többnyire megbocsát, mert ha nem ragaszkodnak is semmihez, legalább nem állnak senkinek útjában, s lepkeként az életnek csak virágait keresve, a kört, melyben mozognak, jelenlétök által szebbítik; s ha nem hagynak is nyomot magok után a világon, legalább tisztán tartják lábaikat sarától. Senki Vilmost mélyebb érzelemre eddig képesnek nem gondolá, s maga Irma, midőn Margit iránt ébredő szerelmét észrevevé, benne eleinte csak azon múlékony felhevülések egyikét látá, melyek mintegy öccse természetéhez tartoztak. Később azonban meggyőződött, hogy csalatkozott. Éppen mert öccse Margitot csak ritkán említé, mert szenvedélyéről még vele sem szólt: éppen ez nyugtalanítá Irmát. Sejteni kezdé, hogy az érzés, mely Vilmos szívét eltölti, ez egyszer komolyabb, s ismerve szenvedélyességét, remegett a következésektől. De bármily nagy volt is a befolyás, melyet fölötte közönségesen gyakorolt, s bár mindent elkövetett, hogy gondolatainak más irányt adjon: törekvései ez ízben haszontalanok voltak.

Vilmos nyugodtan végighallgatá őt, nem mondott ellent okoskodásainak, sőt elismeré, hogy szerelme által csak szerencsétlenné válhatik. - De - tevé hozzá szomorúan - nem tudod-e, kedves nővérem, hogy ahol a szív határoz - s egyesek, mint népek életében a pillanatok, melyektől jövőjük függ, csaknem mind ilyenek -, ott azáltal, hogy az észt valaminek célta-lanságáról vagy veszélyességéről meggyőzéd, keveset nyersz? Ha a hajót vész ragadta meg, ugyan mi hasznát veszed mágnestűdnek, mely arra int, hogy biztos ösvényedet elhagyád?

- A vész, mely által magunkat elragadtatva képzeljük, néha nem oly nagy, mint aminőnek látszik, és sok ember csak azáltal válik szerencsétlenné, mert a helyzetet, mely őt azzá teszi, eleinte szépnek, költőinek tartva, önmaga ápolja gyötrelmeit, melyek később egész életét elkeserítik. Ne rontsd meg jövődet szándékosan. Egyike vagy azoknak, kiket az ég arra teremtett, hogy boldogok legyenek, mert elég szívet adott, hogy az emberi lét magasabb örömeit élvezni, s elég könnyelműséget, hogy csalódásait feledni tudjad. Ne rázd fejedet. Ismerlek, s ismerem Margitot is; nem olyan ő, kinek szeretete boldoggá tehetne.

- S ki boldog a világon?

- Te azzá lehetsz. Ragadd ki magadat természet elleni helyzetedből. Vegyülj az emberek közé. Keresd fel az élvezetet; durcásabb ugyan a fájdalomnál, mely első hívásra eljő s velünk marad, de ha utánajársz, végre megtér régi társához. Nem szenvedtem-e én is, többet, mint te, s nem győztem-e le fájdalmamat?

- Külsőleg igen; de boldog vagy-e ezáltal? Ki arcát pirosra festve, mindenki által egészségesnek tartatik, jobban érzi-e magát? Vagy azt hiszed, nem vevém-e észre a felgerjedést, a belső kínt, melyet pajzán jókedvvel akarsz eltakarni, valahányszor Káldoryval beszélsz?

- Valószínűleg többet vevél észre, mint mennyit érezek - mondá Irma, mosolyra kényszerítve magát -, s biztossá tehetlek, ha emberek között vígan látsz, ez azért történik, mert többnyire az vagyok. Megengedem, eleinte e jókedv csak szerep volt; de a szerep, melyet egész lélekkel eljátszunk, megteszi hatását nemcsak a nézőre, hanem magunkra is, mert legalább néhány órára kiragad magunkból.

- Nem fogok vitatkozni veled, meglehet, igazad van; de nincs erőm, hogy tanácsodat kövessem, s ha lenne, ha Margit képét, mint a lapot, melyre oly valami íratott, mi által gyötörve érezzük magunkat, szívemből kitéphetném; s ha csak tőlem függne, hogy minden ismét úgy legyen, mint elébb volt: egy világért sem akarnék visszatérni azon időre, mikor Margitot nem ismerém. Én fájdalmimat nem cserélném fel a szegény örömökért, melyeket akkor élveztem. Nem is panaszkodom én sorsom ellen, s nem remélve semmit, mégis talán elégedett lennék: csak őt láthatnám boldognak. - De ő nem az; Káldory nem érti, nem boldogítja őt. Margit szenved, s ez fáj nekem. Ha eszembe jut, hogy előbb találkozva, talán engem szeretett volna; hogy Káldory nélkül mindketten boldogok lehetnénk: szívemet kimondhatatlan kín tölti el, s gyűlölet a szívtelen ember ellen, kit az ég csak azért teremtett, hogy szerencsétlenné tegyen.

Vilmos felvevé kalapját, búcsú nélkül távozott. Irma könnytelt szemekkel nézett utána.

- Igazad van; mintha az ég őt átkunkra teremtette volna, hogy közeledése által szerencsétlenekké tegyen - szólt végre magában, míg ablaka mellett, fejét kezére támasztva, mély gondolatokba merült. - Nélküle boldog lennék, emelt fővel járnék körül az emberek között, nyugodtan tekinthetnék vissza múltamra, ő fosztott meg mindentől, ő rontá meg múltamat s a jövőt. S miért? Ha legalább szeretné Margitot! De nem szereti, nem szereti őt csak úgy sem, mint engem szeretett. S mégis... Minél tovább gondolkozott, annál inkább elkeseredett s - ki magyarázza meg az emberi szívet? - inkább Margit, mint Káldory ellen. Irma átlátá ezen érzések igazságtalanságát, Káldory oka minden szenvedéseinek, ő az, ki ellen bosszút esküdött - s mégis nem tudta, miért, de mióta őt ismét látta, mióta vele csaknem naponkint találkozott, nem gyűlölheté őt úgy, mint akarta volna.

Gondolataiból Káldory ébreszté fel, ki őt az utcáról ablakánál látva, megszólítá, s engedelmet kérve, feljött.

Irma bármennyire fel volt is elébb gerjedve, erőt vett magán, s midőn Káldory a szobába lépett, mosolyogva fogadá. - Észrevevé felgerjedését. - Az első vész, mely házi egünk körén átvonul, bármi rövid legyen, legalább arra int, hogy a derült tavasz után tikkasztóbb napok közelítenek; s Káldory még mindig nem tudott szabadulni rosszkedvétől.

- Miért nem jött ön tegnap Dausenauba? - kérdé Irma.

- Nem bírhattam reá Margitot.

- S miért?

- Tudom-e én? Ideges volt. Talán neheztel, vagy más valami jutott eszébe. Hol mi, férfiak, hosszú gondolkozás után valamire a legkisebb ürügyet sem találjuk, ott asszony száz fontosnál fontosabb okot hozhat fel. Ez bájló nemének legnagyobb kiváltsága.

- Ön ismét rossz hangulatban van az asszonyok iránt, s mégis úgy látszik, nincs senkinek kevesebb oka reá. Margit oly szeretetreméltó!

- Ki mondja, hogy nem az? - szólt Káldory rosszkedvűen. - Ismerem minden tökélyeit, s meg vagyok győződve, hogy azt, mit házi boldogságnak neveznek, senki nagyobb mértékben nálamnál nem élvezheti; csakhogy e nagy házi boldogság rengeteg apró bajokkal jár, s vannak pillanatok, midőn szerencsénket megsokalljuk.

- Szegény Margit!

- Miért szegény? Mert nem tartom tökéletesnek, mert hibáit is ismerem?

- Azért, mert ha a férj nejének minden hibáit egyszer ismeri, ritkán emlékezik minden jó tulajdonaira.

- Azt hiszi ön, Margit nincs szintén tisztában hibáimmal?

- Valószínűleg azok felét sem ismeri, s ha ismerné is, e következések különbözők. Míg a férfi néhány év után azért tanulmányozza a nőnek jellemét, hogy magának következetesen megmagyarázhassa, miért nem szereti őt úgy, mint elébb: addig a nő csak szerelmének igazolására keres okokat - s ha tagadhatlan hibákat vesz is észre, még ezek is, mint a napsugárral beszegett felhők az eget, csak még érdekesebb színben tüntetik fel kedvesét szemei előtt.

- Eszerint az igazságtalanok mindig mi vagyunk, s nincs eset, melyben a nő férjének oly szemrehányásokat tehetne, melyeket az meg nem érdemel. Ez paradox.

- Nem ismerem el annak, míg be nem bizonyítja.

- S ha Margit, például, szerelemféltéssel kínozna?

- Szerelemféltéssel? - mondá Irma, s a félig enyelgő hang, melyen eddig szólt, egyszerre gúnyossá változott - hát vannak mások is, kik szerelemféltők?

- Ön tudja, hogy Margitnak nincs rá semmi oka.

- Miért nem mondja meg neki ezt? - kérdé Irma mindig keserűbben. - Miért nem esküszik, hogy őt szereti, mindig szeretni fogja? Hisz egykor ön jól tudott az ilyenekhez.

- S mégsem bocsátott meg, még mindig neheztel reám? - szólt rövid szünet után Káldory érzékenyen. - Ó, Irma! ha tudná...

Káldory nem végzé be szavait, de Irma megérté azokat. - Bocsánat - mondá kezét nyújtva. - Nem akarok a valónál jobbnak látszani, s megvallom, midőn hallám, hogy Margitnál ugyanazon hibákat találja, melyek nálam oly megbocsáthatlanoknak látszottak, szívemet első pillanatban káröröm tölté el. De higgye el, őszintén sajnálom önt.

- Reménylem, ezentúl józanabb lesz; egészen nyugodtnak látszott.

- Nem osztozom reményében. A szerelemféltés nálunk, asszonyoknál, nem tartozik azon hibák közé, melyek idővel gyengülnek; s ha végre kijózanodunk, ez többnyire a szerelemféltésre s a szerelemre nézve egyszerre történik. Nálunk az egyik csak a másiknak következménye. De önök, férfiak, kik a szerelmet életök kincsének nevezik, s eleinte mindig többet s többet kívánnak, miért nem bocsáthatják meg az aranynak, ha néha kissé súlyosnak látszik?

- De ha a szerelemféltésnek nincs semmi alapja, ki ne vesztené el türelmét?

- De nem kell, nem szabad türelmét vesztenie. Kerülnie kell mindent, mi Margitnak szerelemféltésre okot adhat, s ha mégis visszatérnek aggodalmai - mint valószínűleg vissza is fognak térni -, nyájas szavakkal meg kell cáfolni egyes kételyeit, bebizonyítani pontonkint, hogy csalódott, s ha az sem segít, tűrni panaszait, mindig egyiránt szeretve, egyiránt uralkodva magán, nehogy észrevegye, miként ön azt, mi nejének a legfontosabb a világon, apróságnak tartja.

- S ön hiszi, hogy erre képes volnék? - mondá Káldory oly hangon, melyből Irma észreveheté, hogy ha őt bosszantani s elkeseríteni akarta, e célját tökéletesen elérte. - Nem tartozom azok közé, kik egész életöket bárki szeszélyeinek fel tudják áldozni.

- Nem szeszélyeinek - szerelmének!

E látszólag komolyan mondott szavakban különös gúny vala kifejezve; de mielőtt Káldory felelhetett, Margit a szobába lépve, félbeszakasztá a beszélgetést. Rendkívül jókedvű vala, s oly szép az örömnek kifejezése által, mely a járástól kipirult arcát lelkesíté, hogy Káldory a bájló teremtményt maga előtt látva, szinte szégyenlé előbbi panaszait.

Margit délutánra sétát tervezett, melyre Irmát öccsével meghívta, s rövid beszélgetés után férjével távozott.

Irma magára hagyatva, szabad tért engedett elnyomott érzelmeinek. A legnagyobb felgerjedésben járt fel s alá szobájában. Keble szorult, hogy csaknem sírhatott volna, s mégis kimondhatlanul boldognak érezé magát.

A remény, mely szenvedései között éveken át egyedüli vigasztalása vala, végre teljesült. Ők szerencsétlenek! Vagy ha nem is oly szerencsétlenek még, mint Káldory érdemli, s Irma kívánta, nincs-e az ő kezében a hatalom, hogy őket azzá tegye? Nem hasztalan keresé fel Margitot, nem hasztalan fékezé indulatait. Margit barátsággal, Káldory teljes bizalommal viseltetett iránta, s ez feltárva keblét, önmaga mutatta a helyet, melyen őt legmélyebben sértheti. Ha a befolyást, melyet Margit fölött nyert, arra használja, hogy szerelemféltését nevelje, ha jól megválasztva a pillanatokat, Adorjánt neje ellen elkeseríti - s ki tehette ezt jobban, mint ő, ki e hiú s önző férfiút tökéletesen ismeré -, nem fog-e mindig nagyobbá válni a szakadás?

- Csak tőlem függ, s meg leszek bosszulva - gondolta magában, s lelkét egy pillanatig vad megelégedés tölté el - megbosszulva nem rövid kín által, minőt akkor érzene, ha tőrömet szívébe mártanám, hanem egy egész élet naponkint visszatérő gyötrelmei által, úgy, mint óhajtám, mint annyi szenvedés után követelhetem. - Irma első felgerjedésében csak a bosszú lehetőségét látva maga előtt, minden egyébről megfeledkezett. Nem vala áldozat vagy bűn, melyre magát e pillanatban képesnek nem érezé. Később Margit jutott eszébe, s szíve elszorult. - De vajon én vagyok-e oka szerencsétlenségének? Ők nem egymáshoz valók. Adorján sohasem szerette őt. Elvette, mert éppen neheztelt reám, mert szerelemféltéssel kínoztam, s viszonyunkat örökre fel akarta bontani. Rokonai kérték; talán Margit egy pillanatig tetszett is neki, s azt hivé, hogy e tapasztalatlan leány őt nem fogja gyötreni követeléseivel. De nem szerette őt, nem szerette soha, hisz nem írta-e meg önmaga? S nem jobb-e tehát, ha elválnak? Adorján protestáns. Margit büszkébb, hogysem ha egyszer meggyőződött arról, hogy férje szívét elveszté, jogaihoz ragaszkodnék. Hisz nincsen gyermeke. És nem térhet-e át ő is, s mi állna akkor Vilmos szerencséjének útjában? Lehetetlen, hogy Margit őt végre ne szeresse, az ég e kettőt egymásnak teremtette. Mi boldogok lehetnének ők és talán...

Soha Irmának az idő nem múlt el oly sebesen, mint ezen órákban; régóta nem érzé magát boldogabbnak. A belső viszály, mely őt eddig gyötörte, megszűnt. Világosan látta útját, s el vala határozva, hogy azt követi; s ha nemesebb természete e föltételnek ellentmondott is: a gondolat, hogy amit tesz, azt nem magáért, de Vilmosért, sőt Margitért teszi, megnyugtatá lelkiismeretét.

27

Csalódásaink egyik fő oka abban fekszik, hogy oly állapotokat s érzelmeket állandóknak képzelünk, melyek éppen azért, mert fölötte szépek, ritkák és múlékonyak is. A legszebb mezőn is a virágok bizonyos távolban állnak egymástól; a legtisztább egen a csillagok egyenkint ragyognak, s úgy van ez az életben is. Mint legmagasabb hegytetőkön, úgy az érzéseknek bizonyos magasságában csak pillanatokra állhatunk meg: mindennapi életünk alantabb körökben forog. De mit később mindenki, s fájdalom, magán is tapasztal, azt fiatal korában nehezen bocsátja meg másoknak; s nem bámulhatjuk, ha Margit később újra elégedetlenné vált.

A szenvedélyes pillanat után, melyben magát férje által ismét szeretve gondolá, nem tért-e vissza minden elébbi helyzetébe? Káldory a társaságban szintoly vidám s közlékeny, házában szintoly szótalan s szórakozott vala, mint azelőtt; sőt nejének úgy látszott, mintha neheztelne reá. Félig enyelegve kérdezé többször, de Adorján oly röviden felelt, oly hamar félbeszakított minden beszélgetést, mely érzékenyebbé válhatott, hogy Margit sértve érezé magát, s hallgatott. Úgyis csak untatom szerelmemmel - gondolá magában - s ha nem féltette is, mert férje mindent, mi arra alkalmat adhatott, figyelemmel elkerült: a meggyőződés, hogy Adorján őt nem szereti többé úgy, mint egykor szerette, mindig erősebb gyökeret vert szívében.

Mindez valószínűleg megtörtént volna Irma nélkül is. Hol két szív egyszer elkezd válni egymástól, a szakadás, mint a jeges hasadékai, minden külső befolyás nélkül is idővel nagyobbá válik; de Irma közbenjötte sietteté e viszonyok kifejlődését.

Káldory, ki iránta mindig bizonyos rokonszenvvel viseltetett, s mióta őt kiengesztelve gondolá, sehol sem érzé magát jobban, mint társaságában, vele közlé házi bajait. Margit neki panaszlá el szerencsétlenségét, s tőle kért tanácsokat, s miután a bensőséget két személy között semmi sem segíti elő inkább, mint ha együtt egy harmadik ellen panaszkodhatnak: Irma mind a két házastársnak csaknem nélkülözhetlenné vált.

Bármily viszonyban is ritkák az esetek, melyekben két ember azáltal, hogy egy harmadik lép közéjök, közelebb lép egymáshoz. A közbenjáró a legjobb szándék mellett többnyire csak akadály, mert közeledésöknek útjában áll; s Irma felhasználá helyzetét. Tökéletesen ismerve Káldory s Margit jellemét, oly módon tudta ezt védelmezni férje panaszai ellen, s oly okokat hozott fel barátnéja vigasztalására, hogy Káldory mindinkább elkeseredett neje ellen, ez pedig mindig szerencsétlenebbnek érzé magát, s mindketten naponkint inkább Irma barátságáról s arról győződtek meg, hogy nem egymásnak valók.

Margit eleget küzdött ezen meggyőződése ellen. - Neheztel reám, mert szerelemféltésemmel sértettem - így vigasztalá magát -, s ha majd látja, hogy nem kétkedem többé, ha meggyőződik, mennyire imádom, meg fog bocsátani. - S Margit elkövetett mindent, hogy Adorján szeretetét visszanyerje. Megelőzte kívánatait, megragadott minden alkalmat, hogy neki határtalan szerelmét bebizonyítsa - hasztalan. Adorján nyájas volt, udvarias, engedékeny; magaviselete ellen senki sem tehetett kifogást, s száz asszony megelégedve érezte volna magát. Margit csak férje hidegségét látá, és szívét kétségbeesés tölté el. Többnyire magába fojtá

érzéseit; de voltak pillanatok, midőn szenvedélyes keservének nem parancsolhatva, a legközönyösebb beszélgetés között egyszerre sírni kezdett. Káldory ilyenkor sok részvétet mutatva, Margit idegessége ellen panaszkodott, mely még mindig nem javul. Azután az orvosért küldött, s ha ez a legnagyobb nyugalmat ajánlá, nejét magára és szomorú gondolataira hagyta.

Jól tudta Káldory, hogy egypár meleg szó Margit megnyugtatására a világ minden orvosánál többet tehetne, s nejének könnyeit látva, néha alig állhatott ellent; de erőt vett magán. Hisz Irma barátnéjának védelmére sokszor mondá, hogy minden bajnak csak az az oka, mert házi viszonyukat nagyon is költőileg fogták fel, s Káldory föltette magában, hogy e hibát ezentúl kerülve, nejét az élet prózaiabb körébe fogja levonni. Tették ezt Káldory előtt mások is, s a szerelem költészetének a házasság prózájába való áttétele azon műtétek közé tartozik, melyekben az asszonyok nagyobb része keresztülment, csakhogy Margit másoknál szenvedélyesebb vala, s azáltal, mit sokan később megszoknak, mondhatlanul szerencsétlennek érzé magát.

- Nem tűrhetem tovább - mondá egy ízben Irmához, midőn vele az erdőben sétálva, szokása szerint ismét azon tárgyra tért, mely egyedül feküdt szívén -, Adorján magaviselete megöl.

- Mi új okod lehet panaszra? Figyelemmel követem minden lépését, de nem vettem észre semmit. Ki ébreszté fel újra féltékenységedet?

- Bárcsak az volna - mondá Margit fájdalmasan -, ha azt látnám, hogy mást szeret, legalább gyűlölhetném vetélytársamat, s azt remélhetném, hogy később hozzám visszatér. Úgy, mint én, más mégsem szeretheti, s ő át fogja látni ezt, s később talán még melegebben ragaszkodnék hozzám. De e kimért, mindig egyenlő magaviseletet, e hidegséget nem tűrhetem el. Megőrülök.

- Már hogy beszélhetsz így, midőn semmi okod sincs panaszra.

- Adorján nem szeret többé úgy, mint egykor szeretett.

- Azt elhiszem; de csakugyan azt gondoltad-e, hogy a fellengző érzés, mellyel az oltárhoz léptetek, örökké tarthat?

- S miért ne? Kevésbé szeretem-e én őt, mint akkor?

- Mert Adorján férfi, mert férjed. S nem hallottad-e, hogy a szerelem a jó házasságokban barátsággá válik, a rosszakban pedig gyűlöletté, a középszerűekben, mikhez a nagyobb rész tartozik, a szerelem helyébe megszokás lép, s azon mérsékelt hévfok áll be, mely mellett sem hideg, sem meleg ellen nem panaszkodunk, s ha nem is különösen boldogoknak, legalább igen kényelmes helyzetben érezzük magunkat; s én részemről, ki a komfortot mindenben kedvelem, ily viszonyt tartok legkívánatosabbnak.

- Miként enyeleghetsz ily dolgokról!

- Komolyan szólok. Vannak dolgok, melyek, bármi szépek legyenek, nem tarthatnak örökké: s a szerelem ezek közül való. Mint a hegyi patak, mely ezer akadály között útját a völgyben keresi, majd egyes köveken szökdécsel át, majd sziklafalon zuhan le, s az egész vidéket nyugtalan habjainak zajával tölti el, ha végre leért, szép csendesen halad tovább: olyan a szerelem; csak míg akadályokkal küzd, addig látszik ellenállhatatlannak. Ennek úgy kell lenni; s nem hiszem, hogy boldogabb lennél, ha Adorján szenvedélye ismét előbbi hévfokára emelkednék.

- Éltemet adnám, ha ezt elérhetném.

- Nem tanácslom.

- Ó, csak tőlem függne!

- Tőled függ kedvesem, s nem is oly nehéz, mint gondolod.

- Nem tettem-e meg mindent, hogy Adorján szívét ismét visszanyerjem? Hasztalan.

- Mert mindent tettél, csak azt nem, mit tenned kellett volna. Te férjednek egész szerelmedet mutatod, minden szeszélyeihez alkalmazkodol. Csak neki élsz, csak azon fáradsz, hogy őt szerelmedről meggyőzzed. Hidd el, kár annyit fáradni, rég meggyőzted őt, hogy nélküle nem élhetsz; de ha azt akarod, hogy férjed akként szeressen, mint egykor, éppen a legrosszabb módhoz nyúltál. Ingasd meg e hitében, tedd őt szerelemféltővé.

- Hová gondolsz! - szakítá félbe Margit, csaknem megijedve.

- Ne vedd tanácsnak. Én, részemről, ha férjem lenne, a nyugodt érzést, vagy ha nem volna is érzés, a tisztelő előzékenységet, melyet Káldory irányodban mutat, a legnagyobb szenvedélynél jobban szeretném. Nem vágyódom vészek után, s még a szürkületet is jobbnak tartom a kábító fénynél, melyet villámok adnak; de ha férjedtől szenvedélyes szeretetet kívánsz, mondom, tedd szerelemféltővé, s jótállok a sikerről.

- Miként tehetném ezt? - mondá Margit rövid gondolkodás után - színlelhetnék-e közönyösséget Adorján, érdeket más iránt? S ha erre képes lennék is, elámíthatnám-e őt, ki szerelmemet ismeri?

- Csak a kísérlettől függ! Magunk között mondva, kedvesem, én azt hiszem, hogy a természet minden asszonyt egy kis színészi tehetséggel áldott meg, mely, mihelyt alkalmunk van, saját csodálkozásunkra feltűnik; s mi férjedet illeti, őreá nézve nyugodt lehetsz. Nincs férfi, ki a női szívet annyira ismerné, hogy róla bizonyos gyöngeségeket ne tenne fel.

- Nem ismered Adorjánt.

- Talán jobban, mint gondolod - mondá Irma. - Legalább azt hiszem - tevé hozzá, midőn a meglepetést észrevevé, mellyel Margit az utolsó szavaknál reá nézett -, nincs férfi annyira hiú s elbizakodott, kit szerelemféltővé tenni nem lehetne.

- S ha Adorján csakugyan kétkednék szerelmemen, nem fogna-e inkább gyűlölni, megvetni?

- Éppen az ellenkezőt fogja tenni. Vagy nem kétkedél-e te is férjeden, s vajon szerelemféltésed ártott-e szerelmednek, gyűlölted, megvetetted-e őt, mihelyt hívtelennek gondoltad? Ki magyarázza meg a szívet? Az, mit biztosnak tartunk, elveszti becsét. A gazdag nem gondol vagyonára, melyért ezektől irigyeltetik, s melyet talán hosszú fáradsággal szerzett magának; de nézd őt a játszó asztalnál, s az összeg, mely birtokához képest parányi, s melyet megnyerve, gazdagabbnak nem érzené magát, azonnal becsessé válik, mihelyt elvesztheti. Mint a hold, midőn a láthatárhoz közelít, úgy minden tárgy akkor, mikor eltűnik, látszik legnagyobbnak.

- Nem mindenkinek!

- S férjed nemde a kivételek közé tartozik? Az is egyike azon dolgoknak, melyek az emberek egyenlőségét bizonyítják, hogy mindenki saját helyzetét kivételesnek, s azokat, kiket szeret vagy gyűlöl, rendkívüli lényeknek tartja. De kísértsd meg tanácsomat, s meglátjuk, kinek lesz igaza.

A nők hazamenet még hosszabb ideig szóltak e tárgyról. Irma több esetet mondott el, midőn a férfiak közönyössége azáltal, hogy szerelemféltőkké tétettek, a legszenvedélyesebb szerelemmé változott; s Margit minden egyes esetnél megmutatá, hogy saját helyzete s azok között, kiknek példáját Irma felhozá, nincs semmi hasonlatosság; s azzal vált el barátnéjától, hogy tanácsát nem tudja s nem akarja követni. De midőn aznap este a parkban ismét találkoztak: Irmának úgy látszott, mintha Margit többet szólna Vilmossal, s irányában sohasem lett volna nyájasabb, mint éppen e napon.

28

Margit szenvedélyesebb vala, s eddig szerencsésebb viszonyokban élt, semhogy érzeményeit eltitkolni tudná. Nyílt, csaknem a túlságig, minővé akkor válunk, ha olyanoknak körében töltöttük életünket, kik kívánataink teljesítésében keresék boldogságukat: Margit minden hibák között egyet sem gyűlölt, egyet sem vetett meg annyira, mint a tettetést - s az, hogy férje iránt közönyösséget színleljen, hogy érzéseket mutasson, melyekről szíve mit sem tud, előtte még néhány hónap előtt lehetetlennek látszott volna. Most is becsületes lelke első pillanatban fellázadt Irma tanácsa ellen - s mégis midőn az előbbi fejezetben elmondott beszélgetés után Vámosyval találkozott, nyájasabb vala iránta, mint máskor, s midőn férjével a társaságból visszatért, elmondá neki, hogy régóta nem mulatott jobban; s a beszélgetést még az este többször hozta vissza Vámosyra - nem mintha Irma tanácsát követni akarná: hisz el volt határozva, hogy magát saját szemei előtt ennyire megalázni sohasem fogja - de csak azt akarta tudni, vajon ha ezt egyszer megkísértené, ennek Adorjánra mily hatása lenne.

Ha férje a legkisebb nyugtalanságot árulja el, azonnal felhagy tettetésével; de Adorján úgy viselé magát, mintha semmit észre nem venne, s Margitnak még egyszer meg kellene kísértenie játékát; s ez vala oka, hogy másnap még több érdeket mutatott Vámosy iránt - s miután férje mindig nyugodtnak s közönyösnek látszott, amazt napról napra inkább kitünteté. Adorjánt nem verheti-e fel semmi nyugalmából, vajon nincs-e mód, hogy ő is szerelemféltővé váljék? Ez vala a gondolat, mely Margitot nyugodni nem hagyá, mely rögeszmeként most egész lelkén hatalmat vett.

De a szegény Margit túlozta szerepét, s férje jobban ismeré őt, semhogy szándékát észre ne vette volna. A szórakozás, mellyel Margit Vámosyra hallgatott, a tettetett élénkség, mellyel a beszélgetést éppen akkor folytatá, ha észrevette, hogy férje szemei rajta függnek, nem kerülheték ki Adorján figyelmét; s míg mások suttogva arról beszéltek, hogy Margit kizárólag Vámosyval foglalkozik, ő maga jól ismeré az érzéseket, melyek szegény nejének szívét gyötörték.

Adorján büszkébb s hiúbb volt, semhogy Margit ezen magaviselete által sértve ne érezné magát. A gondolat, hogy a nő, ki nevét viseli, kétes világban állhat az emberek előtt, hogy házi viszonyai közbeszélgetés tárgyává válnak, elkeseríté őt. Bosszankodott Margitra, s néha alig tűrhetve ezen állapotot, szólni akart. - De az öröm, mely Margit arcán sugárzott, mihelyt férje akár enyelegve, akár komolyan oly valamit mondott, miből az látszott, hogy Vámosy iránti viszonyának fontosságot tulajdonít, elnémítá őt. Hisz nem büntetheti meg Margitot semmi által inkább, mint ha folytonosan közönyösséget színlel; nem félté őt Vámosytól, s minek szóljon, miután előre látá, hogy a beszélgetés csak a múltkorihoz hasonló jelenethez vezetne. - Irmának igaza van - mondá Káldory magában -, ideje, hogy Margitot a költői régiókból, hol képzete jár, a prózaibb élet körébe vonjam. Szeretem őt, kész vagyok mindenre, mit nő férjétől józanon kívánhat; de ha azt várja, hogy minden tizennégy nap szenvedélyes vallomásokat tegyek, csalódik. Szégyenleném magamat önmagam előtt.

A házastársak közötti viszony naponkint örömtelenebbé vált. Mindenik panaszra érezé jogosítva magát, s magába fojtva panaszait, inkább elkeseredett a másik iránt. Margit teljesen meg vala győződve, hogy férjének szeretetét nem bírja többé; Adorján neje szenvedélyességét látva, s szeszélyei miatt neheztelve, mindinkább elfeledé azon tulajdonokat, melyek neki egykor oly szeretetreméltóknak látszottak. Amaz szerencsétlennek érezé magát, s elkeseredett sorsa ellen; emez néha kétkedni kezde, nem csalódott-e, midőn egész létét Margittal összekötötte. Kiket a sors feloldhatlan lánccal összekötött, azonnal megérzik a nyűgöt, mihelyt egymástól távoznak.

Vámosy ezen idő alatt mondhatlanul boldognak érezé magát. Ismerősei őt könnyelműnek tartották, s ő maga, ki Irmán kívül eddig senkihez való szeretettel nem ragaszkodott, magát mélyebb érzésre képtelennek gondolá, de mióta Margithoz közeledett, egész valója megváltozott. Eddig csak időtöltést vagy örömöket keresett asszonyoknál. Margit vala az első, kit életében szeretett, kihez őt nem hiúság, nem érzékei, hanem lelkének belső ösztöne mintegy ellenállhatlan szükséggel köté; s ki írhatná le az üdvöt, mellyel szívét a meggyőződés eltölté, hogy érzelmei viszonoztatnak. Vámosy nem tartozott azok közé, kik ellenállhatatlanságuk tudatából mint kétségbevehetlen tényből kiindulva, minden nyájasabb szót, minden mosolygást szerelemnek magyaráznak. Remény nélkül közelített Margithoz, s midőn ez iránta több érdeket mutatott, ebben eleinte csak pillanatnyi szeszélyt, később csak azon bizalomnak jelét látá, mellyel a grófné Irma testvére s honfitársa iránt viseltetik. Éppen mert Margit szeretete által határtalanul boldognak érezte volna magát, nem akart, nem mert bízni szerencséjében. De miután Margit őt napról napra mindinkább kitünteté, s a hajlam, melyet irányában mutatott, mindenkinek feltűnt, kételkedhetett-e még tovább? Margit szomorú vala, beszélgetés között szórakozottnak látszott, s Vámosy észrevevé, hogy ha vele maga van, szótalanabb, s a beszélgetést mindig a legközönyösebb tárgyakra vezeti vissza - de vajon éppen e szórakozás, e szótlanság nem bizonyítja-e legjobban érzéseit? Margit, ki őt társaságban felkeresi, miért kerüli az alkalmat, miért nyugtalan, ha egyedül van vele? Nem mutatja-e mindez, hogy e nő irányában nem közönyös? Vámosy mindinkább meggyőződött Margit szerelméről, s Irma elkövetett mindent, hogy őt reményeiben megerősítse. Tudta, hogy csalódik, de Margit bizodalmas közlései, melyek őt erről meggyőzék, egyszersmind azt láttaták vele, hogy a házastársak közötti szakadás nagyobbá válik, s Irma hitte, hogy Vilmos boldogsága, ha távolabbnak látszik is, annál biztosabb.

Soha Vámosy eddig nem szólt még szerelméről; minek is? mint a nap, bár fellegek takarják, világossággal, mint a virág, bár bokrok között rejlik, illata által is érezteti jelenlétét: így a szerelemnek nincs szavakra szüksége, hogy nyilatkozzék; s Margit úgyis ismeré érzéseit; de, hogy Vámosy reményekre jogosítva, hogy ő is szeretve gondolhatná magát, ez Margitnak nem is jutott eszébe. Miként gyaníthatná, hogy amit ő lehetetlennek tud, azt a másik egész boldogsága sarkkövének tekinti, melyre mint biztos alapra, reményeinek fellegvárát építi. - Margit őszintén sajnálta Vilmost, s bár könnyelműségében bízva, azzal vigasztalá magát, hogy a benyomás, melyet reá tett, mély nem leend: mégis keserű szemrehányásokkal illette önmagát, hogy benne oly érzelmeket gerjesztett, melyeket viszonozni nem akar, s melyek által ez ifjú csak szerencsétlennek érezheti magát. Ez vala az ok, melyért az utolsó időben megváltoztatá magaviseletét irányában - s az alkalmakat, midőn vele magában szólhatott, még inkább kerülte.

Az időpont, melyre Káldory elutazását határozá, közelgett, csak még néhány napig kelle maradniok; Adorján több ismerőseivel a lövöldében mulatott. Margit Irmával, ki őt mindjárt ebéd után felkereste, otthon maradt. Asztala mellett hímezett; Irma az ablakon kinézve, az egyes átmenőkön gyakorlá elmésségét. Régóta nem volt jobb kedvben, s ámbár Margit elébb a szokottnál még szomorúbbnak érezé magát, barátnéjának élcei felderíték őt is.

- Itt jő öcsém - mondá Irma, félbeszakítva vidám fecsegését -, bizonyosan engem keres; ha megengeded, felhívom!

Margit e kérést nem tagadhatván meg, Irma intett, s pár perc múlva Vámosy lépett a szobába.

Egy ideig közönyös dolgokról szóltak, a tegnapi sétáról, a búcsúebédről, melyet az orosz hercegné holnapra tervez. Végre Irma fölkelt, s azt állítva, hogy miután a porosz titkos tanácsosnét az utcán látja, használni fogja az alkalmat, s nála látogatást tesz, kalapját vevé. -

Csak néhány percig várj reám - kéré öccsét -, mindjárt itt leszek. Ma délután nem menthetlek fel, szükségem van reád. - S ezzel távozva, Vilmos Margittal maga maradt.

Mindketten el voltak fogulva. Különböző tárgyakról szóltak, de a beszélgetés lankadt volt, végre egészen elhallgattak. Margit rendkívüli buzgósággal folytatá hímzését. Vilmos látszólag felgerjedve követé mozdulatait. Régóta keresé az alkalmat, hogy Margittal magánosan szólhasson. Neki annyi mondanivalója van - de midőn a nőre nézett, ki munkájára hajolva, oly szorgalmasan dolgozik, mintha e hímzés bevégzésénél egyéb semmi sem érdekelné, nem érzett erőt magában.

- Mi rendkívül szép e nap - mondá végre Margit, hogy e kínos hallgatást félbeszakassza -, mintha e vidék, hogy annál tartósabb emléket vigyünk magunkkal, mielőtt távozunk, legszebb világításában akarná mutatni magát, s mintha e kis kert, melyet ápoltam, háladatosságból számomra az utolsóig felnyitná bimbóit.

- Csakugyan már hétfőn elutaznak? Azok után, miket Káldory Irmának mondott, azt reménylettük, hogy e határozat talán még megváltozik.

- Miként gondolhatta ezt? Három éve, hogy nem láttam anyámat, s nincs a világon oly szép hely, mely visszatartóztatna, ha kedves Vérthalmomra mehetek. S őszintén megvallva, bármi kedves e vidék, s bármily érdekes emberekkel ismerkedtem is meg: az életmód, melyet itt folytatunk, nem elégít ki. Szerényebb vagyok kívánataimban, mintsem azt óhajtanám, hogy társaságom nagy hírű s nevű emberekből álljon, s mégis követelőbb, hogysem olyanokkal, kik, ha elmegyek, legfellebb nevemről emlékeznek meg, jól érezhetném magamat.

- Vajon fölteheti-e, hogy azok, kiket a szerencse, ha csak rövid időre is, a grófné körébe vezetett, erről megfeledkezhetnek?

- Ön fölötte kedvezőleg ítél társaságunkról, s rólam is - válaszolt Margit jókedvűen. - Miután magamat másoknál könnyelműebbnek nem tartom, s azon három év alatt, melyet külföldön tölték, száz emberrel találkoztam, szóltam, táncoltam, kiknek még nevére sem emlékszem, nem vagyok igazságtalan senki iránt, ha ezt emsi barátainkról is felteszem. Sajnálom, ha illúzióit rontom - tevé hozzá mosolyogva -, ön, mint én s mindazok, kik e heteket együtt töltöttük, ha egyszer elváltunk, nem sok nyomot hagyunk magunk után.

- Általán véve igaza lehet; sőt némely köröknek talán fő érdemök, hogy, ha belőlök kiléptünk, elfelejtjük s általuk elfelejtetünk. De nincsenek-e kivételek? s e tömeg között, melytől időtöltésnél nem kívántunk egyebet, nincsenek-e egyesek, kiktől elválva mást várunk?

Margit válasz helyett munkáját vevé kezébe, s új szorgalommal dolgozott.

- Önmaga sem hiszi, nem hiheti ezt - mondá Vilmos mindig növekedő érzéssel.

- S miért ne hinném? - kérdé Margit, ki a beszédnek ezen fordulatát észrevéve, nyugtalanabbnak érzé magát.

- Nincs nő, ki ha érzelmeket gerjeszt, azt észre ne venné; csak ön lenne kivétel?

Margit lehajtva fejét, tovább dolgozott, csak kezének gyönge remegése árulta el belső fölgerjedését.

- Margit! ön tudja, hogy szeretem - szólt rövid hallgatás után Vilmos -, forrón, határtalanul, mint csak önt szerethetni; hogy jövőmnek boldogsága, hogy életem függ öntől.

- Mi jut eszébe! - mondá Margit, kezét, melyet Vilmos szenvedélyében megragadott, haraggal visszavonva. Arcát láng borította el.

- Ó, ne nehezteljen reám! ne vonja vissza haragban kezét! Oly nagy bűn-e az, hogy az érzést, mely szívemet eltölti, többé nem hallgathatom el; hogy hosszú küzdés után végre arról szólok, mi ön előtt titok úgysem lehet. E bizonytalanságot nem tűrhetem tovább; bármilyen legyen az, tudni akarom jövőmet.

- Mi jogosítja fel önt, hogy velem így szóljon? - kérdé Margit mindig növekedő indulattal.

- A szerelem, melyet érzek; azon meggyőződés, hogy életem e perctől függ; azon öntudat, hogy boldogságáért mindenemet feláldoznám. Ó, ne legyen kegyetlen irántam; egy szó által határtalanul boldoggá tehet.

- Boldogtalan!

- Ne nevezzen így. Mi volnék, mi voltam ezen érzemény nélkül!? Szerencsétlenné válhatok, s mégis áldani fogom a pillanatot, mely ön körébe vezetett; minden, mi jó bennem s nemes, e kútfőből ered.

- Hagyjon el - mondá Margit remegő hangon.

- Nem addig, míg sorsomat nem ismerem; míg ön ajkairól nem hallom a szót, melytől jövőm függ. Ó, Margit! ne űzzön el magától; hisz e világon nincs senki, ki úgy szeretné, mint én, ki oly boldoggá tehetné. Miként éljek, ha a reménytől, mely eddig fenntartott, megfosztatom?

- Ön remélt? - kérdé Margit ijedten.

- Ne tartson hiúnak vagy elbízottnak. Jól tudom, hogy szerelmét nem érdemlem; s ha szívemet önhöz merészlém emelni, s ha önt először látva, érzem, hogy e pillanat egész életemről határozott, remény nélkül tekintek a jövőbe: hiszen ön közelíthetlen távolban állt tőlem, s oly boldognak gondolám. De midőn önnel itt találkozám, s Irma által szabadabban közelíthetek; midőn meggyőződtem, hogy Káldory a boldogságra, melyet a végzet neki adott, érdemetlen; hogy ön szerencsétlen...

- Ki mondta önnek ezt? Én szerencsés vagyok, nagyon szerencsés, szeretem férjemet és...

- Vajon ő viszonozza-e ezen érzelmet, képes-e csak felfogni, megérteni azt? Ő, a hideg, az érzéketlen férfiú, ki...

- Nem fogom tűrni, hogy jelenlétemben valaki férjem ellen szóljon - szakítá félbe Margit indulattal.

- Ki mondana valamit gróf Káldory ellen? - folytatá Vilmos keserűen - jelleménél a kristály nem tisztább, de nem is hidegebb. Káldory bátor, nemes, nagylelkű, megengedem; nincs férfias tulajdon, melyben másokat felül nem múlna; de nincs szíve; s ha őt magát kérdi, jótállok, nem fogja sértésnek venni ezen állításomat. Káldory a nagyvilágban az első helyet foglalja el; nem ismerek senkit, ki, bármily pályára lép, biztosabb sikert remélhetne; minden nő, ki világi állás, ki külső fény, ki az emberek hódolata után vágyódik, általa boldognak érezhetné magát; de vajon mindez önt kielégítheti-e? mindezen fényes tulajdonok kipótolhatják-e az egyet, mi férjében hiányzik, s mi az ön boldogságára szükséges? Ó, hasztalan titkolja előttem. A vidámság, melyre magát kényszeríti, elámíthatja a világot, de engem nem. Ön szenved, szerencsétlennek érzi magát.

- S ha igaz volna, ha a boldogságnak álmát, melyről lemondék, feledni még nem tudom; ha szívem fáj, mert egyes reményei nem teljesültek, mert átlátom, hogy teljesülésük lehetetlen...

- Ó, ne mondja ezt. A boldogság, mely után lelke sóvárog, létezik. Ó, Margit, ha engem szeretne!

- Önt! - Ez őrültség! Távozzék.

- Margit, hallgasson meg - mondá Vámosy a legmélyebb megindulás hangján. - Szeretem önt. A pillanattól fogva, melyben először láttam, mostanig, nem volt más gondolata, más vágya lelkemnek. Ha szenvedtem, ha egyes pillanatokra boldognak érzem magamat, azt szerelmemnek köszönöm. De magamba záram érzelmemet, magammal vittem volna síromba, emlék gyanánt, mely csak fájdalmunkat újítja meg, s melyet mégsem cserélnénk fel semmivel. Nem kerestem fel, sőt ha máshol találkozunk, talán kerültem volna társaságát; oly távol vala tőlem minden remény, hogy szerelmemet valaha viszonozza. De miután a végzet összehozott, miután Irma által oly helyzetbe jövék, hogy társaságát nem kerülhetem ki, miután hetekig közelében élve, napokig inkább ismerni tanultam azon tulajdonokat, melyeket elébb csak sejték, miután észrevevém, hogy jelenlétem nincs terhére, miután mások fölött kitüntetett - miután bizodalmat, hajlamot mutatott irántam...

- Mindenható Isten! menjen ön, kérem, hagyjon el!

- Ó, Margit! - folytatá Vámosy, a nőnek remegő kezét megragadva. - Ha a küzdelmeket ismerné, melyeken lelkem keresztül ment, könyörülne rajtam. Azon pillanattól, melyben néhány nyájas szavánál szívemben az első gyönge remények támadtak, azon percig, melyben magamat szeretve gondolám, mennyi remény, gyönyör, boldogság; s mennyi kétely, mennyi kín e boldogság között. Égig emelve egy szó, lealázva porig egy tekintet által; a gyönyör s fájdalmak terhe lesújtja lelkemet. Nem tűrhetem többé e bizonytalanságot. Ó, Margit, mondjon csak egy szót.

- Menjen ön, távozzék.

- Ó, Margit, szeret-e engem?

- Menjen, az Istenre kérem, menjen el - mondá Margit kétségbeesve. - Nem szeretem önt, nem szerettem soha - soha.

- Nem szeret? - kérdé Vilmos, s arca elhalványult.

- Élő Istenemre esküszöm, soha Adorjánon kívül nem szerettem senkit a világon.

A hangból, melyen Margit e szavakat mondá, észrevehető volt, hogy komolyan szólt; Vilmos egy ideig hallgatott. Szívét véghetetlen keserűség tölté el.

- S miért űzte játékát velem? - mondá végre fájdalomtól elfojtott hangon.

- Ha csak távolról gyaníthattam volna, hogy a barátságot, melyet ön iránt mutattam, ekként fogja magyarázni - mondá Margit a legnagyobb zavarban.

- Természetesen, miként gyaníthatta volna ezt - szólt Vilmos keserűen -, ha társaságomat kereste, ha minden többiek fölött kitüntetett, ha jelenlétemben férje iránt a legnagyobb közönyösséget mutatá: mindez csak azért történt, hogy annál inkább meggyőzzön, miként Káldoryn kívül senkit a világon nem szeret. Ezért vont társaságába, ezért volt oly nyájas irántam, ezért viszonzá bizodalmamat, ezért tett mindent, mi által nő férfit magához láncolhat - hisz tudnom kelle, hogy mindez csak tréfa, csak női kacérkodás - miként gyaníthatá ön, hogy a dolgot komolyan veszem, s őrültségemben azt képzelem magamnak, hogy szíve van.

- Ön nem tudja, mit szól; menjen.

- Miért fosztanám meg önt a megelégedéstől, melyet e pillanatban élvez - mondá Vilmos mindig növekedő keserűséggel. - Nem fáradott-e hetekig, nem vett-e erőt önmagán, hogy unalmas társaságomat eltűrje? Ó, örüljön, örüljön! elérte célját, én véghetlenül szerencsétlen vagyok.

Vilmos lelkét vad viharként ellenkező érzések dúlták fel. Határtalan szerelem s gyűlölet, megvetés a nő iránt, ki legszentebb érzelmeivel játékot űzött, szégyen saját gyöngesége fölött s kivált fájdalom. Kezével eltakarva szemeit, sírt keservesen.

Ekkor lépett Irma a szobába. Első tekintetre sejté a történteket, s midőn öccséhez közelítve, kezét vállára tevé, szelíd hangon kéré őt, hogy jöjjön vele.

Vilmos, mint álomból ébredő, elébb bámulva nézett Irmára, kinek közelítését észre nem vevé; később letörölve könnyeit, gépileg meghajtá magát Margit előtt, s szó nélkül távozott.

Margitnak érzelmeit senki sem írhatja le. Ő, kinek egyik fő jellemvonása büszkeség vala, s ki, bármit szenvedett eddig, legalább azon egyről meg volt győződve, hogy soha lealázva nem fogja érzeni magát, nem állt-e megszégyenülve e férfi előtt, nem kénytelen-e megvallani önmagának, hogy mindent, mit Vilmos szenvedélyétől elragadva mondott, hogy a megvetést, mellyel reá talán e pillanatban gondol, megérdemelte. Ismeré a fájdalmat, melyet szerelmünkben csalódva, érezünk; s nem játszott-e az ifjú legszentebb érzelmeivel, nem rontotta-e el talán egész életét, s áll-e hatalmában, hogy azt, mit ellene vétett, valaha jóvátegye? Minél többet gondolkozott, annál vétkesebbnek, annál menthetlenebbnek tartá magaviseletét. S mit tegyen ezentúl? Maradhat-e itt, hol Vilmossal találkoznia kell? Mit mondjon neki, ha általa megszólíttatik - s ha Vilmos vele nem szól, nem fog-e ez feltűnni mindenkinek, főképp férjének, kivel azt, ami történt, nem közölheté.

Már esteledett, midőn Margitot kínos gondolataiból férjének léptei ébreszték fel. Adorján szokatlanul jókedvű vala, s a homályban, mely a szobában elterjedt, neje halványságát s felgerjedését észre sem vevé.

- Soha jobb napom nem volt - mondá, kalapját letéve -, valamennyit legyőztem. Butuslov jövő szerdára nagy pisztolyversenyre hívott meg. Ha ellenedre nincs, pár nappal tovább maradunk.

- Az istenért, Adorján, ne maradjunk tovább.

- Mi lelt? - mondá az előbbi, midőn nejének felgerjedését észrevevé - kezed jéghideg, egész testedben remegsz.

- Semmi, kedvesem; de menjünk, minél előbb, ha lehet, holnap.

- Aggasztó híreket kaptál?

- Nem kaptam levelet; de egyszerre véghetlen nyugtalanság fogott el. Minden pillanat, melyet itt töltök, kín.

- Ideges felgerjedés. Ne küldjek orvosért?

- Ó, ne küldj, nincs szükségem reá. Csak, ha lehet, ne halaszd el utazásunkat.

- Nyugtasd meg magadat, kedvesem - mondá Káldory részvéttel -, holnap délben elmegyünk. Komornád még ma éjjel elkészíti málháidat, reggel még pár látogatást teszek, s este Frankfurtban vagyunk. Csak most feküdjél le, s űzd el gyötrő képzelmeidet. Jótállok, anyádnak nincsen semmi baja.

Margit a készség által, mellyel Adorján kérését teljesíté, mélyen meg vala hatva. - Mily jó, mily türelmes vagy te velem - én nem is érdemlem mindezt - mondá, s elragadva érzései által, férjének nyakába borult, s zokogott.

- Te beteg vagy, kedvesem - szólt Adorján, ki nejének állapotát látva, komolyan aggódni kezde -, engedd, hogy orvosért küldjek.

- Kérlek, ne tedd, nincs semmi bajom, csakhogy sírnom kell. Ó, ne neheztelj reám, én oly gyönge vagyok.

Káldory, noha másképp oly keserveknél, melyeknek okát nem ismeré, könnyen elveszté türelmét, s minden érzelgésnek ellensége vala, nem láthatta nejének állapotát sajnálkozás nélkül. Szelíden magához szorítva a bájló nőt, ki síró gyermekként keblén menedéket keresett, nyájas szavakkal vigasztalá őt, míg végre könnyei s talán még inkább a szeretet által, melyet Adorján iránta mutatott, magát nyugodtabbnak érezé, s szobájába vonult.

*

Másnap délben Káldorynak utazókocsija lakása előtt állt - s midőn Káldory nejével a házból kilépett, az egész társaságot ajtaja előtt találta. Egyik azért jött, hogy még egyszer kezet szorítson; a másik jó utat kívánt; a harmadik sajnálkozását jelenté ki, hogy ily rögtön távoznak; valamennyien emlékökbe és barátságukba ajánlák magokat. Csak egy hiányzott, s ez Vámosy vala. Irma azzal menté testvérét, hogy beteg, s Margit nyugodtabbnak érezé magát, hogy e találkozástól megkíméltetett. Végre az utasok elfáradva a kézszorításoktól, melyeken keresztülmentek, s szoros értelemben nem találva szavakat, melyekkel ennyi ragaszkodásra és baráti érzelmekre feleljenek, kocsijokba menekültek, s ez megindult.

- Tehát Vámosy úr beteg? - kérdé egy lengyel gróf, ki Káldorynak különös barátja vala, Irmától, midőn ez hazafelé indult.

- Kissé rosszul érzi magát - vala Irma rövid válasza.

- Van is miért, szegény fiú.

- Mondja inkább: szegény Káldory - szólt egy porosz báró, Káldorynénak különös tisztelője.

- Hát kegyed azt gondolja? - kérdé egy erényességéről ismeretes grófné.

- Se rögtöni elutazás...

- Igaz, Káldory tegnap még nem tudott semmit, és meghívásomat szerdára elfogadta - szólt közbe az orosz herceg.

- És Vámosy tegnap egész délután Káldorynénál volt - suttogá szelíd hangon egy szőke asszonyság, ki Margit iránt mindig különös érdeket mutatott -; s mint férjemtől hallám, Káldory maga a lövöldében volt.

- Ez mindenesetre igen különös - jegyzé meg a belső titkos tanácsos, fejét csóválva.

- Igen különös - ismétlé neje -, főképp ha mindent összevetünk. A grófné rendkívül halaványvolt.

- Csakugyan, ma vettem észre, hogy tulajdonképp nem is szép - vágott szavába a halvány báróné, ki mellette lakott, s búcsúzáskor mondá, hogy őt soha felejteni nem fogja. - De nem mondtam-e mindig...

- Mit? - kérdé a lengyel gróf, ki e beszélgetést megkezdé.

- Már miként kérdezhet kegyed ilyeket?

- Szegény asszony, oly ifjú még.

- Mondja inkább, szegény Káldory; de végre ily dolog ezerszer történik a világon, s ki hasonló esetben postalovakért küldhet, s elutazhatik, még szerencsésnek tarthatja magát.

Vajon Káldory s neje, midőn kocsijukon Koblenz felé haladnak, s gőzösükről a Rajna bájló partjait nézik, gondolják-e, hogy emsi barátaik ígéretüket ily híven teljesítik, s így szólnak rólok?!

29

Csaknem három év múlt el, mióta Margit Vérthalmot elhagyá. Térjünk vissza mi is.

Külsőleg semmi sem változott. A kastély, a kert, a falu csinos házaival s hegyes tornyú templomával, a rétek s szántóföldek, az erdős hegysor, minden ott áll régi helyén; s ha a kertben, mellyel a grófné, mióta leánya elment, még többet foglalkozott, itt-ott új virágágyakat vagy cserje-tömegeket találunk is, s ha egyes helyekre, honnan Margit a kilátást egykor dicsérte, padok állíttattak: e csekély változások első tekintetre nem tűntek fel. Ugyanezt mondhatjuk a ház belsejéről. A grófné, ki előtt minden csak azáltal nyerte becsét, mert őt Margitra emlékezteté, azon rendben tartá szobáit, melyben azokat menyegzője napján elhagyta. A terem asztalán feküdt rajzkönyve s a megkezdett hímzés, a zongora mellett zene-darabjai; az ablakban állt kedves madara, mintha Margit csak sétálni ment volna, s anyja őt minden pillanatban visszavárná.

S nem volt-e ez csakugyan így? Mi egyéb volt Ormosynénak élete, mióta leánya távozott, mint nem szűnő várakozás, hosszú készület azon pillanatra, melyben egyetlen gyermekét ismét kebléhez szoríthatja! Hisz mennyi boldogság, mily kimondhatlan üdv vár e pillanatban reá, ha már maga a remény elég vala, hogy három hosszú éven át egész létét felderítse.

És Ormosyné derült vala. Nehéz idők folytak le, s ámbár Vérthalom az országúttól távolabb fekve, a háború súlyát más helyeknél kevésbé érzé: itt sem hiányoztak a szenvedések, s főképp azon bizonytalanság, mely ily időknek legkeserűbb része; de a különben oly gyönge és ideges asszony nyugodtan elviselt mindent. A gondolat, hogy leánya biztosságban él, annyira boldoggá tevé az anyát, hogy saját bajairól egészen megfeledkezett, s az időnek súlyát csak akkor érezé, mikor a levelezés a külfölddel félbeszakadván, Margit hogylétéről híreket sem kaphatott. - Mióta leánya elment, Ormosyné csak a levelezésnek élt. A nagy érdek, mely körül egész élete forgott, a posta vala; s a jó hírek, melyek Margittól érkeztek, oly egészen háttérbe szorítottak minden egyebet, hogy midőn mások élete nem szűnő aggodalmak között folyt le, ő tulajdonképp szerencsésnek érezte magát.

Nem mentem e közönyösséget; megengedem, hogy oly asszony, ki az egész emberiségért lelkesedik, s a világ eseményei fölött házát elfelejti, bámulatra méltóbb teremtmény. Azon álláspont, melyen egyes nők egy kis bölcsőt ringatva, a világ ingadozásairól megfeledkeznek, talán igen korlátolt; de ki tehet róla, hogy Ormosyné ennél magasabbra emelkedni nem tudott, és szerencséjére nem Spártában, hanem oly körben élt, hol őt azért egy cseppel sem tarták kevésbé szeretetreméltónak. Az öreg Galambosné, kivel a grófné, mióta Margit eltávozott, éppen mert vele kedveséről szólhatott, többet társalkodott; Maris, ki a kastélyt naponkint meglátogatta; a cselédek, sőt maga az öreg plébános, a kizáró érdeket, mellyel a grófné gondolatai távol leányán függtek, nemcsak természetesnek találták, sőt nagy részben oszták is; s ha a postalegény sípja a faluban megszólalt, s a várt hangokra a grófnéval egész háznépe a tornácon megjelent, nem gondolt senki a hírlapokkal, míg a grófné leányának levelét átfutva, el nem mondá, hol van most, hogy érzi magát, s mit üzentet mindeniknek. Csak miután ez megtörtént, s Ormosyné a kedves levéllel szobájába vonult, hogy azt figyelemmel még egyszer átolvassa, addig elmélkedve minden egyes szava fölött, míg a tömött keresztben írt sorokat csaknem könyv nélkül tudá: akkor vette Farkas Máté ismét kezébe hírlapjait, s akkor vonult komoly redőkbe homloka az ország dolgai fölött, melyekről Margit levelénél ő is megfeledkezett. Idegen ember talán nem talált volna semmi különöst e levelekben, de idegen ember nem is ítélhet erről; miként a napsugarak egész hatalmát csak gyújtóüvegen keresztül: úgy a szavakét, csak ha szerető keblen hatnak át, ítélhetjük meg.

Ne várják olvasóim, hogy az évek történetét, melyekben Margit Vérthalomtól távol volt, leírjam; az egyetlen, mi őket érdekelheti, az, hogy az öreg Fekete János meghalt, s hogy háza s gazdasága András és Mariska kezei alatt még szebben gyarapodnak, mint azelőtt. Mariskának azóta két leánya született, közülök az idősbiket Margitnak nevezé; rajta magán alig vehetni észre változást, csakhogy mióta második leányát férje kívánságára Mariskának hívják, ő maga a zavar kikerülése végett a tisztességesebb Maris nevet vevé fel. - Mennyire vágyódott Ormosyné leánya után, mily nehezen vára őt az utolsó időkben, mily nyugtalanná vált, mikor Margit végre megírá, hogy a jövő hónap vége előtt Vérthalmon lesz, mily készületeket tett, mennyit rendezett, mi által kedvesét az első pillanatban meglepni akarta, s mit ez, midőn megérkezett, s anyjának karjai közé borult, észre sem vett; mindezt, kinek gyermeke nincs, csak unalmasnak találná, kinek pedig van, s ki azt három évig nem látta, elképzelheti leírás nélkül is. Ha valaha boldog teremtmény volt a világon, ha volt lény, ki minden vágyait s reményeit teljesülve látá, az e pillanatban Ormosyné vala.

Anya s gyermek sokáig átkarolva tartották egymást. Sírtak mindketten, hisz bizonyos érzések kifejezésére nincs egyebünk könnyeinknél.

Ha azon dolgok sorozatát el kellene készíteni, melyekből éltünk örömei s kínjai folynak, nem tudom, a szeretet hova lenne sorozható; mert ámbár életünk legszebb pillanatait neki köszönjük: ha csak a lefolyt időt vesszük tekintetbe, nincs talán senki, kinek a szeretet több bajt nem okozott volna, mint élvezetet. Főképp az anyai szeretetről mondhatjuk ezt, a női élet ezen rózsaágáról, melynek néha nincs virága, de melynek soha el nem maradnak tövisei, s mely ezeket megtartja, ha zöld lombja s virágai az utolsó levélig rég lehulltak is. - A tiszta öröm, melyet Ormosyné leányának viszontlátásán érezett, nem tartott sokáig, s az első pillanatok után a változás, mely Margiton távolléte alatt történt, szívét új aggodalommal tölté.

Szép vala ő most is, sőt az arc, melynek szabályos vonásai, mióta soványabb lett, inkább kitűntek, talán még érdekesebbnek látszott, mint leánykorában; de mit az anya gyermekének arcán mindenekelőtt keres, az egészségnek színe hiányzott; s Ormosyné egyszerre igazolva látá mindazon aggodalmakat, melyek Margit távolléte alatt szívét eltölték, s melyeket Farkas okoskodásai, kivált az utolsó időben, egészen eloszlatni sohasem bírtak. Még fájdalmasabb vala meglepetése, midőn néhány napot töltve leányával, azon meggyőződéshez jutott, hogy ez nem oly boldog, minőnek gondolá. Bármennyi hatalommal bírt is érzelmei fölött Margit: egy szerető anyának szemét ilyenekben megcsalni nem lehet. Ormosyné észrevevé, hogy leánya szomorú, s annál szerencsétlenebbnek érezé magát ezen meggyőződés által, mert látá, hogy Margit érzelmeit előtte titkolni akarja. Néhányszor kérdezte őt, miért szomorú; de miután ez kitérőleg felelt, vagy anyjának észrevételét tagadva, jókedvre kényszeríté magát: Ormosyné, szokása szerint magába fojtá érzéseit; s mióta Margit hazatért, anya s leány ismét távolabb álltak egymástól, mint mikor őket több száz mérföld választá el. Margit, mert anyja előtt vígságra készteté magát; ez, mert leánya elégedetlenségének okáról kérdést tenni nem akarva, éppen arról, mi őt leginkább érdeklé, nem szólhatott vele: az együttlétben, mely után annyira vágyódtak, nem találtak megelégedést. Véghetlenül szerették egymást, s mégis bizonyos feszültség uralkodott közöttük; függtek egymáson, s mégis voltak pillanatok, midőn az együttlét mindkettőnek csaknem kínos vala, s mindketten magány után vágyódtak.

A grófné s az öreg plébános Margit szomorúságának okát csak abban keresték, mert gyermek után vágyódik; s elkövettek mindent, hogy őt e részben vigasztalják. Bánatának való okát csak Maris ismeré, csak ő vala az, kivel helyzetéről tartózkodás nélkül szólt.

Miután férje káldorfalvi házában még néhány változást tétetett, s dolgainak rendezése végett maga Pestre ment: Margit hetekig lakott Vérthalmon, s nem múlt nap, melyen barátnéját meg nem látogatá. Órákat töltött itt; s azért-e, mert a kastélyban gyermekségének boldog emlé-

keivel találkozott, melyek jelen lelki állapotában kínosakká váltak, vagy azért, mert barátnéjának boldogságát nézve, önmagáról megfeledkezett: annyi bizonyos, hogy sehol nyugodtabbnak nem érzé magát, mint Maris szerény hajléka alatt.

- Mi boldog vagy te, kedvesem - mondá egyszer barátnéjához, ki munkáját elvégezve, pólyás gyermekével a tornácra jött, s hallgatva Margit mellé ült.

- Nincs is nálamnál szerencsésebb asszony a világon - szólt Maris, midőn a csecsemőt csendesen kebléhez szorítva, szemét Margitra fordítá, kinek térdén másik gyermeke játszott. - Ha körülnézek, s e gyermekeket látom, s férjemet, e házat s gazdaságot, és eszembe jut, hogy mindez az enyém, néha úgy látszik, mintha csak álmodnám.

- Isten tartsa meg szerencsédet.

- Én is csak azért imádkozom, s vannak pillanatok, midőn félni kezdek. Mert néha csaknem lehetetlennek látszik, hogy az ember e világon oly egészen boldog legyen; és én meg sem érdemlem ezt. De csak férjemet s e kedves gyermekeket tartsa meg az Isten; ha ezek megmaradnak, bármi baj érne, úgy hiszem, könnyen elviselném.

- S férjed is oly boldognak érzi magát?

- Miként ne érezné magát boldognak? - kérdé Maris bámulva - nincs-e mindene, mit az ember e világon csak kívánhat? Nem mondom, hogy jobb feleséget nem kaphatott volna, ki a gazdaságot inkább érti, s a cselédeket jobban rendben tartja, mint én: de olyat, ki őt inkább szereti, bizony sohasem találhatott volna, és Andris megelégszik velem. Ha délben a mezőre megyek, s ételét hozom, vagy ha este a munkából hazatér, s gyermekeivel elébe megyek, szeméből is meglátszik az öröm. Ő nem vágyódik más után. Neki én még mindig elég szép és okos vagyok. És a gazdaság! Nem gyarapodik-e minden, mióta ő átvette? Az öregúr - Isten áldja meg még porait is - jó gazda volt, rendben tartott mindent, és szép vagyont hagyott Andrisra; hanem heves volt s kissé önfejű. Ha egyszer valamit feltett magában, főképp mi gazdaságát illeté, nem fogadta el senkinek tanácsát. A cselédek is csupa félelemből sokat eltitkoltak előtte, s ha valami kis baj történt, addig takargatták, míg helyrehozása kétszer annyiba került. Így bármi szépnek látszott is gazdasága, bizony volt itt elég hiba. Most mindez másképp van. Andris ritkán heveskedik, de azért mégis minden jobban megy. Maga mondta, noha előbb a föld után semmi adót sem fizettek, ez most kétszer annyit hoz, mint apja idejében. És ugyan hogy ne lenne megelégedve, ha mindezt látja? Ne higgye a grófné, hogy Andris fösvény ember; ő is szereti vagyonát, de utolsó fillérét megosztaná mással; nem is a jövedelem az, minek az ember örül. Uraságoknak erről fogalmuk sincs. Ők a pénzre néznek, melyet földjük jövedelmez; nem mívelik magok, nem ismerik, s azért, mint Andrisom sokszor mondja, nem is bírják igazán. Nekik a föld olyan, mint pénzök vagy házaik vagy egyéb birtokuk; más az annak, ki földjén lakik, ki azt maga míveli éveken át; az ily ember nemcsak a haszonért, hanem önmagáért is szereti a földet, mert neki szentelte életének nagyobb részét, mert saját homloka izzadtságában szántotta fel, maga vetette be, mert maga aratja le. A parasztember földjén nemcsak a termést látja, de ahová fordul, egy-egy emléket, egy-egy reményt, s azért számtalan örömet is, melyről az úrnak fogalma sincs. Az árokszélt ott Andris akkor ültette be, mikor feleségül vett, s nem nézhetek oda anélkül, hogy azon idő eszembe ne jusson. Az új szilvás Margitkámmal egykorú, s azt a lucernást még szegény ipam vetette be utolsó esztendőben; nem is vetett be azután semmit, s Andris mondja, hogy ha aranka nem jő belé, Isten segedelmével legalább húsz esztendeig megmarad, mint szomszédunké, ki lucernását akkor vetette be, mikor legidősebb leánya született, s csak akkor törte fel, mikor őt kiházasítá. S így ahová csak nézünk, valami szép, valami kedves jut eszünkbe; mintha minden

fa és bokor egy régi barát volna, mely a múltra emlékeztet, és sok szép órát ígér. Már miként ne legyen az ember szerencsés ily viszonyok között?

- Se derült létnek nem voltak soha sötétebb pillanatai, mindig egyaránt boldognak érezted magadat?

- Mindig - azaz... - tevé hozzá rövid szünet után, mert Margit arcának fájdalmas kifejezését látva, csaknem szemrehányást tett magának, hogy előtte boldogságával kérkedik - van azért nekem is elég bajom. Néha egy a gyermekek közül éjfélig is elsír. Nem tehet róla szegény, mert fogai jőnek; András nem is szokott felébredni, de néha megtörténik; és nem szomorú dolog-e, ha az ember meggondolja, hogy egész nap dolgozik, s még éjjel sincs nyugta? S hát még a cselédek... nem hiszi senki, mennyi bosszúsága van azokkal az embernek. A gazdaság is elég gondot ad. De hiába, ez a világon nem lehet másképp. A tisztelendő úr is múlt nyáron a nagy jégeső után erről prédikált. Van a világnak egy része - úgy mondá -, hol a nap hat hónapig le nem száll, és éppen ez a leghidegebb. Míg nálunk, hol minden napnak estéje és éjszakája van, minden zöldell és tenyészik: ott jégnél és hónál nem találni egyebet. Így van ez az élettel is. Nincs mit irigylenünk azoktól, kiknek körében minden csak fény s ragyogás, s kiknek láthatára soha sem sötétedik el. Az ily kis baj az embert csak még közelebb hozza egymáshoz.

- S férjed mindig egyiránt szeret?

- Andris? - kérdé Maris bámulva - s miért szeretne most kevésbé?

- Egyikünk legalább boldoggá lett - mondá Margit, és szavaiban s az arcnak kifejezésében, mellyel azokat kiejté, mély szomorúság látszott.

- Egyikünk? A grófné nem lenne az?

- Helyzetedben talán én is boldog lehettem volna - szólt Margit, nyájasan megszorítva Maris kezét. - Ha végzetem oly helyre állít, hol munkásságom egész körét egyszerre beláthatom, hol csak boldogokat találva magam körül, érezhetném, hogy feladásomnak eleget teszek: én is megelégedném sorsommal. Legalább mióta e házhoz jöttem, s a csendes kört, melyet magad körül alkotál, ismerem, azt hiszem néha, hogy Isten engem is ilyenre teremtett.

- Már hogy is gondolhat ilyest - szólt Maris. - Én nagyon szerencsés vagyok helyzetemben, naponkint hálát adok Istennek mindenért, amit adott. Életem egészen olyan, minőt magamnak kívántam, s nem is vagyok másra való. De a grófné, ki annyit tanult, oly okos, oly kitűnő...

- Meglehet, igazad van - mondá Margit szomorúan. - Az ég csak nyugodt folyóban tükrözik, s vannak emberek, kik soha szerencsések nem lehetnek. De ha van szerencse a világon, az csak a tiedhez hasonló helyzetben találtatik fel.

A nők egy ideig hallgatva ültek egymás mellett. - Ó, én tudom, mi baja van - mondá végre Maris, s nyájas arcán mondhatlan részvét vala kifejezve. - Nincsenek gyermekei; s anélkül a ház, bármennyi kincs legyen benne, üres marad. De jó az Isten, ez is meglesz. Ne kételkedjék rajta; s csak akkor fogja látni, mi egészen más az élet, mily gazdag, mily örömteli. - Maris, ki a grófné szomorúságát régóta észrevevé, de annak okát szintén csak gyermekek utáni vágyában kereste, most elmondott mindent, mi amazt vigasztalhatá.

- S mit mondanál - szólt végre Margit keserűen, miután barátnéja biztatásait végighallgatá -, ha azt mondom, hogy nem vágyódom többé gyermekek után?

- Nem vágyódik gyermekek után? - kérdé Maris ijedten. - Hisz az lehetetlen.

- Volt idő, mikor én is azt gondoltam, s mégis úgy van - mondá Margit még keserűbben. - Te boldog vagy gyermekeid által, s jól teszed; mint a templomének, úgy azon szép harmónia, mely boldog családi körből Isten magasztalására emelkedik, nem teljes s nem emelő, ha belőle a csengő gyermekhangok hiányzanak. Gyermekeid csak új kötelékek, melyek férjedhez láncolnak. Ha kedveseidre nézesz, nincs mit aggódni jövőjök fölött, hisz az olyan lesz, mint saját életed, mely által magadat boldognak érzed. De én miért vágyódnám gyermekek után, hogy ha szívök van, nyomorultak legyenek, minővé én lettem, vagy szívtelenek, minő...

- Az istenért, Margitom! én oly szerencsésnek gondoltam - mondá Maris könnyekbe lábadt szemekkel.

- S nem vagyok-e az? - folytatá az előbbi mindig növekedő ingerültséggel. - Kérdezd az embereket, nem vagyok-e én boldog, irigyletre méltó teremtés? Gond nélkül, kényelemmel élek; ami után vágyódom, s ami pénzen megszerezhető, azt bírhatom; szépnek mondanak; férjem előzékeny, udvarias, mintája a jómódnak; mit kívánhatok mást? Oly fényes minden köröskörül, s az égen alig látsz csak egy felleget; de nem jut-e ezen ragyogó körözetnél a földrész eszedbe, melyről öreg plébánosunk, mint mondád, prédikált, hol a nap fél évig nem alkonyodik le, és szintén minden ragyog, minden csillogó s tökéletes, s nem hiányzik egyéb, mint egy kis melegség ennyi fény között, egy kis szeretet ennyi kényelemhez. Ó, én nagyon, nagyon szerencsétlen vagyok. Adorján nem szeret!

S Margit, kinek rég magába fojtott fájdalma végre kitört, zokogva veté magát barátnéja karjai közé.

30

A karbunkulus, mely saját világában ragyog, csak a mesék országában létezik, s a természetben még a gyémántnak fénye is csak körözetétől függ, melynek sugárait visszaveti. S így a kör, melyben élt, s főképp Maris társasága nem maradhattak hatás nélkül Margit lelkületére. Voltak pillanatok, midőn a gyötrő meggyőződésben, mely őt kínozá, maga is kétkedni, voltak, midőn ismét reményleni kezdett. Már az is, hogy az erőltetés után, mellyel legbensőbb érzéseit mások előtt titkolá, barátnéja körében megpihenhetett s keserveiről szólhatott, elviselhetőbbé tevé azokat; s ha semmi közbe nem jő, Margit talán visszanyerhette volna, ha nem is szerencséjét, legalább azon nyugodt derültséget, mellyel a meggyőződés tölti el szívünket: hogy az, ami után vágyódánk, e világon elérhetetlen. Hány embernek s főképp hány asszonynak magasztalt szerencséje nem egyéb ennél; de egy, magában véve csekély esemény újra felzavará nyugalmát.

Vámosy visszajött.

Kevés nappal Káldoryék után ő is elhagyá Emset, s azon szándékkal tért vissza nővérével, hogy mihelyt itt dolgait elrendezi, hosszabb útra indul. Foglalatosságai s főképp Dárdayné tovább tartóztaták őt, mint elébb gondolá; de Pesten töltve idejét, még jószágára sem ment ki, nehogy, miután az Vérthalom szomszédságában fekszik, Margittal találkozzék. El volt határozva, hogy e viszonyt kettészakítja, s ha Margit emlékét nem tépheti is ki egészen szívéből, legalább kiirt minden reményt, mellyel magát eddig ámítá. - Dárdayné, részint mert észrevevé a fájdalmat, melybe ez eltökélés öccsének került, részint mert a viszonyhoz, mely Vilmos és Káldoryné között Emsben fejlődött, személyes reményeket kötött, mindent elkövetett, hogy őt más gondolatokra hozza; de hasztalan. - A viszony köztem s Margit között olyan, mint a holdkórosé a holdvilághoz. Nem közelíthetek hozzá soha, s az ellenállhatlan vágy, mellyel magához vonz, csak vesztem lehet; el kell tehát kerülnöm hatását. Hogy e lemondás

szívemnek fáj, hogy Margit emléke egész életemen át gyötreni fog, az bizonyos; de éppen ily esetben legjobb, ha azt, mi kínos, bevégzett tényként fogadjuk el. Minden, amit változhatlannak ismerünk, elviselhetőbb, s legszomorúbb emlékeink, mihelyest tudjuk, hogy az emléken kívül egyébhez nem tarthatjuk magunkat, tűrhetők: csak a remény, mely elveszett boldogságunk romjai között fennmaradt, ez keseríti el egész jövőnket, mert keservünkhöz köt, mert küzdésre buzdít, s múltunk szolgáivá tesz. - Ezekhez hasonlókat válaszolt Vámosy nővérének, valahányszor ez maradásra kéré, s benne új reményt akart ébreszteni; és ő valószínűleg követi szándékát, ha Káldory, kivel Pesten többször találkozott, nem szólítja fel, hogy vele néhány napra Káldorfalvára jöjjön vadászni.

Miután útlevelét még nem kapta meg, s a való okot, melyért távozása előtt nem akart jószágára menni, Káldorynak nem mondhatta meg: Vámosy hasztalan keresett ürügyet, mellyel e barátságos, Irma által is támogatott meghívást visszautasíthatta volna; s így végre elfogadá; ámbár a gondolat, hogy jószágára menve Viktával találkozni fog, szívét nem csekély aggodalommal tölté el.

Olvasóim ismerik a viszonyt, melyben Vámosy a szép molnárleányhoz állt. - Mikor nővérével Káldorfalván volt, s puskával vállán véletlenül a malomhoz jutva, ott Viktával találkozott, e leánynak kitűnő szépsége oly hatást tett reá, mint női szépség Vilmos korában minden férfira, főképp ha dolga nincsen, tenni szokott; s ha a szolgálati készség, mellyel a molnár s neje grófjának barátját fogadá, s kivált a durcás kacérság, mellyel Vikta az udvarias vendég iránt viseltetett, őt azon szándékra bírák, hogy új ismerőseit többször meglátogatja: ebben bizonyosan semmi különös nincs. A molnár-gazda, ki több oknál fogva semmit sem óhajta inkább, mint azt, hogy a kastélyban minél több szószólója legyen, örült látogatásainak; a molnárné, ha jött, alig bocsátá őt el, s Vikta nyíltan mutatá előszeretetét iránta; miért ne menjen tehát oda, hol jötte mindenkinek örömöt okoz, s ő maga jól s otthonosnak érzi magát? Engedve a vágynak, mely őt Viktához hívá, engedve minden benyomásnak, s kimondva minden érzést anélkül, hogy szavainak következéseit meggondolná, terv s cél nélkül, mint mindig életében, folytatá ezen ismeretségét; s ha néha a gondolat támadott lelkében, hogy magaviselete által Viktában reményeket táplál, melyeket teljesíteni nem akar; vagy ha Irma, ki viszonyát ismerte, őt erre emlékezteté: azzal vigasztalá magát, hogy a véletlen, mely őt e viszonyba hozá, azt fel is fogja bontani. Mint egyes nagy embereknek végzetökben: úgy Vilmosnak határtalan bizodalma vala a véletlenben, melynek, mint mondani szokta, eddig legnagyobb örömeit köszöni, s mely, mint a tenger hullámzása a hajósnak, csak akkor veszélyes, ha zátonyra jutván, nem engedheti át magát a hullámoknak.

A hatás, melyet Margit első látása Vámosyra tett, egy időre félbeszakította e viszonyt. Valamint Viktával történt első találkozásakor, úgy most is egészen átengedé magát érzelmeinek, s Margit emléke ideiglen háttérbe szorított minden egyebet. Nemesebb szépsége mellett a molnárleány kecsei elveszték bájaikat; alig foghatá meg, miként szerethette őt valaha; s mert érezé, hogy a változást, mely belsejében történt, Vikta előtt eltitkolni nem bírná, a városba ment, s itt is Irmán kívül kerülve minden társaságot, csak boldogtalan szerelmének élt.

De bármi szépek s olcsók az örömek, melyeket a fiatalság boldogtalan szerelemben talál, Vilmos nem tartozott azok közé, kik, ha egyszer ily költői érzésre szert tehetnek, vele a közönséget rímekben, vagy barátaikat prózában éveken át untatják. Ő nem vala ábrándozó, s miután magának mindent elmondott, mit hasonló helyzetben a legszenvedélyesebb szerelmes elmondhat; miután végzetét elátkozva, sokszor kétségbeesett s néhányszor sírt is: végre eltökélé, hogy erőt vesz magán. Nem mintha hinné, hogy e szerelmet szívéből valaha

kiirthatná - hisz ifjú korában ki ne képzelné szerelmét öröknek -, de mert oly érzést, melynek viszonzását még nem is reménylheté, bevallani gyengeségnek tartá.

Szórakozásra vala szüksége; s mi természetesebb, mint hogy azt ismét ott kereste, hol annyiszor fellelé, s hogy midőn az örömet látta, mellyel visszatérve, Vikta által fogadtatott, sorsával csaknem kiengesztelve érezé magát. Hisz Vikta szerény volt követeléseiben. A kedves leány, úgy látszott, nem is kívánt tőle egyebet, mint hogy magát általa szerettesse; miért ne teljesítené e kívánatot. Hogy áldozatába került-e való érzéseit Vikta előtt eltitkolni, nem mondhatom; de hogy nemes feláldozásával teljes sikert aratott, az bizonyos; s dicséretére kell mondanunk, hogy magaviseletéből sem Vikta, sem más nem gyaníthatá, miszerint tulajdonképp egészen mást szeret.

Az események, melyek néhány hónappal Margit távozása után az országot felrázák, nagy befolyást gyakoroltak ezen viszonyra is; nemcsak mert általok Margit emléke Vámosy szívében háttérbe szoríttatott, hanem mert a történtek után a nemesúr s a molnárleány közelebb álltak egymáshoz, mint azelőtt. Legalább Vikta s családja így fogták fel a dolgot; s habár a molnárné, ki az egész világnak azt beszélé, hogy tekintetes Vámosy úr leányát forma szerint megkérte, a dolgokat túlzással adta is elé; és ámbár Vilmos, midőn Viktának egy ízben megígérte, hogy őt nőül veszi, ezt csak elragadtatásában tevé, s arra komolyan elhatározva talán soha sem volt: bizonyos mindenesetre, hogy sokan a környéken a dolognak ezen kimenetelén nem is kétkedtek többé - s hogy Irma szenvedő egészségét ürügyül használva, csak azért ment Emsbe, hogy öccsét, ki őt sok kéréseire ide kíséré, e viszonyokból kiragadja.

Margit, kivel Emsben találkozott, Vámosy érzéseinek s gondolatainak ismét új irányt adott, s az ott történtek Vikta emlékét újra egészen háttérbe szoríták; s ha szép olvasónőim e könnyelműséget megbocsáthatlannak, sőt lehetetlennek tartják, csak annyit mondhatok, hogy a dolog, fájdalom, tény, s hogy nem is oly ritka, mint talán gondoljuk. - A háladatosság nem tartozik azon jó tulajdonok közé, melyekben a szerelem által erősbekké válunk. - A hatás, melyet az bizonyos kedélyekre gyakorol, többnyire a villám fényéhez hasonlítható, mely egy percre minden egyéb iránt elvakít, de ha eltűnt, nem hagy semmi nyomot maga után. S így volt az Vámosyval is.

A levél, melyet Viktától Emsben kapott, egy pillanatra felelevenité ugyan emlékét, de a leírhatlan helyesírás és az egészen eredeti szókötés, mellyel a szegény leány érzelmeit kifejezé, azon hatást tevék Vilmosra, hogy ez csaknem igazolva látá magaviseletét, s hogy oly nő irányában, ki ily vastag betűkkel s ily durva papíron ír, kevesebb gyöngédségre gondolá kötelezve magát.

Miután a súlyt, mellyel egyes dolgok mások előtt bírnak, csaknem mindenki saját fogalma szerint ítéli meg: miként juthatott eszébe, hogy az, mi neki csak időtöltés vala, másnak egész boldogsága lehet? Úgy is a könnyelmű ifjú e viszonyt sohasem vette komolyan, s azért most sem tett magának komoly szemrehányásokat. Magaviseletében saját felfogása szerint rendkívüli legfellebb az volt, hogy ily műveletlen leánynak ennyi ideig híve maradt; nem is ez vala az ok, melyért, miután Káldory meghívását elfogadta, szívét aggodalom tölté el.

Bármily könnyelműnek tartotta Viktát, s bármi kevéssé hitte is ennélfogva, hogy őt hívtelensége által szerencsétlenné teheti: ismerte szenvedélyességét. - Más viszonyok között nemigen törődött volna vele. Jobbszívű vala, semhogy Vikta panaszai s könnyei iránt egészen közönyös lehetne; mindenesetre kerülné a találkozást; de ha nem kerülheti ki, elviselné, s főképp azt, mit az emberek magaviseletéről mondanak, bizonyosan nem venné semmibe. Mindez azonban most, midőn eszébe jutott, hogy a történtek Margitnak tudomására jöhetnek, egészen más színben tűnt fel előtte.

Ha remény nélkül szereté is Margitot, ha eltökéllett szándéka vala most is, hogy mihelyt körülményei engedik, a hazából távozik, s a kört, melyben Margit mozog, kerülni fogja: vajon lehet-e közönyös annak ítélete iránt, kit szeret, s mit fog Margit gondolni, ha mindezeket meghallja? - Nem mondta-e neki, hogy az első pillanattól fogva, melyben őt a vérthalmi templomban látta, szíve csak érte dobogott, hogy csak reá gondolt, utána vágyódott, csak őt szerette? s ha most tudomására jő, hogy ezen egész idő alatt egy molnárleánynak udvarolt, hogy vele viszonyban állt, neki házasságot ígért! - Vámosy már e gondolatnál is arcába érzé nyomulni vérét, s mindenre kész volt, csak hogy ezt kikerülje.

Hosszabb meggondolás után végre legcélszerűbbnek tartá, ha azon idő alatt, melyet Vikta közelében tölteni fog, az előbbi viszonyt folytatja.

Vikta szülei, kik elébb leányuk ismeretségét számolásból elnézek, sőt pártolák, mióta tapasztalták, hogy Vámosy a nyilatkozattal, melyre biztosan számítottak, még mindig késik; s mióta a szomszédok a forradalom után őket azzal kezdék bosszantani, hogy az úrfi Viktát bizonyosan reászedi: szorosan eltiltottak minden találkozást. A molnárné azonkívül annyira meg vala győződve Vámosy szenvedélyéről, hogy őt ezen eszköz által nyilatkozatra reménylé bírhatni, s közlötte ezen reményét leányával is; de Vikta nem gondolt semmivel. S dacára szülei haragjának s a nem éppen szelíd intéseknek, melyekben parancsolatuk megszegése végett részesült; dacára a világ beszédének, kedvese karjai közé sietett, valahányszor erre alkalma volt. - Akár feleséged leszek, akár nem, csak szeress, a többit nem bánom; akárminek neveznek a faluban, nem cserélnék egy grófnéval, ha kebledre borulhatok - ezt mondá sokszor; s ki ily pillanatokban, mint Vámosy, szemébe nézett, az tudta, hogy szavai valók.

A dolog ezen állásában fentebbi határozatának kivitele könnyű vala. Vikta tudta, hogy Dárdayné Vámosy szerelmét ellenzi; mi természetesebb, mint ha ő a viszonyt, melyben Viktához áll, most még inkább titokban akarja tartani. Hisz szülői miatt magának Viktának is szükséges e titkolódzás, s ő örömében, hogy kedvese visszatért, mindenre kész lett volna.

- Csakhogy visszajöttél - mondá, midőn ismét Vilmos nyakába borult -, most tégy velem, amit akarsz. Már kételkedni kezdtem rajtad. Mikor levelemre válasz nem jött, s házadnál, hova többször kérdezősködni mentem, hallám, hogy rég Pesten vagy, de hogy nem tudják, mikor jössz, csaknem kétségbe estem. Ha elhagysz, vízbe ugrottam volna. De itt vagy, s nekem nem kell egyéb. - És Vikta szenvedéllyel kebléhez szorítá kedvesét, Vilmos pedig, eleinte legalább, meggyőződött, hogy Vikta irányában szerelmet színlelni nem esik oly nehezére, mint mikor e helyzetet előre átgondolá, azt maga képzelte.

31

Ha a múltra visszagondolunk, azt találjuk néha, hogy azt, ami egész jövőnkre a legkárosabb hatást gyakorlá, nem valamely csalódás befolyása alatt követtük el. Átlátjuk hibáinkat, sejtjük következéseit, s úgyszólván öntudattal tesszük életünk legnagyobb esztelenségét; s nem azért, mert ellenállhatlan szenvedélyek ragadnak el, vagy mert a jelen, melynek jövőnket fel-áldozzuk, oly boldogító, hogy azt bármi áron meghosszabbítani akarjuk: hanem csak azért, mert állapotunk megváltoztatására nem határozhatjuk el magunkat. - Ez vala Vámosy helyzete is.

Csaknem naponkint látta Margitot, de az órák, melyeket körében töltött, kínosak voltak. Ha vele társaságban találkozott, alig bírt annyi erővel, hogy érzelmeit mások előtt eltitkolja, s ha vele maga maradt, nem bírt annyi bátorsággal, hogy azokat bevallja. Életét adta volna néha, ha szerelmét csak egyszer kimondhatná, s Margittól bocsánatot vagy csak egy vigasztaló szót

kérhetne; de nem határozhatá el magát. Volt valami e nő magaviseletében oly hideg, oly visszautasító, mi őt kétségbeejté.

Lelke ellenkező feltételek között habozott, s az egész idő közben, melyet Margit közelében töltött, nem volt egy óra, melyben magát megelégedve érezte volna. Észrevevé, hogy jelenléte Margitnak kellemetlen. Tudta, hogy távozásnál nincs egyéb menekvés, mégis itt maradt; nem mert remélt, hanem mert egészen lemondani nem érzett erőt magában.

Voltak pillanatok, midőn csaknem kétségbeesett. Ha Margit ellenszenvet, ha gyűlöletet mutatna ellene: elviselné; csak e közönyösséget nem.

Ez egyben Vilmos mindazáltal csalódott. Margit távol vala azon nyugalomtól, melyet magaviseletében mutatott, s midőn Vérthalmon Vámosyval ismét találkozott, alig titkolhatá el a zavart, melyet váratlan megjelenésénél érzett. Vámosy maga sokkal inkább fel vala gerjedve, hogysem azt észrevegye; de Káldorynak figyelmét a változás, mely e pillanatban nején történt, nem kerülte el, noha ő azt csak a hatásnak tulajdonítá, melyet gyöngélkedő asszonyok idegeire minden váratlan esemény tenni szokott.

Margit nagy uralommal bírt maga fölött, s ki őt, ez első találkozás kivételével, Vámosy társaságában látá, az a belső küzdelmeket, melyeken lelke néha keresztülment, nem gyaníthatá: annál nagyobb volt a hatás, melyet e szünetlen feszültség lelkületére gyakorolt.

Ha már maga a gondolat, hogy valamit, mi reá nézve fontossággal bír, férjével közölni nem lehet, gyötrő s lealázó vala: mennyivel kínosabb volt még az öntudat, hogy mindazon bajok- s nehézségekért, melyektől magát környezve látá, csak önmagát vádolhatja. Férje iránt nyugodt vala lelkiismerete - hisz mindent, mit múltjában megbánhatott, csak szerelmétől elvakítva tevé; de nem játszott-e Vámosy szívével; - azon szeretetet, mely által ez ifjú most szerencsétlennek érzé magát, nem ő nevelte-e, midőn csak azért, hogy férjében szerelemféltést gerjesszen, benne reményeket táplált? Soha Margitnak nem volt nagyobb szüksége valakire, ki előtt szívét feltárva, vigasztalást s tanácsot keressen, mint e pillanatban - s éppen most magánosan kelle hordania terhét. Ha a történteket anyjával közli, ő, ki szomorúságát eddig csak gyermek utáni vágyainak tulajdonítá, még szerencsétlenebbé lesz; s vajon Mariska értheti-e, mi szívét gyötri, tanácsolhat-e valamit oly helyzetben, melyről fogalma sincs? Kétségkívül kínos, elhagyatva állni a világon, s a legerősebb néha legörnyed az élet közönséges terhei alatt is, ha egyetlen egy szerető lényt sem lát maga előtt, mely őt küzdelmei között érdekkel követné; de ha kedveseink körében szenvedünk, ha mindenfelől szerető karok ajánlkoznak támaszul, s nem szólhatunk velök, mert mi szívünket terheli, azt pirulás nélkül nem mondhatjuk el senkinek, mert tudjuk, hogy bánatunkat még ők sem vigasztalhatnák: - ó, ez százszorta kínosabb! S ez vala Margit helyzete. Remény nélkül tekintett a jövőbe; de neki mégis úgy látszott, hogy bánatát bárhol könnyebben fogná elviselni, mint éppen itt, s alig vára a pillanatot, melyben a városba költözhetik.

Mikor Káldory először mondá neki, hogy az ő kedvéért Pesten akar telelni, majdnem sértve érzé magát, és csak férje kedvéért egyezett tervébe; most, ha tőle függ, azonnal útnak indult volna. Hisz azt, mit anyai házában keresett, miért annyira visszakívánkozott, mégsem találta fel többé! Itt voltak kedvesei, s itt mindazon szeretet is, melyre számolt; de akik szeretik, nem érthetik őt többé; s ha már elkülönözve kell állnia, jobban tűrheti azt idegenek között.

Margit kedélye mindinkább elborult. Voltak napok, melyekben nem érezve erőt magában, hogy szomorúságát anyja előtt eltitkolja, Káldorfalván maradt, hol, mióta a ház körül tett javítások bevégeztettek, letelepedett, s jobban érezé magát, mint Vérthalmon, boldogabb éveinek emlékei között.

A káldorfalvi vár - vagy kastély, mint újabb időben nevezik - semmi tekintetben sem volt a vérthalmihoz hasonlítható. A főépület még azon korban készült, midőn az emberek házaikban csak menhelyet kerestek, s a szépség és kényelem igényeit feláldozák a biztosságnak. Kétemeletes négyszög volt, szegletein kinyúló nyolcszögű tornyokkal, melyeknek egyike a lépcsőt foglalá magában; a többiek az illető szobákkal összekötve erkélyeket képeztek. A melléképületek szintén már a múlt század kezdetéből valók. Egyike elébb magtárnak, a másik, sokkal alacsonyabb, a gazdatiszt lakásául használtatott; s habár Káldory újításokhoz fogva, még mielőtt Margittal külföldre utazott, a tisztlakást fölemelteté, s a két melléképületet folyosók által a főépülettel összekötvén, azokat ügyes építész által külső alakjokra nézve ezzel összhangzásba hozatá: az egész távolról sem tevé azon hatást, melyet a megújítására tett költségek után várni lehetett volna.

Nincs talán ország, mely építészeti emlékekben szegényebb lenne a miénknél. Elődeink többet harcoltak, mint építettek, emlékül csatamezőket s nem házakat hagyva reánk; s mi a középkor épületeiből megmaradt, inkább azok iránt, kik ily alacsony s gyönge falakat védelmezni, mint azok iránt, kik e falakat építeni tudták, ébreszt tiszteletet. Az egész országban alig találunk egy úri lakot, mely a középkorban épült volna, s hegyesívű ablakokkal díszlenek, a középkori regényesség ezen első kellékével, melynek utánzása által a mai kor magát oly nevetségessé teszi. A káldorfalvi vár is külsőleg csak falainak színe által emlékeztetett korára; de az egészben semmi sem volt, mi által Margit magát azelőtt ez új lakához vonzódva érzé.

A vastag falak, a régi tölgybútorok, miket Káldory részint itt találva, összeigazíttatott, részint nagy költséggel szerzett; a nagy családi képek, melyek közül néhány a kor által annyira elsötétült, hogy a várúrnak vagy asszonynak halvány alakja, csak miután a képet hosszabb ideig néztük, vált ki kísértetként az őt környező homályból; minden, mi e házat elkomorítá, s másra talán kellemetlen hatást tett volna, Margitnak most jólesett. Az egész összhangzásban állt kedélyállapotával, s azért otthonosnak érezé magát. Főképp a ház környezete vala, mi neki tetszett.

Miután a kastély - Adorjánnak apja s nagyapja a városban vagy ahhoz közelebb fekvő jószágukon lakván - majdnem félszázadig csak vadásztanyául használtatott: azon kis téren kívül, melyen elébb a tiszttartó zöldségeit termeszté, s mely most virágos kertté alakíttatott át, minden természetes állapotban maradt. Egyik oldalán a dombot, melyen a kastély állt, s hol a régi kerítő falnak még egyes darabjai fennmaradtak, pázsit takarta; a másikon a házat csak egy kis tér választá el a sűrű erdőtől, s ezen is elszórva egyes óriási bükkök álltak, csaknem az ablakokig terjesztve lombos ágaikat. Margit, ki a ház ezen oldalán lakott, órákat töltött erkélyén, szabadon átengedve magát ábrándjainak; szomorúak voltak ezek, de hatásuk hasonlók az áloméhoz, mely után magunkat kipihenve érezzük, ha a képek, melyeket előnkbe hoz, nem derültek is.

Így találjuk őt egy szép őszi nap délutánján. Az éjnapegyeni szelek s hideg esők után, mikkel az utolsó napokban az ősz beköszöntött, az ég ismét tisztán boltozott a táj fölött, s a nap meleg sugarakat önte a földre. Azon bájló s éghajlatunk alatt nem ritka októberi napoknak egyike vala ez, midőn csaknem nyárban képzeljük magunkat; a méhek elhagyva kasukat, ismét virágokat keresnek; a pacsirta legszebb dalával az ég felé emelkedik; s a nap ragyogó sugarai alatt az átélt zordonabb napokról, melyek a tél közeledésére intettek, megfeledkezünk. Csak ha a tájt részleteiben nézzük, akkor vesszük észre ama napoknak szomorú munkáját. A földön letört ágak hevernek. A színezett lomb, melyet távolról virágnak gondolhatnánk, közelebbről nézve, fonnyadásnak indult levelekből áll, s messze belátunk az erdőbe, mely elébb zöld falként állt előttünk.

Margit sokáig ült erkélyén. Mi szívét e pillanatban eltölté, nem bánat s nem öröm, hanem a kettőből vegyült érzemény; hasonló az alkonyhoz, melyben napunknak sötét s világos órái összefolynak, s az égnek harmata ereszkedik reánk. Az ábrándozót gyönge nesz ébreszté fel, s midőn megfordult, Farkas Mátét látá maga előtt.

Ámbár az öregúr szokása szerint nemigen halkan lépett a szobába, Margit annyira el vala mélyedve gondolataiba, hogy jöttét észre sem vevé. A plébános, megállva a szoba közepén, hosszabb ideig nézé Margitot; redős arcain meghatás vala észrevehető, melyet azonban, mihelyt az feléje fordult, mosolygással iparkodott eltakarni.

- Bocsásson meg, kedves tisztelendő úr - mondá Margit, midőn felkelve, kezét nyújtá -, észre sem vettem jöttét. Nem hallottam kocsiját.

- Az természetes, miután gyalog jöttem. Hisz tudja, nem nagy barátja vagyok a kocsizásnak. Legjobb, ha az ember maga marad ura lépéseinek, hintóban akaratlanul poggyásznak érzem magamat.

- De a fáradság...

- Az éppen a fő dolog. Kocsin szintén eljöhetnék, s még hamarébb; de az élvezet, melyet hosszabb sétálás után a pihenés nyújt, ily módon elveszne. Maholnap ezt úgyis csak a napszámosok fogják ismerni; a többiek annyira kerülnek mindent, mi nekik fárasztó vagy kellemetlen lehetne, hogy csupa kényelem miatt végre a gyönyört, melyet a falócán vagy egyszerű bőrszéken találhatnának, nem is sejtik.

- Így, reménylem, e ház ellen nem lehet kifogása - szólt Margit mosolyogva -, ím ott a nagy kályha mellett áll a lóca, s ama sötét tölgyasztal körül a bőrszékek, melyeknek puhasága ellen legalább eddig senki sem panaszkodott.

- Dehogy nincs kifogásom. Igaz, az egész ház elég ószerű, sőt annyira az, hogy első tekintetre meglátszik, miként csak most készült. E tisztességes kályhán, melyet a gróf nem tudom honnan hozatott, más családnak címere áll; a faragott tölgyasztal Nürnbergből került, s a székek között kettő régi, a többiek az idén készültek. Az egész igen szép utánzás, igen tökéletes középkori dekoráció, de nem egyéb.

- De ha a múlt idők a miénknél annyival szebbek s boldogabbak, mit tehetünk jobbat, mint hogy utánozzuk? - mondá Margit ingerkedve.

- Úgy nem közeledünk hozzájok, ha ellessük egyes külsőségeiket, hanem azáltal, ha példájokat követjük; s jótállok érte, nagysád s a gróf elődei között nem volt egy sem, ki azt, mi e házban történt, csak meg is érthette volna. Századunk, vagy jobban mondva, az utolsó tized - mert e nyavalya nálunk még új - lakásai elrendezésében is rendszereket állít fel. Az egyik minden régit elhány; a másik házát a tizenharmadik vagy tizennegyedik század stílusában építi s bútorozza oly tökéletesen, hogy az összes középkorban oly középkorias ház nem lett volna található. Az eredmény mindkét esetben ugyanaz, őseink az építésnél s bútorozásnál saját szükségeiket s ízlésöket követték; akkor, ha a házba léptünk, mintegy a család történetét láttuk szemeink előtt; most úri házaink csak az építész vagy kárpitos ügyességéről tesznek bizonyságot. Napjainkban országok s egyes lakok ivadékról ivadékra tökéletes felforgatáson mennek keresztül; csodálkozhatni-e, ha magunkat sehol sem érezzük otthonosaknak, s mert semmi emléket nem tisztelünk, remény nélkül nézünk a jövőbe?

- Hiába, szegény korunk nem talál kegyelmet szemei előtt; s pedig az egyszer nincs igazsága; nem mondhatom, mily otthonosnak, mily jól érzem magamat e házban.

- Az csak úgy látszik nagysádnak; én az ellenkezőről vagyok meggyőződve. E homályos szobák, hol a kevés világot, mely a vastag falakba vágott, aránylag kis ablakon keresztülhatna, sötét kárpitok fogják fel, máris megtették hatásukat. Sokkal szomorúabb, mint mikor nálunk lakott.

- Mi jut eszébe?

- Nem találtam-e most is elmélyedve?

- Mert erkélyemen ültem s kinéztem, abból következtezteti, hogy szomorú vagyok.

- Hisz maga e kilátás elég, hogy az embert azzá tegye. Ha itt laknám, s ablakomból kinézve, mindig e sötét erdőt látnám magam előtt, mely minden távolabb kilátást elzár, magam is elszomorodnám talán; főképp most, midőn az ősz a legderültebb tájat is szomorúvá teszi.

- Ne ócsárolja az őszt. Kevesek virágai, de a sárga s piros levelek bőven pótolják e hiányt. Igaz, e színek csak fonnyadásnak jelei, s a lomb, melyet a dér festett ily széppé, nemsokára szárazon hull le ágairól, de vajon a virágok nem múlékonyabbak-e még? S ha e gondolat annyira bánt, találhatunk-e örömet a világon, hol minden, amit reménylettünk, minden, mihez ragaszkodunk, szintén nem állandó, s magunk is csak átmenő vándorok vagyunk? Nem éppen e múlékonyság-e az, mi köztünk s a természet között rokonságot képez, s amiért az estig elhervadó virágnál többet érezünk, mint a sziklabérc előtt, melyen ezredek nyom nélkül mentek át?

- Ez okoskodások talán helyesek, de rosszul illenek korához - mondá Farkas, részvevő tekintetet vetve a szólóra. - Ön szenved, Margit; mi gyötri szívét?

- Nem mondtam-e, hogy nincs bajom? - szólt Margit, lesütve szemét, hogy Farkas tekintetét, mely részvéttel függött rajta, kikerülje.

- S azt nekem mondja, legrégibb barátjának? Tehát elvesztettem a bizodalmat, mellyel egykor legtitkosabb gondolatait is velem közlötte?

- De ha nincs mit közleni? Megengedem, néha rosszabbkedvű vagyok: azért szerencsétlennek kell-e lennem? Nem gyötörtem-e magamat gyermekkoromban is néha oly gondolatokkal, melyeknek semmi alapjok nem volt, például, hogy anyám nem szeret; s nem történhetik-e az most is, habár gyötrelmeim alaptalanságát magam is belátom?

- Sejtem!

- Mit?

- Ön szerelemféltő.

- Mi jut eszébe? Férjem nem adott reá alkalmat.

- Annál rosszabb. A szerelemféltés, mint minden félelem, még kínosabb, ha nincs bizonyos tárgya.

- De ha mondom, hogy csalódik. Én nem vagyok szerelemféltő.

- Teljes életében az volt.

- Most legalább nem vagyok, s férjem irányában nem is leszek az soha. Adorján nem tartozik azok közé, kik magukat szenvedély által elragadtatják.

- Vagy kik való szeretetet csak viszonozni tudnának is.

Margit nem felelt.

- Tehát ismét ezzel gyötri magát, mivel már gyermekkorában annyi óráit keseríté el. Nincs-e elég való baj s keserűség életünkben, hogy magunkat hasonló képzelgésekkel kínozzuk?

- De ha ez nem volna képzelgés?

- S miként tudhatja, hogy nem az? Mi által győződhetik meg, hogy férjének szerelme annál, melyet ön érez irányában, kevésbé meleg? Mert nem oly szenvedélyesen nyilatkozik? De nem különböző-e természetünk e részben is, s az, ki érzelmeink kifejezésére kevesebb szót talál, érzéketlenebb-e azért?

- Bizonyosan nem. S ha tőlem az okokat kérdi, melyek bennem ezen meggyőződést támaszták, azok egyenkint véve oly csekélyek, hogy ha elmondom, talán mosolyogna; s mégis tudom, hogy nem csalódom. De hagyjuk ezt. Talán igaza van, s képzelgésekkel gyöttröm magamat; mindenesetre legjobb, ha nem szólunk azokról.

- S miért ne szólnánk? Hisz egész életének boldogsága forog kérdésben. Hány ember vált szerencsétlenné csak azért, mert magát hasonló képzelgéseknek átengedé, melyeknek alaptalanságáról, ha rólok nyugodtan gondolkozik, könnyen meggyőződhetett volna.

- Eleget gondolkoztam e tárgyról, s tisztában vagyok iránta. - Férjem nem szeret.

- Csalódik; higgye el, Margit, bizonyosan csalódik. A gróf való elragadtatással szól önről, magam is többször beszéltem vele. Nem képzeli, mennyire aggódik egészségén, mennyi örömmel teljesíti kívánatait. S nem mondta-e maga, hogy szerelemféltésre semmi okot sem adott?

- Mindezt elismerem. Jól tudom, hogy panaszra okom nincs, s nem is panaszkodom; de vajon mindezen előzékenység, mindezen figyelem, melyet irántam mutat, a készség, mellyel kívánataimat teljesíti, szerelem-e? Azon érzés-e ez, mely e szívet eltölti, melyet karjai között kerestem, melyre őt képesnek gondolám?

- De ha azon szerelmet, melyet keresett, csak azért nem találta fel, mert egy fiatal hölgynek ábrándjai e földön nem valósíthatók, s mert még azon esetben is, ha álmaink teljesülnek, a való sohasem oly szép, mint azok voltak: ok-e ez, hogy magát szerencsétlennek érezze? Minden érzésünknek van költői korszaka; s a barátság, azon érzés, mellyel a házhoz vagy hivatásunkhoz ragaszkodunk, idővel szintén prózaibbá lesz, de valóbbá is; s ugyanez történik a szerelemmel. A házasság talán sohasem teljesíti mindazt, mit a szerelem tőle vár. A különbség a kettő között olyan, mint az, mely a korány és a dél között létezik. Ott bájlóbb a színezet, költőibb a kilátás; emez nem képzelhető erős árnyékok nélkül, de vajon melegebb, nem termékenyítőbb-e mindamellett? - Ne legyen igazságtalan; ön, Margit, nem panaszkodhatik az ellen, hogy szerelmet nem talált.

Farkas még többet szólt hasonló értelemben; s ha az, mit mondott, meg nem győzé is Margitot, jólesett néki, s nem maradt minden hatás nélkül. A meggyőződés, hogy szenvedéseinkben nincs semmi rendkívüli, hogy mindazok, kik az élettől fölötte sokat reméltek, velünk hasonló csalódásokon mentek keresztül, csak szomorú vigasztalás, de vigasztalás mindemellett; s az öreg plébános, ki, mint tudjuk, sohasem viseltetett nagy rokonszenvvel Káldory iránt, most annyira kiemelte minden jó tulajdonait, hogy beszéd közben csaknem magát is meggyőzé, s Margitot azon vallomásra bírá, hogy sorsa másokéhoz képest csakugyan irigyletre méltó lehet.

- Higgye el, hogy az - mondá Farkas, ki midőn a hatást, melyet szavai Margitra tettek, észrevevé, e pillanatban oly boldognak érezé magát, mint rég nem -, s eljő az idő, midőn ezt nemcsak átlátni, de érezni is fogja. Próza az élet, de szép próza, melyben elég költőiséget találunk, mihelyt egyszer azon meggyőződésre jutottunk, hogy az egész nem állhat egyedül ilyesből.

- Átlátom, hogy igazsága van, s iparkodni fogok, hogy ezentúl józanabb legyek; hisz végre talán még azon gondolat is elveszti keserűségét, hogy olyas reményekre sem számolhatunk, melyeknek teljesüléséhez csak az szükséges, hogy más szív úgy érezzen, mint a mienk.

- Főképp, ha végre átlátjuk, hogy az érzéseknek e tökéletes egyenlősége fel nem található. Hiába, a férfiú valamint a hangban, úgy érzéseiben a nőhöz hasonló magasságra nem emelkedhetik, de az élet összhangja csak szebbé válik e különbség által. Higgye el Margit, ön ismét boldog lesz; s valamint azon keservekre, melyeket, térdemen ülve, sokszor zokogással elpanaszlott, most mosolyogva emlékezik: úgy nemsokára hasonló érzésekkel fog visszatekinteni azokra, miket most csaknem elviselhetetleneknek gondol.

- Adja az ég, hogy igaza legyen, vagy, hogy ha lelkemet bú terheli, legalább mindig találjak valakit magam mellett, kinek vigasztaló szavai szívemnek oly jólessenek, mint a részvét, melyet ön mutat irántam.

- Az, míg én élek, nem fog hiányzani - mondá a plébános, midőn Margit feléje nyújtott kezét megszorítá.

A gróf, ki vadászatból visszatérve a szobába lépett, más irányt adott a beszélgetésnek, s kevéssel később Farkas elment. Úgy látszott, mintha Margit gondjait elvitte volna magával. Margit rég nem érzé magát nyugodtabbnak. Az öreg Farkas mély gondolatokba merülve gyalogolt Vérthalom felé.

32

Mihelyt az ősz beállt, Káldory nejével Pestre költözött. Nincs talán tárgy e világon, melyre nézve az emberek ítélete inkább eltérne egymástól, mint azon kérdés: jobb-e kerülni vagy keresni a nagyvilágot? Míg egy rész azt hiszi, hogy az emberek szibillai könyvekhez hasonlók, melyeknek becse, a római ősrege szerint, nem növekszik számukkal; s hogy a legjobb társaságban is rosszul érezzük magunkat, mihelyt több emberből áll, mint amennyi kényelmesen elfér: addig mások éppen az ellenkezőt hirdetik. Szerintök, miután az embereknek senki sem hízeleg annyira, mint önmaguk, nincs veszélyesebb társaság, mint ha mindig magunk maradunk. Nem fogom vitatni e tárgyat, melyre nézve csaknem mindenikünk, életének különböző szakaiban a legellenkezőbb véleményben volt; bizonyos az és annyi, hogy Margit nem jól érezé magát új körében.

Nem volt oly hangulatban, hogy a társaság örömeit élvezhetné, s nem bírt elég önuralommal, hogy érzéseit eltitkolja; s így történt, hogy néhány hét múlva, melyet Pesten töltött, fényes termeiből, hol esténkint a fél város összegyűlt, ismét csendes falusi lakába kívánkozott vissza: míg a társaságnak nagyobb része - legalább a nők - csaknem kivétel nélkül nem bánták volna, ha ezen kívánata teljesül. Mindenki magasztalta szépségét, a nagyobb rész elismeré, hogy időnkint igen szeretetreméltó; de még ez is vádként hozatott fel ellene, miért használja oly ritkán a kellemeket, melyek által néha mindenkit elbájol. Egy rész büszkeségnek tulajdonítá ezt, mások Margitot szeszélyesnek, sőt rosszul neveltnek mondák, a többség sajnálá, hogy Káldory, kinél szeretetreméltóbb házi úr nem található, oly nőt vett el, ki saját házában unatkozottnak látszik, s kinél sohasem tudja az ember, hogy nincs-e terhére.

Margit tudta mindezt, és sokszor feltevé magában, hogy hasonló panaszokra többé okot adni nem fog. Egy-egy estélyen jókedvre erőlteté magát. Kik hozzá ilyenkor közelíthettek, nem győzék magasztalni nyájasságát; az egész társaság el vala ragadtatva, s a városban egy hétig is szóltak élceiről; de ily erőlködés után, néha a beszélgetés közepett, mikor legvidorabbnak

látszott, egyszerre hallgatóvá lett, szórakozottá, s elébbi fáradalmának csak az volt jutalma, hogy magaviselete megmagyarázhatlannak, menthetlennek tartatott.

Ha az úgynevezett nagyvilág szigorú is ítéleteiben, kiengesztelhetlennek nem mondhatni; s ki díszes termeit esténkint kivilágítja, s mint Káldoryék, páratlan francia szakácsot tart, ha a társasággal időnkint rosszul áll is, mihelyt akarja, kibékülhet vele; s így Margit a nem éppen kedvező ítéleteket, melyek a városban róla keringenek, könnyen elviselheté, ha azok nem gyakoroltak volna befolyást házi életére is.

A viszony, melyben két ember egymáshoz áll, nagyrészint azon viszony által határoztatik meg, melybe mindketten más tárgyakhoz s emberekhez lépnek; s miután Káldory, éppen mert más nagyravágyást nem érzett, azon öntudatban találta megelégedését, hogy körében az első helyet ő foglalja el, hogy termei felkerestetnek, s a divatnak ő szabja törvényeit: igen természetes, ha a közönyösség által, melyet Margit mindezen dolgok iránt mutatott, bosszantva, sőt sértve érezé magát. Másrészről Margit sem foghatá meg, hogy férje ily haszontalanságokkal komolyan foglalkozhatik, hogy fontosságot tulajdoníthat oly emberek ítéletének, kik minden tekintetben alatta állnak. - A házastársak sohasem értették egymást kevésbé, mint most. Mintha az egész társaság, mely termeikben összegyűlt, válaszfalként emelkednék közöttök, s őket mindennap távolabb ejtené egymástól.

Más asszony Margit helyzetében, főképp ha férjét annyira szereti, mint ő, a dolgok iránt, melyeknek az fontosságot tulajdonít, érdeket színlelt volna. Azon ismert nemes mártírok között, kik falun s városban, minden éghajlat alatt s minden országban az asszonyi szív jóságáról bizonyságot tesznek, hány van, ki egész életén át saját véleményét alárendelve, férje kedvéért érdeket színlel oly tárgyak iránt, melyeket maga megvet? De Margit szenvedélyesebb vala, hogysem ezt tehetné. Életét áldozta volna fel férjéért; de arra, hogy meggyőződését feláldozza, vagy csak eltitkolja, nem volt elég ereje; s többször történt, hogy szenvedélyessége által elragadtatva, oly dolgokat mondott, mik férjét sérték, s miket később megbánt, de miket a beszélgetés hevében elhallgatni nem bírt.

Káldory annyira szerette nejét, mennyire csak szeretni képes volt; s leküzdve indulatát, került mindent, mi neki kellemetlen lehetett; de bámulhatjuk-e, ha miután egyszer elhatározá magában, hogy neje kedvéért kellemes társasági viszonyait fel nem bontja, s ha, miután tapasztalta, hogy valahányszor vele maga van, egy vagy más módon mindig azon beszélgetés tárgyához jut, melyre nézve egyet nem érthetnek: a lehetőségig kerülte ezen alkalmakat, miáltal Margit még inkább sértve érezé magát.

Van az engedékenységnek bizonyos neme, melyet jelesebb nők minden ellenmondásnál nehezebben tűrnek el; a látszó nyugalom, mellyel férje a keserű kitöréseket, mikre magát néha elragadtatá, végighallgatva más beszélgetést kezde, Margitot mindennél inkább bánta, mit Adorján mondhatott volna. Margit abban is férje közönyösségének, sőt csaknem megvetésének jelét látta, s napról napra inkább elkeseredett az egész társaság ellen, mely, mint gondolá, férje szívét tőle elidegeníté, s szerencsétlenségének egyedüli oka.

Mi Margit helyzetét még kellemetlenebbé tevé, azon viszony volt, melyben Vámosyhoz állt.

Vámosy még mindig Pesten tartózkodott. Nem hagyott ugyan fel utazási tervével, és folyvást készületeket tett kivitelére; de valahányszor a nap közelgett, melyre elutazását határozta, mindig talált egy vagy más okot, mellyel annak elhalasztását mások s talán maga előtt is igazolá. Margithoz való viszonyában nem változott semmi; de nem láthatta-e őt legalább, s nem volt-e ez, miután reményei elvesztek, most mindene? Ki Vámosyt ismeré, soha ily szerelemre képesnek nem tartotta volna őt. Eddig a szerelmet játéknak tekinté, melyben örömnél egyebet nem keresett, s melynél, szerencsésebb játékosként, nyereségével vissza-

vonta betételét; csak most, midőn őt szerencséje elhagyá s szenvedélye feltámadván, egymás után mindenét ez egy lehetőségre tevé, csak most látá mintegy bámulva, mily egészen nyomorulttá lehetett ez egy csalódás által. Átkozá a végzetet s gyöngeségét, mely őt Margit köréhez láncolá; tudta, hogy meg kell törnie a varázst, mely őt visszatartja; de nem érzett erőt magában. Mint a lepke, mely előbb virágról virágra szállt, s a kelyheikből szörpölt részegítő élvezet által magát lekötni nem engedé, most a gyertyavilágtól, mely őt magához voná, elválni nem tud, s körülötte röpdösve, lángjába veti magát, s miután szárnyait félig leperzselé, ismét visszatér, s itt végzi életét: ilyen vala sorsa. Tudja, hogy Margit miatt veszni fog; de nem egyedüli fénypontja-e ő egyszersmind életének?

Irmán kívül nem szólt senkivel szerelméről, s bár a változás, mely rajta egy idő óta történt, ismerőseinek figyelmét nem kerülte ki: az okot, mely őt egyszerre oly szomorúvá tette, senki sem gyanítá. Némelyek pénzzavarról szóltak, mely miatt nem utazhatott, mások kedély-betegségről; de Margit tudta a valót, s valahányszor Vámosy előtte megjelent, az a szomorú gondolat támadt lelkében, hogy ez egykor oly boldog embernek életét ő rontotta meg.

Ha Vámosy ő irányában másképp viseli magát, ha mint udvarló lép fel, vagy szerelmi vallomásait ismétli: Margit kevésbé vádolná magát. Néha csaknem kívánta, hogy ez történjék. Így legalább nyíltan szólhatna vele, megkérhetné, hogy távozzék, megmondhatná, hogy szerelmét nem viszonozhatja. De Vilmos hallgatott. Szemének tekintete, a hang, mellyel vele közönyös tárgyakról szólt, halvány arcának fájdalmas kifejezése, egész valója elmondá, mit szíve érez; de Margit nem hallott tőle egy szót, melyre válaszolnia lehetett.

Termeit, melyek az egész világnak nyitva álltak, nem zárhatta el előtte, nem volt joga vele éreztetni, hogy megjelenése neki kellemetlen: nem volt alkalma e hallgató hódolást visszautasíthatni.

Elhatározott egyediségeknek semmi sem kínosabb, mint ha nincsenek tisztában a viszony iránt, melyben valakihez állnak: s ez vala Margit helyzete. Egyrészről szemrehányásokat tett magának, s mintegy kötelesnek érzé magát, hogy részvéte s barátsága által legalább némiképp enyhítse a fájdalmat, melynek ő volt okozója: másrészről félt, nehogy, ha Vilmost mások fölött megkülönbözteti, általa félreértessék - e küzdés által magaviselete bizonytalanná, következetlenné vált. Egy nap rendkívüli nyájas, máskor szokatlanul tartózkodó s csaknem hideg volt irányában, s ez néha még férjének is feltűnt, ki Vámosyt ugyan kevésbé becsülte, hogysem nejét tőle féltené, de ki mégis, maga sem mondhatta, miért, bizonyos ellenszenvet kezde érezni iránta.

E viszony egymaga elég lett volna arra, hogy a fővárosi életet Margitnak kellemetlenné tegye; és ő sohasem vágyódott annyira a tavasz után, mint ez évben. Viszonya, életmódja, még a kocsizörgés is, mely őt álmából felveré, naponkint tűrhetetlenebbekké váltak. Egész valóját leírhatlan nyugtalanság tölté el, mintha valamely veszélynek közeledését érezné, melyet csak úgy kerülhet ki, ha minél elébb távozik.

Így múlt a tél nagyobb része. Margit gyöngélkedő egészsége miatt nem táncolt, többnyire jókor hagyá el a társaságot, s a farsang vége felé betegnek mondva magát, többé sehová sem ment, s Dárdayné kivételével nem is fogadott el senkit.

Káldory neje betegségét csak ürügynek tekinté; de miután vele s talán magával is el akará hitetni, hogy a nagyvilágot egyedül az ő kedvéért kereste fel: ő is csak a legszükségesebb látogatásokat tevé, s bármi rossz kedvvel, többnyire honn maradt. Fél napokig szobájába zárkózott, s fel s alá járva azon törte fejét: van-e eszköz a világon, mely által mívelt ember neje szeszélyeinek ellentállhatna? Vagy Margithoz ment, s ha csak Irmát nem találta ott, szintén nem sokkal kellemesebben tölté idejét. Egyszer Margit könyvről kezd beszélni, melyet

férje nem olvasott, s nem is akar olvasni életében; másszor Káldory valamely apró társasági szóbeszédet vagy viszonyt hoz fel, melyre nézve Margit nem titkolhatja közönyösségét; néha a vérthalmiakról beszélnek, a káldorfalvi házban teendő újabb változásokról, sőt még az időről is, melynek legszebb tulajdonai közé tartozik, hogy éppen mikor legkevésbé tudjuk, hogy mit csináljunk vele, kész beszélgetés tárgyául szolgál; óranegyedekig egészen hallgatnak.

Ez magában véve még nem nagy baj. Két ember igen szeretheti egymást, sőt igen jól érezheti magát egymás társaságában anélkül, hogy szót váltson; csakhogy oly embernek, ki a nagyvilág élénkebb mulatságaihoz szokott, a társalkodásnak ezen neme néha kissé fárasztó, s Káldory, főképp azon estve, melyen őt neje társaságában felkeressük, azt annak találá.

A kis terem, vagy jobban mondva írószoba, melyben Margit, mióta senkit sem fogadott, idejének nagyobb részét tölté, gazdagon, de ízléssel bútorozott. A falak sötét kárpittal borítvák, rajtok ószerű rámában kevés, de válogatott kép függ. Az ajtókat s ablakokat nehéz selyemfüggönyök védik, közöttük kosárformájú állványon egy csoport kamélia áll. Margit íróasztalán, mely az egyik ablak melletti szögletet foglalja el, azon ízléstelen apróságok helyett, melyekkel sok nő a bútort, melyen utóiratait fogalmazza, felékesíti, csak néhány kis ércszobrot, a vatikáni mesterműveknek művészi utánzását látjuk. Az olasz márványkandalló fölött a reneszánsz stíljében készült óra s karos gyertyatartók állnak. A padozatot puha keleti szőnyeg borítja, s a székek s pamlagok látszólag rend nélkül s mégis úgy helyeztettek el, hogy útban ne álljanak. Egyszóval nem hiányzik semmi, mi a kényelemre szükséges, s mégsem találni oly valamit, mi fölöslegesnek látszanék; s ki zordon téli estvén, minő ma volt, az elhagyott utcáról e néhány lámpa s a kandalló tüze által világított s átmelegült szobába lép, csaknem mennyországban képzelhetné magát, vagy legalább oly helyen, honnan főképp téli időben ember-elődeink paradicsomába vissza senki nem kívánkozik.

Nem messze a kandallótól ül Margit, kezében hímzés. A kandalló másik oldalán, karszékében a tűz felé fordulva találjuk férjét; mindketten hallgatnak. Csak a kocsik robaja szakítja félbe néha a csendet, mely körülöttük uralkodik. Távolról meghallatszik a zörej, közelgő mennydörgésként fokonkint erősebbé válik, míg az ablakok alatt elrobogva, az üvegtáblákat megrezzenti. A lármára Margit néha felnéz munkájáról, a gróf az ablak felé fordul; de ezalatt a zörej fokonkint gyöngébbé válva, elhallgat, a szobában megint csak a nagy óra percegése hallik, és Káldory ismét a tűz fölötti ábrándjaiba, Margit munkájába merül. Oly csendesen ülnek ott, hogy a belépő első pillanatra talán azt hiszi, hogy a hímzés, melyen Margit, s a lángok, melyen férje szemei függnek, minden gondolataikat elfoglalta. Egyes jelekből azonban észrevehető, hogy Káldory s neje e nyugalom közben nem egészen oly jól érezik magukat, mint első tekintetre gondoltuk. Ha Margit időről időre szemeit munkájáról férjére függeszti, s az erőlködést látja, mellyel ez a mindig sűrűbben visszatérő ásítozások ellen küzd, arcának kifejezésében minden inkább látszik, mint megelégedés; s a hév, mellyel ily rövid szünetek után ismét hímzéséhez lát, s miután egy ideig dolgozott, azt, mit csinált, észrevéve, hogy hibázott, ismét fölfejti; a türelmetlenség, sőt szenvedelem, mellyel Káldory a piszkavassal a tűz közé bök, s az égő tuskókat igazítja, nem sok belső nyugalomra mutatnak.

- Rendkívül kevés kocsit hallani, mintha az egész város kihalt volna - mondá végre Káldory, ki unalmában annyi fát rakott a kandallóba, hogy ezen időtöltéshez nem folyamodhatott többé, s ismét a beszélgetést kísérté meg.

- A színháznak még nincs vége.

- Nincs? - szólt bámulva amaz.

- Hisz csak félkilenc múlt.

- Igazad van. Elfelejtettem az órára nézni. - S ezzel a beszélgetés ismét megszakadt.

- Az idő borzasztó - mondá hosszabb szünet után Margit. - Örülök, hogy a Váryak tánc-vigalmukat csak holnap adják.

- Ugyan miért?

- Nem mondhatom, mennyire sajnálom kocsisainkat, ha ilyen időben, mint a mai, féléjt az utcán kell tölteniök.

- Nincs igazad. Kocsisaink, kik meleg bundában az utcán vagy piacon reánk várnak, jobban mulatnak sokszor, mint mi, kik őket váratjuk. Még anyagi tekintetben is nagy kérdés: a hideg, mely miatt őket sajnálod, nem könnyebben tűrhető-e, mint a forróság, melyet mi szenvedünk; s a társalgás, melyet hasonlóik között találnak, bizonyosan mulattatóbb, legalább reájok nézve, mint némely estélyeink. S nem tesszük-e ki mi is magunkat vadászatoknál a tél szigorainak?

- Egészen más, ha az ember oly dologban csak saját akaratát követheti.

- Az meglehet; de mindamellett többnyire úgy járunk a téllel, mint sok emberrel, kit elébb szigorúnak, szenvedhetlennek tartánk, s kit, miután vele megismerkedtünk, legalább tűrhető-nek találunk. Az idő ma sem olyan zordon, minőnek szobádból látszik, s igen örülnék, ha legalább addig, míg bécsi utamból visszajövök, így tartana. Utálom az esőzést.

- S mikor indulsz?

- Mihelyt lehet. Dolgaim sürgősek, s ha egészséged helyreállt, s ismét kimehetsz, azonnal indulok.

- Nem vagyok oly beteg, hogy dolgaidat miattam mulasztanod kellene; orvosom is megengedte már a kimenést, csakhogy eddig nem nagy kedvem volt reá.

- Ez is annak jele, hogy még nem érzed magadat jól. Ha elmegyek, egészen magánosan maradsz; Dárdayné, főképp míg a farsang tart, csak rövid látogatásokra jő, és mást úgysem fogadsz el.

- Tudod, nem vágyódom társaság után. Ha veled vagy anyámmal nem lehetek, legszívesebben magam vagyok.

- Ez ugyan igen hízelgő reánk nézve, de mindamellett csak öncsalódás. A magány, ha másra nem, legalább kedélyedre hat rosszul. Elszomorít.

- De én nem vagyok szomorú!

- Hogy mondhatod ezt? Minden ismerősöd észreveszi, s kérdeznek: mi bajod van.

Valamint sok embert találunk, ki, mihelyt valakit kedvetlennek lát, ennek okáról tudakozódik: úgy ritkák, kiket az, ha mások által rosszkedvökre emlékeztetnek, nem bosszantana - s Margit válaszában is némi ingerültség vala észrevehető. - Miután rosszkedvemmel senkinek terhére nem vagyok, kár vele törődniök. Egyébiránt szeretném tudni, miből következtetik szomo-rúságomat? Mert keveset járok a világba, s néha unom magamat? Mit tehetek róla, hogy őket mulatságosoknak nem találom, s általán véve, nagyobb társaságban nem jól érzem magamat?

- Éppen az mutatja lehangoltságodat. Elébb ez másképp volt. Még Emsben is, legalább az első időben, te voltál társasági körünknek középpontja. Ha hajlandóságom lenne reá, szerelemféltő lehettem volna: mindenki elbájolva szólt felőled, s szegény Vámosy, úgy látszik, még most sem feledé, mennyire szeretetreméltó valál.

Vámosy említésénél Margit érzé, hogy vére arcába nyomul, mit férje észrevett, de csak felindulásának tulajdonított. - Nem tudom - mondá -, miért vitatkozunk szüntelen e tárgyról, mely mindenesetre közönyös. - Ha elébb jobban érzem magamat emberek között, mint most: a

világ, úgy tartom, ellehet nélkülem is, és semmi esetre sem követelheti, hogy oly életmódra kényszerítsem magamat, mely természetemmel ellenkezik.

- Éppen ez az, miben csalódol. Nem ismerek nőt, ki minden társalgási képességet oly nagy mértékben bírna, mint te, s kinek épp azért társasági viszonyokra több szüksége lenne.

- Saját érzéseimről talán mégis én ítélhetek legjobban, s azt alkalmasint csak tudhatom, jól vagy rosszul érzem-e magamat valahol?

- Semmiben sem csalódunk többször, és én elég férfit ismertem, ki egész életén át valamely foglalatosság vagy kör ellen panaszkodott, s mikor azzal felhagyott, átlátá, hogy az, mit eddig főbajának tartott, boldogságához nélkülözhetetlen; ez helyzeted. Hidd el, neked társaság szükséges. Mennyire örültél Vérthalmon, s mi derült valál az első hetekben! de alig voltál ott egy hónapig, a szerfölötti nyugalom, mely után most vágyódol, ez örökkévaló egyformaság megtette hatását, s elszomorodál, sőt akkor magad is érzéd, hogy ez élet nem neked való, s a városba kívánkoztál.

Jó-e általán véve valakit arra emlékeztetni, hogy következetlen - nem tudom; annyi mindenesetre bizonyos, hogy ily emlékeztetés nem alkalmas eszköz, még a legjobb asszony ingerültségének lecsillapítására sem. - Margit hevesen viszonzá, hogy soha életében boldogabbnak nem érzé magát, mint Vérthalmon; s ha tőle függ, Pestre nem is jött volna.

- Miért neheztelsz? Hisz kinek jut eszébe, hogy nőnek, ha ily dolog iránt ízlése megváltozott, szemrehányásokat tegyen?

- Mindenesetre e szemrehányás inkább téged, mint engem illet. Igen jól emlékezem az időre, mikor e társaságról, melynek most élsz, megvetéssel szóltál, s alig foghatád meg, miként találhat valaki élvezetet oly örömökben, melyek sem eszünket, sem szívünket nem elégítik ki. Ezt csak azért mondom - tevé hozzá Margit, mosolyra kényszerítve magát -, hogy emlékeztesselek, miként ily dolgokban nemcsak a nők ízlése változik.

Káldory látszólag kellemetlenül vala érintve e szavak által. - Talán nem annyira ízlésem, mint helyzetünk változott - szólt némi zavarral. - A külföldön mindenki kénye szerint élhet, a hazában nem menthetjük fel magunkat azon kötelességek alól, melyek állásunkból folynak.

- Így tehát mi mindezen látogatások, estélyek, táncvigalmak által csak nagy polgári kötelességet teljesítünk - mondá Margit, és szavaiban keserűbb gúny vala kifejezve, mint ő maga akará. - Létünk csakugyan sajnálkozásra méltó, ha ezen kívül más feladata nincs. Egyébiránt hagyjuk el a beszélgetés e kellemetlen tárgyát, melyről már annyiszor szóltunk; így sohasem fogunk egyetérteni.

- Mindenesetre szomorú, hogy ily egyszerű s természetes dolgok iránt véleményeink annyira eltérők - válaszolt férje, alig tarthatva fenn a nyugalmat, melyre magát eddig kényszeríté -, vajon az állás, melyet a világban elfoglalunk, inkább sajnálatra vagy irigyletre méltó-e, arról mindenki saját egyedisége szerint ítélhet. Hogy az mindenkit ki nem elégíthet, látom; hisz vannak költői kedélyek, melyek a szerencsét csak szalmafedél alatt képzelhetik, s melyeket a gerlice egyhangú turbékolása Beethoven legszebb szimfóniájánál inkább meghat. De bármint ítéljünk helyzetünkről: ha megváltoztatása nem áll hatalmunkban, el kell fogadni következményeit, s nemcsak azokat, melyeket magunk, de azokat is, melyeket mások vonnak állásunkból; s ki ezt nem akarja, legjobb esetben nevetségessé teszi magát, mihez nekem legalább semmi kedvem nincs.

- Ura vagy tetteidnek, s ha a társaságban kedvedet találod, én egy szót sem mondok ellene. Miért ne mulatnál, vagy miért ne nyitnád meg házadat, hogy mások mulassanak nálad és bámulják ízlésedet, magasztaljanak, szeressenek? Csak azt ne követeld, hogy mindebben

időtöltésnél egyebet lássak, hogy ezen dolgokat olyanoknak vegyem, miktől magadat állásodnál fogva fel nem mentheted.

- S mégis olyanok! Mi lenne a társaságból, ha mindazok, kik velünk hasonló helyzetben állnak, úgy gondolkoznának, mint te? S minden gúny és gyűlölség dacára, mellyel korunkban a felsőbb társaságról szólnak, annak létezése minden nemzet fennállására s kifejlődésére mégis nélkülözhetlen.

- Nem tudom, mit vesztene nemzetünk, ha Pesten egyes termekben kevesebb ember gyűlne össze, kik egy gőzölgő teakatlan körül németül beszélnek, s a múlt hetek nagy történeteit, a Drégeliek fényes estélyét, a Szigetiek dicső táncvigalmát fenntartják emlékezetökben, vagy a jövőre gondolva, azon törik eszöket, hogy a böjt estvéi betöltve legyenek. Egyébiránt nincs mit félni a veszélytől. Nem fognak soha hiányozni oly emberek, kik, ha vizitkártyáikat házról házra hordák, fehér nyakkendőben ebédeltek, s estve valamely teremben magukat és másokat untattak, éjfél után azon öntudattal feküsznek le, hogy a világon fontos s mindenkiénél magasabb állást foglalnak el.

- Minő például én vagyok?

Margit a keserű hangból, melyen férje e szavakat mondá, észrevevé neheztelését. - Hogy nem téged értettelek, azt jól tudod - válaszolt nyugodtan.

- Kétségkívül, hisz jó társaságban a jelenlevők mindig kivétetnek - mondá Káldory gúnyosan - , de a hasonlatosság meglepő volt.

- Ha szavaimnak szándékosan más értelmet tulajdonítasz! - mondá Margit, kinek hangja a megindulástól reszketett.

- Sokkal világosabban szólsz, semhogy erre alkalmam volna. S nem tudom-e régóta, hogy én azon ideálnak, melyet férjedben kerestél, távolról sem felelek meg. Elégszer mutattad, miért ne mondanád ki egyszer; hisz ily régi házasok miért ne lennének őszinték.

- Én hozzád mindig egyforma valék - mondá Margit, ki mélyen sértve a gúnyos, csaknem megvető mód által, melyen férje szól, a keserűséget, mellyel szíve csordultig telve volt, nem nyomhatá el többé. - Az első pillanattól fogva, melyben találkozánk, olyannak mutatám magamat, minő valék, s ha az ideál, melyet magamnak a jövőről alkottam, most nevetségesnek látszik: nem mondhatod, hogy azt előtted valaha eltitkolám, vagy hogy az ok, melyért e remények nem teljesültek, bennem fekszik.

- Bizonyosan bennem sem.

- S vajon nem azokból alkotám-e ideálomat, miket tőled hallék? Midőn először találkozánk, nem ismertem az életet. Nem te valál-e az első, ki nekem a nagyvilágról, mely után akkor kívánkoztam, megvetéssel szóltál, s örömeit, még mielőtt azokat ismerém, egész haszontalanságukban tüntetéd fel előttem? Vajon gondolhatám-e, hogy ha szavaidnak hitelt adok, ha azon élvezetek után, mikre magadat akkor képtelennek mondád, nem vágyódom: te ezért neheztelsz, s annyira elunhatod társaságomat, hogy tőlem még azon emberek körébe is vágyódni fogsz, kiket megvetni tanítál?

Margit sokkal inkább fel vala indulva, hogysem magát mérsékelhette volna. Mi szívének oly régóta fájt, mi életét elkeseríté, való s képzelt panaszait, elmondott mindent. Tudta, hogy szavai férjét mélyen sértik; félig érzé, hogy kelletinél továbbmegy, s egyes panaszaiban igazságtalan: de nem tehetett róla. Vannak pillanatok, midőn, ha életünk boldogsága, ha idvességünk egy szónak elhallgatásától függne, mégis kimondanók e szót.

Káldory végighallgatá nejét. Csak arcának kifejezése mutatá belső felindulását. - Nem vagy oly hangulatban, hogy veled nyugodtan szólhassak - mondá végre, lehetőségig nyugalomra kényszerítve magát -, jobb mindenesetre, ha e beszélgetést nem folytatjuk.

- Mert átlátod, hogy igazam van, s mert nem tagadhatod, hogy a nagyvilágot csak azért keresed fel, mivel terhedre váltam.

Káldorynak csak néhány szavába került volna, minőket csupa udvariasságból százszor mondunk, hogy Margitot e vád hamisságáról meggyőzze; csak néhány szó, s e nő, ki őt imádá, s kit ő még szeretett, ismét boldognak érezte volna magát, nyakába borult volna s lábaihoz, bocsánatot kérve, hogy szerelmén csak egy pillanatig kételkedni merészelt. S Káldory tudta ezt, de ha Margitot most megnyugtathatja is, nem fognak-e később újra visszatérni kételyei - nem történt-e ez, csaknem hasonló párbeszéd után, Emsben is, s nem tette-e fel magában akkor, hogy magát soha többé érzeményei által elragadni nem hagyja? Annyira el vala keseredve neje ellen, hogy midőn őt szenvedni látá, még türelmetlenebbé vált. - Minél tovább beszélünk, annál inkább nő felgerjedésed - mondá végre -, s azért legjobb, ha távozom. Jó éjszakát.

S ezzel Káldory anélkül, hogy nejének kezet nyújtana, a szobát elhagyá.

Margit mindenre el vala készülve, csak erre nem. Hogy férje őt így hagyja el, hogy panaszaira nem is válaszol, s tőle hidegen elfordul, ezt lehetetlennek gondolá. - Adorján! Adorján! - kiálta, midőn első bámulásából magához jött. De szava nem hozta vissza a távozót. - Ó, ő nem szeret többé - mondá s lelkét kétségbeesés tölté el.

Némán, elmerülve gondolataiba ült ott a kandalló előtt, szemei a leapadó lángokon függtek. Óra óra után múlt, az utcán átrobogó kocsik zaja mindig ritkábbá vált, a tűz kialudt, s ő mindig ott ült, szemei a tűzhelyen függtek, mintha e halomban, mely között csak itt-ott egy szikra tűnt fel, saját életének képét látná.

Éjfél rég elmúlt, mikor komornája a szobába jött, s kérdé: nem parancsol-e valamit.

Margit bámulva tekintett maga körül. Mintha álomból ébredne fel.

S ő csakugyan hosszú álomból ébredett fel most - s ez boldogságának álma volt.

33

Ha olvasónőim Káldory magaviseletét megbocsáthatlannak tartják: mentségére nem mondhatok egyebet, mint hogy a hidegség, mellyel nejétől távozott, csak színlelt vala, s hogy az utolsó fejezetben elmondottak után szobájában fel s alá járva, ő sem érzé magát Margitnál szerencsésebbnek. Természetünk oly tökéletlen, hogy belőlünk egy jóravaló ördög éppoly kevéssé telnék ki, mint egy csak középszerű angyal sem; s midőn Káldory a történteket nyugodtan átgondolá, bánni kezdé magaviseletét. Meggyőződése szerint a főhibás ugyan Margit vala, ki minden ok nélkül mindig elégedetlen, s most is szenvedélyessége által idézte elé a kellemetlen jelenetet; de úgy látszott neki, hogy Margit irányában ő is hibázott. Talán nem szerette nejét igazán, hiszen a való szerelem olyan, mint a való költészet: százan s ezeren, sőt talán az emberek többsége száll sírjába anélkül, hogy természetünk e legszebb képességéről fogalma lenne; a gondolat azonban, hogy Margit e pillanatban szerencsétlennek érzi magát, rosszul esett néki. Aztán ha nem tartozott is azok közé, kik házi boldogság által egészen kielégítve érezik magokat: a házi boldogságnak színe minden jól nevelt embernek nélkülözhetlen; s a gondolat, hogy feleségével feszült állapotban éljen, s ez végre mások által

is észrevétessék, nem kevéssé nyugtalanítá őt. Őszintén sajnálá a történteket, s feltevé magában, hogy mihelyt lehet, kibékül nejével - de mit tegyen?

Margit, bármennyire szerette is férjét, büszkébb vala és szenvedélyesebb, hogysem a kiengesztelésre ő tegye az első lépést; de vajon teheti-e ezt Káldory anélkül, hogy hibáját bevallva, nejének oly hatalmat adjon maga fölött, melyet eltűrni nem akart? Ha most enged, most, midőn az igazság az ő részén van, az engedéseknek nincs többé határa. Margit talán jobb másoknál; de van-e nő, ki, ha egyszer észreveszi, hogy akaratjának kivitelére csak egy érzékeny jelenet szükséges, e hatalommal vissza nem élne?

Hosszú gondolkozás után Káldory végre azon meggyőződésre jutott, hogy legjobb, ha az egésznek tisztába hozását elhalasztja. Úgyis Bécsbe kell mennie; mikorra visszajő, Margit nyugodtabb lesz, ő maga is kevésbé ingerlékeny, s akkor, ha nejétől félig enyelegve engedelmet kér, minden magától rendbe jöhet. Erre határozá tehát magát.

Káldory csalódott.

Mint a kő, melynek esését első pillanatban gyönge erővel feltarthatjuk, de mely, ha ezt elmulasztjuk, percenkint növekedő súllyal és sebességgel rohan lefelé, s ellenállhatlan erővel ront, s magával ragad mindent, mivel találkozik: ilyen a nehéz szó, melyet felgerjedésünkben kimondunk. Az első percben visszavehetjük; rövid ideig még tőlünk függ, hogy hatását enyhítsük: de ha az elmúlt, hasztalan minden; azon egy szó, melyet meggondolatlanul kiejténk, felszámíthatlan súllyal ront le egész életünkre, s nincs viszony, mely hatalmának ellenállhatna. - Ha Káldory tegnap, miután maga is átlátá, hogy hibázott, Margithoz visszatér, s őt néhány meleg szóval megnyugtatja, e nő neki mindent megbocsátott volna. Hisz maga is érzé, hogy szenvedélye által elragadtatta magát; s midőn őt férje elhagyá, talán éppen az fájt szívének leginkább, hogy ezt nem mondhatja meg neki. Ez tegnap volt; de miután óra óra után múlt anélkül, hogy Adorján visszatérne, s a gondolat, hogy férje szeretetét elveszté, mindig több erőt vett lelkén; miután szerencsétlenségének érzetében ennek okait keresé, s eszébe jutott, hogy Adorján talán sohasem viszonozta szerelmét: Margitban feltámadt büszkesége. Nem vádolá többé önmagát, mindennek okát csak Adorjánban keresé, ki szerelmére érdemetlen, ki azt magától eltaszítja. Valamint akkor, midőn a felkelő nap első sugárai szemeinket elvakítják, a környező tárgyak való alakját legkevésbé ítélhetjük meg: úgy nem csalódunk soha inkább, mint oly pillanatokban, midőn, mert minden új világításban áll előttünk, azt hisszük, hogy csak most látunk igazán; s Margit most talán igazságtalan lett férje iránt. A szerelem mindig az: távcső, mely, amint egyik vagy másik végén nézünk át, mindent a valónál nagyobbnak vagy kisebbnek mutat; de e pillanatban semmi ama kínos meggyőződést nem ingathatá meg a szerencsétlen nő szívében.

Mit fog tenni, mit kell tennie ezután, nem tudá, csak egyre vala elhatározva, hogy magát férje előtt megalázni, hogy szerelmeért koldulni nem fog; s midőn ez másnap reggel hozzá jött, s szándékát, hogy még délelőtt Bécsbe indul, vele közlé, bámulva látta a hidegséget, mellyel őt neje fogadá. Mintha tegnap óta évek folytak volna le, annyira megváltozott magaviselete, s Káldory mélyen sértve érzé magát az egykedvűség által, mellyel neje vele közönyös dolgokról szólt. - Az orvos érkezése azonban e kínos helyzetnek, melyben a házastársak magukat egymás irányában találák, nemsokára véget vetett, s Káldory rövid búcsú után a vasúthoz sietett.

Míg ő vasúti kocsijának egyik szegletében nejének megbocsáthatlan magaviseletéről gondolkozik, s rosszkedvében azon meggyőződésre jut, hogy minden hiba csak Margitban fekszik: az majdnem hasonló gondolatokkal tölté idejét. E gondolatoknak hatása azonban különböző vala. Káldoryt a meggyőződés, hogy magának neje végett szemrehányásokat nem tehet, meg-

nyugtatá. Margit mindig nyugtalanabbá vált, s végre nem tűrhetve tovább kínos érzéseit, befogatott s Irmához ment.

Az olvasó ismeri a helyzetet, melyben e nő Margithoz s férjéhez állt, s a befolyást, melyet a házastársak közötti viszonyok kifejlődésére gyakorolt. Mióta Káldoryval találkozott, újra egész szenvedélyességével szerette őt; bámulhatjuk-e, ha a bizodalmat, mellyel Margit s férje iránta viseltettek, arra használá fel, hogy a közöttök támadó szakadást nagyobbá tegye. Naponkint inkább meggyőződött, hogy sem Káldory, sem neje jelen helyzetökben nem érzik magukat megelégedve; miért ne siettesse a szakadást, melytől saját s Vilmosnak boldogsága függ, s mely talán úgyis kikerülhetlen? Irma magaviseletéből szándékát senki sem gyaníthatta volna. Ő, valahányszor Káldory neje ellen panaszkodott, túláradott ennek magasztalásaiban; valahányszor Margitot szomorúnak látá, bizonyosan nem hagyá vigasztalás nélkül; csakhogy a dicséret s vigasztalás mindig olyan vala, hogy Káldory s neje még inkább elkeseredtek egymás ellen. Ha e közöttök támadt egyenetlenség naponkint terjed, s végre orvosolhatlanná válik, ő maga alig tehet magának szemrehányásokat. Egyes rövid észrevétel, néha egy szó vagy tekintet, egy semmi az, mivel ő a bajt elősegíté; csakhogy e csepp az illető pillanatban éppen elég volt, hogy a csordultig keserűséggel eltelt szív túláradjon; csakhogy a parányi új teher éppen eleget nyom, hogy a léleknek nehezen feltartott egyensúlyát egészen megzavarja.

Dárdayné éppen Margithoz készült, midőn ez szobájába lépett. Halvány arcán annyi testi s lelki szenvedés vala kifejezve, hogy Irma az első pillanatban csak sajnálkozást érze. Hisz nem gyűlölte, sőt, mint magával elhiteté, szerette Margitot, s a részvét, mellyel bajáról kérdezősködött, nem vala színlelés.

Margit még Irma előtt is ritkán panaszkodott férje ellen; ma tartózkodás nélkül szólt. Neki részvétre, vigasztalásra van szüksége. A kín, mely szívét tölté, nagyobb, hogysem azt magánosan elviselje. S Irma nem tagadta meg tőle részvétét, csakhogy vigasztalásainak most, mint mindig, az volt eredménye, hogy Margit magát még szerencsétlenebbnek érezé. Szívét leírhatatlan keserűség tölté el, nemcsak férje, hanem önmaga s az egész világ ellen, melyben legszebb reményeink nem teljesülnek; s mint Irma mondá, végre csak pirulva emlékezhetünk az érzelmekre, melyekkel egykor az életbe léptünk.

E beszélgetés közepett Vámosy lépett a szobába. Margit már elébb elküldötte kocsiját, s így nem távozhatott. Erőt kelle tehát vennie magán. Vámosy régóta nem találta őt oly közlékenynek, oly elmésnek, mint ma, habár élcei keserűebbek voltak, mint máskor, s egész magaviseletében szokatlan izgatottság volt észrevehető.

Kis idő múlva Irma felkelt, s azon ürügy alatt, hogy levelet kell írnia, látogatóit magukra hagyá.

Margit s Vámosy néhány pillanatig hallgatva ültek egymás ellenében.

- Igen sajnálom, hogy Adorján elutazásáról nem tudósított - mondá végre Vámosy, alig győzhetve le elfogultságát -, legalább Bécsig együtt mehettünk volna.

- S most akarna elmenni, még a farsang vége előtt; mit mondanának táncosnéi?

- Nem táncoltam az idén, s így nem vesztenek semmit; úgyis elég soká halasztám utazásomat.

- Oly soká, hogy azt most még néhány héttel kellene elhalasztania. Ily időben csak nem indul el. Mit mondana Irma?

- Úgy hiszem, maga is átlátja, hogy tovább maradtam, mint kellett, s nem tartóztat többé. Éppen ma akartam tenni tiszteletemet, hogy nagysádtól búcsút vegyek.

- Természetesnek találom, hogy ön, kire Párizs örömei várnak, türelmetlen. Élénken emlékszem, mennyire vágyódtam én is e város után, s az egész világon nincs is hely, mely tulajdonképp várakozásainknak inkább megfelelne. Rómában kevesebb romot láttunk, mint reménylettük; a híres német kedélyt s költőiséget legalább keresni kell, ha találni akarjuk; Svájcban az utazó idillek helyett csak kényelmes hoteleket talál; de Párizs teljesíti ígéreteit. Csak mulatságot keresünk, s azt fel is találjuk körében; én magam, fájdalom, rosszkor voltam ott. A februáriusi forradalom előre elkeseríté a kedélyeket; de még akkor is, mikor az emberek egy része már remegni érzé a földet lábai alatt, mindenki jókedvűen rohant a vészbe. Ön igen jól fogja érezni magát Párizsban.

- Kétlem, hogy a grófné ezt higgye. De végre, jól vagy rosszul érzem-e én magamat, mindenkire s főképp a grófnére nézve igen közönyös.

- Csalódik; én mindig részvéttel fogom követni önt - mondá Margit. - Azon részvéttel - tevé hozzá, midőn érzéssel ejtett szavainak hatását észrevevé -, mellyel legjobb barátném testvére iránt viseltetem.

- Legjobb barátnéja testvére iránt - mondá Vilmos, s ajkai körül keserű mosoly lebegett. - Ne féljen a grófné, hogy e meleg részvétet félreértem. Ha egyszer csalódtam, eleget bűnhődöm érte; s talán megérdemlem bocsánatát.

Margit inkább fel vala gerjedve és szerencsétlenebbnek érezé magát, semhogy a mély fájdalom, mely Vilmos szavaiban hangzott, reá hatás nélkül maradhatott volna. - Miért e keserű szavak? - mondá érzékenyen. - Ha egyikünknek bocsánatra volna szüksége, az talán én vagyok; de ha kérem, vajon meg fogja-e tagadni tőlem? - Margit mélyen meghatva nyújtá kezét, Vilmos szenvedéllyel ajkaihoz szorítá azt. - Higgye el, nincs senki, ki ön jövője iránt melegebb részvéttel viseltetnék. Váljunk el mint barátok.

- Ó, nem mint barátok! úgy mi nem válhatunk el egymástól - szólt Vilmos, s szemeiben könny ragyogott. - Barátok csak hasonlók lehetnek, s az érzés, mely szívemet tölti, nem az, mely a hozzánk hasonlókhoz köthet. Az első pillanatban, melyben találkozánk, ön felsőbb lényként tűnt fel előttem, melyet csak imádni lehet. S így áll képe előttem most, s így viszem azt magammal, mint életem legboldogabb pillanatainak emlékét, mint minden szépnek s jónak eszményképét, melyről tudjuk, hogy elérhetlen, s mely által mégis boldognak érezzük magunkat. Nem is saját sorsom fölött panaszkodom én. Ha egy percig őrültségemben reményleni mertem is, keserűség nélkül mondottam le. De ha önre gondolok, önre, kiért minden percben életemet adnám...

- Nem értem önt - mondá Margit megzavarodva.

- Szerencsés-e ön? - folytatá az előbbi, mindig növekedő szenvedéllyel. - Oly szerencsés-e, minővé csak viszonszerelem által válhatunk, minővé én tehetném?

Margit lesütve szemét, hallgatott.

- Lám, ez fáj nekem; ez az, miért végzetemet átkozom, mely még azon vigasztalást sem hagyja meg, hogy legalább önt boldognak láthassam.

- Irma, úgy látszik, visszaélt bizodalmammal, s oly dolgokról szólt, melyek csak neki mondattak; de - folytatá Margit, mosolyra kényszerítve magát - több fontosságot tulajdonít egyes szavaimnak, mint mennyit azok érdemelnek. Ki nem panaszkodik néha? Önök, férfiak, az ország dolgai, mi azon világ ellen, melyben élünk. Mindebből csak az következik, hogy néha rosszkedvünk van.

- S hiszi, hogy ha Irma nem szólt volna, nem tudnék mindent? Nem ismerem-e önt s főképp Káldoryt?

- Férjemet? Ha néha elkedvetlenedem, vagy mert már úgy akarja, ha nem érzem magamat szerencsésnek, vajon ennek okát szükségképp férjemben kell-e keresnem?

- Ön szereti őt; s ki egy nőnek szívét bírja, nem boldogíthatja-e ez őt? De Káldory...

- Nem jogosítottam önt fel semmi által, hogy jelenlétemben férjem ellen szóljon.

- Nem mondok semmit ellene, mit jelenlétében is nem mondanék, mit neki százszor nem mondtak mások, s mit ő maga nem ismerne el büszkeséggel. Káldory elmés, bátor, nemes-lelkű, mint állítják; de nincs szíve. Barátja iránt hű, sohasem szegte meg szavát, talán nem hazudott soha életében, kivévén egyszer, mikor az oltárnál esküvé, hogy önt szereti.

- Mit mond ön?

- Csak azt, mit ő maga, ha velem e pillanatban szemben áll, minden bátorsága mellett nem merne tagadni, azt, mit neki az egész világ előtt bebizonyíthatok.

- S ön meri állítani, hogy férjem, már mikor az oltárhoz léptünk, nem szeretett többé?

- Sem akkor, sem elébb. Káldory soha életében nem szerette önt. Minden szó, mely által az ellenkezőt mondá, hazugság vala.

Ha Vámosy szavainak hatását észreveszi, élete boldogságát nem vásárlaná meg azon kínért, melyet Margit arca e pillanatban kifejezett. De Vilmos felgerjedésében nem látott semmit; s Margit erőt vett magán.

- Önt elragadja gyűlölete - mondá rövid hallgatás után. - Ha nem szeret, mi bírhatta volna férjemet arra, hogy elvegyen? Maga a gondolat képtelen.

- S mégis úgy van; Káldory soha, de sohasem szerette önt.

- Ez rágalom. Ily aljasságot, minővel férjemet vádolja, a legrosszabb ember sem követ el ok nélkül; s reménylem, azt talán még ön sem fogja állítani, hogy vagyonomért vett feleségül. Mily gyöngének, mily aljasnak tarthat ön, ha rólam felteszi, hogy szavainak hitelt adok. Mondaná bár az egész világ ugyanezt, mégsem zavarhatná fel nyugalmamat. Hisz gyermek is átláthatja, hogy ez lehetetlen.

Margit a legnagyobb indulatban szólt. Meg vala győződve, hogy Vámosy hazudott, s mégis, bármint ragaszkodott ezen meggyőződéshez, érzé, hogy e rágalom a kételynek egy új tövisét fogja hagyni szívében.

- És ha saját keze írását látja; ha saját leveleiből meggyőződik, hogy mikor önnek szívét megnyeré, mást szeretett; hogy azon aljasságot, melyre őt képtelennek hiszi, önmaga vallja be?

- Ha ezt látom... akkor...

Éppen Dárdayné lépett a szobába.

- Irma meggyőzheti - mondá Vámosy, feléje mutatva.

- Irma?

- A levelek kezében vannak.

- Menjen el ön, hagyjon magunkra Irmával! Kérem önt.

- Ó! s ha majd meggyőződik, hogy igazat mondtam?

- Gyűlölni fogom önt, mint most megvetem - szólt Margit a legnagyobb szenvedéllyel. - Menjen, iszonyodom öntől.

Vámosy még szólni akart, de Irma csaknem erőszakkal a másik szobába vezette őt, s kéréseivel rábírta, hogy távozzék. - Mikor visszatért, Margit elébe sietett.

- Hallottad, mit mondott Vilmos; igaz-e az? - kérdé elfojtott, alig hallható hangon.

Irma rég el vala készülve e pillanatra. Ezért közeledett Margithoz, ezért kereste barátságát. Érzeményei megváltoztak; a gyűlölet helyett, mellyel egykor Káldoryra gondolt, szívét most ismét szerelem tölté el; de reményeinek teljesülése most, mint akkor, attól függött, hogy a szakadás Margit s férje között orvosolhatlan legyen; s tudta, hogy ezt csak úgy érheti el, ha a viszonyt, melyben Káldoryhoz állt, felfedezi neki. Rég el vala határozva reá. Kincsként őrizé a leveleket, melyek által Káldory s Margit sorsát kezében tartá, s melyekre jövőjének minden reményeit alapította; s mégis e pillanatban habozott. Lelkét határtalan sajnálkozás tölté el Margit iránt; s inkább lemondott volna minden reményeiről, hogysem ennyi fájdalomnak tanúja legyen.

- Szörnyen fel vagy gerjedve, kedvesem - mondá megnyugtatólag -, máskor szóljunk e dologról.

- Én nyugodt vagyok; legalább az leszek, ha egyszer mindent tudok. De tudni akarok, tudni, mindent s azonnal; e bizonytalanság megöl.

- Öcsém nem szereti férjedet; s ha oly valamit mondott...

- Mondd tehát, hogy öcséd hazudott, hogy a leggonoszabb, legalávalóbb ember a világon...

- Magadon kívül vagy, kedvesem. Nem mondtam-e neked többször, hogy a férfiak a szerelemről másképp gondolkoznak, mint mi. A nő annak, kit az oltárhoz követ, egész szívét adja; a férfi mindig csak szívének maradványait. Férjed e részben nem különbözik a többiektől: s bizonyosan nem neked mondá először, hogy szeret.

- Nem kérdezősködöm a múltról. Öcséd azt mondá, hogy férjem, mikor az oltárhoz vezetett, akkor szeretett mást...

- És ha öcsém igazat mondott?

- Miként tudhatja ő?

Irma hallgatott.

- Ő tudja, s te engem meg fogsz győzni szavainak igazságáról. Levelei kezedben vannak, hozzád írattak. Téged szeretett, téged hagyott el!

- S ha én lennék az? - kérdé Irma, bámulva a változáson, mely Margiton történt.

- Ó, értem! értek mindent - mondá ez, s arcán öröm sugárzott. - Ő elhagyott, miattam hagyott el, s te bosszút akartál állni. Azért kerestél fel, azért közelítél hozzám, azért színlelél barátságot Adorján iránt is, hogy bizodalmunkat megnyerve, annál biztosabban megronthass bennünket. Nem te valál-e - folytatá mindig növekedő szenvedéllyel - az, ki szívemben férjem iránt kételyeket ébresztél; nem te tanácslád-e, hogy őt szerelemféltővé tegyem: nem te idegenítéd-e el szívét tőlem? Ne tagadd, tisztán látok mindent. Mit nálam tettél, azt tetted nála is. Felhasználva minden pillanatot, félremagyarázva minden szót, elferdítve legártatlanabb tetteit, elkeserítve szívemet álnok vigasztalásaid által - így álltál közöttünk. Elébb boldogok voltunk; fondorkodásaidnak köszönöm, hogy csaknem utálatossá váltam férjem előtt, s most midőn eltávozott, midőn kétségkívül te bírtad reá, hogy elhagyjon - fellépsz régi leveleivel, hogy ellene felingerelj. Azt hiszed, hogy leveleiddel gondolok, hogy azokat elolvasom, vagy

bármi álljon bennök, elfelejtem, hogy Adorján szívét te idegenítéd el tőlem? Mintha nem tudtam volna rég, hogy Adorjánnal egykor viszonyod volt, mintha bánnám, s mintha egyeben csudálkozhatnám, mint azon bátorságon, mellyel saját szégyenedet bevallod, sőt hogy senki se kételkedhessék rajta, írott okmányokra hivatkozol.

- Margit?! - kiálta Irma a legnagyobb indulatban - hogy bátorkodol így szólni velem?

Margit alig hallá e szavakat. Eszébe jutott mindaz, mit szenvedett; eszébe jutott, hogy férjének szeretetét, melyet elvesztett, talán nem nyerheti vissza többé; s előtte állt az, kiben mindennek egyedüli okát látta. - Csalatkoztál, nagyon csalatkoztál bennem - mondá s arcai lángoltak. - Hála Istennek, még elég jókor árultad el magadat. Még nem történt semmi közöttünk, mi által a szakadás orvosolhatlanná válnék. Elmegyek férjem után még ma, s lábaihoz borulva bocsánatot kérek mindazon keserű pillanatokért, melyeket neki okoztam. Elmondom, mily ördögi cselnek voltunk áldozatai, s ő meg fog bocsátani.

- Csak még egy pillanatig várj - mondá Irma, midőn sietve a mellékszobába távozott. Néhány perc múlva egy köteg levéllel tért vissza, melyet Margit előtt az asztalra tett. - Itt a levelek - mondá, felgerjedésében a szalagot, mely a leveleket összetartá, széttépve, s egyet közülök Margitnak adva -, s itt az, melyben velem tudatja, hogy megkért. A többiek elébb írattak, de mind Káldorfalván.

Margit szó nélkül vette át a levelet, de már az első soroknál egész testén reszketni kezde, s a levelet az asztalra téve, székre ereszkedett. Néhány perc után ismét felvevé, s tovább olvasott. Adorján kezeírása volt; a levél Káldorfalván íratott; ez nem lehet félreértés, nem lehet csalódás; s mégis lehetséges-e, hogy Adorján ugyanakkor, mikor neki örök hűséget esküdött: másnak azt írja, hogy szíve örökre övé marad? Nem volt-e mindez csak egy borzasztó álom, csak felgerjedt képzeletének szüleménye? Margit még egyszer átment a levelén, többször átolvasva egyes helyeket, gondolkozva, nem talál-e valamit, mi e borzasztó rejtély megfejtésére kulcsul szolgálhatna, csak egy szót, melyből magával elhitethetné, hogy Adorjánt félreértette: de hasztalan! - Minden világos; bármennyit keres, mindig csak azon meggyőződés áll előtte, hogy férje megcsalta. Margit letette a levelet, s mintegy gépileg a többi után nyúlt. Mind azon időből való, mikor Margit magát leginkább szeretve gondolá. A boldogtalan jól emlékezett a napokra, melyeken egyes levelek keltek. Életének legboldogabb napjai voltak azok, mikor Adorján szerelmét sejteni kezdé, mikor arról meggyőződött; s most előtte fekszenek a levelek, melyekben ő ugyanakkor Irmának lángoló vallomásokat tesz, itt-ott ugyanazon szavakkal, miket maga elragadtatva hallott tőle. Mindazon boldog pillanat, melyre visszatekinteni szívének oly jólesett, életének bájló emlékei, a remények, a véghetlen üdv, melyet férje karjai között talált, egész léte egy roppant csalódás; való csak egy: hogy az, kinek életét szentelé, nem szereti, nem szerethette őt soha. - Beszélik, hogy egyesek, nagy gond vagy nehéz csapások után egy éj alatt megőszültek; az esetek ritkák, s azért nagy sajnálkozásnak tárgyai; de hány ember van, kinek néhány óra, sőt néhány perc alatt nem haja, hanem ki előtt az egész világ színe megváltozott; s kevesebb sajnálatra méltó-e az, ki, mint Margit, ily pillanatban mindenét elveszti, s még a múltban is, mely elébb oly virágzón élt emlékezetében, egyszerre csak rideg, örömtelen pusztaságot lát?

Irma e néma fájdalmat nem nézheté részvétlenül. Félóra előtt sértve Margit által, gyűlölte őt; most fájdalmát látá maga előtt, s lelkét mondhatlan bánat tölté el.

- Bocsáss meg, Margitom - mondá, midőn könnytelt szemekkel feléje hajolt s kezét megragadta. - Indulatosságom elragadt, másképp soha e szerencsétlen leveleket nem mutattam volna neked.

- Hisz én sértettelek - szólt Margit, hozzá emelve szemeit.

- Mindennek csak ő oka, csak én magam; miért hittem szavainak. Ó, de én nagyon szerencsétlen vagyok.

- Nyugtasd meg magadat - szólt Irma, mélyen megindulva -, ő nem érdemlé szerelmedet. Ó, én ismerem a kínt, mely szívedet e pillanatban eltölti.

- Te? hisz téged ő szeretett?

A nők egy ideig hallgatva álltak egymás mellett. Irma kezében tartá Margit jéghideg kezét. - Légy oly jó - mondá végre az utóbbi -, s küldj kocsimért, vagy fogass be.

- Most nem hagylak elmenni. Tégy szemrehányásokat, csak szólj, s ne fojtsd magadba fájdalmadat. Vagy ha nem akarsz maradni, engedd, hogy veled menjek, csak míg nyugodtabbnak látlak.

- Ne félj semmit, én nyugodt vagyok; de magányra van szükségem. Mindez oly új, oly váratlan előttem, még tisztába kell jönnöm magammal. Kérlek, fogass be, vagy küldj kocsiért - tevé hozzá mindinkább felgerjedve, midőn Irma határozatlanságát látá -, csak arra kérlek, ha valaha szerettél, csak most hagyj magamra.

Midőn Irma kiment, Margit ismét kezébe vevé Adorján levelét, és szemeit a boldogtalan sorokra függesztve, gondolatokba merült. Annyira el vala mélyedve, hogy Irma visszajöttét észre sem vevé, s csak a kocsi zörgése által ébresztetett fel bús ábrándjaiból.

- Add nekem e levelet - mondá, midőn felkelt s távozni készült.

- Nem mehetek-e veled? - kérdé csaknem esdekelve Irma.

- Most nem, ismerem természetemet: hidd el, legjobb, ha magamra maradok. De küldeni fogok érted, talán holnap, talán még ma.

- Ó, Istenem, s ha meggondolom, hogy ennek én vagyok oka - szólt Irma nem színlelt fájdalommal.

- Vajon nem tudtam volna-e meg elébb-utóbb, s nem fogom-e végre megszokni ezt is? - mondá Margit keserűen; s visszavonva kezét, melyet Irma még mindig az övében tartott, sietve távozott.

Dárdayné könnytelt szemekkel nézett utána. - Szegény asszony - sóhajtá végre -, meg fogod szokni ezt is, ó, de mily fájdalmak után! s mégis mennyien mentek keresztül kínjaidon!

34

Midőn Irma néhány órával az előbbi fejezetben elmondottak után Margithoz ment, komornájától hallá, hogy lefeküdt, s hogy kivétel nélkül senkit sem szabad hozzá bocsátania. Hasonló választ nyert Vámosy, ki még aznap kétszer ott volt, s egy, a grófnénak szóló levelet hagyott a komornyiknál. Másnap reggel az inasok, midőn uraságaik nevében a grófné egészségéről kérdezősködtek, azon hírt hozták, hogy Vérthalomra utazott.

Míg az egész város e rögtöni elutazás okain álmélkodott, s néhányan a legnagyobb bizonyossággal állíták, hogy Káldoryné anyja nehéz megbetegedésének hírére hagyá el Pestet, mások pedig ebben is csak szokott szeszélyességének jelét láták: addig ő maga nem törődve senkivel, már mérföldeket haladott útján.

Eleinte jólesett neki az utazás. Az anyagi mozgás, a változó tárgyak, melyeknél kocsija sebesen elhaladt, maga a tiszta téli levegő, erősítve hatottak idegeire, s rég nem érezé magát

nyugodtabbnak. Valamint testi, úgy lelki fájdalmaink között vannak pillanatok, melyekben érzékenységünket elvesztjük; s habár a kínok után, miken keresztülmenénk, tompa érzés marad is vissza, mely arra int, hogy fájdalmaink minden pillanatban visszajöhetnek: legalább nem szenvedünk. Margit több órát tölte így. - Leereszté hintajának ablakát s kinézett. Szép téli nap vala. Az út mellett álló fák zúzzal takarva hajták le ágaikat, melyekről minden érintésnél csillogó por hullt le; a vidék hóleplén csak a távol erdőség s itt-ott egy falu háztetői váltak ki fekete foltokként. Néha parasztszekér zörgése vagy magános utas léptei, ki sietve a szomszéd falunak tart, szakítják félbe az ünnepélyes csendet; egyébként nyugodt minden, s az elhagyott mezőn varjúsereg uralkodik, s itt-ott egy pacsirta hallatja örömdalát, mintha a napfény elfeledtetné vele a kemény időt, s a ragyogó sugárokban már a közelgő tavaszt érezné. Margit sokáig nézé e téli tájképet, és a természet szépsége egy időre háttérbe szorítá bánatát. Lassankint azonban mindaz, mit maga körül látott, visszavezeté gondolatait az előbbi irányba.

Leánykorában ritkán volt a városban, s minden pesti utazás egyszerű életében akkor azon nagy események közé tartozott, melyek gyermekkorunkban időszakot képeznek, s melyeknek később is legkisebb részleteire emlékezünk. Margit a Vérthalomtól Pestre vezető úton ismert minden egyes házat. E hegyen, mikor egy ízben arra ment, éppen szüreteltek, és gyönyörű tűzjáték lepte meg az utasokat. E faluban két óráig kelle várniok lovakra, s e korcsmában, mely, mióta az út másik oldalán új vendéglő épült, rongyos csapszékké aljasult, többször ebédeltek. Egyes helyeken tisztán emlékezik azokra, miket akkor anyja mondott; másokon nagyapjának haditettei jutnak eszébe, melyeket az öreg plébános, midőn őket párszor a városba kíséré, az út rövidítésére elbeszélt. Mindenfelől emlékek, mindenütt valami, mi őt életének boldog napjaira inti - s most! - E táj, melyre a tél fehér szemfedőjét borítá, eltakarva mindent, mi rajta zöldellt s virágzott, nem életének képe-e? S mégis e vidék, melyet eddig csak szebb napokon látott, nem változott meg annyira, mint ő maga. Jövő tavasszal a fák kihajtanak ismét, s a mezőn új virágok nyílnak: a világ hideg érintései után csak a szív marad pusztán örökké.

Margit mondhatatlanul szerencsétlennek érezé magát. Első pillanatban Adorján magaviselete szenvedélyes keservvel tölté lelkét. Sértve szerelmében s büszkeségében, csalatva abban, mi neki e világon legszentebb volt, maga a szenvedély erőt adott lelkének. Most ereje meg vala törve. Mintha szívének minden húrjai túlfeszítve, egyszerre szakadtak volna meg; keblében csend uralkodott, minő a síré. A megvetés, az égő gyűlölet helyett, mellyel az első pillanatokban férjére gondolt, most csaknem közönyösséggel tekintett vissza a múltra. Hisz tudta: úgyis mindennek vége van; miért küzdjön végzete ellen, minek szedje össze erejét; keserve mindenesetre nagyobb, hogysem elviselhetné.

Így ért Vérthalomra. Anyja az első örömtelt meglepetés után, mellyel leányát kebléhez szorítá, észrevéve a rajta történt változást. Az öreg plébános, kivel aggodalmait közlé, sóhajtva megvallá, hogy saját meggyőződése szerint is Margitot valami baj érte; de azon jelek közül, melyekkel mások fájdalmukat kifejezik, semmi sem vala rajta észrevehető. Nem panaszkodott, nem hallá senki sóhajtani, szemein nem látszottak könnyeknek nyomai, sőt néha mosolygásra kényszeríté magát: s mégis látta mindenki, hogy szívét nehéz bú terheli. A cselédek arról szóltak, s a falu népe a templomban részvéttel fordult az urasági szék felé, bámulva, mi történhetett fiatal grófnéjokkal.

Nincs kínosb érzés a világon, mint midőn kedveseinket szenvedni látjuk, s bánatuknak okát nem találhatjuk fel. Ez vala Ormosyné helyzete. Margit minden kérdésre azt válaszolá, hogy nincs baja, s hogy csak azért jött, mert gondolá, hogy jöttével anyjának örömet okoz. A komorna csak annyit tudott, hogy a gróf elutazása előtt késő éjszakáig maradt feleségénél, s másnap legjobb barátságban vált el. Később a grófné kocsin kiment, s a legnagyobb

felgerjedésben visszatérve, csak estve adá a parancsolatot, hogy útra készüljön. Többet ez egyszer még Farkas sem hozhatott napfényre, ámbár szokott erélyességével a komornát ismételve kikérdezé, s Margitot, hivatkozva leányi szeretetére, többször kérte, könyörüljön anyján, kit e megrögzött hallgatása szerencsétlenné tesz.

Maga a grófné, mihelyt tapasztalá, hogy e kérdezősködés leányának kellemetlen, hallgatott. Észrevevé, hogy Margit az öreg plébánost, kit elébb annyira szeretett, most kerüli; vajon ő is kellemetlenné tegye magát leánya előtt, s megfossza őt azon egy vigasztalástól, melyet bizonyos helyzetekben azáltal találunk, hogy kedveseink körében magunkat érzéseinknek szabadon átengedhetjük. Ormosyné magaviselete talán célirányatlan volt. Farkas saját tapasztalásaira emlékezteté őt. Mennyivel kevesebbet szenvedett volna életében, mennyivel boldogabbá tehette volna egész körét, ha azért, hogy másokat kellemetlen pillanatoktól megkíméljen, saját érzéseit nem fojtja magába. Ő tudta ezt; de hisz legszomorúbb tapasztalása életünknek, hogy még saját tapasztalásainknak sem vesszük hasznát, s csaknem mindig ugyanazon hibákért több ízben válunk szerencsétlenekké, főképp ha azok, mint Ormosynénál, nemes tulajdonainkon alapulnak; s bámulhatjuk-e, ha e gyönge szerető lény nem érze másoknál több erőt magában? - Gyönge... talán nem az; csakhogy az erő a legnemesebb nőknél néha olyan, mint a folyondáré, melyet, míg él, semmi hatalom az egyszer körülfogott tárgytól el nem szakíthat, s mely, magára hagyatva, mégsem tarthatja fenn magát.

Ormosynénak egyedüli vigasztalása most is csak öreg barátjának részvéte vala. Vele közlé szomorú sejtelmeit, neki mondá el, amit szenvedett; és Farkas e nemes lénynek bánatát látva, néha alig tarthatá vissza könnyeit. A sajnálat ilyenkor háttérbe szorítá még a szeretetet is, melyet Margit iránt érzett. Nem volt-e magaviselete megbocsáthatlan? Ha már nincs is bizodalma senki iránt, nem látja-e anyja szenvedéseit? A jámbor öreg annyira neheztelt, hogy mit eleinte csak Ormosynénak vigasztalására mondott, azt végre maga is elhivé: hogy Margit szerencsétlensége csak képzelt s túlvitt érzékenységből származik. - A házi boldogság - nyugtatá meg magát s a grófnét - olyan, mint a mezőnek szép színe. Távolról mindenik zöldnek látszik, de nagyon közelről nézve a legszebbiken is elég helyet találunk, hol a dús fű között kitűnik a kopár föld. Vajon emiatt mindjárt kétségbe kell-e esnünk? Életünk nem lehet kellemetlenségek nélkül, s a legboldogabb házaséletben, már azért, mert mi az egyiket éri, azt a másik is érzi, kétszer annyi bajnak kell lenni; csakhogy minden baj, éppen mert ketten viselik, könnyebbé válik, s egyet sem nyom le egészen. Fiatal emberek ezt nem látják által; de az élet végre megtanít mindenkit, hogy miután a világot nem alakíthatja át vágyai szerint, vágyait alakítsa át a világ szerint: s az idő el fog jőni, mikor Margit is, miután ezt belátta, ismét megelégedve érzendi magát.

- Ön nem ismeri Margitot - mondá a grófné sóhajtva. - Ő soha többé nem lesz szerencsés. Ön előre látta; ó, miért nem követtem tanácsát!

- Nagyságod jól tevé. Megvallom, hogy a grófban csalódtam. A tétlenséget, melyben napjait tölti, most sem helyeselhetem; de sokkal kedélyesebb ember, mint egykor gondolám, s meg vagyok győződve, hogy Margitot szívből szereti.

A grófné szomorúan rázta fejét.

- Éppúgy meg vagyok győződve róla, mint arról, hogy Margit viszonozza e szerelmet. Az egész egy kis félreértés, valószínűleg oly apróság, miről szólni sem érdemes.

- Meglehet; de nem függ-e hasonló apróságoktól életünk? - mondá a grófné sóhajtva. - A legtöbb házi viszonyt nem a lassankint kifejlődő jellem- vagy véleménykülönbségek, nem is a házastársak nagy hibái, hanem azon kis kellemetlenségek keserítik el, melyekre, mikor házasságra léptek, nem is gondolt senki.

- Ez egészben véve igaz - válaszolt a plébános. - Valamint a hajóknak legnagyobb része nem vihar és sziklák között vész el, hanem szép csendesen a szú és fúrókagyló által: úgy járunk szerencsénkkel is. Némely apróságok körülbelül oly hatást gyakorolnak életünkre, mint a tyúkszemek. Kinevetnék az embert, ha ily semmi miatt komolyan panaszkodnék, s mégis ez oka talán, hogy egész életében egy óráig sem érzi egészen jól magát. De sem Margit, sem férje nem olyanok, kiknél ilyentől félni lehetne. Mindkettő szenvedélyes: összeháborogtak. Talán azért, mert férje Bécsbe ment; az egész baj csak az, hogy Margit nem szól, s hogy nagysád gondokat csinál magának.

Hasonló beszélgetések nemcsak Ormosyné aggodalmait nem oszlaták el, hanem még Farkas sem érzé magát oly nyugodtnak, mint színlelé. Ha Margit keservében szenvedélyes kitörésekre fakadna, nem aggódnék úgy. Gyermekségétől ismeri; tudja, hogy valamint könnyen sértve érzi magát, úgy hamar kiengesztelődik, akár a sors, akár emberek bántják; de e tompa fájdalom, e kétségbeesett megnyugvás, mely nem keres, mert nem vár vigasztalást, mintegy ellentétben látszék lenni egész jellemével. Mióta Vérthalomra jött, magaviseletében nem történt változás; s az öreg plébános, jól tudva, hogy Margit nem tartozik azok közé, kik minden kicsiségen elcsüggednek, naponkint inkább meg vala győződve, hogy őt nagy szerencsétlenség érte. Okát azonban, minél tovább gondolkozott, annál kevésbé gyaníthatá, főképp miután Margit férjének levelei közül, melyek Pestről utána küldettek, egyet anyja termében felejtvén, Farkas, ki a feltört levelet elolvasá, meggyőződött, hogy Káldory nem is gyanítja nejének lelki-állapotát.

Margit maga iszonyúan szenvedett ez időközben. Fájdalma nagyobb, mint hogy magánosan elviselhetné, s mégsem közölheti senkivel. - Nap nap után folyt, már elmúlt egy hét, mióta Pestet elhagyá, de lelki hangulata nem változott.

Legjobban most is barátnéja társaságában találta magát. Itt legalább nem kelle erőt venni érzésein. Félórákig ülhetett szótalanul, s nem háborgatá senki kérdésekkel. Maris gyermekeivel foglalkodott, vagy csendesen folytatá munkáját, mintha Margit szomorúságát észre sem venné: csak ha ez őt maga szólítá meg, akkor ereszkedett vele beszélgetésbe, kerülve mindent, mi őt jelen fájdalmára emlékeztethetné. Még Maris hangja is jólesett Margitnak, mintha szava csengésénél szebb idők emlékei ébrednének szívében.

Itt találjuk őt egy délután. Maris, mi jelenleg, mióta nagyanyja betegeskedik, többször történt - a nap legnagyobb részét gyermekeivel a kastélyban töltötte; s már esteledett, mikor őt Margit hazakíséré. Azon komoly téli napoknak egyike vala, melyek, úgy látszik, csak azért adattak, hogy az élvezeteket, mik házi körünkben találhatók, egészen ismerni tanuljuk. Köd ereszkedett, s ámbár még alig múlt öt óra, a szoba már tökéletesen sötét vala. - Maris a bölcsőbe fekteté csecsemőjét, gyertyát gyújtott, s miután Margitkának ozsonnát és játékot adott, az asztalhoz ült, s fonni kezdett.

Egy ideig hallgattak. A csendet, mely a tágas s egy gyertya által gyöngén világított szobában uralkodott, csak a falon függő faóra erős percegése s Margitka szava szakítá félbe, ki anyját utánozva, halk beszélgetéssel altatá bábuját. Ma Maris is szomorú volt. Az öreg Galambosné néhány nap óta ismét rosszabbul érzé magát, s komolyan aggódni kezdettek életéért. Maris szorgalmasan forgatva orsóját, róla gondolkozott. Még szívében hangzott az áldás, mellyel öreganyja a gyermekektől búcsút vett; s a gondolat, hogy a kedves asszony nem fogja látni a gyermekeket felnőve, nehezen esett szívének, és szemeit könnyekkel tölté.

Margit észrevevé ezt. Maris szomorúsága mélyen s mégis jóltevőleg hatott reá. Mintha e könnyek még közelebb hoznák őket egymáshoz; mintha e fájdalom, mely barátnéja szívét tölté, új kötelék lenne, mely őket összefűzi. Margit e pillanatban megfeledkezett saját keser-

veiről, szívét csak meleg részvét, csak szelíd sajnálkozás tölté el; azon fájdalom, mely szeretetünkből jő, s mely épp azért jólesik.

Ő kezdé a beszélgetést; oly szelíden, oly biztatólag szólt, hogy Maris, letéve munkáját, végre barátnéjának nyakába borult, s miután magát kisírta, megnyugodott. - Hisz öreganyja alig hetvenesztendős még, s mindig oly egészséges volt; Isten meg fogja őt kímélni e csapástól.

Maris részletesen elmondá az öregasszony betegségének történetét. Tulajdonképp senki sem ismeré annak okát. Az orvos maga mondá, hogy az egészet nem érti. - Néhány héttel Maris menyegzője előtt egyszerre nyugtalanság vala észrevehető egész magaviseletében. Ő, ki elébb még akkor is, ha Maris vagy más valaki beteg volt, az egész házat megnyugtatta, s kinek Istenbe vetett bizodalmát semmi sem ingathatta meg, most egyszerre sehol sem találhatá helyét. Mintha szüntelen valamely nagy veszély lebegne feje fölött, melyet előre lát, s melyet kikerülni nem remél. Néha a legkisebb neszre - ha ajtaja váratlanul megnyílt, vagy azt hallá, hogy a konyhában vagy folyosón idegen vár reá - remegni kezdett. Főképp Andris irányában viselé különösen magát. Rendkívül szerette őt, és sokszor mondá, hogy Maris nálánál jobb férjet nem találhatott volna; s mégis néha egy nap többször is kérdezé: igazán szereti-e feleségét, s vajon szeretné-e azon esetre is, ha nem volna nemes szülék gyermeke? S ha Andris bámulva válaszolá, miért kételkedik ezen, s hogy a szerelem, melyet felesége iránt érez, nem változhatik meg soha, az öreg Galambosné könnytelt szemekkel megáldá őt. Néha úgy látszott, mintha valami titok terhelné szívét, melyet közleni akar. Főképp Andris gondolá ezt. Mindjárt apja temetése után olyformán szólt vele, s később is többször; de úgy látszott, nem határozhatá el magát, s ha kérdezék, csak azt felelte: hogy szegény vén feje elzavarodik, s maga sem tudja néha, mit beszél.

S nem ez vala az egyedüli változás, mely az öreg Galambosnén történt. Még feltűnőbb volt a fösvénység, mely nála egy idő óta kifejlődött. Ha elébb sorsához képest bőkezűnek mutatkozott, és soha szegényt nem bocsátott el a háztól anélkül, hogy azt maga részéről is meg ne ajándékozná: most betegséggé vált fukarsággal őrködött minden garas fölött. Annyira ment, hogy még ócska ruháit is, melyeket elébb koldusoknak adott, most a zsidóknak árulgatá, sőt, hogy a kis tőkét, melyet a grófnénak egykor kölcsönzött, felmondotta, s nem, mint eleinte mindenki gondolá, azért, hogy Marisnak adja, hanem, hogy a pénzt ládájába zárja, s olvasásában gyönyörködjék, mert miután senkinek egy fillért sem adott, mi más hasznát veheté?

Mindenki meg vala győződve, hogy az öregasszonynak betegsége inkább kedélyi, mint testi baj; de mi idézheté azt elő, főképp azon pillanatban, midőn életének legfőbb kívánsága teljesült. A plébános, ki Galambosné állapotát különös figyelemmel kíséré, meg vala győződve, hogy az valamiképp azon kóbor nő megjelenésével függ össze, kit Margit menyegzőjénél először a templomban vett észre, s ki azóta többször s főképp legújabban mindig kisebb időközben fordult meg a kastélyban. Valahányszor az idegen jött, Galambosné vele bezárkózott szobájába, s ha az elment, napokig nem nyerte vissza nyugalmát. De miután Farkas őt eziránt megkérdezvén, tudtára adá, hogy, ha a kóborló még egyszer eljő, el fogja kergettetni, az öregasszony összetett kezekkel kéré, hogy ne tegye, s nem nyugodott meg addig, míg ígéretét nem bírta, hogy a kóborlót nem bántja, s összeköttetésére nézve sem tesz kérdést nála. És ebben végre a plébánosnak is meg kelle nyugodnia; mi joga vala titkához?

A nők sokáig beszéltek ezekről; lassankint más tárgyra fordultak. Galambosnénak emléke gondolataikat a múltra vezette vissza; hisz a kedves öreg egykor oly nagy helyet foglalt el életökben, s ők nem tekinthettek vissza anélkül, hogy emlékeik között e szelíd arccal ne találkoznának, s a kis szoba sötét szekrényeivel eszökbe ne jutna, hol játékaik után oly édes dolgokat és még édesebb szavakat találtak.

Maris szándékosan csak a legrégibb időkről szólt, kerülve a későbbieket, melyeknek emléke Margitnak fájdalmas lehetne: de ez maga arra fordítá a beszédet, s ha a mosoly, mellyel Marist kérdé: nem volt-e igaza, midőn neki mindig jósolá, hogy Andris neje lesz? bánatos vala is, e bánatban nem volt semmi keserűség.

A beszélgetést távol szekérzörgés szakítá félbe. Andris aznap még virradat előtt egy szomszéd városba vásárra ment, s ámbár csak másnap délre ígérkezett haza, hamarább végezve dolgait, talán már most tér vissza.

- Talán ő az - mondá Maris, s arcán e gondolatnál örömsugár lejte át -, csaknem mindig elébb jő, mint ígéri. Nem is lehet más - mondá rövid idő után, mely alatt nyitott ablaknál hallgatódzott. - A szekér mindig közelebb jő, ismerem zörgését, s lovainak dobogását. S most a kuvaszok is ugatni kezdenek. Ez ő, ez ő! Margitka, apád jő. Jerünk elébe. - S ezzel Maris felkapva gyermekét, férje elébe rohant. Felejtve Margitot, felejtve mindent.

Néhány perc múlva Andris lépett a szobába. Egyik karján a kis leánnyal, ki nyakába csimpaszkodott, míg másik kezét Maris tartá - így lépett az alvó csecsemőhöz Andris Margit jelenlétét észre sem vevé. - Rossz vásár volt, búzámat nem adhattam el - mondá jókedvűen -, de hoztam mégis vásárfiát, neked, Margitkám, e szép szekeret, melyet a papirosba takarva anyád hozott be. S neked, kedvesem - tevé hozzá, miután gyermekét a földre eresztette, nejét megölelve -, e kendőt. Csak egyszerű pipiszőr kendő, de én csak olyanban szeretlek látni. Emlékszel még az időre, mikor éppen ilyes kendődet a patakból hoztam ki?

Maris hallgatva megölelé férjét.

- És Margit! - Ó, ő hallgatva nézé a boldogokat, s az összes múlt és jelen minden kínjai egyszerre feltámadtak keblében.

Miről egykor ábrándozott, mi után vágyódott, amit remélt, az egyedüli cél, melyért élni érdemes, az egyetlen boldogság, mely után lelke sóvárog, nem lehetetlen! Nem egy puszta álom az, melyről csak költők énekelnek, nem agyrém, mely csak képzeletünkben él, nem pillanatnyi fény, mely, ha lidércként életünk láthatárán átrohant, elenyészik, mihelyt a földet éri: - valóság az, melyet mások bírnak, melyet maga előtt lát, s csak ő nem érhetett el.

Szívét iszonyú fájdalom tölté, mintha minden emberi kínoknak keserű kelyhét csak most ürítette volna ki végső cseppjéig; s mégis e fájdalom között szívét kimondhatlan öröm rezgé át. Hisz az, kit oly boldognak lát, azon lény, kit e világon leginkább szeret, kinek boldogságáért életét adná. Mit maga a fájdalom nem tehetett, azt most a fájdalom s öröm együtt vitték véghez; az ellenkező érzelmektől ostromlott kebel eláradt könnyeiben: Margit sírva fakadt.

Maris és férje, csak midőn őt zokogni hallák, vevék észre jelenlétét. Andris kiment, Maris hozzá sietett s megfogva kezét, szelíd szavakkal vigasztalni kezdé.

- Ó, hadd sírjak - mondá Margit, barátnéjának nyakába borulva. - Te nem tudod, mennyit szenvedtem, s mi szükségesek e könnyek nekem.

Margit ez estve még soká maradt Fekete házánál. Mikor Andristól s barátnéjától kísérve végre hazament, nyugodtabb vala. Komornája alig foghatta meg a változást, mely a grófnén történt. Mióta Vérthalomra érkeztek, ma először feküdt le éjfél előtt; s mikor később még egyszer bejött, hogy utána nézzen: csendesen alva találta asszonyát.

35

Vámosy minden könnyelműsége mellett sem vala szívtelen; s midőn Margit fájdalmát látá, s Irma neki a távozása után történteket elmondá, senki sem érezhette magát nálánál szerencsétlenebbnek. A meggyőződés, hogy az, kit mindenekfölött szeretett, gyűlölettel, sőt megvetéssel gondol reá: elviselhetlennek látszott előtte. Még aznap elment házához, s miután elejébe nem bocsáttatott, s levele, melyet neki írt, válasz nélkül maradván, másnap hallá, hogy a grófné Vérthalomra utazott, jószágára ment ő is. Itt legalább közel vala hozzá, s elébb remélheté, hogy vele találkozik, s bocsánatát megnyerheti. Ez vala most legfőbb, sőt egyetlen kívánata.

Első tekintetre úgy látszott, hogy e kívánat könnyen teljesíthető. Vérthalom Vámosy jószágától nem fekszik messze; ablakából látja a hegyet, melynek túlsó oldalán Ormosyné lakik; másfél óra alatt ott lehetne, s látogatása nem tűnhetik fel senkinek. Hányszor volt ott, mikor Margit még a külföldön utazott - s miért ne menjen most? De természetünkben fekszik, hogy amely arányban valamit inkább és inkább óhajtunk, úgy óhajtásunk látszó nehézségei is nőnek; s kinek csak egy szóra volna szüksége, hogy boldoggá legyen, néha nem határozhatja el magát, hogy e szót kimondja; s így volt az Vámosyval is.

Mióta Margitot szereté, egész természete megváltozott. Ő, ki elébb oly bátran tekintett a jövőbe, és szabadon követve pillanatnyi benyomásait, a bizonytalanságot nem ismeré: most nem határozhatja magát semmire. Helyzete tűrhetetlen. Tisztába kell jönnie Margittal; életének nyugalma függ attól, hogy bocsánatát megnyerje; s mégis remegve gondol a pillanatra, melyben vele találkozik. Miként jelenjék meg előtte, mit mondjon neki? Minden talán egy szótól függ, mely által Margit kiengesztelve, vagy újra sértve érezheti magát.

Napok múltak, mielőtt levelét, melyben kéri Margitot, hogy előtte még egyszer megjelenhessék, megírá, s ismét napok, melyek alatt a legnagyobb izgatottságban feleletre várt. Arról, hogy levele Margit kezeibe jutott, nem lehetett kétsége; ő maga adá azt komornájának, mondván neki, hogy a levél Irmától jő, s hogy miután még néhány napig jószágán marad, feleletét a grófné általa küldhetné el. De miért e hallgatás? Vajon Margit, ki, mint komornájától hallá, mióta Vérthalomra jött, nem jól érzé magát, komolyan megbetegedett-e, vagy nem akar felelni talán? S tehát ne lássa többé, ne igazolhassa magát előtte? Vámosynak úgy látszott, mintha élete függne e találkozástól. Újra írt Margitnak. Elmondva szerelmét, elmondva mindent, amit szenvedett. Levele telve vala szemrehányásokkal. Tudta, hogy szavai Margitnak fájni fognak, hogy talán sértve érzi magát. De elragadva szenvedélyétől, e pillanatban nem gondolt semmivel. Hisz Margit oka mindennek; ő az, ki, midőn magaviselete által benne reményeket gerjesztett, oly boldogtalanná tevé; ő rontotta meg egész életét; s most midőn tőle csak azt kéri, hogy mielőtt örökre távozik, még egy ízben láthassa őt: Margit megtagadhatja-e ezen kérését?

Margit válasza, melyet ugyanazon ember által, ki a levelet hozá, visszaküldött, nyugodt vala, de tagadó. Éppen Vámosy levele győzé meg őt, hogy jobb, ha vele nem találkozik. Talán megérdemli szemrehányásait; de tehet-e egyebet, mint hogy bocsánatot kér, s Vámosy megtagadhatja-e azt tőle, kiről tudja, mennyire szerencsétlen? - És most Isten önnel - így végződik Margit levele. - Utazzék szerencsésen, s ha az új benyomások, s az új emberek emlékemet önnel nem egészen feledtetik el: gondoljon reám keserűség nélkül, mint olyanra, ki, ha önnek rövid időre fájdalmat okozott is, azt akaratlanul tevé, s mindig baráti részvéttel fog viseltetni jövője iránt.

Margit levele mélyen hatott Vámosyra. Egyrészről a nyugodt, csaknem barátságos hang, melyen szenvedélyes soraira válaszolt, megsemmisíté végső reményeit; másrészről a mély

bánat, a nyugodt fájdalom, mely e levél szavain elömlött, kétségbeeséssel tölté szívét. - Ó! Margitnak igaza van - szólt elkeseredéssel magában -, nem tudom-e, mennyire szerencsétlen? s én teszek neki szemrehányásokat s miért? - mert nyájas volt irántam, mert általa szeretve gondolám magamat! E rövid idő, mely közben magamat e csalódásnak átengedem, fénypontja életemnek; nincs semmi a világon, miért e napok emlékét kitörölném múltamból. S én szemrehányásokat teszek, midőn térden állva bocsánatot kellene kérnem, mert hisz általam szerencsétlen. - Káldory nem érdemli meg őt, szívtelen ember nem képes senkit szeretni a világon, s mint Irma, úgy Margit is idővel talán átlátta volna ezt; de vajon nekem kelle lerántanom a fátyolt, mely tőle ezen kétségbeejtő valót eltakarta; nekem kelle elrontanom a csalódást, melyről tudtam, hogy boldogságának, hogy talán életének feltétele? Nem természetes-e, ha Margit egész eljárásomban csak számítást lát; csak azon szándékot, hogy őt férje ellen felingereljem; s nincs-e igaza, nem volt-e csakugyan számítás mindezekben? számítás, legalább Irma részéről.

Természeti, éspedig nem szeretetreméltó tulajdonaink közé tartozik, hogy valahányszor nem vagyunk megelégedve a sorssal vagy magunkkal, mindig másokat vádolunk: s így tett Vámosy. Minél szerencsétlenebbnek érezé magát a gondolat által, hogy Margit őt oly dolgokkal vádolja, mikre nézve magát ártatlannak érzi: annál inkább felindult nővére ellen, ki őt saját céljainak eszközéül használta, s őt még azon egyetlen vigasztalástól is megfosztja, melyet Margit becsülésében és barátságában találhatna.

A határtalan szeretet, melyet nővére egész életén át iránta bebizonyított, a háladatosság, mellyel neki tartozik - e pillanatban minden el vala felejtve. Csak azt érezé, hogy szerencsétlen, s hogy Irma miatt lett azzá. Hisz ő gerjesztett benne reményeket, ő tartóztatta vissza, midőn távozni akart. - S miért tette ezt? - folytatá Vámosy keserű gondolatait - talán irántam való szeretetből? Ó, ő jobban ismeré Margitot, hogysem az egésznek következéseit előre nem látta volna. De mit gondol ő vele? Ha Margit elvesz is bújában, ha örökre szerencsétlenné leszek is, csak az akadály mozdíttassék el, mely őt Káldorytól elválasztja!

Vámosy határtalanul el volt keseredve Irma ellen. De minél inkább meg vala győződve most, hogy a szerencsétlen viszonynak, melybe jutott, egyedüli oka benne fekszik: annál inkább reménylé, hogy magát Margit előtt igazolhatja, s annál inkább vágyódott a találkozás után.

Újra írt tehát.

Levele esdeklő volt. Bocsánatot kért azokért, mik utolsó levelében talán sértheték. Biztossá tevé, hogy érzelmeit egy szóval sem fogja említeni; egyedüli kívánata csak az, hogy magát előtte igazolhassa. Minél természetesebbnek találja, hogy Margit, ki tetteit hamis szempontból ítéli meg, reá gyűlölettel s megvetéssel gondol, annál szükségesebb, hogy neki magaviseletét megmagyarázhassa. Egész jövője, életének nyugalma függ kérésének teljesítésétől.

Miután levelét lepecsételte, megparancsolta inasának, hogy Vérthalomra átlovagolva, feleletre várjon; ő maga fel s alá járva szobájában, átgondolá helyzetét.

Ha Margit teljesíti is kérését, tudta, hogy tőle legfeljebb bocsánatot várhat; s mit tegyen ezután? Egy idő óta csak szerelmében élt. Margit nem viszonzá e szerelmet, s Vámosy rég lemondott minden reményről, de legalább láthatta őt, legalább közelíthetett hozzá; s az, hogy lássa, s hogy hozzá közelíthessen, minden cselekvéseinek céljaként foglalá el életét. Szerencsétlennek érezé magát, de voltak pillanatok, midőn egy szó, melyet Margit mondott, egy résztvevő tekintet elfeledteték vele kínjait. Mit tegyen, ha még ettől is megfosztatott? Az örömek, mikben egykor megelégedését találta, most, mióta a boldogságot, melyet magasabb érzelmek adnak, sejté, elveszték bájaikat szemei előtt; s tudta, hogy e boldogság számára elérhetlen.

- Minek is élek, ha előre tudom, hogy boldog többé nem lehetek, s ha senki sincs, ki hozzám ragaszkodik? - így gondolkozott magában. - Hisz még Irma is... elérte célját; nincs szüksége többé reám. Egészen elhagyatva s haszontalanul állok a világon. - S Vámosy székre veté magát, s szemét kezével takarva, szomorú gondolatokba mélyedett.

Ábrándjaiból gyönge érintés ébreszté őt fel, s midőn feltekintett, Viktát látta maga előtt.

Megjelenésében nem vala semmi rendkívüli. Noha Vámosy cselédjeinek megtiltá, hogy a káldorfalvi malomhoz menjenek, megérkezése Vikta előtt nem maradhatott titokban; s természetes, hogy a szenvedélyes leány, mihelyt megtudá, hogy kedvese közelében van, felkereste őt. Mióta szülei nem engedték meg, hogy Vámosy a házhoz jöjjön, szegény Vikta akárhányszor gyalog tevé a hosszú utat, csak hogy kedvesével találkozhassék; s mégis Vámosy meg vala lepve, midőn őt most egyszerre maga előtt látá; s régóta nem örült megjelenésén annyira, mint e pillanatban. Hisz egy legalább szereti őt; ha mindenkiben csalódott, ezen egy hív marad hozzá.

Vikta fel vala ingerülve Vámosy ellen. Az, hogy egy hetet töltött közelében anélkül, hogy őt tudósítaná, fájt neki; de a bú, melyben őt elmerülve találta, az öröm, mellyel székéről felugorva neki kezet nyújtott, lefegyverzék haragját, s a szemrehányások helyett, melyekre készült, csak azt kérdé tőle, miért nem tudatta vele megérkezését?

- S te hogy tudtad meg, hogy itt vagyok? - kérdé viszont Vámosy, hogy a feleletet kikerülje - s miként jöttél e borzasztó időben?

- A vérthalmi kulcsár beszélte a malomban, hogy múlt héten ott voltál, s tegnapelőtt kocsisunk látta ott legényedet, s beszélt vele. Mihelyt ezt meghallám, nem volt nyugtom, s eljöttem.

- Gyalog és sötétben?

- S nem jöttem-e így hozzád akárhányszor? De mi bajod? Sohasem láttalak ily szomorúnak.

- Kinek nincsenek néha gondjai?

- De ha gondjaid vannak, s szomorúnak érzed magadat, miért nem izented meg, hogy itt vagy? Azt hiszed, nem tudnálak felderíteni. Kísértsd meg egyszer. Beszéld el, mi gyötör.

- Ne kérdezd, csak most ne. Idővel talán megtudod.

- Hát míg ez idő eljő, te se törődjél vele. Gondolj mindig csak reám. Ím itt vagyok s szeretlek.

- S nem kell-e szemrehányásokat tenni magamnak még azért is? Mennyit szenvedsz szerelmedért!

- Most már mindent tudok. Nénéd s úri barátjaid telebeszélték fejedet, s mert látják, hogy az ocsmányságokat, miket rólam mondanak, el nem hiszed: most egyszerre azzal ijesztenek, hogy szerencsétlenné teszesz. Mindez csak azért van, hogy elidegenítsenek tőlem.

- De szüleid! anyád!

- Édesanyám? Ő jól tudja, hogy ha ezt nem mutatnám, s ha tartózkodóbb lennék irányodban, végre elvennél. Hiába, nem verheti ki senki fejéből, hogy utoljára még feleséged leszek. Egykor magam is azt hittem - tevé hozzá sóhajtva -, de hisz azóta felfordult a világ; s nem mondhatod, hogy valaha szemrehányással alkalmatlankodtam.

- Ó, te angyal vagy, Vikta, nem is érdemlem, hogy ennyire szeress - mondá Vámosy meghatva.

- Az az én dolgom. Én, ha nem érdemlenéd is, szeretnélek. Ha szerencsétlenné tennél, ha tudnám, hogy mást szeretsz - lám, ha ezt tudnám - tevé hozzá rövid hallgatás után, és szemei

kimondhatlan szerelemmel függtek Vilmoson -, gyűlölnélek, de szeretnélek még akkor is, mint most, ha reád megharagszom. Azt hiszem néha, széttéphetnélek bosszúságomban, s mégis sohasem szeretlek inkább. De miért szólunk erről; hisz az nem lehet; ha ezt tennéd, én megölném magamat.

Talán jobb lenne, ha Vámosy Viktának mindent megvallana, s lábaihoz borulva elmondja, hogy szerelmét nem viszonozhatja igazán, hogy őt megcsalá. Vámosy érzé, hogy a becsületesség ezt kívánja tőle. De bámulhatjuk-e, ha ilyesre nem bírt elég erővel? Hisz Margit nem viszonozza érzelmeit; örökre lemondott minden reményről. Eltaszítsa-e magától azon egy lényt, ki rajta annyi szerelemmel függ, kit, ha őt csalódásában meghagyja, talán még boldogíthat.

- S miként ne tegyek magamnak szemrehányásokat, ha eszembe jut, mennyit szenvedtél szerelmed miatt? - mondá Vámosy meghatva.

- Nem szenvednék-e én érted mindent örömmel? - viszonzá Vikta határtalan szerelem kifejezésével. - Ha anyám megszid, ha apám fenyegetődzik, s a faluban, nem tudom, mi mindent beszélnek felőlem: mit bánom én. Mindez együttvéve nem ér fel egy kedves szóval, melyet néha mondasz.

- Hiába tagadod, elégszer láttalak szomorúan.

- Néha az vagyok. Ha az emberek mindig ugyanazt beszélik; ha jó- s rosszakaróktól egyre csak azt hallom, hogy nem szeretsz: utoljára - főképp ha nem látlak - én is kételkedni kezdek. Addig gondolkozom minden szavad fölött, addig töröm fejemet, míg végre nekem is úgy látszik, hogy nem szeretsz többé úgy, mint akkor szerettél...

- Mikor?

- Akkor, mikor még anyám is azt mondta, hogy szeretsz - válaszolt Vikta némi zavarral -, de hisz ez hiábavaló gondolat. Mi akkor lehetséges volt, most nem történhetik többé, s fölötte nagy boldogság is lenne az nekem, talán el sem bírnám. De ne is szóljunk erről többé. Isten látja lelkemet: ha szeretsz, én nem kívánok semmit a világon. - És a szenvedélyes leány kedvesének nyakába borult, s Vilmos elragadtatva ennyi szerelem által, a bájló hölgyet karjai közé szorítá, s lelkét azon boldogság tölté el, melyet csak, akik szeretnek, ismernek e világon.

Az órák mint pillanatok múltak, s Vikta alig hitt szemének, midőn észrevevé, hogy szürkülni kezd; kérte Vilmost, fogasson be.

Egy negyedóra múlva kocsin ültek, s a lovak uroktól hajtva, száguldva haladtak a megfagyott úton. Hallgattak mindketten. Vámosy mély gondolatokba merült. Vikta boldogabb vala, mint hogy szóljon.

Mikor végre a lovak félig maguktól a bereknél megálltak, hol a szerelmesek ismeretségük első idejében s később, midőn a molnár nem tűrte többé, hogy Vámosy házához jöjjön, annyiszor találkoztak, Vilmos még egyszer kebléhez szorítá kedvesét.

- S mikor látlak ismét?

- Ma estve nem jöhetek. De várj meg holnap este e helyen; tíz óra előtt ne, apám néha későn fekszik le.

- De bizonyosan eljössz, nemde?

- Hát kétkedel? - mondá Vikta, midőn kedvesét még egyszer kebléhez szorítá.

Vámosy alig bírt megválni tőle. - Ne félj, nem soká lesz többé szükségünk titkolózásra - mondá, midőn amaz a kocsiról leszállva, kezét nyújtá neki -, boldoggá teszlek, hisz úgy, mint te, nem szerethet senki a világon.

Vikta örömében remegve szorítá meg kezét, és sebes léptekkel távozott. - A boldog leány egy egész mennyországot vitt magával keblében.

Vámosy elragadtatva nézett utána. Miután a könnyű alak a fák mögött eltűnt, lovai közé vágva, mint az őrült hajtott hazafelé.

Még félhomály vala, midőn szobájába lépett. A leégett gyertyák lobogó fénye s az ablakon át terjedő gyönge napvilág minden tárgyat bizonytalan színben tüntettek fel. Neki úgy látszott, mintha az egész csak álom lett volna, egy szép boldogító álom, melynek alakjait felébredve is még magunk körül látjuk, s melynek benyomása egy időre minden egyebet háttérbe szorít. - Csak néhány óra előtt mily reménytelenül jára fel s alá szobájában, mily szerencsétlennek érzé magát! - és most! - Miként lehet az, hogy Margitot ily hamar elfelejté! Ó, nem, ő nem felejté el őt. Margitnak emléke örökre szent lesz előtte. A gondolat, hogy általa félreismertetett, úgy fáj neki, mint elébb fájt. Megnyerni bocsánatát, megszerezni becsülését, talán barátságát: oly valami, miért most is minden áldozatra kész; de csak most érti önszívét. Margit a legtökéletesebb nő, kit életében látott. Minden jót, mit szíve sejtett, minden nemest, mit keresett, a szépséget, melyről ábrándozott, benne egyesülve találá; de nem volt-e maga e tökély válaszfal, mely őt tőle örökre távol tartotta? Mint egy magasabb lény jelent meg előtte, melyhez feltekintve minden egyébről megfeledkezünk, de melyhez közelítenünk nem lehet; mint egy csillag, melyhez ha vágyódva felnézünk, tudjuk, hogy nagysága előtt minden egyéb parányi, de mely örök távolban hideg fénnyel ragyog. - Ő nem nekem való - mondá Vilmos magában -, én nem vagyok hozzá méltó. Csak képzeletemmel szerettem őt. A gyönyör és szenvedés, mit általa érezek, álom vala, melyből Vikta karjai között édes valóra ébredék. Csak ő szeret, csak őt boldogíthatom. Mit bánom én a világot, mit bánom Irma neheztelését. Ki ily szerelmet talált, s azt, ki őt így szereti, boldogíthatva, nem cselekszi meg, az nem érdemli, hogy szerencsés legyen.

36

Margit Vámosy levelét azon estére következett reggelen kapta, melyen őt Maris házánál láttuk. Akkori hangulatában e levél nem maradhatott hatás nélkül. Ismeré a fájdalmat, melyet e sorok kifejeztek; érezé, hogy minden emberek között Vámosy az egyetlen, ki iránt magának szemrehányásokat tehetne; s miért tagadná meg kérését? Röviden válaszolt tehát, hogy estve hat óra után elvárja, s hogy, ha vele magánosan szólni akar, a hátsó lépcsőn egyenesen komornája szobájába menjen, ki őt be fogja hozzá vezetni.

Megírva rövid levelét, Margit alig határozhatá el magát annak elküldésére. E titkolózás ellentétben állt jellemével; a gondolat, hogy komornájával valamit közölnie kell, mit anyjával tudatni nem akar, megingatá feltételét. De vajon, ha Vámosyval magánosan szólni kíván, nem szükséges-e ezen titkolódzás? Az öreg plébános régen észrevevé Vámosy szerelmét. Tudta, hogy jószágán tartózkodik, hogy egyszer Vérthalmon volt, és Margitnak levelet küldött. S ha nem kételkedett is Margiton, gyanítani kezdé, hogy azon viszonyok előidézésében, melyek által Margit magát szerencsétlennek érzi, neki is része van. Ha Vámosy most Vérthalomra jő, nem hagyná őt egy percig Margittal magánosan, őt pedig később napokig ostromlani fogná kérdéseivel. Margit egy idő óta csaknem félt öreg barátjától. Ismeré szeretetét, de a mód, mellyel azt mutatá, kíméletlen, csaknem sértő vala. Vannak emberek, kik elfelejtik, hogy a

sebzett kebelnek még a szeretet is, mellyel barátjai szíveikhez szorítják, fájdalmat okozhat: és Farkas Máté ezek közé tartozott. Tisztába kell jönnöm Vámosyval, s minél elébb, annál jobb - így szólt végre határozottan. - Csak Adorján iránti túlzó szeretetből vétkeztem ellene; de érzem, hogy neki elégtétellel tartozom; legyen maga a megalázás, melyet e pillanatban érzek, büntetésem.

Vámosy legénye, miután Margit levelét átvette, rosszkedvűen lovagolt hazafelé. Reggel előtt indult, sokáig kelle várnia, s a hideg szél kíméletlenül hordta a havat szemei közé. Ily körülmények között Gyurinak természetesen azon idők jutottak eszébe, midőn urának leveleit nem a vérthalmi kastélyba, hanem a káldorfalvi malomhoz vitte, s írott válasz helyett jó reggelit vagy ebédet kapott; s e gondolatok azon eszméhez vezették őt: vajon az út a malom felé, habár nem rövidebb, nem sokkal jobb-e talán ennél, melynek nagy hófuvatjai miatt csak lépve haladhatott.

Az ok, melyért ura parancsolá, hogy a malomnál ne mutassa magát, most, miután Vikta úgyis tudja, hogy itt van, megszűnt; miért ne lovagoljon arra, s miért ne térjen be? Hisz az öreg molnár, ha goromba is, csak meleg szobában gorombáskodhatik vele; és a molnárné házában halálos ellenségét is megkínálná egy pohár borral. Legfeljebb urát szidhatják, s azt kívánhatják tőle, hogy egyetértsen velök; s átfázott ember jó reggeliért ennél még többet is tehet.

Rövid habozás után Gyuri elszánta magát, és jobb kedvvel küzdve a szél ellen, nemsokára a malomhoz ért. E háznak különben oly vidám köre most csendes és szomorú vala. Az állás alatt őrlősök helyett most csak néhány varjú tanyázik, nagy károgással kaparva ki a hóból eledelét. A fákat zúz takarja, s a befagyott patak mellett a rég megállt malomkerekeken hosszú jégcsapok függtek; még a molnár híres ebei is a ház őrzését a csípős szélre bízva, konyhába vonultak, úgyhogy Gyuri lovát az istállóba vezetheté anélkül, hogy jötte valaki által észrevétetett volna.

Nagy volt a molnárné meglepetése, midőn e régi ismerős, kit szebb időkben borával annyiszor jól tartott, s kit, mikor végső ízben itt volt, férje csaknem bottal kergetett el, a szobába lépett, s neki a legfesztelenebb modorban jó napot kívánt.

Miután már a konyhában hallá, hogy a gazda Káldorfalvára ment, s délelőtt alig jő haza: Gyuri a meleg szobában egészen jól érzé magát, s első pillanatban úgy látszott, hogy megjelenése a háziasszonynak sem kellemetlen. Az év ezen szakában oly kevés vendég járt a malomba, s az élet e magas hófuvatok között oly unalmas vala, hogy a molnárné ma még Fekete Marist is, kit halálos ellenségének tartott, talán barátságosan fogadta volna. Csak később jutott eszébe, hogy a történtek után nem illik szívesen fogadnia Vámosy cselédjét, s ekkor ráncba szedve homlokát, méltósággal kérdé: tekintetes Vámosy úr inasát ugyan mi hozhatta ide?

- Bizony csak lovam hozott ide, s az is elég bajosan - mondá Gyuri, ki meggyőződve saját felsőbbségéről, sokkal inkább vágyódott reggeli után, semhogy magát a molnárné modora által sértve érezhetné.

- De ugyan mily járatban, ha szabad kérdezni? - folytatá az előbbi.

- Vérthalmon voltam, s miután dolgaimat ott elvégeztem, és visszafelé jöttem, eszembe jutott, mily rég nem láttam Erzsébet asszonyt, s erre vettem utamat. Jóval messzebb ez, és az idő is förtelmes; de engem úgyse, szinte rosszul esett, hogy oly sokáig nem láttam.

- Nem hittem volna, hogy visszakívánkozik házunkhoz - mondá a molnárné gúnyosan -, mikor utolszor itt volt, nemigen barátságosan vált meg férjemtől.

- Az semmit sem tesz - válaszolt Gyuri, ki a jól fűlt szobában egészen otthonosnak érzé magát, s bekecsét kigombolva, a molnárnéhoz ült -, elég régen ismerem a gazdát. Hiába, aki a malomban él, az hangosabban beszél. És végre, akkor azért nehezteltek reám, mert Viktának uramtól levélkét hoztam, és most nem hozok többé.

- Tudja-e, Gyuri, hogy a maga ura semmirevaló ember, csúnya, rossz ember? - mondá a molnárné hevesen.

Gyuri hallgatva csak vállát voná, oly arckifejezéssel, mintha mondaná, hogy ez bizony igaz lehet, vagy hogy azt már régen tudja.

- Gonosz ember, kinek nincs egy csepp szíve, de még annyi sem, mint körmöm feketéje - folytatá Erzsébet, felemelve hüvelykét, mintha Gyurinak meg akarná mutatni, mily kevés szíve van urának.

- Hja, az urak, az urak! - fohászkodott az inas.

- Az urak? Hát úr-e ő? - folytatá amaz indulatosan. - Úr a mi grófunk és a vérthalmi grófné, azaz: ha férfi volna; ezt nevezem én úrnak: de a maga ura! hisz tudjuk, mije van. Ha a vén báró el nem vette volna testvérét, fogadok, cselédet sem tartana, fakó szekeren járna. Csakis a báróné tartja benne a lelket.

- Elég baj az nekem is. Az ember alig győzi a sok munkát. Most is úgy átfáztam. Más házban a lovászt küldik postával, de nálunk nincs. Bizony, a hideg csontomig hatott.

- Talán jólesik egy kis papramorgó? - szólt a molnárné, midőn felkelve, a faszekrényhez ment, mely felé Gyuri szemei rég vágyó tekintetet vetettek. - Nem kell-e egy kis szalonna is hozzá?

- Bizony kell, mert én egy harapást sem láttam.

- Szép úri ház, hol a cselédeket éhgyomorral mérföldekre küldik, és még egy kis szalonnát sem adnak tarisznyájukba, hogy legyen mit harapniok - mondá az előbbi, míg egy nagy darab szalonnát, fél cipó kenyeret és a szilvapálinkát Gyuri elébe állítá. - De azért büszke az, mint a herceg, magasan hordja orrát, és úgy viseli magát, mintha más ember csak arra való volna a világon, hogy őt süvegelje.

- Bizony igaz - mondá Gyuri, midőn kiürített poharát újra megtölté.

- És főképp az a maga ura. Nekem biz az nem kellene. Még akkor is, mikor megkérte leányomat, soká gondoltam rá magamat. Férjem pedig nem is akarta megengedni, és sokkal szívesebben adta volna Viktát Fekete Andrishoz (pedig az is haszontalan semmi ember, ki csak bolonddá tartott), de András legalább gazdag, paraszt létére jobban áll, mint sok földesúr. De az a haszontalan Vámosy. Csak leányom ne szeretné úgy.

- Hát Vikta még mindig szereti uramat? - kérdé Gyuri színlelt bámulással.

- És mennyire. Ha ez a szívtelen ember úgy tudná ezt, mint én: jótállok, megbánná magaviseletét.

- Dehogy bánná - válaszolt az előbbi, új szelet kenyeret vágva le magának -, sőt örülne neki. Kevés szeretet van a mai világban, s azért, amint az egyik félnek szeretete nő, fogy a másiké; mintha az, kinek sokja van, a másiktól vette volna el. Így van ez férj és feleség s így szeretők között. Szép dolgokat beszélhetnék én erről és amarról is.

És Gyuri minden különös kérés nélkül csakugyan szép dolgokat beszélt városi tapasztalásairól és uráról is, melyeken a molnárné bámulatában összecsapta kezét, és nem foghatá meg, hogy az égi tűz, mely Szodomát és Gomorrát elpusztítá, rég nem esett le Pest-Buda falaira.

Az inas éppen nem kímélé urának hírét. Részint mert tíz esztendeig inaskodva elég asztalnál szolgált, hol azt, mit mások bűnnek tartanak, dicsekedve hozták fel, s ez iskolában a nép előítéletein túlemelkedve, mit uráról beszélt, tulajdonképp nem is tartá rossznak; részint mert észrevevé, hogy amit mond, azt szívesen hallgatják. Nem akarom menteni őt, de vannak jobban fizetett szolgák is, kik hasonló helyzetben éppoly kevéssé kímélik uraságaikat; és Gyurinak e pillanatban még más fontosabb okai is voltak. Ha ura szenvedelmében mindenről megfeledkezik, s Viktát elveszi, úgy látszik, csak az ő dolga; de vajon Gyuri közönyösen nézheti-e a jövőt, ha eszébe jut, hogy a molnárleányt talán még nagyságolnia kell? Gyuri egész büszkesége fellázadt e gondolatnál, s mert a múlt éjjel a Vámosy s Vikta közt folyt beszédnek egy részét az ajtón át meghallgatta, s urának újra felébredt szerelmétől félt: éreztetni akará a molnárnéval, hogy urának ígéreteiben nem lehet bízni. Tudta, hogy mit a molnárnénak mond, azt Vikta még nagyítva fogja hallani, s hogy ha a szeretők újra összevesznek, ura bosszúságában utazni megy, s az egésznek örökre véget vet.

- De hisz a maga ura korhely! - mondá a molnárné, ki a hallottak fölött nem győzött eléggé bámulni.

- Sokan annak tartják - válaszolt Gyuri, legalább annyi önérzettel, mennyivel a fika vezérének hőstetteit beszéli el -, s annyi bizonyos, hogy az asszonyok valamennyien belebolondulnak. Ahová csak jövünk, mindenütt a régi história. Mit gondol, Erzsébet asszonyom, vajon miért vagyunk mi itt? - tevé hozzá bizodalmasabb hangon, miután harmadik vagy negyedik poharát kiüríté.

- Mit tudom én, mi dolga van urának?

- Mi dolga? - hát csak ez is oly dolog - szerelmes dolog. Asszonyért jöttünk, kedves molnárné asszonyom. Mi mindig csak ezért utazunk.

- Reménylem, nem leányomért, mert ha férjem megtudná, nem állnék jót semmiért.

- Nyugodt lehet, arról szó sincs többé. Uram most egészen máson töri eszét.

- De min?

- Hát... de ha megmondom, megígéri-e, hogy nem szól senkinek?

- Akár megesküszöm reá - mondá a molnárné, kinek kíváncsisága most tetőpontjára ért.

- Hát Vérthalom...

- Csak nem jár az öreg grófné után? - szólt a molnárné bámulva.

- Hova gondol; de nincs-e a fiatal grófné is Vérthalmon?

- Margit grófné, a mi urunknak felesége? - kiálta a molnárné. - Az fertelmes rágalom.

- Már akár hiszi, akár nem, az bizony úgy van. Nagyságos uram Pesten mindennapos volt a háznál. A grófné csaknem egész télen beteg volt, azaz annak mondta magát, és nem járt ki; de ha minden más látogatást elutasítottak, uramat beeresztették; és végre, mikor a gróf a sok betegeskedést megunta, és Bécsbe utazott, a grófné mindjárt kocsira ült s lejött. Mi pedig még aznap utána.

- Nagy dolog! Mintha ugyanaz nap, melyen a grófné elutazott, utána akárhány más ember nem utazhatott volna el Pestről!

- Igen, de hát miért utazott el a grófné tél közepett; s mi miért hagytuk el a várost éppen a farsang utolsó hetében, midőn uram minden áldott nap táncvigalomra vagy más mulatságra volt hivatalos: ha e két dolog nincs bizonyos összeköttetésben?

- Csak nem akarja elhitetni velem, hogy Margit grófné urába szerelmes?

- Azt én nem tudom; csak annyit mondhatok, hogy uram Vérthalomra jár, s ha nem mehet el, legalább ír, s hogy a grófné felel a leveleire.

- Az nem igaz.

- De ha én mondom.

- Hazugság!

- De ha most is egy ily levelet hoztam volna magammal és ha megmutatnám?

- Csakugyan? Szeretném látni!

- Az nem nehéz - mondá Gyuri, midőn Margit levelét zsebéből kivevé. A molnárné utána nyúlt, de ugyane pillanatban Vikta lépett be a mellékszobából, és Gyuri a levelet bekecsébe dugta.

- Ismét szép dolgokat hallottam Vámosydról - szólítá meg a molnárné leányát.

- Hát így tartja meg, amit nekem ígért? - mondá szemrehányólag Gyuri, ki Vikta megjelenése miatt zavarba jött.

- Hisz azt csak mondhatom e szegény leánynak, hogy bolondnak tartják? - viszonzá az előbbi haragosan, s a molnárné ígéreteinek dacára valószínűleg még többet mondott volna, ha éppen akkor a konyhába nem hívják, hol reá szükség vala.

- Adja ide a levelet - mondá Vikta, mihelyt anyja kiment, Gyurihoz fordulva parancsoló hangon.

- Mily levelet? - kérdé amaz zavarral.

- Azt, melyet Vérthalomról hozott. Hallottam minden, szót, melyet anyámmal beszélt.

- Nem mondtam egy szót sem arról, hogy nálunk volt.

- Mit bánom én; azt, ha tetszik, megmondhatja; de a levelet akarom, pedig mindjárt, és ha ide nem adja, elmondom urának, miket beszélt felőle.

- Az ember oly sokat beszél néha - mondá Gyuri, belsejében átkozva fecsegését és a szilvapálinkát, mely megoldá nyelvét -, minek mondaná meg uramnak?

- Azt majd meglátja. De ha a levelet nem adja át azonnal, Vámosy úr még ma megtud mindent, azért jótállok.

- De hisz mi hasznát veheti, a levél be van pecsételve?

- Azt majd meglátjuk. Csak ide vele.

Gyuri, nem tudva, mit tegyen, forgatta a levelet kezében. Hogy Vikta ígéretét teljesíti, arról, a hang után ítélve, melyen szólt, nem lehetett kétsége; ismerve urának hevességét, előre látá a következményeket, s ezek között az, hogy házából csúfosan elkergeti, még nem vala a legkellemetlenebb; s nem látott semmi módot maga előtt, melyen a kelepcéből szabadulhatna. Természetesen csak azért akarja a levelet, hogy elolvassa - mondá végre, miután a levelet minden oldalról megnézte.

- Mi más hasznát vehetném?

- A levél csak ostyával van bezárva - mondá rövid gondolkozás után -, és az ostya nem is egészen jól tapad hozzá. Úgy hiszem, felnyithatnám tollkésemmel; s ha ismét beragasztjuk, uram, ki leveleit nem is igen szokta nézni, mielőtt feltépi, észre sem venné.

- Nem bánom, ám legyen, de szaporán.

- De ha elolvasta, visszaadja?

- Visszaadom.

- Mindjárt visszaadja, s nem gyűri össze?

- Ígérem - mondá Vikta mind türelmetlenebbül.

- S nem szól semmit uramnak, sem a levélről, sem a többiről?

- Mondom, hogy ígérem. Ha akarja, megesküszöm reá. De siessen, másképp visszajő anyám!

Gyuri sóhajtva kivevé tollkését, és hozzáfogott kísérletéhez, mely, minthogy az ostya alig ragadt a papiroshoz, minden reményen felül könnyen és teljesen sikerült.

Vikta, miután a nyílt levelet kétszer átolvasá, hallgatva adá azt Gyurinak vissza. Ez a levél összehajtásával s bepecsételésével annyira el vala foglalva, hogy Vikta elsápadását észre sem vevé.

- Most mennem kell - mondá Gyuri, midőn levelét még egyszer megnézve, meggyőződött, hogy a feltörésnek semmi nyoma sem látható. - Ne mondjak semmit uramnak?

- Majd eljövök én magam.

- De arról, ami most történt, ugye nem szól neki? - folytatá rimánkodó hangon.

- Ne féljen - viszonzá Vikta, s a remegő hangban, melyen szólt, volt valami, mi Gyurinak feltűnt -, ha urával összejövök, magáról nem lesz szó közöttünk.

S ezzel Vikta az ablakhoz ment, és hallgatva kinézett.

Mint az, akit fején erős csapás ért, első kábultságában még nem érez fájdalmat, s midőn körülnézve, látása elhomályosodik, nem tudja, mi történt vele: ilyenek valának Vikta érzései e pillanatban. Csak imént határtalanul boldognak érezte magát, s most mindennek vége van. De miként történhetett e borzasztó változás, még alig foghatja meg. Tudja, hogy nem álmodik. Előtte ismert tárgyak állanak. Ott a fészer s a magas fák, melyek azt környezik. Balról a berek, hol csak néhány óra előtt Vámosytól búcsút vett, mellette az út, melyen most Gyurka lovagol hazafelé. Itt a szobában azon asztal mellett olvasta Margit levelét; ő ébren van, s mégis lehet-e mindez való? Boldogságának egész épülete halomra dőlt, s még időre vala szüksége, hogy magát e romok között feltalálja, s egész szerencsétlenségét felfoghassa. Midőn végre ide jutott, s a történteket átgondolva, semmit nem talált, miből Margit levelét másképp magyarázhatná, vagy mi Vámosynak mentségül szolgálna, s a meggyőződést, hogy gyalázatosan megcsalatott, nem utasíthatá el többé magától, szívében csak egy érzés, lelkében csak egy gondolat maradt: hogy bosszút álljon. - Miként? azt nem tudta még. Agyában tízféle terv kergette egymást, melyeknek kivihetlenségét első pillanatban belátta; de hogy bosszút kell állnia, s hogy bosszút fog állani, azt tudta.

Vikta annyira el volt merülve gondolataiban, hogy a körülötte történteket észre sem vevé; s ijedten összerezzent, midőn apja, ki azalatt hazatért, vállán érintve, megszólítá őt.

- Hát ennek mi baja van? - mondá a molnár, meglepve leánya sápadtsága által - úgy néz ki, mint a fancsali feszület.

- Kissé fejem fáj - válaszolt Vikta -, de már jobban vagyok.

- Menj ki a konyhába, és segíts anyádnak főzni - szólt az előbbi rosszkedvűen. - A kulcsárnál akartam maradni. Már az ebédhez készültünk, egyszerre csak a gróf megérkezett.

- Micsoda gróf?

- Micsoda gróf? Hát a mi grófunk; ki más jönne most Káldorfalvára? - válaszolt a molnár nyers hangon. - Még ily időben sem hagynak békét az embernek.

- De hisz a grófné Vérthalmon van, miért nem ment oda?

Vikta annyira fel volt gerjedve e pillanatban, hogy arcának megváltozott kifejezése még apjának is feltűnt. - Talán megbolondultál, hogy ilyeneket kérdezhetsz tőlem? - szólt bámulva - mit tudom én, miért nem ment Vérthalomra; talán meg akarja lepni feleségét?

- Talán meg akarja lepni - ismétlé Vikta halkan.

- Mi közöd ahhoz? - szólt a molnár türelmetlenül - mondtam már, menj a konyhába anyádhoz és siessetek.

Míg a gazda rosszkedvűen székre veté magát, Vikta kiment, de csak kevés pillanatot töltött a konyhában. - Nem tarthatja ki fejfájását a tűz mellett. A szabadba kell mennie. - S felvéve kis bundáját, kiment a kertbe, s innen a malom hátulsó oldalán az erdő felé. Mihelyt a ház látkörén kívül tudja magát, kocsiútra tér, s nem gondolva a mély hóval, melyben helyenkint bokáig süllyed, sebes léptekkel halad Káldorfalva felé.

37

Káldory azt, hogy távozása után neje rögtön falura utazott, még Bécsben hallotta meg. Ismerte Margit szenvedélyességét. Tudta, hogy ő azon véghetlenül nemes, de nem mindig kellemes nők közé tartozik, kik férjök iránti magukviseletében csak szívöket követik; s el vala készülve, hogy most, midőn tőle haragban vált meg, szintúgy tartózkodás nélkül fogja mutatni neheztelését, mint elébb határtalan szerelmét nem titkolá el. Káldory ezért nem is sietett visszajőni. Felfogása szerint legjobb, ha nejének időt enged, hogy hibáját maga belássa; s ha tudta is, hogy a közönyösség, melyet ezáltal mutat irányában, fájni fog: vajon nem érdemli-e Margit e büntetést? Neje kitűnő asszony, Káldory teljesen belátja érdemeit, de nem ismert-e nőket, kiknek nagyszerű tulajdonaikról a világ bámulattal szól, s kiknek elhíresztelt erényök mégis csak a gyémántra emlékeztet, mely annál inkább ragyog, minél több éles hegyekkel és szegletekkel bír; s vajon a túlságos engedékenységnek, mellyel eddig iránta viseltetett, eredménye nem odavezet-e, hogy Margit mindig követelőbbé vált? Meg vala győződve szeretetéről, tudta, hogy neje csak benne él, hogy érte minden nagy áldozatra kész: de a korlátlan hatalom, csak egy nő szíve fölött is gyakorolva, megbosszulja magát; s Adorján Margit túlzó szeretete által csak korlátolva érezé magát. Rég túl vala a koron, hol szívünknek jólesik, ha valaki által ideálnak tartatunk; s Adorján nem bánta, ha Margit kissé alább száll véleményében, s ha kevésbé imádtatva, kényelmesebb helyzetbe jut, főképp miután szerelméről így is biztos vala, s azt hivé, hogy ezután Margit is végre szerencsésebbnek fogja magát érezni.

Káldory a történetet ezen szempontból tekintve, a jövőre nézve eleinte egészen nyugodt volt; csak midőn Pestre visszatérve, itt feleségének levelét találta, változtak meg nézetei.

Margit sorai, melyekben röviden tudtára adá, hogy anyjához megy, azon nyilatkozattal végződtek, hogy miután férjének való érzéseit ismerni tanulta, tökéletesen szabadnak érzi magát; s tőle csak azt kéri, hogy őt nyugalmában ne háborgassa. És Káldory, midőn a történteket átgondolá, nem talált okot, melyből Margit e nyilatkozatát magának megmagyarázhatná.

- Rossz hangulatban váltunk el egymástól - így elmélkedett -, meglehet, Margit inkább neheztelt, mint gondolám; de hisz e levél úgy hangzik, mintha tőlem egészen el akarna válni, és történt-e valami közöttünk, mi erre csak ürügyül is szolgálhatna; mondott-e csak egy szót, melyből ily szándékát gyaníthatám? Ó, az asszonyok! egész életök ötletekből áll. Eszökbe jut, hogy valakit szeretnek, s feláldozzák jövőjüket; eszökbe jut, hogy valaki őket nem szereti, és széttépnek minden kötelékeket, gyűlölik azt, kit elébb szerettek, s feldúlják egész létöket, csakhogy egy képzelt sértésért bosszút állhassanak. Náluk minden gondolat érzés és minden érzés szenvedély; balgatag, ki jövőjét oly valamihez köti, mi minden számoláson kívül fekszik.

Erősen fel vala ingerülve neje ellen. Nem vitte-e el még saját arcképét is, mely íróasztalán állt, helyébe férjének arcképét állítva oda, hogy a viszálkodás a cselédek előtt se maradjon titokban.

Miután komornyikjával szólt, s felesége távozásának körülményeit megtudta, ingerültségéhez még nyugtalanság járult. Neje az nap, melyen ő maga Bécsbe indult, több órát töltött Dárdaynénál, s csak mikor onnan visszajött, kezdett úti készületeihez.

Vajon Dárdayné Margitnak a viszonyt, melybe elébb férjéhez állt, elbeszélte-e? De mi oka lehetett volna erre? s ha Margit a múltakat megtudta is, feltehetni-e, hogy valamely asszony, mihelyt megtudja, hogy férjének házassága előtt viszonya volt, őt ez okból elhagyja?

Dárdayné, kihez Káldory, hogy magának bizonyosságot szerezzen, elment, elfogultnak látszott; de nem volt-e igaza, ha mondá, hogy oly dolgot, mely a maga idejében közbeszéd tárgya volt, nemcsak tőle tudhatott meg; s hogy Margitnak nem a múlt, hanem talán azon meggyőződés fáj, hogy férje őt nem szereti többé. De miként támadhatott egyszerre benne ezen meggyőződés, mi ingerelhette őt fel annyira éppen most, és mi befolyása lehet az egészre Vámosynak?

Maga sem tudta, miért, de a hír, hogy Vámosy utolsó nap kétszer kereste nejét, s a levél, melynek borítékát neje íróasztalán találta, szintén nyugtalanítá őt, főképp miután Vámosyról lakásán kérdezősködve, hallá, hogy ugyanaz nap, melyen neje Pestet elhagyá, ő is elutazott, s pedig nem a vasúton s így nem a külföldre, mint régen tervezé, hanem jószágára, mely Vérthalom szomszédságában fekszik.

Káldory nem volt szerelemféltő. Kevésbé becsülte Vámosyt, és sokkal inkább meg volt győződve neje szeretetéről, hogysem őt félthetné tőle. De nem vette-e észre még Emsben Vámosy szerelmét, s Irma miért jött oly zavarba, midőn Káldory őt öccse felől kérdezé; miért volt oly nyugtalan, minőnek őt még soha életében nem látta; miért kéré annyira, hogy ne menjen neje után?

Ha Irma maga a viszonyt, melyben egykor Káldoryhoz állt, Margitnak nem beszélte is el: nem tehette-e ezt Vámosy, ki ezáltal Margitot férjétől elidegeníteni remélé, s ki e célját talán el is érte? Ki tudja, mi módon adta elő a történteket, s nem hiszi-e talán Margit szenvedélyességében, hogy a viszony, mely előtte eltitkoltatott, most is tart?

Mindez csak sejtelem vala, mely Káldoryban azért támadt, mert más okot, miből Margit távozását és levelét megmagyarázhatná, nem talált; de maga a gondolat dühvel tölté lelkét; annál inkább, mert helyzetét átgondolva, önmagával sem lehetett megelégedve.

- Miért nem mondtam meg inkább mindent Margitnak? - így gondolkozott magában - vagy legalább miért nem kerültem ki Irma társaságát? Nem vetheti-e nőm joggal szememre kétszínűségemet, nem mondhatja-e, hogy a viszony által, melybe őt Irmával hoztam, gúny tárgyává tette magát?

Káldory mindenekelőtt e kínzó bizonytalanságtól akarván szabadulni, másnap kocsira ült, s Vérthalomra indult. Útközben másképp gondolta meg magát, s elébb Káldorfalvára ment.

Neje - mint itt a cselédektől hallá - csak komornáját küldé át, ki által könyveit s egyes apróságokat szobájából elvitetett. Ő maga, a tiszttartó állítása szerint, ki, hogy a grófné parancsait kikérje, kétszer volt Vérthalmon, rendkívül szomorúnak, sőt betegnek látszott.

Soha Káldory kellemetlenebb helyzetben nem találta magát. Már a cselédek miatt, kik különben a viszonyt, melyben nejéhez áll, gyaníták, még ma kelle Vérthalomra mennie, s mégis félt e találkozástól, s néhány órával későbbre akará azt halasztani; mintha a mód, mellyel magát neje előtt igazolhatná, ezen idő alatt bizonyosan eszébe fogna jutni. Azt mondva tehát tiszttartójának, hogy irományai között egy régi szerződést keres, bezárkózott szobájába.

Mindenekelőtt tisztába kelle jőnie önmagával. Érzé, hogy a módtól, mellyel neje irányában fellép, egész jövője függ, s nem határozhatta el magát semmire. Margit jelleménél fogva talán legjobb, ha vele nyíltan szól, tőle bocsánatot kér; de teheti-e ezt? Mint egy magába szállt bűnös jelenjék-e meg neje előtt, javulást ígérve, bocsánatért rimánkodva, hogy az végre is tőle megtagadtassék; s miután magát megalázta, ott legyen, hol most van? Egész büszkesége fellázadt e gondolat ellen. Elismeré, hogy hibázott, midőn oly dolgokat, mikről előre láthatá, hogy azok elébb vagy később Margit tudomására jőnek, előtte titkola; de nem tette-e ezt is csak azért, mert szenvedélyességét ismerve, nem akarta nyugtalanítani? Helyzetében más is így cselekedett volna; s neki talán még több panasza lehet Margit ellen. Nem zaklatta-e őt minden józan ok nélkül szerelemféltésével? s pedig inkább Margit vala az, ki erre okot adott. - Ha szerelemféltésre legkisebb hajlamom lenne - így gondolkozott Káldory tovább -, az lennék Vámosyra; s kik Margitot kevésbé ismerik, bizonyosan nem teszik fel, hogy magaviseletének célja csak az, hogy szerelemféltővé tegyen. Fogadni merek, máris akárhányan sajnálkozással szólnak felőlem. Nevetség tárgyává tesz, s még ő emel panaszt ellenem? Mintha csak én s nem ő lenne a hibás.

De végre nem mindegy-e az, kinek hibája által jöttünk a jelen helyzetbe? Ha házasok egyszer oda jutottak, hogy hibáikat kölcsönösen méregetik, hogy egymástól távozva csak azt keresik, kinek van igazsága: jobb, ha mindjárt válópert kezdenek, mert a szerelemnek vége. A szerelemnek! de hát létezett-e az valaha közöttünk? Margit azt hiszi, hogy szeretett; de hány ember él évekig egymással, kikről az egész világ, sőt ők maguk is azt teszik fel, hogy nem élhetnek egymás nélkül, s kiket csak azon természeti ösztön köt egymáshoz, mely főképp az asszonyt szeretni kényszeríti, s melynél fogva más nem-létében ahhoz ragaszkodik, kihez éppen legközelebb áll; s ilyen Margit szerelme is. Ha akkor, mikor találkozánk, helyettem Vámosy közelít hozzá, vagy más valaki: képzelete őt ruházta volna fel azon tulajdonokkal, melyeket bennem vélt feltalálni. Közöttünk nincs semmi szimpátia; s ilyenek között a szerelem csak csalódás lehet, mely addig, míg tart, sem boldogíthat igazán.

S én azt sem mondhatom, hogy csalódtam. Szenvedély nélkül közelítettem Margithoz, feleségül vettem, részint hogy viszonyomnak Irmával véget vessek, részint családomért. Jó lelkiismerettel mondhatom el, hogy életem legnagyobb őrültségét érett megfontolással, csak eszem után indulva követtem el, s még azon vigasztalásom sem marad, hogy legalább egy ideig boldog voltam. Mióta Margitot elvettem, az első hetek kivételével, nem volt egy szerencsés órám. Észrevettem elégedetlenségét, s egész életem nem szűnő küzdés volt oly cél után, melyről előre tudhatám, hogy el nem érhetem. Ki boldogíthatná Margitot? Van-e férfiú, eléggé ábrándos és érzelgő, ki az ideálnak, melyet ő magának alkotott, megfelelne; ki kizárólag szerelmének élve, egyszersmind világi hírt szerezne magának? Nincs egyetlen egy pont közöttünk, melyre nézve megegyeznénk; mint két ellentétes mennyiség állunk egymás

mellett, melyek összeadva csak egymást semmisítik meg. Bármit tegyünk, eltakarhatjuk a helyzetet, melybe jutottunk, a világ előtt, de nem változtathatjuk meg; jellemünknek következése az, tulajdonképp az egyedüli természetes helyzet, melyben hozzánk hasonló egyediségek egymáshoz állhatnak. - Ha Margit más személy lenne, a baj tűrhetőbb volna. Hány ember nem csalódott hasonló módon, ki, ha egyszer aziránt tisztába jött, hogy egymásnak élniök nem lehet, elélnek egymás mellett. Annyi vagyonnal, mennyivel bírunk, arra csak egy kis józanság szükséges. De Margit fejébe verte, hogy szeret, s nélkülem nem élhet; s mert egymást azon módon, mint ő azt regényeiben olvasá, boldoggá nem tehettük, boldogtalanokká kell válnunk; s Margit azzá tesz, ha csak a világ legszívtelenebb emberének nem akarok tartatni, s neki a félreismert szelíd tűrőnek szerepét nem engedem át.

E gondolatokat, melyekbe Káldory mindinkább elmélyedett, inasának szavai szakíták félbe, ki az ajtón kocogva, jelenté, hogy a molnár leánya sürgős dologban szólni akar vele.

- Mondd neki, hogy nincs időm, s azonnal Vérthalomra megyek - kiáltott a gróf türelmetlenül. De az inas kevés perc múlva azon válasszal tért vissza, hogy a molnárleány nem akar elmenni. Amit közölni akar, mint mondja, fontos dolog, mely a nagyságos urat illeti. Szükséges, hogy vele, még mielőtt Vérthalomra megy, beszéljen. Ha másképp nem, megvárja a pitvaron.

- Hát ereszd fel - mondá Káldory rosszkedvűen, midőn az ajtót felnyitá -, s mondd a kocsisnak, fogjon be. - Úgyis, bármennyit törjem fejemet - folytatá magában -, mielőtt Margittal nem szóltam, nem határozhatom magamat semmire. Oly nőnek gondolatait, ki, mint ő, csak szívét követi, eszünkkel felérni nem lehet. Miután ő csak szenvedélyei után indul, legjobb, ha én is a pillanat sugallatait követem.

Káldory első pillanatban bosszankodott Vikta tolakodása miatt, de jötte felébresztette kíváncsiságát, főképp midőn a leány a szobába lépett, s rendkívüli felgerjedését észrevevé.

- Sürgős dologban akartál velem beszélni - szólítá meg a belépőt nyájasan -, mondd el, s ha lehet, megteszem kívánatodat már csak azért is, mert akik küldöttek, ily szép követet választottak.

- Engem nem küldött senki - mondá elpirulva Vikta.

- Hát saját dolgodban jössz? Annál biztosabban számolhatsz segélyemre - szólt Káldory mosolyogva, midőn a szép leány mindig növekedő zavarát észrevevé.

- Atyámtól hallám, hogy nagyságod eljött.

- Reménylem, nem azért jöttél, hogy te is szegény malmom ellen panaszkodjál. Apád bőven elbeszélte minden hibáit, még azt is, hogy ha a patak befagyott, kerekei nem forognak.

- Mit bánom én a malmot!

- Vagy talán közbenjáróul akarsz felszólítani? Talán apád ellenzi boldogságodat, s azt hiszed...

- Ugyan ne enyelegjen. Az nem tréfadolog, miért én jöttem. A grófné Vérthalmon van - tevé hozzá rövid szünet után.

- Tőle kívánsz valamit? - mondá Káldory bámulva, mert a rendkívüli felindulás Vikta egész magaviseletében nem kerülheté el figyelmét.

- És Vámosy úr is jószágán van. Csak néhány órával a grófné után érkezett oda.

- S mi közöm nekem hozzá?

- Vámosy szerelmes a grófnéba.

- Megbódultál?!

- Elég okom lenne reá - mondá Vikta, szenvedelmétől elfojtott hangon -, de én nem bódultam meg. Amit mondok, azt elhiheti nagysád. Oly igaz, mint hogy élek. Vámosy elébb engem szeretett. Azt is megígérte, hogy elvesz, s most elhagyott.

- Szegény leány - mondá Káldory részvéttel. - őszintén sajnállak. De nyugtasd meg magadat. Ismerem Vámosyt, ő könnyelmű ember, s ha ígérte is, mégsem vett volna el. Kapsz te nála százszor derekabb férjet.

- Az nem igaz. Vilmos jó, kedves ember, ő nem is hagyott volna el soha életében. Mindennek csak a grófné az oka.

- Mi jut eszedbe?

- Mióta vele találkozott, vége mindennek; csak őt szereti.

- S ezt Vámosy maga mondotta neked? - kérdé Káldory ingerülten.

- Nem mondta, de tudom bizonyosan. A grófné viszonozza szerelmét. Ő csábította el, ő ír neki leveleket, ő...

- Hogy merészled ezt mondani? - kiáltott Káldory indulattal.

- Bánom is én, akármit tesznek velem. A faluban ujjal mutatnak reám, maholnap a templomba se mehetek más becsületes leányok közé, s most még ő se szeret már. Rajtam e világon senki sem segít többé. Hadd tudják meg az emberek, hogy más nem jobb nálamnál. Én legalább nem csalok meg senkit a világon.

A gondolat, hogy neje Vámosyt szeresse, Káldory előtt oly képtelennek látszott, hogy Vikta állításai még most sem hatottak reá. Csak e szegény leány szerelemféltésének jeleit látta bennök, s az indulat helyett, mellyel e rágalmak szívét első pillanatban eltölték, sajnálkozva nézett a szerencsétlenre, kit szenvedélye csaknem őrültségre ragadott. - Szegény Vikta - mondá részvéttel -, szenvedélyedben azt se tudod, mit beszélsz. Elhiszem, Vámosy csúfosan viselte magát irányodban; de feleségem bizonyosan ártatlan benne.

- Megcsalta nagyságodat, mint engem, s az egész világot - mondá Vikta mindig növekedő szenvedéllyel. - Ó, azok a nagy méltóságos asszonyok jobban értenek ahhoz, mint ily szegény leány, minő én vagyok. De nyomára jöttem, magam olvastam a levelet, tudom, hogy ma este hatkor Vámosy Vérthalomra megy, hogy a hátulsó garádicson titkon a grófnéhoz lopódzik. Mindent a grófné saját leveléből olvastam, alig egy óra előtt. - S Vikta röviden elmondá a történteket.

Nem kísértjük meg Káldory érzéseinek leírását. Bármiként küzdött magával, nem titkolhatá el érzelmeit; s midőn rövid hallgatás után erőt véve magán, Viktát azon nyilatkozattal küldé el, hogy az egész vagy otromba hazugság, vagy csalódás, s jaj neki, ha róla valakinek szólni mer: Vikta azon meggyőződéssel távozott, hogy nem hasztalan beszélt.

Midőn Káldory ismét maga volt, kitört egész indulata. - Hát ez azon szeretet, melynek nevében Margit annyi követeléssel lépett fel, mely által magamat hozzá láncolva érezém, s egész életemet apró áldozatokban daraboltam fel! - így gondolkozott magában - s ennyi érzelgésnek, ennyi szenvedelmes jelenetnek s könnyeknek csak az a végeredménye, hogy magamat csalatva lássam, s a világ gúnyos sajnálkozásának tárgya legyek, s oly emberért, mint Vámosy. Lehetséges ez? Nem sokat bízom asszonyi erényben, de Margit oly fiatal még s oly szenvedélyes, ő ily következetes ámításra képtelen. Vagy rágalom az egész, vagy csalódás; hisz a molnárleány nem ismeri írását; ki tudja, mily levelet látott.

Káldory lelkének egész erejével küzdött a gyanú ellen, mely keblében támadt, de hasztalan. Minél tovább gondolkozott a múltról, hogy benne okokat találjon, melyek őt Margit szeretetéről meggyőzzék, annál inkább ingadozni érzé hitét. Eszébe jutott az állapot, melyben nejét utolsó este, mielőtt Emsből elutaztak, találta; Margit zavara, midőn Vámosyval Vérthalmon váratlanul találkozott; a következetlenség, mellyel neje magát csak éppen az ő irányában viselé, s mely Káldorynak már többször feltűnt: az, hogy Vámosy utazását hétről hétre halasztja, s Margittal együtt hagyja el Pestet; a levélboríték, melyet Margit asztalán talált; végre a sorok, melyeket Vikta olvasott, s melyeknél Margitnak semmi mellékes célja nem lehetett, miután megírásuk alkalmával férje megérkezését nem tudhatta még. Mindez együttvéve nem volt-e elég bizonyság? Margit szenvedélyes; de nem tudta-e Káldory, hogy a legszenvedélyesebb nő éppen szenvedélyének érdekében színlelni is tud; s ha neje őt egykor a túlzásig szerette is, vajon mindazok után, mik közöttük történtek, nem változhatott-e meg szíve, s nem szeretheti-e szintazon túlzással Vámosyt? - Minden, mit életében tapasztalt, mit az asszonyok gyarlóságáról hallott, s önmaga beszélt, eszébe jutva, nevelte a kínt, mely szívét e pillanatban eltölté.

Káldory büszkeségében sértve, saját szemei s az egész világ előtt megalázva érezé magát; ha egészen közönyös lenne is neje iránt, nem maradhatna az, midőn neve forog kérdésben; de közönyös-e ő Margit iránt?

Elébb azt hivé. Csak még egy óra előtt Margit túlságos szerelme ellen panaszkodott, s bármi áron szabadulni akart volna a kötelékektől, melyeknek csak terhét érezé; most, midőn bekövetkezett, mit lehetetlennek gondolt, egyszerre úgy látszott neki, mintha a szerelem, melyet annyiszor visszautasított, boldogságának feltétele volna.

Feltámadt emlékében Margitnak képe. Mi szép vala ő! Eszébe jutottak a boldog órák, miket vele töltött, a határtalan szerelem, mellyel e nő hozzá egykor ragaszkodott. Egész múltja még egyszer elvonult lelke előtt, s benne nem látott boldogságnál egyebet, s most mindezt örökre elveszté. S miért? - Ha talán szeretetét Margitnak nem mutatta is úgy, mint érezé; ha, midőn vele utolszor szólt, magát szenvedélye által elragadtatá: megérdemlette-e ezért, hogy Margit vele úgy bánjék? Mindennek csak Vámosy az oka, ki nővérétől segítve, nejének szívét tőle elidegeníté, ki őt neje előtt rágalmazta, s pillanatnyi felindulását felhasználva, a gyönge asszonyt oly lépésre bírá, melyet eddig talán maga is megbánt.

Ezen s hasonló gondolatok küzdöttek lelkében. Néha meggyőződve neje hívtelenségéről, csak bosszú után vágyódott, bosszú után főképp Vámosy ellen, ki egész életét feldúlta. Néha ismét kétkedni kezde, s úgy látszott neki, mintha az egész nem lehetne csalódásnál egyéb.

- Meggyőződést kell szerezni magamnak - mondá végre, kiragadva magát kínos gondolataiból -, minden jobb e bizonytalanságnál. Esteledni kezd, s mielőtt Vérthalomra érek, hat óra lesz. Jaj nekik, ha Vikta igazat mondott.

S ezzel Káldory csengetett, s nyergelést parancsolt.

38

Az életben sok mindenféle fájdalmak gyötrik az embert, s nem mondhatja senki előre, hogy a bánatnak valamely neme ellen biztosítva van; de éppoly sokfélék s különbözők vigasztalásaink is. Egynek részvét kell; más könnyebben tűri baját, ha az emberek sajnálkozását kikerülheti; annak jólesik, ha szerencsétlensége okát csak sorsában keresheti; ez inkább az embereknek tulajdonítja szenvedéseit, s a gyűlölésben, melyre magát jogosítva érzi, keresi

vigasztalását. Egy panaszkodik, a másik sír, a harmadik káromkodva könnyít magán. De nincs semmi, minek vigasztaló hatása általánosabb, mint ha nagy erkölcsi szenvedések közepett az élet apró nehézségeivel találkozunk, s anyagi kellemetlenségek által létünk nyomorúságára emlékeztetünk. Néha ez sem segít, s vannak fájdalmak, melyek által mindenen túlemelkedünk; de egyes költői egyediségek kivételével, az apró anyagi bajok többnyire megteszik hatásukat; s ki tragikai hangulatában már azt hivé, hogy az egész világot közönyösen tekinti, az, ha csizmája szorítja, végzete helyett csizmadiáját átkozza, s e kis baj által szomorúból rosszkedvűvé válik.

Káldory - mint olvasóim, reménylem, eddig észrevették - nem tartozott a költői egyediségek közé, s így a kellemetlenségek, melyekkel éjjeli lovaglása közben találkozott, reá sem maradhattak hatás nélkül. Ha meleg szobájában marad, Margit szerelmének emléke s a fájdalom, hogy ezt elvesztette, talán háttérbe szorított volna minden egyebet; de a járatlan úton, hol midőn vágtatni kezdett, csaknem elbukott, annyi dolga volt lovával, annyira kelle vigyáznia, hogy a homályban irányát el ne tévessze, annyit bosszankodott: hogy előbbi gondolatainak folyama megszakadván, egészen más hangulatban ért Vérthalomra, mint melyben házát elhagyá. - Mintha a hideg szél, mely egyszer csaknem kalapját kapta el, testét átjárva, egyszersmind minden melegebb érzéseit elfagyasztotta volna: csak egy gondolata maradt, az, hogy Margitot a lehetőségig érzékenyen büntesse, s Vámosyn bosszút álljon. Csaknem örült, midőn a kertkapu mellett, melyen a házhoz közelített, az utóbbinak lovát találta, s meggyőződött, hogy mindazon haragot s gyűlölést, mely szívében forrt, valakivel éreztetheti.

Fához kötve lovát, a hátsó lépcsőn felsietett, s az elrémült komornát, ki elébe jött, félretaszítva, Margit szobájába lépett.

Vámosy, látszólag megzavarva, felugrott székéről; Margit elhalványodott. Néhány percig hallgattak valamennyien.

- Engedelmet, ha váratlanul jövök - mondá végre Káldory Margitnak keserű gúnnyal, s a tekintet, melyet majd nejére, majd Vámosyra vetett, jól fejezé ki érzéseit -, azt hivém, hogy miután gyermeki szereteted arra bírt, hogy anyádat e zordon időben meglátogassad, jelenlétem a családi örömöket, melyek után vágyódtam, még érdekesebbé teheti. De mint látom, gondoskodtál, hogy e falusi magányban el ne unjad magadat.

- Vámosy úr holnap indul, s eljött, hogy búcsút vegyen - mondá Margit, nyugalomra kényszerítve magát.

- Kétségkívül - válaszolt az előbbi kacagva -, s mert anyád a hírt, hogy ily kedves szomszédtól megfosztatik, nem bírhatná el, Vámosy úrnak titokban kelle eljőnie.

Margit érzé, hogy vére arcába tolul; de a megvető tekintet, melyet férjére vetett, mutatá, hogy nem bűnérzetében pirul.

- Vámosy úr kétségkívül érzékenyen búcsúzhatott - folytatá amaz gúnyos modorában -, hisz fél esztendő óta nem tesz mást; ő a búcsúzásban eddig nagy tökélyre juthatott, s ezt talán velem is éreztetni fogja, midőn most, egy időre legalább, mindkettőnktől búcsút vesz.

- Kérem önt, távozzék - mondá Margit Vámosyhoz fordulva; s ez, ámbár alig fékezheté indulatát, meghajtá magát előtte, s menni készült.

- Miután egy darabig egy utunk van - szólt hozzá Káldory -, talán hazalovagolva találkozhatunk, s én mindenesetre, még mielőtt elutazik, tenni fogom tiszteletemet.

- Mindenesetre megvárom - válaszolt Vámosy; s miután a férfiak még egy tekintetet váltottak, mely egész gyűlölségöket kifejezte, az utóbbi kalapját véve a szobát elhagyá.

A házastársak maguk maradtak. - Káldory levetve felső ruháját, a kandallóhoz állt. Margit egy ideig hallgatott.

- A levél után, melyet önnek Pesten írtam - mondá végre, s szavának hangja semmiben sem árulá el belső felgerjedését-, azt remélhetem, hogy ön a kérelmet, melyet benne kifejeztem, teljesíteni fogja.

Ha volt valami, mi Káldory ingerültségét e pillanatban még növelheté, az azon hideg méltóság volt, mellyel neje magát viselé. - E büszke mód, melyen velem szól - mondá végre belső megindulástól remegő hangon -, más viszonyok között talán nagy hatású lehetne, a mienkben csak nevetséges. Mint sértett, mint megcsalt férj állok itt és...

- S ön fel meri tenni rólam...

- Talán nem nagy merészség kívántatik hozzá. A mód, mellyel magát már Emsben Vámosy iránt viselé, a zavar, melyet észrevevék, midőn vele itt először ismét találkozott, maga a rendkívüli barátság Irmához, a leghiszékenyebb férjnél is gyanút gerjesztett volna. S e rögtöni elutazás tél közepett, holott imént még gyöngélkedő egészsége miatt hetekig szobáját sem hagyta el; e titkos találkozás, melyre, mit jól tudok, maga hívta meg Vámosyt...

- S ön tehát felteszi rólam, hogy egész életem hónapok óta csak a legaljasabb hazugságoknak hosszú sora?

A mód, melyen Margit e szavakat mondá, nem maradt hatás nélkül férjére. Bármennyire fel volt is ingerülve ellene, bármennyire eltökélve, hogy őt bűnösnek találja, midőn Margitra nézett, kinek arcain fájdalom s harag, sértett önérzet s büszkeség valának kifejezve, csak szégyen nem: egy belső szózat mondá neki, hogy e nő bűnös nem lehet; s megszégyenítve érezé magát, hogy őt oly valamivel vádolta, mit e pillanatban maga is lehetetlennek tartott. - Ha én magam ezt nem teszem is fel - mondá nyugodtabban -, nem követelhetem-e öntől, hogy mindent kerüljön, mi azok előtt, kik önt kevésbé ismerik, nevének árthatna?

Margit érezve e vádnak igazságát, hallgatott. - Káldory visszanyerte önuralmát. Ha egy pillanatig gyanú támadt is szívében: mióta Margitot látá, meg vala győződve alaptalanságáról. Oly nő, ki magát bűnösnek érezi, így nem viselheté magát. Ki akart békülni vele. Ha közöttük szakadás történik, főképp Vámosy miatt, mit a világ előbb vagy később mégis megtudna, nevetségessé tenné magát.

- A helyzet, melyben állunk, nem természetes - mondá végre rövid szünet után -, tisztába kell jönnünk egymással. Más, állásomban, panaszra érezné jogosítva magát; de tudom, kinek köszönhetjük, hogy e helyzetbe jutottunk, s részemről szívesen elfelejtek mindent. Tudom, csak egy pár szavadba kerül, hogy a történteket megmagyarázzad, s biztossá teszlek, hogy tőlem soha egy szemrehányást sem fogsz hallani. - Meglehet, én is hibáztam - tévé hozzá, midőn Margit nem felelt, s odanyújtott kezét nem fogadta el. - Nem vagyok közlékeny természetű, s ha nem érzek is kevesebbet, mint mások: nem szólok annyit érzelmeimről, s ezért elhitették veled, hogy nem szeretlek. De vajon ily félreértések nem léteznek-e más házastársak között is, s a viszony, mely által oly boldogoknak éreztük magunkat, nem állhatna helyre többé?

- Soha! - válaszolt Margit, s Káldory megdöbbent a fájdalmas s mégis oly elszánt kifejezéstől, mellyel e rövid szót kimondá.

- Margit! az nem lehet - mondá érzékenyen Káldory -, ha el akarnád is tőlem vonni szerelmedet: a meggyőződést, hogy azt egykor bírtam, nem veheted el tőlem, s nem a reményt, hogy azt ismét visszanyerem. Mikor utolszor szóltunk, ingerültek valánk mindketten. Vannak pillanatok, midőn a legártatlanabb szó szívünket keserűséggel tölti, s én engedve

rosszkedvemnek, talán olyanokat mondék, mik neked fájhattak; de bármennyire hibáztam, megtagadhatod-e tőlem bocsánatodat?

- Vessünk véget e beszélgetésnek, mely mindkettőnkre nézve csak kínos lehet - szólt Margit hidegen. - Nem foghatom fel az okot, mely önt évekig tettetésre bírá, de bármi volt is az, ezentúl felmentheti magát a fáradságtól. Hazugságait jövőben még azon magasztos öntudat sem fogja jutalmazni, hogy egy hiszékeny nőt elámított.

- Szerelmemen kételkedel?

- Szerelmén? - mondá Margit, megvető tekintetet vetve Káldoryra. - Menjen Dárdaynéhoz, s kérdezze őt.

Káldory nyugodtabbnak érezé magát, Margit utolsó szavaiból végre belátva haragjának okát. - Nem csalódtam - mondá rövid hallgatás után -, Dárdayné ingerlett fel ellenem.

- Tudok mindent.

- S elítélsz - folytatá Káldory -; Dárdayné tudta, hogy semmi által érzékenyebben nem sérthet, s ezt választá bosszúja eszközéül. De ha a szín ellenem szól is...

- A szín! S ön tagadhatja?

- Én nem tagadok semmit. Szerettem Dárdaynét, azaz gondolám, hogy szeretem, mielőtt veled találkozva, azon érzést, mely e nevet érdemli, ismerni tanultam. Hibáztam, midőn a viszonyt, melyben e nőhöz egykor álltam, előtted titokban tartam, s főleg, midőn Emsben találkozásunkkor neked mindent föl nem fedeztem. Talán kötelességem vala, de nem határozhattam el magamat. A titok nem magamé volt, S vajon Dárdayné, kinek irányában úgyis bűnösnek érezem magamat, nem követelheté-e tőlem azt, mit hasonló viszonyok között mindenki első becsületbeli kötelességnek tart, főképp miután irányodban annyi barátságot mutatott: s a múltnak felfedezése által a viszonyt ketté kellett volna szakasztanom, mely néked is kellemessé vált.

- Mi közöm a múlthoz? - szólt Margit türelmetlenül. - Ön gyalázatosan viselte magát mindkettőnk irányában.

- Eljárásom szemeidben menthetlennek látszik - folytatá az előbbi. - Tudod-e te, ki mindig valódi szeretetet találtál magad körül, hogy az, ki, mint én, egész életében elhagyatva állt, a szerelem színe után is vágyódhatik? Tiszta lelked az aljasabb szenvedelmeket, mik a férfiút néha elragadják, nem foghatja fel. De van-e férfiú, ki magának hasonló szemrehányásokat nem tehetne; s a nő, ki csak amely pillanatban férjhez megy, kezdi meg életét, saját mértéke szerint mérheti-e azt, kinek kedélyét az élet érintései elkeserítek, talán bemocskolták?

- És ha a férfi, midőn mátkáját az oltárhoz vezeti, mást szeret; ha azon pillanatban, melyben neki Istennek színe előtt örök hűséget esküszik, másra gondol; ha az első perctől, melyben nejéhez közelített, az érzések, melyeket kifejezett, ha minden szó, minden tekintet egy-egy hazugság volt?

- S te ezt felteheted rólam? - válaszolt Káldory indulattal; de Margit félbeszakasztá.

- Mielőtt tovább szól - mondá, kivévén íróasztalából a levelet, melyet Irmától elhozott, s azt Káldorynak átadván -, olvassa el ezt. Reménylem, megismeri saját írását, és olvasás közben talán visszaemlékezik, hogy e sorokat aznap írá, melyen mátkája lettem.

Káldory rég elfelejté levelének tartalmát, s nyugodtan fogott az olvasáshoz. Emlékezett, hogy azt Irma megnyugtatására írta, s előre látá, hogy abban egyes dolgok lesznek, miknek mentségére csak helyzetét hozhatja fel; de hogy e levél olyan legyen, minőnek azt találta, arra

nem volt elkészülve, s bármennyi hatalommal bírt is érzései fölött, nem titkolhatá el a zavart, mely szívét e pillanatban megragadá. - Érzem, hogy most nem igazolhatom magamat - mondá, s a levelet az asztalra tévé -, de ha egykor nyugodtabb leszesz, s mindent megmagyarázhatok, át fogod látni, hogy bármily bűnösnek tartasz, irányodban nem vagyok az. Én akkor s egész életemben csak téged szerettelek.

- Hagyjuk ezt - mondá Margit keserűen -, minek e tettetés, mely által csak önmagát alázza le, de engem nem ámíthat többé. Útjaink ezentúl külön válnak. Ha az életben még találkozunk, csak mint idegenek fogunk találkozni; minek folytassuk e beszélgetést, mely mindkettőnkre nézve csak kínos lehet.

- Tehát nem szerettél! Nem bocsátasz meg soha?!

- Hogy önt szerettem, híven s igazán, inkább mint azt valaha kifejezhetném, azt ön tudja; hisz volt idő, mikor önnek e szerelem terhére vált. A remények, melyekkel önt az oltárhoz követem, nem teljesültek. Hamar észrevevém, hogy nézeteink eltérnek egymástól; s ez fájt nekem. Fájt, midőn látám, hogy ön életét oly dolgokra fecsérli, miknek fontosságot tulajdonítani nem tudok; hogy azt, mi nekem a boldogság feltételének látszott, gyermekes ábrándnak tekinti; hogy a szerelmet, mellyel önhöz ragaszkodám, egészen viszonozni nem képes: de mindennek dacára szerettem önt. Legszebb napjaim emléke s azon meggyőződés fűzé szívemet önhöz, hogy ha önt állandóan boldogítani nem valék is képes, legalább egy ideig bírtam szívét. Nincs semmi, mit ezen meggyőződésért el nem tűrtem, mit meg nem bocsátottam volna. De hogy még ebben is csalódtam, hogy a pillanattól, melyben hozzám közelített, minden melegebb szó, mellyel szívemet megnyeré, minden érzés színlelt, minden esküvés egy-egy hazugság volt; hogy egy percig sem szeretett, s míg én éltemet adtam volna önért, gyalázatosan megcsalt...

- Ó, Margit! élő Istenemre esküszöm, szerettelek.

- Nem ön írta-e e levelet Irmához, nem akkor írta-e, mikor megkért? - kérdé Margit mindig növekedő indulattal.

- Hallgass meg, mindent meg fogok magyarázni.

- Közöttünk nincs szükség többé magyarázatokra - szólt Margit megvetéssel -, ha hiszi, hogy a világnak ilyennel tartozik, önre bízom. Gróf Káldory bizonyosan oly felvilágosításokat fog adni, hogy a világ szemei előtt a hibás én leszek; s biztossá teszem, hogy nem mondok ellent.

Káldory szólni akart, Margit félbeszakítá. - Eleget szóltunk; nincs, mi határozatomat megváltoztatná. Kérem, hagyjon magamra. Ön láthatja, hogy rosszul érzem magamat - tévé hozzá csaknem esdeklő hangon -, nyugalomra van szükségem.

Káldory maga is átlátá, hogy neje oly állapotban van, melyben, ha tovább marad nála, őt csak még inkább felingerli, s szó nélkül távozott.

39

Margit kimerülten karszékébe veté magát. - Mindennek vége van - mondá felsóhajtva -, de jobb így. Most nyugodtabbnak érzem magamat; legalább kimondhatám érzéseimet, legalább tudja, hogy a viszonyt, mely egykor összefűzött, semmi sem állíthatja többé helyre, s hogy őt megvetem. S mily megalázva, mi nyomorúan állt előttem! S mégis igazolni akarta magát, magyarázatokról szólt. Mintha nem lenne minden világos, mintha Irmához írt levelét másképp magyarázni lehetne; vagy mintha elég gyönge lennék, hogy esküvéseinek hitelt adjak. Ó, ha őt kevésbé ismerném! - Oly meghatottnak látszott, oly meggyőző hangon esküvék, hogy csak

engem szeret. Más talán hitt volna neki. Ki gondolhatná, hogy e nyílt férfias arc, ez egyenes magaviselet alatt ennyi csalfaság lappang. Egész lénye bizodalmat gerjeszt, s mégis mindez csak színlelés. Ha szeretne - nem úgy, mint mondá, de ha csak kissé szeretne, írhatta volna e levelet Irmának? De nincs szíve. Megvetéssel szól Vámosyról, s mégis mennyivel nemesebb ő, mennyivel magasabban áll szemeim előtt, ö ily aljasságra nem lehetne képes. Miért nem ismertem őt elébb; talán szerethettem volna. Ó, nem, én Vámosyt nem szerethettem volna soha! - folytatá rövid gondolkozás után. - Mi különös, mi megmagyarázhatatlan a szív. Vámosyt becsülöm, a határtalan ragaszkodás, melyet irányomban mutat, e hívség, melyet semmi remény nem támogat, megindít: de csak sajnálkozást érzek iránta. Bármikor s bármily viszonyok között találkozunk, tudom, hogy iránta többet barátságnál soha nem érezhettem volna. Adorján megrontá életemet, s küzdenem kell szívem ellen, hogy szavainál meg ne induljak. Aljasán megcsalt; ismerem szívtelenségét, meg kell vetnem őt - s mégis érzem, hogy, ha újra találkoznánk, ismét csak őt szeretném, miként most gyűlölöm, de közönyös nem lehetnék iránta soha. Ki uralkodhatik szíve fölött? s a tapasztalás, hogy csalódánk, a meggyőződés, hogy hajlamainkat követve, vesznünk kell, a szilárd akarat, mellyel érzelmeink ellen küzdünk, mi egyébre valók, mint hogy magunkat még nyomorultabbaknak érezzük?

Margit gondolatait a komorna azon jelentése szakítá félbe, hogy a káldorfalvi molnárleány vele szólni akar.

- Kérdezd meg, mit kíván, vagy kérd, hogy holnap jöjjön - mondá Margit -, s hagyj magamra.

- Megmondtam neki - válaszolt a komorna -, de teljességgel nem akar elmenni. Azt állítja, hogy még ma kell szólnia méltóságoddal.

- Mit kereshet ez nálam? - szólt Margit bámulva, midőn komornájának rendkívüli felgerjedését észrevéve.

- Én nem tudom - válaszolt amaz. - Csak annyit mondott, hogy a gróf és Vámosy úr felől akar beszélni. De alig tartóztathattam vissza csak addig is, míg bejelentem.

- Ereszd be - mondá Margit, s a jövő pillanatban Vikta állt előtte.

Margit, mióta férjhez ment, nem látta őt; s akkor, mert az egész vidék beszélé, hogy az öreg Fekete a káldorfalvi molnárleányt fiának szánta, barátnéja vetélytársát látta benne, s csaknem ellenszenvvel viseltetett iránta. Margit első pillanatban meg vala lepve a változás által, mely Viktán történt. Mint a megnyílt rózsa emlékeztet, de nem hasonlít a duzzadó bimbóhoz, melyet helyén előbb láttunk: olyan vala ő. Arcának megnyúlt vonásai, a kifejezés, mely azokat nemesíté, karcsúbb termete új lénnyé tevék. Még meglepőbb volt a rendkívüli felgerjedés, mely egész magaviseletéből észrevehető vala.

- A gróf itt találta Vámosyt? - kérdé, midőn Margithoz anélkül, hogy köszöntené, közelített.

Margit bámulva nézett a szólóra.

- Tudok mindent - folytatá, nem várva Margit válaszát -, én vagyok oka mindennek. Olvastam levelét, melyben Vámosyt magához hívja, s én mondtam meg a grófnak. Tiporjon el, öljön meg, de mentse meg életét. - Ó, én megőrülök!

- Az istenért! Mit jelent mindez? - kérdé Margit ijedten.

Vikta röviden elmondá a történteket. Midőn magát csalatva látá, első pillanatban csak bosszú után vágyódott, s ha Vámosyval ekkor találkozik, talán kést döfött volna szívébe; mihelyt azonban Káldorfalváról hazaért, s indulatai lecsillapulván, tettének következéseit meggondolá, eliszonyodott; s valamint elébb vérét adta volna, hogy a hívtelenen bosszút álljon, úgy most kész vala mindenre, hogy őt a fenyegető veszélytől megmentse. De miként? - Csak egy lehe-

tőséget látott maga előtt. Ha Vérthalomra megy, s a grófnét, még mielőtt férje odaér, jöttéről tudósítja. Erre határozd magát; s mihelyt apjától szabadulhatott, ki rég nem ereszkedett vele oly hosszú beszélgetésbe, mint éppen ez estve, a hátulsó ajtón észrevétlenül elhagyá a házat, és Vérthalom felé sietett. Kemény hideg vala, s lábai bokáig süllyedtek a hóba, mely az utat eltakará; de ő nem érzett sem hideget, sem fáradságot, és pihenés nélkül sietett tovább, mint kinek gyorsaságától annak élete függ, kiért a magáét minden percben feláldozná. Már közelített céljához, midőn figyelmét lódobogás vonta magára, s kevés perc múlva Káldoryt, ki mellette száguldva elhaladt, megismerve, látá, hogy elkésett. Káldory elkerülve a házat, a kertkapun ment be. Erre sietett. Itt találta Vámosy paripáját is; lelkét leírhatlan nyugtalanság tölte el. - Mit tegyen? Ott a kivilágított ablakok mögött, melyek a kastély egyik szárnyán a közelálló fákra rémes világot vetnek, mi történik e pillanatban? Rövid idő múlva, mely alatt a bizonytalanságnak minden kínjain keresztülment, az ünnepélyes csendet léptek szakíták félbe, s Vikta a bokrok közé vonulva, Vámosyt látá, ki a kastélyból sebes léptekkel közelített. Elébb lovához ment, s leoldva kantárát, már felülni készült, midőn, mintha másképp gondolta volna meg magát, lovát ismét a fához köté, s fel s alá kezde járni. Látszott, hogy valakire vár, s Vikta tudva, hogy az csak a gróf lehet, alig tartóztathatá vissza magát, hogy őt meg ne szólítsa.

De mit használna ez? Vajon Vámosy megbocsáthat-e neki, s ha lábaihoz borulva, kérné is, hogy a gróffal való találkozást kerülje, nem fogja-e megvetéssel elűzni magától? Rejtekében legalább tanúja lehet mindennek, s ha kedvesét veszély fenyegetné, oltalmára siethet.

Mennyi idő múlt e várakozás közben, Vikta nem tudta. Többször ütni hallá a kastély nagy óráját, de felgerjedésében nem számolta az ütéseket, s neki úgy látszott, hogy órákat töltött itt. Már reményleni kezdett. Talán a gróf nem is jő, talán kibékült nejével, s ez őt nem ereszti magától. Úgy látszott, mintha Vámosy maga is ezt hinné, s megunva a várakozást, már menni készülne, midőn a gróf megjelenése e reményeknek véget vetett. - A beszélgetés a férfiak között rövid vala. Vikta rejtekéből meghallá, hogy Vámosy a grófot pisztolyra kihívta, s hogy holnap tizenkét órakor Vámosy jószágán fognak találkozni. - Miután Káldory neje erényéről, mint mondá, meg van győződve, Vikta nem foghatta meg ingerültségének okát; nem tudá, mily levélről szólnak, s mit követett el Vámosy a levéllel, melyért őt a gróf alávalónak nevezte; de a végszavak, mikkel Vámosy lovára ült, hogy ily sértést csak vér moshat le, s hogy kettőjük közül egynek meg kell halni, világosak voltak; s midőn Vikta, ki Margitnak a történteket zavartan és szakadozva elmondá, e szavakhoz ért, rémülése egész valóján meglátszott.

- A boldogtalan - mondá remegő hangon - azt akarja, hogy egyikük haljon meg; ó, de az, ki meghal, ő leszen. A gróf nem tudom hány párviadalt vitt már életében, komornyikja beszélte nálunk a malomban, hogy már több embert lőtt agyon. Bizonyosan meg fogja ölni őt is, s ennek én vagyok oka.

- De mit tettem neked, miért kívántál rajtam bosszút állni? - kérdé ijedten Margit, ki a történteknek valószínű okát csak most gondolta meg - hisz alig ismersz, mikor bántottalak?

- Nem szereti-e Vámosyt?

- Én? - kérdé Margit meglepve.

- Nem szereti őt, hisz úgy is tudom - folytatá Vikta, s tekintetében, melyet a grófnéra vetett, fájdalom s megvetés valának kifejezve. - De én szerettem őt, s ha megcsalt és szerencsétlenné tett is, szeretem őt most, és szeretni fogom életem végső lehelletéig; s ki idegenítette el szívét tőlem, ki az oka, hogy elhagyott?

- Szegény leány - mondá Margit sajnálattal -, s hivéd, hogy Vámosy téged szeret?

- Kérdezze őt magát - viszonzá Vikta indulattal. - Kérdezze őt, nem szeretjük-e egymást három év óta? Kérdezze őt, nem akart-e elvenni, s nem vett volna-e el, ha nénje fondorkodásai által vissza nem tartóztatja? Még ma reggel, mikor egymástól elváltunk...

- Ma reggel? - kérdé Margit bámulva.

- Ma reggel. Kérdezze őt magát, nem mondta-e ma reggel még, mikor elváltunk, hogy már nem soká lesz szükségünk titkolódzásra, s hogy boldoggá tesz, mert úgy, mint én, mégsem szereti őt senki a világon. Ó, Vilmos tudta ezt, s ha szegény leány vagyok is és ő úr, beváltotta volna szavát, ha a grófné nem lép közénkbe, és szívét el nem idegeníti tőlem.

- S Vámosy neked ezeket ma reggel mondta?

- Ma reggel. De minek kérdez? - folytatá Vikta mindig növekedő szenvedéllyel - mentse meg életét, s legyen boldog vele, ha tud. Nagy a világ, s egy sírt csak talál rajta a szegény is.

- De miként gondolhatod, hogy Vámosyt szeretem?

- Nem szereti, hisz úgyis tudtam; de hát miért hitette el vele, hogy szereti? Nem gyalázat ez? Ön, a gazdag, a grófné, akinek mindene van, kit férje szeret, kiben ő most is bízik.

- Férjem?!

- Ó, ha hallotta volna, miket mondott. Hogy az egész csak cselszövény, mely által a grófnét ellene fel akarták ingerelni, de hogy hitét semmi a világon megingatni nem képes. Ó, ön nem is érdemel ily férjet.

- S ezt te hallottad?

- Esküszöm, hogy igazat mondok; de hisz most úgyis mindegy. Csak Vilmos életét mentse meg. És az Isten bocsássa meg bűnét, mint én megbocsátom.

- De mit tehetek? - kérdé Margit a legnagyobb felgerjedésben.

- Meg kell akadályoztatni a párviadalt. Én elmegyek Vilmoshoz, elmondok neki mindent, s lábaihoz borulva kérem, hogy feltételétől álljon el. A gróf őt sértette meg, ő a kihívó. Addig kérem, míg a sértést megbocsátja. S ha nem hallgat reám, erővel akadályozom meg feltételében. Tegye ugyanezt férjével.

Midőn Margit ezt megígéré, Vikta nyugodtabbnak látszott. A nők még egy ideig szóltak egymással. Margit részletesen újra kikérdezé Viktát. Tudni akart minden szót, melyet férje Vámosynak róla mondott. Végre Vikta távozni készült.

Még ma akart szólni Vámosyval, s Margit, ki őt az út távolságára emlékezteté, csak hosszú kéréssel bírhatta maradásra. De hisz maga is átlátá, hogy Vámosyt a jelen pillanatban indulatosabbnak találná, semhogy kérései reá hatást tehetnének, s ennyi izgatás után kimerülve, a komornát, kire Margit ellátását bízta, ellenmondás nélkül követte szobájába, s itt a pamlagra veté magát.

40

Mikor Margit másnap reggel Vikta után kérdezősködött, az már rég elhagyta a házat. Mint a komorna mondá, igen jókor kelle elindulnia, mert mikor ő felkelt, már csak hűlt helyét találta.

- Készítsd el lovagló-öltönyömet - mondá Margit.

- A lovagló-öltönyt? - kérdé a komorna bámulva.

- Reménylem, nem felejtetted Káldorfalván?

- Elhoztam a többi ruhával. De nagyságod még mindig köhög, s e kemény időben...

- A nap gyönyörű, s nekem nem árt a hideg. Megkísértem, talán a lovaglás jót tesz. De minek titkolóddzam előtted? - folytatá kis szünet után, komornája ijedtségét észrevevén. - Káldorfalvára kell mennem, s nem akarom, hogy anyám tudja. Ismered nyugtalanságát.

- De ha nagysád később kocsin megy, az bizonyosan nem tűnhetik fel senkinek.

- Nem késhetem - mondá Margit határozottan -, s ha anyám a kocsizörgést hallva megtudná, hogy én mentem el, mindenféle rémekkel ijesztegetné magát. Menj az istállóba, s mondd lovászomnak, hogy nyergeljen, s a lovakkal a kertkapunál várjon.

- De ha észrevennék?

- Nem fogják észrevenni. Naponkint jártatja a lovakat, s abban, hogy egyszer jókorább megy ki, nincs semmi feltűnő. Parancsold neki nevemben, hogy az egészről senkinek mit sem szóljon, s jótállok, titokban marad; elég ügyes embernek ismerem. Te, ha később anyám jő, mondd neki, hogy éjjel rosszul aludtam, s délig nyugodni akarok; addig mindenesetre visszajövök.

- De lóháton, ily időben?

- Visszafelé, megnyugtatásra, majd kocsin jövök - mondá Margit -, de most siess. Magam fogok felöltözködni. Mihelyt a lovak a kertkapunál lesznek, adj hírt azonnal.

Míg a komorna Margit parancsait teljesíté, addig ő maga sietve felöltözködött. Félórával később már lóháton vala.

Hogy senki által észre ne vétessék, megkerülte a kertet, s a szokott út helyett, mely a falun a plébánia mellett visz el, azt választá, melyen tegnap férje jött. Az út most egészen el volt hagyatva, rajta a havon csak egyes nyomok látszottak; s Margit, miután meggyőződött, hogy a mély hó miatt csak lépésben haladhat, átengedé magát gondolatainak.

Találkozása Viktával mély benyomást tett reá. Miket Vámosyról hallott, meggyőzek őt, hogy nem kellett magának szemrehányásokat tennie miatta; s egyszersmind új színben tüntették fel szemei előtt férjének magaviseletét, mely neki előbb megbocsáthatlannak látszott. Adorján, midőn hozzá közelített, más asszonyhoz vala lekötve; s talán csak hideg számításból vette őt nőül, de legalább nem színlelt. Hányszor mondá Margitnak, még jegyes korában, hogy szerelmére érdemetlennek érzi magát; hányszor fejezte ki kételyeit, hogy őt boldoggá nem fogja tehetni, mert tiszta boldogságát megosztani nem képes. Ha eljárását Vámosy következetes álnokságával összehasonlítja, mennyivel nemesebb alakban tűnik az fel.

S ez Margitnak e pillanatban jólesett. Legalább megbocsáthat férjének. Mint e hótakart tér, melyben a fergeteg a rég lehullt lombot s virágokat csak mélyebb hó alá temetheti: ilyen lesz élete. Nem vár a jövőtől egyebet, mint hogy a múlt szomorú emlékeit mélyebben eltakarja fátyolával; de legalább nyugodni fog. Megvetés s gyűlölet nélkül gondolhat Adorjánra; mi zavarhatná ezentúl meg életét? A lombtalan fát a vészek nem bántják többé, s a sors elveszti hatalmát a szív fölött, melynek reményei nincsenek.

A történtek benyomásai újak, s a veszély, melyben férjének élete forog, s mely iránt magát vádolja, még izgatottságban tartják lelkét. Érzi, hogy még egy nagy kötelessége van. És azután? - Vége mindennek. A múltat semmi nem hozhatja vissza többé, s vele a remény s aggodalom, az öröm, s fájdalmak serege örökre eltűnik; s ő nyugodt lesz. - Ó, ha az, mit Vikta

mondott, igaz lenne, vagy ha a múltra visszatekintve, legalább azzal vigasztalhatnám magamat, hogy egyszer szeretett!

Margit ezalatt az országútra jutott, az itt talált csapáson vágtatva közelített a kastélyhoz.

Az udvaron nem talált senkit, s leszállva lováról, egyenesen férje szobájába sietett.

Ez is üresen állt. Úgy látszott, hogy férje nemrég távozott. A szoba még nem volt feltakarítva. Az íróasztalon egészen leégett gyertyák állnak, körülöttük széttépett levelek s írások feküsznek, a kandallóban vígan pattog a tűz, mintha nemrég rakták volna meg újra.

- Csak nem késtem el? Vikta világosan mondá, hogy délben találkoznak. - Margit megijedve e gondolattól, éppen csengetni akart, mikor a komornyik, ki azalatt megérkezését megtudta, a szobába jött.

- Hol van a gróf?

- Tárnára ment az öreg kapitányhoz - válaszolt a komornyik.

- S nem mondott semmit?

- Rendelést hagyott, hogy fél tizenkettőkor Vámosy úrnál legyek, s őméltóságát megvárjam.

- Semmi mást?

- Még egy levelet bízott reám, melyet méltóságodnak ma délután Vérthalomra vigyek.

- Hol van e levél?

- A méltóságos úr szorosan meghagyta, hogy azt csak délután adjam át - válaszolt a komornyik kétkedve. - De a levél nincs is kezemben. Íróasztalán hagyta, s még nem vettem magamhoz.

- Hagyjon magamra.

Miután a komornyik távozott, Margit az íróasztalhoz sietett.

Soha életében nem volt annyira felgerjedve, mint midőn a levelet megtalálva, a pecsétet feltöré; szemei előtt összefolytak a sorok, egész testén remegett, végre erőt vett magán.

A levél a következő vala:

»Mikor e sorok kezedbe jutnak, nem leszek többé, s e gondolat talán mentségemül fog szolgálni még előtted is, hogy azokat hozzád intézem. Mit az élőtől megtagadtál volna, azt most megteszed talán; végighallgatsz, hisz utolszor szólok hozzád.

Nem akarom menteni magamat. Én rontottam meg életedet, én tettelek szerencsétlenné, megérdemeltem, hogy gyűlöli, s átkot mondj a pillanatra, melyben találkozánk. - De ne kételkedjél szerelmemen. Minden vádjaid között ez egy igazságtalan.

Nem tagadom, hogy Dárdayné, kivel akkor találkoztam, mikor még nem ismertelek, egykor mély benyomást tett reám. Ő szép, s mint magad tudod, szeretetreméltó; mindazok között, kikkel a társaság érintkezésbe hozott, nem láttam érdekesebb nőt, s volt idő, mikor őt szerettem, vagy legalább azt hivém, hogy szeretem. De a csalódás nem tartott sokáig. Dárdayné szenvedélyes ragaszkodása, melynek első időben örültem, terhemre vált, s még mielőtt veled megismerkedtem, el valék határozva, hogy a viszonyt, mely hozzá kötött, felbontom. - S ez volt az ok, melyért a várost elhagyva, Káldorfalvára jöttem. - Találkoztunk. - Naponkint inkább feléd vonzódva érzem magamat. - Te érdeket mutattál irántam, s minél többször láttalak, annál mélyebb gyökeret vert szívemben a meggyőződés, hogy azon boldogságot, melyet egykor puszta ábrándnak képzelek, veled feltalálhatnám. A viszony, melyben

Dárdayéhoz álltam, e pillanattól tűrhetlenné vált. Hisz úgy látszott, csak ez áll útjában boldogságomnak, s mit elébb óhajték, arra most eltökéltem magamat: vissza akartam nyerni szabadságomat bármi áron.

Hibáztam kétségkívül. Miért közelítettem hozzád? Nem tudtam-e, hogy én, kit az élet csalódásaitól s velők egyszersmind hitétől megfosztott, tiszta keblednek érzéseit méltólag viszonozni, hogy azon boldogságot, mely után ifjú szíved vágyódik, neked megadni képes nem vagyok? Vissza kellett volna vonulnom; s ha néha azon boldog órákban is, mikor szerelmedről nem kétkedtem többé, szomorúnak láttál, csak az vala oka szomorúságomnak, mert érezem, hogy azon eszményképnek, melyet bennem szerettél, megfelelni nem fogok, hogy reád nem vagyok érdemes, s nem boldogíthatlak úgy, mint kívánám. Ha kevésbé szeretlek, talán követtem volna e belső szózatot: de ha szerelmemtől elragadtatva, életem boldogságáról, melyet a végzet kezembe adott, lemondani nem bírtam, s ha mindent, mi szerencsémnek útjában állhatott, bármi áron eltávolítani igyekeztem: elítélhetsz-e?

A kötelesség azt kívánta tőlem, hogy a viszonyról, melyben Dárdayéhoz álltam, téged vagy legalább anyádat értesítselek; a levél, melyet ez asszonynak írtam, nem igazolható; de ha az elsőtől az tartóztatott vissza, mert szerelmedet bírva, magamat oly valaminek bevallására nem határozhattam el, mi által szemeidben süllyednem kellett volna: a másodikra az vitt, mert Dárdaynénak indulatosságát ismerve, őt legalább némiképp megnyugtatni, s minden fellépéstől, mely szerencsémet veszélyezteti, visszatartóztatni kívánám; ezt pedig csak úgy reméltem elérhetni, ha iránta szerelmet színlelek, s házasságomat csak mint családi tekinteteknek hozott áldozatot tüntetem fel.

Érzem, hogy eljárásom nem igazolható; s hidd el, eléggé büntetve vagyok, midőn visszagondolva, pirulnom kell, s még e pillanatban is a kétely támad szívemben: vajon fogsz-e hinni szavaimnak?

A szín ellenem szól. Az, hogy a viszonyt, melyben e nőhöz egykor álltam, előtted eltitkolám; még az is, hogy természetemnél fogva keveset szóltam érzéseimről, benned azon meggyőződést gerjeszté, hogy soha nem viszonoztam szerelmedet; ó, de hidd el, Margit, most e pillanatban, midőn érzelmeim eltitkolására már okom nincs, midőn soha többé e világon találkozni nem fogunk, s nincs miért ámítsalak; én szerettelek híven s igazán, mennyire csak szívem szeretni képes, s bármennyire vétkeztem ellened, nem csaltalak meg soha.«

A hatást, melyet e levél Margitra tett, leírni lehetetlen. Minden körülményből látá, miszerint Adorján azon meggyőződésben írá e sorokat, hogy azok csak halála után jőnek kezébe. Vajon kételkedhetik-e az érzések valóságán, melyeket kifejeztek? Mi oka lehetne férjének, hogy őt most is ámítsa? - Ó, ő szeret, ő mindig szeretett! - kiálta fel, s lelkét első pillanatban mondhatlan boldogság tölte el. A másodikban helyzete jutott eszébe, s eliszonyodott.

Ha Adorján felgerjedésében Vámosyt halálosan sértette meg, s ha ez a párviadaltól visszalépni nem akarna? Min Margit elébb nem kételkedett, hogy a férfiakat kibékülésre bírhatja, az neki most, midőn boldogsága függött tőle, csaknem lehetetlennek látszott. - Csak kilenc óra vala. De talán Vikta rosszul érté a beszélőket. - Ha elkésnék.

- Hamar lovaimat - mondá Margit a komornyikhoz, ki erős csengetésére a szobába lépett.

A pillanatok, míg a lovász a lovakat elővezeté, óráknak látszottak. - Margit iszonyú felgerjedésben járt fel s alá a pitvaron.

- Mennyire van Vámosy úr jószága ide? - kérdé a komornyiktól.

- Legalább egy órányira - felelt ez -, ily úton, mint a mostani, még többre. Ha méltóságod parancsolja, azonnal lovászt küldök.

- Nem szükséges.

A lovak azalatt előjöttek.

Margit felült, s vágtatva hagyá el az udvart.

A komornyik bámulva nézett utána.

41

Vámosy Vérthalomról nyomban egyik ismerőséhez lovagolt, kit bajsegédül meghívott. Már késő vala, midőn onnan hazatért, s lelkileg-testileg kifáradtan ágyára veté magát, s elaludt. Csak midőn reggel a múlt nap eseményei eszébe jutottak, gondolá át nyugodtan helyzetét.

Felkelt, s mindenekelőtt néhány sorban, melyet avégett, hogy halála miatt senki kérdőre ne vonassék, asztalán hagyott, kifejezé a szándékot, hogy életének saját kezével véget vet. Később Irmának írt, megköszönve szeretetét, melyet iránta egész életén át mutatott; kéré őt, hogy halálát ne vegye szívére, miután Margit szerelme nélkül ez élet úgy is terhére vált. Végre néhány sorban engedelmet kért Margittól is, s ezeket a grófné utolsó levelével együtt, melyből viszonyuk természete kitűnt, azon kéréssel intézé Káldoryhoz, hogy vég búcsúszavait nejének adja át.

Miután mindezeket elvégzé, pisztolyszekrényét az asztalra téve, a kandallóhoz ült, s gondolataiba mélyedett.

Nem először vala hasonló helyzetben, de lelkét soha ily komor sejtelmek nem tölték el. Mintha belső szózat vesztére intené. - Sötét gondolataiból a nesz ébreszté fel, mellyel Vikta a szobába lépett.

Vámosy meg vala lepve megjelenése s még inkább a változás által, mely, mióta őt utolszor látá, Viktán történt.

- Az istenért! mi lelt? - mondá résztvéttel, midőn a leányt kezénél fogva a kandallóhoz vezeté. - Egész testedben remegsz.

- Elfáradtam, s künn hideg van; mihelyt kimelegszem, jól leszek.

- De miért is jössz ily időben gyalog? - mondá Vilmos szelíd szemrehányással. - Ha csak gyaníthatám, kocsimmal vártalak volna; de azt mondád, hogy estve jössz.

- Estve? - szólt Vikta, ki azalatt szemeit a szobában körüljártatva, az asztalon fekvő pisztolyokat észrevevé. - Estve... ki tudja, mi történik akkorig?

- Mi jut eszedbe? - kérdé Vámosy bámulva. - Vagy talán apád megtudta, hogy tegnap itt voltál, s ő bántott. Légy nyugodt, szegény Viktám, ezentúl nem lesz az többé úgy. Még ma elmegyek apádhoz.

- Nem szégyenli magát? - szólt Vikta, s tekintetében, melyet Vámosyra vetett, harag s megvetés vala kifejezve. - Nem elég sokáig ámított-e?

Vámosy Vikta magaviseletét csak pillanatnyi ingerültségnek tulajdonítá. - Nem ámítalak - mondá melegen. - Ha eddig kétkedtél szerelmemen, ezentúl nem lesz okod reá. Beváltom szavamat, s ha majd nőm léssz...

- Ha szeretsz - szakítá félbe Vikta a szólót -, ha valaha szerettél, bizonyítsd be azáltal, hogy kérésemet teljesíted.

- Bármit kívánsz tőlem, megteszem.

- Szavadat adod?

- Esküszöm!

- Hát nem mégy ki párviadalra a gróffal?

- Párviadalra? - kérdé Vámosy meglepve.

- Te hívtad ki. A visszalépés tőled függ. Ó, ha csak egy óráig szerettél, ha életem előtted beccsel bír - vagy nem - tevé hozzá fájdalmasan -, ha őt szereted, őt, kiért szerencsétlenné tettél, hagyj fel ez irtózatos szándékoddal.

- De honnan tudod, hogy a grófot párbajra hívtam ki? - kérdé Vámosy, mindinkább bámulva.

- Ott voltam a kertben, mikor egymással szóltatok. Csak néhány lépésre álltam tőled. Hallottam minden szót.

- Te Vérthalmon!

- Tudtam, hogy estve titkon a grófnéval találkozni fogsz. Ne kérdezd, miként, de megtudtam, s elmentem a grófhoz, s megmondtam neki. Én küldtem őt oda. Mindennek oka én vagyok.

- Te? Szerencsétlen!

- Bosszút akartam állni. Hisz ő idegenítette el szívedet tőlem. Mikor levelét láttam, csak arra gondoltam, hogy őt megrontsam. Magamon kívül voltam, félig őrült; hisz te nem tudod, mennyire szerettelek; s most én legyek gyilkosod?!

- Te! Te! - kiáltott Vámosy szenvedéllyel, visszarántva kezét, melyet Vikta megragadott.

- Taszíts el magadtól, tiporj lábaiddal, ölj meg! ó, de könyörülj rajtam. - Csak azt ígérd, hogy e szörnyű párviadalról lemondasz: s nyugodtan halok meg. Ne gondold, hogy őt legyőzheted. Magam láttam, mikor a házfedélről egy galambot lőtt le pisztolyával. Komornyikja sokszor beszélte nálunk, hogy aki vele kiment, mind rosszul járt. Miért veszélyezteted életedet. Hisz a grófné ezt nem érdemli, ő nem szeret, maga mondta nekem, hogy soha életében nem szeretett. Az irgalom Istenének nevében kérlek - tevé hozzá, összekulcsolva kezét -, könyörülj rajtam. Hisz az nem lehet, hogy halálodnak oka én legyek; én, ki annyira szerettelek, s százszor adnám életemet boldogságodért.

Vikta Vámosy lábaihoz borult, s kétségbeesetten ragadta meg kezét.

- El tőlem, gyalázatos! - kiáltá ez, a térdelőt szenvedéllyel taszítva el magától - átkozom az órát, melyben először láttalak.

- Bocsánat, Vilmosom! - könyörgött Vikta.

- Bocsánat? - folytatá amaz, mindig növekedő szenvedéllyel. - Bármit tettél volna, ha miattad életemet, ha becsületemet veszteném el, megbocsátanék; de hogy őt sértetted, hogy tiszta nevét rágalmaddal bemocskolád, hogy Margit gyűlölve fog emlékezni reám, s ennek oka te vagy: ezt nem bocsátom meg soha! soha! Ó, vajha mindazon gyűlöletet, mely szívemet tölti, egész megvetésemet kimondhatnám. Menj szemeim elől, hogy ne lássalak többé.

- Megyek - mondá Vikta, felkelve. - Legyen Isten bíró közöttünk, s önlelkiismerete, mely végre fel fog szólalni, s megmondja, ki érdemel több megvetést: az-e, ki egy szegény leányt, minő én vagyok, évekig ámít, s ki őt becsületétől, üdvösségétől megfosztja; vagy a szerencsétlen, ki, midőn mindenét veszti, kétségbeesésében mindenről megfeledkezik?

Bármennyire fel volt ingerülve, Vikta szavai nem maradtak hatás nélkül Vámosyra. Hallgatva sütötte le szemeit.

- Ha tőlem függne, hogy a történteket nem történtekké tegyem, utolsó csepp véremet adnám - folytatá az előbbi, mindig növekedő érzéssel. - De hisz az mindegy neked. Ha a szegény leány nyomorultan elvész, ki még e pillanatban is csak azt sajnálja, hogy életével sem vásárolhatja meg boldogságodat: mit bánod te? Csak a nagy dámát ne érje baj, csak az ő nyugalma ne zavarodjék meg, csak ő ne emelhessen panaszt ellened. - Légy nyugodt. Grófnédnak nem lesz baja. Ki bánthatná őt? Ő oly gazdag, oly magasan áll; bármit tegyen, őt nem fogja senki megvetéssel eltaszítani magától.

Vámosy mélyen meg vala hatva. - Bocsáss meg - mondá érzéssel. - Indulatom elragadott. Ó, de te nem tudod, mennyit szenvedek.

- Hisz én nem neheztelek reád - szólt Vikta, ellágyulva e pár melegebb szó után, melyet kedvese hozzá intézett. - Ha nem szeretsz is többé, egykor legalább szerettél, s én nem panaszkodom sorsom ellen. Légy boldog, én messze elmegyek, és jelenlétem soha sem fogja háborítni nyugalmadat. Csak ezen egy kérésemet teljesítsd. Ígérd, hogy a gróffal kibékülsz. Gondold meg magad, mi lenne belőlem, ha azon öntudat terhelné lelkemet, hogy halálodnak én vagyok okozója.

- Ne aggódjál miattam - mondá Vámosy nyugtatólag. - Nem először vagyok hasonló helyzetben; s ím, sohasem történt bajom. Abból, hogy párviadalra megyünk ki, nem következik, hogy akármelyikünknek baja történjék. Pisztollyal nem olyan könnyű valakit találni, mint gondolod. Pár golyót váltunk, a tanúk közbevetik magukat, s mindkét fél oly épen tér haza, mint a síkra kiállt.

- Az nem így lesz - mondá Vikta növekedő nyugtalansággal. - Te a grófot életre-halálra hívtad ki.

- Ez csak szójárás, mely annyit jelent, hogy a küzdtéren maradunk, míg egyikünk oly sebet kapott, mely miatt e viadalt nem folytathatja tovább. De ha valakit például jobb karon találnak, azért meg kell-e halnia? S ki mondhatja előre, hogy az éppen én leszek. Erősen bízom magamban; ez egyszer a gróf komornyikja, ki hazugságaival reád ijesztett, nem fog kérkedni ura hőstettével.

A jókedv, melyre Vámosy magát erőlteté, nem nyugtatá meg Viktát. - Csalódol - mondá szomorún -, nekem belső érzet mondja: ha feltételednél maradsz, nem látlak többé. Ó, engedj kéréseimnek, csak ez egyszer ne vesd meg azokat; lám, én mindent megtettem kedvedért.

- Lehetetlenséget kérsz - válaszolt Vámosy nyugtalanul, mert az órára nézvén, észrevevé, hogy az idő, melyre bajsegédét magához rendelte, közelg. - Becsületem kívánja.

- Hogy beszélhetsz így? A gróf az, ki megsértett; ha neki megbocsátasz, mi köze ahhoz másnak. Hogy kívánhatná tőled becsületed, hogy gyilkossá légy, vagy azokat, kik szeretnek, szerencsétlenekké tegyed?

- Te nem érted ezt - szólt Vámosy némi türelmetlenséggel. - Kívánj tőlem bármi mást, csak ezt ne. Ha visszalépek, becstelenítve leszek az egész világ előtt.

- Mit tud dolgotokról a világ. A gróf megsértett, s te bosszút akarsz állani rajta, ez az egész; vagy talán azt hiszed, hogy ha őt megölted, a grófnét elveheted?

- Miként tehetsz fel rólam ily ocsmányságot. - Esküszöm...

- Ne esküdjél, én tudom, hogy nem szeretsz. Ó, másképp nem vetnéd meg könyörgésemet.

- De az Istenre kérlek, Vikta - mondá Vámosy, egészen türelmét vesztve -, gondold meg józanan; hisz ha kérésednek engedek, nem maradna hátra egyéb, mint hogy magamat főbe lőjem.

- És ha nem teljesíted kérésemet, s a gróffal párviadalra mégy - mondá Vikta, midőn az asztalon fekvő pisztolyok egyikét felkapá -, én lövöm főbe magamat.

- Tedd félre a pisztolyt! - kiáltott Vámosy ijedten - töltve van.

- Nem teszem le, míg meg nem ígérted, hogy a gróffal kibékülsz - szólt Vikta, s a kifejezésből, mellyel a pisztolyt felvoná, látszott, hogy mindenre kész. - Mielőtt magamnak azt kelljen mondanom, hogy halálodnak oka én vagyok, inkább megölöm magamat. Legyen vérem a te lelkeden.

- Jól van tehát, megígérem - szólt Vámosy kérő hangon. - Kibékülök a gróffal, megteszek mindent, amit kívánsz, csak a pisztolyt add ide.

- Hogy aztán kinevethess. Jobban ismerlek, mintsem hogy magamat ígéreteid által rászedessem. Az óra tizenegyre jár, a gróf nemsokára itt lesz. Megvárom.

- Csak nem kívánod talán, hogy vele jelenlétedben szóljak?

- A mellékszobába megyek, onnan mindent meghallhatok.

Soha ember kellemetlenebb helyzetben nem találta magát, mint most Vámosy. Ismeré Vikta indulatosságát, s egyszersmind átlátá, hogy engednie nem lehet. Mit mondanának Káldory s a többiek, ha Viktát itt találják! Egy pillanatig habozott. Végre a gondolat, hogy magát nevetségessé teszi, győzött minden egyeben. - Ez tűrhetlen! - kiáltá, midőn a pisztolyt, melyet Vikta tartott, megragadva, kezéből ki akarta csavarni. - A küzdelem közben, mely erre következett, a pisztoly elsült és Vámosy mellen találva rogyott le. Midőn az inas a lövésre a szobába rohant, urát a földön látta. A pisztoly mellette feküdt.

- Meghal! - kiáltá Vikta, ki az első pillanatban elbódulva, csaknem magánkívül állt. - Én öltem meg.

Míg a lármára a gazdasszony és kocsis szintén a szobába jöttek, s Vámosyt az ágyra fektetve, körülötte foglalatoskodtak, Margit megérkezett.

Nem találva senkit az udvaron s előházban, ő is a szobába ment, s borzadással látá a történteket, melyekből első pillanatban azt következteté, hogy a párviadal már megtörtént. Miután a cselédektől megtudta, hogy orvos még nem hivatott, mindenekelőtt elküldé lovászát, maga pedig a beteg ágyához ment.

Vámosy eszméletlenül feküdt. Vikta, mindenre tehetlen, szoborként ült az ágy mellett, a cselédek ijedtségökben nem tudtak mit csinálni, s így az ápolás gondja kizárólag Margitra maradt, ki, mint mindig, ha reá szükség vala, visszanyeré önuralmát, s nyugodtan osztogatá parancsait. A többiek szó nélkül teljesíték a rendeléseket.

Így találta őt a plébános. Mihelyt Margit ellovagolt, komornája által a történtekről tudósítva, Farkas kocsira ült, s elébb Káldorfalvára, onnan pedig ide sietett.

A plébános, ki táborozási idejéből némi sebészeti ismeretekkel bírt, Vámosy sebét megtekintve, szomorúan rázta fejét. - Ennek vége van - mondá halkan Margithoz. - Isten könyörüljön lelkén. De míg él, tegyünk meg mindent, mi tőlünk kitelik. - S ezzel jeget hozatva, azon meghagyással küldé ki a cselédeket, hogy az orvoson kívül senkit a szobába ne eresszenek; ő maga a beteg ápolásához fogott.

Vámosy még mindig eszméletlenül feküdt ágyán; mellette a plébános állt, ki a grófné által készített jégborogatásokat időről időre mellére raká; távolabb egy széken Vikta ült, elmélyedve tompa fájdalomban, félig magán kívül. A szobában ünnepélyes csend uralkodott, melyet csak néha a betegnek egy-egy nehéz fohásza szakított félbe.

- Nem soká fog tartani - mondá a plébános, Margit kérdő tekintetére halkan felelve -, lélegzete mindig nehezebbé válik. Nem hiszem, hogy eszméletét még visszanyerhetné.

- Csak az orvos jőne már - szólt Margit nyugtalanul.

- Bár jőne - válaszolt az előbbi -, noha ő sem mondhatna mást. Nem akarom kétségbe vonni ügyességét, de kétlem, hogy egész életében félannyi sebet látott, mennyit én bekötöztem.

- Hát nincs semmi remény? - kérdé Vikta, ki azalatt a beszélőkhöz közelítve, a plébános végszavait meghallá. - Semmi remény e világon?

- Irgalmas az Isten - szólt a plébános, kinek szíve Viktának fájdalmán megindult -, s elég embert ismertem, kiről hasonló esetben minden orvos lemondott, s ki mindamellett még maiglan is él.

- Ó, az Isten nem irgalmas énirántam - mondá Vikta felgerjedésében, remegő hangon. - Meg fog halni, s én öltem meg.

- Te? - kérdé a plébános ijedten.

- Én, én öltem meg, ki őt annyira szerettem - mondá Vikta kétségbeesetten -, ki érte életemet adtam volna, ki százszor meghalnék, csak hogy még egyszer magához jöjjön, s azt mondja, hogy megbocsát.

- De mi bírhatott e szörnyű tettre? - kérdé ismét az előbbi. Vikta rövidesen s szakadozva elbeszélé a történteket. - Meg akartam bosszulni magamat - mondá elragadva fájdalmától -, s most minden csepp vér, mely sebéből foly, ellenem bosszúért kiált az égre. - S a szerencsétlen Vámosy ágya mellett térdre veté magát. - Ó, csak egyszer szólj még hozzám - csak egyszer még, csak az egy szót, hogy megbocsátasz.

Margit és a plébános mélyen meghatva nézek a szerencsétlent. - Néhány perc múlva Vámosy felnyitotta szemeit. A grófné visszavonult, nehogy jelenléte a beteget felgerjessze. - Hol vagyok? - mondá, midőn bámulva körültekintett, és Farkast maga mellett látá.

- Csak legyen nyugodt a teins úr - szólt a plébános -, az orvos mindjárt itt lesz.

- Küldjék el az orvost - mondá Vámosy -, nincs szükségem reá. Rajtam úgysem segít senki a világon; miért kínozzanak.

- Ó, Vilmos! Vilmos! - kiáltá Vikta, hideg kezét szenvedéllyel ajkaihoz szorítva.

Úgy látszott, mintha Vámosy Vikta jelenlétét csak most venné észre. - Szegény, szegény Viktám - szólt, feléje hajolva nyájasan -, kelj fel, jer közelebb, kedvesem, hogy legalább lássalak.

- Hát nincs semmi segítség! Ó, tisztelendő úr, az Istenre kérem, mentse meg őt. - S Vikta, elereszve Vámosy kezét, a plébánoshoz fordult.

- Mi jut eszedbe? - mondá az előbbi gyönge hangon - már sokkal jobban érzem magamat, csak vért vesztettem, s azért gyönge vagyok. - Nincs semmi veszedelem, lám, a tisztelendő úr is azt mondja - mihelyt az orvos eljő...

- Ó, nem! te meg fogsz halni. Nincs semmi, semmi mentség! Megöltelek! - kiáltott Vikta, s arcát kezével takarva, az ágyra borult.

- A szegény leány nem tudja, mit beszél - mondá Vámosy, kinek a beszéd észrevehetőleg nehezére esett, a plébánoshoz fordulva. - Magam öltem meg magamat. - Ott az asztalon több levél fekszik. Adja ide a tisztelendő úr.

Farkas teljesíté kívánatát. - Olvassa el ezt - folytatá, miután a nyitott levelet, melyet asztalán hagyott, a többiek közül kikeresve, átadá neki -, ebből megért mindent.

- Ugye, ebből világos minden? - szólt ismét, midőn Farkas a levelet átolvasta. - Vétkeztem, ó, én tudom ezt, de csak én magam vagyok a bűnös, ő ártatlan.

- Tudom, hogy ártatlan.

- Ugyebár? S akármit mondjon, nem hisznek neki. A tisztelendő úr magánál tartja levelemet, s ha valaki e szegény leányt kérdőre akarná vonni, elő fogja mutatni, s neki nem lehet bántása miattam.

- Erről a teins úr biztos lehet - viszonzá Farkas mélyen meghatva e jelenet által. - Viktát senki sem fogja kérdőre vonni. De most nyugtassa meg magát, a beszélgetés árt.

- Csak még egyet - mondá Vámosy, a plébánost közelebb intve -, itt e levelek között van egy Káldoryhoz. Adja át neki, s kérje nevemben bocsánatát.

- Még ma kezébe adom - válaszolt Farkas, a levelet magához véve -, de most pihenjen a teins úr.

- Pihenni fogok - mondá Vámosy, kinek hangja beszélgetés közben mindig gyöngébbé vált. - Vikta! hol vagy, Vikta? jer közelebb, nem szólhatok fennhangon. - Légy nyugodt, kedvesem! nem lesz semmi bajom. - S ha kiépülök, elveszlek. - Mi még boldogok, nagyon boldogok leszünk egymással.

Vámosy e végső erőlködéssel mondott szavak után kimerülve hanyatlott vissza vánkosára. Lélegzete mindig nehezebbé vált. Még egyszer körültekintett; felnyitá ajkait, mintha szólni akarna; egy nehéz fohász - s ő nem vala többé.

- Meghalt! - mondá a plébános, miután Vámosyra hajolva, haláláról meggyőződött. - Vikta fölsikoltva borult ágyára. - Margit mély meghatással nézé a jelenetet.

Egy ideig ünnepélyes csend uralkodott a szobában. A plébános halkan elmondá az imádságokat, melyeket az egyház a rögtön halállal kimúltak fölött rendel. Margit letérdelve az ágy mellett, vele imádkozott.

Miután Farkas egyházi szertartásait bevégzé, a grófnéhoz fordult. Csak most vevé észre a hatást, melyet a történtek reá gyakoroltak. - Az Istenért! - mondá megijedve - a grófné rosszul érzi magát.

- Mindjárt el fog múlni - szólt amaz -, idegesség, semmi egyéb.

- Én is azt hiszem - mondá Farkas részvéttel -, ami itt történt, erősebb idegeket is felrázhatna. De most nagysád távozzék. A kocsi, melyen jöttem, künn vár; s mihelyt hazamegy, feküdjék ágyába.

Margit elébb be akará várni férjét. De a plébános határozottan ellentmondott; s Margit meggondolva, hogy Káldory valószínűleg bajsegédével jő, engedett kéréseinek, s kocsira ülve, távozott.

42

A plébános bús sejtelme beteljesedett. - Margit, midőn hazaért, már alig bírt felmenni a lépcsőkön; s anyja, ki kevéssel utóbb szobájába jött, s őt ágyban találá, megijedt a változáson, mely, mióta őt nem látta, rajta történt, s mely annál aggasztóbbnak látszott, miután ő a történeteket nem ismerve, Margit rögtöni megbetegedésének okát nem magyarázhatá meg magának.

Míg Ormosyné, hogy az orvosnak írjon, és érte kocsit küldjön, leányát komornájával magára hagyá, megjött Káldory. Kevéssel felesége távozta után érkezett Vámosy házához, megtudva Farkastól a történteket, s elolvasva Vámosy s Margit leveleit, Vérthalomra sietett.

Midőn férje a szobába lépett, Margit halvány arcán örömsugár lejte át. - Adorján - szólt gyönge hangon, feléje nyújtva kezét -, csakhogy látlak.

- Ó, Margitom! - mondá amaz, mélyen megindulva, midőn kezét ajkaihoz szorítá -, megbocsátasz-e?

- Miként kérdezhetsz ilyest? - mondá Margit, és szemei véghetlen szerelem kifejezésével függtek férjén. - De ne szóljunk erről - tevé hozzá rövid szünet után -, ne szóljunk a múltról soha, soha többé. Hibáztunk mindketten. Nem értettük, nem ismertük egymást. Most mindent tudok. Olvastam leveledet, melyet számomra Káldorfalván hagytál. Itt van vánkosom alatt, s itt fogom tartani. Bocsásd meg, kedvesem, hogy benned valaha kétkedtem. Ó, mi ismét boldogok leszünk, még sokkal boldogabbak, mint egykor voltunk.

- Ha szerelmem azzá tehet, az leszesz - szólt Adorján meghatva -, de most nyugodnod kell. A beszéd fáraszt. Te beteg vagy, kedvesem.

- Kissé meghűtöttem magamat - mondá amaz, s mindinkább gyengülő hangjából észre lehete venni az erőlködést, mellyel szólt. - Vigyázatlanság vala, hogy lóháton mentem Káldorfalvára. Sietnem kellett, s nem akartam megijeszteni anyámat. - De ne aggódjál miattam! Mióta jöttél, máris sokkal jobban érzem magamat. - Küldd ki a többieket, s ülj mellém. Add ide kezedet. Így, kedvesem. - S Margit visszaereszkedve vánkosára, behunyta szemeit, s látszólag álomba szenderült.

Így találta őt a grófnő, midőn kevéssel utóbb a szobába jött. Hallgatva nyújtá jobbját vejének, s a közös fájdalom eltűnteté a távolságot, melyet egy idő óta iránta érzett.

Több aggodalomteli óra folyt el, míg az orvos eljött, s véleménye, melyet az öreg grófnéval a legnagyobb kímélettel közlött, nem volt megnyugtató.

Kívánatára Margitnak pesti orvosa hivatott meg.

Van-e, kinek nem volt kedves betege, ki nem várta dobogó szívvel az orvos jöttét, hogy tőle semmitmondó szavakat halljon, s órákig, néha napokig elmélkedjék rejtelmes értelmök fölött, mintha minden szó a sorsnak megváltozhatlan ítélete lenne? Ó, ki ezen keresztülment, ki kedvesének betegágya mellett töltve az éjeket, dobogó szívvel kíséré mozdulatait, s majd üterét, majd forró homlokát tapogatva, a javulásnak legkisebb jelénél pillanatra boldognak érezé magát, hogy a jövőben ismét előbbi reménytelenségébe süllyedjen vissza; ki azon kínt ismeri, mellyel észrevesszük, hogy a kedves betegnek, kiért életünket adnók, nincs semmi szüksége reánk, hogy nem enyhíthetjük fájdalmát, s nem érzi, nem is gyanítja jelenlétünket: ó, csak az képzelheti magának az érzéseket, melyek között Ormosyné e napokat tölté.

Mit az ó-rege Damoklesz kínjairól beszél, nem képzelet; aki szeretni tud, s kedvesének életét egy hajszálon függni látja, keresztülmegy e kínokon.

Káldory ezen egész időközben híven osztá anyósa aggodalmait. Alig távozott neje ágyától; s Ormosyné, ki látva, hogy leánya nem szerencsés, azt elébb vejének tulajdonítá, most szívében bocsánatot kért tőle. - Valamennyien, s talán Margit is, igazságtalanok voltunk irányában - mondá többször Farkashoz. - Érzéketlen ember így nem viselheti magát. Minden szavából meglátszik szerelme. E fájdalom nem lehet tettetés. - S Ormosynénak igaza vala. Káldory nem színlelt. Soha férj több részvéttel és szeretettel nem ápolhatá nejét. A veszély, melyben élete forgott, szívét aggodalommal töltè, szenvedései könnyeket facsartak szeméből. Bármi igaza lehetett egykor Margitnak, ha őt szerelmének viszonzására képtelennek gondolá: Káldory e napokban szerette, híven s igazán szerette nejét, s nem volt áldozat, melyre magát késznek nem érzé. - Egyike ez azon következetlenségeknek, melyeket talán csak az emberi gyöngeségből magyarázhatunk, de melyeket magán s másokon mindenikünk tapasztalt. Az egészen következetes emberek csak regényekben léteznek, az életben milliók között alig találunk egyet, kiben hasonló ellentéteket nem mutathatnánk fel.

Három hét múlva, melyek alatt Ormosyné lankadó erejét csak Farkas vallásos vigasztalásai s azon meggyőződés tarták fenn, hogy ápolása leányának szükséges, Margit visszanyerte eszméletét, s az orvosok kijelenték, hogy élete veszélyen kívül van. Az anyának boldogságát, a hálát, mellyel fel az éghez s azokra tekintett, kiknek Isten után gyermekének megmentését köszöné, szavakban sem ő maga, sem más nem fejezhetné ki. De az öröm rövid vala. A szomorú kétely, melyet az orvosok első napokban csak Káldoryval és az öreg plébánossal közöltek, nemsokára feltámadt Ormosynéban is. A hagymáz következésében kifejlődött a mellbaj, melyet Margit apjától öröklött, s melynek egyes jelenségei nála már a külföldön mutatkoztak; s a szerencsétlen anya rövid idő múlva azon meggyőződésre jutott, miszerint a sors őt az első csapástól csak azért kímélte meg, hogy a kín, melyet egyetlen gyermekének halála fölött éreznie kellett, annál hosszabb legyen.

Csak Margit maga nem sejté állapotát, s míg a száraz köhögés s az éjjelenkint visszatérő láz mindenkit aggodalommal töltöttek, teljes biztossággal szólt a jövőről. Hisz ő ismét boldognak érezé magát. Kételyei eltűntek. Férjének Káldorfalván talált levele, a hosszú órák, melyeket vele magánosan töltött, gyöngéd ápolása, a meleg, szerető szavak: minden meggyőzé őt Adorján szerelméről. - Mint vész után a szétszaggatott fellegek látszólag csak azért maradnak láthatárunkon, hogy a leáldozó nap sugárait visszavetve, az alkony annál szebb legyen: ilyenek voltak múltjának sötétebb emlékei. Margit most csak boldogabbnak érezé magát, midőn reájok visszagondolt. Soha ily derültnek, ily egészen megelégedettnek nem érezé magát életében, sohasem vala közlékenyebb, sohasem ragaszkodóbb; mintha a kedves lény rózsaként, mely éppen elvirulása előtt fejleszti ki kelyhének minden levelét, keble gazdag kincseit csak most tárná ki, hogy a fájdalom, mellyel kedvesei vesztére gondolnak, annál nagyobb legyen.

És csakugyan, ha volt valami, mi azoknak fájdalmát, kik Margitot szeretve környezék, még keserűbbé teheté, ez azon derült bizodalom vala, mellyel ő a jövőbe tekintett. Az, hogy előtte jókedvet kelle színlelniük, s hogy sokszor még miléntlétéről sem kérdezhetik szabadon, nehogy a fölötte nagy gondoskodás őt a veszélyre figyelmessé tegye; az erőltetés, melyre magukat Margit jelenlétében kényszerítve láták, szüntelen izgatottságban tartá őket; s voltak pillanatok, midőn maga az öreg plébános sem tarthatva vissza könnyeit, csak azáltal segített magán, hogy hirtelen felkelve Margit szobáját elhagyá.

Mindez nem kerülte el Margit figyelmét; s ha az, hogy anyja ismét új, s mint hivé, egészen alaptalan aggodalmakkal gyötri magát, őt nem lepé is meg: Maris szokatlan szomorúsága s főképp az öreg Farkas magaviselete néha őt is nyugtalanná tevék. - Nem tudom - mondá egyszer ily alkalommal a plébánoshoz, kivel a történtek után egészen a régi barátságos viszonyban álla ismét -, mi lelte önöket? Anyám naponkint nyugtalanabbá válik; Maris beszéd

közben rögtön úgy elérzékenyül, hogy nem is szólhat tovább; minap ön maga, mikor az útról beszéltem, melyre készülök, egyszerre sírva fakadt. Mit jelent mindez? Azt hiszik talán, hogy még veszélyben forgok? Pesti orvosom minap azt mondá, hogy a gyöngeségen kívül, melyet betegségem hátrahagyott, nincs többé bajom; de miért jő annyiszor ő, kinek a városban annyi dolga van? Ha állapotom aggasztó, miért titkolja előttem? Hisz ismer, én nem vagyok oly gyönge, mint aminőnek látszom.

- Már mi jut eszébe, Margit - mondá Farkas, s a remegő hang elárulá belső felgerjedését. - Nem ismeri-e az öreg grófnénak természetes nyugtalanságát? És szegény Mariskának elég baja van. Az öreg Galambosné naponkint inkább gyengül, kevés reményünk van életéhez; csodálhatni-e, ha Maris, mikor öreg anyjától nagysádhoz jő, itt egyszerre pityeregni kezd? Mi pedig engem illet, azt hiszem, csalódott; soha életemben nem volt kevesebb okom sírásra.

- Hasztalan tagadja, én láttam könnyeit...

- És ha sírtam - folytatá az előbbi, alig nyomhatva vissza a könnyeket, melyek ismét szemeibe tolultak -, mit bizonyít ez? Az egyik bánatában könnyezik; másnak szeme, mint a hideg vízzel telt pohár, ha jó meleg szobába hozzák, akkor nedvesedik meg, mikor jó dolga van. Én nem is tudom, miért ügyel reám; ha a két orvos azt mondja, hogy a veszély megszűnt, mit aggódik ily kicsiségeken?

- Én nem is aggódom - mondá Margit szelíden. - Naponkint jobban érzem magamat, s ha gyönge vagyok is még, úgy látszik, mintha maga a gyöngeség csak azért maradt volna vissza betegségemből, hogy a kedves benyomásokat, melyek mindenfelől környeznek, elevenebben érezzem. S talán nem is vagyok oly gyönge, minőnek látszom, csakhogy nem tudok erőt venni magamon. Elkényeztetnek. Nekem oly jólesik ápoltatni magamat. Ha csak magamra gondolnék, nem is kívánnám, hogy állapotom változzék, oly boldog vagyok. - De holnap felkelek. Még ma szólni fogok orvosommal, s csak egyszer a szabad levegőre mehessek, meglátja, mily hamar vissza fogom nyerni erőmet. Hisz már közeledik a tavasz. Mennyire örülök neki. Ha a nap sugárai, mint e pillanatban, szobámba hatnak, s az ablak előtt a madarak vígabb csevegését hallom, néha mondhatlan vágy tölti szívemet. Mintha én is a tavasz közeledését érezném, s a meleg fény s a kedves hangok, melyek ágyamig hatnak, engem is kihívnának. Mi boldog leszek, ha azon helyeket, melyekhez gyermekemlékeim kötnek, ismét megjárhatom, most, midőn újra szerencsésnek érzem magamat. S ha majd Adorjánnal Olaszországba megyünk! Mi egészen más színben fog minden feltűnni szemeim előtt most, midőn az, miről e helyeken egykor álmodoztam, oly szépen beteljesedett.

Margit utazásáról kezde szólani. S ámbár a folytonos beszéd által fárasztva, hangja gyöngébbé vált, többször köhögött, s Farkas a sötét pirosságból, mely arcát elborítá, lázas felgerjedését észrevevé, őt néhányszor pihenésre szólítá fel; mindig új s érdekes tárgyak jutottak eszébe, melyeket még el kelle mondania. Végre maga is kimerülve érezé magát.

- Mégis nagyon gyönge vagyok - mondá szomorúan visszahajolva vánkosára. - Ó, bárcsak tavasz lenne már.

És a tavasz eljött. Kert s mező ismét egész szépségben álltak, s a csalogány virágzó bokrok között újra megkezdé énekét. Margit majd a verandára, majd a kertbe viteté magát, s itt tölté idejének nagyobb részét - de egészsége nem javult, sőt az orvosok naponkint több aggodalommal szóltak állapotáról; s ő sem ámítá magát többé helyzete iránt. Ámbár a veszélyt távolabbnak gondolá, s mint közönségesen azok, kik mellbajban szenvednek, néha reménnyel szólt a jövőről: sokkal józanabb volt, hogysem magát e csalódásoknak egészen átengedné - s az öreg plébános tudta, hogy Margit egy idő óta sokszor foglalkozik a halál eszméjével. Csak vele, s vele is ritkán szólt e tárgyról, s ilyenkor meglátszott rajta, hogy e gondolatban nincs semmi

keserűség. Tudta, hogy a pálya végéhez közelít, s mégis soha nyugodtabbnak, soha talán boldogabbnak nem érezé magát, mintha a nyájas napok, melyeknek befolyása alatt minden megújult, neki is visszahozták volna örömeit; mintha a gondolat által, hogy a természetet gazdag díszétől megfosztva, hogy saját életét oly pusztán, minő az neki egy ideig volt, többé nem fogja látni, megnyugtatva érzené magát.

Ő el vala készülve; csak ha a fájdalom, melyet halála kedveseinek okozni fog, eszébe jutott, vagy ha aggodalmukat észrevevé: az fájt neki. Főképp férjét sajnálá. - Az öreg Farkas - gondolá magában többször - bármennyire szeressen is, a vallásban s tevékenységében vigasztalását fogja találni; Maris gyermekeiben; s maga anyám is végre meg fog nyugodni - hisz a múltban nincs semmi, mi emlékemet elkeseríthetné. Közöttünk nem volt félreértés; de szegény Adorján talán szemrehányásokat tesz magának, mintha életem legboldogabb óráit nem neki köszönném, s mintha ő lenne oka, hogy magamat egy ideig nem éreztem oly szerencsésnek, mint szerelme által lehettem volna.

Káldory azon órákban, melyeket nejével töltött, sokszor keserűen vádolá önmagát. Margit nyájas szavakkal megnyugtatá.

- Mit gyötröd önmagadat efféle gondolatokkal? - mondá egyszer ily alkalommal - ha azon évek alatt, melyeket együtt tölténk, oly szerencsés nem voltam is, minő lehettem volna, te vagy-e oka, s nem inkább én magam, ki, midőn Isten annyi boldogságot adott, haszontalan kételyekkel kínzám magamat, s téged is, ki irántam mindig oly jó valál. Inkább én tehetnék magamnak szemrehányásokat, hisz mindennek oka szerelemféltésem volt, melyre te semmi alkalmat nem nyújtottál; s többször jutott eszembe betegségem alatt, hogy más nővel talán szerencsésebb lettél volna. De vajon tehetek-e róla, ha szerelmedet oly véghetlen kincsnek tartám, hogy magamat birtokában soha biztosnak nem érezhetém; s te nem bocsátasz-e meg, ha eszedbe jut, hogy úgy, mint én, mégis senki sem szeretett a világon. Szenvedtünk mindketten. Az élet s az emberek egy időre elkeseríték létünket, de mi mindig szerettük egymást, s végre minden csak ettől függ; s én, ha még egyszer kellene kezdeni életemet, csak azt kérném Istenemtől, hogy múltamat adja vissza. Múltamat minden szenvedéseivel, de azon határtalan boldogsággal is, melyet karjaid között élveztem, s mely reám a jövőben vár.

Margit elkövetett mindent, hogy férjében a jövőhöz bizodalmat gerjesszen, melyet ő maga rég elvesztett. Úgy látszott, mintha hátralevő napjainak nem lenne más feladata. Derült, sőt víg volt jelenlétében, s ha rosszabbul érezé magát, s állapotát nem titkolhatta el, ürügyet keresett, hogy őt a háztól eltávolítsa. Betegségének első szakában, midőn a veszélyt, melyben élete forgott, még nem gyanítá, nagyszerű szebbítéseket tervezett Káldorfalván, és sok kedves órát töltött férjével, melyekben vele a kerten s a házban teendő változásokról tanácskozott. Minél inkább érezé, hogy Káldorfalvát nem fogja látni többé, annál inkább sürgeté terveinek kivitelét; s Adorján, ki a szükséges munkálatokat Margit megnyugtatására önmaga vezeté, kérésére csaknem naponkint átment jószágára.

Margit azalatt sebes léptekkel közelített sírjához. Lélegzete nehezebbé, hangja gyöngébbé vált. Az erőlködés, mellyel állapotát férje s anyja előtt titkolni iparkodott, naponkint fárasztóbb lett. Legjobban akkor érezé magát, ha magánosan vagy Maris társaságában maradhatott.

Így találjuk őt egy délután. Férje Káldorfalván volt. Anyja, miután észrevevé, hogy a beszéd, melyre Margit az ő kedvéért magát kényszeríti, nehezére esik, a plébánossal a kertbe ment. Margit mellett csak Maris maradt. Hallgattak mindketten. Margit behunyta szemeit, mintha szunnyadna; Maris csendesen folytatá munkáját, időről időre aggodalomteli tekintetet vetve barátnéjára. Végre Margit nehéz sóhajjal felnyitá szemeit s körültekintett.

- Parancsol valamit? - kérdé Maris, midőn felkelve, az ágyszékhez közelített.

- Semmi - mondá amaz gyönge, alig hallható hangon -, csak azt néztem, itt vagy-e még.

- Nagysád ma rosszabbul van.

- Csak a lélegzés esik nehezemre.

- Az bizonyosan az új orvosságtól jő - szólt Maris nyugtatólag -, a doktor előre mondta, de éppen ez mutatja hatását. Talán be is kellene venni ismét; mindjárt megnézem az órát.

- Hadd el - mondá Margit - rajtam mindez úgysem segít többé. Csak anyám kedvéért szedem az orvosságot.

- Hogy beszélhet így? - viszonzá Maris, alig nyomhatva el könnyeit - hisz az országban nincs híresebb orvos, mint az, ki nagyságodhoz Pestről jött, és ő maga mondta...

- Rajtam ő nem segíthet többé. Én meghalok e betegségben.

- Az istenért! miért gyötri magát ily képzelgésekkel? - sóhajtott Maris.

- Az nem képzelgés - szólt ismét amaz -, régóta tudom ezt, s félek, már anyám s Adorján is veszteni kezdik reményöket. - S ki tudja? - tevé hozzá sóhajtva - talán jobb, ha az, minek történni kell, elkészülve találja őket.

Maris sírva fakadt.

- Ne sírj, kedvesem - folytatá Margit, nyájasan megszorítva barátnéja kezét. - Nem emlékezel-e gyermekkorunkra, mikor közöttünk semmi titok sem volt? Miért ne közölném veled most is gondolataimat; hidd el, eléggé nehezemre esik, hogy szegény anyám előtt titkolódznom kell.

- Miként ne sírnék - zokogott Maris -, mikor oly szomorú dolgokról beszél, s pedig tudom, hogy nincs is oly rosszul, mint képzeli, s nemsokára ismét egészséges lesz.

- Meglehet, igazad van - mondá Margit szelíden -, de ha mégis csalódnál, s előérzetem beteljesednék, ne hadd el anyámat. Szegény, oly elhagyatva fogja magát érezni a világon. - Ó, bár testvérem, kit anyám máig sirat, élne még: mennyivel nyugodtabban válnék meg a világtól. Pótold te helyünket. Légy gyermeke.

Margit hangja mindinkább gyöngült. - Engedje, hogy az orvosért menjek - mondá Maris, megijedve, midőn arcának teljesen megváltozott kifejezését észrevevé.

- Ne hagyj el - mondá nyájas esdeklléssel Margit. - Nekem oly jól esik, ha láthatlak. - Mintha mindazon boldog óra, melyet együtt tölténk, újra átvonulna lelkemen. - S mi boldogok voltunk, Marisom, egyenlően boldogok mindketten. - Emlékezel-e még az estvére, mikor Adorján mátkája lettem - s te szobámban vártál, s elbeszélted, hogy Andris megkért? Reggelig együtt maradtunk. Oly tisztán kelt fel a nap, mint most alkonyodik. - Lám, mi szépen beteljesedtek reményeink. - Adorján szeret. - Ó, ti mindnyájan nem tudjátok, mennyire szeret ő.

Margit kimerülten esett vissza ágyszékére, s hallgatott. - Adorján! - sóhajtott fel még egyszer. - A fohász, mellyel e nevet kimondá, volt utolsó lehellete; a gyönge nyomás, mellyel Mariska kezét megszorítá, végső mozdulata.

43

Három hónap múlt, mióta Margit a Káldoryak sírboltjában pihen. Elbeszélésünk végéhez közelít, s azok, kikkel folyamában találkozánk, eltűnnek szemeink elől.

A legszerencsétlenebb közöttük Dárdayné vala - midőn öccsének levelével egyszerre halálának hírét vevé, lesietett jószágára, de csak Vilmos sírját s azon öntudatot találta itt, hogy vesztét ő okozta. - Bármi világosak voltak is levelének szavai, Irma nem hiheté, hogy testvére

önmaga vetett véget életének. A vidéken különböző hírek szárnyaltak, s ő meg vala győződve, hogy Vilmos párviadalnak esett áldozatul. Elkövetett mindent, hogy magának e részben bizonyosságot szerezzen, s a gondolat, hogy Káldoryn, kit Vilmos gyilkosának tartott, ez úton talán mégis bosszút állhat, a szenvedélyes asszonynak első időben erőt adott. De miután e remény is eltűnt, s a meggyőződést, hogy Káldory csak Vilmos halála után jött annak házához, többé el nem utasíthatta magától, kétségbeesve távozott a vidékről. Hová? - azt éppoly kevéssé tudják, valamint rendkívüli, csaknem az őrültségig menő fájdalmának való okát sem gyanítja senki. Később hír szárnyalt, hogy jószágait eladva, a pénzt jótékony célokra fordítá, s a külföldön kolostorba vonult; de bizonyosat senki sem mondhatott felőle.

Vikta Vámosy halála után ájultan rogyott le. Midőn magához tért, elméje, úgy látszott, meg vala háborodva. A plébános, ki őt hazakíséré, s a malmot naponkint meg-meglátogatva, nála órákat töltött, keserves kitöréseit, melyekben magát Vámosy gyilkosának nevezé, nem tartá ugyan őrültsége jeleinek, de miután vigasztalásai sikertelenek maradtak, s a szerencsétlen leány izgatottságát észrevevé, környezetét a legnagyobb vigyázatra inté. Szülei az első hetekben teljesítek is tanácsát, s Viktát egy pillanatig sem hagyták magányosan - mivel azonban később nyugodttá vált, s alig említve a múltakat, ismét csendesen teljesíté házi dolgait, felhagytak e vigyázattal, mely, mint észrevevék, csak elkeseríté őt. - Vikta egyébiránt csak szótlan vala, s még mindig szomorúnak látszott; más rendkívüli jelenség nem volt magaviseletében, s a molnár és neje már nem is kétkedtek többé, hogy leányuk egészsége tökéletesen helyreáll, midőn kevés nappal Margit halála után, egy reggel szobájába menve, azt üresen találták. Hosszú keresés után végre csak holtteste találtatott fel. A szerencsétlen, Vámosy udvarán a kútba ölte magát.

Káldory mindjárt nejének temetése után több évre keletre utazott. Mélyen meg vala hatva, s kik őt a lefolyt hónapokban beteg neje mellett, s most fájdalmában láták, meg voltak győződve, hogy senki inkább nem szeretheté. És Káldory szerette is nejét mindazon szeretettel, melyre szíve képes volt. Csak mióta Margit élete veszélyben forgott, azóta látta be egész becsét; s fájdalma annál keserűbb volt, mivel több önváddal kelle a múltba visszatekintenie. Margit szelíd türelme, a lelkierő, melyet betegsége alatt kifejtett, a véghetlen szerelem, melyet iránta az utolsó percig tanúsított, minden csak azt juttatá eszébe Adorjánnak, hogy e nőt nem tevé boldoggá; s azok között, kik Margit ravatalát könnyezve körülállták, talán senki sem érzé magát szerencsétlenebbnek. De miután dolgait rendezve, a kört, hol őt minden nejére emlékezteté, elhagyta, s az érdekes tárgyak, melyekkel utazásában találkozott, a múltat mindinkább háttérbe szoríták, fájdalma enyhülni kezde; s bár eleinte még sokszor gondolt is Margitra, e gondolatban nem volt többé keserűség. Ha e kedves teremtés, mióta nejévé vált, nem érezé magát szerencsésnek, vajon önmagát kell-e ezért vádolnia? Nem tett-e Margitért mindent, híven szeretve őt, engedve kívánatainak, sőt szeszélyeinek, mint ezt más férj az ő helyzetében talán nem is tette volna? Maga Margit átlátta ezt végre, s az utolsó hónapokban sokszor meg is vallotta. Miért ítéljen ő szigorúabban magáról, mint azt Margit s mindazok tevék kik helyzetét ismerik? Minél többször gondolkozott e dolgokról, annál inkább megerősödött nézetében, hogy Margit mással sem érezte volna magát szerencsésebbnek; s még mielőtt az év lefolyt, Káldory visszanyerte egész nyugalmát. Hisz végre bűne csak abban állt, hogy az életet prózaibb értelmében fogva fel, neje ábrándos követeléseinek szolgája lenni nem akart.

Forduljunk még egyszer Vérthalomra.

Ha a halál kedveseinknek valamelyikétől megfosztott, nemcsak e veszteség, melyet közvetlenül szenvedünk, hanem talán még ennél is inkább azon tapasztalás fáj szívünknek, hogy ez egy csapással egyszersmind mindenből, miben egykor örömeinket találtuk, s most vigasztalásunkat keressük, elveszett valami. - Az életnélküli tárgyak, melyek környeznek, a természet

szépségei, sőt még kedveseink is, kiket a sors meghagyott, új színben tűnnek fel előttünk. Mintha veszteségünk óta nemcsak e szívvel, mely hozzánk ragaszkodott, de mindenben szegényebbekké váltunk volna; mintha, bármerre fordulunk, mindenütt valami hiányzanék: a sugár, mely körünket széppé tevé, a hang, mely által éltünk harmóniája teljessé vált. Ekként hatott Margit halála azokra, kik életében hozzá közel álltak, leginkább - természetesen - Ormosynéra, ki egyetlen gyermekével múltjának legszebb emlékeit, a jövőnek reményét s mindent, mi neki e világon kedves és boldogító vala, egyszerre eltemette.

Mióta férje meghalt, csak benne élt; ő volt a középpont, mely körül világa forgott - mit tegyen, miután ezt elvesztve, ahová csak fordul, azon meggyőződést látja, hogy léte ezentúl haszontalan. Nem sírt, nem hallott senki szenvedélyes panaszt ajkairól, s gépileg teljesítve szokott foglalkozásait, úgy látszott, mintha végzetében megnyugodnék; de e megnyugvás olyan vala, mint azé, ki terhe alatt összeroskadva meg sem kísérti többé, hogy azzal fölemelkedjék. Ez egyszer Farkas Máté sem talált semmit, mivel barátnéját vigasztalhatná. - Megkísérté többször, s az isteni gondviselésről szólt, az élet bajairól s arról, hogy kik egymást e földön szerették, jobb életben ismét találkozni fognak; de Ormosyné helyzetében kit vigasztal meg mindez? Ha kedvesünk sírja fölött azon boldogság jut eszünkbe, melyet általa egykor élvezénk: miként hitessük el magunkkal, hogy az, kit mi annyira szerettünk, az élettel nem vesztett semmit? S vajon a meggyőződés, hogy kedvesünk most boldogabb körből sajnálkozva néz reánk, elfeledteti-e velünk, hogy önmagunk nyomorultakká váltunk? Farkas Máté érzé mindezt, és ha vigasztalás közben Ormosynéra nézett vagy Margit képére, mely anyjának íróasztala fölött függött, szava elakadt, s csaknem sírni kezdett.

Ő is nagyon megváltozott.

Születése óta ismeré Margitot; már egyes fehér szálak vegyültek haja közé, mikor őt keresztelte. Nőni látta s fejlődni; ő áldotta az oltárnál, s most ez egész lét, mely szemei előtt folyt le, bevégzett volt. S nem ő ringatta-e egykor Margit apját is karjai között? Mennyi, mennyi idő múlt el azóta! s ő felejtheti-e korát, midőn visszatekintve, annyi sírdombot lát, mely mérföldoszlopként átfutott útját jelöli? Felejtheti-e, hogy a pálya végéhez közelít, midőn észreveszi, hogy mindaz, miért küzdött, már mögötte fekszik? Mintha rögtön tíz évvel vénült volna meg: s talán ő is leroskadna a csapás alatt, ha azon meggyőződés, hogy az öreg Galambosnénak szüksége van reá, lelkierejét fenn nem tartaná.

Az öregasszony, mint olvasóim tudják, régóta gyöngélkedik. A megrázkódás, melyen lelke keresztülment, midőn a kóbor nő nála először megjelenvén, tőle leányát követelte, s csaknem egész keresményét, melyet kedvese számára gyűjtött, elvevé; a nyugtalanság, melyben azóta élt, miután az alávaló, ki titkát bírta, mindig új meg új követelésekkel lépett fel; a szemtelennek időről időre ismételt látogatásai, a fenyegetőzések, melyekkel ez végső fillérét kicsikarta, s azon meggyőződés, hogy bármit tegyen, Maris és saját nyugalmát nem biztosíthatja: a különben is hetvenéves asszonynak életerejét hamar felemészték, s a jámbor öreg, főképp Margit halála óta, sebes léptekkel haladott sírja felé.

A plébános régóta sejté a valót, s kivált, miután Margit temetéséről visszatérve, a kóbor nőt Galambosné szobájában találta, nem kétkedett többé, hogy betegsége az idegen megjelenésével összeköttetésben áll; s ezért most szokott erélyességével feltevé magában, hogy végére jár a dolognak. - Nem kíváncsiság indítá őt erre, hanem a meggyőződés, hogy e jámbor teremtésnek csak így szerezheti meg nyugalmát; s a részvéten kívül, mellyel iránta viseltetett, nagyrészint ez vala az ok, melyért Margit halála óta csaknem egész idejét a beteg ápolásának szentelé, s fél napokat s néha, hogy Maris s a cselédek magukat kipihenhessék, egész éjeket töltött ágya mellett.

A plébánosnak ezen magaviseletében nem vala semmi különös; hisz hasonló körülmények között ő szintennyit tett másokért is, kik nem álltak hozzá oly közel, mint Galambosné. Feltűnőbb vala azon tevékenység, melyet a tisztelendő úr Galambosné végnapjaiban és halála után kifejtett.

Két nappal, mielőtt ez történt, a plébános egész reggel egymaga volt a betegnél. Midőn Maris szokása szerint gyermekeivel nagyanyjához jött, ajtaját zárva találta; s a cselédek, kik a folyosóról a kulcsárné ablakán benéztek, azt beszélték, hogy a tisztelendő úr, asztalt állítva az ágy mellé, az egész idő alatt írt. Délután a bíró, jegyző s az urasági tisztek hivattak, kik előtt Galambosné egy több íves iromány végakaratjának nyilvánított és aláírt. Mindjárt a temetés után a plébános, állítólag, mert Galambosné valamit reábízott, két napra távozott, s alig tért meg útjából, midőn a szomszéd városból barátot hozatva, kire hivatalát távolléte alatt bízá, ismét elutazott.

A grófné, elfoglalva fájdalmával, ha egyetlen barátjának társaságát néha nélkülözte is, nem kérdezősködött távozásának okairól; annál több kíváncsiságot gerjesztett az a faluban s főképp a cselédek között; s alig lehetett esemény, mely a vérthalmiakat inkább érdekelheté, mint mikor a plébános utazásából visszatért.

És méltán; mert ha az, hogy Farkas Máté, ki mióta Vérthalmon lakott, híveit legfeljebb néhány napra hagyta el, most két hétnél tovább nem jött haza, már magában is nagy eseménynek volt nevezhető: a változás, mely az érdemes lelkészen távolléte alatt történt, még inkább magára vonhatá mindenkinek figyelmét.

Farkas Máté ismét egészen a régi vala. Tartása tíz év előtt nem volt feszesebb; a katonás lépés, mellyel, mihelyt kocsijáról leszállt, az utcán végig a kastély felé ment, ismét például szolgálhatna gránátos ezredének. A hangból, mellyel híveinek köszöntését viszonzá, arcának kifejezéséből, mellyel kezét a gyermekeknek csókra nyújtá, még a módból is, mellyel nádpálcáját hordozá, s vele majd a levegőben láthatlan hieroglifeket írt, majd kiszabott taktusban a földet érinté, meglátszott belső megelégedése. Mikor a kastélyba lépett, egy pillanatra csökkent jókedve. Itt a pitvarban áldá meg Margit koporsóját; s Galambosnénak ablaka leeresztett fehér függönyeivel a múlt szomorú napoknak emlékeit idézte fel. De rövid gondolkozás után erőt vett magán, s egy nehéz fohásszal megindulva, egyenesen a grófnéhoz sietett.

Ormosyné írószobájában vala. Az asztalon, mely előtt ült, Margit felnyitott naplója feküdt, mellette azon arckép, melyet, mikor leányával a külföldön volt, Farkas Máténak ajándékozott, s melyet Margit halála után tőle visszakért. A plébános belépve, észrevevé, hogy sírt.

- Mi jó, hogy végre visszajött - mondá a grófné, a belépőnek kezét nyújtva -, nem képzelheti, mennyit szenvedtem magányomban. Elébb legalább magamba zárhatám fájdalmamat, de most azt hiszem néha, szívem szakad meg, ha nem szólok róla. Nem tudom, mit tettem volna, ha távollétében Maris nincsen itt, kivel Margitomról beszélhettem, kivel együtt sírhattam.

- Mindig mondtam: az a Maris valóságos istenáldása nagysádnak. Nincs jobb s kedvesebb teremtés a világon, s ha saját gyermeke lenne, sem szerethetné nagysádat inkább, mint most. Hisz végre úgy is nőtt fel Margittal, mintha testvérek volnának.

- Szegény Margit - mondá a grófné, ki elfoglalva saját gondolatai által, a plébános rendkívüli felgerjedését észre sem vevé -, ki hitte volna, hogy őt túlélem? Emlékszik-e még, midőn férjem halála után vele ide jöttem? Éppen olyan volt akkor, mint e képen, csak még szebb, vígabb, elevenebb. S emlékszik-e még, mikor először e szobába léptem, s férjem arcképe előtt keserű könnyekre fakadva, ön e kedves gyermeket vezeté karjaim közé, s én egyszerre vigasztalódva, boldognak érezém magamat?! Ó, az, kinek gyermeke van, nem is tudja, mi a fájdalom! csak ki gyermekét elvesztette, annak nincs többé vigasztalása.

- S ha nagysádnak még volna gyermeke? - szólt remegő hangon Farkas, ki, miután heteken át azon törte fejét, mily módon fogja a grófnét a váratlan örömre lassankint előkészíteni, most titkát a világért sem tarthatta volna többé magánál.

A grófné csaknem ijedten nézett a szólóra.

- Ha a kedves gyermek, kit Ormoslakon elvesztettünk, még él? - folytatá az előbbi, mindig növekedő meghatással - ha nyomára akadtunk, ha karjai közé vezetém?...

- Mindenható Isten! Hol van, hol van leányom?

- Ha őt ismeri? - Ha szemei előtt növekedett? - Ha boldog? - Ha... ha... ha... - a plébános megindulásában nem szólhatott tovább, nevetett is, sírt is.

- Mariska! - kiáltott fel a grófné.

- Mariska - válaszolt az öreg plébános, barátnéját, ki örömtől elragadtatva nyakába borult, kebléhez szorítván.

Fölösleges, hogy a kérdéseket, melyekkel a grófné, mihelyt az első boldog meglepetéstől kissé magához tért, Farkas Mátét ostromlá, s hogy ennek előadását ismételjem. Olvasóim mindazt, mit Galambosné halálos ágyán a plébánosnak felfedezett, s ez most Ormosynéval közlött, úgyis tudják. Az érzéseket, melyek az anyának szívét e pillanatban eltölték, senki sem írhatná le. - Első pillanatban még kétkedett. A boldogság nagyobb vala, hogysem azt hinni merné; de miután minden körülményt egymás után megtudva, az egésznek összefüggése világos lett előtte; s miután a plébános végre kezébe adta a kis emlékpénzt, melyet dajkája az ő jelenlétében függesztett a gyermek nyakába, s Galambosné mint az egyedüli jelt, melyből Mariska szüleit talán még feltalálhatná, Farkasnak átadott: akkor a grófné lelkét határtalan boldogság tölté el. Hisz nincs semmi kétség többé. A kis emlékpénzbe maga Farkas véste belé Miska vadász fiának születésnapját. Itt nem lehet tévedés.

- S miért nem közlötte mindezt azonnal velem? - mondá szelíd szemrehányással a grófné. - Csaknem három hete, hogy Galambosné meghalt, s mennyit szenvedtem azóta is. Ó, de ne késsünk többé. Menjünk hozzá! Hadd szorítsam keblemhez gyermekemet.

- Nagysád elhiheti, hogy a hallgatás soha életemben nem esett inkább nehezemre; de szólhattam-e, mielőtt mindent tisztába hoztam.

- S hát nem világos-e minden? - kérdé Ormosyné megijedve.

- Nekünk világos. Én tulajdonképp meg sem foghatom, hogy régóta nem jutott eszembe. Hisz Maris valóságos képmása nagyatyjának, minden vonása az Istenben boldogult ezredesre emlékeztet. De ez még nem elég. Ha akarjuk, hogy a világ Marist nagysád leányának elismerje, s hogy azon állást elfoglalhassa, mely őt illeti: szükség, hogy születése mások előtt is éppoly kétségtelen legyen, mint előttünk.

A grófné meglepve tekintett a szólóra.

- Ne aggódjék nagysád, ez is rendben van. Mindenekelőtt a kóbor nőt kerestem fel, magam szóltam vele, s gondoskodtam, hogy mihelyt tanúságára szükségem lesz, szolgálatunkra álljon. - Azután elmentem Gáspárhoz. A gazember, kinek, mivel Ormoslakra nem akart menni, más helyet szereztem, eleinte minden tagadott, de látván, hogy a dolgot úgyis tudom, s hogy velem nem tréfálhat, végre megvallotta gyalázatos magaviseletét. Előadása tökéletesen összevág a kóbor nő állításaival; meg van tehát a két tanú. Innen Ormoslakra rándultam, s az anyakönyvben megnéztem a napot, melyen Miska vadász fia született, az is megegyezik a nappal, mely a máriapócsi képen áll, s melyet eszerint kétségkívül én véstem belé. Végre még

oda utaztam, ahol Galambosné lakott, mikor Marist házához fogadá, s magammal hoztam az egyház könyvének kivonatát, melyből kitűnik, hogy Galambosnénak unokája meghalt, s hogy tehát a leány, kit felnevelt, csakugyan azon idegen gyermek, kit házához fogadott, azaz: Maris.

A grófné, ki elébb menni készült, letevé kalapját, s az asztalhoz ült. Arcának kifejezésén a legnagyobb levertség vala észrevehető.

- Miként aggódhatik nagysád? - mondá az elébbi biztató hangon - nem mondtam-e, hogy mindent tisztába hoztam? Ha az ellen, hogy nagysád Marist gyermekének ismeri, fellépne is valaki - ámbár most, az ősiségi törvények megszüntetése után, ez senkinek sem fekhetik érdekében -, van-e bíró az országban, ki ily bizonyítványok mellett késnék jogait elismerni?

- Nem is ezen aggódom - mondá a grófné szomorúan.

- És ugyan min aggódhatik? - kérdé amaz csaknem türelmetlenül. - Midőn a jó Istennek oly különös kegyelmét tapasztaltuk; midőn leányát, kit oly régen veszve gondolánk, ismét feltalálja, s nem nyomorban s elhagyatva, mitől a történtek után félheténk, hanem boldogan, tisztelve s szeretve mindenki által, szóval úgy, hogy minden anya büszke lehet, ki őt gyermekének nevezheti; midőn oly régóta nélkülözött gyermekét kebléhez szorítva, neki egyszersmind fényes nevét, birtokát, magas állását, mindazt, amit a világ legfőbb javaknak tart, adhatja; s midőn nincsen senki, ki magát ezáltal jogaiban sértve vagy reményeiben megcsalatva érezhetné...

- Vajon leányom, ha mindezeknek birtokába jut, lesz-e oly szerencsés, mint eddig volt? - kérdé a grófné sóhajtva.

Farkas Máté meglepetve hallgatott.

- Lám, barátom, ez aggaszt engemet - folytatá Ormosyné szomorúan. - Midőn gyermekem elveszett, s a reményről, hogy őt valaha feltalálom, végre magamnak is le kelle mondani, semmi sem tölté nagyobb keserűséggel lelkemet, mint azon gondolat, hogy gyermekemet a javakban, mikkel Isten megáldott, nem részesíthetem. Mindig meg voltam győződve életben létéről; de ha eszembe jutott, hogy talán nyomorúságot szenved, vagy mint napszámos, nehéz munkával szerzi mindennapi kenyerét, holott én neki mindazt, mi után szíve vágyódik, oly könnyen megszerezhetném: csaknem kétségbe estem. Hányszor nem mondta ön akkor, hogy a szerencse nem függ ezektől, s hogy leányom így talán boldogabb lesz, mint aminőnek őt vagyonommal tehetném; de én nem hihettem ezt, s valahányszor Margitra néztem, szegény elhagyott gyermekemnek arca tűnt fel képzetemben. Most látom, hogy önnek volt igaza. - Margit, ki szemem előtt nevekedett, s kinek sorsát az ég reám bízta, szerencsétlenné vált; a gyermeket, kiért semmit sem tevék, boldognak találom. Nem szomorú-e ez? Főképp, ha meggondolom, hogy a sors talán csak azért vezetett gyermekem nyomára, hogy őt is szerencsétlenné tegyem.

- Már hogy is gondolhat ily valamit? - mondá Farkas megijedve.

- S nem volt-e Margit szerencsétlen? Csak mióta naplóját olvastam, azóta tudom, mennyit szenvedett e szegény gyermek. - És miért? - Szerette férjét; betegségében láttuk, hogy férje viszonozta szerelmét; és mégis szerencsétlen volt, csak azért, mert a körben, hova őt születése állítá, idegennek érezte magát, mert a szívtelen világ, melyben élnie kelle, nemesebb lelkének vágyaival s reményeivel ellentétben állt. S ha Marist leányomnak ismerem, nem kell-e őt is e körökbe vezetnem?

- Ha az emberek megtudják, hogy Maris nagysádnak leánya, az kétségkívül nagy változást hoz minden viszonyaiba - mondá Farkas rövid gondolkozás után -, de kell-e azért a nagyvilágba mennie? Vagy azt hiszi nagysád, hogy még ez esetben is a kör, melyben Margit szerencsét-

lennek érezé magát, reá szintazon hatást tenné? Hosszú életem alatt azon meggyőződésre jutottam, hogy belső megelégedésünk éppen nem függ körülményeinktől, s ha Maris Margit helyzetében lett volna, jót mernék állani, más módon, de éppoly szerencsésnek látnók őt, mint most.

- Ha Maris gyermeksége óta házamban nevelkedett volna, önnek talán igaza lehetne - válaszolt a grófné -, de remélhetjük-e ezt, midőn a körből, hol eddig mozgott, akkor ragadtatik ki, mikor már egészen beleélve magát, az neki kedvessé vált? Éppen mert leányom azon kevesek közé tartozik, kik helyzetökkel megelégszenek, okozza, hogy őt sajnálom. Bármi történjék, az, ki magát oly boldognak érzi, mint ő, minden változás által csak veszteséget szenved.

A grófné s Farkas Máté még sokáig szóltak e tárgyról, s már késő este vala, mikor az utóbbi végre elment, s Ormosynét magára hagyá. - Talán először történt, hogy hosszú vitatkozás után saját nézeteiben megingatva érezé magát. Mindazon okoskodások, melyekkel a grófné aggodalmai ellen küzdött, őt magát sem nyugtathatták meg. Szomorú gondolatokba merülve járt még sokáig fel s alá szobájában.

- Ki gondolta volna? - mondá végre, felsóhajtva - hogy miután az, mit hosszú éveken át oly forrón óhajtánk, teljesül, boldogság helyett csak új aggodalmak várnak reánk. - Mint a hajós, ki sokáig vészektől körülhányatva, midőn a parthoz közelít, a sziklák között, melyek azt környezik, biztos rév helyett csak új veszélyeket talál: úgy járunk kívánatainkkal. Csakugyan szomorú egy világ ez; s bármerre nézzünk, nincsen part, melyen biztosan kiköthetnénk.

44

Ormosyné álmatlanul tölte az éjszakát. A váratlan hír, mely által egész élete új irányt nyert; a nem szokott öröm; a bizonytalanság, midőn azon következések jutottak eszébe, melyeket a történtek Maris jövőjére gyakorolni fognak: mindez izgatottságban tartá lelkét. Érzé, hogy jövőjének sorsát kezében tartja, hogy saját és gyermekének boldogsága most csak tőle függ; de épp azért száz remény s ezer aggodalom között nem határozhatá magát semmire. Végre erőt vett magán. Elméje még telve vala bizonytalansággal, de szíve nem ingadozott; eltökélte magát, hogy gyermekét bármi áron boldogítani fogja; s e feltétellel indult leányához.

A kastélyt s Fekete kertjeit csak keskeny rét választá el, melyen, mióta a két ház Maris által összeköttetésbe jött, ösvény támadt. - Az öreg Galambosné - míg szegény fennjárhatott, és Maris, ki őt később gyermekeivel naponkint meglátogatá, mindig ezt használták: erre ment most Ormosyné is. Szép augusztusi reggel vala; az ég boltozatán nincs egy felhő, s a nyári nap meleg színezetét önti el a még harmatos mezőn, melyen Maris lakásához közelít. Dobogó szívvel nyitá meg a kertnek ajtaját.

Minden csendes volt: csak a madarak csevegtek az ágak között. Mélyen meg vala indulva. Hányszor volt e kertben előbb, hányszor járt körül Galambosnéval vagy Marissal e keskeny, levendula és zsályával beszegett zöldségágyak között, s mégis mily egészen más színben tűnik fel most minden előtte. Mintha a gyümölcsfák, melyek terjeszkedve, a keskeny utat elzárják, több gyümölcsöt hordanának; mintha a rózsabokrokon egyszerre nem látott szépségű virágok fejlettek volna, s mindent különös illat s világítás töltene el. Mily egyszerű s keresetlen e kert, s mégis mennyire kielégítő, mily egészen Marishoz illő. Vajon a világ első kertésze, ki művészetével a természet legszebb formáit ellesi, alkothatna-e olyas kört, melyben e kedves gyermek magát oly otthonosnak érezhetné, mint e termékeny gyümölcsfák, e szerény házinövények között, melyeket azon öntudattal ápol, hogy hasznos munkát teljesít.

A grófné egy ideig gondolataiba mélyedve állt meg. Most lassú léptekkel közelített a ház felé. A kertben nem volt senki, csak a szőlőlugasból, mely egyik szögletét elfoglalja, hallatszott gyermeknevetés. Ide irányzá lépteit.

Itt találta a gyermekeket. A kisebbik kosarában aludt; az idősebb a falócán, mely a kosár közelében állt, virágokkal s kövekkel mulatott. Egészen el vala mélyedve játékába. Midőn a grófnét meglátá, hozzáfutott, s őt kezénél fogva a lugasba vonta. - Ormosyné engedve a kedves erőszaknak, a lócára ült, s a virágokból, melyeket a kis Margitka kezébe adott, a gyermek kérésére koszorút kezde fonni.

Maga sem tudta, mi történt vele. E csecsemő, ki álmában feléje mosolyog; a vidám gyermek, ki virágait ölébe lerakva más virágokért szalad, s majd türelmetlenül kérdi: nem kész-e még koszorúja, majd örömében felkacag, ha a grófné a hosszúra nőtt virágfüzért neki megmutatja; az árnyékos hely, melyen a sűrű lombon áttörő napsugárok itt-ott fénypontokat képeznek - mintha mindezt már egyszer látta volna. - Csak álmodta-e, vagy most álmodik, s mit maga körül látni vél, nem egyéb képzeletnél, mely régmúlt szebb napoknak emlékét idézi fel lelkében? Végre eszébe jut. Igen - most már tisztán emlékszik. - Ormoslakon történt. Aznap, melyen a parasztlázadás hírét vevé. Mily boldog volt akkor, mily biztosan nézett a jövő elébe - egy perc - s hová lett mindezen boldogság. - Mennyivel szerencsésebbek e gyermekek! - gondolá a grófné, felsóhajtva.

- Bármi történik, őket nem bántaná senki. A fergeteg, mely a magas úri lakot ledönti, csendesen átvonul e szerény hajlék fölött. Mennyi fájdalomtól kímélt volna meg sorsom, ha én is hasonló helyzetben lehettem volna!

Ormosyné lelkében feltámadtak a múltnak emlékei; szíve fájt, mintha alig behegedt sebei újra vérzeni kezdenének; de e fájdalom csak rövid vala. Nem adta-e Isten neki vissza mindazt, amit veszített? A kis szőke leány, ki kék szemeivel bámulva tekint reá, s mintha őt fájdalmában vigasztalni akarná, virágkoszorúját adja kezeibe, nem Margit-e? Nem az ő gyermeke fekszik-e ott a kosárban, nem ugyanazon érzés dobogtatja-e szívét most, mint akkor, azon egy határtalan anyai szeretet, mely sohasem gyengül, sohasem enyészik, mely fölött a sorsnak s időnek nincs hatalma a világon. Ó, a könnyek, melyek Ormosyné arcán sűrű cseppekben leperegnek, nem fájdalom könnyei, az öröm sajtolta azokat szemeiből.

Ekkor lépett a lugasba Maris. A grófné összerezzent örömében. Soha eddig őt ily szépnek nem találta még. Mindig vonzódva érezé magát feléje, de csak most tudja az okot, melyért e kedves arc reá oly ellenállhatlan hatást gyakorolt. - Nem hasonlított Margithoz, mégis mennyi rokonság e két arc között, mennyi, mi őt Margitra emlékezteti; mennyi főképp, minél férje jut eszébe. Mintha a kedves elhunytnak képét látná maga előtt, azon időből, mikor még mindketten boldogok voltak. - A grófné alig tartóztathatá magát, hogy leányának nyakába ne boruljon.

- Amint látod, helyedet pótoltam - mondá végre megindulástól remegő hangon.

- Nagysád nagyon is kegyes e gyermekek iránt - szólt Maris, kezét csókolva -, bár nagyobbak lennének, hogy nagysádat kissé felderíthetnék.

- S nem derítenek-e fel? - mondá a grófné, könnytelt szemeit leányára emelve. - Te nem is képzelheted, mily boldognak érzem magamat e kedves gyermekek társaságában.

Maris résztvevő tekintetet vetett a szólóra, kinek könnyei látszólag megcáfolták ezen állítását.

- Néha a fájdalom még erőt vesz rajtam - folytatá amaz, könnyeit letörölve -, sírnom kell. Hisz engem annyi ért a világon; s ha visszatekintek, oly szomorú emlékeket találok. Most is csak azért sírtam. Több mint húsz éve, hogy második gyermekemet elvesztettem. A gyermek akkor Mariskád korában volt. Margit éppolyan, mint a te idősebb leánykád. Éppen ily szép

augusztusi nap vala, mint ma, s én gyermekeimmel a kertben voltam, mikor a parasztlázadás első hírét vevém; mindez most eszembe jutott. Egész szerencsétlenségem e pillanattól vette kezdetét. Ha e gyermeket nem vesztettem volna el, mi boldog lehetnék. Eddig ő is felnőtt, neki is lesznek gyermekei; - talán hasonlít hozzád; hisz egykorú veled, s én első pillanattól fogva talán azért szerettelek annyira, mert ha reád néztem, mindig ő jutott eszembe. Ó, ha most állana mellettem; ha hozzád hasonlítana arcban, termetben - ha oly szép volna, oly jó, oly kedves, mint te - ha te lennél elvesztett gyermekem!

A grófné láthatólag meg volt indulva. Szavának hangja, a tekintet, mellyel szemei Marison függtek, arcának kifejezése belső felgerjedését mutaták. Maris mélyen meg vala hatva. - S ha leánya volnék is - szólt, a grófnénak feléje nyújtott kezét ajkaihoz szorítva -, akkor sem tisztelhetném s szerethetném inkább.

- Ne hidd ezt - mondá a grófné szomorúan. - A szeretet, mellyel aziránt viseltetünk, kiről tudjuk, hogy anyánk, egészen másféle. Így csak egyszer szerethetünk, csak azt, kinek szeretete első gyermekségünktől fogva velünk nőtt, s egész létünkkel összeforrt.

- De hisz én nem ismertem anyámat - viszonzá Maris érzéssel -, még bölcsőmben voltam, mikor eltemették; s most, miután szegény nagyanyám is meghalt, nincs senki a világon, kin gyermekségem óta annyi szeretettel függtem, s kinek több hálával tartoznék, mint nagysádnak.

- Igaz, nem ismerted anyádat, téged még senki sem nevezett gyermekének - szólt a grófné, s arcán örömsugár lejte át. - De az mégis más - tevé hozzá, felsóhajtva. - Ha gyermekem lennél, mindent megoszthatnék veled; nevemet viselnéd; birtokom, mely most csaknem terhemre válik, reád s gyermekeidre szállna. Mily fényes, mennyire irigyelt állást foglalhatnál el.

- Hála Istennek, hogy ez nem történhetik - mondá Maris, szinte megijedve e gondolattól -, szerencsétlenné lennék.

- S hát nem is akarnál gyermekem lenni? - kérdé a grófné szomorúan.

- Bár az lehetnék - mondá Maris meghatva -, e földön akkor nem is lenne nálamnál boldogabb teremtés. Hisz gyermekkorom óta csak az fájt szívemnek, hogy anyámat nem ismertem. Legboldogabb pillanataimban, néha játék között, vagy ha este imádkoztam, árvaságom jutott eszembe, s elszomorodtam. Főképp ha Margittal voltam, s nagysád a szobába jött, s őt megcsókolva, kedves gyermekének nevezte. Így engem mégsem szeret senki a világon, gondolám, s szívem kimondhatlanul fájt, ha eszembe jutott, hogy anyámnak még képére sem emlékezhetem. Órákig elgondolkoztam sokszor, hogy nézhetett ki; s mindazok között, kiket ismerek, csak nagysád vala az, kit hozzá hasonlónak gondoltam. Voltak pillanatok, midőn csaknem meg voltam győződve, hogy anyám ilyen lehetett...

- Ilyen, mint én? - kérdé a grófné, s hangja remegett.

- Egészen ilyen. Nem nevezett-e gyermekének, nem volt-e mindig nyájas irántam és szerető, mintha csak Margit testvére lennék? Ha anyámra gondoltam, nem is képzelhettem magamnak őt másképp.

- És mégis hálát adsz Istenednek, hogy nem vagy gyermekem? Ó, ha igazán szeretnél! - sóhajtott a grófné.

- Ó, ha csak szeretetemtől függne, hogy gyermeke legyek: ki lenne nálamnál boldogabb? - mondá Maris és szemeit könnyek tölték el. - De hisz nem erről szóltunk. Nagysád azt mondá, hogy örülne, ha Margitéhoz hasonló állásra emelhetne; s erre válaszolám: hálát adok Istenemnek, hogy az nem történhetik. E magas cím és dús vagyon nem nekem valók.

- Te nem ítélhetsz arról. Megelégedésünk nem függ e külső javaktól, s te nélkülök is boldognak érzed magadat. De ha egyszerre előre nem látott esemény, valami véletlen által mindazoknak birtokába jutnál, mik után nem vágyódtál ugyan, de miket mindenki fő javaknak tekint: vajon miért lennél ezért kevésbé szerencsés? Nem ismeri senki oly tökéletesen önmagát, hogy a hatást előre mondhatná, melyet körülményeinek megváltozása reá gyakorolni fogna. Most a gondolat, hogy helyzeted megváltozhatnék, elijeszt; de ki tudja, nem fognád-e még boldogabbnak érezni magadat.

A grófné erőt véve magán, látszólag egykedvűen mondá ezeket, miként ha oly tárgyról szólunk, melynek semmi különös fontossága nincs.

- Én ismerem magamat - válaszolt Maris élénken. - Nem bizonyítja-e maga a határtalan boldogság, melyet érzek, hogy viszonyaim éppen hozzám illők. Fényes cím, roppant vagyon! De nem volt-e meg ez Margitnál is, és szerencsés volt-e ezért? Hányszor nem panaszkodott, hányszor nem mondá, hogy helyzetemet irigyli, s hasonló helyzetben szintén szerencsésebbnek érezné magát. S hát még én? Margit megszokta mindezt, arra neveltetett, s azok között, kikkel társalkodnia kellett, bizonyosan nem volt senki nálánál kitűnőbb, s ha még ő sem érzé magát jól e körökben: én, egyszerű parasztasszony, ugyan hogy találhatnám fel magamat? És szegény Andris mit csinálna, ha egyszerre úrrá lenne, s ahelyett, hogy most maga dolgozik, a tisztek s cselédek után járva nyugodtan kellene néznie a pusztítást, melyet azok jószágán véghezvisznek? Még gyermekeimet is elvennék tőlem, hisz én nem nevelhetek kisasszonyokat belőlök. Higgye el, nagysád, ily embereket, minők mi vagyunk, nem is érhetne nagyobb szerencsétlenség. - De nem vagyok-e én balgatag, nevetséges asszony? - szakítá félbe önmagát. - Oly tűzzel szólok, mintha valaki erőszakkal grófnét akarna csinálni belőlem, s mintha nagysád nem tudná, hogy nincs helyzet a világon, mellyel jelen boldogságomat felcserélném?

A változó érzeményeket, melyeken a grófné e beszélgetés alatt keresztülment, senki sem írhatja le. Ha elébb még kétkedett, most meg vala győződve, hogy Maris sehol nem lehet oly szerencsés, mint jelen helyzetében. Kell-e, szabad-e őt kiragadni szerény köréből, hogy csendes örömei helyett oly javakat adjon neki, melyeknek élvezetére képtelen, s melyek, mint saját tapasztalásából tudja, senkit sem boldogítanak. A grófné tudta mindezt, s érezé, hogy leányát, ha neki születésének titkát felfedezi, talán boldogtalanná teszi: de az anya, ki gyermekét annyi évek után végre feltalálta, magába zárhatja-e érzéseit? Ki kívánhatja tőle, hogy midőn a rég keresettet maga előtt látja, midőn tudja, hogy gyermekéhez szól, midőn minden bizonyítványok, melyekkel anyai jogait megmutathatja, kezében vannak, boldogságát titokban tartsa? - Neki úgy látszott, hogy bármit tegyen, egynek jövőjét fel kell áldoznia. Ha szól: leányának boldogságát; ha hallgat: önmagáét.

A küzdelem, melyen e rövid félóra alatt keresztülment, nehéz vala; de végre győzött az anyai szeretet. Ormosyné el volt határozva.

- Igazságod van - mondá, nyugalomra kényszerítve magát -, nincs helyzet e világon, melyben magadat boldogabbnak érezhetnéd, mint most. S hidd el, ha gyermekem lennél is, és ha tőlem függne, hogy címemet s birtokomat reád szállítsam, nem tenném. Én semmiért a világon meg nem rontanám boldogságodat. Csak egy kérésem volna hozzád - folytatá rövid hallgatás után, megindulva. - Azt mondád elébb, hogy ha anyádra gondolsz, mindig hozzám hasonlónak képzeled őt magadnak. Tekints annak. Nevezz anyádnak; engedd, hogy gyermekeid nagyanyjuknak hívjanak.

Maris meglepetve nézett a szólóra.

- Neked e kívánat gyermekesnek tetszhetik - folytatá az előbbi -, te nem tudod, mi az, ha az ember gyermekeit elvesztve, senkitől a kedves anyai nevet nem hallja többé. De miért ne teljesítenéd kérésemet? Nem nőttél-e fel szemeim előtt, nem volt-e Margit testvéred, nem szerettelek-e mindig, nem szeretlek-e úgy, mint csak gyermekünket szerethetjük?

- Ó, anyám! anyám! mily boldog vagyok én - kiáltá Maris, s a két nő örömkönnyezve borult egymás karjai közé.

A grófné sokáig megölelve tartá gyermekét, szívét sohasem sejtett boldogság tölté el. - Midőn feltekintett, szeme Farkas Mátéval találkozott, ki a lúgos sűrű lombozatától eltakarva, a beszélgetés nagyobb részének tanúja volt, s most meghatva közeledett.

- Ó, barátom! - mondá a grófné, feléje nyújtva kezét - jöjjön hozzám, s ossza meg velem boldogságomat. Nem állok többé magánosan. Ím gyermekeim.

Farkas Máté nem szólhatott megindulásában, hallgatva szorítá meg a grófné kezét.

- A világ minderről mitsem tud - folytatá a grófné -, mi köze hozzá; az emberek előtt Maris és én a régiek maradunk: ó, de azért ő mégis gyermekem, ezek mégis unokáim.

- Hallottam beszélgetésüket, mindent tudok - mondá a plébános.

- S nemde helybenhagyja? - kérdé a grófné halkan. - Nem tehettem mást; hisz ő oly boldog.

- Boldog! boldog! ó, miként ne lenne az, mikor ily anyát talált.

A grófné ismét karjai közé szorítá leányát. Mit e pillanatban érzett, azt szavak nem fejezhetik ki.

Oly boldog, mint ő, a világon csak az lehet, ki mint ő, úgy tud szeretni.

ELBESZÉLÉSEK

A MOLNÁRLEÁNY

1

Nagy Magyarországban sok szép vidéket találunk. A Kárpátok égbenyúló csúcsai, a dicső folyó, mely Buda mellett áthalad, a Balaton, melynek környékét koszorús-költőnk megénekelte, még a külföldit is bámulatra ragadhatják; de ki kedves vidéket keres, melyben az ember magát otthonosan érezheti: menjen Sajógátra, álljon meg a lelkész háza előtt, s tekintsen körül. A Sajó éppen a ház előtt kanyarodik nyugat felé, úgy, hogy a folyó mentében épült falunak egy része meglátszik; s a túlsó parton a zöld rónaság, melynek őserdejéből csak itt-ott egyes százados tölgyek s néhány facsoportozat maradtak meg, távolban kék hegyek, s elválva a többiektől a tokaji csúcs: oly egésszé olvadnak össze, melyet minél többször látunk, annál inkább szeretnünk kell. A paplak nem különbözik semmiben a falu vagyonosabb gazdáinak házaitól; egyszerű az, mint a templom, melynek korát sem felírás, sem az építési rendszer, hanem csak a néhány melléje ültetett százados hárs hirdeti; de a venyige, mely gondosan felnövelve a ház falát födeléig eltakarja, úgy, hogy levelei között csak az ablakok látszanak ki, s a zöld ágak, melyek a templom fedelén, mintha azt védenék, átnyúlnak, különös bájt vonnak az épületek körül: mintha a természet a remény legszebb zöldjével akarta volna felékesíteni a helyet, hol e falu lakói nehéz napokban vigasztalást keresnek. Éppen a templom előtt áll a komp, melyen a falu lakosai a Sajón túl fekvő szántóföldeikre járnak; a túlsó partról a nagy malomnak kopogása hangzik át.

Itt ült egy szép őszi nap délutánján, több mint húsz év előtt, a falunak akkor még fiatalabb lelkésze; dolgait végezvén, ott akarta bevárni feleségét, ki a szomszéd faluba szüléit ment látogatni. Könyvet hozott magával, a római nagy költők egyikét, kit mindenekfölött tisztelt; de rövid olvasás után a padra tette kedvelt íróját, s helyette inkább a természetet nézte, miből ő s minden valódi művész kincseit meríté s fogja merítni, míg a világ fennáll.

Egyike volt azon nyájas napoknak, minőket november vége felé hazánkon kívül talán sehol sem lehet élvezni. A tölgyek alig hullaták el lombjaikat, s ámbár a nap már alkonyhoz közelgett, a levegő oly langyos vala, mintha a tél még hónapokra volna. Mégis az egész táj színezetében, a felhők formáiban van valami, ami arra int, hogy e tért, mely még oly zöldben áll, talán már holnap hideg hólepel takarhatja. Nem legszebb képe-e ez életünknek, hol aki hivatásának eleget tesz, hasznos munkássága közepett szenderül álmába, mint a föld, melynek termékenysége az utolsó meleg pillanatig tart? A fiatal lelkész véghetetlenül jól s megelégedve érzé magát e pillanatban. Más hasonló tehetségekkel és tudománnyal bíró ember talán szűknek tartotta volna a kört, melyet elfoglalt; ő tudta, hogy minden körben, bármi szűkek határai, legalább magasabbra törekedhetünk, s áldotta végzetét a szerény szerencseért, melyet e faluban talált. E gondolatok közt a komp vonta magára figyelmét, mely körül, amint az este közeledett, élénkebb élet vala észrevehető. A megrakott szekerek sora a túlsó parton, a lárma, mellyel az onnan megérkezettek marháikat a meredek parton szólítgaták; a révész, ki a várakozókat majd fennhangon türelemre inté, majd egy tréfával nyugtatá meg, mely tíz év óta ismételve mindig nevető közönségre talált; a fennhangú beszélgetés, mely egy part és a másik között folyt, anélkül, hogy a hallgatónak füleit sértené, egészen elfoglalák a lelkész figyelmét, főképp midőn a Sajó túlsó partján egy idegent vőn észre, kit egy ideig hatalmas lépésekkel közeledni látott, s ki éppen most a kompba szállt.

Amennyire az innenső partról látszott, tisztességesen volt öltözve. Hosszú, sötét kabátban, alacsony, széles karimájú kalapban, hátán egy kis utazó-zsákkal, melyet, mihelyt a hajóba

lépett, maga mellé állított; hóna alatt kis négyszögű köteggel. Mikor a komp kikötött, a révész, kivel útközben beszédbe ereszkedett, a paplak felé mutatott. Az idegen egyenesen ide irányzá lépteit, s bizonyos méltósággal hajolva meg a lelkész előtt, jó estvét kívánt, s elmondá, hogy a szomszéd falu lelkészétől jő, ki a tiszteletes úrnak sógora, s azt a hírt hozza, hogy a tiszteletes asszony ma estve nem fog hazajönni.

A lelkész nyájasan viszonzá a köszöntést, s kérdezé, nem akar-e a házba jönni, mert a levegő kissé hűvösödni kezdett.

- Igen megtisztelve érzem magamat - szólt az idegen, ismét meghajtva magát -, megvallom, fáradt vagyok. Négy órát gyalogoltam reggel, s ámbár a tiszteletes úr sógora magyar szívességgel fogadott, s rég nem ebédeltem olyan derekasan, mint úri házánál, mégis messzebbnek találtam ezt a falut, mint gondoltam, mikor elindulék. Régi tapasztalás: sík földön a cél, ahová törekszünk, távolabb fekszik, mint hittük; hegyek közt pedig a távolság helyett más akadályokat találunk. Fáradni mindig kell, erősen vagy sokáig.

A lelkész kijelenté sajnálkozását, hogy sógora szekéren nem küldte őt által.

- A tiszteletes úr oly kegyes volt, hogy ajánlotta - szólt utasunk udvariasan -, de nem fogadtam el. Jól mondja a közmondás: »Pauper Aristoteles cogitur ire pedes«, vagy magyarul mondva:

Deliberatum Ártándon.

Hogy a deák gyalog járjon. - Nem jó oly dolgokhoz szokni, miket csak ritkán élvezünk, s ilyen rám nézve minden kényelem.

Az utolsó szavakat keserűség nélkül, de oly hangon ejté, mely szívre hatott. Egyáltalában volt valami az idegen egész személyében, ami érdeket gerjesztett iránta. Magaviseletének szegletessége talán nevetséges benyomást tehetett volna. A száraz magas alak, rendkívül hosszú arcvonásai s a bokros szemöldökök, melyeket beszélgetés között fel és alá vont, teljességgel nem voltak szépeknek nevezhetők; de a férfi egész megjelenésében mégis volt bizonyos méltóság, mely tiszteletet gerjeszte. Első tekintetre, meglátszott, hogy azon emberek egyike áll előttünk, kin a sors csapásai mély sebeket hagyhatnak, anélkül, hogy magokat legyőzötteknek vallanák. S a lelkész csaknem zavarba jött, mikor szolgálatát ajánlá vendégének, ha netalán segedelmére szüksége volna.

Az idegen erre előadta, hogy a szomszéd faluban hallá, miszerint Sajógáton megürült a rektori állomás, s azért jött, hogy magát e helyre ajánlja.

- Talán irodalmi érdemeimre is hivatkozhatnám - mondá, midőn a hóna alatt hozott kötegből két könyvecskét átnyújtott. - Íme két munkám: *A régi történetekből a jövő kor hasznára szerkesztett erkölcstükör*, melyet Kolozsvárt és *101 jeles mondat az ifjúság számára*, melyet Debrecenben adtam ki. Ha vevőkre találnak vala, talán hasznosabb olvasmányul szolgálhattak volna egyéb könyveknél, melyeket a közönség élénk érdekkel fogadott. De szóljanak helyettem mások.

Ezzel zsebéből kendőbe takart bizonyítványait vette ki, s a lelkésznek átadá.

A bizonyítványok a legkitűnőbbek voltak; csak egy volt felötlő azokban, hogy az elsőt kivéve, mely egy nagyobb helységben hét évig kitűnő szorgalommal és képességgel tett szolgálatait tanúsítá, a többi aránylag mind igen rövid időről szólt. A lelkész kijelenté csodálkozását efölött s kételyeit, vajon ily bizonyítványokkal ellátva, e helység igen csekély jövedelmekkel járó rektori állomását elfogadhatónak fogja-e tartani?

- A tiszteletes úr kétségen kívül így gondolkozik magában - szólt az idegen szomorúan -, ez ember nem tud megférni sehol; házsártos ember lehet, egyike azoknak, kikről semmi rosszat

nem mondhatni, de akikkel egy jó órát sem tölthetünk. Ne rázza fejét, szemeiből látom gondolatát, s nem neheztelek érte. Ki vádolja a szelet, mely a kórót magával ragadja, vagy a földet, melyben az erős gyökeret nem verhetett? A kóró haszontalan; miért kóborol?!

- Ön félreértett - szólt a lelkész nyájasan -, csak bámulásomat akartam kifejezni, hogy képességével és azon szorgalommal, melyet irományai bizonyítnak, biztosabb állást nem szerezhetett magának.

- Ennek oka félig a tanítói pálya nehézségeiben kereshető, félig magamban, miért választám e pályát, s miért kerestem rajta saját hasznomon kívül egyebet? Aki mindig csak arra gondol, hogy minél továbbra haladjon pályáján: oly helyek mellett, hol kényelmesen megpihenhetne, elsiet, s estve többnyire hajlék nélkül találja magát. Aki ideálok után jár, nem szokta megtalálni mindennapi kenyerét; s aki valamely életmódot választott magának, ne keressen abban hivatásánál egyebet. Ha író, írjon, ha nevelő, neveljen, ha pap, papoljon, mint a varga bőrét, a szabó ruháját, az asztalos padjait készíti. Az élet költészete nem szegény legénynek való.

A lelkész tagadta e keserűséggel mondott nézetet, s állítá, hogy valamint a legszerényebb hivatásnak megvan költői oldala, úgy éppen foglalatosságunk e költői oldalának köszönhetjük a megelégedést, melyet abban találunk.

- Megengedem az elsőt, tagadom a másodikat - szólt az idegen, ki szemöldeit, melyeket a lelkész beszéde alatt fölhúzott, most megint összevonta. - Minden, pályának megvan költészete: szintoly tagadhatatlan, mint azon állítás, hogy aki szárazon jár, éppen úgy a csillagok szerint irányozhatja útját, mint a tenger hajósai. Csakhogy aki ezt teszi, magas útmutatásra fordítva szemeit, sokszor botlik, sőt gödörbe is esik. Így jártam én is. A jövőnek embereket nevelni: egyike a legszebb hivatásoknak. Nem kénytelenségből, de lelkesedéssel választám e pályát, szüleim kérése, barátaim tanácsa ellen. Soha ember komolyabban nem fogta föl feladatát. Elkövettem mindent, hogy magamat tökéletes nevelővé képezzem ki, s azért az időt, melyet külföldön tölték, hittudományi tanulmányok helyett arra szenteltem, hogy Németország és Helvetia akkor híres intézeteit bejárjam. Nagy reményekkel és föltételekkel tértem vissza hazámba, s kevés ember lehet boldogabb, mint én akkor valék, midőn nemsokára egy nagyobb helység iskolájának vezetésére hívtak meg. Hét évig működtem itt, s mint bizonyítványom mutatja, nem siker nélkül. De a helyzet nem felelt meg várakozásimnak. Minél tovább folytatám hivatalomat, annál inkább láttam, mi csekély az iskolamester hatása, minthogy az egész élet ellentmond oktatásainak. Ha egész életemet e falusi község művelésének szentelem is, mi befolyást gyakorolhatok ezáltal az emberiség vagy csak a nemzet jövőjére; mindez föl fogja-e tarthatni nevemet? - így gondolkoztam magamban, s elszomorodtam e gondolatban. Nagy embert akartam nevelni a hazának, ez volt ideálom, ez rögeszmém s örömmel hagytam el falumat, midőn az akkori alispán fiai nevelésére meghívott. Azóta egy hosszú vándorlás életem, melynek pihenőhelyei rám nézve kínpadok voltak. Tanítottam egy grófi, két bárói családban, alispánoknál és előkelő nemeseknél. Könyveket írhatnék tapasztalásaimról; de nem akarom a tiszteletes urat untatni, elég, hogy a közmondás: »Quem dii oderunt, paedagogum fecerunt«, vagy magyarul:

Csak akit az Isten megver,
Abból lesz iskolamester,

rajtam szomorúan beteljesedett. Rögeszmémből most már fájdalommal ugyan, de tökéletesen kiábrándultam. Nagy embereit Isten is a kor maga neveli magának. Az anyag, melyet a nevelő kezébe adnak, nem mindég olyan, amiből nagy egyéniségek válhatnak. Fából vaskarikát csinálni: ez a nevelő feladata; s jaj neki, ha el nem hitetheti a szülékkel, hogy ennek megfelelt, vagy éppen bevallja, hogy e csodára elégtelen. Több házban csak azért nem volt maradásom,

mert a szüléket fiaik gyönge tehetségeire figyelmeztettem; egy helyen túl szigorúnak tartottak, másutt meg szerfölött engedékenynek; míg néhány háznál azt vették rossz néven, hogy oly elveket csepegtetek a gyermek szívébe, melyek az életben nem alkalmazhatók; sőt egy háznál a táncmester lépett föl ellenem, mert tartásom és viseletem által, melyet tanítványom utánzott, művészetének eredményeit állítólag meghiúsítám. Szóval, sehol sem feleltem meg a várakozásnak, s ámbár nem küldöttek el, úgy bántak velem, hogy magamnak kellett elmennem; s itt állok most, ötven esztendős koromban, nem tudva, hol hajtsam le fejemet.

A lelkész meghatva hallgatta az egész előadást, s azon ígérettel felelt rá, hogy kívánatát minden kitelhető módon elő fogja segíteni.

- Fogadja köszönetemet - szólt érzékenyen az idegen. - Nagyobb jótéteményt nem tehet embertársának, mint ha számomra a rektori állást megszerzi. Jótéteményképpen kérem, hogy koldulnom ne kelljen - tevé hozzá, összevonva nagy szemöldjeit, melyek alatt könny ragyogott szemében. - A tél küszöbén állunk, s nőm és gyermekem van.

A lelkész és a jövevény még sokat beszéltek ez estve egymással. Másnap a lelkész bemutatta vendégét az egyház elöljáróinak, s egy hét múlva Zátonyi Illés családostól, a rektorházba költözött.

Az öreg Zátonyi nem bírt azon tulajdonokkal, melyek által a nép szeretetét megnyerhetni. Szigorú elvei, magaviseletének szegletessége, főképp pedig azon körülmény, hogy magát nem érzé otthonosnak a tanácsbeliek társaságában, megannyi okok voltak, melyek miatt népszerűséget nem szerezhetett, bár soha ember hívebben nem teljesítette kötelességét. Az öreg molnáron kívül, ki egész életén át csak magánál tudósabb- vagy magasabbak társaságát kereste, senki sem volt, aki vele szorosabb viszonyban állt volna. A többiek csaknem ellenséges állást foglaltak el, legalább egy alkalmat sem mulasztottak el a szegény rektor valamely gyöngeségének kiemelésére. Hiába, ilyenek az emberek! Ha nem tudják vagy nem akarják mondani, miért nem szeretnek valakit, addig törik fejöket, míg valami okot találnak. Ez nemcsak Sajógáton, hanem más helyeken is így szokott történni. Felhozták ellene a feszes méltóságot, mellyel iskoláját igazgatta, s hogy beszédébe deák mondatokat vegyített; nevetségesnek találták, hogy mindennek, amihez kezd, oly nagy fontosságot tulajdonít; rossz néven vették, hogy órákat tölt kis zongorájánál, s rajta Haydn és Mozart műveit, azaz oly darabokat játszik, melyeknek nótáját - mint a parasztok mondák - még öregapjok sem hallotta, s melyeket a cigány sem hegedülhetne utána; mindezt annyiszor pengették a rektor ellenségei, míg végre a faluban azt nevették ki valamennyien, aki mindnyájoknál többet ért.

Az öreg Zátonyi jól tudta ezt, és sokszor panaszkodott, nem annyira a nép, mint saját maga ellen. Mit ér - mondá sokszor -, hogy szívünk szeretni tud, ha tőlünk a sors megtagadta a mesterséget, mi által magunkat szerethetőkké tesszük. - De hivatalához kötve családja által, melyet szerény jövedelméből tartott, nyugodtan elviselt minden kellemetlenséget. A szeretet, mellyel egyetlen gyermekén függött, mindent kipótolt.

Mit bánta ő, ha a világ saját érdemeit nem ismerte el, ha minden tervei meghiúsultak, s a dicsőség helyett, melyet ifjú korában mint az ország első nevelője várt, most egy kis falu népszerűségét sem bírta megnyerni. A sors a fiúnak fogja megadni, amit az apától megmegtagadott: e remény fönntartá őt az élet kisebb-nagyobb kellemetlenségei között.

Kevesebbet tanulunk tapasztalás útján, mint közönségesen gondoljuk. Ritka ember tudja azokat csak saját gyermekeinek javára is használni. Megbuktunk a pályán, s ugyanazon ösvényre vezetjük, melyen mi megbuktunk; újra átéljük ifjúságunk álmait, s tapasztalásaink ellenére bizalommal tekintünk a jövő elé, mintha e világon csak mi csalódhattunk volna.

Ez volt az öreg Zátonyi gyöngesége is. Aki minden tehetségei mellett alig biztosíthatta mindennapi kenyerét, fia fényes jövendőjéről ábrándozott. A dicsvágy, mely jellemének egyik fővonását tevé, vén korában abban találta kielégítését, hogy fia számára fényes terveket alkosson. Volt abban valami nevetséges és mégis megható, ha a szegény iskolamester elmondá, mire fogja nevelni gyermekét. Nem volt cél oly magas, mit elérhetőnek, sőt biztosnak nem gondolt, ha kisfia vonásait látta maga előtt. Csak az volt szomorú az egész dologban, hogy e fényes ábrándok a gyermek nevelésére rosszul hatottak, s hogy a szegény fiú, kit apja mindég nagyra szánt, tulajdonképp semmire sem mehetett; már azért sem, mert anyja, nem osztozva férje reményeiben, a gyermek nevelésénél egészen ellenkező irányt akart követni.

A rektorné, vagyonos falusi gazdának leánya, szeretetből ment Zátonyihoz, s a nyomorúság, melyen átment, annál nagyobb gyűlöletet támasztott benne minden tudományos pálya iránt, minél inkább bámulta férje eszét. - Homlokod izzadtságával fogod munkálni földedet: ez áll, a szentírásban - mondá sokszor -, nem esze, hanem keze után él az ember, s én nem tűröm, hogy fiamat nyomorúságra neveljék. Legyen mesterember, legyen gazda, mint nagyatyja volt, de ne vesztegesse életét arra, hogy másokat olvasni tanítson.

A tudomány és iskolamesteri hivatal kapcsolatban tűntek fel a rektorné képzeletében, s a jó asszony meg akarta őrzeni fiát azon nyomorúságtól, melyet maga tapasztalt.

Hogy a rektornénak ezen nézetei, melyeket tartózkodás nélkül kimondott, nem növelték fiában a tanulási vágyat, szükségtelen mondanom.

Az öreg Zátonyi azonban férfiasan meg akart küzdeni neje előítéleteivel, s látva, miként házi tanításával nem sokra megy, elhatározá, hogy iskolába küldi fiát. Kész vala ő minden áldozatra, melyekkel a terv kivitele szűk körülményei mellett járt volna. Mindent kiszámolt és rendbe hozott; de mit használt? Nincs ellenállhatlanabb oly nőnél, kinek szeretetén nem kétkedünk, főképp, ha erős meggyőződése ellen csak reményeinkkel léphetünk fel. Ezt tapasztalta a rektor is. Minél inkább közelített a pillanat, melyben fiával Sárospatakra készült menni, annál inkább ingadozott föltételében. Többnyire néhány nappal elutazása előtt a lelkésztől kért tanácsot: nem tartaná-e jobbnak, ha a fiút fél esztendeig még magánál tartja, s a pataki iskolára jobban elkészíti? S ha a lelkész ellenkezőt tanácsolt is, Zátonyi az elhatározott napon mégis otthon maradt, s csak aztán panaszkodott gyöngesége ellen. - Meglátja a tiszteletes úr - mondá ilyenkor szomorúan -, feleségem makacssága elrontja gyermekünk jövőjét. Nem jó, ha a szülék annyira ragaszkodnak gyermekeikhez, hogy tőlök megválni nem tudnak. Önzés ez is, annál veszélyesebb, mert a szeretet palástjába takaródzik.

Az egész világ tudta, hogy e vádak Zátonyit magát legalább éppúgy illethetnék, mint feleségét; s maga a rektorné végre annyira meg volt győződve erről, hogy férje terveit, melyekről előre tudta, hogy nem sikerülnek, nem is ellenezte többé. Kik azonban e gyermeket ismerék, nem bámulhatták apja gyengeségét. Szeretetreméltóbb fiú nem vala az egész környékben. Észbeli tehetségeire nézve az öreg Zátonyi alkalmasint csalódott. A nyugtalan kíváncsiság, a bő beszéd, a tudákosság, szóval mindazon, idegenek előtt kellemetlen tulajdonok, melyek gyermekeknél észre mutatnak, hiányoztak fiában; de akihez e gyermek közelített, lehetetlen volt őt nem szeretnie.

A nép nem érzelgős. Kemény élethez szokva, keményen bánik saját gyermekével is, idegenekkel éppen nem sokat gondol; ide a kis Lajos kivétel vala. Őt mindenki kényeztette, hozzá a legkomolyabb parasztok is nyájasan szóltak; őt a legzsugoriabbak is magokhoz hívták, s ha kalácsot sütöttek a háznál, megvendégelték; mindenki örült, aki őt magával szüretre vagy kocsiján a mezőre vihette. Fia által az öreg Zátonyi is csaknem népszerűvé vált a faluban.

Részben szépsége, okozta azon varázst, melyet a gyermek mindenkire gyakorolt. Külsőnk soha sincs nagyobb hatással jövőnkre, mint gyermekkorunkban, mikor az első benyomás, melyet reánk az élet tesz, azon módtól függ, amint az emberek hozzánk közelítenek, s ezt azon hatás határozza meg, melyet mi reájok tevénk. De nem a kék szemek, nem az aranyfürtök, nem a kedves gyermekarc, mely oly derült szelídséggel mosolygott mindenkire, hanem inkább a kifejezés, mely mindazt egy bájló egésszé olvasztá, hatott azokra, kik e gyermeket látták. Véghetetlen jóság volt kifejezve ez arcon, s mély érzés, minőt gyermekben ritkán találunk. Derült volt, s mégis különös szendeség mutatkozott egész magaviseletén. Csaknem osztozni kellett a lelkészné véleményében, ki mindig mondá: kár, hogy a kis Lajosnak nőni kell; ő sem szebb, sem jobb nem lehet e világon.

Noha az öreg rektornak szíve boldogsággal telt el, ha fiára nézett, ez öröm nem volt aggodalom nélkül, valahányszor a jövőre gondolt, ő bizonyosan nem hanyagolta el nevelését, s a kis Lajos többet tudott más egykorú gyermekeknél, kik tanulmányaikat a fölvett rendszer szerint folytatják; de mindez, rendes iskolai bizonyítványok nélkül, a fiúnak jövőjét nem biztosíthatta, s közelgett az idő, mikor számára pályát kelle választani. Zátonyi, mint mindig, egy új nádparipát választott magának.

Fia teljes mértékben öröklötte zenészi szenvedélyét, s ahhoz képest, hogy csak apjától tanult, csinosan hegedült. A rektor új fellegvárakat épített e hajlamra. Egyes nagyobb zenészek fényes helyzetéről szólt, s fiát néha már ezek sorában látta. De ha a nehézségek s a bizonytalanság iránt elámíthatta volna is magát, melyek e pályán nagyobbak, mint bármelyiken: neje, ki a cigányok mesterségétől nem tudta megkülönböztetni a zenészetet, még kérlelhetetlenebb ellensége volt annak, mint a tudományoknak. A szegény asszony még azt is restellte, hogy fia hegedülni tanult, s néha vasárnapokon egy vagy más gazda udvarán szívességből elhúzta nótáit. Nem hallotta-e saját füleivel, mikor a kisbíró őt egy ilyen alkalommal szőke cigánynak nevezte?

Mind e bajok és aggodalmak azonban szerencsésen eltávolíttattak.

Zátonyinak - mint mondám - a faluban egyedüli pártolója és barátja a molnár volt. »Nagy molnár«-nak nevezték, nem testi nagysága miatt, hanem mivel a Sajó mentén három mérföldnyire nem volt nagyobb malma senkinek.

Csalódik, aki a nagyravágyást csak palotákban és udvarok körében keresi; hatalmas szerepet játszik az falvainkban is a nép azon osztályai között, melyeket közönségesen az arisztokráciával ellentétben képzelünk, s melyek saját körükben éppannyi arisztokrata hajlammal bírnak, mint bárki más. A felsőbbséget sehol sem követelik szigorúbban, sehol sem ismerik el oly könnyen és általánosan e követeléseket, mint a nép között; csakhogy ezen arisztokrácia alapját a népnél majdnem kizárólag a vagyon alkotja. A telkes gazda, aki szebb házzal vagy több marhával bír, tiszteletet követel, és szomszédai többnyire zúgolódás nélkül hódolnak felsőbbségének; s midőn még a bíró választása a gazdáktól függött, csaknem kivétel nélkül mindig a legvagyonosabbakra adták szavazatukat. A molnár mintája volt e falusi arisztokráciának. Középkori zászlósúr nem nézhetett le büszkébben jobbágyaira, mint ő azokra, akiktől a malomvámot szedte. Minden mozdulatából kitűnt az öntudat, hogy a Sajó mentében az ő malmánál nincs nagyobb, egyet kivéve, mely három mérfölddel magasabban áll, de amelyet nem lehet az övéhez hasonlítani, mert korona-jószághoz tartozik és zsidó bírja haszonbérben. - Ki a kis vastag emberkét látta, ha malmában szüntelen pörölve körüljárt, s majd legényeit dorgálta, majd az őrlőkkel vitatkozott, itt kegyelmeket osztva és soron kívül töltetve fel egyeseknek gabonáját a garádra, ott szidva a türelmetleneket, s mindig azzal végezve beszédét, hogy akinek nem tetszik, máshová mehet őröltetni; aki, mondom, mindezt látta, nevetett néha ennyi méltóság fölött, de jaj neki, ha e nagy molnár észrevette. Ha

gazdaember követte el a felségsértést, annak a sajogáti malomban bizonyosan nem őröltek többé; cseléd vagy siheder pedig nem kerülte el a verést. A molnár sokkal inkább becsülte önmagát, hogysem ily sérelmet megbocsáthatna. Senki sem tartá magát fontosabbnak, szükségesebbnek a világon, mint ő. Ami csak a faluban történt, mind ő tevé, sőt meggyőződése szerint, még messzebbre terjedt befolyása. Ha ő nem szól vala a főispánnal, midőn az egyszer erre járva, malmát megnézte, máig sem készült volna el a töltés, mely most erre megy. Kis Mihály gazda sohasem nyeri meg perét, ha ő nem ajánlja azt a főbírónak, s az egész falu annyiszor hallá mindezt, hogy végre elhitte, s a molnárt csakugyan hatalmas nagy embernek tartá. S e hibái mellett voltak neki jó tulajdonai is. Becsületessége ellen senki nem panaszkodott. Sokszor történt, hogy egy özvegyasszony vagy más szegény ember életét ingyen őrölte meg, sőt midőn leánya született, malma egész nap vám nélkül járt; mindez azonban nagyúri leereszkedéssel történt, hogy aki jótéteményeit elfogadta, inkább megalázva érezte magát, mint hálára kötelezettnek. Gazdag volt, s azért tisztelték, goromba, és azért féltek tőle, s felsőbbségét senki sem vonta kétségbe; s mégsem elégedett meg helyzetével. Minél inkább hódoltak szomszédai, minél inkább tűrték, hogy lenézi őket: annál inkább vágyódott magasabb, magához illőbb társaság után, s tulajdonképp csak ez volt a kapocs, mely őt Zátonyihoz köté. Zátonyi tudós ember volt, aki könyveket írt, és sokszor megfordult a földesúr házánál. Maga a főispán, kinek egyik rokonánál mint nevelő működött, mikor ő excellenciája utolszor a megyében volt, kedves barátjának nevezte, s a büszke molnár megtisztelve érezé magát ily férfiú barátsága által, s elkövetett mindent, hogy azt magának biztosítsa.

Mikor a kis Lajos tizenkét éves lett, felszólítá szüléit, adnák őt a malomba; ezzel a rektorné legforróbb óhajtásai teljesültek, míg a fellegvárak, miket férje épített, elpárologtak. Zátonyi sokkal józanabb volt, hogysem a biztos jövőt, mely fia előtt nyílt, s mire az maga is kedvet mutatott, el ne fogadná; de ki bámulhatja, hogy aki ez egyetlen gyermekének születése óta fényes jövendőjéről álmodozott, nem barátkozhatott meg a gondolattal, hogy őt molnárnak fogja látni? Igaz, csak reményeiről kelle lemondania; nem is voltak remények már, hanem ábrándok, melyekkel magános óráit vigasztalá de ki bír lemondani fájdalom nélkül ábrándjairól?! S még azok közt is, akik felsőbb körökben élve, az örömtelen fényt megunva, irigyléssel szólnak a nép boldogságáról, kevés van, ki gyermekét fájdalom nélkül láthatná a magáénál alantabb körbe szállani.

- Ki gondolta volna - szólt a rektor szomorúan -, mikor sorsom az ország egyik határáról a másikra kergetett, hányszor kértem Istenemet, hogy helyet adjon, ahol családommal megpihenhessek. Meglett. Gyökeret vertünk végre, én mint iskolamester, fiam mint molnárlegény. Ne vigasztaljon - tevé hozzá, midőn a lelkész, kinek ezt mondá, az előnyöket kezdé felszámolni, melyek Lajosnak a malomba való fölvételéből várhatók -; ha fiam boldogságához vezet, nem panaszkodom semmi ellen. De ismerem fiamat, vannak keblének vágyai, melyek azon körben, hová lép, kielégítést nem találhatnak. Feleségem nem hiszi, s talán a tiszteletes úr sem; de Lajosomat Isten művésznek teremté, s az írásnak példabeszéde a vasfazék- és cserépedényről nemcsak a gazdag és szegények közötti érintkezésre illik, mire ott használtatik: - jaj annak is, aki gyöngéd érzelmekkel durvább körbe lép; szétzúzzák, s nem gyanítja talán senki, hogy csak meg is sértheté.

Saját házában szegény Zátonyi ezekről nem szólhatott. Neje sokkal boldogabb volt, hogysem kételyeket tűrt volna. Ő már a gazdag molnár utódjának, a nagyszerű malom és terjedelmes földbirtok örökösének, a vidék első gazdájának látta fiát, s csakugyan úgy tetszett, mintha mind e reményeknek teljesülniük kellene.

A molnárnak volt egy, a kis Lajosnál két évvel fiatalabb leánya; s nem mondta-e számtalanszor, hogy ha a gyermekek később is úgy illenek egymáshoz, ő a rektor fiánál jobb vőt

sohasem kíván, magának? És ugyan hogyne illenének később egymáshoz, gondolá magában a rektorné, elmerengve a boldog jövő ábrándjain, mikor már most is az egész falu mondja, hogy ebből pár lesz, s gyermek létökre máris szeretik egymást, s ha e szót gyermekekről használhatjuk, a viszonyban, mely Lajos és Mariska között csaknem találkozásuk első pillanatától fejlődött, csakugyan volt valami, amit szerelemnek nevezhetnénk.

Szép, szeretetreméltó gyermekek voltak mindketten, jók és kedvesek; egyébként nem hasonlítottak egymáshoz.

Ha szomorú idők vonulnak el valamely család fölött, megmarad azok nyoma a gyermekeken is. A kisded nem ismeri a nélkülözéseket, melyeken keresztülmegy, nem érti a gondteli tekintetet, mellyel szülei játékát követik; a panaszok, melyeket hall, a könnyek, melyeket lát, egyaránt megfoghatatlanok előtte; de a szomorú kör, melyben felnőtt, észrevétlenül hat kedélyére, s a zajos gyermeki vidámság - életünk eme legtisztább boldogsága - az egyetlen, amit tőlünk senki nem irigyel, jókor eltűnik a gyermeknél, kit szülei gondok között neveltek föl. Lajos kitűnőleg csendes gyermek vala, ábrándozó, szende még örömei közt is.

- Nézze csak fiamat - mondá Zátonyi többször, ha vasárnap délután a tiszteletessel a templom körül játszó gyermekeket nézte -, mennyire kiválik a többiek közöl. Már most is meglátszik benne az ember, ki csak a tudomány és művészet körében érezheti jól magát; hej be kár, hogy nem keményebb kedélyű - tevé hozzá sóhajtva -, keményebb érc lármásabban hangzik minden érintésre.

A gyermek feltűnőleg nyugodt, de derült volt. Ha anyja neki téli estvéken József történetét vagy valami mesét mondott el, melyben a jó gyermek egész háznépére szerencsét hoz, vagy ha apja tanulás után vállát megveregette s mondá, hogy megelégszik: a szelíd gyermekarcon mondhatatlan boldogság kifejezése látszott. - E gyermek valóságos angyal - mondá egy öreg szomszédasszony -, már kinézése is olyan, minőnek az angyalokat festik: arany haja, mint a fénysugár, foly körül fején. Sajnálom a rektornét! angyaloknak nincs maradások e földön. Nekem is volt két olyan gyermeke, s eltemettem mind a kettőt, mielőtt felnőttek volna.

A kis Mariska éppen ellenkező, piros, víg, kedvesen csintalan gyermek vala. Nyájas csevegése elűzött minden gondot, s jöttében a csengő ének s a kedves gyermekhahota, mely őt csaknem mindig megelőzte, távolról hirdette a mezőn és faluban, hogy itt öröm közelít.

A rektor és molnár közötti barátság mindig szorosabb viszonyba hozta a gyermekeket is, s alig múlt néhány hónapja, hogy Zátonyiék Sajógátra jöttek, s már elválhatatlanokká lettek. Azon időt kivéve, mely alatt Lajos atyjánál tanult, vagy a kis Mariska anyja mellett sok fészkelődés között kötött, majd mindig együtt voltak. A malom mögött a nagy tölgyek alatt, hol hő nyári napokban az őrlők megálltak, az erdőben, a Sajó partján ott ültek és jártak együtt. Ha a többi gyermekek játékaiban résztvettek is, azért csak együtt mulattak. Mariska csintalanságai Lajoshoz voltak irányozva, s ez csak kis barátnőjét követte szemeivel, lesve az alkalmat, melyben valamely kívánatát teljesítheti. S e szüntelen együttlét annyira hatott mindkettőre, hogy Lajos vidorabb, Mariska csendesebb lett. Mint két hang, mely, ha az egyik néhány fokkal magasabban szól, annál szebb összhanggá olvad; mint két szín egy napsugár fényében: ilyenekké váltak ők e szüntelen érintkezés s e közös örömök befolyása alatt. A különbség megmaradt, de ami ellentmondónak látszott jellemökben, eltűnt. Mintegy kiegészíték egymást, úgyhogy ha őket elválva gondoljuk, a kedves hatás, melyet személyességük mindenkire tesz, félig elenyésznék.

Mindezek kicsinységeknek látszanak, de hisz én csak egyszerű falusi történetet mondok el, s hallgatóim nem várhatnak meglepő változatosságot, melyet úgyis inkább csak regényekben találunk. Az élet, kevés kivétellel, sokkal csendesebben foly. Valamint az erdőben a téli álom

után a fák ágait zöld lomb takarja, s őszkor a lomb lehull s az ágak ismét szárazon állnak, anélkül, hogy a fejlődést és fonnyadást fokozatonként észrevennék; valamint ott egyik fának sudara hatalmasan emelkedik ég felé, míg a másik fonnyadni látszik, anélkül, hogy ismernők az erőt, melynek amaz növését köszöni, vagy meg tudnók mondani, hol és mily féreg rágja ennek gyökerét; ilyen többnyire az emberek élete is; az idő rendes folyamában vesz és nő a szerencse. Ritka fa, melyet villám dönte meg; s a szívek többnyire zajtalan csapások alatt vérzenek el.

Miután a kis Lajos a malomba jött, még szorosabbá lett a családok viszonya; de Zátonyiék állására nézve sem maradhatott e változás befolyás nélkül a faluban.

Gazdag embernek egyetlen leánya falun, mint városban, csaknem születésétől fogva sok fényes remény tárgya szokott lenni, s a falu jegyzője és többen a legvagyonosabb gazdák közöl nem szívelhették, hogy Lajos évekig ápolt reményeiktől most minden valószínűség szerint megfosztja őket. Zátonyival a közvélemény lassanként részint megszokásból, részint mivel a rektor érdemei tagadhatatlanok voltak, már kibékült; most ismét jöttment embernek nevezték, s Lajos valamennyiek előtt irigység, némelyek előtt gyűlölet tárgya lett. Szelídségét gyávaságnak, nyájasságát aljas kedvkeresésnek tulajdoníták, s éppen mivel tudták, hogy a rektornét sértik, fiát azóta mindenki csak szőke cigánynak szokta nevezni.

Lajos sokkal érzékenyebb volt, hogysem e változást észre ne vette volna. Azon szerencsés vagy szerencsétlen egyéniségek közé tartozott ő, kik senki iránt nem maradhatnak közömbösek, s akiket mások hidegsége szintúgy sért, mint a szívesség legkisebb jele boldoggá tehet. A hiúságnak egy neme ez is, de kétségen kívül csak a legnemesebb szívek hiúsága. Az ártatlan fiú nem értette ugyan a változás okát, kedélyére azonban az a hatása volt, hogy őt félénkebbé tevé. Az elevenebb Mariska a kedves pajtásán elkövetett sértéseket türelmetlenebbül viselte el. Mióta a faluban úgy bántak Lajosával, apja egész büszkesége felébredt keblében. Mint egy kis hercegné járt a többiek között, s akik hozzá közelítettek, bő mértékben visszanyerték, amit Lajoson elkövettek.

A szívnek tulajdona is csak az ellenhatások által válik biztossá; s valamint azok, kik egymásnak birtokában keresik boldogságukat, körükből minden egyebet szívesen kizárnak: úgy semmi sem hozhat két embert közelebb egymáshoz, mintha magát a többiektől visszataszítva érzi. Így a viszony, melyben Lajos és Mariska boldogok voltak, szinte csak még szorosabbá lett. A rektorné azonban aggodalommal nézte a közirigység jelenségeit. - Baj, ha az embernek egy nagy ellensége van - mondá egyszer a lelkészhez, ki őt meg akarta nyugtatni -, de sok apró még rosszabb. Amaz egy csapással terítheti le az embert, de kitérhetünk előle; ezek aláássák a földet, s nincs menekülés. Minden bajnak az az átkozott hegedű az oka. Ha ez nem lenne, nem volna semmi, amit fiam ellen felhozhatnának.

Mindamellett a kárhoztatott hangszer nemcsak Lajosnak, de mindazoknak, kik őt hallák, sok kedves élvezetet szerzett. Kivévén néha a földesúr házánál - idegenek előtt most ritkán játszott; de ha a hosszú téli vasárnapokon a tiszteletes nejével s a molnár és Zátonyiék családja a nagy kályha körül összegyűltek s Lajos hegedűjéhez fogott, még a molnár arcai is szelídebb kifejezést vettek föl, a rektorné pedig, minden ellenszenve mellett, örömittas szemekkel nézte fiát. - Be kár - mondá sokszor az öreg Zátonyi, a tiszteletessel a malomtól hazafelé ballagván -, a szegény fiú az elsőrangú művészek egyike lehetne, - és most...

- Inkább sohase tanítottad volna hegedűre a szegény fiút - szólt a rektorné -, legalább senki sem nevezné szőke cigánynak a faluban; s meglátod, ebből végre is még baj lesz.

Semmi sem igazolá e szomorú jóslatokat. Évek folytak változás nélkül. Lajos a munka között nőtt erős ifjúvá, Mariska a legszebb leánnyá serdült, s ha a versek, melyeket a jegyző fia, aranykarikás papíron, neve napjára általadott, hízelgők voltak is, nem volt leány hét vármegyében, kire jobban illettek volna a régi dal szavai:

Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Piros pünkösd napján
Hajnalban születtél.

Soha két ártatlan kebel biztosabban nem nézett a jövő elé, mint ők. Hisz Mariska Lajosnak mátkája volt, mi állhatott útjában boldogságuknak? Mihelyt Lajos egyévi vándorlásból visszajő, az öreg molnár ígérete szerint megtartják a lakodalmat; s ők olyan ifjak voltak mindketten.

Az öreg molnár annyira megszokta legényét, kire mindent bízhatott, annyira szeretni látszék őt, hogy maga volt, aki mindig halogatta a vándorlás idejét. De végre Lajos tizenkilenc, Mariska tizenhat éves volt; a tiszteletes, a két család közös barátja s tanácsadója, mindinkább sürgette az elindulást, míg végre csakugyan kitűzték napját.

Lajos egy szép májusi reggelen indult el. Szülei, mátkája és a tiszteletes az erdőig kísérték a távozót. Itt vettek búcsút egymástól. Apja keblére szorítá, s elfordult, hogy se ő, se az asszonyok ne vegyék észre szemeiben a könnyeket. Mikor mintegy száz lépésnyire ment Lajos, megállott és visszanézett; a rektorné még egy áldást kiáltott egyetlen fia után, oly hangon, minőt csak anyáknak adott a természet; míg Mariska még egyszer kedveséhez futott, hogy őt még valamivel tovább kísérje. A szülők meghatva néztek e szerető pár után. Kezet fogva mentek egymás mellett egy nagy vadkörtefáig, melyet most virágai egészen elborítottak. Itt megálltak, s még egy ideig beszéltek egymással. Végre Lajos két kis ágat szakított le. Egyikét mátkájának nyújtá, kebléhez szorítá őt, s még egyszer búcsút intve kezével, elsietett. A szegény fiú nem is nézett vissza többé - talán mivel érzé, hogy ha visszanézne, nem mehetne tovább.

Midőn Mariska visszajött, szeme tele vala könnyekkel, de arcán megelégedés látszott, mintha mondaná: mégis én vagyok az utolsó, aki tőle búcsút vettem.

- Ne sírj, kedvesem - szólt Zátonyiné zokogva -, hisz jövő tavaszra visszajön, s akkor nem hagy el többé soha e világon.

- Tudom, tudom - válaszolt Maris, míg piros arcán könnyek gördültek le -, nem is azért sírok, csak hogy olyan nagyon szeretem fiát. Mikor utolsó búcsút vettünk, s Lajos ez ágat leszakította, felülről, mint az áldás, egész virágeső hullott reánk, s az öreg Bodóné, ki az egész falunak kártyát vet, mikor tegnap kértem, hogy nekem és Lajosnak is jövendöljön, azt mondta: nem is szükséges a kártyavetés, mert a ház, melyek fedelén a gólya fészket rakott, nem olyan biztos, mint aki szeretőjének, ha útra ment, szívében készen tartja helyét. De egy esztendő mégis sok, és a malom oly üres lesz Lajos nélkül.

2

Eleinte úgy látszott, mintha Lajos eltávozása senkinek nem esnék nehezebben, mint gazdájának. Mióta kedves legénye elment, bosszúságot látott, ahova csak nézett. Az őrlők szemetes búzát hoznak, a legények csak szájokat tátják, a Sajó is kétszer áradt meg három hét alatt; mintha minden csak azért volna a világon, hogy őt bosszantsa. Szidta legényeit és az őrlőket, néha megverte kocsisát, s ha a tiszteletessel vagy Zátonyiékkal találkozott, órákig

elpanaszkodott az ostoba céhbeli törvény ellen, mely a legényeknek kötelességül teszi a vándorlást, s mi miatt neki most jöttment himpellér fickókat kell fogadnia Lajos helyett. Pedig szeretné látni azt a malmot, ahol valamint tanulhatna, aki nála tanult. Rossz kedvét most még Mariska sem űzhette el; sőt miután a molnár azon nem ritka egyéniségek közé tartozott, kik, ha magok vígadnak, nem foghatják meg, miért nem nevet az egész világ, s ha magok rosszkedvűek, nem értik, hogy mosolyoghat valaki körükben: ha leánya őt fel akará deríteni, csak szidta könnyelműségét, mivel Lajost feledve, megint nevetni és dalolni tud. Pedig sohasem volt vád igazságtalanabb.

Mintha rózsa néha lehajtja harmatos fejét, de azért szintoly derült színekben áll, mint egyébkor: ilyen az, akit a vidámság isteni adományával áldott meg az ég. Ilyen volt e napokban Mariska is. Le kell törni a virágot, levelenként széttépni kelyhét, hogy elveszítse az örömszínt, mellyel a természet fölékesíté. Az élet és az emberek megteszik néha ezt is.

Ez időben éppen változás történt a megyei tisztviselők közt. Egy szolgabíró meghalt; a sajóháti járás esküdtjét tették helyette ideiglenes szolgabírónak, ehelyett pedig egy fiatalembert választottak, ki, miután iskoláit végezte, s erejét többféle pályán megkísérté, apja halála után ősi telkére vonult vissza, hol egy év alatt azt a keveset is elfeledte, amit tanult. Miután az előbbeni esküdt halála után az a kérdés forgott fenn: vajon a helyettesítés választás vagy főispáni kinevezés útján történjék-e, az ügy az egész megye figyelmét magára vonta. Azon nap, melyen Ékesyt megválasztották, fontos politikai győzelem napjának tekintetett, s az új esküdt, főleg a sajóháti járásban, melynek kisebb nemessége magát benne képviselve látta, egy ideig a legnépszerűbb ember volt.

Miután a molnár jelleménél fogva szigorúan ragaszkodott minden jogához, csaknem szüntelen perben állt molnár szomszédaival, s ily ügy alkalmával, melynek elintézésére a főszolgabíró lőn kiküldve, történt, hogy Ékesy esküdt úr a malomban megfordult.

Meglehet, hogy Ékesyt sok ember nem tartá vala szeretetreméltó embernek. Arcának éles vonásai, a rikácsoló hang, a hízelgés, mellyel felsőbbekkel, a gőg, mellyel alattvalóival bánt, az iszonyú hahota, melyre főleg saját mondatai fölött fakadt, vagy ha a főbíró és alispán valami tréfásat beszélt; e vegyülete a gőgnek és alázatosságnak, az úri és inasi rossz tulajdonoknak sokakra talán kellemetlen hatással lehetett; de azért voltak, kik az esküdtet csakugyan fájin embernek tartották, értve e szép szó alatt oly úri embert, ki ha az utcán végigmegy, megérdemli, hogy megnézzék. E csodálói közé tartozott a molnár is. Felfogása szerint nem volt ember a vármegyében, akit az Isten inkább úrnak teremtett volna. Tekintélyes emberré tevé őt már azon mód, amellyel bajuszát hegyesre pödré, s magatartása, ha falusi bíróval vagy más alattvalóval szólott, s kezeit hátratéve, lábait kissé széttámasztva, térdeit felváltva meghajtá, s így testét különös mozgásba hozta, mitől a néző csaknem elszédült. Hát még a méltóság, amint pipázás közben köpni tudott, miben az amerikai szövetséges államok minden polgárát felülmúlta. Csoda-e, ha a mi esküdtünknél - főleg miután, a molnár hite szerint, az imént érintett pört az ő befolyása következtében döntötték el kedvezőleg - csoda-e, mondom, ha csakhamar senki sem volt a malomban kedvesebb vendég. Ékesy mindennapos lett a házban, s jólesett a molnárnak, ha a bírák, odahivatva, levett kalappal állottak a vármegye esküdtje előtt, míg ő kényelmesen tovább pipázott háza előtt, mintha maga is esküdt vagy szolgabíró volna már.

Mariska szépsége vagy csak a molnár vagyona volt-e, ami Ékesyt arra bírta, hogy a leány ellenszenve dacára is folytassa udvarlását, bajos volna meghatározni. Az emberi kebel a szép és aljas tulajdonoknak oly csodálatos vegyületét hordja magában, hogy az érdek a legnemesebb s az érzelem a legaljasb emberekre is mindég gyakorol befolyást; annyi azonban bizonyos, hogy néhány hét múlva éppoly kevés kétség lehetett az esküdt szándokai iránt, mint

aziránt, hogy a molnár szívesen látja leányának ezen új udvarlóját. Ki azelőtt minden alkalommal említé Lajost, most, ha csak nevét mondták is ki, már másra fordítá a beszélgetést; szóval egész magaviseletéből kitűnt, hogy előbbi összeköttetéseit minél lazábbakká igyekszik tenni. - A rektorné mindég nyugtalanabbá lett, s álmatlan éjeket töltött. Aggodalmaiban mindenki osztozott, akivel csak szólott. Csak Mariska és Zátonyi néztek bátran a jövő elé; amaz, mivel bízott saját szívében, s meg volt győződve, hogy apja jobban szereti őt, hogysem oly valamire kényszerítse, ami által örökre szerencsétlenné válnék; Zátonyi meg, mivel emberismereténél fogva lehetetlennek látszott előtte, hogy valaki másnak eljegyzett mátkája után járjon, vagy hogy a molnár ünnepélyesen adott szavát megszegje.

Így múlt el a nyár. Beszüreteltek. A tarlók egy része föl vala szántva, itt-amott már új vetés is látszott, vidám zöldjével vigasztaló reményként terülve el a dérsárgította rétek és mezők közt. Megváltozott a fák színe; arany vegyült a fejér nyárfák ezüst lombjai közé; az erdőben vörös foltok látszottak, s a finom szálak erdőn és mezőn, a hosszú ősz eme hirdetői, ezernyi fonállal szőtték körül az ágakat, de nem bírták lekötni a hulló lombot. Már a legkisebb szellő érintésére száraz levelek szállongtak a fák között ide s tova. Vasárnap volt. Mariska, mint Lajos távozása óta szokása, magányosan ült egy facsoport alatt a malomtól nem messze, s míg szemei majd az égen úszkáló könnyű fellegeket, majd a Sajó csöndes folyását kísérték, eltávozott kedvesére gondolt. Mit is tehetett volna egyebet?

Elvégezte dolgait, s tudta, hogy apja nem szereti, ha Zátonyiakhoz vagy a tiszteleteshez jár, s hogy vele Lajosról beszélnie sem szabad többé. Itt, hol annyiszor járt kedvesével, legalább szabadon gondolhatott rá. Mintha a lomb róla susogna, mintha a folyó tükréből is az ő képe mosolygana felé; itt Maris nem érzé magát egyedül, s a múlt emlékeinél elfeledte sok baját, melyek között töltötte életét, mióta Ékesy a malomba jár.

- Milyen bolond ember az az Ékesy - szólott magában, míg Lajos utolsó levelén függöttek szemei, melyet többször elolvasva, még mindég nem hajtott össze, mintha szemei nem tudnának megválni a kedves vonásoktól -, azt hiszi, hogy végre majd elfelejtem Lajosomat. A Sajó nem foly el hamarébb egyik határról a másikra, mint változik a leányszív: ezt mondta apám minap. Igaz, e folyó partján sok tárgynak veti vissza képét; de valamint mély közepén, le egészen addig, ahol a Tiszába szakad, mindég csak az ég tükrözik: úgy Lajos képe sem vesz el szívem mélyéről soha, soha!

Míg Mariska a Sajó partján mindinkább elmerült ábrándjaiba, addig apja elvégezve délutáni álmát, mellyel a hosszú vasárnapokat rövidíteni szokta, fölkelt a lócáról, pipára gyújtott, s fölnyitva ablakát, kinézett. Az ablak nem a Sajóra, hanem az udvarra, kertre és ezen túl a termékeny térségre szolgált, mely a Sajót a hegyektől elválasztja. Itt látta földjeit, a fölszabadult réten legelt a falu csordája között kilenc tehene, s távolabb a város és hegyek látszottak, hol háza és szőlei voltak. Bő volt a termés, s a szüret is megfelelt a várakozásnak. Megtelt a pince; újévig sem bírják kicsépelni, amit a csűrben összeraktak, s a padlásra sem fér többé a vámba szedett gabona. A molnár megelégedéssel tekintett végig gazdaságán, s a boglyák, a kazlak fölött, melyek a kert mögött látszanak; azon büszke, csak a gazda által ismert öntudat emelte keblét, hogy takarmánya tavaszig nem fog elfogyni. Visszagondolt azon időkre, mikor legénykorában először ide jött. Mennyi minden változott azóta; maga az özvegy molnárné, kivel a malmot kapta, sem ismerne most saját házára. Födele új, fala új, kerekei újak, csak a hely maradt a régi, s mégis csak annak köszönheti szerencséjét, hogy a malomba jutott. - Csak megfészkelhesse magát az ember egy helyen, csak itt álljon meg erősen, a többi magától jön. A malom kereste a földeket, a földek a szőlőt, a szőlők a házat; s végre mégis mindent vén feleségemnek köszönök - Isten nyugtassa szegényt, most úgysem élhetne többé. Nyalka legény voltam akkor, s a faluban azt mondták, kár, hogy magamat pénzért eladtam;

mintha bizony azok, kik magokat ingyen adják el, nem koptak volna meg szintúgy, mint én. A kovács, ki akkor leginkább nevetett, ott dolgozik rongyos viskójában, s a bíró fia, ki akkor állott katonának, mikor megházasodtam, most mint vén obsitos koldul házam előtt. Engem tisztel az egész világ. Hiába, akitől valamit várnak, mindenki támogatja azt, mint a gyümölcs terhelte almafát. Úr vagyok; hát még ezentúl! - Ekkor Marisra gondolt s Ékesyre, a szolgabíróságra és alispánságra, a címerre s kiváltandó nemesi jószágokra, az unokák unokáira. Nem is vette észre lelkesedésében, hogy rég kiégett pipája, s még a füst is csak képzelődés, melyet szájából ereget.

Gondolatai közepett egy hintó vonta magára molnárunk figyelmét. Az egyenetlen sebességből, mellyel az az országúton majd vágtatva, majd lassan haladott, amint a kocsis lovainak gyöngeségét vagy azon intéseket vette tekintetbe, melyek időről időre háta mögött hallatszottak, oly tapasztalt ember, mint a molnár volt, könnyen észrevette, hogy a hintót előfogat húzza; a forgós huszár a bakon arra mutatott, hogy benn a hintóban a nemes vármegyét viszik. Sokkal jobb összeköttetései voltak a járásban, hogysem attól félhet vala, miszerint az előfogatot az ő lovai fogják felváltani, azért nyugton, sőt valódi gyönyörűséggel követte a hintó mozdulatait. Hisz a forgó és előfogat éppen oda illettek ábrándjai közé. Egykor, ki tudja, mi hamar, előfogattal s a bakon forgós hajdúval jár majd Mariska is.

A hintó egyszerre csak elhagyta az országutat.

- Biz Isten, ide tartanak. Nem is tudom, ki lehet, talán maga az alispán? Julis te, Vikta! - kiált a molnár. - Átkozott leányok, utoljára valamennyien elmentek a templomba, s ha vendég jő, még cselédet sem talál a háznál. Vikta, Julis! - ordított a gazda újra, míg a hívott leányok végre előkerültek.

- Megint aludtatok? Látott-e az ember ily álomszuszikat?

- Mit csináljon az ember - válaszolt Vikta rosszkedvűen -, dolgozni nem lehet, mert a tiszteletes tiltja; táncolni meg nem szabad, mert kelmednek nem tetszik.

- Csak az volna még hátra - te nyelves, te kofa! Mossátok ki hamar a poharakat, s hozzatok föl két cilindert abból a 34-i egriből, jobbról a pinceajtó mellől. Maga az alispán jön.

- Nem a biz a - szólt elkedvetlenedve Julis, ki e hírre nagy érdekkel nézett ki az ablakon; hisz ez nem Miska, hanem Jancsi.

- Persze, hogy Jancsi - kiáltá Vikta földerülve. - Már pödrött bajuszát is látom.

- Igaz, csak a főbíró - szólt a molnár nyugodtabban -, hát csak a miskolciból hozzatok föl balról a pinceajtó mellől.

- Hát Jancsinak? - kérdezé Vikta.

- Annak is adhatsz egy pohár bort, de csak idevalót, érted-e? - S ezzel a molnár már követni akarta a szolgálókat, ha eszébe nem jut, hogy a főbírónak az utolsó tisztújításkor háromszáz forintot adott kölcsön, miből eddig írásán kívül egyebet nem látott. Elhatározá tehát szobájában várni be vendégét. Nyugodtan ablakához állott, s csak akkor ment ki vendégei elé, mikor az ablak alatt elhajtottak, s már az ajtó előtt állt a kocsi - sajnálva, hogy Jancsin és a szolgálókon kívül nem volt, több tanúja azon fesztelenségnek, amellyel ő molnár létére fogadj a főbírót.

- Isten hozta a teéns urat - szólt, alig billentve meg kalapját, míg a bíró Jancsi segedelmével kiszállt a hintóból. - Jó napot, Ékesy... Vigyék azt a kocsit az állás alá... Méltóztassék besétálni; talán egy pohár borral szolgálhatok.

S ezzel a molnár fölnyitva a konyhába vezető ajtót, beereszté vendégeit. A főbíró egész magaviseletében különös ünnepélyesség látszott. Ékesy sokatmondólag köszörülte torkát, s egyet köpött, midőn a szobába lépett. Jancsi, mint látszik, legújabb dolmányát húzta fel. - Mégis csak abból az egriből hozhatsz föl - súgott a molnár Vikta fülébe; s ezzel bement ő is.

Eleinte csak általános dolgokról folyt a beszélgetés. A főbíró a molnár szüretjéről, ez a főbíró felesége felől tudakozódott; de miután Julis a két cilinder egrit s a csengő poharakat az asztalra téve, eltávozott, s a molnár vendégeivel az első poharat kiürítette, komolyabb irányt kezdett venni a beszélgetés.

- Fogadni mernék - szólt a szolgabíró, midőn poharát az asztalra tevé -, Farkas úr ki nem találná, mi járatban jövünk házához. Pedig fontos ám a mi dolgunk, ugye, öcsém?

- Fontos bizony - visszhangzá az esküdt.

- Tudom már - szólt a molnár rosszkedvűen -, bizonyosan újra szomszédom adott fel a nemes vármegyénél; pedig hazudik, ha azt mondja, hogy az én malomgátam szorítja ki rétjére a vizet. A gát egy hajszállal sem magasabb, mint azt maga a teéns úr kimérte az inzsellérrel.

- Nem vízről van itt szó, Farkas uram, hanem tűzről. Nem feladás hoz minket ide, hanem itt akarjuk találni a feladást vagy megadást vagy általadást. Mi pedig a gátat illeti, különösen azért jöttem, hogy minden gátokat elhárítsak; ugye, öcsém?

A molnár nem tudta még tisztán, mihez tartsa magát; de miután észrevette, hogy a főbíró tréfál, nevetett. Ékesy hahotája az állásig kihallott. Bogasy főbíró, ki más egyéb tulajdonsága mellett a megye leghíresebb toasztozója volt, nyugodt maradt. Az általános elismerés, mellyel találkozott, most, mint egyébkor, csak arra bírta őt, hogy nyugodtan kiürítve poharát, újra megtöltse.

- Nem értem a teéns úr célzatait - szólt a molnár jókedvűen.

- Meghiszem, barátom - mondá a szolgabíró. - Mi házas- és özvegyemberek nem értjük a buzgóságot, mellyel az efféle nőtelen legény szabadságától szabadulni kíván, s az embert kéri, hogy kérője legyen; de volt idő, mikor mi is fiatalok voltunk, mikor mi is azt hittük, hogy az öröm, mint az iskolásfiú sárkánya, csak akkor repül magasra, ha megkötik. Igyunk egy pohár bort e szép ostoba idők emlékére!

Farkas gazda most már tökéletesen megérté a főbíró célzatát; s ha az első benyomásnak enged, nyakába borul vala az összes járásbíróságnak, s eljegyezte volna Mariskát, még mielőtt megkérték. De mint a hajó, mely elegendő terhet hord: úgy az olyan ember sem billen föl egykönnyen, akinek telvék zsebei. Miközben kiüríté poharát, visszanyerte nyugalmát, s csak azt jegyzé meg, hogy a főbíró úr rendkívül jó kedvében lehet.

- Nem akarják megérteni példázgatásainkat, öcsém, nyíltan kell szólanunk - mondá a főbíró mosolyogva esküdtjének. - Én tehát minden sujtás és csűrés-csavarás nélkül kimondom, hogy Ékesy öcsémmel leányt kérni jöttem a nemzetes úr házához.

Bogasyt nagy szónoknak tartották a megyében. Elbeszélt félórákig, anélkül, hogy a tárgyat kimeríté vala, s ha kívánták, tíz poharat köszöntött fel egyhuzamban; de soha semmiféle szónoklat sem hatott jobban hallgatóira, mint az egyszerű szavak, melyeket a molnárnak mondott. - A gondolat, melyet egykor, magányos óráiban, mint hiú ábrándot, sóhajtva el kelle utasítni magától - a remény, mely mióta Ékesy házához jött, napról napra erősbödött, de mindeddig mégis csak bizonytalan remény maradt: most már teljesült. Tekintetes asszony lesz leányából; most immár bevégzett tény az, bármit mondjanak a tiszteletes, a szomszédok, a

földesúr, az egész vármegye. Megtörtént dolog, melyet többé nem lehet elvitázni, hogy leányát maga a főbíró kérte meg Ékesy számára..

Ha Ékesy helyett a szomszéd járás esküdtje kérte vala meg leányát: első pillanatra akkor is szintoly boldognak érezte volna magát. És nem volt-e Ékesy fiatal legény, nem volt-e derék legény? Aki őt pitykés dolmányában, pörge kalappal, rövid szárú, csúcsos kupakú tajtékpipával látta - s ki látta őt valaha másképpen? -, nem volt-e kénytelen megvallani, hogy az egész megyében nincs nyalkább legény? Magas termete, a szikár tagok, a hegyes orr, a vékonyra pödrött bajusz, a feje közepén hegyes üstökbe összekefélt haj, az egész sovány alak mintegy arra látszottak teremtve, hogy a leányok szívébe belefúrja magát. Éles hangja diadalmasan hatott át a kortes-zaj tengerén; miért ne találna végre utat Mariska szívéhez is? Farkas uram, ki midőn saját vágyait követé, egyszersmind legfőbb kötelességét vélte teljesíteni, boldognak érezte magát; de sokkal tapasztaltabb ember volt, hogysem belső érzelmeit elárulja azok előtt, kik tőle valamit kérnek. Miután egy pohár egrivel lecsillapítá első fölgerjedését, látszatos közömbösséggel csak azt jegyzé meg, hogy Mariska még fiatal, s hogy csakugyan nem gondolná senki, mennyi szerencsét tehetett volna már eddig is. - Igaz - tevé hozzá -, a leány csinos, s miután mindenemet ráhagyom, maholnap nem áll rosszul, aki őt elveszi. Azt a jószágot, melyet Sajógáton zálogban bírok, s városi házamat és szőlőimet mindjárt átadom vőmnek. Hála Isten ő szent felségének, adott annyit, hogy jusson is, maradjon is.

Ékesy ez utolsó szavaknál nagy lélegzetet vett s egyet köpött utána; a főbíró nem kétkedve győzelmén, biztosan folytatá ostromát. - Éppen mert a kisasszony fiatal, azért kérjük meg - szólt nevetve -, ha vén lenne, nekünk sem kellene, nemde, öcsém? És ami a szerencsét illeti: Farkas uram annyira köztiszteletben áll, hogy kétségen kívül sokan vágyódnak Mariska kisasszony keze után.

A molnár csaknem megzavarodott örömében, mikor leányát kisasszonynak nevezték, s hallá, mily tiszteletben áll a megye előtt.

- De - tevé hozzá a főbíró emeltebb hangon - ami a szerencsét illeti, Farkas uram, a valóságos szerencsét, melynél természet szerint nemcsak a jelen pillanatra, hanem a jövőre is kell tekintenünk, ne vegye rossz néven, tisztelt barátom, de leánya nagyobb szerencsére nem számolhat, mint Ékesyvel. Nem azért mondom, mert öcsém. Nekem annyi öcsém van (Bogasy úr osztályoknál sokallotta is számát), annyi öcsém és bátyám, én igazságos tudok lenni atyámfiai irányában is. De nincs egy sem esküdtjeink közöl, kire szebb jövő vár. Hogy jövő tisztújításkor szolgabíró lesz, most is már kicsinált dolog, s aztán mi akadályoztatja őt föllebbmenetelében. Én nem! Nem én, Farkas uram; ha arról lesz szó, hogy helyettem főbíró legyen, szívesen engedek neki helyet. Ha arról van szó: ő legyen-e főbíró vagy én, visszalépek; emlékezzék rá Farkas uram, én visszalépek.

A főbíró oly érzékenyen szólt, hogy a gazda, kire az egri bor szintén nem maradt hatás nélkül, megindulva törölte szemeit, míg Ékesy roppant határozottsággal köpve egyet, megesküdött, hogy ő azt bizony a világ kincseért sem teszi, hogy üsse meg a mennydörgős mennykő, aki olyasmit csak gondolni is merne, hogy a sajóháti járásban más legyen főszolgabíró, mint Bogasy úr.

- Tudom, öcsém - szólt az előbbi nyájasan -, ismerem szívedet; de utoljára sem tőled függ, és a megyének több járása is van. Én csak azt akartam mondani, hogy előbb-utóbb főbíró lesz belőled. Higgye el Farkas uram, főképp ha feleségével egy kis pénzhez jut, s ősi jószágait kiválthatja, végre még alispán lehet; azután tudja Isten, mire viheti. Ha nekem leányom volna, azaz férjhez adható leányom, sohasem kívánnék magamnak jobb vőt.

- Hát én mondtam-e egy szóval is, hogy jobbat kívánok? - szólt a molnár, ki már nem bírta eltitkolni érzelmeit. - Itt a kezem. Mariskám Ékesy felesége lesz. Ami pedig a jószágot és szőlőket illeti, nálam egy szó annyi, mint száz.

- No, mit mondtam? - szólt a főbíró összecsapva kezeit - nem megmondtam én neked, hogy ha én kérem fel régi, kedves, jó barátomat, nem tagadja meg. Nem megmondtam-e, öcsém? Borulj nyakába, s köszönd meg jövendőbeli ipad szívességét.

Az esküdt, ki eddig egészen főbírájára bízta az ügy vezetését, s csak azáltal mutatta rendkívüli érdekeltségét, hogy szétterpesztett lábain sebesebben ingadozott, mint vallatásoknál szokása volt, s hogy még hegyesebbre pödörte bajuszát s még többször és még nagyobb elhatározással köpdösött: e felszólításra most nyakába borult a molnárnak, megcsókolta jobb és bal arcáját, s éles hangon, szokott ékesszólásával, melynek elismert érdeme volt, hogy senki sem tudott gyorsabban beszélni, adta elő köszönetét.

Miután, Bogasy főbíró úrral egyetértve, én is azt hiszem, hogy azt, amit Farkas uram Ékesy szavainál érzett, csak apa foghatja föl tisztán - s ez is valószínűleg csak midőn saját leányáról van szó -, elhagyom az esküdt köszönő-beszédét, valamint szintén a cifra köszöntést is, melyben a főbíró Ékesynek és Mariskának annyi boldogságot jósolt, hogy azt az esküdt, ki azalatt poharát kezében tartva, egyhuzomban mosolygani iparkodott, maga is megsokallotta.

Kiüríték poharaikat, s Farkas uram egy új cilinder bort akart felhozatni a pincéből. Azonban a főbíró a kisasszony után kérdezősködött, s Ékesy csakhamar észrevette, hogy Mariska közelg.

- Hát hídd be, öcsém; hadd mondjam el kérésedet neki is - szólt a főbíró -, úgy hozza magával a dolog formája.

- Majd behívom én - szólt a gazda. S alighogy kiment, Mariska egy perc múlva kérői előtt állt.

A főbíró, oly ember módjára, ki nem először jár el hasonló dologban, cikornyás szavakban adta elő kérését. Ékesy a legédesebb arcokat vágva hallgatta szószólóját. - S mit mond ehhez a kisasszony? - így végzé a főbíró.

- Mit csúfolódik a teéns úr? - szólt Mariska, s remegő hangján meglátszott belső megindulása. - Nem vagyok én kisasszony.

- Nem azt kérdeztem én, galambom - ingerkedett a főbíró -, feleljen csak kereken kérdésemre; eltérésekkel, kétértelműséggel, hallgatással nem megy velünk semmire.

Maris, mielőtt felelne, egy kétkedő tekintetet vetett apjára; de az meg levén győződve, hogy leánya az ő akarata ellen nem mer szólani, oly jókedvűen mosolygott a főbíró szavaira, hogy a leánynak visszatért bátorsága.

- Ha teéns urak azt akarják, hogy kereken kimondjam véleményemet - szólt elhatározottan -, hát kimondom: hogy nékem Ékesy úr nem kell, s hogy igen kár volt a teéns főbíró urat idefárasztani, miután rég tudja szándékomat.

Ékesy csak mosolygott e szavakra, a főbíró meg nevetni kezdett. - Már miért szomorítja szegény öcsémet? Miért tetteti magát, lelkem, mintha csakugyan nem szenvedhetné?

- Bizony nem is kell nekem - szólt Maris, kinek, főleg midőn Ékesy kényszerített mosolygását látta, haragjában könnyek tolultak szemeibe. - Nem is szenvedhettem sohasem.

- Eszem a lelkét, be szépen tud haragudni, kedvesem - szólt a főbíró, kinek jó kedve Mariska haragjával nőni látszott. - Valóságos szerencse, hogy házasember vagyok, másképp magam is beleszeretnék. S milyen komolyan szól; az ember azt hinné, hogy szegény öcsémet gyűlöli, pedig...

Azon mód, amint a főbíró az egész dolgot fölvette, lecsillapítá a molnár haragját, ki másképp leánya határozott föllépését nem vette volna oly jókedvűen; de éppen ez fájt leginkább Marisnak. Keble szorult, mintha meg akarna repedni, s mikor körültekintett, részvétel helyett még csak komoly ellenzést sem talált, mellyel szembeszállhatott volna.

- Hogyne gyűlölném őt - szólt a leány a legnagyobb indulattal, megvető tekintetet vetve Ékesyre -, mikor olyan rossz, alávaló hazug ember, ki a teéns úrnak bizonyosan azt beszélte, hogy szeretem: pedig tízszer mondtam neki, hogy szívemet és szavamat más bírja; itt, ugyane helyen mondtam neki.

- Már arról csak nekem is kellene valamit tudnom - szólt a molnár, ki a további hallgatást tekintélyével nem tartá megegyeztethetőnek.

- Nem is apámuram tudta nélkül történt - mondá Maris bámulva -, nem mondta-e százszor, hogy ha Lajos vándorlásából visszajő, felesége leszek?

- Ördögöt mondtam én olyan ostobaságot - szólt a molnár, haraggal akarván elütni zavaródását -, vagy ha mondtam, hát tréfából mondtam; vagy megkértek-e a maga rendjén, volt-e kézfogás, gyűrűváltás? Majd bizony én egy jöttment sehonnainak, egy olyan embernek adlak feleségül, kit csupa kegyelemből tanítottam ki.

- Hát arról a szőke molnárlegényről szól - kérdezé a főbíró jókedvűen -, annak a hóbortos rektornak a fiáról, akit szőke cigánynak neveztek? No, ez jó, ez csakugyan kapitális egy gondolat. - S a főbíró annyira nevetett e gondolaton, hogy végre a molnár is nevetni kezdett, s mikor amaz fülébe súgta, hogy a szeretőket legjobb lesz magokra hagyni, szinte kacagva ment ki a főbíróval. Miből azonban egyáltalában nem következik, hogy Farkas uram nem bosszankodott belsőképpen. Csakhamar kitört az belőle egy kis káromkodásban: hogy majd megtanítja ő így meg amúgy engedelmességre azt a rossz leányt.

- Föl se vegye, Farkas uram - szólt a főbíró jókedvűen. - Megszelídül ő magától is. Akármit beszél most, a lakodalomnál mégis csak igent mond. Csak nem kell elveszteni a flegmát. De úgy látszik, Ékesy nem sokra ment - szólt, a ház felől közeledni látván esküdtjét. - No öcsém, ugyan hamar végeztél.

- Mariska rosszkedvű - válaszolt emez, szintén nevetésre kényszerítve magát, mi közt azonban belső haragja látszott. - Csak úgy szórta a szitkokat, s mikor kezénél fogva meg akartam nyugtatni, kiragadta magát és elszaladt. Mind azért az átkozott molnárlegényért, de ha egyszer kezem közé kerül...

- Tréfaság, öcsém, csupa tréfaság - szólt a főbíró. - Ha szitkok helyett egyebet szórna, még akkor is csak nevetni kellene. Bírjuk Farkas uram szavát, a többi tréfadolog.

- Majd megmutatom én, ki az úr a háznál - szólt a molnár.

- Sohase nehezteljen, tisztelt barátom. Becsületes leánytól nem is várhatni mást. Csak nem mondhat igent, mihelyt megkérik. Egyik elpirul, másik, ha hozzányúlnak, kiragadja kezét s elszalad, a harmadik meg talán kezével is védelmezi magát. Egyik szelídebb, másik tüzesebb, de végre mindenik csak megadja magát. Olyan az a leányféle, öcsém, mint a mézesszájú méhecske. Megszúr, ha hozzá nyúlsz, de csak egyszer - aztán elveszti fullánkját.

E szép hasonlatosság, melyet a főbíró, hogy hallgatóinak figyelmét valamiképp ki ne kerülje, különféle formákban többször ismételt, tökéletesen megnyugtatta a molnárt is. Az egész társaság jókedvűen tér vissza a szobába, s az újra megtöltött cilinderek előtt minden egyébről megfeledkezett.

Késő éjszakáig folyt a mulatság, pohár poharat, tréfa tréfát, cilinder cilindert követtek. Felköszöntöttek, kezet csaptak, megölelték egymást. Az esküdt főbíráját, ez az esküdtet, mindketten a molnárt s a molnár mindkettejöket a világ legderekabb emberének mondá, - s tán annak is tartotta; szóval, három vármegyében nem mulatott ez este senki jobban a molnár vendégeinél.

Megtörtént, hogy valamint többnyire mindhárman egyszerre szóltak, úgy egyszer véletlenül mindhárman egyszerre hallgattak, s akkor a molnárnak úgy tetszett, mintha zokogást hallana.

- Ni, hogy sír mérgében - szólt nehezedő nyelvvel -, de a méhecske is szúr és... hogy is mondta a teéns úr?

- Aztán elveszti fullánkját - pótolá ki a főbíró.

- Mindez csak azért van - szólt ismét a molnár -, mert azt a haszontalan szőke cigányt szereti. Koldus, valóságos koldus még az apja is, mégis azt szereti.

- Tréfaság - szólt megnyugtatólag a főbíró -, valódi tréfaság!

- Ugyebár? Én is azt mondom - szólt a molnár. - Mit tehetünk mi róla, hogy oly zokon veszi?

- Az csak neki baj - jegyzé meg az esküdt nagy filozófiával, míg a poharakat újra megtölté. - Igyunk egészségére.

S ittak és lármáztak és nevettek. Mariskának baj, hogy oly zokon veszi! Miért ne vigadnának azért mások?

3

Még aludtak a molnár és vendégei, s alig kezdett szürkülni, mikor Mariska másnap a kis ladikba ült, s átevezett a Sajón. Hideg őszi reggel volt. A folyó fölött sűrű köd terült, melyen át csak a paplak egyik ablaka világított. Erre hajtá csónakát. Ki segíthetne rajta inkább e nehéz bajában, mint aki őt és Lajost felnövelte?

A lelkész midőn Maris szobájába lépett, s az álmatlan éjtől halvány arcát látá, első pillanatra azt gondolta, hogy a molnárt érte baj; mikor aztán megtudta e váratlan látogatás okát, oly szelíd szavakkal vigasztalá a leányt, oly biztosan ígérte, hogy apjával még ma szólni fog, miszerint Maris egészen megnyugtatva érezte magát.

- Talán igazán csak tréfa az egész; különben aligha nevetett volna apád - úgymond. - S ha csakugyan megkértek, és apád azt mondta is, hogy neki magának ellenvetése nincsen, gondolod-e, hogy azért szerencsétlenné fogna tenni? Bizonyosan nem tudja, mennyire szereted Lajost; s azt hiszi, hogy Ékesyvel, aki nemesember és tisztviselő, boldogabb lehetsz; de azért melyik apa áldozná föl gyermekét saját szeszélyének?

Mariska eddig oly boldog napokat élt, oly valószínűtlennek tartá, hogy valaha szerencsétlen lehetne, miszerint a lelkész által tökéletesen megvigasztalva érzé magát. Letörölte könnyeit, előre köszönte a tiszteletesnek közbenjárását, s könnyült szívvel evezett át ismét a Sajón. Itt is oszolni kezdett már a köd, s midőn hazaérve, mindent csendesen talált, meggyőződött, hogy nem vették észre távozását. Alig foghatta meg, miért is aggódott annyira. Nem mondta-e apja sokszor, hogy szeme világát sem szereti jobban nálánál; nem tett-e mindent kedvére; hogy tenné most szerencsétlenné? - Tréfa volt az egész, a tiszteletes úrnak igaza van; különben hogy nevethetett volna apám, midőn zokogni látott.

A tiszteletes úr azonban korántsem volt annyira meggyőződve közbenjárása sikeréről, mint Marisnak megnyugtatására mondá. Senki sem ül oly erősen lován, mint nádparipáján, s a molnár éppen azon egyéniségek közé tartozott, kik a lovaglás e nemében legkitűnőbbek. Minél szűkebb volt eszmeköre, minél inkább beleélte magát saját gondolataiba, annál tántorít-hatlanabb volt meggyőződésében. Azok közé tartozott, kik évek óta könyv nélkül tudják a feleletet, melyet bizonyos kérdésekre adni fognak, s kiknek éppen azért hasztalan beszélünk. Nagyravágyás volt egész életének vezéreszméje, azon pillanattól fogva, hogy legénykorában elvette az özvegy molnárnét, aki anyja lehetett volna; azért fáradott mind mostanáig. Rábírhat-e valakit bármely okoskodás, hogy rögeszméiről vagy szenvedélyeiről lemondjon? - De hisz nem is okokkal fogok előállani - vigasztalá magát a tiszteletes -, csak szívéhez szólok, s ha a legmakacsabb ember lenne is, lehetetlen, hogy rögeszméinek saját gyermekét feláldozza. S e meggyőződése által annyira biztatva érezte magát, hogy midőn délután a malomba átment, csak azon törte fejét, miként hozza szóba a dolgot?

Azonban alig lépett ki a kompból, a molnár, ki őt beszállani látta, a malomból elébe jött, s azon kérdéssel fogadta: nem hallott-e semmi újságot? S nem is várva feleletre, maga mondta el a tegnap történteket.

- Már ez nagy dolog - szólt a tiszteletes -, nagy dolog, Farkas uram.

- Bizony nagy dolog, ugye? Ki gondolta volna, Mariskából ilyen hamar teéns asszony, tán alispánné lesz. Ékesy nagyra mehet, ha pénzzel segítik.

- De hát Mariska mit mond ehhez? - kérdezé a lelkész a lehető legártatlanabb hangon.

- Hát, a kisasszony - szólt gúnyosan a molnár - azt mondja, hogy neki nem kell az esküdt.

- Nekem úgy látszik, Farkas uram, hogy leányának véleménye nem éppen közömbös e dologban - mondá a lelkész, ki e beszélgetés közben a molnár szobájába érve kalapját és botját az asztalra tette, s bármennyire föl volt gerjedve belsőképpen, nyugodtan leült.

- Még csak az volna hátra - szólt a molnár haraggal. - Én parancsolok, és a leánynak engedelmeskedni kell. Majd meglátjuk, ki az úr a háznál?

- Nem uraságodról van itt szó, kedves szomszéd, hanem egyetlen gyermeke boldogságáról - válaszolt nyugodtan az előbbi.

Mihelyt észrevette a molnár, hogy a lelkész más színben látja a dolgot, neheztelni kezdett. Most, mikor látta, hogy valaki meg meri támadni határozatát: egyszerre haragra lobbant.

- Gyermekem boldogságáról? - kiáltott. - Tehát mégis az én gyermekem boldogságáról, kit én növeltem fel, nem más; kit én tartok és nem más; ki csak éntőlem várhat valamit a világon s nem mástól, s kihez rajtam kívül senkinek semmi köze.

- Csalódik, Farkas úr - válaszolt a lelkész komolyan. - Ha nem említem is a barátságos viszonyt, melyben állunk, de lelkészi kötelességem...

- Az már más - szólt megnyugtatva a molnár -, ha a tiszteletes úrnak kötelessége, jól teszi, ha szól. Rám hivatkozhatik a papi gyűlésen, tanúságot teszek, hogy mindent elmondott. A tiszteletes urat feleletre vonhatják; nekem nem parancsolnak. Többet adok az eklézsiának, mint akárki; de úr akarok lenni házamban. Ilyen dologban nekem a vármegye sem parancsol. Az egész vidék ismer, szavam annyi, mint a szentírás. Ékesynek ígértem leányomat, Ékesyné lesz, és azzal punktum, ha az egész világ fejére áll is.

A lelkész elmondott mindent, ami, véleménye szerint, a molnárnak szívére hathatott, s ez elég nyugodtan hallgatta meg szavait, kivéve, midőn Zátonyiéknak adott ígéretét említé. Ekkor, mivel nem volt egészen meggyőződve ügye igazságáról, indulattal félbeszakasztá.

- Zátonyiék? - kiáltott haraggal - nem bántam-e elég jól velök szegénységökhöz képest; nem kölcsönöztem-e a rektornak 100 forintot, mikor a faluba jött, amit csak második évben fizetett vissza? Nem tartottam-e fiát, s nem én tanítottam-e mesterségére? S nem mondom, hogy még többet is nem teszek érte - tevé hozzá valamivel nyugodtabban. - Ha visszajő, talán két-háromszáz forintot adok neki, hogy malmot bérelhessen. De ha bosszantanak, egy fillért sem lát tőlem, Isten engem, egy fillért sem.

- Hát adott szava? - kérdezé a tiszteletes - szomszéd uram azt mondá, hogy szava szent, mint az írás. Mit fognak mondani az emberek?

- Micsoda emberek - szólt a molnár, s homlokán kidagadtak az erek, hogy szinte félni lehetett, hogy baj éri -, a parasztok? Szeretnék annak a szeme közé nézni, aki rólam szólni mer. Nem szőke cigánynak nevezi-e Zátonyit az egész falu: s én neki adjam leányomat? Mikor Marist neki ígértem, még nem tudtam, hogy őt szőke cigánynak nevezik, s azt sem gondoltam - tevé hozzá -, hogy leányomra oly szerencse vár. Ékesy, mint a főbíró úr mondja, még sokra viheti: nemesemberből Magyarországban minden lehet.

- S ezért a szomszéd feláldozná egyetlen gyermeke boldogságát? - szólt a lelkész szomorúan, mert érezni kezdé, hogy beszéde hasztalan.

A molnár nevetett.

- Majd meglátjuk, ha teéns asszonynak nevezik, s a vármegye-urak eljönnek lakodalmára - mert mind el fognak jönni; olyan lakodalom még nem volt a környéken, amilyet én tartok - majd meglátjuk, mit fog akkor mondani. Sírni fog, igen. Hisz a leányok mindig sírnak az esketésnél; talán panaszkodni is fog, de utoljára is nem lesz senki boldogabb nálánál. Van-e nagyobb boldogság a világon, mint ha az embert az egész világ süvegeli?

- Ez szomszéd úrnak boldogság lehet - szólt a lelkész -, de leánya, mint sok mások is, másban keresheti boldogságát.

- Mert nem ismeri a világot - vágott szavába az előbbi. - Sokszor hallottam beszélni oly emberekről, kiknek vagyon nem kell, s kiknek mindegy, akár első, akár utolsó helyen állanak; a tiszteletes úr maga azt prédikálja, hogy ilyennek kellene lennie a keresztyénnek; meglehet, hogy ilyen emberek találkoznak valahol, de én nem láttam még, s azért mindvégig azt hiszem, vagyonnak és címernek mindenki örül. Nincs is egyéb boldogság a világon, - Az Isten minden embert egy sárból teremtett, azért ízlésök sem lehet annyira különböző.

- Hisz minden dolognak az adja meg becsét, hogy mily gondolatot kötünk azzal össze - szólt a lelkész.

- Ez is csak beszéd - válaszolt a molnár -, puszta beszéd. Egyik ember olyan, mint a másik. Nekem hasztalan beszél a tiszteletes úr. Ismerem a világot, s legjobban tudom, hogy miként tehetem boldogabbá leányomat, mint én voltam. A tiszteletes úr is bizonyosan azt hitte, hogy szerencsés vagyok, hisz az egész környék azt gondolta; de most megvallhatom hogy nem voltam az soha! Aki nem nemes, nem is lehet szerencsés a világon. Évenkint növekedett vagyonom. Irigylették pénzemet, s elég úr fordult meg házamnál, kinek kontraktusát előmutathatnám, s ki csaknem porig alázta magát előttem. Irigylették pénzemet, de restórációkor, vagy ha a szomszéd faluból a nemeseket gyűlésre vitték be, én csak parasztnak éreztem magamat. Ha vőm szolgabíró lesz, velem is másképp beszélnek, mint eddig; márpedig, hogy

őbelőle az lesz, azért jótállok. Ha az egész világ a fejére áll is, megtartjuk a lakodalmat a jövő tavaszkor.

A lelkész sokkal jobban ismerte az embereket, hogysem tovább is vitatkozott volna, midőn minden szava csak növelte a molnár makacsságát. Fölkelt tehát és menni készült.

- Csak reménylem, a régiek maradunk, azért hogy leányomra nézve a magam szándékát követem - szólt a molnár.

- Én csak a szomszéd uram érdekében szóltam. Tudom, hogy szereti a leányát és...

- Tréfa az egész - vágott szavába az előbbi -, csak tréfaság, a főbíró is azt mondá. Maris tűzrőlpattant leány, s pár napig bosszankodik. Fel sem kell venni. A méh is megszúrja az embert, ha hozzányúlnak, de éppen így veszti el fullánkját.

- A főbíró úr ez egyszer rosszul választá hasonlatosságát - szólt a lelkész szomorúan,-, a méh ilyenkor nemcsak a fullánkját veszti el.

- Tréfaság! Mikorra Ékesy házát kiigazítják - ahhoz is én adtam pénzt -, s a lakodalmat megtartjuk, Mariska háromszor is megváltoztatja gondolatát.

Ez volt az egyetlen vigasztalás, melyet a lelkész magával vihetett.

Mennyi történhetik fél év alatt, hányszor megváltoztathatja apja föltételeit: ezzel vigasztalá Marist, s végre a leány is nyugodtabbá lett egy időre, s reményleni kezdett. Mikor oly szükséges volt neki a remény!

Csak Zátonyiék maradtak vigasztalhatlanok. Életök végső reményét vesztették el, s először történt, hogy meg lőn zavarva az egyetértés, mely annyi éven át és viszontagságon keresztül uralkodott a házaspár között. A rektorné mindent a hegedűnek tulajdonított; s ha százszor föltette is magában, hogy e meggyőződést, mely férjének fájt, nem fogja többé említeni: valahányszor fiáról szólott, végre is mindig csak arra tért vissza, hogy ha fia nem muzsikálna, senki sem nevezné szőke cigánynak, s ha nem neveznék szőke cigánynak, a molnárnak sem lenne ürügye ígéretét visszavonni. Zátonyi maga ellenben az egész szerencsétlenség okát saját gyöngeségében kereste. - Ha nem engedek feleségemnek, s fiamat arra nevelem, amire hivatva volt, most boldog lehetne - így szólt többször. - Lajosom eddig mint művész nagy nevet szerzett volna magának, és most!... Azt mondták, minél szerényebb körbe állítom fiamat, annál biztosabb jövője; nagyobbat bukhatni a magasból. De ez mind balgatagság; nem úgy lehetünk boldogok, ha alább szállunk, hanem csak azon a helyen, melyre születtünk. S fiamat az Isten is művésznek teremtette.

Belsőleg egyik a másikra rótta a baj egész okát; így történt, hogy elcsapás, mely a rektort és feleségét egyaránt érte, éppen akkor távolítá el őket egymástól, mikor legtöbb szükségök vala egymásra. Mindeniknek magánosan kellett hordoznia bánata egész terhét.

4

Az ősz elmúlt s utána a tél, anélkül, hogy változott volna valami azon személyek helyzetén, kiknek egyszerű történetét írom; azt az egyet kivéve, hogy a rektor és családja, kik iránt, mint mondám, azelőtt ellenszenv mutatkozott, most egyszerre köztisztelet tárgyaivá lettek. A molnár és a járás esküdtje hatalmasabbak voltak, hogysem őket valaki szemben sérteni merné, de annál többet szitkozódtak ellenök magok között.; s ahol csak sajógátiak - főképp a falu asszonyai - összejöttek, széltében folyt a beszélgetés a molnár fölfuvalkodottságáról és a

koldus esküdtről, ki csak Mariska vagyona után sóvárog. Mindenki sajnálta Zátonyiékat, s azon volt, hogy irántok részvétét bebizonyítsa.

A molnár észrevette mindezt, de nem gondolt vele. Mióta a főbíró s a megye alsóbb tisztviselői házánál naponkint megfordultak, annyira elkapta hiúsága, hogy még azt sem bánta, ha az egri ugyancsak fogyatéknak indult. Fontos személynek tartotta magát a megyében. Mondogatta, hogy ha száz akó borába kerül is, szolgabíróvá teszi vejét a jövő tisztújításon, s hogy esküdt is csak az lesz, akit ő akar. Ha panaszról hallott, azonnal ígérte pártfogását; szóval, annyira élvezte jövendő nagyságát, hogy alig vette észre a változást, mely leányán történt; s ha figyelmeztették rá, azzal vigasztalta magát: ha most halványabb is leánya, majd pirosabb lesz, ha férjhez megyen.

Hisz a szegény leány nem panaszkodott senkinek; csöndesen végezte házi dolgait, szó nélkül teljesítette apja minden parancsát, s még Ékesy irányában is csupán hideg közönyösség által mutatta megvetését. De akik őt régebben ismerték, jól látták, hogy a bú, mely életén rágódik, nem olyan, melyet az idő megorvosolhatna. Néha a fergeteg a virágot nem tépi szét; kelyhe édes illatot áraszt, mint azelőtt, s csak mikor azt látjuk, hogy az eső cseppjei rég fölszikkadtak szirmain, s mégsem emeli föl fejét, és hogy a szelíd nyári fuvalom érintésére nem mozdul, mint testvérei: akkor vesszük észre, hogy le van törve az ág, melyen éltető tövével egybefüggött. Így volt Mariskánál.

Eleinte reményekkel biztatta magát. Nem volt-e meggyőződve apja szeretetéről; nem teljesítette-e eddig legkisebb kívánatait? Jönni fog oly pillanat, mikor vele szólhat, s ez nem fogja magától eltaszítni egyetlen gyermekét. Órákig gondolkozott erről. Ha mind elmondhatja, amit érez, mit magában föltett, hogy el fog mondani: lehetetlen, hogy apja ne engedjen. De mikor végre a rég várt pillanat eljött, s apja előtt egész szívét kitárva zokogott és lábaihoz borult, s ez őt harag nélkül végighallgatta, aztán nevetve csak azt válaszolta: majd megjő az esze, s át fogja látni, miszerint mindez csupán javára történik; s midőn nem ijedve vissza kérése sikertelenségén, újra megkísérté a szerencsét, megint kért és rimánkodott, s minden esdeklésével legföllebb is csak azt vihette ki, hogy a lakodalmat születésnapjáig elhalasztották, akkor lemondva minden reményről, nem is küzdött többé sorsa ellen. Az egykor oly vidám leány sötét közönyösségbe süllyedett.

Így jött meg a tavasz.

A fűzfák a Sajó partján friss leveleket hajtottak, s már a tölgy is, lerázva a múlt év száraz lombjait, új életnek indult. A kizöldült vetések fölött vígan danolta énekét a pacsirta, s a réten kerepelve járt fel és alá a megjött gólyasereg. A tavasszal Mariska magaviseletében nagy változás történt. Minél közelebb jött a pillanat, melyben tavaly Lajosától búcsút vett, s melyben őt visszavárta: annál inkább növekedett nyugtalansága. Ahányszor csak szerét ejthette, átosont a lelkészhez vagy Zátonyiékhoz; napjában kétszer is elküldte az egyik szolgálót vagy legényt, mindig azon kérdéssel: mégsem jött-e meg Lajos? Beszélgetésbe ereszkedett mindenkivel, aki megfordult a malomban, hogy megtudhassa: nem hallottak-e valamit Zátonyiékról?

Ezek azalatt nem kevesebb nyugtalansággal várták fiuk visszatértét, annál inkább, mert őt eddig nem tudósították a történtekről. A lelkész többször tanácsolta, s a rektorné is mindig úgy vélekedett, hogy jobb lesz, ha fiát előkészítik e csapásra. De Maris eleinte, mikor még remélt, annyira kérte, hogy ne tegyék, hogy mindig elmaradt a tudósítás. - Minek tudná meg szegény fiú pár hónappal előbb, hogy mindenét elveszté. Ne rövidítsük boldogsága napjait. Ilyen csapásra úgysem készíthetni el senkit. S ha visszajött, könnyebben viseli el körünkben baját, mint idegenek közt.

Elmúlt az év, melynek elteltével szülői és kedvese hazavárták a vándorló legényt. Óráról órára nőtt nyugtalanságuk, mert a rektorék rég nem kaptak levelet fiuktól, s mindinkább közelgett a nap, mely Mariska lakodalmára ki volt jelölve.

- Bizonyosan beteg, különben írna - így aggódott a rektorné. - Ki tudja, talán ő is elfelejtett! - szólt Maris. Utolsó időben neki minden lehetségesnek, sőt valószínűnek látszott, a boldogságon kívül.

Május vége felé közelgett. Maris lakodalma másnap reggelre volt határozva, s a malmot szokatlan mozgás tölté el. Künn a tölgyek alatt a molnárlegények az erdőn vagdalt friss gallyból sátort készítettek a násznép számára. A konyhában, Zsuzsin és Viktán kívül, a városból hozott két szakácsné s a faluból segíteni jött asszonyok egész serege dolgozott; míg a molnár majd a pincében az úri asztalra szánt palackokat állítá rendbe, majd szobáról szobára járt, szorgalomra intve a súrolókat, rendezve, parancsolva, szidva és káromkodva, de mindig jókedvben. - A molnárnak úgy látszott, mintha életében sohasem lett volna annyi dolga, s mégis sohasem tetszett a nap előtte hosszabbnak, sohasem unta magát jobban, sőt minden jókedve mellett is sohasem bosszankodott többet; mert nem volt-e valóságos gyalázat, hogy míg ő fárad és pénzét költi, s az egész szomszédság segíteni jő, csak az nem nyúl semmihez, akinek kedveért mind e készületek történnek. Maris jókor reggel elment a háztól, s azóta vissza sem jött, mintha nem is őt illetné az egész. Farkas uram nem adná sokért, ha leányát jól megverhetné, s tán meg is tette vala, ha tele nincs háza emberekkel, s Ékesy maga nem kérte volna, hogy a világért se tegye, nehogy végre még azt kiáltsák rá, hogy leányát kényszerítette.

Maris addig a Sajó túlsó partján mulatott, mintegy búcsút várva a helyeken, hol egykor Lajossal együtt volt. A templom hársai alatt, a réten, künn az erdőben, hol kedvesétől búcsút vett, s mindenütt boldogabb idők emlékei támadtak szívében. Mint aki egy sírkertben bolyong, hová kedveseit eltemették, megnyílni érzi keble sebeit, s mégsem válhatik meg e helytől, hol magát egykori boldogságához közelebbnek érzi. Szíve kimondhatatlan fájdalmakat tűrt, de fájdalma nem volt édesség nélküli. S alig szakíthatta el magát azon helyektől, hol, mint az alkony a nap után, egykori boldogságának legalább emlékei maradtak meg. Csaknem dél lett, mire visszajött az erdőből a faluba.

A tiszteletes éppen ablakánál állott, a malomra nézve, melynek kerekei ma álltak, s honnan éppen most víg kurjongatás hallatszott. A lelkész fölsóhajtott, az örömhangok fájtak szívének. - Szegény leány - gondolá magában -, ez örömrivalgás között ki hallhatja sóhajtozásidat! Virággal hintik utadat, koszorút fonnak homlokodra, s így kísérnek az oltárhoz, nem is gyanítva, hogy áldozat vagy. Hisz ők szeretnek téged! Apád minden nélkülözést tűrne inkább, hogysem vagyonodat csonkítaná, életével védne minden bántás ellen; most is csak azért oly kérlelhetetlen, mert leányának emelkedése, leánya boldogsága forog kérdésben. Csakhogy nem értenek: ez az egész baj. Szomorú egy Bábel a világ. - E pillanatban nyílt meg az ajtó. Hátratekintett, s a szobában Mariska állt előtte.

A melegtől és sebes járástól nekipirosodott arca, az egyszerű ruha, a virágos faág, melyet kezében tartott, minden azon pillanatra emlékezteté, mikor Maris egy év előtt elbúcsúzván kedvesétől, e szobában volt. S mégis minő változás, ha az arc kifejezésére nézünk; mennyi fájdalom, mily szomorú elhatározottság van kifejezve e gyöngéd, csaknem gyermeteg vonásokon.

A lelkész meghatva fogadta a jövevényt, s jobbját nyújtva kérte, hogy üljön le és pihenjen meg.

- Nincs időm, tiszteletes uram - szólt a leány. - Hír nélkül jöttem el hazulról, s apám. - Maris arcán fájdalmas kifejezés vonult át. - Csak egy kis kérésem van; tudom, tiszteletes úr megteszi

kedvemért. - Ekkor a leány egy bepecsételt levelet vont ki kebléből, s a lelkésznek nyújtá. - Ha majd elmegyek - szólt elfojtott hangon - és Lajos visszajő: adja át neki e levelet. Zátonyiaknak akartam adni, kétszer is voltam, házuknál, de megint csak elmentem. Szegények! eleget szenvedtek úgyis, miért növelném bánatukat azáltal, hogy fölkeresem őket. Mégiscsak én vagyok oka az egész szerencsétlenségnek. Ők is csak átkozva gondolnak rám. Meg fognak vetni, gyűlölni, s engem többé senki sem fog szeretni e világon!

- Szegény leány, hogy gondolhatsz ilyeneket - szólt a lelkész nyájasan. - Zátonyiék ismernek, s bármint fájjon nekik, ami történt, jól tudják, mennyire szeretted fiokat.

- Azt nem tudhatják - mondá Maris, szomorúan rázva fejét -, magam is csak azóta tudom, mióta oly szerencsétlenné lettem. Ha Lajos eljött volna, most talán megmondhatnám neki, s talán megértene. Meg akartam írni, de én gyönge író vagyok; amit érzek, azt nem lehet szavakban kimondani. Isten maga úgy akarta, hogy legalább valami legyen a világon, amit nem lehet hazudni. Csak legalább láthatnám, csak félóráig szólhatnék vele. Így válni meg tőle, ölökre!... ez fáj lelkemnek.

A lelkész szelíd szavakkal vigasztalni akarta őt. Maris szó nélkül hallgatta végig.

- Ki tudja - mondá végre szomorúan -, talán ő sem szeret többé; másra gondol, s engem elfelejtett. Ha így volna, ne adja neki levelemet a tiszteletes úr, dobja tűzbe, és ne említse nevemet. De ha a régi maradt, ha azon szívvel jő vissza, mellyel elment: ó, akkor mondja meg neki, hogy apám kegyetlensége szakasztott tőle el, de hogy csak őt fogom szeretni végső pillanatomig, hogy az ő nevét fogják kimondani ajkaim végső fohászommal. Ne epedjen. Jobb, ha egészen elfelejt. Mondja neki, hogy felejtsen el! - Nem, nem, az istenért, ne felejtsen el; hisz én őt oly nagyon szerettem, s miért éltem volna a világon, ha ő is el tudna felejteni?...

Rég visszatartott könnyei kitörtek, s egy székre vetve magát, keservesen zokogott. - A jámbor lelkész vigasztalni akarta, de úgy érzé, hogy az ő szemei is könnybe lábadtak. Egy idő múlva Maris megtörölte szemeit s föltekintett.

- A tiszteletes úr sír - szólt keservesen -, látja, hogy szerencsétlen vagyok, s megesik szíve rajtam. Atyám fél éve, hogy látja kínjaimat; térdre esve rimánkodtam előtte, s ő nevet, tegnap estve lábával taszított el magától. Ó, Istenem! csak anyám volna, tudom könyörülne rajtam. Ezerszer jobb lenne, ha a leányt, kinek anyja meghalt, vele temetnék el; apja nem érti őt soha e világon!

A hangból, mellyel Maris e szavakat mondá, atyja iránt végtelen elkeseredés volt észrevehető; s a lelkész tisztének tartá őt az isteni parancsra inteni, mely a szüléket tisztelni rendeli.

- Ó, én ismerem e parancsot - szólt az előbbi -, tiszteljed apádat és anyádat, hogy hosszú életű légy e földön. Nemde így tanultuk; aki apját nem tiszteli, nem lesz hosszú életű, Isten maga rendelte így. - Maris az utolsó szavakat félhalkan mondá, mintha csak magában beszélne. Arca egész kifejezésében volt valami, amitől a lelkész megijedt. De mielőtt még valamit mondhatott volna, a leány, mintegy erőszakkal elűzve sötét gondolatait, nyájasan kérte őt, hogy ha olyasmit mondott, amit nem kelle, ne nehezteljen rá; legalább ő ne ítélje el. S ezzel, megcsókolva a már ősz férfiú kezeit, elsietett.

Mikor a Sajó partjához ért, csolnakját nem találta ott. A molnár, csak hogy leányát bosszantsa, rég áthozatta azt, s Maris kénytelen volt a kompon menni át. Éppen indulni készült. A komp telve volt szekerekkel és emberrel; de alig lépett be, midőn a komp elején fülhasító hangok szólamlottak meg. A szomszéd mezőváros cigányai, kik a holnapi lakodalomra jöttek, mikor a menyasszonyt a kompba látták lépni, harsány trombitaszóval üdvözlék váratlan útitársukat. A révész s az idősebb férfiak gyönyörrel vagy legalább elgondolkozva hallgatták a marsot,

melyet a cigányok húsz év óta minden lakodalomnál fújtak; a fiatalok jókedvűen nézték a zenészeket, s nevettek a prímáson, aki kondor fejét ide s tova rángatta, mintha vonójához volna kötve; míg kontrása - mint kontráshoz illik - félig behunyt szemekkel, álmosan követte pajtását; a cimbalmos pedig mintegy kétségbeesve hadarászott körül nyakába akasztott cimbalma húrjain. A klarinétos és trombitás felfuvalkodva állottak társaik mellett. A révészek megfeledkeztek kötelességökről, s kicsibe múlt, hogy a komp a Sajó közepéről visszafelé nem ment ismét. Az innenső és túlsó parton hallgatók gyűltek össze, irigy szemekkel nézvén a boldogokat, kik szép muzsikaszóval kelnek át a Sajón. Maris azalatt, mintha észre sem vette vagy már elfeledte volna, hogy az egész az ő tiszteletére történik, a komp egyik végén ült, s hallgatva nézett le a vízbe.

- Ez sem úgy néz ám ki - szólt a révész egy vén paraszthoz, mikor a komp megállott s Maris eltávozott -, mintha nagyon örülne lakodalmának.

- Nincs is miért, kényszerítik szegényt - mondá a megszólított.

- Hiába, Ékesy úr nemesember - szólt gúnyolva az előbbi -, a molnár is csak olyan akar lenni, és leányán kezdi.

A molnár éppen háza előtt állt. Maris, kire a lelkész intései nem maradtak hatás nélkül, mikor apját látta, közelítni akart. Azonban visszariasztá őt a kacaj, mellyel apja fogadta, látván, hogy leánya, ki a menyegzői készületek elől ment el, most egy cigánybanda kíséretében jő haza. Hallgatva ment be a házba, s szobájába zárkózott.

Farkas uram rendszerető ember volt; a malomkerekek nem jártak pontosabban, mint ő maga. Házában minden dolognak meg volt szabva ideje, minden embernek foglalatossága, s a félelem és megszokás, a világ e nagy rendtartói, az év első napjától az utolsóig kellő kerékvágásban tartották az egészet. Ha a nagy, kakukkos óra a cselédszobában megállna - ami azonban sohasem történik, mert Zsuzsi, kire a felhúzást bízták, csak e lehetőségtől is elszörnyed -, de hogyha mégis meg találna állani, bátran lehet az órát az emberek szerint igazítani. Ha Vikta behozza a levest, oly bizonyosak lehetünk benne, hogy éppen tizenkettő az óra, mintha tíz faluban harangoznának.

Az esteli harangozás után a molnár naponkint szobájába jött, s ha éppen vendégei nem voltak, magánosan költé el vacsoráját, mi csak egy pohár borból és kenyérből állott. Emellett azonban néha egy óráig is elült. Mióta Maris annyira nőtt, hogy a kenyeret és palackot rábízhatták, ő hozta be apja vacsoráját, s ez sokszor órákig elbeszélt gyermekével, s nem vágyódott más társaság után. Mióta Marist Ékesynek ígérte, megszűnt a régi bizodalom; a leány néha félóráig elült szó nélkül az asztal mellett, és sem ő, sem apja nem tudták, min kezdjék a beszélgetést; de hogy leányát maga mellett lássa, hogy ez hozza be borát, ez tegye elébe a tányért, melyen a kenyér és kés mindennap ugyanazon módon fekszik, szükségessé vált a molnárnak, s alig képzelhette, hogy az valaha másképp lehetne. - Maris, ha apjától valamit akart kérni, mindig ez időt szokta használni: ilyenkor szólt vele tegnap is Ékesy iránt. Kétségbeesése erőt adott, hogy annyiszor tett kérését ismételje. Apja lábaihoz borult, elmondott neki mindent, mi szívére hathatott. Az apa előbb bosszankodott, azután észrevevén a hatást, melyet leánya szavai tettek reá, szenvedéllyel taszítá őt el magától. A szerencsétlen lábával lökte el könyörgő gyermekét, botot emelt reá, s azt mondta, hogy megveri.

- Ma sem ő fogja behozni boromat - szólt a molnár magában, mikor az estharangot hallva hazafelé ballagott. - Pedig nem fél tőlem, tegnap sem félt, bátran szemem közé nézett, sőt azt merte mondani, nem bánja, ha agyonütöm is. Makacs egy teremtés. Elkényeztettük, s most nem akar szót fogadni apjának. Sebaj. Egy nappal előbb vagy utóbb szokom el tőle, mindegy; ha ő nem hozza be boromat, majd behozza Zsuzsi vagy Vikta. Bánom is én - s ezzel a szobába

lépett Farkas uram, s rosszkedvűen az asztalra csapva sapkáját, éppen le akart ülni, midőn az ajtón, szokott mód szerint, Maris lépett be.

A molnár, mikor leányát látta, első pillanatra meg volt hatva. - Tehát mégis eljött - gondolá magában. - Jó leány, csakhogy ember kell neki. Jó estét, Maris - szólt nyájasan, midőn ez a poharat és tányért az asztalra tevé. - Szinte furcsán esik, ha meggondolom, hogy boromat esténkint más fogja behozni. No, de asszony lesz belőled, s majd megszokom.

- Édesapám, akár halálig szolgálnám.

- Az nem megy - szólt az öreg fejét rázva. - A leánynak férjhez kell menni. Majd bizony szolgálónak tartalak, mikor teéns asszony lehet belőled.

- Én nem akarok az lenni, apám - mondá Maris, ki a néhány nyájas szóhoz új reményeket kötött -, nem vagyok én arravaló.

- S mért ne volnál arravaló? - szólt a molnár bosszankodva. - Nem vagy-e gazdag; de csak úgy, ha én akarom. Ékesy uram megköszönheti, hogy ily feleségre tett szert.

- Én oly boldog voltam házában - mondá az előbbi esdeklő hangon -, oly boldog lehetnék ezentúl is. Ne taszítson el magától, hisz én nem kívánok semmi mást. Itt leszek körülte, soha, soha sem hagyom el.

- Tudjuk - szólt a molnár gúnyosan -, hogy ha aztán a vén bolond maholnap meghal, akkor a sehonnaihoz mehess. Hohó, az én házamban bizony sohasem parancsol e koldus nép. Ó, én keresztüllátom az egész trafikát. Halálomra számoltok, ugye? De én nem oly hamar fogok meghalni, vagy legalább addig élek, míg téged Ékesynél látlak, s a szőke cigány majd ott muzsikálhat házad előtt.

- Atyám, atyám! hogy gondolhat ilyet - szólt Maris -, hát oly elvetemedettnek hisz, hogy fölteheti ezt rólam?

- Akár gondolsz halálomra, akár nem - folytatá mindig több ingerültséggel az előbbi -, a leánynak kötelessége engedelmeskedni, különben nem jóravaló. Akár sírsz, akár nem, Ékesyné lesz belőled, ha az egész világ fejére áll is.

- Az Úr kínszenvedésére kérem, apám - esdeklett Maris kétségbeesve -, legyen irgalmas irántam; kívánjon tőlem akármit, csak ezt ne. Életem függ szavától; legyen irgalmas irántam. - S apja lábaihoz rogyva a leány, kezét akarta megragadni. Az öreg molnár dühösen fölugrott.

- Nem teheted? Majd meglátjuk, ki állja szavát, te-e vagy én? Mindjárt üssön meg a menny-dörgős mennykő, ha e haszontalan pityergés miatt az egész vármegye által vén szamárnak neveztetem magamat. Ha agyonsírod magadat, mégis Ékesyhez adlak. Inkább halva látnálak, mint hogy saját gyermekem által parancsoltassak magamnak.

S ezzel a molnár felkapva süvegét, magára hagyta leányát.

Maris még térdepelve, sokáig nézett utána.

- Bocsássa meg Isten bűnömet - szólt végre fájdalomtól elfojtott hangon. - Én nem tehetek róla. - S fölkelvén, ő is elhagyá a szobát.

Farkas uram körüljárta házát és udvarát; pipára gyújtott, s a Sajó partján nézte a holdat, mely éppen a templom tornya fölött állt. A csend és a hűs esti levegő csillapítótag hatott a molnár indulatára, s félig sem szítta ki pipáját, mikor ismét nyugodtan hazament, azon gondolkozván, hogy is veheti föl ennyire egy ostoba leány haszontalan beszédét. Rövid idő múlva elaludt.

Minden hallgatott a malom és a falu körül. Csak a kerekek egyforma kopogása, a fülemileének s időről időre a könnyű zaj, melyet a récék s más vízi madarak szárnycsapásai okoztak, szakíták félbe az ünnepélyes csendet. Mint mikor ősszel a cserjén a szellő átszalad, olyan e zaj. Sietve közelít. Fejünk fölött hallatszik a repülő madarak rikkanó hangja, s pillanat múlva minden eltűnt anélkül, hogy a fölöttünk átvonuló vándorokat láthatnók. A holdvilág tiszta fényét önti el a táj fölött, s szelídebb világításnál minden tárgy szebbé válik, mint egyébkor. Az erdő sötétebb, a fák nagyobbak, a hegylánc, mely a határon elvonul, magasabbnak látszik; maga a köd, mely a Sajó partján álló lápok fölött lebeg, csak fehér fellegnek tűnik föl, mely a földről lassankint a csillagos égen szállongó testvéreihez emelkedik. - De a faluban rég alszanak, s nincs, ki a tavaszi éj leírhatlan szépségeit élvezné. Csak a révész maga van még ébren. A komp oldalához támaszkodva néz át a malomra, melynek kerekei ezüst hullámokat csapnak föl a sötét folyón. Úgy tetszik neki, mintha a túlsó parton valaki járna. Mi köze hozzá, talán az is a holdvilágot nézi. Végre a révész is elálmosodik. Meg egyszer föltekint a göncöl szekerére, hogy megtudja, hány óra lehet, s lehever bundájára.

Szemeit a csillagokra függesztve, fekszik a szunnyadás és éberség közti állapotban, mely az álmot megelőzi, mikor egyszerre különös nesz üti meg füleit. Mintha a Sajó másik partján valami nehezet dobtak volna a vízbe. Bizonyosan a malomnál volt. Fölkel és átnéz: de nem lát senkit. Talán csak álmodott. De nem: a folyó felszínén széles habgyűrűk láthatók, melyek az innenső partig terjednek. A révész gyöngén ingani érzi kompját, mikor az odaért habok aljához csapódnak. - Tudom már - szólt végre rövid gondolkozás után -, a Sajó ismét egy, darabot mosott le partjáról. A gyűrűk mind a malmon túlról terjednek el. Mély ott a víz és sebes.

A habok megint elsimultak. Tiszta tükörként fekszik a folyó, fölötte ezüst sugaraiból hidat épített a holdvilág. A révész még egy ideig körülnéz s gondolkodik. A Sajón túl, a molnár kertjében, olyan szépen énekel a csalogány.

5

Alig önté el a nap első sugarait a táj fölött, mikor a cigánybanda a színből, hol az éjét tölté, kijött s a molnár ablakai előtt rázendíté a nótát. A révész fölugrott kompjában, s szemeit dörzsölte; a part melletti házakból asszonyok és gyermekek jövének elő, s maga a klarinétos, kit a molnár jó bora úgy elaltatott, hogy félig öntudatlanul, mint az alvajáró, fogott hozzá a muzsikához, tökéletes éberségre fújta magát, s a nóta mértéke szerint erősen hajtogatta fejét. Pár pillanat múlva mind talpon valának a malom lakói; de senki sem ugrott ki vígabban ágyából, mint az öreg molnár. Zsuzsi az új rojtos csizmát és a búzavirág színű ruhát tevé ágya mellé, melyet ez alkalomra varratott. Az asztalon feküdt új selyemkalapja. Farkas uram saját lakodalmára nem öltözködött oly jó kedvvel, mint ma.

- Ördögadta cigányai, milyen keservesen fújják; még megfájul a fejem.

S ezzel fölnyitá a zsalut és kikiáltott. A prímás, anélkül hogy félbenhagyta volna a hegedülést, az ablakhoz jött.

- Már mit lármázzátok föl az egész falut ilyen jókor reggel - szólott nevetve.

- Nemzetes uram - válaszolt a megszólított nagy alázattal -, ez így szokás; mikor a teéns alispán úr leányát házasította ki, ezzel a nótával költöttük föl a menyasszonyt.

- Hát húzd rá - szólt a molnár mosolyogva, ki a vicispán említésénél szinte nőni érezte magát.
- S aztán gyertek be egy kis papramorgóra.

Mikor a nótát elvégezték, ő is fel volt öltözködve, s nagy ezüstgombos köntösében, melyet fölül nehéz filegrán lánc ékesített, kilépett cselédjei közé. Már mind a pitvarban állottak, csak Maris hiányzott.

- Menj be, Zsuzsi, siettesd az öltözködéssel.

- Magam is be akartam menni - felelt a megszólított -, de ajtaja zárva van, s nem is mozdul semmi a szobában.

- Ennek jó álma van - szólt a molnár nevetve. - Ide, cigányok, húzzátok el a »Földiekkel játszó«-t, Maris azt szereti.

A cigányok beálltak a konyhába, honnan Maris szobájának ajtaja nyílik, s elhúzták a kívánt dalt oly hatalmasan, hogy a falak is megrengtek belé. Mennyire bámult a molnár, mikor ahelyett, hogy leánya ébredésének valami jelét adná, fülébe súgott Vikta, hogy jöjjön ki csak egy kicsit.

- Maris nincs szobájában - szólt ez, mikor a molnár az udvarra jött. - Nem is aludt idehaza, ágya azon módon van, amint tegnap estve volt.

- Hazudsz, semmirevaló.

- Nem hazudok biz én, nézzen csak be ablakán.

A molnár az ablakhoz sietett. A fehér függönyök egyike félig oldalvást vala húzva úgy, hogy a szobába láthatott. Maris ágya vetve, s ő nem volt szobájában.

- Megszökött - ordítá a molnár csaknem magánkívül haragjában, s az ajtó felé rohant. - Lóduljatok pokolba - kiáltá a cigányoknak -, ide egy baltával. - De mielőtt azt elhozták, oly dühösen rúgta meg az ajtót, hogy az megnyílott.

A muzsika elhallgatott, a cselédek ide s tova futkostak. A molnárhoz senki nem mert közelíteni, s ő, leánya szobájában egy székre vetve magát, haját tépte.

Éppen akkor jött át a komp a Sajón, s még mielőtt a parthoz érhetett, valaki elbeszélte a történteket.

- Hát Maris lett volna! - szólt a révész eliszonyodva.

- Hol látta kend, hogy utána mehessünk - szólt az egyik molnárlegény, ki éppen odajött. - A gazda száz forintot ígért annak, aki visszahozza vagy megmondja, hol van.

- Hol van? - szólt a révész megilletődött hangon - te is elmész egyszer oda gazdáddal együtt, csakhogy onnan senkit sem hozasz vissza. Isten legyen irgalmas lelkének. A szegény leány vízbe ugrott.

A révész, a molnárlegények, sokan a faluból, hova a hír pár pillanat alatt eljutott, gyalog és ladikokon indultak keresni a leányt. Csak a molnár maradt a háznál, ő nem hitte, nem akarta hinni a haszontalan beszédet. Mind csak alávaló cselszövés. A leány Zátonyiéknál vagy a tiszteletesnél rejtette el magát; csak rá akarják őt szedni. De ő nem enged; nem, ha az egész világ felfordul is. Ugyan miért ugrott volna az ő leánya vízbe, mikor mindene megvolt, amit csak szíve óhajthatott; egy bárókisasszonynak sem lehet jobb dolga.

Dühösen járt fel és alá szobájában, bosszút esküdve mindazoknak, akik hálátlan gyermekét a megszökésben elősegítették. Így találta őt Ékesy, ki a főbíró társaságában egy zötyögős hintón három, csupa atyafiakkal megrakott szekértől követve, a többi vendégek előtt a malomhoz jött.

Miután az esküdt és társai a történtekről értesítve, a keresőkhöz csatlakoztak, a főbíró maga maradt a molnárral. Az érdemes tisztviselő egészen osztozott a gazda nézeteiben. Elég hasonló esetet tud ő is, hogy a leányok eltűntek a lakodalom előtt; mindenfelé keresik és nem találják, vagy valami ruhadarabot találnak a folyó mellett. Az egész világ azt mondja, hogy vízbe ugrottak, szülőik - ha ti. gyengék - kétségbeesnek. Végre az elveszettnek gondolt kisasszony visszajő, s az egész csak tréfa. Hiába, az ilyen leány mindent megpróbál.

- Ugye, hogy csak próbálgat - szólt remegő hangon a molnár, ki a főbíró szavaira leírhatlan figyelemmel hallgatott. - Csak bolonddá tartanak. A teéns úr több ily esetet tud. Ugye, ez már sokszor megtörtént a világon? Semmi különös nincs a dologban. Már ugyan ki hinné, hogy az én leányom vízbe ugorjék, mikor olyan gazdag, szép és fiatal. Éppen tegnap volt tizenhét éves. Ugyan ki hihetné azt! És még effélével ijesztgetik az embert. - A molnár nevetett, oly keservesen, hogy maga a főbíró sem tudta, mit mondjon hozzá, s végre más szavakkal megint csak ismétlé, amiket már előbb mondott.

- Ne gondolja a teéns úr, hogy olyan könnyen rászedetem magamat - szólt az előbbi mindig nagyobb fölgerjedésben. - Nem vagyok bolond, hogy az efféle mesének hitelt adjak. Az lehetetlen, hogy Maris a vízbe ugrott; teljes lehetetlen! Ugye, teéns uram?

De a molnár már alig hallotta a főbíró feleletét. Pillanatról pillanatra növekedett nyugtalansága. Szemei majd az ablakon függtek, honnan a Sajó partjára látott, majd az ajtón. Időről időre, ha közelgő lépteket gondolt hallani, fölkelt és kinézett. Orcáját halálas sápadtság lepte el. - S még hírt sem hoznak - szólt székére vetve magát. - Eddig rég megtalálhatták volna; meg is találták, csakhogy nem mernek vele hazajönni. Legalább két órája, hogy keresik.

- Ne aggódjék, Farkas uram - mondá a főbíró, fogadni mernék, hogy Mariskának semmi baja. Hisz ha meg akarta volna magát ölni, legalább levelet hagyott volna szobájában, hol megírja, miért tette...

- Igazság - szólt a molnár homlokára csapva -, hogy nekem ez nem is jutott eszembe. - S ezzel fölugrott, és a főbírótól követve Maris szobájába sietett.

Lázas nyugtalansággal kutatta fel az egész szobát. Kinyitott minden fiókot. Remegő kézzel emelt föl minden papírdarabot, amelyet talált. Fölhányta az ágyat és almáriumot. Minden tagja reszketett, mintha hideg lelné. - Nincs levél, egy sor sincs sehol - szólt végre, fáradtan egy székre vetve magát. - Pedig ugye lehetetlen, hogy ne írt volna, ha olyan szándéka volt. - A molnár nagyot sóhajtott, mintha könnyülni érezné lelkét.

E pillanatban a lelkész lépett a szobába. A molnár fölugrott és elébe szaladt.

- Hol van leányom, tiszteletes úr; miért nem hozta őt magával? Hisz én nem haragszom rá. Istenemre, nem haragszom. Nem fogom bántani - egy rossz szót sem mondok neki.

A lelkész hallgatott. Halvány arcán mély fájdalom volt kifejezve.

- Vagy tudja-e mit, tiszteletes uram, vezessen engem hozzá. Ott van tiszteletes uraméknál. Én nem haragszom senkire, csak leányomat akarom vissza. Hisz egyetlen leányom, az én gyermekem, hogy bántanám. Mondja meg neki, hogy ha éppen olyan nagyon ellenére van, Ékesy visszalép. Lajoshoz mehet. Mindent, mindent; csak jöjjön vissza. Az egy élő Istenre kérem a tiszteletes urat, hol van leányom?!

A főbíró is meg volt hatva. A lelkész szemében könny ragyogott.

- Barátom - szólt, megszorítva a molnár kezét -, legyen férfi!... Leánya nincs többé az élők közt.

- Hazugság, alávaló hazugság! Látni akarom leányomat, vezessenek hozzá! - ordított a molnár, s csaknem magánkívül rohant az ajtó felé.

Itt találkozott azokkal, akik leánya holttestét hozták.

A leány nem volt elváltozva, csakhogy a szép arc valamivel halványabb vala, mint azelőtt, s fájdalom helyett most a halál szelíd nyugodalma volt rajta kifejezve.

Míg a szomorú terhet az ágyra tevék, a révész elmondta, hol keresték, és hogy találta meg végre ő a testet a Sajó hajlásánál, ahol a fűzfák állanak. A szerencsétlen apa nem hallgatott semmire, nem látott semmit maga körül; szemei leányán függtek. Melle nehéz, rendetlen lélegzettől emelkedett. Néha vadon tekinte körül, mintha valakit keresne, vagy valamit akarna mondani, ami ízekre zúzza szívét, oly teherrel fekszik rajta, s mit ő egy világért nem tudna kimondani. Most lépett Ékesy a szobába.

A molnár alighogy meglátta, szenvedéllyel rohant felé. - El innen, el - ordítá -, te gyilkoltad, meg őt! Légy átkozott!

- A gazda magánkívül van - szólt emez elég nyugodtan. - Különben nem beszélne így.

- Te gyilkoltad meg, te! - kiáltá a molnár fájdalmasan, s magánkívül rogyott le leánya ágya mellett.

Mikor ismét magához jött, egészen meg volt változva. Mintha reggel óta tíz évvel idősebbé lett volna. Odaült a kedves halott ágya mellé, s órákig elnézte, reszkető kezekkel megsimítva nedves haját; de a dolgok összefüggése csak homályosan - mint egy borzasztó álom emléke - állott előtte. Csak néha villant föl agyában a szörnyű valóság, s akkor leányára borult, és keservesen sírt.

Azoktól, akik életöknek magok vetnek véget, meg szokták tagadni a rendes temetést. Mintha meghalva sem nyughatnék a többi emberek közt, aki nálok gyöngébb vagy szerencsétlenebb! Minden botrány kikerülése végett a főbíró mint legfőbb tekintély azon meggyőződését jelenté ki, hogy Maris halála véletlenül történt. A szegény leány vigyázatlanul nagyon közel jött a meredek parthoz, s az leszakadt alatta. Nem hitte senki, de ellenmondás nélkül fogadták e magyarázatot, s midőn harmadnap fehérbe öltözött leányok vitték a koporsót a temetőbe, a falu minden lakója meghatva kísérte ki a leányt végső nyughelyére. Hisz neki csak egy bűne volt: hogy nagyon is híven szeretett!

*

A holdvilág újra elönti fényét a Sajó és a falu fölött, mely partjain épült. A csalogányok édes dalt zengenek az orgonavirág-bokrokon, melyek a temetőt környezik, elrejtve az újonnan fölhányt sírdombot. Az emberek rég aludni mentek. Oly csendesen és bájolón fekszik a környék, mintha mind csupa boldog emberek laknának ott.

Tarisznyájával hátán s bottal kezében egy utas jő a faluba. Egyenesen a rektor házának tart. Sötét minden. Kocog. Vár, s megint kopogtat. Zátonyiék alkalmasint nincsenek otthon. A paplakhoz siet, mely mindjárt a rektorház mellett áll, s melynek ablakán át még világosságot lát. Halkan az ablak mellé vonul. Zátonyiék csakugyan ott vannak. Kopogtat. Belép.

A rektorné felugrik, s az idegent karjai közé szorítja.

- Lajos! kedves, szegény fiam!

Az anya, hosszú távollét után, zokogva tartja karjai közt egyetlen gyermekét; s a könnyek, melyek arcán leperegtek, keserű fájdalom könnyei valának.

Kevéssel a történtek után megint eltávozott Lajos. Katonának állván, odaveszett a háborúban, mely a következő évben kitört. Zátonyiék ott pihennek Mariska mellett; s magát a lelkészt is kiragadták az idő vészei azon körből, melyben élete üdvös működés közt folyt el.

Több év s nagyszerű események, melyek alatt a Sajó csendes környékét hadi zaj töltötte el, háttérbe szorították e szomorú történetet, s talán egészen elfelejtették volna, ha az öreg molnár nem élne még, s kísértethez hasonló alakjával nem emlékeztetne mindenkit a múltra.

Legalább húsz évvel idősebbnek látszik. Egészen meghajlott; ezüst haja hosszú fürtökben lóg alá halántékain, csaknem eltakarva a halvány arcot, melynek redőit nem simítják el többé szerető kezek. - A malom elégett a háború alatt, birtokának nagyobb része elpusztult, a többit a távol-rokonok foglalták el, kiket a hatóság az egészen elgyöngült s magával tehetetlen öreg gondnokainak nevezett ki. Így él ő, maga is egy rom, egykori házának romjai között. Lelkét csak egy emlék tölti el, minden egyéb iránt eltompult, s úgy látszik, csak fájdalma által függ össze az élettel.

Órákig, napokig ül a Sajó partján, s gondolataiba merülve nézi a folyó csendes folyását. Az öreg révészen kívül alig van, ki őt néha megszólítaná.

A molnár nem kerüli, de nem is keresi az ember társaságát; s valahányszor vele találkozik, mindig leányára viszi a beszélgetést. - Hisz kend találta meg szegényt! Ugye, ott a fűzfák alatt feküdt a szerencsétlen?

- Ott biz az - válaszol a révész megindulva -, Isten nyugosztalja szegényt! Ki tudja, talán jobb neki, hogy e szomorú időket nem érte meg!

- Jobb bizony - szólt az agg remegő hangon -, sokkal jobb! Csak az fáj, ha arra gondolok, hogy mikor Marist a Sajó elragadta, s karjait segítségért nyújtotta ki, én nem voltam ott, s nem foghatám meg kezét! Csaknem megőrülök, ha eszembe jut. Szüntelen előttem van. Mintha most is hallanám szavát. Kétségbeesve nyújtja felém karjait, s nincs kéz, mely felé nyúlna s őt a partra vonná!

S a szerencsétlen agg elmerülve fájdalmában, ismét hallgatva ül ott a Sajó partján. Hab hab után suhan lábai alatt; hónapok és évek folynak el: de a képet, melyet a Sajó tükrén lát, sem idő, sem a víz folyása nem viszi el magával.

EGY TÓT LEÁNY AZ ALFÖLDÖN

1

Mely alkalommal vette észre Apostagi János, hogy tótul is ért, noha életében egy szót sem tudott tótul

- Jöjjön csak, édesapám, a szegény tót igen beteg - szólt Pista, Apostagi János legidősb fia, midőn a juhszín egyik szegletéből apjához sietett, ki a másikban a lemorzsolt kukoricacsutkáktól csaknem eltakarva pihent és falatozott.

- Miféle tót? - kérdezé János gazda, fiára tekintve a szalonnáról, melyből egy ízletes szeletet vágott kenyeréhez.

- Hát egyik azok közöl, akik tegnap itt kukoricát morzsoltak; nem látta kend?

- Aha - szólt Apostagi János, a szelet kenyeret és szalonnát szájába dugva, oly hangon, mintha tökéletesen tudná, kikről van szó, noha őszintén megvallva, mindig legkisebb gondja is nagyobb lett volna annál, ki morzsol a juhszín másik oldalán; most pedig egészen más dolgokról gondolkozott. - Múlt télen, midőn többedmagával a zsidó árendás számára Nagyváradról pálinkát szállított, szekere feldőlt, s összezúzta lábát. A hosszú betegség s a kár, mely szerződés szerint a fuvarosokat illette, vagyonának egy részét fölemészté. Négy lovából kettő, két ökre és sertései rámentek, s negyed telkén és két sárga lován kívül csak jó felesége és gyermekei maradtak meg. Nagyobb bajára még mindig sántikált, s miután saját földjét nagy üggyel-bajjal megszántotta, csak hogy valamit keressen, fiával együtt kukoricamorzsolásra szánta magát. - Apostagi Jánosnak, mint ezekből látni, eléggé meggyűlt a baja; nem ért rá, hogy másokra ügyeljen.

- A többi tót ma reggel elment - folytatá Pista -, ez is el akart menni, de nem tudott; bizony nagyon beteg, még talán meg is hal. Az előbb, hogy szemét behunyta, éppen úgy feküdt ott, mint nagybátyám, mikor őt taval kiterítve láttam. Már édesapámat akartam hívni, de kisleánya megcirógatta, s akkor megint felnyitotta szemét. Most ismét rosszul van.

- Hát kisleánya is van? - kérdezé János gazda, fölkelve.

- Éppen olyan, mint a mi Mariskánk.

- Mariskánk anyjánál van, neki semmi baja - szólt Apostagi. - De úgy látszott, mintha fiatalabb gyermekének említése siettette volna lépteit, melyekkel a beteg emberhez közelített.

Szomorú egy látvány vala ez, s ámbár Apostagi nem tartozott azok közé, kik ha bajt látnak, annyira megilletődnek, hogy még magukon sem tudnak segíteni: ő is mélyen meghatva tekintett az idegenre, ki a kemény földön szunnyadva, halálához közelített. - Szegény tót - szólt a gazda -, mily távol szakadt szülőföldjétől. Hej, nem tudja senki, hol fog állani fejfája, s lesz-e, ki megsiratja!

- Már kétszer igazítottam fejealját, de a csutkák, melyeket gubája alá tettem, mindig legurulnak, s feje egészen visszaesik. - Ezt mondván, újra igazítani akará Pista a beteg fekvőhelyét.

- Hagyd el, Pista, jobb neki, ha nem ébred fel. - S ezzel János gazda levette vállárról s a betegre terítette gubáját.

- Maradj te itt, talán szegénynek vízre vagy más valamire lesz szüksége, s kiáltasz nekem, ha kell; én addig morzsolni megyek.

Éppen mikor menni akart Apostagi, a beteg felnyitotta szemét. Talán a guba esett jól neki, mely tagjait a hideg légvonal ellen védte, vagy a részvevő hang, mellyel Apostagi szólt; de a beteg ember tekintete kimondhatlan hálával függött ismeretlen jóltevőjén s egy percig nyugalom, csaknem megelégedés vala kifejezve sápadt arcán.

- Kell-e még valami kendnek? - szólt Apostagi -, talán egy kis pálinka? ha nincs is puskapor benne, néha anélkül is jót tesz; majd a majorba szalasztom ezt a fiút.

A beteg szomorúan rázta fejét, s néhány szót mondott, melyből Apostagi csak annyit értett, hogy nem tud magyarul.

Midőn a kisleány, ki eddig egy pár lépésnyire a betegtől a lemorzsolt kukoricacsutkákkal játszott, apját szólni hallotta, eldobva játékát, hozzáfutott s mosolyogva fogta körül nyakát, az pedig gyönge karjával magához szorítá a gyermeket.

Egy pillanatra mindenről megfeledkezni látszott a haldokló. Halvány arcán csak szeretet, csak azon boldogság volt kifejezve, mellyel az apa kisdedében egész jövőjének reményeit körülfoghatja. De e rövid örömöt, mely mint fergeteg előtt az utolsó napsugár, még egy percre derűt öntött el vonásai fölött, hirtelen más érzések váltották fel. - Karja, mellyel a kebléhez simuló kisdedet átölelte, erősen reszketni kezdett; szemeiben borzadás volt kifejezve, egész valóján leírhatatlan nyugtalanság, mintha lelkében most támadt volna először a borzasztó gondolat: mi lesz gyermekéből, ha ő meghal. E nyugtalanság mintha új erőt adott volna tagjainak. Felült s szólni kezdett, tompa érctelen hangon, de folyvást, sebesen, mintha végét érezné s félne, hogy nem mondhatja mindazt el, ami szívén fekszik.

Apostagi egy szót sem tudott tótul, Pista sem; mégis soha szónoklat nem hatott annyira szívekre. János gazda nem volt lágy szívű ember, de könnybe lábadtak szemei. Fia ingujjával törölte le gyöngyöző könnyeit.

A haldokló észrevette e hatást, de észrevette azt is, hogy szavait nem értik. Egypár szót rebegett magyarul; talán azt gondolta, hogy az úr, ki apostolainak a nyelvek adományát adta, egy haldokló apától sem tagadhatja meg, hogy magyarul tudjon, míg gyermekét jó emberek gondviselésébe ajánlja; de hasztalan. - Apostagi az egész beszédből csak annyit értett meg, hogy a leányt Julisnak hívják, s a szegény tót szomorúan rázva fejét, ismét anyanyelvén beszélt tovább. Szavai oly esdeklők, oly szívrehatók voltak. Szemei majd gyermekén függtek, majd egy kérdő tekintettel emelkedtek Apostagihoz; de a rendkívüli fölindulás gyorsan fölemészté végső erejét. Halvány arcán a láz sötét vörössége látszott; keble szorult, s csak akadozva folytathatta már nehéz fohászokkal félbeszakított beszédét.

- Csak azt mondhatnám meg neki, hogy értem - szólt Apostagi nyugtalanul fejét csóválva. - Már hogyne érteném szegény nyomorultat, mikor magamnak is öt gyermekem van. Ne féljen kend, gondom lesz leányára, míg nálam marad, nem lesz baja. - A szóló ajkain csüggöttek a beteg szemei. Egész valója a figyelemben központosult, mintha üdvössége vagy kárhozata függne e szavaktól; de a nyugtalanság, mellyel kezeit összekulcsolva sóhajtozott, miután többé nem beszélhetett, azt mutatta, hogy értelmöket nem fogta föl.

János gazda most ez egyszer elveszté egész egyensúlyát. - Uramfia, hogy e tót ember teljességgel nem akar megérteni. Hisz magamnak is öt gyermekem van, nem vagyok pogány, hogy e szegény párát elhagyjam. S ezzel Apostagi, mélyen megindulva - mert nem tudom, miért, de a kis tót leánynál mindig Mariskája jutott eszébe - erős karjaiba fogta a bámuló gyermeket, s midőn kebléhez szorítá, másik kezével könnyező fiát vonta magához.

Tudta-e tisztán Apostagi önmaga, mit akart kifejezni e mozdulatával, nem tudom; de az idegen tökéletesen megérté szándékát, s leírhatlan nyugalom és megelégedés vala kifejezve arcán.

- Ne félj - szólt ez lehajolva a beteghez -, még te is meggyógyulsz; és gondom lesz leányodra.

A haldokló még egyszer föltekintett gyermekére és arra, kiben pártfogóját látta; szemében fájdalom, de egyszersmind leírhatlan szeretet és hála is vala kifejezve, s mintha egy gyönge mosoly játszanék ajkai körül. Felsóhajtott, s visszahajolva kemény nyughelyére, vonaglás nélkül végzé életét.

- Mi csodálatos - szólt Apostagi, miután a halottnak szemeit becsukta, s őt gubájával betakarta -, egy szót sem tudok tótul, és mégis megértett.

Ezzel felnyitá a juhszín félkapuját, s a csősz után küldte Pistát, hogy a történtekről hírt vigyen; ő pedig a kis árva leánnyal kiült a kapu elé.

Minden nyugodt vala köröskörül. A nap a félkapun besütve, meleg sugarait lövellé a halottra is. A zöld vetések fölött vígan énekeltek a pacsirták, s János gazdának, midőn a kék égre föltekintett, úgy tetszett, mintha még egyszer oly könnyűnek érezné magát, mióta ez új terhet magára vállalta.

2

Mit mondott Apostaginé asszonyom, midőn öt gyermek helyett hatot talált házánál

Néhány nappal később, miután az urasági kukorica a pusztán mind le volt morzsolva, János gazda fiával s a kis tót leánnyal hazafelé indult. - Igaz, hogy az utóbbinak gondnokságához másoknak talán több joga lehetett; az is áll, hogy másutt több teketóriával jár, midőn valaki egy árva gyermeknek gondviselését magára vállalja. Mikor a szegény tótot eltemették, az ispánné a kis leányt Apostagi mellett látván, kérdezé: hát a szegény párát kend veszi magához? s ő igennel felelt. Az ispánné erre azt mondá: Isten is megáldja érte kendet - és saját gyermekének egy elviselt szoknyáját és egy piros kendőjét adta Apostaginak az árva számára. Így történt az egész dolog. S az Alföldön sok becsületes magyar ember él, kit egykor mint tót gyermeket csak éppen ennyi formasággal fogadtak valamely gazda házához, s nem kevésbé nőtt s gyarapodott, noha Istenen kívül, ki minden árvák főgondviselője, senki sem gondolt vele. Apostagi rég nem volt jobb kedvében. Örült, hogy a morzsolást elvégzé, mely foglalkozásban, mivel lába őt egyéb munkára képtelenné tevé, három hetet töltött tótok, leányok és egy sánta obsitos társaságában. Örült a 34 forint 25 krajcárnak, melyet részint egy ócska kendőbe takarva, részint egy kis bőrzacskójában magával hozott; örült, hogy oly hosszas idő után megint láthatja feleségét és gyermekeit, s hogy ismét főtt ételt ehetik, örült a mezőnek, mely minél közelebb jött falujához, annál zöldebbnek látszott. Kisfia, Pista, tarisznyáját cepelte, mert a fazekat, melyben az ispánné a gyermekek számára aludttejet adott, nem lehetett rábízni. János gazda örömében alig vevé észre, hogy dél lett, s útjának több mint felét már elhaladta.

Pista már régen nem szaladt apja előtt, s látszott, hogy a fiú fáradt, s Apostagi csak helyet keresett, hol a gyermekekkel kényelmesen megebédelhessen.

- Pisti te - szólt végre, visszafordulva fiához -, talán el is fáradtál?

- El biz én - felelt amaz.

- Hát talán jó lenne megpihenni?

- Jó biz a.

- Hát heverjünk le itt - s Apostagi megállt egy begyepesedett határhalom mellett, s miután előbb a tót leányt, kit hátán hozott, vigyázva leemelte s gubáját a földre terítette, maga is lefeküdt, végignyújtózva azon.

- Addsz ide tarisznyámat - szólt Pistához, ki az alatt apja mellé heveredve, ingujjával törölgette izzadó homlokát -, a kisleány megéhezett, s szemedből látom, hogy te sem bánod, ha egy darab kenyér kerül fogaid közé.

Pista ezalatt rég kiüríté a tarisznyát, s felelet helyett odanyújtva apjának a kenyeret, kést és szalonnát; oly vágyó tekintetet vetett ezen nyalánkságokra, hogy János gazda mosolygott.

- Ma aludttejjel élsz, Pista; magam is alig lakom jól a szalonnából. Kis darab maradt, s kenyerünk is elfogyott. Ha az ispánné - Isten áldja meg - nem segít ki egy darabbal, nem sokat falatoznánk.

S erre a kék kendővel bekötött tejes fazekat a gyermekek elébe állítva, Apostagi egy darab fehérebb kenyeret adott fiának, melyet az ispánnétól kapott, egy kis bicskával és egy festett fakanállal, melyet a meghalt tót tarisznyájában talált, s mely ennélfogva kis növendékének örökségéhez tartozott. Pista a tejbe aprítván a kenyeret, majd a kisleányt étette, majd maga is hozzálátott. János gazda is ugyancsak hatalmas étvággyal falatozott.

Ebédeltek ez nap királyok is; kétségkívül fényes lakomákat tartottak sok helyen, melyekre a háziúr ritka ételeket s drága borokat vásárolt össze, s a vendégek bársony székeken foglaltak helyet, míg az asztal körül bérruhás cselédség szolgált; de jobb ízűn, s a világgal és önmagával inkább megelégedve bizonyára nem ebédelt senki a föld kerekségén, mint Apostagi János.

Nem is ok nélkül.

Ha a pusztákon mind végigmegy, sem találhat vala pihenésre alkalmasabb helyet, mint amelyet elfoglalt. A magas fű a ráterített subával puha ülésül s a határdomb, melynek oldalában leheveredett, hátának támaszul szolgált. Ha János gazda pamlagokon ült volna már életében, most is azon képzelheté magát. S aztán minő kilátás! Előtte virágokkal hímzett szőnyegként terült el a határtalan rónaság. Itt-ott hosszú sárga vonalak válták föl a vidám zöldet, mely mindent eltakar, jeléül, hogy a repce virágzani kezd. A tiszta égen könnyű fellegekkel játszott a szellő, s a kútágas is, mely nem messze a határdombtól állott, a tavaszt hirdeté, mert egy nagy gólya ült tetejére, s gondolkozva görbíté meg hosszú nyakát. Udvari zene helyett száz pacsirta énekelte még a paradicsomban tanult dalát az ebédlőknek; s inasok helyett egész sereg veréb ugrált körül, alig várva a pillanatot, melyben a társaság fölkel, s az ebéd maradványain ők fognak osztozni.

- Mégis jó az Isten - szólt Apostagi félig magában, midőn bicskáján az utolsó darab szalonnát Pistának odanyújtá, ki régóta vágyó szemeket vetett apja zsírosabb falatjaira. - Jóllaktunk, s hány ember van a világon, ki nem mondhatja ezt. E gondolatot a tót leány ébreszté benne, ki evés után Pistával ismét játszani kezdett a fűben. Apostagi olyan boldognak érzé magát e pillanatban, hogy talán senkivel sem cserélt volna e földön. Egyszerre azonban jókedvének közepette gondolkodóvá lett.

Éppen a bántornyai templomon függtek szemei. Innen a határról a falut környező akácok is meglátszottak már; sőt odavaló ember a nagy urasági csűrt is megismerhette, mely a helység egyik végén áll. Apostagi csak a templomot nézte, melynek szomszédságában volt saját laka; s ennél felesége jutott eszébe. Nem azt mondom ezzel, hogy János gazda a tengerimorzsolás alatt is nem gondolt Zsuzsira, éspedig nemcsak akkor, ha fehér ruháját nézte, vagy főtt ételre jött étvágya; egyébkor sem járt senkinek esze többet otthon, mint az övé. Most azonban az

villant fel agyában, mit mond majd felesége, ha a kisleányt meglátja; s e gondolatnak éppen nem volt vidító hatása.

- Tudom, restellni fogja - dörmögte magában -, pedig szép leány. De magunknak is elég gyermekünk van. Az eleség meg drága, s ha az embert baj éri, mint a múlt télen, saját cselédjeinek sem kereshet eleget... Csak legalább megkérdezhettem volna előbb... De mit tehetek én róla, hogy Zsuzsi nem volt ott.

E gondolatok pillanatra elűzték János gazda kedvét; de mikor ismét útnak indulva, falujához közelített, annyi tárgy ötlött szemébe, mi által magát érdekelve érzé, hogy minden egyébről megfeledkezett. Nem volt itt egy árok, egy halom, egy ösvény vagy dűlő, melyet nem ismert. Pista, ki feledve fáradságát, most megint apja előtt járt, ismerte a mezőn legelő teheneket. János gazda minden földnek meg tudta nevezni gazdáját. S ott, a jobbágyok tavaszi nyomásán - ott volt a föld, melyet három héttel azelőtt maga vetett volt be. Más csekélynek tartaná azt - s valóban egy negyedtelkes gazdának tavaszi nyomása még az alföldön sem nagy; keskeny szalag gyanánt fekszik a többi földek között; de ezt ő szántotta, vetette el, e földből fogja tartani gyermekeit, s a fukar nem nézheti több megelégedéssel nagy aranyhalmait, mint ő a zöld vetést, mely, mióta oda volt, csaknem egészen eltakarta a barna földet. Ismét otthonosnak, ismét boldognak érezte magát. Csak az az örökös kérdezősködés ne lenne!

Mióta a faluhoz közeledett, alig ment tíz lépésnyire, hogy valaki ne kérdezte volna: miféle gyermeket cepel hátán. S mikor félig komolyan, félig tréfából egyszer azt válaszolta: a magamét, a szomszédasszony csaknem ijesztő kacagás közt mondá: - Azt köszönné meg a kend felesége!

Apostagi bosszankodott a szomszédokra, bosszankodott önmagára is, mert érezé, hogy nem egészen oly kedélyállapotban lép saját küszöbén át, mint a ház urához illik. De ki tehet róla, a nyugtalanság ez egyszer erőt vett rajta; s feleségét nem találván otthon, a kis tót leányt Pista gondjaira bízva, letette gubáját, s az őszi nyomás felé indult, hova az asszony, a gyermekek állítása szerint, ment.

Apostagi fáradtnak érezte magát, s miután egy ideig ballagott, s feleségét még mindig nem látta jönni, leült a szőlőskert végén, ott várva Zsuzsit, kinek útja arra vezetett, s kinek mindenesetre inkább itt, mint a háznál, a gyermekek és a szomszédok hallatára akarta tudtul adni, hogy családjuk egy kis leánnyal megszaporodott.

Lesznek, akik János gazdát talán gyöngének, feleségét pedig sárkánynak fogják tartani. Az egészben csak annyi áll, hogy Apostagi, ki mindig békeszerető ember volt, a múlt tél óta, mikor két hónapnál tovább feküdt ágyban, s felesége nélkül végképp elpusztult volna, még inkább meg volt győződve, hogy minden dologban az asszonyt is szó illeti a háznál. A szomszédság ugyan s néha maga János gazda is úgy gondolta, hogy a szó, melyet Apostaginé emelt, olykor talán kelleténél hangosabb volt, de ha már a szentírás szerint a nőt a szegényember sövényének rendelte Isten, úgy ahol e sövény hiányzik, a jószág elpusztul: lehet-e rossz néven venni, ha e sövényben itt-ott egy tüske is találkozik? Ha elég asszony van a városban, ki, ha ránézünk vagy beszélni halljuk, angyalnak látszik, s pedig nem az: miért ne legyen falun itt-amott egy olyan, ki nem néz ki s nem beszél angyalok módjára, de azért mégis az? Apostagi feleségét azért egy cseppel sem szerette kevésbé, s mikor őt közeledni látta, minden fáradság dacára, jókedvűen sietett elébe.

- Jó estét, János gazda, Isten hozta kendet! mikor jött kend? - kiáltott már távolról az asszony, mihelyt férjére ismert.

- Csak most, fiam! - szólt János gazda. - A morzsolás tovább tartott, mint gondoltam. - Semmi baj a háznál?

- Nincs, hála Istennek! A kend lába is jobban van - tevé hozzá Zsuzsi, megelégedéssel nézve férjére, ki hatalmas léptekkel gyalogolt a gyermekeihez siető asszony mellett.

- Kaszálásig, reménylem, egészen jól lesz. Pedig, fiam, ha te nem lettél volna...

- Hát Pista hogy viselte magát?

- Nagyon jól. Sokat morzsolt. Harmincnégy forint 25 krajcárt hozok magammal. Azzal együtt, amit a múlt hónapban szereztünk, egy üszőt is vehetünk a jövő vásáron.

- Jó is lenne. Öt gyermeknek sok kell; ha tej nincs a háznál, nem tudom, mit adjak, főleg a két kicsinynek.

Az már nagy baj volt, hogy Apostaginé ezzel állt elő. A jövő vásárkor veendő üszőnek a kis tót leány bevezetőjének kellett volna lenni, s most a tej elmossa az egész hatást. János gazda nem tagadhatá, hogy e cikk fogyasztása a kis tót leány által tetemesen fog növekedni. De mit tegyen: mindig közelebb jöttek a faluhoz, végre szólnia kellett.

- Állj meg egy kissé, Zsuzsi - mondá végre Apostagi, miután magát elhatározta -, vagy ülj le a szőlő mellett; fáradt vagyok, s még egy kis beszédem volna veled.

- Ha kend fáradt, üljön le; ha majd utánam hazajő, beszélhetünk. Sietnem kell. A gyermekek még nem ettek meleget, tűz sincs a háznál.

- Mindjárt mehetsz, de előbb valamit kell még mondanom; nem tart soká. - S oly melegen, oly kérőleg nézett nejére Apostagi, hogy ha karját nem fogja, sem mehet vala tovább.

- Furcsa ember kend - szólt bámulva a nő. - Már mi az, amit később vagy menés közben el nem mondhatna?

- Hát, tudod Zsuzsi, én a tengerimorzsolásból még valamit hoztam magammal.

- Ugyan mit?

- Mit? Hát egy kisleányt, kit hátamon hoztam ide a pusztáról. El is fáradtam ám.

- Biz elég rosszul tette kend. Alig bírják lábai, s már mások gyermekeit cepeli. De hát kié a gyermek, és mikor jönnek érte? Mióta az első szobát a szabónak bérbe adtuk, magunk is alig férünk el.

- Alig hiszem, hogy ezért egyhamar eljőjenek - szólt Apostagi némi zavarral igazgatván kalapját. - Apja meghalt.

- De anyja csak lesz - szólt Zsuzsi nyugtalanul.

- Alkalmasint lesz - válaszolt férje -, csakhogy nem tudom, hol. Egyszóval a szegény gyermek árva, egészen elhagyott, azért elhoztam, hogy a mieinkkel fölneveljük.

- Talán csak nem bolondult meg kend? - voltak az első szavak, melyekkel Apostaginé terhelt szívén könnyített.

- Biz ez pedig úgy van - mondá Apostagi. S a gazda példás nyugalommal hallgatá végig mindazt, amit neje öt gyermekökről s a drága időkről felhozott.

- Igaz, igaz - sóhajtott felesége minden okoskodása után Apostagi -, de mégsem segíthetünk rajta.

- Persze, hogy nem segíthetünk - szólt Zsuzsi hevesen. - A gyermeket csak nem lökhetjük ki az utcára. De hova is gondolt kend, mikor ezt tette?

Apostagi most elmondá az egész történetet, úgy, amint megírtam; csakhogy az, akinek ő mondta azt el, s ki elbeszélése alatt szemébe nézhetett, csakugyan átlátta, hogy nem cselekedhetett másképpen.

- Igaz, hogy a gyermeket nem lehetett magára hagyni - mondá Apostaginé -, de gazdagabb embernek kellett volna azt elfogadni.

- Én is azt gondoltam - szólt Apostagi nyugodtan -, csakhogy gazdagabb ember éppen nem morzsolt tengerit a juhszínben. Hol öt gyermek jóllakik, megél a hatodik is, s utóbb két kézzel több dolgozik a háznál.

Nincs jobb néha egy kis mennydörgésnél, a nap csak tisztábban ragyog utána. Apostaginé, mintha egy percig sem neheztelt volna, jókedvűen sietett most férje mellett hazafelé, hogy gyermekeinek vacsorát főzzön.

Mikor a házhoz értek, a gyermekek ott ültek a konyha előtt, s a kis tót leány a többiek között. Beszélni nem tudott szegény, de annál inkább mosolygott.

- Szegény gyermek - mondá Apostaginé, mikor a kis leányhoz lehajlott -, mi lett volna belőle; alig hároméves. Csak az a baj, hogy nem beszélhetek vele. Még nevét sem tudjuk.

- Majd megtanítja a magyar kenyér - szólt Apostagi jókedvűen. - Neve pedig Julis. Juliskánk úgysincs még a háznál.

- Szép leányka - szólt Apostaginé, még egyszer megnézvén a kis jövevényt -, de Mariska mégis sokkal derekabb gyermek, pedig ez idősebb.

- Hogy tudod, hogy idősebb, ha nem voltál keresztelésén? - kérdezé Apostagi.

- Hát csak tudom, mert látom. És Mariskánk csak mégis nagyobb!

S ezzel az asszony gyermekeitől követve, a konyhába ment, s tüzet rakott. Pista szalmát hordott, a többiek vígan zajongtak a tűzhely körül.

- Mégis csak jó asszony ez az én feleségem - mondá Apostagi, ki a vacsora elkészülését a ház előtt várta be; s abbeli örömében, hogy Zsuzsija oly szívesen fogadta a kis tót leányt, elfeledte, hogy ő hátán hozta haza.

3

Láthatni, hogy a sok gondolkozásban az embernek nemcsak a feje fájdul meg

Sokszor vetettek és sokszor morzsoltak azóta tengerit. Nem mondhatom egész bizonyossággal, hány év folyt le; annyi igaz, hogy akik még gyermekek voltak, mikor Apostagi a tót leányt a faluba hozta, rég felnőttek már, soknak közülök már gyermekei is voltak. Időn át sok változik faluhelyen is. A vénebbek elköltöznek, helyettök mások őszülnek meg. Kik előbb legények voltak, rendes gazdákká csöndesednek le, s a korcsmában más legénykedik. Így volt ez Bántornyán is. A templom és korcsma előbbi helyén maradt, s idegen ember ennélfogva azt gondolta volna, hogy minden a régiben van; de aki itt született és növekedett, alig ismert a falura, annyi változott, mióta először láttuk. Semmi sem változott azonban inkább Bántornya határán, mint Apostagi körülményei.

A fa, ha veszteg áll s az ember úgy gyarapszik, ha dolgozik. S Apostagi nemcsak munkás ember volt, hanem rendkívül szerencsés is. Amihez csak fogott, mind sikerült. Igaz, hogy amihez fogott, azt derekasan megfogta s nem kímélte két kezét; de ha sem telkét, sem feles

földeit annyi éven át soha jégeső nem érte, ha marhái és juhai másokéinál szebben nőttek föl a közlegelőn, s azokat a vásáron jobban adta el: mindezt maga Apostagi is csak Isten áldásának tartotta.

Negyed telek helyett ő most két egész telket bír, s emellett sok feles földet és árendás legelőt, s annyi marhát, hogy egy földesúr büszke lehetne rá.

Háza körül is meglátszik a vagyonosság. A cserepes istálló, kukoricagóré mind mutatja gazdánk körülményeit. S ha Apostagi, kinek haja már őszbe vegyült, kiül háza elébe, maga a bíró is megbillenti előtte kalapját.

Városi emberek közt sok gyűlölködésre ad alkalmat a kérdés, hogy ki az első ember. Faluhelyen ezt mindenki tudja. Bántornyán például maga Apostagi sem tagadta volna, hogy ő az első gazda a helységben. Városi ember, ha évekig fáradozott, hogy magának pénzt, befolyást, szóval tekintélyes állást szerezzen, s végre nagy nehezen célját érte, a világért sem mondaná meg senkinek, mit tart magáról, tiltakozik, ha befolyásáról szólnak, s ha pénzét említik, a rossz időket szidja. Városban alig találkozik ezer ember közt egy, ki magát szerencsésnek vallaná; mindenik felpiperézi magát fájdalmával, csalódásaival, mintha dicsőségére szolgálna, hogy a legkisebb érintésre feljajdul, s igen sokszor megcsalatta magát. A falusi ember tudja, hogy akinek termése mindig legrosszabb a határon, nem is jó gazda: s azért mindenki abban keresi vagyona egyik s talán legfőbb élvezetét, ha azzal a maga idején kérkedhetik is.

János gazda szerencsésnek tartatott, s boldognak érezte önmagát. Felesége is, ki, mióta nem láttuk, éppen mint gazdasága, szélesebbre terjedett, legfeljebb azellen panaszkodhatott, hogy a ház nagyon is csöndes volt, mióta a múlt ősszel Mariskát kiházasítá; de mindamellett nem érzé magát elégedettnek. Az volt a baja, hogy Juliska, ki, mióta házához fogadta, a falu egyik legszebb leánya lett, minden munkát úgy elvégzett, hogy magának alig maradt tennivalója. A szegény asszony néha nem tudta, mit csináljon nyugtalanságában. Aztán meg mit ér minden vagyonuk, ha Pista nem vesz feleséget. - Ha menyem volna, amilyet kívánok, ki az embernek szót fogad, s lassankint a háztartásba bele okul, mint Julis: akkor csakugyan irigylendő asszony lennék; de így bizony elég gond fekszik árva fejemen. - Ekképp panaszkodott sokszor a szomszédasszonyoknál, kik nagyokat sóhajtva álmélkodtak afölött, vajon mi lehet oka, hogy Pista mindeddig nem talált magához illő párt.

Az öreg Apostagi szint ezen törte fejét olykor. Neki azonban eziránt egészen sajátszerű nézetei voltak. - Hátha Pista csak azért nem házasodik, mert tudja, hogy akit ő szeret, neked nem kell - így szakítá félbe egyszer, bátorságot véve, felesége szokott panaszait.

- Hát mikor mondtam én, hogy nekem nem kell, akit Pista szeret? - szólt Apostaginé. - Eleinte azt gondoltam, hogy csak a bíró leányát nem akarja; s magam mondtam neki tízszer is, hogy miattam akárkit elvehet. Nincs jóravaló leány a faluban, akit nem ajánlottam volna neki; de ő mindig csak azt mondta, hogy az neki nem kell, s hogy inkább nőtelen marad, hogysem azt elvegye.

- Hát Julisról mit mond? - kérdé mosolyogva Apostagi.

- Tán csak nem bolondult meg kend! - vágott szavába kissé hevesen Apostaginé. - Julis jó, becsületes leány, de mégis csak bolond gondolat, hogy menyem legyen.

- Márpedig én nem tartom olyan bolondnak - szólt nyugodtan Apostagi.

- Akkor fia okosabb kendnél - mondá Apostaginé -; mert mikor a szomszédasszonnyal éppen erről beszélgettünk, s ő véletlenül a szobába jött, megmondtam neki, miről van szó.

- No és Pista mit mondott?

- Hát egy ideig nem mondott semmit, úgy állt, mintha nem is róla szólnánk. Aztán mikor a szomszédasszonnyal tovább beszélgettem, s mondám neki, micsoda ostobaság, hogy Pista oly leányt vegyen el, kinek sem apját, sem anyját nem ismeri az ember: akkor azt mondta, hogy ez mind haszontalan beszéd, mert ő talán sohasem házasodik meg.

- Elhiszem, ha úgy szóltál előtte - mondá Apostagi. - Pista jó fiú, a világért sem szomorítaná meg szüleit; de azért rá merném tenni legjobb fejős tehenemet, hogy a fiú mégiscsak Julist szereti.

- Bolondság! Julis szereti Pistát, mint Mariska és többi leánytestvérei. Pista is csak úgy néz rá. Minap is azt mondta, hogy maholnap kiházasításáról kell gondoskodnunk. Márpedig ha szeretné, csak nem beszélne arról, nem is tartózkodnék annyit a tanyán, úgy hogy néha egy hétig sem jő haza.

- Az is igaz - szólt Apostagi. - A fiú egy idő óta egészen megváltozott; de mégis...

Épp e pillanatban lépett a szobába Julis, véget vetvén ezáltal a beszélgetésnek.

Az öreg Apostagi azonban teljességgel nem volt meggyőződve felesége nézeteiről, s noha, mint békeszerető ember, nem vitatkozott többé e tárgyról, annál több figyelemmel kísérte Pista és Julis magokviseletét. Meg kell vallani, mindenből úgy látszott, hogy ismét az asszonynak van ebben is igazsága. Julis sem vígabb, sem szomorúbb nem volt, mint azelőtt; nappal dolgozott, éjjel aludt, s oly nyíltan mutatá szeretetét Pista iránt, mintha csak testvére lenne. Pista komorabb volt, több időt töltött a tanyán, szívesebben járt vásárokra, egyáltalában nem szeretett otthon lenni; de hogy annak nem Julis volt oka, az világos. Hisz alig szólt vele. Az öreg gazda eleinte bosszankodott Pista magaviseletén, majd aggódni kezdett, hogy ő is - mint másik fia tőn - huszárnak csap föl, s apja nyakán hagyja az egész gazdaságot.

Így történt, hogy minden áldás mellett, melyet Isten Apostagi házára árasztott, egy idő óta nem nagy megelégedés volt abban található. Mint nyári napokon néha egy felleget sem láthatni, s az ég mégsem tiszta: úgy vala itt. Az öreg Apostagi érzé, hogy nincs minden a maga rendén; s Pista még ritkábban jött haza, mióta anyja őt szüntelen unszolta a házasodásra. Apostaginé pedig elpanaszlá az egész falunak, hogy öt gyermeke mellett most elhagyatva volna, ha Julist házához nem fogadá vala.

Képzelt bajokat semmi sem gyógyít meg biztosabban, mint ha valóságos bajba esünk. S a sors többnyire gondoskodik ez orvosságról.

Minél lombosabb a fa, annál kevésbé kerülheti ki, hogy időről időre jól meg ne rázzák. Így Apostagit egyszerre azon hír lepte meg, hogy Pista a tanyán betegen fekszik, s haza sem jöhet.

A hírt egy vén cigányasszony hozta, ki amint a szomszéd faluból jött hazafelé, betért Apostagi tanyájára, s Pistát már betegen találta ott.

- Mit beszél kend? - szólt Apostagi. - Pista nem jöhet haza? Hisz ott van lova. Vagy talán csak nem törte el lábát, mint én most tizenöt éve.

- Nem biz a - mondá a cigánynő -, de alig lézeng. Félre is beszél. Mikor meglátott, kért, menjek kendhez, s mondjam, hogy beteg; de mindjárt oly furcsákat beszélt utána, hogy nem is értettem. Hamar befűtöttem a szobát és ide siettem. Szegénynek sem ágya, sem semmije.

Apostagi meg nem foghatta, mint történhetik az, hogy az ember, ha lova van és lábát nem törte el, nem jöhet haza a tanyáról, de annál inkább elrémült e hírre, s azonnal ment szekeret készíteni.

Míg Apostagi befogta lovait, Julis fehér ruhát, ágyneműt rakott a szekérre, s mindent, amire csak betegnek szüksége lehetett; maga pedig kendőt kötve fejére, kis bundájában a szekér mellé állt.

- Magam hajtok ki - szólt Apostagi, midőn a lovak már be voltak fogva. - Mondd meg anyádnak, ha hazajő, miért mentem ki. Estig Pistával együtt hazajövök.

- A kovácsné is megmondhatja azt - felelé Julis. - Ha kigyelmednek nincs ellenére, én is kimegyek; legalább egy kis levest főzhetek neki. Úgy is azt beszélte a kovácsné, hogy Pista többször mondta ki nevemet, mintha hívna.

- Ülj fel hát - mondá János gazda -, dél elmúlt, sietnünk kell. - S még el sem helyezé jóformán magát Julis a szekéren fölhalmozott dunnák és vánkosok között, mikor a gazda lovai közé csapva, kihajtott az udvarból.

Nyári időben, mikor a bántornyai vetések zölden állanak, s a nagy legelőn sok száz darab marha és ló jár körül, szépen fekszik Apostagi tanyája. A kis ház és ólak a virágzó akácok árnyéka alatt jól veszik ki magokat. Sok boldog órát töltött itt Apostagi, mióta e tanyaföldet megvette; úgy tetszett neki, hogy az egész Alföldön nincs hely, honnan távolabb és szebb kilátás nyílnék, mint akla szegletétől. Február vége felé azonban a kis ház, lombtalan fák alatt, üres gólyafészkével tetején lakhatósága színét is elvesztette.

- Biz az ember meg is halhatna itt anélkül, hogy a faluban tudnák - szólt Apostagi, mikor a házhoz érve, párolgó lovait megállítá. E gondolat ma jutott eszébe először életében, s tán sohasem érzé annyira leverve magát, mint mikor most a lovakat kifogva, beteg fiához közelített.

Pistát nem oly állapotban találta, hogy az aggodalmat, melyet betegségének híre okozott, eloszlathatta volna. A tapasztott kemence be volt ugyan s talán kissé erősen is fűtve; ezenkívül azonban minden egyéb kényelmet nélkülözött. Úgy látszott, alszik.

- Nézd csak, Juliska, milyen halvány színben van - szólt Apostagi szomorúan.

- És hogy fekszik - sóhajtott Julis. - Még víz sincs a szobában. Semmi, amire beteg embernek szüksége lehet.

S ezzel Julis kimenvén, a szekéren hozott holmikat egymás után behordá, aztán friss szalmáért ment, s kényelmes ágy készítéséhez látott; míg az öreg Apostagi, fiára meresztvén szemeit, azt sem tudta, mit tegyen bújában.

Kevés idő múlva magához tért a beteg. Elmondá, hogy már a vásáron rosszul érezte magát, s amint rövidebb úton egyenesen a tanyának tartott, útközben annyira rosszul lett, hogy alig tarthatta fenn magát lován, míg ide ért. Mi történt azóta vele, nem tudja; csak arra emlékszik, hogy többször fel akart kelni, de nem volt annyi ereje, hogy csak az ajtóig mehessen; míg végre a cigányasszony nála volt és befűtött a kemencébe.

A cigánynő emlékére megint összezavarodtak a beteg eszméi. Magánkívül hajlott vissza fekhelyére, s összefüggéstelen szavakat rebegett, míg egész valóján a láz kínzó nyugtalansága látszott.

- Azt sem tudom, hogy visszük hazáig - szólt a legnagyobb nyugtalanságban Apostagi. - Egészen tehetetlen magával.

- Hová is gondol kend - viszonzá Julis, ki azalatt Pistának ágyat készített, vizet hozott, a kis ablakot a pókhálóktól megtisztítá, s a kemencében a tüzet megigazította... Ily betegen csak nem viszi haza. Hideg szél fú, s amint látom, havazni is kezd. Csak most segítsen kend, hogy

Pistát az ágyba emeljük, aztán siessen haza, s mondja meg anyámasszonynak, küldjön húst és zöldséget, hogy fiának levest főzzek. Ha pedig még ma este vagy holnap reggel kijő, hozza magával az öreg Galambosnét; ő ért a füstöléshez és kenéshez, szükség lesz reá, mert Pista nagyon beteg.

- Jól mondod - szólt az öreg gazda -, még éjfél előtt viszszajövök.

Miután Apostagi elhajtott, Julis a beteghez ült. A legellenkezőbb érzések tölték el szívét. Kétségkívül sajnálta Pistát. Valahányszor ránézett, szorulni érzé szívét, s nem tudom, mit adott volna érte, ha Pista helyett ő lehetne beteg, ha szenvedhetne, sőt, ha kell, meg is halhatna helyette; s mégis egyszersmind boldognak is érezte magát. Végtelenül jól esett szívének, hogy Pistának ő viselheti gondját, hogy ő igazíthatja párnáit, ő adhat vizet neki, s kezeit forró homlokára teheti. Óhajtotta, bár minél előbb jönne az öreg Apostagi Galambosnéval, kinek kuruzslásához nagy volt bizalma; s mégis örült, ha meggondolta, hogy másnap reggelig alig jöhet valaki az iszonyú hófergetegben. Végtelen megnyugtatására szolgált a gondolat, hogy a helyet, mit a beteg ágya mellett elfoglalt, legalább holnap reggelig senki sem veheti el tőle, s mégsem volt ily nyugtalan talán soha életében.

Nem is lehetett másképp. Julis egész életében szorgalmas leány volt. Az öreg Apostaginé fél óráig sem hagyta henyélni, s most órákig ült Pista mellett, s még guzsalyát sem hozta magával, hogy legalább fonhatna. Vannak emberek, kik a gondolkozást megszokták, kiknél az mesterséggé vált, akik napokig elméláznak a világ és saját magok fölött, s meghíznak mellette; de egészen más, ha az ember, ki egész életén át dolgozott, egyszer munka nélkül marad és saját gondolataira szorul.

A betegágynál mindenekelőtt saját apja jutott eszébe. Ő maga nem emlékezett rá; de az öreg Apostagi többször elvezette sírjához, s halálát körülményesen elbeszélte. Látta a juhszínt, hol akkor apja feküdt; Apostagi megmutatta azt is, ahol ő a tengerit morzsolta, s honnan Pista őt a haldoklóhoz vezette. - Ha Pista nincs ott - mondá az öreg sokszor -, talán nem is veszem észre, hogy apád beteg, s alig hiszem, hogy valaha házunkhoz kerültél volna. - Szegény apám, mi szerencsétlennek érezhettéd magadat, gondolá most Julis magában, míg én nem tudtam semmit bajodról, s vígan játszottam keserves fekhelyed körül. Talán kétségbeestél volna halálod órájában, ha Pista nincsen ott. Te végső örömödet, én mindent neki köszönök... Julis kétségkívül sokat köszönhetett az öreg Apostaginak és nejének; háládatos is volt irántok; de mikor most Pista ágyánál a múltra gondolt vissza, mégis mindig csak Pista jutott eszébe. János gazda szerezte a kenyeret, amelyen felnőtt, és felesége vágta föl; de ő képzetében csak Pistát látta, ki azt neki annyiszor odaadta, s mindig oly kedves, olyan jószívű volt iránta, mióta Apostagi házához jött... Rémség, hogy mennyivel tartozom Pistának, nem is tudom, mint hálálhatom meg valaha: gondolá magában; s annyit gondolkodott e tárgyról, annyira szőtte képzelődése fonalát, hogy nem is vette észre, hogy azóta egészen besötétedett.

A betegnek egy fohásza kelté föl ábrándjaiból. Mécset gyújtott, kiment, friss szalmát rakott a kemencébe, s körülnézett, nem talál-e semmi dolgot a szobában. Végre megint csak le kellett ülnie, s Pista lábaihoz ült - hiszen szék úgysem volt a szobában, s a mécs halvány világánál máshonnan nem vigyázhatott volna oly jól a betegre.

Sokáig nézte Pistát. Ha lélegzete nem volt volna sebesebb, mint máskor, alig lehetett volna észrevenni betegségét. Arca a láztól pirosabb volt, mint szokott, de a szenvedés kifejezése nélkül; sőt néha mosolyogni látszott. Julisnak a szebb napok jutottak eszébe, mikor Pistának múlt kaszáláskor ő vitte ki az ételt a faluból. - Képzelme messze vándorolt a múltban és jövőben, azon dolgok között, melyek történtek és amelyek csak történhettek volna, s melyekre nézve kár, hogy nem történtek úgy. Mi szép lenne például, ha Pista, ahelyett, hogy most beteg,

csak a debreceni vagy aradi vásárra ment volna. Julis már régen várja őt, s végre késő este, hófergeteg között, mikor senki sem gondolta, egyszerre csak betoppan a szobába, s lerázva bundáját, mondja, hogy éhes. Julis kimegy a szobába, s főzni kezd. Átgondolta mindazon ételeket, melyeket Pista szeretett, és hogy mi módon szokta ő azokat készíteni, hogy hozza be, s mi mindent beszél evés közt, míg végre Pista lefekszik, s Julis a guzsalyhoz fogva, ott fon az alvó mellett.

Mindez az öreg Apostagi tanyáján ugyanazon szobában történhetett volna, hol Julis most ül. Minden oly nyugodt, oly otthonos volt a szobában. Künn szél üvöltött, s a hó sziszegve csapdosta a kis ablak üvegeit; de a kemence barátságos meleget terjesztett, s a világító mécs csak néha lobogott valamivel erősebben. Nem volt semmi, ami Julist ábrándozásai közt zavarhatá; s annyira elmerült gondolataiba, hogy végre úgy tetszett neki, mintha mindez csakugyan úgy történt volna, mintha bizony... mintha Pistának felesége volna.

Julis maga megijedt e gondolattól, de visszatért az; bármit tett, bárhova nézett, sehogy sem tudta azt elűzni, míg a betegnek mindig növekedő nyugtalansága ki nem ragadta őt ábrándjaiból. Pistának lélegzete egy idő óta sebesebb, álma nyugtalanabb lett. Ide s tova hánykódott ágyában, mintha nem találná helyét. Julis résztvevő figyelemmel kísérte a beteg minden mozdulatát. Magánkívül volt az, s egyre beszélt. Majd Debrecenben gondolta magát, majd otthon, majd ismét öccsénél járt az esze, a táborban, a huszárok közt. Beszédében nem volt semmi összefüggés. Néha még szavait sem érthette Julis, minden figyelme mellett. Csak egy iránt nem lehetett semmi kétség: hogy a beszéd közt az ő neve mindig előfordult. Mintha a leány, ki őrzőangyalként áll a beteg ágyánál, enyhítő árnyat vetne még képzeleteire is, s szelíd képével elűzné forró agya rémképeit. S pedig szörnyek lehettek az álmak, melyek Pistát gyötörték. Összerezzent, felkiáltott néha, a rémülés kifejezésével arcán, felült ágyában, mintha fel akarna ugrani. Julis vigasztalá őt, hisz vigasztalni és imádkozni mindig jólesik a nőnek; s bár nem értette beszédét a beteg, úgy látszott, megnyugtatólag hatott rá a hang, noha csak pillanatra; a kínzó képzelődések mindig újra s mindig kínzóbb alakban tértek vissza. A szegény leány végre nem tudta, hogy segítsen magán. Minden pillanatban félt, hogy fölkel a beteg, s az erőről ítélve, mellyel beszéd közben néha karját megragadta, tudta, hogy őt erőszakkal nem bírná visszatartani.

- Nem, nem hagyom el - kiáltott Pista, felülve ágyában. - Én Julisnál maradok. Öcsém katonának ment, én nem megyek; ha az egész falu ellenem jő, sem megyek.

- Légy nyugodt - szólt Julis mélyen megindulva -, hisz nem akarnak elvinni.

- Mind, mind rossz emberek. Azt mondják, szegény leány vagy, még apád nevét sem tudják. Bánom is én. Van nekem négy ökröm. Ugye, apám? De mit csóválja kend a fejét. Én nem megyek el, nem én, a világ minden kincseért sem.

- Csak légy nyugodt, Pista - szólt közbe Julis,- hisz látod, nem bánt senki, csak magunk vagyunk.

- Ne menj el, Julis - mondá Pista, ki az utolsó szavakat, mint látszik, megérté. - Ne menj el te is - én nagyon fáradt vagyok.

- Dehogy megyek, dehogy hagylak el - úgymond Julis remegő hangon, míg szemei könnybe lábadtak. - Én nálad maradok.

- Nálam - szólt a beteg, megszorítva a leány reszkető kezét - Julis, te nálam maradsz, ugye? Holtomiglan.

- Holtodiglan - mondá Julis mélyen meghatva.

Pista nem tudta, mit beszél; de a leány érzé, hogy esküvést mondott.

- Holtomiglan, holtodiglan! - ismétlé Pista halkan többször egymásután, s nyugton behunyta szemeit, úgy látszott, ismét álomba merült.

Julis ott ült lábainál és sírt.

4

Miképpen néha az asszony is átlátja, hogy férjének van igaza

Mikor másnap reggel az öreg Apostagi feleségével és Galambosnéval együtt a tanyára ért, Pista még nem ébredett föl. Apostaginé elborzadva csapta össze kezét, midőn fiát ily állapotban látta.

- Istenem, ki gondolta volna ezt - szólt a szerencsétlen asszony. - Holnapután lesz egy hete, hogy elindult, s alig ismerhetni rá.

Apostaginénak igazsága volt. Pista igen megváltozott e rövid idő alatt, s mindamellett aki Julis szívébe nézhetne, meggyőződhetnék, hogy még nagyobb volt abban a változás. Szelíd, szorgalmas leány volt most is, mint mindig. Mióta helyét a betegnél az anya foglalta el, ő a gazdaság után látott; rendezett és tisztogatott, s nemcsak a szoba, hol Pista feküdt, hanem a konyha és az egész ház is, minden bútorhiány mellett, lakhatóbbnak és kényelmesebbnek tetszett. Magaviseletében semmi különbség sem volt észrevehető, s mégis úgy érezte magát, mintha egészen ki volna cserélve.

Talán csak most szeretett Pistába? Nem mondhatnám egész bizonyossággal. Azelőtt sem szólt senkivel szívesebben, senkinek sem szolgált jobb kedvvel, senki mellett sem dolgozott szaporábban. Senki sem állt közelebb szívéhez nálánál, szóval nem volt, akit inkább szeretett volna, mint Pistát; de ez érzésnek öntudata csak most ébredt föl szívében, s ez a nagy különbség... Rég világos a táj, mielőtt a nap fölkel, de habár az első szürkülettől fogva minden világosság csak a naptól jő is: mi felséges pillanat az, mikor e ragyogó csillagzat végre egészen fölmerül láthatárunkon, s első sugarait a tájon elöntve a madarat énekre, az embert munkára hívja. Csak e pillanattól kezdve nyeri minden tárgy fényoldalát; a harmat, mely egész éjen át a mezőre szállt, csak most ragyog és gyöngyözik minden levelen és fűszálon, csak most érezzük, hogy új nap kezdődik, s új élethez fogunk. Ilyen azon pillanat, melyben a szív szerelmének öntudatára jut. Julis bámulva, csaknem kábulva állott; maga sem mondhatta volna meg, gyönyör avagy fájdalom-e, amitől szíve szorul s szemei könnyekkel telnek; csak azt tudta, hogy amit érez, egy világért sem mondhatná meg senkinek.

Más körülmények közt talán küzdött volna, talán legyőzte volna szerelmét. Hisz ő, az árva leány, kit kegyelemből fogadtak fel, hogy emelhette volna szemét a legvagyonosabb gazda fiához. De most, mikor Pista nagybetegen feküdt, s Galambosné, sőt maga a vármegye orvosa is azt mondá, hogy életéhez kevés a remény; mikor kettejök közt Julis volt, aki magát gazdagabbnak érezhette, gazdagabbnak életben, egészségben; s mikor e kincseket mind odavethette kedvese javára, nem félve a ragálytól, melyre őt az orvos figyelmessé tette, csakhogy a beteg szenvedéseit enyhítse: miért küzdene most szerelme ellen? Hiszen itt nem áll senkinek útjában.

Nehéz napok múltak, melyek alatt Pista állapotában semmi változás nem történt. Az öreg Apostagi és felesége kifáradtak fiok betegágyánál; Galambosné, ki férje halála óta sok éjt, napot töltött betegek mellett, maga is fogyni érezte erejét; csak Julis nem lankadott el. Ha

hosszú éjeken át a beteg lábainál ült, s a csendben csak az ablakhoz verődött eső s az öreg Apostagi nehéz lélegzete hallatszott; Pista olykor fölnyitotta és Julisra függeszté szemeit. Egy ily tekintet bő jutalomnak tetszett az átvirrasztott éjekért. Julis nem érzett fáradságot. Ifjúsága fenntartotta reményét, s erőt adott neki a szerelem.

Három, kínos aggodalmak közt telt hét után végre győzött Pista életereje. A vármegye orvosa veszélyen kívülinek nyilatkoztatta a beteget; de még hetek múltak el, míg az ifjú megtört ereje annyira visszaállt, hogy ismét szokott életmódját folytathatá.

Apostaginé, mihelyt fiát veszélyen túl látta, megint gazdasága után kezdett látni, s visszatért a faluba. János gazda a tavaszi szántással foglalkozott, s csak hálni jött be tanyájára, vagy mikor az ökrök deleltek. Pista azalatt egész idejét Julissal tölté, s nem is kívánt más társaságot.

Ha a ház előtti padról, hol szép napokon néha egy pár óráig a tavaszi nap meleg sugarait élvezte, lakába tért vissza, s a konyhában Julis alakja tűnt fel előtte: nem tetszett neki a ház sötétnek és alacsonynak, sőt sehol sem érzé magát otthonosabban. Sohasem volt elégedettebb, mintha egyedül lehetett kis gazdasszonyával. S mégis voltak órák, midőn Pista szomorúnak, nyugtalannak látszott; sőt minél inkább javult egészsége, annál inkább növekedett nyugtalansága is.

Így volt egy nap délután is. Március vége felé járt. A mező megint zöldellni kezdett, s a nap fényesen sütött az égről; de habár az öreg Apostagi igen örült is a szélnek, mely a földet szikkasztá, s azáltal a szántást könnyítette: mégis erősebb volt az, hogysem vetni lehetett volna, vagy hogy annak oly ember, aki két héttel azelőtt lábadt fel a halál torkából, magát kitehette volna. Pista az egész napot a szobában tölté. Julis mindent elkövetett, hogy őt felderítse, de hasztalan.

Elénekelte legkedvesebb dalait, de sem az »Ég a kunyhó, ropog a nád«, sem a »Sárga csikó stb.« nem tevé ma meg szokott hatását.

Julis, hogy az idő hamarább múljék, egy pár kosár tengerit is húzott a szobába; Pista azonban nem segített neki a morzsolásban, s mély gondolatokba merülve ült egy ideig a kemencepadon; később fölkelt, föl és alá járt párszor, mintha nem is venné észre Julis jelenlétét; majd a kis ablakhoz állott, noha azon át, a lombtalan akácon és a gémeskúton kívül, legfellebb is csak a szélkergette száraz kórókat látta a sík mezőn.

- Mit búsulsz, Pista? - szólt végre Julis, mikor Pista régi helyét a kemence mellett megint elfoglalta.

- Nem búsulok én! - válaszolá Pista sóhajtva.

- Unod magadat. Még csak egy pár napig légy türelemmel, s megint úgy élhetsz, mint azelőtt.

- Nem unom biz én magamat - szólt Pista megint sóhajtva egyet.

- Hát mi bajod?

Ha agyonütik, sem mondhatá vala meg Pista e pillanatban, hogy mi baja, s szíve mégis talán soha sem szorult inkább életében, mint mikor föltekintve, Julis résztvevő tekintetével találkoztak szemei.

- Te jó leány vagy, Julis - szólt mélyen meghatva.

- Már mi jut eszedbe!

- Te jó leány vagy - folytatá Pista. - Anyám is azt mondja és az egész falu. Testvér felényit sem tenne, mint te tettél értem betegségemben.

- Dehogy nem tenne! - szólt Julis, kire a hang, melyen Pista szólott, nem maradt hatás nélkül.

- Én azt mondom, hogy nem tenne - mondá Pista. - Apám is azt mondta. Az egész idő alatt nem távoztál ágyamtól, pedig az orvostól tudtad, hogy betegségem ragadós. Hátha megkapod betegségemet, s én kiépülök, te pedig meghalsz?

Pista csaknem neheztelve mondá e szavakat.

- Értem úgysem lett volna nagy kár - szólt Julis. - Neked apád, anyád él. Téged sokan siratnának, de engem?

- Ne beszélj ilyeneket, mert bizony megharagszom - vágott szavába Pista, s csakugyan haragudni is látszott, csakhogy e haragban nem volt, ami Julist megijeszthette volna.

- Te sajnálnál - szólt Julis érzékenyen. - S talán apádnak és anyádnak is eszébe jutnék néha; de végre is csak idegen vagyok köztetek, kit legföllebb is könyörületességből siratnak halála után, amint irgalomból tartanak, míg élek.

- Tudod mit? - mondá Pista fölkelve a padról -, feleségül veszlek, s akkor nem mondhat többé senki idegennek a faluban.

- Hova gondolsz? - szólt Julis, kinek arca e szavaknál lángba borult. - Ne tréfálj, Pista.

- Nem is tréfálok - folytatá Pista, s hangjából látszott megindulása. - Sok mindenfélét beszélhettem össze betegségem alatt. Összevissza járt eszem is, de mindamellett néha tisztán láttam mindent, amint most látlak. Ágyam mellett ültél éjjel-nappal, s nekem oly jól esett, hogy közelemben vagy - nem is mondhatom ki, milyen jól esett. Éreztem, hogy igen beteg vagyok, eszembe jutott az is, hogy talán meghalok; de ha rád néztem, ha édes szavadat hallottam, úgy tetszett nekem, hogy nem is lehet bajom, míg mellettem maradsz. Föltettem magamban, hogy ha Isten megtart, feleségül veszlek. Hidd el Julis, senki sem szerethet jobban a világon.

- Elhiszem, s azt is tudom, hogy téged sem szerethet senki inkább, mint én. Nem is hagylak el, amíg élek, s ha engeded, holtomiglan foglak szolgálni, mint apádnál szolgáltam, de hogy vennél te el engem?! A te apád gazdag ember, belőle még bíró is lehet, s én azt sem tudom, hogy hívták apámat. Mit mondana János gazda? Hát még anyád?

- Hát én csak azt mondom - hangzott fel az öreg Apostagi mély szava -, hogy Pistának igaza van. Okosabbat nem is tehetett volna. Ha kell, magam megyek kérőnek.

Pista és Julis meglepetve fordultak vissza. János gazda nevetve állott az ajtóban. Sohasem volt több öröm kifejezve egy ember arcán, mint az öreg Apostagién e pillanatban.

- Miattatok biz a házat is ellophatnák - szólott nevetve. - Egész a konyhába jöttem, anélkül hogy észrevettetek volna. A szobaajtó nyitva állt, a küszöbig jöttem, s hallgatóztam. No, majd jobban vigyáztok, ha egy pár lesz belőletek.

- Tudtam, hogy kendnek nem lesz ellenére - mondá Pista.

- Anyád is csak úgy gondolkozik, mint én - vágott szavába Apostagi. - Tegnap is szóltunk e dologról. Ti ketten itt a tengerit morzsoltátok, anyád a kamarában rakosgatott, én éppen a tűzhelyhez jöttem, pipára gyújtani. - Nézzen csak kend ide, mondja feleségem, micsoda rendbe hozott Julis mindent a kamrában. - Bizony szép rendén van minden, mondom én. - Nincs négy hete, hogy itt van, mondja ő, s addig is egész nap Pista mellett ült, és nem ismerni rá a házra. - Tudod mit, mondom én, mégis csak legokosabb lesz, ha Pista elveszi Julist. - Erre anyád sokáig semmit sem szólott; aztán csak azt mondta: A bíró lánya talán mégis csak jobb lenne. - Dehogy lenne, mondom, a bíró lánya félig sem oly jó gazdasszony. Aztán Julist is csak ki kell házasítani, s akkor nem is tudom, hogy végzed dolgodat nála nélkül. - Mond kend

valamit! mondja ő. - Hát legokosabb, mondom én, ha Pista veszi el, hogy a háznál maradjon. - Mégis csak baj, mondja ő, hogy sem apját, sem anyját nem ismertük, s azt sem tudjuk, honnan való. - De azt tudod, mondom én, hogy nem dolgozik többet egy leány sem a faluban. Azt meg én tudom, hogy a gyermekek szeretik egymást. Eleget fáradtunk, mondok; nem szorult Pista a bíró lányára, megél ő saját becsületéből. - Az is igaz, mondja anyád; s ha a gyermekek szeretik egymást, hát Isten neki, minél előbb!

Mily érzésekkel hallá Pista és főleg Julis az öreg Apostagi egyszerű elbeszélését, mit éreztek, mikor az ifjú a piruló leányt most először szorítá kebléhez mint mátkáját: ha tudom, sem vagyok képes leírni. Annyi bizonyos, hogy Pista egészen Apostaginé véleményét követte; be sem várva az őszt, mindjárt az aratás után egybekeltek s emberek emlékezete óta nem láttak Bántornyán szebb lakodalmat. Nem hibázott semmi az ünnepélyen, még a mátka könnyei sem. Julis az esketésnél úgy sírt, mint annak rendje - de örömében.

Több év múlt el azóta, s elég dolog változott ismét a bántornyai határon, sőt Apostagi házában is. Az öreg János gazda utóbb csakugyan bíró lett, és kevesebbet járt gazdasága után, mint azelőtt. Apostaginé asszonyom nem panaszkodik többé a ház csendessége ellen, mióta udvarát unokáinak lármája tölti be. S mind ő, mind férje megvénültek, de a fődolog megmaradt. Az öregek boldogoknak érezték magokat, mint ifjabb napjaikban.

- Mégis igaza volt kendnek - szólt az öreg Apostaginé egy vasárnap este férjéhez, kivel a ház előtti padon ült. - Jobb feleséget nem találhattunk volna Pistának.

- Jól jár, aki olyat kap, ki dolgozni is tud, szeretni is - mondá Apostagi. - Julis mindig derék leány volt. Mintha Isten áldását hozta volna magával; mióta házunkhoz jött, minden gyarapszik keze alatt.

- S mennyit bosszankodtam eleinte, mikor elhoztad - szól Apostaginé gondolkozva. - De ki is hitte volna, mikor annyi hálátlanságot tapasztal az ember a világon.

- Hadd el, Zsuzsi, az sem annyi, mint a nótárius uram mondja. Jótéteményeinkkel is úgy vagyunk, mint a vetéssel. Ha vetünk, sok mag a földben rothad el, sok kifagy meg kiszárad, s a magnak egy része nem hoz kalászokat. Ha előre tudná az ember, melyik mag nem kel ki, nem lenne senki olyan bolond, hogy elvesse. De mivel ezt senki sem mondhatja meg előre: az okos ember azért csak kissé sűrűbben hinti vetését; mert annyi bizonyos, hogy aki nem vetett, nem is arat. S ládd, Zsuzsi, én vén gazda vagyok, tudok rossz terméseket; de alig emlékszem olyanra, hol egyre-másra legalább a magot ne kaptuk volna meg.

TÉLI VÁSÁR

1

Az olvasó talán ismeri Bántornyát. - Nagy alföldi helység; templomtornya mérföldekre meglátszik, s csaknem annyira nyúlik a falu határa is. De hiába, a legnagyobb helységben is van elég apró ház, és a legkiterjedtebb határon is elegen laknak, akiknek abból egy talpalatnyi föld sem jutott. Ilyen volt Bántornyán özvegy Kerekesné háza, s ilyen volt ő maga szegény. Azaz hogy tulajdonképp a ház nem is az övé, hanem az uraság faragó béreséé volt; aztán meg nem is volt ő olyan szegény, mint az ember gondolná. Szebb leánya a faluban nem volt senkinek, s ha Viktáját látta vagy csak csengő énekét hallá is, szegény özvegy létére senkivel a világon nem cserélt volna.

Kerekesné asszonyom eddig még nem panaszkodott senkinek, s habár kicsiny háza az utca végén állt, melynek még kezdetén is csak szegény emberek laktak: nem is panaszkodott volna halála órájáig, ha az utolsó nyár annyira meg nem viseli vala a szegény özvegyet. Előbb egyetlen tehenének üszőbornya döglött meg, aztán ő maga lett beteg éppen aratáskor, úgy hogy a legnagyobb munka idején leányával együtt semmit sem kereshetett; végre még férjének egy régi tartozását is le kellett fizetnie; szüretkor pedig leányával együtt is alig bírt annyit szerezni, amiből csak adóját leróhatta.

Kerekesné eleget törte fejét, mit tegyen? Tudta, hogy a világon elég jó ember van; de a sok között nehéz ám e jókat föltalálni, s ha férje hajdú volt az uraságnál, restelli az ember szegénységét bevallani. Viktát szolgálatba is küldhette volna; de az uraság a telet Pesten tölti, s a szakácsné, aki neki e tanácsot adta, oly szörnyű dolgokat beszélt a városról, hogy erre nem határozhatta el magát. Minél többet gondolkozott, annál inkább látta, hogy maga nem tehet semmit, s végre is csak azzal vigasztalta magát, hogy egy pár fehérszemélynek nem sok kell, és hogy a jó Isten majd megsegíti.

Nem is csalódott reményében. Munkás személyek, mint ő és leánya, nem maradnak kereset nélkül, s magok hál Istennek nem szenvedtek szükséget. Annál rosszabbul ment tehenöknek dolga. Mióta hó borította a közlegelőt, Kerekesné tehenére rá sem lehetett ismerni. Szegény párának csak csákó-szarva maradt meg régi szépségéből; másképp úgy megfogyott, hogy Viktának mindig könnyekbe lábadtak szemei, valahányszor ránézett. Utoljára nem is nézhette többet, és sírva kérte anyját, hogy inkább adja el.

- Rég járt rajta eszem - szólt Kerekesné asszonyom szomorúan -, csakhogy nem akartam mondani. A szegény párának is jobb lesz, talán jó gazdája akad.

- Másnak nem adjuk el, mint aki jól gondját viseli - mondá Vikta; s miután anyjának is ez volt szándéka, és elhatározta, hogy tehenét a világért sem adja mészárosnak, végre mindketten megnyugodtak a szükségben.

- A tiszaágotai vásárig még tizennégy nap van - mondá Kerekesné -, addig jól tartjuk, szegény talán megint fölveszi magát, s legalább az utolsó napokban jó dolga lesz házunknál.

Így is történt. Kerekesné hús helyett szénát vett, s a fűtőre szerzett szalma nagyobb részét tehenének almozta: s ezzel és egy kevés korpával, amit a molnárné jószívűségéből kapott, a tehenet csaknem egészen helyrehozta. Annál inkább megesett rajta szíve, mikor a tizennégy nap elmúlt, s a tehenet a vásárra kelle hajtania. Sok földet bejárhatnánk, míg nagyobb szomorúságot találunk, mint amellyel Vikta aznap a szépen megtisztogatott tehenet istállójából kivezette, s Kerekesné búcsút vőn gyermekétől.

- Vigyázz, hogy meg ne fázzál - szólt meghatva -, s ne add mészárosnak; add el inkább olcsóbban, de becsületes gazdának, aki gondját viseli.

S ezzel Vikta, tehenét maga előtt hajtva, útnak indult; az öreg Kerekesné pedig könnyes szemekkel nézett utána, míg a tehén és hajtója egy közön befordulva, eltűntek szemei elől.

Nem messze haladtak, mikor egy férfialak tűnt föl az út közepén. Csak úgy egyszerre, mint a kísértet, ott termett, s Viktán kívül talán minden leány megijedt volna e váratlan megjelenéstől.

Vikta előre tudta, hogy ha majd Kovács János szérűskertje mellett elmegy, Bandi ott lesz; s azért oly nyugodtan viszonozta az ifjú köszöntését, mintha fényes nappal a templom előtt találkoztak volna.

- Hát csakugyan vásárra hajtod a szegény párát? - szólt Bandi, midőn Viktához csatlakozott.

- Mit tegyünk, ha az embernek nincs takarmánya - válaszolt a leány sóhajtva.

- Igaz, a marhának takarmányra van szüksége - szólt Bandi egyet fohászkodva, s e nagy igazság után Bandi és Vikta egy ideig hallgatva mentek egymás mellett, mintha már mindent elmondtak volna ezzel, ami mondanivalójuk volt.

- És nekünk volna takarmányunk akármennyi, esztendőre is marad - szólt hosszabb hallgatás után Bandi, ki azalatt, mint látszott, mindig ezen törte fejét.

- Annál jobb, ha van. Majd elfogy, ha hosszan tart a tél.

- De nektek nincs! Hidd el, Vikta, ha ez eszembe jut, nem bánnám, ha az egész szérűskertünk lángba borulna. Néha magam szeretnék égő csóvát dugni szénánk közé; úgyis csak ez az oka egész szerencsétlenségemnek.

- Már hogy mondhatsz ilyet - szólt Vikta feddőleg. - Áldjad az Istent, hogy benneteket megáldott.

- Mi hasznom ez áldásból? - felelé Bandi remegő hangon. - Kertünkben alig férnek el a kazalok; s mikor a minap este egy maroknyi szénát hoztam e szegény pára számára, anyád elküldött, s azt mondta, hogy apám tudta nélkül nem fogad el semmit. Istállónk tele lovakkal, s neked mégis gyalog kell menned a vásárra. Mit ér nekem egész vagyonunk, ha éppen arra nem használhatom, amit szívem óhajt; sőt ha látom, hogy éppen e vagyon oka szerencsétlenségemnek. Bár szegény volnék, nem is kívánok egyebet. A szegény mind egyforma. Szabadon választ szíve szerint, s nem kérdi senki, hogy a falu melyik végéről hozza feleségét, s hány darab marhája volt apjának. Mihelyt vagyon van a háznál, meggyűl a nyomorúság is. A telkes gazda lenézi, akinek csak fél telke van, a féltelkes a zsellért, a zsellér azt, akinek háza nincs. Hej, Vikta, nem ér ez a világ egy hajítófát!

- Tűrjük békével, amit az Isten ránk mért - szólt Vikta, s Bandi szavaitól meghatva, egyet sóhajtott.

- Nem látom át, hogy miért tűrjük - szólt közbe Bandi. - Hát ha apám elé állok, s így szólok hozzá: kend tudja, hogy Viktát szeretem, s hogy nekem e világon senki más nem kell. Nem is lehet ellene kifogása sem kendnek, sem másnak, csak az, hogy szegény, és én gazdag vagyok. Én nem akarok háborgásban élni senkivel, nem is irigylem senki szerencséjét, hát adja apám az egész telket, a házat, a jószágot a tanyafölddel és a szőlővel együtt akárkinek: én meg elveszem Viktát, s beállok béresnek itt vagy más uraságnál. Szeretném tudni, kinek lehetne azellen kifogása?

- Hát apádnak is lenne - szólt Vikta -, meg anyám sem engedné soha. Hányszor mondta, hogy a szülők áldása a fődolog; mert áldás nélkül az embernek nincs egy nyugodt pillanata, és utoljára is csak sírás az egész örömnek vége. Főképp amióta szegény apám meghalt, s rosszabb dolgunk van, sokszor beszél erről. Mihelyt valami baj éri, mindjárt annak tulajdonítja, mert nincs áldás a háznál. Már többször eszembe jutott, hogy talán ő is szüleinek akarata ellen ment férjhez; de ő nem szólt a dologról, én meg általlottam kérdezni.

Bandi csak egyet-egyet sóhajtott bújában, s utoljára azt mondá, hogy már neki mindegy, ő azért mégis tudja, mit tesz.

- Csak bolondot ne tégy - szólt Vikta esdeklő hangon. - Tudod, hogy szeretlek. Ha hozzád nem mehetek, nem megyek senkihez a világon. Megmondtam, ugye? s te nem kételkedel szavamon. De azt mondom - folytatá Vikta oly hangon, amely szelíd is volt, elhatározott is, s amelynek Bandinál sokkal keményebb legény is aligha bírt volna ellenállni - azt is megmondom, hogy apád megegyezése nélkül sohasem leszek feleséged. Isten mentsen, hogy miattam annyit veszíts, és végre is megbánd.

- Már hogy hihetnéd ezt felőlem...

- Nem hiszem - vágott szavába a leány, észrevevén Bandi szaván, hogy sértve érzi magát. - Ne búsulj! Meglásd, mindent jóra fordít az Isten, s mi még boldogok leszünk. - De most térj vissza - szólt megállva -, az országútnál vagyunk, s innen majd elballagok magam is. Eredj csak! De ne búsulj hát, ha mondom. Majd fölvirrad még a mi napunk is!

- Hej, hej, de nem úgy kezdi! - sóhajtott Bandi.

- Dehogynem - szólt Vikta, azzal a kedves mély hangjával, mely Bandinak minden éneknél szebbnek tetszett, s inkább hatott rá, mint az estharang. - Dehogynem! - Nézd csak ott a szőlőt, milyen sötét a sövény, s a fák is milyen szárazon állnak, mintha csak arra valók lennének, hogy kivágják, és mégis pár hónap múlva mind kizöldül és virágozik. Minden fának megvan tele, de megvan tavasza is; miért ne lenne nekünk. Isten hozzád!

- Isten veled! - sóhajtá Bandi, könnytelt szemekkel nézve kedvese után, ki azalatt sietve hajtá maga előtt tehenét az országúton. Viktának nem is jutott eszébe, hogy még sötét van, s a világért sem fordult volna vissza, nehogy Bandi észrevegye könnyeit.

2

Mikor Vikta elindult, alig lehetett három óra, s a tiszaágotai határon járt, mire szürkülni kezdett. Eddig senkivel nem találkozott. Minden csendes volt köröskörül. Lábai alatt ropogott a hó, fenn oly szépen ragyogtak a csillagok, mintha az Isten nyár óta megkettőztette volna fényöket, hogy az emberek, míg a földet hó takarja, azokban találják örömüket. Vikta sokszor fölnézett. Néha azon gondolkodott, vajon a Bandi csillaga és az övé ott fenn is közel ragyognak-e egymáshoz? Néha Bántornyára gondolt, hogy anyja és Bandi mit csinálnak most? De mindössze sem sokat bíbelődött e dolgokkal. A Tiszáról oly hidegen fútt a szél, hogy az ember alig győzte összefogni bundáját, s nemigen gondolt egyébre, mint hogy a szobában a kuckó mellett sokkal jobban érezné magát.

Amint megvirradt, több néppel találkozott. A vásárosok, kik az éjszakát valamely csárdában töltötték, most, hogy sátraikat még jókor fölállítsák, döcögve siettek céljok felé. A csizmákkal, kalapokkal vagy egyéb árukkal telt ládák csaknem ijesztőleg dörömböltek a rögös úton. Utánok csendesen ballag a felföldi fazekas, vesszőkkel körülfogott szekere magasan, roppant

szalma-kosárként emelkedik az út közepén; az egész alkalmatosság az óvatosságnak képe. Magok a lovak lassan, szinte vigyázattal lépdelnek előre, s a fuvaros ijedten megáll, ha valamely üres szekér robog el mellette, mintha már a zörgés vagy a víg kurjongatás is, mellyel a puszta lakói a vásárra sietnek, kárt tenne törékeny holmijában.

A szekerek közt számos lovas és gyalog látható, s a lúdtól kezdve a bikáig a marhának minden gondolható nemei. A hideg mindenkit sietésre int. Ismerősök is alig mondanak jó napot egymásnak. Vikta a sok látmány közt csaknem elfelejté a szomorú alkalmat, mely őt a vásárra hozta. Nem is volt sok ideje, hogy erről gondolkozzék.

Minél inkább közeledett a vásár helyéhez, annál népesebb lett az út; a cédulaház közelében pedig a szekerek egy tömeggé bonyolódtak, melyet a kocsisok káromkodása, sőt még az urasági hajdú tekintélye sem volt képes kibontani, s amely végre is, mint sok feloldhatlannak látszó csomó a világon - váratlanul egyszerre csak magától foszlott szét, a hajdú nagy bosszúságára, aki az előbb mérgelődött, hogy a szekerek felakadtak, most meg azt nem akarta tűrni, hogy nagyon is szaporán, éspedig sokan közülök cédula nélkül hajtanak be a vásárra. Ilyen a nép, sohasem tud kellő lépést tartani: egyszer nincs erő, amely helyéből kimozdíthatná, máskor meg az urasági hajdú sem bírja feltartóztatni rohanásában. Bizony szomorú az elöljáróság sorsa a világon, főképp, ha bosszúságát és panaszait is csak mulatságnak veszik.

A vásárpiacon kifogyhatatlan jókedv uralkodott. Talán a téli tiszta levegő tevé, melynek az ember idegeire kétségkívül frissítő hatása van; talán mivel a vásártéren álló bódékban a decemberi vásár alkalmával mindig több papramorgó fogy el, mint máskor; annyi azonban bizonyos, hogy vígabb tömeget ritkán találhatni. Úgy tetszett, mintha a koldusokat, kik az utcán énekelve és jajgatva alamizsnát kértek, s itt-ott sebeiket mutogatták, azért parancsolták volna oda, hogy a sokaság az emberi nyomorra emlékeztetve, jókedvében el ne bizakodjék.

Jókedv és nevetés elég volt a tiszaágotai vásáron, csak vevők hiányoztak; s e fogyatkozás kivált azoknak, akik, mint Vikta, kénytelenek voltak árujokat eladni, délfelé elrontá kedvöket is. Elég ember volt, aki kedves tehenének árát kérdezte; de szemökből is kilátszott, hogy csak tréfálnak. A vének a tehenet ócsárolták, a fiatalok meg Viktát magát dicsérték. Vikta azt se tudta, hova nézzen, annyira szégyenlette magát; s mikor végre az öreg bognárné - ki a tehénkeért mindjárt reggel 75 forintot ígért, természetesen váltóban, s akire Vikta akkor nagyon neheztelt - később még egyszer visszajött, csaknem örömmel csapott vele kezet.

Nehezen vált meg tehenétől, könnyező szemekkel olvasta meg a pénzt, s midőn nem mondhatott mást, mint hogy a hetvenöt forintból egy fillér sem hiányzik, és hogy a bognárné a tehenet hazahajthatja, sírva fakadt. De mit volt mit tennie! A delet rég elharangozták, a vásár oszlani kezdett, s otthon nem volt egy szál takarmány a tehén számára. Egy tiszta kendőbe, melyet keblébe rejtett, takarta tehát pénzét, és útnak indult.

Ha tehenét előbb adhatja el, akármennyi alkalmatosságot találhatott volna a hazamenetelre. Bántornyáról elég szekér volt a vásáron, és Viktát mindegyik örömest elvitte volna magával. De egy része rég elment, mások, kivált a házas gazdaemberek, ott mulattak a sátrak közt, hová Vikta még nézni sem mert, és vagy holnap vagy sokkal később ittas fővel fognak hazamenni. Nem maradt egyéb hátra, mint gyalog indulni útnak.

Tudta, hogy Bántornyára nem érhet el. - Belákné sógorának tanyájára megyek, hová szomszédasszonyunk reggel betegen fekvő húgát látogatni ment. Az öreg Belákné oly szívesen hitt meg - gondolá Vikta magában, s kis bundáját összekapcsolva, útnak eredt. A tanya, mint Belákné mondta, nincs messze. Ha a temetőnél megy ki, nem is téveszthetí el útját. Az egész határon nincs egyéb domb annál, amelynek alján a tanya fekszik. S Ágotán úgysem hálhatna meg.

Hogy vásár után, hol egynek örömre, másnak búsulásra elég oka lehet, az egyik örömében, a másik bújában egy pohár borral többet hajt fel: szintoly természetes, mint az, hogy ott, ahol többen egy-egy pohárral többet hajtottak fel, néha egy kis emberséges verekedés is támad. Aki valaha alföldi vásáron volt, tudja, hogy a sátrak közt sok mindenféle módon mulatnak. Itt egy cigány előtt tíz pár táncol és kurjongat, ott egy egész banda muzsikál egynek, s ez is búsan vigad magyar ember módjára, s lehajtott fővel az asztalt veri, míg a klarinétos, bármint erőlködjék, sem fújhatja oly keservesen, mint ahogy ő sóhajtozik. Néhol egy leányért három legény vetélkedik, s a szomszéd sátorban három leány sem tud egy legényre szert tenni; míg a lacikonyhák előtt egyenkint vagy kisebb társaságokban idősebb férfiak ülnek vagy álldogálnak, s ízletes falatjaikat nyelik, mosolygással nézve a bohó világot, mely közé talán most is szívesen vegyülnének. Ki nem látta mindezt, s ki bámulhatja: ha János vagy András gazda most, miután három óra hosszat egyre énekelt, csak rekedt hangon folytatja dalát, vagy hogy a cigányzene, melynek hangszerei reggel szép harmóniában jártak együtt, délután csaknem úgy hangzott, mintha brúgó és hegedű összevesztek volna a cimbalommal és a trombita minden harsogásával sem tudná őket kibékíteni egymással.

Viktára azonban, aki ennyi lármához nem volt szokva, mindez kellemetlenül hatott. Sietve távozott, s csak miután a vásártér zajos körétől távol, már a helység végső házainál járt, s a fehér rónaságot látta maga előtt, csak akkor érezé magát ismét nyugodtabbnak.

A tanya, mely felé indult, jó darab földre feküdt a helységtől. De a domb, melynek tetejét három akác díszesíté, s melynek tövénél a ház állott, mégsem lehetett messzebb félóránynál, legalább Viktának úgy tetszett; s habár lábai érezték is, hogy aznap két mérföldnél többet gyalogoltak, jókedvűen indult meg célja felé.

Jókedvvel haladt tovább, s gondolatainak szabad tért engedve, már legalább fél óráig ment, mikor észrevette, hogy a domb s a rajta álló akácok még szintoly távolban látszanak, mint mikor megindult, s hogy sokkal fáradtabb, mint eleinte gondolta. Magában véve nem nagy baj, csak az a szél ne fújna oly keményen, vagy legalább azt tudhatná, hány óra lehet.

Az idő még délelőtt megváltozott. A tiszta levegő fokonkint elveszté átlátszóságát, s mindig sűrűbb fátyollá változott. Nehéz köd borítá az egész látkört, szürke, színtelen, melyen még felleg sem látható, és egyre erősebbé lett a szél.

Jó, hogy a tanya nem lehet már messze - ezzel vigasztalta magát, mindig a dombra fordítva szemeit; alig haladhat az ember, még a varjakat is elkapja a szél. S Vikta ismét elfeledte fáradságát, s gyors léptekkel haladt a domb felé, ámbár a nyom, mely oda vezetett, csak itt-ott vala még látható, s a frissen összefútt hó között mindig fárasztóbb lőn a járás.

Ha az embert itt érné az éjszaka, nem tudom, mit csinálna - gondolá a leány magában, s egész testét borzadás futotta át. Még jó, hogy a szél a havat lesöpörte az árok széléről, ezen mehetek. S Vikta nézte az árkot, és látta, hogy nem messze tart; aztán megint a domb felé fordítá szemeit, s úgy tetszett, mintha az akácok a domb tetején most már homályosabban látszanának.

A szél szemem közé csapja a havat, azért nem látok jól - így nyugtatá meg magát, s még inkább gyorsítva lépteit, haladt előre. Azonban lépésről lépésre nőtt nyugtalansága, s mindinkább erőt vőn lelkén a gondolat, mitévő legyen, ha a tanyát éjszaka előtt el nem érheti. És méltán. Vikta derék leány volt, aki nem egyhamar ijed meg a maga árnyékától; de az ily helyzet a legbátrabb férfi idegeit is próbára tenné.

Pillanatról pillanatra fogyott a világosság, s Vikta nem utasíthatta el többé magától azon meggyőződést, hogy esteledik. Csak most jutott eszébe, hogy mikor Belákné neki azt mondá, miszerint a tanyát még este előtt könnyen elérheti, alig volt tíz óra, s mire ő elindult a vásárról,

már rég elharangozták a delet. Annyira sietett, hogy az órát is elfeledte kérdeni; alkalmasint ha megtudta volna, hogy három elmúlt, azért szintúgy elindul vala. A bántornyaiak rég elhagyták a vásárt, Tiszaágotán nem volt ismerőse; de most mit tegyen? Nem jobb-e, ha visszafordul? Vikta egy percre megállt s gondolkozott. Nem érze fáradságot, csak szíve dobogott erősebben. Végre elhatározta magát. Ha még jobban besötétedik, az egyes tanyát semmi esetre sem találhatja föl. Száz lépésre mehetne el mellette, anélkül hogy akár ő, akár a tanya lakói észrevennék.

A helységet azonban éjjel sem vétheti el - még most is meglátszott a torony, sőt az egész helység egy sötét foltként vált ki a hótakarta térből; később majd a világok után mehet, amiket nemsokára meggyújtanak. - Vikta ismét visszafelé irányzá lépteit, s egy ideig új bátorságot érzett ébredni szívében, melyet azonban nem sokára nagyobb aggodalom váltott fel.

A szél folyvást nőtt, s mióta visszafordult, egyenesen szemközt kelle azzal küzdenie. Az ösvényt, amelyen a helységből jött, most hó takarta. Mint a fergetegtől kergetett homok, úgy futott a hó lábai alatt. Hol egy perc előtt még minden fehér volt, most sötéten állanak ki a megfagyott rögek; hol előbb az árok szélén kórók látszottak, most magas hófúvás borított mindent.

Vikta alig bírt küzdeni a széllel; de érezve, miként megmentése attól függ, hogy mielőtt tökéletesen besötétednék, a helységhez legalább közel érjen: minden erejét megfeszítve haladt előre. Hasztalan. Minden előre tett lépéssel nehezebbé vált útja. Még látta a tornyot, körrajza kevésbé világosan vált ki a szürkületből, mint azelőtt, s voltak pillanatok, midőn a hózivatar minden kilátást lehetetlenné tőn; időről időre azonban látta, s így legalább tudta, hogy eddig még nem tévedett el. De a kemény rögök, melyeken útját folytatá, végképp fölemészték erejét, s inkább fáradtsága, mint az árok vagy barázda mélysége, melybe lépett, volt az oka, hogy elbukott. Úgy látszott, mintha a fergeteg azalatt mindig erősebbé válnék. Mikor fölkelt, hogy útját folytassa, az erős hófuvat, mely szemközt jött, minden haladást lehetetlenné tőn. Mintha az egész hó, mely a rónaságot takarta, egyszerre meg akarná változtatni helyét. Roham rohamot követett, s mikor Vikta, ki a vész hatalmának maga is alig bírt ellentállni, végre szemeit fölnyitva ismét a tornyot kereste - nem találta többé!

Első pillanatban azt hivé, hogy csak irányát vesztette el. Köröskörül tekintett a láthatáron. Itt-ott sötétebb helyeket talált, mintha a helység födeleit látná, de a jövő pillanatban ugyanazon helyen nem látszott semmi; a helység árnyéka a látkör másik oldalán tűnt föl. Bármerre forduljon, semmi sincs a messze határon, ami kalauzul szolgálhatna lépteinek. Még saját lába nyomait is elsöpörte a szél. Azt sem tudta többé, honnan jött s merre forduljon? Iszonyú sejtelmek töltötték el lelkét.

Borzasztó - szólt halkan magában -, semmi nyom. Keresve sem akadhatnának rám; s ki keresne engem? E szomorú gondolatoktól leveretve, egy ideig nem mozdult helyéből. Rövid idő múlva azonban ismét fölébredtek reményei, s új erővel haladt azon pont felé, melyen most egész bizonyossággal a helységet gyanítá.

Így múlt az idő. Keblében egy percről a másikra majdnem biztos remény és kétségbeesés váltá föl egymást, s helyzetében nem történt semmi változás. Csak egyszer tetszett neki úgy, mintha szekérzörgést hallana. A szekér megállott egy párszor, s úgy rémlett, mintha saját nevét hallaná. Kiáltott ő is. Egy percig mentve gondolta magát. De a szél, mely feléje hozta a hangokat, az ő szavát éppen ellenkező irányban kapta el, s néhány perc múlva ismét megindult a szekér, s elhangzott zörgése. Mintha az egész csak egy álom, csak a veszély által fölizgatott képzelet játéka lenne. S talán nem is volt egyéb. Csakhogy mikor ez eltűnt, végső ereje is elhagyta a szegény leányt.

Gépileg ment tovább, de minden bizonyos cél nélkül. Eszméi elhomályosodtak, érzése eltompult; tudta, hogy veszélyben forog, de már alig emlékezett, hogy jutott belé, s többé nem is küzdött sorsa ellen.

Csak egyszer ébredt föl Vikta még ezen félmámorából. Tiszaágotán estére harangoztak. Nyugodtan szóltak az ünnepélyes hangok a vész között. Mintha egy magasabb hatalom áldó szava hatna át a fergeteg zaján, nyugalomra intve a természetet és minden szívet, amely bánatban vagy aggodalomban dobog.

Vikta megállt, hallgatott. Eszébe jutottak, akik házaik csendes körében most meleg szobájokban ülnek; eszébe jutott anyja, ki bizonyosan rá gondol, ki talán érte aggódik, érte imádkozik. És ő is imádkozott, imádkozott buzgón és meghatva, mint eddig talán soha életében: és mintha új erőt érezne tagjaiban, ismét bátrabban indult a haranghangok felé. De e rövid lelkesedés csak a mécs végső fellobbanásához volt hasonló. S a harangszóval, mely Viktának egy ideig kalauzul szolgált, eltűnt tettereje.

Oly kifáradtnak, annyira álmosnak érezte magát, hogy többé semmivel sem gondolt. Nem is keresett már egyebet oly helynél, ahol magát egy időre meghúzhassa, s a széltől legalább némileg védve, megpihenhessen. Egyenesen egy pár boglyának tartott, melyek a hólepte mező közepett, látszólag minden emberi laktól távol feketélltek.

Ezeket is alig bírta már elérni. A boglyáktól jobbfelől nádkerítés látszott. Minden csendes. Utasunk az egyik boglya széltől mentes oldalát keresve, éppen le akart dőlni, midőn egyszerre a kerítés megöl erős kutyaugatás hallatszott, s egy dörgő hang kérdé: - A mennykőbe, ki jár itt a boglyák körül?

Vikta kiáltani akart, de nem tudott. A váratlan öröm, melyet emberi hangok hallása ébresztett szívében, a gondolat, hogy mentve van, elfojtotta hangját. S mire a gulyás kutyáival és fölemelt fokosával a boglyához ért, a szegény leány magánkívül feküdt lábai előtt.

3

Ha Viktát a föld nyeli el, s egyszerre mindazon csodadolgok között találja magát, melyekről csak tündérregék szólnak, ha a kincsek országának kapui nyílnak meg előtte; hol ezüst mezőkön valóságos gyöngyvirágok nyílnak, s aranyfák ágain gyümölcsök helyett drágakövek függenek, oly nagyok, hogy egyenkint mindenik egy-egy országot ér: akkor sem érezhette volna inkább meglepve vagy boldogabbnak magát, mint midőn rövid ájultából föleszmélve, szemei a hatalmas tüzet látták, melyet számára a gulyás rakott. Bámulva nézett körül. Az alacsony, de tiszta falak, a kis tűzhely, mely fölött bogrács függött, maga a bunda, mellyel őt a gulyás betakarta, ismeretlenek voltak előtte. - Hogy jutott ide? Ki az, aki széles tenyerei közt kezét melegíti, s annyi részvéttel tekint rá? Mindezt első pillanatban nem tudta; némi idő kellett, míg egészen magához térve, a dolgok összefüggését teljesen megérté.

- Isten áldja meg kendet mindazon jóért, amit velem tett - szólt végre, szemeit jóltevőjére emelve -, ha kend nem jő, tudom, hogy megfagytam volna.

- Meg bizony, te szegény pára - szólt csaknem szelíd hangon Péter gulyás -, de most igyál egy korty meleg bort. Úgy átmelegít, mintha sohase fáztál volna.

Míg Vikta a bögréből a meleg bort szörpölte, s arcának színe lassankint visszatért, a gulyás látszó megelégedéssel követte mozdulatait. Húsz esztendeje, hogy Péter gazda nem örült úgy, mint e pillanatban. Arcának egész kifejezése megváltozott, csaknem úgy látszott, mintha mosolyogna.

- Most lássunk a bográcsunk után - szólt jókedvűen, midőn a tűzhöz közelített. - A főzés nem az én mesterségem. Ezt máskor a bojtár felesége végzi. De ma urával és a többi bojtárokkal bement a vásárra. Vén létére is táncol valahol, pedig fejkötőjén kívül egész személyén nincs semmi szép avagy tisztességes.

Vikta segíteni akart, de Péter nem engedte.

- Ez egyszer az én főztömmel érjük be. Legalább elmondhatod, hogy igazi gulyáshússal laktál jól.

Míg az öreg gazda a tűz körül járt, addig Vikta körültekintett. Körözetében nem volt semmi különös. A putri, melyben a gulyás lakott, s melynek lételét téli időben, midőn a földből kiálló fedelét a hó takarta, csak a kéményéből emelkedő füst hirdeté, tágas és tiszta volt. Péter gazda sohasem keresett házában egyéb kényelmet, mint azt, hogy zord időben meghúzhassa magát alatta. Sőt bútorok tekintetében a gulyás lakása egyszerűsége által tűnt föl. A putriban ő maga lakott. S nem levén fejércseléd, nem látta át az ágynak szükségét sem. A szobában, hová a konyhából ajtó nyílt, s amelynek egyik szögletét a nagy, kenyérsütésre alkalmas kerek kemence foglalta el, egy asztalon s néhány faszéken kívül még csak egy pár láda állott. Egyikében saját holmiját, a többiekben a gulyának szükséges sót, lovainak abrakát, néhány egyszerű orvosi szert és a bélyegeket tartá. A ládák egyszersmind pad gyanánt szolgáltak. A falon egy új bunda s kalap mellett egy pár fokos, bunkósbot, dupla puska, két pisztoly és ama híres karabin függ, melyet, mióta szerszáma megrozsdásodott, nem lehet ugyan elsütni, de amelyet Kopogóstól akkor vettek el, mikor fogságba ejtették.

Hasonló putri akármennyi van. Gazdájának azonban nem könnyen lehetne párját találni, s aki ez öreg Pétert csak egyszer látta is, természetesnek találja azon tiszteletet, melyben a tiszaágotai gulyás az egész környék előtt állott. Első tekintetre észre lehetett venni, hogy azok közé tartozik, akivel a legbátrabbik sem komáz egykönnyen.

Már erős testalkotása is tiszteletet ébresztett. Karjain észre lehetett venni, hogy amit ígér, azt busásan meg is tudja adni. Saját állítása szerint rég túlhaladta a hatvanat; de úgy látszott, mintha az idő csak úgy hatott volna rá, mint az ércszoborra. Évek óta nem volt rajta észrevehető egyéb változás, mint hogy minden évvel barnább lett. Hosszú fürtei oly sötéten lógtak le vállán, melle oly domború, tartása oly egyenes volt, mint harminc esztendő előtt. Azonban ő nemcsak izmos testalkatának köszönte a fensőbbségét, melyet a vidék pásztorai fölött gyakorolt. Volt viseletében, sőt arckifejezésében is valami, ami minden pajtáskodást kizárt. A legpajkosabb legény is azonnal megjuhászodott, ha Péter gulyás tekintetével találkoztak szemei. Voltak, akik azt állíták, hogy mióta e vidékre került, még senki nem látta őt nevetni, s bojtárai beszélték, hogy marháin kívül hetekig senkihez egy szót sem szól.

Vikta sokáig nézte különös gazdáját, s férfias vonásai nagy benyomást tettek rá. A szokatlan komolyság által csaknem elijesztve, mégis egyszersmind vonzódva érezte magát feléje.

Azalatt a vacsora elkészült, s Péter egy kis asztalt a tűzhöz közelebb húzva, miután előbb kulacsát Vikta elé állította, és a párolgó bográcsot a tűzről levette: megkínálta vendégét, és maga is hatalmas étvággyal fogott a vacsorához.

Péter gazda szakácsságának volt-e tulajdonítható, vagy Vikta csak azért nem vette észre a hús keménységét, mert órákig kemény hidegben járt: nem tudom; annyi bizonyos, hogy jobbízűen

még nem evett egész életében. Ebéd vagy vacsora után már nem hagyta visszatartóztatni magát, hogy mindent ne ő takarítson össze. Igaz, hogy a takarítással nem sok baja volt, s miután a bográcsot kimosta, s a kanalakat megtisztítá, amazt szegre akasztotta, ezeket a fiókba tette, nem sok tennivalója maradt; eléggé is restellte, hogy több dolgot nem talál.

A vén gulyás, ki azalatt pipára gyújtott, és a fal mellett elfutó földlócára heveredett, élénk figyelemmel kísérte vendége minden mozdulatát. Vikta dolgát végezve, a tűzre még friss szalmát rakott, és szintén helyet foglalt.

A hosszú hallgatást, mialatt Vikta fejét kezére hajtva a tüzet nézte, s a gulyás mély álmélkodásba merülve pipáját szítta, végre az utóbbinak kérdése szakítá félbe, hogy mit keresett ily hófergetegben a pusztán?

Míg Vikta egyszerű történetét elmondá, a gazda nagy figyelemmel hallgatott, csak egyes rövid kérdésekkel szakítva félbe itt-ott az előadást.

- Hiába - szólt végre hosszú gondolkodás után -, ilyenek vagytok mind. Az egyik gyerekét magában küldi a vásárra, ez meg szegény alkonyatkor nekimegy a pusztának. Nagyja, apraja mind egyforma. Fehércselédben nincs meggondolás. De most vess ágyat magadnak idebenn, s feküdj le. Reggelig a bojtárok csak megjönnek, s akkor szekeremen hazaviszlek. Jó éjszakát.

Míg Vikta gazdája parancsolata szerint cselekedett, addig a gulyás fokossal kezében, kutyáitól követve, még egyszer körüljárta az egész tanyát.

Másnap reggelre az idő megváltozott. A vihar lecsendesült, s nagy pelyhekben szállongott a hó.

Vikta, mihelyt fölkelt, útnak akart indulni; tudta, hogy anyja aggódik miatta, s azért sietett. De hiába. Péter gazda föltette magában, hogy őt szekéren fogja hazavinni; s miután a bojtárok csak délfelé kerültek haza, a marhát pedig nem lehetett magára hagyni, s ha délután indulnak meg, Bántornyát aznap nem érhetnék el: tehát egész nap ott kelle maradnia, mi kevésbé esett nehezére, mint eleinte maga gondolá. Anyjára nézve azzal vigasztalta magát, hogy az őt valószínűleg csak Beláknéval várja, s hogy a havazás miatt ez is bizonyosan sógora tanyáján fogja az egész napot tölteni; és itt a dologból sem fogyott ki. Bármi tisztának látszott a ház első tekintetre, annyi óra telt bele, míg mindent összetakarított. Ma egyszer ő akart főzni gazdájának, s azonkívül künn is csak körül kell néznie. Ennyi és ily szép marhát sohasem látott egy akolban.

- De boldog ember kend - szólt Vikta gazdájához, mikor estve a tűzhely előtt ismét együtt ültek. - Nem is képzelek nagyobb szerencsét, mint ha az embernek ennyi sok szép tehene van.

- Könnyen megszoknál nálunk?

- Könnyen biz én; ha anyám itt volna, akár mindig a pusztán laknám.

- Jobb is itt, mint a faluban. Itt legalább megfér az ember és körülnézhet. De héj, rossz időket élünk! Ennek is vége lesz maholnap. - A gulyás fölsóhajtott, s bújában újra megtölté poharát. - Ládd-e, Vikta! Még fiatal vagy, s megérheted, de nem adok neki húsz esztendőt, hogy többé puszta sem lesz az országban. Most is mán egészen megváltozott a világ! Előbb bátran mehetett az ember, amerre tetszett: most mindenütt árkokat vonnak. S mennyi fát ültetnek, egész sövényeket, mintha bizony a birtokos sövény és árok nélkül is nem tudná, meddig terjed jószága, és a szegény legénynek jóleshetnék, ha minden lépésnél arra intik, hogy széles e világon mindenütt a más földén jár. És micsoda földön! Valóságos gyalázat, amit a szegény magyar földdel egy idő óta elkövetnek. Azelőtt a pusztákon gulya vagy ménes járt, a gulya meghízott, s a föld mindig zsírosabb lett: mindenki láthatta, hogy Isten a pusztát a marhának, a

marhát meg a pusztának teremtette. Most a szántásnak se vége, se hossza. Egyre nyúzzák, egyre vetik földjeiket, s végre is csak zsidó viszi el a termést. Még a kevés legelő, amit meghagytak, sem ér többé semmit. Töltést csinálnak töltés után. Mit ér a mező, ha a Tisza árja sem járhatja meg? Ha körülnézek és látom, ami mai időben történik, örülök, hogy megvénültem. Húsz esztendő múlva, amint a gróf inspektora mondja - verje meg az Isten a bolondját -, még a marha sem jár többé szabadon, nem lesz többé gulya az országban, és a gulyásokból mind isvájcereket csinálnak. Szinte jólesik, hogy nincs fiam, aki e nyomorúságot megérhetné.

- Hát kendnek nincs gyermeke? - kérdezé Vikta.

Mint akinek véletlenül a sebét érintik, a gulyás arcán a kérdésnél egyszerre fájdalom s harag volt kifejezve. De lassankint az utóbbi egészen eltűnt, s csak a mély bú maradt, mellyel sóhajtva mondá:

- Mit tudom én!?

Vikta alig mondta ki, máris megbánta kérdését, és csak elbámult.

- Ugye, furcsa dolog, ha az ember gyermekéről még azt sem mondhatja: él-e vagy meghalt - szólt az előbbi szomorúan. - Péter és Pál napján huszonkét esztendeje, hogy leányom elment, és azóta se híre, se hamva!

- Hogyhogy, Péter gazda?

- Akkoriban magam is azt kérdeztem volna - szólt a gulyás sóhajtva. - Marcsa jó, becsületes leány volt, most is azt mondom; nem volt jobb leány az egész vidéken, és házamnál nem volt fogyatkozása semmiben. Amit szeme kívánt, mind megszereztem. Egyetlen örömöm volt, s büszkeségem. Minden ember tudta, hogy amit életemben szereztem, utolsó fillérig mind az övé lesz. S így a kérők nem hiányzottak. Ha kisasszony lett volna, sem járhattak volna a legények inkább utána. Neki egy sem kellett. Ha szóltam, csak azt mondta, hogy inkább nálam marad, és én csak azt gondoltam magamban: majd eljön az igazi. El is jött nemsokára, csakhogy biz abban nem volt köszönet. Pödrött bajuszába bolondult-e bele vagy zsinóros köntösébe, nem tudom. Talán az tetszett meg neki, hogy a hajdú egy kis rézkeresztet viselt a mellén; vagy talán az ámította el, hogy a semmirekellő egész órákig el tudott beszélni a francia császárról és a háborúról: de annyi bizonyos, az én Marisom úgy belebolondult, hogy előttem sem tagadta többé. - Mondtam neki, nem engedem, hogy egy sehonnai emberhez menjen, akit az uraság holnap is elcsaphat szolgálatából. Ő csak azt felelte, hogy a hajdú nem sehonnai ember, hanem királyt és országot szolgált és káplár volt a huszároknál; s hogy neki senki sem kell más. Ha neked nem kell, kell nekem, mondám; majd szerzek én neked olyat, aki rendben tartson. Erre Maris azzal ijesztett, hogy a vízbe öli magát. Én megesküdtem, hogy ha szeretőjével találkozom, ízzé-porrá töröm. Isten látja lelkemet, meg is tettem volna; csakhogy az én hajdúm nemigen mutatta magát a gulyánál, és egyszerre csak azon vettem észre, hogy leányommal együtt megszökött. Eleinte hinni sem akartam, aztán dúltam-fúltam; később azzal vigasztalám magamat, hogy végre is visszajönnek, s akkor majd a hajdú is kikapja a magáét, vagy hogy a korhely ráun, és legalább Maris maga jön vissza. Eleinte a világért sem kerestem volna; csak nem járhatok gyermekem után. De miután a második esztendő is elmúlt, bejártam az egész vármegyét. Én is, más is, kerestük mindenütt. A gróf fiskálisa még ki is nyomtatta, de mind hasztalan. Ők nyom nélkül eltűntek. Nem is lehet másképp, mint hogy, amint a fiskális úr mondta, nevöket is megváltoztatták. Mind azért, mert engem kemény embernek mondtak, s mikor leányom megszökött, erősen fenyegetődztem; mintha Marist csak egy ujjal is bántottam volna.

A gulyás tenyerére támasztva fejét, hallgatott. Vikta könnyezett.

- Eleget mondták, hogy felejtsem el, mert hálátlanságáért nem érdemel egyebet - folytatá a gulyás szomorúan. - Akartam is, mert szentigaz, hogy ha ő nem gondol velem, apjával, minek törjem én fejemet miatta. De mindhiába! Szeretném azt az embert látni, aki efféle dolgot el tudna felejteni, főképpen, ha ugyanazon házban marad, ahol gyermekét fölnevelte, és most egy élő lelket sem lát! És még a ház sem teszi meg. - Mikor az inspektor - Isten verje meg - rávette grófomat, hogy a másik jószágon a gulya helyett birkákat tartson, én a szarvasmarhával idekerültem, s tizenöt esztendeje, hogy közel sem jártam azon helyhez, ahol rajtam a szerencsétlenség történt; de hiába, leányomat mégsem felejthetem el. Mikor behoztalak, és magadon kívül voltál, akkor is mindjárt ő jutott eszembe. Mintha csak ő feküdnék előttem, mintha egészen képmása lennél. Egy percre már azt gondoltam, hogy ő jött vissza; pedig huszonkét esztendeje, hogy elment, s neki azóta sokat kellett változnia.

A gulyást bojtárainak egyike ébreszté föl mély gondolataiból azon hírrel, hogy a marha rendkívül nyugtalankodik.

- Alkalmasint farkas kullog a kertben - szólt Péter gazda -, tudtam, hogy nem soká várat magára. - S ezzel puskáját a szegről lekapva, kiment.

Viktára oly benyomást tőn, amit hallott, hogy ez egyszer még a farkastól sem félt. Csak arra gondolt, hogyha a gulyás leánya őhozzá annyira hasonlított, miként nézhetett ki, hol járhat most, s visszajő-e még valaha atyjához, akit oly csúfosan elhagyott. Annyira elmélyedett e gondolatba, melyek közé Bandi és saját jövője vegyültek, hogy még a tűz megrakásáról is megfeledkezett. Mire a gulyás visszatért, csaknem sötét volt a házban.

- Feküdjél le, fiam - szólt Péter gazda, midőn Vikta, ábrándozásaiból fölserkenve, tűzgerjesztéshez fogott. - Nyugodtan alhatsz, híre sincs a farkasnak. Holnap jókor hazaviszlek anyádhoz. De tudod-e, Vikta, ha jövő tavaszkor üszőt vesztek, mielőtt vásárra mennél, gyere hozzám, hogy veled menjek; én olyat keresek ki számotokra, aminőt még öregapátok sem látott. Ezt mondd meg anyádnak; de hiszen majd megmondom én is.

Ezzel Vikta a szobába ment aludni, a gazda pedig tüzét erősen megrakva, még soká ült a láng előtt. Esze a múlt időkön járt. Elvesztett gyermekének képe sohasem tűnt föl lelke előtt elevenebben, ily tisztán évek óta nem emlékezett vissza rá. Mintha látná, mintha kedves szavát hallaná ismét. Emlékei és a jelen, Marisnak és Viktának képe csodálatosan egybekeverődtek agyában. Ha saját gyermekére gondolt, Viktát látta maga előtt; s majd megint úgy rémlett előtte, mintha mindazt, amit Viktától hallott, az ő leánya mondta volna. Ébren volt, nyitott szemekkel ült ott tűzhelyénél, s látta a lassankint lohadó tüzet, és mégis mintha álmodnék, olyan zavart, oly bizonytalan alakokban tűnt föl előtte minden.

Végre erőt véve magán, fölkelt s a szoba ajtaját kinyitva, benézett. A ládán még égett a mécs, tévelygő világot vetve a tárgyakra. A ház egyik szögletében, a gulyás bundáján, amelyet szalmára terített, fekszik Vikta. Rég alszik, s a gulyás a szoba küszöbén állva sokáig nézi a kedves leányt.

- Hej! ha az én leányom volnál - szólt végre fölsóhajtva. S az ajtót betéve, ő is bundájára heveredett.

4

Azt csak nem kívánhatja senki, hogy mindjárt vásár után az emberek Tiszaágotán úgy éljenek, mint máskor, főleg téli időben, mikor az embernek tollúfosztáson kívül dolga sincs, és a cigányok, kik a vásárra jöttek, már a rossz idő miatt sem mehetnek el.

Míg Vikta a gulyástanyán húzta meg magát, addig a helység minden csapszékében folyt a mulatság. Noha Péter gazdánál nem hiányzott a félsz a háznál: bojtárjai, mint tudjuk, csak másnap délután kerültek haza. Egy pedig közölök még harmadnap reggel is ott ült a nagy korcsma csapszékében, és egyre ivott, táncolt és káromkodott, mintha egyéb dolga sem volna a világon.

A csapszék ajtaja előtt korcsmáros uramat látjuk, aki bundájával vállán, pipával szájában, azon gondolkozik: mikor jönnek majd át a toborzók hozzá is. Tegnap óta ott tanyáznak a kis korcsmában, s átcsalják vendégeit azzal az átkozott szívreható zenével; pedig a klarinétos most is oly keservesen fújja, hogy nem is csoda, ha a vendégek mind átmennek a bojtáron kívül, aki oly hosszú útra alkalmatlan. Magyar embernek csaknem meghasad a szíve e nótákra, s rémség, amit azóta a kis korcsmában megittak.

A korcsmáros bosszankodik, de már egészen megnyugodott a gondolatban, hogy délig vendég nélkül marad; midőn bámulatára egy egész társaságot lát, mely a kis korcsmától egyenesen ajtaja felé tart.

Mind tisztességes gazdák, esküdt emberek. Még nem értek a piac közepéig, mikor a korcsmáros egytől egyig megismerte, s észrevevé, hogy közöttök egy idegen legény van, kit a többiek csaknem erőszakkal hoznak magokkal.

- Hagyjanak kendtek visszamennem, mert baj lesz a vége - szólt a legény, akit társai karonfogva a csapszékbe vezettek. - Fel akarok csapni katonának, s nincs joga senkinek akadályozni.

- Majd meglátjuk, ha apád eljön - szólt egy öreg tanácsbeli bosszúsan. - Ha az én fiam volnál, majd megmutatnám.

- Nem mutatná biz azt - mondá ismét az előbbi. - És kend kisbíró is jobban teszi, ha nem fogja oly erősen karomat. Én katonának állok, nekem nem parancsol még az öregbíró sem. Ha a verbunkos káplár megtudja, amit velem tesznek, bizony pórul járnak kendtek valamennyien. Erőszakkal nem mennek velem semmire.

- No, hát szóljunk okosan - mondá Fazekas András uram.

- Rajtam már az sem fog.

- De hogy beszélhetsz így, Bandi - szólt ismét az előbbi. - Rólam csak elhiszed, hogy javadat akarom. Keresztkomád vagyok, jól is tartottalak mindig, ha Bántornyáról hozzám jöttél. Hogy is lenne belőled katona; apádnak két telke van, s nincs más fiú a háznál. Csak nem ment el az eszed.

- Bár elment volna - mondá Bandi keservesen. - Vagy bár most menne el; minél előbb bolondulok meg, annál jobb. Nincs is szerencsétlenebb ember széles e világon, mint én.

- Az igaz, hogy szerencsétlen vagy - felelé Fazekas András -, de ki tudja, talán az egész nem is úgy van, amint te gondolod. Hát ha még föltalálod?

- Soha, soha többé! - zokogott Bandi - és oly leány, mint Vikta, nincs több a világon.

- De hogy jöttél rá, hogy elveszett?

Bandi bújában elfelejté, hogy mindent régen elbeszélt, s hogy csak azért mondatják el vele még egyszer, hogy itt tartsák. - Aznap, hogy Vikta vásárra ment, apja déltájban őt is kiküldte szekerén a tanyára. A tanya a tiszaágotai határszélen fekszik, és miután ott dolgát elvégezte, Bandinak kedve kerekedett, hogy a tiszaágotai úton Viktának elébe menjen, s ha vele összejön, őt szekerére ültesse. Bandi sok bántornyaival találkozott, de Vikta nem volt köztök,

s akit kérdezett, mind azt mondta, hogy tehenét még mindig nem adta el. Bandi a tanyán is mulatott egy ideig, nem is sietett nagyon, mert Viktát inkább csak az úton akarta találni, mint Tiszaágotán, ahol atyjának sok ismerőse volt, s így történt, hogy már a nap is leszállott, mire odaért. Erős szél fútt, s a vásárpiac üresen állt. Viktának se híre, se hamva. - Talán azalatt ment haza, míg a tanyán mulattam - így vigasztalta magát, s már visszafelé akart indulni, mikor a csapszéknél, ahol egy meszely borral hideg útjára készült, egy bántornyai embertől hallá, hogy Vikta még három órakor a vásáron volt. Másokkal találkozott, akik neki még az asszonyt is megnevezték, akinek a tehenet eladta, s akitől, midőn nála Viktát kereste, csak annyit tudhata meg, hogy az éjszakát Belákné sógora tanyáján akarta eltölteni. De azt még reggel mondta - este három órakor csak nem indult el gyalog. A tanya jó időben is legalább két órányi távolságra fekszik. Ily hófergetegben férfi sem juthatna gyalog odáig. - Bandi csak azt tudakozta: merre fekszik a tanya? szekerére ült, s mikor a végső házak egyikénél az utat kérdezve, még azt hallá, hogy mintegy egy órával napnyugta előtt csakugyan láttak egy leányt arra menni - lovai közé csapva, nekihajtott a téli éjszakának. - Átkozott sötét is volt, úgymond, a havat is kergette a szél. Lovaim alig bírtak tovább menni - de ha megálltak, közéjök csaptam, s csak haladtam. Merre, azt még most sem tudom, mert szántáson is mentem keresztül, árkon is. Csak továbbjuthassak, végre megtalálom - ezzel vigasztaltam magamat. - Néha megálltam, hogy nevét kiáltsam, néha úgy tetszett, mintha válaszát hallanám, vagy a mezőn valakit látnék előttem menni; de valahányszor oda értem, nem volt semmi. A fél éjszakán át jártam így, míg végre egy tanyához értem. Nem Belákné sógorának tanyája volt. Mindjárt tovább akartam menni, de egyik lovam annyira el volt fáradva, hogy mozdulni sem bírt. Fölültem a másikra és tovább mentem. A tanyás előbb tartóztatott, azután egy darabig el is jött velem s egy kúthoz vezete, honnan, ha egyenesen megyek, fél óra alatt oda érek. És én mentem, amennyire a fergetegtől bírtam, egyenesen. De megint eltévedtem. Abban még szerencsés voltam, hogy ismét tanyára bukkantam, másképp talán megfagytam volna. Ekkor már közel volt a reggel, s magam is beláttam, hogy addig várnom kell. Mikor végre Belákné tanyájához értem, ő sem tudott semmit Viktáról. Sógora lovain hazahajtottam Bántornyára. Ott sem volt. Anyja sem tudott semmit felőle. Ismét visszajöttünk. Végigjártuk a tanyákat; arrafelé, amerre őt kimenni látták, nincs egy ház, ahol nem lettünk volna. Belákné sógora járt velem, a gazdák magok keresték. Semmi nyoma. Azt se tudni, hová lett!

- Bizonyosan megették a farkasok - szólt a bojtár, ki az egész történetet mámoros fővel végig hallgatá -, künn a pusztán annyi jár, hogy no!

Bandi, míg történetét elmondá, nyugodtabbnak látszott, de e szavakra följajdult fájdalmában; mintha e borzasztó gondolat csak most jutna eszébe. Egy székre vetve magát, képét eltakarta két kezével, s úgy borult az asztalra.

- Hogy is hallgatsz ilyenekre? Nem látod, hogy részeg, mint a csap? Föl sem tud állani. Nincs is farkas az egész vidéken. De honnan is jönne?

Bandi minderre egy szót sem szólt. Csak egyszerre ellökte székét, fölkelt, és az ajtó felé indult. A többiek ismét föltartóztatták.

- Hagyjanak békét kendtek! - kiáltá Bandi fájdalomtól elfojtott hangon - másképp még a Tiszának megyek.

- Gondolj anyádra, Bandi - szólt Fazekas uram ünnepélyes hangon -, gondolj ősz apádra, fiú. Csak legalább addig ne csapj föl, míg tőlök búcsút vettél.

- Búcsút vettem én már azoktól régen. Isten bocsássa meg nekik, amit rajtam elkövettek; de engem házukban nem látnak többé ez életben. Hisz ők okai mindennek; ha Viktát elvehetem, most boldogok lennénk. Hát nem szüleim ellenzették? És miért? Vikta ellen nem mondhattak

csak egy szót sem; minden kifogásuk csak az volt, hogy szegény. Hát csak maradjanak ők gazdagok, nekem nem kell gazdagságuk. Mint katona elélek én saját becsületemből.

Bandi a többieket, akik tartóztatták, ellökte magától, s az ajtó felé tartott, amelyhez minden ellenállás dacára már közel is volt, mikor az egyszerre megnyílt, s Péter gulyás lépett a csapszékbe.

Viktát viszi Bántornyára. S mivel a helységen úgyis át kell mennie, megállt a nagy korcsmánál, hogy Miskát hazaküldje, aki, mint a többi bojtártól hallá, semmi áron nem akarja a csapszéket elhagyni.

- Fogd a lovakat addig, Vikta - szólt a gulyás, midőn a korcsma előtt megállt. - Mindjárt visszajövök. Csak egy szót kell szólanom a fickóval. Add ide azt a karikást.

E váratlan megjelenésre a küzdelem egy pillanatig félbeszakadt. A gazdák barátságosan megszólíták a jövevényt. Bandi, ki a gulyást még soha életében nem látta, de kire megjelenése azon hatással volt, melyet minden hatalmas személyiségnél érezünk, bámészkodva nézett rá; nem tudta első pillanatban, barátot vagy egy új ellenséget lásson-e a jövevényben.

- Ej, ej! András gazda - szólt a gulyás feddő hangon -, ki hitte volna, hogy még kelmedből is veszekedő ember legyen?

Fazekas elmondá, hogy semmi veszekedés nem volt köztök, hanem hogy csak Bandit tartóztatják, aki erőnek erejével katonának akar fölcsapni.

- Hát hadd csapjon föl - szólt az előbbi -, ha kedve tartja; már miért ne tenné? Elél a falu nála nélkül is.

- De neki bizony nincs nagy kedve a katonasághoz - válaszolt Fazekas. - Csak szíve keserűségében akar odaszegődni. - S ezzel többször félbeszakítva az öreg tanácsbeli és a többiek felvilágosító jegyzetei által, elmondta a történteket.

Péter gazda hallgatott, élénk figyelemmel, amint látszott. Csak egyszer veté közbe azon megjegyzést, miért keresték az elveszettet csak a tanyások között. Azon felvilágosítás után, hogy Vikta, mint többen látták, a tanyák felé indult, és hogy vissza kellett volna fordulnia, hogy másuvá jöjjön, a gulyás semmit sem kérdeze többé, s nyugodtan végighallgatta az egész elbeszélést. - Képén, mely különben komoly vala, az egész idő alatt rendkívüli vidámság volt észrevehető, annál inkább növekedett az, amint az előadott történet szomorúabbá vált.

- És a leányt Viktának hítták, ugye? - szólt végre a gulyás erőltetett komolysággal.

Bandi bámulva mondá, hogy annak.

- Te meg azért akarsz felcsapni katonának, mert szeretőd volt?

Bandi azt felelé, hogy igen.

- Én meg azt mondom, jól teszed, magam sem cselekedném másképp - szólt a gulyás örömben ragyogó szemekkel. - Legény vagy. Jer velem, magam kísérlek el a toborzókhoz; csak még szekeremről kell valamit levennem. - S ezzel Bandit kezén fogva kivezette.

Nem írhatom le a meglepetést, a boldogságot, melyet Bandi érzett, mikor a csapszékből kilépve, egyszerre Viktát látta maga előtt. Egészen magánkívül volt, s úgy megölelte kedvesét, hogy az ijedtében a gyeplőszárakat is elereszté. Fazekas András csaknem sírt, Péter gazda pedig elnevette magát. Akik ott voltak, csodálkoztak, hogy a gulyás oly jóízűen nevetni is tud. Pedig csak most fogott hozzá. Valahányszor Bandit kérdé: Nos hát mért nem mész át a verbunkosokhoz? kacagása mindig hosszabb és hangosabb lett - míg végre egy roppant, szakadatlan hahota lett belőle, mely között szólni sem tudott. Mintha tavaszkor a folyó hideg

takaróját leveti, s a megindult jég eleinte többször megáll, míg mindig inkább nekieredve, utoljára senki sem tartóztathatná folyásában: úgy nekieredt Péter gazda jókedve. Mintha egyszerre vissza akarná pótolni, amit nevetés dolgában húsz év alatt elmulasztott.

Végre erőt vett magán, letörölte könnyeit, melyeket a nevetés csavart szemeiből, s felült szekerére. Bandit Vikta mellé ülteté, és lovai közé csapva, Bántornyára hajtott.

5

Tulajdonképp nem is volt szükséges, hogy Péter gazda lovai közé csapjon, elmentek volna azok anélkül is; csakhogy most maga sem tudta, mit csináljon örömében. A lovak vágtattak, a kerekek ropogtak, és az öreg gulyás, akit máskor nem oly könnyen mozdított meg valami helyéből, most úgy nézett ki szekerén, mintha táncolna, s aprózás közben egyet-egyet szökellne jókedvében. Vikta és Bandi megmutatták, hogy csakugyan egymáshoz valók, másképp a nagy zökkenések között egyik vagy másik bizonyosan lemaradt volna a szekérről. De azért Péter gazda egyre szólítgatta lovait és suhantott ostorával, mintha lakodalmasokat vinne. Rendes dolog, hogy az ember éppen akkor siet leginkább, ha szerencsésnek érzi magát. Mintha sejdítené, hogy az öröm nem soká fog tartani, és azalatt egy nagyobb darabot igyekszenék átfutni életéből; vagy mintha már hallaná a gondok közeledését, melyek örömeit követni fogják, és ezek elől akarna szaladni. Péter gazda pedig ma nagyon szerencsésnek érezte magát. Maga sem tudta tulajdonképp, hogy miért; de éppen ilyenkor legboldogabb az ember.

Már Bántornya közelében járt, mikor végre eszébe jutott, hogy nem kergeti senki. Megcsöndesíté lovait és visszanézett. Az öreg gulyás előtt sohasem látszott Vikta kedvesebbnek. A várakozás, az öröm, hogy anyját ismét láthatja, különös kifejezést adtak arcának. Oly szép, oly életvidor volt ez arc, hogy maga a téli szél is, melynek érintésére minden elfonnyad, csak pirosabbá festé azt; s Péter gazda elkomorodott a gondolatra, hogy majd itt kell hagynia anyjánál. Így jutottak Bántornyára.

Kerekesné asszonyomat nem találták otthon. Vikta, mihelyt a kocsiról leszállt, utánament, s szintazt tette Bandi is, egy más utca felé indulva el. Péter pedig, miután lovait kifogta, s az ólba vezette, ahol elébb Kerekesné tehene állott, bement a szobába, és ott várt egyedül.

Szegény volt a ház, melyben a hajdú özvegye, férje halála után, magát leányával meghúzta. Az egész szobában egy kis tükrön és egy kardon kívül nem is volt semmi fölösleges. Ezt is alig nevezhetjük annak, miután ha a tükör nem lenne, Kerekesné asszonyom azt sem tudná, a virágvasárnap fölszentelt ágakat hová tűzze; a kard pedig a boldogulté volt, s ettől, ha akarna sem tudna megválni. De a gulyás azért mégis csak irigyelte Kerekesné asszonyom sorsát. Neki úgy látszott, hogy ha Vikta az ő leánya volna, egészen boldognak érezhetné magát még ebben a házban is, ámbár ablakából csak a szomszéd fala látszik, s a pusztához szokott ember szinte tömlöcben érzi magát benne.

Péter gazda gondolt erre is, arra is, és sok mindenfélére, midőn végre asszonyi szavakat hallott, és Viktától követve Kerekesné asszonyom jött a szobába.

Hogy a tisztességes nő, akit most először látott, nem egyéb Vikta anyjánál: azt Péter gazda tudta, anélkül, hogy valaki mondta volna. Azt is értette, hogy a szegény asszonynak csaknem elakadt lélekzete a nagy sietség miatt, mellyel hazajött; sőt talán azt sem igen bámulta volna, ha örömében nyakába borul, vagy kezeit csókolja, vagy valami ilyesmit tesz; de hogy Kerekesné asszony a szobába rohanva, ennek közepén, mintha csak kővé változott volna,

egyszerre meg fog állni, s hogy szemeit reá meresztve, minden köszöntés helyett tőle, a tiszaágotai gulyástól csak azt fogja kérdeni: kinek hívják? - erre Péter gazda csakugyan nem volt elkészülve, s első pillanatban nem is gondolt egyebet, mint hogy a szegény asszony megbódult örömében.

- Ne reszkessen kend úgy - szólt a gulyás megnyugtatva -, nincs semmi baj többé.

De e szavakra Kerekesné még nagyobb fölgerjedésbe jött. - Az irgalmas Istenre kérem: hogy hívják kendet? - ismétlé esdeklő hangon.

- Hát Péter, Őri Péter a nevem - felelt az előbbi, mindinkább bámulva. De alighogy kimondá a nevet, midőn az asszony lábaihoz borulva, kezét ragadta meg, s azt hévvel ajkaihoz szorítá.

- Atyám! - rebegte megindulásában elfojtott hangon.

Az öreg gulyás összerezzent e szónál. Mint akit hirtelen fölébresztenek, első pillanatra azt sem tudja, mi álom és mi valóság azon dolgok közöl, amiket maga körül lát: úgy állt ő bámulva, csaknem ijedten a szoba közepén. Nem szólt egy szót sem, egész lelke csak hallgatott.

- Apám! édesapám! nem ismeri-e többé Marisát?

Mikor a teremtés első napján a föld fölött Isten szavára világosság lőn, a változás nem lehetett nagyobb, mint amely az öreg gulyáson e szavaknál végbement. Komoly arcán a szeretetnek s örömnek egy sugara vonult át. Ki őt e pillanatban látta volna, az sejdítheté vala, hogy nála új élet, egy új szebb világ veszi kezdetét. Húsz esztendeje, hogy leányának szavát nem hallotta, de ő megismerné azt ezerek közöl. Így csak gyermekének szavára indulhat meg a szív.

Péter gazdával megfordult a világ. Régóta könnyű élethez szokott. Egyes szomorúbb pillanatokat kivévén, mikor elveszett gyermeke jutott eszébe, eddig csak a jelennek élt, öröm és gond nélkül látva a napok és évszakok változásait; most leánya szavára egyszerre visszanyerte a múltat és a jövőt, s alig bírta elviselni a szokatlan terhet. Kerekesné reszketni érzé a kezet, melyet ajkaihoz szorított.

- Ó, bocsásson meg, édesapám! - szólt elfojtott hangon.

Ha nem szól vala, Péter, megindulásában, talán elfeledi, hogy leánya valaha vétett is ellene, és szó nélkül szorította volna szívéhez; most minden eszébe jutott, s erőt véve magán, kezét visszavonta.

- Atyád? Azt akárki is könnyen mondhatja, hogy apja vagyok. A kérdés csak az, igaz-e és hiszem-e én?

A hang, melyen a gulyás e szavakat mondá, kissé remegett, másképp nem adá jelét belső megindulásának.

- Hát elfelejtette kend gyermekét?

- Ki kezeskedik nekem arról, hogy te gyermekem vagy? Huszonkét esztendeje, hogy gyermekem elhagyta házamat; azóta sok víz lefolyt a Tiszán, a legnagyobb ellenségek kibékültek egymással, csak az én gyermekem nem jött vissza soha; miért higgyem, hogy még él?

Kerekesné zokogott.

- És ha még élne is, ha annyi esztendő után egyszer visszajő, vagy ha nem jő is vissza, hanem csak úgy véletlenül találkozunk, megváltozva mindketten: miről ismerném meg, hogy gyermekemmel találkoztam? És minek örüljek, hisz ő rég elidegenedett tőlem, különben nem hagyta volna el házamat, különben visszajött volna apjához.

- Ó, ha tudná kend, hányszor akartunk visszamenni - szólt az asszony -, én és Istenben boldogult férjem is; de nem mertünk. Férjem ismerősei, akikkel szólt, mind azt mondták, hogy édesapám nem is fogadna többé házához, hogy a fiskálisnak is föladott és a vármegyének, s hogy ha férjemet megtalálják, még tömlöcbe is kerülhet mint leányrabló. Erre úgy megijedtünk, hogy a vármegyét is odahagytuk, férjem még nevét is megváltoztatta, hogy ha az újságban kipublikálják, ne akadjanak ránk. Több esztendővel azután, mikor Vikta született, úgy vágyódtam haza, hogy nem tudtam, mit csinálni; és férjem, Isten nyugtassa meg, levelet küldött a nótáriusnak. A levél tulajdonképp édesapámnak szólt, csakhogy a nótáriusnak küldtük, és a levélben minden meg volt írva, hogy férjemet most Kerekesnek hívják, és hogy Fejér vármegyében lakunk, és hogy kisleányunkat Viktának hívják és sok más egyéb; mert férjem, Isten nyugtassa meg, oly szépen tudott írni, mint maga a nótárius. Levelünkre pár hét múlva csak az a felelet jött, hogy édesapám nem akar semmit hallani felőlünk, s hogy ha tudná, hol vagyunk, majd adna nekem is, férjemnek is.

- Isten verje meg a semmirevalót - szólt a gulyás -, soha egy szót nem szólt leveledről, sőt egyre ingerelt ellened, s azt mondta, hogy ha az én helyemen volna, testamentumot csinálna és kitagadna mindenből.

- Mi pedig írtunk, nemcsak akkor, hanem még később is két ízben. Férjemnek, Isten nyugtassa meg, mindig ellenére volt; de addig kértem, míg végre megtette. S mikor őt már nem vehettem rá, még a mester által is írattam egyszer. De a válasz ugyanaz maradt; sőt végre a nótárius azt tanácsolta, hogy ne is írjunk többet, mert a levél még rossz kezekbe juthatna, és ha megtudnák, hol lakunk, még bajunk lenne. Hogy férjem más nevet vett föl, már az is elég arra, amint ő írta, hogy bezárják. Így hát el kellett hallgatnunk. Pedig a gondolat, hogy kend nem bocsátott meg, mindig nagyon nyomta lelkemet.

Péter gazda hallgatott. Szemöldökei összevonódtak, a kezek mintegy akaratlanul ökölbe szorultak össze. Minden mozdulata belső megindulását árulta el. Vikta megijedve simult nagyapjához.

- Ó, bocsásson meg - szólt remegő hangon, könnytelt szemeit a férfiúra függesztve.

- Megbocsátani a semmirevalónak, ki gyermekemet hazugságok által távol tartotta tőlem? Nem én. Nem bocsátok meg neki még halálos ágyamon sem, és ha száz esztendős leszek is, mindig bántani fog, valahányszor eszembe jut, hogy meghalt, és az átkozottat meg sem verhetem.

- Ó, csak nekünk bocsásson meg, kedves nagyapám - szólt a leány esdeklő hangon.

- Neked? - szólt az öreg. - Bohó! S neked mit bocsáthatnék meg?

A hang, melyen Péter gazda e szavakat ejté, a kifejezés, mellyel a kebléhez simult leányra nézett, mutatták, hogy szívét e pillanatban csak egy érzemény tölti el. - Te meg Maris, ládd-e, csak két napra veszett el leányod; most legalább tudhatod, hogy esett apádnak, mikor huszonkét esztendeig nem hallott semmit rólad. Mikor férjhez mentél, ha mindjárt visszajöttök, talán megvertelek volna, de utoljára sem haltál volna bele, és boldogabbak lettünk volna valamennyien. De ennek már vége. Legyen áldott az Úr szent neve, hogy e kedves gyermek által ismét összekerültünk. - S Péter kiterjesztve karjait, gyermekét és unokáját egyszerre szorítá szívéhez, és oly boldognak érezte magát, mintha mindazon szerencsét, melyet huszonkét esztendeig nélkülözött, e pillanatban egyszerre élvezné.

Ami azután történt, azt olvasóim könnyen elgondolhatják magoknak.

Farkas uramék, kik eddig Bandi házasságát csak azért ellenezték, mert Vikta szegény volt, most nem győzték dicsérni menyöket; és főképp miután Péter gulyás a házaspár számára Tiszaágotán tanyát vett, csak azon szerencséről beszéltek, amelyet fiok csinált, mikor Viktát elvette.

Az öreg gulyás a pusztán él. Most Kerekesné asszonyom lakik vele, és egészen szerencsésnek érzi magát. Kik őt előbb látták, alig ismernek rá. Csak makacssága maradt meg, és az inspektor nagy bosszúságára senki sem bírhatja őt arra, hogy pusztáját kényelmesebb lakással cserélje föl. Grófja többször akart már gulyásházat építtetni, de Péter addig mondja, hogy kár volna holmi magas épülettel a kilátást elrontani, míg a gróf enged vén szolgája kívánatának.

- Teéns inspektor úr! - szólt egyszer a gulyás a tiszaágotai főtiszthez, midőn ez őt ismét minden kitelhető módon meg akarta győzni, hogy putrijától váljék meg -, jól tudom, hogy inspektor úr és a többi tisztek is engem tormába esett féregnek tartanak; de én csak azt hiszem, a szüntelen változtatás sem ér semmit, és utoljára is grófom fogja megsiratni. Más országban, meglehet, a marhát nyaranta is istállóban tartják, kész takarmányt szórnak elébe, s télen szecskára is aprítják, talán hogy még a rágással se fáradjon. Ott a gulyás is emeletes házban lakik, mint mondják, és paruplival jár. Az ott jó lehet, de mi másképp szoktuk; s én csak azt hiszem, hogy pusztánkon szebb marha terem, mint ahol annak takarmányát is szájába rágják; én is kiállok akármelyik bugyogós emberrel, bár kétemeletes házban lakjék is. Már a bizonyos, hogy sem belőlem, sem kis Pistámból senki nem csinál isvájcert. Unokám gyermeke még oly apró, hogy alig bírja hordani karikásomat, de már most is meglátszik szeméből, hogy ő is csak mint gulyás fog meghalni.

- Ha kend teljességgel úgy kívánja, megmaradhat putrijában is - szólt az inspektor, midőn sajnálkozva vállat vonita. - Kend régi szolga s grófom még saját javára sem akarja kényszeríteni.

- Így hát a putriban maradunk - felelé a gulyás jókedvűen. - Télben melegebb, nyárban hűvösebb akármely háznál, s vén embernek, minő én vagyok, legjobb ott maradni, ahol megszokta és ahol, ha néha maga van, a múlt idők jutnak eszébe. Én senkivel sem cserélek lakást a világon.

És Péter gazdának igazsága van. Mert hisz a szeretet megfér az alacsony viskóban szintúgy, mint a hercegi palotában, és ahol a szeretet egyszer tanyát ütött, ott az, amit a szív boldogítót és legnemesebbet érezhet, nem hiányzik soha.

NOVELLA

Sokat vándoroltam fiatalabb koromban, s bármi megelégedve érezzem magamat a szűk, de szerető körben, hol napjaim folynak, vannak időszakok, midőn a vándorlási vágy most is erőt vesz rajtam. Nem mintha kíváncsiságom ösztönözne, s új helyek s emberek ismeretsége után vágyódnám, hanem csak azon élvezetért, melyet sok ideig egy helyen tartózkodva, helyzetünk változtatásában s az utazás egyszerű, de érdekes eseményeiben találunk. Sőt, ha tőlem függ, én inkább oly helyeket keresek fel, melyeket már bejártam, mint egészen ismeretlen vidékeket; legjobban érezve magamat akkor, ha vándorlásaim közt régmúlt napok emlékeivel találkozom, s egyes pontokon azon érzelmek s gondolatok visszhangjai ébrednek lelkemben, melyeket ugyanazon vidék gerjesztett bennem, midőn azt évek előtt először láttam.

Ez az, mi nekem az Alpokat mindenekfölött kedvesekké teszi. Vannak talán szebb vidékek a világon, vannak bizonyosan nyájasabbak, s olyanok, hol az, ki a múlt emlékeit keresi, vagy újabb korunk hatalmas kifejlődésén gyönyörködik, több érdekes dolgokat találhat; de engem vágyaim mindig e bércekhez vezetnek vissza, melyek között több mint húsz év előtt első utazásomat tevém, s most is mintegy megifjodva érzem magamat, oly eleven a benyomás, melyet e nagyszerű vidék első látása bennem hátrahagyott.

Itt tölték néhány év előtt több hónapot. Csak az Alpok azon részét akarám bejárni, mely a birodalom északnyugati oldalát védi, s kevésbé ismert, de nem kevésbé szép, mert az utazó csoportnak, amely Svájc legszebb pontjait csaknem élvezhetlenekké teszi, országútul nem szolgál. Nem tartozom azok közé, kik a természet csodái mellett a városi élet kényelmeit keresik, s örülnek, ha nyomtatott útikalandokban az érzéseket s gondolatokat előre kiolvashatják, melyek az egyes helyeknél a nézőben támadnak. A természetnek nincs szüksége ily magyarázatokra, s nem emlékszem élvezetesebb napokra, mint melyeket az osztrák s bajor Alpok ritkán látogatott részeiben tölték, hol a kényelem helyett, melyet jártabb utakon az utazó talál, csak azon jólétet látjuk, melyet itt a nép élvez.

Főképp az említett évről mondhatom ezt. Az idő rendkívül kedvező vala, s bár a hetek, melyeket utazásomra szántam, elteltek, s a vidéket, melyet ez ízben meglátogatni akartam, rég bejártam, nem határozhattam el magamat arra, hogy visszatérjek. A tetőről, melyre azért menék fel, mielőtt a hegyeket elhagyom, az egésznek képét utolszor élvezhessem, más, még terjedtebb kilátást ígérő tető vonta magára figyelmemet; egy völgy a másikba vezetett, s ha este fáradtan szállásomra érvén, arról kezdék gondolkozni, hogy holnap hazafelé indulok: gazdám beszélgetései, ki egy magas vízesésről vagy más természeti szépségről szólt, mely házától csak néhány órányira fekszik, ismét elhalasztá föltételemet.

Így értem a birodalom határáig, s így határain túl egy nagy faluhoz, mely az Alpok egyik legszebb és legvirágzóbb völgyében fekszik.

Egyes veszélyesebb helyek kivételével egész utamat vezető nélkül tevém, jó szerencsémre bízva magamat s azon ügyességre, melyet a róna lakója is, miután a hegyek között sokat gyalogolt, sajátjává tesz, s mely őt ösztönszerűleg többnyire a helyes ösvényre vezeti. Igaz, néha tévedések után; de oly nagy szerencsétlenség-e tévednünk, ha minden lépéssel új bájló kilátás nyílik előttünk, melyhez másképp nem jutottunk volna? Ki ettől fél, maradjon az országúton, számolja megelégedéssel a mérföld-oszlopokat, melyek mellett már átment, s ha útja unalmas és fárasztó, vigasztalja magát azon meggyőződéssel, hogy a legegyenesebb út, ha nem is legszebb, legalább mindig a legrövidebb. Én nem bámulom és nem irigylem annak sorsát, ki soha életében nem tévedett el; talán messzebb jutott, de bizonyosan kevesebbet

élvezett s kevesebbet ismert meg másoknál, s előbbmenetele sok örömnek árán vásároltatott meg.

Akár helyesek azonban ezen nézeteim, akár hibásak, elég az hozzá, hogy valamint e falut, melynek nevére nem emlékszem többé, vezető nélkül találtam meg: úgy azt másnap reggel vezető nélkül hagyám el. Gazdám utasításai oly világosaknak látszottak, az ösvény, amennyire azt a faluból kiérve szemem követheté, oly járottnak, hogy midőn félórai menés után egy emberrel találkoztam, ki a hegygerincen, honnan mai vándorlásom célja meglátszik, átvezetni ajánlkozott, első pillanatban bosszankodám tolakodása miatt; de később eszembe jutott, hogy azon emberek faja, kik vezetőkül ajánlkoznak oly utakon, melyeket magunk is megtalálhatnánk, s ezért fizetést kívánnak, nemcsak Svájcban találhatók, s jókedvűen mentem tovább.

Ösvényem azon zöld hegyi rónák egyikén vezetett keresztül, melyek az Alpok főszépségét képezik. E sziklapusztának oázisai ezek; s a virággal hímzett pázsit, a rajta legelő csordák kolompolása s a pásztorkunyhók s pajták, honnan a dolgozó majorosnék víg éneke hangzik a terméketlen bércek közepett, még kellemesebben hatnak reánk. Oly nyájas egész körünk, az ösvény, melyen haladunk, oly sima, hogy talán elfelejtenők, hol vagyunk, ha a mezőn szétszórt szikladarabok, a távol vízesésnek zúgása, s a rendkívüli sebesség, mellyel a kis patak a völgy felé siet, nem figyelmeztetnének reá, s a havas nem állana előttünk csaknem a zöld mezőig lenyúló jegeseivel, melynek tövénél minden termékenység megszűnik.

Nem levén sietésre okom, leültem, hogy mielőtt továbbmegyek, még egyszer megnézzem a völgyet, melyet tegnap oly bájlónak találtam; bámulásomra a falu helyett, hol az éjszakát töltöttem, most csak egy messze ködtó terjedt el alattam. Midőn napkeltével elindultam, az ég fellegtelen volt, csak a völgy végén, hol a hegyről leszivárgó nedvesség posványokat képez, feküdt egy nehéz ködgomó, most csak a falu hegyes tornya állt ki a sűrű ködfátyolból, mely az egész völgy alját elborította, s mégis mi szép vala ez is.

A nap a magas hegyeken át most veté a völgybe első sugarait, s a sima ködtó, mely azt eltölté, emelkedni kezde. Eleinte lassan, csaknem észrevétlenül. Itt egyes kisebb darabok szakadtak el a tömegtől, a nagy fátyolnak apró rongyai, ott a köd a hegyen levonuló kis völgyeket és vízszakadásokat tölté el, majd szélesebb, majd keskenyebb folyókat képezve, melyekben fölfelé vonult. Később a nap növekedő hatalma az egész tömeget mozgásba hozá. A ködtó, mely eddig a völgy alján pihent, mint tenger, ha azt a vész karjai megragadják, erősen hullámzani kezd; felszíne elébb szélesebbre terjed, később darabokra szakad, melyek mindig tisztábban válnak el egymástól. A völgyből felszálló melegebb lég szárnyain minden magasabbra törekszik, minden felfelé száll; míg a gőzár, mely a völgyet szemeim elől eltakarta, itt mint könnyű felleg pihen a hegycsúcson, ott fehér foszlányokban száll körül az égen, s csak még árnyékait veti a napsugároktól átvilágított tájra.

Nem írhatom le a hatást, melyet e tünemény tett reám. Mintha a homály és világosság, mely ezredek óta e világ uradalmáért küzd, e völgyben újra megkezdték volna a régi tusát, s én azért lennék itt, hogy a nehéz küzdelemnek végeredményét lássam s megszilárduljak hitemben, miként az aljas pára a tiszta fényt, mely a magasból jő, nem fogja legyőzni soha.

Talán egy órát töltöttem itt; még hosszú út vala előttem, s hogy a mulasztást jóvátegyem, sebesebb léptekkel indultam meg. Félórai vándorlás után a hegyi róna végéhez s azon völgyhöz, vagy helyesebben mondva, hegynyíláshoz értem, mely, gazdám állítása szerint kevés fáradsággal a hegygerincen átvezet.

E völgy kezdetben szűk vala. A falként felnyúló sötét sziklák, melyek bemenetét képezik, itt alig váltak el annyira egymástól, hogy a pataknak utat engedjenek, melynek medrében a

hegyről összegyűlt víz lefolyt. Később tágasabbá vált, a hegyek távolabb léptek egymástól, s a frissebb zöld, mely a völgynek alját takarta, a hegyoldalon felnyúló erdők épebb növése, a patak csöndesebb folyása s a napsugarak, melyek a nyíltabb tért átvilágíták, az egész képnek nyájasabb jellemet adának; de pár száz lépéssel tovább a táj visszanyerte előbbi vadságát.

A hegyek ismét közelebb lépve egymáshoz, falakká egyesültek, az erdők helyett csak egyes fenyők maradtak, mintha a meredek sziklához, melyben gyökeret vertek, csak támasztva lennének, s a tajtékzó patak zúgva keresé útját a sziklák között.

A gondolkodó figyelmét, ha az Alpok között körüljár, semmi sem vonja inkább magára azon fokonkénti romlásnál s enyészetnél, mellyel e rendíthetleneknek mondott bércek körében találkozik. A jeges halkan előrenyomulva, egész halom sziklatöredékeket tol a völgybe, az olvadt hótól megáradt patak számtalan kődarabot hengerít, míg máshol a nedvesség s fagy által a meredek faltól elválva, roppant sziklák zuhannak a mélységbe, vagy hasonló okokból a hegy csúcsának egész darabja szakad le, s a virágzó völgyet lakóival együtt több száz lábnyi magasságú sziklaomladékkal takarja el. Minden év megteszi pusztító munkáját, sőt nem múlik egy nap, melyen e hegyek körében valami, mi elébb fenn a magasban állt, le ne süllyedne. Az Alpoknak bármily részét járjuk be, hasonló változások nyomait találjuk mindenütt, annyit, mint itt, azonban még egy helyen sem láttam.

Az egész völgy úgyszólván sziklatöredékekből áll. Itt egész bércek fekszenek, melyekről alig hihetnők, hogy valaha máshol álltak; ott nagyobb s kisebb szikladarabokat s közöttük földdel vegyült omladékot találunk, a sziklák egy részén már százados fák állnak, másokat még fű vagy csak, a növényi életnek első kísérleteként, száraz mohok lepnek el, soknak új törésén meglátszik, hogy csak néhány év vagy hónap előtt omlottak le a tetőről, s ha felnézünk, még a helyét is megtaláljuk, honnan azok leszakadoztak. Az egész egy nagy csatamező, melyen a növény- és kőország ezredek óta a felsőbbségért küzdenek egymással. Néha úgy látszik, mintha az előbbi győzne. A völgyben szétszórt köveket zöld borítja el, a növényzet tömött sorokban vonult fel a hegyoldalon, egyes osztályai a legmagasabb fokig értek, s fenn a bérc ormán egy magános fenyő ingatja ágait, mintha a győző termékenység ellenének várfokán már feltűzte volna zöld diadalmi lobogóját. A sziklabérc megdördül, s a kőlavina több száz lábnyi görgeteg alá temette mindazt, mit a növényzet lassú, de szakadatlan működése századok alatt teremtett; s a küzdelem újra kezdődik, hogy egy ezred múlva talán ugyanezen eredményhez vezessen.

De bármi nagyszerű e táj, s bármily érdekesek részletei, vad jelleme végre fárasztó, s megvallom, örültem, midőn két órai járás után a havashoz közeledék, mely, mint gazdámtól hallám, e völgyet bezárja. A völgy itt jóval tágasabbá válik, az ösvény simább s többnyire fenyvesen vezet keresztül. Ne képzelje azonban olvasóm azon szép erdők egyikét magának, hol az oszlopokként felnyúló fatövek között, az egymást érő sötét ágak mennyezete alatt mintegy templomban járunk, s a földön elszórt fenyőtűk illata tömjénként száll fel az éghez. Szegény e kőnek növényzete; a keskeny földréteg csak kevés táplálékot ad, s a fa elszárad, mielőtt szokott magasságát elérné. A vékony törzsököt mohok takarják, az ágakon hosszú füzérekben fakó színű zuzmó függ le, s a száraz sudarakat sok helyen a szél törte el. Mintha nem élő erdőt, hanem annak hulláját látnók, mely csak a télre vár, hogy hava alatt eltemettessék. Leírhatlanul szomorú s elhagyott az egész. Annál nagyobb a hatás, midőn az erdőből, mely minden kilátást elzár, kilépve egyszerre a legnagyszerűbb képek egyike előtt találjuk magunkat.

Egy roppant szikla-amfiteátrum előtt álltam, mely lépcsőkben emelkedve, a völgyet félkörben bezárá. Két oldalon, hol a sziklák kevésbé meredekek, dús növényzet virul: egyes helyeken az alpesi rózsa egész cserjéket képez, másutt kisebb s nagyobb csomókban találjuk virágzó

bokrait s közöttük csaknem a hó határáig felnyúló zöld szalagokat, mintegy ösvényekül, melyek a hegy gerincét aljával összekötik, s melyeken a könnyű zerge legelve a völgybe jő. A félkör közepén már a meredek fal tövénél megszűnik minden élet, s fölötte csak a szürke moréna, a jeges, mely rajta pihen, s a képnek hátterét képező hócsúcsok láthatók. A patak, melynek ágya mellett eddig haladtam, sebes kanyarulattal tűnt el. Zúgását a dörgés váltja fel, mellyel vizei itt egy vastag oszlopban, roppant szökéssel a sziklafalról lerohannak.

A kilátás felülmúlta várakozásomat, s kedvező helyet keresve, honnan az egész nagyszerű képet egy tekintetre beláthassam, sokáig álltam ott. Végre eszembe jutott, hogy mennem kell.

Eddigi utam is hosszabb volt, mint azt gazdám leírása szerint gondolám, s a szakadozott romokba felnyúló magas hegygerinc, melyen túl mai vándorlásom célja feküdt, sietésre intett.

Hogy eddig nem tévedtem el, arról nem lehete kétségem. A sziklafal, a jeges, a vízesés, minden megfelelt gazdám leírásának, s alig száz ölre állt a kunyhó is, hol állítása szerint vagy vezetőt, ki velem a hegygerincen átjő, vagy legalább tökéletes utasítást kaphatok. Szerencsétlenségemre vasárnap volt, s igen kellemetlenül lepettem meg, midőn a pásztor s majorosné helyett csak egy körülbelül tízéves leányt találtam s tőle hallám, hogy szülői templomba mentek, s este előtt nem is jönnek vissza.

Tudakoltam utamat, s a kisleány hosszasan megmagyarázta azt, de nemigen okultam magyarázatán, főképp miután a hegygerincen, mint most először hallám, több ösvény vezetett keresztül. Sajnálni kezdém, hogy kalauz nélkül indultam el, de nem tehetem jóvá hibámat, és végre nem nagy baj, ha azon falu helyett, melyet mai vándorlásom céljául kitűztem, ama két vagy három helység egyikéhez jutok is, melyek a leányka állítása szerint a hegygerinc túlsó oldalán fekszenek. Búcsút véve tehát kis tanácsadómtól, ismét útnak indultam.

Kezdetén kissé meredek vala az ösvény, de járt. Úgy látszott, mintha csaknem lehetetlen volna eltévedni. - Ismét azon akadályok egyikét gondolám magamban, melyekkel az életben s utazásaink közben annyiszor találkozunk, s melyeknek legyőzésére nem szükséges egyéb, mint hogy magunkat elijesztetni ne engedjük. De ezen biztosító, mellyel eleinte haladtam, nem tartott sokáig. A füves helyek, melyeken az ösvény meglátszott, mindig ritkábbakká s kisebbekké változtak; végre a növényzet egészen megszűnt, s csak sziklákat találtam, melyeken előttem talán százan s ezeren mehettek keresztül, de semmi nyom nem látszott. Az út minden lépéssel nehezebbé és járatlanabbá vált, míg végre egy tíz öl magas szikla előtt álltam.

El valék tévedve, s a kellemetlen érzéshez, mellyel ezen meggyőződés az embert a legsimább úton is eltölti, most még az idő iránt támadó aggodalmaim is járultak. A könnyű fellegek, melyeknek a hegyoldalon átszaladó árnyékait elébb oly szépeknek találtam, mindig tömöttebbekké váltak, s egyes hegycsúcsok ködbe borultak. Hosszabb tűnődés után már visszatérésre határozám el magamat, midőn kevésbé meredek utat keresvén a sziklafal közelében, egy, a hegyoldalon fölfelé vonuló keskeny völgyhez vagy inkább vízszakadáshoz értem, mely egyenesen a hegygerincre vezetett. Az út, melyet váratlanul magam előtt láttam, nem volt kecsegtető, de legalább járhatónak látszott. Egyes mohás s füves helyeken, melyek a sziklák között itt-ott feltűntek, számos s még friss nyomokat vevék észre, s miután az út, melyen jelen álláspontomról a völgybe vissza kellett volna mennem, sem kevésbé nehéz, sem kevésbé veszélyes nem volt annál, mely fölfelé vezetett, irányom folytatására határozám magamat, mi, valahányszor előbbi helyzetünkhez nagy nehézségek nélkül nem juthatunk vissza, a legbiztosabb. Helyzetem mindamellett nem volt kellemetes. Utam minden lépéssel nehezebbé s meredekebbé vált. A keskeny darab eget, melyet magam fölött láték, mindig sűrűbb fátyol borítá, mi által úgyis elég komoly körözetem még vadabb színt vett föl. A sziklafalak, melyek között fölfelé törekedtem, mindig sötétebbnek látszottak, s a jéghideg szél, mely szakadozott

rohamokban a sziklákon át süvöltött, közelgő viharra intett. Csaknem meg valék győződve, hogy az kitör, még mielőtt a tetőt elérhetem; s kettőzött léptekkel sieték fölfelé.

Végre a hegygerincen valék. De habár csaknem két óráig ösvény nélkül, majd hengergő görgetegen, majd roppant szikladarabokon keresztül, inkább mászva, mint járva, egészen kimerülve érzém magamat, az előttem nyíló kilátás egyszerre elfeledteté velem fáradt voltomat.

Hegyvidékeken az utazásnak egyik főkelleme meglepetésekből áll. Míg a rónaság egy roppant újságlapként fekszik előttünk, melynek egész tartalmát, le a gabonaárakig, egy tekintetre átfutjuk: a hegyek között néhány lépés egészen új kört nyit meg előttünk. Amint a dombot megkerültük vagy a hegygerincen átjutánk, a völgy, hol eddig haladtunk, a falu, a hegyek, melyek azt környezik, a patak, melyet órákig követénk s melynek zúgását megszoktuk, egyszerre minden eltűnt előlünk. Új, néha egészen különböző jellemű vidékben találjuk magunkat, s előbbi kilátásunkból legfeljebb az egyes havas vagy sziklabérc marad meg, mely az egész képnek hátterét képezi. Az Alpok között utazva naponkint tapasztaljuk a kilátás ily rögtöni változásait; de nem emlékszem, hogy magamat valaha annyira meglepve, annyira elragadtatva éreztem volna, mint ez ízben.

A hegygerinc, melyre annyi fáradsággal feljuték, nyugatról kelet felé vonulva, a hegy északi lejtőjéről, melyen eddig haladtam, a délire vezetett. Ennek tulajdonítható, hogy a kopár sziklákat, melyek ott kétezer lábnyira nyúltak le a völgybe, itt csaknem a hegygerincig terjedő alpesi legelők váltották fel. Egyszerre, mintegy varázs által, a hegyi flóra színes virágaival hímzett mezőn találtam magamat, melyen a lepkéknek egész serege játszott körültem, sem változékonyság, sem színi pompára nézve rónaságunk lepkéivel nem vetélkedhető, de mely itt a növényzeti élet határain éppoly kellemesen lepi meg szemünket, mint a virágzó genciánák s a kakukkfű tömött csomói. Nem messze tőlem kolompoló csorda legelt, távolabb alattam a legszebb völgyek egyike nyúlt el. Az egész hegyoldal, melyen rövid pihenés után most lefelé menék, nagy kertnek látszott. Fentebb festői rendetlenségben szétszórt pásztorkunyhók s fenyves csoportok álltak, alantabb szép parasztházak, körülvéve szántóföldekkel, melyeknek sárguló kalászai a rétek eleven zöldjét kellemesen válták fel. Mindenütt élet s virulás, mindenütt az emberi szorgalom nyomai, s mintha kegyes végzetem úgy akarná, hogy e pillanat élvezetéhez semmi ne hiányozzék, mindez a legszebb nyári nap meleg világításában. A borulat, melyet elébb közelgő vésznek gondolék, csak néhány felhő vala, a hegy túlsó oldalán éppen a keskeny völgy fölött álló, melyen feljöttem. A hegynek azon oldalán, hol most valék, az ég tisztán boltozott fölöttem. El valék bájolva, elragadtatva. Ki a sarkvidékekből a legszebb nyári napoknak egyikén egyszerre mérsékelt éghajlatunkba tétetnék át, nem érezhetné magát boldogabbnak. Mintha csak most indultam volna el, megújult erővel sietek a völgy felé; s minden lépéssel új egyes szépségeket találva, egy ideig nem is gondoltam a pihenésre.

De bármily nagyszerű képek s gondolatok támadjanak lelkünkben az Alpok között, a költői élvezet, melyet hegyi vándorlásnál találunk, az egyben, s pedig kedvezőleg különbözik másoktól, hogy étvágyunkat neveli; s így minden elragadtatásom mellett eszembe jutott, hogy dél rég elmúlt. Érezni kezdem, hogy fáradt vagyok, s mert a falutól, melynek tornyát a völgyben látám, még távol valék, elhatároztam, hogy a hegyoldalon szétszórt parasztházak egyikénél tejet s kenyeret kérek, s kissé megpihenek. Itt, mint az Alpok között csaknem mindenütt a gazdák, mennyire lehet, birtokuk közelében építik házaikat, s innen van, hogy míg a falu a templomon, iskolán, paplakon s néhány korcsmán kívül csak kevés lakházból áll, a hegyoldalon, csaknem az alpesi természet határáig, szétszórva a legszebb parasztházakat találjuk. Ezeknek egyikéhez irányoztam lépteimet. De ha valaha vándor kellemetlenül

meglepetve érezé magát, az én valék, midőn az egész házat s melléképületeit körüljárván, minden ajtót zárva találtam, és kocogásomra senki nem felelt. Eszembe jutott, hogy vasárnap van, s a ház lakói valószínűleg a templomba mentek, s nem maradt egyéb hátra, mint hogy őket oda kövessem.

De vannak napok, melyeken jókedvünket semmi nem ronthatja meg; s ámbár a gondolat nem volt vigasztaló, hogy ebédemet még legalább másfél órai gyaloglással kell megérdemelnem, panasz nélkül nyugodtam meg sorsomban. Hisz azon élvezeteknek, melyeket e háznál vártam, egyikét legalább megszerezhettem magamnak: megpihenhettem, s mint közönségesen, ha hosszabb gyalogolás után megállunk, csak most érezém, mennyi szükségem van reá.

Közel a házhoz néhány százados juhar állt. Egyes ágak a fedélig nyúltak, s az egymásba nőtt koronák sűrű árnyékot képeztek, mely alatt a vastag törzsök egyikéhez támaszkodva, egyszerű padot s előtte deszkaasztalt találtam. Itt telepedtem le.

A kilátás, szebbítve még a paraszthház körözete által, mely az egész képnek nyájas előterét képezé, bájló vala. Eleinte csak az egész vonta magára figyelmemet, főképp a völgy túlsó oldala, mely északnak fekve a zord vidékhez hasonlított, min csak imént keresztüljöttem. A sötét sziklafalak, a felettök emelkedő havas s a jeges, mely annak kettős csúcsától csaknem le a völgy talpáig nyúlt, az egész táj nyájas jellemével mintegy ellentétet képeztek, de csak hogy annak szépségét kiegészítsék, valamint a komoly vonás a férfi homlokán a nyájas mosolyt, mely ajkain lebeg, még kedvesebbé teszi. Később inkább közelebb köröm által érzem érdekelve magamat. A csinosan tartott barna csűr és istállók, a friss forrás, mely közel hozzájok csörgedez, s az előtte álló favályút csordultig betöltve a völgy felé siet, főképp a sötét ház kőterhelt födelével, fényes ablakaival s mesterségesen kifaragott folyosóival - mi egyszerű s mégis mi szép mindez.

A födél alatti gerendán a ház első gazdájának neve s az építésnek évszáma olvasható. Több mint egy század múlt, mióta e ház áll, s lakói a homlokzatra faragott szentírási mondatokban vigasztalásukat keresték. Mennyi erősebbnek látszó épület omlott össze azóta, hány hangzatosabb név felejtetett el, míg e fából rakott igénytelen falak s annak neve, ki azt építé, megmaradtak, mert azokat célszerűségök, ezt egyesek hálája tartotta fenn. Az egyedüli hála, melyre a sorstól különösen kedvezett emberek is e világon számolhatnak. S ha e falak szólhatnának, mi különös szívreható történetet mondhatnának el, mely azon száz év alatt, mióta állnak, körükben lefolyt. Távol a városok mesterkélt lététől, e becsületes földmívelő család az élet legsötétebb s lealázóbb oldalait nem ismeri. Közelebb áll Istenéhez, ki a természettel, mint az, ki az emberekkel jő mindennapi érintkezésbe; s kik e házat lakják, valószínűleg azon boldogok közé tartoznak, kiknek létét rendkívüli események nem zavarják; mégis mennyi keserv tölté e házat időnkint, ha más nem, mennyi temetés ment keresztül küszöbén; a csecsemő apró koporsója, melyben az anya egész életének minden reményei megfértek, s utána a család patriarchájaé, kivel egy egész ivadéknak utolsó élő emléke sírba szállt. Az emberi lét bármily körét tekintsük, mint az égnek harmatát a téren, úgy könnyeket találunk mindenütt, a különbség csak az, hogy a tiszta cseppek majd sötét sziklán, majd színes virágok kelyhei fölött ragyognak.

Gondolataimba mélyedve ültem sokáig. Az otthonosságnak képénél, melyet magam körül láték, szívemben kedves emlékek támadtak. A ház, melynek tornácáról szemem a határtalan rónaságot látja, a kedves arcok, melyek küszöbénél fogadnak, minden, mi most oly távol s mégis oly közel feküdt szívemhez - csaknem elfeledém, hol vagyok, midőn ábrándjaimból távolról hallatszó ének ébreszte fel.

Úgy látszott, mintha a dallam magyar lenne, s első pillanatban azt hívém, hogy csalódom; de midőn az énekes mindinkább közeledve, első énekét elvégezte s máshoz fogott, nem kételkedhetém többé.

»Tisza partján halászlegény vagyok én«

- hangzott felém oly tiszta kiejtéssel, midőn e szavak az alföldön elénekeltetnek, s meglepetésem annál nagyobb vala, mivel az énekes, ki a hegyen fölfelé egyenesen a háznak tartott, öltözetében másoktól, kikkel e napokban találkoztam, éppen nem különbözött; csak egyenes tartása, a ruganyosság, mellyel járt, s hegyesre pödört bajsza nem illettek köntöséhez; s ki ezeket látta, egy percig sem kételkedett, kivel van dolga.

Az érzést, mellyel fölkelve elébe mentem, s őt megszólítám, csak magyar ember értheti. Mint sok egyéb, úgy honszeretetünk is más, mint amit Európa többi népei e szó alatt értenek. Az érzés, mely őket hazájukhoz köti, csakugyan születésök földjéhez való ragaszkodás. Az apai ház, a völgy, melyben fölnevelkedtek, a bércek, melyek látkörüket beszegék: ez az, minek emlékét nem felejthetik el, mi őket ellenállhatlan erővel visszavonja. A magas Alpok gyermeke Svájc valamely kevésbé hegyes kantonjában, a német, azaz oly német, ki a honvágy gyengeségén még túl nem emelkedett, ha a szomszéd tartományban telepedett le: éppoly kevéssé érzik magukat otthonosaknak, mintha száz mérföldre lennének hazájuktól. Nálok a honszeretet oly valami, mi a földdel összefügg, s az egyest bizonyos helyiséghez köti - nálunk az más. Nem a rónaság látköre, nem a hegyek ismert körrajzai, nem a folyó vagy csöndes falu, mely partjain áll, s melynek minden háza régi jó barátként néz reánk, nem ez tölti vággyal lelkünket, nem ez az, miért szívünk szeretve feldobog. A róna lakója az erdős Mátrán, az erdélyi hegyek fia rónaságunkon, ki a széles Duna partjain növelkedett, a csöndes Tisza füzesei alatt vagy a Balaton bájló vidékén egyiránt otthon érzi magát. A magyar nem földjéhez: ő nemzetéhez ragaszkodik, s ez oka, hogy nálunk a helyi, az úgynevezett falutornyának patriotizmusa alig található; s mégis azon érzelem, mely az egész népet egy nagy egésszé összefűzi, erősebb, mint bármily más európai nemzetnél. Hisz az érzéketlen bércet s rónaságot ki szerethetné úgy, mint azt, ki érzelmeit viszonozhatja. Az-e oka ennek, mert keletről jövénk, s miként őseink, más vándor népek módjára, nem egyes helyiségekhez, hanem fajokhoz való ragaszkodásuk által váltak nemzetté: úgy mi is megtartottuk jellemöket és érzéseiket ebben is; vagy talán az, mert a magyar másfél századig török járom alatt görnyedett, s hazájában, melynek felét nemzete s ellenségei bírták, magát otthonosnak nem érezheté, nem tudom, de annyi bizonyos, hogy ezen érzés a mai napig sem változtatta meg természetét, s hogy az egységnek érzete, mely népünk minden osztályait áthatja, s annyi viszály és csapás után a hazát fenntartá, éppen ennek köszönhető.

- Isten hozta a teins urat - mondá a megszólított bámulva. - Isten hozta - ismétlé, s becsületes arca, mintha rajta napsugár lejtne át, ragyogott örömében -, mindent inkább vártam volna, mint azt, hogy ma még magyar emberrel találkozzam.

Röviden elmondám neki, honnan jövök, s miként jutottam ide.

- Inkább jobbra kellett volna tartani. A falu, hová menni akart, amott a hegy mögött fekszik, jó négy órányira innen - válaszolt ő jókedvűen. - Nem is csoda e görbe országban, hol az ember azt sem látja, hova megy. De annál jobb. Ha nem téved el, nem jött volna hozzánk, s mióta itt lakom, a teins úr az első magyar ember, akivel találkoztam. De gyerünk a házba, s mivel szolgálhatok? Kár, hogy feleségem éppen ma nincs itthon! - tevé hozzá, midőn az ajtót felnyitá - de sebaj! a kamarakulcs nálam van, s csak találunk valamit, mivel addig, míg hazajő, elmulathatunk.

Mondám, hogy csak tejet s egy darab kenyeret kérek, mert a faluban akarok ebédelni.

- Azt a szégyent a teins úr csak nem teszi rajtam - szólt ő, s becsületes arcán neheztelés vala kifejezve. - És minek menne a faluba, mit keres ott a németek között? Igaz, korcsmát eleget találhat, itt minden második ház az, de csárda azért mégsincs az egész országban. Azt se mondom, hogy jól nem tartanák; vannak a korcsmárosok között jóravaló emberek, főleg feleségem nagybátyja, ki mindjárt a templom mellett balra lakik; de amit ott talál, azt itt is megkapja, s ha majd Erzsim visszajő - én csak úgy nevezem, mások a német nevén szólítják -, jobb pörkölt húst még otthon sem evett. És ugyan miért menne el - folytatá kérő hangon -, mikor szemeiből is látom, hogy fáradt.

- Ha megpihentem, könnyen elmegyek a faluig, s minek csináljak alkalmatlanságot.

A gazda résztvevő tekintetet vetett reám. - A teins úr is régen jár már külföldön - mondá felsóhajtva -, másképp ilyesmi nem jutna eszébe. Vagy talán nálunk is megváltozott volna a régi jó szokás? Dehogy változott, dehogy változott - mondá rövid szünet után, s arca ismét visszanyerte előbbi vidorságát. - S ha ott új világot élnek is, én a réginél maradok, s ne legyen Szűcs István a nevem, ha ma házamtól eleresztem. - S ezzel új ismerősöm kivéve kezemből úti tarisznyámat, a szobába sietett, s miután azt mint túszt az asztalra tette, fiókjából kivevé a kulcsokat, s csak azt kérdezé még, itt a szobában vagy a ház előtt falatozzunk-e?

Az utóbbit választám, s míg ő kulcsaival elsietett, ismét előbbi helyemre, a juharok árnyékába ültem.

Meg valék indulva. E váratlan találkozás, anyai nyelvem rég nem hallott hangjai, a szívesség, mellyel ez idegen, kihez csak egy közös haza emlékei kötöttek, fogadott, mélyen hatottak reám. Ó, szóljanak megvetéssel századunk bölcsei azon érzelmekről, melyeket megmagyarázni, sőt talán megérteni sem képesek; mondják el, hogy miután a népeket közös érdekek s meggyőződések kötik össze, honszeretetre szükségünk nincs, s hogy az, mi elődeinket tenni s tűrni tanítá, csak előítélet, egy legyőzött álláspont, mely rég mögöttünk fekszik: míg az emberi természet meg nem változik, míg a mindennapi kenyéren és anyagi élvezeten kívül magasabb célok s élvezetek után küzdünk, s vágyainknak éppen legfenségesebb tárgyait nem okoskodások, hanem csak érzéseink által közelíthetjük meg: addig azon érzés is, mely az embert honához s nemzetéhez köti, nem fogja elveszteni hatalmát. Erő az, melynek okait, megengedem, éppúgy nem ismerjük, melyet éppúgy nem magyarázhatunk meg magunknak, mint nem az égi testek kölcsönös vonzerejét, de melynek létezését józan ember éppúgy nem vonhatja kétségbe, s melynek működését minden kétkedés és gúny vagy erőlködés éppúgy nem akadályozhatja meg. Van lényünknek egy része, mely legyőzhetetlen, s ez az, mely fölött minmagunk sem bírunk hatalommal, azon érzemények, melyeket Isten teremte keblünkbe, hogy azokon se túl ne emelkedjünk, se mélyebbre ne süllyedhessünk soha.

Gondolatim fonalát gazdám szakítá félbe, ki egyik kezében nagy tállal, másikban hatalmas korsóval közelített. Alig rakta le előttem terhét, midőn elsietve, kevés perc múlva csaknem egy egész kerék sajttal és egy nagy cipóval jött vissza; erre poharak, kések és villák következtek, méz, pár köcsög édes és aludt tej, vaj annyi, amennyit egy tálon még talán soha együtt nem láttam, friss és száraz gyümölcs, szóval egész vendégség, melyet húsz arató sem emészthetett volna fel. Eleget kértem, hogy ne fáradjon többé, eleget mondám, hogy annak, mit elémbe állított, feléből sem eszem; hasztalan, Szűcs István mindenre csak azt válaszolá, hogy akkor ízlik az étel, ha van miből választani, s nem nyugodott meg előbb, míglen egész asztalunk megrakva a sok eleség alatt görnyedett, s ő egy szép darab húsos szalonnát állított elémbe, melyet, mint az egésznek fénypontját, utoljára hozott ki.

A jókedv s szívesség, mellyel átellenemben helyet foglalva, mindenét kínálá, leírhatlanok. Úgy látszott, mintha azon élvezetet, melyet a magyar ember abban talál, ha valakit jól tarthat, évekig nélkülözve, vendégszeretetének felhalmozott kincseit egyszerre reám akarná árasztani.

A hosszú sétálás jócskára nevelte étvágyamat, ettem, amint csak ehettem, már csak azért is, hogy kedvét ne rontsam, s nemcsak magamat múltam felül, hanem evés dolgában valóságos csodákat tettem; de gazdám mindig keveslé s újra késztetett, míg végre határozott kijelentésem, hogy ha még egy falattal többet eszem, beteg leszek, jószívű kínálásainak véget vetett.

- A baj csak az - mondá, kiürítve s újra töltve poharát -, hogy az idevaló bor nem ér semmit, eléggé ízlik, de elrontja a gyomrot. Hej, ez sem olyan, mint nálunk. Van a háznál más is; mikor kisfiam született, apósom egy hordócska magyar bort hozatott Salzburgból, de ezt feleségem elzárta. Hiába, az asszony itt is csak olyan, mint nálunk, mindig van valami a háznál, mit külön kulcs alatt tart. Édesanyám is azt tette. Ha apám a nagyváradi vagy aradi vásárról hegyi bort hozott, mindjárt a kis pincébe zárta, hogy a cselédek ne férjenek hozzá, csakhogy oda édesapám s mi gyermekek sem fértünk egykönnyen. Szegény édesanyám, ha az egyszer eljöhetne, s Erzsimet látná és éléskamránkat, a sok sajtot, vajat és mézet, a tejespincét, nagy tehéncsordánkat az almon és a kis Pistikát, az volna ám még a világ. De - folytatá rövid szünet után s arca elborult - jobb, hogy nem jöhet el; itt, hol az ember Isten egéből is mindig csak egy darabot lát, és vasárnaponkint nem mehetne ki szőlőjébe, nem bírná ki egy fél esztendeig sem. Eltemetnék, mint édesapámat temették el, mióta hazulról eljöttem, s neki legalább idegen föld nem nyomja áldott porát. A teins úr nem ismerte apámat?

Mondám, hogy nem emlékszem.

- Volt-e valaha L-ben? Ha ott volt - folytatá, midőn e kérdésre igennel feleltem -, s lovakat váltott, vagy más dologban a faluházánál megfordult, bizonyosan látta. Bíróviselt ember volt, kétszer választották meg egymásután, harmadszor is megteszik, ha a tiszttartó nem lett volna ellensége. Később is a tanácsban maradt, s ha a faluházánál valami kellett, nótárius uraimék mindjárt érte küldöttek, úgyis csak a harmadik házban lakott. Az egész járásban nem volt olyan tekintélyes ember. Azt mondták, hogy hasonlítok hozzá, azaz egy pár vénember azt beszélte, hogy mikor édesapám gyerek volt, úgy nézett ki; csakhogy akkor más idők lehettek. Egy fél fejjel is nagyobb volt nálamnál s még egyszer olyan széles, s mikor hazulról elmentem, haja s bajusza galambfehér volt. Ő győzte nemcsak erővel, mi talán bennem is megvan, de ésszel is. Nem volt párja a vármegyében. S most meghalt, s még azt sem tudom, a temetőnek melyik oldalán fekszik, s nem mondhatok egy áldást fejfája fölött. Ez is fáj ám nekem.

A szomorú hangulat, mely mint dalainkban, úgy keblünkben soha nem hiányzik, s mely a zajos öröm s pajzán jókedv közepett egyszerre felszólal, s annyira jellemünkben fekszik, miszerint közmondássá vált, hogy a magyar sírva vigad, erőt vett gazdámon, s egy ideig hallgatva ültünk egymással szemközt. Ő fejét kezére támasztva s elmélyedve gondolataiba, én részvéttel azon fájdalom iránt, mellyel múltjának szent emlékei szívét eltölték.

Végre, hogy őt fájdalmas hangulatából kiragadjam, a hazáról kezdék szólni. Nemrég mentem keresztül születése helyén, a vidéket, melyben növekedett, előbbi időkből ismerém. Erről beszéltem neki. Az utolsó termésről, a nagy áradásról, mely harmadéve az alföldet elönté, a töltésekről, melyek készülnek, s tervezett vasútjainkról. Mondhatlan érdekkel hallgatott mindent, s ha sok egyes kérdéseire nem felelhettem is, minden mozdulatából látszott a megelégedés, hogy egyszer ismét hazájáról beszélhet.

- Hej - mondá végre felsóhajtva -, azért mégis könnyű nekik. Bánnám is én, csak honn lehetnék, vagy csak egyszer még láthatnám anyámat s öcsémet.

Biztatni akarám.

- Arról kár szólni is - vágott szavamba -, jól tudom s a teins úr is tudja, hogy az nem lehet. De talán, ha hazamegy s megint egyszer L.-ben megfordul, fölkeresi öcsémet, Szűcs Pétert, s elmondja neki és anyámnak, hogy látott s jól bírom magamat, s egyébiránt is nincs bajom, csak hogy messze földön, e görbe országban kell élnem. Tudom, sokat kérdeznek, de - tevé hozzá szünet után - azt, hogy bugyogóban járok, akár ne is mondja nekik. Elég nehezemre esik, s mikor idejöttem, soká huszárosan jártam, de végre rávettem magamat, hogy én is úgy öltözködjem, mint a többiek.

Ismét különböző tárgyakról szóltunk. Ő megtöltötte makrapipáját, mely urával együtt messze földről jött és sok szolgálatot látott, én szivaromra gyújték. Mintha évek óta ismernők egymást, oly bizalmasan folyt társalgásunk. Talán észrevevé kíváncsiságomat, vagy talán neki is jólesett, hogy történetét egyszer egy földijének elmondhatja, s ő maga kezde beszélni múltjáról.

- Ha tudná a teins úr, miként kerültem ide, elcsodálkoznék - mondá felsóhajtva -, az egy egész história. Ha időnk lenne, el is mondanám.

- De talán lesz időnk - jegyzém meg én. - A nap még soká tart, s ha szállást ad...

- Most még úgysem eresztem el - vágott szavamba ő -, miután tudom, hogy L.-n többször megfordult. Feleségem az öreg gazdával nagynénjéhez ment, s ki tudja, mikor jő haza. Mért ne mondanám el az egész dolgot; elbeszélheti édesanyámnak s a többieknek, azok úgyis csak annyit tudnak, amennyit nekik levélben megírhattam, s ez mindössze nem sok.

- Hát hogy a dolgot elölről kezdjem - szólt, nagy füstöt eresztve pipájából -, amint mondtam már, L.-ban születtem. Apám Szűcs János volt, kiről már elébb szóltam, telkes gazda, volt bíró, s oly ember, amilyen a faluban elébb sem volt, utóbb sem lesz; beillett volna vicispánynak. Édesanyámat, Isten áldja meg szegényt! Farkas Borbálának hívják. Házunk, azt is elmondtam már, a nagy utcán áll, harmadik a faluházához, nem messze a templomtól. Itt laktunk mi gyermekek is, azaz én és Péter öcsém, kivévén a munka idejét, mikor apámmal a tanyára mentünk, és sokszor egész hetekig nem jöttünk a faluba.

Szerencsésebb két fiú nem volt a világon. Igaz, téli hónapokban iskolába küldtek, s a vén mesteren nem múlt, hogy többet nem tanultunk; eleget megvert, főleg engem, mert a számolás teljességgel nem fért fejembe. Apánk is, ha szót nem fogadtunk, vagy ellenünk más panasz volt, néha ránk riasztott. De azért nem volt bajunk. Édesanyánk, ha nem fogta is pártunkat, mert ezt ő sem merte, mindig talált valamit, amivel megvigasztalt, majd fehér cipót, majd aszalt szilvát, majd más valamit, s ha a téli hónapokban a sok iskolázást restelltük, annál szebb volt a nyár. A fecskék, ha fészkükhöz visszatértek, nem repülnek körül vígabban, mint mi, ha apánkkal kikeletkor a tanyára mehettünk. Tudtuk, hogy a vén mestert mindszentig nem látjuk, és szebb tanya, mint a miénk, nincs az egész alföldön. Édesapám kéttelkes gazda volt, s már a tanyaföld is elég nagy, hozzá pedig még feles és árendás földet bírtunk, s őszkor oly asztagok álltak istállónk mögött, hogy beillettek volna akármily földesúr szérűskertjébe.

Gyermek nemigen becsüli a vagyont; de az, hogy soha idegen munkára nem megyünk, és édesapám a robotra is béresét küldi, hogy vásárkor új csizmát és kalapot kapunk, és annyit ehetünk, amennyi csak belénk fér, bizony nekünk is jólesett, és még most is emlékszem, hogy mikor a mester egyszer jól megvert, s azután azt mondta, hogy ha nem tanulok, soha bíró nem lesz belőlem, akkor eszembe jutott, hogy csakugyan még bíró is lehetek. Két nap egymásután jól viseltem magamat az iskolában, s fűzfabotot vágva, úgy jártam körül a faluban, mintha máris én mondanám a törvényt. De végre nem sokat törődtem vele, lesz-e bíró belőlem, mikor úgysem cseréltem volna senkivel a világon.

Itt az emberek nem is tudják, mi egy tanya. Eleget magyaráztam nekik, de nem értik. Rendes szántóföldeiken kívül, melyek a ház körül fekszenek, van nekik is birtokuk. Almoknak nevezik, és azok majd az egész községé, majd egyes gazdáké. Ipamnak is van ily földje, hol marháinkat tartjuk. De mi ez a mi pusztáinkhoz képest! Még a marha sem olyan. Ha a teins úr most felmegy, almunk ott fekszik a hegyoldalon jó három fertály órányira innen; ha felmegyünk, fogadok, a bika mindjárt ott terem. Hogy felbökjön? Dehogy! hogy megvakartassa fejét. Pedig a mi bikánk hatalmas darab, ritkítja párját; csakhogy itt még a marha is szelíd. A tehenek maguk jönnek, hogy megfejjék, s ha csak a ménkő nem csap le közéjök, a világért nem szaladnának szét. Ha az idevaló embereknek magyar gulyát mutathatnék, csak egy jóravaló bikát, mikor idegen ember jő a marha közé vagy farkast érez, s nagy tüzes szemével körülnéz, a földet kaparja, dühében fújni kezd, s azután felvetve farkát, nekirohan és az egész gulya utána iramlik, hogy a föld csak úgy reng alatta, s a gulyások lóháton alig érhetik el; ha ezt látnák az idevaló emberek, kik egész életökben marhával bántak, azt sem tudnák, Istennek mily szarvas teremtését látják maguk előtt. Az egész falu megfutamodnék.

Hiába, ezt mind a föld teszi. Valamint az emberek, mert gyermekségöktől mindig e hegyeken mászkálnak, meggörbülnek, s tíz faluban nem találni egy nyalka legényt, ki, mint nálunk mindenik, fejét egyenesen hordaná: úgy a marha hogy kapjon bátorságot, mikor oly mezőn legel, hol ha egyszer bátran nekiindul, kitöri nyakát? Nyár kezdetén még hagyján, de ha a teins úr azt a helyet látná, hová a marhát kisasszonynap táján felhajtjuk, megesnék szíve. Mászkálniuk kell szegényeknek, mint kecskéknek; csupa nyomorúság az egész ország, csupa nyomorúság.

- Nekem nem úgy látszik - mondám, midőn gazdám előadásában megállva, úgy nézett reám, mintha helyeslésemet várná. - Sőt alig láttam virulóbb tájat. Emlékezzék csak, földi, talált-e nálunk aratás után valaha ily zöld mezőt, minőt itt látunk.

- Zöld - mondá ő, midőn pipáját kiverve maga mellé tevé, s arcán azon megvetés vala kifejezve, mellyel alföldi ember Krajna valamely határát nézné -, zöld, de mikor az egész év hosszán mindig csak zöld marad. Nálunk, azaz nálunk odahaza, rég nem tudnak semmit az aratásról; itt most fognak hozzá, s nem csoda, ha ott minden tarlóban áll, s a mező fakónak látszik, hisz meghozta termését; míg itt csak most készülünk hozzá, s mégis maholnap már az őszi vetéshez kell fognunk. Soha búzát búza után vetni nem lehet, nemcsak azért, mert a föld nem bírná el, de azért sem, mert nem érnénk rá, s néha mindjárt Szent Mihály után havazni kezd. Köszönöm én az ilyen földet, ha még oly szép zöld lenne is. Az egész ország csak olyan, mint a nép, nem éppen itt, mert az idevaló parasztok jól bírják magukat mindamellett, de a határon túli hegyek között, hol mint huszár egy ideig kvártélyon voltam. A magyar ember szegényesen néz ki; a német, ha az alföldre vetődik s a legtehetősebb gazdát látja gyolcs ingben, gatyában, zsíros bundával, talán megszánja szegényt, s mégis biz az hat ökörrel szánt, s oly négy lóval megy a vásárra, hogy alig győzi fékezni. A németek, kik között laktam, fekete bőrnadrágban, posztókabátban, magas tetejű kalapban elég tisztességesen néznek ki, biz Isten még esernyővel is járnak, mint a teins urak, de azért szántáskor kettőnek kell összefogni, még akkor is többnyire egy lóval s egy tehénnel szántanak, s az egész faluban nincs annyi hús és zsiradék, mennyi nálunk egy becsületes lakodalomnál elfogy. Nincs is több oly ország a világon, mint Magyarország. Azt a hét vezér ugyan jól kikeresé, Isten áldja meg érte, és oltalmazza meg a magyart török s tatár és minden ellenségeitől, kiknek foga rég fáj szép Magyarországra. - S ezzel Szűcs István felkelve, az enyémhez koccantá poharát, s végső cseppig kiitta. Meg valánk indulva mindketten.

- De hol is hagytam el? - kezdé meg ismét gazdám, midőn lelkesülésének kitörése után előbbi nyugalmát visszanyerte. - Igaz, arról szóltam, mikor még gyerekkoromban atyámmal és Péter

öcsémmel a tanyán laktam. Hosszú volna mindent elmondani, de a gyerek utoljára is mind egyforma. Pajkos, ha jó dolga van. Csak Péter öcsém volt kivétel. Ha lóra kaphattunk, ő se maradt hátrább. Ő az egyik négyesen, én a másikon, s hajrá előre, aki mint tud, hogy hosszú porfelleg vonult utánunk az egész pusztán, s mikor a kúthoz értünk, fél óráig se mertük megitatni lovainkat. Akkor is, ha a félig rakott kazal egyik oldalán felmászva, a másikon leeresztettük magunkat (bizonyosan a teins úr is megpróbálta e mulatságot, és mi inkább ezért, mint a termésért örültünk az aratásnak), mondom, az ily játéknál is Peti csakúgy lármázott, mint a többiek. Egyszer ki is ficamította a lábát, mikor aztán engem vertek meg. De ő ezt is mind csak pajtásságból tette, természeténél fogva sohasem láttam szelídebb gyermeket; s míg én a górében a verebeket hajigáltam, vagy a kuvaszokat uszítottam egymás ellen, vagy más csintalanságon törtem fejemet: ő sokszor órákig elült a halom tetején, mely alatt tanyánk épült, vagy az árok széléről nézte a világot. S ha kérdeztem, mit mélázik? azt felelte, hogy a délibábot nézi, vagy a ballangókat számolja, melyeket a szél a pusztán végigkerget; honnan jöhetnek, hová mennek, s mi lesz belőlük? Mi lesz belőlük? ki tudja? Elég, hogy soha a határra, honnan elszakadtak, vissza nem mehetnek többé! Hej, ki hitte volna, hogy egyszer belőlem is ily ballangó lesz! Akkor csak azt gondoltam, hogy mindez ostobaság, s kár, hogy Petit Debrecenbe nem küldik, úgyis csak papnak való. Édesapám pedig azt mondta, hogy jó gyerek, s őt küldte ki birkanyájunkkal. Én eluntam volna százszor, de ő ismerte minden virágnak nevét, s tudta, hol fekszik a nyúl, a legtöbb fürj kinek vetésében jár, és sokszor mondta, hogy neki nem kell más mulatság.

Ilyen maradt ő később is. Mikor felnőttünk, és én azt kezdtem kérdezni: ki a legény a csárdában? ő alig hallatta szavát; s már azt kezdték mondani róla, hogy pulya gyerek, mikor egyszer vasárnap a korcsmában védelmemre kelt, és a falu kanásza kezéből kikapva fütykösét, avval oly munkát vitt véghez, mintha egész életében nem is tett volna egyebet. Ha bántották, vagy ha valakinek védelmére kelt, nem volt derekabb legény a faluban, s botja úgy suhogott kezében, mint a forgószél; de ő maga nem bántott senkit, és az öregek azt mondták, hogy éppen olyan lesz, mint édesanyánk nagyapja volt, ki mikor katonának vitték, szinte a legszelídebb fiúnak tartatott, és azután mégis egy arany és ezüst érdempénzzel jött haza a háborúból, és akkor megint oly jámbor lett, mint a harapás kenyér, és burkus s törökön kívül nem is bántott soha senkit a világon. De a leányok nem törődtek e jövendöléssel. A fehérnép a pántlikából a pirost, a legényből a pajkost keresi ki magának, és Péter, ha derekabb legény volt is nálamnál, félig sem állt oly kedvességben előttük, mint én. Ő pedig fel sem vette, mintha neki egy sem kellene. Elült tánc között néha egy óráig, és nem is szólt hozzájok. Csak a kis Eszter iránt viselte magát másképp, azt is, amint valamennyien gondoltuk, csak azért, mert úgyszólván együtt nevekedtünk.

- Hej, az az Eszter - folytatá rövid szünet után - furcsa egy kisleány volt. Első tekintetre nem látszott benne semmi különös. Kovács Erzsi meg a rektor leánya és a felső molnáré, az mind szebbnek tartotta magát. Jóformán az is volt. Erzsiből két olyan is kitelt volna, mint Eszterke, termete, mint a nádszál s nádszál nem hajlékonyabb és nem bólintgat fejével szebben, mint ő tánc között. A rektor leánya piros volt, mint a pünkösdi rózsa, a molnár Zsuzsija derekabb mindkettejénél. A faluban azt mondták, hogy jobb lenne a legénynek, ha a malom kereke alá kerül, mintha Zsuzsi fordítja reá szemét, és mégis Eszternek nem volt párja egyik sem. Közelében különös érzés fogta el az ember szívét. Mintha tavaszkor illatot érez, s nem tudja, honnan jő, míg a fű között észreveszi a kék ibolyákat. Így járt vele mindenki. Első tekintetre nem foghatta meg senki, miért oly kedves e leány, csak ha kék szemébe nézett, akkor vette észre, hogy minden onnan jő.

Vad fiú voltam egész életemben, és mi tagadás benne, eleget veszekedtem; de ha még úgy haragudtam is, s ha velem senki nem bírt, nem kellett más, mint hogy Eszterrel találkozzam, s

rossz kedvem elmúlt, nem tudtam volna én ilyenkor senkire haragudni a világon. Oly tiszta, oly nyugodt, oly gyönyörűen kék volt szeme, mint a meleg nyári ég, az ember megfeledkezik magáról, ha belenéz.

Édesanyám sokszor beszélt velem Eszterről. A faluban azt mondták, hogy belőlünk pár lesz, s én csak azt feleltem, hogy addig még sok víz foly le a Tiszán; de azt gondoltam, hogy bizony nem bánnám, ha pár lenne belőlünk. Csak egy ember nem beszélt velem soha e dologról, és az Péter volt, sőt ha én kezdtem, ő másra fordította a beszédet, vagy elment, mintha észre sem venné vagy semmi gondja nem lenne reá. Egyszer szemrehányásokat is tettem neki. Mintha tegnap lett volna, úgy emlékszem reá.

A tanyára mentünk. Rosszulesett, hogy arról, ami leginkább szívemen fekszik, éppen öcsémmel nem szólhatok, s Eszterről kezdtem beszélni. Másra akarta fordítani, de miután mindig újra kezdtem, s az út közepén ott nem hagyhatott, hallgatva ballagott oldalam mellett. Legfeljebb egyes szavakat csikarhattam ki belőle. Hogy Eszter bizony jó leány; hogy apja talpig becsületes ember, s hogy belőle jó gazdasszony lesz. De ezt is csak úgy mondta, mintha restellené, s én soha nem bosszankodtam úgy reá életemben, mint ekkor.

- Hallod-e, Péter - mondtam végre, mikor a tanyához értünk -, úgy látszik, nemigen bánod, jó vagy rossz szerencse fordul-e reám. Ha te akarnál megházasodni, én dolgodat nem oly könnyen venném. Örülnék vagy bosszankodnám, dicsérném vagy szidnám kedvesedet, de azt nem hányhatnád szememre, hogy sorsodat még annyira sem veszem fel, mint akármelyik szomszédunk vagy ismerősünk.

- Az én házasságomra nem sok gondod lesz - válaszolt Péter. - Új esztendőre beállok katonának.

- Már minek állnál be katonának - mondám én -, édesapámnak két telke van, elég az neked is, nekem is.

- Nem kell nekem édesapám telke - mondja ismét ő. - Édesanyánk nagyapja is katona volt, én is az leszek.

Ismertem Pétert, és tudtam, ha az egyszer valamit feltesz magában, négy ökör sem bírná elhúzni helyéből, s ezért csak azt mondtam neki, hogy ha kedve van, hát adjon Isten neki szerencsét hozzá, de hogy édesanyám nagyapja, mikor arany és ezüst érdempénzzel visszajött, szintén megházasodott, s hogy ő is Isten segedelmével ezt teszi talán, s majd én keresek fiatal takaros feleséget számára.

- Nem jövök én soha vissza a faluba - mondá ő szomorúan -, talán ad az Isten jó török háborút, ahol megtaníthatjuk őket, mire való a huszár, s akkor majd hallani fogjátok híremet; vagy talán nem is - és csak úgy pusztulok el; de azt tudom, hogy ha egyszer katonának álltam, vissza nem jövök többé. És ez jobb is nekem.

Péter nem volt víg természetű. Sokszor a szomorúság erőt vett rajta, és se ő, sem más nem mondhatta volna, min búsul. De ily leverve őt eddig mégsem láttam, s bámulva kérdeztem, mi baja?

- Nincs nekem semmi bajom - mondotta ő -, csak hogy kedvemet vesztettem el, s nincs többé maradásom a faluban. Legjobb nekem, ha katonának állok.

Egy ideig hallgatva álltunk egymás mellett, sem én nem szóltam, sem ő. Szeme a távolban járt, mintha a falut nézné, melynek fehér házai hosszú sorban a láthatáron látszottak.

- Ne gondold, bátyám - mondá végre -, hogy ha nem sokat szólok is, szerencsédben részt nem veszek. Csakhogy ha az embernek magával gondja van, nem tépelődik mással, s nem kis

dolog, míg az ember elhatározza magát, hogy szülőhelyét elhagyja. Három hónapja, hogy fejemet töröm rajta. Te szerencsés ember vagy, Eszternél jobb feleséget a föld kerekségén nem találhattál volna. Tedd őt boldoggá, bátyám, s az Isten is megáld érte.

Ő elment, s én bámészkodva néztem utána. Nem tudtam, mit gondoljak. Hogy Esztert szerencséssé tegyem? Hisz az meglesz! De mi baja lehet Péternek?

Éppen sok dolgunk volt a tanyán. Később édesapám is eljött, s nem beszéltünk többé aznap a dologról. Utóbb sem. Péter ismét vidámabbnak látszott, s egész beszélgetésünkből csak az maradt fejemben, hogy katonának akar állni, és hogy őt talán mégis valami módon más gondolatokra hozhatom.

Kevés nappal később apám tudtomra adta, hogy Esztert számomra megkéri. Ha sohasem láttam vagy soha eszembe sem jutott volna, hogy elveszem, akkor is csak azt mondom, hogy köszönöm irántam való jó szándékát. Édesapámnak ellentmondani nem mert senki a házban. De minthogy ha rám bízzák, sem választottam volna más, nem tudtam, mit csináljak örömömben. Néha kétszer annyi takarmányt tettem a jászolba, s ha apám megszidott a pocsék miatt, azt gondoltam, hadd érezze a marha is, hogy lakodalom lesz a háznál. Széles jókedvemben teli marokkal szórtam a magot, s ha egy zsákkal több fogyott el, s anyám elszörnyülködött, azt feleltem neki, hogy annál jobb, mert tudom, áldott esztendő lesz, s minden szem megterem tízszeresen. Lakodalmunk farsangra volt határozva, s eszem mindig akörül járt. Nem volt nálamnál boldogabb legény három vármegyében. Nem is restelltem egyebet, mint azt, hogy Péter még újesztendő előtt akar beállni katonának, s hogy Eszter, mióta mátkám lett, csak úgy viselte magát irányomban, mint annakelőtte, sőt ha volt változás, ez csak annyiban állt, hogy nem szívesen maradt velem maga, és ritkábban emelte rám kék szemét. Öcsémről édesapám azt mondta, hogy egészen nagyapjára ütött, s hogy ha már katonának készül, annál jobb, minél elébb kezdi, legalább annál elébb jő ismét haza. Eszterről édesanyám mondta, hogy jól teszi, s hogy tisztességes leány létére nem is cselekedhetik másképp, s hogy mentül kevesebb szeretetet mutat most, annál többet fogok nála találni, ha majd elveszem.

Hogy mindennek más oka lehet, az nem is jutott eszembe, s ha Eszter karácsony táján véletlenül meg nem betegszik, elveszem, s talán mostanig sem jutott volna eszembe, hogy mással talán szerencsésebb lehetett volna.

Eleinte csak egy kis változásnak gondoltuk az egészet. Eszter az utolsó időben rosszul nézett ki; halványabb volt, mint máskor, és anyja is panaszkodott, hogy alig eszik; de nagy fontosságot senki sem tulajdonított bajának. Csak mikor végre ágyba került, s a doktor mondta, hogy nehéz beteg, akkor ijedtünk meg.

És volt is miért. Nem múlt el egy pár nap, és a szegény leányra alig lehetett ráismerni. Órákig nem nyitotta fel szemét, úgy feküdt ott, mintha már meghalt volna, s ha végre mozdult s körültekintett vagy szólt, még inkább megijedtünk. Nem ismert senkire. Ha ágyánál álltam, úgy beszélt hozzám, mintha anyja lennék; s anyját apja helyett szólította meg. És ez így tartott csaknem három hétig. Néha úgy látszott, mintha jobban volna, és már örülni kezdettem, de akkor vagy a doktor jött, s a fejét rázva mondta, hogy a betegségen semmi változást nem lát, vagy ha kimentem az utcára, s a szomszédoknak elmondtam, hogy Eszter jobban van, csak azt hallám vigasztalásul, hogy halála előtt minden beteg javul, s hogy Eszter mégsem marad meg. Ők mindig mondták, hogy ez lesz a vége; ily szelíd józan gyermek, minő ő volt, nem életrevaló. Maga a mező úgy nézett ki, mintha az embert csak szomorítani akarná. A fehér hótakaróból itt-ott csak egyes száraz kóró állt ki, minden oly elhagyottnak látszott; az ember szinte természetesnek találta, hogy ily időben beteg nem épülhet föl. Ha édesapám a tanyára küldött, hogy a marha után nézzek, szegény azt is csak azért tette, hogy bajomról egy pár óráig

megfeledkezzem, még szomorúbban jöttem haza. Ahova néztem, csak a halál jutott eszembe, s vigasztalásul legfeljebb a gondolat, hogy nem sokat veszt, ki e puszta hideg világról elköltözik. Soha nem éltem szomorúbb időket.

Végre túlestünk rajta, hála Istennek. Eszter magához jött, lassankint fellábadott, s csak gyöngesége maradt vissza. Természetesen lakodalomról szó sem lehetett. Eszter farsang közepe táján még alig bírt felkelni ágyából, s úgy határoztunk, hogy csak húsvét után kelünk össze. De én azt sem bántam. Csakhogy megmaradt.

Öcsém elébb új esztendőre akart katonának állni, de Eszter betegsége miatt ez sem történhetett. Majd a doktorért kellett menni, majd orvosságért; apámnak is, miután nem sok hasznomat vette, több szüksége volt reá. Maga ajánlkozott mindenre, s ha a betegnél mások virrasztottak, ő az éjszakát néha velem, néha a maga pitvarán töltötte, azért, hogy ha valami kell, kéznél legyen. Mikor Eszter jobban lett, többször felhozta ugyan ismét a katonaságot, de nem sok kérésre volt szükség, hogy őt visszatartóztassuk, s megígérte, hogy húsvétig velünk marad; csak arra, hogy lakodalmamat bevárja, nem akart reáállni semmi módon.

Mindebben nem láttunk semmi különöst. Hiában, Péter jó fiú, mondta anyám, észreveszi, hogy szükségünk van reá, és azért marad itt, ha mégoly nehezére esik is. Szakasztott képmása apámnak. Meglássátok, Péter is arany érdempénzzel jő haza. Hogy Péter öcsémnek nemcsak a katonáskodás és nagyapánk aranypénze jár eszében, az eszünkbe sem jutott. Még azt is természetesnek találtam, hogy míg Eszter a szobából ki nem mehetett, Péter félnapokat töltött ott. Hisz gyermekkorunkban is inkább tartottak össze, Péter nemsokára elmegy, s ki tudja, látják-e egymást e világon. Én bolond fejemmel még örültem neki, s ha Péternek a tanyán dolga volt, helyette én mentem ki. Édesanyám restellte is, s megszidott, mért nem töltök több időt mátkámmal, de én biz azért mégis kimentem. Nagyon szerettem Esztert, s jólesett, ha naponkint benézve, láttam, hogy megint jobban néz ki, szívesen beszélgettem is vele, és még azt sem bántam, ha édesanyja vagy egy fél óráig jövendőbeli háztartásunkról okoskodott, de idő hosszára nem tartottam ki. A kisablakú sötét szoba, a fonó kerekek pergése s az egyhangú beszéd úgy elálmosítottak, hogy sokszor csak jövendőbeli anyósom szidása költött fel.

Végre kitavaszodott; a hó elfogyott és szántani kezdtünk. Eszter is kiépült és szokott munkáit végzé a ház körül; mi, fiúk pedig édesapánkkal egész napokat töltöttünk kinn a tanyán. Minden régi kerékvágásába jött; csak egy nem tetszett az egészben, az, hogy öcsém és Eszter egyre csak szomorúak maradtak. Pétert megfoghattam. Húsvétra akart beállni, s az mindig közelebb jött, nem csoda, ha szíve megesett; de mi baja lehet Eszternek? Mentül többet gondolkoztam, annál kevesebbet foghattam meg; és én talán soha nem is jöttem volna reá, ha a Tisza ki nem árad.

A teins úr nem foghatja meg, mi köze a Tisza árjának Eszter szomorúságához - folytatá rövid hallgatás után, látszólag gyönyörködve a meglepetésen, melyet beszédének váratlan fordulatával előidézett. - Hát az egész csak úgy függ össze. Előbbi időkben, amint hallottam, annak már húsz esztendeje lehetett, határunkat töltéssel foglalták körül. Akkor időben sok civódás volt miatta, és mint apámtól sokszor hallám, néha tavaszkor az egész falu kiment, s kapával, fokosokkal védte töltését a szomszédok ellen, kik azt mondták, hogy nálok a Tisza csak azért árad oly magasra, mert határunkon nem mehet keresztül. De utoljára ők is megszokták, mi is, ha az egész vidék víz alatt állt, az, hogy határunk szárazon marad, éppoly természetesnek látszott, mint az, hogy máshol csak a fűzfák vagy hátak állnak ki az árból. Még töltésük is alig jutott eszükbe máskor, mint mikor az inzsellér, kire a töltés fenntartása bízva volt, a falu házánál fizetését szedte be. Ha a bíró szóba hozta, hogy jó lenne azt helyenkint megigazítani, legfeljebb egy pár vénember ment ki kapájával, az is, ha este visszajött, azt mondta többnyire, hogy bíró uramnak nincs helyén az esze, mert a töltésnek

semmi baja. Kitart az száz esztendeig is, csak ne bolygassák. S nem is igen bolygatták azt, több esztendeig nem történt egy kapavágás, s nem is lett volna baj, csak a Tisza ne áradt volna ki éppen ez esztendőben oly kegyetlenül.

Csakugyan a szomszéd falu emberei rontották-e meg töltésünket, hogy magukon segítsenek, mint azt sokan mondták, vagy pedig a víz maga tört rést magának? A baj éjszaka történt, s így nem tudhatni okát; de annyi bizonyos, hogy mikor szürkületkor észrevették, s a harangot félre kezdték verni, többé nem lehetett segíteni. Az egész falu kiment. Még az asszonyok s gyermekek is kapával s kosarakkal szaladtak a többiek után, de a víznek most még a vármegye sem parancsolhatott volna többé. A rés hat öles volt, mikor odaértünk, és szemlátomást nagyobbodott. A zavaros folyó egész darabokat rántott magával. Rövid idő múlva a legbátrabb is átlátta, hogy segíteni nem lehet, és mindenki, mint a vert had, nagy zavarban és lármával futott az ár elől.

Több mint húsz év óta víz nem öntötte el határunkat. A lapost, hol elébb a közlegelő volt, régen felszántották, s most ott a legszebb repce s őszi vetés állt; elképzelhetni a jajgatást, midőn a víz lassankint mindent elborított. Eleinte sokan még azzal vigasztalták magukat, hogy földjeik hátasabb helyen fekszenek, s külön töltéssel akarták megmenteni vetéseiket. Nappal s éjszaka dolgoztunk. Mindhiába. Még mielőtt a töltés félig elkészült, egyszerre csak azt vettük észre, hogy a víz hátunk mögé került, s végre átlátta mindenki, hogy fáradsága haszontalan, s összetett kezekkel nézte a pusztítást.

Szerencsére a falu maga hátasabb helyen állt, a tanyák is, melyek még akkor mérettek ki, mikor határunknak töltése nem volt; de a többi mind egy nagy tó. Csak a fák látszottak ki a vízből, itt-ott egy akol fedele, az is, amint a vert földből készült falak elmállottak, mindig mélyebbre szállt, s pár nap múlva egészen összedőlt. Bizony szomorú volt ezt látni, csakhogy nem sok időnk maradt a szomorkodásra.

Sok azt sem tudta, hogy tartsa el az istállóban marháját, más, kinek, mint nekünk, tanyája szárazon maradt, nem juthatott oda. A víz a falu s a tanyák között oly mély volt, hogy keresztülgázolásról szó sem lehetett. Jó két órányira laktunk a Tiszától, s így csónaknak híre sem volt a faluban. Az egyik istállóajtókat szegezett össze, s azokon tolta át magát; más leszedte a padlás gerendáit, s ezekből készített talpat magának; míg néhányan a harmadik faluból pár ócska halászladikot szereztek. Mindenki úgy segített magán, amint tudott, s mert a marha nagyrészt a tanyákon volt, sok gazda maga ment ki, más legalább gyermekeit küldte, hogy a jószágra felvigyázzon. Apámra e napokban szükség volt a faluban. Tízszer is elhívták napjában a faluházához, hogy tőle tanácsot kérjenek, s így ő is minket küldött ki, vagy inkább Pétert, mert a tavaszi szántást nagy részben már elvégeztük, és a szükséges munkát a cselédekkel ő maga is elvégezhette, míg én Eszter szülőinél segítettem.

Péter úgy látszott, ezt is jó szívvel teszi, csakhogy mikor húsvét közeledett, nyugtalanabbnak látszott. Az utolsó időben keveset láttuk. Csak ha éppen eleségre volt szüksége, akkor jött a faluba, s akkor látogatta meg Esztert is. Apám nem szerette, ha a jószágot magára hagyja, s az átjövetel sem volt könnyű. Egy rossz ladikot vettünk ugyan, s az csendes időben csak megjárta, de ha a víz habokat vetett, az ember azt sem tudta, a vizet lapátolja-e ki, mely belé csapott, vagy evezzen, főképp ha, mint nálunk a faluban, az embernek elébb evező soha nem volt kezében.

Így jött a szent hét. A víz még mindig áradt. Már a tanyákért is aggódtunk, s öcsém, mikor utolszor benn volt, azt mondta, hogy a boglyák körül töltést csináltat. Ez szerdán volt. Mondta, hogy ha a víz nem apad, húsvétig nem is jő be. Nagycsütörtök ez esztendőben éppen Eszter születése napjára esett, s mikor reggel hozzámentem, elmondtuk egymásnak, mily baj,

hogy Péter nem jöhet el, éppen ma, mikor úgyis nemsokára elmegy, s nem tudni, mikor jő haza.

Eszter csakoly szomorú volt, mint máskor, de ezt már megszoktam, s dolgom után mentem.

Nem tudom, miért, egész nap különösen nyugtalan voltam, s mihelyt munkámat elvégeztem, ismét Eszterhez siettem. Délután mintegy öt óra tájban lehetett. Nem találtam a házban. Anyja mondta, hogy egy szomszédasszonyhoz ment, s egy ideig vártam is reá; de nem volt maradásom. Fel kellett őt keresnem, s amint a házból kimegyek, egyszerre csak a kertben látom.

Eszter apja féltelkes gazda volt, de nemigen jól bírta magát. Háza is nem a templom táján, hanem kinn a falu szélén állt, hol többnyire csak a fertályosok és zsellérek laktak. Kertjöket a libapásttól csak egy árok választotta el, s ha nyári időben a tanyáról visszajöttünk, sokszor egyenesen erre jártunk a faluba. Most az egész tér el volt öntve; a víz csaknem a kertig jött, s ott az árok mellett állt Eszter.

Már mi a mennykőt keres ez itt, gondoltam magamban, főképp ily időben, mikor csak alig lábadott fel, s most is néha oly halavány, hogy az ember szinte megszánja. Elfelejtettem mondani, hogy az egész nap szeles volt, s főképp délután oly erősen kezdett fújni, hogy fergetegnek beillett volna. Az ember alig győzte összefogni bundáját, pedig szüksége volt reá; oly hidegen süvöltött a szél a vízen át, mintha húsvét helyett karácsony jönne, és Eszter, mintha észre se venné, ott áll könnyű kendőben, csak néz, csak néz, s az ember azt sem foghatta meg, mit, mert előtte csak a nagy áradás terült el zavarosan, kétszer oly magas habokat vetve, mint a Tisza. Úgy el volt merülve, hogy nem is vett észre, s mikor megszólí-tottam, összerezzent.

- Mit állsz itt, Eszter? - mondám én. - Meglátod, újra megbetegszel.

Azt válaszolta, hogy csak az áradást nézi, és milyen zavaros a víz, és mily erős habokat vet.

- Könnyű neki zavarosnak lenni - mondám én -, mikor alatta csupa repce- és búzaföld fekszik; de jer haza Eszter. Megfázol. Olyan hideg a kezed, mint a jégcsap.

Eszter, mintha nem is hallaná, csak mindig a vízre néz.

- Mit gondolsz - kérdezett végre -, ha valaki most a tanyákról át akarna jönni, nem lenne-e baja?

- Csak nem evett senki bolondgombát, hogy ily időben átjöjjön - mondám én. - Molnár Gazsi is csak a múlt héten fúlt bele, s egy ideig nem egykönnyen legénykedik valaki a vízen.

Kezemben tartottam Eszter kezét. Mikor Molnár Gazsit neveztem, egész teste összerezzent.

- Jer be a szobába - kértem ismét -, nem jó neked itt lenni, bizony megint megbetegszel.

Eszter nem szólt semmit. Bevezettette magát a szobába, s csendesen leült a kályha mellé. Oly halavány volt szegény, mint mikor betegsége után felkelt. Egész teste reszketett.

Azt gondoltam, csak a hidegtől, s ráadtam kis bundáját. Mindenféléről kezdettem beszélni, amiről csak gondolhattam, hogy szívesen szól. Ő alig felelt. Meglátszott, hogy esze máshol jár.

- De mi bajod Eszter? - mondtam utoljára. - Egészen megváltoztál, ki bántott?

- Nincs semmi bajom - mondá ő -, csakhogy mikor a víznél álltunk, szegény Gazsi jutott eszembe; mily borzasztó lehet a szülőinek meg azoknak, kik szerencsétlenségét okozták. Azt beszélik, mások biztatták fel.

- Azt bizony nem biztatta senki - mondám én. - Magam ott voltam a korcsmában. Olyan szél fújt, mint ma, talán még valamivel nagyobb. Ő azt mondta, hogy átmegy a tanyára. Mi csak nevettük. Erre tűzbe jött, s újra mondta, hogy átmegy, s aki legény, az jöjjön vele; mi meg még inkább nevettünk, s azt a tanácsot adtuk neki, menjen a tiszai halászokhoz, és ott keressen pajtást magának. Erre ő felugrott, s azt kiáltotta, hogy hát maga megy át, mert amit a halász megtehet, attól ő sem fél. És ezzel elment. Vasárnap történt, és az egész korcsma teli volt emberekkel. Gazsi nagybátyja is ott ült és testvéröccse; de hogy ily bolondot tehessen, az nem jutott senkinek eszébe. Ismertük; jókedvében ő úgy elhányta a sulykot, mint akárki, s azért eddig soha baja nem történt senkinek. Pityós is volt szegény, s nagybátyja nevetve mondá: ha a vízhez ér, a hideg szél eszére hozza, s hogy egy fél óra múlva nagy csendesen majd visszaül előbbi helyére. S ezzel másra fordult a beszélgetés. Mintegy egy óra múlva jutott eszébe testvéröccsének, hogy majd utánanéz, de akkor már késő volt. Esteledett, mikor Gazsi a korcsmából elment, s mikorra öccse visszajött, s azt mondta, hogy Gazsit sehol sem találja, s mind kimentünk, hogy őt felkeressük, hírét sem leltük. Eleget szaladgáltunk a víz partján, eleget kiabáltunk; de még csolnakra sem akadtunk. A bíróét Gazsi vitte el, a többiek mind a tanyákon voltak, s összeszegezett lapon még nappal és csendes időben is alig juthat át az ember. Várni kellett virradatig, és akkor csak a felfordult ladik úszott a vízen, szegény Gazsi pedig ott veszett. Beszélték a faluban, hogy azért akart átmenni a tanyára, mert Kovács Erzsi apjával volt ott, s neki megígérte, hogy még vasárnap eljő. De ki tudja, igaz-e, és ugyan Erzsi mit tehet róla, ha más bolond.

Míg én szóltam, Eszter mindig nyugtalanabb lett, s mikor Kovács Erzsit említettem, felugrott, s azt mondta, hogy kimegy.

- De mi jut eszedbe, az istenért! - kérdeztem.

- S hátha megint valaki megkísértené, hogy átjöjjön? - kérdé.

- De ki jönne most át, hisz nagycsütörtökön csak nem pityós senki - mondtam én.

De ő csak azt mondta, hogy bizonyosan ma is valami szerencsétlenség történik, s csak úgy tarthattam vissza a szobában, hogy én mentem ki, s megígértem, hogy mihelyt valamit látok, bejövök s megmondom.

- Be furcsa ma az a leány - gondoltam magamban -, bizonyosan megint megbetegszik. De ámbár nem vagyok félénk természetű, és akkor azt hittem, hogy Eszter félelme csupa képzelődés, mégis mikor a vízhez értem és a piszkos habokat láttam, nekem is szegény Gazsi jutott eszembe. Szinte belegondoltam magamat helyzetébe. Nem láttam soha tengert életemben, de eleget meséltek róla, s azt hiszem, az sem nézhet ki másképp. Csúnya volt azt nézni, s mégis az ember elállt egy félóráig, s nézte mindig, s alig mehetett el. Az a tömérdek víz, amint fenékig felzavarva, roppant habokkal csapdosta a partot: sötét színén az egyes fák, melyek a szélben hajlongtak és a habok között majd fel-, majd lemerültek; távolról alig kiállva a vízből tanyáink, s maga a falu, amelyet most három oldalról víz környezett, mintha szigeten állna. Az ember alig igazodhatott el. Ismert volt minden, mégis minden egészen idegennek látszott. Sokáig álltam ott. Majd a felbőszült vizet néztem, majd az eget, hol a szél az egész borulatot egy sötét felhővé söpörte össze. A nap éppen emögé szállt le, s az egész ég vörös volt, mintha húsz falu égne alatta. Nem hallatszott sem marha, sem ember szava köröskörül, csak a szél, mely az akácfákon át süvöltött és a szomszédnak nyitott kertajtaját majd felrántá, majd becsapta. A vízen csak a habok mozogtak, s már be akartam menni, hogy Esztert megnyugtassam, mikor éppen a mi tanyánk irányában úgy látszott, mintha csolnakot vennék észre. Az alkonyodó nappal szemközt álltam, a sötét felhőzet még csak félig takarta el, minden hab csillogott sugaraiban, s nem vehettem ki tisztán semmit. Talán a csolnak eloldozva, csak

magában hánykódik körül, vagy amit látok, nem is csolnak, hanem szálfa vagy törzs, melyet a Tisza áradása idehozott. Szívesen elhitettem volna magammal is, de miután a felhő a napot egészen eltakarta és tisztán láthattam, nem maradt semmi kétség. A csolnakban ember ült, és az öcsém volt. Eleget mondtam magamnak, hogy Péter nem tehet ily bolondot, meg hogy ily távolságban senkit nem lehet megismerni; de mentől tovább néztem, annál inkább meg voltam győződve, hogy mégiscsak ő. Erővel is el akartam hitetni magammal, hogy nem ő; de amint odanéztem, ismét ráismertem, s mintha szavát hallanám, mely segítségre hí. Soha ily kínokon nem mentem keresztül életemben; sírhatnám s káromkodhatnám volt egyszerre.

Jó, hogy legalább Eszter nem látja - ezt gondoltam magamban -, s amint visszafordulok, egyszerre csak ott látom; a kerítés mellett állt. Látszott, hogy ő is a küszködő csolnakot nézi. Soha nem felejtem el arcát. Rémülés, fájdalom, kétségbeesés mintha a világnak minden kínjait együtt látnám. Közelíték hozzá.

- Látod a csolnakot? - mondá és hangja tompa volt, mint betegségében. - Az Péter.

E pillanatban a szegény leányt jobban sajnáltam öcsémnél. Aztán nem tudom, miért, de mióta Esztert láttam, magam nyugodtabb lettem. A csolnak közelebb jött, s ha eddig nem veszett el, mért ne érhetné el a partot is? S hátha nem is öcsém? Eszter megnyugtatására is ezt mondtam.

- Tudom, hogy ő - válaszolt -, én magam hívtam, ő megígérte, hogy születésem napjára eljő, s most én vagyok gyilkosa.

- Már hogy beszélhetsz ilyeneket - mondám én -, tudtad-e te, hogy ily szélvész lesz, és meglátod, nem is lesz baja.

De ő, mintha nem is hallaná.

- Tudom, el kell veszni - mondá többször -, és ennek is én vagyok oka; hiába, csak átkául születtem a világra.

Egy ideig hallgattunk mindketten. A csolnak körülbelül az áradás közepéig ért. Tudtam, hogy a víz itt legmélyebb. A habok úgy hányták körül a kis ladikot, mint egy dióhéjat. Minden pillanatban azt hittük, el kell merülnie. Péter majd az evezővel dolgozott, majd a vizet lapátolta. Szerencsére a szél a tanyák felől fújt, és a csolnakot felénk hajtotta; anélkül, ha hárman eveznek, sem sokra mentek volna. Végre keresztüljutott a legrosszabb helyen. Tudtam, hogy ahol most jár, ott a víz legfölebb vállig érhet, s minden aggodalmam elmúlt. Nem is bántam volna, ha a csolnak felbillen, mit ijeszti az embereket. Megmondtam Eszternek is, de ő csak mindig arra nézett, mintha most is vesztét várná még. Idegen embernek is megindult volna a szíve. Akárhogy örültem, hogy Péter szerencsésen megmenekült, mégis szerettem volna megverni, úgy haragudtam reá, hogy e szegény leányt ily halálos félelembe ejti. Haragudtam reá, de később más gondolatok is támadtak bennem. Ha valahogy én lennék a ladikban, így gondolkoztam magamban, vajon Eszter akkor is úgy aggódnék-e? Ránéztem. Eddig ő is tudta, hogy Péter minden veszélyen túl van, s egész arca ragyogott örömében, de rólam megfeledkezett; azt sem tudta, hogy mellette állok. Nem esett jól, de gondoltam tovább, ily időben csak azért, hogy Esztert meglássam, én sem jöttem volna át a vízen; és én egyikre sem bírtam neheztelni.

Mikor végre a sajka partot ért, s öcsém kiszállt, Eszter zokogva borult nyakába.

Péter nagy zavarban állt ott. Majd Eszterre nézett, majd reám; azt sem tudta, mit mondjon.

- Hogy is tehetsz ily bolondot - mondám utoljára én -, ha bajod történt volna, Eszter talán a vízbe ugrik.

Péter csak azt hebegé: megígérte, hogy eljő. Szegény, piros volt, mint a rák, rám sem mert nézni.

- Úgy hiszem, Eszter megbocsátott volna, ha holnap reggel jöttél volna is - mondtam én -, kár, ha saját oktalanságodat másra fogod.

- Igazságod van - mondta erre ő -, ígéret nélkül is eljöttem volna. Jövő kedden elmegyek, ki tudja, látom-e Esztert még valaha életemben.

- Holnapután kis kedden, bornyúnyúzó pénteken - mondám én -, azt a bolondot csak nem teszed, hogy most állsz be katonának.

- És mért nem? - kérdezte ő.

- Hát csak azért, mert - azt akartam felelni, mert Esztert veszi el, de csak azt mondtam -, mert édesapám nem fogja engedni.

- Édesapám megengedte - felelt Péter -, le is vagyok kötelezve.

- Az nem baj - mondtam én -, találkozik helyetted más legény; ha már felcsaptál volna is, van hála Istennek édesapámnak annyija, hogy kiváltson.

- Édesapám ezt soha nem teszi - mondá ismét ő -, te idehaza maradsz, rám nincs szükség a háznál.

Tudtam, hogy ebben igazsága van, de el voltam határozva, hogy ha törik-szakad, nem eresztem el, és csak azt mondtam neki, hogy majd elválik, kinek lesz igazsága, s ezzel ott hagytam.

Menés közben eszembe jutott, nem legjobb-e, ha az egész dolgot elmondom édesapámnak; de hamar felhagytam a gondolattal. Engem jól összeszidna, Pétert talán megverné, s azzal vége. Anyámnak beszélni szintoly haszontalan. Tudtam, hogy a jámbor lélek szívére veszi és sírva fakad, de utoljára is csak azt mondja, hogy azon, amit édesapám egyszer parancsolt, változtatni nem lehet, és hogy Eszter Pétert el fogja felejteni, és most is engem szintúgy szeret, mint őt. Biz én szívesen elhitettem volna ezt magammal is, s egy ideig fejemben járt, nem lenne-e legjobb, ha mindent úgy hagyok, amint volt. Úgyis, ha Esztert aznap este nem látogattam volna meg, nem tudnék semmit; pár hét múlva elveszem, s ki tudja, nem lett volna-e boldog velem is. Eszter kedves leány volt, annyira belegondoltam magamat a házaséletbe, hogy alig tudtam megválni e gondolattól. És nem szerettem-e őt régtől fogva, nem fog-e ő is inkább megszeretni, ha majd mindig együtt leszünk? Meg öcsémnek is jobb talán, ha katonának megy, hisz az egész falu azt mondja, hogy éppen olyan, mint nagyapánk.

De akármit csináltam, végre mindig csak az jutott eszembe, hogy ha Péter helyett én lettem volna a ladikban, Eszter félig sem aggódott volna annyira és hogy én is csak azért, hogy őt lássam, bizony soha életemet nem veszélyeztettem volna; és hogy mikor egyszer tudom, hogy öcsém és Eszter egymást szeretik, gazság lenne tőlem, ha útjokban állok.

Egész éjjel nem aludtam, fejem füstölt a sok gondolkozásban. Végre elhatároztam magamat. Mihelyt szürkülni kezdett, vállamra vettem bundámat; lóra s egyenesen a szomszéd városba a toborzó káplárhoz.

Nagypénteken történt, nem volt ott sem cigány, sem tánc, csak a káplár ült a csapszékben, az is csak ócska dolmányban és forgó nélkül. De én azt sem bántam, csak hogy mentől előbb keresztül essem rajta; mert ha Eszter jutott eszembe meg édesanyám, csak úgy éreztem magamat, mintha valaki fojtogatna.

Mikor a káplárnak elmondtam, miért jövök: szemét-száját feltátotta, úgy nézett rám, mintha azt gondolná, részeg vagyok. Mondta, hogy még az sem történt vele, hogy valaki nagy-

pénteken csapott volna fel katonának. De én erre csak azt feleltem, hogy öcsém már régen felcsapott nála, s hogy mivel az nem mehet el, én állok helyébe, és hogy Pétert fel kell mentenie ígéretétől, mert mindketten nem hagyhatjuk el apánkat s a gazdaságot. Erre a káplár azt mondta, hogy szívesen elfogadja a cserét, mert Péter úgyis inkább gránátosnak való, s belőlem nyalkább huszár lesz. Fejemre tette csákóját, bort hozattam, s borozás közben kicsináltuk a káplárral, hogy jövő kedden visszajövök. Azután ismét lovamra ültem, és mikorra delet harangoztak, már otthon voltam.

A pár nap, mit még odahaza töltöttem, rövid is volt, hosszú is. Néha azt sajnáltam, hogy legalább egy pár hétig nem maradhatok még a faluban; néha meg alig vártam, hogy kedd legyen. Sohasem hittem volna, hogy annyian vannak, kiktől megválni nehezemre esik, és mégis éreztem, hogy tulajdonképp nem függök többé össze senkivel.

Apám eleinte erősen haragudott, anyám szegény sírt, Péter meg azt mondta, hogy őt szavától senki nem mentheti fel; de mikor látták, hogy nem engedek, és megesküdtem reá, hogy ha Péter katonának áll is, én azért szintén elmegyek, megnyugodtak, s apámon kívül talán valamennyien átlátták, hogy jól teszem.

Búcsút vettem mindenkitől, utoljára Esztertől is. Öcsém el akart kísérni, s együtt lovagoltunk el. Szegény Péter úgy meg volt indulva, hogy alig tudott szólni; s bizony én sem voltam jókedvemben; de erőt vettem magamon, s ami tréfás dolog csak eszembe jutott, mind elmondtam. Péter hallgatott, s később én is kifogytam a sok szóból. Mikor a határhoz értünk, s tanyánkra visszanéztem, nem sokba múlt, hogy sírva nem fakadtam, de legyőztem ezt is. Eljöttél velem a határig öcsém - mondtam -, most fordulj hazafelé, és Isten áldjon meg. Ő mondta, hogy eljő velem a városig. - Jobb, ha nem teszed - mondtam én -, úgyis csak elszomorítjuk egymást, és ha már szabad jószántomból álltam katonának, nem akarok úgy megjelenni a káplár előtt, mintha erővel fogtak volna. Mondd édesapámnak és édesanyámnak, hogy köszöntetem, és hogy Isten áldja meg irántam mutatott sok jó hajlandóságukért. Köszöntsd Esztert is, és legyetek boldogok valamennyien.

És ezzel sarkantyúba fogtam lovamat s vágtatva el, mintha török kergetne. Vissza sem néztem. Tudtam, hogy ott áll öcsém, s csak még inkább fájna szívem, hogy vissza nem mehetek.

Nem is láttam szegényt azóta, nem is fogom látni soha életemben.

Gazdám látszólag meg volt indulva; keblét nehéz fohász emelé.

- Így lettem katonává - folytatá végre, leküzdve megindulását. - Eleinte kissé nehezemre esett, később megszoktam, s nem bántam meg soha, hogy beálltam. Svadronos kapitányunk szigorú ember volt, de talpig becsületes, olyan, mint a harapás kenyér, ha az ember megtette kötelességét; a legénység mind magyar. Nagy része azon vidékről, hol én születtem, s ha nem lettem volna távol hazámtól, soha jobb életet nem kívántam volna magamnak. Néha, mikor a parasztokat szántani láttam, vagy mikor a gazda, kinél kvártélyban voltam, a munkából hazatért és a sok gyerek ruhájába csimpaszkodott, az előbbi idők jutottak eszembe, s az, ami lehetett volna. Ilyenkor elmentem pajtásomhoz, ki falunkból valami hat hónappal később állt be ezredünkhöz, és Péter lakodalmán jelen volt. Újra elmondattam magamnak mindent. Kik voltak az esküvőnél, Eszter hogy nézett ki, hány poharat köszöntöttek az én egészségemre is, és hogy Péternek könnyekbe lábadt szeme, valahányszor rólam szólt; de hogy mindamellett ő is, Eszter is jókedvűek, hogy az ember alig ismer reájuk. És ha ezt hallottam, akkor magam is jókedvű lettem ismét. Eldanoltuk egymással:

»Huszárélet a gyöngyélet«,

és átláttam, hogy minden legjobban volt úgy, amint történt. - Később kitört a háború, s akkor úgysem sok időm maradt a gondolkozásra. Majd ide, majd oda, egyszer forposzton, máskor ütközetben. Fáradságos élet, de az ember mindamellett nem unja, és nem is fárad belé, mert hisz úgysem tudja, meddig tart, s nem lesz-e már holnap bősége a pihenésben, mint szegény pajtásomnak és emberséges kapitányunknak, kik előttem estek el, s nem is mozdulnak többé, míg a feltámadás trombitája nem hangzik, s ők ismét az elsők lesznek, mint mindig, ha a támadásra fúvtak.

Felvittem a káplárságig, s nem is restelltem mást, mint hogy ezredünk sohasem fordult meg vidékünkön. Szegényeknek jólesett, hogy a háború másfelé fordult; de én sokért nem adtam volna, ha mint káplár legényeimmel az L.-i nagyutcán végiglovagolhattam volna. Szintúgy híztam belé, ha apám jutott eszembe, ki azalatt ismét bíró lett, s ha majd a faluházánál kvártélyt kérek, talán nem ismer reám. Azzal vigasztaltam magamat, hogy a háborúnak egyszer csak vége lesz, s hogy addig talán mint őrmester jövök haza.

Vége is lett a háborúnak, csakhogy bizony nem kerültem haza akkor sem. Besoroztak ugyan-azon ezredhez, melynél elébb voltam, de közlegénynek, és így minden kedvem elmúlt. Salzburg táján feküdtünk, és ily görbe ország nem huszárnak való. Restelltem, ha raportra vagy az exercírozáshoz lovagoltam és egy fertály óra alatt tízszer is le kellett szállani lovamról, hogy kaput nyissak, mert ott is minden gazda kerítéssel fogja körül földjét. Az is rosszul esett, hogy káplárból ismét közlegénnyé lettem. Pajtásaim között is sok volt elégedetlen. Közel feküdtünk a határszélhez. Egy más svadronból többen szöktek át Svájcba, s azt hallottuk, hogy azoknak most nagyon jó dolguk van, s így harmadmagammal én is ráadtam fejemet.

Míg attól féltem, hogy utolérnek, nemigen vettem fel. Hadd pucolja egyszer lovamat más is, gondoltam magamban, én bizony nem bánom, ha sem hadnagy uramat, sem a reitschult soha nem látom többé. De mikor végre biztosságban voltunk, s a határra visszanéztem, csak akkor jutott eszembe, mit tettem.

Talán, mint kapitányom ígérte, utoljára mégis káplár lehettem volna megint, vagy ezredünk Magyarországba rendeltetik, mint szintén többször beszélték vagy szabadsággal eresztenek haza vagy legalább vén koromban mint obsitos kerülök vissza. Most mindennek örökre vége volt. Földönfutóvá lettem, hazámat nem láthatom soha többé az életben. Úgy elkeseredtem, hogy ha magam vagyok, talán visszamentem volna. De pajtásaim tartóztattak. Az ezredben az utolsó hetek alatt többen dezertáltak, s az ezredes mondta, hogy aki ezentúl elmegy, azt főbe löveti; és így magam is átláttam, hogy okosabb, ha itt maradok.

Egyébiránt nem volt fogyatkozásunk semmiben; az első paraszt, akihez jöttünk, jól tartott, s munka sem hiányzott. Éppen kaszáláskor jöttünk, s mikor a gazdák látták, hogy becsületes emberek módjára akarjuk megkeresni kenyerünket, felfogtak majd együtt, majd egyenkint, mi pedig kitettünk magunkért, csak azért is, hogy a sógorok lássák, magyar ember hogy győzi a munkát. Oly rendeket, mint ahol mi kaszáltunk, soha Svájcországban nem láttak még.

Így jöttem e házhoz is. Ipam, akkor persze nem jutott eszembe, hogy valaha még ipam legyen, kaszásnak fogadott fel. Mikor a kaszálást elvégeztük, kérdezett, nem maradnék-e nála aratásra is; később nem akart elereszteni, míg a szántást el nem végeztük; s mikor látta, hogy ahhoz is értek s marha körül nevekedtem, megfogadott cselédjének. Igaz, a csépléshez nemigen értettem, de ipam azt mondta, majd megtanulom; én pedig meggondoltam, hogy itt mindenütt csépelnek, s hogy a télen át én is csak így kereshetem kenyeremet, s iparkodtam, amint csak lehetett, noha e tót mesterség megtanulása nehezemre esett.

Ipamnál jobb gazdát a föld kerekségén nem találhattam volna. Megkívánta a munkát, de aki elvégezte, annak jobb dolga nem lehetett sehol. Ha néha ránéztem, édesapám jutott eszembe. Még tartása is olyan; ha másképp öltözködik, beillenék bírónak akárhol az alföldön.

Sokat szomorkodtam, főképp eleinte. A teins úr dicséri a vidéket. Nyári időben csak megjárja, de mikor mindjárt Szent Mihály után havazni kezd, s az ember hat hónapig mást se lát, és néha kétszer napjában lapátolni kell, hogy csak a háztól az istállóig juthasson: aki meg nem szokta, elszomorodik. Az is bántott, hogy végre csak cseléd vagyok, és az fogok maradni teljes életemen át; és ha hazagondoltam, s eszembe jutott, mi jó dolgom lehetne ott szintén, sajnáltam néha, hogy mikor dezertáltam, nem fogtak el; akkor legalább főbe lőttek volna, s most vége lenne mindennek. De később megszoktam a vidéket és az embereket is.

A teins úr nem is hinné, mennyit kérdezősködtek Magyarországról, apámról és egész háznépéről: mennyi földünk van és hogy míveljük? Hány gyerek jár az iskolába és miként teleltetjük a marhát? Órákig nem untak hallgatni, és nekem oly jól esett, hogy ezekről szólhattam. Gyermekségemtől kezdve elbeszéltem egész életemet, és az egész háznép úgy ismeri L. határát, mintha esztendőkig ott lakott volna. Ipam inkább csak a gazdaságról és a falu dolgairól kérdezősködött. Az, hogy nálunk egyszeri szántásba és sokszor csak karácsonykor vetnek, teljességgel nem fért fejébe, és az, hogy a ganajt tüzelőnek használjuk, még kevesebbé; valahányszor erről szóltam, nevetni kezdett. De Erzsi, akkor még nem hittem, hogy Szűcs Istvánné lesz belőle, Erzsi mindig a háborúra fordította a beszélgetést. Ha este apja a kályha mellett néha elaludt, órákig elbeszélgetett velem; hatszor is elmondatta ugyanazt. Tudni akart mindent minden csatáról, azon perctől, mikor a forposztokon az első lövés történt, addig, míg a halottakat és sebesülteket a mezőn összeszedjük; és katonaembernek nem kell más, mint hogy hallgassák, főképp úgy, mint Erzsi engem hallgatott. Ha kapitányomról szóltam vagy pajtásaim egyikéről, ki mellettem elhullt, szemei könnyekbe lábadtak; ha elbeszélésem között előfordult, hogy veszélyben forogtam, még lélegzete is elállt; s mikor odajöttem: hogy vágtuk magunkat ki a bajból, s hogy törtünk keresztül az ellenség sorain, egészen tűzbe jött; pedig Erzsi takaros egy leány volt ám!

Itt kemény telek járnak, és az első, melyet itt töltöttem, rendkívül hosszú volt; de nem untam el. Ennyi marha mellett egész nap elég dolgunk volt. Este jólesett a pihenés.

Nem hinné az ember, mily jól érzi magát az emeletes faházakban, főképp téli időben. Nálunk nem is tudják, mi a tél. Vannak zord napok, térdig érő havak és néha szánon is alig mehettünk tanyánkra; de ez mindössze is legfellebb egy hétig tartott, s akinek éppen kedve van, megbirkózhatik a fergeteggel is. De itt! Ha a szél azon oldalról fú, honnan a teins úr jött, legény legyen, aki csak az istállóig elmegy; bundával magam sem bírnám. Az ember azt hiszi, hogy a házat is elviszi mindenestől: csak úgy reszketnek falai és a nagy zsindelyek, akármennyi kővel terheljék, mind mozognak. Mintha az egész ház dideregne. És hozzá mily hideg, mily rémséges hó! És ez így néha egész hétig is eltart. Nem látni tíz lépésre az ablakból. De éppen ilyenkor még inkább jólesik a meleg szoba. Mentől erősebben süvölt és fütyül a szél, mentül jobban rezegnek az ablakok és kopognak az ajtók, annál jobbkedvű lesz az ember; körülbelől úgy érzi magát, mint várban, ha az ellenség lődözi, s azok, kik benn vannak, tudják, hogy nem veheti be.

Ez így tartott húsvétig, s már aggódni kezdtünk, mert a takarmány erősen fogyott; de végre eljött a talián szél, itt főnnek nevezik, s vele eljött a tavasz. Alig kezdett fújni, s a hó szemlátomást fogyott, az ember azt sem foghatta meg, hová lett.

- Itt van a tavasz - mondta Erzsi, mikor vele a házban találkoztam; ugyanezt mondta gazdánk egy szomszédnak, ki, mikor a szél kezdődött, éppen nálunk volt, s a gazda a cselédeknek s ezek nekem. Mindenki örült, még a marha is nyugtalankodni és bőgni kezdett az istállóban.

És a tavasz csakugyan itt is volt, csakhogy nem volt köszönet benne.

Nálunk otthon a tavasz csupa gyönyörűség. A hó lassankint olvad el. Minden szép csendesen történik, az ember alig veszi észre. Csak a marha vidám bölöngése és a magasban a pacsirtasereg hirdeti a kikeletet. Az egész olyan, mintha a természet kipihente volna magát, és most hosszú álma után a nap meleg sugárainál csendesen felnyitná szemét és mozogni kezdene. Felébredt, de nem szökik fel egyszerre; minek is siessen, van elég ideje, hogy dolgát őszig bevégezze. De itt, aki tavaszt nem látott, annak fogalma sem lehet róla. Ma még tél. A meredek sziklákon kívül, hol a hó meg nem áll, egy talpalatnyi folt sem látszik a fehér takaróból, s holnap az egész hegyoldal sötéten áll. Minden oly rögtön történik, mintha a természet érzené, hogy elkésett és most sietni kell, hogy a búzát s gyümölcsöt megérlelhesse, még mielőtt a tél ismét visszajő. Nálunk a hólevet felszívja a föld, legrosszabb esetben betölti a laposokat, és a vetés ázik ki; de itt száz patakban omlik le a hegyoldalon. Meg sem fogható, honnan jő s merre megy ez a sok víz. Most csak egy kis eret látni, mely a havon átszivárog, nem vastagabb a karomnál; egy félóra múlva helyette ott már patak folyik, mely egy malmot elhajtana. Az ember azt sem tudja, mihez fogjon. Ha hamarjában töltést hányt, hogy a vizet egy oldalon elfogja, egyszerre a másikról még több jő, s nemcsak a vetést, hanem még a földjét is elviszi magával. Minden hegyen száz forrás ered, minden sziklárol vízesések omlanak le, és az mind tarthatatlanul szalad s rohan a völgy felé, hogy a folyó, akármily magasra csinálják töltését, pár óra alatt kiárad s mindent elönt. És hozzá mily lárma mindenfelől. A szél, a víz s közbe-közbe a lavinák dörgése, mintha ágyúznának. Nem is lehet azt kikeletnek nevezni. Valóságos háború, melyben a tavasz a telet legyőzi, és ez, midőn visszavonul, mindent elpusztít.

Nagyobb baj itt közelében, Istennek hála, nem történt. Házunk jól fekszik. A lavinák ellen ama domb védi, s a víz is inkább két szomszédunk földeinek veszi futását; de annál nagyobb volt a nyomorúság lent. A falu egész lakossága és aki a távolabb fekvő házaktól segítségre mehetett, mind a töltéseken dolgozott, s mégis alig bírták a vizet árkában tartani. Évek óta nem volt nagyobb hó és ily rögtöni olvadás.

Néhány nap múlva itt is azonban már azt hitték, hogy túl vannak a veszedelmen. A víz apadni kezdett és már a munkához készültek: mikor csak egyszerre vasárnap délután, egy és két óra között, szörnyű dörgést hallunk, és kevéssel később harangozni kezdenek. Éppen a faluba akartunk menni ipam nénjéhez, ki ott lakik, a gazda, Erzsi meg én. Az öregúr úgy megszeretett, hogy vasárnapokon többnyire magával vitt. Csakúgy néztek, mintha a családhoz tartoznám.

- Félreverik a harangot - mondotta ipam; én is hallottam, de füstöt sehol nem láttam, és el sem képzelhetem magamnak, miért?

- Bizonyosan a lavina omlott le, melyről a szomszéddal a minap szóltam. Ha ez történt, akkor jaj a falunak. Siessünk.

S amint ipam mondta, úgy volt. Látja a teins úr - folytatá gazdám, ujjával az alattunk fekvő völgy vége felé mutatva. - Ott, hol a völgy megszűkül, ugyanezen oldalon, melyen házunk áll, azért innen nem is látszik meg, egy mellékvölgy ereszkedik le. Tulajdonképp nem is lehet azt völgynek nevezni, nem szélesebb egy jókora vízszakadásnál; csakhogy, mielőtt a szerencsétlenség történt, ott a legszebb fű termett. Beszélték a faluban, hogy hajdanában, a legöregebb emberek is csak más öreg emberektől hallották gyermekkorukban, hogy mondom, sok

esztendő előtt, e völgyecskén egy nagy lavina szakadt le, mely a fővölgynek egész szélességét elfogta, úgy, hogy a patak elzárva, a jégfal mögött tóvá nőtt, s mikor ezen gátat később keresztülszakította, az egész völgyet elárasztotta. Sokan nem is hitték és senki nem félt, hogy a szerencsétlenség még egyszer történhetnék, mert e keskeny völgy alján most jókora fenyves erdő állt, és ha a hó súlya tavaszkor egyes fákat kitört, az, hogy a lavina az egész erdőn keresztül mehessen, hihetetlennek látszott. Csak ipam rázta fejét, és mikor e tél derekán a hótömeg egyszer megmozdult, s egész sor fenyőt tört ki: azt mondta többször, hogy nincs oly erő, mely ily tehernek, ha az egyszer megindult, ellentállhatna.

Jövendölése beteljesedett. Mihelyt a faluba értünk, megtudtuk. Soha oly zavart, minő ott volt, nem láttam. Egyik ide, amaz oda futott, egyik kapát s ásót fogott, s azt kiabálta a többieknek, hogy jöjjenek vele; mások azt mondták, hogy elébb a szomszéd faluba kell küldeni segítségért, vagy hogy úgyis mindennek vége van, mert ha a víz a lavinán keresztültör, a faluban kő nem marad kövön; s legjobb, ha mindenki legalább marháját s amit vagyonából elvihet, biztosságba hozza. A templom előtt a felső molnár állt, mellette felesége s gyermekei. A lavina malma közelében szakadt le, ő mondta el az egészet.

Éppen a templomba készültek. Az asszony a gyermekekkel már a ház küszöbén állt, a molnár még csak imádságoskönyvét kereste. Akkor egyszerre borzasztó dörgést hall. Sötét lett, a ház falai megrendültek, s első pillanatban azt hitte, hogy a ház dőlt össze; de mikor kiszaladt, látta az egészet. A háznak nem volt baja, a lavina mintegy húsz lépésnyire esett le tőle, és csak a szénapajtákat zúzta szét. Földjeinek egy része el volt borítva, rétje, melyet a völgy végén bírt, víz alatt állt; mondá, hogy örökre koldus; és míg e szomorú történetet újra s újra elbeszélte, mert egyre kérdezték, addig gyermekei sírva simultak anyjukhoz; az embernek megesett a szíve, ha rájok nézett.

Nem is volt senki a faluban, ki a sok sírás és jajgatás között tudta volna, mit tegyen, csak ipam, a tiszteletes és egy öreg paraszt, ki egy évvel ezelőtt a szomszéd kantonban hasonló szerencsétlenséget látott és akkor csaknem ott veszett.

Az ily szerencsétlenségek itt is ritkák. Igaz, tavaszkor sokszor nem múlik egy óra anélkül, hogy lavinadörgéseket ne hallanánk; és azok néha oly helyen szakadnak le, hol senki nem gondolta volna, s akkor a hótömeg egész házakat és istállókat visz el marhástól s emberestől együtt; de többnyire ismerjük útjokat, és mint nálunk a helységeket hátasabb helyeken építették, úgy itt a házaknak oly helyeket keresnek ki, hol a lavináknak útjokban ne álljanak. De az, ami falunkat veszélybe hozta, nem is volt közönséges lavina; itt az egész roppant hótömeg, mely a keskeny völgyben összegyűlt, egy darabban csúszott le, szétzúzva és maga előtt elseperve mindent, mi útjában állt, felszaggatva még a földet is.

Miután a tiszteletes ipammal egy ideig tanácskozott, azt határozták, hogy ő majd a szomszéd faluk lelkészeinek segítségért ír, és a leveleket egy pár suhanc által, kiknek más hasznát úgysem vehetnénk, elküldi; minden ép ember pedig fogjon csákányt s kapát, s lásson azonnal munkához, s így kimentünk. Én ipam mellett elöl, a többiek utánunk.

Ilyet nem látott a teins úr. A hegyoldal egy részét még hó takarta, csak ott, ahonnét a lavina jött, látszott ki a puszta föld, feltúrva, össze-vissza szaggatva. Hol elébb a legszebb legelőt ismertem, most roppant sziklák s jégdarabok hevertek. Az erdőből csak egy pár letört törzs maradt meg, a többit a lavina részint eltakarta, részint magával sodorta. Mindjárt a malom mellett egy roppant töltés, mely a völgy egyik oldalától a másikig nyúlt, magasabb e háznál. Hó és föld, jégtáblák és roppant szikladarabok, közöttük nagy fenyők, egész szálakban és széttörve, a molnár szénapajtájának félfedele, minden, mintha összegyúrták volna. A csákány is alig fogott rajta. Az ember elvesztette reménységét, hogy ezen valaha keresztültörhet, s

mégis keresztül kellett törnünk, s pedig mentül elébb. A lavina a patakot úgy zárta el, mintha kőtöltéssel gátolták volna. Egy csepp sem folyt keresztül. Alig múlt két óra, mióta a szerencsétlenség történt, s a völgy azon részét, mely e jéggát mögött feküdt, máris víz takarta; holnap tó lenne belőle, mely ha a jégfalon áttör, a falut, sőt talán az egész völgyet tönkre teszi.

Dolgoztunk is istenigazában. A sok hó és jég között csak úgy csurgott az izzadság homlokunkról. Estig a szomszédból is sokan gyűltek össze. Csak mintegy két öl széles rést akartunk törni, s így mindig csak egy rész dolgozhatott. A többi addig a malomba ment, hová a faluból eleséget hoztak. Így múlt az első éjszaka, s a másik és az utána való éjszaka is. Szerencsére holdtölte volt, s folyvást dolgozhattunk, de a munka lassan haladt. A lavina széles helyet fogott el, s mentül mélyebbre jutottunk, annál keményebb lett. A víz is mindig nőtt, s vele természetesen a veszedelem. De munka között az ember mindent könnyebben vesz. Egyik a másikat buzdította. Ha egy elsikamlott s leesett, a többiek nevettek, s oly jókedvűen dolgoztunk, mintha csak mindennapi munkánkat végeztük volna.

Harmadnap déltájban a csatorna, melyet éppen a patak közönséges árka fölött a jégben vágtunk, legalább három öl mélységű lehetett; a víz is megnőtt; mindenki azt hitte, hogy estig a csatornával egy arányban lesz, s csak induljon meg egyszer, majd utat tör az magának.

A tiszteletes és ipam eleget mondták, hogy azt az oldalt, honnan a víz jő, senki ne bántsa többé, s csak a másikat vágjuk mélyebbre, hogy árkunk mentül lejtősebb legyen, s a víz annál nagyobb erővel rohanjon keresztül. De azoknak haszontalanul beszélt az ember. Az egyik azt mondta, még talán holnapig sem leszünk a víz irányában; a másik, hogy jobb lenne, ha mentül elébb jő; a többiek nem is hallgattak reánk. Dolgoztak mind, de mindenike, amint tetszett. Ipam maga lement az ásók közé, hogy rendet csináljon. De lehetett is azoknak parancsolni! Míg az ember az egyiket más helyre állította, addig a másik ott fogott hozzá a csákányozáshoz, honnan amazt elparancsolták, s egyszerre csak áttört a víz, szerencsére csak az egyik oldalon, másképp nem tudom, hány menekült volna meg közölünk. Alig kapaszkodtak fel, ki létrán, ki kötélen, mikor a víz a másik oldalon is berontott és nyílsebességgel keresztülrohanva csatornánkon, mint vízesés szökött le egyenesen a patak száraz árkának közepébe. Azt hittük, túl vagyunk minden veszélyen; túl is lettünk volna rajta, csakhogy éppen a nyílás előtt egy egész fenyő feküdt. Ipam régen észrevette és eleget mondta, hogy vágják széjjel; de akkorra halasztották, mikor majd jobban hozzáférnek, s éppen mikor hozzákészültek, jött a víz. Ezen egy fa nem sokat ártott volna, de az egész tó, mely a jégtorlasz mögött képződött, telve volt mindenfélével. Nagy jégdarabok, széttört fatörzsek, sőt egész fák úsztak benne. Máris egy más fenyű akadt az elsőbe. A víz mindent e nyílás felé vitt, és félni lehetett, hogy csatornánk ismét bedugul. Nagy üggyel-bajjal köteleket akasztottunk a fába, aki hozzáfért, belekapaszkodott, hogy azt a csatornanyílástól elhúzzuk; de alig fogtunk hozzá, mikor egyszerre csak kiáltást hallok, s amint visszafordulok, azt látom, hogy gazdám a vízbe esett.

Hogy történt, azt mostanig sem tudom. Meglökték-e vagy elcsúszott, vagy a jég szakadt le alatta, mint többen mondták; elég az hozzá, hogy a vízben volt. Nem is sokat gondolkoztam, hanem utána mundúrostul. Mikor még Linz táján feküdtünk, úszni tanultam, többször átúsztam a Dunát, s most hasznát vettem.

Szegény ipam mindjárt elmerült. Mikor ismét felbukkant, ott voltam, gallérján fogtam. A víz is a nyílás felé húzott; nincs ember, ki annak ellentállhatott volna, s csak akkor láttuk, mi jó volt, hogy torkolatját a fa zárta el. Ebbe kapaszkodtam, s ha ez nincs ott, átrántott volna gazdámmal együtt, és senki nem hallotta volna hírünket. Segítség nem hiányzott. Köteleket hánytak. Egyiket ipam fogta, a másikat én, és ismét a többieknél voltunk. Az egész nem sokkal tovább tartott, mint ameddig elbeszéltem.

No, és most volt is ám öröm. Körülfogtak, megöleltek. Az egyik levetette kabátját és nyakamba akasztotta, a másik kalapot nyomott fejembe. Ha hagytam volna, talán karjukon visznek a malomhoz. S mikor odaértünk, újra kezdődött a hálálkodás. Ipam didergett egész testén, alig szólhatott szegény, csak nyakamba borult, s mondta, hogy soha nem fogja elfelejteni, amit vele tettem; a tiszteletes úr megszorította kezemet; és a többiek is mindenik kezet akart fogni velem, mindenik újra magasztalt. Eleget mondtam nekik, hogy nincs miért, mert úszni akárki megtanulhat, s ha úszni nem tudnék, mégis csak ott vesztünk volna mindketten; de végre a dicséret mégis jólesik az embernek. Láttam, hogy szívből jő.

A lavina s az, hogy a fa még mindig a nyílás előtt fekszik, s csatornánk, melyben a víz befoly, bedugulhat, egy ideig nem jutott eszébe senkinek. Mikor pedig egy félóra múlva a molnár néhányad magával utána nézett, azon hírrel jött vissza, hogy azalatt a víz maga segített magán. Hogy mozdult meg a fenyűszál, nem tudom; de elég, hogy nem feküdt többé rossz helyen, s hogy a veszedelmen szerencsésen átestünk. Nem is volt már semmi baj, csakhogy huszár-mundúrom aznap tette utolsó szolgálatát. Ócska volt, az igaz, de tódással csak megjárta. De mikor most a levetkezésnél segíteni akartak, s az egyik jobbik, a másik bal ujját húzta, a vizes dolmány kettészakadt. A nadrág már ócska volt, mikor az ezredet elhagytam, az most csupa rongy lett. Itt a szabó becsületes ruhát, minőt a parasztok nálunk viselnek, nem tudott csinálni, s így végre nem maradt egyéb hátra, mint hogy én is ily fertelmes köntösbe bújjam. Tudom, ha otthon látnának, az egész falu gyereke ujjal mutatna reám.

Az első napokban restelltem e bugyogóban járni, melyet az emberek vállukra akasztanak, s mozogni sem tudtam és szégyenlettem is; de oly jó dolgom volt, hogy ezt is csakhamar megszoktam.

Mikor este hazajöttünk, és gazdám elbeszélte, mi történt, Erzsi sírva fakadt. Aztán nyakamba borult. Apja mondta, hogy teheti, mert nálam nélkül árván maradt volna, és az öreg csak úgy nevetett, mikor látta, hogy én is nyakon fogom leányát s összevissza csókolom, mintha ez már nem is lehetne másképp. Azóta úgy éltünk egymással, mintha testvérek lennénk, azaz én bizony más szemmel néztem reá. Munka idején kívül mindig együtt voltunk, s az öreg nem bánta, sőt úgy látszott, mintha öröme telnék benne.

Hej - így gondolkoztam sokszor magamban -, ha még odahaza lennék, vagy L. itt volna a szomszédban, tudom én, mit csinálnék. Erzsi egészen nekem való. Soha nem éreztem azt még Eszter mellett sem, mit most, ha e pirospozsgás leány arcára néztem. Vele nem is fogytam ki a beszédből, és szeméből kilátszott, hogy ha őt kérdeznék, neki sem kellene más. De mi haszna, mikor csak fogadott cselédje vagyok, csak nem kérhetem meg gazdám leányát. Sokszor gondolkoztam, nem lenne-e legjobb, ha elmegyek; de akkor eszembe jutott, hogy míg Erzsit el nem viszik, addig én sem mehetek el; s ha majd valaki elvette, akkor mért ne maradnék inkább gazdámnál, mint máshol, ha már úgyis szolgálnom kell. Nem tudtam elhagyni a házat; még talán akkor sem, ha azt mondta volna is valaki, hogy egyenesen hazamehetek; pedig egy jó idő óta többet voltam szomorú, mint víg. Erzsi kérdezte, miért búsulok. Gazdám is észrevette, de az nem szólt semmit.

Így jött pünkösd. Szombaton egész nap fenn voltam az almon, hogy a marha után nézzek. Estefelé, körülbelől ily tájban, csak talán valamivel később, hazajöttem. Az idő még szebb volt, mint ma. Az egész égen nem lehetett egy felleget látni. Még a fa levele sem mozdult, és a nagy csendességben csak Erzsi éneke hallatszott, ki a szolgálókkal a nagy ünnepre a házat tisztogatta. Gazdám itt ült a padon, éppen a tekintetes úr helyén. Mikor hazajöttem s elmondtam, hogy fenn az almon minden rendben van, ő Erzsit kiáltá.

- Hozz egy korsó sert s valamit enni - mondá leányához -, István fáradt.

Alig múlt néhány perc, már Erzsi egy nagy tállal és korsóval jött ki a házból.

- Mennykő leány - szólt az öreg nevetve -, már itt is van. Nem is késik az el, ha neked szolgálhat.

- Erzsi te - szólította meg a leányt, mikor az a korsót az asztalra tette -, ugye a sert nem a pincéből hoztad fel, hanem kikészítetted, mihelyt Istvánt jönni láttad; pedig elébb láttad, mint bárki más a háznál.

Erzsi elpirult, az öreg majd rá, majd rám nézett és mosolygott.

- No, most csak menj be, és végezd dolgodat - szólt jókedvűen -, aztán te is kijöhetsz hozzánk.

Erzsi elsietett. - Derék, becsületes leány - mondá az öreg utána nézve -, akárki veszi el, jól jár vele; nem gondolod-e te is, István?

Most én is zavarba jöttem, s csak azt mondtam, hogy biz én is azt hiszem!

- Ha neked volnék, el is venném - mondá ő.

Azt gondoltam, hogy az öreg csak tréfál, de azért mégis megmondtam neki, hogy bizony rajtam nem múlnék, s hogyha még otthon lennék, s apám házába vihetném, már régen megkértem volna; de hogy szegény cseléd létemre ily valamire nem gondolok.

- Azért én gondolkoztam róla - szólt gazdám -, igaz, cselédnek fogadtalak, de nem úgy viselted magadat, és nem is úgy tartottalak. Alig voltál két hónapig a háznál, máris észrevettem, hogy Erzsi szeretni kezd. Azt hiszed, az öregnek nincs szeme, vagy ha az egész dolog ellenem van, nem küldöttelek volna el? De láttam, hogy derék legény vagy, érted a gazdaságot, s nekem ily vő kell. Azt, hogy Erzsit saját házadba nem viheted el, még szeretem. Úgyis csak ez az egy gyermekem van, legalább ez nálam marad halálomig. Így gondolkoztam én már a múlt télen is. S fogadok veled, hogy Erzsi észrevette, hol jár eszem. Azóta életemet mentetted meg. Saját életed veszedelmével tetted, úgy viselted magadat, mintha gyermekem lennél, és én nem hálálhatom meg jobban, mintha Erzsit neked adom. Jó, becsületes leány, s én nyugodtan bízom reád; mert az, aki apja után a vízbe ugrott, tudom, őt sem fogja elhagyni bajában. Ha akarod, Erzsi a tied, itt a kezem.

És az öreg odanyújtotta kezét, és én megragadtam, feleltem is valamit, de mit, azt akkor sem tudtam; hanem siettem, amint lehetett, a házba, hogy Erzsit megkérdezzem, mit mond hozzá. Ő sem sokat kérette magát; s nem múlt el egy félóra, s itt ültünk a fa alatt mind a hárman. Én Erzsi mellett, ki kezemnél fogva tartott, ipam szemközt velünk. Boldogult feleségéről szólt, az első időről, melyet vele e házban töltött. Miként rendezték el az egész háztartást, és mi boldogok voltak, mikor Erzsi született. Az öregnek, főképp mikor felesége haláláról szólt, könnyekbe lábadtak szemei; de mindjárt utána ismét jókedvűen a keresztelőről kezdett beszélni, melyet majd a házban tartani fogunk. E fák vének lehetnek, de boldogabb emberek, mint az este mi hárman voltunk, még nem ültek alatta.

Másnap, mint mondám, éppen pünkösd napja volt, az egész falu megtudta. Aratás után pedig megtartottuk a lakodalmat, s hála Istennek, sohasem bántuk meg. De itt jő Erzsi ipammal. A teins úr maga megkérdezheti, úgy hiszem, ő sem panaszkodhatik, hogy magyarhoz ment.

S ezzel gazdám fölkelve a közelgők elébe sietett, én helyemről nézem találkozásukat. Rövid idő múlva Szűcs István kisfiával, kit karjára fogott, ipa és feleségével visszajött, s nem írhatom le a szívességet, mellyel az öreg svájci és leánya fogadtak. Mindketten olyanok voltak, minőknek őket gazdám elbeszélése után magamnak képzeltem, s az este, melyet a becsületes háznép körében töltöttem, mély benyomást tett reám.

Az asszony, mihelyt hazajött, a konyhába sietett, hogy a vacsora készítéséhez lásson. Mi férfiak ismét a nagy juharok alá ültünk. Oly bizalmasan beszéltünk egymással, mintha régi ismerősök lennénk. Az átellenben levő hegyoldal azalatt elhomályosodott, a sötét fenyvesek, melyek majd nagyobb tömegekben, majd keskenyebb szalagokban a vidám zöld rétek s legelők között fölfelé vonultak, lassankint eltűntek, csak fenn a hegygerincen látszottak magas sudarak, élesen elválva a világos légtől. Az elszórt házak és szénapajták helyett, melyek a hegyoldalon s lenn a völgyben elszórva álltak, most csak itt-ott egyes fények voltak észrevehetők. Minden nyugodt vala, mintha az egész természet álomba szenderülne; s csak az estharang, melynek gyenge hangjait a szellő felhozá, szakítá félbe a csendet.

- Most otthon is harangoznak - szakítá félbe Szűcs István a csendet, mely egy ideig közöttünk uralkodott. - Hej, vajon gondolnak-e ott most reám?

Erzsi vacsorához hítt, s késő éjszakáig együtt maradtunk. Az öreg felhozatta magyar borát, s újra elbeszélte megmentésének történetét. - Ha az úrnak hazájában ily bor terem, mint ez, és több ily legény van, mint István, akkor csakugyan magam is el szeretnék oda menni - mondá jókedvűen, újra megtöltve poharainkat.

- Van ott bor jobb is ennél - válaszolt Szűcs István - és legény is különb minden faluban. Nincs is több olyan ország széles e világon; de az mégis igaz, hogy becsületesebb ember, mint kend, ott sincs, és jobb feleséget ott sem találhattam volna. - S ezzel István fölkelt, s úgy megszorítá ipa kezét, hogy mindkettőnek szeme könnyekbe lábadt.

Másnap jókor reggel elindultam. Az egész család a ház küszöbéig kísért, Szűcs István csaknem a faluig jött velem.

- Ha L.-re jő, hisz a teins úr megígérte, hogy elmegy - mondá, midőn elváltunk -, mondja meg édesanyámnak és Péternek, hogy jó dolgom van. Engem az Isten megáldott mindenképpen; de egy mégis csak fáj nekem, s fájni fog halálomig, hogy nem lehetek hazámban. Akármennyit veszítsen az ember, mindent visszakaphat, még ha valakit szeretett és azt elhagyta, mint én szegény Esztert, később mást találhat helyébe, ki jobban illik hozzá; de aki hazáját vesztette el, azt sehol a világon nem találhatja fel többé.

Kezet szorítánk s elváltunk. Én a falunak vettem utamat; ő a hegynek fölfelé indult.

Néhány perc múlva szavát hallám:

Szülőföldem szép határa!
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
Mindenkor csak feléd nézek.

Megálltam s visszanéztem. Szűcs István már messze volt tőlem, de férfias hangja még sokáig hallatszott, mintha távol hazámból egy köszöntés szállna felém.

PUSZTALAK

A nagy síkon, mely a Tisza és Duna között terjed el, körülbelül egyforma távolságban mind a két folyótól, még távolabb minden országúttól és várostól, fekszik Pusztalak, a megyei összeírás és geográfiai kézikönyvek szerint egyike az ország nagyobb pusztáinak, de melyet mindenki, kit mostoha sorsa a homokbuckák és lápok közé vezetett, melyek azt minden oldalról környezik, tisztességes falunak tartana; még hegyestornyú templom sem hiányzik, s ha van valami, mi azt a szomszéd helységektől megkülönbözteti, ez csak az úri lak és kastélyok nagy számában áll, csaknem azt mondhatnám, Pusztalak minden épületei között nem találni egy parasztházat.

Van gyékény és nádfedél akármennyi és sok helyen, hol a vakolás beesett, meglátszik, hogy a falak vályogból vagy vert földből készültek; de a tornác előtt álló oszlopok, a kettős ajtó, mely egyenesen a konyhába vezet, s ha más nem, egy pár zöldre festett zsalu vagy egy félig bedőlt fa-staketa a legszerényebb épületnél is arra emlékezteti az embert, hogy gazdája magasabb igényekkel építé házát.

Egész Pusztalak a legtisztább magyar kuriális stílusban épült, s ki ezt az építési rendszert tanulmányozni akarná, nem tehetne jobbat, mintha odautazva, mindazon házakat lerajzolná, melyek kissé rendetlenül, de nem nagy távolságban egymástól a szépen befehérített templomot körülállják.

Egyszerű emeletes házak, melyeknek fedele valószínűleg éppoly magas, mint az aranysárgára festett falak; alházak, melyeknek fedelét közepén magas kúp ékesíti, olyanok, melyeknek fedele két kúppal végződik, míg mindjárt mellette görög peristylen gyönyörködhetünk. Egy ház fehér, a másik zöld, a harmadik kék oszlopokkal díszlik; míg itt-ott egy még bevégezetlen vagy régtől óta elhagyott lakház, vakolatlan falaival az emberi dolgok mulandóságára s legszebb terveink kivihetetlenségére emlékezteti a halandót.

Ha magyar ember Pusztalakra jön, első tekintetre látja, hogy compossessoratusba jött, azon helyek egyikére, melyeket hajdanában respublikáknak is neveztünk, s hol meglehetősen sok szabadság, de egyenlőség csak annyiban létezett, amennyiben e kúpos és nádfedelű házak tulajdonosai mindenikének megvolt a maga pere; és Pusztalak e tekintetben annyira nem tartozott a kivételek közé, hogy a sok ezer holdra menő határon talán nem volt egy talpalatnyi föld, mely iránt kuriális, repozícionális, metális, szukcesszionális vagy más valami per nem folyt volna.

A pusztalaki közbirtokosság mint testület perlekedett szomszédaival, s perlekedett maga között a kúria, az alispán, a szolgabíró előtt, házról házra folyt a vita, ivadékról ivadékra, az év minden szakában. A természet - úgy látszik - oly finom jogérzettel ajándékozta meg e nemes közönséget, hogy az soha kielégítve nem érezheté magát; a pusztalakiak farsangkor is minden társadalmi élvezetek helyett csak abban találták boldogságukat, hogy a törvényes igazságnak teljes diadalt szerezzenek.

Csak két ház volt az egész pusztán, mely e részben kivételt tett. S ámbár a két család leányágon osztályos atyafi volt, s birtokuk majdnem egy mérföld hosszában csak egy mezsgye által választatott el, sőt kuriális telkök egymásnak tőszomszédságában állt, Latkóczy István és Pétery Jakab harminc esztendőig minden baj s kellemetlenség nélkül éltek egymás mellett; mintha Latkóczy marhája sohasem ment volna át Pétery határára, s Pétery úr apró marhája nem tett volna soha kárt Latkóczy udvarán, és majd az egyik, majd a másiknak béresei soha

nem szántottak volna egy barázdát a szomszéd földjéből a magokéhoz, mi által még a mezsgye is elveszte egyenes vonalát.

Az egész közbirtokosság bámulta majd Latkóczy tudatlanságát, ki fiatalabb korában katona lévén, a törvényhez mit sem ért, majd Pétery könnyelműségét, ki gyermekeinek érdekeivel nem gondol, s ősi birtokát gonoszul el hagyja veszni, de mindhiába, a szomszédok nem vesztek össze, és oly könnyen megegyeztek egymás között, mintha törvényes igazság és bíró, ki arról ítél, nem is léteznék az országban. Még az asszonyok is megférték egymás között, és Vértesy János és Érczi Antal, a két családnak érdemes ügyvéde, mint hadseregek béke idejében, csak azért húzták fizetésüket, mert előkelő nemescsaládtól az illedelem is megkívánja, hogy állandó ügyvédje legyen.

A két háznép példás egyetértésben élt sok évekig egymás mellett, s úgy látszott, mintha még a halál sem szakíthatná szét a szoros viszonyt, melyben életökben álltak, mert miután Latkóczyt eltemették, Pétery olyan rövid idő múlva halt meg utána, hogy sírköveik is tőszomszédságban állnak, s ha a nagy ítélet napján végre a pusztalaki temető halottjai is föltámadnak, az első, kivel Latkóczy találkozik, ismét csak Pétery lehet, s ez valószínűleg ismét ugyanazt mondja neki, mivel őt, ha bajban voltak, mindig vigasztalni szokta: No, semmi baj, csak hogy ismét együtt vagyunk, pajtás.

Mind a két házban özvegy maradt, s ezek is folytatták a régi viszonyt, sőt úgy látszott, mintha az a férfiak halála után még szorosabbá vált volna. A két özvegy csak egymásban találta vigasztalását. Ki Péterynével szólni akart, azt többnyire Latkóczynénál találta, ha Latkóczynét keresték, Péterynéhez kelle menni, s ámbár kertjeiket csak egy ösvény választá el, mindketten nem egyszer sóhajtoztak azon, hogy házaik oly távol állnak egymástól, főképp, miután a remény, mellyel magokat előbb kecsegtették, hogy a két ház idővel úgy is eggyé lesz, napról napra inkább eltűnt.

Péterynének fia, Mátyás, meghaladta huszonkettedik évét s Latkóczy Klára elérte a tizenhetediket; a birtokot, amint mondám, csak egy mezsgye választá el, kertjeik között még a sövényt is elhagyták, s minden ember átlátta, hogy e fiatal embereket maga az Isten egymásnak teremtette, csak nekik magoknak nem jutott eszökbe, és ha mások emlékeztették is reá, nem mutattak semmi kedvet.

Mátyás eleget hallotta, hogy Klárinál szebb leány az egész vidéken nincs, el is hitte szívesen, csakhogy éppoly kevéssé gondolt vele, mint Klári azzal, hogy Mátyást mindenki derék legénynek mondta; csaknem bosszankodtak mindketten, ha anyjok erről kezde beszélni, hisz ők úgyis ismerik egymást, évek óta élnek egymás mellett, nincs titkok egymás előtt, testvérek nem szerethetnék egymást inkább, hát minek való mind e beszélgetés.

A fiatalok e hidegsége vagy közönyössége az anyáknak sok szomorú órát okozott. Nem volt azonban senki, kire a fordulat, melyet a dolgok vettek, nagyobb hatást gyakorolt volna, mint a Péteryek ügyvédjére, Vértesy Jánosra. Azon mértékben, melyben a remény, hogy Mátyás és Kláriból pár lesz, elenyészett, az öregúr egészen megváltozott. Újabb időben sok dolog változott, főképp Magyarországban, alig találunk osztályt, mely, miután századunk mindent kiegyenlítő keze rajta átment, nem tűnnék föl más alakban, mint azt apáink látták; de minden osztályok között csakugyan egy sem ment át nagyobb metamorfózison, mint az ügyvédeké, s ki a divatosan öltözött, újságokat olvasó, kellemes társalgású urakat, kik közül némelyik minden ügyvédsége mellett táncolni is tud, rókatorkú vagy fekete attilás elődeikkel összehasonlítja, az csakugyan meg fogja vallani, hogy haladtunk. Valamint a Corpus Jurist száz könyv közül első tekintetre megismertük, úgy az ügyvéd, ki egész életén át ezen könyvvel foglalkozott, kivált a többi emberek közül. Öltözetéből, járásából, mozdulataiból, főképp

minden szavából kitűnt, hogy prókátorral van dolgunk. Az ember oly egészen eggyé vált hivatásával, hogy ránézve nem is gondolhattunk másra, mint akcióra vagy replikára, s a beszélgetést akaratunk ellen peres dolgokra fordítottuk. Oly időben, hol az egész családnak sorsa ügyvédének hívségétől és ügyességétől függhetett, az ügyvéd nagyobb befolyást gyakorolt a családnak cselekedeteire is, s ha voltak esetek, sőt számos esetek, hol ez állásával visszaélt, legalább nem hiányoztak olyanok sem, hol az ügyvéd a családdal annyira ugyanazonította magát, hogy jogviszonyainak föltartására nézve sokkal szigorúbb és féltékenyebb vala azoknál, kiket ezek egyenesen érdekeltek. Ez utóbbiak közé tartozott Vértesy János is, ki kopott rókaprémes, hosszú dolmányában, melyet, a kánikulát kivéve, mindig viselt, alacsony kalapjában és a deák törvényes axiómák miatt, melyeket beszéde közé vegyített, néha nevetségesnek látszhatott, de ki egész életén át a törvény tekervényes útjain járva, azért oly talpig becsületes ember volt, minőt keresni kell, s kinek a Pétery-család jogai inkább szívén feküdtek saját vagyonánál. Az öregúr, ki fiatalabb korában a fél megye peres dolgait vitte, régtől óta fölhagyott terjedtebb praxisával, s Pusztalakra visszavonulva, hol magának egy kis birtokot szerzett, csak még néhány családnak ügyeit kezelte, közöttük a Péteryékét, kikkel ifjúsága óta a legszorosabb barátságban élt, s kiknek érdekeit, mióta Pétery Jakab halálos ágyán nejét s gyermekeit reá bízta, még inkább szívén hordá.

Mióta özvegy Péterynétől hallotta, hogy fia és Klári semmi különös hajlandóságot egymáshoz nem mutatnak, Vértesy mintha nyugtát vesztette volna el. Fél napokig járt körül a Péteryek birtokán, többnyire azon barázdát követve, mely azt a Latkóczyak részétől elválasztá. Méregetve szemével a vonalt, megnézve minden egyes fát és emelkedést, különös figyelmet vetve a lápokra, melyekben nád terem. Sokszor a boltozott szobába zárkózott, melyben a levéltár tartatott, s ha a cselédek az ablakon benéztek, látták őt poros irományok között vagy a nagy földabrosz előtt, melynek vonalait plajbászával nézegeté, majd jegyzéseket téve, melyekkel ismét ki a mezőre ment, hogy ott nagy lépésekkel a rátának szélességét bejárja, mi között időről időre megállott, és nagy elégedetlenséggel rázta ősz fejét.

Maga a csősz és hajdú is észrevevék, hogy az öregúr valami nagyon töri a fejét, ő azonban nem szólt senkinek s Péteryné kérdését sokáig azon megjegyzéssel utasította vissza, hogy maga idejében majd minden ki fog sülni. Végre ez az időpont eljött. Vértesy az özvegyet a levéltárba vezette. Itt az eredeti osztálylevelet, mely szerint a pusztalaki birtok 1730-ban a két család között felosztatott, s minden azóta a birtokról készült irományokat fölolvasta, hosszasan megmagyarázta a térképet és sok deák törvénnyel és decisióval bebizonyította azt, hogy a Latkóczyak és Péteryek birtokának tökéletesen egyenlőnek kell lenni, holott a Péteryek, mit ő Isten s világ előtt bebizonyíthat, jelenleg hét holddal és egy fractával kevesebbet bírnak, nem is említve azt, hogy a Latkóczyak a nádlás alkalmával, melyet a közös tavon gyakoroltak, sokkal kijjebb terjeszkedtek, mint jog szerint tehették volna; hogy saját határukon csárdát állítottak föl, s a Péteryek rátáján több utat használnak, melynek a térképen legkisebb nyomát sem találni, mi mind együttvéve azon sérelmekkel, melyeknek az oklevelek bővebb megvizsgálása után talán nyomára lehetne jönni, a nemes Pétery-családnak oly károsodásával jár, hogy azt többé eltűrni nem lehet.

Midőn Péteryné megtudta, hogy mindössze csak hét hold forog kérdésben, melynek egy része futóhomok, egészen megnyugtatva érzé magát, s azzal vigasztalta Vértesyt, hogy a károsítás valószínűleg nem is szándékosan történt, s hogy ő adandó alkalommal szólni fog Latkóczynéval, mire Vértesy ez egyszer megnyugodott, és csak arra kérte asszonyát, hogy a dolgot mentül előbb rendbe hozza.

De Péteryné mint békeszerető asszony részint restellte, részint nem tartotta érdemesnek szólni. Hisz ő tulajdonképpen azt sem tudja, miként kezdje a beszélgetést, és Latkóczyné talán még rossz néven vehetné, pedig ő azért mégis legjobb barátnője, és az egész hét hold nem ér annyit, hogy miatta háborúságot kezdjen.

Mindezen okok más embert talán megnyugtathattak volna, de hol jog és törvény forgott kérdésben, Vértesy nem tekintett semmire: s a gondolat, hogy a Pétery-birtok azon idő alatt, melyben ő a családnak ügyeit vezette, kisebbé vált, hogy a vad körtefa, mely a földabrosz és osztálylevél szerint a két birtok közötti egyik határpontot képezte, most a Latkóczyak rátáján belül áll, nem hagyta őt nyugodni. Addig zaklatta asszonyát, oly komolyan inté azon kötelességére, hogy ő mint özvegy a család jogain csorbát ejteni ne engedjen, annyira ijesztette elnézésének lehető következéseivel, mert ugyanazon joggal, mellyel a Latkóczyak hét holdat szántottak a magok rátájához, 17 vagy 107-et vagy 1777-et tulajdoníthattak volna el, és ha az ember nem mozog, nem tudja soha, mihamar válhatik valami úzussá, míg végre fölhatalmazá, hogy a Latkóczyak ügyvédével s ha szükséges, magával Latkóczynéval szóljon s az egész ügyben saját belátása és lelkiismerete szerint járjon el.

Vértesynek csak ez kellett. A gondolat, hogy a Pétery-családnak letiport jogait ismét helyreállíthatja, fölébreszté fiatalabb éveinek egész tevékenységét, s midőn a levéltárból egyenesen Érczi Antal házához indult, fejében a *Hármaskönyv* rég nem használt elvei, a törvényeknek egész serege s minden idevágó kúriális decisió, mint csata előtt a fegyveres seregek, talpra keltek, hogy a Latkóczyak ügyvédét, ha csak moccanni merne, visszaverjék, porba döntsék, megsemmisítsék. A fogadás, melyet Vértesy ezen érdemes kollégájánál talált, olyan vala, minőre ez hasonló esetben Vértesynél számolhatott volna. A Latkóczyak régi úzusra hivatkoztak, említék, hogy tulajdonképp ők a károsultak, mert az első osztály alkalmával nekik rosszabb föld jutott, s hogy ad rectificationem procedálhatnának. Mire Vértesy ünnepélyesen kijelenté, hogy teéns Péteryné asszonyság és ő maga is ellenségei minden pernek, de hogy azért jogaikat védeni fogják, s hogy mi a jogtalanul használt utakat illeti, azokat még ma fölárkoltatják. Érczi még hangosabban válaszolá, hogy ők meg be fogják húzatni.

Mind Vértesy, mind Érczi még aznap teljesíték ígéretöket, s midőn az előbbi még aznap estve Latkóczynéhoz ment, hogy az árok behúzása ellen panaszt tegyen, ez neki azt válaszolá, hogy ügyvéde csak kötelességét teljesíté, s hogy ő nem is foghatja meg, miként juthat valakinek oly bolondság eszébe, hogy az utat, melyen rétjére jár, elzárja.

Latkóczyné sértve érzé magát leginkább azáltal, hogy Péteryné, ha már panaszra volt oka, azt nem személyesen, hanem ügyvéd által akarta végezni, de minden hevessége mellett a gondolat, hogy azokkal, kikkel egész életén át oly barátságban élt, perbe keveredjék, fájt neki, s azért még aznap estve átment a szomszédba, hogy Péterynével személyesen szóljon. Talán Latkóczyné hangosabban szólt, mint a szükség kívánta, mi által ismét Péteryné érezte magát sértve, vagy talán félt vitatkozásba ereszkedni, de egyedüli válasza az volt, hogy ő mint asszony törvényes dolgokban nem járatos, de hogy fiának jogaiból semmit nem vétethet el. Mire Latkóczyné csak azt felelé, hogy szegény leányát ő sem hagyja el, bármily szomorú dolog is, hogy ily kicsiségen perre kerülnének. Péteryné pedig csaknem elijedve a gondolattól, bizonyossá tevé szomszédját, hogy ennyire semmi esetre sem mennek a dolgok, s hogy ők mindamellett a régiek fognak maradni.

S midőn az asszonyok elváltak, bizonyosan ez volt szándéka mindkettőnek; de hiába. Vértesy meg akarta mutatni, hogy mikor az utat fölárkoltatta, ő nem volt bolond. Érczi nem akart engedni semmiben. Árkok ásattak és húzattak be; szekerek zálogoltattak, tilalomtörések és behajtások történtek. A közbirtokosoknak egy része a Péteryeket, másik a Latkóczyakat pártolá, s ha a szomszédok találkoztak, a beszélgetés akarat ellen e tárgyra fordult s élesebbé

vált; míg végre a szomszédok mindig ritkábban s utoljára éppen nem találkoztak többé, s még mielőtt a nádlás ideje bekövetkezett, melyre az ügyvédek különösen készültek, mert Vértesy ez alkalommal akarta a jogos állapotot helyreállítani és Érczi az úzust bebizonyítani, a két egykor oly baráti ház között valóságos ellenségeskedés uralkodott.

Vértesy működésének ez eredményét látva, maga is elszomorodott. Nem saját esztelensége, hanem az emberek rosszasága miatt. Hisz ő csak szoros kötelességét teljesíti, s miként gondolta, hogy Latkóczyné, ha tőle oly valamit követelnek vissza, mi jogszerűleg másé, ennyire neheztelni fog. De a kocka el volt vetve; s ha Vértesy most egész befolyását arra fordítaná is, hogy békét szerezzen, nem állt hatalmában. Az asszonyok annyira el voltak keseredve egymásra, annyira meg voltak győződve ügyöknek igazságáról, hogy többé semmi áron nem engedtek volna; az atyafiságos barátság helyett atyafiságos gyűlölet támadt köztük, s Péteryné, ki előbb a pernek említésénél is már megijedt, most alig várta megkezdését, hisz akkor legalább ki fog sülni, az a Latkóczyné milyen asszony.

Mind a két háznak egész életmódja megváltozott. Péteryné, ki előbb bosszankodott, ha Mátyás máshová, mint Latkóczyékhoz ment, most maga fogott hozzá a szomszédok látogatásához, s főképp oly helyekre, hol a háznál leány volt, fiát is elvitte magával; mikor pedig a farsang eljött, csaknem kényszeríté őt, hogy a szomszédban, ha majd hírét hallják, bosszankodjanak. Latkóczyné pedig megnyitotta házát az egész környéknek, mert hisz szegény árva leányának ismerkedni kell, s Péteryné a sok vendéget látván, talán megpukkad mérgében.

Házasságról természetesen szó sem volt többé; Latkóczyné előre örült a pillanatnak, mikor leányát másnak adhatja, és a szép birtok, mely után Péteryné annyira áhítozott, más kezekre jut, míg ez utóbbi csaknem mindennap megdicsérte fiának okosságát, hogy nem szeretett Kláriba. A legcsudálatosabb a dologban az volt, hogy a fiatalok, kik midőn anyáik a házasságot annyira kívánták, a legnagyobb közönyösséget mutatták egymás iránt, most sokkal többször gondoltak egymásra, mint előbb.

Mátyás, ki csak huszonkét éves lévén, mint kiskorú, anyjának eljárását nem akadályozhatá, rosszallta, sőt szégyenlette az egészet, s nyíltan kimondá nézetét. Teljességgel nem fért fejébe, hogy azon barázda, melyet Latkóczyék béresei pár öllel beljebb szántottak, közte s Klári között áthághatatlan akadály lehetne, s nemcsak nem kerülte, sőt keresé az alkalmat, mellyel neki barátságát bebizonyíthatá. Klári pedig, valahányszor anyja a Péteryek ellen kikelt, fölszólalt Mátyás mellett, ki az egészről nem tehet semmit, és utoljára is a legbecsületesebb fiatalember az egész környékben.

Csak mióta oly ritkán találkoztak, mióta Mátyásnak néha fél napokig leskelődni kelle, hogy Klárival valamely harmadik házban összejöhessen, mióta Klári néha egy óráig állt a közös ösvény mellett, mely a kerteket elválasztá, míg véletlenül Mátyással találkozott, azóta érezék, mennyire összeszoktak gyermekségek óta, s mennyire jól esik nekik, ha egymással beszélgethetnek. Mátyás soha nem tudta eddig, hogy Klári oly szép leány; s az utóbbinak úgy látszott, mintha Mátyáson egy idő óta nagy változás történt volna. Hiába, arra, hogy jó tulajdonainkat észrevegyék, semmi nem szükségesebb egy bizonyos távolságnál, a baj csak az, hogy ezen optikai törvény nem terjed ki a rossz tulajdonságainkra is, s hogy ezekre nézve a szemnek élessége a közelséggel nő. Így történt, hogy míg azok, kik távolabb állanak, az arcnak angyali szépségét bámulják, a legközelebbiek a vörös bibircsó miatt sóhajtoznak, melyet az orron észrevesznek.

De hagyjuk az elmélkedéseket. Ott, hol két fiatal egymásba szerelmes kezd lenni, sőt néha házasságról is gondolkozik, a reflexió nincs helyén. Úgyis Mátyás és Klári nem sokat gondoltak az okokkal. Érezék, hogy naponként inkább szeretik egymást, s azóta mindketten sokkal boldogabbak.

Nagy baj e világon, melyet, aki életében szerelmes volt, sőt az is, aki nem volt szerelmes, de kinek a jövedelmei szerint szerelmesnek kellett volna lenni, nagy kellemetlenségére tapasztalt, hogy az emberek és főképp az emberi nemnek azon extraktusa, melynek első példányát mint oldalbordát vonták ki ősapánk kebléből, szerelem dolgában nemcsak a valót veszi észre, de a valónál mindig még többet is, s így nem csudálhatni, hogy mind Latkóczyné, mind Péteryné a változást, mely gyermekeiken történt, hamar észrevették. Az utóbbi csak bámult fiának következetlenségén, s az egész dolgot még akkor sem értette, mikor Vértesy neki megmagyarázta, hogy a kölcsönös szeretet a gyermekekre bizonyosan az apáktól származott és talán nem támadott volna soha, ha mindketten leányok volnának. De Latkóczyné dúlt-fúlt. Elébb a gonosz Péteryné el akarta perelni jószágát, s mert ezen úton célt nem érhetett, most el akarja csábíttatni leányát, hogy így jusson a birtokhoz. Ő, Latkóczyné, világosan belátja az egész trafikát, de majd megválik, oly könnyen járnak-e keresztül eszén, mint Péteryné asszonyom hiszi.

Latkóczyné először ahhoz az eszközhöz nyúlt, mellyel Éva óta asszonyokkal legkevesebbre mehetni, azaz eltiltá leányának, hogy Mátyással szóba álljon. Vesse szemét bárkire, szóljon bárkivel, menjen bárkihez, csak Pétery Mátyáshoz ne, ez volt a szigorú parancsolat, de hogy célját még biztosabban elérje, egyszersmind arról is gondoskodott, hogy Mátyásnak helyét más töltse be. Érczi Antal ügyvédnek elmélete szerint, kinek nézetei egy idő óta mindenben követtettek, a szerelem, valamint a skorpió sebeit csak azzal lehet gyógyítani, mi a sebet okozta, s azért a sebek olyanoknál, kik magoknak az egyedül célszerű orvosságot meg nem szerezhetik, veszedelmesekké válhatnak; kire, mint Klári kisasszonyra csaknem ötezer hold pusztai birtok néz, annál nincs mit félni. Nevezzék akárminek, ha ő maga tíz kérőt nem hoz a házhoz, kik közül mindenik Pétery Mátyásnál többet fog érni.

És Érczi Antal úr csakugyan elhozta kérőit; mások közbenjárása nélkül jöttek, mert szép vagyonú leány körül a kérők éppoly kevéssé szoktak hiányozni, mint fizetéses hivatal körében, és az meglehet, hogy mindezen kérők Pétery Mátyásnál sokkal többet értek, csakhogy Klári másképp gondolkozott. Mióta Mátyást ismerni tanulta - mit kétségen kívül anyjának köszönhetett, ki őt tilalma által az egész férfinemtől mintegy külön választá -, ő nem szerethetett mást, s furcsa dolog, mentül inkább lármázott anyja, annál hangosabban dobogott szíve Mátyás mellett. A szerelemben sok van a puskapor tulajdonságaiból, mely, hol szabad tért talál, egyszerű lobot vet, s hatalmassá csak akadályok által válik.

Talán Latkóczyné nem ismerte a szerelem e természetét vagy azt hitte, hogy valamint a puskaporral, úgy a szerelemmel arra célozhatunk, amerre legjobbnak tetszik, annyi azonban bizonyos, hogy ő Klárinak egész magaviseletében csak megátalkodott makacsságot látott, melynek engedni nem lehet, nehogy Péteryné végre mégis célt érjen. Azonkívül Latkóczyné, mint sok asszony, ha azon koron, melyben maga szerelmes lehetne, egyszer túlhaladt, leánya számára annyira beleszeretett Ormos Gyulába, hogy csaknem anyai kötelességének tartá, ha Klárit, miután ő saját szerencséjének belátására elég ésszel nem bír, arra kényszeríti.

Latkóczyné el volt határozva, hogy leányát csak Ormos Gyulának s másnak nem adja. Ormos Gyula azon ildomos emberekhez tartozott, kik megelégszenek, ha a vár helyett legalább parancsnokát nyerhetik meg és kevesebb dicsőséggel, de éppoly biztosan birtokához juthatnak. És így Klári, ki természetesen valamennyi kérői között éppen Ormos Gyulát utálta leginkább, nagy aggodalmakkal nézett a jövőnek elébe. De bármennyit törte fejét, sem neki,

sem Mátyásnak, kivel majd a sövény mellett, majd a közbirtokosok valamelyikének házánál összejött, nem jutott semmi eszébe, mi által bajukon segíthetnének.

Mióta a két ház összeveszett, Pusztalakon nem fogyott el a mulatság. Mentül inkább visszavonultak a családok előbb a többi közbirtokosoktól, annál inkább foglalatoskodtak ezek most bajaikkal, s hónapokig mind e kúpos és emeletes kastélyokban csak erről folyt a beszéd. Egy rész inkább Latkóczynét, a másik Péterynét vádolta, de anélkül, hogy azért összevesztek volna. Az emberek ily alkalommal mindig rendkívül engedékenyek egymás iránt, s csupa udvariasságból, ha éppen úgy kívántatik, egy helyett kettőt szidnak. Mátyást és Klárit mindenki sajnálta, csakhogy mindez a dolgon éppoly kevéssé segíthetett, mint az, hogy az öreg Vértesy, ámbár most is teljesen meggyőződve, hogy a hét holdat, mely a Péteryéktől elszántatott, minden bíróságnál visszanyeri, midőn látta, hogy az egész Latkóczy-birtok idegen kezekre juthat, kezde gondolkozni. Érczi Antal csaknem gúnnyal utasítá vissza ajánlatát, hisz nemsokára lesz Latkóczyék házában is férfi, ki a család jogait védelmezni tudja.

Így álltak a dolgok, midőn Mátyás egyszer estve a kertben szokott helyén Klárára várt. Egy sűrűség volt ez mindjárt a sövény mellett, mely ugyan a múlt télen kiigazíttatott, de melyen a fiatal Pétery az erős karók és új fonás ellenére, mihelyt kedvesét közelíteni hallá, oly könnyen mászott keresztül, mintha sima úton járna. Közel e sűrűséghez a Latkóczyak kertjében egy út vezetett volt, mely csaknem a sövényig jött, s melyen, ha elsötétedett, Klári jönni szokott. Május vége vala, a sűrű lomb között csalogányok énekeltek, s a borús égen csak itt-ott látszottak egyes csillagok. Vannak pillanatok, hol még a falusi nemesember is, habár soha francia regényt nem olvasott is, s a vidéken a legjobb agarásznak tartatik, ideges állapotba jöhet; Mátyás is, mikor egy negyed a másik után elmúlt és Klári még mindég nem jelent meg, végre nem tudta, mit csináljon.

Könyvekben a szerető ily alkalommal hallgatja a csalogányok énekét és az úti szellő suttogását, nézi a csillagokat, beszívja a langy nyári levegőt, mely őt illattengerként környezi és gyönyörködik, midőn kedvesét mindezekhez egyenként hasonlítgatja; a gyakorlati életben az ember ily körülmények között könnyen elveszti türelmét, s én még azért sem állhatnék jót, Mátyás nem káromolta-e egy kissé azon akadályokat, melyek miatt Klári szavát nem tarthatja, midőn lépteket hallott.

Az öröm, melyet szívében gerjesztett, azonban nem tartott sokáig.

A könnyű lépések, melyekkel kedvese máskor közelíteni szokott, majd gyorsan haladva, majd megállva a legkisebb nesznél, hogy azután inkább siessen, e rendetlen lépések helyett, melyből szinte kihallani a szívnek küzdését, mely nem tudja, továbbhaladjon-e, és mégis érzi, hogy mennie kell, Mátyás egy pár sétálónak nyugodt, kényelmes lépéseit vette ki, és hogy soká bizonytalanságban ne maradjon, Latkóczyné és Érczi úr szavát ismeré meg. Mátyás a sövény mögé vonult, melynek magasságát ez egyszer áldá, s míg a szomszéd kertben sétálók nem távol tőle egy padon helyet foglaltak, legnagyobb kényelemmel végighallgatá beszélgetésöket.

Hogy Latkóczyné prókátorával a perről szólt, s aközben róla és anyjáról nem igen kedvezőleg nyilatkozott, ezen Mátyás nem indult meg, de annál inkább azon, midőn hallá, hogy Klárit már a jövő héten elviszi vagy a parádi vagy a füredi fürdőbe, mert ennyi bosszúság által megromolt egészsége fürdőt kíván, s innen elmegy vele Pestre, Bécsbe, akárhová, és nem is jön többé vissza, míg Ormos Gyula nem vette el. Mire Érczi Antal válaszolá, hogy ez csakugyan bölcs gondolat, mert másképp végre is csak az fogna történni, mit megakadályozni akartak, s mitől Latkóczynét csak különös gondviselés mentette meg eddig is.

Latkóczyné nem bámulhatott inkább, mint Mátyás, midőn hallá, hogy különös gondviselésre vala szükség Latkóczyné hatalmának fönntartására.

- De gondolja meg nagysád a helyzetet - szólt az ügyvéd halkabban. - Klári kisasszony szerelmes. Nagysád nem foghatja meg: miért? én sem; de a szerelem oly dolog, mint a jog; készítenek törvényt akármennyit, ismerjük a gyakorlatot még oly jól, és mégis oly esetek fordulnak elő mindig, melyekre sem a törvény, sem a gyakorlat nem illik; s így vagyunk mi is; Klári kisasszony minden valószínűség ellenére mégis csak Mátyásba szerelmes, és az úrfi, úgy látszik, éppen mióta nagyságod és Péteryné asszony minden házassági gondolatokat fejükből kivertek, azt saját fejébe vette. A magyar törvény az anyai tekintély fönntartásáról igen rosszul gondoskodott. Ha a kisasszony Pétery Mátyással megszökik, és valami pap előtt megesküszik, a házasság érvényes, akármit mondjunk ellene. A kérdés csak az, vajon a szökés lehetséges-e, és én csakugyan azt hiszem, hogy a két kúria fekvését tekintve nemcsak lehetséges, de nagyon könnyű is. És én csakugyan alig foghatom meg, hogy ez a fiatal embereknek még nem jutott eszökbe. Ha például Mátyás kisasszonyunkat nagynénjéhez, Latkóczy Margithoz vezeti...

Latkóczyné e névnél hevesen szavába vágott. - Nagyságod neheztel rá, s igaza is van - szólt Érczi nyugodtan -, mit elegyedik oly dolgokba, melyek őt nem illetik, s mit bosszantja nagyságodat leveleivel, melyekben a gyűlölt összeköttetést ajánlgatja. De Klári kisasszony őt rendkívül tiszteli. Gyermeksége óta arra tanították, mert Margittól szép örökség vár rá, és nem is soká fogná ellenezni, ha neki Mátyás azt ajánlaná, hogy őt nénjéhez viszi. S legyen csak egyszer házánál, és a házasság annyi, mint bizonyos. Nem is léphetünk föl ellene, úgyis az egész világ romlottságában a fiatal párt pártolja.

Latkóczyné és érdemes ügyvédje még hosszabb ideig szóltak a tárgyról, míg végre fölkeltek, és a házhoz visszasétáltak.

Mátyás nem tudta, mit csináljon örömében. Annyi haszontalan tépelődés, gondolat és aggodalom után, most végre egy remény, egy biztos kilátás nyílt előtte, s az utat, mely őt biztosan célhoz vezeti, legnagyobb ellensége mutatta neki, s vajon lehetett-e még kételkedni Klára szerelmében?

Egyetlen kívánsága az vala, hogy kedvesével még ez este beszélhessen, de úgy látszott, mintha ennek ez egyszer nem kelle teljesülésbe menni. Azt a helyet, hol máskor Klári jött, ma anyja használta sétálásra, s tulajdonképp minden valószínűség szerint Klári ez este többé nem jöhet. Nagy szerencse, mert ha ez nem lenne, sok szép és nagyszerű dolog nem történnék a világon, hogy egyesek minden valószínűség ellenére hisznek és remélnek. Ezek közé tartozott ez egyszer Mátyás is. Még ma este akart szólni Klárival, érzé, hogy még ma este kell szólnia, hogy fog szólni vele s dobogó szívvel várt a bokrok alatt.

Végre nem tűrhetvén nyugtalanságát, tovább áthajolt a sövényen, maga sem tudta, mit akar, csak hogy ezzel is közelebb juthatott Klárihoz, s legalább a falakat látni, melyek között ő él. A ház sötéten állt, csak az ebédlő ablakai voltak kivilágítva, s midőn halk lépésekkel közelített, világosan látta Latkóczynét és ügyvédjét, kik, mint látszott, jóízűen vacsoráltak. Klári úgy ült, hogy kívülről nem vala látható.

Helyzete nem tartozott a kellemesek közé. Ha valaki kedvesével szólni akar és azt vacsoránál találja, az étvágy, amellyel Érczi uram a sültet és káposztát emészti, s a kényelem, mellyel a török mogyorókat föltördelte, mikkel a vacsora végződött, más embernek a türelmét is kifárasztotta volna; de Mátyás mindamellett nem mozdult helyéből, s miután a vacsora végével a társaság elvált, s az egyes ablakokban gyertyák jelentek meg, addig várt, míg végre előérzete teljesült, és Klári csakugyan a kertbe jött.

Azért jött el, mert, mint mondá, meg volt győződve, hogy Mátyás már régen hazament, vagy neki is azt súgta belső érzete, hogy kedvesét még itt fogja találni, azt maga Mátyás sem tudta meg, még később sem. Vannak dolgok, melyeket asszonyok még kedveseiknek sem vallanak meg soha, s csak az ismeri a szerelem egész boldogságát, ki ezeket nem kutatja. Bizonyos csak annyi, hogy Klári, midőn Mátyást meglátta, nemcsak vissza nem szaladt a házba, sőt attól távozott.

Sokáig beszéltek egymással. Mátyás elmondá a hallottakat, kérését, reményeit. Klára megijedt, azt mondta, hogy sohasem egyezhetik bele, kétkedett, ingadozott s végre mégis megígérte, hogy ha anyja őt csakugyan kényszeríteni akarná, inkább mint hogy Ormosé legyen, még erre is képes lehetne. Egyszóval a hosszú tanácskozásnak csak az volt eredménye, hogy egy új tanácskozmány ideje tűzetett ki, de azon különbséggel, hogy a tanácskozók még inkább szerették egymást, mikor elváltak, mint mikor tanácskozni kezdtek.

Másnap Latkóczyné Klárának tudtára adta, hogy pár nap múlva fürdőbe mennek, s ez alkalommal annyit beszélt Pétery ellen s mindarról, mit ő azon esetben, ha Klári Ormost ezentúl is visszautasítja, tenni fog, hogy a szegény leány, mikor este kedvesével a kertben összejött, már csaknem egészen el volt határozva.

Harmadnap a beszélgetés Latkóczyné és leánya között megújult, s ha lehet, még kellemetlenebb módon folyt.

A negyedik reggel Latkóczyné leánya szobájában csak egy levelet talált, melyben Klári megírá, hogy ő anyját mint legnagyobb jótevőjét véghetetlenül szereti, de hogy a méltatlankodásokat, melyeket rajta elkövetnek, többé nem tűrhetvén, Margit nénjéhez ment, és ott is fog maradni mindaddig, míg anyja azon rossz embert, ki mindennek okozója, a házból nem küldi el. Ami pedig Ormos Gyulával való házasságát illeti, ő ugyan haláláig mindenben csak édesanyjának akar engedelmeskedni, de ez egyben nem teheti, mert szívét és szavát Mátyás bírja, kinek társaságában ment el most a háztól és kinél más soha nem lesz férje e világon.

Latkóczyné első pillanatban nem tudta, mit csináljon haragjában, de miután később meggondolta, hogy a dolgot nem változtathatja meg, s hogy a történt botrányt csakugyan másképp, mint ha Mátyás Klárit elveszi, helyrehozni nem lehet, főképp, hogy Péteryné sem tudott semmit az egészről, és nálánál még inkább bosszankodik, megnyugodott, és midőn Margit néni Pusztalakra jött, nehézség nélkül adta beleegyezését a házassághoz, mely a két család között támadt pernek örökre véget vetett.

Péteryné kissé tovább neheztelt, de annyira szerette fiát, hogy boldogságát látva, ő is alig várhatá már a menyegző napját. Kevés hónap múlva Mátyás és Klárából a legboldogabb pár lett, melyet Pusztalak valaha látott; és a két ház a rövid villongások után még szorosabb barátságban élt, mint előbb. Még Vértesy és Érczi is kibékültek egymással. Az előbbi ugyan halála napjáig meg volt győződve arról, hogy a nemes Pétery-család birtokából több mint hét hold elszántatott, az utóbbi pedig halála napjáig hitte, hogy a károsításon, melyet a Latkóczyak az első osztály alkalmával szenvedtek, ad rectificationem divizionális per által kellene segíteni, de bármily hevesen folyt is a vita, ők úgy összeszoktak, mint a Latkóczy- és Pétery-családok levéltárai, melyek, mióta a házasság megtörtént, egy szekrényben tartattak.

Hisz úgyis a pernek e két család között örökre vége van, s mi legszebb, az eredményt csak a két család ügyvédeinek köszönhetik; mert ha Vértesy a két özvegyet össze nem veszíti, gyermekeik talán sohasem szeretnek egymásba, és ha Érczi Mátyást nem hozza arra a jó gondolatra, hogy Klárit Margit nénihez szöktesse, s anyja a kisasszonyt fürdőbe és Pestre viheti, ki tudja, mi történt volna. A legcsudálatosabb az, hogy e házasságban, melyet prókátor hozott össze, soha perlekedés többé nem fordult elő.

MAGYAR ÉLET

TÖREDÉK

Azon időben, mikor a magyar háznak még nem voltak kapui, s ha váratlan vendégek jöttek, a szakács- és gazdasszonyon kívül senki nem bosszankodott; mikor névnapokon, lakodalom vagy vadászat alkalmával néha négyen is elháltunk egy szobában, s az is, kinek csak pamlagon vagy a földön jutott ágy, talán keményebb, mint kívánta, talán oly puha, hogy a dunnák és vánkosok között alig találta fel önmagát, szinte oly megelégedetten pihent, mintha az első angol kárpitos készítette volna nyughelyét; mikor a külföld kényelmét legalább a Tisza mentében kevesen utánozták, s a komfort - engedelmet az idegen szóért, melynek magyarosítására a magyar tudós társaság még eddigelé felhíva nem érzé magát, s a magyar írók még kevésbé - s a komfort, mondom, nem ruganyos székekben s abban, hogy mindenkinek tág helye legyen, hanem abban kerestetett, hogy jól férjünk meg egymás mellett; mikor úri házakban az ebéd ideje egy, a vacsoráé nyolc óra volt, s lefeküdtünk jóval éjfél előtt, mert apáinktól hallottuk, hogy csak az éjfél előtti álom erősít; mikor kevesebb újságokat járattunk s elég házat ismertem, hol Káldi bibliáján, a *Corpus juris*-on s *Himfy szerelmei*-n kívül legfeljebb még egy *Rontó Pál*-t vagy *Murányi Venus*-t találtunk, s a magyar nem könyvekkel magányosan, hanem katonanép módjára lóháton s csapatonként harcolt az élet nagy ellensége, az unalom ellen; mikor az alkotmányban kevés, de az életben sok egyenlőség létezett, mert a szegényebb kevesebb szükségeket ismerve, nem szorult senkinek kegyeire, s a vagyon előtt nem hódolt meg, a gazdag népszerűséget kívánt, s a népszerűség - ritka kitűnő egyedeket kivéve, kik azt szájokkal keresték - Magyarországban csak a szív által vala megszerezhető, s ritkábban jutott azoknak, kiket az egész vármegye okosoknak, mint annak, kit jó, becsületes embernek mondott; mikor a Tisza szabályozásáról még szó nem vala, de e nép, mint rétjeink, melyekről az ár május vége felé minden évben önként visszavonult, egyenességében oly reményzölden állt, hogy ránézve senki görbébb országban nem kívánhatta magát - nem régi, de, fájdalom, elmúlt időkben, sokszor fordultam meg Daliásyék házában.

Talán ismeretlen e név olvasóim előtt, de a házat bizonyosan ismerik, s ha ezt és gazdáit nem látták is soha, mégis ismerős körben fogják érezni magokat, ha rólok szólok; hiszen embereknél, mint a fánál, az eredetiség többnyire csak eltörpült egyedek tulajdona. Az egészséges csak, mely jó földben nőtt, s szabadon terjeszté ágait, első tekintetre csak korában és helyzetében különbözik egymástól, erős s egyenes mindenik, s megpihenhetünk árnyéka alatt - s ilyenek voltak Daliásyék.

Pest s Kolozsvár, Kassa s Debrecen, a Hegyalja s Érmellék között fekszik a ház; legalább sokan, kik e helyek egyikéről a másikra utaznak, erre veszik útjokat. A megyét s járást megnevezni fölösleges, elég ha azt mondom, hogy Daliásyék lakása nem messze volt a Tiszától, áldott rónaságunk azon legszebb részén, melyet távolról kék hegyek kerítenek. - Magán a házon nem vala semmi különös. Középső, legrégibb része a XVII. század első felében épült, s mint majdnem minden akkor készült úri lakások, kis négyszögű szeglettornyokkal vala ellátva. Később a század vége felé, a jelen birtokosoknak apja a budai vár és gödöllői kastély mintája szerint, melyek akkor a jóízlés ideáljainak tartattak, a ház közepén francia ízlésű kúpot készíttetett, s a főépületet szárnyakkal toldá meg, melyeknek tetői ismét kúpokban végződtek. - Az egész egy nagy négyszög volt, melynek hátulsó oldala hiányzott, s mely sem a művészet, sem a szabályosság követeléseinek meg nem felelt, de a rend- s kényelemnek színét annyira magán viselte, hogy körében mindenki otthonosnak érezte magát.

S minő a ház, olyan vala kertje is. A széles gesztenyefasor, mely a több mint száz holdas kertet közepében kettévágta, s a kereszt-fasorok, melyek ezzel egyenes szögekben összejöttek s az egész kertet egyforma négyszögekre osztották, szintén nem feleltek meg az újabb ízlésnek, de volt-e kellemesebb sétahely, mint e lombos fák árnyéka alatt, melyeknek csúcsai a nagy rónaságon mérföldekre meglátszottak, s melyeknek árnyékában Daliásy Dávid szilárdságát helyeseltük, ki a tanácsot, hogy az egyenes fasorokat kivágva, kertjének angol formát adjon, mindig visszautasítá. - Építsen s ültessen minden ivadék, de ne rontsa azt, mit apái tettek - így szólt többször ily alkalommal. - Mondják, hogy egyenes fasoraim nem eléggé természetesek, meglehet másnak, de én sokkal természetesebbnek, szebbnek találom, ha a fák, melyeket nagyapám ültetett, addig legalább, míg e birtok családunk kezében marad, azon helyen nőnek föl, melyen ő akarta, mintha e kertben tekervényes utakat csináltatok. Megengedem, haladnunk kell a korral, de nem hiszem, hogy messzire jussunk, ha minden ivadék lerontva azt, amit talál, egészen új pályára lép. - Ezek valának Dávid úrnak nézetei, nemcsak a kertre, de minden egyébre nézve is. Ő konzervatív volt a szó legszorosabb értelmében, mert a régihez nem annyira meggyőződései, mint érzelmeivel ragaszkodott; mert elveit nemcsak köztanácskozásoknál, hanem az élet minden viszonyaiban követé, s a régi állapotok fönntartásában nemcsak személyes jogot, hanem szoros kötelességet látott, azért volt oly következetes nézeteiben. Sokan makacsságnak nevezték ezt, s gyűlés alatt nehezteltek e konzervativizmusra, melyet semmi nem bír kimozdítani helyéből, de gyűlés után mindenki kibékült vele; s főképp, ki őt házában látta, bevallá, hogy csakugyan kár volna, ha akár Dávid úr háza, akár ő maga megváltoznának; a gazdának férfias alakjához éppen úgy illett régi szabású köntöse, mint a tágas házhoz a régi jó szokás, s az embernek már akkor is jólesett, ha az összevissza zavart világban, melyben már huszonöt esztendő óta élünk, valami tisztán magyart, ismét valami olyant látott, mi eredetiségét megtartá, s ez úgynevezett átmeneti korszakban régi helyén maradt.

Daliásy Anna, a tábornok felesége, ki, miután férje meghalt, e házban korlátlanul uralkodott, s annak mostani gazdáit istenfélelemben s a haza szeretetében fölnevelte, reá nyomta saját egyéniségének bélyegét, mely azóta is fenntartá magát.

Ha a nagyasszony tíz esztendővel halála után visszajönne, szintazon rendben találna mindent, mint ő hagyta el. A kertben fölállított pihenők, a szobák bútorzata s a cselédség nem változott, csak vénült azóta, s ugyanezt mondhatni a gazdákról is. Daliásy Dávid és János szintén oly egyetértésben éltek, mint mikor még boldogult édesanyjok ismerőseinek azt szokta mondani, mily rendkívüli szerencsének tartja, hogy a két fiú úgy szereti egymást, mert ha összevesznének, ő, Daliásyné Anna, csakugyan nem tudná, melyikkel tartson, annyira jó gyermek mind a kettő.

Ámbár Dávid úr az ötvenet régen meghaladta és János úrfi igen közel jár hozzá, egyikök sem házasodott. Míg anyjok élt, talán az ő kedvéért, mert ily tűzről pattant gazdasszony elég egy a háznál. Később János a házasodást Dávidra mint az öregebbre, ez éppen fiatalsága miatt Jánosra akarta hagyni; míg utoljára mindketten nőtelenek maradtak, és közös egyetértéssel egy távol rokonnak gyermekét örökösüknek fogadva, a család fenntartását reá bízták. De e példás egyetértés ellenére alig találni testvéreket, kik a Daliásyaknál inkább különböznének egymástól. Dávid úr, ki a megyei gyűléseken kívül egész életét a pusztán tölté, mi külsejét illeti, a magyar falusi nemesember ideáljának vala mondható. Kissé őszültek a fürtök, s a magas alak lassanként elveszté karcsúságát, de egész termete annyi erőt, napbarnított arca annyi egészséget, s a vidám mosolygás, mely arcát, mint átfutó napsugár néha földeríté, annyi jóságot mutatott, hogy a benyomás, melyet Dávid úr mindenkire tett, talán most kellemesebb vala, mint fiatalabb korában. A nyugodalom, mely egész magaviseletét jellemzé, a lassúság, mellyel szólt s mely fiatalabb korában erőltetettnek látszott, most illett egészen személyéhez.

Dávid a szó teljes értelmében testben-lélekben derék ember volt, azon általános jóakarat s megelégedés kifejezésével, melyet honunkban talán csak oly emberek arcán látunk, kik életöknek nagy részét szabad ég alatt, gazdaságban és vadászaton töltötték.

Azon látogatásom alkalmával, melyről szólok, a kert élvezetéhez nem vala alkalmunk. A fülemilék helyett, melyek tavaszkor Daliásyék kertjében, mint mérföldekre az egyetlen árnyékos helyen, összegyűltek, varjúseregek tanyáztak, s a hosszú fasorok sötéten terjeszték ki lombtalan ágaikat. December kezdete vala, s agarászatra gyűltünk össze, de a ködös idő s néha kissé csípős szél ellenére, mely a kórókat a mezőn kergeté, soha vígabb társaság nem nyargalt nyúl után. Éppen mert naponként fagytól féltünk, mely örömeinknek véget vetend, ha reggel fölkelve ismét puha földet találtunk, váratlan örömként élveztünk minden vadászatot, s ez nevelé jókedvünket. A vadászat után mily ebédek vagy inkább mily étvágy, minőről csak vadásznak lehet fogalma; s ebéd után mennyi tréfa s jóízű beszélgetés, melynek tartalmát még regényíró sem tartaná érdemesnek kinyomatásra, ámbár az életnek e hű festői a tartalom nélküli beszélgetéseket, melyek a társasélet nagy részét teszik, bámulatos hívséggel adják néha vissza; beszélgetések, melyekből nem tanultunk semmit, de melyek között mindenki elfelejté kellemetlenségeit, s később az eseménydús tarokk-asztal, a vacsora s az álom, minőt csak erős testi fáradtság után találunk. Jól tette, ki a kéjkeresést kéjvadászatnak nevezte, a kéjhez csak vadászva jutunk. Fáradni anélkül, hogy azok ellen, kik velünk egy cél felé törnek, elkeseredénk, csak erőnk- és ügyességünknek köszönni minden sikert, megküzdeni akadályokkal s érezni, mint erősbödünk erőnk használata által, pihenni, ha elfáradtunk, de csak hogy új erőfeszítéshez készüljünk, nincs nagyobb öröm a világon, s vadászokon kívül kevesen ismerik ezt.

Egy délután - a vadászat aznap tovább tartott, mint máskor s csak gyertyagyújtáskor ültünk az ebédhez - együtt ültünk a nagy teremben. Az egész társaság rendkívül jó kedvben vala. Hat nyulat fogtunk, az agarak nagy része fölülmúlta önmagát, s a jó bakator, mellyel házi urunk tartott, mely egy vén táblabíró állítása szerint oly hatást teve reá, mintha azon meleg napsugárokat inná, melyek a szőlőt egykor érlelték, mindez együttvéve rózsaszínben tüntette föl előttünk a világot; s a szél, mely a teremnek észak felé fekvő nagy ablakait időről időre megrázta, s a hír, melyet a huszár a kávéval együtt hozott, hogy keményen fagyni kezd, csak azon hatást tevé reánk, hogy a kandalló nagy tüze körül még otthonosabban éreztük magunkat. De öt óránál többet töltöttünk lóháton, s fáradt embernek, főképp ebéd után, nem esik semmi jobban, mint ha gondolatjainak szabad pályát engedhet, vagy helyesebben kifejezve, ha azon álom és éberség közötti állapotot élvezheti, s még beszélni sem kénytelen. Bár a társaság nagy vala, hosszabb ideig tökéletes csend uralkodott, melyet csak a tűznek pattogása s a mindig inkább növekedő szél zaja szakított félbe. Egy rész pipája füstjén álmélkodott; mások a szoba mennyezetére függeszték szemeiket, melyen kék egen, könnyű fehér fellegek közt egy nagy fekete sas vala látható, körmei között tartva a nagy kargyertyát; többeknek figyelmét kizárólag a kandallóban vígan pattogó tűz vonta magára; néhányan közülünk pedig annyira elmélyedtek gondolataikba, hogy még szemöket is behunyták; csak a megyének volt főadószedője nyugtalankodott székén.

E szegény ember talán az egyetlen vala, aki társaságunkban rosszul érezte magát. Négy mérföldre jött csak azért, mert hallá, hogy magát ez alkalommal jól kibeszélheti, s miután megérkezett, fél négyig kelle várnia, míg valaki hazajött, kivel szólhasson. Ebéd fölött, hol a beszélgetés csak a vadászatról folyt, nem jutott szóhoz, s ebéd után nem talált hallgatókra.

Elmondott mindent, mi egyeseknek érdekes vagy kellemetlen lehetett, még a lovakról s agarakról is kezde beszélni, mind hasztalan, egy-két rövid válasz után a beszéd félbeszakadt, míg kétségbe esve társalgói tehetségén, azzal vigasztalá magát, hogy pipájával beszélt, s

fönnszóval gondolkozott inasáról, ki kostökébe rossz dohányt töltött, s éppen azon pipáját felejtette el, melyet legjobban szeret. Végre elunta ezt is és elhallgatott, időről időre óráját nézve, s füléhez tartva azt, valószínűleg nem annyira azért, hogy magát járásáról meggyőzze, mint inkább, hogy ketyegésén gyönyörködjék.

De mindennek megvannak a maga határai, főképpen a rezignációnak, s a perceptor, miután fölkelt, s pipáját letéve szivarra gyújtott, a kandalló mellé állt; egy ideig megküzdve szivarjával, azt haragosan a tűzbe dobta, s határozottan kijelenté, hogy az is bolond volt, ki a szivart először kigondolta, mert mindenik vagy nem szelel, vagy oly sebesen ég, hogy nem is érdemes rágyújtani, s miután az ablakon kinézve, ámbár oly sötét vala, hogy egy lépésre sem láthatott, azon véleményét kiáltá ki, hogy a vadászatnak ez idénre vége van már, mert erősen megfagyott, s mind e kísérletek sikertelenek maradtak, azon elhatározással jött vissza helyére, hogy bármibe kerüljön, ő a hallgatásnak véget vet.

Egy ideig majd rám, majd másik szomszédjára fordítá szemeit, végre az utóbbihoz fordult, egy fiatal főbíróhoz, ki reggel lováról leesett, s kivel ebéd fölött addig tréfáltunk ez esetről, míg végre észrevevők, hogy neheztelni kezd - s a legrészvevőbb hangon kérdé őt, vajon csakugyan nem ütötte-e meg magát, mert vannak esetek, hol a fájdalom ily alkalommal csak később érezhető.

A főbíró bosszúsan néze reá, s mondá, hogy nincs semmi baja.

- Hála istennek - szólt ez -, mert hallám, roppant esés volt és...

- Tízszer mondtam az ebédnél - szólt ez, midőn haragosan fölkelt, s a kandallóhoz ment -, én nem estem le lovamról. Elkapott, s egy disznótúrásban fölbukott velem; akik látták, megmondhatják, s ha tréfálni akartok, úgy hiszem, elég ideig tartott a tréfa ebéd alatt.

- Ments Isten, hogy tréfáljak - mondá ismét az előbbi engesztelőleg. - Akár fölbukott a teins úr, akár csak úgy esett le lováról, mint a többi uraktól hallottam - én részemről azt hiszem, hogy ki a földdel oly sebesen érintkezésbe jön, maga sohasem ítélheti meg, hogy mi történt vele, de akár fölbukott, akár leesett, a dolog egyaránt veszélyes és barátai...

A főbíró, ki ha hiúságát megsértették, úgysem tartozott a türelmes emberek közé, s talán semmiért sem neheztelt inkább, mint ha valaki gyenge lovasnak tartotta - hiszen természetes, mindenki ott félti hírét leginkább, hol az leginkább veszélyben forog -, főképpen miután észrevéve, hogy a társaság egy része mosolyog, hangosabban kezde beszélni; s ámbár a háziúr engesztelőleg közbeszólalt, úgy látszott, új s nem éppen kellemetes vitának megyünk elébe.

- Én részemről nem akarom senkinek elrontani mulatságát - mondá a főbíró keserűebben -, de ha valaki azt mondja, hogy lova fölbukott, és mások azt nem hiszik, nem tudom, miben különböznék ez attól, ha állításaink más tények iránt kétségbe vétetnek; ezt pedig minden becsületes ember sértésnek tartja.

- Hogy beszélhetsz így, öcsém - szólt itt közbe egy vén táblabíró, ki, mert hófehér fürtjei ellenére erdélyi lován minden agarászaton velünk volt, köztünk, fiatalabbak között nagy népszerűséggel bírt. - Nem ismered Gondory barátunkat, fejemet merném tenni rá, hogy minden sértési szándék távol vala tőle.

- Ezt kissé nehéz föltenni - mondá a szolgabíró nyugalomra erőltetve magát.

- Csalatkozol, öcsém - szólt az öreg -, nemcsak beszélgetés között, de ha írunk is, mindég nagy része van a véletlennek. Baj ez talán, mert egyes szónak sokszor nagyobb következése van jövőnkre, mint a kötelezvénynek, melyet senki anélkül, hogy párszor elolvasná, aláírni nem szokott, de miután ez úgy van, s miután minden társasági örömről le kellene mondanunk,

ha ez másképp lenne, ha minden szót, mely megfontolás nélkül mondatott, latra teszünk. Sőt én még oly esetet is tudok, hol valaki egy másvalakinek kellemetlen tárgyat csak azért hozott szóba, mert nagyon is erősen föltette magában, hogy azt említeni nem fogja.

- Mondja el, urambátyám, mondja el - hangzott a terem minden oldaláról. Egy rész csak azt kívánta, hogy a beszélgetés más irányt vegyen, mások a történetet akarták hallani, mert az öreg táblabíró kimeríthetlen vala anekdotáiban s a legmulatságosabb elbeszélőnek tartatott, a legtöbben csak Gondoryt akarák bosszantani, ki, ha az öregúr valamely történethez fogott, hosszabb ideig hallgatásra volt ítélve, mert tudni kell, hogy a perceptor minden jó, tiszteletre méltó tulajdonai mellett, melyekkel mint tisztviselő bírt, nemcsak köztünk, hanem egy- általában kevés népszerűséget szerzett magának, s mint sokan mondák, a nagy ládához vala hasonló, melyben a megye pénzét húsz évig őrzé, mely teljesen megfelelt céljának, mert az őrzés alatt tartott összegből egy fillér nem hibázott, de csak útban áll a szobában; oly ember, kiről egész éven át csak egyszer, a kasszavizitáció napján tudta meg a közönség, hogy jó tulajdonai is vannak.

- Talán el is mondtam már egyszer - szólt a táblabíró, ki ámbár igen szívesen beszélt, mégis minden ily alkalommal kissé kérette magát -, s az egyszerű történet azokat, kik a személyeket, kikről szól, nem ismerik, valószínűleg nem is fogja érdekelni.

- Hát írd le személyeidet - szólt a háziúr biztatva.

- Éppen nem értek hozzá - mondá az előbbi -, s történetem főszemélye olyan, kit híven ecsetelni nem is lehet.

- Annál érdekesebb - szólt Jenő -, regényekben annyi élhetetlen ember leírását találtam, hogy végre is az a gondolat támad bennem, hogy legéletrevalóbbak azok, kiket leírni nem lehet. Az, akinek esete eszembe jutott, bizonyosan nem tartozott ezek közé, valamint egyáltalában az egész kis történet, mely emlékeim között egyszerre fölmerült, a jelen helyzettel semmi hasonlósággal nem bír.

- A történetet mondja el, urambátyám, a történetet - hangzott újra minden oldalról, s az öreg táblabíró a falhoz támasztva hosszúszárú tajtpipáját, ekként kezdé elbeszélését:

A NEVELŐ

Szüleim házánál volt egy nevelő. A dolog, mint már ebből láthatjátok, nem a legújabbak közé tartozik, ámbár mégis későbbi, mint némelyek talán gondolják, mert az illető nevelő nem az én, hanem legalább tíz évvel fiatalabb öcsém nevelésével bízatott meg, s éppen akkor jött házunkba, midőn én a tanuláson, mint Izrael népe a Vörös-tengeren, anélkül hogy csak ruhái megnedvesedtek volna, már átalmentem, s most a túlsó parton áldám Istenemet szerencsés megmentésemért. E nyilatkozattal szegény, Istenben boldogult Czinkotay Ezékiel hamvainak tartoztam, nehogy itt, hol őt oly kevesen ismerték személyesen, még az a csekély előmenetel is, melyet a tudományokban tettem, neki tulajdoníttassák, mint annyi más hiba, miben éppen olyan ártatlan vala, mint nevelésemben, mert ha ismertem embert, kinek hibái nem voltak, bizonyosan ő volt az. Van a németeknek egy regéje, mely szerint valaki - nem tudom hamar- jában, hogy hívták - a saját árnyékát az ördögnek adta el. Elein örült, hogy oly egészen haszontalan dologtól jó áron megszabadulhatott, de később tapasztalta, mennyire nélkülöz- hetetlen az, hogy árnyékoldalunk legyen, ha az emberek között élni akarunk. Hibák nélkül nem boldogulunk a világon, s néha - legalább világi előmenetelünk szempontjából nézve a dolgokat - jobb, ha tíz rossz tulajdonságot hányhatnak szemünkre, mint ha valamely erényt rendkívüli mértékben bírunk. Valamint házi bútoraink középszerű nagyságú emberek számára

készíttetnek, s ki ennél nagyobb, szintoly kényelmetlenül érzi magát alacsony ülésen, mint az, ki székén csak lábhegyeivel éri a földet, így van az az életben is. A többségek uralkodása mint politikai tan új lehet, az életben rég nem követnek mást, s kinek önerejével kell szereznie állását, azt alig érheti nagyobb csapás, mint ha oly tulajdonokkal bír, melyeknek megítélésére a mérték hiányzik. Ez volt szegény Czinkotaynak szerencsétlensége is. Czinkotay a debreceni főiskola mintadeákjának tartatott s joggal. Soha szorgalmasabb, szelídebb fiatalember a kollégium épületében nem lakott talán. Tanítói az iskola egykori díszét látták benne, s tanulótársai, akik akkor - mint valószínűleg most is - az egyes diákok fölötti véleményekben a tanári kollégiumtól többnyire különböztek, legalább teljesen méltányolták érdemeit. Hogy köztök - mert Czinkotayval együtt valék Debrecenben - nem ő vala a legnépszerűbb, természetes; nagy népszerűségek iskolában, mint az életben, részegség pillanataiban szereztetnek, s a tisztességes tógátus, ha kvaterkáztunk, távol maradt, s nem vett részt kissé lármás mulatságainkban, sőt még tűz alkalmával is, hol a diákság a lángokat ledorongolva, Debrecen városát annyiszor megmenté a végromlástól, nemigen tüntette ki magát, egy esetet kivéve, hol velünk jött s ha a tűznek továbbterjedését nem akadályozta is meg - legalább mint pajtásaink mondák -, haját s kabátját égeté meg a szomszéd ház helyett, de mindamellett valamennyien becsültük őt. Nem volt senki, ki kisdiákjait jobban oktatta, vagy kivel egzámenre szívesebben készültünk volna, s ha nem vett is részt örömeinkben, legalább soha nem akadályoztatá azokat. Czinkotayból mindenesetre kitűnő ember lesz. Ez volt az általános vélemény, s alig tudok esetet egész iskolai pályám alatt, hol diáktársunknak azt, hogy szorgalmatos s az iskolai törvényeket soha meg nem szokta szegni, oly tökéletesen megbocsátottuk volna, mint neki.

Mikor atyám a tógátusok e remekét második fia nevelőjének szerezte meg, a tanárok egyenként gratulációkat írtak anyámhoz, s mindenki irigylé apám helyzetét, ki befolyása által, mellyel a debreceni traktusban bírt, fiához ily nevelőt fogadhatott - sőt még finom célzások sem hiányoztak Debrecenben lakó nagynéném részéről, ki többször sajnálkozását jelenté ki, hogy apám tíz évvel elébb nem talált hasonló nevelőt, mi által idősebb fiának nevelése is sokkal inkább sikerült volna.

Czinkotay csaknem diadalívekkel fogadtatott házunkban; a cselédség, a falu, az egész környék feszült figyelemmel várá a magasztalt férfiút, ki, mint ügyvédünk írá, csak huszonnégy éves, de kétszer annyit tud, mintha kétszer oly idős lenne, mit maga a számtartó rendszeresen kiszámítani nem tudott, s midőn a kocsi, mely a nagy vendéget s kicsiny ládáját elhozá, udvarunkba zörrent, talán csak öcsém szíve nem dobogott örömmel elébe. Ez, mint a beteg, kihez rokonai nagy hírű orvost hívattak, remegve néz föl a hatalmas férfiúra, kitől környezetének véleménye szerint megmentése függ, de kinek látásánál a nehéz műtét minden szörnyei jutnak eszébe, melyen keresztül kell mennie. De nem múlt egy hét, s az egész háznak véleménye tökéletesen megváltozott, azaz öcsém s új nevelője között a legfesztelenebb viszony állott be, egész háznépünk előtt pedig a tudomány iránti tisztelet ismét sokkal alábbra szállt. Maga atyám, ki soha nem panaszkodott semmi ellen, nem vala egészen megelégedve, anyám szidta a debreceni tanárokat, a cselédek sóhajtoztak, miután az úrfi, mióta új nevelője eljött, még pajkosabb lett, s tulajdonképpen nem tanult semmit a világon: nem mintha Czinkotay kötelességét elhanyagolta, vagy azon dicséretet nem érdemelte volna meg, melyben Debrecenben részesült, a szerencsétlenség csak az vala, hogy egyes jó tulajdonok igen is nagy mértékben voltak meg benne.

A szerénységet ki ne számítaná az erények közé? Míg iskolába járunk, s évenként az egzámenkor mindenkit megkérdeznek, mit tud, e szép tulajdon még annak is, kit Isten vele fölruházott, keveset árt. Az életben az másképpen van. A szerénység - mint egy vén francia emigráns, kit a forradalom Magyarországba vetett, s ki évekig lakta házunkat, mondta - valóságos kincs, magas állású vagy gazdag embereknek legszebb ékessége, de sokkal drágább,

mint hogy szegény ember vele élhessen. Képtelenség azt követelni az emberektől, hogy az életben, hol mindenkinek annyi dolga van, magunk által titkolt jó tulajdonainkat fölkeressék. Kinek van elég ideje arra, hogy minden darab pénzt, mely kezein keresztülmegy, egyenként megpróbáljon, elfogadjuk (nach dem Gepräge), s így van az emberekkel is; ki önmagát kevesebbnek mutatja, mint amit ér, az tulajdonítsa önmagának, ha többre nem becsülik. Czinkotay érzé e reflexiók igazságát, melyeket az öreg emigráns éppen hozzá intézett; de mit használt, a szerénység vérében volt, szokásaiban, jellemében, valóságos betegsége szegény Ezékielnek, s mennél inkább tapasztala annak rossz következéseit, mentől inkább meggyőződött, hogy önmagát nevetségessé s mások előtt kellemetlenné teszi, annál inkább nevekedett baja, mert minden ügyetlenség, melyet elkövetett, növelé önbizalmatlanságát, s mentől inkább észrevevé, hogy nevetik, annál nevetségesebbé vált zavarában.

Czinkotaynak egész élete azon pillanattól, melyen házunk küszöbén átlépett, nem vala egyéb hosszú zavarnál. Ha öcsémet csintalanságaiért meg kelle dorgálnia, ő jött zavarba; a gondolat, hogy ha a terembe lép, minden szem feléje fog fordulni, már nyugtalanságba hozta őt, s inkább szobájában tölté az estét, mint hogy magát, ha családi körünkbe lép, meghajtsa; ha pedig ebéd után a teremben egyszer leült, ott maradt néha estéig, csak hogy magát anyám kérdésének: »Hová megy, Czinkotay uram?« ne tegye ki. Ha valamire szüksége vala, inkább tízszer ment maga, mint hogy egy cselédet megszólítson, s öreg gazdasszonyunk mindég azt állítá, hogy Czinkotay megrakott asztalnál, ha minden tállal külön nem kínálják meg, éppen oly bizonyosan meghalna éhen, mint ha a háziasszony megkínálja, tízszer is ennék egy tálból. Azon emberek közé tartozott ő, kik valamint semmit nem indítványoznak, úgy semmit visszautasítani nem tudnak, nem mintha meggyőződésök hiányzanék, de mert meggyőződésök kimondására hiányzik bátorságuk. A dolog maga talán nem oly ritka, mint látjuk, s francia emigránsunk mindég azt állítá, hogy az egész forradalom, mely őt hazájából elűzé, más irányt vett volna, ha azok, kik a jó ügyet pártolák, nem lettek volna annyira emberrassirozva, azonban Czinkotay fölülmúlt mindent, mit e tekintetben láttam vagy hallottam.

Talán soha ember nem élt a világon, kitől minden sértési szándék annyira távol vala, mint Czinkotaytól. A szegény tógátus csupa nyájasság, csupa szolgálati készség vala mindenki iránt, nem tudott megtagadni semmit senkitől, s mint maga megvallá, csak azáltal szokott a pipázáshoz, mely ellen elébb ellenszenvet érzett, mert a szívességnek, mellyel majdnem minden házban pipával megkínálták, ellentállni nem tudván, miután pipáit homloka izzadságában szívta, s leírhatatlanul rosszul érzé magát, végre megszokta. S mégis igen sokan voltak a megyében, kik őt gonosz, szatirikus embernek tarták, s általa - s pedig sok esetben teljes joggal - sértve érezék magokat. Mint tolongás között az, ki leginkább vigyáz, s ha valakit csak könyökével érintett, hajlongva bocsánatot kér, valószínűleg legtöbb embernek hág tyúkszemére, s legtöbb izgágába keveredik, ez vala az ő sorsa; az a gondolat, hogy valakit sérthetne, szüntelen zavarban tartá őt, s néha csak azért, mert éppen a legkellemesebb beszédtárgyat akarta szőnyegre hozni, éppen a legkellemetlenebb beszélgetésekre adott alkalmat. Így történt, hogy egy szomszéd megyének prevaricatiók végett hivatalából felfüggesztett főadószedőjével egyszer egy egész óráig a hivatalnokok becsületességét magasztalá; máskor a szomszéd falu plébánosának nem győzé dicsérni azt, ki éppen akkor a kanonoki helyre, melyet ő várt, kineveztetett, csak azért, mert az első esetben az adószedőnek meg akarta mutatni, hogy őt a becsületes tisztviselők közé számítja, a másikban katolikus lelkésznek nem gondolt kellemetesebb dolgot mondhatni, mint ha előtte a klérus valamely tagjáról magasztalva szól. Ha észrevevé, hogy rossz nyomon jár, a baj csak nagyobbá vált, mert ilyenkor addig fáradott, hogy hibáját jóvátegye, míg az orvosolhatatlanná vált; legrosszabb pedig az vala, ha előre figyelmeztették, hogy egy bizonyos emberrel valami bizonyos tárgyról ne szóljon, mert ilyenkor a gondolat, hogy valakit megsérthetne, szüntelen zavarba tartá, s oly ideges állapotba

hozta őt, hogy utoljára mindég éppen azon tárgyra fordult beszélgetése, melyet leginkább kerülni akart.

Így történt, hogy azok is, kik Czinkotay érdemeit teljesen elismerék, magokat társaságában soha kellemesen nem érezték. Tudtuk, hogy ha megszólítjuk, zavarba jön, s ha nem szólunk hozzá, még inkább elzavarodik, mert azt hiszi, hogy neheztelünk reá, s így jelenléte csak zavarba hozza a többieket is. A cselédek a habozást s alázatosságot, mellyel mindent kérni szokott - ha csakugyan rávehette magát, hogy valamiért kérjen -, félig gúnynak tekinték, félig annak bizonyos jelét látták benne, hogy a nevelő nagyon csalfa ember, s ennélfogva szintén nem szerették őt; úgyhogy szegény Czinkotay, ki helyzetét tisztán átlátá, a lehető legszerencsétlenebbnek érzé magát, s valószínűleg, mint atyám mondá, százszor fölmondta volna szolgálatát, ha valahányszor e tárgyról szólni akart, zavarba nem jön, s szándékának kinyilatkoztatását más alkalomra nem halasztja.

Senki nem várta ez elhatározást türelmetlenebbül, mint anyám, ki a házi nevelőnek nem szűnő zavarát látva, végre minden türelmét elveszté.

Anyám, kinek egész életében nem volt más gondolatja, mint hogy vendégekkel eltelt házában az utolsótól mindenki jól érezze magát, ki még cselédeinél is szívesebben látta, ha valamelyik közülök jókedvében egy pohár borral többet iszik, mint ha rosszkedvű, s ki magyar háziasszony lévén, azt, ha asztalánál valaki kedvét vagy étvágyát veszté, csaknem személyes sértésnek tekinté, Czinkotayban mintegy állandó szemrehányást látott, egy akadályt, mely őt háziasszonyi törekvéseinek elérésében gátolja, s annál kevésbé szenvedhette őt, mert maga is belátta, hogy sem tudománya, sem jelleme ellen semmit nem mondhat.

- Ha ez az ember soká marad a háznál, megbetegszem - mondá sokszor atyámnak -, mindig úgy néz rám, mintha félne. Ha leül, szüntelenül fészkelődik, mintha föl akarna kelni, s ha fölkel, ott toporkál székje mellett, mintha ismét le akarna ülni. Az ember soha nem tudja, mit szóljon vele, annyi idő óta még azt sem vehettem ki belőle, mit szeret; úgy eszik, hogy senki nem mondhatja, jólesik-e neki.

Öcsém kivételével, ki mintha nevelője hibáját pótolni akarná, naponként fesztelenebbül kezdé viselni magát, az egész világ panaszkodott szegény Czinkotay ellen, s maga atyám csak alkalomra várt, melyen tőle jó módjával, azaz úgy szabadulhasson, hogy neki kárára ne legyen.

Minthogy a debreceni főiskolában éppen akkor megürült tanszék nem vala, s lelkészi állomáshoz hivatást nem érze magában, hosszabb megfontolás után a megyei pályára esett a választás. Czinkotay mint egy a megyében lakó, nem gazdag, de kiterjedt nemes családnak tagja, helyén való e pályán, s előmenetele annál biztosabbnak látszott, mint hogy Czinkotay jelleme s képességénél fogva inkább a toll, mint a tett embere lévén, mint jegyző akart belépni a közszolgálatba, az aljegyzőknek kinevezése pedig e megyében kizárólag a főispántól függött.

Mihelyt Czinkotay beleegyezett, atyám a főispán elébe terjeszté kérését, és senki sem kétlé a kinevezést; azon befolyás mellett, mellyel családunk a megyében bírt, s a barátságos viszony révén, melyben a főispán szüleimmel állt, a kinevezés mindenki előtt egészen természetesnek látszott, csak Czinkotay maga nem foghatta meg, hogy ő, ki magát egy ily fontos hivatal viselésére oly egészen érdemetlennek s alkalmatlannak érzi, egyszerre ily polcra emelkedhetik. A szegény ember álmatlan éjeket töltött azzal a gondolattal, miként felelhessen meg nehéz hivatalának, melynek fontosságát, mióta a világ törvényhatóságokra osztatott föl, talán jegyző nem érezte annyira.

- Meglátjátok - mondá sokszor anyám -, e szerencsétlen ember átkozott szerénységével még mindent megront. Elég bolond, hogy még a konferenciában elmondja, mily egészen érdemetlennek és elégtelennek tartja magát e hivatalra, s csak próbálja ezt, szaván fogják, s lesz akárhány, aki elvállalja.

Ámbár a válasz, melyet apám a főispántól kapott, csaknem ígéretet foglalt magában, s a megyében éppen akkor talán Czinkotaynál senkinek nem voltak több irigyei, helyzete csakugyan nem volt irigylésre méltó. Hol kettő egymással szólt, ő meg volt győződve, hogy róla beszélnek; ha valaki csak ránézett, lesütötte szemét, mert eszébe jutott, nem azt nézi-e, hogy fogja magát mint jegyző kivenni; már a megyének vagy valamely tisztviselőnek említésénél elpirult, ha pedig a főispán csak eszébe jutott, veríték tört ki homlokán. Oly izgatott állapotban volt, hogy egészségét féltettük, s talán meg is betegedett volna, ha öcsémmel nem lett volna annyi bosszúsága. Az úrfi mintha nevelőjének még hátralevő türelmét azon két hónap alatt, melyet az még nála tölt, egészen ki akarná meríteni, pajkosságban fölülmúlta önmagát, s Czinkotay gondolatait sokszor erőszakosan más irányba vezette.

A rég várt nap, melyre a főispán, mint évek óta szokása vala, házunkhoz ígérkezett, végre eljött, s a készületek, melyeket anyám a tisztelt vendég s a megyei küldöttség elfogadására tett, ha lehet, még nagyobbak valának, mint máskor.

Anyám tudniillik ez alkalommal iskolát végzett fiát - azaz engemet akart bemutatni a főispánnak. Az udvarias főispán, mihelyt engem meglát, meg fog győződni rendkívüli képességemről, s azzal fogja meglepni az egész családot, hogy engem tiszteletbeli aljegyzőnek nevez ki. Mindezt ő excellenciájának titkára rég megírta atyámnak, s talán éppen ez vala egyik ok, melyért főképp anyám is Czinkotaynak kinevezését annyira óhajtá. Célszerűnek látszott, hogy tiszteletbeliségemhez egy kis valóság is csatoltassék, s valaki legyen, ki szükség esetében kissé gyenge stiláris ügyességemet segítse. Anyám azonban előre meg akarta ünnepelni e meglepetést, s fölülmúlta önmagát. Három nappal a nagy vendég megérkezése előtt házunk telve volt kuktákkal és szakácsokkal. Oly ebéd készült, melynek étlapját is csak jó emlékező tehetségű ember tanulhatta volna meg könyv nélkül, de melynek minden ételéből enni még a legnagyobb gyomor tehetségeit is felülmúlta. Az ispán, a kulcsárné, az írnok, mindenki tett, tisztogatott és parancsolt valamit. A kertész kétségbeesetten járt körül, mert anyám, félve, hogy nem készül el, két nappal előre csináltatta virágfüzéreit, s most midőn látá, hogy a virágok elhervadtak, újra akart mindent csináltatni, ámbár a kertben az első pusztítás után alig maradtak csak bimbók is. Egyszóval házunk a sok rendezés miatt csaknem lakatlan vala, s természetes, hogy ez alatt Czinkotayról valamennyien csaknem megfeledkeztünk.

Végre minden el vala készülve. A nagy asztal terítve, a szobák elrendezve, a roppant ezüst kargyertyatartók, melyek a főispán szobájában díszlettek, kifényesítve, minden ágy behúzva, minden szék s asztal helyreigazítva; a cselédek csak lábhegyen jártak körül a szobákban, nehogy valamit rendjéből kihozzanak, s anyám, ki háziasszonyi megelégedéssel tekinte végig birodalmán, talán csak azt sajnálta, hogy nyár lévén, még nem fűttethet. Atyám a küldöttséggel, mely a főispán fogadására megjelent, s velem, ki hintón, ki lóháton, a nagy vendégnek eleibe ment, s anyám az előbbi napok fölgerjedése után unni kezdé magát.

Azalatt Czinkotay, mióta házunkhoz jött, talán soha nem érezte magát jobban, mint e napokban. Azon öntudat, hogy az általános zaj s örömzavar között vele senki nem gondol, megnyugtatására szolgált.

Néha, ha éppen a főispán jutott eszébe, egy pillanatra erőt vett rajta gyengesége, fészkelődni kezdett székén, előre simítgatá szőke haját, s nyugtalanul járt föl-alá szobájában; de e pillanatok csak rövidek voltak. Annyiszor átgondolta a félelmes helyzetet, annyira kiszámította

mindazt, mit néki a főispán ez alkalommal mondhat, s mit ő minden egyes kérdésére felelni fog, hogy magát, bármi jöjjön, teljesen elkészültnek érzé; ha szerencsétlenségére ugyanazon délelőtt, mikor a főispánt várták, anyám el nem unja magát, s ekkor nem jut eszébe, hogy jó volna öcsém után nézni, s hogy talán nem árt, ha Czinkotaynak is néhány bátorító szót mond.

Öcsém, mintha különösen azon törné fejét, hogy nevelőjének legnagyobb tulajdona, a türelmesség kitüntetésére fényes alkalmat nyújtson, ez nap fölülmúlta önmagát. Az első fehér nadrággal addig hempergett a fűben, míg az félig zölddé vált, a másodikat téntával önté be, s miután még egy fára mászott, s ez alkalommal újdonatúj kék bekecsét szakította össze, mely különösen ez alkalomra készíttetett, Czinkotay éppen harmadszor végezé növendékjének öltöztetését, s a búzavirágszínű bekecs előtt állva, arról gondolkozott, a széttépett köntösnek rongyait mily módon lehetne ismét együvé forrasztani, vagy azt eszközölni, hogy öcsémnek régi barna bekecse úgy nézzen ki, mintha új és búzavirágszínű volna, hogy senki a történt bajt észre ne vegye, midőn anyám a szobába lépett. Mindez egy erősebb idegrendszerű embert is kihozhatott volna nyugalmából, s a borzadás, melyet anyám a kék bekecs szerencsétlen sorsa miatt érzett, a kétségbeesés, melyet szokott erélyes módján kifejezett, nem vala arra alkalmas, hogy a nyugalmat helyreállítsa.

- S most az Isten fiáért, mondja meg, Czinkotay, mit tegyünk? - kérdezte anyám, miután első haragja kissé lecsillapult. - Ebben az ócska köntösben csak nem állíthatom fiamat a főispán elébe. De miért nem vigyáztok?

Czinkotay, ki ha növendékjének hibái jöttek szóba, e plurálist rég megszokta, maga sem foghatta meg, miért nem vigyáztak hát jobban, de nem tudott tanácsot adni, s valahányszor anyám öcsém ruhatárának egyes darabjait elsorolva, azon okokat hozta föl, melyekért fia ezt vagy amazt nem öltheti föl, egészen osztozott véleményében.

Anyám mindenre gondolt, nem lenne-e legjobb, ha öcsémet, azon szín alatt, hogy a hideg lelte ki, ágyba fektetné, vagy nem kellene-e az új bekecs ezüstkapcsait a régi barna bekecsre varrni, midőn e fontos, de nem éppen nyugodalmas tanácskozást egy hajdú szakítá félbe, ki azon hírrel rohant a szobába, hogy a főispán és a küldöttség kocsija éppen a szomszéd domb tetején tűntek föl.

- Mindjárt jövök - kiáltott anyám az elsietó hajdúnak. Öcsémre nézve elhatároztatott, hogy új bekecsét rongyosan húzza föl. Így meglátja ő excellenciája, hogy új köntöse van, s megmondhatjuk minden embernek, hogy csak büntetésül kell a rongyos bekecsben maradnia. - Maga pedig, Czinkotay; szedje össze magát, ne féljen semmitől, a főispán a legjobb ember a világon; csak az istenért, feleségéről ne szóljon, egyáltalában semmi házassági viszonyról. A szegény úr évek óta folytatja válóperét, s e részben annyira érzékeny, hogy valahányszor jó vagy rossz házasságról szólnak, mindenben célzást lát.

E figyelmeztetés legjobb szándékból történt. Éppen mert amint elmondtam, már többször történt, hogy Czinkotay csupa jóakaratból éppen oly dolgokat hozott szóba, melyek az illetőket legkellemetlenebbül érinték, azért tartotta anyám szükségesnek, hogy őt ez alkalommal hasonló tévedéstől megóvja; az, hogy e jól szánt intés szegény Czinkotayra ennyire hathat, anyámnak eszébe sem juthatott, s mégis magától Czinkotaytól tudom, kivel élte végéig barátságos viszonyban éltem, hogy soha annyira leverve, soha oly szerencsétlennek nem érezte magát, mint anyámnak e figyelmeztetése után.

Hogy a főispán el akart válni feleségétől, kétségen kívül szomorú dolog vala, de olyan, mi már több főispánon, alispánon, sőt olyanokon is megtörtént, kik még ispánok sem voltak; az is igaz, hogy a házassági viszonyok a beszélgetésnek bő tárgyát teszik, egyikét azoknak, melyekhez, mint a politikához, mindenki szól, azoknak kivételével, kik a dolgot legjobban

értik. De volt-e valaha Czinkotay szándékában, hogy a főispánnal e fontos kérdésről vitatkozásba ereszkedjék? Az, hogy ő, Czinkotay, a megyének csak leendő második aljegyzője, a főispánnal, kit most először lát, főképpen tisztújítás előtt, hol őt hivatalkérő s hivatalra ajánló urak környezik, jó vagy rossz házasságról fog beszélni, bizonyosan a legvalószínűtlenebb dolognak látszott, oly veszélynek, mely még magának Czinkotaynak sem jutott volna eszébe, addig legalább, míg anyám őt reá figyelmessé nem tevé; mert e pillanattól kezdve e gondolat annyira hatalmat vett lelkén, hogy őt minden egyébre képtelenné tevé.

Miután annyi ideig azon törte fejét, mit fog mondani a főispánnak, s minden lehető kérdésre elkészülve gondolta magát, most, mióta anyámmal szólt, csak az jutott neki eszébe, mit nem szabad a főispánnak mondania, s mentül tovább gondolkozott e tárgyról, annál inkább látá, mi könnyen történhetik, hogy oly valamit mond, mit a főispán célzásnak vehetne, s mindinkább remegett a következésektől.

Valamint sokan előre nem látott körülmények láncolata által vezettetnek oda, hogy végre megházasodjanak, s ha meggondoljuk, hányan teszik föl erősen, hogy nőtlenek maradnak, a házaspárok nagy számát csak abból magyarázhatjuk meg magunknak, mert mint Károly bátyám mondta, minden út odavezet, úgy szegény Czinkotay nem kis rémülésére ugyanezt tapasztalta gondolatain.

Erőt akart venni magán, de hasztalan. Midőn azt, mit a főispánnak mondani akart, most még egyszer átgondolá, egy vagy más úton mindig csak e veszélyes térre kelle jutnia. Kezdje akárhol, tegyen akármit, utoljára is csak e tilos körben találta magát; s gonosztevő nem hallhatja ítéletét nagyobb rémüléssel, mint ő azt, mellyel öcsém a szobába toppant, hogy a főispán megérkezett.

A zaj s rendetlenség, melyet e megérkezés okozott; az udvarban felállított jobbágyok, kik éljent, s a kocsisok, kik ha lovaik a lármára zavarba jöttek, más dolgokat kiabáltak; a főispán udvariassága, mellyel magát anyám előtt meghajtá, a roppant leereszkedés, mellyel még kulcsárnénkat is megismeré, Czinkotayra nem tett semmi hatást. Annyira el vala merülve gondolataiban, hogy még azt sem vevé észre, hogy öcsém a főispán helyett egész figyelmét komornyikjára pazarolja, kivel, valahányszor a főispán hozzánk jött, csaknem az egész napot tölteni szokta - s midőn anyám őt erre figyelmessé tevé, s kérdé, miért nem tartja maga mellett, csaknem azt felelte: hisz nem vagyok vele összeházasítva?

Czinkotaynak minden gondolatjai a házasság felé valának fordulva, számára ez egy gondolaton kívül nem volt semmi a világon, mint kit az örvény megragadott, ellenállhatatlanul egy pont felé érzi sodorva magát, úgy látja ő előre sorsát; alig kívánt egyebet, mint hogy az egészen már keresztül ment volna.

Egész reggel a főispánt mások foglalták el: a megyének tisztviselői s azok, kik csak azért jöttek, hogy a főispánnak elmondják, miként ők semmi esetre hivatalt nem vállalnának, ha őexcellenciája azonban teljességgel kandidálná őket, véghetetlen köszönettel fogadnák e megtiszteltetést, de a választást nem fogadnák el. Egyesek, kik valakit ajánlottak, mások, kik valaki ellen panaszt tettek, vagy a főispánt figyelmessé tették, hogy egy bizonyos úri ember tanácsai előtt őrizkedjék, s vegyítve ezekkel a táblabírók hosszú sora, kiknek tulajdonképpen semmi más dolguk nem vala, mint hogy a főispánnak tisztelkedjenek, egy szóval, fontosabb ügyek és személyek annyira igénybe vevék a főispán figyelmét, hogy Czinkotay még nem is közelíthetett. Ebéd alatt anyám kínálgatásai s a főjegyző cikornyás felköszöntései minden egyebet háttérbe szorítottak, s késő estve volt, mikor ő excellenciája végre a neki aljegyzőül ajánlott nevelőre gondolt, s vele szólni kívánt.

Anyám mások dolgában éppen oly türelmetlen vala, mint azokban, melyek őt magát illették, s ha valakinek egyszer pártját fogta, annak békét nem hagyott többé, s így, csak hogy a kedvező pillanat ne mulasztassék el, nem tűrte, hogy Czinkotay csak egy pillanatra is távozzék. Neki a főispán közelében kelle maradni. Ha őexcellenciája a kertben sétált, ott kelle járnia, ha szobájában volt, a mellékszobában tartózkodott ő is, hogy az első fölszólításra megjelenhessék; képzelhetni azonban a hatást, melyet a szüntelen várakozás egy úgyis annyira ideges emberre szükségképpen tett, s a lelkiállapotot, melyben szegény barátom, midőn őt öcsém nagy zajjal a mellékszobából behítta, a főispán elébe lépett.

Nem ismerek kellemetlenebb érzést a világon, mint azt, hogy zavarba jöttünk. Minden gyengeségeink között ez az egyedüli, melyet mindenki másoknál előbb s inkább vesz észre önmagán, s mely által éppen azért inkább lealázva érezi magát mások előtt, mintha más hibákat vethetne valaki szemére.

Mióta élek, embert nagyobb zavarban nem láttam, s a biztató tekinteteknek, melyekkel anyám őt zavarából ki akarta volna segíteni, csak annyi hatása volt, hogy a bajt még nagyobbá tevék. Czinkotay, valahányszor később a főispánnal való találkozás szóba került, őszintén megvallá, hogy félig magánkívül volt, s csak arra emlékezik, hogy többször meghajtotta magát.

Főispánunk mindezt nem vevé észre. A mosolygás, melyre magát csak azért, mert zavarában nem tudta, mily képet csináljon, kényszeríté, Czinkotay arcának csaknem szatirikus kifejezést ada, s anyám annyit beszélt védencének tudományáról s egyéb kitűnő tulajdonairól, hogy az, mi jellemének fővonását tette, eszébe nem jutott.

Őexcellenciája rendkívül nyájasan viselte magát Czinkotay irányában, sőt egyes tudományos megjegyzésekből, melyeket beszélgetése közé vegyített, észre vala vehető, hogy ő maga is a lehetőleg legkedvezőbb benyomást akarja tenni Czinkotayra, ki azon arányban, amint a beszélgetés tudományos irányt vett s végre egészen Ciceró leveleire fordult, jobban kezdé érezni magát.

Atyám örült; anyám a megelégedést látva, mellyel a főispán Czinkotayra hallgatott, való gyönyörrel követé Czinkotaynak tudós észrevételeit, maga öcsém csaknem respektussal tekinté most nevelőjét. Szerencsétlenségre a főispán, talán mert klasszikus ismereteinek tőkéje föl vala emésztve, vagy mert anyámat untatni nem akarta, Cicerót rögtön elhagyva, Czinkotayra tért vissza, s igen nyájasan megjegyzé, hogy az, ki Ciceró művével foglalatoskodott, a megyei protokollumokban nem sok élvezetet fog találni. A főispán innen a jegyzői hivatal fontosságához, a példás rendhez, mellyel ez ügyek a megyében vezettetnek, s a főjegyző érdemeire tért át, s az audiencia kétségen kívül minden illetők megelégedésére végződött volna, ha a főispán félig tréfásan nem teszi azon megjegyzést: mi jó, hogy Czinkotay úr nem házas.

E megjegyzés az előbbi beszélgetéssel természetes összeköttetésben állt. A főjegyző tudniillik, kit főispánunk előbb annyira magasztalt, más jeles tulajdonai között nagy számú családdal is bírt, s ennek következésében a második aljegyző lakásának is nagy részét elfoglalta, úgyhogy addig, míg a főjegyző annyira nélkülözhetetlen személynek tartatott, megyénkben a nőtelenség a második aljegyzői állomás szükséges föltételei közé tartozott. E megjegyzésnek, melyet őexcellenciája félig mosolyogva tett, eszerint csak az vala az értelme, hogy Czinkotay teljes biztossággal számíthat a kért hivatalra; de a hatás, melyet az Czinkotayra tett, leírhatatlan.

Ha valaki mellett tiszta égből villám csap le, nem ijedhetne meg inkább, mint ő e szavaknál. Mennyivel nyugodtabbnak érezé magát előbb, annál nagyobb zavarba jött, midőn magát ily váratlanul éppen a beszélgetés legveszélyesebb terén látá.

- Ó, nem, kegyelmes uram - szólt erőltetett mosollyal, homloka hajait előresimítgatva -, hála a mindenható Istennek, nem vagyok házas.

Anyám, midőn a zavart, melybe Czinkotay a beszélgetés e fordulatánál jött, észrevevé, egy intő tekintetet vetett reá, de csak növelte zavarát, mely a főispán azon észrevétele által, hogy Czinkotay úr a házasságnak, úgy látszik, nem nagy barátja, tetőpontjára hágott.

Szegény Czinkotay ijedtében minden részletet, melyeket anyámtól a főispán házassági viszonyairól hallott, elfelejtett, csak arra emlékezett tisztán, hogy a házasságról nem kellett volna szólnia, s midőn anyám feddő tekintetét észrevevé, meg vala győződve, hogy valami igen helytelent mondott. Hogy e hibát jóvátegye, most az ellenkező vélemény mellett nyilatkozott. Elmondta, hogy a házasságnak nagyobb tisztelője, sőt bámulója nálánál nem lehet, hogy a házasság felséges, valóban isteni találmány, hogy ha házaspárt lát, neki Józsué jut eszébe, midőn a napot s holdvilágot megállítá, mert miként az égi csillagzatok Gibeon fölött le nem alkonyodtak addig, míg a hosszú tusának, melyben egy fél végképp legyőzetett, vége nem lett, úgy válik a házasság által szerelmünk ragyogó napja állandóvá. Mint az embarras többnyire azon hatást gyakorolja, hogy a legelmésebb emberek nem határozhatják magokat szólásra, úgy más, ha egyszer szólni kezdett, csupa zavarodásból nem tud elhallgatni. Így volt az Czinkotayval is, ki valószínűleg csak azért, mert nem tudta, hogy végezzen, egy egész prédikációt tartott a házasság üdvéről, melyben szentírást s római klasszikusokat egyiránt idézett, s a növény-, állat- s ásványországot hasonlóságokul kiaknázta, de mely a hallgatóknak nem nagy épülésére szolgált.

A főispán, ki a küldöttség alkalmával, mely őt tavaly feleségével ki akarta békíteni, körülbelül ugyanezeket hallá, példás türelemmel, de nemigen jókedvvel vette ez intéseket, melyekre csak azt válaszolá, hogy a házasságnál is, mint minden földi dolgoknál, minden a körülményektől függ.

- Csalódik excellenciád - mondá Czinkotay, ki tovább tanároskodott, s így ha egyszer valamely tézist fölállított, azzal egykönnyen nem hagyott föl -, a házasságnál minden nem a körülményektől, hanem az emberektől függ, éspedig nem mint közönségesen fölveszik, a házasfelek egyikétől. Teljes meggyőződésem, hogy ahol csak rossz házasságot látunk, ott annak okát bizonyosan mind a két résznél kell keresnünk. Hol csak egy rész valóban teljesíti kötelességét, hol a kettő között csak egy valóban jó vagy kitűnő egyediséget találunk, a dolog soha nem jön szakadásig.

Czinkotay kétségen kívül e tételt is még bővebben fejtegeti, ha anyám, ki az egész idő alatt hasztalan veté intő s fenyegető tekinteteit Czinkotayra, addig nem köhög s köszörüli torkát, míg Czinkotay figyelmét magára nem vonja.

A szerencsétlen csak most vevé észre, mit tett. A főispán homloka komor redőkbe vonult, anyám bosszúsan fészkelődött pamlagán, még atyám is rosszkedvűnek látszott. De mit tegyen? Bocsánatot nem lehet kérnie; hogy tehát előbbi hibáját jóvátegye, zavarában nem talált jobb módot, mint hogy állításait módosítá, előadva, hogy ő mindezt nem értette oly általánosságban, s hogy csakugyan lehetnek s vannak esetek, hol a szakadásnak okát egyedül egy félnél kell keresni, s a másikat csak sajnálhatjuk, annyival inkább, minthogy a következetlen világ előtt férfit semmi nem tehet nevetségesebbé, mint neje hűtelensége. S itt Czinkotay példaképpen oly részletesen adta elé a főispán esetét, hogy a célzás iránt kétség nem lehetett, s a főispán minden udvariassága mellett már veszteni kezdé türelmét, midőn szerencsére más vendégek jöttek a szobába s ezzel a beszélgetésnek vége szakadt.

Czinkotay leverve, félig magánkívül, mint ki valamely bűntettet követett el, botorkázott ki a szobából, s elzárkózva szobájában, míg a főispán házunknál maradt, nem mutatta magát.

- És mi történt később? - kérdé valaki a társaság közül, ki egy elbeszélést várva, azt, mi hallott, kevesellé.

- Hogy szegény Czinkotay aljegyzővé nem neveztetett ki, az magától értetik - folytatá az előbbi. - A főispán okául annak, hogy ígéretét visszavette, azt mondá ugyan atyámnak, hogy Czinkotay kétségen kívül meg fog házasodni, s akkor a főjegyző nem férne el lakásában, azonban észre lehete venni neheztelését, s a megyében, hol szegény Ezékielnek úgysem voltak barátai, a legszörnyűbb hírek keringtek a sértésekről, melyekkel e szatirikus ember a főispánt illette.

Szerencsére kevéssel azután ürült meg egy tanári állomás, s Czinkotay saját s főképp anyám megelégedésére, elhagyta házunkat.

Természetes gyengesége néha tanár korában is bajba keverte őt. Beszélték róla, hogy csak azért házasodott meg, mert későbbi nejével, ki akkor már nem a legfiatalabb hölgyek közé tartozott, magára hagyatván, ez új s egészen váratlan helyzet által annyira zavarba jött, hogy miután egy ideig, hogy társát mulattassa, a gyermeknevelésről s a házasságról szólt, végre minden anyagból kifogyva, mindig növekedő zavarában elmondá, mi boldogok lennének a gyermekek, kik ily anyát s a férj, ki ily nőt magáénak nevezhetne; mire a leendő tanárné szintén zavarodottan igennel felelt, s másnap az egész város Czinkotaynak gratulált, minek ez ismét csupa zavarból nem mondott ellent. Egyébiránt Czinkotay helyzetében, melyet haláláig elfoglalt, boldognak érezte magát.

EGY GAZDASSZONY LEVELEI

[REGÉNYTÖREDÉK]

ELSŐ LEVÉL

A magyar gazdasszonyok lapja túlélte első évét, s ez, mint hallám, lapoknál s gyermekeknél legnehezebb. Mielőtt összekötném, rendbeszedtem, s még egyszer átnéztem számait; közöttük egy tűnt föl, nem mondom, hogy hiba, de hiány mindenesetre. A gazdasszonyok lapjába írt mindenki, nagynevű írók s asszonyok, grófok, bárók, olyanok, kik mint az időszaki sajtó munkásai, a közönséggel naponkint beszélgetnek, s olyanok, kik a gazdasszonyok lapjában léptek föl először, s csak a cél szentsége által bírattak arra, hogy gondolataikat kinyomassák; csak egy neme az íróknak nem jelent meg a lapok hasábjain eddig: - gazdasszony.

Nem olyat értek, ki csak annak tartja magát, s kit udvariasságból néha úgy neveznek; ily értelemben, valamint a férfinem csupa politikusból s pedig nagyból, úgy az asszony nem csupa gazdasszonyból s pedig jóból áll, s tulajdonképpen nem is a szép, hanem a gazdaságos nemnek kellene azt nevezni; - de érték oly gazdasszony, ki ne legyen semmi más, kitől e címet ellenségei nem tagadhatják meg, s kinek legjobb barátai sem adhatnak más titulust, mint hogy ő bizony szegény gazdasszony itt vagy ott; szóval gazdasszony, minő én vagyok, kit a cselédek ifjasszonynak neveznek, hogy az ő életében is legyen poézis. - Eszembe jutott, hogy a gazdasszonyok lapjának mégis ily dolgozótársra is szüksége lehetne, s nem pótolhatnám-e én e fogyatkozást?

Két dolog által keveredünk a legtöbb bajba: az első az, hogy mikor kell, semmi nem jut eszünkbe, a másik - s ez még veszedelmesebb -, ha mindent, ami eszünkbe jut, azonnal megteszünk; s én őrizkedni szoktam ettől, s egy egész hétig gondolkoztam ezen ötletem fölött is, végre csak most határoztam el magamat. Elmondom okaimat. Hisz ha ön leveleimet kiadja, egy egész könyvet akarok írni lapjában, tapasztalásaimat, talán életem történetét, azon rövid regénnyel, mely még egy vén gazdasszony életében is előfordul, s a bölcsességet, mint minden ember életéből kivonhatni; s ehhez előszó is kell, ünnepélyes nyilatkozat, mely a könyvhöz körülbelül úgy áll, mint az esküvő a házasélethez, melynél mindent fölteszünk magunkban, s mely, ha az ígéretek nem teljesülnek, azért magában is szép.

Minden előszó, mint több könyvben láttam, mert télen sokat olvastam, két részből áll. Az elsőben az író elmondja, miért határozta el magát az írásra, a másodikban, mit akar írni, s miért tartotta különös kötelességének, hogy munkájához fogjon, ámbár nagy küzdelmébe került, míg veleszületett szerénységét legyőzve, csöndes magányából a közönség elébe lépett. E rendet követem.

Tehát mindenekelőtt: miért határoztam el magamat az írásra?

A grófi család Pestre utazott, s a nagy ház üresen áll. Tízszer végigmentem a szobákon. Leporoztam mindent, a gróf és a grófné képét háromszor is - remekművek, mintha magukat látnám, a grófné csakhogy meg nem szólal, s a gróf, ámbár a nagyságos asszonnyal áll szemben, mégis oly bátran néz ki keretéből, mintha az országgyűlésen tartana beszédet, de remekművek mindamellett, s háromszor poroztam le őket; mióta azonban az őszi esőzések beálltak, s a család elutazott, még por sem jő a házba. Margit kisasszony zongorája hallgat, Klárikám reám bízta kis kanári madarát, s a szegény állatka, mely a kedves kisasszonnyal versenyt énekelt, sötét szobám falai közt szomorúságában csak néha csiripel. Mind elmentek - hála Istennek, a francia gouvernante is - s nincs semmi dolgom. Nem tudom, szemeim

gyöngültek-e, de nekem úgy tetszik, hogy a köd az idén vastagabb, mint máskor, s nincs kedvem az olvasáshoz sem. A hírlapok most is járnak, de ha az *Üstökös* nem volna s Tallérossy Zebulon, kinél kedvesebb s mulatságosabb úriembert nem ismerek, kinek teremtőjét az Isten áldja meg, talán nem is nyitnám föl a postacsomagot. Mai nap az újságokban az ember nem is talál mást, mint csupa kérdéseket. Olasz kérdés, német kérdés, lengyel kérdés, keleti kérdés; nem tudom, mikor érjük meg a feleleteket, s azok mulatságosabbak lesznek-e; de annyit tudok, hogy e kérdéseket rég meguntam, s a lapok olvasásában nem találok élvezetet. - Kísértsük meg az írást. - Ha igaz, mit a tisztelendő úr a minap az ebéd fölött mondott, hogy minden író szépnek találja saját művét, és ön kinyomatja leveleimet, egy cikket legalább találok hetenkint a lapokban, melyet örömmel végigolvasok, sőt talán kétszer is - s íme az ok, mely írásra serkent; és senki sem tagadhatja, hogy az reám nézve nagy fontossággal bír. A hosszú esték, az üres ház, a csöndesség köröskörül, ha ön csak egy hétig megpróbálná, természetesnek fogná találni határozatomat. - Nehezebb talán megmutatni, hogy írásom, mely nekem kellemetes időtöltést ígér, egyszersmind a közönségnek is hasznára lesz, hogy ezáltal hazafiúi kötelességet teljesítek, s irodalmunkat gazdagítom, s mégis - föltéve mindig, hogy ön kiadja leveleimet - húsvétig a világ azt is át fogja látni.

Könyvem - mert előre mondom, ha én egyszer hozzáfogok, könyv lesz belőle -, könyvem tanulságos lesz. Írók, kik mindig szórakozáson törik fejöket, ezt talán nem fogják jónak találni, de gazdasszonyaink, kik néha egy kis helyesírási hibát is meg tudnak bocsátani, bizonyosan átlátják. Egész életem tapasztalásait fogom közleni velök; és minthogy életem első része oly házakban folyt le, melyek szűkebbek voltak, mint kívántuk, s az utolsó húsz évet olyanban töltöttem, mely sokkal tágabb, mint hogy azok, kik benn laknak, benne igazán jól éreznék magukat, én sokmindenfélét tapasztaltam, miből mások tanulhatnak. - És könyvem mulatságos is lesz, mert ha történetemet elmondom - s pedig hogy saját firkálásomat láthassam, mindenre képes vagyok -, jótállok, azt nem fogja senki megunni. Nem mintha történetem rendkívüli s hallatlan lenne. - Nem vagyok kicserélt királyleány, s nem jártam soha az úgynevezett nagyvilágba. De Paprika Jancsit többször megnéztem, s talán ön is látta gyermekkorában legalább. És vajon látott-e valaha színdarabot, melyet a közönség oly változatlan jókedvvel nézne? A történet, melyet ott előadnak, igen egyszerű, tulajdonképp mindig ugyanaz; de egy megvan benne mindig, az, hogy... valakit megvernek, s minél több a verés a kis színpadon, annál nagyobb a közönség jókedve, annál több a megelégedés. A közönség mulatsága a verés mennyiségétől függ, s tapsolása arányban áll a döngetéssel, melyet Paprika Jancsi oszt vagy kap. A közönségnek ízlése különböző, de egyben, higgye el ön, a legműveltebb közönség is hasonló ahhoz, mely a kis fabódé előtt összegyűl; soha nem mulat jobban, mint ha valakit jól megvernek - természetesen nem bottal, hanem, mint a költőik mondják, a sors csapásaival; s e részben életem története a legmulatságosabbak közé tartozik, s bizonyosan ki fogja elégíteni olvasóit.

De talán eleget is írtam bevezetésnek, talán sokat is, s hogy e levélért minden haszon nélkül ne fizesse a postapénzt, egy receptet is küldök.

U. i. Ha e levelet a gazdasszonyi lapok jövő számában találom, folytatni fogom levelezésemet. Ha csak receptemet adja ki, a jövő postával ismét küldök néhányat, mert ha elmélkedéseimet nem tartaná is a gazdasszonyok figyelmére érdemesnek, receptjeim mindenesetre méltók, hogy az ön messze elterjedt lapjában közöltessenek. E részben grófomra hivatkozhatnám, sőt még német szakácsunkra is, ki a befőzötteket mindig az én utasításom szerint készíti, ámbár irigységében azt állítja, hogy Párizsban tanulta.

MÁSODIK LEVÉL

Mi furcsa teremtés az ember, vagy legalább mi furcsa teremtések vagyunk mi, asszonyok. Mikor utolsó levelemet elküldtem, azt hivém, semminek nem örülhetnék inkább, mintha ön azt kinyomatná. Az egész héten vártam a gazdasszonyok heti lapját, oly nyugtalanul, mintha üdvöm függne tőle, s miután az végre kezembe jött, s azt, amit írtam, nyomtatva láttam, megijedtem s eszembe jutott, mennyivel jobb lett volna, ha ön, közölve a fánkokra nézve küldött receptemet, a többit félreteszi, s így fölment ígéretem alól. - Igaz, hosszú megfontolás után adtam azt, egy egész hétig gondolkoztam fölötte; de nem gondolkoznak-e mások is néha hónapokig, mielőtt ígéretet tesznek, s nem bánják-e meg aztán szintúgy; s általánvéve nem éppen az-e a legcsodálatosabb az életben, hogy kívánataink ha teljesülnek, sokszor több keserűséget okoznak, mint ha azokat sorsunk megtagadta volna? - Mennyit fáradunk sokszor, míg egy bizonyos célhoz érünk. Homlokunk izzadságával mászunk a hegytetőre fölfelé, s alig álltunk ott, újra sietünk, hogy ismét s még több fáradsággal visszajuthassunk oda, honnan kiindulánk, s ami legkülönösebb: a hegy, melyet oly kopárnak találtunk, ha tőlünk ismét távol fekszik, éppoly szépnek látszik, mint mielőtt rajta voltunk. Tapasztalásainkat, reményeink- vagy emlékeinket nem ronthatja meg, ami volt s ami lesz, mindig szép marad. S azért mondom, bizony furcsa teremtés az ember, s furcsa életünk a világon, melynek felét sokszor azzal töltjük el, hogy azt elrontsuk, amit a másikban nagy fáradsággal kivittünk.

Hogy csak egy példát hozzak föl, mely legközelebb fekszik, itt vannak kokinkínai tyúkjaink - nem tudom, mondtam-e már, hogy grófném szenvedélyes gazdasszony. A gróf is nagy gazda, annyi könyvet olvas, melynek címlapján eke vagy hízott tehén van lenyomva, hogy szemét is megrontá, s én csak azt kívánom, hogy ne rontson el még mást is, mert fájdalom! többször tapasztaltam, hogy az ily uraságok vagyona a költést sokáig elbírja, de ha gazdálkodni kezdenek, nagy veszélyben forog. Elképzelheti ön, hogy az új találmányoknak nagy bőségében vagyunk. Van svájcerei, hol teheneink márványjászolból esznek, s a tejet porcelánedényben tartjuk; van egy egész erdő szederfa, s tavaszkor selyembogár-mulatság; roppant zöldségeskert, mellyel három konyhát is el lehetne látni, ha a kertész évenkint nem hozatna új magvakat Erfurtból s más külföldi városokból, melyek majd későn érkeznek, majd nem kelnek ki; de legfőbb büszkeségünk a tyúkászat, s ennek messze földön nincsen párja. - A ketrecek mind drótból fonvák s egészben kínai ízlésűek. Valamivel nagyobb talán, de egészen úgy képzelem magamnak a kínai császár nyári palotáját. Most hat esztendeje készültek, mikor az uraság Angliából visszatért, s ugyanakkor jöttek a kokinkínai tyúkok.

A gróf egyszerre egy egész sereget hozatott: kakast, tyúkot, jércét, tojást, hogy az új kakaspalota méltó lakókkal népesíttessék meg. Nem láttam soha szebb tyúkokat, mint a mieink előbb voltak. Hófehértől koromfeketéig minden szín: sima fejű, mint a fogoly, s bóbitos, mintha süvege volna, nagy s apró, mindenféle faj, s mindenikből a legszebb. Tudtam, hogy grófnémnak kedve telik benne, s ahol valami különös tyúkról hallottam, megvettem számukra. Öröm volt ránézni - de ennek most mind pusztulni kellett. Grófunk mondta, hogy most, midőn más művelt országban a tyúkok naponkint kétszer tojnak, nekünk sem szabad hátramaradnunk, s hogy valóságos szégyen egész Magyarországra nézve, hogy tyúkjaink most is úgy néznek ki, mint századok előtt, s nem tettünk semmit, hogy aprómarháink nagyok legyenek; s mihelyt az idegen gyarmat megszaporodott, a bennszülötteknek tovább kellett állniok. - Sőt nemcsak udvarunkban, az egész vidéken is megtörtént ezen változás. Az inspektor, a tisztek, a pap, a jegyző s később a falusi gazdák, ki hízelgésből a grófné iránt, ki mert csakugyan hitte, hogy a kokinkínaiak a mieinknél többet érnek, mindenki csirkét vagy tojást kért; uraságom szokott nagylelkűségével bőven osztogatta a csodaállatokat, míg a tyúkok dolgában egész vidékünk valóságos Kínává vált, s minden szeméten jövevények kapartak. - Csak a szegényebb parasztoknál s künn a tanyákon maradt néhány tyúk a régiekből, kik, mint tyúkjainknak

szokása volt, minden alkalommal kíváncsian összegyűltek, kotyogva mondták el egymásnak, mi történt a szomszédban, együtt ettek és néha veszekedtek, de mindezt a legnagyobb barátságban; közöttük itt-ott egy elvénült magyar kakas, jobb időkben tanult méltósággal járva körül tanyáján, s elkukoríkolva régi dalát; csakhogy ez is szomorúbban hangzott, s hogy ha szomszédjaival találkozott, nem is veszekedett többé. Úgy látszott, szegények maguk is érzik pusztulásukat, s csakugyan minden arra mutatott.

A kokinkínaiak hosszú lábaikkal büszkén jártak körül, mintha az ország már az övék lenne, s korán reggel fölébresztették az embert idegen kukorikolásukkal; mert még szavuk sem olyan, minőhöz szokva voltunk, s mely a jó keresztyént szent Péterre és az Üdvözítőre emlékezteti; hanem rekedt, szakadozott, goromba hang, minőt nem lehet bosszúság nélkül hallani.

Így ment sok ideig. A grófné észrevette ugyan, hogy nagy költséggel hozott vendégeink nemigen szépek, azt is mondta többször, hogy majorságunk előbb jobban nézett ki, mint most, midőn egy egész huszárezred szállásolhatna a faluban, anélkül hogy kakasainkon meglátszanék, mert valamennyinek együttvéve nincs egy tolla, melyet forgóra használni lehetne; de mindamellett eleinte nem volt hossza-vége a dicséretnek. Nagyobbak, ízletesebbek, szaporábbak, többet tojnak, mit tudom én. Mindenesetre úgy néztek ki, mint a legműveltebb országok tyúkjai, és ha néha a régiekről szóltam, a grófné csak azt válaszolta, hogy ő is sajnálja, de hiába, nekünk is haladnunk kell. Végre azonban kisült az igazság. Két esztendő alatt meggyőződtünk, miként a híres fajnak egész érdeme az, hogy ocsú és rostaalj helyett tiszta búzával tartják, hogy lába hosszabb s körmei nagyobbak, de húsa keményebb, úgyhogy ha csirkekorukban nem kerülnek a tálra, haszonvehetetlenek, s hogy tojásunk is kevesebb volt, mint előbb - igaz, valamivel nagyobb, de fakó színű, úgyhogy annak, ki fehér tojásainkhoz szokott, nem is esik jóízűen. És ekkor mennyi fáradságba került, míg majorságunkat régi állapotába visszahozhattuk, s az egész ismét tisztességesen nézett ki. - Csak a drótból font tyúkpaloták maradtak meg, de benne magyar kakasaink uralkodnak, s az idegenekből csak néhány bramaputra maradt (ezeket ajánlom gazdasszonyaink figyelmébe, mert a kokinkínaiaknál csakugyan többet érnek) s egy új faj, melyet a grófné tavaly hozatott, s melynek érdeme az, hogy szintannyit eszik, mint a többi, de nem nagyobb a galambnál.

De hová tértem? - El akartam mondani önnek, hogy jobb lett volna, ha kívánatomat nem teljesíti, s levelemet nem adja ki, mert megbántam ígéretemet, s íme, majorságunk történetét beszéltem el. Baj! de ha ön leveleimet elfogadja, ehhez szoknia kell. - Ilyen volt egész életem is. Egy hosszú kerülés. Ki mondhatta volna előre, hogy ily kastélyban fogom végezni napjaimat?

Kinézek ablakomon; a kertet, mely előtte elterül, hó takarja. Ki az egészet most látja, nem sejdíti, mi szép volt nyári napokban, mi szép virágok tölték a hóból kimagasló ágyakat, hol most csak töredezett kórok látszanak, s a hattyúk s színes kacsák mi vígan úszkáltak körül tavunkon, melynek helyét most sima hómező mutatja, melyen fa s bokor nem áll. - Költő talán elképzelhetné magának a fák lombját, a zöld mezőt, a virágcsoportokat; de vajon a kép, melyet alkotott, oly szép lenne-e, mint az, melyet én ismerek, ki soha költő nem voltam (mi gazdasszonyhoz nem is illik), és mégis oly elevenen látom mindezt magam előtt, mintha a szép napok nem múltak volna el, és a hólepel nem borítaná a virányokat; csakhogy messzebb látok, és sok, mit akkor a lomb eltakart, most előttem áll. A templom, a paplak, a parasztházak, mindannyi emlék, mely fiatal napjaimra int; szerény és egyszerű s mégis szebb e kertnél egész pompájában.

Szóljunk hát a múltról. Beszéljünk a tavaszról e téli napokban. Önnek olvasói a vén gazdasszonytól tanácsokat várnak. Ha az emberek nagy része egyszerűen s igazán elmondaná történetét, mint én azt tenni fogom, az olvasó legalább egy tanácsot mindenikben fel fogna

találhatni: azt, mit ne tegyen. - És minthogy a szépirodalmi tárcába tette levelemet (mit, megvallom, eleinte röstelltem, mert komoly gazdasszony létemre más helyre gondoltam magamat érdemesnek), a költészet sem fog hiányzani. Saját múltját szebb színben látja mindenikünk, s hogy ezt úgy adja elé, nem kívántatik más, mint hogy sok gondolkodás nélkül azt írja le, amit érez. Költő minden ember, s ha a fáradság, melyet sokan a költészetre fordítanak, nem sikerül, az ok éppen fáradságunkban fekszik. Fa terem mindenütt s felnő magától; de ki erejét megfeszíti, hogy azt felhúzva, magasabbra nyújtsa, csak gyökereit tépi szét.

Hanem elég mára. Szomorúsággal látom, hogy akaratom ellen egy második előszót írtam. Legyen azonban türelemmel, jövő alkalommal megkezdjük a történetet.

HARMADIK LEVÉL

Mondják: vannak emberek, kik a hazaszeretetet nem ismerik. Meglehet. - Vannak vakok s bénák is, s a természet sokaktól megtagadta a látszólag legszükségesebb érzékeket; miért ne hinném, hogy másokkal éppoly mostohán bánt, midőn őket azon érzéstől fosztotta meg, mely lelki erőnk s boldogságunk föltétele? Hogy a messze kört, melyet hazának nevezünk, felfogni s szeretni képesek legyünk, emelkednünk kell, s egyesektől a sors talán megtagadta e képességet. De oly ember, ki születése helyéhez ne ragaszkodnék, s azon vidékre, hol gyermekéveit töltötte, vággyal nem emlékeznék vissza, talán nincs a világon; s minél tovább estünk a körtől, mely első örömeinknek s bánatunknak tanyája, annál inkább nő a vágy a múlt után. - Hallottam valakitől, hogy a visszhang annál több szótagot ismétel, minél inkább távozunk a sziklától, melyben hangunk megütődik. Ilyenek emlékeink: éveinkkel csak elevenebbekké válnak; én legalább magam azt tapasztaltam. Naponkint új, rég feledett részletek jutnak eszembe, s mióta nem bírok olvasni pápaszem nélkül, emlékezetem is csak a közelebb fekvő tárgyakra nézve gyöngült, de távolabbakra erősebbé vált.

Több mint harminc éve, mióta a falut, melyben felnőttem, elhagytam, s minden oly tisztán áll előttem, mintha tegnap jöttem volna el. Lefesthetném vagy leírhatnám legkisebb részletében, ha festeni vagy írni tudnék - így csak magam előtt látom s felsóhajtok.

De olvasóim nem is sokat vesztenek leírásom hiányával. Kintornya oly hely, hol, mint tapasztalásból tudom, az ember igen boldognak érezheti magát, de kevés leírásra méltó tárgyat talál.

A falu a Tisza közelében fekszik, még a nagy lapályon, de a hegyek közelében. Mindjárt a falu mellett kezdődnek a dombok, melyek mindig magasabbra emelkedve, havasokban végződnek. - Minthogy rajta országút nem vezet keresztül, s a megye székhelye s minden város távol fekszik, e helység valószínűleg most is elég csöndes lehet. Negyvenöt évvel ezelőtt lakóinak nyugalmát semmi nem zavarta. Legfellebb minden három évben fordult meg egyszer valamely tisztviselő a határon, hogy a kevés nemesnek szavazatát, ki ott lakott, megszerezve, híveit parasztszekereken a vármegyeházához fuvaroztassa; minek azonban, amennyire én tudom, közönségünk semmi kárát nem vallotta. - A közbátorság, úgy látszik, magamagát tartotta fel, és a nép elég jól érezte magát; ámbár senki sem vallotta hivatalos kötelességének, hogy javáról gondoskodjék. - Igaz, hogy akkor hátrább álltunk műveltségben. Ott, hol kő nem volt, az utat nem csinálták, s őszkor mindenki csak annyi sárt talált, amennyi magától támadt; míg most utainkra annyi sárt hánynak föl, mennyi a mellettök készített két mély árokból kikerül, hogy az utas, ha elakad, magasabb szempontból nézhesse nyomorúságát; s a falu melletti táblák is hiányoztak, melyeken a helység, járás és megye nevét a külföldi fuvarosok számára két nyelven látjuk fölírva; de amint mondám, megvoltunk mindamellett, sőt egyes helységek,

mint például Kintornya, elég csinosan vették ki magukat, ámbár házaik még nem voltak számozva. - Egyenkint véve e házak nem sokat mutattak. Vert földből készülve, egy, legföllebb két ablakkal az utca felé, alig képzelhetni szerényebb hajlékokat; de minthogy a mész, mélyet a hegyekből hoztunk, kevésbe került, a módnak bőségében voltunk, s minden gazda régi szokásból házát évenkint húsvét előtt kifehérité s tetejét megigazítá; így az egész mégis kellemes benyomást tett, főképp mert minden ház előtt az utca felé néhány magasabb akácfa s hátulsó oldalán szilvások voltak ültetve, s így a kis fehér házak mintegy kertben álltak. - Mindez igen egyszerű volt, igen közönséges, igen kevéssé civilizált - de igen kellemetes, s nekem úgy látszik, hogy akkor több megelégedett embert ismertem, mint most.

Szinte látom fiatal olvasóim mosolygását. Igaz, az én koromban mindenki dicséri a múltat, melynek megvolt legalább azon jó oldala, hogy harminc-negyven évvel fiatalabbnak éreztük magunkat, s ha más is nehezen ismeri el a haladást, ha magán csak azt tapasztalja, hogy hátrább ment: ez gazdasszonynál még természetesebb, ki oly körben forog, hol talán nem is haladtunk, sőt a háziasságban, a családélet bensőségében talán hátrább állunk: - de megengedve, hogy csalódom, nekem úgy látszik, hogy akkor csakugyan több megelégedett embert ismertem, mint most; - s miután nem Magyarország, hanem saját életem történetét írom, a fődolog nem az, minők voltak a dolgok valósággal, hanem milyeneknek látszottak nekem; e szempontból tekintve a dolgot, bátran állíthatom, hogy Kintornyánál szebb helyet nem is képzelhettem magamnak.

Ha elébb mondám, hogy falunkban semmi sem volt, mi különös leírást érdemelne, tévedtem. Helységünknek több nevezetessége volt. Mindenekelőtt öt vagy hat nemesi kúriát említhetek, melyekben valaha megannyi Kintornyai lakott, s melyek közül egyet a zsidó most pálinkaháznak alakított át, a másikban az öreg Demeter tartotta boltját, a többiek ledüledeztek. Ezeken kívül mindjárt a falu végén állt a nagy tölgy, melyre százötven esztendő előtt a törökök, mert a faluban adószedőjüket agyonütötték, a papot, a bírákat s nem tudom hány gazdát fölakasztottak; a legérdekesebb azonban mindenesetre régi templomunk volt, s a kintornyai vár, melynek romjai azon kúria telkén álltak, hol nagynénémmel laktam.

A templomról nem sokat mondhatok. Tizenhét éves koromig nem voltam másban, s most úgy érzem, mintha ájtatosabban nem tudtam volna imádkozni, és soha szívrehatóbb beszédeket nem hallottam volna, mint itt, ősz hajú tiszteletesünktől; de megvallom, a templomot magát még akkor nem tartottam igen szépnek vagy nagyszerűnek. - De a tiszteletes, a doktor s János bátyánk, ki Pesten lakott, s nagynénémet egyszer évenkint meglátogatta, százszor mondták, hogy ha tudósok e templomot ismernék, egész könyveket írnának róla, s még inkább elhiszem most, mióta látom, mi mindenről írnak könyveket az emberek. Kedves kis templomunk bizonyosan inkább megérdemli; mert ha tornya nincs is, két hársfa áll előtte, melynél szebbet életemben nem láttam. Annyit tudok, hogy a főhajó boltívén csodálatos kőfaragványok voltak, melyekben, főképp mint gyermek sokszor gyönyörködtem - hogy az ablakok keskenyek voltak s csúcsívben végződtek, s hogy az egyik falon, hol a meszelés lehullott, régi festmények látszottak, melyek fölött a tiszteletes s az eklézsia között nagy vitatkozás támadt. Amaz le akarta szedetni az egész meszelést, hogy a régi művészetnek ezen emléke teljes szépségében legyen látható, az egyházgondnokok pedig újra be akarták meszeltetni e darabot is, hogy templomunk régi tisztességes egyszerűségét visszanyerje. De hogy mikor épült a templom, s miért volt oly rendkívül érdekes, azt máig sem tudom.

Nagynéném mindig a márvány sírkövekre tett figyelmessé, melyek közöl kettő a szószék mellett, egy a templom külső oldalán volt befalazva. E sírkövek családi címerünket viselték. Közepén torony, fölötte holdvilág, s a mezőn, melyben a torony állt, széles szalag, mely, amint mondják, a Tiszát jelenté, mindez éppen azon minta szerint kifaragva, mint azt nagy-

nénémnek atyámtól örökölt pecsétgyűrűjén láttam, mi, mint néném, valahányszor a köveket mutatta, megjegyzé, nemcsak családunk régiségét, de annak egykori hatalmát is bizonyítá; mert miután az egész környékben vörösmárvány nem található, ily sírkőre csak olyanok tehettek szert, kik azt jobbágyaik által messze földről hozathaták.

Sokkal több érdekkel bírt előttem a várrom, mely saját telkünkön állt, s talán túlzás nélkül mondhatom, hogy azok, kik e várat egykor lakták, mind együttvéve sem töltöttek talán annyi boldog órát falai között, mint én. Gyermekjátékaim tanyája volt, legkedvesebb helyem, hol mint ifjú leány ábrándoztam. Még leckémet is szívesen tanultam, ha a falomladékon felmászva, könyvemmel az elhagyott szobák valamelyikébe vonulhattam vissza, melyeknek mennyezetét a tiszta ég alkotá, míg a félig bedőlt kandallóból zöld bokor nyújtotta ki ágait. Sehol jobban, sehol oly otthonosnak nem éreztem magamat. Mintegy bűbájos körben jártam. Mit mesékben hallottam, mit nagynéném családunk egykori fényéről elregélt: az e falak között mind valószínűnek, sőt bizonyosnak látszott; alig szorultam képzelőtehetségemre. Hisz itt a vastag falak még álltak. A nagy ajtó fölött kőből faragva ott díszlett a Kintornyaiak címere, s hányszor mentem föl e széles lépcsőzeten az első emeletig, a roppant terembe.

Képzeletemnek csak a házfödelet kellett újból fölépíteni, a termeket kibútorozni, s a dicső palota készen állt, s ily kicsiségekkel egy fiatal leány képzelőtehetsége hamar elkészült.

A visegrádi romok, melyeket később láttam, reám sokkal kisebb benyomást tettek, mint gyermekkoromban a mi várunk; de ebben is csalódtam. Amennyire visszaemlékezem, hosszában nem volt többje hat ablaknál, s így nem lehetett oly fölötte nagy. De a két torony az épület végén, melyek közül az egyik négyszögű lehetett, míg egész magasságban fennállt; a másik gömbölyű, mely a lépcsőt foglalta magában, félig bedőlt; a sötét falak, a mély árok, mely az épületet körülvéve, s mely tavaszkor most is félig vízzel telt meg: úgy hiszem, másokra is megtenné hatását, főképp itt, hol messze földön hasonló rom nem található, s e falakon kívül semmi nincs, mi a múltról bizonyságot tenne. Reám, ki e romokat folyvást szemem előtt láttam, s ki első gyermekségemtől s vár történeti emlékei között növelkedtem föl: e hatás annál mélyebb vala; s mégis volt valaki, nálam sokkal józanabb, sokkal idősebb, ki e falakhoz még költőibb érzettel ragaszkodott - nagynéném.

NEGYEDIK LEVÉL

Megígértem utolsó levelemben, hogy némémet fogom bemutatni olvasóimnak. Könnyelmű ígéret volt, s félek, legjobb szándokkal sem fogom teljesíthetni. - Maga a gondolat, hogy róla nyomtatásban szóljak, ki per-információkon kívül minden nyomtatást megvetett, már zavarba hoz. - Mintha látnám magas alakját magam előtt, reám szögezve feddő tekintetét, melynek életemben csak egyszer bírtam ellentállni. - És ha ezen túlteszem is magamat, nagynéném más leírást kíván; gyakorlatlan tollam elégtelen e tárgyra. Többször megpróbáltam e napokban, de valahányszor az első lapot megírva végigolvasám, eldobtam. - Minden kísérlet csak feladatom kivihetlenségéről győzött meg.

Ha külső alakját írom le, magas, szikár termetét, éles vonásait, sötét szemeit s koromfekete haját, melyet haláláig megtartott, s ha a méltóságról szóltam, mellyel közönségesen föllépett: olvasóim miként értsék meg a határtalan jóságot, mely jellemének alapját képezé, az önmegtagadást, mellyel az oly hideg s önösnek látszó asszony egész életét másoknak áldozta fel; miként lehetne fogalmuk mindazon kedves, gyöngéd dolgokról, melyeket éles s mindig parancsoló hangon annyiszor mondott, s melyek éppen oly jól estek - s ha ismét ezekre emlékezve, tisztelt rokonomnak csak szeretetreméltó tulajdonságait mondom el, anyai szeretetét,

mellyel hozzám, a hűséget, mellyel barátaihoz ragaszkodott, kinek lesz fogalma akaratáról s azon kíméletlenségről, mellyel saját nézeteit kimondá, saját céljait követé, s mely miatt az öreg Kintornyai Mária az egész megyében inkább félt, mint szeretett személynek tartatott, olyannak, ki mindig perlekedik, s ki ellen perét senki meg nem nyerheti, mert amit a vicispánnál ki nem vihet, azt kiviszi a királyi táblánál vagy legfelsőbb helyen, nem nyugodva meg soha, nem fogadva el semmi elutasítást, nem ijedve vissza semmi nehézségtől, míg célját el nem érte.

Mint öreg tiszteletesünk, ki nagynénémet negyven évig ismeré, többször mondá: ő valóságos rejtély volt még azok előtt is, kik legközelebbi körében éltek. Érzéseiben mélyebb, sőt gyöngédebb, mint bármely asszony, s akaratában szilárdabb bármely férfiúnál - a legbiztosabb barát, a legengesztelhetlenebb ellenség, ki szeretni és gyűlölni egyiránt tudott, s kihez azok, kik őt szerették, bizonyos félelemmel, s kik őt gyűlölték, tisztelettel közelítettek mindig, mert egész valójában volt valami, mi által mindenki vonzódva, mégis bizonyos távolságban tartva érzé magát.

Vannak emberek, kiknek sikerült arcképét nem mutathatjuk föl, nemcsak saját meggyőződésünk szerint - mert mellékesen megjegyzem, hogy főképp szép asszonyok s oly férfiak, kik magukat kitűnőknek tartják, sohasem elégszenek meg arcképeikkel -, hanem valóban nem. És mi az ecsetnek nem sikerül, azt szavakkal még kevésbé érhetjük el. Legjobb, ha a feladatot nem is kísértem meg, s úgy szólok nénémről, mintha olvasóim már ismernék. Ha, midőn saját emlékeimet leírom, vele többször találkoznak: talán éppoly tiszta fogalmuk lesz egyéniségéről, mint azoknak, kik vele az életben találkoztak; s ámbár jellemét s egész személyiségét éppúgy, mint én, leírni képesek nem lettek volna, azért igen jól tudták, ki és mi volt Kintornyai Mária.

A Kintornyai család, melytől származunk, megyénkben a legrégiebbek s leghatalmasabbak közé tartozott. - Ne gondolják olvasóim, hogy ezt csak hiúságból hozom fel. Hatvanéves gazdasszony túl van ily gyöngeségeken. Nincs okom, hogy magamat ifjabbnak vagy családomat régibbnek mondjam. De éppen családunk egykori fényes állása vala az, mi nagynéném egész életének irányát elhatározá, s így mindenekelőtt erről kell szólnom. - Családunk régi volt és hatalmas, de olyan, mely régen túlélte fénykorát, s mely régi dicsőségének az újabb időben legföllebb azon hasznát tapasztalta, hogy nemessége senki által kétségbe nem vonatott, és tagjai minden tisztújításnál kitűnő szerepet vittek, legalább számuk által, mely nemzedékről nemzedékre azon arányban emelkedett, melyben az ősi vagyon fogyott. Csak a nagy vasas ládák maradtak meg, melyekben a család okmányai tartattak; de a jószágok, melyekről régi irományaink szóltak, rég más kezekbe mentek át, s a Kintornyaiak, mint váruknak falai, melyeket a labancok háromszor siker nélkül ostromoltak, végre lesüllyedtek egykori magasságukból, nem egy nagy csapás által, hanem az idő hosszú viszontagságainak következtében.

A jószágoknak egy részét a Kintornyaiak, mint Bocskay s Bethlen hívei vesztették el; a többit a sok lakodalom s vendégség annyira megkisebbíték, hogy ami megmaradt, egy háznépnek becsületes eltartására talán elég lett volna, de ily számos családot nem óvhatott meg a szegénységtől, főképp miután a Kintornyaiak birtoka mindkét ágra szállt, s így annak fele a leányok által még más családok kezébe is jutott.

A Kintornyaiak már a múlt század második felében mind a nemességnek azon részéhez tartoztak, melyet korteseknek neveztünk, s e színvonalon felül csak egy tartotta föl magát, az öreg Kintornyai Ferenc, nagynéném apja. - Dinaszta ő sem volt. A várromon kívül, melynek közelében magának vályogból kúriáját építteté - mert inkább sátorban élt volna, mint hogy az ősi lak romjaiból csak egy követ hordasson el -, összes birtoka körülbelül négyszáz holdat tehetett; de az is elég volt, hogy úri ruhában járjon, s az egész család által dúsgazdag

embernek s a Kintornyaiak természetes fejének tartassék, főképp miután megyei hivatalt viselt. - Szerényebbet, mint ősei, kik vicispányok voltak, de annál biztosabbat. - Az öreg Ferenc úr soha nem vihette többre az esküdtségnél; de élete végső napjáig vetélytárs nélkül tartotta meg hivatalát. Az esküdt, ki csak családja tagjait s a rokonokat számítva, 200 vokssal rendelkezett, oly egyéniség volt, kinek minden párt kedvét kereste, s ki, bármennyire emelkedett a viszály, csaknem mindig egyhangúlag választatott meg. - Mindennek következése az vala, hogy Ferenc úr vagyonilag szerény állása mellett nagy arisztokrata volt, s valamint családjában minden kétségen kívül az első helyet foglalá el, úgy családjának régiségére s egykori hatalmára büszkébb volt, mint bárki az országban. Idegenek előtt ritkán szólt e tárgyról, s belső érzéseit legföllebb a méltóság árulta el, mellyel magát viselé; de azon öntudatot, hogy ősei régen alispánok voltak, mikor mindezen embereknek nevét, kik a vármegyében most uralkodnak, még senki sem ismerte - hogy maga a főispán, habár gróf és excellenciás úr, mi családjának régiségét illeti, vele nem mérkőzhetik: ezen öntudatot az esküdt nem adta volna a legszebb pusztáért, ha oly kastélyt építhetne is rajta, mint szomszédja, s német árendás fia; s természetes, ha ezen érzéseket szabadon és sokszor fejezte ki családja körében, s egyetlen gyermekét ezekben nevelte föl.

Az ősi várnak romjai mellett, apjának társaságában, ki ha vele volt, szüntelen családjának egykori nagyságáról beszélt, csak rokonait látva maga körül, kik apja előtt hajlongtak, s a tiszteletest, ki, miután a faluban csak parasztok s kortesek laktak, az egy úrféle birtokos iránt, ki az eklézsiában is befolyást gyakorolt, csaknem hasonló tisztelettel viseltetett: itt nevelkedett nagynéném, s nem bámulhatja senki, ha ezen viszonyok hatása a családi büszkeséget még inkább kifejté, mely, mint sokszor hallám, a Kintornyaiak ősi hibája vagy tulajdona vala, s mely csak még erősebbé vált, mióta minden egyéb, mit őseiktől örököltek, elveszett.

Soha királyné palotájában több büszkeséggel nem járt körül, mint az öreg esküdtnek leánya kis telkén, melyet míg csak a szomszédokat ismeré, nagy uradalomnak képzelt, s melyben mindenesetre korlátlanul uralkodott, miután anyja jókor elhalván, már tizennégy éves korában a kis háznak vezetése reá vala bízva.

Nagynéném sokszor beszélt ezen időről, s elmondta, mily boldognak érezte magát - csupa csalódások által; mert megelégedésének forrása: családjának hatalma, nevének fénye, az állás voltak, melyek őt mint Kintornyai Ferenc leányát megillették; de hisz minden, mit maga körül látott s hallott, csak még inkább megerősíté őt csalódásaiban; - s hány embernek boldogsága, sokkal idősebb s tapasztaltabb embereké, nem épül hasonló alapokon? De éppen azért e boldogság nem tarthat sokáig, s néném nem érte el tizenhatodik évét, midőn az ellentétet észrevevé, mely igényei s helyzete között létezett.

Mióta e családban élek, sokat hallottam a pénzarisztokrácia ellen. Egyik elmondja, hogy e vagy ama tőzsér oly lovakon jár, melyeknek nemzetségfája jobb, mint gazdájoké; más egy bankárt ismer, ki minden grófnak kölcsönt ad, csak hogy vele per tu legyen; a harmadik a gazdag báróné fölött elméskedik, ki termeinek bútorzására ezreket költött, s estélyeket és táncvigalmakat ad, melyeken a háziasszonyon kívül az egész világ otthonosnak érzi magát; mindenki tud egy-egy adomát a felfuvalkodásról, mellyel e nevetséges emberek a jobb körökbe tolakodnak, mintha pénzök születésöket pótolná. - Nem éltem e körökben, s azért nem tudom, mennyiben helyesek ezen állítások. Kevés tapasztalásaim után nekem úgy látszik, hogy azon előítélet, mely az első szerzők ellen létezik, legföllebb a második nemzedékig tart, hogy később az arany nem veszt semmit fontosságából, még a legjobb társaság szemében sem, bármely sötét bányából vagy iszapos folyóból került; de ha igaz is, hogy a pénz a születést nem pótolhatja: a születés éppen úgy nem pótolhatja a pénzt, még a legjobb társaság körében sem, s ki gyalog jár s néha elviselt kabátban jelenik meg, fényesebb körökben bizonyosan nem

mint hasonlójuk fog elfogadtatni, ha ezek csupa kamarásokból s máltai vitézekből állanának, s ő maga száz okmánnyal bizonyíthatná be, hogy elődei mind aranyos páncélban jártak, s egész lovas seregeket vezettek a csatába. - Legalább nagynéném fiatalságában ez így volt, s nem hiszem, hogy a világ azóta e tekintetben sokat változott volna.

Az öreg Ferenc úr mindezt nem vette szívére. Négyszáz hold esküdtnek szép birtok. Az öregúrnak nem voltak fiai, s neki úgy látszott, hogy Mariskája, kinél a megyében - mint mindenki tudja - nincs szebb leány, s kire nevét, a régi várat és az egész birtokot per és adósság nélkül hagyhatja, fényes szerencse bárkinek is; de nagynéném maga, mióta a vármegye székhelyén az új főispán installációján megfordult, nem nyugodhatott meg a gondolatban, hogy apja s az egész Kintornyai család a mai világban oly alacsony helyzetet foglaljanak el, míg olyanok, kik valaha a nagy családnak követői voltak, most még apjával is leereszkedéssel szólnak.

- Föl se vedd - mondá az öreg úr, ki mióta leánya felnőtt, kedvencének jövőjére gondolva, mindenről megfeledkezett, még a Kintornyaiak múltjáról is -, föl se vedd. Ha férjhez mentél, te is kastélyban lakol, s négylovas hintón jársz körül. Ismerem e világot! Ily szép leányt s hozzá egy Kintornyait s birtokoddal, nem soká hagynak e pártában. Belőled is nagyságos asszony lesz s úgy fogsz élni, mint azok, kik ott a nagy házat lakták. Mi, fájdalom, nem építhetjük föl. - De nagynénémet mindez nem nyugtatta meg, s ő mindamellett nem látta át, mért ne építhetnék föl végre a Kintornyaiak is a nagy házat. Hisz mindazon új családok nem szerezték-e birtokukat, mialatt az egykor hatalmas nemzetség mindig mélyebbre süllyedt, s mi nekik sikerült, miért ne sikerülhetne a Kintornyaiaknak is, ész, szorgalom, takarékosság által. Csak akarni kellene. S nagynéném akarni kezdett tizenhat éves korában. Nem oly hatalmasan, mint őt később akarni láttuk; mert kétségtelen, hogy semmi sem erősödik annyira gyakorlat által, mint éppen akaratunk; de akarni lelkének egész erejével, hogy a vár ismét felépüljön s a Kintornyai család azon állást foglalja el, mely őt múltjánál fogva megilleti.

Tizenhat éves korunkban legnagyobb föltételeink álmok, melyek nem fárasztanak el. Képzeletünkben életünk óriási feladatával foglalkozunk, s édesen pihenünk azalatt. Hisz oly hosszú az élet, miért sietnénk? De nagynéném fényes ábrándjait már akkor is komolyabban vevé. Neki úgy látszott, hogy e jószágnak jövedelmeivel sokat lehetne tenni; s míg egyrészről azon iparkodott, hogy a bútorok jobb elhelyezése s a családi képek felakasztása által, melyek eddig a padláson hevertek, a szerény ház úriasabb kinézést nyerjen, egyszersmind a háztartásban a legnagyobb takarékosságot hozta be.

Nagynéném ebben felülmúlta mindazokat, kiket életemben ismertem; - s kétlem, hogy e könyv olvasói közt egy legyen, ki a nagy mesterségben: kevésből sokat csinálni - mi minden gazdasszonykodásnak főtitkát képezi - vele mérkőzhetnék; s mégis sokszor hallám tőle, hogy a gond, mellyel végnapjáig a legkisebbet, minek még hasznát veheté, félretette, s a legapróbb kiadásra is hosszú megfontolás után határozta el magát, neki pazarlásnak látszik, ha fiatal korára gondol vissza. - Akkor fiatal eszem találékonyabb volt - beszélé többször - mind a szerzésben, mind a megtakarításban. Mindennap új jövedelmi forrásokat fedeztem fel. Becseréltem gyümölcsöt búzával, elviselt ruhámat tojásokért, s a vajjal és tejföllel egész kereskedést űztem. Kinek a szomszédban valamire szüksége volt, csak hozzám jött, s ha édesapám néha dörmögött is, házunk tisztességesebben nézett ki, s én boldognak éreztem magamat, midőn nagy gonddal tőkémet számolgatám. Úgy látszott, mintha minden tojással, melyet eladok, a kintornyai várnak falai magasabbra épülnének. - A takarékosság bennem valóságos szenvedéllyé vált.

Meddig tartott volna e szenvedély, nem tudom. Annyi bizonyos, hogy - mit számtalanszor észrevettem - a fösvénység nem tartozott nagynéném természetes tulajdonai közé. Lelke emeltebb, szíve nagyobb vala, semhogy a pénzszomj azt eltölthetné, s ha mégis ez adott irányt életének, s Kintornyai Mária emléke a vidékben, hol élt, a legfukarabb teremtés gyanánt tartatott föl, ennek okát különös körülményekben kereshetjük, melyekről jövő levelemben fogok szólni.

U. i. Történetem igaz, de talán nem is szükséges mondanom, hogy a személyek s helyek neveit megváltoztatám, s tulajdonképp csak ebben áll költészetem, s ez is elég nehezemre esik, mert egész életemben az volt szokásom, hogy a dolgokat saját nevökön nevezzem meg. - Ön regénynek nevezte leveleimet - hagyján, így legalább jogszerűnek találom eljárásomat, s ha iratom által nem csinálok is nevet magamnak: abban kereshetem vigasztalásomat, hogy mindazok, kik elbeszélésemben előfordulnak, nevöket nekem köszönik.

ÖTÖDIK LEVÉL

Azt írtam utolsó levelem végén, hogy a takarékosság, melyben nagynéném mindazokat felülmúlta, kiket ismertem, nála nem természetes hajlamának, hanem különös körülményeknek volt következése. S egy asszony életének különös körülményei mindig szerelmének történetéből folynak. Így volt s így lesz az mindig, s ha főképp fiatal korunkban, midőn a nagynéni szigorú arcára nézünk, s bölcs oktatásait végighallgatjuk, alig képzelhetjük magunknak, hogy a vonások kifejezése egykor nyájasabb lehetett, ez mégis úgy van, s eljő az idő, mikor a legfiatalabb, ki e följegyzéseimet olvassa s kétkedve nagynénjére néz, át fogja látni, hogy igazat mondok. - Mind e fák, melyek ablakom előtt száraznak látszanak, s csak a hó terhe alatt hajlanak meg, egykor virágoztak; s e gondolat szomorító, de vigasztaló is. - Életünk csupa töredék, egyes lapok, melyekre különböző dolgok jegyeztetnek föl; de végre is mindezt egy eszme vagy érzés köté egybe, s ez, mi jobb férfiaknál többnyire a dicsvágy, nálunk a szerelem. Szép, fényes kapocs, néha azonban elég kemény mindamellett. - De térjünk vissza nagynénémhez. Minden takarékosság mellett, melyet a főesküdt fiatal leánya a háztartásba behozott, a kintornyai kúria azért igen szerény falusi lakás maradt, s a legtalálékonyabb ész sem eszközölheté azt, hogy az alacsony szobák úri termeknek látszassanak. Az ősök képeinek arany keretei, úgy, mint az egész kör, hol egykor mozogtak, rég nem fénylettek többé. Nagynéném érezte ezt, s néha elbúsult, de csak hogy új tevékenységre serkentve, még több hévvel folytassa gazdálkodását; s ő mindamellett szerencsésnek érezte magát. Hisz a gazdaság haladott, a szomszédban nem volt úriasabban tartott kúria, s azok között, kikkel Kintornyán találkozott, mégis apja volt az első, a főember. A megye székhelyén csak ritkán fordult meg, s itt szépsége miatt az esküdt leányát is hódolók vették körül, úgyhogy a különbséget, mely közte s a megye kisasszonyai közt létezett, észre sem vevé.

De mindez megváltozott, midőn a vicispán fia a kintornyai járásban főbírónak választatott, s mint szomszéd s nagynéném atyjának tiszttársa, a csöndes kúriában mindennapossá vált.

Régi dolgokról írok, olyanokról, melyek születésem előtt csaknem negyven évvel történtek, s így olvasóim nem várnak részleteket. Leírhatnám Várkövy István szépségét s egyéb tulajdonait, s leírásom valószínűleg éppoly hasonló lenne a valóhoz, mint másoké; de föltettem magamban, hogy e valóságos történetben szigorúan a tényekhez tartom magamat, s azért csak annyit mondok, hogy nagynéném ifjú szívének egész hevével szerette őt, híven s szenvedélyesen, mint jelleméhez illett, s hogy életében nem szeretett soha más férfiút. - Ez magában véve még nem bizonyít semmit. Meglehet, hogy ha nagynéném előbb mással találkozik, ki kevésbé szép, eszes és bátor, ugyanazon érzéssel ragaszkodott volna ehhez is,

hisz a tűznek nagysága nem a szikrától, hanem annak nagyságától függ, mi általa felgyújtatott; de azok után ítélve, miket tisztelt rokonomtól hallék, s a hír után, mely a megyében halála után fennmaradt, magam is azt hiszem, hogy Várkövy István kitűnő és szolgabíró korában szeretetreméltóbb férfi lehetett, mint később, miután már vicispánná választatott, s hogy nagynéném hajlama ízlés tekintetében is tökéletesen igazoltnak mondható.

Mindenesetre, ha a viszonyokat tekintjük, ezen hajlamában nem vala semmi meglepő. - Nagynéném eddig egészen elkülönözve élt. Atyján s néhány ismerősén kívül az öreg tiszteletes volt az egyedüli férfitársaság, melyet ismert, s ezen urak jó tulajdonaik mellett, s talán éppen azokért, nem voltak igen mulatságosak. - Most, miután az alispán azon jószágot, melyet Kintornyán bírt, fiának átadta, ez a kúriát, mely egykor szintén a Kintornyaiak valamely ágának tulajdona volt, de hosszú ideig tiszti lakul használtatott, helyreigazíttatván, itt telepedett le, s mint buzgó szolgabíróhoz illik, mindig esküdtjével együtt volt található, s pedig többször ennek házánál, mint a járásban. Bámulhatjuk-e, ha nagynéném, ki Várkövynél soha szeretetméltóbb fiatalembert nem látott, s ki atyjától is csak a fiatal főbírónak dicséretét hallá, végre mindinkább feléje vonzódva, szerelmében naponkint boldogabbnak érezte magát?

Várkövy az esküdt leánya iránt, kivel naponkint találkozott, s kinek hajlamát észrevevé, szintén nem maradhatott közömbös, s az öreg főesküdt, ki főbíráját már vejének tekinti, megelégedéssel tekintett a jövőbe, már csak azért is, mert a házasság által a kintornyai birtok, melynek tetemes része e Várkövyek kezében volt, ismét egyesül. - Mindez érthető és természetes; de éppoly természetes vagy legalább éppoly érthető az is, hogy az alispán fiának választását helyben nem hagyá, s midőn ez házasságról beszélt s szülőinek megegyezését kérte, a reménydús ifjat jól megszidta s Bécsbe küldötte, hol számára a kancelláriánál hivatalt szerzett.

Valamint nagynéném boldog szeretetének történetét nem írtam le, úgy megkímélem olvasóimat a fájdalmak leírásától is, melyeken a szeretők keresztülmentek. - Mindez körülbelől nyolcvan esztendő előtt történt, de úgy hiszem, úgy folyt le, mint midőn én fiatal voltam, s mint jelenleg történni szokott, s mint ezentúl nyolcvan esztendővel is történni fog. Szerencsétlenek voltak mindketten; mondák, hogy e kínokat nem bírják el, s végre elbírták mindketten, csak azon különbséggel, hogy Várkövy, talán hogy fájdalmának terhét, melyet nagyon is nehéznek talált, megossza, később megházasodott, s hogy nagynéném hajadon maradt, s azon gyűlöletben kereste vigasztalását, mellyel egykori kedvese s ennek egész családja iránt viseltetett. Csak az öreg főesküdt nem üdült fel bajából.

A gondolat, hogy van valaki a világon, ki Mariskáját menyének nem óhajtja, hogy van egy állás, melyre az ő leányát érdemetlennek tartják, azt, ki a legtisztább Kintornyai-vérből származik, ki az ősi várat örökölni fogja, s kinek elődei saját zászlaik alatt harcoltak, míg mások, kik reá most lenéznek, talán parasztok voltak: e gondolat megölte a becsületes öreget. Egy év múlva a megye legrégibb esküdtje helyett Kintornyán csak a vörösmárvány kőtábla vala található, melyet nagynéném a templom ajtaja mellé befalaztatott, s melyen a Kintornyaiak címere alatt - egy szétterjesztett sasszárny s fölötte három csillag - az elhunytnak neve s egy pár vers vala olvasható: talán ami a versmértéket illeti, nem tökéletes, de melyben a dicséret s fájdalom, melyről szól, az utolsó betűig mind igaz.

Nagynéném aggkorában is szeretettel emlékezett apjáról, s mindig mélyen meghatva beszélt haláláról; de e kínos emlékeken s a vörös táblán kívül, melyet a templom ajtaja mellé befalaztatott, még maradt valamije Kintornyai Máriának, mit tőle az idő el nem vehetett: azon elkeseredés, melyet tapasztalásai szívében hagytak.

Tulajdonképp csodálatos, hogy vannak emberek, kik azt, mit a bibliában Ádám és Évának kiűzetéséről a paradicsomból olvastak, el nem hiszik. Hisz csaknem mindenikünk hasonló kínokon ment keresztül, s az érzés, mellyel az ember anyja boldogságának tanyájára visszagondol, körülbelül ugyanaz lehetett, mellyel minden leány, midőn a világgal komoly érintkezésbe jő, csöndes házi köréről emlékezik. Mindig fájdalmas érzés ez. Maga az, hogy oly körbe léptünk, mely nem egészen a mienk, hol a nagyobb rész közömbösen néz reánk, s hol oly dolgok vannak, melyektől őrizkednünk kell, kínzó nyugtalansággal tölti el lelkünket. Azon pillanatban, melyben gyermekségünk csöndes hajnala után napunk első sugarai elterjednek, feltűnnek az első árnyékok is, és szívünk elszorul.

E fájdalmas érzést senki sem kerülheti ki egészen; s kit a világ legnyájasabban fogad, egyideig legalább idegennek érzi magát, s nehezen barátkozik meg a gondolattal, hogy olyanokkal él, kikkel nem kell, kikkel nem szabad barátkoznia. De szegény nénémet első pillanatban durva kezekkel ragadta meg az élet, széttépve boldogságát, minden reményét, minden érzését; mit szenvedhetett ő!

Nagy csapásokat, olyanokat, melyeknek hallására a világ eliszonyodik, melyek által ezerek előtt sajnálat, tisztelet tárgyaivá válunk, eltűrhetünk. A szerencsétlenség, mely oly nagy, hogy el nem viselhetjük, feltart bennünket; nagyságával emelkedünk mi is, és ritka, ki alatta leroskad. De azon bajok, melyekért nem sajnál senki, mert általánosak, melyeket nem panaszolhatunk el senkinek, mert százezren ugyanazokon mentek keresztül, melyekre gondolva arcunkat pirulni érezzük: ezek fájnak.

Abban, mi nagynénémmel történt, tulajdonképp semmi rendkívüli nem volt. Hogy egy gazdag alispán nem engedé, hogy fia egy szegény esküdt leányát vegye el, azt az egész világ természetesnek fogja találni. Ő maga is előre láthatta volna, s megfoghatlan, hogy az öreg Kintornyai csak egy percig is mást gondolhatott; de kisebb volt-e azért a kín, melyet nagynéném érzett, s a keserűség, mely szívét eltölté? - Szerette Várkövyt, s a gondolat, hogy tőle el kell válnia, mindig fájdalmas lett volna. Ha jegyese meghal, sőt ha őt könnyelműségből elhagyja, sírt volna - de most, midőn eszébe jutott, hogy az akadály, mely boldogságának útjában áll, szegénységében, alacsony állásában fekszik, melyben mások, mert gazdagabbak, reá lenéznek, s hogy az egész világ ezt természetesnek találja, s a jobbak is nem sajnálnak mást, mint a balgatagságot, mellyel saját állásáról megfeledkezett: nem kellett-e gyűlölnie nemcsak azt, ki őt ily szerencsétlenné tevé, de az egész világot, mely érzéketlen egykedvűséggel nézi keserveit?...

Nagynéném főjellemvonása a büszkeség vala, s éppen ebben érzé halálig sértve magát. Más ily viszonyok alatt elkeseredve visszavonul az élettől s lemond; őt a szenvedés csak küzdeni tanítá. - Nem voltam tizennyolc esztendős, mikor az embereknek s a pénznek becsét ismerni tanultam - ezt mondá többször -, e két ismerethez mások is egyszerre jutnak. Láttam, hogy családunk koldus, s hogy míg a Kintornyaiak azok lesznek, mindenki lábbal taposhatja, föltettem magamban, hogy nyomorúságos helyzetünknek véget vetek. Magam nem veszem hasznát, de legalább a nevet, melyet viselek, ezentúl senki se mondja ki megvetéssel. - S e gondolatnak volt szentelve élete.

Mindjárt apja halála után egy távoli rokonát fogadta házához, kit gondnokának választott, s kit tulajdonképp ispánjának használt. Egyedüli törekvése az vala, hogy vagyonát szaporítsa. Minden fáradság, minden nélkülözés könnyűnek látszott, ha e célhoz vezethetett, s nem múlt tíz év, midőn Kintornyai Mária a határban fekvő ősi birtoknak egy részét visszaváltva, már a vagyonosabb hajadonok közé számíttatott.

A kérők nem hiányoztak, sok úriember, ki a boldogult esküdttel félvállról beszélt, most nagy tisztelettel kocogott háza ajtaján, de a büszke hajadon kérlelhetlen maradt.

Magánosan akart élni, hogy egészen céljának élhessen, s férj helyett a Kintornyaiak közül egy fiút választott magának, kit arra neveltetett, hogy segéde legyen.

Ne gondolja senki, hogy a választásnál szívét követte. Szegény Márton bácsiban - kit jól ismertem - nem volt semmi szeretetreméltó. A kis vézna ember kissé púpos hátával s kancsal szemével gyermekkorában sem lehetett oly személyiség, kihez vonzódva érezzük magunkat. De a Kintornyaiak között ő volt az egyetlen gyermek, kit apja iskoláztatott; a fiú a pataki kollégiumban, mint a tiszteletes mondá, nagy tehetségnek adta jelét, s nagynéném felfogadta tizenhét éves korában, hogy belőle segédet nevelhessen. A három vasláda, melyben a család okmányai tartattak, mint édesapjától s később az ügyvédtől hallá, kivel tanácskozott, kincseket foglalnak magukban. De ember kell, aki azokkal élni tud. - A Kintornyaiaknak ügyvédre vala szüksége, s ez az, mire Mártont választá; s ámbár takarékossága naponta növekedett, e fogadott gyermekének nevelésére nem kímélt semmi költséget, míg végre célját elérte. Kintornyai Márton már fiatal korában a legkitűnőbb ügyvédek egyike lőn, eltelve az eszmével, melyre neveltetett, ugyanazon lelkesedéssel dolgozva a feladaton, melyet nagynéném életének kitűzött: hogy a Kintornyai család régi fénye helyreállíttassék.

Egyéb rokonaiért nagynéném nem tett semmit. Segítette ínségükben, mint más szegényeket, többre nem számolhattak. Ő a családnak élt s nem törődött az egyesekkel. - Majd vagyonos lesz valaki halálom után, egy Kintornyai mindenesetre; de melyik? az attól függ, hogy melyik arra való, hogy nevünket becsülettel képviselje.

Hogy nagynénémnek nem sok barátja volt, hogy az egész család egyre panaszkodott ellene, s a környék a legcsodálatosabb adomákat beszélte fukarságáról, igen természetes. Ő jól tudta, de nem bánta mindezt. - Ki az élet minden örömeit egy célnak áldozza fel, annak azon tudat, hogy céljához közeledik, helyrepótol minden egyebet, s kevés ember van a világon, ki ezen elégtételt oly mértékben élvezte, mint ő.

Évről évre növekedett birtoka, s évről évre nagyobb arányban. - Mily eszközök által, nem tartozik ide. Vagyonának alapját a takarékosság vetette meg, s ő nem mulasztott el semmit, hogy azt növelje. Árendált, zálogba s örök áron vett, pénzt kölcsönzött, marhával kereskedett, pálinkát égetett, s ezalatt Kintornyai Márton egyre kezdé s folytatta a jószágkiváltási pereket, traktált, egyezségeket kötött, s nagynéném minden dolgaira felügyelt mint ügyvéd, sok pénzt szerezve magának, melyet hasonlólag jószágok vételére vagy kiváltására fordított. Úgy látszott, hogy a sors, mely őt más örömöktől megfosztotta, ebben kárpótlást akart nyújtani s minden vállalata sikerült. Maga mondá többször, hogy e részben rendkívüli szerencséje volt. - Minden, amihez fogott, sikerült, s így történt, hogy mire ötvenedik évét elérte, több vagyont gyűjtött, mint mivel két század óta bármily Kintornyai bírt, s hogy gazdagságáról a vidékben mesés dolgokat beszéltek. - Nagynéném ezalatt a régi kúriában maradt, a régi képekkel s bútorokkal. Magánosan, csak a tiszteletest, a megyei orvost, ügyvédet s a tiszteket fogadva házában, kik által számos jószágait kezeltette. Kizárólag vagyona növelésének élt, s e szenvedélye a siker által csak még erősebbé vált.

Voltak pillanatok, midőn az a gondolat villant meg eszében, hogy végre azt, mit annyi fáradsággal szerzett, maga is élvezhetné, fölépítve az őslakot s házat tartva, minő a Kintornyaiakhoz illik. - Egy fél óráig elmerengett ábrándjain, s átnézett a romokra, melyek udvarában álltak; de ekkor ismét tervei jutottak eszébe, a jószág, melyet vételre ajánlottak, a per, melyet a Kintornyaiak egy századig folytattak s melyben most végítéletet vár; ha ez kedvezőleg dől el, pénzre lesz szüksége, mivel az uradalmat, melyet ősei bírtak, kiváltsa - s

nagynéném fényes ábrándjait elűzte magától. - Még nem jött el az ideje - így szólt magában. A kintornyai várat más építse föl, ki elég gazdag lesz, hogy azt tisztességesen fenntartsa. S az öreg hajadon ismét leveleibe vagy számadásaiba mélyedett, melyekben életének feladását s egyedüli örömét találta.

Ilyen vala nagynéném, midőn négyéves koromban házához fogadott.

HATODIK LEVÉL

Éppen leültem, hogy utolsó levelemben félbenszakasztott történetemet folytassam, mikor a postát hozták, s vele hírlapokon kívül egy levelet kedves Klárikámtól, s mióta ezt elolvastam, nem tudok másra gondolni. - Leírom ön számára - nem arra való, hogy kinyomassa - de legalább megmutatom, hogy nem tunyaságból halasztottam történetem folytatását továbbra, s ön megismerkedik a kedves teremtéssel.

- Kedves Mari néni!

Húsz esztendő óta vagyok a házban, s az egész család így nevez. A grófné is, ha rólam szól. De Klárikámnál ez nem puszta megszokás, nála szívből jő. S tudom, ha rokona volnék, nem szerethetne inkább.

- Kedves Mari néni!

Ha haragszik rám, azt nem veszem rossz néven. Oly régen vagyunk itt, s én mindössze csak kétszer írtam, s akkor is oly röviden, hogy pirulva küldöm el leveleimet, mert ígéreteimre emlékeztetnek, hogy sokszor s hosszasan fogok írni. Föl is tettem magamban, de nem volt időm. - Reménylem, ma szerencsésebb leszek. Anyám s Margit látogatásokat tesznek, s míg visszajönnek, sokat írhatok, legalább annyit, hogy ön tudni fogja, hol töltjük napjainkat, mióta a városba jöttünk. - Ne gondolja, hogy a gazdasággal van sok dolgom. Ezt itt a szakács és komornyik vezeti, de azért mégsem marad időm az írásra. Reggel mesterek jönnek. Délben reggelizünk. Azután látogatásokat teszünk s fogadunk. Erre színház s színház után estély, úgyhogy alig marad idő az öltözködésre, s ez nem oly könnyű dolog, főképp ha a francia fodrász néha elkésik, mit még rossz néven sem vehetünk, miután az egész várost szolgálja. - Mindez könnyűnek látszik, s talán az lehet, de néha mégis nehezemre esik, s vannak órák, mikor azt hiszem, hogy otthon jobban érezném magamat, még akkor is, ha gouvernante-unk - ki most elment - ismét visszajönne, s hosszú leckéit kellene hallgatnom. - Ott legalább ablakunk előtt áll a nagy almafa, s fölnézve könyveimről, a virágos ágakat látnám, s néha a fülmilék éneke hangzanék a lecke közé. De ne gondolja azért, hogy rosszul érzem magamat, sőt igen jól mulatunk, és mindent sokkal szebbnek találtam, mint gondolám. Csak a sok öltözködés ne volna s a látogatások, miknél rosszabb találmány nem lehet a világon. - Mert az egész világ egy órában teszi látogatásait, s így sokszor történik, hogy órákig kocsizunk körül, s alig találunk három embert odahaza. Mialatt mi náluk jártunk, ők nálunk hagytak látogató jegyeket, úgyhogy az egész sétakocsizássá válik, mely az utcákban nem jó s igen hideg mulatság. - De az emberek igen kedvesek. Eleinte furcsának látszik, hogy tulajdonképp mind egyformán szeretik az embert, de később azt is megszokjuk, s az érdek, melyet mindannyian mutatnak, jólesik, habár nem foghatjuk is meg okát. - S van itt több igen kedves asszony s leány és egy pár valóban érdekes férfi is. - A többek között bizonyos Kintornyai Kálmánnal ismerkedtem meg. - Mikor bemutatták, s nevét hallottam, mindjárt a sok monda jutott eszembe, melyet ön nekem a kintornyai várromról beszélt, s főképp a kísértet, mely, ha a családot veszély fenyegeti, a nagy tornyon mutatja magát; pedig Kintornyai úr külsejében nincs semmi, mi kísértetre emlékeztetne. Magas, férfias alak, fekete hajzat- s szakállal, s mi

legfőbb, jókedvű s mulatságos. Most jött vissza külföldről, s igen érdekesen szól utazásáról. Azt mondják, nagy vagyona van. Az emberek beszélik, hogy a régi család, melytől származott, egészen elszegényedett, s hogy egy vén nagynénje s nagybátyja mindent visszaszereztek - még többet, s ezt mind apjára hagyták; de annyi bizonyos, hogy igen érdekesen beszélget, s talán legjobban táncol, s ez a farsangban fődolog, mert megvallom, az estélyeken mégis akkor mulatok legjobban, ha táncolunk. - A beszélgetés szintén kedves dolog, főképp ha néhány barátnémmal együtt vagyok; de nagyobb társaságban a beszélgetés végre is mindig valaki ellen fordul. Az öreg Saskövy gróf minap ugyan azt mondta, hogy minden ember vigasztalhatja magát azzal, hogy ő is a társaságok mulattatásához járul, legalább akkor, ha jelen nincs, s a többiek vele töltik idejüket; de nekem ez nem tetszik, főképp mert éppen oly jóízűen nevetek, mint a többiek, s ha magamban érzem, hogy az nem jó, s föl kellene lépnem védelmére, nem merek szólani, s többnyire nem is jut eszembe semmi. - Legjobb a tánc, akkor mindenki úgyis mulat s nem keres időtöltést mások hibáiban, s ha másnap az estére visszagondolunk, csak a kedves zene hangzik füleinkbe, melynél oly vígak voltunk. - De szeretném, ha Mari néni itt lehetne, hogy csak egyszer látna felöltözve. - Talán nem is ismerne rám, s nem találna szépnek. A fodrász csodálatosan szétfésüli hajunkat. Fölfordítja ég felé s minden oldalról széjjelfésüli, az egész boglyasan s úgy néz ki, mintha kétszer oly nagy fejem volna, mint közönségesen; a ruha is hosszabb, mint kellene, uszállyal járunk s a táncosok, bármint vigyázzanak, főképp a csárdásban, mindig rálépnek; de mindig így öltözködnek, s egészben véve szép is az, csak meg kell szokni, főképp szépek a virágok; rájok nézve fogadni lehetne, hogy most hozták a kertből, pedig mind Párizsból jő. Elhozom magammal, s akkor maga ítélhet. Tegnap rózsákkal volt ruhám földíszítve, ma gyöngyvirágokat veszünk, s az Margitnak még jobban áll. Tegnap reggelig táncoltam, de éppen nem vagyok elfáradva, s alig várom az estét; csak a fodrász ne késsék el, mert az első négyesre Kintornyai kért fel, kivel tegnap a cotillont táncoltam. De éppen most hallom a kocsit. Anyám hazajött, s be kell fejezni levelemet, elég hosszú, de nem sok okos dolog lesz benne. Gondoljon sokszor rám. - Jól mulatok, de azért mégis jó lesz, ha szép kertünkben ismét együtt járunk körül.

Klárija

Most, miután a levelet ön számára leírtam, alig értem, miért gerjesztett föl elébb annyira, s mégis, ha a kedves gyermekre gondolok, szívem elszorul. E kör nem neki való. - Mintha a mesterséges virágok közé - melyekről levelében szól - egy friss rózsát vegyítenének, mely csak abban különbözik a többitől, hogy hervadni fog, ilyennek látszik nekem. Annyi hittel lép az életbe - mennyi csalódás vár reá - s mit nem adnék, hogy őt ezektől megoltalmazzam, hogy a kedves gyermeket boldognak lássam!

Több mint húsz éve, hogy a házba jöttem. A grófnénak egy nagynénje kért föl, hogy a gazdaságnak vezetését magamra vállaljam, s a grófné fiatalsága, jelleme, mely könnyen ragaszkodik, s az elhatározást szívesen másra bízza, részben talán az is, mert kis vagyonom által bizonyos függetlenséggel bírtam, úgy hozták magukkal, hogy e másképp büszke család alárendeltségemet soha nem érezteté. - Mint barátnéval, úgy bántak velem, s az levék. Annyira magánosan álltam a világban, hogy szívemnek jólesett, ha valakihez ragaszkodhatik, s ez idegen háznép családommá vált. Megosztám örömeit-bánatát, s a világon nincs hely, hol magamat e körön kívül otthonosnak érezném. A grófné fiatalabb korában sokat betegeskedett. Több évig fürdőben tölté a nyarat, s néha, szintén egészsége miatt, a városba ment, s akkor gyermekeit nálam hagyta. Határtalan bizalma vala hozzám, s később is, mikor a franciák jöttek a házhoz, a gyermekek többet voltak velem, mint a nagy műveltségű idegenekkel, ki valamennyi egy nyelven beszélt s meglehet igen szépen, de más-más szeszéllyel kínozta a házat, s hála Istennek, mind oly rövid ideig maradt, hogy a gyermekek nem ragaszkodtak

hozzájuk. - Főképp Klári simult hozzám. Az első pillanattól, nem tudom miért, szívem inkább vonzott feléje. - Szeretem, mintha leányom volna, mert ha reá gondolok, szívemet aggodalom tölti, aggodalom s reménység, mint az anyáét, ki, midőn a pillanat eszébe jut, melyben leányától el kell válnia, szívét szorulni érzi, s mégis alig várhatja azt; mert a perc, mely neki oly keserves, leánya életének fénypontja lesz. Többször eszembe jutott már életemben, hogy az örömkönnyeket bizonyosan valamely anya találta fel, midőn leányát kiházasítá. Kínos boldogságát csak ily könnyek fejezhetik ki.

De hol tévelygek! Klárika levele mily gondolatokhoz vezetett, s miért ez aggodalom most? Vagy nem feltűnő-e, hogy a férfiak között, kikkel találkozott, csak Kintornyai Kálmánt említi? Igaz, eleget beszéltem neki Kintornyairól, s nem csoda, hogy e név feltűnt neki; de nem említi-e kétszer levelében s mindig dicsérve, míg a többiekről nem is szól; s ha mégis érdekkel viseltetnék iránta? Kintornyai gazdag - állása fényes - ha csakugyan oly kitűnő ember... ha elérhetném...

Nevessen ki ön vagy sajnáljon, de mióta e lehetőség eszembe jutott, nem tudok másra gondolni... s azután mondja még valaki, hogy a vén gazdasszonyban nincs poézis! Kiben nincs, ki szeretni tud?

De össze-vissza beszélek, jó, ha nem is írok tovább - jövő hétig talán nyugodtabb leszek, s akkor majd folytatom történetemet. Önnek szokni kell ily félbeszakításhoz. - Rendes író előre elkészíti tervét s ahhoz tartja magát; én csak szívemet követem, s az talán éppoly baj az irodalomban, mint az életben; de talán a kritikusok engedékenyebbek lesznek egy vén gazdasszony iránt.

Mondja nekik, ha nem bántanak, a jövő gazdasszonyi kiállításra cukorban főzött meggyet és fűszeres diót küldök föl, különösen az ő számukra, s abból meg fognak győződni, hogy ha történetemet rosszul adtam is elé, s gondolataimat nem jól fejeztem is ki, legalább nincs oly savanyú s éretlen gyümölcs, melyet ízletesen elkészíteni ne tudnék.

HETEDIK LEVÉL

Eddig alig szóltam magamról. E hiba írónál ritkán fordul elő, de azért mégis hiba marad. Mert miképp értse az olvasó éltem történetét, ha sem családi viszonyaimat, sem azon körülményeket nem ismeri, melyek között az életbe léptem; hisz ez határoz egész jövőnk fölött. - Az emberek nagy részének sorsa már akkor dől el, mikor születnek; a pont, hova a legnagyobb fáradság után juthatunk el, attól függ, honnan indultunk ki, s azt senki sem választja magának.

De hagyjuk az okoskodást. - Szülőim szerény helyzetéről szólva, nincs szükség hosszú bevezetésre. - Atyám Vámhegyesen - mintegy két mérföldnyire Kintornyától - jegyző vala. Anyám született Kintornyai-leány. - Szegények mindketten, de boldogok, mert - mint nagynéném mondá - szerették egymást, és szegény embernek nem sok kell, hogy megéljen.

Anyámra alig emlékszem. Alig töltöttem be negyedik évemet, mikor meghalt, s az egyedüli benyomás, mely megmaradt, a szomorú perc volt, midőn őt koporsójában kivitték, s midőn a szomszédoktól hallám, hogy árva vagyok. - Nagynéném már akkor magához akart fogadni. Anyám keresztleánya volt, kit félig ő nevelt, s minden rokonai közt leginkább kedvelt; de apám azt mondá, hogy nem válhat meg tőlem, s egy vén rokont véve magához, magánál tartott.

Így múlt el ismét két év esemény nélkül. Atyám a helység dolgát végzé, a vén rokon a háziakat; én néha a szomszéd gyermekekkel játszottam, de többnyire magam voltam. Mindenkitől

örökké csak azt hallám, hogy szegény árva vagyok, s ez elszomorított; legboldogabb óráim még azok voltak, ha apámnál lehettem. - Komoly, magas férfiú volt; nem játszott velem, nem mondott meséket, de nekem jólesett, ha asztala mellett ült, s én a kemencepadról írni láttam, vagy néha mellé állva, kezének mozdulatait követhetém, amint sort sor után bevégzett, s én bámulva nézem a sötét betűket, törve fejem, mit jelenthetnek - míg végre munkáját elhagyta, s csöndesen megsimogatva hajamat, nevemen szólított. Szegény apám hangja s arcának egész kifejezése oly szomorú volt, s én mégis boldognak érzém magamat e pillanatban; hisz ilyenkor tudtam, hogy bármit mondjanak a szomszédok, én nem vagyok árva.

De e boldogságom nem tartott sokáig. Egy őszi reggelen - úgy emlékszem, mintha tegnap történt volna - a vén rokon felköltött, s mondá, menjek be apámhoz, mert éjjel vért hányt s rosszul van. - Ágyában találtam, még halványabban, mint máskor. Csöndesen nevemen szólított, s midőn ágyához ültem, fejemre tette kezét, mint közönségesen; de keze nehéz volt s észrevevém, hogy nehezen lélegzik. - Eljött a tiszteletes, a bírák s később az orvos úr. Egy vagy kettő ágyánál maradt, a többiek a mellékszobába vonultak, s ha atyám ágyát elhagyva, szintén odamenék, halk beszédeikből csak azt érthettem, hogy nagyon rosszul van. Szívemet iszonyú aggodalom töltötte el. Kimentem a kertbe, s imádkoztam, oly buzgón s ájtatosan, hogy úgy látszott, a jó Isten nem is tagadhatja meg kérésemet, s ha azután ágyához visszamentem, úgy tetszett, mintha jobban lenne. Kedves szeme mindig ugyanannyi szeretettel függött rajtam, s abban nem volt változás.

Egész nap mellette voltam, s csak mert szelíd hangon ő parancsolá, feküdtem le éjszakára. Midőn harmadik reggel ismét ágyához jöttem, halva találtam.

Ismét eljött a koporsó, a szomszédok és a pap. Hajamba fonták a fekete szalagot, talán ugyanazt, melyet anyám temetésén viseltem; rám adták a fekete kendőt, s a gyászkíséret kiment anyám sírjához s annak oldalára temette atyámat is. Csak most érzém, hogy igazán árva vagyok.

Mikor temetés után visszajöttem, s láttam az asztalt, melyen most is atyám írásai feküdtek, s a széket, melyen ülni szokott, s mindent úgy, mint máskor, csakhogy ő nem volt ott, s midőn eszembe jutott, hogy széles e világon ezentúl nincsen senki, ki kezét fejemre téve megsimogasson s kedves leányának nevezzen: leültem szokott helyemre a kemence mellé, és sírtam keservesen.

A nőrokon is sírt, jajgatva járt fel s alá a házban, s a szomszédok beszédes részvéttel támogatták bánatát; de e részvétben nem volt semmi, mi fájdalmam keserűségét enyhítheté. Hisz ők nem apámat siratták, s csak arról szóltak, mi történik velünk, sőt a vén rokon keserű panaszokra fakadt apám ellen.

A kamara üres, nincs annyi lisztünk és zsiradék, melyből csak újesztendeig kijöhetnénk, s ha a temetést ki kell fizetni, nem marad öt forint a házban, pedig neki mint jegyzőnek szép jövedelme lehetett volna; mások vagyont szereznek, de ő nem gondolt semmire, s csak mindig írt, akár fizették, akár nem, s így koldusok vagyunk.

Nem értettem beszédeiket, s mélyen sérté érzésemet, hogy apámról így szólnak; de amit hallottam, mondhatatlan aggodalommal töltötte szívemet, s a gondolat, hogy koldusok vagyunk, mit az öreg rokon s a szomszédok mindegyre ismételtek, háttérbe szorítá még apám iránti fájdalmamat is. A koldusgyermekek jutottak eszembe, kik húsvétkor a szomszédból helységünkbe jöttek, s házunk előtt énekeltek; így láttam magamat rongyos ruhában, egy darab kenyérért rimánkodva, s csak azon törtem fejemet, ugyan kihez megyek én koldulni, miután apám meghalt, ki a szegénynek mindig adott valamit.

Végre az öreg rokon a szomszédasszonyokkal a konyhába ment, hogy valamit főzzön. Ajtón át most is hallám hangos beszédüket; de magam maradtam s szabadon átengedhetém magamat fájdalmamnak. - Apám asztalához mentem, leültem egy üres székre, s kezemmel szemeimet eltakarva sírtam keservesen.

Egyszerre valaki fejemre tette kezét, éppen mint apám szokta, ha megsimogatott, s halkan nevemen szólított.

Ijedten néztem fel, s előttem egy idegen asszony állt: nagynéném!

Sohasem felejtem a benyomást, melyet megjelenése tett reám. Nem ismertem őt. Anyám halála óta nem volt házunknál, s rég elfelejtettem vonásait. De arcának kifejezése, a hang, melyen szólt, egyszerre megnyerte egész bizodalmamat.

- Szegény gyermek! - mondá nagynéném, s hangja remegett.

Oly véghetlenül jólesett részvéte. Megfogtam kezét, ajkaimhoz szorítám és zokogtam. Ő mellém ült, szelíd szavakkal vigasztalva, s én elmondám neki egész szerencsétlenségemet. Hogy árva vagyok, sem apám, sem anyám, s hogy az öreg rokon is mondta, hogy nem viselheti gondomat, mert ő is szegény, s én koldus vagyok.

- Ne félj, kisleány - mondá ő -, légy jó és becsületes. Az öreg Kintornyai néni elvisz magával s ő fogja viselni gondodat. Halálos ágyán megígértem szegény anyádnak, s be fogom váltani szavamat. - S ezzel nagynéném vén rokonomhoz fordult, ki őt a szobába követé, s tisztességes távolságban az ajtó mellett megállt.

- Rakja össze a kisleánynak ruháját s egyéb holmiját, ő velem jön Kintornyára.

- Csókold meg a nemzetes kisasszony kezét - mondá a rokon -, ki rólad, szegény árváról gondoskodik, és gondoskodni fog bizonyosan másokról is, kik most szintén nem tudják hová forduljanak.

- Gondoskodjék mindenki magáról, amint tud, s ne támaszkodjék senkinek jóakaratára, míg két ép keze van, mellyel mindennapi kenyerét megkeresheti - mondá nagynéném komolyan. - A kisleányt magamhoz fogadom, ő vérem. Édesanyja keresztleányom volt, s megígértem neki, hogy gyermekének gondját viselem. Máshoz nincs közöm.

A vén rokon csak sóhajtott, s arról morgott valamit, hogy más szegény emberek is vannak a világon, s hogy kinek az Isten sokat adott, annak nemcsak véréről kellene gondoskodnia. De nagynéném azon kérdéssel szakítá félbe sopánkodásait, vajon apám hagyatékának összeírása megtörtént-e már?

- Micsoda összeírás? - kérdé a rokon bámulva.

- Hát annak összeírása, mi a szegény boldogult nótárius után maradt.

- Hiszen nem maradt semmi - sóhajtott a rokon. - Még annyi lisztünk és zsiradékunk sincs...

- Semmi? - kérdé nagynéném türelmetlenül - és e bútor, a ruha, mely ott az asztalon halomban fekszik; a falóra ott s az ezüst óra itt az asztalon, és ez semmi?

- Igen - jegyzé meg rokonunk alázatosan -, de nem maradt semmi pénz. Kiraktam az almárjomot s a ládát, hol írásait tartogatta, és végre is csak itt az asztalfiókban találtam pár forintost, mely arra sem elég, hogy a temetést...

- És ki bízta meg az asszonyt, hogy más ember almáriomában pénzt keressen? - mondá nagynéném szigorú arckifejezéssel.

- Mikor a nótárius élt - válaszolt rokonunk pityeregve -, Isten nyugtassa, s pénz kellett, ő maga mondta, hogy csak vegyem ki fiókjából. És most...

- A boldogult nótárius is jobban tette volna, ha pénzesládájának kulcsát nem bízza másra - szakítá félbe néném a szólót előbbi szigorú hangján. - Azért kár sírni - tevé hozzá nyájasabban -, én nem mondom, hogy a nótárius pénzéből valamit elvett, nem is hiszem, hogy tette. De idegen pénzhez ne nyúljon senki; még akkor is bajba keveri, ha kölcsönadják. Ez sem a maga hibája, hanem a bíróé. Az ő kötelessége lett volna mindent lepecsételni és összeírni. - Menjen a falu bírájához, s hívja el és mondja a tiszteletes úrnak is, kéretem, fáradjon ide.

Vén rokonunk sietve ment el, s én nénémmel ismét magamra maradtam. Ő atyámnak az asztalon széthányt ruháit rakosgatta rendbe, én a kemencénél álltam, s félve néztem reá. - Az éles parancsoló hang, mellyel csak imént beszélt, s arcának szigorú kifejezése megijesztett. Egy világért sem mertem volna szólni hozzá. Végre észrevett s félbeszakítva foglalatosságát, a kemencepadra ült, s velem beszélgetni kezdett. Első pillanatban alig mertem válaszolni; de arcának kifejezése ismét oly szelíddé változott, oly kedvesen szólt apámról, annyi érdekkel kérdezgetett, mit tanultam, figyelemmel végighallgatva az apróságokat, miket neki életemről beszéltem, hogy rövid idő múlva egész bizodalmam visszatért. - Az érzés, mely szívemet iránta eltölté, az első találkozásnál ugyanaz vala, mellyel iránta élete végnapjáig viseltettem. Határtalan bizodalom, s mégis a félelemnek egy neme, melyet sohasem győzhettem le egészen. Azalatt jöttek a bírák s a tiszteletes, és nagynéném mindent a szekrénybe rakott, bezárt s lepecsételtett. - A legnagyobb pontossággal összeíratott mindent, s miután azt elvégzé, s a kulcsokat magához vette, a ház gondját vén rokonomra bízva azon ígérettel, hogy holnap visszajő, velem együtt szekérre ült s Kintornyára hajtatott.

NYOLCADIK LEVÉL

Már alkonyodni kezdett, midőn néném szekerén apai házamat elhagyám. Hideg őszi nap volt, s fáztam a bunda alatt, melyet nagynéném számomra magával hozott. Gyermekszívemet szomorúság tölté el. - Mellettem ült pártfogóm, s ámbár csak pár óra óta ismerém, bizodalommal simultam hozzá; de nem volt-e minden egyéb szomorú: a felleges ég, a lombtalan fák, a falu sötét szalmafödelei, az egész vidék, melyet az ősz díszétől megfosztott; s nem volt-e szomorú a gondolat is, hogy elvisznek, s a házat, melyben kedves apám lakott, talán sohasem látom többé? - Midőn szekerünk az utca végén az országútra fordult, még egyszer visszanéztem. Házunkon nem vala semmi különös; három kis ablaka az utcára nyílt s előtte nagy akácfa; de nekem mégis nehezemre esett, hogy többé nem lakhatom ott; s mikor a falun kívül a temető mellett elhajtottunk, hol apám friss hantja állt, úgy látszott, mintha a fák, melyeket az őszi szél megingatott, sötét ágaikkal búcsút intenének, vagy mintha hívnának, hogy ne menjek el. - Ha bátorságom lett volna, megkértem volna nagynénémet, hogy vigyen vissza; de nem volt bátorságom, s így csak sírtam.

Nagynéném nem zavart fájdalmamban. Párszor kérdezett, nem fázom-e, s midőn mondám, hogy nem, s bundámat, ha félrecsúszott, megigazgatá, tovább beszélgetett kocsisával a lovakról, a gazdaságról, mint szokása vala, mert - mint sokszor mondá - ha a gazda tudni akarja, mi történik házában, csak beszélgetnie kell. Cselédektől azt, mit tőlök parancsolva kérdezünk, nem tudjuk meg soha, de ha beszélni hagyjuk őket, maguktól elmondanak mindent, mit tudni akarunk, sőt néha még többet is.

Azalatt szekerünk haladt, gyorsabban s tovább, mint én, kit eddig legfellebb a szőlőig vittek, valaha életemben szekeren mentem. A helység eltűnt, keresztülmentünk a dombokon, melyek

eddigi láthatáromat alkoták, egy hídon, melyet sohasem láttam, egy erdőn, mely a szomszéd határon állt, s ismét egy helységhez értünk. Nem a mi falunk volt, s a házak más sorban álltak, de úgy néztek ki, mint szomszéd házaink, a templom is hasonmása volt a miénknek, s midőn a faluból kijöttünk, ott volt a temető is, mint nálunk, csakhogy friss hányású sír nem volt benne. - Az egész olyan volt, mintha falunkat összehányták s másképp állították volna föl, mint én a várossal tenni szoktam, melyet apám szép piros skatulyában az utolsó vásárról számomra hozott.

Nem voltam félmérföldre házunktól, de körülöttem csak oly tárgyak álltak, melyeket még nem láttam, egy új világ s a kíváncsiság háttérbe szorította fájdalmamat. Kérdezősködni kezdék. Előbb tartózkodással s félve; de midőn észrevevém, hogy nagynéném szívesen felel, mindig bátrabban, sőt talán először életemben élveztem a boldogságot, melyet hallgatag apám mellett nem ismertem, hogy magamat felnőtt személlyel kedvem szerint kibeszélhettem, s még mielőtt Kintornyára jöttem, vigasztalva valék, s mindazon szeretettel függtem nagynénémen, melyre gyermekszívem képes vala. - Hisz az a gyermeknek főkiváltsága, hogy oly hamar tud felejteni s ragaszkodni; e kornak egész boldogsága tulajdonképp csak abban fekszik, hogy kizárólag a pillanatban él, s az emlékeknek s gondoknak terhét nem hordja magával, melyek későbbi éveinkben elkeserítik legszebb örömeinket s elviselhetetlenné teszik a bánatot.

Már sötét volt, mikor Kintornyára értünk. Nagynéném rövid vacsora után egy régi pamlagon, mely hálószobájában állt, számomra ágyat készített, s alig végeztem imádságomat, midőn kifáradva a sok sírás és a nem szokott utazás után, elaludtam.

Mikor reggel fölébredtem, nagynéném már nem volt a háznál. Szürkülettel szekerére ült, s egy szomszéd jószágára hajtatott; én pedig a vén Örzsére voltam bízva, ki miután hamar felöltöztetett s egy pohár friss tejet s egy darab kenyeret állított előmbe, munkájához sietett.

Szabad ura maradtam időmnek, s arra használtam fel, hogy gyermeki kíváncsisággal a szobákat s minden darab bútort, mely bennök állt, s minden képet, mely a falakon függött, figyelemmel megnézzek. És mindez elég szerény volt. A házban s bútorzatában nem volt semmi, mi rendkívüli kényelemre vagy fényűzésre emlékeztetett, s ha a nagy, vályogból készült oszlopot kiveszem, mely a bejárást védő tetőt tartá, s mely e vidéken minden nemesi kúriánál feltalálható s úgyszólván a magyar építészet kúriális stílusához tartozik: meglátszott az egész épületen, hogy gazdái a legszükségesebbre szorítkoztak. - De nekem mindez dicsőnek, nagyszerűnek látszott, nemcsak azért, mert a gyermeknek, ki mindent rövid gyermeklépéseivel mér és képzelőtehetségével ítél meg, más mértéke van, de mert mindez azon környél, melyben eddig éltem, sokkal szebb és úriasabb vala; s miután sokszor hallottam, hogy Kintornyai nagynéném roppant gazdag asszony, kinél messze földön senkinek több pénze nincsen: mindent azon meggyőződéssel néztem meg, hogy végre tudom, nagyon gazdag ember háza hogy néz ki. Most is emlékszem a bámulásra, mellyel a szobánkban álló három nagy festett ládát akkor és még sokáig néztem, csak azon törve fejemet, húszasok vagy csupa bankó van-e bennök; mert hogy nagynéném csak vászonneműit tartsa ott, az nekem mindaddig hihetetlennek látszott, míg arról végre saját szememmel meg nem győződtem. És ha a ház maga semmi által nem mutatta is gazdájának vagyonosságát, az udvar, melyre, mihelyt a szobákban mindent kedvem szerint megnéztem, kimenék, olyan vala, mely nem gyermeket is meglepett volna. Nemcsak a magas várrom, mely szememet először magára vonta s melyről nem képzelhetém, mit jelenthet, hanem az istállók is, a csűrök, a nagy magtár. Nagynéném akkor, mikor házához jöttem, egy kis részjószágon kívül, melyet az alispán bírt, csaknem az egész kintornyai határt megszerezte, s nagy gazdagságának megfelelő kőépületeket állított, olyanokat, minők ahhoz illenek, ki majdan a romokat fölépíti; úgyhogy az udvar a szerény házzal s kis zöldséges kertjével kiáltó ellentétben állt, s az utóbbi olyan

volt, mintha e nagy gazdaság ispánjának lakása lenne. Hisz végre tulajdonképp úgy is vala: szegény nagynéném sohasem tekinté magát másnak, mint nem ismert utóda gazdájának, kinek számára gyűjt, épít, dolgozik, s ki majd mindezt bírni fogja.

Miután mindent megnéztem, megszámolva a négyökrös béresszekereket, melyek szénával megrakva az udvarra jöttek, s a teheneket, bámulva mindent, a konyhába ültem, s a vén Örzsivel kezdtem megbarátkozni.

Itt körülbelül minden úgy vala, mint atyámnál. Az öregasszony maga főzött kis tűznél, cserépbögrékben, mint nálunk vén rokonom; a különbség csak abban állt, hogy Örzsi sokkal kedvesebb volt vén rokonomnál, kitől mindig féltem, s ahelyett, hogy mint az, egyre szidna, velem bizalmas beszédbe ereszkedett. Benne is volt valami, mi tartózkodásra intett; mikor a béresasszony, kit fáért küldött, csak hosszú idő után jött vissza, oly hangon szólt, melytől megijedtem; de irányomban jószívűnek mutatkozott, s mikor hallotta, hogy kötni tudok, s próbára kihozva megkezdett harisnyáját, látta a szorgalmat, mellyel munkámat folytatám, jó leánykának nevezett, s én oly bizalmasan szóltam hozzá, mintha évekig ismertük volna egymást. Benne is volt valami, mi nagynénémre emlékeztetett, csakhogy szigorúsága nem volt oly méltóságos, s nyájasságában nem volt annyi melegség. Látszott rajta, hogy a vén cseléd asszonya után formálta jellemét, de mi ebben természetes vala, benne csak a megszokás eredményének látszott, s midőn nagynéném délfelé visszajött, nagy örömmel fogadtam. Érzem, hogy ehhez közelebb állok.

KILENCEDIK LEVÉL

Ha az, ki emlékeit írja, csak szívét követi, bizonyosan többet beszél el gyermeksége éveiből, mint egész életéről. Nincs oly gazdag élet, melynek nem az legszebb része; emlékeink között csak gyermekségünk emlékei azok, melyekre keserűség nélkül tekinthetünk vissza. - De valamint az életben nem mindig jó, ha csak szívünket követjük, úgy valószínűleg leírásnál sem, s félek, ha csak tizedrészét mondom el annak, mire visszagondolni nekem mulatságos, olvasóim félredobják emlékeimet, még mielőtt azoknak érdekesb részéhez értem. Ha író lennék, kiválasztanám a sok között azt, ami az olvasókat érdekli; de miután az nem vagyok, s e mesterségnek főtitkát - mely abban áll, hogy tudjuk, mit nem kell elmondanunk - nem ismerem, legbiztosabb, ha életem ezen szakán röviden átsietek, s csak azt mondom, hogy boldog valék, mint minden gyermek, ki egészséges, ki szeretve érzi magát, s azokra, kiktől élete függ, határtalan tisztelettel s bizalommal tekint föl.

Életünk ezen szaka sem múlik el minden baj nélkül, s bármit mondjunk a gyermekkor boldogságáról, bizonyos, hogy e boldog életnek elég keserű órái vannak. Mindenekelőtt a tanulás. Meglehet, hogy miután emberelődeink azért űzettek ki a paradicsomból, mert a tudás fájához nyúltak, most ösztönszerű ellenszenvünk van e fának gyümölcsei ellen; de annyi bizonyos, hogy száz gyermek között alig van egy, ki azt nem érezné. Én nem tartozom e kivételek közé, s a kevés, amit tanultam, nekem sok könnybe került. A szigorú rend is nehezemre esett néha, s meg nem foghattam, oly okos asszony, mint nagynéném, hogy törődhetik azzal, hogy a fiókba vagy az almáriomba tettem-e el munkámat; de végre nekitörődtem. Nagynéném irányomban is vaskövetkezetességgel járt el. Tudtam, hogy amit egyszer kimondott, az megmásíthatatlan, s végre ez főkelléke szerencsénknek, legalább a nő életében. Férfiaknál talán másképp lehet. Nekik - legalább azoknak, kik valóban férfiak - küzdelem kell, nagy tevékenység, az öntudat, hogy amit bírnak, azt maguknak köszönik, hogy a helyet, melyet elfoglalnak, maguk választották, egyszóval szabadság; - nekünk korlátok s egy biztos határokkal körülfogott kör kellenek, melyből kilépni ne lehessen. - Változékonynak nevezik

nemünket, de ha azzal azt akarják mondani, hogy csak a változás boldogít, nincs igazságtalanabb vád; sőt száz asszony között nincs talán egy, ki ha megszokott viszonyaiból kilép, jól érezné magát; s ez oka, hogy azon körökben, hol az asszonyoknak élete szórakozásból áll, sokkal kevesebb megelégedett nőt találunk, mint oly viszonyok között, melyekben a nő a családi élet terheinek nagyobb részét viseli; s hogy oly asszonyok, kiknek férje túl szigorú, többnyire szerencsésebbeknek érzik magukat azoknál, kik mindenben akaratukat követhetik. A nő végre beleéli magát minden viszonyba, megszokik minden helyzetet, s a látszólag legnehezebb körülmények között egyes kis örömöket alkot magának. Mindent, amit szükségesnek tartunk, minek változhatatlanságáról meg vagyunk győződve, eltűrünk; csak egyet nem bírunk el: a bizonytalanságot; s én meg vagyok győződve, hogy mindazon nehézségek között, melyekkel az életben találkozunk, asszonynak legnehezebb, hogy valamire elhatározza magát.

De látom, ismét elmélkedni kezdek. - Korom hibája. A mese után jő a hosszú, unalmas tanulság, s ha életünk történetén átmentünk, szívesen levonjuk a szabályokat, melyeket jó lett volna követnünk. Életének bizonyos szakában minden ember filozófussá válik; hát még egy vén gazdasszony, kinek úri házban arra annyira szüksége van. De térjünk vissza elbeszélésemhez.

Ha szerencsénknek főkelléke az, hogy megszokott viszonyainkból ne ragadtassunk ki, s ha az idő sohasem múlik gyorsabban s kellemesebben, mint midőn az, amit mulatságnak nevezünk, mindennapi életünk rendét nem zavarja: csakugyan kevés szerencsésebb teremtés van a világon, mint akkor én valék - s tulajdonképp csak ezt akartam megmagyarázni okoskodásaimmal.

Felnőttem, s tizenhat éves koromig nem történt semmi, mit följegyezni érdemes volna. Legfellebb ha néha egy új könyv jött kezembe, mely új gondolatokra hozott, s ábrándjaim irányát megváltoztatá. Ezek voltak éltem eseményei. Nagynéném idősebb lett, s az öreg Örzsi, a tiszteletes s én magam - ki majdnem oly magasra nőttem, mint nagynéném - idősebbek lettünk valamennyien; de egy nap úgy folyt le, mint a másik, s nem vettünk észre semmi változást.

Nagynéném szüntelen tevékenységben élt. Reggeli öt órától, midőn fölkelt, este kilencig nem láttam őt soha pihenni vasárnapokon kívül, midőn templomba ment, s nagy bibliájában olvasott, vagy néha a *Jelenkor*-ból vagy valami új könyvből olvastatott magának. Gazdaságaiban járt körül, leveleket írt, számadásait végzé, vevőkkel értekezett, s néha félnapokig tanácskozott ügyvédével, s mégis e nagyszerűbb foglalatosságok között sem hanyagolta el háztartását, s ámbár azt már tizennégy éves koromban reám bízta, itt is mindent szemmel tartott, s nem volt kicsiség, melyet észre nem vett. - Néha hetekre távozott Pestre vagy Bécsbe, hol számos perei s egyéb dolgai jelenlétét megkívánták; de a legkisebb hiba vagy rendetlenség, mely távolléte alatt történt, azonnal magára vonta figyelmét, s biztosak lehettünk, hogy a feddés el nem marad.

Irányomban magaviselete mindig ugyanaz maradt. Nyíltan mutatá szeretetét, s még kisleány voltam, midőn a legnagyobb bizodalommal szólt velem minden viszonyairól; de nyájassága mindig bizonyos szigorúsággal párosult, s innen volt, hogy bármennyire ragaszkodtam is hozzá, szeretetem, mint midőn öt először láttam, mindig egy kis félelemmel járt - annyival inkább, mivel tapasztaltam, hogy mindazok, kikkel házunkban találkozám, körülbelül hasonló viszonyban állnak hozzá. Az öreg tiszteletes, kire nagynéném oktatásomat bízta, s ki ezért házunkban mindennapos vala, s a megyei főorvos, ki - mint a világ beszélé - harminc évvel azelőtt iránta oly szeretetre lobbant föl, minő sem előbb, sem utóbb megyei főorvosnál még nem tapasztaltatott, s ki most is egyes apró szolgálatokkal bizonyítá be hódolatát, nagynéném

rendes ügyvéde s a megye tisztviselői, kik házunkban néha megfordultak, mind hasonló módon viselték magukat irányában; látszott mindenből, hogy nem egészen fesztelenül érzik magukat jelenlétében. S nagynéném maga e hódolatot mintha észre sem venné. Annyira el vala ismerve felsőbbsége, hogy a könnyűség, mellyel akaratának mindenki engedett, másoknak s neki magának természetesnek látszott. Csak egy ember fordult meg házánál, ki e részben is kivételt képezett.

Megírtam az előbbi levelek egyikében, hogy nagynéném egyik távoli rokonának fiát neveltette, hogy a család jogügyeinek vezetésében segéde legyen. Mint mindenben, úgy ebben is, a szerencse kedvezett terveinek, s ha Kintornyai Márton nem lett volna is az ország legkitűnőbb ügyvéde, mint azt sokan állíták, bizonyos, hogy soha ügyvéd egész tudományát s minden tehetségeit nem szentelte oly kizárólag egy ügynek, mint ő a Kintornyai család jogai s érdekei előmozdításának.

Semmi sem ragályosabb, mint eszméink. Ki hosszabb ideig oly körben él, hol mindenki bizonyos tárgyért lelkesül, még ha ő maga körénél magasabban állna is, végre engedni fog a közös iránynak, s észrevétlenül nagy részt vesz abban, vagy legalább saját ellenkező meggyőződésében megtántorodik; s én - amennyiben asszony erről ítélhet - azt hiszem, hogy a többségnek hatalma inkább azon befolyáson alapszik, melyet meggyőződéseinkre gyakorol, mint anyagi erején. Mennyivel nagyobb az eszmének hatása akkor, midőn az, mint Márton bátyám esetében, olyantól jő, kire föltekintünk, midőn az saját érdekeinknek s hiúságainknak kedves és kedélyünkkel s egész észjárásunkkal összhangzásban áll. És én csakugyan azt hiszem, hogy ha a Kintornyai család vagyonának helyreállítása senkinek előbb nem jutott volna eszébe, ezen gondolatnak Márton lett volna föltalálója. - Maga a természet arra alkotta őt, hogy acquisitor legyen.

Szegény ember! így tehát nem nagyon szeretetreméltó lehetett - gondolja egy része olvasóimnak -, míg a többiek azt jegyzik meg, hogy eszerint nagyon elütött a családtól. De csalódnak. Márton bácsi a maga nemében szeretetreméltó ember is volt, s mi a másik körülményt illeti, azok után, miket a család múltjáról tudok - s elégszer hallottam az egyes nemzedékek történetét s az okokat, melyek miatt egyik a másik után jószágait zálogba adta -, nagynénémnek igaza vala, hogy számos rokonai között egyet sem ismert, ki a családnak minden tulajdonait inkább magában egyesítené, mint a kis pesti ügyvéd. - Ez állt még külsejéről is, s arca hasonmása volt a kuruc háború alatt híres szépapámnak, kinek képe előtt mint gyermek mindig félve mentem át; csakhogy Márton bátyám arca, kis nyírott bajuszán kívül, szépen borotválva, vonásai finomabbak voltak, s sötét szemének villogó tekintete a pápaszem alatt, melyet mindig viselt, nem tűnt föl annyira.

Bátyám - úgy hiszem, már mondtam - kissé púpos hátú volt (nekem mint gyermeknek ugyan úgy látszott, hogy nagyon az), s amennyire visszaemlékszem, most is úgy vagyok meggyőződve, hogy a természet szegénnyel e tekintetben igen mostohán bánt, de minthogy semmiért sem haragudott meg inkább, mint ha valaki által erre figyelmeztettetett, maradjunk saját magyarázatánál, s mondjuk, ő kissé púpos volt. S mint külsejében, olyan vala jelleme és lelki tulajdonaira nézve; hasonmása elődeinek, tetőtől talpig Kintornyai, csak finomabb vonásokkal s meggörbült termettel, mint gyönge, hajlongó századunkhoz illik.

A Kintornyaiak elköltötték vagyonukat, s nagybátyám nem gondolt másra, mint hogy azt visszaszerezze; ő éppen olyan serény vala az ősi javak visszaváltásában, mint azok az elzálogosításban.

Sok családban tapasztalunk ily versengést, s a vagyon, melyet az apa szerzett, néha éppoly rövid idő alatt s hasonló találékonysággal költetik el; de az ellentét sokszor csak az ered-

ményben s nem az indokokban fekszik, melyek azokat előidézték, s a fiút, ki vagyonát a játékban elveszté, vagy ki azt oktalan fényűzésével elpazarolta, ugyanazon pénzszomj, ugyanazon hatalom vagy kitüntetési vágy vezérlé, mely apját pazarlóvá tette; csakhogy hajlamaik kielégítését különböző utakon keresek, s ezek megválasztásában az egyik tévedett. Így történt most, s én magam is hiszem, hogy Márton bácsi, ki gyermekségétől haláláig könyvei s írásai közt ülve, nem ismert más élvezetet azon öntudatnál, hogy senki sincs, ki vele az ügyvédi pályán megmérkőzhetnék, s hogy szerzett vagyonából, ha akarna, oly fényesen élhetne, mint bárki azok közül, kiknek ügyeit vivé: körülbelül ugyanazon érzéseken ment keresztül, mint azok, kik a kintornyai várban egykor lakomáztak, s szépapánk, ki Mária Terézia alatt, hogy ezredessé legyen, az ezrednek felét saját vagyonából állította ki. Annyi bizonyos, hogy elődei soha a harcmezőn több erélyt, a várak védelmében több szívósságot nem mutattak, mint ő, ki bármeddig folyt a per, s bármily reménytelennek látszott, rozzant törvénybástyái mögött mindig talált még egy helyet, melyről védelmét folytathatá. - Egész élete egy hosszú, szakadatlan küzdelem vala, melyben nem tágított soha, s melynek reá nézve legkellemetlenebb pillanatai bizonyosan azok valának, midőn vele az egész társaság egyetértett, s ő józanul nem állíthatott föl oly tételt, mely fölött valakivel vitatkozhatott volna.

Márton bácsi nagynéném irányában is hű maradt jelleméhez, s ő volt az egyetlen, ki szavának nemcsak nem engedett, sőt kereste az alkalmat, hogy ellentmondhasson, mi azonban semmiképp sem zavarta viszonyukat. Sőt talán éppen ez vala egyik főoka kölcsönös tiszteletüknek.

A bácsi évenkint a húsvéti ünnepeket nálunk tölté, s a nap, melyen rozzant hintaján forspont-lovakkal megérkezett, örömünnep volt az egész házra nézve. Többnyire, már midőn kocsijából kiszállt, kezdődött a vita, ha más tárgy nem találtatott, az idő fölött, melyet ő szépnek vagy rossznak mondott, s melynek nagynéném okvetlenül az ellenkezőjét állítá, amennyiben az idő a tavaszi vetésnek ártott, vagy arra kedvezőnek mutatkozott, s így folyt az tovább, néha oly hévvel s hangosan, hogy ki a kiáltó hangot hallá, mellyel a természet mindkettőjöket megáldotta, azt hitte volna, hogy összevesztek; de mindez csak nevelé barátságukat. Részint mert a vitatkozás mindkettőjöknek természetéhez tartozott, s nekik ugyanazon élvezetet nyújtá, melyet mások fárasztó testi mozgalomban találnak; részint mert a hosszú vita, melynél mindketten elragadtatva szenvedélyességök által, sokszor éles szemrehányásokat tettek egymásnak, végre mindig bocsánatkéréssel végződött; s így a sok kibékülés sokszor ugyanoly új vitához vezetett - mert a hibát mindenik magának akarta tulajdonítani; de ez barátságukat mindig szorosabbra fűzte.

Csak egy dolog volt, mely fölött nagynéném sohasem vitatkozott: ha peres ügyek jöttek szóba. Márton bácsinak nézetei mindig ellentmondás nélkül fogadtattak el, s így miután ő maga a gazdaságra nézve vagy pénzkérdéseknél hasonló engedékenységet nem mutatott, a két vagy három hét alatt, melyet évenkint házunkban töltött, tulajdonképp az ő állása volt túlnyomó. - A tisztelet, mellyel a férfiúra néztem, ki még nagynénémnek is ellentmondani merészelt, s kinek ez tanácsát elfogadta, leírhatatlan. - A kis emberke fekete kabátjában, kopasz fejével s fényes pápaszemével, úgy állt előttem, mint egy felsőbb lény, kin minden rendkívülinek, minden megfoghatatlannak látszott, még az is, hogy nagynéném őt öccsének nevezte, s amint sokszor hallám, mint gyermeket fogadta nevelésre, ámbár nagynénémnél tíz évvel idősebbnek látszott.

De többször fogunk találkozni vele, s így mára eleget szóltam; csak azt említem még, hogy e nagybátyám, bár aránylag keveset voltam vele, kifejlődésemre szintén nagy hatást gyakorolt. - Ő volt az egyetlen ember, ki a városból hozzánk jött, kitől az ottani életről valamit hallék, s

így előadásaiból állítám össze a képet, melyet magamnak fiatal képzetemmel a világról festettem.

Hosszúra nyúlt levelem, de éppen azért, mert röviden meg akartam említeni mindent, mi jellemem kifejlődésére elhatározó befolyást gyakorolt, s mi által azzá lettem, mi tizenhét éves koromban voltam. Bizonyos tekintetben másoknál érettebb s tapasztaltabb valék, mert nagynéném s bátyám társaságában oly dolgok ismeretéhez jutottam, mikről fiatal leányoknak fogalmuk sincs; de másban valóságos gyermek. Mindenről, mi az úgynevezett praktikus élethez tartozik, a gazdálkodásról, peres ügyekről, pénzviszonyokról, elsajátítani nagynéném nézeteit, s amennyiben ezek által érintkeztünk, úgy ítéltem az emberekről, mintha egy félszázad szomorú tapasztalásain mentem volna keresztül; minden egyébben ábrándozó valék, ki ismereteit néhány könyvből meríti, s az életet csak költői oldalról ismeri. Előkészítve, hogy ha valamely üzletet kezdek, vagy pénzkölcsönzésre vetem magamat, a legfurfangosabb kupec se csalhasson meg, s mégis hogy csalódjam mindenben s mindenütt, hol nemcsak pénzünket veszíthetjük...

Szegény nagynéném javamat akarta, vehetem-e rossz néven, hogy ő is, mint csaknem minden nevelő, saját múltját követte nevelésemnél, s így oly veszélyektől oltalmazott, s oly nézetekhez szoktatott, melyeknek ő szükségét tapasztalta, de melyeknek én, kinek élete más viszonyok közt folyt le, hasznát nem vehettem.

TIZEDIK LEVÉL

Végre történetemhez értem, azaz a rövid időszakhoz, melyben életem egyszerű regénye lefolyt, s a hosszú előzmények után hozzáfoghatnék elbeszélésemhez, csak azt tudnám: hol kezdjem? - Miután leveleimet úgyis regénynek nevezte, legjobb, ha pompás címemhez tartom magamat, s úgy indulok meg, mint regényekben szokás.

Május volt - az évszám nem tartozik a dologhoz -, elég ha mondom, hogy tizenhetedik évemet töltöttem be. Telünk rendkívül sokáig tartott, s még márciusban is szánon jártunk; de annál szebb vala tavaszunk, és én soha a mezőt zöldebben, soha a fákon több virágot nem láttam; mintha a kikelet meg akart volna jutalmazni a hosszú zord napokért, melyeken keresztülmentünk. - Nagynénémmel - ki gazdasági kirándulásainál sokszor magával vitt - egy közel jószágáról tértünk vissza, s most a szobában ültünk dolgozóasztalunknál a nyitott ablak mellett, melyen át az orgonafák illata terjedt el szobánkban. Kertünk, melyre az ablak nyílt, virágozva állt, a fák legszebb tavaszi köntösükben, s a nap sötétkék fellegtelen égről fényt és meleget árasztott mindenre, mely alatt a szellőben ingó falevél csillogott s ezer lepke és bogár szállt körül örömittasan. - Azon napoknak vala egyike, melyeken - legalább ifjúkorunkban - szívünket öröm vagy inkább azon meghatás szállja meg, mely az örömnél még édesebb, melyeken nem ismert, de biztos szerencséről ábrándozunk.

Künn a bokrok között a fülmilék énekeltek, oly szépen, hogy még nagynéném is félretette munkáját, s a dalra hallgatott, míg én a borostyánnal fedett várromra nézve, arról gondolkozám: e falak nem szebbek-e így, mint egykor voltak, s nem lesz-e kár, ha ősi lakunkat fölépítve, a reményzöld folyondárokat letépjük, melyek most repedéseit eltakarják? - Kár, ha egyáltalában bármi is változik jelen helyzetünkön, mely oly nyugodt, oly boldogító.

- Fölséges idő! - így szakítá félbe nagynéném ábrándjaimat, midőn szokott serénységgel ismét munkához fogott - ma talán még Márton öcsém is elismerné, hogy nálunk Kintornyán jobb élni, mint poros városában. Csak attól félek, hogy az idő nagyon is szép, s ha a héten esőt nem kapunk, a tavaszi vetések megsínlik.

Mondám, hogy soha szebb tavaszi vetéseket nem láttam, s hogy a szárazságtól nem félek.

- Elhiszem - válaszolt ő -, korodban én is úgy gondolkoztam. - Csak a nap ragyogjon, a rózsabokor viruljon ki, s a fülmile énekeljen: a vetések majd felnőnek valamiképpen, s a szép tavaszt mért keserítsük a nyár s ősz gondjaival. De aki sok tavaszt és sok őszt látott, s tapasztalta, hogy a legszebb kikelet után néha legüresebben álltak csűrei, s ki nemcsak rózsaszálat ültetett, hanem vetett búzát, árpát s tengerit, az másképp gondolkozik. Azaz gondolkozik - ti csak éreztek, ez korotoknak legszebb jussa. Ha koromig élsz, te is át fogod látni később, hogy szép időnek csak azt kell neveznünk, melyben sok terem. - Az ég madarai talán másképp gondolkoznak, s másképp gondolkozhatik az, kinek semmije sincs, vagy ki nagy úrnak született, s még akkor is utoljára tönkrejut, mint a Várkövyek.

Egyszerű észrevételem nagynénémet a szép időtől gazdaságához vezette vissza, s valószínűleg ezen irányban folyt volna beszélgetésünk tovább, ha gondolatainak fonalát azon kérdéssel nem szakítom félbe, vajon Várkövyék ügyei csakugyan olyan rosszul állnak-e?

- Azoknak örökre végök van - azaz legalább addig, míg a családból nem találkozik valaki, ki a vagyont visszaszerzi; de most tönkrejutottak. Jószágaiknak nagy részét, mint tudod, én vettem meg - Várkőt, mint hallom, egy bécsi nagykereskedő. Ez nekem nem kellett, földje kövecses, és a nagy kastély s kert csak teher - ez nem nekünk való. - De amint hallom, az új földesurat a napokban várják, s akkor a büszke családnak nem marad más, mint a 247 hold, három féltelek s tíz zsellér itt Kintornyán, s a roppant ház ott a dombon, hol előbb az ispán lakott, s most, mint hallom, az úrfi fog letelepedni. Azt sem tudom, miért nem adja el azt is; kétszer annyit ígértem neki, mint amit ér, csak hogy a határt provizáljam - mert asszonyágon ez is Kintornyai-juss -, de teljességgel nem akar reá állni. Mondja, hogy anyjának öröksége, s hogy ő szereti, mert anyja e házat kedvelte. Makacsság az egész - s fogadni merek, pár év múlva olcsóbban kapom meg.

- S hátha ő is gazdálkodni akar - mondám én -, s helyre akarja állítani családja vagyonát?

- Az nem oly könnyű dolog, mint talán hiszi, s nem is neki való. - Nem láttam soha, de azt beszélik felőle, jeles ember, fél tudós, s nem így szerzik a hat ökröt. - Mikor apját még gazdagabbnak gondolták, az egész világ magasztalta. Akkor akár vicispán lehetett volna. Próbálja meg most és majd meglátja. Azonban neki mégis legjobb lenne, ha valami hivatalt keresne, s porcióját nekem adná el. Így még talán legjobban boldogulna, hisz gazdag s nagy befolyású atyafisága van - de úgy hiszem, ebben is fogyatkozást fog tapasztalni. A vagyonnal mindig fogy a rokonság is.

- Szegény fiatalember! - sóhajték föl.

- Igaz, szegény fiatalember; magam is sajnálom, mert csak apjának gondatlansága által jött e bajba; de meg vagyok győződve, ha apja nem tékozolta volna el vagyonát, ő tenné. Ezek a Várkövyek mind olyanok voltak. Mindenik többet akart mutatni, mint amivel bírt. Mindeniknek gróf- vagy bárókisasszony kellett feleségül, míg a fényes rokonság mellett a szép nemesi birtok elfogyott, s az ősi lak egy bécsi kereskedő kezébe került, mi még több, mintha elpusztult volna. Mert a német nem fogja engedni, hogy romokba dőljön, mint kintornyai várunk, de azért is jótállok, hogy a Várkövyek kezébe sem kerül vissza. Annyi invesztíció lesz a jószágon, hogy ember legyen, ki megfizesse.

Beszélgetésünket a vén orvos szakítá félbe, ki meglepetésünkre - anélkül, hogy szekerét hallottuk volna - a szobába lépett.

- Doktor úr, hogyan jött ide, gyalog? - kérdé nagynéném bámulva, míg az orvos letevé kalapját, kezet nyújtott.

- Andorral jöttem - mondá leülve -, Várkövy Andorral. - Várkövön az új földesúr megérkezett, az átadás megtörtént, s így Andor holnap ide költözködik. Átjött, hogy még egyes rendeléseket tegyen, s én vele jöttem. - Beszélgetésem nem nagyon mulatságos, de végre mégis derültebb, mint gondolatai, s este ismét vele megyek vissza Várkőre, hol az új vevővel még néhány kisebb dologról végeznie kell. Szegény Andor, képzelhetem, mi nehezére eshetik. - Csak mint orvos jártam a házhoz, s mégis, ha eszembe jut, hogy az ismert arcok helyett most idegeneket fogok látni, szívem elszorul - hát még ő!

- S ha az ember meggondolja, hogy mindez csak könnyelműségnek következése, a példátlan gőgnek...

- Hagyjuk ezt - szakítá félbe az orvos nagynénémet oly hangon, mely a szelíd öregnél, főképp nagynéném irányában, éppen oly szokatlan vala, mint a keserűség, mellyel nagynéném a Várkövyekről szólt -, akár könnyelműség, akár gőg, valami oka minden bajnak van, s ez többnyire valamely hiba; de annyi bizonyos, hogy Andor ártatlan, s a világon nincs ember, kinek több szerencsét kívánnék, s ki azt inkább érdemelné.

- S hogy vette föl? - kérdé nagynéném.

- Nyugodtan, férfiasan - válaszolt az orvos -, hetykélkedés nélkül, mint oly ember, ki a csapásnak súlyát érzi, s elismeri, hogy az fáj, de nem panaszkodik. Az utolsó időben sokat voltam a háznál. Apja betegsége csaknem egy évig tartott, s néha napokat töltöttem ott. A szegény öreg Várkövy sok szenvedésen ment keresztül, s azok, miket betegsége okozott, még a legtűrhetőbbek voltak. De látni családjának romlását, minden terveinek meghiúsulását, s azon érzettel látni mindezt, hogy ennek csak ő oka - sírjához közeledni a gondolattal, hogy nemcsak neki, de gyermekének is jobb lenne, ha előbb halt volna meg: ez a legerősebb szívet is megtörheti - s mégis midőn fiát láttam mellette, nem sajnálhattam meg. S ha, midőn ügyei már legrosszabbul álltak, fiának biztatásaira újra reményleni kezdett s szemeit véghetetlen szeretet s boldogság kifejezésével fiára emelte, s mondá, hogy minden ismét jó lesz, mert az mindent ismét helyre fog hozni: értem e bizodalmat, s azt mondám magamban, az öreg Várkövy mégis boldog ember mindamellett; kinek ily fia van, az nem szánandó. Higgye el, édes kisasszony, nem láttam soha fiatal embert, kit annyira szeretek, becsülök.

A melegség, mellyel doktorunk szólt, annál több hatást tett reám, minél szokatlanabb vala az a másképp kimért, hidegnek látszó férfiúnál, s szívemben vágy támadt azon ifjú ismeretsége után, ki még doktorunkat is ily lelkesedésre ragadhatá. Nagynénémre, úgy látszott, a beszélgetés egészen másképp hatott, s én nem láttam őt soha oly keserűnek.

- Megválik később - mondá -, sok ember fiatalkorában vagyonának elvesztését éppen oly könnyen veszi, mint később azt, ha kedves barátaitól fosztatik meg; talán azért, mert fiatalkorunkban a vagyonnak becsét nem ismerjük eléggé, s mert később az emberek becsét nagyon is jól ismerjük. Ki a világon bizonyos helyet foglalt el, s arról lesüllyed: mint utolsó kincset, még büszkeségét viszi magával, s egy ideig ebben találja vigasztalását. De később az élet apró bajai jönnek, s mindazon tapasztalások, melyekben mindenki csak akkor hisz, ha rajtuk maga ment keresztül - ha meggyőződik, hogy mióta erszénye megüresedett, nagy üresség támadt körülötte is, s hogy egész életén át optikus csalódásban élt, mert kiket előbb oly közel látott, most mind elérhetlen távolságban állnak tőle: akkor úgy hiszem, Várkövy Andor úr is másképp beszél, vagy legalább másképp gondolkozik. Eszes embernek hirdetik, mondják tudós, író, s én megengedem, hogy most hasznát veheti filozófiájának - de higgye el nekem doktor úr, a filozófia jó nehéz pillanatokban, talán néhány hétre vagy hónapra: de az egész életre nem érjük be vele, főképp oly ember nem, ki kényelemhez s fényűzéshez szokott.

Valami különösen éles és sértő vala nagynéném szavaiban, ámbár tudtam, hogy mindig ellentmondani természetéhez tartozik, s hogy dicséretben éppen úgy nem egyezik meg, mint hogy annak, kit előtte ócsároltak, mindig pártját fogá; észrevevém, hogy ellentmondása most azon ellenszenvből jő, melyet a Várkövyek irányában rajta többször tapasztaltam. Úgy látszik, doktorunk is így fogta föl, s csak azt jegyzé meg, hogy bármily hibái lehettek az öreg Várkövynek, s bármit vétett egyesek ellen, ő bűnhődött, s fia azért nem kevésbé tiszteletreméltó fiatal ember, s hogy azt nagynéném, ha majd vele mint szomszédjával megismerkedik, maga is át fogja látni.

A jámbor doktornak megjegyzése, melyet némi zavarodottsággal elmondott, nem csillapítá le nagynénémet, sőt csak nevelé fölgerjedését. - Mi közöm nekem az öreg Várkövyhez s az egész nagyságos családhoz? Tőlem nem vett kölcsön semmit - nem is adtam volna -, de nem is kért, ámbár alig van valaki a megyében, kihez nem fordult. - Természetesen az ily úr, kit nagyságolnak, nem akarja megalázni magát az ily egyszerű nemesasszony előtt, kinek apja mindössze is csak esküdt volt; s én bizony nem bánom, ha soha életemben sem látom fiát. Miattam ellakhatik házában, s ha már eladni nem akarta, meggazdagodhatik porcióján; jótállok érte, nem sokat fogunk alkalmatlankodni egymásnak...

Nem foghattam meg nagynéném felgerjedésének okát, s bámulva néztem reá. - De azért, ha mint szomszéd meg akar látogatni - folytatá szelídebb hangon -, elhozhatja. Ha tanulni akar, s minthogy szegény legénnyé lett, szüksége lesz reá, tőlünk tanulhat is. A kintornyai föld nem olyan termékeny, mint hírlelik; ha egy ideig gazdálkodott, maga is át fogja látni, hogy nem tehet jobbat, mint ha eladja, s én megfizetem.

Nagynéném egész modora megváltozott, s mint máskor, ha hevében valaki ellen igazságtalanságra ragadtatta magát, úgy most is bizonyos jóindulattal szólt a Várkövyekről. - Többfélét kérdezett vagyoni állapotukról, s vajon a fiatal Várkövy hasonlít-e apjához?

- Sohasem láttam nagyobb hasonlatosságot - válaszolt a doktor -, mintha apját látnám fiatal korában. Csak a szeme kék, ezt anyjától öröklötte.

- Szegény Várkövyné - mondá nagynéném sóhajtva - jámbor, becsületes asszony volt. Nem olyan, mint első felesége, a méltóságos grófné, ki büszkeségében azt sem tudta, hová lépjen. Férje egész szerencsétlenségének ő volt oka, ő - s Várkövy gyalázatos gyöngesége.

- Szegény Várkövy s pedig oly jó ember volt! A legszeretőbb szív...

- Hogy mondhatja ezt? - szakítá félbe nagynéném a szólót - aki nem tud akarni, az nem tud szeretni sem. - De hisz ő megbűnhődött - tevé hozzá szelídebb hangon -, s ha fia házamhoz akar jönni, hozza el, én mindamellett jó szomszédja leszek.

A doktor fölkelt, s búcsút véve elment. Mi hallgatva folytattuk munkánkat.

TIZENEGYEDIK LEVÉL

Fiatal korunk legirigylésreméltóbb tulajdona azon meleg részvét, azon önzetlen lelkesedés, mellyel másoknak nemesen elviselt szenvedései szívünket eltöltik. Később, mit magunk szenvedtünk s másokon tapasztalánk, eltompítja érzékenységünket s kétkedővé tesz. Annyiszor csalódtunk tiszteletünkben, hogy végre az ellenkező tévedésbe esünk, a legnemesebb tettnél is oly valamit keresve, mi annak érdemét kisebbíti; semmit sem látunk többé, mi a középszerűség mértékét túlhaladná; de az ifjú nem ismer ily kétkedést; tartózkodás nélkül átengedi magát érzéseinek, és sohasem boldogabb, mint midőn valaki előtt tisztelettel

meghajolhat. Legalább én fiatal koromban ilyen valék, s miután egész életemen át igen mindennapi teremtésnek tartattam, valószínűleg ezen tulajdonságom is az ifjúságnak általános tulajdona, s talán egyike azoknak, melyeknek e kor legszebb örömeit köszönhetjük.

Az, mit öreg doktorunk a Várkövyekről, főképp Andorról beszélt, mélyen hatott reám. Elgondolám a kínokat, melyeken az öregúr, kinek büszkeségéről annyit hallottam, keresztülment, midőn fényes házának feltarthatlan romlását látá, s fiának szeretetét, mellyel beteg apját ápolá. Beleképzelém magam állásukba, a részletekig kifestettem magamnak helyzetöket, mintha velök éltem volna, megfontolva, bizonyos körülmények között mit tennék én. Érzem magamban, hogy nincs oly áldozat, melyre képes nem volnék, s szinte sajnáltam, hogy nem mutathatom meg, hisz oly boldogító érzés lehet közel állni ahhoz, kit a sors keze üldöz - oly közel, hogy előtte minden egyebet eltakarhatunk, s míg e világ ellene fordul, csak biztató szavunkat hallja, s nem lát egyebet, mint szemünk meleg tekintetét, mely szeretve függ rajta. - Mi boldog lennék, ha életemben valaha egy szeretett lénynek így mindene lehetnék. - De ő, a szegény ifjú, ki oly fényes körben nevelkedett, kire oly szép jövő várt, s ki most egyszerre mindentől megfosztatott! Mi vár reá?

Nagynéném minden törekvése oly egészen csak szerzésre vala irányozva, annyit hallottam a birtoknak becséről s azon lealázó helyzetről, melybe az jő, ki elszegényedik, hogy a szerencsétlenség, mely Várkövyéket érte, nekem még nagyobbnak látszott. - Miért nem lehetek jótékony tündér, ki e szegény fiatalembernek egyszerre egész vagyonát visszaadhatja, vagy miért nem vagyok oly gazdag, mint nagynéném, hogy titkon kifizetve minden adósságukat s visszaadva a pénzt, melyet az idegen Várkőért letett, egyszerre tudtára adhatnám Várkövynek, hogy minden rendben van, hogy nincsenek többé adósságai, s ősei lakában töltheti napjait, mint eddig. - Miként örülne ő s a vén cselédek, kik őt felnőni látták, s az egész falu. Sírnának mind örömükben és sírnék én is - természetesen titokban -, mert soha nevemet nem tudná meg. Csak mint idegen jönnék házához, hogy a boldogságot, melynek alkotója én valék, láthassam. S vajon miként nézhet ki - s el fog-e jönni házunkhoz? - Nagynéném megengedte, hogy jöjjön. De úgy látszik, közte s a Várkövyek között valami történt, mit nem tudok. - Nagynéném föl van ingerelve az egész család ellen; hátha ő is így gondolkozik, s nem jő? S mégis annyira szeretném őt látni. - Ki tudja, talán jól érezné magát körünkben - talán földeríthetném - de miként?

Csaknem álmatlanul töltöttem az éjszakát. Nem tudtam, miért, de nem gondoltam másra, s minél többet gondolkoztam, annál nagyobb nyugtalanság tölté szívemet. - Mintha érezném, hogy életemnek egy fordulópontjához értem. - Alig világosodott, midőn csöndesen felöltözködtem s kimenék.

A friss hajnali levegő megnyugtatóan hatott idegeimre. Egy ideig kertünkben jártam fel s alá, s leülve a nagy juhar alatt, mely a várrom közelében állt, hallgatám a fülmilék énekét; de később, mintha itt sem fértem volna meg, kimentem a mezőre. Nékem tágabb kör, messzebb kilátás kellett.

Vasárnap vala, s ámbár a nap közeledett, a falu még hallgatva állt. Csak a madarak csevegtek az ágakon, éjjeli tanyájukról, s bokortól bokorra szállva, amint mellettök elmenék. - A falu másik végén a pásztor kürtje szólalt meg.

Vannak életünkben órák, melyeknek emlékei, midőn már látszólag sokkal fontosabb dolgokról rég megfeledkeztünk, elevenek maradnak, talán éppen azért, mert ezen órák alatt külső helyzetünkben még semmi sem változott, míg lelkünk nem is sejdítve, nagy átalakuláson megy keresztül, s ilyenek voltak ezek.

A legszebb májusi hajnal vala. A nap, midőn a kék hegysor fölött emelkedett, a tiszta égen nem talált egy felleget, mely sugarait visszavethetné, s eláradó fénye millió harmatcseppben tündöklött, mintha jótékony tündérek gyémántokkal hintették volna el a mezőt.

Cél nélkül jártam körül; előbb szőlőnk felé irányoztam lépteimet, később a nagy rétre, mely a falu mögött terült el s melynek végén egy dombon Várkövyék háza állt. Virágokat szedve mentem tovább, s a legszebbeket illatozó bokorba kötöttem össze. Nekem úgy látszott, soha szebb virágokat nem találtam, és soha jobban nem választottam meg bokrétám színeit; egészen igénybe véve foglalatosságom által, haladtam tovább, míg egyszerre véletlenül a dombnál találtam magamat, melyen Várkövyék háza állt. - S talán nem is oly véletlenül, de mintha valami arra vonzaná, talán kíváncsiság, hogy a változásokat lássam, melyek, mint hallottam, a ház körül történtek - talán más, de valami, minek ellentállni nem bírtam.

Az alacsony, de meredek domb lejtőjén különösen szép virágokat vettem észre, s ezeket szedegetve mentem fölfelé, mind magasabb- s magasabbra, míg végre fenn valék, csak néhány lépésnyire a háztól.

Megijedtem, s mégis volt valami, mi visszatartott, hogy el ne szaladjak. - Nagynénémmel, ki e birtokot megvenni akarta, többször voltam e házban, s tudtam, hogy a cselédek a másik oldalon laknak, s Várkövy még nem vala itt. Miért ne nézzek körül?

A kilátás a dombról igen bájoló vala. - Falunk, melynek alacsony házai a virágzó akácok között alig látszottak ki, templomaink vékony tornya és magas várromunk, mely mint egy nagyobb kor maradványa, óriásként magaslott ki alacsonyabb körözetéből: nekem úgy látszott, hogy mindezt soha ily szépen nem láttam még; hogy Várkövy szebb lakhelyet nem is találhatott volna. - S mégis nem fogja-e szerencsétlennek érezni magát?

A ház, melyet most nagy érdekkel megnéztem, csinos vala. Az újonnan kifehérített fal, melyet az ablakok között szőlők takartak, a lakhatóság színét adá neki, s én itt boldognak érezhettem volna magamat. De ő, ki eddig nagy kastélyban lakott, ki fényhez s kényelemhez szokott? Még ha anyja élne vagy egy szerető nővér laknék vele, kivel a múlt időkről szólhat, ki gondját viselné - de így egészen elhagyatva, magánosan, midőn vigasztalásra szüksége van, és senki nincs, ki neki részvétet mutat. Szívemet kimondhatlan sajnálkozás tölté el.

Mily szomorú lehet - gondolám magamban -, midőn otthon megérkezünk, és senki nem vár reánk, s házunk küszöbét átlépve, nem találunk semmit, mi arra mutatna, hogy szeretve várnak, s jöttünk valakinek örömet okoz... Hátha e virágbokrétát állítanám ablakába? - Megijedtem e gondolattól - s mégis, miért ne tegyem? - Az egyik ablaknak fél zsaluja nyitva állt. Ha ide tenném? - De mit fog gondolni? - Hogy a cselédek vagy jobbágyok egyike tette oda, vagy talán hogy doktorunk rendezte számára-e meglepetést; de a rokonszenvnek e jele jól fog esni szívének, s otthonosabbnak fogja magát érezni új lakában. És ha mégis megtudná, hogy a virágokat én tettem oda? - De kitől tudná meg? - A házban minden hallgatott, köröskörül nem volt senki, aki láthatna. Az ablakhoz közeledtem, egy percig határozatlanul álltam ott, végre odatettem virágaimat. Szívem dobogott, mintha a legnagyobb merényletet követtem volna el; de képzelhetni rémületemet, midőn éppen akkor a mellékablaknak zsaluja megnyílt.

Félig magamon kívül rohantam el, s csak miután a domb aljához értem, álltam meg. Hisz talán csalódás vala, s visszanéztem, hogy magamnak meggyőződést szerezhessek. De a mellékablak zsaluja, mely előbb zárva volt, csakugyan nyitva állt, s rajta vén doktorunk nézett ki.

TIZENKETTEDIK LEVÉL

Keserűen csalódtunk mindketten. Ön, midőn leveleimet kiadás végett fölvevé, hogy olvasóinak érdekes olvasmányt szerezzen, s én, midőn gondolám, hogy emlékeim leírása jólesik szívemnek. - Édes visszaemlékezni, s ha magunk vagyunk, nincs vigasztalóbb, mint ha távol járó kedveseinkre gondolunk, de csak míg tudjuk, hogy azok egykor ismét visszatérnek, vagy legalább visszatérhetnek, míg emlékeink közé remények vegyülnek; de ha emlékeinkkel sírok fölött járunk, földeríthet-e az? s nem hasonló-e annak helyzete, ki koromban ifjú érzéseire gondol vissza?

A hosszú tél elmúlt, s a nap melegen süt be ablakomon; de ha kinézek, e táj soha szomorúbb benyomást nem tett rám. Mit használ, hogy a földnek hótakarója leolvadt, ha alatta csak a múlt év virágainak kórói tűnnek fel, s mit ér, hogy a fák ágai a zúzmara alatt többé nem görnyednek, ha rajtok duzzadó bimbókat, friss lombot nem találok? s ilyenek az aggkor emlékei. Leemelhetjük a lepelt, mely a múltat takarja, de alatta csak egykori örömeink romjait találjuk; az ismert körben járva, csak azt érezzük, hogy annak, mi egyszer elvirult, színét s illatát senki többé vissza nem adhatja.

De hagyjuk ezt, nehogy pityergős modorba essünk, mely valamennyi között a legrosszabb, és folytassuk történetemet.

Kintornyai tiszteletesünk mondta többször, hogy az emberek több lelkiismereti furdalást szenvednek kis hibáikért, mint nagy bűneik miatt, és ez rajtam beteljesedett. Magában az érzés, mely arra bírt, hogy virágbokrétámat Várkövy ablakára tegyem, nemes vala. Nem láttam őt soha; meg voltam győződve, hogy azt, ki adta neki a virágot, megtudni soha nem fogja, s tettemnek egyedüli indoka azon rokonérzet vala, melyet szerencsétlensége iránt érezék; de arról meg vagyok győződve, hogy a legnagyobb gonosztevő, kit tetten értek, soha így el nem rémült, hogy soha ember úgy nem borzadt más ember előtt, mint én, midőn visszanézve, vén doktorunk jámbor arcát ismertem meg; pedig úgy látszott, mintha barátságosan integetne.

A visszatekintés rám éppen az ellenkező hatást tevé, mint Lóth feleségére, azaz szaladtam, mint az eszeveszett, tüskön-bokron át, míg a falu első kerítéséhez értem, s dobogó szívvel megállva, arról kezdtem gondolkozni, mit tegyek? Mit mondjak mentségemre, ha a doktor az egészet elbeszéli nagynénémnek? Vagy megkérjem-e őt, hogy ne szóljon semmit? De miképpen s hogy fogok szeme közé nézni, ha jő, vagy hová bújjak, hogy őt s főképp Várkövyt kikerüljem, kinek a doktor mindent bizonyosan elbeszél? Első gondolatom az volt, hogy megszököm; de a megszökéshez is előbb haza kellene menni, s mit mondjak nagynénémnek?

Akkori időben még a városban sem hordtak a mostanihoz hasonló ruhákat, melyekben úrhölgyeink úgy néznek ki, mintha mindenik egy más, sokkal nagyobb barátnéjának köntösét öltötte volna föl, vagy mintha mindenik csupa szerénységből arra akarná emlékeztetni az emberiséget, mennyivel kisebb ő, mint helyzetéhez illik. Akkor még mindenikünk oly ruhát viselt, minőt teste nagyságához szabtak, s főképp az én toalettem elég egyszerű volt. De mindamellett egy kaszálatlan réten szaladva át, ruhám a harmattól térdig vizes lett, mintha csak a patakban jártam volna, s ha félannyi helyet nem fogtam is el, mint jelenleg minden falusi kisasszony, ruhám több bokorban megakadt s három helyen el volt szakadva! - És mit mondjak nagynénémnek?...

Nem határoztam el a kérdést, de haza kellett mennem; tehát mentem, mintha minden perc, mellyel később érek haza, fölszámíthatatlan nyereség volna.

A sors az egyszer megmentett a hazugságtól. Midőn dobogó szívvel a szobába léptem, nagynéném nem vala ott. A kertben ült a nagy juhar alatt, elmerülve gondolataiba, s időm volt

átöltözködni, sőt midőn hozzá kimenék, nem is kérdezte, hol voltam. Egy pár zsoltárt olvasott fennszóval, mint más vasárnapokon szokása volt; azután föl s alá járt kertjében, majd itt, majd amott egyes hibákat véve észre a mívelésben, melyekért a kertészt holnap meg fogja szidni, de ma nem, mert hisz vasárnap van, s e napot az Úr magának tartotta föl, hogy azt a szegényembereknek ajándékozza - mert végre is csak nekik van vasárnapjok, s ez nagy istenáldás, mely sokat pótol, mit a világon nélkülözniük kell. - A szegényember félreteszi ásóját, kapáját, s megpihen a hat nap fáradsága után. A nyugalom, melyet minden héten egyszer élvez, előérzete annak, mely reá egykor vár. A gazdagnak, a tudósnak, a magasabban állónak nincs vasárnapja. Nem fárad testileg soha, de nagyravágyása s gondjai nem is hagyják őt pihenni, s még nagy kérdés, ki boldogabb, az-e, kinek hat napig testileg fáradnia kell, vagy az, kinek az egész héten nincsen egy napja sem, melyen megpihenhet.

Nagynéném eznap szokatlanul lágy hangulatban vala, s észre lehetett venni, hogy a viszony, melyben új szomszédunkhoz állani fogunk, őt is nagyon elfoglalja. Többször szólt a Várkövyekről. - Ki hitte volna, hogy ennyire jutnak. Mennyi fény, minő büszkeség, s most a család örököse egy ispánházban lakik, mely semmivel sem jobb, mint bármelyik tisztemnek lakása. De azért is barátságosan fogadjuk. Ha semmit nem örökölt apjától, miért örökölje csak ellenségeit. - S ezután nagynéném más dolgokról szólt: gazdaságáról, pereiről, de mindig ismét visszatért szomszédunkra; majd arról szólott, miként kellene rendezni gazdaságát, hogy a kis birtok jövedelmezőbb legyen, majd arról, mennyivel jobb volna, ha azt eladná s hivatalt keresne; és valahányszor e tárgyra tért, érzém, hogy pirulok, s szívemet mindig új nyugtalanság töltötte el.

Mindig inkább közeledett az óra, melyben templomba szoktunk menni, s mikor harangoztak, dobogó szívvel követtem nagynénémet. - Szerencsére, mikor beléptünk, még nem voltak ott. Már az ének megkezdődött, mikor a doktorral a templomba lépett, s én, mikor ezt észrevevém, a világért sem néztem volna felé. - Szerettem tiszteletesünket, s ő jeles szónoknak tartatott az eklézsiában; de ha valaki reám néz, bámulta volna feszült figyelmemet. Szemeim ajkain függöttek, csak hogy valahogy Várkövyével vagy a doktoréval ne találkozzanak, kik velünk szemközt ültek, s habár mindig kínzó gondolataim által elfoglalva, egy szót sem érték e beszédből: meg vagyok győződve, hogy magamviselete ellen e napon az egész gyülekezetben senkinek sem lehetett kifogása. - De utoljára mindennek vége lesz, még a leghosszabb prédikációnak is, s ki kelle menni templomunkból; alig értünk a szabadba, midőn a doktor utánunk jött, s Várkövyt nagynénémnek s nekem bemutatta.

A nap fényesen ragyogott határunk fölött, s nem lehetett panasza senkinek a világosság ellen; de mégis őszintén mondhatom, hogy e pillanatban nem is láttam őt. Oly zavarban valék, hogy alig értettem szavát, s áldám Istenemet, midőn megindultunk, s Várkövy nagynénémmel beszélgetésbe ereszkedve, én doktorunk oldalán hátrább maradhattam.

Az öregúr szokása szerint beszédes vala s ma rendkívül jókedvű. - De tréfái s a mulatságos adomák, melyekkel beszélgetését fűszerezé, ma vesztegetve valának; alig hallgattam reá, míg, már házunkhoz közel, lépteit mérsékelve, velem hátrább maradt, s mondá, hogy ma már látott. Jól tudtam ezt, s mégis, midőn tőle hallám, leírhatatlan zavarba jövék.

Ő észrevevé. - Láttam önt - mondá nyájasan -, de nem látta senki egyéb; tőlem nem fogja megtudni sem ő, sem más a világon. S ön jól cselekedett. Ha látta volna a szegény fiatalember örömét, midőn a virágokat észrevevé, s én becsületszavamat adám, hogy nem tétettem ablakába, s hogy mennyit kérdezett, vajon honnan jöhetnek, s ki lehet az, ki őt új lakásában a rokonszenv ezen jelével fogadja: ön nem sajnálná, amit tett. - Mindig legjobb, ha szívünket követjük.

- Ha tudtam volna, hogy itt vannak, nem tettem volna, és kérem...

- Becsületszavamat adom, hogy Várkövy tőlem soha semmit sem hall meg. Hadd törje fejét e titok fölött. Egyet mindenesetre tud: hogy közel hozzá egy barátságos lény lakik, ki iránta rokonszenvvel viseltetik, s ez maga elég, hogy vele új helyzetét megkedveltesse.

Megnyugtatva érzém magamat. A doktor szavai után egészen más színben láttam az egészet, s zavar nélkül léptem Várkövy elé.

Rövid ideig maradt nálunk, s azon ígérettel, hogy ha nagynéném megengedi, nemsokára ismét eljő, s mint új gazda, tanácsáért fog folyamodni, a doktorral együtt elment.

TIZENHARMADIK LEVÉL

Ha két asszony, kit nagy szerencsétlenség nem ért, és ki egymásra nem neheztel, hallgatva ül egymás mellett: legyünk meggyőződve, hogy e kettőnek szükséges beszédük van egymással, vagy hogy valami tárgyról különösen szeretnének szólani. - Közönséges viszonyok között mi asszonyok mindig találunk tárgyat, melyről beszélhetünk; de ilyenkor éppen az, hogy tárgyunk kínálkozik, teszi a nehézséget, s én mindig azt tapasztaltam, hogy ilyenkor a beszélgetést kezdeni még nehezebb, mint elhagyni.

Így voltunk e napon mi ketten, s nem emlékszem, hogy mióta nagynénémmel laktam, egy nap ily hosszúnak látszott volna, mint az, melyen Várkövy először házunkhoz jött.

Nagynéném szigorúan megtartotta a vasárnapot. - Még akkor is - mondá sokszor -, ha nem vagyunk oly hangulatban, hogy vallásos gondolatokkal foglalkozzunk, jó, hogy legalább egy napra fölhagyjunk szokott foglalatosságainkkal. A nyugalom, melyre magunkat ez nap kényszerítjük, s mely néha terhünkre válik, mindenesetre azt eszközli, hogy a munka, mely ellen szombaton panaszkodtunk, hétfőn jólesik. - Nagynéném vasárnapon nem járt körül gazdaságában, nem számolt, még leveleket sem írt, s nem tűrte, hogy én vagy a cselédek csak varrjunk is. De máskor a délelőtt hamar elmúlt. Néhány fejezetet olvastatott magának a bibliából, kimentünk a kertbe vagy szőlőnkbe, s érdekes beszélgetései között repültek az órák. Ma szótlanul ültünk egymás mellett, s így jártunk a kertben fel s alá; ha nagynéném egy vagy más tárgyról beszélgetni kezdett, a beszélgetés hamar félbeszakadt. Szórakozottnak látszott, mint őt még eddig sohasem láttam, elfoglalva gondolatai által; s ámbár a fölgerjedés után, melyen keresztülmentem, magam is hasonló hangulatban valék, nagynéném magaviselete nekem is feltűnt, s annak okát nem magyarázhatám meg magamnak.

Délután, mint vasárnapon mindig, a tiszteletes jött hozzánk, valamivel később a doktor, s én ismét a kertbe menék ki, s körüljárva a virágágyak között, átengedém magamat ábrándjaimnak. Véghetlenül jólesett, hogy magánosan lehetek. - Újra átgondoltam a napnak eseményeit, újra elmondtam minden szót, melyet Várkövyről hallottam, s bármi közömbös volt ez, nekem véghetlenül jólesett a visszaemlékezés.

Midőn a szobába visszamentem, itt is Várkövyről folyt a beszélgetés. A szerencsétlenségről, mely a családot érte, Várkövy szülőiről s magáról új szomszédunkról, kire nézve - mi ritkán történt - a doktor s tiszteletes megegyeztek ítéletökben, s kit mindketten egyiránt magasztaltak. Nagynéném érzései is egészen megváltoztak. Szavaiban most nem volt semmi keserűség, s még az öreg Várkövyről is a legnagyobb részvéttel szólt, csak azt jegyezve meg, hogy nem értheti, hogy oly ember, kinek annyi vagyona van, miként hozhatja családját gondatlansága által ily bajba.

- S nem is gondatlanság által jött az öreg Várkövy e bajba - mondá az orvos -, sőt nem ismertem embert, ki vagyonának növelésére több gondot fordított, mint ő az utolsó tíz év alatt. Jószágot vásárlott, bérlett, vagy újításokat hozott be gazdaságába, egyszóval éjjel-nappal fáradott, hogy a csorbát, melyet vagyonában észrevett, helyrehozza, s éppen ez volt a főbaj. Kit a szerencse elhagyott, az nézzen utána, s várjon, nem tér-e vissza. De aki azt erővel akarja feltartani s vele küzdeni kezd, csak sebet várhat.

- Nagy tévedés, hogy mindenben csak a szerencsét okozzuk - jegyzé meg nagynéném. - Igaz, nem gyarapodhatunk, ha az nem kedvez, de azért nem jutunk tönkre sem. Ily baj, mint a Várkövyeké, mindenkit csak saját hibájából érhet, csak akkor, ha nem számol.

- Ismét ellent kell mondanom - vága szavába a doktor. - Az öreg Várkövy számolt, többet, mint mások, és ha számadásait átnézzük, bizonyosan egy hibát sem találunk az aritmetika szabályai ellen; csakhogy az, mi az embert soha nem hagyja el, a remény velünk marad akkor is, ha számolunk, s így megtörténik, hogy a várt bevételt nagyobbra, a kiadást kisebbre tesszük - talán csak valamivel, de mindegy, míg végre az egész egy nagy deficitté nő, melynek fedezésénél ismét ugyanezen hibába esünk; mert minden ember optimista, ha optimizmusra szüksége van, hogy kétségbe ne essék. - Mi orvosok legtöbbször tapasztaljuk ezt. A legjózanabb ember, ki baját ismeri, ki talán maga orvos, és százszor tapasztalta, hogy hasonló esetben segíteni nem lehet, éppen midőn sírjához közeledik, egyszerre reményleni kezd. Nincs semmi oka. Csakhogy midőn körültekint s gyermekeit látja, kiktől örökre meg kell válnia, a gondolat oly szörnyű, hogy lehetetlennek látszik. S ilyen az ember mindenben. Gyöngesége, mely legtöbb szenvedéseinek oka, néha jótéteménnyé válik, s ha az öreg Várkövyre visszagondolok, nekem most minden, amit tett, természetesnek látszik. Igaz, hogy családjára nézve jobb lett volna, ha, midőn vagyonát fogyni látta, a helyzetet elfogadva, spekulációra nem veti magát. Annak is, ki vízbe esik - amint úszóktól hallám -, legjobb, amit tehetne, az lenne, ha mereven a vízre fekszik; de bámulhatjuk-e, ha az, ki magát merülni érzi, kézzel-lábbal dolgozik.

A tiszteletes osztozék e nézetekben, nagynéném cáfolgatta, s még egy ideig folyt a beszélgetés, midőn az öreg Erzsi a szobába rohant s kiáltá, hogy tűz van.

Felugrottunk; a tiszteletes a hely színére sietett, s nagynéném kiment, hogy a vízipuskát s egyéb oltószereket, melyeket saját épületei számára tartott, segítségül küldje; csak doktorunk s én maradtunk tétlenül. Kimenve a többiek után, láttuk a vastag füstoszlopot, mely közel a templomhoz emelkedett, s a magasban elterjedve, mint sötét felhő függött falunk fölött, s féltünk mindketten, talán csak, mert semmi más dolgunk nem volt.

Egyébiránt oly emberre, kinek idegzete gyönge, mint doktorunké, a zavar, melyet magunk körül láttunk, nem maradhatott hatás nélkül. Még a férficselédek egy része is a legnagyobb ijedséggel szaladgált körül, s ha annak, mit a szomszédasszonyok Erzsinek a tűz nagyságáról beszéltek, csak fele lett volna is igaz, az egész falu elpusztult volna. - Csak nagynéném tartá meg nyugalmát, s engem bámulattal töltött a határozottság, mellyel parancsolatait osztogatá, s e zavar között mindent rendezni tudott, úgyhogy tíz perc múlva már cselédeivel s az oltószerekkel elsiethetett.

Mikor a többieket követve, mi is a tűzhöz értünk, már a ház egész födele s a mellette álló istálló lángban valának. A házat megmenteni lehetetlen volt, az oltószerek csak a melléképületek oltalmazására használtattak, s a háznép és szomszédok minden fáradságuk mellett még a bútornak s ágyneműeknek is csak egy részét menthették meg. A konyha beégett; s most a gazda s családja néma kétségbeesésben, tétlenül nézé vagyonának pusztulását.

A nagy zavar után most aránylag csend következett be, melyet csak az égő ház körül összecsoportosult tömeg beszélgetése, a tűz pattogása s a tompa zaj szakított meg, melyet a belső gerendák időről időre okoztak. Nagynéném a tűz közelében állt s az oltást igazgatá; én a doktorral távolabbról néztem az egészet, mi reám véghetlenül szomorú benyomást tett, éppen mert soha szebb tavaszi napot nem láttam; a nap ragyogó sugarai s az egész természet tavaszi pompájában, mintegy ellentétben álltak a szomorú jelenettel, melynek tanúi valánk. - Egyszerre a tömeg között nagy mozgás és lárma támadt, melyből csak egy asszony sikoltását vehettem ki. - A doktorral közelebb siettünk, s oly jelenetnek levénk tanúi, melyről megfeledkezni sohasem fogok.

A házban egy szegény özvegy lakott, távoli rokona gazdájának, kit az férje halála után néhány hónap előtt fogadott magához, s ki napszámból élt. Az asszony ma délután a szőlőbe ment, s miután onnan lélekszakadva visszaszaladt, most gyermekét kereste. - A ház kamarájában hagyta csecsemőjét. A gazda legbecsesebb holmijának egy részét sem menthette meg, s azt, hogy a gyermek a kamrában maradt, nem tudta senki, s így senki sem gondolt megmentésére.

- Bocsássatok - kiáltá az asszony, eltaszítva azokat, kik őt visszatartóztatták.

- Jó asszony! - mondá nagynéném - nem eresztünk be. Hasztalan, nem mentheted meg többé s gondold meg, még két gyermeked van.

- Hát megégek vele. Eresszetek. Én nem hagyom ott.

A gazda s még pár férfi erőszakkal visszatarták őt.

- Talán mégis meg lehetne menteni a gyermeket - mondá a tiszteletes. - A gerendák a kamara fölött még nem szakadtak le.

- De a konyha ég és azon kell keresztülmenni - mondá a másik. - Férfi sem bírná, hát még a szegény asszony. Meggyúl ruhája, mielőtt még a kamrához jut.

E pillanatban jött Várkövy a tűzhöz.

- Vizet ide! - kiáltott - amennyi csak van. - Öntsetek le!

- Talán a téns úr csak nem megy az égő házba? - kiáltá doktorunk elrémülve.

- Talán megmenthetem a szegény gyermeket - mondá amaz -, csak öntsenek annyi vizet a konyhaajtón be, amennyit csak bírnak.

- Ez valóságos őrültség! - kiáltott amaz, Várkövyt visszatartva.

De ez nem hallgatott reá. - Ide a vedret! - S ezzel kirántva kezét, a házba rohant.

Pár másodpercig vala benn - de ez egy örökkévalóságnak látszott, s annyi év után is borzadva gondolok vissza, főképp miután épp ezalatt, míg ő a házban volt, két égő gerenda szakadt le.

- Ez elveszett - kiáltá a doktor; de a jövő pillanatban Várkövy állt előttünk, karjában tartva a gyermeket.

Nem írom le e jelenetet s az érzéseket, melyeken keresztülmentem. - A szerencsétlen anya feljajdulva örömében, lábaihoz borult, s az első pillanatban az öröm, mely minden jelenlevőt eltöltött, háttérbe szorított minden egyebet. Maga a gazda, kinek háza égett, megfeledkezett saját bajáról, s csak később vettük észre, hogy Várkövy sebesülve van. A leszakadó gerendák egyike balkarját érte s ez el vala törve.

Nagynéném kérte Várkövyt, hogy jöjjön házunkhoz. Saját lakása sokkal távolabb vala - s ott még talán jegök sincs - mondá nagynéném. - Legalább mára nem eresztjük el szomszéd urat.

S miután Várkövy rövid szabadkozás után az ajánlatot elfogadta, visszamentünk.

Nagynéném azon szobát nyitván ki vendége számára, melyben közönségesen Márton bátyám lakott, míg minden szükséges rendeléseket megtőn, őt az orvossal hagyta.

Mintegy félóra múlva doktorunk szobánkba jött, s jelenté, hogy a törés jó helyen van, s fájdalmas, de nem veszélyes.

TIZENNEGYEDIK LEVÉL

Ha vén gazdasszony fekete főkötőben, redős arccal szerelemről szól, s a leírhatatlan aggodalmakról s boldogságról beszél, mellyel egy szó, egy tekintet szívét eltölté, s mindazon apróságokra emlékezik, melyeket elfelejteni nem tudunk, s melyek néha több befolyást gyakorolnak egész jövőnkre, mint életünk legnagyobb eseményei - van-e ennél nevetségesebb? - S mégis, ha vén gazdasszonyaink szólni akarnának, vagy - mert az akarat talán nem hiányzik - ha lenne valaki, ki ha szólnak, reájok hallgat: nem mondana-e el mindenik egy ily történetet, mely a szívhez szól, s melyet a legifjabb is örömmel hallgatna, mert az, mit az öreg beszél, arra emlékezteti, mit tegnap ő maga érzett. Mint régi naptárak, úgy hasonlítanak különböző nők emlékei egymáshoz. Egyben nagy ünnepek előbb, másban később fordulnak elő, de egészen sehol sem hiányzanak s mindenikben, csak egyszer találhatók; s ha átlapozzuk, kitűnik, hogy tulajdonképpen minden olyan, mintha mostanra írták volna, csak az évszám avult el, mely a címlapon áll. - De mindamellett érzem helyzetem nevetséges oldalát, s ezért a lehetőségig rövid leszek.

Várkövy csak két napot töltött házunkban - s azon idő alatt is nagynéném s az orvos több időt töltöttek vele, mint én, s ha társaságában valék, senkivel sem szólt kevesebbet -, de ha éveket töltünk is együtt, nem tehetett volna szívemre mélyebb benyomást. Nem adtam számot magamnak érzéseimről, s ha valaki kérdez, szeretem-e őt, nem felelhettem volna; csak azt érzém, hogy életemet adnám, ha őt boldoggá tehetném.

Külsőleg semmi sem változott körömben, de egész életem új irányt vett; mintha e két nap köztem s múltam között válaszfalat alkotna, mely minden egyebet eltakar szemeim előtt. - A szoba, a kert, még egyszerű foglalatosságaim s nagynéném beszélgetései is reá emlékeztettek; hisz itt dolgoztam ugyanazon munkán akkor is, mikor ő még itt volt, s midőn nagynéném gazdaságáról beszélt, ez is az ő nyilatkozatára emlékeztetett. - Minden, amit láttam s hallottam, egy-egy vonatkozás vala reá, s minden szava, minden mozdulata nekem nevezetesnek látszott.

Ha a körülményekre gondolok, melyek között megismerkedtünk, a benyomás, melyet Várkövy reám első pillanattól tett, most is természetesnek látszik, s csak azt nem foghatom meg, hogy nagynéném azt észre nem vevé, s ámbár számomra más terveket forralt, mégis mindent tett, ami érzésemet nevelheté.

Senki sem szólt többet róla, mint ő. Ha a doktor meglátogatott - mi most, míg Várkövy egészen ki nem épült, csaknem naponkint történt -, órákig elbeszélgetett új szomszédjáról, s midőn az még felkötött karral végre maga jött, s az iránta mutatott részvétet megköszöné, az öregasszony oly szívélyesen híva őt házához, hogy Várkövy ennyi szívességet nem utasíthatott vissza.

- Meglátja, jó szomszédok leszünk - mondá nagynéném -, nem oly nehéz velem kijönni, mint némelyek hirdetik; én nem bántom senkinek határát, és hasznomat veheti. Nem értek sokfélét, de tudom, hogy kell gazdálkodni, s hogy kell pörlekedni, s ez országban ez a fődolog.

Várkövy úr birtoka az előbbihez képest nem nagy, de én még kevesebbel kezdtem gazdaságomat, s hála Istennek megvagyunk; s amit egy magános asszony kivihet, az férfinak százszor könnyebb. - Csak akarni kell - ez a fődolog -, akarni erősen és sokáig, és ön akarni tud, azt láttam. Aki, hogy nemes érzésének eleget tegyen, a tűzbe megy, az arra termett, hogy sorsával megküzdjön, mely bármily ellenségesnek mutatkozik, mindig változékony, s a kellő kitartás mellett mindig legyőzhető.

Egyedül nagynéném praktikus tanácsainak, melyekkel az új gazdát ellátta, köszönhettük-e, hogy csaknem naponkint házunkhoz jött, nem tudom; de ő eljött s nagynéném naponkint több érdeket mutatott dolgai s több ragaszkodást személye iránt.

- Furcsa dolog - mondá többször - nincs semmi okom, hogy Várkövyt szeressem, Andor minden mozdulatában apjára emlékeztet, s mégis úgy megszoktam, mintha házamban nevelkedett volna fel; pedig sok hibája van. Sohasem lesz gazda belőle. Ebben is egész apja. Csak az nem lopja, aki nem akarja - pedig ő szegény legény, neki vigyáznia kell. Nem is segíthet semmi rajta, mint ha jószágát bérbe adja; - magam is kiveszem, s többet fizetek érte, mint ő gazdaságából valaha bevehet. - Ő sokat tud, s ha hivatalba lép, rokonainak pártfogására is számolhat; abban, ami semmi pénzbe sem kerül, segíteni fogják; de teljességgel nincs kedve a hivataloskodáshoz, s ha itt marad, meg kell őt házasítanunk minél előbb. Gazdálkodni gazdasszony nélkül valóságos képtelenség.

Ha nagynéném inkább figyelt volna reám, a zavar, melybe néha jöttem, ha ilyeneket beszélt, elárulta volna érzéseimet. De ő, ki mindenben oly éleslátású vala, ez egyet nem látta soha, s ha olvasóim ezt természetellenesnek tartják: higgyék el, nincs közülök senki, kinek nem lenne hasonló vaksága.

Öreg doktorunk többször mondá nagynénémnek, ha szemei ellen panaszkodott, hogy nincs szem, mely mindent egyiránt lát, s ez áll nemcsak szemünkről, de belátásunkról is. A legokosabb embereknél tapasztaljuk, hogy néha oly dolgokról, melyek őket közelebbről érdeklik, s melyeket mindenki észrevesz, legkisebb fogalmuk sincs, s ha ezen bámulunk, legyünk meggyőződve, hogy mások épp ezért csodálkoznak fölöttünk. Végre is csak azt látjuk, mire szemeinket fordítjuk, s vannak dolgok, melyekre nem fordítjuk szemeinket, s így járt nagynéném is.

Ő régen gondoskodott jövőmről.

Amint olvasóim tudják, nagynéném életcélja az volt, hogy a Kintornyai családot régi fényébe visszaállítsa, s ugyanez vala célja Márton bátyámnak is, kit ő magának segédül nevelt, s ki mint ügyvéd, hasonló eréllyel, ugyanazon feladáson dolgozott. Sok tanácskozás s több kísérlet után Márton a család számos tagjai közt végre feltalálta azt, kit a család felemelésére alkalmasnak tartott, s Kintornyai Gábor, egyik igen távoli rokonunknak fia, ki, mint én, gyermekkorában árván maradt, választatott arra, hogy a nagy vagyonnak egyedüli örököse legyen, melyet nagynéném s Márton bátyám annyi fáradsággal szereztek. - Gábor Pesten minden gonddal úriasan neveltetett, s teljesen megfelelt a várakozásnak. Szép fiatalember volt, a legjobb társaságban jól fogadva, kitűnő jurista, mint Márton bácsi állítá, és valóságos gavallér, mint nagynéném mondta, ki mágnás pajtásai között legfellebb azáltal tűnik ki, hogy szebben üli meg lovát, s úriasabban néz ki a többieknél. - Sem Márton, sem nagynéném nem kímélték pénzöket, hogy a család képviselője már mint ifjú fényesen jelenhessék meg, s otthonossá váljék azon körben, melyben őt látni kívánták. Nagynéném el volt határozva, hogy egész vagyonát neki hagyja, s a szeretet, mellyel irántam viseltetett, bizonyosan nem ingathatta volna meg feltételét; de vajon nem egyeztetheti-e meg szeretetét feltételével, s nem intézheti-e el a dolgokat úgy, hogy a vagyon a Kintornyaié legyen s mégis általam élveztessék?

Erre nem vala más szükséges, mint hogy Gábor nőül vegyen, s ő életében nehezebb dolgokat vitt ki. - Nézete szerint itt nem volt semmi akadály. - Gábor körülbelül négy évvel volt nálam idősebb, csinos fiatalember, s én nagynéném meggyőződése szerint a legszebb s legkedvesebb leány a föld kerekségén. Neki lehetetlennek látszék, hogy ne szeressük egymást, s ámbár Márton bácsi eleinte jobban szerette volna, ha öccse valamely mágnás vagy legalább valamely főispán leányát veszi el, végre ő is megegyezett.

Nagynénémnek az egész terv oly természetesnek, oly szükségesnek látszott, hogy sikerülésén egy percig sem kétkedett. Én magam nem ismertem e tervet, mert ámbár az öreg Erzsi többször szólt Gábor úrfiról, s mindig mondá, hogy belőlünk pár lesz, ezt csak tréfának vettem; főképpen mióta Várkövyvel megismerkedtem, nem is gondoltam rokonomra, kivel, mikor Gábor bácsi egy év előtt Kintornyán volt, jól mulattam, de ki reám mélyebb benyomást nem tett. S így történt, hogy nagynéném, kinek eszébe nem jutott, hogy legforróbb kívánata azért hiúsulhatna meg, mert másba szeretek, mint kit ő számomra választott, Várkövyt mindinkább körünkbe voná, s hogy én tartózkodás nélkül átengedém magamat azon érzésnek, mely annyira boldogított.

TIZENÖTÖDIK LEVÉL

Ha kérdeznének: életemben mikor éreztem magamat legboldogabbnak, azon időszakot nevezném meg, melyről utolsó levelemben szóltam. - Napjaimnak nem voltak eseményei, egyik a másikhoz hasonlított: egyiránt derült, egyiránt boldogító. Semmi nem zavarta lelkem nyugalmát, nem aggódtam s reményeltem; az édes jelennek engedve át lelkemet, életem nyájas álomhoz vala hasonló, mely éppen azért boldogít, mert hatását sem a múlt, sem jövőnk nem zavarja, mitől ébren sohasem szabadulhatunk meg egészen.

Mondják, hogy csak az első szerelem boldogít, s ez igaz; hisz igazán, szívünk egész erejével csak egyszer szerethetünk életünkben; de ezen első szerelem tiszta boldogságát is csak kezdetén élvezzük. - Szerelmünk később nagyobbá válhatik, az érzés szenvedelemmé nőhet, s mint a láng elterjedve, egész valónkat ragadhatja meg. De valamint a láng első fellobbanásánál a legszebb, mikor hatalma még semmit sem emésztett meg, úgy szerelmünk is. Egész nagyságában élveztem ezt, s gondtalanul engedem át lelkemet boldogságának.

Egy régi ismerősöm mondá többször, hogy az első emberpárnak könnyű volt boldognak lennie, mert nem voltak szomszédjai, s midőn jól érezték magukat, biztosak voltak, hogy senki sem jő közbe, ki szerencséjöket zavarja; mert minden baj a világon onnan ered, hogy valahányszor jól érezzük magunkat, mindig valaki közbejő. Az idegen hang a diszharmóniát nem szünteti meg, de elég, hogy a legszebb harmóniát megzavarja, s a boldogságnak mestersége abban áll, hogy midőn a sors kedvez, minden idegen befolyást eltávolítva, magunk tudjunk maradni. Talán nem minden viszonyok között helyes e felfogás, de nálam beteljesedett, s Márton bátyámnak megérkezése hamar véget vetett csöndes boldogságomnak.

A legkisebb háznak is megvan a maga nagy embere, kinek tanácsai parancsokként fogadtatnak el, kinek tréfáira mindenki nevet, kinek elbeszéléseit a szolgálótól a háziasszonyig mindig egyenlő érdekkel hallgatják, kinek már megjelenése is mindent mozgásba hoz. Ily ember vala házunkban Márton bácsi; midőn levele Pestről megérkezett, melyben írta, hogy ámbár a húsvéti ünnepeket már Kintornyán tölté, a szomszéd megyében dolgai lévén, most is egy pár napra hozzánk jő: nagy öröm uralkodott házunkban. - A doktor s tiszteletes alig várták érdekes beszélgetéseit; nagynéném örült, hogy több fontos dolgairól vele szóval értekezhet; az öreg Erzsi a dicséretekre gondolt, melyekkel főzését mindig kiemelé; s én örültem a többiek-

kel, hisz úgyis oly lelki hangulatban voltam, melyben mindennek örülünk; s midőn a nap végre eljött, melyen megérkezését vártuk, nagy készületek tétettek a házban s konyhában. - Nagynéném a szobát maga készíté el, melynek ablakára én kertünk legszebb rózsáiból egy nagy bokrétát állíták, s a konyhában Erzsi szokatlan gonddal készíté azon ételeket, melyek a kedves ténsúrnak, mikor utolszor itt volt, leginkább ízlettek, s melyekről mondá, hogy egész Pest városában nincsen senki, ki Erzsit a főzésben felülmúlná; s ámbár Márton bácsi szokása szerint legalább két órával előbb jött, mint levelében ígérte: rég készen vártuk, s már a tiszteletes úr is fél óráig járt föl s alá kertünkben, mikor kocsijának zörgését távolról meghallottuk. Jóval később - mert e régisége által érdekes hintónak, melyet egyik kliensének halála után, mint végakaratának végrehajtója, örökségben kapott, mások között azon tulajdona is vala, hogy közelítése legalább ezer lépésre meghallatszott - a tiszteletreméltó hintó megérkezett udvarunkba.

Amennyire visszaemlékszem, Márton bátyámon a legkisebb változást sem vevém észre. A hintó, az öreg Palkó a bakon, roppant kipedert bajuszával s Márton bácsinak ruhája, minden éppen olyan maradt, mint mindig találtam. Fiatal fantáziám elevenségével sem képzelhettem volna, hogy e kocsi új, nagybátyám és Palkó fiatal korukban hogy nézhettek ki, de éppoly bizonyos, hogy sem a hintó, sem azok, kik benne ültek, nem is avultak el; mi megszoktuk, de olvasóimnak az egész úti készület rendkívülinek látszott volna, főképp a fiatalabbaknak, kiknek a vasutak ezen korában maholnap sem a forspontról, sem azokról, kik azon jártak, nem lesz többé fogalmuk.

Azt mondjuk közönségesen, hogy a világ mindig hasonló marad. Az emberek járnak-kelnek, dolgoznak, élnek, pörlekednek, de ha a módot tekintjük, melyen mindezt teszik, mily változás mutatkozik, s nem természetes-e, ha egyik kor a másikat nem érti meg, s ha, midőn fiatalságunkról szólunk, azt az új nemzedéknek nem magyarázhatjuk meg? Valamint aki gőzmozdonyaink rohanó sebességéhez szokott, a kedélyes lassúságot, mellyel fiatal korunkban utaztunk, el nem képzelheti magának: úgy annak, ki úriasan öltözött fiatal ügyvédeinket látja, a magyar prókátorról, mint mi azt ismertük, fogalma sem lehet többé, s erre lenne szükség, hogy olvasóim maguknak nagybátyámról helyes képet alkothassanak. Mint oly férfiú, ki nem tudom hány családnak viszonyait náloknál jobban, sőt ki azokat egyedül ismeré, az önbizalomnak, mellyel e szerény külsejű férfi a legbüszkébbekkel szemközt föllépett, nem voltak határai; parancsolatokként osztogatá tanácsait. - És csak aki tudta, hány pert nyert életében, s hogy nem vesztett egy nagyobbat sem, legalább végképpen el, az értheté a szívósságot, mellyel minden véleményéhez ragaszkodott, nem makacsságból, de mert annyira beleélte magát hivatásába, hogy végre mindent, amit védelmezett, valónak tartott, s véleményének megváltoztatását az örök igazságon elkövetett árulásnak tekinté.

Ily pillanatokban modora kellemetlenné vált. Vékony hangja élessé, metszővé lett, mint szavai; szemei villogtak s arca haragos kifejezést vett föl; de egyébként nem volt szeretetreméltóbb ember, s talán nem ismertem senkit, ki annyit beszélve, mégis soha fárasztóvá nem vált.

Mint doktorunknak egyszer mondá, mivel az egész világ egyre s mindenről perlekedik, prókátornak mindenhez kell érteni, s ő értett mindenhez, s mindenről szólt, de mindig érdekesen, mint oly ember, ki sokat tanult az életből; s az ilyenek mindig éppoly mulatságosak, mint azok, kik ismereteiket könyvekből merítik, unalmasak szoktak lenni.

Ily ember előtt, ki csaknem minden sikert, melyet életében aratott, emberismeretének köszönheté, a viszony, mely köztem s Várkövy között támadni kezdett, titokban nem maradhatott, s nem végeztük el ebédünket, melynél aznap a tiszteletesen kívül a doktor s Várkövy is résztvett, mikor az öregúr már mindent tudott, mit mi magunk még alig sejdíténk. - Én

mintegy ösztönszerűleg éreztem ezt, s midőn ebéd között tekintetével, melyet nagy pápaszemei alatt reám függesztett, többször találkoztam, elpirulva sütöttem le szemeimet.

Egyébiránt ő közlékeny vala, mint máskor. A férfiak politikai vitatkozásba ereszkedtek, melyben nagynéném is élénk részt vőn, s este volt, mikor vendégeink távoztak.

Márton a kapuig kísérte Várkövyt, s mint szokása volt, nagy hajlongásokkal vett búcsút tőle, s úgy látszott, a legjobb barátságban válnak el. - Midőn visszajött, egy percre megállt mellettem. - Úgy látszik, tanult fiatalember - mondá kissé gúnyosan.

Mondám, hogy erről nem ítélhetek.

- Az nem is szükséges - viszonzá ő -, akár tanult, akár nem; de úgy látszik, mindenesetre nagyon mulatságos, nemde? - s a kis ember ismét reám szögezé szürke szemeit, s mosolyogva a házba ment.

TIZENHATODIK LEVÉL

Rég nem írtam. Ennek, mint a világon mindennek, sok oka van. Az első, mert mióta a grófné egész családjával Pestről visszajött, sokkal több dolgom van. - A második a hideg esős idő, mely a tiszttartó állítása szerint a búzákat még helyrehozhatja, de reám egészen ellenkezőleg hat. Úgyis a tavasz zavarba hozza természetünket: a vén katona újra fájlalja sebhelyeit, s a vén gazdasszony megérzi a károkat, melyeket annyi szakács és komorna, kikkel dolga volt, májának okozott, s mint a fákon, úgy ha vénülünk, testünkön éppen tavaszkor vesszük észre, hogy száradni kezd. - Végre, s ez főoka, grófnémtól - ki mint ön képzelheti, a »Gazdasszonyi egyletnek« egyik kitűnő tagja - hallottam, hogy az ön lapjának kevés előfizetője van, sőt, hogy azt csak az egylet lelkes pártfogónéja s a társaságnak néhány hasonló buzgóságú tagja tartja föl, mely, ha ezentúl több támogatásra nem talál, nem biztosíthatja jövőjét.

Megvallom, ha magától grófnémtól nem hallottam volna, nem hihetném. - Nekem úgy látszott, hogy a gazdasszonyi egyesület csakugyan országos akar lenni; ha feladata az, hogy azon nemes törekvéseknek, melyekre e hon leányai egyesültek, központul szolgáljon, ezen egyesület egy külön lap nélkül, országos minőségben legalább, nem állhat fenn, s én annál kevésbé kételkedtem ennek támogatásán, miután a nagyszerű eredmények, melyeket az egylet a közjótékonyság mezején előmutathat, a tagoknak buzgóságát csak nevelheték, miután a nevelés és az üdvös működésnek minden más körében az eredmény szinte csak az egyes törekvések egyesítésétől várható, s miután főképp azon üdvös indítványból, mely e lapok hasábjain fiókegyesületek felállítása iránt tétetett s közhelybenhagyással találkozott, azon szándékot olvasám ki, hogy egyesületünk csakugyan országossá váland, mely fiókegyesületei által az ország minden vidékein kiterjed, mely minden egyes megyében egy központot alakít, honnan jótéteményei kisugárzanak, s mindezen pontokat egy nagy egésszé köti össze. Így lévén meggyőződve, egyesületünk számos tagja között egy sincsen, ki annak feladatát tisztábban fogná fel s érte nálamnál inkább lelkesülne. Az egyesülési szellem csodákat visz véghez századunkban, s bámulattal látjuk a roppant műveket, melyeket azok alkottak, kiket csak a haszon s a nyereségnek reménye vezetett együvé; vajon hát e szellemnek csak akkor nem volna hatalma, midőn azt a legnemesebb érzelmek vezérlik, s az eszköz, mellyel a fukarság s pénzszomj oly sikerrel él, elveszté hatását, midőn azt a nemes szívek legszebb céljaik kivitelére akarják használni? S azért bíztam - mint talán senki - egyesületünk eredményeiben, s azért bíztam e lapban, melynek fennállása - legalább amennyire én a dolgot értem - egyesületünk országos hatásának feltétele, s azért szerződtem munkatársának, szorgalmasan - talán egyes olvasók nézete szerint nagyon is szorgalmasan - küldve hetenkint leveleimet.

Nem nagy érdem, meglehet - de bizonyosan nagy fáradság nekem, melytől kétségtelenül felmentem magamat, ha olvasókra nem számolhatok. Mert ha a régiségek, melyeket múltamnak lomjaiból összeszedek, mások előtt nem nagy beccsel bírnak is: próbálja más, mily élvezet múltjában kotorászni; fogadom, ő is úgy jár, mint a tudós, ki valamely levéltárban régi okmányokat kutat, s egyszerre csak azt veszi észre, hogy az elsárgult lapok halvány betűi fölött szemei könnyekbe lábadtak.

Írni, olvasók nélkül, ahhoz nincs semmi kedvem. Asszony lévén, ezen úton még akadémikus sem lehetne belőlem, és fiatal gazdasszonyainknak csak rossz példát adnék, midőn éppen azt fecsérlem el, miben a takarékosság legszükségesebb - időmet. - Csaknem el voltam határozva, hogy egészen felhagyok levelezésemmel, s életem emlékei befejezetlenül maradnak, mint sok mű, melyet nálamnál derekabb emberek kezdettek; - de a grófné, midőn a gazdasszonyok lapját átnézte, főképp múlt héten, háromszor is kérdé: vajon miért nincs bennök a gazdasszony levele? Kedves Klárim nagyon kíváncsi, mi történt a Kintornyaiakkal, s én, mint ön látja, ismét íróasztalomnál ülök. Ilyenek föltételeink. Fiatal korunkban száz nagy feladást tűzünk ki magunknak, vén napjainkban százszor elhatározzuk, hogy ezt vagy amazt nem tesszük többé, s a fiatal s az öreg egyiránt nem követi határozatát.

De menjünk tovább. Megírtam utolsó levelemben, hogy Márton bácsi meglátogatott, s Várkövyvel találkozva, hajlamomat észrevevé.

Márton bácsi sokat tartott emberismeretére, s meg volt győződve, hogy annak nagy hasznát veszi; de ezen esetben, úgy hiszem, éles belátása által nemigen mozdítá elő terveit. - Egy szép keleti mondát ismerek. Nem tudom, kitől hallottam, vagy hol olvastam, de elmondom, mert Márton bácsi beszédeinek következéseit megmagyarázza.

Miután Isten az első emberpárt a paradicsomból kiűzeté, a szerencsétlenek az angyal lángoló kardja előtt futva, végre egy nagy mezőre értek. - Itt telepedtek le, a fáradságos útnak, mely reájok s utódaikra várt, első pihenőhelyén, s midőn elhagyottságukat látták - mert amint tudva van, a paradicsom állataiból, melyekkel egyetértésben éltek, csak a kutya követé őket -, midőn előbbi boldogságuk helyére visszanéztek, melynek csak virágzó kerítése látszott: szívöket mondhatlan fájdalom tölté el; sírtak keservesen, míg végre ebben is kifáradva, szemeikre álom ereszkedett. Isten maga megsajnálta szegényeket, és az angyalok könyörögve borultak le trónusa előtt, hogy vegye vissza a szigorú ítéletet, s könyörüljön azokon, kiket képmására teremtett. Végre az Úr könyörült, s magához intve egyik angyalát, egy marok tiszta búzát adott neki, mondva, hogy vigye el Ádámnak s tegye mellé, hogy ha fölébred, készen találja azt, mi őt a nyomortól megőrzi.

Az angyal híven teljesíté a parancsot, s Ádám megálmodá, hogy Isten könyörült rajta; de a gonosz szintén látta az egészet, s mikor az angyal eltávozott, még mielőtt az alvók fölébredtek, odasietett, s messze körül fölásta a földet körmeivel s magonkint elszórta a búzát, s letaposta lábaival, hogy nyoma sem látszott; mikor az ember fölébredt s körülnézett, hogy szép álmának teljesülését keresse, csak azt vevé észre, hogy ahol este zöld füvet látott, most csupa kopár föld maradt. - Ádám újra elszomorodott, s nagy bajjal kereste mindennapi élelmét, gyökereken s vad gyümölcsön tengődve. De bármi nyomorult volt élete, azért nem távozott e helyről, s itt épité kunyhóját, mert az angyal, ki naponkint megjelent álmában, őt maradásra inté, s mert, ha már kiűzetett a paradicsomból, innen legalább kerítését láthatá, s ez is jólesett neki.

Így múltak hetek s hónapok. A gonosz, hogy Ádámot gyötörje s még inkább, hogy a magot, melyet Isten az égből küldött a szegény embernek, végképp megrontsa, őszkor rossz időt hozott a vidékre. Naponkint esett; de mindamellett az ördög, nagy bosszúságára, tapasztalá,

hogy a hely, melyen az égből küldött magot elásta, annál szebben zöldell, s azért mihelyest tél lett, hóval takarta be az egész környéket. - Rossz napok voltak ezek Ádámra; még a csermely is befagyott s fáradsággal kellett feltörni a jeget, hogy csak vizet kaphasson; napestig dolgozott néha, s a fagyos földben alig talált annyi gyökeret, mellyel magának s szerencsétlen párjának éhségét lecsillapíthatá.

Szegények csaknem kétségbeestek, s az ördög, mióta a világ áll, talán sohasem gyönyörködött inkább, mint ezen időben, midőn az egész emberi nemet, mely akkor élt, egyszerre ily nyomorúságban láthatta, s végképpeni elpusztulását szemlélheté; de végre szerencsére eljött a tavasz s vele jobb napok.

Nehéz volt Ádám élete most is; homloka izzadságával kelle keresnie mindennapi kenyerét, de ha kereste, legalább megtalálhatá: a fák s bokrok meghozták gyümölcseiket, s ő és Éva estén-kint kunyhójuk előtt leülve, átnéztek a paradicsom virágzó kerítése felé, egykori boldog-ságukról szóltak, s egy szebb jövő reményével vigasztalák magukat, midőn hosszú szenvedés után az átok súlyától megszabadulva, ők vagy talán gyermekeik, ismét boldogok lesznek. Hiszen az Isten azon percben, melyben az embertől boldogságát elvevé, az emlékezést s reménységet adá neki, hogy el ne csüggedjen életében. S ezenkívül nekik még egy örömük vala. Kunyhójuk körül csodálatos zöld borítá a mezőt. A magok, melyeket a gonosz elszórt, földdel takart s letiprott, kikeltek, s az eső, melyet azért hozott, hogy elrohadjanak, s a hó, mely alá temette, csak segíté növésüket. A vetés, melyet ő maga hintett el, frissebben nőtt minden zápor után, míg messze körben dús kalászoktól hullámzott a tér, s minden mag százszorosan hozta meg termését - Ádám boldogságára s véghetetlen bosszúságára az ördögnek, ki midőn az embert megrontani s a gondviselés szándokait meghiúsítani akarta, nagy fáradsággal saját céljai ellen dolgozott.

E monda talán nem illik ide, de szép, és minthogy gazdasági dolgokról szól, már azért sem törlöm ki, mert Márton bácsi, ki egyébiránt a legjobb ember volt, éppúgy járt, mint e mondában az ördög. Elég bajt, fergeteget idézett elő eddig csöndes egünkön, de minden, mit Várkövy ellen szólt, s mit nagynéném, tanácsait követve, később tett, csak növelé ébredő hajlamomat.

Erről azonban jövőre. A posta indul, föl kell adni levelemet, másképp ismét kiszorulok a gazdasszonyok lapjából. Bizony nehéz az én feladatom; félek, olvasóim még nehezebbnek fogják azt találni, s nagy ügyességre lesz szükségök, hogy történetem fonalát el ne veszítsék. - Egész helyett csak töredékeket kapnak; de nem ilyen-e minden emberi élet, még azé is, ki saját múltjára visszanéz?

TIZENHETEDIK LEVÉL

Engem semmi nem szomorít inkább, mintha eszembe jut, mennyi szükséges arra, hogy magunkat boldogoknak érezhessük, s mi kevés kell, hogy egész boldogságunkat elrontsa - éspedig még fiatal korunkban is, midőn a múltnak emlékei örömünket még nem zavarják s tapasztalásaink nem rontják meg bizodalmunkat.

S közbevetőleg legyen mondva, a tapasztalásnak alig vesszük más hasznát; legalább nem tapasztaltam sem magamon, sem másokon. - Minap olvastam valahol, hogy a népek nem tanulnak semmit a történetből, s a regényeknek korunkban több hatása van, mint a legjobb históriának. - Egyesekre nézve kétségtelen, hogy az, mit tapasztaltak, kevesebb befolyást gyakorol cselekedeteikre, mint ábrándjaik, s talán nincs fiatal leány, ki midőn magának jövőjét festi, azt nem inkább a szép tündérmesékből, melyeket gyermekkorában hallott, mint az élet

tapasztalásaiból venné, melyeket idősebb barátai vele később közlenek. - S ez legszebb kiváltsága a fiatal kornak s talán nemünknek is, mely - ne vegyék rossz néven férfi olvasóim - megengedem, sokkal rosszabb verseket csinál, de sokkal költőibb, s ezért képes oly tiszta boldogságra, minőről fogalma sincs férfiúnak, ki bármennyire emelkedjék, egyik lábával mindig a földön marad. De ez az oka, hogy e boldogság megrontására még kevesebb kell.

Az ifjú, ha a jövőről ábrándozik, dicsőséget s a föld kincseit látja maga előtt - mert habár egy új prédikátort idéznék is elő a nőírók ellen, becsületes gazdasszony létemre az igazságot nem hallgathatom el. - Nincs férfi, ki még legköltőibb pillanatában is magáról egészen megfeledkeznék, s kinek, ha már áldozatra készül is, a koszorúk nem jutnának eszébe, melyekkel az áldozat fölékesíttetik; s éppen azért a férfiú erősebben is ragaszkodik ábrándjaihoz. Sokat kell tapasztalnia, s néha évekig küzd, míg céljait elérhetleneknek ismeri. - S a leánynak boldogsága álom, tiszta s önzéstelen; hogy örökre eltűnjék, nem szükséges más, mint hogy szemeit fölnyitva, egyszer körültekintsen, s néha egy szó elég, hogy őt felébressze.

Szegény Márton bácsi, nem tudta meg soha életében, mily boldogságtól fosztott meg, s azon éles replikák, melyekre oly hiú volt, bizonyosan senkinek sem fájtak úgy, mint a jóízűeknek képzelt tréfák, melyekkel, mióta szívem titkát sejdíté, üldözni meg nem szűnt.

Ezekben sem volt semmi gonoszság. Nem mutatott ellenszenvet Várkövy ellen, sőt bármennyire eltértek politikai nézeteik, elismeré nagy tehetségét. Talán nem is tartá az egész dolgot komolynak, vagy, mert legalább Várkövy részéről komoly szándékot föl nem tett, éppen javamat kereste. Sőt talán nem is bánta volna, ha másba szeretve, Kintornyainak, kit ő nevelt, fényesebb összeköttetésű nőt kereshet. Hisz nagynéném öröksége ezen esetben is biztosítva vala; mit érdeklé őt sorsom? De annyi bizonyos, hogy bármik voltak is szándékai, eljárása által csak sértve érzém magamat.

Várkövy jelenlétében többnyire politikáról szólt, mely akkor, az 1830-i országgyűlés közeledvén, a férfiak figyelmét csaknem kizárólag magára vonó; s ilyenkor csak ha tekintetünk találkozott, jöttem zavarba. Néha anélkül is; mert míg Várkövyre hallgatva, ki országos dolgokról ifjú lelkesedéssel szólt, szavai elragadtak: mintha nagybátyám szúró tekintetét érezném, mely rajtam függ, s látnám keskeny ajkainak gúnyos mosolygását. - De alig ment el szomszédunk, s alig maradtunk magunkra, vagy csak a doktor s tiszteletes társaságában, midőn tréfáihoz fogott. - Csak néhány napot töltött ez ízben házunknál, de csaknem meggyűlöltem őt, s midőn végre hallám, hogy holnap Pestre indul, úgy fogadtam a hírt, mintha vele mindentől megszabadulnék, mi életemet az utolsó napokban elkeserité.

Csalódtam.

Utolsó este nagynéném jókorább küldött el. Nagy asztala tele vala írásokkal s számadásokkal, s még sok dolga volt nagybátyámmal, s én örültem, hogy szabadulhatok. - Úgyis hajnalban - mikorra útra készült - még egyszer kelle találkoznom vele, s előre féltem a búcsútól. - Egy ideig a kertben s várromunknál jártam körül. De az öreg Örzse, ki a gyönyörű nyári estét élvezve, a konyha előtt ült, meglátva, hozzám szegődött, s hogy beszélgetésétől szabaduljak, mondám, hogy álmos vagyok, s szobámba vonultam.

Oly hangulatban valék, midőn még azoknak társasága is tűrhetlenné válik, kiket szeretünk. Csaknem boldognak érezém magamat, hogy egyedül lehettem.

Az ablakhoz ültem, melynek félig nyílt zsaluin át a hold sugárai beragyogtak szobámba, s átengedem magamat gondolatimnak.

Csak hetek múltak, mióta Várkövyvel találkoztam, de azóta mennyire megváltozott minden: helyzetem, jövőm, minden, mit magam körül láttam, s én magam. Képzelhettem volna-e csak

hetek előtt, hogy ily boldog lehetek, s ily szerencsétlen, minőnek magamat most érezém? Tulajdonképpen ok nélkül, mert hisz nem történt semmi, mivel bánatomat igazolhatnám - de fiatal korunkban nem ilyenek-e legtöbb s legnagyobb fájdalmaink?

Gondolatimból lépések ébresztettek föl. - Nagynéném Mártonnal elvégezve munkáját, vele a kert középső útján járt föl s alá. A holdvilágnál tisztán kivehetém alakjokat, s nagynéném mozdulataiból látám, hogy beszélgetésük élénk lehetett. - Egy idő után a padra ültek, mely éppen ablakom előtt állt. A félig zárt zsalu eltakart, s ha eszökbe jutottam volna is, nem láthattak, s egész tartózkodás nélkül szóltak egymással, ámbár beszélgetésük éppen rólam folyt. - Érzém, hogy nem kellene hallgatóznom, s hogy vissza kellene vonulnom az ablaktól. Pirultam magam előtt... de ott maradtam. Helyzetemben mily leány nem tette volna ugyanezt?

- S én újra is azt mondom, hogy kishúgunk szerelmes - folytatá a beszélgetést Márton -, fülig szerelmes, mi kétségenkívül azért vált szójárássá, mert az ily szerelemmel annak, mi a fülön felül van, az agynak, a józan észnek semmi része nincs.

- Én pedig azt mondom, hogy nem szerelmes - válaszolt nagynéném, kinek emeltebb hangjából fölgerjedése vala észrevehető -, s nem veszed rossz néven, ha mondom, hogy nagy jurista létedre - minőnek tisztellek - te az ily dolgokat nem érted.

- S ki érti - vágott szavába a másik -, nénémasszony-e vagy más? Tudja, miért virágzik bizonyos virág csak bizonyos időben, és sem előbb, sem később? vagy miért tikkasztóbb a levegő ma, mint tegnap volt? Látjuk, érezzük, de okát senki sem mondhatja meg, s ilyen a szerelem; bizonyos szükséges átmenet fejlődésünk történetében, egy nap, életünk évszakai között - ami húgocskánkat illeti, itt még azt sem mondhatjuk. Az eset azon ritkák közé tartozik, melyeken még bámulnunk sem lehet, mert én legalább igen természetesnek tartom, hogy Várkövybe szeretett. - Ménkő kedves ember, s nekem úgy látszik, csinos is.

- Csinos! kedves! s ki mondta, hogy nem az? - szólt ismét nagynéném nyugodtabban. - Azt is megengedem, hogy Mariska szívesen társalkodik vele. Magam is örülök, valahányszor találkozunk, de azért szerelmes vagyok-e belé? S ugyanazon bizonyossággal állítom, hogy a leánynak sem jut semmi eszébe.

- Még azt is megengedem - válaszolt a másik -, miután Pesten s a világ más városaiban akárhány leány található, ki egész esztendőn át a szerelemről gondolkozik, s egész regényeket játszik el, s életében sohasem volt szerelmes, miért ne lehetne faluhelyeken egy-egy ártatlan hajadon, kit a legtisztább s feláldozóbb szerelem mintájául állíthatnánk föl, s ki soha a szerelemnek még nevét sem mondta ki. - A háztető lángban állhat, s azok, kik az első emeleten laknak, nem is gyanítják; de abból nem következik, hogy a láng csak képzeletem szüleménye, s hogy a szegény tudatlanoknak nem forog veszélyben mindenök.

- De ez esetben azért mégis csalódtál - mondá nagynéném -, s nem tudom, mit vétett e szegény leány, hogy reá ilyeneket akarsz fogni.

- Nekem nem vétett semmit, s nem fogok semmit senkire. Nem szokásom - válaszolt Márton élesebben -, s ha úgy tetszik, abbanhagyhatjuk az egészet, úgyis csak két okból hoztam szőnyegre.

- Sőt nem hagyjuk abba - ellenzé nagynéném -, nekem nem szokásom, hogy a vitatkozás elől kitérjek. S mik okaid?

- Az első - válaszolt amaz -, mert tudom, hogy tisztelt nénémasszonynak legforróbb óhajtása, hogy Mariskából és Kintornyaiból pár legyen. Én, mint igen jól tudja, nemigen helyeslém e tervet. Nem szeretem a házasságokat közel rokonok között; de minthogy oly esetekben, hol fontosabb birtokviszonyok forognak fenn, nem ragaszkodom e nézetemhez, s minthogy igen

természetesnek találom, hogy miután vagyonát a Kintornyai családnak szerezte, s nem is adhatja másnak, egyszersmind azt is kívánja, hogy e leány, kit fölnevelt és szeret, annak élvezetében részt vegyen: én, amint mondom, természetesnek találom, hogy Mariskát közös örökösünknek szánta.

- És az is lesz - mondá nagynéném -, azért jótállok.

- Nem merném oly biztossággal állítani - jegyzé meg Márton -, de megengedem.

- Megengeded? - S nem hiszed, ha én mondom?

- Ha úgy kívánja, még hiszem is - folytatá Márton nyugodtan, mint mindig, valahányszor érzé, hogy okai megcáfolhatlanok -, Mariska jó leány, s ha nénémasszony határozott akaratát látja, talán még csak kényszerítésre sem lesz szükség. - De az én fiam - mert miért ne nevezzem így? - más legény. Szeret, az igaz, tűzbe menne értem, még meg is házasodik, ha úgy kívánom; de hogy oly leányt vegyen el, ki mást szeret, azt már nem teszi. Akkor inkább fölszedné sátorfáját s otthagyna mátkával s örökséggel együtt. Ismerem a fiút. Jó feje van, de fejes is ám; tetőtől talpig Kintornyai, s éppen azt szeretem benne.

- Úgy látszik, házadban mások parancsolnak - mondá nagynéném gúnyosan.

- Nem tapasztaltam eddig - válaszolt Márton -, én ez esetben tökéletesen egyetértek Gáborral.
- Nem azért neveltem őt, hogy szerencsétlenné tegyem.

- Szerencsétlenné? - Képtelenség! - vágott szavába nagynéném.

- Márpedig az úgy van, tisztelt nénémasszony - folytatá bátyám. - Nem saját tapasztalásból szólok, mert hála Istennek, nem volt soha alkalmam a házi boldogsággal megismerkedni; de elég nagy családban fordultam meg, s ott láttam az ily házasságok következéseit. Még vagyoni tekintetben is veszélyesek, s akárhány esetet mondhatok, hol egész családok a legnagyobb birtok mellett elpusztultak, csak mert egy házaspár nem tudott megegyezni egymással; s ha Gábor oly leányt, kiről tudja, hogy mást szeret, elvenni nem akarna, csak azt mondhatnám neki, hogy jól teszi, bármennyire sajnálnám is, ha azáltal édes nénémasszonynak, kit annyira tisztelek s szeretek, egyik legforróbb óhajtása meghiúsul. S ez az első ok, melyért kérem, fordítsa minden figyelmét arra, hogy e dolog tovább ne fejlődjék.

- És a második? - kérdé nagynéném, kinek felgerjedését szavának hangjából észrevevém.

- Második okom a szegény leány - válaszolt Márton -, meg vagyok győződve, már most is szereti Várkövyt, s ezen érzés napról napra erősebb lesz. Mi legyen ebből? Várkövy talán nem is veszi észre, vagy ha észreveszi, nem tulajdonít több fontosságot a dolognak, mint más esetekben. Ő nem púpos hátú, s bizonyosan többször vette észre, hogy személye egy vagy más nőt érdekel. Neki a részvét, melyet az ártatlan falusi leánynál talált, jólesik, miért utasítsa azt el magától? De engedjük meg, hogy Várkövy Mariskát szeretné, ugyan elveheti-e? - Mert végre is az egész kérdésnek praktikus oldala csak abban fekszik. - Mint többször mondám, igazi rokonszenvet érzek e fiatalember iránt. Kedvem szerint kissé liberális - de hol a szabadelvűség, mint fiatal embereknél, nem annyira elveken, hanem érzelmeken alapul, s inkább a szív dolga, ott az idővel megjavul. - De vajon Várkövy azon helyzetben van-e, hogy Mariskát elvehesse? - Ismert névvel s szép összeköttetésekkel lép a világba, s ez valami, mert kész helyet talál; de hogy ezt elfoglalja, vagyonra van szüksége, vagy legalább erős támogatásra, s ily házasság neki csak akadály lehetne. A szerelem szép dolog. Fűszere életünknek; de nem pótolhatja az anyagiabb eledelt, melyre szükségünk van. - Tegyük fel azonban azt is, hogy Várkövy minderről megfeledkezik, mindezen túlteszi magát - mi lesz törekvése? Keveset voltunk együtt, de annyit ebből is láttam, hogy nagy ambíciója van. Ő nem azon emberek közé tartozik, kik szűk körben, egy nő szeretete által, boldogítva érezhetik magukat. Ő hatáskör,

név, hatalom, dicsőség után vágyódik, s éppen ezt szeretem benne. Szeretetreméltónak látszik, s megengedem, igen boldogíthatja nejét, de csak ha életének egyéb vágyai is teljesültek, vagy ha legalább értök küzd, s azon pályán maradhat, melyre őt lelkületének szükségei vezették; de ha ezt nem teheti, s ennek következtében szerencsétlennek érezi magát! - Ha jól ismerem az embereket, Várkövy, bármily szeretetreméltónak látszassék, azok közé tartozik, kik ily viszonyok között nagyon kellemetlenek tudnának lenni nejök iránt. - Hát még ha meghiúsult reményeiknek oka éppen házasságukban fekszik; ha maga a nő, ki hozzá szeretve ragaszkodik, végre kénytelen bevallani magának, hogy minden szeretetével férjét csak boldogtalanná tevé. - Hogy őt magasabb aspirációiban csak akadályozta, hogy ragaszkodása neki csak teher, mely miatt a fényes pályán, melyre vágyott, célt nem érhet. S higgye el nénémasszony, ha Várkövy Mariskát elvenné is, csak ez lenne következése, és a leánynak elég esze van, hogy ezt igen rövid idő alatt átlássa, s elég szíve, hogy ezáltal véghetlenül szerencsétlennek érezze magát.

Hogy nagynéném Mártont félbeszakítás nélkül szólni hagyá, mutatta a hatást, melyet szavai reá tettek; még inkább észrevehető vala az a hangból, mellyel kérdé: hát mit tegyen?

- Erről fogalmam sincs - válaszolt amaz. - Törvényes dologban tudom, mit tegyek, hogy valamit elérjek s főképp megakadályozzak, de szerelmi viszonyokhoz nem sokat értek; azonban mindennek megvan oka és módja.

A beszélgetők ezalatt fölkeltek, s ismét föl s alá kezdtek járni, s így nem követhetém tovább beszélgetésüket. - A hatást, melyet az, mit hallottam, reám tett, olvasóim elképzelhetik.

Reggelig ott maradtam az ablak mellett - s átgondoltam minden szót. Sírtam keservesen. - De el voltam határozva, hogy bármi történjék velem, s ha Várkövyért semmit sem tehetek is, legalább nem leszek akadály a fényes pályán, mely reá vár.

TIZENNYOLCADIK LEVÉL

Amennyire én tudom, a beszéd ritkán térít meg valakit. A legszebb prédikációnak és politikai beszédeknek sikere többnyire abban áll, hogy egyeseket megindít, a közönséget a szónok jelességéről győzi meg, s a magasztos beszéd után mindenki előbbi meggyőződésével tér vissza lakába, vagy helyesebben mondva, hogy éppen úgy meggyőződés nélkül megy el, mint a gyülekezetben megjelent; ugyanezt tapasztaljuk a magánéletben is. - A sok jó tanácsnak, melyet barátaink- s rokonainktól nyertünk s nekik osztogatunk - mert e részben bőkezűek még a rokonok is -, eredménye a tanácsadó részéről az öntudat, hogy kötelességét teljesíti, annak részéről, kinek a tanácsot adák, egy kis unalom vagy bosszúság, s csaknem soha az, hogy tanácsunkat kövessék. - De ha beszédeinkkel nem térítjük meg az embereket, annál többször történik, hogy őket beszédeink által eltérítjük útjokról, s pedig éppen ellenkező irányba, mint óhajtottuk.

Hosszú s elég mulatságos könyvet írhatnék, ha csak azon eseteket szedném össze, melyekre magam emlékszem. Hány emberben nem támadt egy bizonyos gondolat, s hányszor nem vált az, mi első pillanatban csak véletlen ötlet volt, való, szilárd határozattá, csak azért, mert jó barátai féltek, hogy bizonyos dolog eszébe juthat, vagy mert feladásul tűzték ki maguknak, hogy bizonyos eszme ellen küzdjenek, melynek az illető első pillanatban maga sem tulajdonított semmi fontosságot. - Igen természetesnek tartom, ha - mint mondják - az oppozíciónak főhibája, hogy nem szerény. Nincs is oka reá, mert hisz a legtöbb s legnagyobb dolgok az ellenzés által történnek - ha nem is a politikában, legalább az életben; igaz, másképp, sőt

ellenkező irányban, mint akartuk; de a nagy eredmény azért megvan, s mi büszkék lehetünk reá.

Ily szempontból Márton bátyám utolsó beszélgetése nagynénémmel csodákat mívelt. - Enélkül azon viszonynak, melyben Várkövyhez álltam, talán nem lettek volna állandóbb következései.

A tapasztalások, melyeket családja bukásánál tett, elkeserítek őt rokonai s ismerősei, sőt az élet iránt, s ezért határozá el magát, hogy visszavonulva mindentől, kis birtokán fogja tölteni életét. De nagybátyámnak igazsága vala, hogy ezen határozat nem lehete végleges. Ifjabb vala, érzé tehetségeit, és sokkal több ambícióval bírt, semhogy a küzdelmekről ily jókor lemondjon; s ha semmi közbe nem jő, valószínűleg néhány hónap vagy legfeljebb egy év után lemondva föltételéről, jószágát bérbe adva, azon pályára lépett volna, hová őt barátai hívták és saját lelkülete vezette. - Ismeretségünkből nem maradt volna semmi egyéb, mint nála egy kellemes, nálam egy fájdalmas emlék - mert hisz már előbb is szerettem őt -, s nagynénémmel egy beszélgetési tárggyal több, azon időről, midőn még szomszédságunkban lakott. - Szegény Márton elrontott mindent.

Nagynéném meg vala győződve, hogy senki az embereket nálánál jobban nem ismeri - hisz ki nem hiszi ezt magáról? -, és bizonyos értelemben igazsága volt. De mint mások, úgy ő is az embereket csak bizonyos tekintetben ismeré, s ha, midőn jószágvétel vagy peres viszonyai forogtak kérdésben, az emberek legtitkosabb gondolatait helyesen sejdíté: a legközönségesebb viszonyokat s azon emberek jellemét, kikkel élt, sokszor egészen hibásan fogta föl. S ehhez járult jelleme, mely, még ha a helyes irányt belátta volna is, őt annak követésére képtelenné tevé. - Nagynéném mindent, mit életében kivitt, a szilárdságnak köszönt, mellyel nézeteihez ragaszkodott, az erélynek, mellyel saját szándokait követé. - Senki sem volt kevésbé alkalmas arra, hogy célja után ne az egyenes úton törjön, vagy egy távolabb fekvő érdek kedveért másoknak nézetei s érzelmei iránt kímélettel viseltessék. Azt tette, amit akart, s tette nyíltan, csaknem erőszakosan, s így járt el Várkövy s én irányomban.

Alig ment el nagybátyám, midőn e tárgyról velem szólt, s ámbár egy szóval sem mondtam ellent, sőt biztossá tevém, hogy én is meg vagyok győződve, miként szomszédunk semmi más szándokból nem keresi föl házunkat, mint mivel társaságunkban jól érzi magát, s miként én is elhiszem, hogy Várkövyt nagyobb szerencsétlenség nem is érhetné, mint ha megházasodnék, s az utat, melyen sokra mehet, önmaga zárná el maga előtt; mégis nagynéném beszélgetésünk alatt mindig szenvedélyesebbé vált, s végre azon nyilatkozattal fejezte be azt, hogy bármi történnék, ő soha ily házasságra beleegyezését adni nem fogná.

Sértve érzém magamat, a mód által, mellyel nagynéném velem szólt, s még inkább, midőn valamivel később az ablakból látva, hogy Várkövy hozzánk jő, szobámba küldött, s mondá, hogy míg itt lesz, ne jöjjek ki.

Miért ne lássam őt, miért ne szóljak vele? Hisz én lemondtam nemcsak szerelemről, vagy szeretetemről, hanem a reményről is. - De vajon így kell-e elválnunk egymástól? Tett-e ő valamit, miért a viszonyt, melyben egymáshoz álltunk, egyszerre meg kellene szakítanunk? Nem maradhatunk-e legalább barátok, távolból, de érdekkel követve egymást a messze eltérő pályákon, melyekre végzetünk állított, mint olyanok, kiknek nincsenek közös reményeik, de kiket egy közös kedves emlék köt egymáshoz?

És Várkövy mit gondolhat magában? Nagynéném, ki előbb a legnagyobb barátsággal viseltetett irányában, ki vele minden dolgairól a legnagyobb érdekkel tanácskozott, most egyszerre a legnagyobb hidegségre kényszeríté magát. Első napokban valószínűleg szeszélynek tulajdonítá nagynéném magaviseletét, s véletlennek azt, hogy mihelyt a szobába lépett, engem valami dolog ürügye alatt kiküldött. Várkövy még eljött, de később nem ámíthatva magát,

látogatásai mind ritkábbá váltak, s végre egy egész hét múlt anélkül, hogy házunkban láttam volna.

Először életemben nehezteltem nagynénémre. Igazságtalannak találtam magaviseletét, s ő valószínűleg a szótalanságban, mellyel mellette ülve, sokszor órákig folytatám munkámat, csak makacsságnak jelét látta, s lassankint elidegenedtünk egymástól.

Nagyon szerencsétlennek éreztem magamat ezen idő alatt, s amennyire akkori érzeményeimre visszaemlékezem, nem annyira azáltal, ami történt, mint nagynéném bánásmódja által. - El voltam határozva az áldozatra. - Mióta azon meggyőződésre jutottam, hogy elválásunk Várkövyre nézve, semmi sem ingathatta meg feltételemet - de magam akartam hozni az áldozatot, szabad akaratomból; s midőn nagynéném akadályozá, hogy vele találkozzam, mélyen sértve érezém magamat legszebb érzelmeimben. Mintha azon egytől fosztattam volna meg, miben vigasztalásomat kereshetém: az öntudattól, hogy legszebb reményeimről magam mondok le, s lemondok annak javáért, kit szeretek. - Minél inkább észrevevém, hogy nagynéném nem akarja, hogy Várkövyvel szóljak, annál inkább vágyódtam ily találkozás után. Úgy tetszett, mintha éltem boldogsága ettől függne, s mindazon bánat, mely ifjú szívemet terhelé, el fogna enyészni, ha vele csak egyszer, csak néhány pillanatig szólhatok.

Ez egyben a sors kedvezett. Nagynéném, ki az utolsó időben, ha valahova ment, mindig magával vitt, miután Várkövy egy hétnél tovább nem vala házunknál, s mint maga mondá, meg volt győződve, hogy többé nem jő, egy délután, míg maga kocsin egyik pusztájára ment, otthon hagyott; s alig ment el, midőn egy negyedóra múlva a kertbe, hol munkámmal ültem, Várkövy lépett.

Nem írom le meglepetésemet, a fölgerjedést, melybe látása hozott. Érezém, hogy tisztába kell jönnünk egymással, s szívem dobogott.

Látszólag föl vala gerjedve ő is. - Hallgatva nyújtá kezét, s mellém ült. Halványabbnak látszott, mint máskor, s arcának kifejezése komoly, csaknem szigorú vala.

Néhány percig hallgatva ültünk egymás mellett, míg ő azon egyszerű kérdéssel kezdé meg a beszélgetést: mi által adott arra okot, hogy nagynéném magaviselete, mely egykor oly barátságos vala, egyszerre megváltozott?

Hogy e kérdésre válaszolni helyzetemben nehéz volt, azt olvasóim el fogják ismerni. Nem is válaszoltam azonnal, de nem tudom, mit rebegtem, mire ő szintén nem tudom, mit viszonzott, s így egy ideig szót váltva egymással, végre kimondtam az igazságot.

- Sejdítém - válaszolta ő keserűen -, nagynénje, a nagy aquisitor, növendékének bizonyosan nem egy megbukott család örökösét választja férjül. Ő sokkal jobban számít, s ha van panaszra jogom, legfeljebb a modor ellen lehet, amellyel szándokait velem tudatja. De ön egyetért-e nénjével? Ön is így gondolkozik-e?

- Ön nagyon igazságtalan nagynéném iránt - válaszoltam -, ő tiszteli önt, s ez esetben a vagyon kérdése nincs befolyással határozatára.

- Ön is helyesli tehát e határozatát?

- Helyeslem - viszonzám, összeszedve minden erőmet -, és ha ezt önnek ily nyíltan kimondom, oka az, mert meg vagyok győződve, hogy mit nagynéném tesz, önnek érdekében fekszik.

- Az én érdekemben? - kérdé keserűen.

- Igen, ön érdekében - folytatám, s szívemnek mély érzése legyőzte elfogultságomat. - Ön nem arra született, hogy életét ismeretlenül e kis faluban töltse el. Ez jó nekünk, de önre szebb pálya vár.

- Minden pálya elvezet köréből, s ez önnek szépnek látszik? - szólt ő keserűen mosolyogva.

- Önmaga sem hiszi, amit mondott - viszonzám -, bizonyosan többször elmondta magának, mit most tőlem hallott. Legjobb barátja, öreg orvosunk is így vélekedik. - Nagybátyám ugyanezen nézetét fejezte ki. - S ekkor elmondtam mindent, mit nagybátyám fényes kilátásairól beszélt. Szóltam a dicsőségről, mely reá bizonyosan vár, szóltam a házáról, melynek szüksége van minden jelesebb fiának szolgálatára, azon meggyőződéssel, azon melegséggel, mellyel tizenhét éves korunkban ily tárgyakról gondolkozunk, s ha egy szeretett lénynek jövője forog kérdésben, szólni is tudunk.

Ő hallgatott. Arcának kifejezésén meghatottsága látszott.

- Köszönöm az érdeket, mellyel jövőm iránt viseltetik, s mélyen meg vagyok hatva jósága által, de higgye el, túlbecsüli tehetségeimet. Volt idő, midőn jövőmet én is így láttam magam előtt; ez idő nem régen múlt. De mi akkor biztosnak látszott, ma lehetetlen, s miért folytassak oly küzdelmet, melynél a győzelem lehetetlen?

- És miért? - kérdém én. - Ön több nehézséget fog találni pályáján, mint ha családját nem éri szerencsétlenség. Nagy vagyon nagy előnyöket adhat, de azt is - mint én hiszem - csak azoknak, kik a mindennapiság körében maradnak. - Ki magasabbra vágyódik, az csak önereje által emelkedhetik föl.

- Önnek igaza van; de hogy a rögös pályán haladhassunk, egyre szükségünk van: bizodalomra; bizodalomra magunkhoz s az emberekhez. - Ne gondolja azt, hogy családom bukása, hogy szegénységem bírt arra, hogy nagyravágyó föltételeimről lemondjak. Míg a veszteségben, mit szenvedtünk, csak vagyonunk vesztét látám, nyugodtan, majdnem közömbösen viseltem azt, s csak atyámat sajnáltam. - A gondolat, hogy állásom ezentúl magamtól függ, hogy a helyet, melyet a világon elfoglalok, csak magamnak fogom köszönhetni, inkább tettre serkentett s lelkesíte. - De ha ön mindazon aljasságnak csak tizedrészét tudná, melyet tapasztaltam, mindazon nyomorúságot, az emberek nyomorúságát, melyet ily pillanatban egyszerre ismerni tanulunk: átlátná, hogy oly pálya után nem vágyódhatom többé, mely arra kényszerít, hogy az emberekkel érintkezésben maradjak. - Mentül magánosabb a hely, minél távolabb van az emberek zajától, annál jobb az nekem. - Barátaim e határozatban, hogy itt fogok élni, áldozatot láttak; de az nem áldozat. Ha valahol, csak ily viszonyok közt találhatok megelégedést.

Megjegyzem, hogy csalódik, hogy helyzetével csak azért elégszik meg, mert új, s hogy később bizonyosan többre fog vágyódni.

- Többre, igen - szakított félbe megindulással. - Én többre vágyódtam volna, többre vágyódom most is. Önnek igaza van. Szerény házam, a szűk kis kör, melyben életem folyt, csak azért elégített ki, mert benne magánosan nem éreztem magamat; mert önnel találkoztam; mert reméltem, hogy találék végre egy szívet, mely megértett. - Igen, egész megelégedésemnek, boldogságomnak oka ön, ön maga, és vajon elűzhet-e magától egy meleg szó, azon vigasztalás nélkül: hogy ha már válnunk kell, legalább nem ön akarja ezt? Hogy nem ön kívánja távozásomat, hogy nem fog elfelejteni, hogy egykor talán...

Várkövy beszéd között megfogta kezemet, s én azt nem vontam vissza, s nem tudom, ennyi kérdésre mit feleltem volna - ha éppen akkor nagynéném nem állott volna előttünk.

A XIX. SZÁZAD BÁRÓI

REGÉNYTÖREDÉK

1

Jaj be szép ez a Pest, Istenem, be szép. Így kezdődik népdalunk, és nekem úgy látszik, hogy annyi külföldi s magyar író között, senki helyesebben nem szólt még fővárosunkról. Mert bizony szép ez a Pest - főképp ha Budát is hozzávesszük, s a Duna innenső partján csak az épületekre, a túlsón csak a vidékre fordítjuk figyelmünket; de vannak az évnek szakai, hol e város szépségeit nem bámulhatjuk anélkül, hogy akaratlanul egy jajkiáltás ne csúsznék ki ajkainkon. Ha a nap forró sugarai a falaktól visszavetve kettőztetett hévvel sütnek le a hosszú házsorok közé, s a szerencsétlen, kit unalom vagy foglalatosságai házából kihajtottak, árnyék és szellő után sóvárog, és más árnyékot nem talál, mint azt, melyet a borbélyműhelyek előtt kifüggesztett réztányérok vetnek, és nem talál szellőt, mely enyhítés helyett fullasztó porfelleget nem hozna magával; ha az oleanderek s citisusok dacára, melyek az ártatlan gyalogost minden kávéház előtt a járdáról a rossz kövezetre leszorítják, dacára a fürjek pitypalakolásának, mely egyes ablakokról lehangzik, a tél zordon napjai után vágyódunk, s a város egyes részeiben a bokáig érő homok között az Egyiptomot Palesztinától elválasztó pusztán képzeljük magunkat, s pedig épp azon pillanatban, mikor Mózes az Úr választott népét Kánaánba vezette, s akkor ki ne fohászkodnék ahhoz, kinek gondviselése nélkül Pest utcái bizonyosan öntözetlenül maradnának.

Szép Pest, nyárban is szép, de kellemetlen - két tulajdon, mely fájdalom, nemcsak Pestnél egyesül -, s én szinte sajnálom olvasóimat, kiket június egyik legforróbb délutánján e fővárosba kell vezetnem, s pedig nem is a régi városba, hol egyes boltok előtt nemcsak a kövezet, de néha az átmenők is leöntetnek, hanem azon új piactól az Újépületig vonuló utcák egyikébe, melyekben 1840 előtt - s történetünk kezdete ily régi időkre megy vissza - a jövő kövezet itt-ott csak mint távol remény, legjobb esetben mint az utcát elzáró kőhalom tűnt fel előttünk. Ámbár a vásár, lóverseny és marhakiállítás akkor, mint mindig, sok idegent hozott Pestre, a város ezen része kihaltnak látszott. Egy nagy szekéren, mely az utca egyik végén bőrökkel rakodott, s néhány gyalogoson kívül az utcában mély csend uralkodik, s csak a kávéház előtt, mely a keresztutcák egyikének szegletén áll, lehet némi életet észrevenni, amennyiben itt legalább néhány, félig szunnyadozó pipás úri embert s néhány éppen oly álmos újságolvasót találunk. Itt is azonban igen csendesen foly a mulatság, s ha a kávéházzal átellenben álló ház udvarán báró Saskövynek lovásza nem vezetné körül lovait, a beszélgetés tárgyhiány miatt talán rég egészen elhallgatott volna.

- Furcsa gyönyörűség - szólt egy a kávéház előtt ülők közül, midőn a lovász délceg paripáival a kapuban megállt s átnézett -, az egész reggelt a futtatásnál tölték, s alig jöttek haza, ismét nyergeltetnek. Ilyen a mostani ifjúság; nincs nyugta.

- Equis canibusque - mondá a kávéháznak egy másik látogatója, ki évek óta délutánjait itt szokta tölteni, s hosszú csibukjával szinte a kávés inventáriumához vala számítható. - A fiatalság mindig ilyen volt, ezt senkinek rossz néven venni nem lehet. Minden kornak megvan külön élvezete, s minden egyes embernek is, s egyik nem érti a másiknak örömeit. Fogadom, ha Saskövy szobájából átnéz, nem foghatná meg, mi élvezetet találhatok én pipámban, s kegyed abban, hogy órákat tölt, várva a gyertyagyújtást, mellyel a tarokkhoz foghat; s azért mi szintúgy mulatunk, mint ő.

- Csak sokáig mulathasson így - szólt egy megbukott kereskedő, ki a szólókkal szemközti padon ülve, az újságot, melyben egy fél óra óta a csődjelentéseket olvasá, félretevé. - Csak sokáig mulathasson így. De ismerem a család viszonyait; a passzívum roppant; az új törvények, a rögtönzött eljárás, egyszóval vigyázzanak rá, de én a legborzasztóbb katasztrófát látom előre.

Egyik szép tulajdona az embereknek, hogy minden baj, mely valakit ért vagy legalább fenyeget, másoknak a beszélgetés igen kedves tárgyául szolgál. - Távol legyen tőlem, hogy e tulajdont kárörömből magyarázzam; sokaknál éppen a sajnálkozás, mellyel mások baját vagy gyengeségét említhetik, teszi az élvezetet, de a tulajdon általános, s ámbár Erdey, alias Forster úr oly embernek ismertetett, ki, mint a sárgaságban szenvedők, mióta maga megbukott, csak bukásokat látott maga körül, az asztal körül ülők összedugták fejeiket, s nagy érdekkel hallgaták a veszélyeket s nehézségeket, melyek a kávéház legnagyobb financierjének meggyőződése szerint a Saskövy-vagyont fenyegeték.

E beszélgetést, melyben a csibukos táblabírón kívül valamennyien nagy érdekkel részt vettek - mert hisz ismert tulajdona az embereknek, hogy valamint semmiről nem vitatkoznak hosszasabban, mint oly tárgyakról, melyek mellett egyetlen valóságos okot nem hozhatnak fel, úgy semmiről nem beszélnek több érdekkel, mint arról, mihez a beszélők közül egyiknek sincs semmi köze - a pincérek egyike szakítá félbe, ki nagy álmosan a kávéház küszöbén állva, a beszélgető vendégek parancsait várta, s valószínűleg igen elunta volna magát, ha a legyek nem kényszerítik, hogy abroszával, melyet kezében tartott, ellenök nem szűnő védelmi harcot vívjon. - Itt jön Csabay úr - szólt a pincér, s e hírre valamennyien arra fordíták fejeiket, merre a pincér abroszával mutatott, s most egy csinosan felöltözött férfi közelgett a kávéház felé. - E hírre még két pincér termett a kávéház küszöbén, sőt maga a kávés kijött, s megbillenté kék arannyal hímzett bársonysipkáját, míg a vendégek, Ergery úr nagy bosszúságára, a Saskövy család pénzviszonyai helyett most egészen a közelgőre fordíták figyelmöket.

Csabay úr - nem regényes ugyan, hogy olvasóimat a kávéház felé közelgő úriember neve iránt legalább néhány fejezeten keresztül függőben nem tartom, de a pincér elmondta a nagy titkot -, nevezzük tehát Csabay urat mindjárt első fellépésénél azon néven, melyet másoknál inkább sajátjának mondhatott, miután hosszú megfontolás után azt ő önmaga adta magának.

Csabay, mintha nem is gyanítaná a szenzációt, melyet jötte gerjeszt, könnyű, mint ő maga mondani szokta: lezser modorában közelgett, oly lépésekkel, minőkkel az ember nem járni, de kaszálni szokott, a kávéházhoz, s mert olvasóim között olyanok is lehetnek, kik őt nem ismerik, szükség, hogy őt röviden bemutassam.

Gondoljanak magoknak tehát olvasóim egy középtermetű, a legutolsó divat szerint felöltözött férfiút, kissé jobb húsban, mint hogy szíj és mellény az ifjú turnürt egészen helyrehozhatnák, kissé feketébb fogakkal, mint a természetben látni szoktuk, s közelebbről tekintve, nem egészen redők nélkül, de bizonyos távolságból valósággal szép gavallért, mint 1820-ban, és fess gyereket, mint 1835-ben mondták. - Csabaynak koráról a legkülönbözőbb hírek keringettek; voltak, kik őt ötvenen túlinak mondták, de bizonyos, hogy kinézése, főképp egy bizonyos távolságról és gyertyavilágításnál, e rosszakaratú híreket meghazudtolá, s hogy a benyomás, melyet mindenkire tett, kellemetes vala. - Arca nem vala olyan, melyet közönségesen érdekesnek neveznek. Gondolkozás nem szántotta fel mély redőkben homlokát, mint sokaknál, hol e szántást minden gyermek észreveheti, ámbár arról, mi e szántásban termett, senki mit sem hallott a világon; keserű mosoly nem játszott ajkai körül, s ártatlan barna szemében még ellensége sem találhatta volna fel a szenvedelem lángjait, de annyi elevenség, jókedv s megelégedés volt kifejezve képén, hogy az emberek többsége feléje vonzódva érezé magát, azaz természetesen a nem regényesek, mert ezek, mint tudva van, csak a már

lakhatatlanná vált házakba s oly emberek után vágyódnak, kikkel megférni nem lehet. Ki egy lapot, melyen csupa kellemetes dolgok állnak, vastag, olvashatatlan betűkkel írott fóliánsoknál kedvesebbnek talál, s a patakon, melynek tiszta vizén medrének minden köve átlátszik, inkább gyönyörködik, mint ha a setét tónak partjára ülne, melynek fenekére talán azért, mert mély, de talán csak azért is, mert zavaros, nem láthat - s én megvallom, azok közé tartozom - az ezerek között Csabayt fogja kikeresni - ha nem is barátjának, legalább társának. - Bármit mondjanak az emberek koráról, annyi bizonyos, hogy az évek, melyek felette elvonultak, számára divatokon egyebet nem vittek, s nem hoztak magokkal, s hogy öltözetén kívül Csabayn az utolsó tíz év óta nem vala észrevehető semmi változás. Ez utolsóra nézve nem vala senki, ki koránál lelkiismeretesebben tovább haladt volna. Csabay mindég a legutolsó divat szerint vala öltözve, s most is a verseny alatt tréningben, frakk helyett fejér kalappal s ostorral pálca helyett, egyszóval oly öltözetben jelent meg, mely a sportsmanre emlékeztetett.

De mi az a Csabay tulajdonképpen, hogy a nagy érdek, melyet jötte a kávéház előtt gerjeszt, motiválva legyen - ezt kérdik olvasóim. - Szomorú helyzet, melyet mai időben mi, regényírók a helyőrséggel osztunk; nem elég, hogy a személyek leírása kívántatik tőlünk, kiket a világba bocsátunk, de ha elmondtuk, hogy termete középszerű, haja fekete, szája közönséges és orra proporcionált, még a karaktert, a szót német értelmében véve, kérdik tőlünk!

E munkában - melyet, mint olvasóim később látni fogják, csak szerénységből nem neveztem hőskölteménynek - a karakterek bőségével fogok szolgálni; lesznek bárók s grófok, udvari s más tanácsnokok, sőt millionáriusok, de fájdalom, Csabay világi helyzetét ily rövid szavakkal leírni nem lehet.

Mi mindenekelőtt vagyonbeli állását illeti - azon reménységgel kecsegtetve magamat, hogy ezen könyv anyák s hajadonok által is olvastatni fog -, kötelességem szerint még a bemutatás előtt egy pár megnyugtató szót kellett volna mondani e fontos kérdés iránt. Jól tudom én, hogy még regényben is nem növeli semmi a hősnek érdekességét annyira, mint ha tudtunkra adatik, hogy jövedelmeiből nemcsak feleségét, de szükség esetében még egy pár szeretőt is kitarthat; de Csabay először nem hőse regényemnek, másodszor vagyonbeli állása a legregényesebb titokba burkolt mindenki, sőt úgy hiszem, maga Csabay előtt is. Ki a jövő iránt aggódik, azt hajdan az ég madarainak s a mező liliomainak példájára emlékezteték, melyek nem szőnek s nem fonnak, s mégis szebben öltözvék, mint Salamon maga egész dicsőségében; mai napon nem szükséges oly távolra keresni a vigasztalást; nincs város, hol egyeseket nem találnánk, kik éppoly keveset aggódnak, mint az ég madarai, kik szintén nem szőnek s nem fonnak, s kik, ha nem is oly dicsően, mint Salamon, legalább az utolsó divat szerint öltözve járnak körül. Ezek közé tartozott Csabay is.

Ő maga sokat beszélt egy nagynénjétől, kit a világon kívüle senki nem látott, s ki nem tudni, hol halt meg, s nem tudom, mennyi ezer forintot hagyott neki; egy másik rokona is sokat említtetett, ki valaha Amerikába vándorolt s ha majd - mint minden embereknek szokása - meghal, neki kétségen kívül legalább egy pár millió dollárt fog hagyni; néhányan azt hivék, hogy a börzén spekulál, mások, hogy tisztán adósságokra él; de Csabay élt, s pedig jól; annyit fizetett adósságaiból, hogy hitelét fenntartsa s végre ki kívánhat többet, miután Csabay papirosai még mindig jobban álltak, mint akár Görög-, akár Spanyolországé.

Mi Csabay címeit illeti, csak annyit mondhatok, hogy őt tekintetes úrnak nevezték, mint akkori időben mindenkit, s pedig helyesen, miután annak, kinek Isten szemet adott, szükségképp tekintete is van, egyébiránt úgy hiszem, az 52 megye között nem vala egy, mely őt táblabíráinak sorába számíthatta. - Csabaynak népszerűsége nem címek s hivatalok, hanem éppen minden cím s hivatal hiányára vala alapítva. Miután Csabay sem orvos nem volt, kivel találkozva sokan betegségekre gondolnak, hogy tőlök futtában ingyen tanácsot kérjenek, sem

prókátor, ki valamely peres dologról szólhat, sem tisztviselő, ki előtt tartózkodni kell, sőt még jurátus sem, ki ártatlan kinézése ellenére mégis egy idézést hordhatott volna zsebében, én nem látom által, mért kerülte volna valaki Csabay társaságát. Ő nem vala semmi, s épp azért nem is állt útjában senkinek a világon, s ez, mint tapasztalásból tudom, legbiztosabb neme a népszerűségnek.

Már a pincérek egyike porozta a széket, melyen Csabay ülni szokott, a másik töltött török pipáját hozta ki, s még a csibukos úr is megmozdult s félretolta székét, hogy a jövevénynek tágabb helyet hagyjon. Csabay azonban mintha mindezt nem is venné észre, elébb még Saskövy lovaihoz ment, melyek éppen a kapu alatt mutatkoztak.

- Dicső állat ez a Miss Carolina - szólt Csabay úr fennhangon, hogy minden szava a kávéház előtt meghallatszott -, kár, hogy urad nem futtatja.

- Van nekünk futó lovunk elég - válaszolt a lovász, egy magyarból félig angolra fordított alföldi suhanc, kit divatos bérruhája, csizmája s minden iparkodásai mellett is, melyekkel az idomár járását utánozá, közelebbről tekintve éppoly kevéssé tarthatott valaki angolnak, mint a debreceni bicskát sheffieldi készítménynek nem tartanák, akármennyi angol etikettet ragasztanának reá. - Azután James úr is azt mondá, nem arra való, kár volna az idomításért. - Gently boys - szólt most a lovakhoz fordulva, melyeknek egyike a legyek ellen lábát felemelte -, Gently.

- Én azért mégis futtatnám. Nincs jobb vér az országban. Herkules és...

- Diana Vernon után nevelték, a pedigrében háromszor jön elé; de James úr ezt jobban tudja. Ez nem futhat Oféliánkkal, még evvel a Black boy-jal sem mehetne; Isten verje meg a fekete teremtését - damned beast - minap megpróbáltuk - azaz - tevé hozzá halkabban, mert eszébe jutott, hogy ilyetén próbatételek az idomár által tiltva voltak - meg akartuk próbálni, Jancsi a Black boyon ment, én az Evelinán, de nem mentünk két mérföldet, és Evelina brocken down lett. Pedig nem is mentünk oly erős pacet, mint versenynél kellene. James úr azt legjobban érti. Ránéz a lóra - mint én a James úrra, s mondja: Itt is a capital hors he will beat them; s a ló fut, mint a sárkány. Ó, ez a James úr angyali ember, csak oly goromba ne volna néha. - De a nagyságos úr mondja, hogy az Angliában így szokás.

- Fel se vedd; egypár esztendő múlva belőled is idomár válik; most is már egész angol vagy, szinte restell az ember Pistának nevezni.

- James úr Stephensnek hí - szólt a lovász sóhajtva -, s a nagyságos úrnak is megmondta, hogy jobban illenék, ha úgy neveznének. De a nagyságos úr nem akarja. Hiába, magyar világban élünk - Gently boys, Gently.

- Jó estét Stephens; lovaid megunták az állást, vezesd őket körül. Hiába, jó vérnek nincs nyugta. A vér, a vér, nincs oly dolog a világon, mint a vér. - S ezen reflexiókkal Csabay végre a kávéházhoz ment, míg Pista, urának szeszélyéről, ki őt teljességgel Stephensnek nevezni nem akarta, álmélkodva, lovait ismét az udvarban körülvezeté.

- Szerencsés jó estét kívánok - szólt Csabay, midőn a kávéházhoz ért, s a társaság köszöntését udvariasan viszonzá. - Ferenc, adja ide a török pipámat, s maga Antal, hozzon egy porció kapucinust. - Borzasztó hőség. - Arábiában sem lehet nagyobb, s por sem lehet több. Mikor ma a futtatásról hazajöttem, még ebédelni sem tudtam, parole d'honneur, egészen jól voltam lakva a porral, de bizony nem jó koszt. - Ki volt a mai futtatásnál? Egyet sem láttam az urak közül. - Micsoda! csakugyan nem volt senki ott? - mondá Csabay, kávéját csaknem szenvedéllyel kavarva. - Ma, mikor a hölgyek billikomáért futottak, s Vértesy, Saskövy és lord Groot magok lovagoltak. Már kezdjen az ember hazafiúi vállalatot, nyújtson a pestieknek fess

élvezetet, oly időtöltést, melynél még Angliában sem találni szebbet. Nem kell senkinek, feléje sem megy senki, csak úgy néz az egészre, mintha semmi köze sem lenne hozzá.

Csabay, ki ezen nézeteit oly lelkesedéssel mondá el, mintha közgyűlésen a haza legfőbb érdekeiről szónokolna, s oly hangosan, mintha kevesellve a hallgatóságot, ha nem is az egész világ által, legalább az új piacig akarna hallatni, mély sajnálkozást kifejező tekintetet vetett maga körül, s a bámulva hallgató marqueurök egyikét vízért, másikát tüzért küldötte.

Mióta Csabay jött, az álmosság, mely a kávéház körül előbb uralkodott, eltűnt; maga a kávésné kidugta csinos főkötőjét az ajtón, s néhány vidéki ember, ki éppen az utcán átment, hallva Csabay hangos beszédét, azon meggyőződésben, hogy itt nagyon jól mulathatnak, leült és fagylaltot adatott magának. - Csabay valóban lelke vala a társaságnak, soha nem mondhatá senki jogosabban, hogy jelenléte nélkülözhetetlen, de nem is érté senki a mesterséget, mely által nélkülözhetetlenekké válunk, nálánál jobban, ez pedig - mint olvasóim közül néhányan tapasztalták, nem abban fekszik, hogy a társaságért fáradjunk, hanem abban, hogy mindenkinek tehetségeit a lehetőségig igénybe vegyük. Ki soha senkit nyugodni nem hagy, kinek mindig valami kell, annak távozása mindig hiányt hagy maga után, s mert semmi veszteséget nem tűrünk nehezebben, mint azt, ha foglalatosságunkat vesztettük, azért oly embereknek hatalma, kik mindenkit használni tudnak, erősebb lábokon áll azokénál, kik mindenkinek hasznossá kívánják tenni magokat. - Ahová Csabay lépett, ott henyélni nem lehetett. Ő tíz pincérnek foglalatosságot adott, tíz asztalt tudott mulattatni előadásaival. De valamint minden körnek megvan nagy embere, úgy minden nagy embernek megvan ellensége. Mentül általánosabb a taps, mellyel valakinek hőstettei említettnek, mentül nagyobb a hatás, melyet valakinek szónoklata gyakorol, annál bizonyosabban találkoznak olyanok, kik nem foghatják meg, mért említtetnek éppen ezen hadvezér tettei mások felett, vagy mért hat éppen ennek beszéde leginkább. Nincs emberi társaság oly csekély s parányi, melyben az irigység be nem fészkelné magát; való kovásza az emberi társaságnak ez, melyet bár magában véve kellemetlennek, mégis csaknem nélkülözhetlennek kell tartanunk, mert mint a kenyér dagadása a kovásznak, úgy a haladás, az összes emberiségnek lassú emelkedése nagy részben az irigységnek köszönhető.

Csabaynak, a Pelikán-kávéház nagy emberének ellensége az öreg játékos volt, Ergery úr, ki elébb Saskövy nyergelt lovain s az ifjúság nyugtalanságán botránkozott meg, s most, midőn Csabay a lóverseny mellett szót emelt, elég csípős hangon kijelenté, hogy ő az egész futtatást haszontalanságnak tartja.

- Természetes - szólt vagy inkább kiáltott Csabay, kinek úgyis erős hangja minden discussiónál még hangosabbá vált. - Természetes, Herr von Ergery a lóversenyt haszontalanságnak tartja. Először, mert nem tarokk, másodszor, mert nem is ferbli, s nem is zwick. De ez csak azt bizonyítja, hogy Herr von Ergery az y dacára, melyet nevéhez ragasztott, csak Herr Erger maradt, s mert a fontosságot, mellyel a lótenyésztés egy Isten által lóra teremtett nemzetnél bír, nem értheti.

- Csabay úr úgy beszél, mintha nem tudom hány ménese volna - szólt az alábbi még élesebben.

- Énnekem nincs ménesem, ami felfogásom szerint nagy kár, de vajon hát azért a lótenyésztés engem ne érdekeljen? De van-e Herr von Ergerynek földje? Nekem nincs egy talpalatnyi, de a gondolat, hogy Magyarország a világ legtermékenyebb részei közé tartozik, nekem jólesik; nincs egy házam a város határán, nem is lesz egykönnyen, s mégis maga a háziúr nem örülhet inkább, mint én, ha a lassan emelkedő falak végre tető alá jönnek, s eszembe jut, mennyivel szebb lesz a város, melyben én lakom, mennél jobb lesz a világítás s a járdák, s mily szép

boltok s kávéházak fognak támadni az új épületekben. A világ legfukarabb embere nem építheti házát úgy, hogy belőle közvetve nekem is hasznom s kényelmem ne legyen; ha a legmagasabb fallal keríti be kertjét, a fák árnyékot vetnek a falon túl is, s azért én azt, ki annak, mi azon körben, melyben ő maga él, támad, szebbül, erősbödik, nem örül, balgatagnak tartom.

Csabay diadalmas tekintetet vetve maga körül, szürcsölte kávéját; a kávés és pincérek csaknem sajnálkozva néztek le Ergeryre, mintha mondanák: Már hogy is ereszkedhetik ily ember Csabayval vitatkozásba. - Az utóbbi azonban még éppen nem tartá magát legyőzöttnek, s csak azt jegyzé meg, hogy ő senkinek ízléséről vitatkozni nem akar, hogy még a verseny hasznait sem kívánja kétségbe vonni, hogy azonban mindamellett nem lát okot, mért menjen a futtatáshoz, ha az őt nem mulatja. - Szeretném tudni - szólt hevesen -, mi, kik sem magunk nem futtatunk, sem lókupecek, idomárok, lovászok nem vagyunk, mit keresnénk a verseny-téren, s ki veheti rossz néven, ha inkább a városban maradva, saját dolgaink után járunk, mint hogy kint font számra nyeljük a port, s órákig izzadjunk oly mulatságért, mely mindössze egypár percre terjed.

- Ha Ergery úr ezt tudni szeretné, szívesen megmondom - szólt ismét az előbbi. - Nem vagyok lókupec, sem idomár, sem lovász, Ergery úr sem az, de ha tőlem kérdi, mint mik jelenhetünk meg a versenynél, feleletem az, hogy mi mint közönség jelenünk meg, s hogy a közönségnek, mely látszólag tettleges részt nem vesz itt, szintúgy kötelességei vannak, mint minden más nyilvános dolognál. - Forster úr bámulva néz rám, Ergery úr mosolyog, de a dolog azért mégis úgy van, mint mondám. - A közönségnek, azaz nekünk, kiket a nyárspolgárság azért, mert dolgozni nem lát, naplopóknak tart, szintén megvannak kötelességeink, megvan szép s mondhatnám: nagyszerű feladatunk. - Volt-e Ergery úr a színházban? - szólt ünnepélyes előadását félbeszakítva s a megszólítotthoz fordulva.

- Tegnap is voltam, s valószínűleg elmegyek ma is.

- És ön, Forster úr?

- Én is ott voltam - válaszolt amaz -, remek előadás, csak félek, a színház financiális forrásai nem lesznek a költségre elégségesek.

- És ugyan mit csináltak önök a színházban?

- Hát amit mások csinálnak - mondá Ergery rosszkedvűen -, néztünk.

- És én tapsoltam is - tevé hozzá Forster.

- Én pedig önöknek azt mondom, hogy nemcsak nézték, nemcsak tapsoltak, de hogy egyszersmind egy nagy polgári kötelességet teljesítettek - mondá Csabay, kinek hangja lelkesedésével mindig emelkedett. - Színházunk fontos nemzeti vállalat. De vajon mi tartja fel a színházat? - Első tekintetre úgy látszik, az egész csak a színészektől függ. Ők szólnak, ők küzdenek, ők ölik s ölelik egymást, mi közönség csak nézünk, csak tapsolunk; de azért a színház csak általunk tartatik fel, általunk nyeri irányát, mert ha mi nem nézünk, a színészek csak egymásnak gyönyörűségére bizonyosan nem játszanának, s ők nem játszanának így, ha mi más helyeknél tapsolnánk. Ilyen komédia az egész élet - kissé komolyabb, mert kiket itt megölnek, azok nem támadnak fel, s kik megházasodtak, azok megsínlik halálokig - de szintén komédia. - A színpadon kevesen működnek, mindig egyeseknek szavát halljuk, egyesek tetteit bámuljuk, tőlünk, a közönségtől, csak azt kívánják, hogy fizessünk s nézzünk, legfeljebb tapsoljunk vagy pisszegjünk; s utoljára mégis mind e híres színészek csak miattunk lármáznak, miattunk izzadnak annyit, s tapsolásunktól függ, mily szavak mondassanak ki legtöbb lelkesedéssel. - Végre is minden a világon csak a közönségtől függ. - Nem nagy

emberei, hanem a közönség az, mitől minden nemzet dicsősége függ. Nagy embernek a világ még sohasem volt hiányában. - Csak hely legyen, s mint az erdőben egyes fák, úgy a nép között egyes emberek mindig nagyra nőnek, a kérdés csak az, engednek-e nekik helyet, s ez is csak a közönségtől függ.

A csibukos táblabíró csak roppant füstgolyókkal fejezé ki bámulatát Csabay iránt; a kávés félrecsapva bársonysipkáját, azon öntudattal néze maga körül, mely a mindent kormányzó közönség egyik tagjához illett; s egy falusi nemesember, ki a mellékasztalnál fiával fagylaltot evett, alig tartóztathatá magát vissza, hogy éljent ne kiáltson, míg Csabay diadalmasan körültekintve, Antalt egy fagylaltért küldé.

Nincs könnyebb dolog a világon, mint valakit arról győzni meg, hogy nélkülözhetetlen. Biztosabb, ki az emberek hiúságára, mint ki érdekeikre számít, mert sok ember nem látja be érdekeit, s azért ellenzi azt, mi hasznára válnék, de hiúsága megvan mindenikünknek, s bármennyit írjunk s szóljunk is a hízelgés ellen, kevés ember van e földön, ki ezen oly ocsmánynak kikiáltott bűnt, ha csak csupa emberszeretetből is, nem gyakorolná néha, még kevesebb, kire a hízelgés egészen hatás nélkül maradna. - Csabaynak ékesszólása, melyben a nemdolgozó közönség nagyszerű feladatát bebizonyítá, természetesen meggyőztek mindenkit. Ergery úr több ildomossággal bírt, mint hogy ellenét ezen a téren megtámadná, s azért helybenhagyva nézeteit, csak azt jegyzé meg, hogy éppen ezen tekintetnél fogva éppen Csabaynak nem kellene a versenyhez menni. - Ha én nem megyek ki - tevé hozzá gúnnyal -, azért teszem, mert az egész dolognak semmi fontosságot nem tulajdonítok, s a versenyek megszűnését a nemzetre nézve éppoly közönyösnek tartom, mint színházunkat fontosnak; de ön, ki fényes nemességünk fennmaradását oly fontosnak tartja - ön mint arisztokrata...

Ki azért szenved üldözéseket, mert arisztokratának vagy demagógnak, kommunistának vagy abszolutistának, ultramontánnak vagy voltairiánusnak neveztetett, az avval vigasztalhatja magát, hogy minden ily elnevezéseknek becse idővel változik. Valamint a hegyi szamár, melyhez Salamon kedvesét hasonlítá, s az ökörszem, mely Junónak tulajdoníttatott, napjainkban nem felette hízelgő kifejezésnek tartatik, úgy minden pártnévnek megvan kora, melyben magasztalónak, s olyan, melyben gyalázatosnak tartatik, sőt egy korban talán csak néhány mérfölddel kell észak vagy nyugat felé mennünk, hogy az, mi egy helyen vétkül tulajdoníttatott, a másikon dicséretünkre szolgáljon. - Ki tehát azon politikailag felizgatott korszakokban igen hasznos mesterséghez nem ért, mely szerint némelyek mindig a népszerű oldalon állnak, az legjobban teszi, ha a címet, melyet neki adnak, nyugodtan elfogadja, azon meggyőződéssel, hogy e pártszervezet épp azok által, kik azt most legélesebb gúnnyal említik, fog legbátrabban igénybe vétetni. - Ez volt Csabay politikája is.

- Ön arisztokratának nevez - szólt, s a mosolygásból, mely ajkain játszott, látnivaló, hogy ezen elnevezést, bármi népszerűtlen legyen az, éppen nem fogadja kedvetlenül -, igaz, én arisztokrata vagyok. Minap mondta valaki a gyűlésen, hogy az egész arisztokrácia csak haszontalan sujtás a nemzet köntösén, de én a magyar nemzetet sujtásos nemzetnek tartom, s jobban szeretem a nemzet köntösét így, mint ha rongyokban járna, főképp miután a sujtásban elég aranyat is látok. Igen, én arisztokrata vagyok, s magyar nemesembernél nem csuda.

Csabay, ki a kellemetlen vitatkozást, melybe minap Ergery úrral keveredett, újonnan megkezdeni nem akarta, csak megvetéssel viszonozta a gúnymosolyt, mellyel ez nemességének említését követé.

- De vajon arisztokratikus érzéseimnek mi összeköttetése van a futtatással?

- Az összeköttetés igen természetes. A verseny költséges, igen költséges mulatság; s főnemességünk úgyis elég rosszul áll. Bizony Saskövy is okosabbat tehetne, mint hogy nem tudom, hány futólovat idomíttat; éppen most beszélte el nekünk Forster úr financiális állását.

- És az rossz ugyebár? - szakítá félbe a szólót Csabay, olympi nevetéssel. - Szegény Saskövyek maholnap tönkrejutnak; ennél jobbat rég nem hallottam.

- Tönkrejutásról nincs szó - mondá Forster úr, kit Csabay nevetése csaknem zavarba hozott -, ezt nem is mondtam, de hogy az öreg Saskövynek financiális állása...

- Rossz, szörnyű rossz, kétségbeejtő - vágott szavába ismét Csabay -, az öregúr kegyetlenül költ, most harmadéve egy uradalmat vett, tavaly pusztát, az idén házat, csak úgy szórja a pénzt; bizony félteni kezdem Géza jövőjét.

- Abból, hogy valaki acquirál, semmi sem következik - szólt Ergery - s Forster úr mondta...

- Tudjuk - mondá ismét az előbbi -, Forster úr szörnyű erős a financiális kérdésekben, egész gyengeséggé vált nála. De megnyugtatásukra mondom, a Saskövyek éppoly kevéssé buknak meg, mint én magam, s pedig azért nem, mert nekem nincs is paripám, annak pedig, melyen ők lovagolnak, nagyon is erősek lábai. Az öreg báró roppant aquisitor, birtoka terjed, mint a tiszai áradás, Géza egyetlen fiú, s azonkívül még bátyja vagyona is reá marad, elég nagy, hogy belőle akárki úriasan elélhessen.

- Hát csakugyan nagybátyja is reá fogja hagyni vagyonát? - szólt egy a mellette ülők közül, kinek szeméből látszott, mi szívesen válnék hasonló bátyának unokaöccsévé.

- A dolog nem szenved kétséget - szólt Csabay -, nincs más fiatal Saskövy a világon.

- Csakugyan furcsa, hogy kegyed ezt oly bizonyossággal mondja - ellenzé ismét Ergery. - Báró Gézának nagybátyja nem oly öreg, hogy többé megházasodnia nem lehetne.

- És mégsem fog megházasodni; emlékezzenek reá, hogy én mondám ezt - szólt elhatározottan az előbbi. - Vagy azt gondolja valaki, hogy báró Saskövy Endre, ki a lipcsei ütközet után sebei miatt a Terézia-kereszttel visszajött, s kin, ámbár ötvenedik évét rég elhaladta, még mindig meglátszik, hogy akkorában a hadsereg egyik legszebb századosa lehetett, csak azért nem házasodott meg ily sokáig, hogy a lakodalmat akkorra halassza, mikor majd az egész világ kinevetné? Azt csak oly ember gondolhatja, ki báró Saskövy Endrét nem ismeri. Azonkívül vannak más okok, bizonyos régi történetek, melyeket kevesen tudnak, s melyek minden házasságot lehetetlenné tesznek.

Csabay mindezt bizonyos méltósággal mondá, minden mozdulatából kitűnt a sajnálkozás, mellyel a felsőbb körökben járatos azokra tekint, kik sem a Saskövy, sem más nagy családok titkait nem ismerik; s ámbár sokak által oly úri embernek tartatott, kik mindenről másoknál sokkal többet tudnak, s mint született művészek, semmit bizonyos szebbítések nélkül elé nem adhatnak: utolsó szavai nem kis kíváncsiságot gerjesztettek. Forster közelebb tolta székét, a csibukos táblabíró csupa érdekből elfelejté újon töltött pipáját meggyújtani, s maga Ergery kérdő tekintetet vetett a szólóra, ki azalatt felsőbbségének érzetében levéve kalapját, elébb sötét fürteit igazítá, fennhangon felsóhajtott, hátraveté magát székén, s végre nagy le-ereszkedéssel szivarját a kávés égő szivarján meggyújtá.

- A tensúr a báró Saskövyeket közelebbről ismeri - szólt az elébbi.

- Büszkeséggel mondhatom, igen közelről, s mondhatom, nem ismertem soha tiszteletre-méltóbb családot nagyjaink között, pedig eleget társalkodtam másokkal is. A Saskövyekkel, mondhatom, gyermekségem óta állok összeköttetésben; a viszony - a kölcsönös bizodalom - még Istenben boldogult apám idejében kezdődött.

- És kegyed tehát azt hiszi, hogy az öreg báró - báró Endrét értem - nem fog többé megházasodni?

- Bizonyosan nem - szólt Csabay. - Báró Endre nem oly ember, ki, ha magában valamit feltett, szándékát oly hamar megváltoztatja.

- De hát mért tette fel magában a báró, hogy nem házasodik meg? - folytatá a kávés vallatását, míg a többiek vonásain félreérthetetlen kérdőjelek álltak, s maga a csibukos táblabíró idegesen fújta füstgolyóit.

Nincs veszedelmesebb helyzet, mint ha egy egész társaság hallgat s figyelmét egyre fordítja; ilyenkor az, kit ekként megtisztelnek, legjobb esetben valami ostobaságot és sokszor oly dolgokat mond el, mikről szólni nem akart. Főképp olyanok, kik szónoki tehetséggel bírnak, forognak ezen veszélyben, s miután az, miben legerősebbek vagyunk, többnyire gyengeségünk is, Csabay nem állhatott ellent a csábnak.

- Sziklaház szomszédságában - így kezdé Csabay előadását, melyet az egész társaság a legélénkebb figyelemmel követett - Szöllős fekszik.

A csibukos táblabíró ezen állítás igazságának bizonyságául helybenhagyást intett fejével.

- Sziklaházán, mint tudva van, a Saskövyek laknak. Szöllős, mi szintén ismert dolog, akkor még a gróf Szöllősyek birtokában volt.

- Mégis borzasztó, ha az ember meggondolja, hogy a nagy család ennyire juthatott - sóhajta Forster -, mindég mondtam, rossz vége lesz, de senki nem akarta hinni. Egyszerre hallom...

- Mindez nem tartozik a dologhoz - szakítá félbe Csabay a szólót, ki már a Szöllősy család megbukása okainak előadásához készült -, elég az ahhoz, hogy báró Saskövyek és gróf Szöllősyek szomszédok voltak, s hogy Szöllősön akkor még gróf Andoron kívül, ki vagyonát később elköltötte, s amint beszélik, az adósok börtönében végzé életét, akkor - ennek körülbelül harminc esztendeje - egy kisasszony is volt.

- Ugyan szép volt-e? - kérdé a kávés.

- Mondom, harminc év előtti időkről beszélek, s magam nem emlékszem már, de többektől hallottam, hogy szebb leány az egész környéken nem vala található.

Csabay elbeszélése éppen a legjobb kerékvágásba jött, hallgatói élénk figyelemmel függtek szaván, s miután előadását - mit mindenkinek ajánlok - tagadhatatlan igazságokkal kezdé, azzal ti., hogy Szöllős és Sziklaház egymás szomszédságában fekszik, s ott a Szöllősyek, itt a Saskövyek laktak, valószínűleg végigmondhatta volna történetét, s annak nem kételkedtek volna egy szaván; azonban éppen akkor ült fel Saskövy Géza az átelleni ház kapuja alatt, s e látvány annyira magára vonta Csabay figyelmét, hogy elbeszélését rögtön félbeszakasztá.

- Csak nézzék önök e lovakat. Mily vér, mily nemesség! Hogy tüszköl, kapál, mintha még azt sem várhatná el, hogy ura a leveleket a postaszolgától átvegye. S most megindul. Mily sugár gyerek. Isten engem, nincs szebb legény széles Magyarországban.

Ki Csabayt nem ismeré, azt a lelkesedés és lárma, mellyel ezeket mondá, meglepték volna; a Pelikán vendégei és Saskövy megszokták e kitöréseket; s az utóbbi csak nyájasan meghajtva fejét válaszolt a szenvedélyes - Jó estét Nagyságod!-ra, mit ez, midőn a kávéház mellett ellovagolt, utána kiáltott.

- Nézzék csak önök - szólt, miután Géza ellovagolt -, hogy ül lován, költő nem gondolhatná, leány nem álmodhatná jobban. - Szinte jólesik az embernek a gondolat, hogy vele egy vármegyéből való.

- De éppen báró Saskövy Endréről szóltunk - mondá a kávés. - A tensúr elmondta, hogy...

- Hagyjuk ezt máskorra - mondá Csabay, óráját nézve -, a színházba megyek, új darabot adnak, s ott nem hiányozhatom.

- Ó, még van idő - esdekle Forster -, később magam is el akarok menni. A Szöllősy-család...

- Mondom, erről máskor szólhatunk, most mennem kell. Isten önökkel! - S evvel Csabay hosszú lépéseivel a színház felé vevé útját; örülve az érdeknek, melyet hallgatóiban gerjesztett, de még inkább annak, hogy elbeszélése Géza által félbeszakasztatott, s így ő egy titokkal gazdagabb maradt, mi minden embernek érdekességét növeli, s a Saskövyek családi viszonyai nem közöltettek olyanokkal, kik arra érdemetlenek valának. Végre is komisz nép az egész kompánia. De mit tegyen az ember. - Saját két kezeimmel nem sokra mennék a tapsolásban, tulajdon füleimmel tizedrészét sem hallanám annak, mi a városban történik, s csak mert nézeteimet ily emberek hordják körül, gyakorol az oly nagy befolyást a közvéleményre. Hiába, minden súly teherrel jár, súlyos nem lehet senki teher nélkül, s hála Istennek, nem vagyunk minden befolyás nélkül. - Csabay e gondolatok között a színházhoz ért, s a taps, mellyel e darab s a most először fellépett színésznő fogadtatott, csak a kritika előtt látszott megfoghatatlannak; mások tudták, hogy a szerző Csabaynak személyes barátja, a színésznő pedig neki egy személyes barátja által különösen ajánltatott.

2

Géza azalatt groomjától követve a hajóhíd felé folytatá útját. Az utcák ismét népesedni kezdenek, csak a Dunasoron, hová a nap alkonyához közelgve is még mindig forró sugarakat lövell, nem látni elevenebb mozgást. Géza éppen erre vevé útját. Pista, ki mióta violával csíkos fehér mellényben, fekete ujjakkal és sapkával a pályán megjelent, első kötelességének s élete legfőbb élvezetének tartá, ha minden jelenlevő figyelmét magára vonja, Blackboyt, ki eleinte csendesen járt, addig fékezé s csendesíté, míg az nekidühösödve csaknem a Duna-parton felállított fazekak közé dobta volna, de hasztalan; a lovasok csaknem észrevétlenül folytaták útjokat s még a hídon is, mely akkor a pest-budaiaknak egyik legkedvesebb sétáló-helye vala, Géza csak Irmásy Lacival találkozott, ki őt ugyanoly hangosan kérdezte: hová megy, hogy talán a két parton is hallhatták, de a felelettel, hogy csak sétálni, úgy megelégedett, mintha az, hogy aki az egész napot lovon töltötte, s bálba készül, délután még sétálni lovagol, a világ legtermészetesebb dolga lenne. Mihelyt Géza a várba vezető dombon átment, megszorítá lovát, s vágtatva látjuk őt a Zugligetbe vezető úton továbbhaladni, míg Pista urát ügetve követi, s oly angolosan emelkedik kengyelében, hogy mint ő hiszi, talán Angliában is bámulnák, vagy mint egypár huszár, kikkel a várkápolna közelében találkozott, állítá, jó huszonötöt érdemlene lovaglásáért.

Van-e tisztább élvezet a világon, mint ha fiatal korunkban nem terhelve gondok, nem kísértve nyughatatlan vágyak által, jó lovon érezzük magunkat? A testi jólét, melyet egy nyargaló lónak erős, de kellemes mozgásánál érezünk, a tárgyak változása, melyek mellett elsietünk, a friss levegő, melytől hajfürtjeink lobognak, s arcunk pirosabb lesz, öntudata azon hatalomnak, melyet a nemes állat felett gyakorlunk, azon érzés, hogy haladunk, anélkül, hogy fáradnánk, maga azon gondolat, mely fiatal korunkban nem közönyös, hogy lóháton jól vesszük ki magunkat, oly gyönyörrel tölti szívünket, melyet csak lovas ember ismer, de melyet leírni nem lehet. S van-e helyzet alkalmatosabb arra, hogy gondolatainknak vagy helyesebben mondva ábrándjainknak, mikké e korban minden gondolataink válnak, szabad tért engedjünk? Az egyforma mozgás (jól galoppírozó lónál csaknem ringatásnak mondhatjuk), a mérték szerinti

kopogás, mely mint egy nem hallott zenének taktusa, mint ritmusa egy még el nem mondott költeménynek hangzik fülünkbe, akaratlanul magával ragad, s minden gondolatainkat költőibbé teszi, s haladunk, félig álom, félig ébredés között, felejtve a helyet, honnan kiindultunk s a célt, mely felé megyünk, csak a jelen pillanat gondnélküli élvezetének engedve lelkünket.

Géza éppen legszebb korában volt. Életünk tavasza is, mint valóságos tavasz, csak későbbi szakaiban válik kellemessé.

Márciusnak megvannak virágocskái, s iskolaéveink alatt labdázunk s verekszünk eleget, de mint az ibolya, úgy örömeink ezen korunkban félig vigasztalásnak, a nevelők áprilisi kedve s a tudományok ködös atmoszférája ellen félig ígéreteknek tekinthetők; a való élvezet csak akkor kezdődik, ha nevelőinktől vagy szüleinktől szabadon bocsátva, új láncokat még nem raktunk karjainkra, s megszűnve tanulni az iskolában, azon tanuláshoz, melyet az élet ad, még nem fogtunk hozzá. Egynél hosszabb ezen időszak, másnál rövidebb; sokaknak életében nem is fordul elő, mert vannak emberek, kik mint vének születnek. Mint vének, mondom, mert kik férfiak lesznek, azok bizonyosan fiatalok is voltak. De annyi bizonyos, hogy csak e korszakban gyanítjuk, mennyi öröm fér meg az emberi szívben. - Életünk később becsesebbnek látszhatik a közvélemény szerint, mely mindent haszna után ítél. A gyümölcs a virágnál mindig többet ér; de ha a fa szólhatna, talán másképp vélekednék. Hisz a virág, mely egykor minden ágait eltakarta, nem terhelte őt, s mind e gyümölcs neki egy elmúlt virágzásnak terhes emlékénél nem lehet egyéb.

Géza - szomorú kénytelenségből mondom, mert érzem, hogy hősömet ezen őszinte vallomásom által érdekességének legnagyobb részétől megfosztom - ifjú vala; ifjú, a szó legszorosabb értelmében. Ifjú, nemcsak éveiben, de szívében s kedélyében is. Sem megvetést általánosan az emberi s különösen az asszonyi nem iránt, sem keserű tapasztalásokat, sem világfájdalmat nála ne keressen senki. Csaknem huszonnégy éves, s még életuntságról nincsen szó; sőt külsejében sincs semmi, mi egy költői kedély legmérsékeltebb kívánatainak megfelelne. Homlokán hibáznak a redők, orcáin a sárgás halványság, mely által Géza érdekessé válnék, akár orvosok előtt, kik mindebben egy szenvedő májnak, akár a regényeket olvasó szép közönség előtt, mely ezekben egy szenvedő léleknek világos jeleit látná - léleknek, mely, mint a máj, azért szenved, mert felette nagy, s mely azért felette nagy, mert mint a lúdmáj a zsidó házakban, úgy a sors - e nagy uzsorás - által addig szurkáltatott, míg megnőtt. Még ajkai körül is, keserű mosoly helyett, csak egy finom sötét bajusz látható.

Géza ifjú vala, csinos, sőt szép legény, a parasztleányok legalább mind annak tarták. A sötét haj, napbarnított arc, a kis bajusz, a piros ajk, melyen közönségesen annyi jókedv s néha annyi elhatározás vala kifejezve, mindenkire kellemes benyomást tettek. Nem vala semmi rejtélyes vonásaiban; ez arcon a kétszínűségnek nyomát még legnagyobb ellensége is legfeljebb homlokán találhatá, melynek felső része - melyet a nap sugaraitól közönségesen kalapja őrzött - az egész napbarnított arccal kiáltó ellentétben állt.

Ha ép eszű és szívű embert Géza korában gondolkozni látunk, meg lehetünk győződve, hogy gondolatai vagy a szerelem vagy a dicsőség körül járnak. Néha egy kis adósság emléke vegyül e gondolatok közé, de ezt hamar ellökjük magunktól, hogy kizárólag avval foglalkozzanak gondolataink, mit később valóságban úgyis ritkán találunk fel a világon. Géza, mint mondám, minden tekintetben a közönséges emberek közé tartozott; feltehetjük tehát, hogy gondolatai szintén a szokott ösvényen járnak, éspedig ezúttal nem a dicsőség, hanem egyenesen a szerelem felé.

Hogy olvasóimnak megmutassam, mily jámbor, őszinte regényíróval van dolguk, röviden elmondom a történeteket, melyek Géza jelen gondolatainak alapul vagy jobban mondva: kiindulási pontul szolgáltak.

Géza a múlt tavaszt Bécsben tölté. Részint az olasz opera végett, részint hogy néhány rokont, ki Bécsben lakott, meglátogasson, ment fel húsvét után, s pesti ismerőseinek nagy bámulatára csaknem egy hónapig maradt ott. Géza egyike vala azon embereknek, kikre, őszintén megvallva, a zöld bokorban csattogó fülmile vagy egy jó csárdás nagyobb benyomást tesz a legszebb trilláknál; főképp ha a trillázó férfi a trillázást igen hosszú gyakorlat által a legfőbb tökélyre viszi. S így tudta mindenki, hogy az olasz opera, mellyel fennmaradását igazolá, nem egyéb ürügynél. A való okot nem gyanítá senki, s az abban fekszik, mert felérkezése után mindjárt második nap egy hölggyel ismerkedett meg. Egy hölggyel, ki - a leírást olvasóimra bízom, kik vagy jelenleg vagy legalább valaha ismertek egy lényt, mely minden testi s lelki tökélyeket magában egyesített - egy hölgyet, kit első találkozás után többször s később mindig kívánt látni. Kibe egyszóval - hogy a legköltőibb érzést egyszerű prózában mondjuk ki - kibe komolyan belészeretett.

Az első találkozásnál nem vala semmi rendkívüli, semmi csattanó. Géza nem lángok vagy a kiáradt folyó hullámai között, hanem egyszerűen gróf Daliásynénál - kihez Endre bátyjától egy levelet hozott - találta jövendőbeli ideálját. A benyomás azonban oly hatalmas vala, hogy ámbár a háziasszony a fiatal embereket egymásnak rendesen bemutatta, Géza új ismerősének csak keresztnevét tartotta meg.

Hogy e tökéletes lényt Blankának nevezték, az minden kétségen felül állt. Géza ezt, a sötét fürtök dacára - melyek arcának szabályos oválját bekerítek - nem felejté el. S mily fürtök!

Géza megesküdött volna reá, hogy soha ily simán göndör, ily fényesen sötét hajat nem látott, hogy ehhez hasonló nem is létezik; mintha a természet e mindent felülmúló fürtöket kivételképpen csak egyszer alkotta volna, hogy a leírhatatlan szépségű arcnak méltó rámája ne hibázzék. De azon ezer s ezernyi hölgyek közül, kiket Blankának kereszteltek, tulajdonképp melyiket imádja ő, azt Géza a világért nem mondhatta volna meg. Első találkozásnál a hölgynek szépsége annyira magára vonta figyelmét, hogy nevére nem is hallgatott. - Az első napokban nem látott okot, hogy a névről különösen kérdezősködjék, később nem határozhatá el magát reá. Géza kimerítette minden diplomatai talentumát, hogy Daliásynét indirekt úton a névnek megnevezésére bírja, s miután ez nem sikerült, többször föltevé magában, hogy őt egyenesen megkérdezi; de valahányszor a dologhoz került, arcába érzé tolulni vérét, s egészen másról szólt; mentül továbbra halasztá pedig tudakolását, annál inkább nőttek a nehézségek. Az, hogy ő valakitől Blankának nevét kérdezze - annak nevét, kit már annyiszor látott s oly mondhatlanul szeretett, neki oly nevetségesnek látszott, hogy e nagy titoknak földerítését a véletlenre bízá. Úgyis mi köze a névhez, a beszélgetésnél beéri keresztnevével. Nem ismeri-e Blankának nemes lelkét jobban, mintha családjának levéltáráról ő készítette volna a lajstromot, s minden élő s századok előtt meghalt rokonait ujjain elszámolhatná? Mit is bánja ő nevét, családját, hisz ő csak őt szereti; egyedül őt, s szeretné szintúgy, ha soha más, mint keresztneve nem lett volna is; mit ő ez alkalommal annál biztosabban tehetett, minthogy Blankát a házban minden cseléd baronesse-nek nevezte, s az, hogy gróf Daliásyné házánál oly hölggyel találkozik, kibe neki, őseinek megsértése nélkül, beleszeretni nem szabad, nem tartozott a valószínű dolgok közé.

Mit Mirabeau, a politikus mond, hogy az emberek soha nem jutnak továbbra, mint akkor, ha nem tudják, hová mennek: az éppoly igaz a szerelemnél is. Lépésről lépésre, mindig tovább, így halad az ember. Itt egy virág vonja magára figyelmét, távolabb egy madárnak ismeretlen hangjai, majd egy fát lát, melynek árnyékában pihenő helyet remél; majd egy sziklát, melytől

már csak azért sem akar megfordulni, hogy gyávának ne tartassék; más helyeken az út ismét simának látszik, hogy éppen a haladás könnyűsége csalja tovább, míg egyszerre, anélkül hogy szándékosan esett volna, anélkül hogy maga tudná, mi módon jutott ennyire, fenn a tetőn látja magát. Kezdetben időtöltés, később kíváncsiság vagy felébresztett s megsértett hiúság; egy belső szózat, mely előbbre hajt, vagy legalább nem enged megfordulni, s így halad, így vonzódik, ragadtatik az ifjú, míg végre... a tetőn látja magát, s csaknem elijed a határtalan kilátásnál, mely előtte nyílik, s alig foghatja meg a sorsnak bőkezűségét, mely neki, midőn tőle csak rövid örömöket kért, egyszerre egy egész életnek boldogságát adta.

Géza annyira haladt ez ösvényen, hogy néha maga is gyanítani kezdé annak kimenetét; bizonyos azonban, hogy soha ember boldogabbnak nem érezte magát, mint ő ezen haladás között. - Csak most tudta meg, mily kellemesen élhetni Bécsben is. A négy hét, melyet ott töltött, csaknem a legboldogabb vala egész életében; s mégis egy világért nem akarna visszamenni azon pillanatra, melyben Andor bátyjának levelét Daliásynénak átadva, Blankát először látta. Mint az olvasó annál inkább siet, mentül több élvezetet talál, s alig várhatja a könyvnek végét, melynek lapjain leginkább gyönyörködött, ilyen vala ő. Napról napra növekedett boldogsága. Miként vágyódhatnék vissza azon időre, hol Blanka őt még mint idegent fogadta, s beszélgetéseiben, mi minden beszélgetésnek legkedvesebb tárgyát teszi, egy közös múltnak emléke hiányzott. Főképp mióta Daliásyné egy séta között elbeszélé, hogy orvosa tanácsára a nyarat a hegyek között kell töltenie, s hogy e célból Buda környékén a nyárra lakást bérelt, hová őt Blanka, legalább egy időre, követni fogja; s mióta csakugyan lejött, s a napról napra szebb Blankával szerény lakában letelepedett, Géza oly boldognak érezé magát, hogy csaknem sajnálkozással tekintett azon időkre, hol Blankát naponként legfeljebb egyszer, s akkor is sokszor csak a színházban vagy más nyilvános helyeken láthatta, míg most fél napokat töltött vele, s boldogságának egyetlen tanúja Daliásyné vala, ki előtt Géza érzelmei titokban nem maradhattak, de ki, úgy látszik, anyai részvéttel követte azoknak fejlődését.

Míg ilyen boldog ábrándokba merülve haladt a hegyek felé, egyszerre apjának levele jutott eszébe, melyet éppen midőn felült, a postával kapott.

Rég elhagyta a várost. Az út itt lassankint emelkedni kezd, Géza tehát feltartóztatá lovát, s míg a nemes állat megeresztett kantárral most lépve továbbment, feltörte levelét s olvasott:

Kedves fiam!

Tudom, hogy míg a verseny tart, addig nem várhatunk, pedig az idén sokat vesztesz távolléted által. A gyapjúmosás, melyet az a prágai ember, kit te és nagybátyád annyit nevettetek, nálunk behozott, felülmúlja minden várakozásomat. Megmondhatod Smaragdernek - kit közbevetőleg arról is tudósíthatsz, hogy a gyapjúzsákokat már megindítottam -, hogy még hattyú sem lehet fehérebb, mint az idén birkáim az úsztatás után voltak. A Saponária valóságos csudákat tesz. Tiszttartóm ugyan azt állítja, hogy a gyapjú súlyából veszt; de ismered az öreget, ő minden újítást már azért is ellenez. Andor bátyádat még mindig bántja a köszvény. Ő ugyan azt állítja, hogy lábát ficamította ki, de azért mégiscsak köszvény marad az. Az orvos velem tökéletesen egyetért, de miután Andor bátyád kissé makacs, s ha valamit fejébe vesz, a világért nem állna el tőle, nem vitatkozik vele, s András nem is gyanítja, hogy folyvást saját meggyőződése ellen gyógyíttatik, s hogy minden szem, melyet bevesz, az én nézetemet igazolja. Mert annyi homöopatikus szer után, melyet a köszvény ellen használt, ha nem volna köszvényes, régen azzá kellett volna válnia, s pedig látszólag javul. Utazásról pedig még egy ideig szó sem lehet, s így az idén a verseny nála nélkül fog végbemenni. Képzelheted örömét, midőn megtudta, hogy Keeper nyert, én pedig még most is azt mondom, hogy Pompeius fiai

között Wawerley a legjobb; igaz, hogy az utóbbi második maradt, s hogy bátyád azáltal méginkább megerősíttetett előítéletében, én azonban véleményemnél maradok. A siker lónál s embereknél annyi mindenféle kis körülménytől függ, hogy egy próba után ítélni soha sem lehet. Majd meglátjuk esztendőre. Menj, kérlek, mentül elébb a gépészhez, kinél cséplő-gépemet rendeltem, és a rézműveshez. A cséplődob, mely még tavaly őszkor eltört, még mindig az előbbinél van, a másikért két alkalmatosságot küldöttem, s nem jött ki, mert amint mondja, a csövek még nem készültek el. Szólj velök kategorice, másképp ősz lesz és se cséplő, se pálinkafőző-gép, pedig mindkettő elég pénzembe került. Ó, azok a mesteremberek borzasztók, s hát még a gyárosok. Mint minden gyárban több mesterség, úgy minden gyárosban úgy látszik egy egész sereg mesterember egyesül, az ember nem győzi várni munkájokat. Nem terhellek több meghagyással, s ha éppen nem érsz rá, ettől is felmentheted magadat, még ma írok ugyan e tárgyban a vén Somorynak is, s téged más tárgyak foglalnak el.

Vagy talán azt hiszed, apád nem tudja mindezt? Azt gondolod, hogy nem ismerem az okot, melyért csaknem egy hónapot töltöttél Bécsben, most naponkint Buda regényes vidékét keresed fel, s fél napokat töltesz Daliásynénál, ki maga idejében csakugyan szép és szeretetre méltó asszonyság volt - ámbár korántsem oly Isten csodája, mint Andor öcsém beszéli - de náladnál legalább harminc esztendővel idősebb! - Előttem hasztalan titkolódzol, kár is fáradnod; mert valamint csak saját boldogságodat tartva szemem előtt, választásod szabadságát soha nem akarnám korlátolni, úgy különösen ezen esetben becsületemre mondhatom, hogy soha kedvem szerint jobban nem is választhattál volna. A lányt magát, ki szívedre ily benyomást tett, nem ismerem. E részben mindent ízlésedre bízhatok, minden egyéb tekintetekből én ezen összeköttetést csak kívánatosnak tartom. Megérdemlenéd ugyan, hogy miután téged ily közelről érdeklő tárgyat tőlem eltitkoltál, én is bizonytalanságban tartsalak, de főképp ez esetben nem akarlak bizonytalanságban tartani, s őszintén megvallom, nekem kedvesebb menyet nem is hozhatnál házamba. Ha a dolgot azonban még egy ideig titokban akarod tartani, én bizonyosan nem szólok. Még Gábor öcsém sem tud semmit az egészről. Ég áldjon meg, kedves fiam.

Szerető apád
Saskövy Márton

A hatást, melyet e levélnek utolsó szakasza Gézára tett, nem írhatjuk le. Első pillanatban csaknem álomnak gondolá az egészet, miként jöhetett apja oly vigyázva őrzött titkának nyomára. De miután a levél végét még egyszer elolvasá, és ismét, s miután meggyőződött, hogy itt félreértésről szó sem lehet, mert hisz Blankán kívül senki Daliásynéhoz nem járt, s apja világos szavakkal írja, hogy neki kedvesebb menyet nem is hozhatna házába, akkor boldogsága nem ismert határokat. Vére arcába nyomult. Érzé minden ereinek lüktetését, oly szerencsésnek érzé magát, hogy ellenségét is megölelné. Nem lévén senki, kit kebléhez szoríthatna, legalább megszorítá lovát, és jobban nyargalt a hegyen felfelé.

3

A budai hegyek között, hol újabb időben a nyári lakásoknak egész sorai épültek, akkor csak kevés ház vala található, ez is oly szerény és egyszerű, hogy az, ki lakásától szép kilátáson kívül még valamit kívánt, magát nehezen határozá el arra, hogy az egész nyarat itt töltse. - Távolról az egyes, a Zugligettől a hegyoldalon felfelé elszórt házikók szépen vették ki magokat, itt a fehér fal a zöld halom felett, ott a sötét fedél, melyet nagy fák csaknem eltakartak, a venyige levelei között, melyek a kunyhót egészen körülfutották, a napsugáraitól

felcsillogó ablak, egyszóval minden távolról szépnek s bájlónak látszott, de hiába, vidéket, mint sok más dolgot, nem jó nagyon közelről tekinteni részleteiben, nehogy észrevegyük, hogy a fal mégsem oly fehér, minőnek gondoltuk, hogy a fedél, bármi festőileg takarják azt a fák ágai, néha igen szépen átereszti az esőt is, s hogy a nap sugaraitól egy bizonyos szögben érve, nem tiszta tárgyak ragyogva állhatnak.

Ki a városból a hegyekhez közelítve, midőn e csendes hajlékokat távolról látá, arról ábrándozott, mi boldognak érezhetné magát körükben, este bizonyosan azon meggyőződéssel tért vissza, hogy mindent összevéve mégis jobb városi lakásában maradnia.

E magányos házak között volt azonban egy, mely e tekintetben kivételt képezett, s minden egyszerűsége mellett oly lakhatónak látszott, hogy ki mellette átment, méltán irigylé azokat, kik e nyárra itt telepedtek le.

A háznak külsejét sem dóriai oszlopok, sem gipszből csinált ívek nem ékesítik, két ablak az egyik, szintannyi a másik oldalon, közepében egy kis tornác két kőoszloppal, az egész oly egyszerű, egyik oldala oly hasonló a másikhoz, az egész oly mindennapi, hogy olvasóim mindenike bizonyosan akármennyi ehhez egészen hasonló házat látott már életében, s mégis a vad komló, mely a tornác oszlopain, a venyige, mely a falakon felfutott, s buja ágaival még a tetőnek egy részét is félig eltakarta; a kis eleven sövénnyel kerített kert, melyben idegen éghajlat növényei helyett csak rózsák állnak, egyszóval az egész, melyen minden egyszerűsége mellett gondos kezek ápolása látszik, kedves benyomást tesznek mindenkire, ki véletlenül idáig tévedett, ámbár a ház a vidék jártabb helyeitől oly távol áll, az ösvény, mely a Zugligetből felvezet, oly meredek, s a kocsiút oly járhatatlan, hogy ez is ritkán történik.

E ház az, melyet gróf Daliásyné a nyárra kibérelt, s hol őt most Blankával a tornácon találjuk. - A nap már a láthatárhoz közelít, sugárai az alkony bájló színezetét öntik el a tájon, a fák sudarai között csevegve gyülekezik a madársereg, fától fához, ágról ágra repdesve. Lassankint, amint az egyes madárkák ennyi sietés között, mellyel nyughelyüket keresték, elfáradtak, vagy mindenikük ágának háborítatlan birtokába jutott, e beszédes nép is hallgataggá válik, s a vidék felett ünnepélyes csend uralkodik.

Daliásyné elhagyta munkáját; fejét kezére támasztva ül az asztal mellett, s mély ábrándokba merülve nézi a vidéket. Blanka olvas. Időről időre Daliásyné fiatal társához fordul. Szemei szeretettel függnek a hölgy szabályos arcán, mely az olvasás alatt nyert benyomások alatt még érdekesebbé válik; de ez elmerülve könyvébe, úgy látszik, társáról s minden egyébről elfelejtkezett, s amaz az alkony felé fordítva szemeit, ismét gondolkozásait folytatá.

Végre Blanka letevé könyvét, Daliásyné megfordult.

- Hála Istennek, hogy elvégezted - felelt mosolyogva -, csaknem neheztelni kezdék e könyvre, annyira elfoglalta figyelmedet. - De mit látok - könnyek.

Blanka pirulva törülte szemét.

- Boldog leány! ha tudnád, mennyire irigylem e könnyeket.

- Csalatkozol - szólt a hölgy felsóhajtva -, nem szokásom egyébként könyvek felett sírni.

- S ma az öreg Scott facsarta ki e keserű cseppeket, ő, ki egyébként sem tartozik az érzékeny írók közé, s ki, mi több, oly régi író, hogy könyvei fiatalsági emlékeim közé tartoznak.

- Ami valóban szép, az nem vénül el, igazi műnek becse nem függ a divattól.

- Csakugyan azt hiszed? - szólt Daliásyné, kinek ajkai körül mosoly játszott - és ugyan Scottnak melyik műve hatott annyira reád?

- Ivanhoe - mondá Blanka halkan, pirulva.

Daliásynéra e címnek megnevezése látszólag kellemetlenül hatott. - Ah, Ivanhoe - mondá, midőn a kezébe vett könyvet maga mellé letevé. - Ismerem, egyike a régiebb regényeknek. Szörnyű valószínűtlen, de érdekes. Főképp a kosztümökért. Gondolhatod-e magadnak, hogy fiatal koromban egyszer mint lady Rowenna jelentem meg. - S evvel Daliásyné hosszasan elbeszéle egy harminc év előtt az angol követnél adott bált. De bármily eleven s mulatságos lehetett a leírás, s bármi elmések az észrevételek, melyeket egyes kortársairól tett, mindez sem Blanka, sem, úgy látszik, saját kedvét nem derítheté fel, s egy idő múlva az asszonyok ismét hallgatva ültek egymás mellett.

Blanka szemei az alkonyon függtek, arcain ábrándos búsongás vala kifejezve, mintha a napnak fokonkint elhaló fényén s a völgyből mindinkább feláradó sötétségben csak átélt vagy közelítő fájdalmak képét látná.

E hallgatást, mely legalább Daliásynéra nézve, mint azon nyugtalanságból, mellyel szemeit néha fiatal társára függeszté, kitűnt, nyomasztó vala, a völgyből felhallatszó kopogás szakítá félbe.

- S hát kinek volt igaza? - szólt Blankához fordulva. - Nem ismerem-e Gézát náladnál jobban.

Blanka hallgatott, de Daliásyné sokkal jobban ismeré őt, hogysem szokatlan felindulását észre nem venné.

- Rendes dolog - folytatta az elébbi -, úgy látszik, mintha Saskövy jöttének csak magam örülnék. Te hallgatsz? Szemedben könny ragyog, mit jelent mindez? Talán egy kis fergeteg vonult át a láthatáron, melyről nem gyaníték semmit? De neheztelhetsz-e ennyi szerelmet látva?

- Éppen ez az, mi engem aggaszt - szólt Blanka szorult hangon. - Géza indulatos, meggondolatlan. Most is, hogy miután reggel futtatott, s még estére egy bálba kell mennie, mely tulajdonképp az ő tiszteletére adatik, s ő kijön. - Lehetséges-e, hogy e látogatások titokban maradjanak és...

- És ha nem maradnak titokban? - vágott szavába Daliásyné bámulva. - Vajon mi okod lehet titkolódzásra? A hölgy, kit Géza szeret, csak irigyelhető.

Még mielőtt Blanka válaszolhatott, Géza, ki lovát a domb alján hagyá, az asszonyok előtt állt.

- Reménylem, mint győztest üdvözölhetjük önt - mondá Daliásyné azon udvarias mosollyal, mely oly asszonynak, ki a nagyvilág iskoláján keresztülment, mindig rendelkezésére áll.

- Ez egyszer mint megveretett vagyok kénytelen nagyságtok előtt megjelenni - szólt az előbbi jókedvűen, míg Daliásyné odanyújtott kezét megszorítá. - Sajnálom, főképp Andor bátyám miatt, ki bosszankodni fog, de mit tegyen az ember; Váry Muhametje sokkal nagyobb próféta, mint gondoltuk; és szegény Haydim, szép moszlim nevéhez illőleg, végig csak követte dicső mesterét. Igaz, csak egy lóhosszával győzött, de a díjra nézve egy lóhossz annyi, mint egy mérföld. De nem képzelhetnek nagyságtok szebb futást; kár, hogy nem láthatták.

- Én is igen sajnálom - mondá Daliásyné, s részint hogy Géza figyelmét elfoglalja, s ez Blanka felgerjedettségét észre ne vegye, részint, hogy Blanka gondolatjainak más irányt adjon, a futtatásról, gróf Várnayné báljáról, a társaságról általánosan, s ennek egyes kitűnő egyéneiről kezde beszélni. Daliásyné kitűnő mértékben bírta a beszélgetés mesterségét - vagy helyesebben mondva művészetét, mert mi érdemlené inkább a művészet nevét, mint azon ügyesség, mellyel némely emberek s főképp nők, a látszólag legközönyösebb, mindennapiasabb dolgokat egy szép egésszé fűzik össze, mely mulattat, gyönyörködtet, eszünkre s szívünkre

hat, s ha elmúlt, mint egy nyájas álom, bizonyos emlékek helyett csak egy kellemes benyomást hagy maga után. De ezúttal Daliásyné hasztalan fáradt, és sem Blanka, sem ifjú vendégének figyelmét nem vonhatta magára. Mindig sűrűbben kerültek elé azon szünetek, melyek, habár itt nem tudom hány csalogány éneke által betöltve, háziasszonynak soha nem kellemesek. A zajra végre Daliásyné felkelt. - Mielőtt ön elmegy, még teázik velünk, ugye Sárkövy, s egy levelet is bevisz tőlem a postára, melyet még be kell végeznem? - S evvel a házba ment, s Gézát Blankával magára hagyá.

Ha a nyájas olvasó valaha életében hasonló helyzetben találta magát, azaz, ha midőn csordultig telt szívvel kedveséhez sietett, azon erős határozattal, hogy előtte mindent kitár, s a kínzó bizonytalanságnak véget vet, s kedvesét egy kedves néném- vagy húgomasszony, bátyám vagy barátomuram társaságában találta, ki éppen e napon rendkívül szeretetreméltó hangulatban vala, s annyi elmés és mulatságos dolgot beszélt, hogy az ember őt való gyönyörűséggel dobhatta volna ki az ajtón; ha, mondom, nyájas olvasóim e helyzet kellemeit tapasztalásból ismerik - mit igen valószínűnek tartok, minthogy e helyzet nem tartozik a ritkák közé - elgondolhatják a megelégedést, mellyel Géza Daliásynét távozni látta, ámbár ha a beszélgetést, mely még egy ideig folyt, követjük, alig foghatni meg, Géza miért kívánt olyannyira Blankával magára hagyatni.

A színházról beszéltek, sok bálról, a lehető legközönyösebb dolgokról. De a remegő hang, mellyel Géza e mindennapiságokat elmondá, és az észrevehető zavar, mellyel Blanka azokra válaszolt, mutaták, hogy a szólóknak gondolatait más terheli. Többször félbeszakadt a beszélgetés fonala, s újra megkezdetett. Blanka a legélénkebb érdekkel kérde oly dolgokat, melyekhez semmi köze nem volt; Géza felelt, amennyire bírt, s néha hasonló kíváncsiságot tanúsított, de mindketten lehetőleg rosszul érezték magokat, mint oly embereknél másként nem is lehet, kik között azon titkoknak egyike áll, melyet mindketten egyiránt ismernek, melyről egyiránt tudják, hogy végre is beszélniük kell felőle, s melyet az egyik nem mer, a másik nem akar szóba hozni.

Géza szíve csaknem hallhatóan dobogott. Átkozta önmagát, de valahányszor szólani akart és már oly valamit mondott is, mi vallomásának bevezetésül vala szolgálandó, Blanka oly módon felelt, vagy válasz helyett oly egészen más dolgokról kérdezősködött, hogy vallomását ismét későbbre kelle halasztania.

Részrehajlatlan nézőnek figyelmét sem a nyugtalanság, mellyel Blanka Daliásyné visszajöttét várá, sem az ügyesség, mellyel a beszélgetést mindig közönyös tárgyak körében tartá, nem kerülhette ki. Géza csak saját gyengeségét vádolá, s azon arányban, amint magával mind elégedetlenebbé vált, szomorodott el. Ő talán soha ily szerencsétlennek nem érzé magát, mint ezen pillanatokban.

Már hosszabb ideig hallgatva ültek egymás mellett. Géza, kinek szeme egy ideig a holdvilágon függött, mely a messzünnen látszó rónaság felett emelkedett, Blankához fordult.

- Én nem foghatom meg - szólt ez, elébb félbeszakadt beszélgetését folytatva -, a versenyben miként gyönyörködhetik valaki.

- A magyarázat a szóban fekszik - válaszolt Géza. - Versenyezni a férfinak feladata. Lehetnek nemesebb pályák, mint melyen mi futunk; dicsőbb bér, mint melyet a pesti gyepen nyerhetni: de futás között elfeledkezik az ember, s míg társait meg nem előzte, iparkodik, mintha élete, mintha a világ üdve függne a futástól.

- És a szegény állatok? - mondá Blanka, megvallom, inkább azért, hogy valamit szóljon, mint mert az idomítás alatt levő futólovak sorsa iránt különös részvéttel viseltetett.

- Én nem hiszem, hogy erejének teljes használata bármily teremtésnek kínos lehetne; jó futóló részt vesz a lovas ideges izgatottságában, s inkább, hogy a nemes állatnak túlhevét mérsékelve, erejét az utolsó pillanatra kíméljük meg, mint hogy azt serkentsük, feladatunk. S azonfelül - tevé hozzá Géza mosolyogva - annak, ki maga fárad és mindenesetre nagyobb veszélynek teszi ki magát, talán megbocsáthatni, ha lovának erőlködéséről kissé megfeledkezik.

- De éppen az, hogy oly emberek, mint ön, életöket veszélyeztetik.

- Mintha bizony nagy kár lenne ily emberek életéért. - Géza e pillanatban annyira el vala keseredve, hogy e szavakban csak saját meggyőződését mondá ki. - Atyám- s szegény Andor bátyámon kívül létem vagy nem létem egészen közönyös mindenkinek.

- Ön vétkezik, ha így szól.

Csakugyan remegett-e Blanka szava, midőn ezeket mondá, vagy csak Gézának tetszett úgy, azt nehéz volna meghatározni, de e szavak bájló hatást tevének reá. A csordultig eltelt kebelnek csak e gyenge érintésre vala szüksége, hogy eláradjon. - Ó, ha ezt hihetném - szólt, egy szenvedélyes tekintetet vetve Blankára, ki miután a hatást, melyet szavai Gézára tettek, észrevevé, most más magyarázatot akara adni nékik, de hasztalan.

- Ne legyen kegyetlen, Blanka - szólt felindulva -, mért irigylené tőlem a boldogságot, mely szívemet a gondolatnál eltölti, hogy érdekkel viseltetik irántam? Ó, Blanka, ne mondja, hogy csalódom.

És Blanka csakugyan nem mondta ezt, sőt keze, melyet Géza megragadott, remegett.

Ki e bizonyos, csaknem észrevehető remegést ismeri, melynél, ha azt életünk bizonyos pillanataiban érezzük, az egész világ inkább ki látszik fordulni sarkaiból, mint bármily földindulásnál: csak az ítélhet Géza érzeményeiről - a leírást elhagyom.

Géza annyira el vala ragadva érzelmei által, hogy tulajdonképp maga sem tudta, mit beszél, csak azt érzé, hogy minden szó szívének mélyéből jön, s hogy életét adná Blankáért. S ily szavak Gézáéhoz hasonló ajkaktól mondva nem maradnak soha hatás nélkül.

Blanka hallgatva ült ott. Mélyen meg vala hatva ő is. Nemes vonásain látszott a kebelnek belső küzdelme.

- Ó, Blanka, remélhetek-e? - szólt végre szorult hangon az ifjú.

A megszólított csendesen visszavonta hideg kezét, s rövid hallgatás után halk, de elhatározott hangon válaszolá: - Én soha öné nem lehetek.

Ha előtte a tiszta égből villám csap le, Géza nem lehete inkább lesújtva, de egyszersmind meglepve, mint ezen szavak által. - Soha! Soha! Ó, ne mondja e szörnyű szót, Blanka.

- Soha, barátom - mondá Blanka remegő hangon -, jobb, ha egyszerre szokunk ahhoz - tevé hozzá halkabban -, minek tudása talán nemcsak önnek fáj.

- De Blanka, mit tettem, mi által sértettem meg önt, hogy ezt érdemeltem? - Vagy csak csalódás lett volna az, puszta ábránd, hiúságom szüleménye, ha néha azon gondolattal biztatám magamat, hogy ön érdekkel viseltetik irántam, ha néha csaknem meg voltam győződve erről.

Ámbár e szavak keserűség nélkül mondattak, Blanka érzé a szemrehányást, melyet azok akaratlanul kifejeztek, és elpirult. - Bocsásson meg ön - szólt, meghatva a fájdalom által, melyet Géza arcai kifejeztek -, s legyen meggyőződve, hogy habár az életben távol kell is állanunk egymástól, senki több érdekkel, valóbb barátsággal - tevé hozzá halk, remegő hangon - nem követheti lépteit, mint én.

- Érdekkel! barátsággal! - szólt keserűen Géza. - Ó, Blanka, miért e gúny, minek e nyájas szavak? - Mondja ki nyíltan, hogy nem szeret, hogy egészen közönyös irántam; mi más tarthatna távol egymástól, mint saját akarata?

- S ismeri-e ön helyzetemet - mondá Blanka szomorúan -, viszonyaimat, azon kötelességeket, melyeket kezemmel magára vállal? És családja...

- Családom részéről nincs akadály - szólt Géza, kinek e szavaknál reményei visszatértek. - Soha nem fogja választásomat ellenezni, és éppen ma kaptam egy levelet, melyben atyám megegyezéseiket velem tudatja.

- Megegyezésüket? - kérdé Blanka bámulva.

- Világos szavakban - válaszolt Géza. - Mi úton, s ki által jutott atyám szívem titkának tudásához, nem foghatom meg. De szavai világosak. - Itt a levél, melyet éppen akkor kaptam, midőn lóra ülék, melyben írja, hogy ő ezen összeköttetést igen kívánatosnak tartja. - Ó, Blanka, életem boldogsága csak öntől függ.

Blanka hallgatott. Arcain egy percig kínos bizonytalanság vala észrevehető. Végre erőt véve magán, szorult, de határozott hangon válaszolt. - Én soha öné nem lehetek. Soha...

Géza elveresztve Blankának remegő kezét, melyet elébb szenvedelmében megragadott, hallgatott.

- S most ne többet erről - mondá Blanka nyájas, ellentállhatatlan hangon, midőn Gézának kezét nyújtá -, adja jobbját s legyünk barátok, mint eddig voltunk. Idővel ön bizonyosan megért, s megbocsát.

- Én csak egyet értek itt - mondá Géza keserűen -, s ez az, hogy ön nem szeret.

Éppen e pillanatban jött ki Daliásyné a szobából. - A tea mindjárt itt lesz - szólt -, vétek volna e gyönyörű estét a szobában tölteni.

- Nagysád megbocsát - mondá Géza, midőn felkelt s kalapját vevé -, de éppen mikor lóra ültem, hogy kijöjjek, kaptam atyámtól egy levelet, melynek következtében még ma különböző végzendőim lesznek. Ha nagysád elvégezte levelét...

A változás, mely mind Gézán, mind Blankán történt, sokkal észrevehetőbb vala, mint hogy Daliásyné az előbbit tartóztatná - s miután sajnálkozását jelentette ki mai elfoglaltatása iránt, s neki a bálra jó mulatást kívánt, levelét átadá.

S Géza meghajtva magát, hallgatva távozott.

- Az Isten nevében, mi történt köztetek? - szólt Daliásyné Blankához fordulva. - Szegény leány, mily hideg a kezed. Egész tested remeg.

- Ne kérdezz, kedvesem; hagyj magamra egy percig, s nyugodt leszek.

- S nincs-e jogom részt venni Blankám örömeiben s keserveiben? - szólt az előbbi nyájas hangon, a hölgynek kezét megfogva - s mióta vesztém el bizodalmát? - Ha Géza megbántott, hidd el, akaratlanul tevé. - Nem vetted észre arcának fájdalmas kifejezését? - S hallgasd csak, miként vágtat el; magánkívül, kétségbeesve kell annak lennie, ki éjjel így lovagol hegyen le. Ha baja nem történik, mitől komolyan félek - való őrültség így lovagolni -, holnap nálad lesz, s bocsánatot kér.

- Csalódol - mondá Blanka -, ő nem bántott meg. Géza szeret...

- S ez az, mi annyira felgerjeszt? - szólt az előbbi mosolyogva. - Nem tudtad-e ezt régtől óta? - Vagy - tevé hozzá nyugtalanabbul - talán valami akadályok? Atyja levelét említé.

- Csak apja megegyezéséről szólt.

- S hát szerencsét kívánhatok? - mondá Daliásyné növekedő nyugtalansággal.

Blanka hallgatott.

- Előttem hasztalan rejtődzöl. Régtől óta észrevevém hajlamodat, s anyád nem örülhetne inkább nálamnál, hogy ily férfiú karjai között látlak, mint Géza nejét.

- Ne kínozz.

- Különc leány! Ha Géza apja megegyezésével megkért, mi állhatna boldogságodnak útjában? Apád nem fogja azt ellenzeni, ha csak te nem taszítod el Géza kezét. - Daliásyné e szavakat félig enyelegve mondá; ki azonban őt figyelemmel nézte volna, az észreveheti felgerjedését.

- Én Géza neje nem lehetek soha.

- S miért nem? - szólt az előbbi ijedten. - Nem szereted-e őt; nem vagy-e meggyőződve szeretetéről?

- Ó, én nagyon szerencsétlen vagyok! - S evvel Blanka kezeivel eltakarta szemeit, sírni kezdett.

Daliásyné magához vonva a zokogót, egy csókot nyomott homlokára. Véghetlen szeretet, s kimondhatlan fájdalom vala kifejezve arcain.

4

Csendes nyári éj vala. A teli hold fellegtelen égről terjeszté ezüst sugárait a folyó és város felett, s még a Duna partján is rég elhallgatott a zaj. Az áru- s poggyász-halmok, melyeknek felrakását az est félbeszakasztá, most a napszámosoknak nyughelyül szolgálnak. A görög templomtól a sóházig hosszú sorban felállított szekerek nyoszolyákká változtak át, melyekben a parasztasszony tyúk- s libaketrecektől körülvéve, a főzelék- s kukoricazsákokból nyughelyet készített magának, s a gyékényponyva alatt falun hagyott gyermekeiről s aprómarhájáról álmodik, míg férje bundáját a lovak közelében, csaknem lábaik alatt terítette ki, nehogy a sok pesti tolvaj között, kikről annyit hallott, kárt szenvedjen; mert falusi ember fejében a ló és a lopás fogalmai oly közel állanak egymáshoz, hogy ha zsebelőről hall is, csak gyeplősét félti. - Az egész város pihen, látszik; s az őrökön kívül, kik törött alabárdjaikkal egy bolttól a másikhoz ballagnak, s minden ajtón addig dörömbölnek, míg az egész házat álmából felverték, s a tolvajokat közelítésökre figyelmessé tették, csak egy-egy elkésett korcsmavendég ballag még hazafelé - de e csendes nyári éjszaka, hol a város nagyobb részében csak az egymásnak felelő fülmilék csattogó éneke hallatszott, korántsem folyt el oly csendesen azon utca lakóinak, melyben gróf Daruvárynénak háza állt, s Gondos Antal uramnak, kiben az említett ház kapusát van szerencsénk bemutatni, farsang óta nem volt nehezebb éjszakája.

Estéli nyolc órától áll itt; fehér harisnyában, sárga bársony bugyogóval, melynek ha nem is ajka, legalább a pödört bajusz az ajkak felett ellentmond, arasznyi széles szalaggal, mely paszomántos frakkját eltakarja; jobb keze elfáradt a csengetéstől; a bal csaknem elzsibbadott a nehéz ezüst gombú nádpálcától, melyet benne tart, míg háromszögű kalapja alól csak úgy csurog az izzadság, mely e szokatlan lelki s testi fáradság között homlokán kitör. Tíz óra múlt, s még mindig nincs nyugta. A vendégek egy része csak most érkezik, s neki még mindig ott kell állni a kapu előtt, hogy az elkésetteket is illő módon fogadja, majd levéve kalapját s egyszersmind mélyen meghajtva magát, majd csak meghajtva széles derekát, vagy egyszerűen csengetve, mint azt a jövőnek jelen állása vagy a tőle várt borravaló igénylé; s ehhez még

mennyi baj a kocsisokkal, hogy míg egyik a kapun kijön, a másik lovai közé ne hajtson, s a bérkocsik az utcát el ne állják; bizony nehéz kenyér ily embernek, ki míg a nagyasszony - értve ez alatt a jelenleg uralkodó Daruváry gróf édesanyját - élt, csak újesztendőkor s az excellenciás asszony név- és születésnapján állt a kapu előtt, akkor is zsinóros bundában. Gondos uram néha csaknem elérzékenyül önsorsa felett, melynek terhei a házi comtesse-szel mindig nagyobbra nőttek, s csak a comtesse-szel együtt fognak elvétetni.

De Gondos Antal uram azért ismeri állását s nem hagy kitenni magán. Ha a vadembereknek, kik a Daruváry-címert tartják, egyikét bérruhába öltöztetik, nem állhatna ott több büszke méltósággal, mint aminővel ő a számos nézők között, kik a kapu körül összevegyültek, körültekint.

Minden mozdulatából látszott, mennyire érzi ő, hogy ha gróf Daruvárynénál fogadnak, akkor a kapusnak állása nehéz lehet - de szép.

A termek azalatt telve voltak emberekkel. - A társaság, azon legtágasabb értelemben véve, mely szerint ahhoz minden tanácsnok és ismertebb ügyvéd, sőt néha ezeknek feleségei és leányai is számíttatnak, s az, melyről tulajdonképp senki sem mondhatja, mi kevés emberekből áll, mert valahányszor összegyűl, a jelenlevőknek mindegyike olyanokat lát, kik az ő meggyőződése szerint e társasághoz nem tartoznak, ma találkoztak. A nagyvilág s azok, kik csak a nagyvilágba járnak, s mindenki, aki bármily szín alatt e világhoz tartozik, Daruváryné termeiben mind összegyűlt. Alig lehetne alkalom, melynél olvasóim az egész fényes kört egyszerre jobban megláthatnák, s lépjenek be tartózkodás nélkül, s önök szép olvasónőim tiszteletre méltó anyái s őrnői,* ne vegyék el e könyvet gyengéd védenceik kezéből, azon félelemből, hogy őket a nagyvilággal való érintkezés megronthatná. - Mit egy régi barátomtól hallék, hogy az ördög maga sem oly fekete, minőnek festik, hanem legfeljebb is kissé barnácska, az szintúgy áll a nagyvilágról, mely pedig nem oly gonosz, minőnek mondják.

Diogenész, a görög bölcs - ki ha nem is bölcsebb, legalább másoknál ügyesebb vala, mert az emberek figyelmét s bámulását, mely után vágyódott, a lehető legolcsóbb eszközökkel tudta megszerezni magának -, Diogenész, amint beszélik, egy kis lámpással kereste az embereket. Napjainkban aki bizonyos körben embereket látni akar, egész csillárokat gyújt, s ha fiatalabb volnék, itt talán azon reflexiót szúrnám közbe, hogy Diogenész korától úgy látszik nehezebbé vált embereket találni, de tapasztalásaim után biztossá tehetem olvasóimat, hogy ha csak embereket keresnek, azokat Diogenész lámpájával s a lámpa nélkül, csillárok alatt, a napvilágnál, sőt tökéletes sötétségben, mindenütt fel fogják találni. Ki a társaság különböző köreiben megfordult, az mindenütt csak embereket lát, míg végre azon meggyőződéshez jutott, hogy még ő maga sem azon kerub vagy Lucifer, márki Posa vagy Don Juan, kinek magát gondolá. Ki a tenger felszínéből merített, kissé keserűnek fogja találni ízét, de merítsen akárhol legmélyebb fenekéig, az ital azért nem édesebb. Fenn több csillogás, mélyebben több gyöngyök, de végre egy elem, mely, bármily része kerekedjék a többiek fölébe, mindig hasonló marad.

A háziúr - azaz gróf Daruváry, kit az udvarias társaság ma ezen címmel felruházott - az első teremnek középső ablaka és a csillár között foglalta el helyét. Ámbár a nemes gróf ez este legalább háromszázszor hajtotta meg magát, most is valahányszor az ajtó, melynek általellenében áll, megnyílik, úgy mosolyog s hajtogatja magát, mintha csak most kezdett volna ezen fárasztó gimnasztikus gyakorlathoz. Szép sötétkék frakkján egy római rend csillaga

* Ha mindenki új szavakat alkot, mért ne vehetném én is e szabadságot magamnak, főképp oly fogalom magyar kitételére, melyre oly nagy szükség van.

ragyog, mellényének fehérségét a széles rendszalag, mely felette díszlik, méginkább emeli. Minden szava nyájas, minden mozdulata udvarias, egész arca egy mosolygás. Az embernek szinte jólesik, ha reánéz, oly tökéletesen betölti helyét, oly egészen háziúr ő és semmi más. Körülötte a férfiak nagyobb része gyűlt össze, főképp azokat találjuk itt, kik a táncolás korát meghaladva, nem elég otthonosoknak érzik magokat ezen termekben, hogy a háziasszony köréhez csatlakozzanak, de nem hibáznak fiatalemberek sem, kik különösen azért hívatván meg, hogy táncoljanak, csupa szerénységből nem határozhatták el magokat arra, hogy valakit fölkérjenek, s most az egész világ botrányára munkátlanul állnak itt, míg a harmadik teremben több, s pedig közöttük két protonótárius kisasszony pihenni kénytelen.

E terem talán inkább eltelt a többieknél. A háziúron kívül az ajtó is vonzó erővel bír. Néhányakra azért, hogy a rajta belépő táncosnőket öltözetjök első szépségében láthassák meg; másokra, mert ha a nagy kérdés, mely főképp e teremben mindenkit annyira érdekel, tisztába jött: lesz-e vagy nem lesz-e vacsora? adandó alkalomnál észrevétlenül kicsúszni akarnak; és e szobának még azon tagadhatatlan előnye is van, hogy minden fagylalt, minden csemege és hűsítő ital itt vitetvén keresztül, a fagylaltok nemcsak bőségben, de szép consistens állapotban kaphatók. - A szüntelen beszélgetés s nevetés után ítélve, melynek a csészék s kávéskanalak csengése kellemes accompagnementül szolgál, a vendégek szintoly megelégedettek, mint háziurok.

A második teremben, hol, mielőtt a tánc megkezdetett, a grófné főkvártélya vala, melyben ő vendégeit nyájasan mosolyogva elfogadá, a mulatság sokkal csendesebben folyik, sőt nem tudom, vajon ha egy oly embert, ki a művelt világ erkölcseit nem ismeri, e szobába vezetnek, észrevenné-e, hogy mindazon asszonyságok csakugyan mulatnak; főképp hogy oly igen jól mulatnak, mint azt holnap azoknak, kik Daruváryéknál nem voltak, mondani fogják. - Itt-ott egy fiatalabb vagy egy azon, a nagyvilágban nem ritka asszonyok közül, kik, mert mindig fiatalokkal társalkodnak, hajadon fővel, virágkoszorúkkal a homlokon jelennek meg a bálokon, magokat szintén fiatalnak tartják s csakugyan annyi ideig fiatalkodnak, hogy e korra csaknem elévülés címe alatt is jogot tarthatnának, egyik szegletben vagy a táncterem ajtaja közelében, hol az átlejtő párokat láthatják, fogtak helyet, s úgy látszik, elég jól mulatnak. Körülöttük az udvarlóknak egész serege csoportozik s a szemrehányó tekintetek, melyeket egyes kisasszonyok s ezeknek mamái e körökre vetnek, nem ronthatják az itt uralkodó jókedvet. - Az öreg Bandaházyné ő excellenciája is, ki egy vén tábornokkal s egy pár nem sokkal fiatalabb barátnéjával egy whistasztalnál fogott helyet, de azért szintoly élénk figyelemmel követi a közelében folytatott udvarlásokat, látszólag éppoly jól érzi magát, s évektől óta nem botránkoztatott meg ennyire, mint ma, s arcán látni, mennyire jólesik néki ez öntudat. A többiek, kiket e teremben találunk, inkább sajnálat mint irigység tárgyainak látszanak; s azon félhomály, mely csillár s nem tudom hány gyertya s lámpás dacára e teremben a többiekhez képest uralkodik s uralkodni fog, míg - mint Daruváryné mondá - a szerencsétlen meggyszín kárpitok, melyeket méregdrágán hozatott Lyonból, a falról le nem szedetnek, vagy e szalon kivilágítására az átellenben álló ház nem gyújtatik fel, még neveli a szomorú benyomást, melyet a tánc megkezdése után a mellékszobák reánk közönségesen tesznek.

Daruváryné rég elhagyta tea-asztalát. A nagy ezüst bouloire előtt, körülrakva tálcákkal s csészékkel, tálakkal, s tányérokkal, palackok- s poharakkal, a sütemények és csemegék minden nemeivel, most csak Flóra kisasszony áll. Engedelmet, hogy kisasszonyról szólva *csak*-kal élek. De e szócska Flóra kisasszonnyal mintegy természetes összeköttetésben látszik lenni. E szócska nélkül Flóra kisasszonyról senki sem szól a házban. Flóra Daruvárynénak *csak* távoli rokona. Az atyafiság oly távoli, hogy addig, míg szülei éltek, sőt később is, midőn Flóra árva lett, s évekig egy szegény nénjénél lakott, Daruváryéknak nem is jutott eszébe. Csak mikor a vén kisasszonyt, ki a házat elébb vezette, eltemették, akkor villant fel egyszerre

ez emlék a grófné nemes keblében. Még aznap írt. Később a kisvárosba, hol Flóra lakott, küldé tiszttartóját, hogy felőle kérdezősködjék. Végre hintó ment s elhozta a kedves rokont, ki néha maga is alig foghatta meg, miként jutott egyszerre e megtiszteltetéshez, s valahányszor Daruváryné őt mint rokonát valakinek bemutatta, elpirult, mintha felőle oly dicséretet mondanának, melyre ő egészen érdemetlen. Egyáltalában Flóra kisasszony sokkal szerényebb, mint helyzetéhez illik. Mintha egyre csak azon törné fejét, hogy senki által észre ne vétessék, pedig Daruváryné őt nem azért öltözteti selyemruhákba, melyekben elébb maga járt, s nem azért öleli meg és szól oly nyájasan vele idegenek előtt, hogy e viszony titokban maradjon. - Sőt Daruváryné éppen meg akarja mutatni, hogy ő nem olyan, mint mások, kik szegény rokonaikat eltagadják. Flóra kisasszony Daruváryék házában ugyanazon feladatnak felelt meg, melyért a régi malom a potsdami kertben meghagyatott - engedelmet a merészségért, mellyel az ország egyik legszendébb s csendesebb kisasszonyát egy szüntelen kereplő malomhoz hasonlítom. Valamint ez, melyet jelen gazdái is rég eladtak volna a királynak, csak azért marad a palota közelében, hogy Nagy Fridrik erényeire emlékeztessen, ki miután a malmot gazdájától nem alkudhatta ki, azt bármennyire alkalmatlannak tapasztalta is, erőszakkal elvenni nem akarta; úgy Flóra kisasszony Daruváryék leereszkedését, jóságát s atyafiságos indulatait hirdeti hallgató ajkaival.

A tea-asztal mellett most csak egy nyugalmazott őrnagy s Birkásy tanácsnok úr foglaltak helyet; régtől óta Flóra kisasszonynak tisztelői, főképp ily alkalommal, hol az előbbi megmutathatta, hogy legalább gyomrára nézve nem invalid, s az utóbbi senki mást nem talált, kinek egykori házassági viszontagságait s az érdemeket, melyekért a kamarási kulcsot megkapta, elbeszélheté. Flóra türelmetlenség nélkül hallgatá Birkásy tanácsnok úr viszontagságait s diadalát, s ha az őrnagy kiitta findzsáját, szintoly nyugalmasan újra megtölté azt. Flóra kisasszonynak ellensége talán azt mondotta volna, hogy úgy néz ki, mintha esze máshol járna, mintha e megrakott tea-asztal előtt, mely felett mint a bőség istenasszonya uralkodik, nénjének kis szobája jutna eszébe, s az idők, mikor egy faggyúgyertya világítása mellett emészté fel egyszerű vacsoráját a jámbor öreggel, ki őt nevelte, s kit talán soha többé látni nem fog. - Flóra arcain egyes pillanatokban különös szomorúság vala kifejezve, mely azonban eltűnt, mihelyt Daruváryné a táncterem ajtaján benézett. Mihelyt a házikisasszony kedves rokonának tekintetét észrevevé, kifejezése vidámabb lett, s oly mosolygással hallgata Birkásyra, hogy a vén tanácsnok nem tudta, mit csináljon örömében, s újult erővel egy egészen új történet előadásához fogott.

De menjünk a táncterembe, hol a nagy kristálycsillár alatt az egész társaságnak, legalább etikailag, legérdekesebb része összevegyült; s hol, ha a mozgást és meleget vesszük, mely kémiai rokonságok kifejtésére annyira alkalmatos, kétségen kívül nagy dolgok történnek.

Az első hatás kábító. - A tény, melyet több száz gyertyának a nagy tükröktől s fehéren márványozott falaktól visszavetett világa terjeszt, csaknem elvakít. - Nincs szem, mely ily világítás mellett a szobában árnyékot vagy a legtisztesebb asszonyságok arcán redőket vehetne észre. Lehetnek, kik ezt s a lármát, melyet a legalább kétszer erősebb zenekar, mint a terem nagyságához illenék, hangszereivel tesz; a tolongást, a hőséget s még inkább az ijesztő légvonalt, mely a nyitott ablakokon bejön, talán nem tartják igen kellemetes dolgoknak, de hogy az egész - olyanra nézve legalább, ki nem szorult magosabbak közé, kik tőle minden kilátást elzárnak - igen érdekes látvány, az nem szenved kétséget, s én részemről nem bámulom, ha a táncolók s néha a háziasszony nagy bosszúságára a táncterembe annyi néző tolong, ki tyúkszemeit nem félti; alig találhatni helyet, mely a legmélyebb reflexiókra ennyi anyagot nyújtana. S ne gondolja senki, hogy e reflexiók csak korunk frivolitását, az emberek s főképp az ifjú kor esztelenségét illethetik.

Valami római - ha nem csalódom, Cicero - mondja egy helyen, hogy soha józan ember nem táncol. Kétezer esztendő előtt ez talán igaz lehetett, s igaz lehet most is faluhelyen vagy talán még a külvárosok táncvigalmairól is, hol bor-, vagy legalább örömittasan vegyülnek a párok a zene víg hangjainál, s száz közül, kiket a csárdás elragadt, alig van egy, kinek eszébe jutna, hogy az, kit körülforgatott, nem a legszebb s leggazdagabb leány a szobában. De azon társaságban, melyet Daruváryéknál találunk, ez másképp van. Itt az emberek soha nem józanabbak, soha nem vigyázóbbak minden szóra és mozdulatra, mint éppen tánc alkalmával. Úgy látszik, mintha mulatnának, de azalatt mindenik csak egy kötelességet teljesít, s oly példás elszántsággal, hogy avatatlan nem is gyanítja, miként gond s nem mulatság az, mit maga körül lát.

De hagyjuk ezt; a sok reflexió után, melyekben fiatal koromban éppúgy gyönyörködtem, mint mások, arról győződtem meg, hogy a reflektálásnál hálátlanabb foglalatosság nincsen. Éppen mert az, mi élvezetet nyújt, oly múlékony, azért ragadjuk meg a pillanatot; éppen mert a legtöbb gyönyört nyújtó dolgok mélyebben vizsgálva elvesztik szépségöket, azért tartsuk magunkat a felszínhez, tekintsünk körül Daruváryné fényesen világított tánctermén és felejtsük a jövőt, melyet azóta szintén átéltünk. - Azok közül, kik 1836-ban Daruváryné termeiben táncoltak, a nagyobb rész még él. - E virágoknak azóta láttuk gyümölcseit is; egy része elfonnyadt, a másik meghízott szemünk láttára, s a fiatal nő, kiért akkor epedénk, az idén barátságosan meghítt unokáinak karácsonyfájához; de felejtsük ezt, 1836-ban mindezt nem tudtuk még, tartsuk magunkat akkori ismereteinkhez.

Azon adományok között, melyekkel a Mindenható e hazát megajándékozta - hogy a jelen esetben Erdélyt is ide számítom, magától értetik -, mindazon természeti kincsek között, mondom, melyekkel az ég Magyarországot az aranytól kezdve a kőszénig oly bőkezűleg megáldá, nincs egy, melyért a végzetet inkább áldani okunk volna, mint asszonyaink, s ki e tántcteremben körülnézett, az bármennyire elfogult a külföld előnyei iránt, meggyőződött, hogy hazánknak e tekintetben nincs mit irigyelni tőle. Az Ambrusfy-, Menyhérdfy- és Zsigmondfyak, a Pusztaházy-, Faluházy- és Városházyak, az Oroszlányváry-, Sasváry- és Sárkányváryak, ma legdélibb leventéikkel jelentek meg a sorompók között, és soha harcjátékban több seb nem osztatott, mint a kék s barna szemek fegyverei által. A részleteket, még a küzdők öltözetét is, mely a győzelemre oly nagy befolyást gyakorol, és azért harcjátékok leírásánál többnyire fődolognak tartatik, elhagyom; elég, ha azt mondom, hogy Daruváryné estélye egyike volt a legfényesebbeknek, hogy a táncban semmi lankadtság nem vala észrevehető, s hogy a háziasszony s vendégek teljesen meg voltak elégedve egymással. Csak egy hibázott, s az Géza vala, kinek távolléte mindenki s főképp a háziasszony által észrevétetett.

A nagyvilágban minden fiatalember, azaz ha legalább mérsékelt vagyonnal bír, főképp táncvigalom alatt mindig érdekes; férfiak végzete e körökben többnyire a sorsjegyekéhez hasonló, melyek csak a húzás után vesztik el értéköket. Géza kedveltje vala a társaságnak. A férfiak szerették nyílt, őszinte magaviseletéért. A nőkre szépségén kívül még etourderie-je is bizonyos varázzsal bírt. Oly emberek, kiken első tekintetre meglátszik, hogy nem sokat fontolgatnak, hanem impulzus után járnak, a népet s az asszonyokat s néha mindkettőnek kárára, legkönnyebben elragadják, és midőn Saskövy tizenegy óra felé a terembe lépett, jötte szenzációt keltett. A háziasszony szelíd szemrehányásokkal fogadja, az anyák hallgató serege, mely a fal mellett ül, barátságosan, nyájasan köszöntget, a férfiak kezet szorítanak, s a négyes csaknem zavarba jön a kisasszonyok ballépései által, kiknek figyelmét az elismerten legjobb táncos egészen magára vonta.

Géza a diadalt - mely neki, mint minden fiatalembernek máskor jólesett - ma alig vevé észre. Szótalan vala és szórakozott, sem a keringő, sem a csárdásban, mely a négyest követé, részt nem veve, szörnyű fejfájással mentegetve magát.

Végre a cotillion jön. Ha ezredek múlva jelen erkölcseink és szokásaink archeológikus vizsgálatok tárgyai leendenek, a női öltözet egyes részeiről, a módról, amint hajaik rendeztettek, tudóstársasági tagok értekeznek, s az utókornak valamely pedánsa a XIX. század táncáról könyveket ír, bizonyára semmi nem fogja nagyobb zavarba hozni az érdemdús férfiút, mint a cotillion nagy kérdése. A német keringő, a francia négyes, a magyar csárdás, a polka, minden tánc mintegy magával hozza útlevelét a jövő korhoz, s legalább etnografikus tekintetben meghatározható; a cotillionnál maga a kétértelmű név egy rejtély s hát még a dolog maga? Ha az utókor tudósa hosszú fürkészés után az egyes tények tudomására jut, s kétségbevonhatatlan bizonyságokból meggyőződött, miként a tánc azzal kezdődik, hogy a táncosok lélekszakadtan székekért futnak, s azokat nagy körben s néha a nézők tyúkszemére felállítják; hogy azután mindenik egy táncosnét keres magának, de csak hogy mellette üljön, vele időről időre a termen egyszer körülkeringjen, s azután nézze, hogy párját oldaláról mások vigyék el, s ő nagy orral vigasztalja magát, hogy szintén másokkal táncol; hogy a hölgynek csak azért van szüksége egy bizonyos táncosra, hogy mindenikkel táncolhasson, s hogy a férfi két széket cipel helyére, csak hogy rajtok maga üljön, kérdem, van-e archeológikus tapintat, mely azt, ki a korunkban létező házassági viszonyokat nem ismeri, e labirinton keresztülvezethetné.

Ha időm volna, vagy azt remélhetném, hogy e mű, mint Apulejus arany szamara, ezredek múlva tudósok kezeiben fog forogni, egy különös értekezést írnék a cotillionról, mely a jövőnek kútfőül szolgálhatna; de az események rohannak. A táncosok nagy zajjal végre rendbehozták székeiket, a párok leültek, az előtáncos tapsolt s a zene víg hangjaira a fiatal világ keringeni kezd, míg a társaságnak idősebb része, a márványozott fal mellett sorban letelepedett anyák és nagynénék tisztes koszorúja azon élénk részvéttel kíséré a keringést, mellyel a rulett forgását követjük, ha a játékon a mi részünkről is tetemesebb összeg áll, vagy azon édes-keserű érdekkel, melyet mindenki, saját múltjának emlékét látva, érezni szokott.

Elmúlt-e Gézának főfájása, a háziúr vagy asszony iránti tisztelet, vagy a vonzalom, melyet a kis Flóra mindenkire gyakorolt, bírta őt arra, hogy a táncosok körében helyet fogjon, nem határozhatom meg; annyi bizonyos, hogy táncolása nem jókedvből történt. - Géza soha életében nem volt rosszabb kedvében; minden mozdulatából felgerjedés vala észrevehető, maga tánca indulatosságra mutatott. Kik őt gyermeksége óta ismerték, nem hitték volna, hogy Géza ily nervózus lehet; természetesen ideges, mint fiatalemberhez illik, azaz úgy, hogy a beteg ugyan nem ájul el, de könnyítve érzené szívét, ha valakit vagy valamit földhöz csaphatna, s megnyugtatására az egész világgal veszekedni szeretne.

Eleinte nem hiányoztak a kérdezgetések, de Géza feleletjei oly határozottan rövidek valának, hogy számos rokonainak dacára, kik, mint tudva van, családi jogaik közé számítják, hogy a fájó helyet nagy részvéttel megtapogassák és érzékenyen megszorítsák, végre békén hagyatott. Rosszkedve, úgy látszik, elterjedt szép táncosnéjára is, s ez valahányszor választatott, oly kedvtelenül követé táncosát, s annyira visszasietett székéhez, hogy Flóra sem háboríttatott többé, s az érdekes pár e zsúfolva eltelt teremben csaknem magára hagyatva, oly zsén nélkül folytathatá beszélgetését, mintha kívüle senki sem volna a szobában.

Flóra, ha nem is a város legszebb, legalább kétségen kívül legkellemesebb leányai közé tartozott. Vonásaiban hiányzott azon szabályosság, melyet az ókor szobrain bámulunk, de hisz benne nem volt semmi, mi szoborra emlékeztetett, legfeljebb sima bőrének fehérségéről juthatott volna ily valami eszünkbe; de a kerekded arc, mely színével elárulá benyomásait, s

mint a rózsa, melyet szellő ingat, minden gyenge érintésnél pirosabbnak látszik, a kedves mosoly s még inkább e vidám tekintet, e szemek, oly setétek s mégis oly csillogók, hamar elűze minden ily gondolatot. Flóra előtt csak életről gondolhattunk; s éppen ezen elevenségben fekszik a varázs, melyet mindenkire gyakorol, ámbár sem gróf Daruvárynénak ízléséből, ki a bálöltözetet nagy figyelemmel maga kereste ki, sem a komornának ügyességéből, ki Flóra sötét fürteit rendezé, semmit levonni nem akarok. - Az öltözet is tökéletes. - A házikisasszony oly sima, oly csinos, oly egyszerű minden gond mellett, mely öltözetére fordíttatott, hogy a legszigorúbb bíró órákig törve fejét, egy virágot vagy szalagvéget nem találna, melyet más helyen kívánna. De Flóránál e díszkötés csak mellékdolog, melyről megfelejtkezünk, annyira érdekesnek látszik a tartalom.

Flóra s Géza cousinek voltak; engedelmet ez idegen hangzatú szóért, de ha tőlem azt kívánják, hogy igazmondó történetemben a dolgokat saját nevökön nevezzem, nem élhetek mással. A prózai unokaöccs és unokahúga, melyet kétségen kívül prókátor gyártott, legfeljebb periratokban használható. Hibázik a magyar szóban épp azon költői határozatlanság, mely a cousini viszonynak fő báját teszi, azon bámulatos elaszticitás, mellyel cousinjeink köre a szükséghez képest, ha gazdagok vagy miniszterek lettünk, egyszerre roppanttá nő, s ha megbuktunk, éppoly váratlanul csaknem eltűnik. - Mert nem a rokonságnak egy bizonyos foka az, melyet a cousin szóval kifejezünk, e név a rokonság minden fokozatára egyiránt illik, hol a házassághoz diszpenzáció szükséges, s vigasztalásul egy atyafiúi csók megengedtetik, sőt néha az atyafiságnak semmi ismert fokozata nem szükséges hozzá. Vannak esetek, hol cousineknek nevezzük, tegezzük egymást, s mindenen inkább kétkednénk, mint cousinságunkon, s ha a kérdés törvényszék elébe kerülne, atyafiságunk akár a római, akár az egyházi törvény szabályai szerint nem ismertetnék el senki által. - Csaknem ilyen vala az atyafiságí viszony Géza és Flóra között is.

Tény az, hogy a Daruváryak nemzetiségi fáján több Saskövy-kisasszony található, s hogy Géza szépapjának anyja Daruváry Sára volt; tény az is, hogy a két család ezen viszonyok következésében bizonyos jogokat közösen bír, s csaknem nyolcvan esztendő óta perlekedik egymással, mi az atyafiság legbiztosabb jeléül szolgál. De tökéletesen e viszonyokat csak a két család illető ügyvédei ismerték, vagy legalább csak ezen úriemberek vitatkoztak felette, Géza és Flóra nem tépelődve e dolgokkal, semmin sem kétkedtek kevésbé, mint rokonságukon, s oly bizodalmasan tegezték egymást, mintha mégoly közel állnának egymáshoz.

- Mi bajod, Géza? - kérdé Flóra mellette ülő táncosát.

- Semmi, csak kissé rosszkedvű vagyok, s ennek következtében nagyon unalmas; szinte szemrehányásokat teszek magamnak, hogy táncra kértelek, csak hogy oldalam mellett, mint Sepregi feleségéről mondják, legszebb idődet elveszítsed.

- Nem fogom elveszíteni időmet, mint úgy hallom, Sepreginé sem veszti el - szólt Flóra mosolyogva -, hanem addig kínozlak, míg megmondod, mi bánt, s ismét vígan látlak. A mi bálunkon nem szabad szomorkodnod, főképp ha velem táncolsz, nem; - nem tűröm.

- Mily zsarnokság - mondá Géza mosolyra kényszerítve magát -, vigyázz magadra, szép húgocskám. Egy történetet olvastam valami régi könyvben, egy szicíliai zsarnokról, ki miután nejét sok esztendőn át minden módon gyötörte, végre csak azáltal vesztette hatalmát, mert nejének a sírást tiltotta meg. A rosszkedv nekünk, férfiaknak bennszületett jogaink közé tartozik, melyektől magunkat megfosztani nem engedjük. Rövid időre megfeledkezhetünk róla, de egészen soha nem mondunk le.

- S mi meg nem tűrünk rosszkedvet.

- S miért, ha szabad kérdeznem? - mondá Géza, mindig enyelegve. - Talán asszonyi hiúságból?

- Legyen úgy; de vajon oly vétkes-e az a hiúság, mely magát sértve csak akkor érzi, ha közelében valakit szenvedni lát?

Flóra, kinek egész magaviseletében az enyelgésnek s komolyságnak különös vegyülete vala észrevehető, e szavakat csaknem érzékenyen mondá.

- Komolyabban veszed a dolgot, mint kellene - szólt Géza nyájasan. - Ha rosszkedvűnek látsz, mindjárt szenvedek-e azért? Nem érzed-e te is lehangolva magadat sokszor; egy virágért, mely, ha hajadba tűzöd, nem egészen úgy áll, mint akarnád; egy kis kellemetlenségért, egy semmiért? S nem lehetnek-e hasonló okaim, sőt nincsenek-e? - Ha az ember pénzét elveszti, s mi több, a pályán legyőzetik, s pedig oly lovon, melyhez teljes bizalma van, más is elkedvtelenedik, főképp ha ily dolog az életben először történik meg rajta.

Géza annyira örült, hogy rosszkedvének plauzibilis okot adott, hogy az utolsó szavakat csaknem vígan mondá el.

- Azt másnak mondd - szólt Flóra fejét rázva -, ne nekem, kivel egy kocsin jöttél a pályától, s ki akkor rendkívül jó kedvedet bámulta. - Futtatás óta kellett valaminek történni, s nem nyugszom, míg meg nem mondod. Nem is tudod, mily jó tanácsadó vagyok, s néma, mint a sír.

Alig van helyzet az életben, hol asszonyi részvét ránk, férfiakra hatást ne gyakorolna. Mint téli napokban a nap meleg tekintete, szintoly ellentállhatatlan e hatás, s habár e meleg sugaraknak befolyása kétségen kívül annál erősebb, mentül szebb a nap, s mentül közelebb járunk a tavaszhoz, némi befolyást mindig gyakorolnak, s ha általános olvadás nem következik is reá, legalább kissé engedni kezd.

Flóra véghetlenül kedves vala e pillanatban; a meleg részvét s gyermeteg kíváncsiságnak vegyülete kéréseit csaknem ellenállhatatlanná tevé. - E veszélytől Gézát Bástyai Izolda kisasszony mentette meg, ki a nagyon is élénk beszélgetést, mely közte s Flóra között folyt, észrevéve, az utóbbit, mint hű barátnéja, minden támadható veszélytől meg akarta menteni, s Gézát táncra híva. Flóra egy percig bosszúsan nézett az eltáncolók után, a jövőben ő is egy másnak karjain hívtelen párja után repült. Valóságos szerencse, hogy e világban, hol annyi bosszantó dolog történik, a vigasztalás bosszúságunkat többnyire oly közelről követi.

Daruváryné ezalatt leeresztve szemüvegét, szomszédjaival beszélt, s nem győzé a Faluházy-kisasszonyokat dicsérni, míg a három bájló teremtésnek sárga turbános anyja, ki tőle másodiknak ült, oly nyájasan mosolygott, mint e pogány föveg alatt talán senki nem mosolygott még. Mikor Daruváryné szemüvegét megint szeméhez emelte, Flóra s táncosa ismét helyeiken ültek, s folytaták beszélgetéseiket, vagy helyesebben új beszélgetéshez fogtak, mi beszélgetésnél, mint sok más dolognál, mindig legtanácsosabb.

- Már nem szükséges többé, hogy rosszkedvednek okát megmondjad - szólt Flóra enyelegve -, mindent tudok; nem is foghatom meg, miként nem jutott mindjárt eszembe.

Gézát a gondolat, hogy valaki rosszkedvének okát gyaníthatná, annyira sérté, hogy elpirult, s midőn Flóra észrevevé a hatást, melyet szavai tettek, enyelegve kérdé, nem lenne-e kíváncsi megtudni, mily módon jutott titkához, Géza látszó zavarban válaszolá, hogy csakugyan. - Mire Flóra azon finomsággal, mellyel asszonyok észrevételekben a világ minden természetbúvárait felülmúlják, s azon mindent s még a mindennél jóval többet gyanító tapintattal, melyre nézve a legügyesebb vizsgálóbíró sem mérkőzhetik a legszendébb hölgyekkel, egy

egész sor tényt adott elő, melyek mind az estély kezdetétől mostanig történtek, s melyeknek sorozatából kisült, hogy Géza Oroszlányváry grófnéra vagy ez reá neheztel.

- Szegény Oroszlányváryné - mondá Géza mosolyogva.

- Nem látom átal, mi volna rajta oly igen sajnálatraméltó? - szólt az előbbi kissé rosszkedvűen, mert a módból, mellyel Géza nagy felfedezését fogadta, észreveheté, hogy csalódott.

Flórának ezen kérdésnél talán igaza volt; a szép grófné valószínűleg maga sem mondhatta volna meg, mért annyira sajnálatraméltó, azonban Géza válaszának sem tagadhatjuk alaposságát. Oroszlányváryné csakugyan azon asszonyok közé tartozott, kiket saját nemük közül kevesen szeretnek; csakhogy ez talán nem oly nagy szerencsétlenség, miután a profánus férfivilág többnyire éppen azt bámulja leginkább, mit a szép nem indexébe tett.

Azon nagyszerű harcban, mely amióta a világ áll, s ahol annak csak egy kis darabját látjuk - természetesen csak a nagyvilágot értem - az idősebb hajadonok s fiatal nők között folyik, e belső háborúban, mely a női respublikát annyi éven, sőt századon át széttépi, s melyben bármiként változzanak a küzdők, bármennyi hajadon menjen át a fiatal nők táborába, hogy ebben idejét kiszolgálva, egy bizonyos korban ismét a hajadonok seregét támogassa, békéről álmodni sem lehet, ezen csatában, amennyire az a pesti síkon folyt, Oroszlányváryné az egyik tábor hősei közé számíttatott. Való Achillese e hadnak, s pedig még sarkában sem sebezhető; mert ez, s mi vele összefüggött, oly tökéletes vala, hogy hozzá rágalom nem fért.

- Igazságtalanok vagytok mindnyájan Oroszlányváryné ellen - szólt Géza -, egyedüli hibája az, hogy sokaknál szebb s szeretetreméltóbb...

- S talán kacérabb is.

- Az még nagy kérdés.

- Ha még ezt is tagadod, tovább mész Oroszlányváryné legvakbuzgóbb híveinél. Hány embert nem bolondított el ez asszony, hánnyal nem hitette el, hogy szereti, s pedig nincs szíve, nincs egy csepp szíve.

- Ha csak ez bűne, legalább nem áll egyedül. - Géza e szavakat keserűen mondá. Tehát mégis asszony rejlik rosszkedve fenekén, gondolta magában Flóra - de éppen midőn e felfedezés nyomán fürkészéseit folytatni akarta, általános tapsolás figyelmessé tevé a beszélgetőket, hogy a tánc sora rajtok van, s Géza karjai közé fogva bájló vallatóját, minden további kérdezősködésnek véget vetett.

Hogy az élénk beszélgetés, melyet Géza kedves húgával folytatott, észrevétlenül nem maradt, arról, miután Daruváryné Pesten adta bálját, s Géza a jobb partik közé tartozott, kétség nem lehet. Kíváncsiság s bámulat, részvét és irigység kifejezésével fordultak a szemek a fiatal párra, s főképp Daruvárynéra.

- Ebből pár lesz; nem tudod, mennyi részt veszek boldogságodban - súgott Hegyfokyné fülébe. - Daruváryné eléggé ismeri az érzékeny szívet, mely hozzá szól. - Hisz mióta Hegyfoky, éppen akkor, mikor a válópert kezdeni akarták, meghalt, özvegye soha nem maradt huszonnégy óráig sírás nélkül. Azok közé tartozott ő, kiknek tulajdonképpen semmi más tulajdon foglalatosságuk nincs, mint hogy mások dolgaiban részt vegyenek. A nagyvilágban, sőt csak itt - mit én azoknak megszégyenítésére mondok, kik e köröket érzéketlenséggel vádolják - mindig találkoznak ily kedves teremtések, kik, ha valaki kudarcot vallott, azt nagy részvéttel és sóhajtozások között tovább beszélik, s kiknél minden bajunknál éppoly bizonyosan számolhatunk a részvét könnyeire, mint ha a patikában pezsgőbort keresnénk. Ilyen vala Hegyfokyné. Mint kikötőkben rég szolgálatkívül álló sorhajót tartanak, csak azért, hogy minden nagyobb

alkalommal gyász- és ünneplobogókat vonjanak fel árbocain, így ezen érdemes asszonyság az egész társaság örömeit s bánatát viselte magán, szíve csak másoknak érzett, s önzéstelensége e részben annyira ment, hogy például rokonainak bajaival - csak azért, mert ezek hozzá közelebb álltak - sokkal kevesebbet tépelődött, mint másokéval.

Mit érezhetett ezen általán véve annyira érzékeny teremtés oly esetben, mely Daruvárynét illeti, főképp midőn éppen mellette ült, leírhatatlan; csak Daruváryné érté e szívet. - Te valóságos angyal vagy, Birim - mondá mosolyogva -, de hidd el, nincs szó róla.

- S nem ismerem-e én az emberi szívet - sóhajtott Hegyfokyné -, nem szenvedtem-e eleget, hogy ismerni tanuljam? A két fiatal ember csak egymásnak él. Egy fertály óráig szóltak egymással, oly érdekesen, mintha észre sem vennék, hogy kívülök még valaki van a teremben.

- Gyermekségök óta ismerik egymást. Géza cousinja.

- Annál inkább fog teljesedni jóslatom - s a résztvevő grófné egy üdvteli tekintetet vetett mellette ülő barátnéjára, mintha már a lakodalomnál lenne, és a mátka szerepét maga vállalta volna fel.

- Te angyal vagy, Biri - mondá Daruváryné, az alkalomhoz illő meghatással szorítva kezet, s alig véve észre a sokat mondó sóhajtást, mellyel ez kézszorítására felelt, újra fölemelé szemüvegét.

Géza már választott, s egy egészen közönyös kék kisasszonnyal táncolt. Flóra megkerülve az egész kört, soká habozott, míg végre Sajó Kálmán felé fordulva, őt választá.

Daruváryné, úgy látszik, nem egészen helyeslé választását. Arca s a mozdulat, mellyel szemüvegét előbb leereszté s később ismét fölemelve, Flórára szegzé, némi türelmetlenséget fejeztek ki, melyet azonban talán csak Flóra maga vett észre. Kálmán, ki a tánc után Flóra széke mögött foglalt helyet, nem is gyanítva, hogy jelen állása valakinek botrányul szolgálhasson, csak boldognak érezé magát. Az, hogy Flóra, kit előbb csak a terem másik oldaláról távolról bámult, őt maga fölkereste, oly váratlanul lepte meg, hogy örömében még kevésbé tudta, mint máskor, mit tegyen. A szerény ifjú éppoly kevéssé foghatta meg, mért választá Flóra annyiak között éppen őt, mint Daruváryné. Flóra ellenségei, azaz csinosabb barátnőinek nagy része, szüleik s rokonaik egész seregével, ebben csak Flóra kacérságának jelét látták, mellyel mindenkit magához édesget, s ha valakit egyszer hálójába kerített, szabadulni nem enged; mert ugyan mi más oka lehetne Flórának arra, hogy Kálmánt kitüntesse? Éppen Kálmánt...

Mondják közönségesen, hogy minden társaságban találni valakit, kit a többiek az elsőnek tartanak, ki másoknál magasabban áll, vagy kinek mások legalább hódolnak, kinek ítélete törvény, kinek tettei példányokként fogadtatnak el. Mennyire igaz ezen állítás, azt mások fejtsék meg; hogy azonban minden társaságban van valaki, kit az egész világ utolsónak tart; hogy egy oly egyediség, melyet az egész világ sajnál, nevet, s melynél magát mindenik valamivel többnek tartja, nélkülözhetetlen, az nem szenved kétséget. Én legalább még minden körben, hol megfordulék, találtam ily állású egyedeket s pedig minden fajból. Az öregasszonyok között van egy, ki társainál vastagabb, vagy nevetségesebben öltözködik; az öreguraknak meg van páriájok, kihez képest a többiek szeretetreméltóknak érzik magokat, s ha vendéghaját nézik, bizonyos öntudattal s győzelmi reményekkel simítgatják előre ritkuló fürtjeiket; a kisasszonyok körében van egy, kit a többiek kivétel nélkül sajnálnak, és a fiatalemberek között van egy, kiről barátai, mihelyt neve szóba jön, elmondják, hogy Pista vagy János mégiscsak jó fiú.

Körülbelül ez volt Kálmánnak állása. Első tekintetre senki sem mondhatta volna meg, mért sajnálja őt az egész világ annyira. Legalább a természet éppen nem bánt vele oly mostohául, s izmos termetéhez jól illettek arcának férfias vonásai. Nem is volt neki másoknál kevesebb esze vagy több tudománya, mi által különösen nevetségessé tehette volna magát. Táncolt, mint mások, frakkban járt, mint a többiek, s még mellényeiben sem volt semmi különös. Hasztalan, Sajó Kálmán azért Pesten a szegény Kálmán maradt, barát s ellenség előtt. Mentül kevésbé tudták az emberek, mért kezdették őt sajnálni, annál inkább sajnálták őt. Hisz minden tömegnél - és a legjobb társaság is, bármi nemes részletekből álljon, csupa arany s brüsszeli csipke, mint egész szintén csak tömeg - éppen azon érzések és meggyőződések a legszilárdabbak, melyek mellett semmi okot felhozni, s melyeket eszerint diszkutiálni nem lehet.

Végre maga Kálmán is sajnálni kezdé önmagát, s csaknem természetesnek látta, hogy a társaságban utolsónak tartatik. Senki nem volt inkább meggyőződve saját ügyetlenségéről; csakhogy a hiba, melyből minden egyéb baj eredt, azok közé tartozott, hol önismeret nem használ.

Mentül inkább tudta, hogy minden ok nélkül zavarba jön, mennyivel inkább belátá, hogy kik előtt nem tudja, mit mondjon s néha zavarában ostobaságokat beszél, egy cséppel sem okosabbak nálánál, annál inkább bosszankodott maga ellen, de annál bizonyosabban jött zavarba a jövő alkalomnál, s legjobb barátai nem tagadhatták, hogy Kálmán asszonyi társaságban sem az ügyes, sem a mulatságos emberek közé nem tartozik. Ha Kálmán gazdag lett volna, s másoknál jobb lovakat tarthat, pénzét illő könnyűséggel elkártyázhatja, s ebédeket ad, a népszerűség, mellyel férfiak között bírt, társalgási fogyatkozásait elpalástolhatta; de szerencsétlenségére még ezt sem lehete felhozni mentségéül. Kálmán a nagyvilágban azok közé tartozott, kiket mindenüvé meghívnak, de ha nem jönnének, legfeljebb azon közönségesen ülve maradott kisasszonyok nélkülöznék, kik közül táncosnőiket választják, s kik nem tudni, mily rejtélyes erővel vonzódva, mégis mindenüvé elmennek, mintha nem élhetnének azon kis megalázások nélkül, melyeken naponként keresztülmennek.

- S ön nem táncol? - kérdé Flóra a tánc után leülve.

- Ó, nem - volt Kálmán rövid válasza; hamarjában nem jutott más eszébe.

- S ön ezt ily elhatározottan mondja? - szólt az előbbi. - Tudja-e hogy mint házikisasszonynak jogaim, sőt kötelességeim közé tartozik, hogy önt kipöröljem.

Kálmán mentségére felhozhatta volna, hogy nem kapott táncosnőt, s hogy magát Flórát többször táncra kérte volna, ha éppen akkor valakivel nem beszél, de akkor jött vissza székére Géza, s így Kálmán csak azt mondá, hogy nincs kedve tánchoz.

- Ma, úgy látszik, az egész világnak rosszkedve van - szólt Flóra mosolyogva -, ím Géza is rosszkedvű. Egy órája faggatom, s még okát sem akarja megmondani. - Ha ön tudja, súgja meg nekem; csak titokban, én nem mondom meg senkinek.

Ritka férfi az, ki ha egy szép hölggyel beszélget, azáltal, hogy a társaság egy férfival megszaporodik, jobb kedvbe jönne; s Géza sokkal ingerlékenyebb vala, minthogy türelmetlenségét el ne árulná.

- Ha magad nem találod ki, más alig fog segíthetni - mondá rosszkedvűen.

- Ki tudja? - ingerkedett Flóra. - Az én meggyőződésem szerint Géza rosszkedvének Oroszlányváryné az oka. Nincs-e igazságom? Ön hallgat. - S mégis fogadni mernék, az egésznek fenekén ily valami lappang. Oroszlányváryné vagy más valaki, de asszony minden esetre. Ön tudja az egészet, csak nem akarja megmondani. Ez nem szép öntől.

- Hasztalan faggatod - mondá Géza -, Kálmántól nem fogsz semmit hallani. Száz oka van, hogy ne mondja meg, s ezek közül az első, hogy nem tud semmit.

Géza magaviseletéből látszott, hogy neki az egész beszélgetés kellemetlen; annál érdekesebbé vált az Flórának. Elébb csak hogy valamiről szóljon, fogott e beszélgetéshez, de most felébredt kíváncsisága, főképp miután Kálmán csakugyan úgy viselé magát, mintha valamit tudna. - Fogadni merek, hogy Kálmán mindent tud, csakhogy nem akarja megmondani.

- Ha valamit tudna, nem látom át, mért ne mondaná meg - szólt Géza mindig növekedő türelmetlenséggel -, talán csak nem fél tőlem.

- Nem szokásom - mondá Kálmán elpirulva.

- Hát mondd el a nagy titkot, magam is kíváncsi vagyok reá; misteriosus magaviseleted szerint ítélve, érdekes dolgok tudomására fogunk jönni.

Kálmán és Géza barátok voltak. Ez sokkal jobban ismeré az előbbinek reális nagy tulajdonait, mint hogy őt ne becsülné; Kálmán pedig csaknem kultusszal viseltetett Géza iránt, annyival inkább bámulva fényes tulajdonait, mentül inkább érzé azoknak fogyatkozását önmagában. De Géza egész magaviselete oly sértő, szavai oly gúnyosak valának, hogy Kálmán e pillanatban minden egyébről megfelejtkezve csak azt érzé, hogy ily modort tűrnie nem szabad.

- Mennyire érdekes a tárgy, melyért Géza ma délután a budai hegyek közé lovagolt, azt talán ő maga fogja legjobban megmondhatni. - Kálmán annyira fel vala indulva, hogy e szavakat, melyek finom gúnynak számítottak, haragosan mondá.

Géza elpirult s látszólag zavarba jött.

- Nem mondtam-e, hogy Kálmán mindent tud? - szólt Flóra mindig növekedő kíváncsisággal. - Hasztalan minden titkolódzás.

- Ha csak távolról is gyanítottam volna, hogy sétalovaglásaim oly fontos tények, melyekről Sajó naplót vezet, s melyeknek tudása téged, szép húgocskám, annyira érdekel, örömmel közlöttem volna e nagy titkomat. - A tekintet, melyet Géza, ezeket mondva, Kálmánra vetett, bosszús, csaknem fenyegető vala.

- Nem vezetek naplót - mondá emez az előbbi hangon -, másképp csakugyan feljegyezném, hogy Géza, ha estve hatkor a budai hegyek közé sétalovaglást tesz, féltizenegykor jön haza, s lóhalálában nyargal végig az utcán, mintha erőnek erejével nyakát akarná kitörni. Kérdezze őt magát, nem igaz-e mindez?

Géza arcai égtek. Mentül inkább érzé, hogy zavarát Flóra előtt nem titkolhatja el, annál haragosabb lett annak okozója ellen.

- Igaz, hogy is kételkedhetnél Kálmán szavain - szólt indulattal -, nem ismered-e a német közmondást, hogy gyermekek és még valaki mindig igazat mondanak?

A táncolás sora ezalatt ismét Gézára jött, az utána álló párok türelmetlenül tapsolni kezdettek, s ő elrémült párjával elsietve, Kálmánt magára hagyá.

Nem kísértjük meg az utóbbinak érzelmeit leírni. Hogy éppen azáltal sértetett, kit eddig legjobb, sőt egyedüli barátjának tartott; éppen Flóra jelenlétében, s hihetőleg csak azért, hogy a hölgy szemei előtt lealáztassék, mert hisz ő maga nem tett semmit, mi Gézát bánthatá; hogy a sértésre semmit sem válaszolhatott, s gőgös vetélytársa, s talán Flóra is, őt e pillanatban kinevetik: annyi fájdalommal, szégyennel, dühvel, szerelemféltéssel tölté szívét, mennyit szavakban kifejezni nem lehet.

Bizonyos pillanatokban az embernek megáll esze. Ilyen vala e pillanat Kálmánra nézve, s a pont, melyen tovább gondolatai nem mentek, azon meggyőződés vala, hogy e sértést tűrnie nem szabad.

A cotillion alig végződött, mikor Gézát elégtételért szólítá fel, s mikor ez néki megüzené, hogy minden órában szolgálatára áll, elhagyá a társaságot, hogy egy fél óra múlva, mint ily alkalommal mindig történik, mindenki csak a nagy titokról szólt, hogy Kálmán Gézát kihítta.

Géza e pillanattól rendkívül jókedvűnek mutatta magát. Flóra szomorú- s gondolkozóvá vált. Egyéb nem változott, s a nap rég felkelt, mikor Daruváryné vendégei a fényes termeket elhagyák, s Gondos Antal az utolsó előtt is meghajtva magát, ágyára dőlhetett, azon jobb napokról álmodva, hol még a nagyasszony meg nem halt, és a kisasszony még fel nem nőtt, s gróf Daruváry portása és egy bakter között még más különbség is volt annál, hogy az egyik nagy botot visel.

5

Soha Géza rosszabb kedvben nem volt életében, mint aznap, mely Daruváryné táncvigalmát követé. Bosszankodott a világra s emberekre, főképp önmagára. - Csakugyan azt hiszem, hogy soha ember egy huszonnégy órában több ostobaságot nem tett, mint én tegnap - így szólt, midőn a sok fel s alá járástól fáradtan pamlagára veté magát. Először kikosaraztatom magamat, azután szegény Kálmánnal tűzök össze, ki soha még senkit nem bántott meg, s kedvemért a fél várossal megverekedett volna. Valamennyi pajtásaim között egy sem szeret úgy, mint ő, s éppen ezt sértem meg, éppen a legjobbat, legszerényebbet. Nem bámulnám, ha azt mondanák felőlem, hogy csak azért kerestem ki magamnak, mert sem vívni, sem lőni nem tud. - Az ember, ha bosszúságában legjobb barátjait vagy önmagát ócsárlani kezdi, mindig igazságtalan és Géza valóságos elkeseredéssel gondolkozott magáról. - Kálmán nem fog soha megbocsátani. Jól is teszi; legjobb barátomat löktem el magamtól, minden ok, minden felhívás, minden ürügy nélkül, és miért? - Ennek is csak ő, egyedül ő az oka. Ó, hogy annyira csalódhattam!

Valamint csaknem minden ember életében van egy pillanat, hol az egész asszonyi nemről lelkesedéssel szól, s mintha az emberiségnek azon fele, melyet szép nemnek nevezünk, csupa angyalokból állna, szinte szentségtörésnek tartja, ha valaki e kedves fehér személyek egyikén csak egy kis foltocskát akar is találni: úgy e pillanatnak ellentéte sem szokott hibázni, s csaknem mindenikünk legalább egyszer életében a legnagyobb elkeseredéssel gondol, sőt szól az egész asszonyi nemről. Úgy akarta végzetünk, hogy azt, mi az életben legédesebb és mi legkeserűbb, a kellemetlen orvosságot és a cukrot, mely szájunk ízét ismét megjavítja, asszonyi kezek nyújtsák, csak az sajnálható, hogy tévedésből többnyire a keserű gyógyszer az édesség után nyújtatik. Gézára nézve most jött e keserű pillanat és a meggyőződés, hogy az asszonyokat végre egészen ismeri, s számára nincs többé csalódás a világon, éppúgy fájt szívének, mint huszonnégy esztendős korunkban a gondolat, hogy a tudás almáját csutkástól megettük, s azért édenünkből kiűzettünk, mindenikünknek fájni szokott.

Mentül többet gondolkozott Blankáról, annál megbocsáthatlanabbnak látszott eljárása. Hisz ő nem tartozott azon emberek közé, kik, mihelyt velök valamely asszony nyájasabban szól, azonnal szeretve gondolják magukat és elfelejtik, hogy sok hölgy, mint a harang, néha anélkül, hogy megindulna, minden érintésnél felszólal. De Blanka magaviselete nyájasságnál, sőt azon érdeknél is, melyet oly emberek irányában érzünk, kikkel szívesen társalgunk, többre mutatott. - Bárki van helyemen, mindenki meg lett volna győződve szeretetéről - így szólt

bosszúsan, ismét fel s alá járva szobájában. - Soha színésznő jobban nem adta szerepét; s ha arra gondolok, hogy mindezen fáradságnak egyedüli célja csak az vala, hogy bolondnak tartsanak, büszke lehetnék. A komédia nézők nélkül játszatott el, s a szó legszorosabb értelmében baráti körben tettem magamat nevetségessé. Kikosaraztak, de az egész csak igénytelen házimulatság volt. S hogy ezt Blanka tehette! Ő, kit oly jónak, oly nemesnek tartottam, kiért életemet adtam volna. - Mentül többet gondolkozott a tárgyról, annál megfoghatatlanabbnak látszott az egész, annál kínzóbb érzések tölték szívét, s örült, mikor az ajtó megnyílván, két ismerőse lépett szobájába, kikben az első szavaknál Kálmán küldötteire ismert.

- Ha tanácsomra hallgatsz - szólt az egyik, miután küldetésének okát hosszasan előadta; és minek terheljem olvasóim emlékező tehetségét a névvel, mely sem a világtörténetben, sem azon nevezetes események folytán, melyekről szólok, alkalmasint előfordulni többé nem fog -, ha tanácsomat követnéd, kiegyenlítenők az egészet. Kálmán oly erősen, oly szántszándékkal sértetett, hogy elégtételt kell követelnie. Én magam sem tanácsolhattam egyebet, midőn az egészet velem közlé.

- De hisz mondtam már, hogy kész vagyok minden elégtételre, melyet tőlem kívánhat - mondá Géza kissé türelmetlenül, mert az ünnepélyességet, mellyel az előbbi szólt, unni kezdé. - Legfeljebb egy óra múlva elküldöm tanúimat, s azokkal a hely, óra és a fegyverek iránt csináljátok ki, ami tetszik. Kálmán a megsértett, ő határozzon mindenről.

- Ne vedd rossz néven, ha mi mint tanúk kötelességünk szerint mindent elkövetünk, hogy a viadal kikerültessék - szólt ismét az elébbi, még komolyabb kifejezést adva arcának. - Maga a *Code de duel* követeli ezt a tanúktól, s nem fogja senki mondani, hogy ahol én szekundáltam, ott valami olyan történt, mi a szabályokkal össze nem fér, vagy valami elmulasztatott. Azonban ha teljességgel verekedni akarsz, s minden békés kiegyenlítésnek még eszméjét is elutasítod magadtól, előlegesen is közlöm, hogy Kálmán mindenesetre pisztolyt választ. Én magam is azt tanácslám neki. Kálmán gyenge vívó s téged a legügyesebbek egyikének tartanak.

- Hát legyen pisztoly, ha Kálmán úgy kívánja - mondá Géza látszó közönyösséggel. - Nem akartok nálam reggelizni? Addig talán eljő Gerő és Ödön is, kiknek, mert jöttötöket előre látám, már írtam. - Nem is tudom, hol késnek eddig.

A segédek egyike - ki eddig mint szószóló lépett fel, s ki azon szerencsétlen, nagyobb társaságban soha nem hibázó egyedek közé tartozott, kiket szeretni s kikkel mulatni nem lehet, s kiktől, csakhogy velök valamit tegyenek, az emberek félni szoktak - megköszönve a meghívást, menni készült, de a másik maradásra inté. Egész magaviseletéből látszott, hogy a fordulattal, melyet a dolgok vesznek, megelégedve nincsen. - Barátom igen helyesen jegyzé meg - szólt a kis ember, némi zavarodással nézve társára, hogy képéből lássa, nem mond-e ügyetlenséget, mert először szekundálva életében, mindig félt, hogy valaki e tárgyakban való járatlanságát észrevehetné -, barátom, mint mondám, igen helyesen jegyezte meg, hogy a tanúknak kötelességük megkísérteni minden módon a kibékéltetést.

- Igen, de ha a felek nem akarnak kibékülni - szólt a másik célzással -, ha visszautasítanak minden kísérletet...

- De hát miért ne próbálná meg az ember még egyszer? - szólt ismét az előbbi, ki úgy látszik, régen megbánta, hogy tisztét magára vállalta, és a párviadalnak a segédekre nézve is súlyos következéseiről kezdett gondolkozni. - Pisztolyviadalnak komoly következései lehetnek, s talán Géza nem is tagadja maga sem, hogy az egész dolognál kissé elragadtatta magát. Ha ezt kinyilatkoztatná...

- Természet szerint írásban - vágott szavába a másik élesen -, mert miután Kálmán úgyszólván az egész város előtt sértetett meg, a megkövetésnek is a lehető legnagyobb nyilvánossággal kell történni.

- Egészen felesleges, hogy e tárgyról tovább beszélgessünk - mondá Géza, kinek az utolsó szavaknál vére arcaiba nyomult. - Meglehet, hogy az egész dologban el hagytam magamat ragadni, azt is megengedem, hogy azt később valaha belátom, és ha beláttam, el is fogom ismerni; de hogy ez a jelen pillanatban történjék, arra nincs semmi valószínűség, és biztossá tehetlek, hogy minden emberek között Kálmán tanúi legutolsók, kik engem erről meggyőzhetnének.

Evvel ezek elmentek, Géza pedig fel s alá járva szobájában, a legnagyobb türelmetlenséggel várta saját szekundánsait.

A párviadalról különböző embereknél a legkülönbözőbb nézeteket találjuk. - Vannak sokan, kik benne a középkor maradványát, a leggyalázatosabb előítéletet, az őrültségnek egy nemét látják, s ha már küzdeni kell, a párviadalnak csaknem minden népnél előjövő valami szurrogátumai között még legjobbnak tartanák azt, mely Afrika bizonyos népeinél divatozik, s mint újabb utasok beszélik, abban áll, hogy a sértő és sértett jó ostort véve kezébe, elébb a kihívott, utóbb a kihívó, felváltva addig verik egymást, míg az egyik a mulatságot megunva, legyőzöttnek vallja magát. Mások a párviadalt szükségesnek gondolják, s elterjedésében nem a középkori barbárság, hanem inkább az új kor míveltségének jelét látják, mely úgy hozza magával, hogy még a bosszú is kielégítésében bizonyos formákhoz legyen kötve és a lehetőségig udvariasan járjon el. Végre, miután Elihu Burit békeprédikációi eddig még nem nagyon hatottak, s a legmíveltebb nemzetek a közöttök támadt súrlódásokat e mívelt században is karddal s lőporral igazítják el, lehetnek olyanok is, kik nem egészen értik, mért volna oly igen természet elleni, ha az egyesek hasonló esetben hasonló eszközökhöz folyamodnak. Egy azonban minden kétségen kívül áll, s ez az, hogy a nap, mely a párviadalt megelőzi, nem tartozik a kellemetesek közé.

A kérdezősködések, a tanácskozások és kibékítési kísérletek, melyekről előre tudjuk, hogy eredményhez vezetni nem fognak, végre az érdek, mellyel az egész világ reánk tekint, s mint a kötéljárónál, ki éppen a torony tetejére megy fel, csak onnan ered, mert az érdemes közönség arra vár, hogy ezen expedíciónál talán nyakunkat törjük, mindaz már magában is elég bosszantó; s emellett még rendkívül jókedvűeknek kell látszanunk, nehogy komolyságunk rosszra magyaráztassék.

Géza örült, midőn végre mindezeken keresztülment, s másnap reggel Gerővel bérkocsiban ülve a lőrinci puszta felé hajtott...

Az éjét ébren töltötte. Atyjának és bátyjának írt, Blankának is, szemrehányás nélkül, de oly érzékenyen, hogy később a levelet maga széttépte, s mindez, főképp a mód, mellyel vén huszárja a leveleket reggel átvevé, s anélkül, hogy egy szót szólna, részvételét mutatta, elérzékenyítette őt. A friss reggeli levegő idegeinek azonban hamar visszaadta rugékonyságát; s ha midőn a viadal helyére jött, magaviseletében hiányzott is azon hetykélkedés, melyet némelyek ily alkalommal bátorságnak tartanak, a komoly elhatározottságon, melyet orcái kifejeztek, meglátszott, hogy a pillanatnak következéseit meggondolta, de azért a legkisebb engedmény árán sem térne ki előttök.

Kálmán segédjeivel valamivel később érkezett, utoljára Ödönnel az orvos. Gézának egy iskolatársa vala ez, kivel, mióta életpályájuk annyira elvált, ritkábban találkozott, de kihez mindig a legszorosabb barátsággal viseltetett, s az előkészületek szokott mód szerint kezdetüket vették.

Míg a szekundánsok alkalmatos helyet kerestek, melyen az éppen most felkelő nap a vívók egyikének sem sütött szemébe, míg a távolságot lépésekkel kimérték, a pisztolyokért sorsoltak, s azokat megtölték - mi Kálmán egyik segédének pedantériája miatt sokkal tovább tartott, mint máskor - addig Géza és Kálmán, bizonyos távolságban egymástól, hallgatva várták az elhatározó pillanatot.

Ki a viszonyt, mely közöttök eddig létezett, ismerve őket, most látja, bizonyosan orvosolhatatlannak gondolná a szakadást, mely közöttök történt. Látszólag kerültek minden közeledést, sőt ha csak tekinteteik találkoztak, Kálmán lesüté, Géza másfelé fordítá szemét; de ki szívekbe nézhetne, látná, hogy mindketten csak azért kerülnek minden közeledést, mert érzik, hogy másképp a szerepet, melyet szerencsétlen körülmények rájok kényszerített, folytatni nem bírnák. - Géza boldognak érezte volna magát, ha barátjától, kit oly méltatlanul sértett, becsülettel bocsánatot kérhetne; Kálmánt az első melegebb szóra, sőt ha Géza szó nélkül csak kezét nyújtja, felejtve, hogy megsértetett, régi barátságának egész hevével borult volna nyakába. Mindketten érzették ezt, de érzették azt is, hogy azon ponton, hová a dolgok jutottak, ezt tenniök többé nem szabad, s kínos feszültséggel várák mindketten a pillanatot, melyben kellemetlen helyzetökből bármi módon szabadulhatnak.

Végre a preliminarek hosszú szóváltások után bevégeztettek. A segédek félrevonultak, s Kálmán és Géza pisztollyal kezökben indultak egymás ellen.

Midőn a korláthoz értek, mindkettő egy percig mozdulatlanul állt, mintha egyik sem bírná az első lövésre elhatározni magát. Az ünnepélyes csendet csak a madarak víg éneke szakítá félbe, mely, mióta a nap felkelt, erdőt s mezőt eltöltött.

Végre Kálmán elsütötte fegyverét, kevéssel utána Géza pisztolya durrant, s a tanúk a vívókhoz siettek.

Mindkettő sértetlen vala, s Kálmán békeszerető segéde, ki az egész párviadal alatt már Munkácson látta magát, éppen örömét akará kifejezni a szerencsés kimenetelen, midőn Kálmán kijelenté, hogy a viadal folytatását követeli.

- Már hogy juthat ily dolog eszedbe is? - szólt a kis szekundáns megijedve. - A becsületnek elég van téve. Meg vagyok győződve, hogy szekundánstársaim is velem egy véleményben lesznek - és akkor?

- Saskövy akarattal lőtt félre - szólt Kálmán indulattal -, tisztán meglátszott, és én az életet nem fogadom el ajándékba senkitől. Célozzon reám, s lőjjön meg, ha tud, mert míg egyikünk sebesülve nincs, én nem megyek el innen, ha estig kellene is lőnünk. Én magamat az egész város által kinevettetni nem hagyom.

Miután sem Gézának, sem segédeinek Kálmán követelése ellen kifogásuk nem vala, a pisztolyok újra megtöltettek, s rövid idő múlva a vívók ismét egymásnak átellenében álltak, s mindketten megváltozott érzelmekkel.

Gézát Kálmán indulatossága, mellyel a párbaj folytatását követelte, ezt a hidegség, melyet Géza a párbajnál mutatott, sértette. Helyzetünk oly ellenállhatatlan befolyást gyakorol érzelmeinkre, hogy ők is, kik midőn e helyen megjelentek, elborzadtak a gondolattól, hogy mint ellenségek állnak egymásnak átellenében, most, miután első golyóikat váltották, már csaknem természetesnek találták e helyzetet.

- Sajnálom - szólt Géza magában, midőn másodszor a korláthoz közeledett -, de ha Kálmán engesztelhetetlen, én is védeni fogom éltemet. - S evvel elhatározva, hogy Kálmánt a viadal folytatására alkalmatlanná teszi, indult a korlát felé.

Néhány lépésre ettől megállt, s elsütötte fegyverét.

De noha ügyessége a pisztolylövésben el vala ismerve, a golyó Kálmán karja helyett, melyre célzott, csak ruháját szakította el, s gyengén megkarcolva bőrét, a cserje közé csapott. Az égető fájdalom, melyet az utóbbi érzett, csak arra szolgált, hogy minden tekintetet félre tegyen.

A jövő percben Kálmán visszalőtt, és Géza megsebesülve ejtette el pisztolyát.

- Hol vagy megsértve? - kérdék egyszerre többen, míg az orvos, ki mihelyt a lövés megtörtént, mellette termett, és figyelemmel lehúzva kabátját a sebet megtekinté.

- Csak karomat találta. Nemde, Szikszay, nem is fogod kitüntethetni magadat? - Géza ezeket enyelegve mondá, de a vér erősen folyt, s arcának kifejezéséből látszott, hogy szenved. - És te Kálmán, mit nézel elszörnyedve reám; hisz gyerekség, ugye, Szikszay?

A jelenlevők, kiknek figyelmét eddig kizárólag Géza sebe vonta magára, most Kálmánra néztek, s a kettő között kétségkívül ő volt a sajnálhatóbb.

- Nyugodj meg - szólt az előbbi, mélyen meghatva, midőn a kétségbeesést látá, melyet Kálmán arcai kifejeztek -, a dolog nem üthetett ki jobban. Reménylem, megbocsátod a gondatlan szavakat, melyek által sértettelek.

Kálmán szenvedéllyel ragadta meg odanyújtott kezét.

- Tudod Kálmán, heves vagyok, s ha vérem felforr, nem tekintek semmire. De alig mondtam ki, máris megbántam, csakhogy akkor becsülettel nem segíthettünk a dolgon. Felszólítom a jelenlevőket, hogy bárkinek, aki a dologról hallott, tudtára adják, miként én az ő jelenlétükben ünnepélyesen engedelmet kértem.

Géza, ki e szavakat végerejének megfeszítésével mondta ki, egyszerre rosszul lett. Egy percig még Kálmánon tartá fel magát, a másikban ájultan rogyott Szikszay karjai közé.

Míg a többiek kínos bizonytalanságban álltak körül, az orvos halkan leeresztve betegét a zöld fűre, vizsgálni kezdé a másik sebet is, melyet csak később vett észre, de első pillanatra fontosabbnak tartott. A golyó Géza karján keresztül mellét érte, s a sértés veszélyes lehetett.

Mindenki hallgatott, minden szem az orvoson függött, mintha arcának kifejezésétől várná az ítéletet, melytől egész jövője függ.

- Hála az égnek - szólt végre Szikszay -, a golyó nem hatott a tüdőig.

- Hát nincs veszély? - kérdének egyszerre többen.

- A bordák súlyosan megsérültek.

- De azért nincs veszély, ugye, doktor úr? - szólt Kálmán kis szekundánsa, ki az egész idő alatt leírhatatlan nyugtalansággal követé a betegnek és orvosának minden mozdulatát - hisz az oldalborda nem tartozik az emberi test lényeges részei közé.

- Reménylem nincs - szólt Szikszay komolyan -, de kevésbe múlt és minden emberi segély felesleges lett volna, s én alig gondolom, hogy ezen esetben nagyságtok magok az okot, melyért a viadal történt, elég fontosnak tartották volna, hogy érte Géza életét veszítse.

- Mi megkísértettünk mindent, hogy a dolgot kiegyenlítsük - szólt Kálmán első segéde.

- Ha Gézának baja történik, főbe lövöm magam - mondá Kálmán maga.

- Nem lesz reá alkalom - szólt Szikszay.

- De csendesen. Géza magához jön. Menjen valaki a kocsikért.

Mikorra Géza kocsija eljött, az orvos már bekötözte sebeit, s egy fertály óra múlva az egész társaság a város felé indult.

6

Pest azalatt ébredezni kezdett, s mikorra a kocsik Géza lakásához értek, nemcsak a Duna-parton, hol az első szürkülettől kezdve hajók rakodtak és indultak, de az utcákban is már élénk mozgalom vala észrevehető. - Az élet azonban nem hatott még fel az első emeletig; s míg a kövezeten munkások s targoncások tolonganak, az ablakok betett táblái és leeresztett függönyei mutatják, hogy ott még alszanak. Csak a munkának kezdődött meg a nap, s az utca kizárólag a népé még, csak itt-ott találkozunk egy úriasan öltözött alkusszal vagy kupeccel, ki aranyláncával és gyűrűkkel megrakott ujjaival a nép között az úgynevezett fensőbb s míveltebb osztályokat képviseli, s aggodalmas kifejezéssel siet a város felé, mintha elkésett volna, s reggel hat órakor már Isten szemrehányását tenné magának, hogy a napot elvesztette, mert még jó Geschäftet nem csinált.

Az országút nagyobb házainak egyikében, nem messze a Király utcától, az első emeleten két ablak azonban már nyitva áll. - A tiszta reggeli levegő s a fényes napvilág szabadon árad el Olajág Simon úr irodájában, s ámbár a vásár tulajdonképp már megszűnt, az érdemes házigazda ily korán már tökéletesen elkészülve ül íróasztala előtt. A fekete frakk, melyben látogatásait tenni szokta, nem tisztább s nem pelyhesebb, mint máskor; vendéghaján nem hibázik egy fürt, homlokán nem hibázik egy redő, s a vastag tárca, melyet kabátja bal zsebében egyenesen szíve felett hordoz, mintha ez csak azért dobogna, hogy amazt emelgesse, ott nyugszik szokott helyén. Egyszóval Olajág úr olyan, mint őt délelőtt, ha valakivel szerződésre lép, vagy délután kávéházában látjuk. Maga a tisztesség és nyugalom.

A fiatalember, kit szobájában nagy léptekkel fel s alá járva találunk, az előbbinek valóságos ellentéte. Divatos, de pongyola öltözete, a tömött haj, mely rendetlen fodrokban halántékait környezi, mindenekfelett a rendkívüli felgerjedés, melyet mozdulatai elárulnak, első pillanatban azt gyaníttatná, hogy azoknak egyikét látjuk magunk előtt, kikkel Daruváryék termeiben találkoztunk, s kik Olajág úr házában sokszor, de többnyire ily szokatlan órákban fordulnak meg; de a fennhangú beszéd, a csaknem fenyegető modor, mellyel a fiatalember szól, hamar eszünkbe juttatja, hogy tévedtünk. Kik Daruváryné termeiben megjelennek, Olajág Simon úrral négyszemközt sokkal alázatosabban szoktak beszélni.

- De hát mondja meg ön végre egyszer, mit akar tulajdonképpen - szólt Olajág, nyugodtan visszaereszkedve székébe, míg a másik, anélkül hogy a kérdésre felelne, szenvedélyes szóval vitáját folytatá. - Hogy ez rosszul történt, s amaz is, hogy a harmadikat el kellett volna hagyni, ezt bárki mondhatja. De mit tegyünk ezentúl, ez a kérdés?

- Igen, ez a kérdés - szólt az ifjú megállva Olajág előtt, s egy bosszús tekintetet vetve reá, míg amaz teljes nyugalommal szivarra gyújtott - és e kérdésre én öntől várom a feleletet.

- Mért éppen tőlem? - szólt a másik, oly egykedvűséggel eresztve füstkarikáit, mintha magával és a világgal még soha inkább megelégedve nem lett volna - mért éppen tőlem, kedves Edmund úr?

- S hát lehet-e mással szólanom? Nem önnek tanácsát követtem-e mindenben, nem ön által jutottam-e e szerencsétlen helyzetbe?

- Szerencsétlen helyzetbe! Már hogy lehet ön ily gyenge - szólt az előbbi nyugodtan mosolyogva -, az utolsó hetekben veszteségeket szenvedett, tetemes veszteségeket s higgye el, Edmund úr, én igen sajnálom azt, s ha akkor Bécsben vagyok, kétségen kívül azt tanácsoltam volna, hogy ne vegyen monzai papírokat. De végre is, ily veszteségek kikerülhetetlenek, s csak akkor veszélyesek, ha nem tarthatjuk ki; oly ember, kinek báró Capitali egész hitele szolgálatjára áll, nevethet ilyeneken.

- Ön egészen hamisan fogja fel a helyzeteket - szólt ismét az előbbi.

- Sőt, igen helyesen. Az, aki várhat, nem forog veszélyben soha. Minden csak idő kérdése. Minden papiros néha elveszti értékét, s néha ismét emelkedik; hisz az emberekkel is úgy vagyunk. Hány esetet nem tudok. Közönséges ember, középszerű nem kell senkinek, s egyszerre csak, egy vagy két esztendő után, ugyanazon ember mély tudós, nagy ember, nélkülözhetetlen polgárja az országnak. Nem tett semmit, nem tanult semmit, nem lett szeretetreméltóbb, de hiába, kurzusa van, s minden a kurzustól függ. Higgye el, Edmund úr, aki várhat, csak nevetheti a világot.

- Csakhogy én nem várhatok tovább - mondá az ifjú a legnagyobb nyugtalansággal. - A báró...

- Az lehetetlen, hogy a dolgok az öregnek tudomására jöttek volna, ha csak önmaga el nem mondta neki, én akkor nem tudom, mit tartsak ön felől. - Ön becsületszavát adta, és a becsület az első.

- Nyugodjék meg, Mandelbaum úr - szólt az előbbi -, a báró még nem tud semmit. De ki állhat jót, hogy nem fog tudomására jönni; nincs-e száz eset, száz lehetőség?

Mandelbaum úr Edmund ezen szavainál ismét visszanyerte egész tisztességes nyugalmát, s újra meggyújtva szivarját, azon mély észrevételt vetette oda, hogy a lehetőség és a tett dolog között roppant különbség létezik, s hogy sok embert ismert a pesti piacon, ki gazdag lévén, megbukott, vagy szegény lévén, meg nem gazdagodott - e kettő nézete szerint egyre megy - csak azért, mert e lényeges különbséget nem vette tekintetbe. - Ha önmaga nem szól, egészen nyugodtak lehetünk.

- De én nem vagyok, s nem lehetek nyugodt - szólt ismét az előbbi. - Napról napra nehezedik helyzetem. Nagy veszteségeket szenvedtem a börzén.

- A papirosok szükségképp emelkedni fognak. - Máris észrevehető az emelkedő hajlam. Az egésznek az amerikai pénzzavar volt oka, melynek következésében egypár angol híve megbukott és az egész pénzpiac zavarba jött. Nem adok neki két hetet, s ön pénzén felül még szép összeget vesz be.

- És a százötvenezer forint, melyről a báró azt hiszi, hogy már hat hónap előtt Somosy tábornoknak kifizettem, s melyet ön tanácsára váltókra másoknak adtam?

- Csupa biztos helyekre. Gróf Aranyváry valóságos Gibraltár, a többiek közül egyik-másik fiatal, de mind gazdag. Nincs ember, ki pénzét szerencsésebben adta volna ki; én egyáltalában nem hallottam még soha jobb Geschäftről. Ön az öreg Somosynak fizet 5 percentet, mert miután a báró a 150 ezer forintot megfizette, a pénz tulajdonképp Somosy tábornoké, s ugyane pénzért teljes biztossággal kap 24-et, azaz 19 percent nyereséget, s ez csak itt 21 500 frt. S mindent a lehető legbecsületesebb, leglojálisabb módon. - Ezt nevezem én szerencsének.

- És ha Somosy pénzét egyszerre visszakérné?

- Attól nincs mit félni. Az öreg tábornok, és ami még szebb, vén fiskálisa, nem tudja, mit csináljon a pénzzel. Legfőbb kívánatjok, hogy Capitali a pénzt a jelen feltétel mellett addig tartsa meg, míg ők valamely jószág vagy ház vételére határozták magokat, mi, ha őket jól ismerem, legalább tíz esztendeig nem történik meg. A tábornok nem tesz semmit prókátora nélkül, ez meg csupa törvényes nehézségek miatt nem határozhatja magát semmire, s így ezen oldalról is nyugodtan lehetünk.

- És ha a Smittek megbuknának? Váltókat akceptáltam, zsiráltam számokra. S minap már furcsa beszédeket hallottam a börzén. Hitelök ingadozik. Borzasztó volna.

- És nem fél-e ön, hogy az ég boltozatja bedől, vagy a föld feltátja éhes száját, és a banknak ezüst készletét egyszerre elnyeli?

- Tovább terjeszkedtek üzletükkel, mint kellett volna - mondá Edmund, kit a nevetés, melyre magát Mandelbaum úr kényszeríté, éppen nem nyugtatott meg; - most nagyon megszorultak; nem tagadhattam meg tőlök aláírásomat, mert ők is mindig szolgálatomra álltak, de félek...

- Tudja-e ön, kire emlékeztet engem aggodalmaival? - szólt Mandelbaum jókedvűen - egészen Virágvölgyire, ki egyre félti egészségét, s napról napra jobban néz ki. - Ön szerencsés ember; maholnap pár százezer forintja lesz, maga sem tudja, hogy minden saját capitalis nélkül, egészen hitel által.

- S még e hitel is másé - mondá az ifjú elkeseredéssel -, egész életem csalásból s hazugságokból áll, s az, kinek nevével visszaélek, kinek vagyonát, becsületét kockáztatom, az jóltevőm. Ily kínokat ember nem tűrt még. Ha nála vagyok, vagy csak rá gondolok is, s minden jótéteménye eszembe jut, s látom a határtalan bizodalmat, mellyel irántam viseltetik, porig alázva érzem magamat. Még minap, mikor a számadást, melyet együtt készítettünk, neki átadtam, alig nézte meg a summát, azután azon megjegyzéssel adta vissza, hogy ő a háznál hagyott tőkéjéből úgy sem kíván négy percentnél többet, amit többet realizáltunk, nekem adja.

- Nem is nézte meg a számadásokat? - szólt Mandelbaum bámulva. - Mikor a ház még az ő neve alatt megy, és nem is nézte meg a számadásokat! Furcsa, nagyon furcsa, de nagyon szép, s kegyedre nézve igen megnyugtató.

- De ily bizodalommal visszaélni! - mondá Edmund egy székre vetve magát.

- Azt ne vegye szívére - szólt Mandelbaum csaknem gúnyosan -, ha az öregnek kevesebb bizodalma lenne, nagy része annak, mit ön tett, úgysem történhetett volna. Azonkívül, ha ő tőkéjének csak négyes kamatját kívánja, miért gyötri önmagát szemrehányásokkal? Hisz e kamatot könnyen megadhatja; ha kell, még magasabbat is. Én soha önben e gyengeséget nem kerestem volna.

- Nevezze gyengeségnek, nevezze akárminek, de annyi bizonyos, hogy én ezen állapotot nem tűrhetem tovább. Véget kell vetnem e hazugságoknak, segítsen ki a zűrzavarból, melybe tanácsai által jutottam, mert vagy mindent magam mondok el a bárónak, vagy főbe lövöm magamat.

Mandelbaum úr pápaszemét, mely eddig homlokán volt, leeresztette szemére, mint szokása volt, ha papírról vagy emberarcról valamit olvasni akart. S csak azt jegyzé meg, hogy sokkal okosabb, mint hogy oly valamit tegyen, minek ily következései lennének.

- Casagrande oly atyailag viselte magát irányomban, hogy ha lábaihoz borulva mindent elmondok, talán megbocsát.

- Ezzel ne ámítsa magát - vágott szavába élesen az előbbi. - Casagrande, mióta nevét olaszra fordította, s báró lett, igen nagy úr, nem is nézi meg a számadásokat, nagyon atyailag viselte

magát Edmund úr irányában; de miután ez az ő nevében nem tudom hány váltót írt alá, tőkéket vett fel s adott ki, báró Casagrande minden grandezzája mellett mégis szükségesnek fogná tartani a nyilvánosságot, s törvényszékeink elég indiszkrétek, hogy belé elegyedjenek.

- Ha ön másképp nem segíthet, azt sem bánom - szólt az ifjú elkeseredve -, végre is agyonlövöm magamat, ez út úgyis csak oda vezethet.

Mandelbaum úr azon hírt, hogy Edmund bűnvádi perbe keveredett, vagy magát agyonlőtte, máskor talán teljes lelki nyugalommal hallotta volna; de most, midőn a következéseket meggondolá, melyeket e lépés reá hozhatna, nem kis zavarba jött. Minden, amit Edmund tett, az ő tanácsára történt; a 150 000 forint, melyet Somosy tábornoknak kellett volna kifizetni, az ő kezén ment keresztül, egyszóval, ha az egész most jő napfényre, Mandelbaum nemcsak vagyonát veszti, sőt még nagyobb bajba keveredik. - Agyonlőni magát, az persze nem nehéz, de csak gondolja meg a következéseket - így szólt a lehetőségig érzékenyen.

- Százszor jobb meghalni, mint élni megbecstelenítve.

- Azt is megengedem, ha az embernek nincs hitele, úgysem sokra mehet a világon - szólt Mandelbaum. - Én ismerem Edmund urat, mindig fellengző gondolkozású volt, eltelve lovagias érzeményekkel, valóságos gavallér és bizony isten egy percig sem kétkedem, hogy magát, ha kell, holnap agyonlőné; de csak gondolja meg egyszer a zavart, melybe ez Casagrande bárót hozná. - Most az egész dolog minden baj nélkül rendbe jön. Teljes meggyőződésem szerint önnek börzespekulációi éppen fordulóponton állnak, s a nyereség, melyre biztossággal várhat, bőven pótolni fogja a tett veszteségeket. Főképp ily krízisek után, nagy fluktuációk között, nagy nyereségek realizálhatók. Azalatt a váltókat, melyekre Somosy 150000 forintját kiadtuk, nem hosszabbítjuk meg, s a pénzt a vén tábornoknak kifizetjük. Smittékkel való összeköttetésünket lassankint legömbölyítjük, s ha ön teljességgel úgy kívánja, akkor felfödözhet mindent. De most szólni a dologról vagy most agyonlőni magát, mikor mindez még függőben van, mikor tettének csak az lenne a következése, hogy Casagrandét minden oldalról egyszerre megrohanják, hogy hitelét megrontsák, a Smitteket bizonyosan s őt valószínűleg bukáshoz hozzák. Önnek eljárása éppen oly ember irányában, kit jóltevőjének nevez, megbocsáthatatlan volna. - Mert hogy a váltókat és nagyobb kötelezettségeket, melyek részint az ő saját keze aláírását viselik, részint ön által mint könyvvivője által írattak alá, törvény szerint Casagrandenek kell beváltani, azt kegyed éppen úgy tudja, mint én. Minden botrány, minden, mi lármát csinál, csak neki lehet ártalmára.

- Eszerint nekem nem lehet, nem szabad azt tennem, mit tőlem a becsület megkíván? - szólt Edmund a legnagyobb elkeseredéssel, míg ismét fölugorva székéről, a szobában föl s alá járt.

- Ha önnek becsülete oly dolgokat kíván, mik által más emberek szerencsétlenné válhatnának, önnek azokat csakugyan nem szabad tenni. Bármi kellemetlenül érezze is magát bizonyos viszonyokban, a viszonyokat egyszerre megszakítani nem lehet. A fődolog türelem, végre minden váltó mégis csak lejár.

- S mindezt magának köszönhetem. Önnek, ki miután bizodalmamba lopódzott, azt arra használta, hogy tapasztalatlanságommal visszaéljen. Legyen elátkozott.

Edmund arcai lángoltak, midőn az asztal előtt, hol Mandelbaum ült, megállva, e szavakat mondá. Az utóbbi, mióta észrevevé, hogy Edmundot kétségbeesett föltételeiről okai által lebeszélte, ismét visszanyerte egész nyugalmát. A bosszú s gyűlölet, mellyel az ifjú reátekintett, úgy látszott, semmiben sem zavarta kedélyét.

- Szóljunk csendesen - mondá végre azon felsőbbség hangján, melyet nyugalom ad -, az emberek többnyire mentül hangosabban beszélnek, annál kevesebbet értik egymást. Edmund

úr engem vádol, de ugyan, ha kérdenem szabad, mi joggal? Ki volt az, ki szüntelen azon törte fejét, mi módon válhatnék legrövidebb idő alatt gazdaggá, s ki midőn hallá, hogy éppen az ő helyzetében ezt nehéznek nem tartom, egyre tanácsomért nógatott? Edmund úr lovakat tart, gavallér ember, csupa úrfiakkal társalkodik; neki a pénz tulajdonképp nem is kell, ő a pénzcsinálást megveti, s az eszközöket, melyek által mások vagyonhoz jutnak, aljasoknak tartja; de azért mégis gazdag akarna lenni rövid idő alatt, mert báró Casagrande leányát másnak, mint gazdag embernek, nem adná. Tehetek-e róla, hogy más eszközöket, melyek e célhoz vezethetnek, ajánlani nem tudtam; főképp miután ezen eszközök olyanok, melyek senkinek sem ártanak? Ha Edmund úr mindjárt megijed, s az első nehézségnél tervét megváltoztatja, ennek bizonyosan nem én vagyok oka. Bátorság nélkül nem mehetni semmire a világon. Arisztokratikus helyzetek mindig csak bátorság által érethettek el, napjainkban éppen úgy, mint hajdanában; csakhogy a bátorság, melyre korunkban szükség van, kissé másnemű. - Én nagyon megcsalódtam önben. Mindenesetre pedig, ha a történteket nyugodtan megfontolja, maga is be fogja vallani, hogy az egész dologban csak magát vádolhatja. Én tanácsoltam, ön cselekedett, s hála Istennek, nem gyermek többé.

Edmund egy ideig hallgatott. Arcai indulat helyett most a legnagyobb levertséget fejezték ki.

- Önnek igaza van - szólt végre -, mindennek magam vagyok oka; mért nem gondoltam meg előbb. Ó, de ne hagyjon el! Segítsen ki e labirintból, melybe jutottam, s halálomig hálaadó leszek.

- Semmi sem könnyebb - mondá az előbbi biztatólag -, a labirintus tulajdonképp nem is az; egy félév alatt minden rendben lesz. Becsületszavamat adom reá. Én, Mandelbaum Simon, jótállok mindenért; csakhogy Edmund úr később bizonyosan megbánja még, hogy ez alkalmat ellökte magától. Ha korában oly leányt kaphattam volna, mint Casagrande! Ha minden alkalmat úgy kezembe adnak, mint önnek, én más nehézségekkel is megküzdöttem volna. Átkozott egy szép leány az, nem láttam párját.

- Mind hasztalan. Ha Krőzus lennék, Blankát nem nyerhetem el.

- Hát innen fúj a szél? - szólt az előbbi mosolyogva - egy kis szerelmes félreértés vagy vetélytárs? Higgye el ön, ha az ember Krőzus, sőt ha csak jól bírja magát, sokszor félreérthetik, s lehet sok vetélytársa is, csak gazdagabb ne legyen.

Még mielőtt Edmund felelhetett, az ajtón erős kocogás félbeszakítá a beszélgetést. A belépő Csabay volt.

-&-